Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 2 вторник № 128 (13428)

1925 чылда үнедилеттингеннен. Өртээ 3 кезээ

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказар болгаш бо ажылды идепейлиг-дер талазы-биле СЭКП ТК-ның докладтарының күүседилезиниң дугайында» айтырыгны СЭКП Төп Комитеди чугаалажып көргөн.

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказар талазы-биле хемчеглер дугайында» докладын 1985 чылдың май 7-де үлегер алганындан бээр эртген үеде амыдыралдың арага ишпес хевирин бадыткаан, арагалаар чорукка шыдажыр арга чок байдалды тургузар талазы-биле биче эвес ажылды төп-төпте-дээ, чер-черлерге-дээ чорукаан деп үлегер алдыгаан докладда демдеглеп турар. Бо чорук министилелдиң мөзү-шынар байдалын эжиндиргинге, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш корум-чурумну быжыглаарынга идиг берип турар. 1984 чылдаасы-биле дециже-ге шаптар суксунарны 1986 чылда ийи катап эвээшти сагкан. Прогул үрүүдүн ажыл шагы чидирер чорук кызырылган. Эзирактер сергедир чер-лерге хөнар кижилериң саны үшүң бирн хире кызырылган, арагалаашкын үрүүдүнүн кемзерек түлгединшкиннери 26 хуу эвээжээн. Бүдүрүлгете болгаш ог-бүлеге травма алыр чоруктар база кызырылган. Автоавария түңнелинде-ногаан кижилериң саны дыка эвээжээн. Кижилерни нарур чоруу бистаң чуртувуста соолгу чылдарда кызырылган.

Арагалаашкынны бистиң инитилелиниствиң аммыдыралынга шуут тургустыр дээн со-рулганын боттуун эртеп ийи чылдың практиказы бадыткаан көргүскеп. Бо сорулгаларны боттандырары-биле үндүрген күженишкиннерни совет кижилер изин-биле деткип турар.

Ынды-дээ болза бо ажыл чамдык черлерде туруштут, шиитирлиг болгаш чаңгылыш чок чорбайн турар. Арагалаашкын-биле демиселдиң кылбак фронтузун ам-даа чедир тургузуп, бо айтырыгларже бүгү партия болгаш хөй-ниитн организациялары углап, күш-ажылчы коллективтериң инжиндиктиң ролюн болгаш салдарын көдүрүп, кижизидиктиң, экономиктиң болгаш административ эрге-хоолйу хемчеглерни билдиглин-биле дүүштүрүп шыдаавайн турар. Ол социал хораглыг түүлеп чарылбайн турарлар-биле ашгы, туспе ажылдаарының хевириже кескүзүү-биле кирбейн турар. Бо айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның докладтарының күүседилезии партия, күртне ажылагай органнарының, хөй-ниитн организацияларының дыка хөй ажылдакчылары чо-рууп харысалга чогуу-биле кө-ргеш чедип алган түүлерни шиитирлиг, докладаамал сымыш чок ажыл чокта дүүү-далаш, кыска хүүсаалыг кампаниялар-биле ажып эртип шыдаавас дээрзин барымдаалаавайн турар. Арагалаашкынны узутказар айтырыгны кол кезиниде хоруушкуннар, административ-методтар-биле шиитирлээр дээн ораалдажышкыннар чүүле эки түңнелдер бербейн турар эвес, харын-даа ол хамчыкты үлем хамыалаашкын, чаазаа айтырыгларны тывылдырын турар, ооң түңнелинде ол эргежок чугула бо херекти бууралып турар.

Дыка хөй черлерде профилактика болгаш арагалаашкынны узутказар ажылдар сөөлгү үеде хошкаан. Бүдүрүлгеге, ооц иштинде автомобиль болгаш демир-орук транспиортунга, далай флодунуң судноларынга оныа айыл-биле холбашкан өске-даа бүдүрүлгелерге арагалаар чоруктар уламчылап турар. Эзирттир суксунну садарының чүрүмүү чамдык черлерде хажыдарын уламчылавышаан, хоорайларларының кудумчуларында эзирик кижилер ам база катап көстүп кээп турар апарган. Чамдык республикаларда, крайларда болгаш областарда арагалаашкын үрүүдүндан кем-херек үүлгедир чорук 1987 чылдың бирги кварталында өскен.

Кижизидилге, профилактиктиг ажылдың дээштин мурнуку хевээр куду болуп артпышаан. Алкоголизмге удур хоойлуну хажыдын турарларга хамаарыштыр эптеп чок, шиитирлиг демиселдиң үлегерин чамдык партия кежигүнериниң, удуртукчу ажылдакчыларының көргүспейн турары, харын-даа оларның чамдыктары ол хамчыкка туттуруп турары канчап-даа таарышпас.

Партия организациялары арагалаашкын-биле айтырыгга чамдыкта тодаргай, принципиалдыг туруш чок болуп турар. Улус депутаттарының хөй Советтери, профэвилед, комсомол организациялары, чогаадыкчы эвилелдер бо талазы-биле шүүлеп ажылдап турар. Массалыг информацияның чепсектериниң, «Билиг» инитилелиниң организацияларының чорудуп турары арагалаашкынга удур пропагандавың идепкейн чавызаан. Амыдыралдың кадык чаагай хевирин пропагандаларында ССРЭ-ниң Медицинин эртемнериниң академиязының эртемденнери болгаш специалистери идепкейлиг, шиитирлиг турушту эдээвээн. Арага ишпес чорук дээн демиселдиң күлбак фронтузун ам-даа чедир тургузуп, бо айтырыгларже бүгү партия болгаш хөй-ниитн организацияларының удуртукчуларының социал инфраструктураны хөгжүдер, культураның болгаш спорттуң материалдыг баазазын быжыглаар болгаш калбартыр, ону ээ ёзу-биле ажылаар талазы-биле ажыл-чорудуагазында көскү өскерлиишкин болбаан. Чонның, ылаңгыя элээдилерниң, хостуг үезин организастаары ам-даа эң чидиг болгаш чүүлүл айтырыгларның бирээзи болуп артпышаан.

Наркология албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынче болгаш ажылының ажыктыын бедидерине чогуур киче эйгеге салдынмайн турар.

ССРЭ-ниң Атроүлетпүркүр-комунуң бүдүрүлгелери 1987 чылдың бирги кварталында ооц мурнудаазынга бодаарга виноград арагазын болгаш коньяк кылыглары хөй бүдүргенни СЭКП Төп Комитеди окта болбас чүүл деп сөнээн. Чер-черде органнарның сула салгынындан сөөлгү үеже чамдык черлерде, ылаңгыя Молдавияда, Татар, Удмурт болгаш Коми АССР-лерде, Алтай крайда, Белгород, Винницы, Киев, Курск, Липецк, Смоленск, Сумы, Тюмень, Черновицы, Черкасск областтарда самогон кылыры көвүдээн, ол сорулга-биле хөй чигиреи садып ап турар. Ол чорук арагалаашкынның когун үзер талазы-биле ажылга моомдак болуп, экономиктиг болгаш мөзү-шынар талазы-биле канчаар-даа аажок улуг хоранны чедирип турар.

Хоойлу-дүрүм камгалаар органнар арагалаашкын, алкоголизм, спирттиг суксунар-биле чижеж садыг кылыр, хамыктың мурнунда самогон кылыр чорук-биле демиселге чогуур идепкейни көргүспейн турар. Бо херекке милицияның участок инспекторларының, үлүстүү дружинниктериниң, хөй-ниитининг ролю куду.

Тургустуиуп келген байдал соңгаарладып болбас, шыңгыы хемчеглерни алырын, сагыш амыр, ооңгуулар хөннерни, ол ышкаш шоогун калган чаңчылдар-биле демиселдиң бергелеринге база нарынынга аймаараашкынны ажып эртерни негеп турар.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни когун үзериче үтлаган СЭКП ТК-ның докладтарын күүседир талазы-биле ажылды идепкейжидерин, аңда чаа идигни бээрин, системажыдарын база дээштин бедидерин, ону шынар талазы-биле чаа деңнелче көдүрерин СЭКП Төп Комитеди эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларындан, партия крайкомнарындан, обкомнарындан, өкругкомнарындан, хооркомнарындан, райкомнарындан, министерстволардан болгаш ведомстволардан, улус депутаттарының Советтеринин күүскомнарындан, ВЦСПС-тен болгаш ВЛКСМ ТК-дан негээн. Хүн бүрүнүң кызымак, организакчы болгаш кижизидикчи, профилактиктиг ажылынче, кижилериң медерелин болгаш психологиязын эде тургузарынче, оларның ишти-ки культуразын белидеринче, ог-бүлеге, шимдырал болгаш дыштанылга талаларында харылзаалдарны чогумчалыг болдурарынче күженишкиннерни мөөнеп углаар. Арагалаашкын-биле демисел наркоманияны, таакпылаашкынны чок кылыры-биле кады чорууткар ужурлуг. Ол сорулгабиле кижилерге идея-мөзүшынар талазы-биле салдар чедиринин бүгү хевирлерин, амыдыралдың арага ишпес хевиринге коллективтиг магадылал дээш демиселдиң ажыглаарны эргежок чугула.

Ол ажылды организастап тургап, социализмниң моралъ талазы-биле үнелиг түүлерге, хөй-ниитининг саналганалының күжүне даянып, маңаа чедишкинин, В. И. Ленининиң чугаалаавы ышкаш, хоралыг чүүлдерниң тодаргай эдилекчилери-биле ажыл-херекти, кам-хайыра чок, ёзулуг революсчу, дайынчы тодаргай чижектерге массаларны кижизидери шиитирлээр дээнин барымдаалаар херек. Бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниитн черлериге арагалаашкынның таварыгларын шиитирлиг-биле үзе шаппышаан, арагалаашкын кол кезиниде амыдырал кавызынче — ог-бүлеге, ниити чуртталга черлериже шилчээн деп чүвени өөренип көөр херек. Амыралга болгаш адалчылар хүлээп алырынга культура чок чоруктар болгаш янзы-бүрү көөргеттиннер, байыыргаар чоруктар-биле эптеп чок демиселяя чоруудар херек.

Партия хүрээлецинге, а ооң эрткеш удуртур албан-дужаалдарга, соңгулдалыг партия, совет, профэвилед, комсомол органнарынга, а ол ышкаш өзүп орар салгалды «ередирн болгаш кижизидерибиле холбашкын ажылдарга турган арагалаары ышкаш арагалаашкынга удур хоойлуну хажыдын турар кандыгдаа хажыдыышкыннар-биле эптежип болдунмазын СЭКП ТК демдеглээн.

Аныктарга арагалаашкынга удур быжыг бүгүреилди хевирлээриниче күженишкиннерни үгланы, арганың багай салдарындан уругларны болгаш элээдилерни бүгү-ле аргалар-биле камгалаары, ол сорулга-биле ог-бүлениң, школаның, хөй-ниитининг арагаларын каттыштырары эргежок чугула. Бо ажылга башкылар, эмчилер, улус ажыл-агыйының специалистери, эртемденнер, хөй-ниитн организацияларының активилерн эң дээштинг киржилгелиг болур үүлгедүүт. Өөдежок ог-бүлелер-биле, «берге» элээдилер-биле боттуг ажылдаары чугула.

СЭКП ТК ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак түскай өөредилге министерстволарының, ССРЭ-ниң Чыргыдыышкын министерстволарының, ССРЭ-ниң Профессионал-техниктиг өөредиге талазы-биле күрүне комитединиң, ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерстволарының, ВЛКСМ ТК-ның киженгейин сургууллдарга арагалаашкынга удур чыргыдыышкын системазын ажылдап кылырынга база ажыглап киирерине шүүлеп болгаш инициатива чок чоруун эдээринче утландырган. Аныктарның чүүү-даа мурнунда элээдилериниң, хостуг үезин ажыглаарын эжиндери-биле соңуургал вайны-биле каттыжыышкыннарның, клубтарның четкизин калбартырын, чурттакчылыг микрорайоннарга сеорт-культура комплекстерин, ооң иштинде ажылдакчыларга ол микрорайонларда чурттап турар будүрүлгелериң база каттыжыышкыннарның акша-хөреңгилерин киргиштирбишаан, тудуп тургузарын дургелелдирин эргежок чугула деп санаан.

ССРЭ-ниң Культура министерстволу, ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитедн, тудуг министерстволары, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдерн, улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүскомнары 1986 чылда клубтар, культура бажыңармыңг, спорт тудуглрының планының күүселедезин хандырбазын канчап-даа таарышпас деп СЭКП Төп Комитеди санап турар. Культуразың болгаш спорттуң материалдыг баазазын хөгжүтүнүшаан, бар болуп турар культура-ныгыдыышкын албан черлериниң болгаш спортчу тудугларның эң дээштинг ажыглалын чедип алыры эргежок чугула.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге, улус депутаттарының край болгаш область Советтериниң күүскомнарынга, ССРЭ-ниң Иштинки херектер министерстволузуна наркология албанының баазазын дыка быжыглаарының база ажылының дээштин бедиперинин, оларны бедик мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарының талазы-биле хемчеглерни алырын даскаан.

Арагаяы боду кылыр чорукгарны когун үзериче утланган дээштиг хемчеглерни алырын хоойлу-дүрүм камгалаар органнарга, улус депутаттарының чер-чер Советтеркиге салдаган. Чигиринң күрүне курлавырларын төтчеглээрнин болдуруп, ону чогуур утланыышкыныдан өскээр ажыглаан турар кижилерге шыңгыы хемчегни онаар.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтери, ССРЭ-ниң Садыг министерстволу, Центросоюз, садыг четкилиг министерстволар болгаш ведомстволар арага аймазын садарының доктаавкан чүрүмүн шыңгыы сагыырын хандырар ужурлуг. Арагалаашкынның когун үзери дээш демиселдиң ужур-утказынга дүүшпес, ол демиселдиң ужурутказын баксыралын турар арага аймазын талоннап, дөмдылап, чагыг-биле «садарын күш чок болдурарын тус-тус черлериниң органнарынга сүмелээн.

Күш-ажыл чүрүмүн быжыглаары, чонга херектиг эки шыңгырлыг бараанарны будүрерин көвүдедирн база улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга будүрүлгенинг ажыктыын бедидерн, бараан сагырлагының планын күүседир-биле будүрүлге күүлерин болгаш чиг-этти улам долу ажылдаары дээш министерстволар болгаш ведомстволар, каттыжыышкыннар болгаш будүрүлгелер удуртукчуларының, чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнарының ажылын үлегээнин-биле экижидери, харылсалгазын бедидери чугула деп саназа.

Ооц-биле холбаштыр эзирттир суксунарны кызырганыбиле берээн сазырлагдаанга болдунган четпестээшкиннерни долдурар талазы-биле доктаамал ажылдарның чоруттуумайн турарынче эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелдериниң, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының, крайкүүскомнарның болгаш облкүүскомнарның киченгейин утландырган.

Чонның бүгү кезектериниң ажылган болуру кижилерниң эмыдырал-чурттазының болгаш дыштанылгазын, туризмин, кадык камгалалын катай хаара түткан төлевир-хөлезилиг ачы-дүүзе чедирилгезин тургузар, тускайжыттынган албанның четкизин калбартыр, ведомство талазы-биле чагыргазын барымдаалаавайн бүгү будүрүлгелерин ачы-дүүзе чедиринге хаара тудар талазы-биле болдунар-ла хемчеглерин алырын СЭКП ТК-ның чер-черде партия, совет органнардан негээн. Чурттакчылыг кодээ чер бүрүзүнге колхозтарның болгаш совхозтарның күүү-биле чурттазга бажыңвары септээр, бажың чанының огородун чарып илиртээр, докпак белеткээр, кодээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүр талазы-биле ачы-дүүзны организастаары чугула.

ССРЭ-ниң Күрзгазының болгаш ССРЭ-ниң Күргагропүлетпүрүнүң, чамдык эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерининг ви-це-премьерлери, а оон эрткеш удуртур албан-дужаалдарга, сонгулдалыг партия, совет, профэвилед, комсомол органнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, солунаар редакциялыларынга, телевидениеге болгаш радиодамчыдыылгазынга, чогаадыкчы эвилелдерге сүмелээн.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказарын улуг политиктиг ужур-дүзелиг сорулга, эде тургустунуушкунуң, социалистиг тургузугга таарышпас багай түүлерни бистиң инитилелиниствиң ажыл-чэң аммыдыралындан арыглап-аштаар талазы-биле хөй талалыг ажылдың чарылбас кезээ кылдыр көрүп турарын СЭКП ТК онзалап демдеглээн. Бо утланышкынга кандыг-даа аткаарлаашкын, сулааашкын турбас ужурлуг. Бистиң аммыдыралывыстың норма-чыжээ болур элээр чурттатанны быжыглаар тургузарының чаагай херээ үчиниге чедиртинер ужурлуг.

Ажыктыг ажыглаар болгаш арага аймаа кылыг турган будүрүлгелерин өске продукция кылырынче эде дериир талазы-биле ажылда улуг хожудаашкынны болдурганы демдеглеттингеп. 1987 чылдың виноградының дүжүдүн аъш-чэм аймаанга долу ажыглаар сорулга-биле бүгү хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Күрилаанытта, ССРЭ-ниң Күргагропүлетпүрүнге, чер-черде совет болгаш ажыл-агый органнарынга саналдаан. Виноград шөлдерин кызырып болбас.

Эзирттир суксунар будүрүп тургаи будүрүлгелерни чоннуң хөйүү-биле негеп турары ашыгчем продуктуларын будүрер кылдыр эде дериирин дүргедир талазы-биле немелде хемчеглерни эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларн болгаш Министрлер Чөвүлелдерн, партия крайкомнары болгаш обкомнары, крайкүүскомнар болгаш облкүүскомнар алыр ужурлуг. Бо ажылга бүгү министерстволарның болгаш ведомстволарының машина түзүүшкүн заводтарын киргиштирер.

Партия комитеттери, партия эге организациялары Арага ишпес чорук дээш демиселдиң бүгү-эвилел иниткилининиң организациялыларының ажыл-чорудулгазын ажылчы чоннуң бүгү кезектерин амылыралдың хевирин быжыглаар тургузар дээш демиселге идепкейлиг киргиштиреринче, арагалаашкынга удур бүгүреллиг болгаш шын фактыларга үндезилеттингеп пропаганданы калбартырынче, арагаяы өйлеп, «культуралыг ёзулбилее» ижип болур дээр хоозун бодаалды сойгалап узутказарынче утландырбышаан, оларның ажылынга бүгү талалыг дузаны көргүзер ужурлуг.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур профилактика чорударының болгаш оларның узутказарының ниити-эвилел комплекстиг программазын ажылдап кылган, ону чайгылыш чок боттандырары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге саналдаан.

СЭКП ТК-ның амыдыралың каадык чаагай, өлээр хевирин быжыглап тургузар дугайында докладының күүселедезин-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген, бо ажылды шиитирлиг күштелирер чугула хемчеглерни алырын партия комитеттериге, партия эге организациялырынга, совет, профэвилед, комсомол органнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, солунаар редакциялыларынга, телевидениеге болгаш радиодамчыдыылгазынга, чогаадыкчы эвилелдерге сүмелээн.

Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узутказары улуг политиктиг ужур-дүзелиг сорулга, эде тургустунуушкунуң, социалистиг тургузугга таарышпас багай түүлерни бистиң инитилелиниствиң ажыл-чэң аммыдыралындан арыглап-аштаар талазы-биле хөй талалыг ажылдың чарылбас кезээ кылдыр көрүп турарын СЭКП ТК онзалап демдеглээн. Бо утланышкынга кандыг-даа аткаарлаашкын, сулааашкын турбас ужурлуг. Бистиң амыдыралывыстың норма-чыжээ болур элээр чурттатанны быжыглаар тургузарының чаагай херээ үчиниге чедиртинер ужурлуг.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу 1987 чылдың май 30-да эртикен хуралынга ГФР-ниң хамаатызы М. Руст башкарган самолёттуң Совет Эвилелиниң агаар делгемин үрээнинге долбашкан байдалдарның дугайында ССРЭ-ниң Камгалал министерстволуунуң илеткелин чугаалажып көргеи.

Бо айтырыгны чугаалажып турөр үеде Гамбург хоорайның аэроклубтарының спиртээнге хамаарыжыл турар самолёт ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарынга ужуп келгенде ону агаардан халдаашкынга удур камгаладың радиолокация чепсек-херекселдери көрүп казым илерээн. Совет хыдыкчы самолёттар барымы-германы самолёттуйн удаа долгандыр ушкан.

Дайынчы боо-чевеекти ажыглавайн, кызыгаар үрекчин самолёттуң ужудуушкунун доктаадырынга агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң командылалы болдуруп болбас ужурлуг сагыш амыр болгаш шиитпир чок чорууп көргүскенин Политбюро ооц-биле кады айыткан. Чурттуң агаар делгемин камгалаар талазы-биле дайынчы дежурныйлаашкынны организастап турарымда шыгыы четпестерин бирн барып, чогуур сереглелдиң болгаш сагыга-чурумнуң чогун, ССРЭ-ниң Камгалал министерстволуунуң талазындан шериглерин удурлуп турарында улуг четпестерниң барын бо ёдакт хереглел турар.

Айыткан хажыдыышкынны болдурбазынга харысалга болгаш организас чок чорууларга, агаардан халдаашкынга удур шериглериниң хөделиишкининге чогуур контрольдуң чок болганы дээш агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Кол командылалчызын албан-дужаалындан ыа А. И. Колдуновту хостаары эргежок чүүлүл дээп Политбюро шиитирлээн. ССРЭ-ниң Камгалал министерстволуун быжыглаар дугайында шиитирни хүлээп алган.

Чепсектиг Күштериниң дайынчы беден турарының болгаш согулга-чурумнуң деңнелин шиитирлин-биле бедидеринин, шериглерни биилелин-биле башкарарының, Совет күрүменин тускай доступташкынынче кавдыг-даа халдаашкынны ойтур шаларынга оларның докладаамал арганын хандырарының сорулгалары принципиалдыг чүүлүл боон турарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу бага катап демдеглээн.

ССРЭ-ниң агаар делгемин үрээнинге холбашкан бүгү байдалдарны болгаш бо байдалга албан-дужаалдыг хемчеглерниң хөделиишкиннерниң, а ол ышкаш Германияның Федеративтиг Республиказының хамаатызының үүлгединиң дугайында ССРЭ прокуратуразының истелге чорудуун турарын хинзээнгейге алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Арагаяы боду кылыр чорукгарны-биле демиселди күштелдиреринин ажыктыын улам ыңай бедидеринин эргежок чугулазын барымдаалаар, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну «Эзирттир суксун кылганы дээш харысалга дугайында» Чарлык үндүрген.

Самогон болгаш бажыңга кылган өске-даа эзирттир суксуннарны садар сорулга чокка белеткээни болгаш шыгжаанын, а ол ышкаш оларны будүрер аппараттарны садар сорулга чокка кылып будүргени база шыгжаанын дээш бир чүстен үш чыс рубль чедир торгаал хевирнин административтиг хемчээн онаарын Чарлыкка айыткан. Административтиг торгаалды ыштынын херектер (милиция) органнары онаар.

Административтиг хемчеег хүлээткен соонда ол-ла хажыдыышкыннарны бир чыл дургузуунда катаптаар болза, немелде херээнге онаар болгаш бир чылдан ийи чыл чедир эдип-чазаар ажылдарга шиидер азы ийи чүстен беш чүс рубль чедир торгаар.

Бажыңга кылган эзирттир суксуннарны садар сорулга-биле белеткээни азы шыгжаанын база мындыг суксунну сатканы, а ол ышкаш самогон аппараттарын садар сорулга-биле белеткел кылганы болгаш шыгжаанын, оларны сатканы дээш кеземче харысалгазын ол хевээр арткан.

Чарлыкты «ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ведомостарында» бүрүнү-биле парлаан.

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Соңгулдалар эртпирер дугайында Чарлык үнген соонда, чер-чер Советтериниң күүскомнары, хөй-ниитн организацияларының организастап ажылдарны кылгылаан. Соңгулда округтары, участоктары, соңгулда комиссиялары тургустуунган. Соңгулда кампаниялыңыг чугула чадазы — депутатка кандидаттар дешпиддилгеен ам доозугган. Күш-ажылчы коллективтериң, чонунуң чурттап турар черинниң хайы-биле ниити хуралдарны эрттирип, аңаа эң-че телеепгелерни, даазнаан ажылхерээнге харысалгалыг муранакчыларны депутаттарның кандидаттарынга дешпиткеннер.

Район Совединге депутаттарның кандидаттарын дешпидер хуралдар Сут-Хөл райгозунга, төп эвилелгезинге демократизмни хамыладырының байдалынга эртикеп. Район Совединің депутаттарының кандидат кылыр Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржак, механизатор Э. Д. Монгуш, хойжу К. К. Ондар, садмгыы С. Д. Ондар тудуужу Э. Д. Чамзырай болгаш өске-даа мурнакчылар дешпиттиргеннер. Ниитизи-биле район Совединге 60, а кодээ Советтерге 205 кандидатты дешпиткен.

Амгы үеде харымсалгалыг ажылдар — депутатка кандидаттар бүрүткели, оларның соңгукчулар-биле ужуражылгалары эгелээр. Ужуражылгага соңгукчулар дувүредин чоруур айтырыгларын чугаалап, чагыгларын бергилээр. Ындыг хуралдар ажыл-агыйжы белек деңнелге эртеринин, соңгукчуларның чагыгларын бүгү талалыг сайгарын көөрүнүң байдалдарын тургузарынче Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары эвээш эвес кичээнгейлин салып турар.

Район девискээрниже тургустуктарны соңгулда участоктарының соңгулда комиссиялары соңгукчуларының даазыларын тургузарынче, депутаттарның кандидаттарын бүрүткээрнинче, участоктарның дерилгезинче кичээнгейлин салын, ажылаан чегелей бергеи. Баян-Таланың соңгулда участогунуң участок соңгулда комиссиязы (даргазы М. Б. Ондар) бодунуң хүлээлгезин багай эвес күүседип турар.

Чурттакчылыг суур бүрүзүнде агитпунктулар тургустуган. Оларда 200 агитатор соңгукчулар ортузунга СЭКП-ниң иштики, дашткы политиказын, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитирлерин, Совет демократиязының чедишкиннерин, депшиттиргеи депутаттарның кандидаттарын пропагандавар ажылга идепкейлиг киржип турар. Бора-Тайганың (эргелекчизи Г. С. Ховалыг), Ишкинин (эргелекчизи С. М. Ооржак) агитпунктуларының ажылы дээре черде. Агитаторлар боттарының ажылын агитбажыңнар дамчыштыр багай эвес күүседип турар. Ишкин суурунуң агитаторлары Алдыы-Ишкинде, Алдыы-Сооргда, Кур-Шеледе, Шелеге малчынарже үнүшкүнүерин кылган.

Д. ДУЛУШ.

Улус депутаттарының Сут-Хөл район Совединин күүсекчи комитединиң секретары.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-не» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГ

Он болгаш ооц-даа хөй уругларны бажаан болгаш киженгейткен иелерге «Маадыр-не» атты тывыспышаан, «Маадыр-не» орденин тыпсыр болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Нина Александровна Биче-оол — ажылчын, Мөңгүн-Тайга район.

Доора Кучановна Ховалыг — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны, Сут-Хөл район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1987 чылдың май 26.

ПРИНЦИПИАЛДЫГ ЧУГАА БОЛБААН

◆ Эде тургустунуушкун ол бе, азы... ◆

«Шагаан-Арыг тудуг» трест бо чылын тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин эрткен чылга бодаарга ийи катап улгаттырар. Ындыг болганда трестиң тудуг организацияларының, ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының мурнунда ийи дакпыр күженишкиннинг ажылдаар соруглга салдынгаан.

Моону канчап чедип алырыл? Анаа-ла куруг эйтузиам-биле бо соруглга чедип алдыкмас дээрзи билдингир. Ону чедип алырда үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп, дүргедээшкиниң оруунче кирип, ажылдың стилин болгаш методтарын өскертир апаар.

Бо дугайында чугаа чоокта чел трестиң коммунистериниң ажык хуралынга болгаш. Анаа трестиң эргелекчизи Л. Н. Ткаченковун отчёдун дыннаан болгаш ооц партийжи харакгеристиказын бадылаан. Бо тема трестиң партийжи ажылыралында эң башталгазы болуп турар.

Трест тургустунганыдан бээр он чыл чоокшулап орар. Ол үенаң иштинде бистин республикада улуг хемчээлдиг тудуг организацияларының хирезинде планныг онаалдарын чаңгыс-даа сес ыыт-тавазын. Хоорайда тудугунуң бирги удуртукчузунуң ажылының арга-методтары эрги хевээр арткан. Бодунуң оралакчыларының, харын-даа мастерлериниң ажылын холгаарлап, оларга долузу-биле бүзүревес чоруун көргүзерин уламчылавышаан. Кижилер-биле чугаалажырда каржыхажагай. Ооц уламындан удуртукчулар, инженер-техниктиг кадрлар трестиң системазынга ызыртыкмастаан.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюрозу Л. Н. Ткаченкога ийи удаа доңгулданы хүлээткем. Ооц адрезинге партия райкомунда ам-даа хомудалдар кээп турар.

Л. Н. Ткаченковуң партийжи характеристиказын чугаадап тура, тресте пәртбюро секретары В. И. Шумихина ол дүтайын коммунистерге дыңнатпайн барганы элдептиг. Ооц чылдагаанындары трестиң садынга киргеин ол. Ооц кол чылдагаанындары трестиң будүрүлге бвазазынын тудуу саадан турарында.

Бо бүгү айтырыгларны чедиишкининг шиитирлээринин арга-курлавырлары бар. Бо чылдың январь 1-де байдалынга трестиң тудуг организацияларында 1031 ажылчын кадрлар, 115 бедик мергежилдиг инженерлер бар болуп турар. Трестиң эпарадында специалист эвес чүгле 8 кижи бар. Бүгү специалистерниң ортумак назыны 28-тен 33 хар чедир. Бо дээрге улуг күш-тур.

Мындыг күш-биле план күүсетпейн турары дээрге-ле, башкарыла системазының кошкаанының херезиин. Маңаа трестиң эргелекчизи база хамаарыжылгалыг. Ол түрмек айтырыглзрже чардыкпайн, тудутиуң кол-кол белдирлеринге киченгейин угландырар ужурлуг.

Ажылчын кадрларының болгаш аныяк специалистериниң ажылга ызыртынмайн базарының бир чылдагаанны — чурттажга шөлүүнүң, уруглар албен черлериниң чедишпезинде. Трестен бажың алыр эвлчеге 138, общежитие эвлчеге 50 кижи, садык эвлчеже 74 чаштар, 19 ог-бүле чурттажга төлүп алгыдарыбиле турун турар. Бо айтырыгның чамдык кезиин шиитирлээри-биле 480 олуттуг чагагайжы туттугаан общежитиеан август айда ажыглалга киирер деп турар. Ынчалза-даа маңаа ажылдаар чаңгыс-даа шеверлекчи планда көрзүнмээн.

Хуралга коммунист Л. Н. Ткаченко бодунуң характеринде четпестерни миинип, ону эдериниң хемчеглерин алырын азаапан. Ындыг аазаашкыннар СЭКП райкомунуң бюрозунга чаңгыс эвес удаа болган. Ону ажыл-херек кырынга боттандырар үе келген боор.

Ажык хуралга принципиалдыг, шүүлмүүлекче болгаш бот-шүүлмүүлекчи чугаанын болбаанының бир чылдагаанны мындыг деп бодаар мен: хуралга партия организациязының үүлүнда бижтээп турар 60 коммунистиң чүгле 37-зи олурушкан. Савал берген шүтерин ап көрээлп: В. Шумихина — партбюро секретары, А. Ягодин — диспетчер, П. Гаврилов — профком даргазы, В. Миронов — участок даргазы, Д. Ооржак, В. Сатаев — эргелекчиниң оралакчылары, А. Репин — кол инженериниң оралакчызы, М. Анайоол — мастер. Ынчаягаш ажылчыныардан чаңгыс-даа кижи саналдаавазын.

Шэк моон алгаш көөрге, трест удуртукчуларының хуралга бадылаан партийжи характеристиказын долу деп санавайн, шын, принципиалдыг сөз-биле көрбээнин шыгыыза-биле айтыр херек.

К. ОЮН.
«Шынның» корр.

ТАРЫЛАГАНЫ ДООЗУПКАН

Эрзин районда «Чаз орук» совхозтуң механизаторлары тарылганы эрте доозупкан.

— Бо чылын хову ажылдылар шалынчы ёзу-биле ажылдаан — деп, ажыл-агыйның кол агроному Д. К. Азырга чугаалап турар.— Мурнунда мындыг эвес, ажылды чылыыр байдал турган.

Бо чылын совхоз 1025 гек-тарга кызыл-тас, арбай, сулаяны тараан. Арткан 525 гектар черге мал чеминиң культуразын тараан. Ам механизаторлар сиген кезер техниказын белеткей берген. Ол ажылда ийи звенону хүзаалаан. Кежээ-Бүлүүдә сугтарылга системазын ажыглаарының хемчеглерни чорудуп турар.

К. ХҮҮЛАР.

ХОЙ, ӨШКҮ АЖЫЛЫ — МАЛ АЖЫЛЫНДА КОЛ АДЫР

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

ШИИТПИРЛЭЭР ҮЕЗИ КЕЛГЕН

Хой болгаш өшкү ажылы—мал ажылының кол адыры. Шээр малды азырап өстүрериниң дугайында номчукчуларның санал-оналарын солуп бо хүннерде калбаа-биле парладаар. Редакцияга келген чагаалардың баштайгызын — хоочум малчын Иван Данзурунуң ажык чагаазын «Шынга» чоокта парлап үндүрген. Өске-даа авторларның санал-онаын, бот-боттарынга домейлешпес, маргылдаалыг-даа болза, парладаарга үндүрер.

Бөгүнгү «Кадарарда хоюм чараш» арында республиканың Агроүлетпүрүүкомунуң мал ажылының талазы-биле килдизиниң эртелекчизи Б. Б. Балчырның түүлүп парладывыс.

Черни, техниканы, капитал салымышкыннарын болгаш материалдыг эске-даа курлавырларны боттуг болгаш ажыктыг ажыглаарынның ужур-дузазы өзүп турар амгы үеде бүдүрүлгени организастаарынга чаа күжениишкиннерни үндүрери негеттиниң турар. Ооң кол соруглазы болза, ажыл-агый, культура тургузуушкунуунуң бүгү угланышкынналарының ажыл-чорудулгазынга шалыпкыны-биле бурунгаларлары. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, инициативалыг болгаш тывынгыр ажылдаарынга идилиг, технологтуг сагылга-чурумну болгаш ниити күрүнеңнүң эрге-ажыктарын сагып барымдаалаарынга харысалганы улгаттырып турар байдалдарны тургузары чугула.

Республиканың көдээ ажылагый шөлдериниң структуразында одар-белчиир черлериниң хемчээли улуг. Ынчангаш ниек, хой, өшкү өстүрери кол черни эзээн. Ажыл-агыйларда 966 мүң хой, өшкү бар. Чыл санында 8134 —12038 тонна хой эдин, 1763 — 2098 тонна (арыг дезизинин алырга) дүктү садып турар. Он бирги беш чылда бир центнер дүктүң бот-үнези 773,69—1010,40 рубль, бир центнер хой эдининиң 167,47—211,55 рубль болган. Ынчангаш хой ажылының экономиктиг көргүзүглери куду, ону боттуг кылдыр эдерип үе негей берген. Малдың уксазының эжиндери, продуктуулуун бедидери—чугула айтырыг. Мында мал чемининиң эки баазазы, күш-ажылды шын организастаары, ажыл төлевиринь төөчү түүнелче соңуургадыг кылдыр тургузар херек.

Республиканың девискээрзона аайы-биле ажы-ажы. Мурнуу болгаш барыын зоналарда бөдүүн болгаш чартык бөдүүн дүктүг хойларны өстүрүп турар. Ону моон соңгаарда уламчылаза кандыгыл деп саналдар база бар. Ол айтырыгны кичээнгейлиг өөренип көөру негеттиниң турар. Бо талазы-биле хойжуларны, түскай эртемниглерни дыңнаксан турар бис. Оларның саналы чүл? Ол мал кадыг-берге өгаар-бойдуска шыдамык. Тес-Хем, Эрзин, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Сүт-Хөл районнарның совхозтарының хоюолдуу бо хой. Бөдүүн дүктүг шээр малды өстүрүп турарындан малдың өлүп хораары кызырылган, чаш малдың бажы өскен, малдың ниити бажы өзүп орар.

Ооң-биле чергелештир түс черинь хоюн чинге-нарын, бедүүн дүктүг уксаа-биле хайнакташтырарга таарымча чок чамдык салдарга таварышкан — малдың продуктулуу болгаш дүк кыргын алыры кудулаан.

Бир хойдан-на кыргын ап турар дүктүг ортумак көргүзүүн таблицага көргүзерге мындыг (дүктүг дезизиин килограммбиле көргүскен).

Ажыл-агыйлар	1981	1982	1983	1984	1985	1986
«Кызыгаар»	1,84	2,10	1,74	1,74	1,76	00 3
Ленин аттыг	1,60	1,54	1,42	1,26	1,42	1,76
«Нарын»	1,59	1,60	1,53	1,37	1,30	1,59
«Чаа оруг»	1,56	1,72	1,77	1,59	1,39	1,74
«Мөрен»	1,73	1,62	1,69	1,45	1,32	1,7

Таблицадан көөрге, «Кызыгаар» совхозка чинге-нарын дүктүг уксаа-биле хайнакташтырарга, бир хойдан-на кыргын алыр дүктүң хемчээли 1,7—2,0 килограммга доктаап турупкан. Оон уламындан бо ажыл-агыйда 2150 баш чартык бөдүүн ак дүктүг беш кодам таарымча чок хевирже шилчээн. Ынчалза-даа селекция ажылын мында чорутпайн турар, уксажыдылганың чогуур үүдү чок, хураган өстүрериниң сакман аргазының технологиязын болур-чогуур кылдыр тургускан.

«Кызыгаар» совхозтуң бүдүрүкчү кошкарларын назы-харын-даа барымдаалавайн чаңгыс черде тудуп турар, оларның азыралы багай, күш-деңгели арган. Хереглеттиниң турар негелдеге дүүшпес, кошкак малдар оларның аразында бар.

Эрзин районуң Ленин аттыг совхозта селекция ажылын чаа эжиндип эгелээн, оон түүнелинде 1986 чылда төрүүр чүс баштан-на 80 хураганны, бо чылын—93 хураганны өстүрүп алган. Ботхүр шынарлыг 2200 баш чартык бөдүүн дүктүг хойну 5 кодамда тудуп эгелээн.

Тес-Хем районуң «Чодураа», Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтарының хоюн августа 20-дең эгелеп тарып боозаткан, оон ийи неделя болганда малды көжүргеп. Чамдык хураганнарны, оларның чамдыызы кошкаржыктар, кодамдан ноябрь 10-га чедир үлээн. Түүнелинде хой оолдаашкыны майның ортаа үезинге чедир улашкан. Кайы-даа ажыл-агыйларда уксажке сагыш салбас чорук шээр малдың продуктулуун кудуладып турар.

Тес-Хем, Эрзин, Өвүр, Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарының хойжу кодаларының бо чылгы хураганнарының хар-назынны аңгы болгаш, дурт-сыны, улуг-бичези улуу-биле ылгалыг болган. Ол чорук мал башын камгалап алырынга бергедээшкиннерлиг. Хой оолдаашкыны 2—3 ай шөлүүн, мал чемининь артык чарыгдаларын болдуруп турар. Бо байдалда хураганнарны ажаан өстүрерининь технологиязын сагыры хажыдыышкыннарга таваржыр.

Дуржулгалыг хойжуларның саналы турары болза, февраль 15—20-дең март 10 чедир үеде хойну оолдадыры эң таарымчалыг. Төрүүр хой-биле хой чылдарның дургузуунда ажылдап келгеш, ол түүнелге келгеннер. Төрүүр хой сентябрьның ортаа үезинде күш кирип, эдержилгеге, тарып боозадылгага белең болур. Эң кыска хуусаада, 20—25 хонукта, хойга кошкарны салыр, хойну тарып боозадыр.

Мурнуу болгаш барыын зоналарның чамдык ажыл-агыйларында зоотехник-селекционер албан-хүлээлгелерин эвээш дуржулгалыг специалистер күүсеп турар, оон кадында ажылдап үнер-кирер чорук хой. Ол байдал малдың уксазын эжиндиринге улуг шаптыктыг. Селекция-уксажыдылга ажылының планы чонка чартык бөдүүн болгаш бедүүн дүктүг мал өстүрер угланышкынныг уксажыдылга фермалары ажылдап турар.

Бир кодакта 280—320 шээр мал тударын, хойжуларның күш-ажылының төлевирин эде көөру негеттиниң турар. Депшилелиг технологинны ажыглаарынга, хойжуларның материалдыг соңуургалынга идил бээринге эвээш малдыг кодамнар доктар болуп турар.

Чиңге-нарын дүктүг мал ажылы төп зонаның ажылагыйларында мөөңнеттинген. Кызыл, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды болган Улуг-Хем районнар аңаа хамаарыр. Ол районнарда 1629 мүң гектар кодээ ажыл-агый шөлдери, оон иштинде тарылга шөлү —313,5 мүң гектар, чайгаар үнген сигең шөлү —54,4 мүң гектар болгаш одар-белчиир — 1261,5 гектар. Сигең, тараа шөлүнүң хемчээли эзээн (22,1 хуу) болганда, чиңге-нарын дүктүг хой ажылын аңаа көжүдүп болур аргалыг. Бо зонаның ажыл-агыйларында 393,4 мүң баш чиңге-нарын дүктүг хой болгаш оон хайнаа бар. Дүктүн продуктуулуу ортумаа-биле алырга, бир баштан-на 2,6-дан 3,08 килограмм.

Бо зонада хой ажылы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол адыры болуп турар. Ажыл-агыйларының оон ап турар акша оруглазы 30 хуу чедип турар. Красноярск крайның «Учумский» уксажыдылга заводунуң, «Московский», «Россия», «Енисейский» уксажыдылга совхозтарының бүдүрүкчү кошкарларын ажыглап турар. Республикада уксажыдылга баазазы С. Тока аттыг совхозта, Дуржулга станциязында тургустунган. Ол ажыл-агыйларда 71 мүң баш уксаалыг мал бар.

Өшкү өзүүчел мал. Ылаңгыя оон дүгү үнелиг чиг эт, ажыл-агыйларга эвээш эвес оруглагы тургузуп болур аргалыг. Чүге дээрге ангор бир өшкүнүң дүгүнүң үнези бөдүүн дүктүг бир хойнуң дүгүнден каш катап хөй болуп турар. Ынчалза-даа өшкү саны республикада ам-даа эвээш болуп артпышаан. Соруга болза, оон бажын өстүрери, уксазын эжиндири. Чүгүле чүүл болза, өшкүнү уксажыдарының базазын тургузары. Ол дээрге бо малдың продуктулуун кодүрериниң кол аргазы.

Хой, өшкү ажылының байдалын анализтеп көөрге, бо адырның хөгжүлдезиниң байдалы амгы негелделерге харысалап шыдавайн турар. Хойнуң продуктулуумуң көргүзүглери куду, чаңгыс черде таптаашкында таваржып турар. Сөөлгү чылдарда хой бажының өзүлдези чүгле доктаай бергең эвес, харын-даа куду баткан, дүк болгаш хой эдин бүдүрери эвээжээн. Оон-биле чергелештир малдың өлүп хораары өскен, шынар талазы-биле көргүзүглер кудулап баткан. Хожудашкыннарның чылдагааны чүдел, ону ажып эртеминиң оруктары кайдал, бо адырның көжүлдезиниң канчаар шапкынчыдын болурул? Республиканың хой ажылында ол байдалдың тургустуна бергени болза, кодээ ажыл-агый организациларының доктаамал кичээнгей салбайн турары, совхозтарның удуртукчуларының кошкак ажылы; чер-черде специалистериниң мал ажылының технологиязын билбезин, билир-даа болза, аваа көрүп, хемчег албайн турары; агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга удур бүгү мал ажылдакчыларының кужуун моөңневейн турар; мал чемнериниң чедишпейн, чем рационунуң баланс чок болуп турары, материал-техниктиг баазаның кошкаа, продукция бүдүрериниң технологиязының чедир кылдынмаазы болгаш селекция-уксажыдылга ажылының деңнелиниң кудузу.

Республиканың төп зонаазында хой ажылының амгы байдалы дүк болгаш хой эдин бүдүрериниң шалыпкын бурунгаларлаашкынын хандырып шыдавайн турар. Бо адырның продукциязын амгы үеде чаңчыл болган одарладырының технологиязы-биле чорудуун турар, хой чарыгдалдарыг хол-биле кылыр ажыл коллаң артпышаан, механизастаашкынның деңнели куду.

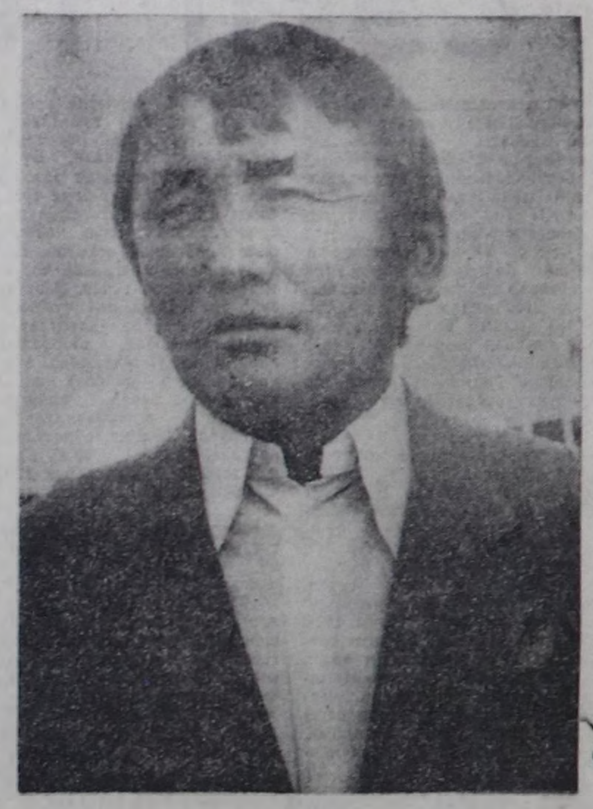
Малдың бажын өстүрери, хой, өшкүнүң чаш төлүн камгалап өстүрүп турары чогумчалыг эвес, төрүүр чүс хойга онаштыр чүгле 56—84 хураганны камгалап ап турар.

Амгы үе чадазда селекция-уксажыдылга ажылынче кичээнгейин күштелдирери чугула ужур-дузалыг. Ол дээрге уксажыдылганы эжиндири, малдың бажын өстүрери. 40—43 килограмм четпээн аныяк хойну тарып боозадылгаже хиирерге, ажыы эвээш болуп турар. Кайдыг-даа малды күш кижир семиртир азыраары албан хүлээлге.

Хой оолдаашкынының эң эптиг хуусазын тодарадыр. Чамдык түскай эртеминглериң, дуржулгалыг хойжуларның санап турары болза, хой оолдаашкынга эң таарымчалыг үе февраль —марттың баштайгы чартыы. Малдың чаш төлүн ажаан алырының эң ажыктыг аргазы — сакман аргазы. Оон технологиязын таарымчалыг болдурар. Ол ажылда хажыдыышкыннар хой.

Мал кажааларын эде кылыры, ону таарымчалыг болдурары, мал чемнериниң четчир күрлавырын тургузары —эң чугула ажылдар.

ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИНЧЕ ШИЛЧЭЭН

Бир эвес Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынче кире бээр болзувусса, республиканың мурнакчыларының чурүктарын делгеп тургускан ажык шелчүгеш бар. Кызыл хоорайның чурттакчылары, ында дээди болгаш түскай ортумак өөредилге черлериниң студентилери болгаш сургуулдары база ол ышкаш республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан келген аалчылар паркче дыштанып киргенде, улус ажыл-агыйының адырларының шалыпчыларының ол чурүктарын сонуургап көрген турарын эскерип каар бис. Ында чуруу астыган ошкү кадарчызы Э. Н. Сандалга Тес-Хем районуң Самагалдай суурга ужуражып чугаалаштывыс.

Район төвүнүң ногаан оът бүргей шыва берген стадионуиче ол далажып бар чораан.

— У. Шынаадан келдим. Ийи шакта СЭКП райкомуга районнуң хойжу бригадаларының төлээлериниң, мал ажылының түскай эртеминглериниң хой, өшкү ажылын хөгжүдериниң талазы-биле арга-дужуулга солчуушкуну болур. аңаа киржип келген кижи мен —деп, ол бистиң-биле мендилежип чугаалашты.

Ынчан суббота турган. стадионга волейболга маргылдаа эртиргеп турган үе чүве. «Школага өөремнп чораан чылдарым-даа мелээлп волейболга ойнап чордум, ам-даа ол оюндан чарылбаан мен» деп, Э. Н. Сандал чугаалап турду.

Өшкү кадарчызы-биле ооң соонда база ужураштывыс.

Бодуунуң ажыл-ажы-биле ол бистн таныштырган. Мал ажылында он чыл ашкан. Кадарганы шээр малы —ангор уксаалыг өшкү. 1986 чылда төрүүр чүс баштан-на 111 аныяны камгалап өстүрген. Бо чылын — төрүүр чүс өшкүден-не 110 аныяны өстүрүп алган. Мурнуда чылдарда база мал бажын онча-менди кадарып, малдың чаш төлүн чидиргге таварыштырбайн чораан.

Эрткен чылын бир өшкүдеңе бир килограмм ажыг дүктү киргаан, бо чылгы көргүзүг ооң дудавайн турар.

— Мал бажын өстүрүп ап турарымда онзагай чажыт-даа чок ийин —деп, Эрес-оол Нашинович биске чугаалады. — Чайлаглаашкыяны шын организастаарга, малдың чайгы одарын үргүлчү солуурга, кыштаглаашкынның үре-түңнелдиин амыдырал балыткап турар-дыр. Азыралы эки төрүүр малдың төлү шыырак, аарымчал эвес болур — деп, ошкү кадарчызы чугаалады.

Аныяны өстүрериниң онзагай, хураганны ажаарыындам ылгалдыг талаларын ол бырымдаалаар. Чижээ, төрүттүнгениниң соонда, ийи-үш хонук дургузувда, анай дыка «чуруук» болур. Ол үеэн эрттир азыраары нарын, маңаа уйгудыш чок күш-ажыл херек.

Э. Н. Сандал мал өстүрериниң чаа аргазынче шилчээн ог-бүле керээзи-биле ажылдаар ыяндын бээр үш ай ажып орар.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районда Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтуң ошкү кадарчызы Э. Н. Сандал.

Арыыны «Шынның» тускай корреспондентилери М. КАЛЧАН, А. ОҢСҮР белетээн.

Б. БОЛАТ-ООЛ, Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозта өшкү бригадазының бригадири:

— Кадрлар айтырыы коңчуг чугула. Кайы-даа ажыл-агыйга эки ошкү кадарчызы, сакманчы, эки мал эмчизи, зоотехник херек. Кижилерин мал ажылынга өөредирр, кижизидерп—кол айтырыг. Ону чогумчалыг шиитпирлеп алыр болзувусса, ог-бүле керээзин ажыктыг кылдыр тургузуп ап болур.

Бо чылдың эртнп турар айларында бригада чүгээр ажылдаан. Төрүүр чүс башка онаштыр 91-ден ор аныяны өстүрүп алган ошкү кадарчылары бисте бар. Дүктеи ап турар оруглагавыс доктаамалчый берген. Ам дүктү Черногорскиге совхоз дорт дужаар апаргаи, дүктүн шинарын эжиндиринің айтырыглары малчын кижиниң материалдыг эрге-ажыы-биле сырый холбажын турар. Ынчангаш кадарчылар ошкүлерни эки семиртиринің, оларны арыг-салыг тударының аргаларын дилеп эгелээн, бир кол айтырыг болза, малдың уксазын үндезинин-биле эжиндиринче күштү үндүрери болур.

Чүнү канчаза эки? Чайлаглаашкын дугайы маңаа бир дүтаар черге келир. Чыдыг, эки хүннерде малды чогуур деңнелиниге чедир семиртип албайн турар бис. Боран оъттуг Кара-Хөлге малчыннар чайлаглап, аңаа сыцмаралаштыр хонуп алыр. Шээр малга азып оъттуг одаплар, чүм оъттуг черлер кереги билдингир. Ол чайлагларг бар, минаар хойжулар көшпейн турар. Чүге дээрге минаар оруктар чок. Бир эвес майгын ап алгаш, боттанган ол черлерже көжө алыры берге айтырыг. Хой хураганын хозар, чок болза, тоттурбас болур-дур. Зоотехниктиң сүмези, оон тургускалы чем рационну бо таварыштарда херек. Бичин сула эмкеп октаптарга, чемгерилге оопбиле доосту бербес.

Чайлаамны каш-даа солуурдур мен. Хойну семиртеп, эдерцнлгеге белетиеп алыры-ның кол ажылы ол болгай. Семиртилгеге немелде чемнер база херек. Хойнуп оолдаашкынын февраль 1-ден 20-ге чедир чорудар болза таварымчалыг деп саналдыг мен. Хой-га 20 чыл ажылдап келгеш, ынчаар бодаар апардым.

Мал ажылының кандыг болдурун кадрлар тодарадыр. Хой, ошкү ажаарынга кижилерни белеткээри, оларга таварымчалыг байдалдарны тургузары — бирги чергенпң айтырыы. Бисте соцнал болгаш культурга айтырыглары дыка чылып каап турар. Бажыннар чедишпес, чунар-бажыннарлыг кыштаглар уезэш. Доктаамал кино, концерт көөр арга чок.

К. ДОРДУМ, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының уксаажыдылга ажылын чорудар бөлүктүң удуртукчузу:

— Бир эвес хураганнар майда оътче кире бээр болза, оларны нелеринден үзүп болур. Майда хойнуң суду база соглу бээр. Ынчан чаш мал өскүссүүвес. **Ынчангаш мурнуу зонаның хойжуларының хой оолдаашкынын эртелеп** деп турары ол. Эрте төрээн хураганның дүгүн кыргын ап болур. Чаш хураганнар хенчелээргс, нелерин чайны эрттир эмер апаар. Ынчангаш төрээн хойнуң деңгилдезинге таарымчалыг эвес.

Уксаалыг мал ажаан, азып-хораар чоруу колдуунда-ла чылдан чилче кыымылбайн турар. А төрүүр хойларны ноябрь, декабрь айларда эки чемгерери чугула. Бистиң хожоус январь 2-ден 20-ге чедир оолдаткан. Ынчангаш мээң саналым мындыг: хойну декабрьның төнчүзүнден январьның эгезинге чедир оолдадыр.

Оон ынай, совхозтуң хойжулары Шуурмактың кызыл чайлагларында-ла сыцмаралажып чайлаар-дыр, мал шоолуг семиринейн турарының бир чылдагазы ында. Казанак болгаш оон-даа оске чайлагларны катап ажыглаага киирзе кандыгыл?

В. МӨНГЕ, Хомушку Чүргүй-оол аттыг совхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири:

— Чаш толду бүрүн камгалап алыр мен деп боданар болза, малдың чайгы семиртилгезинче кол кичээнгейни утландырар херек. Сураглыг малчын— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафонов ышкаш, майгыннанып чораашаар, чайлагларны солуп, хойну семиртир херек.

Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, хой оолдаашкынының хуусазын март чедир шойун турарывыс частыыр.

Январь 15-тен февраль 15-ке чедир хой оолдаашкынын чорудары чогумчалыг деп санап турар бис. Ынчан хураганнарның өзүлдези-даа, деңзизиндээ чаңгыс аай болур.

Сакман аргазын эки ажыглаары — чаш толду бүрүн камгалап алырынга кол чүүл ол. Ол талазы-биле ажылдарда бо чылын ол депшилелиг аргаже бүрүн кирер бис.

Тарып боозадылгаже кичээнгей кошкак-тыр. Ажыл-агыйларның зоотехниктери, мал эмчилери ол чугула ажылче шуут кирер ужурлуглар. Чамдык осеменаторларның кошкак ажылынын дугайында маңаа база чугаа болду. А малчыннарны тарып боозадыкчының мергежилиниге өөредир дугайында айтырыгны шиитпирлезе чүл?

Ч. КҮР-ООЛ, «О. Шынаа» совхозтуң малчыны, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны:

— Мал ажылынга дыка хой чылдарда ажылдап келдим. Кол-ла чүве —малчыннарның ажылга харысалгазында болгай. Кышка мык белеткенген, чайгы үеде малын эки семиртип алган малчынның көргүзүглери-даа бедик, малы-даа оңча-менди болурун амыдырал бадыткап тур мшкажыл. Ниитиниң малын малдап келген үеынче мал чүдаалын өлүрген деп атка кирбээн бис.

Чайгы семиртилге— малчын кижиниң чедишкинниг ажылдаарынга кол чүүл ол деп санаар мен. Ынчангаш бис чайгы үеде боттаңнап, хоювусту семиртирпи-биле чоруптар бис.

Б. БАТКАР, «Кызыгаар» совхозтуң директору:

— Ажылывста чедир кылдынмайн турар чүүлдер эвээш эвес дээрэнн маңаа санал бергеи эштериниң демдеглеп турары чүүлдүг деп санаар мен. Шынаа-ла, хой ажылын улам сайзыраткыр талазы-биле дыка хой ажылдарны кылып чорудары негеттиниң турар-дыр. Чайгы семиртилге дугайында айтырыгны санал бергеи эштериниң чугулага ап турары чеп. Бистиң чамдык малчыннар чайын мал чемининь белеткелинге киржип дээш малывысты эки-ле чайлагладып семиртип шыдавадывыс дижир улус болгай. Ынчангаш бо чайын хойжуларны сиген кезер ажылче киириштирбес деп шиитпирлээн бис. Малывыны семиртилгезин шуут харысалзыминар.

В. АРАКЧАА, «О. Шынаа» совхозтуң хойжузу:

— Шээр малды оолдадырының хуусазы будулган чүве бо. Шаанда бистиң ада-өгбелеривис малывыны уксазы дээш сагыш салып, ону чорударының аргаларын тып, хөлүн черле часпайн чораан. Төрээн чаш малывыны бажын бүрүнүбиле камгалап ап турган. Оларның азыралынга чораан хой болгаш ошкүнүн уксазы бистиң ам өстүрүп турарывыс малдан ылгалдыг черле биляингир. Малдың ышкы соонда, чеснк кавыскыга шыламмы бөгүнгү хойдан, ошкүдеп ажыг болбайн аан. Ийи килограммдан куду дүк бээр хойну олар каймык тудар ийик, караңга кымга-даа нүзенчиг эвес.

Бөгүнде байдал-биле алырга, зоотехниктер, мал эмчилери, өске-даа түскай эртеминглер бар, мал чемнерининь куралаамы мурнукузундан хойдва болза, малды оолдадырының хуусазы маргылдаалыг. Мен 370 хойлуг мен. Оларның аразында дүмен-даа, чедп дүгээр төрүп турар кырган-даа хой бар. Дүк-чүзүнүнүн дугайыын чугаалаш канчаар сну, агы ак, шокары шокар, караамы кара. Түскай эртеминглер келгеш, малды көргеш, халдын чорүй бааР, боттарының кылыр ужурлуг ажылдарын чорутпайн турар.

Малдың аарыгларын эмнеп, оон бөнитировказын шын чорудуп турар кижилер хөзөө. Кошкарларны эки шилип албайн, кайы хамаан чонка төрүүр кодакга салын турар. Хураганнарның үзүүшкүнү чогумчалыг эвес. Оларның эркизын, өң-чүзүнүн, хар-назының чедир көрбейн турар.

Дүүгүш хойларның оолдаашкынын орайтадыр болза канаар ирги? Ону бир кодакга шенеп көрөр деп болдва бар. Аныян малдан чаш төл алыры берге айтырыг. Хой хураганын хозар, чок болза, тоттурбас болур-дур. Зоотехниктиң сүмези, оон тургускалы чем рационну бо таварыштарда херек. Бичин сула эмкеп октаптарга, чемгерилге оопбиле доосту бербес.

Чайлаамны каш-даа солуурдур мен. Хойну семиртеп, эдерцнлгеге белетиеп алыры-ның кол ажылы ол болгай. Семиртилгеге немелде чемнер база херек. **Хойнуп оолдаашкынын февраль 1-ден 20-ге чедир чорудар болза таварымчалыг деп саналдыг мен.** Хой-га 20 чыл ажылдап келгеш, ынчаар бодаар апаРдым.

Мал ажылының кандыг болдурун кадрлар тодарадыр. Хой, ошкү ажаарынга кижилерни белеткээри, оларга таварымчалыг байдалдарны тургузары — бирги чергенпң айтырыы. Бисте соцнал болгаш культурга айтырыглары дыка чылып каап турар. Бажыннар чедишпес, чунар-бажыннарлыг кыштаглар уезэш. Доктаамал кино, концерт көөр арга чок.

П. ОЙДУП, «Чодураа» совхозтуң хойжузу:

— Бистиң, малчыннарның мурнунда кол-ла соруглга — малдан алыр продуктуларны көөдүлеири, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры. Төрээн совхозувустуң малын малдап келген үевисте куду көргүзүглер чок ажылдан калдивис. Төрүүр чүс башка онаштыр бо чылын 110 хураганны камгалап алган бис.

Хой семис, шыырак болган тудум-на, оон чаш төлү шыырак, менги болур болгай. Ынчангаш чайгы семиртилгеже кол кичээнгейни утландырары чугула деп боданар бис.

Чаш төлду совхозта камгалап ап турарында четпестер бар, ынчангаш хураганнарның өлүп-хораар чоруу колдуунда-ла чылдан чилче кыымылбайн турар. А төрүүр хойларны **ноябрь, декабрь айларда** эки чемгерери чугула. Бистиң хожоус январь 2-ден 20-ге чедир оолдаткан. Ынчангаш мээң саналым мындыг: хойну декабрьның төнчүзүнден январьның эгезинге чедир оолдадыр.

Оон ынай, совхозтуң хойжулары Шуурмактың кызыл чайлагларында-ла сыцмаралажып чайлаар-дыр, мал шоолуг семиринейн турарының бир чылдагазы ында. Казанак болгаш оон-даа оске чайлагларны катап ажыглаага киирзе кандыгыл?

Тес-Хем районда совхозтарның хой, ошкү бригаДаларының хойжуларының, ошкү кадарчыларының төлээлериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш түскай эртемниглериниң, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының удуртукчуларының болгаш түскай эртемниглериниң хуралы эртken айда болуп эрткен. Аңаа хой, ошкү ажылының амгы болгаш келир үезиниң дугайында санал-онаа солчуушкуну болган. Аңаа чүве чугаалаан чамдык хойжуларның, түскай эртемниглериниң, удуртукчуларның санал-онаалын парладывыс.

Редакциядан:

Хой, ошкү ажылын хөгжүдериниң талазы-биле хемчегларин Тес-Хем районуң мал ажылынның түскай эртемниглери мурнакчы хойжуларның, ошкү кадарчыларының киржилгезинбиле ажылдап кылган. Тус черниң байдалынга таарыштыр январь-февраль айларда хой оолдаашкынын чорудары эң-не таарымчалыг үе деп дуржулга бадыткап турар.

1987 чылда «Чодураа» совхоз хой оолдаашкынын январь, февраль айларда чорутаан. Түүнелинде төрүүр чүс хойга онаштыр 93 хураганны ортумаа-биле камгалап алган. Бо ажыл-агыйның хойжулары Иван Данзурун, Полина Ойдуп, Шокар-оол Болат-оол төрүүр чүс хойга онаштыр 100—110 хураганны менди доруктурган. Бо хуусаада шээр малын оолдаткан өске-даа хойжуларның күш-ажылчы көргүзүү багай эвес болуп турар.

Мал ажылының технологиязын сагыры, ону өртемге, практикага үндезилеп чорудары коңчуг чугула болуп турар. Ынчангаш хой, ошкү ажылын специализастаары болгаш мөөңнээри негеттиниң келген. Амгы байдал-биле алырга, ажыл-агыйлар бүрүзүнде төрүүр болгаш төрүвес хой, бир харлыг эр болгаш ыыс хураганнар бригада саннында холуй туруп турар. Түскай эртемниглер, бригадирлер төрүвес хойларның семиртилгезиниче, чемгерилгезиниче колдуунда кичээнгей салбайн турар. Оон уламындан ол коданнарда шээр малдың чидирин улут. Бо чылдан эгелеп районга совхоз бүрүзүнге төрүвес коданнарның бригадазын тургузары көрдүнгеш. Ол бригадага ажыл төлевирин хойжуларга, түскай эртемниглерге будүрген продукцияны барымдаалап тургузар. Төрүүр, төрүвес коданнарны мөөңнээр: төрүүр коданга 4[illegible], төрүвес коданга—600, төрүүр ошкү коданында 300—350, төрүвес коданга 500 башты быжыглаар. База ол ышкаш ог-бүле керээзин, уксажыдылга ажылын болгаш өске-даа айтырыгларны хемчеглерде чугулалаап көрген. Ол айтырыгларның чамдыызы маргылдаалыг, өөренип көөру чугула болбайн аан.

Республиканың өске-даа районнарында шээр малды өстүрериниң айтырыглары бөгүнде чидин-биле тургустунуп турар.

Хой, ошкү ажылы — мал ажылында кол адыр. Шээр мал ажылын хөгжүдериниң болгаш оон уксазын эжиндиринің, хой, ошкүнү кажан тарып боозадыры болгаш эдериттирери, чем базазының быжыглаары, ог-бүле керээзин нептередири, хойжуларның социал айтырыгларын шиитпирлээри, хой, ошкү бригадаларын кадрлар-биле быжыглаары хүннүп чугула айтырыглары. Аңаа тураскаатказн эртем-практиктиг конференция июнь-июль айларның хүннериниң бирээзинде Кызыл хоорайга эртер. Аңаа чедир үеним дургузунда хойжуларның, түскай эртемниглерниң санал-онаалын «Шынга» парлап үндүрер. Ол ажык чугаажке чалап тур бис, номчукчу.

Мал чемнерин белеткээри—хүннүң чугула айтырыы

ЭҢ ЧУГУЛА КӨРГҮЗҮГ—ШЫНАР

СЭКП райкомнарының бирги секретарьларының, райкүүскомнарның даргаларының, республиканың Агроүлетпүркүркомунуң удуртукчуларының тускай эртеминглериниң болгаш РАҮК чөвүлелдеримниң даргаларының хуралы болуп эрткен. Мал чемнерин белеткээриниң кампаниязынга белеткел болгаш мал чемнерин шынарлыг кылдыр белеткеп адырының дүтайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. СЭКП ТК-ның кежигүнүүге кандидат партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралды арттырген.

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомунуң даргазы М. Е. Абрамовтуң илеткелин дыннаан. Мал чемнериниң белеткелиниң эрткен чылгы түңнелдерин сайгарып көргеш, мал ажылының хереглелиниг негеттинип турар мал чемниниң бавазын республиканың совхозтары ам-даа тургузуп албаанын ол демдеглээн. Малга эң хоолулуг мал чемнериниң культураларын, ылаңгыя рапсты, чончаразыны, дазыл чемнитиглерин ажаал өстүрери, ону төлөп олуртуп шөлдерин келбаргы тургустунмаан.

Мал чемнерин белеткээриниң технологиязын хажыдып турган. Салгынналырын, химиктиг консервантылар холдуруп, сигеннинг, сенажтың, силостуң шынарын бакшыратпазының өске-даа аргаларын чедир ажыглаваан. Чижээ, Улуг-Хем районунуң ажыл-агыйларының белеткеп алганы сигенининг дөртен хуузу класс чок болган. Кызыл, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнар мал чемниң бо культуразын белеткээрин, ооң шынарын экижидерин чугулалаваан турган. Бүдүргеи витаминниг сигеи далганы колдуунда өртең болуур таварылгалар аажок эвес. Кыва берген чемниң хүлүнде кандыг витамин, протеин, малга херек өске-даа бүдүмелдериниң составы турар боор.

Бии-Хем районунуң совхозтарының белеткеп алганы сигенининг дөртен хуузу класс чок болган. Кызыл, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнар мал чемниң бо культуразын белеткээрин, ооң шынарын экижидерин чугулалаваан турган. Бүдүргеи витаминниг сигеи далганы колдуунда өртең болуур таварылгалар аажок эвес. Кыва берген чемниң хүлүнде кандыг витамин, протеин, малга херек өске-даа бүдүмелдериниң составы турар боор.

Бии-Хем районунуң совхозтарының белеткеп алганы сигенининг дөртен хуузу класс чок болган. Ол сенажтың составын хынаар көргеш, чеден хуузу ажыг кислота-биле долдуганы илерээн. Ооң-биле азырап турган малдан эки продукциияны алыры кайнын болдунарыл. Шынары багай болуп турарындан малдың аарыгга таваржыр чылдагааны база туруп келир. Мал чемн шыгжаарымның технологиязын райондар сагывайын турар. Сенаж, силос салырының траншеялары эмни-де болбаан. Ооң-биле ажыглаары чугула. Ону баш удур тывар, кылыр болгаш тудар херек. Сараатгары чаъс, сүт эртпес кылдыр шын тургузарынче кичээнгейин салыр.

Сигеи, силос болгаш өскедаа мал чемнери белеткээр техниканы, белеткеттингеи чемнериниң шынарын хынаар экспресс-лабораторияларны белеткеп четчелээри негеттинип турар. Эрткен чылдың байдалыбиле алырга, кодээ ажылагыйның машиналарының сепгелгезин чогуур негелдеге тургузуп шыдаваан «Сепгелге» соонда дораан сепгелгеже кирер чоруктар хевээр. Ол чорукту соксадырының кол аргазы болза, күрүне хүлээп алымшкыны. Ак сеткилдиг, харыысалгалыг ажылдакчыларны, тускай эртеминглерни ооң составынче киирер.

Тожу районуң ажыл-агыйлары ам-даа хомудан артпышаан. Ооң уламындан РАҮК чөвүлелиниң, ажыл-агыйларның төлээлери Кызылга кээп, хөй хонуктуң дургузунда херек артык кезектерни, материалдарны алырын маналап, туруптар. Ол дээрге ажылдың эрги хевири, кижи күүжүнүң артык чарыгдалы, кымга-даа ажыы чок «күрьер» хүлээлге. Ооң оруунга артык кезектер дилеп келген тускай эртеминг кижи бодунуң бүдүргелгезинге дорт хүлээлгезин күүседип турган болза, херек-даа, ажыктыг-даа.

Ырак черден кээп чадап, орукка саадап чорда, тожуларга чедирер кылдыр хуваан каан артык кезектерни, материалдарны, дериг-дерекселдерни болгаш механизмнерни өске районнарже тарай үлепкен боор чоруктар бар. Ол ышкаш байдалга республика төвүнден ырак ажыл-агыйлар таваржып турар. Оларның, ылаңгыя Тожуның удуртукчуларының дилеп турары болза, районче чорудар ужурлуг дериг-дерекселдерни, механизмнерни, артык кезектерни шыгжаар бир шөлдү, булуңну Кызылга үндүрери. Ол черге бир кезек үениң дүргүзүүнүң чоруттунмайн барган түүлдерни кадагалап тургузарынга эптиг.

Ол ышкаш база чугула бир айтырыг бар. Районнуң совхозтарында, Тоора-Хемде-даа мал чемниң шынарын хынаар чаңгыс-даа экспресс-лаборатория чок. Мал чемниң шынарын бо таварылгада түүүк-биле хемчээрил?

Мал чемниң белеткекчилериниң бөгүнде сорулгазы болза, техника сепгелгезин, сенаж болгаш силос траншеяларының белеткелин ей-шаанда доозары, бригадаларны белеткеп тургузары. Мал чемнерин белеткээриниң ажылдарынга депшилгелиг технологияларны, операцияларны механизастап, техниканың хөй болүүн чаңгыс черге мөөнеп турган ажыглаарының аргазын, машина-техника күүзүүн ажыглап шыдаавас арга-дүшүүлерни, дем-сүтлүг черлериниң сигеннин хол-биле кезерин ажыглаары. Сигеи, ылаңгыя тарымал сигеннинг кезилдезин, витаминниг сигеи далганының белеткелин июнь 10-дан өгелээр. Сүттаттыг черлерде тараан хөй чылдыг сигеминиң гектардан-на 40 центнерден эвээш эвес дүүгүүн алыры көрдүүген. Ажылчыннарның күш-ажылының төлевирин оларның белеткээри мал чемнерининг шынарын барымдаалап тургузар.

Чер-черлерге сигеи белеткекчилериниң күш-ажылын организастаарын экижидер, ажыл чылзыр чорукту болдурбас. Республиканың совхозтарының автопарыгының ам бар арга-шинээзи болза, мал чемниң белеткелин 27 ажыл хүнүүде доозуп болур. Ону ботаңдырар дээш бүгү хемчеглерни чорудары дерек болуп турар: чазын чажар культураларның, өзүмнериниң үнериниң мурнунда база өзүмнер үнерин соон дарый кужуруваның, дазыл чемиштиглериниң тарылгазын, эрткен чылгы савааның ажаалдазын болгаш тарва шөлүүден ацгы белеткеп алырының ажылдарын дүрген доозар.

Мал чемнерин белеткээриниң кампаниязынга белеткелтургаш ажыглаарының аргазын, машина-техника күүзүүн ажыглап шыдаавас арга-дүшүүлерни, дем-сүтлүг черлериниң сигеннин хол-биле кезерин ажыглаары. Сигеи, ылаңгыя тарымал сигеннинг кезилдезин, витаминниг сигеи далганының белеткелин июнь 10-дан өгелээр. Сүттаттыг черлерде тараан хөй чылдыг сигеминиң гектардан-на 40 центнерден эвээш эвес дүүгүүн алыры көрдүүген. Ажылчыннарның күш-ажылының төлевирин оларның белеткээри мал чемниң шынарын барымдаалап тургузар.

Чер-черлерге сигеи белеткекчилериниң күш-ажылын организастаарын экижидер, ажыл чылзыр чорукту болдурбас. Республиканың совхозтарының автопарыгының ам бар арга-шинээзи болза, мал чемниң белеткелин 27 ажыл хүнүүде доозуп болур. Ону ботаңдырар дээш бүгү хемчеглерни чорудары дерек болуп турар: чазын чажар культураларның, өзүмнериниң үнериниң мурнунда база өзүмнер үнерин соон дарый кужуруваның, дазыл чемиштиглериниң тарылгазын, эрткен чылгы савааның ажаалдазын болгаш тарва шөлүүден ацгы белеткеп алырының ажылдарын дүрген доозар.

Мал чемнерин белеткээриниң кампаниязынга белеткелдий чорун турарының дугайында хураага чамдык СЭКП райкомнарының бирги секретарьларының, республиканың Агроүлетпүркүркомунуң удуртукчуларының саналонналын, мал чемниң белеткелин кавчаар организастап чорударының дугайын база хурага дыңнаан.

СЭКП ТК-ның кежигүүнүүге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралдың түңнелинде чүве чугаалаан. Малдың чемгерилге базазының шынарын үндезинин-биле экижидериниче хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин уггаан. Ол айтырыгны шиитпирлээриниң чугула бир байдалы болза, сигеи кезилдезининг хуусазын ойшаанда өгелээрл. Эрткен чылын республиканың чүгле үш районнуң сигеи кезилдезинге киргеп. Өске черлер кезилдезиниң эң эки үезин эрттиргеп, сигеи белдезиде июньнуң сөөлгү хүннеринде, харын-даа июльда киргеп. Оны бо чайын катаптавас херек. Хөй чылдыг сигеминиң баштайгы кезилдезининг тодаргай графигин ажыглап кылгаш, ону хажык чокка сагыырын Агроүлетпүркүркому, РАҮК-тер чедип алыр ужурлуг. Бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерин ылаңгыя медени идегелдиг шыгжап кадагалаарының аргаларын дилеп тывар.

Шынарын контрольдаарының ужүр-дузазы улгадып турар. Бүгү ветбакылабораторияларның, Химизацияның станцияларының, совхозтарның экспресс-лабораторияларының боттуг ажылый организастаары оюа чугула. Аналиэтеринң түңнелдери протеинниң, каротеинниң, белоктуң чидиргелериниң үнүн турар оруктарын чок ылыырынга эргежок чугула үндезини.

Г. Ч. Ширшин республиканың мал ажылында байдалды донучуу-биле аналиэтеп көргеш, күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планының кавчаар күүсеттиниң турарын доктаамал кичээнгейге алырын хуралдың киржикчилеринге чугулалап демдеглээн.

Районнарында, ажыл-агыйларында мөге бижилгелерни, отчёттга хажыдымышкыныарын, тотчеглекчи болгаш ажылагыйжы эвес чоруктарны болдурган удуртукчуларны Г. Ч. Ширшин чидин-биле шүүмчүлээн. Ол таварымча чок болуушкуннар партия райкомнарының бирги секретарьларының, Агроүлетпүркүркомунуң, райкүүскомнарның, РАҮК чөвүлелдериниң даргаларының харыысалгазының кудузу, боттарының дорт албан хүлээлгелериниң күүселдези дээш бүгү деңнелдерниң спецналлетеринге оларның кошкак негелделиг болуп турарының түңнелиг. Таарымча чок болуушкуннар-биле чаныш-сымыш чок болгаш доктаамал демисселдиг чорудары — ажыл-чорудулганың чугула кезии.

А. ОКСУР.

Эде тургустунуушкуннуң дуржулгазы

Латвияда кооперативтер: күрүне дузалап турар

Дөртен чыл стажтыг инженер Вилнис Ренеслацис бо чылдың эгезинден бээр мурнундазыгыындан 200 рубльди хөйүү ап турар апарган. Ол ашка-шаңнал эвес, тускай немелде база эвес, чогаадыг дээш алган шаңнал-даа эвес. Ол кооператив баштыны болуп оны ажылдан алган.

Кооперативти Ригада, ВЭФ каттыжымышкында тургускан, ол дагыы ажыглаар чиг этти чымп, болбаазырадып турар чер-дир. ВЭФ дээрге сургажаан фирма болгай, радиоприемниктер, телефоннар, автоматтыг телефон болгаш телеграф станциларыны, хуу компьютерлер бүдүрүп турар.

Кооперативтиң кежигүннери (шупту ВЭФ-те ажылдап турар 20 кижи) бодунуң херегллээр чиг эдн кылдыр ажыглалдан үнген телевизорларны шилип алган. Ыяш хааржактары каастаалга шывны кылдыр ажыглаттынар. Ацгы блоктарны болгаш кезектерни ВЭФ-тем холезилеп алган приборларының дузазы-биле үрелик, үреликтиг эвезини тодаратказ, радиога хандыкшылдыгларының магазинынче чорудар. Пластмассадан кылган чүүлдерни хаймылдыргаш, чечек олуртур саважыгаштар болгаш яизы-бүрү кезектер сугар хааржакчыгаштар кылгаш, бодунуң бүдүрүлгезинге удур садыптар. Пластмасса кылыгыр шуткуур пресс-хевилелди ВЭФ-тиң специалистери кооперативтиң чагыын сууганр кылып берген.

Полистирол сава, хааржак демир кылыгдан чиик, ыяштан кылганындан бижыг. А ВЭФ-те ышкаш ындыг улуг чылда бүдүрүлгезинге олар мунмуцу-биле херек. Бүдүрүлгениң хөй-хөй ажылдакчылары сад участоктарлыг, чайгы бажыңчыгаштарлыг. Ынчангаш олар кылайгыр дозулап, хоюглап каан калбак-ыяштарны күзелдин-биле садып ап турарлар, олардан чайгы дача бажыңнига мебель болгаш өске-даа чүүлдерни кылып ап болур.

Кооператив киржикчилери ам бүдүрүлгезин улам калбартыр бодап турарлар. «Мээн эштерим барык шупгузу телевидение, радиотехниканы эки билир — деп, Вилнис Ренеслацис чугаалады. — Демги-ле телевизорларның артык кезектерин ажыглап тургаш, ындыг чүүлдер септээр деп бодап алдывыс. Септелге кылдыртмы күрүне мастерскаларынынындан чиик өртектиг болур, а магадылал болза ат-алдарывыс бакшыратпас дээш бистиң чүткүүвүс болур».

Немей акша ажылдап ап болур арга — кооперативтериниң кептерел турарының кол чылдагааны, оларның саны эрткен чылдың төнчүзүнде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуузу ажыл-чорудулга дүтайында Хообілуну хүлээп алганының соонда дыка дүрген ковудер эгелээн.

Ренеслацисти чедимнес кижи дээри берге — чаагайжыды кылдыгаан бажыңнар, чаа модельдит «Жигулилиг». Ол ийи чыл болгаш, пенсиялаар, ынчан чүнү кылырыл деп айтырыг аңаа тургустунмас. Ол кооперативке ажылдаар.

Вилнис Ренеслацис кооперативин улус депутаттарының район Советиниң күүскомунга бүрүткедип алгаш, күрүне банкызынган чээли ап барып болур турган. Ол акша материалдар болгаш дериг-дерекселдер садып алырынга, бажың хөлемилээринге, кооператив кежигүннериниң шалыңын төлээринге үнер ийик. Оларның санындан чыл дургузунда эгидер чээлининг хемчээли хамааржыр. Ынчалзажок бо удаада чаа төрүттүнген кооператив банкыдан чээли албаан — ВЭФ бодунуң «төрел бүдүрүлгезинге» боду чээли берген.

Кежигүннериниң ажыл төлевири чогуур адырларның тариф ставкаларын барымдаалап тодараттынар. Ынчалзадаа ооң ниити хемчээлин кызыгаарлаваан. Бүгү чүве мергежилден, дүржулгадан база талантыдан хамааржыр. Ренеслацис баштайгы айда ийи чүс рубль алган. Өөрү — чүстен ийи чүс чедир. А чыл тоңчүзүнде, кажан өскээр бээр бүгү төлевирии кылган соонда, арыг орулганы эде хуваганда, кооператив кежигүннери чыл иштинде ажылдап алганындан эвээш эвести алыр. Ол чүгле бир эвес кооператив карылга чок болур болза ындыг. Боттарын акшаландырып шыдавас каттыжымышкыннар дүжер апаар.

Кооперативтериниң экономиктиг бот-тускайлаң чоруун быжыглаары-биле баштайгы ийи чылда орулга үндүрүүн олардан чингелделиг кылдыр тыртар. Чүгле ооң соонда ол үндүрүг долу — орулганың 35 хуузу аңаар. Хөй кооперативтер хоорай чагыргазындан бажыңнар, өрээлдер алгаш, оларны септеп, эде дерээн, мастерскиялар болгаш цехтер кылып ап турар. ВЭФ-те кооперативке бүдүрүлге дузалаан — ажылдаар черни берген. А эрги мебель артынчыларындан мырыңай чаа чүүлдер кылып турар Кондратьев алышкыларның (үш өг-бүленин ээлери) кооперативи боттарының бажыңнарын ажыглап турар.

Ам республикада он кооператив бар. Латвияның Күрхандырылгазының эргелелиниң пачальныгы Евгений Реут оларның дугайында мынчаар чугаалаан:

— Вилнис Ренеслацис болгаш ооң өөрүгее ВЭФ дузалап турар. «Страуме» бүдүрүлге каттыжымышкынынга «Эктузиаст» кооператив тургустунуп, ажылдап эгелээн.

«Эксперимент» кооператив чоокта чаа Лиепая хоорайга тургустунган. Ында дыка хөй бажыңнар эргижирээн, ынчалза-даа оларның ханалары бижыг, чүгле эмгы үениң эттиг чүүлдери чок. Чаа бажың тудуп турар күрүне организацияларынга ындыг бажыңнар бүдүрер ажык чок. Анав-ла бульдозер-биле бүдэ пттирип кларкапы дээрге. А кооператив эвээш-даа болза акшаны бүзүндүлер арагынга хөөп кларктарга кайнын боор дээш, ажылдан киргекен. Ооң орулгазы бажың часкаңындаа тывылган тудуг материалдарын сатконунган алдынар. Оларны сад бажыңчыгаштарын болгаш гаражтарны, хууда бажың болгаш ажыл-агый тудугларын кыларынга база септээрнинге ажыглаар дээш улус күзелдинбиле садып ап турар.

2000 чылга чедир Латвияны «артынчы чок» республика болдурар соруга салдынган. Ол айтырыгны шиитпирлээрнинге кооперативтер база дузалаар. Чижээ, республиканың Күрхандырылгазында тудуг ыяжының артынчыларын болбаазырадыр, шил бүзүндүларындан каастаалгалыг шывыг плиткаларын бүдүрер кооперативтер организастаар талазы-биле санаалдарны өөренип көрүп турар.

Валерий ЗАЙЦЕВ,
ПМА-ның корр.

КУДР-ның пос-таазы үлетпүрү республикада шалыпкын хогжүп турар адырларның бирээзи. Адырның бүдүрүлгелери сөөлгү чылдарда чаартынып эгелээн, бүдүрүп турар продукциязының ассортиментизи калбартаан болгаш шынары эжижээн.

ЧУРУКТА: Комонуүк трикотаж фабриказының бир цеги.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Румынияга албанның чаймралчы аян-чоруун кылып, чоруп турганы, ооң РКП-ниң Чиңгине секретары, Румыниянның Социалистиг Республиказының президентизи Н. Чаушеску-биле ужуражышкыннары болгаш румын-совет чаймрал митингизиниг чугаазы делегейниң хөй-нинтизиниң улуг сонуургалын болдурган.

Янзы-бүрү чурттарның массалыг информация органнары аян-чоруктуң дугайын калбавбиле чыыртышаан. СЭКП-ниң амгы үеде кылып чорудуп турар ажылы —ол дээрге, улуг хемчээлде боттэнып турар совет нинтилелдиң эде тургустунуушкуну болур, эде тургустунуушкун демократия хогжүлдезининг, социал чөптүг чоруктуу быжыглаарының кижилерниң утаан-бодал амыдыралын сайзырацгайжыдарының үндезининге совет нинтилелге шапкын дүргелединшкинин бээр деп онзалап демдеглеп турар.

Социалистиг чурттарның, ылаңгыя Совет Эвилелиниң бүгү делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чоруктуу быжыглаар дээш бижыг турупгуун даштыкы парлалга боаян-чоруктуң үезинде онзалап демдеглеп турган.

БУХАРЕСТ. Румыниянның Коммунистиг партиязының ТК-зының органы «Скынтейя» солуи М. С. Горбачевтуң Румынияга чаймралчы аян-чоруу, ооң Н. Чаушеску-биле чугаалажышкыннары ийи чурттуң ораазында чаймралчы харылзаалары болгаш кады ажылдажылганы улам ыңай хогжүдеринге улуг салыышкын болган деп бижээн. Ийи удуртукчуунуң ужуражышкыннары болгаш беседалары ийи партиниң болгаш чурттуң социализм, коммунизм тургузарының база тайбыңның херээнге хөй талалыг кады ажылдажылганын шакпынчыдар дээш чайгылып чок турушту эелеп турарын база катап базыткаан. Совет улус-биле чаймралды быжыглаарынга, кады ажылдажылганы хогжүдеринге румын улус долу бүзүрелин илереткен деп солун улаштыр бижээн.

СОФИЯ. Румын-совет митингиге М. С. Горбачевтуң чугаалаан чугаазын «Работническое дело» солуи «Тайбыңның салым-чолу дээш коллективтиг харылсалга» деп эгенип алаабиле парлаан. Сырый каттыжышкын, деминг хөделиишкин — социалистиг чурттарның улуг чаалап алышкынны деп, солун бижээн. Социалистиг чурттарның бир деминг хөделиишкининиң үчызында оларның аймыл чок болгаш бот догуиаан чоруу камгалаттынып, болгаш дайын өөскүдүкчүлерниң кордаашкынынарынга шиитпирлиг харыы берилип турар. Акы-дунма кады ажылдажылга иниити сорулгаларны шиитпирлевишаан, социалистиг чурт бүрүзүнүң эрге-ажыын камгалап турар.

БЕРЛИН. Совет нинтилелдиң амыдыралының бүгү талаларында боон турар эде тургустунуушкун бодунуң хемчээлиниң болгаш революсчу характериниң талазы-биле моон муриунда делегейге боон корбээн улуг чаартылга болур, деп «Нойес Дойчланд» солун бижээн. Бүгү сонгал политиканың эниг сорулгазы, ол чуртта боон турар чаартылгаларның кол өзээ — кижи. Кижиниг чазагай чоруу, ооң бүгү талалыг хогжүлдези дээш СЭКП бодунуң характериниң талазы-биле революсчу сорулгаларны идип үндүрүп турар. Ол сорулгаларны чүгле совет улус боду шиитпирлеп шыдаар деп, солун улаштыр бижээн.

(СЭТА).

Социализм чурттарында

ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

БУДАПЕШТ. Октябрьның социалистиг Улут революциязының 70 чыл ойында тураскаатткан совет номчук делгелгезин Венгрияның мурнуу чүгүнде Печ хоорайда ажыткан. Ында Совет Эвилелиниң ном үндүрер черлериниң сөөлгү үш чыл иштинде парлап үндүргени уран чогаал литературазының, нинтилел-политиктиг болгаш эртем номнарын, уран чүүл альбомнарын болгаш өске-даа парлалга продукциязының 500 ажыг көргүзүг чүүлдерин делгээн. Ол материалдар совет улустуң амыдыралын болгаш тайбың күш-ажылын көргүзүп, литература, эртем болгаш культура талазы-биле ооң чеднишкининиң дугайын таймылбырлап турар. Сөөлгү чылдарда венгр дылче очулдуруп үндүрген орус болгаш совет чогаалчыларның номнары, а ол ышкаш уран чүүл талазы-биле альбомнар көрүкчүлериниң улут сонуургалын болдуруп турар.

СОФИЯ. Социалистиг чурттарның парлалга агентилериниң ном үндүрер черлериниң удуртукчуларының үзелчелиг чөвүлел хуралы доозулган. Анаа Парлалга медээлериниң агентствозунуң (ССРЭ), «Будапресс» (ВҮР), ВИА (ВСР), Интерпресс (ПҮР), Орбис (ЧССР), ГДР-ниң панорамазы (ГДР), «Цайт им бильд (ГДР) Пренса Латина (Куба) болгаш «София-пресс» (БҮР) агентилелдериниң төлээлекчилери киришкен.

Чөвүлел хуралга акы-дүүмалышкы партиларның съездилериниң соонда ном үндүрер ажылда чаа үениң Октябрь революциязының 70 чылы-биле холбаштыр эде тургустунуушкун чорудулгазының болгаш пропагандисчи-информация ажылдың дугайында социалнал солчулгазы болган. Ном үндүрер ажылга кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырының болгаш хамылаарының айтырыгларын чугаалажышкан. Индий үктүг кижилерниң моон соңгаар эрге-чагырганы үлгаттырар база араб аминатарның дээдэ эртем чедип алыр аргазы чок болдурар дээш ап чоруткан ажыл көргеннер.

ХЕЛЬСИНКИ. «Мээң оңнүүм — Совет Эвилелиң» деп темага финн өөреникчи аниктарның аразында болган конкурстуң түңнелдерин үндүргеи. Ону ийи чурттуң төөгүзүнде улуг болуушкуна — Улут Октябрьның 70 чылынга болгаш Финляндиянны хамаарышпас күрүне кылдыр чарлааныңга тураскаткан. Конкурсту «Мааилма я мы» дээр совет-финн журналдың инициативазы-биле чоруткан.

Онаан тургускан тускай темага назы талазы-биле ийи категориянның төлээлекчилери сочиненне бижээн. Бирги черлерни Тарья Яатинен болгаш Элиса-Марья Тухкинен эзлээн, оларны ССРЭ-же баар путёвкалар-биле шаңнаан.

Финляндияның парламентизиниң өмүнээзининден конкурстуң тинлекчилериниг ооң даргазы Матти Ахда байыр чедиргеп.

(СЭТА).

МУЗЫКА ФЕСТИВАЛЫ

ПРАГА. Социалистиг чурттарның сураглыг чех композитор Л. Яначек аттыг чаңчыл болган музыкалыг фестивалын Октябрьның социалистиг Улут революциязының юбилейинге тураскаатткан. Фестиваль Остравада ажыттынган. Фестивальдың концерт программазын Ленинградтың күрүне филармониязы ажыттыган, ол Л. Бетховенниң болгаш Д. Шостаковичиниң чогаалдарын күүсеткен.

Фестивалыга социалистиг чурттарның сураглыг музыка коллективтери болгаш күүседикчилери ойнаар. Оларның аразында — Дрезденниң болгаш Катовицаның филармонияларының оркестрлери, Москваның камера хору, Остравanың Л. Яначек аттыг филармониязының оркестри бар. Музыканың байырлалынга эң баштай Литва ССР-ниң симфония оркестри киржир. Фестиваль үезинде камера болгаш симфония музыказының үзөрби ажыг концерти болур болгаш аныяк музыковедтериниң симпозиумуи чорудар.

(СЭТА).

ФИДЖИДЕ БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чазак эргилдези болган соонда, бо чуртта байдал база катап чидиглеиген. Эрге-чагырганың дүжүрткен премьер-министри Тимочи Бавадра-биле ооң оралакчызы турган Хариш Шарма эргилде соонда тургустунган түр чазакты хоойлу ёзугаар тургустунмаан чазак деп санаазынар. Ынчангаш аңаа киржирииден ойталаавнар.

Англияның эрге-чагырганы толээлеп турар генерал-губернатор Рату Пенайаның тургусканы түр чазакты чүгле парламент соңгулдаларынга чедир турар боор деп, журналистер санап турар.

Фиджиниң найысылалы Сува хоорайдан ЮПИ агентилелдиң корреспондентизининг дыңнадып турары-биле алырга, дүжүткен чазактың кежигүннери подполковник С. Рабук кылган чазак эргилдезин террорисчи үүлгедиг деп санаан кыйгырыгны түлээп алган. Рабукага болгаш ооң талалакчыларынга харыысалга коргузерин Рабуканың генерал-губернатор-биле дугурүүл тургусkан чазаан кандыг-даа юридиктиг үндезинге барымдаалап тургустунмаан чазак кылдыр санаарын ол документтинде чугаалап турар. Орулуктарда турар чурттуң 714 муң чонунуң чартык кезии болуур индий улусту чаа чазакка чагыртпазынче премьер-министр турган Бавадра кыйгырган. Чуртта ажыл соксадымышкынынары эгелээн. Индий болүктерге хамаарышкан магазиннер хагдынган.

Түр чазак С. Рабуканың даргалаашкыны-биле бирги хуралды эрттирген. Бавадра биле Хариш Шарманы чалаазадаа аңаа киришпээнер. Тустус болүктериниң баштыңчыларының хуралы база болган. Фиджи ортулуктуң үндезини чонунуң эрге-ажыыны болгаш ролюн быжыглаарыга хамаарыштыр конституциязына чаартылгалар киирериниң дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Индий үктүг кижилерниң моон соңгаар эрге-чагырганга турбазының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан деп, корреспондентилер дыңнадып турар.

СОЛЧУЛГА

АЛЖИР. АПС агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Зудж-Рут дээр алжир-марокко кызыгаар пунктузунга бо чылдың май 23-те болган алжир чазактың шинтиири-биле 150 марокко туттурган шериг албаныгларны дамчыдып берген. Оларны сөөлгү чылдарда кызыгаарга болган үскүлележишкиниер үезинде тудуп алган.

Ооң-биле кады алжир тала АУДР-ниң национал улусчу армиязының 102 шерилерни дамчыдып берген. Алжир солдаттарны 1976 чылдың январь 29-та Барыын Сахараның девиксээринде Амгала деп чурттакчылыг суурнуң чоогунга тудуп алган, Олар аңаа «гуманитарлыг миссия» кылып чораан.

Туттурганнарны солушкавын бо чылдың май 4-те дээдэ деңнелге болган алжир-марокко-сауд ужуражышкынының түңнелинде чедип алган дугуржулга ёзугаар чоруткан.

(СЭТА).

УДУРЛАНЫЫШКЫН

АММАН. (СЭТА). Израильдиң эжелеп алган черлериниде араб аминатарның удурланыышкын чыскаалдары үргүлчүлеп турар. Эль-Халиль хоорайдан ырак эвесте Дора деп чурттакчылыг черге эжелекчилерниң дуржоктанышкынынга удурланган сургууулдарның болгаш өөренишчилериниң хөй мүң кижи киржикчилиг чыскаалы болган. Чыскаалдың киржикчилери эжелекчи эрге-чагырганың өөредилге үзөөн телевирии улгаттырар база араб аминатарның дээдэ эртем чедип алыр аргазы чок болдурар дээш ап чоруткан өске-даа хемчеглерни күш чок болдурарын негээннер.

Чыскаалганнарны тараадыр ойладырынга эрге-чагырга хөй санныг полицейжилерни болгаш шеригнерни ажыглаан. Ол демисселдиг үезинде хөй кижи балыглаган, полиция 200 сургууулду тудуп хорутдаан.

АМЕРИКАННАРЖЕ ХАЛДААН

КАИР. Египеттиң даштыкы хереглер министерствозунуң медеглелии ында парлап үндүрген. Май 26-да Ния хемнин эриниң кыдымында египет найысылалдың Маади раёонунга АКШ-тың элчин черинин машиназы боо-чепсек-тиг халдаашкынга таварыш кан. Билдинмес үш кижи ону адыгжы боо-чепсек-биле боолаан. Ооң түңнелинде америка элчин черинин ийи ажылдакчызы чинги-биле балыглаган. Иштики аймыл чок чоруктуң күштери ол болуушкуннуң шелгезин чорудуп турар.

(СЭТА).

Талантылыглар—аравыста

САЛЫМНЫГ САЛГАКЧЫЛАР

ЧУРУКТА: Ак-Довуракты уран чүүл коллективи республика наймысылалыга болуп эрткен көрүлдеге киришкеш, чедишкинниг ойнап, зал долган көрүкчүлерниң үнелелин орденниг хөгжүм-шин театрынга болган ак-довуракчыларның концертин көрүкчүлер улуг сонуургал биле көргеннер.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Районнуң Культура бажыңы. Улусчу чогаадылганның ийнги Бүгү-эвилел фестивалының республика көрүлдезинге киржир шилиндек талантылыгларның концерти.

Алышкылар баян-биле боттары үдеп алгаш, ийи үнге чараш, таалынчыг-ла ырлаштылар. «Эр-хейлер!» деп мактал сөстер оон-моон үзүгүп, алышкыларны алыш часкаашкыннары катап-катап чалап турду. Шынап-ла, Николай болгаш Валерий Монгуш алышкылар уран чүүлге бердинген улус. Районнуң культура хөгжүлдезинге оларның киирип келген үлүг-хуузу үзүг. Алышкыларның улуу Николай Монгуш 1963 чылда «Коммунизмче» орук» совхозтуң Бора-Шай салбырынга кызыл-ог эргелекчилел эгелээн. Оон Хандагайтының Культура бажыңының директорунга, «Саян» ансамбльдиң артизи болуп ажылаан чораан. 1972 чылдан бээр бодунуң доозкан эртемниинге аайы-биле кедээ ажыл-агый шүгүмүкла ажылдап чорүүр, бо хүнде районнуң мал аарыларының-биле демисел чорудар станциязында мал эмнээн.

Ажылы үргүлүү чай чок-даа болза, оон амыдыралында уран чүүл кол черии эгелеп, бүгү-ле болуп эртип турар культура-массалыг ажылдаарга доктаамал киржип турар. Ол РАУК-те доктаамал ажылдаар уран чүүл коллективиниң удуртукчузу. Ук уран чүүл коллективи эртекен 1986 чылдың эезимге тургустунган болгаш район төөтүүн он ийи доктаамал ажылдаар уран чүүл коллективтериниң көрүлдезинге бирги черии алган.

Моңгуш Николай 1967 чылда Сибирь болгаш Ыраахы Чөөн чүк эвилелдиң талазы-биле Улан-Удэ хоорайга болган РСФСР-ниң агитбригадалар көрүлдезиниң дипломантызы. 1976 чылда Красноярск хоорайга эртикен Бүгү-эвилелдиң улусчу чогаадылга фестивалының лауреады, алдын медаль эдилекчизи «Чадаган» агитбригаданың үндезилекчилериниң бирээзи. Ыраажы, сыгытчы, хөгжүмчү 1967 чылда Кышкей хоорайга эртикен Бүгү-делегейниң аныктар чыныының база лауреады.

Николайның дунмазы Валерий бичизиидеп-не сыгыртып, хөөмейлеп, ырлаар, танцылаар — дээмес чанныларның бирээзи. Он чыл бурунгаар Солчурга ажылдай бергеш,

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүдөлиниң органы

1987 чылдың июнь 3 среда № 129 (13429)

1925 чыдда үнделип эдилеттинген. Бүтээ 3 кезек

МЕДАЭЛВР

УКРАИНА «САЯННЫ» ШАҢНААН

Тываның күрүне филармониязының «Саян» ансамбли бо хүнүмерде Украин ССР-де аалдап чоруп турар. Ооң артистери бо чылдың майда аңаа Бүгү-эвилелдиң XV «Киев чазы—87» деп фестивалынга киришкен.

Бистиң республикамың уран чүүл ажылдакчыларының көргүзүүн Украинаның ишчилерин бедии-биле үнелээн. Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың май 22-де үндүрген Чарлыын ёзугаар «Саян» ансамблин Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан.

Акы-дүңма республиканың дээди шаңналыы тыпсырынга турускаатkан байырлыг хүрал май 25-те, фестивальды байырлыг байдалга хаап турда, болган. Аңаа бистиң республиканың төлээлериниң оюнун демдеглевишаан, Дээди Совединиң Президиум Даргазы В. Шевченко болу кээп, «Саян» ансамблиниң төлээлекчилеринге Хүндүлел бижикти тывыскан.

Амгы үеде «Саянның» аалдашкыны ам-даа ында үргүлчүлеп турар.

А. СЕРГЕЕВ.

ТУДУГЛАР НЕМЕШКЕН

Бүдүрүге болган эске-даа объектилериниң тудуунга үндүрген капитал салыышкынарны «Хөндергей» совхоз дөрт айларда долузу-биле, эрткен чылдыындан 114 муң рубль хөйүг шиңгээдип алган.

Чуртталга объектилериниң тудуунуң темпизин дүргедеткен. Бо төлазы-биле план 164,3 хуу күүсеттинген. Бригадалар чедиишкиннерни быжыглап, дей-дески ажылдарын хүлээнген. Чылдың тудуг программазын күүседир соруга-биле бедиткен хүлээлгелерни ап, чарыштыг улам калбарткан.

Б. МОНГУШ.

АЪТТАНЫПКАН

Улуг-Хем районуң кодээ ажыл-агыйының мурнакчылары Моол Арат Республикаже аъттанышкан.

25 кижи составтыг белүктү СЭКП Улуг-Хем райкомуун инструктору А. С. Кара-Сал удуртуп чоруур. Акы-дүңма чуртка найырлыы аян-чорук 18 хонук үргүлчүлээр.

Моол өнүктер-биле арга-дружулга солчур кодээ ажыл-ишчилериниң аразында Жданов аттыг совхозтуң саанчызы Көк-кыс Аракчаа, «УТКА 25 чылы» совхозтуң чоланчызы Иван Доржу, «Найырал» совхозтуң ошку кадарчызы Сентябрь Мингит-оол, «Ак-Туруг» совхозтуң мал эмчизи Зоя Соскур-оол болгаш өскелер-даа бар.

К. ОЮН.

КАРТОФЕЛЬ — ИЙИГИ ТАРАА

Амгы үеде совхозтарның ховуларында часкы тарылганың фронтузу хүн бүрү калбарып, магадылалдыг чаагай дүжүт дээш чарыш улам күштелген. Ооң-биле чергелештир картофельди болгаш ногаа культураларын тарып олуртуру түлүктелген. Ол ийиги тараанга Чөөк-Хемчик районунуң ажыл-агыйлары бо чылын инитизи-биле 270 гектарга тарып олуртур планныг.

Картофельди болгаш ногаа аймаандан бедик дүжүттү чедип алырда, хамыктың мурнунда, ону тарыыр черии, аңаа олуртур үрезинии баш удур хынзымчалыг белеткеп, бедик агротехниктиг деңнелге чорударын ажыл-агый бүрүзү эки билир ужурлуг. Бо талазы-биле белеткел ажылын чамдык ажыл-агыйлар үлегерлиг чорудуп турар. Оларга «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Чыраа-Бажы» «Тыва» совхозтарының ажылчыларын хамаарыр. Олар тус-тузунда 30—40 тонна эки шынарлыг үрезинерни белеткээш, олуртуп алганнар.

Үстүнде совхозтар эрткен чылын картофель тарып олуртур черии баш удур аңарып белеткеп ап, агротехниказын чүрүм ёзугаар чорутканынган агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, гектардан 131—190 центнер дүжүттү ажаап алган, азы ол дээрге бүдүрүлгеде көрдүнген планныдан 80—90 центнер картофелькн хөйүг алган.

Бедик дүжүттү өстүрүп ап турар ажыл-агыйлардан аңгыда оларның-биле мырыңай кожа бүгү байдалы дөмей хиреде-ле чегемиг эвээш дүжүт ап, улуг каражага таваржып турар совхозтар бар. Чижээ, 1986 чылда картофель өстүрергиже тускайлаан «Хөндергей» совхоз, ногаа культуралары өстүрер СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз гектардан түгле 32-55 центнер дүжүттү алган. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемнглери эрткен чылын картофельден ол хире чавыс дүжүттү алган хирезинде-ле ооң чогумчалыг түнелди үндүрбейн, дүжүттүң чавыс болганын ам-даа агаар-бойдуста дээр хөөнүг, шын эвес турушту эвлевишаан.

Интенсивтиг технологин-биле картофель болгаш ногаа культураларын өстүрер, шөлдүң болбаазырадылгазын болгаш суггарылгазын шынарлыг чорудары негеттинип турар. Ынчангаш аңаа ажылдаар вогаажыларның мергежилин улам бедидери күзелчиг. Чаа технологияның негелделерин амыдырала чедиишкинниг боттандырары ногаажы бүрүзүнүң ооң үндезинниерин хыны билиринден, техниканы билдилиг башкарар бедик мергежилден, ажылга эң сеткилдиг хамаарылгадан көстүрүү чугаажок.

Б. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайның алтык садыгжызы Римма Маадыр-оолдуна Ондар чедя чылдың дургузунда ажылынга кызымаан бадыткап, мактаткыт ажылдан кезген. «Детский мир» садытта садытжылап турган, ол СЭКП кежигүнүнге кандидатка кирген. Ам ол үк магазинде бичии уруг хептерин садыгаар кылдысөө мурнакчы садытжы. Ооң бригадазы майда 64 муң рубльдиң барааның саарарын 84 муң рубльже боттандырган.

Римма Ондар хөй-иниттиниң ажылдарынга база идектейлиг киржип турар. Ооң коллективи аңаа идегелди көргүзүп, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң депутадының кандидадынга бир үн-биле деңнеткен.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА ЁЗУНУҢ КИЖИЗИНИҢ КИЖИЗИДИКЧИЗИ БОЛУР

Эде тургустукчуушкунуң оруунче бажыг базып киргеш чуртка, совет ниитилелге коммунистиг идеалдарга сеткилиидеп бердингеп, бистиң тургузуустук социал болгаш экономиктиг чаалап алышкынынарын камгалап шыдаар, оожургал чок кижилер керек. Чаа хевириниң кижизиниң кижизидилгези школадан эгелээр, а ол чонуң бүгү-ле ажыл-херектери болгаш планиары-биле, өредилгени бүдүрүктүг күш-ажыл-биле холбаарының ленинги принципи-биле, аныктарны бот-тускайдаң амыдырала белеткээрин эвилиидери-биле сырый холбашкан болур ужурлуг.

Школа реформазы эде тургустуунушкунуң түдүш кезээ апарган. Ынчалза-даа ол амгызында шоолуг чылыш чок болуп, нарын байдалдарда чоруп турар. Чырыдыышкын системазынга дамчырыштыр чугаалап турар ындыг чеме-лээшкин бодунуң ажыл-чорудулгазын шүгүмүүлелиң бүү-биле үнелеп көөрүн улус өредилгеминиң бүгү ажылдакчыларынга хүлээлгирип турар. Июнь 2-де Кремльиң Улуг ордузунда ажыттынган башкыларның Бүгү-россия съездизиниң делегаттары реформазы боттандырар талазы-биле соруглаарны бөгүнгү негелделерге дүүштүр чугаалажып көөр, ниити-күрүне ужур-дузалыг бо деректе хожудаашкынның чылдагаазынарын сайгарар, өредилгениң болгаш кижизидилгениң аргахевирлерин үндезинн-биле чаартырының хемчегларын ажылдап кылыр.

Эштер М. С. Горбачевту, В. И. Воротниковту, А. А. Громыкону, Л. Н. Зайковту, Н. И. Рыжковту, М. С. Соломенцевти, В. М. Чебриковту, П. Н. Демичевти, В. И. Долгихти, Б. Н. Ельцинии, Н. Н. Слюнькову, Н. В. Талызинии, А. Н. Яковлевти, А. П. Бирюковаиы, А. Ф. Добрынинии, А. И. Лукьяновту, В. А. Медведевти, В. П. Никоновту, Г. П. Разумовскийни, И. В. Капитоновту съездиниң делегаттары болгаш алчылары адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Школа реформазы боттандырар талазы-биле Россия Федерациязының чырыдыышкын албан черлериниң башкылар коллективтериниң, улус өредилгезиниң органнарының ажылын база партиниың XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр оларның ажыл-чорудулгазын үндезинн-биле эжиидериниң соруглаарын РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Г. П. Веселовтуң илеткелиниде сайгарын көрген. Россияның башкылары, бүгү совет улус-биле бир демей, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дургедедиринииң улуг хемчээлдиг программазын детиккп, ону амыдырала идепкейлиг боттандырып чорударын бодунуң ажыл-чорудулгазының ужур-утказы кылдыр көрүп турар деп, ол онзалап демдеглээн.

Ортумак школаның тургузуун бүгү черлерде сайыраңгайдыгдыг, өреникчилериниң ниити билиг, күш-ажылчы болгаш професиональ белеткелин, өредилгениң болгаш кижизидилгениң чаңгыс аайлыын хандырар талазы-биле ажылды улам-на хынзы чорудуп, өредилге-кижизидилге чорудулгазының хевирлериниде болгаш аргаларында эки талаже өскерилге чорул, чырыдыышкын албан черлериниң материалдыг базазы быжыглып турар.

Ынчалза-даа ол чедиишкиннер амдыгзында коичут эвээш. Эге класстарга башкылар мозу-шынар кижизидилгезинче, өреникчилериң дууда онзагай чүүлдерин сайзырадыр талазы-биле ажылче чогуур кичээнгей салбайн, эргежок чугула хирезе-биле кичээлдерге бот-тускайлаң ажылдаар аргаиы школачыларга бербейн турар.

Ортумак школаның ажылынга хөй чүүлдерни өскертир апаар. Өөреникчилерни белеткээриниде чаңгыс аай денгел чедип алдынмаан. Кодээниң, хөй-хөй школаларының өөреникчилериниң биляи хоорай школаларыныдан кудуу. Орус дыл, төрээн дыл, математика, физика, химия башкыларында көскү өскерилгелер болбаан, информатика болгаш электрон-саналга техниказының үндезиниерни башкыларында улуг четчестер бар. Реформада көрдүнгеин ышкаш хемчээлдерге өөреникчилериниң тоогу болгаш экономика талазы-биле бодаашкынын башкыларың дыка хөй кезии чедип албайн турар. Анатомияны, физиологияны, кижиниң гигиеназын өредилп турар үеде таакпыларының, арага ижеринииң хоразын, наркоманияның болгаш токсикоманияның амыдырала айыылдыг, коичут улуг уржуктарын ханызы-биле ажытпайн турар деп, илеткелчи чугаалаан.

Литература башкылазары, эстетиктиг кижизидилге болгаш даштыкы дылдарны өөредир талазы-биле херектиң байдалын дыка эжиидер ужурлуг. Чамдык удуртукчуларның өөреникчилериниң күш-культура болгаш спорт, эге шериг белеткелинге тоомча чок хамаарылгазын ажыл эртери чугула.

Күш-ажылчы кижизидилгеде эки өскерилгишкиннерни илеткелчи чугаалаан. Ниити билиг школаларынга базза болур бежеи ажыг мүн бүдүрүдгелерни биилгылаан, ооның ортумак болгаш сес чыл школаларында өөреникчилер бригадаларын болгаш шефоларын тургузуп доозаан. Үстүкү классгарның өөреникчилериниң 99 хуузу 300 масалыг профессияларга өөренип турар.

Ооң-биле кады ол ажыында шынгыы частырыглар болгаш четпестер бар. Программаларны сайзырадгайдыдар, күш-ажылчы кижизидилге системазын, өредилге-материалдыг эки базаны тургузар талазы-биле улуг ажылды кылыр ужурлуг. Бүгү өредилге эртемнериниң аргазы-биле күш-ажылчы кижизидилгени чайгылыш чокка боттандырып чорудары эргежок тутула. Эң-ле кол түүл күш-ажыл кижилериие хаиы хүндүткелдиг школачыларга кижизидерн, школаны доозаанының соонда улус ажыл-агыйының эде тургузуушкуиуиуң идепкейлиг киржикчилериниң аразынга турар күзелди доктаамал кижизидери болур.

Школа реформазын боттандырып чорударынга карак чаар болгаш хүү сүрер чоруктуң чедирип турар улуг хоразынга оратор доктазаган. Чамдык школаларда өөреникчилериниң өредилгезин болгаш чүрүмүн үнелеп көөрүнде эки өскерилишкиннер бар-даа болза, өске чамдык черлерде башкыларның ажылының түнелдерин эрги сөз-биле үнелеп көрүп турар.

Ниити өредилге школазының чаа Уставының төлевилелин Россия Федерациязынга калбаа-биле чугаалажып көргенин, ол чугаалажымышкындаң ук төлевиилел реформаның негелделерине дүүшпейн, ооң хөгжүлдезинге эки салдарны чедирбейн база школаның ажыл-чорудулгазын демократчыдарынга долу арганы бербейн турар деп түүнелди кылып болуруун илеткелчи съездиге дыңнаткан.

РСФСР-ниң Профессиональ-техниктиг өредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы В. А. Казначеевтиң кылган илеткелинге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле Россия Федерациязының профтехөредилге системазының ажылы сайгартыган болгаш эде тургустукчуушкуиуң байдалдарында бедик мергежилдиг кадрларны белеткээрин үндезинн-биле эжиидериниң сорулгаларын салдынган.

Сөөлгү үеде профтехөредилгеде эвээш эвес түүлдер кылдыиган деп, ол чугаалаан. Башкыларның болгаш мастерлериң шалыны көскүү-биле өстүрген, ажылчын мергежилди шилип алган ооллар, кыстарның социал-амыдырал байдалын үндезинн-биле эжиидериниң комплекстиг хемчегларя боттанып турар. Профтехучилишелер тударынга болгаш чаартып кылырына ажыглаар акша-хөреңгини эрткен беш чылда тургашывдаи барык ийи катаң хөйүг үндүрүп берген. Өөредилге-кижизидилгелиг болгаш организакчы ажылда чедиишкиннер база бар. Машина тудуушкун, агроүлетпүр, ооллага-эмергетика болгаш түүл комплекстеринге кадрлар өөредириниң түскай соруглалыг программалары тургустунган. Информатика, саналга техниказы болгаш бүдүрүлгени автоматчыдырының чаа эртемнерни программага киргеп. Ооң ачызында училишелер компьютерлер, роботтар болгаш тазырыштыныычал технология ажылдап турар бүдүрүлгелерге кадрларны ййи катаң хөйүг белеткеп турар апаргап.

Ындыг-даа болза чедир кылдынмаан хөй чүүлдерни эскербейн, бо болгаш оске-даа эскерилишкиннерни чамдыкта халуун эрткир үнелеп турар бис. Оларның эң чугулазы чүл дээрге, эң кол сорулгазы — бөгүнгү, ооң түрүкү даарга бүдүрүлгениң хереглелдеринге ажылчынарны белеткээрининң шынарын долу дүүштүрерни хандырарын амдаа шимчедип чадап турарывыс болур.

Моңу хөй кезиинде бүдүрүлгелериниң училишелерге чедирип турар дузазының эвээжинге чылдагаанпал турар деп, оратор демдеглээн. Ындыг-даа болза байдал ындыгла бөдүүн эвес. Профтехөредилгениң эрги ёзу-биле ооржум, тап-биле ажылдап өөрени берген чамдык удуртукчуларының идепкей чок, дегеледеген чоруу салдарны чедирип турар. Ам ПТУ доозукчузунга өзүп турар негелделиң утка-шынары мындыг апаргаш: ону пехке катаң өөретпес кылдыр өөреткен турар болгаш харын-даа эдээн кап мергежилге өөреткен турар ужурлуг. Ынчангаш РСФСР-ниң Профтехөредилгекторкому арткан мергежилдериниң хевирлерни калбартыры-биле белеткеп турар мергежилдериниң санын кызырган. Ооң анызда «Профессиональ ногаадылганың үндезинниери» деп ышкаш шеиелде эртемнерни база киргеп.

Эрте чажындын организастыг күш-ажылга, бедик сагыыга-чүрүмге чакпыгын кижизиттинген ажылдакны бүдүрүлгеге кээр ужурлуг апаа, оратор түүнелинде чугаалаан, ол дээрге бистиң ажылывыска айтыкчы үелелиишиниң-дир.

Ооң соонда саналдаар эгелээн.

ХАМААРЫЛГАНЫ ӨСКЕРТИР

Мастерге сөс

Тудугжу кадрларның белеткелинде, оларны ажылга быжыглаарында четпестер хөй. Профтехучилишелер биле тудуг организацияларының харылзаазы кошкак. Өөрениң тургаш-ла теоретиктиг билиглерни практика кырынга быжыглаары, сургуулдарны мергежилинге ынак кылдыр кижизидери хөй күжениишкинни негээри билдингир. Ажылчын салгал белеткелин түр үениң кампаниязы кылдыр көрбейн, ону кончуг бодамчалыг, план ёзугаар чорудары күзенчиг болуп турар.

Тудугжу болуп кижи төрүттүнмес. Ону чаңгыс эвес хүн өөредир, дагдыныкчыларга быжыглаар, коллективке кижизидер. Бистиң профтехучилишевис «Шагаан-Арыг тудуг» треске тудугжу кадрларны белеткеп турар. Мээң бөлүүмде сес класс дооскан чөөрби алды кижи бар. Олар —келир үениң дашчылары. Даваа Содунам, Альберт Сарыглар, Вячеслав Губанов, Игорь Шалган болгаш өске-даа бижыг сагыйга-чүрүмнүг, эки өөредилгелиг ооллар бар.

Мен маңаа «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң удуртукчуларының биске хамаарылгазының дугайын бижикседим. Апрель 6-дан эгелеп көжүп чоруур механизастаттынган № 18 колонияга практика эрттирип эгелевиивис. КМК-ның кол инженери Г. Хитяев, диспетчер А. Ягодин олар сургуулдарны эки хүлээп алыр байтык, олар ыдыңнап турза-ла «Силерге автобус бербес бис, ажыынар чок улус-тур силер» дээн. Ооллардың инжиктирип өөредирин олар бодаваанны ол-ла чорудуп, ооң соонда-ла ооң-биле ажылдаар болган. Ооң бригадазы майда 64 муң рубльдиң барааның саарарын 84 муң рубльже боттандырган.

Практиканыстың баштайгы ол хонуунда трестиң өөредилге пунктузунуң эргелекчизи Зинаида Дмитриевна биске дузалап, эртен, кежээ болган дүүштээр үеде ыңай-бээр өөртүр автобусту чугаалажып берип турган. Ооллар сонуургалыг ажылдап эгелээн. Кажан КМК удуртукчулары техника бээрииден ойталаавдан бээр, байдал өскерилген. Түүйбу салыр ажылга ажылдап турган ооллардың шалының эмин эртпир хөй-дүр дээш төлеп бербейн барган. Апрельдиң табелинге участок начальныгы, бригадир ат салган-даа болза, олар шалың чок артканнар.

Тудуг организациязы ыңдыг хамаарылгалыг боорга, оларның холу садыңа бергеп. Күш-ажылчы базымын чаа эгелеп форуур шыңыктарга ол удуртукчулар ыңа эвес үлегер көргүзүп турар-дыр. Ажылдаар черге чедир ийи автобуска олуруп чоруп турар бис. Дүүште чемненирде база дедир үүлдүнээр, бараар, аларган. Ыңдыг организацияларга ажылдаар болган деп болур.

Тудуг организациялары келир үедеги салгалды бөгүн белеткеп алдаска кайчаарыл? Амгы ажылчыннарны солуптар тудугжуларны кайнын алыр болдэп турарыл? Доозукчуларны мергежилги-биле ажылдавас, бок-сак ажылдар кылдырар, үнелеп көрбес чоруктар бо-ла таваржыр. Оларның мергежилии бедидер талазы-биле хемчегларже хөй-ниитии организациялары база кошкак кичээнгей салып турар. Чүгле бистиңде ыңыдыр бе? Өске организацияларда кадрлар белеткелин кайчаар көрүп турарыл? Бо талазы-биле эң-өөрүүн саналга-ондалын солуун дамчыштыр дыңнаксадым.

К. БАЯҢЫДЫ.

Шагаан-Арыгда № 8 ХПТУ-да бүдүрүлге өредилгезиниң мастери.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

Чадааналың саржат заводунуң коллективи дөрт айларда бараанныг продукция бүдүрерин 123,1 хуу күүсеттип, эрткен чылдың деңнелгинге бодаарга пландан ажыр 32,1 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген болгаш 25,7 муң рубльже ону сайгарган.

Тус-тус хевирлер аайы-биле алырга, чалаң сүттү 137, 7 хуу, сметананы 134,9 хуу, эзэгелгии 142 хуу кыдыр боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 123 хуу күүсеттингеп. Майның планын бүдүрүлге ажыр боттандырган.

Коллективтиң мурнакчы ажылчыннары аппаратчик А. Ховалыг, слесарь Б. Монгуш, ажылчын К. Ооржак олар социалистиг чарышка тиилекчи болуп, күш-ажылчы тиилелгеге эвээш эвес үлүүн киириштиргеннер. Чедиишкиниң үндезини — ажылчын бүрүзүнүң онаашкан ажылынга бедик харысалгалыы, ак сеткилдиг хамаарылгалыы.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни күштелдиреря чугула болуп турар. Вентиляция чок болганындан цехтер иштии шык. Суг сөөртүр машина үргүлүү үрелиишкиниг турар. Оске-даа дарый хемчег алгылдег четпестер бар. Администрация, хөй-ниитии организациялар ону чайладыр.

А. ДОНГАК.

ТЕМПИЗИ ШАЛЫПКЫН

Кызылдың № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи шалыпкыи темп-биле ажылдап турар. Коллектив эрткен дөрт айда чүк сөөртүрүүң планын 4,1 хуу, чүк саарылгазын 6,2 хуу ажыр күүсеткеп. Бүдүрүлгениң чолаачылары дөрт айларда 1 015200 тонна чүүкту сөөртккеп. Дөрт ай иштинде миллион тонна чүк сөөртүрүү бир-ле дугаар чедип алдынган. Эрткен чылга деңнээрге, чүк эргилдезп база өзүлделиг болган, ооң хемчээли 14,5 миллион тонна-километр четкеп.

Апрельде коллективтиң бүдүрүлге структуразынга чамдык өскерилелер база болган —эвээш кижилиг бригадаларны улгаттыр каттыштырган. Ол техниктиг хандырылганы эжиидер, автопарктың ажыттаалыы үлам тазарымчалыг чорудар, ынчангаш ооң күүселиивле машиналарның белен турарының коэффициентизин улгаттырар арганы бергеп.

Ам автомашиналарның санын бир бригадада бежен чедирген. Бригадаларны техниканы эки билир, ур чылдарда ажылдап келген, дүржүлгелиг кижилер удуртуп турар. Чижээ, № 3 бригадавың бригадири Виталий Леликов болу ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип, кывар-чаар материалдарны камнап ап, өске эштериидеп бедик негелдеии тургузуп, бригадаиың ниити план күүселдезин чедип ап турар. Ол бригаданың чолаачызы Н. Смирнов планын 177 хуу күүсеткеп. А. Кузькин, Т. Путинцев, Б. Зайцевтиң көргүзүүлеринге Н. Смирновтан бичии-ле куду болган. Бригада ниитизи-биле планын 62 хуу ажыргап, чолаачылар 1600 литр кывар-чаар материалды камнап алганнар.

№ 2 бригада база эки көргүзүглерни чедип ап турар. Дөрт ай иштинде чолаачылар 351 муң тонна чүүкту сөөртүп, планын 111 хуу чедиргеп, чүк эргилдезиниң планы 116 хуу болган. Ол бригадада чолаачы А. Пастухов планын 173 хуу чедиргеп, чарышка өске эштерии ырякта ашкан. Чолаачы О. Ондар эрткен айларда база-ла шалыпкын ажылдаан, планын 118 хуу күүсеткеп.

З. МАРОВА,

№ 2 АТБ-ниң экономизи.

ДҮЖҮТТҮ МАЛ «АЖААРГА» БОЛУР БЕ?

«Коммунизмче орук» совхозтуң девискээри Хандагайты арыындан, ооң кыдыында шыктарлан каш чыл буруиган хөй сигении кезип ап, хөй сараат сигеннерни ацаа тургузуп ап турган. Сөөлгү үеле ол көзүлбестээн. Совхозтуң малчыны Калга-оол Монгуш суурнуң аразында кезек шыкты кажаалап алган, чылдың-на ооң 12—15 тонна сигении кезип ап турар.

Совхозтуң Бора-Шай, Улаатай, Хам-Дыт девискээрлеринден дыка хөй чайгаар үнген чымчак сигении кезип ап турар. Улаатайның хөй чылдыг сигении, Бора-Шайга ногаан суланы, рапсты хөйүг-биле тараап, ооң ажаап ап, мал төминиң планын ажыр күүседип турар бис.

Суур чаны Көк-Сайыр шөлүүң дугайында дыка хомудаичыг чүүлдер мээң сагыш-сеткилимни дүвүредип чоруур. Бо ховунуң буга-сумуннарын чылдың-на аштаан боон, арыктарын тырттырып, часкы, чайгы суггарылгаларны чорудуп, хөй кывар-чаар материалдарны чарыгдап, техника, кижи күжүн хөйүг киришгирип, хөй-хөй түс акшаны чарыгдап турар. А шөлден сөөлгү каш чыл иштинде орулга албаан.

Бистиң совхоз кандыг-даа культураның үрезинии чылдың-на ескээртен садып ап турар. Ону салзырынга, сөөртүрүнге чарыгдалды үн дүүрүп турары билдингир. Эрткен чылын 10 гектар шөлге 20 ажыг тонна картофель үрезинин садып алгаш, олуртканын. Түнненп чүү болганын? Оон 6 тонна чедир безин дүжүт албаан. Картофельге Сонүур ортумак школазының бүдүрүлге бригадазы ажылдап чайлаан.

Башкы Алдын Монгуштуң чугаалап турары болза:

— Өөреникчилер-биле ацаа хонуп, кыштап ажылдап турдувус. Картофельдың довурааи үргүлүү улгаттырып, бок үнүштерни, чашпаннарын үргүлүү аштап турган бис. Ховунуң таңнылыы пенсионер Кечил Монгуш хүндүс үргүлүү хайгаарап турар. А дүне суурнуң инектери, хавэннары картофельди чип каапгар турду. Совхозтуң-даа, РАУК-түңдаа удуртукчулары кээрге, чугаалап турдувус.

Совхозтуң кол агроному Кечил-оол Донгак мынча диди:

— Совхоз ажылчыннарының хүүда инектерии кадартыр дугайында Солчур көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Чечек Чыпсынга каш чыл улаштыр чугаалап келген мен, кижи тывылбас-тыр дээр. Чылдыңна час келирге, хүүда инектерии кадарар дугайында шиитпирни үндүрүп-ле турар, ол олчаан саазын кырында хевээр артып каар. Көк-Сайыр ховузунуң кажаазын чылдың-на сепгээр, ховуну-ховузу-биле кажаа түдүп турар мыят кайда боор. Совхозка берген мыят кезээр девискээрдеп ол хире хөй мыятты кэйыын тывар. Чиңге удазын демир-биле тарыдга шөлүүн долгандыр кажаалаан бис. Суурнуң чамдык чурттакчылары хүү инектерии дүне демир удазыннарыны үзе кескеп, кирилекп боор. Ынчангаш Көк-Сайырдан дужүт ап шыдавайн турарывыс түгле хүү инектерниң хайгаарал чогумда. Бо чылын картофельди, өске-даа культураны маңаа тарыыр бис. Эрткен чылын 40 гектар черге люцернаны тарып каан бис./ Бо чылын 50 гектарга тарыыр, рапсты база тарыыр бис.

Школада бүдүрүлге бригадазының удуртукчузу башкынын-даа, кол агрономунун-даа чугаазындан алгаш көөрге, совхозтуң директизының, көдээ Советтиң күүскомунуң талазындан чоонун хуузунда инектерии кадартыр дугайында сагыш салбайн база тараа, сиген чигей, саза баскан малдарның эдлериие кандыг-даа хемчег оналайн турарыл-дыр. Тараа, сиген шөлүн саза баск

АМЫДЫРАЛДЫҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

◆ Профоблчөвүлелдиң II пленумундан ◆

СЭКП-ниң XXVII съездиниң, партия ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездиниң болган партия обкомунуң V пленуму Тываның профэвилел организациязының мурнунда эде тургустунуушкунунуң, кадр политиказының талазы-биле улуг база харысалгалыг соруглаларны салган. Оларны амыдыралга боттандырарда кандыг практиктиг хемчегларни ап чорудар дугайында профоблчөвүлелдиң II пленумунга чугаалажмын көрген.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизиниң негелделерингe дүүштүр Тываның профэвилел организациязының ажылында эде тургустунуушкунуң чорун турарының дугайында профоблчөвүлелдиң президиумунуң илеткелиин профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар анаа кылган.

Профоблчөвүлели амгы үениң амыдыралының негелделерингe дүүштүр эде тургустунар дээш ажылының стилин бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле аналиэтеп көрүп, чамдык өскерилгени кылганын илеткелчи дыңнаткан. Хуралдарының санын кызырган, ажылагый удуртукчуларын кыйгыртарын Зөвээткеткен. Кадрлар-биле харылзааны экижидеринче, чер-черде соңгулдалыг профэвилел активтерингe практиктиг дузаны көргүзеринче кичээнгейни салып турар. Үстүнде айтыкан болган өске-даа хемчегler шинтпирлеттинмээн айтырыгларны илередиринге, ажылдарынга дузалап турар.

Пленумга илеткелчи болган санал бергенner Тываның профэвилел организациязының ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле аналиэтээш, анаа эде тургустунуушкунуң оожум чорун турарын айткан. Республиканың улус ажыл-агыйының эдир бүрүзүн хөгжүдүрининг хемчегларин аммыдырапга боттандырар талазы-биле организастыг ажылды чогуур деңнелге чедир чорутпаан. Чөвүлелдиң чамдык киллистериниң, обкомнарының, райкомнарының ажылдакчылары саазын шокларларын уламчылавышаан, профэвилел комитеттериниң бөлүктериниң, күш-ажылчы коллективтериниң ажылын эжидеринче, ажылчы чоннарның ажылдаарынга чурттаарынга, дыштанырынга таармычалыг байдалдарны тургузарынче шоолут сагыш салбайн турар. Пленумга профэвилел комитеттериниң, бөлүктериниң ажылын эде тургузарынче, оларга практиктиг дузаны, детkимчени көргүзеринче улуг кичээнгейни салган, чүге дээрге олар эде тургустунуушкунуун кол эвезөзу болуп турарлар. «Тыва кобальт» комбинатта профэвилел комитединиң даргазы А. П. Колодкин, Кызылдың пассажир автотранспорт бүдүрүлгезиниң фолачызы В. С. Иргит болган өскелер-даа адырлар аймы-биле профэвилел обкомнары профэвилел комитеттериниң ажылынче аммаа ханылап кирбейн, практиктиг дузаны шоолут чедирбейн турарын шүгүмчүлээн. Автотранспорт болган чазагдыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы Т. С. Оюн пассажир автотранспорт бүдүрүлгезинге дуза чедирбээнин В. С. Иргит чугаалаан.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң V пленумунуң шинтпирлеринге дүүштүр профоблчөвүлелдиң, ооң президиумунуң, секретариадының кадрларны канчаар шилип ап, ажылга таармыштыр тургузуп, кижизидип турарының дугайында пленумга ханы аналиэтеп чугаалашкаш, мында эвээш эвес четпестерин илереткеп. Профоблчөвүлелдиң, обкомнарының, райкомнарының, профкомнарының ажылында четпестерин үнүп турар чылдагаанны кадрлар-биле ажылды үениң негелделингe дүүштүр тургуспаанындан болган, ынчангаш эде тургустунуушкуун оожум чорун турар. Агроүлетпүр ажылдакчыларының профэвилел обкому кадрлар-биле ажылды экижидип шыдаваан, мынгыя кадрларның солчуру, үндезини чок черге солуштурары хөй болуп артпышаан. Профэвилелиниң чамдык участокtарының ажылын инициатива чок, шимчетпир эвес ажылдакчылар удуртуп турзр. Профоблчөвүлелдиң киллистери, профэвилел обкомнары кадрларны шилип алырда төлептиг мөзү-шынарларын ханзыр өөренип көрбейн хүлээп ап турарындан оларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй болуп турар. Кадрлар-биле ажылда четпестер хамыктың мурнунда профоблчөвүлелдиң даргазының, секретариадының, оргинструктор киллизиниң (эргелекчизи Ч. С. Саая) кошкак ажылдаанындан болуп турарын пленумга айткан.

Пленумга санал берген эштер кадрларны шилип ап, ажылга таармыштыр тургузуп турарында четпестерин чеп-түү-биле шүгүмчүлээн. Профэвилелиниң эки тура күш-культура-спорт инитилелдериниң даргазы В. С. Бичe-оол саналынга спорт кадрлары-биле ажылда улуг четпестерин чугаалаан. Республиканың 57 совхозунда спорт ажылы чорудар инструкторлар бар, оларны ажылчы чоннарның күш-дамыр кижизидилгезин экижидерингe эвес, еске ажылдар кылырынга ажыглап турарын ол хомудап айткан. Спорт ажылдакчыларының аразында хооралй, район, көдээ Советтериниң депутаттары чок. Күш-культура институттарында чүгле дөрт студент өөренип турар. Күш-культура кадрларының курлавыры чогун ол чугаалаан. Хөй-инитининг чемненилге трезинде профком даргазы О. М. Сат кадрлар-биле ажылдэ шыңгыы четпестер барын пленумуның киржикчилерингe дыңнаткан. Тресте бир муң чыгыы кижи ажылдап турар, улут коллективтиң ажылын башкарып удуртуру берге, мындыг турбуже ооң директору безин чок. Кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй, ооң чылдагаанны чурттапга башкынарының, ясли-садиктериниң чедишпес болуп турарында. Улустарның ажылдаар черлерин таармычалыг эвес болганындан, аарымр чоруктар эвээш эвес. Садыгыш, күш-ажылдың сагыпга-чурумун, корум-чурумну үрээр чоруктар уламчылап турар. Тресте байдал шак мындыг турда күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкому (даргазы Д. Л. Ондар) боттуг дузаны, детkимчени көргүсээнин чөптүүбиле шүгүмчүлээн.

Санал бергенner кадрлар-биле ажылды үндезинин-биле эде тургузарын, олардан даандыргап ажыл-херек дээш негелдени кажаттызымдан-даа артык күштелдиреин, оларның ажылынга боттуг дузаны, детkимчени чедиреин, билигмергежилиг бедидерин, төлептиг ажы-чаңга кижизидерин чугулаан айткан.

Кижи факторун идепкейжидерингe партия улуг кичээнгейин салган, мынангаш улустуң эки ажылдаарынга, чурттаарынга таармычалыг байдалдарны тургузарынче профэвилел организациялары кичээнгейин салган. Чылдың-на бо соруглага үш миллион хире рубльди чарыгдап турар. Ындыг-даа болза бо чүгүлэ херекте үндезин эргилге болбазының пленумга демдеглээн. Ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериң удуртукчулары, профэвилел комитеттериниң даргалары бүдүрүлгелерге күш-ажылдың айбыл чок чоруунуң айтырыгларын багай шинтпирлеп турар. Чүгле эрткен чылын техниктиг инспекторлар 146 станокту, машинаны, детриг-херекселди, 5 цехти ажылдаарын соксаткан, 131 кижини штрафтаан, дөрт кижини ажылындан хостаан, дөрт ажыл-агый удуртукчузун кезэмче харысалгазынга онаган. Агроүлетпүркүркомунуң бүдүрүлгелериниде байлал дүүренчиг болуп турар. Бүдүрүлгеге кемдээр чоруктуң 50 хуузу болартга онаажыр. Чыл бүрүде 400 ажыг кижи кемдеп келген, ооң алдан хуузу күш-ажылды багай организастаанындан, кижилерни өөрет-пээнинден, айбыл чок чоруктуң чурумун сагыырын хайгаарааанындан болган. Механизацияны кошкак боттандырып турарындан хол-биле кылыр аар ажылдар хөй. Ылаңгыя сүт-бараан фермазынга ол хамаржыр.

Ажылчы чоннарның хыштанылгазын чөптүт организастаары, кадрын камгалаары, аарыгларны болдурбас дээш баш удур хемчегlерин алыры профэвилелдериниң чугула соруглазы болур, ону канчаар боттандырып турарын пленумга база чугаалашкан. Бо талазы-биле элээн ажылдарны чорудуп турар-даа болза, четпестер, чедир шинтпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес, эде тургустунуушкун оожум чорун турар. Хооралларда, ссурларда культура-спорт комплекстери ажылчы чоннарның хостут үезин, дыштанылгазын солуп, ажыктыг эрттирерин ам-даа чедип албаан. Ховү-Аксы ссурда культура-спорт комплекизин тургускан-даа болза, шоолут ажылдавайн турарын янда профком даргазы А. П. Колодкин чугаалаан. Шак мындыг чижектер өскедээ черлерде бар. 1986 чылда ажылчы чоннарны санаторий-курортка эмнедиринге, дыштанылгазын организастаарынга көрдүгеен акша-хөреңгини чедир чарыгдаваан. Кадык камгалал албан черлериниң четпес ажылының дугайында хомудалдар, негелделер чоядан кирип турар. Эмнелге ажылдакчыларының профэвилел обкому (даргазы Е. В. Черногривов) четпестерин эдер дээш шудургу ажылдаарын амыдырал негеп келгенин пленумга айтыкан. Тываның курорттарының материалдыг баазазы кошкак, эмнээшкиниң методун эртемге үндезилел чорутпайн турар, кадрлар чедишпес. Красноярскиниң девиекээр аайы-биле курорт чөвүлелиниң дэргазының оралакчызы Д. М. Кара-Сал инициатива чок, шинтпирлиг эвес, олутпай ажылдан келгенинден соолгу алды чыл дүргузунда курорттар объектилерин чаартыр, эде кылыр кандыг-даа ажыл чорутпаан, моон соңгаар эки ажылдаарын пленум оон негээн. Ол шыкаш профоблчөвүлелдиң күрүнеинің социал страхование талазы-биле киллизи (эргелекчизи М. М. Моңгуш) ам-даа кошкак ажылдап турарын демдеглээн.

Социалистиг чарыгты организастаарында четпестерин эткеш, ону сайзырангайжыдарын профэвилел комитеттеринде негеп турар. Профэвилелдериниң съездизи эрткеиден бээр дөрт ай болган, күш-ажылчы коллективтерде күш-ажылчы маргылдаанның бирги кварталда түңнелдерин үндүргеш, чарыгтың байдалын көөрге, ында чаартылга, эде тургустунуушкун шоолуг эвес болган. 1986 чылда республикада ажылдап турар улустуң тозан ажыг хуузу чарыгка киришкен, оларның шүптүзүнүң канчаар ажылдаанын, чарыгка каш дүгаар черни алганын профкомнар үндүрбейн, чүгле тиилекчилерни тодарадып алыры-биле кызыгаарлаттынын турарын четпес деп санаан. Моон соңгаар планныг онаалдаларның, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдевинче, бүдүргеи продукцияның шынарынче, каминалга-хумагалалче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, бот-орулга-чарылганы, бригада болгаш от-буле керээзин иептерединче, күш-ажылдың сагыпга-чурумун бижыглаарынче, организастыг чорукту экижидеринче профэвилел обкомнарының, профкомнарның кичээнгейин утландырган.

Амгы үеде Улут Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр дээш чарыш республиканың улус ажыл-агыйының эдир бүрүзүнде калбаргап, ол шимчээшкинни профэвилел организастаарынга удуртур хүлээлгелиг. Ындыг болганда күш-ажылчы коллектив бүрүзү, профком бүрүзү ажылын эде тургузарын, чаа ёзу-биле ажылдаарын чедип алын дээш организастыг хемчегlерин, кадрлардан негелдени, харысалганы күштелдирерин профоблчөвүлелден, профэвилел обкомнарындан негеттинип турар, ынчан ажыл-ишти чедиишкиниг шинтпирлеп болуруп пленумга айтыкан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Пленумуның ажылынга СЭКП обкомунуң бюро кежигүзү, партия обкомунуң партийжи-организастыг ажыл килизиниң эргелекчизи В. М. Евтешин, ВЦСПС-тиң харысалгалыг ажылдакчызы Н. С. Колесник киришкен.

Т. ХЕРТЕК.

Беш чылдың кижилери

Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнерин болгаш чазактың ооң-даа өске бедик шаңналдарының эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Орус-оол Сандыкчапович Намдалдың ат-сураа республикада билдингир. Ол чүгле төрүүр хойга бээнин 33 чыл дургузунда ажылдаан.

— Эрткен чылын өшкү хүлээп алган мен. Чаш анайларның ажаалдага негелдези хураганнарныңнан бедик болур чүве-дир. Нинтизи-биле чугаалаарга, төрүүр малдың каймызынга-даа ажылдаарга, чымыжы дөмей болдур ийин — деп. Эрзинде «Мөрен» совхозтуң дуржулгалыг хойжузу кодан дескиндир дешкилежип маңнажып турган аимйларынче көрбүшаан ,чугаалай-дыр.

Орус-оол Сандыкчаповичиниң Шүүтүде кыштаанын дескээрининң арыг-сиилии, анда эт-херекселдерниң салдынганының таармычалымнан ёзулуг-ла мал ажызының мастерымында чурттап, ажылдап чоруур-дур дээрзи билдингир болду.

• • •

— Мал ажылынга ам 28 чыл ажылдап келдивис. Ооң иштинде хойга 22 чыл ажылдаан бис. Бо үениң дургузунда бага дыртып чорбаан бис. Колдуунда-ла төрүүр чүс хойга онааштыр 90 хураган — ортумак көргүүзүүс мындыг— деп, ол-ла совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Марсу Дамдисүүевич Учурал чугаалады.

Мурнакчы хойжунуң бо чылын малдап турары дунгуш төрүүр хойларының күш-дегелеп шыырак. Төрүүр чүс хойга онааштыр 85 хураган алырын малчын от-буле хүлээнген ажылдап турар болгаш Улуг Октябрьның 70 чыл болдур байырлалынга күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужуражыры-биле кызымак ажылдап турар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТАРДА: «Мөрен» совхозтуң малчыннары О. Намдал болгаш М. Учурал.

Авторнуң фотолары.

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

«Мөген-Бүрен» совхозтуң партком секретары Ө. С. Салчак илеткел кылгаш, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң V пленумунуң шинтпирлеринге дүүштүр совхозтуң кадрлар-биле ажылын орта аналиэтеп чугаалаан.

Совхозтуң ишчилери планныг онаалдаларны күүседи, багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Ажыл-агыйның № 1, 2 хойжу бригадалары районнуң хойжуларының арасында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, шаннадыг чөрлерни эзээн.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир совхозтуң кол экономиказы болур мал ажылында улуг четпестер барын илеткелчи болгаш саналдыг бергеннер илереткеп. Малдың баш саны өспейн, продуктулуу бедивейн, уксазы экиживейн турар. Малчын кадрлар чедишпес. Аныяктарны мал ажылынче чорудар дээш хемчегlерни албайн келген. Бо болгаш өске-даа четпестерниң дугайында хөй удаа чугаалажып келген-даа болза, ону эдип алыр дээш ажылды чорутпайн турар.

Кадрлар-биле ажылды партком, дирекция кошкак чорудуп турарын хуралга демдеглээн. Көдээ ажыл-агый специалистерниң негелде кошкак, оларның квалификязы, чогаалыкчы ёзу-биле ажылдаарын чедип албайн, кадрларны шилип алырда, ажылга таармыштыр тургузарда политиктиг, моральдыг, ажыл-ишчи мөзүшынарларын барымдаалавас чоруктар уламчылавышаан. Ооң уламындаи кадрларның ажылдан үнүп-кирерин хөй, ажылын негелдеге чедир күүсетпейн турар. № 4 хойжу бригаданың бригадириниге 1981 чылдан бээр чеди кижи солуушкан. Совхозтуң комсомол комитединиң секретарынга кадрны шилип ап шыдавастаан, сөөлгү үш чылда орта чеди секретарь солушкан.

Совхозтуң экономиказында, социал хөгжүлдезинде, кадрлар-биле ажылында четпестерин эдер хемчегlерни айткан доктаалды хурал хүлээп алган.

С. ДОНГАК.

Моңгүн-Тайга район.

САЙЫНЧЫ

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң аныяк саанчызы коммунист Светлана Комбу бодунга быжыглаан 32 инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 2640 килограмм сүттү саагаш, республиканың мурнакчы саанчыларының одуруунда кирген.

Юбилейлиг чылда С. Комбу инек бүрүзүнден 3 муң килограмм сүттү саар соруглагны салгаш, кызымак ажылдап турар.

В. КАЗЫРЫКПАЙ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкун

ЭРЕҢГЕЙ ЭРТКЕН ХУРАЛ

Кызылдың пассажир автотранспорт бүдүрүлгезиниге партия организациязының ажык хуралы болган. Солуп арыында партия хуралының дугайында мындыг эге-биле бижинирге таармыча чок, шүгүмчүлеринг турар кижилериң ажыл-чорудулгазын хөлүн эрттир карартып-даа турар болгу деп. Ынчалза-даа чогум-на партийның амгы негелдези биске болган болуушкуннарны, бар четпестерни дорту-биле чугаалаар эргени берип турар.

Ол бүдүрүлгениң коммунистеринiң хуралы чогум канчаар эрткенил, чүге соруглазын чедип албаан, эреңгей эрткен деп чугаалай бергенбис? Бирээде, хурал ажык деп чарлаттынган хирезинде, анаа партия кежигүнүге эвестерден чүгле 5 кижи келген. Партия эге организациязының секретары Н. Корытнин хурал эрелеп турда, партииның ажык хуралынга колективтиң өске кежигүнiерни чүге келбейн барганының дугайында чангыс сес-даа чугаалаваан. Ол хуралга келген беш кижиге база ол мышаш келбейн барган кижилерге кандыг өөредиг болуруул? Азы ажык хуралга партия кежигүнү эвестер кээпдаа болур, келбейн-даа барып болур дээш ол бе?

Хуралдың бирги айтырыы— партияга хүлээс алышкын. Бүдүрүлгеде колонна начальниги А. Коваль ону партия кежигүнүге хүлээп алырын дилээн билдирипшкинин эге организациягa киргеп. А. Коваль ооң мурнунда партия кежигүнүүнүң кандидазынга турган, кандидат карточказын чидаргеш, партия талазы-биле хемчег алзын турган. Бо чылын ол хемчээн дужүрткеш, партия организациязынга катап билдирипшкин бижээн.

Н. Павлючектин саналы:

— А. Коваль ак сетkилдиг ажылдап турар. Ынчалза-даа ооң харылаа турар участогунда хөй четпестер бар. Эн мынангы пассажирлерни хандырарының культуразының айтырыы ам-даа мөакта чедир тургустунмаан. Боду кымын турар кижи, мичангаш ону партия кежигүнүге хүлээп алыр деп санаанг мен.

В. Бойко (бүдүрүлгениң начальниги):

— А. Коваль азырадыкчы сетkил-хевинүү кижи, ол хөй-инитни дазылгаларын чедир күүсетпейн турар. Мен мындаа чарладдар азар дазалга бээримге, күүсетпейн бардым. Кижи аңаа ооң-даа өске дазылгар бээрге, хөй-ле чылдак кагар, ол мөзээ, мээң дөрт ажылымга хамаарышпас херек-тир дээр байдалдыг чүвелер чугаалаар. Бичии-даа артык ажыл кылыр хөөнү чок кижи.

Г. Ростовцевтиң чугаалазы:

— Хүн бүрү ажылым дайбиле А. Коваль дыр көрүп, үргүлүү харылзажып турар мен. Ол ажылынга эрте кээр, чоланчыларга негелделиг кижи. Партия кежигүнүүге хүлээп алыр деп чаңгыс санал бардыр. Мен аңаа каттыжар мен.

Пассажирлер автобүдүрүлгезиниң коммунистери шак мичаар коллективтиң бир кежигүнүү партия кежигүнүүге хүлээп алганнар. Коммунистер эжин партия кежигүнүүге хүлээп ап тура, аңаа кошкак негелделиг болган, ооң четпес талааларын өршээп, эмин эрттир чиик көргеп, шынгыы негелде тургуспаан, ооң ажылагыйжы, хөй-инитинин характеристиказын ханы сайгарып тургаалашпаан.

Бо өөредилге чылында политиктиг, экономиктиг өөредилгениң түңнелдери деп айтырыгны хуралга коммунистерiниң чугаалашканы политиктиг, экономиктиг өөредилгениң бо хүнүг негелделерiн хажыдып турар болган. Чүл дээрге ол айтырыг талазы-биле илеткел кылган партбюро секретары Н. Корытнианың айтканы болза: бо өөредилге чылында чер-черде политиктиг, экономиктиг өөредилге системазын эде тургузарының төлевилелин сайгарып чугаалажып турар. Бистиң коллективке ону чедир чугаалашпаан бис. Бо чылын коммунистерiнiң кичээнгеерге киржилгези кошкак болган. Эн мынангы № 2 колоннадан хөй дыннакчы кичээлдер үзүп турган. Коммунистер Шатохин, Чихачёв, Батаргин, Путачёв, Неволяя кичээлге шүүт киришпээнiер. Келир өөредилге чылында политиктиг, экономиктиг өөредилгеге негелде шынгыы болур.

Хөй кижилиг бо улут бүдүрүлгеде политиктиг, экономиктиг өөредилгениң чыл түңнелиниң дугайында илеткелчiниң чугазы чүге ол-ла болган. Күш-ажылчы коллективке түңнел кичээлдер безин эрткен сетkилдиг ажылдан турар. Мен ынчалза-даа ооң харылаа турар участогунда хөй четпестер бар. Эн мынангы пассажирлерни хандырарының культуразының айтырыы ам-даа мөакта чедир тургустунмаан. Боду кымын турар кижи, мичангаш ону партия кежигүнүге хүлээп алыр деп санаанг мен.

В. Бойко (бүдүрүлгениң начальниги):

— А. Коваль азырадыкчы сетkил-хевинүү кижи, ол хөй-инитни дазылгаларын чедир күүсетпейн турар

Башкылар съездизиниң делегады

ООЖУРГАЛ ЧОК БҮДҮШТҮГ

Чаа эрткен өредилге чылында Валентина Евгеньевнаның башкылап турган 72 чедиг классчыларындан экзаменге эдертиг бижээш, чангыс-даа кижи багай демдек албаан. Ол дээрге ооң өренекчилери орус дыл болгаш литература талазы-биле чедиг класстың программазын эки шиңгээдип алганын, башкының бедик аргамергежилдиин, чогаадыкчы дилээшкинниг ажылдап турарын көргүзүп турар. Ол чедишкин өренекчилериниң билигже сундулуун чедип алыр дээш башкының кызымак ажылдаанының, кичээлдерге өренекчи бүргүзүвге кичээнгейин кошкаптайн келгенииниң ачызы-дыр.

Ол оң чедиг чыл буруңгаар Свердловскиниң башкы институдун дооскаш, Тывага ажылдап келген. Валентина Евгеньевна ам бодунуң эртемин ковчут эки билир, байлак аргадуржулгалыг. Ол Кызылдың № 1 школазында башкылап, кичээлдерин бедик методиктиг деңнелге эрттирип, аңгы-аңгы аргаларны ажыглап турар.

Ол —чаңгыс-даа тема өренекчилерге билдинмес, шиңгээттинмээн артпазын дээш дилээшкинниг ажылдап чоруур башкыларның бирээзи. 1985—1986 өредилге чылындан тура дыл кичээлдеринге комплекстиг арганы ажыглап эгелээн. Ынчангаш ол дыка хөй өренекчилер-биле харылзаазын үспээн, оларның ынчангаш ол бодунуң дөртүү класстан эгелеп он класска чедир удуртукчулаан. 1983 чылда школаны доостурган «классын ёзулуг-ла мээң өренекчилерим» деп чугаалаар болду. Аңгы-аңгы черлерде ажылдап, өренип чоруур бөш доозукчузу чоокта чаа мынак башкызынга ужуражыр бараанар. Ынчангаш Валентина Евгеньевна өренекчилериниң ада-иезя-биле үргүлүг харылзажып, оларга лекцияларын номчуп, номчаан чогаалдарының утказын чугаалааннар. Ынчангаш Ыдыг кичээлдерин эрттирер урутларының ук теманы ханы билип алырынга, чогаалдарны хөйүү номчуурунга, чугаазының сайзыраарынга дыка дузалыг.

Ол ышкаш ооң бешки болгаш чедиг классчылары таблицалар бижинер тускай кыдыраштарлыг. Ол таблицалар каталтаашкын кичээлдеринге ажыктыг база ол ышкаш уругларны көргеш чүвезин сактып алыычал болдурунга өредир.

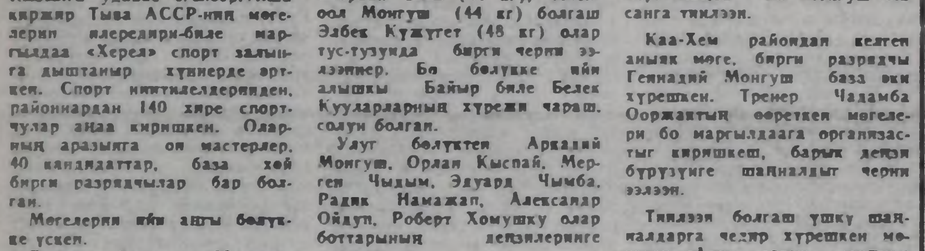
Валентина Шелудько школада драматургия бөлгүмүүнүң каш чыл улаштыр халаг чок удуртукчузу. Школа чылдың-на хоорайның школаларының аразында көрүлделерге шаңналдыг черлерни ап турары ооң билдиляг удуртулгазының ачызы. Бөлгүмүүн киржикчилери бо чылын К. К. Кудажының «Ой бир» деп шинзин ойнаан болгаш ооң автору-биле ужуражкан.

Хоочун башкы школага ажылдап келген чылдарының дургузуунда хөй кижиниң өредип, кижизиткеп. Ол дыка хөй өренекчилер-биле харылзаазын үспээн, оларның аңгы-аңгы аргаларын эгелээн. Ындыг кичээлдерге өренекчилер сөзүглелдэ номчуп турган, чаа теманы база шиңгээдип алыр, эрткен материалдарны каталтаар, боттарының дыл-домаан байлакшыдар. А литература кичээлдериниг кичээлдиң чаа хевирлери болур семинар-кичээлдерин, лекция-кичээлдерин эрттирип, аңаа хөй нуруузунда өренекчилер боттары ажылдаарын чедип ап турар. Чижээлээрге, «Совет литературада коммунистерниң овур-хевирин» деп темалыг кичээл-семинарга өренекчилер боттарының шилип алганы партия, коммунистер дугайында шүлүктерин шээжи-биле номчуп, чуртта чогаадыкчы, чаартыкчы башкылар В. Шаталов, Ш. Амонашвили, Е. Ильин, С. Лысенкова оларның дургузулгазын өренип турар. Ол В. Шаталовтуң арга-дуржулгазындан «данныкчы медээ» аргазын бодунуң кичээлдерингe ажыглап турар. Ол арга ёзугаар өренекчилериниң схема-конспектинин тема аайы-биле тургузуп алыры оларга чаа теманы быжырымчалыг шиңгээдип алырынга дузалыг боон турар. Ооң өренекчилери ам схема-конспектилерин боттары-ла кылып ап, ажыглап өренип бергеннер.

Кызымак, чогаадыкчы башкының дилеп тып, ажыглап турар арга-методтарының дугайында маңаа хөйүү чугаалап болур. Ынчалза-даа ооң аңгыда ол башкы өренекчилерингe быжыг билигин, эки кижизидилгезин бээрде, оларның кижи бүргүзүүнүң бажынында байдалын эки билир болуру чугула дээрзин база утпайн турар. Уругларга өгбүлезиниң салдары улуг. Өгбүлезинде байдалдан уругларның ажыл-чаны, бодун ап чоруурун дыка хамаарылгалыг. Ынчангаш Валентина Евгеньевна өренекчилерниң ада-иезя-биле үргүлүг харылзажып, оларга лекцияларын номчуп, чуртта чогаадыкчы, чаартыкчы башкылар В. Шаталов, Ш. Амонашвили, Е. Ильин, С. Лысенкова оларның дургузулгазын өренип турар. Ол В. Шаталовтуң арга-дуржулгазындан «данныкчы медээ» аргазын бодунуң кичээлдерингe ажыглап турар. Ол арга ёзугаар өренекчилериниң схема-конспектинин тема аайы-биле тургузуп алыры оларга чаа теманы быжырымчалыг шиңгээдип алырынга дузалыг боон турар. Ооң өренекчилери ам схема-конспектилерин боттары-ла кылып ап, ажыглап өренип бергеннер.

Кызымак, чогаадыкчы башкының дилеп тып, ажыглап турар арга-методтарының дугайында маңаа хөйүү чугаалап болур. Ынчалза-даа ооң аңгыда ол башкы өренекчилерингe быжыг билигин, эки кижизидилгезин бээрде, оларның кижи бүргүзүүнүң бажынында байдалын эки билир болуру чугула дээрзин база утпайн турар. Уругларга өгбүлезиниң салдары улуг. Өгбүлезинде байдалдан уругларның ажыл-чаны, бодун ап чоруурун дыка хамаарылгалыг. Ынчангаш Валентина Евгеньевна өренекчилери

Айтырыңар, харыылап берээли

БАШКЫЛАРГА ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Совет эрге-чагыргашың турғустуғанының баштайғы чылдарында-ла партия болғаш чазак башкы кадрларның амыдырал хандырылғамынче, культура деңиелии бедидериниче оның киҥээгейии салып келген. Ол сагыш салыышкын амғы школа реформазын амыдырапга боттандырып турар үеде улам күштелген.

Бистиң республикада 5 муң ажыг башкы чырыдыышкын системазының өредилге черлериниде, ниити билиг школаларында, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниде ажылдап турар. Оларның 3,8 муң хирези көдээде ажылдап, чурттап, чазактың доктаадын тургусканы янзы-бүрү чиигелдерии ажыглап турар.

СЭКП ТК-ниң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдың апрель 12-де үндүргеи «Чырыдыышкын системазының болғаш профессионал-техниктиг өредилгениң башкы кадрларының белеткелии, билиг-мергежилии бедидер болғаш оларның амыдырал хандырылғазын эҥиҥдер хемчеглер дугайында» доктаалында көдээде башкыларга мурнунда көрдүгеи чиигелделерден аҥгыда, мындыг чиигелделерни доктаадың тургускан: «Башкы кадрларны чурттаар оран-сава-биле бирги эөлчегде хандырар, ажыл-чем аймаан (эът, сүт, саржат, ногаа) башкыларга күүрүне өртээ-биле саларын совхозтарга сүмелээн. Башкыларга сатқан ол ышчемии күүрүне планынга кииририптирер».

Доктаалды хүлээп алғандан бээр ам үш чыл ашкан. Бо үениҥ дургузунда доктаалдың үстүнде адаттынган ийи пунктүүн амыдырапга четче боттандырып турар күүсекчи комитеттиҥ азы совхозтарны адап, сурап-даа тыппас бис.

НИИТИ ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Оны канчаар ажыглап турарыл? Чиигелделер-биле хандыртынарын кым контрольдаар ужурлугул?

Чырыдыышкын албан черлериниҥ көдээде чурттап, ажылдап турар бүгү башкы кадрларын, кижизидикчилерин халас чурттапга шөлүг, одалга база чырык-биле хандырарын 1920 чылдың ийиги чартыныда-ла көргеи. 1929 чылга чедир бо талазы-биле чазактың ийи улуг доктаалы үнгеи. Биргизи — көдээ школаларның удурткучуларыга болғаш башкы кадрларга көрдүгеи чиигелделер дугайында, ийиги — көдээде школаларның интернаттарында кижизидикчилерге чиигелделер көргүзериниҥ дугайында.

Ооң соолуунде чылдарда школа, садыктер, ясилиерге немей көргеи штат единицаларына база доктаалларны үндүргүлээн. Чурттапга шөлүн өг-бүлениҥ кежигүн бүргүзүнге 9 м² шөлдү халас бээр деп норманы Тыва АССР-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ 1966 чылдың август 5-те хүлээп алған доктаалында айытқан. А башкы хөлезилээн бажыңнарда, 100 башкы өскө хамаатылар бажыңнарында, кажан чайлаң бээри билдинмес байдалда чурттап турар. Школа реформазын четпес күүсеглии турарывыстың бир херечизи ол.

Өредилге черии чаа доосказ, боттарының өскен-төрээн сууларында ажылдай бергеш, ада-иезиниҥ бажыңнарында чурттап орар аныяк башкылар хөй. Чамдык школа удуртукчулары оларга чиигелделер көргүспейн турары улуг частыры. Башкы кижи кымынла бажыңында чурттап орза, бир эвес ол бажыңда өскө кижилер чиигелделер чок-даа болза, мыап-ла оны алған турар ужурлуг.

АНЫЯК СПЕЦИАЛИСКЕ ЧИИГЕЛДЕ

Башкы институдун азы учвакшегин доосказ, көдээ школаларга ажылдазары-биле барған специалистер бажың чанының ажыл-агыйын тургузуп алыры-биле 1000 рубльди алған чылының үшкү чылынаан эгелеп төлээр беш чыл хуусаалыг чөөлү алыр эргелиг. Моңу бистиң республикада ажыглап турары кончуг хобар. Алған үезинии бешки чылындан эгелеп төлээр кылдыр 10 чыл иштинде бажың тудуп алырынга 3000 рубльди чөөлиг ап болур арганы башкыларга, берген. Моңу база ажыглавайн келген.

ССРЭ-ниҥ Министрлер Чөвүлелиниҥ 1948 чылдың февраль 10-да хүлээп алғаны № 46 доктаалында башкыларны халас бажың, одаар түүл, чырык-биле хандырарын көдээ Советтерге болған суур Советтериниҥ күүсекомнарыга даскан. Чурттаар шөл тыппайн барған таварылгада көдээ Советтер башкыларны хөлезилээн бажың-биле хандырарын ол доктаалда база айытқан.

Бир эвес күүрүниҥ көрүп кааны акша-көрөҥгиин улус өредилге киидистеринде, школаларда берип каан болза, ону канчаар ажыглаарын районо эртелекчилери, школа директорлары харыылаар.

Көдээде чамдык башкылар школада чартык ставкада азы 9—10 шактарлыг ажылдап турадлар. Чамдык районнарда ол башкыларга чиигелде көргүспейн келгеи шын эвес. Чиигелделер көргүзериниҥ эртем-биилан четпес, чартык ставкада ажылдап турар деп кызыгаарлаашкын чок. Өске организациялардан школада дакпырлап ажылдап турар башкылар база бар болгай. Чиижээ, республика школаларында көдээ ажыл-агый специалистерии дакпырлап ажылдап турар болза, олар чиигелделер албас.

Специалист кижи хоорай фоогунда суурда ажылдап, бажыны хоорайда турар таварылгалар бистее бар. Чиижээ, Кызыл районуҥ Көк-Тей суурда башкылап турар башкының бажыны Кызыл хоорайда дээш чижектиг. Бир эвес ол башкыны Көк-Тей көдээ Совет бажың-биле хандырбаан болза, ол кижи чырык, одаар түүл ертээн төлеттирип алыр эргелиг.

КӨДЭЭГЕ ОН ЧЫЛ АЖЫЛДААНДА

Көдээ черге он чыл ажыр ажылдаан, пенсияже үнгеш, көдээде чурттап артып калған пенсионер башкыларның чиигелделер-биле хандыртынар эргези хевээр артар. Хоорайже көже бээр болза, чиигелделер-биле оны хандырбас. Көдээ черге чурттап, бүгү чиигелделерии ап турған пенсионер кижи мөчээнде аназ көрдүгеи чиигелделер оон өг-бүлениттеҥ артып калыр таварылга турар, азы мөчээн кижиниҥ пенсиязы өг-бүлениҥ кежигүниериниҥ амыдыраарының чаҥыс-ла оруглазы турған таварылгада артып калыр. Моңу Күш-ажыл талазы-биле күүрүне комитеди болған ВЦСПС-тиҥ 1985 чылдың май 28-те кылған таймылрының үшкү пунктузунда бижээн.

ЧУРТТАЛГА ШӨЛҮН БИРГИ ЭӘЛЧЕГДЕ

Школа реформазынга хамаарышкан № 316 доктаал үнген соонда, башкыларны бирги эөлчегде бажың-балгат-биле хандырар деп чазактың айтышкынны чурттапга оран-бажыңының дугайында хообүлүде киргеи бе? Ол айтырыгны хөй башкылар салып турар.

Ийе, Чурттапга оран-бажың хообүлүзүнүҥ үндезиниериниҥ 20 түүлүнде «...ниити билиг школазы болған профессионал-техниктиг өредилге черлериниҥ башкыларына, өскелеп башкы кадрларга чурттапга шөлүн бирги эөлчегде бээр» деп немелдеп киргеи.

Эрзиниҥ Нарын, Бай-Даг, Өөрүүнүҥ Солчур, Саглы, Сүт-Хөлдүҥ Алдан-Маадыр, Ишкин, Кара-Чыраа, Бай-Тайганың Бай-Тал, Кызыл-Даг, Тожуунуҥ Азас, Ий, Таҥдының Хову-Аксы, Межегей школаларының, Барыын-Хемчиктиҥ, Чөөн-Хемчиктиҥ, Улуг-Хемниҥ хөй-ле школаларында өг-бүлениҥ 6—7 кежигүнериниг башкылар 16—24 м² шөлдүг бажыңнарда чурттап турадлар.

Моон аҥгаш көөрге, көдээ Советтер, улус өредилге киидистери болған профкомитеттер чамдык черлерде башкыларның амыдырал хандырылгазынче кошкак киҥээгей салып турар. Ынчангаш хандырылгазы багай, чиигелделерии чедир ажыглавайн турар башкыларны учётка ап, оларны чурттаар оран-сава-биле хандырары, школа реформазының негелеериниге дүүштүр чаҥыс демниг ажылдаазы бистее негеттинер.

М. ООРЖАК,
чырыдыышкын, дээди школа, эртем албан черлериниҥ ажылдакчыларының профсоюзтар обкомуҥ даргазы.

БЕЛЕТКЕНИП ЭГЕЛЭЭН

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаҥнал дээш маргылдаа Кызылга удавас эгелээр. Аңаа киржир Тыва АССР-ниҥ мөгелерии илередири-биле маргылдаа «Херел» спорт залынга дыштанып хүннерде өртээр. Спорт инитилелериниден, районнардан 140 хире спортчулар аңаа киришкен. Оларның аразынга он мастерлер, 40 кандидаттар, база хөй бирги разрядчылар бар болган.

Мөгелерии ийи аҥгы болуктеге ускеп.

Биитиң болуктуп 28 килограмм чедир деҥзиляг мөгелериниҥ аразынга Байыр Куулар тиилээн. Мерген Намчап (29 кг), Карим Баданай (32 кг), Орлан Түлүш (35 кг), Өшей-оол Монгуш (38 кг), Шораан Сала (41 кг), Чеченоол Монгуш (44 кг) болған Эдбек Күжүгет (48 кг) олар түс-түзүнде бирги черии эзлээннер. Бо болуктеге ийи алышкы Байыр биле Белек Куулардарның хүрежии чараш, солуы болган.

Улуг болуктеп Аркадий Монгуш, Орлан Кыспай, Мерген Чыдым, Эдуард Чымба, Радик Намажап, Александр Ойдуп, Роберт Хомушку олар боттарының деҥзилериниге тиилээннер.

Республиканың шырак мөгелериниҥ бирээи Орлан Кызыл-оол биле май 9-та Кызылга шүүлтеп аныяк мөге Маадыр-оол Монгуш олар (90 кг) база солуы хүрешкеннер. Маңаа М. Монгуш 3:2 санга тиилээн.

Каа-Хем райондан келген аныяк мөге, бирги разрядчы Геннадий Монгуш базза ооң хүрешкен. Тренер Чадамба Ооржактың өөретиеи мөгелери бо маргылдаага организастыг киришкеш, барык деҥзи бүргүзүнге шаҥналдыг черии эзлээн.

Тиилээн болган үшкү шаҥналдарга чедир хүрешкен мөгелер «Азия төвү» шаҥнал дээш болур маргылдаага белеткенип эгелээн.

Э. МОНГУШ.

Башкы институттарынга

КОНКУРС ЧОККА СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ТЫВА АССР-НИҤ ЧЫРЫДЫЫШКЫН МИНИСТЕРСТВОЗУ ДЫҢНАДЫП ТУР.

Красноярскиниҥ күүрүениҥ башкы институдунуң филология, төөгү, күш-культура кижизидилгези, эге өредилгениҥ педагогика болгаш методика факультеттериниге.

Абаканның күүрүениҥ башкы институдунуң даштыкы дыл (немец болгаш англи дылдар салбырларыга) факультединге.

Иркутскиниҥ күүрүениҥ башкылар биилиг бедидер институдунуң филология, төөгү, педагогика болгаш психология (школа назыны четпээннериниҥ), музыка, дефектология, ниити техниктиг билиглер болгаш күш-ажыл факультеттериниге.

Иркутскиниҥ Хо Ши Мин аттыг даштыкы дыл институдунуң немец болгаш англи дылдар салбырларыга.

Шилип алыышкын комиссиязы 1987 чылдың июнь 25-тен 29-ка чедир республиканың башкылар биилиг бедидер институдунга ажылдаар.

Бо институттарга киреринге күзээннер райкүүсекомнарның улус өредилгезиниҥ киидистеринге баар.

Июль 1-ден август 1-ге чедир экзамен дужаар кижилерге белеткел курстары ажылдаар, ооң соонда экзаменнерии (чер-черге) дужаар.

Институтка киреринге деп турарлар дараазында документилерии ап алгаш келир: ортумак эртеминиҥ аттестады (боду-биле), күш-ажыл дептериниҥ хоолгазы, № 086 хевириниҥ медицина шынызылгазы, 3х4 см хемчээлдиг алды фото-чурук.

Биилдиришкиннерии июль 15-ке чедир Тыва АССР-ниҥ Агроүлетпүүркомуниҥ кадрлар болгаш өредилге черлериниҥ киидизи хүлээп алыр, киреринге экзаменнерии июль 15-тен 28-ке чедир Тываның көдээ ажыл-агый техникумунга дужаар.

Агрономия, ветеринария, зооинженер факультеттериниге киреглер орус дылга болгаш литературага (сочинение), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), көдээ ажыл-агый механизациязынга — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (аас-биле), физикага (аас-биле), экономика факультединге — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (бижимел-биле), биологияга (аас-биле) экзаменнерии дужаар.

Документилерии дараазында адресче чорудар: 667009. Кызыл хоорай, Московская кудумчузу 2. Тыва АССР-ниҥ Күүрүениҥ агроүлетпүүр комитединиҥ кадрлар болгаш өредилге черлериниҥ киидизи. Телефоннар № 2-22-50, 2-41-44.

Саратовтуң Ю. А. Гагарин аттыг индустриал-башкылал техникумунга

дараазында мергежилдерге — күш-ажыл болгаш черчеңге башкызы, будүүрүлге өредилгезиниҥ мастерлери — сургуулдар хүлээп алырын Тыва АССР-ниҥ Чырыдыышкын министерствозу чарлап тур. Ортумак школа дооскан кижилерниҥ өөреиир хуусаазы 2 чыл 10 ай.

Белеткелди дараазында мергежилдериҥ базазынга чорудар: «Металлды кезип тургаш, ажылдап кылыры», «Будүүрүлге дериг-херексеглерии эптеп тургузары болгаш септеериҥ».

Дужаар экзаменнери: математика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). Хүлээп алған кижилерии профтехучилищениҥ сургуулдары-биле бир дөмей общежитие-биле хандырар.

Киреринге күзээннер дараазында документилерии бодуңга ап алгаш келир: дооскан эртеминиҥ дугайында документ: (боду), күш-ажыл дептериниҥ хоолгазы, медицина шынызылгазы, өөреиир азы ажылдап турар черинден характеристика, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук. Школаның өредилгезиниҥ төвүлелиниден бижик.

Школаны 4 болгаш 5 деҥзектер-биле доосканнар киреринге экзаменнерии дужаазвас.

Техникумга киреринге күзээннер районнарының улус өредилгезиниҥ киидистеринге, Чырыдыышкын министерствозуҥ кадрлар киидизинге келир.

Телефон № 2-33-92.

Бурятиянын көдээ ажыл-агый институдунуң

болгаш мергежилии айыткаа биилдиришкиниҥ ректорыҥ алырга бижиир. Биилдиришкинге кожар документилер: ортумак эртеминиҥ дугайында документ (боду), ажылдап турар черииҥ администрациязының, партия (комсомол) организациязының, профкомуҥ ат салгазы характеристика, күш-ажыл дептеринден үш та бижиидилге (ажылдап турарлардан), айыттыган хевир ёзугаар чоруткан бижик (ажыл-агыйлардан келир кижилер), № 086/У хевириниҥ медицина шынызылгазы, 3х4 см хемчээлдиг алды фото-чурук.

Биилдиришкиннерии июль 15-ке чедир Тыва АССР-ниҥ Агроүлетпүүркомуниҥ кадрлар болгаш өредилге черлериниҥ киидизи хүлээп алыр, киреринге экзаменнерии июль 15-тен 28-ке чедир Тываның көдээ ажыл-агый техникумуниге дужаар.

Документилерии дараазында адресче чорудар: 667009. Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, 36. Бот-өредилге салбыры, кабинет 101, телефон 2-20-36.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУ

Июнь 6-да парктың Ногаан театрынга 10 шакта улусчу чогаадылганың ыры жанрының талазы-биле фестивальның үшкү ээлчээ үргүлчүлээр.

Лауреаттарның болгаш дипломантыларның түңнел концерти 19 шакта болур.

Билеттерии Улусчу чогаадылганың болгаш культура-чырыдыышкын ажылының республика эртем-методика төвүшке садар.

Ооң адреси: Ленин кудумчузу, бажың № 15.

1987 чылдың бирги чартык чылында кара болгаш оңуг металлдарның артыкчыларын дужаарының планын күүседир талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап чорударын албан черлериниҥ, будүүрүлгелериниҥ болгаш совхозтарының удуртукчуларыга «Вторчермет»тиҥ Кызылда участогу сагындырып тур.

Эрги демир-дести доктаадың тургускан хуусаазында план ёзугаар чүдүрүп чорудар.

1987 чылдың июнь 20-де, 18 шакта, Чадаананың № 1 школазының 1967 чылдагы дооскучуларының ужуражмышкыны болур.

Тыва АССР-ниҥ Чырыдыышкын министерствозу ревизия киидизиниҥ начальнигии болгаш ревизор-бухгалтерлерни ажылче чалап тур.

Бистиң адресивис: Телефоннар 2-33-92, 2-50-50.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

ИЮНЬДА АГААР

Бо чылдың июньда агаар-бойдустуң байдалы кандыг болурунуң баш бурунгаар тодаракка медээзин Гидрометеорология төвүтүң бюллетенинде парлаан. ону ёзугаар алырга, Тыва АССР-ге агаарның ортумак температуразы 16—18 градус болур, ол дээрге колдуунда мурнуку чылдарның ортумак деңиелиниге чоокшулап турар, республиканың соңгу талазынга оон I градус чылыг. Республиканың соңгу районнарынга баштайгы болган бешки беш хонуктарында температура дүне 0—3 градус чедир соор, доцаттаар чадавас.

Моон мурнундагы чылдарның ортумак хемчээлиниге бодаарга чаашкын хөй азы олла хире болур, республиканың соңгу талазынга оон I градус чылыг. Республиканың соңгу талазынга эвээш чаастаар.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

ТВ

ИЮНЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —«Виноград үези». Док. телефильмниҥ баштайғы көргүзүү. 9.05—Федор Абрамов. 10.15—10.25 — Медээлер. 16.00 —Медээлер. 16.15—«Чүүдеп болған чүге». Уруглarга дамчыдылга. 16.45 — «Эртем болған күш-ажылдың эвилелиниге». Док. фильмнер. «Демирниҥ чуртталгазы болған өлүмү». (Документалдыг болған эртем-тайылбырлыг фильмнериниҥ КНФ база Хаиой киностудиязы). «Нефтиниҥ лоцманнары». 17.25 —Совет ыр концерти. 17.40— «Тонга хаан күрүнезиниҥ бедик адучызы Совет Эвилелиниде». Док. фильм. 18.00 —«Концертино» киитеп ойнаар. 18.15 — Теория айтырыглары. Ниитилел эртемнерии болған чаа угаан-бодаашкыны. Эде тургустумуушкун сайдарыныҥ эртем пропагандазын чаартырының айтырыглары. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Капитошка». Мультфильм. 19.10 —Делегей болған аныяктар. 19.50 — А. С. Пушкин — «Белкиниҥ тооҗулары». «Боолаашкын». Телешин. 21.00 — «Ye». 21.35 —Полтавaның Б. Г. Короленко аттыг күрүнеиниҥ башкы институдунуң ректору А. Зилюн-биле Останкинониҥ Концерт студиязынга ужуражмышкын. 23.05 —Орган. Музыка концерти. РСФСР-ниҥ алдарлыг артизи Г. Гродберг ойнаар. 23.35 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Ыйдыг ниити ыр бар». Брянск область Дорожева суурнуң ниити ыр коллективиниҥ концерти. 8.40 — «Бис-биле кады, бис мышкаш, бистеең эки кылдыр кыл». ГДР-деп дамчыдылга. 9.40—«Шөлче көрүнеи соңгалдыг школаз». Док. телефильмниҥ баштайғы көргүзүү. 10.05 — Даштыкы фильм экрызы. «Драва кырында хаяа». 1-ги сериязы. 11.10— Немец дыл. 11.40 —Уруглarга фильм. «Сылдыстан келген оол дугайында тоол». 2-ги сериязы. 12.45 —Төөгүүниҥ киҥээндиргелери. Тележурнал. 13.30 — «Будүүрүлге роботтары болған робототехниктиг комплекстер». Эртем-тайылбырлыг фильмниҥ баштайғы көргүзүү. 14.00—14.10 — Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 —Улуг Октябрьның 70 чылынга. Казах ССР-ниҥ улустуң артызы Сара Тыныштыгуловаңың концерти. 18.50—Док. фильм. 19.00 — «Азия төвү». Үндүргүлеге: Медээлер. «Чүгүлээ интервью». Медицина эртемниҥ доктору А. С. Бобровтуң болгаш Иркутскиниҥ эмчилер биилиг бедидер институдунуң психотерапия кафедразының ассистентизи Ю. Н. Разгонийниң Тывада наркомания профилактиказының дугайында чүгүлээ. 19.20—«Черлик шөлү». 1987 чылдың № 7 «Чөөн Сибирь» киножурналдың түскай үндүрүү. 19.30 —Делегей болған аныяктар. 19.50 — А. С. Пушкин — «Белкиниҥ тооҗулары». «Боолаашкын». Телешин. 21.00 — «Ye». 21.35 —Полтавaның Б. Г. Короленко аттыг күрүнеиниҥ башкы институдунуң ректору А. Зилюн-биле Останкинониҥ Концерт студиязынга ужуражмышкын. 23.05 —Орган. Музыка концерти. РСФСР-ниҥ алдарлыг артизи Г. Гродберг ойнаар. 23.35 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Ыйдыг ниити ыр бар». Брянск область Дорожева суурнуң ниити ыр коллективиниҥ концерти. 8.40 — «Бис-биле кады, бис мышкаш, бистеең эки кылдыр кыл». ГДР-деп дамчыдылга. 9.40—«Шөлче көрүнеи соңгалдыг школаз». Док. телефильмниҥ баштайғы көргүзүү. 10.05 — Даштыкы фильм экрызы. «Драва кырында хаяа». 2-ги сериязы. 22.45 — «Дружба». Чалаг-тергете маргылдаалар. 23.10 —Украин ыр ансамбли «Чаривницы» ыралаар. 23.25 —00.10 — Баскетбол. Европа чемпионайы. Эр кижилер. Испания болгаш Франциниҥ шилиндек командалары ойнаар.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республиканга шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъетаар, диҥмирээр. Дүне агаарның температуразы 5-10 градус чылыыр, чамдык черлерге 2 градус соор, 3 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, бичe чаъстаар, диҥмирээр. Дүне агаарның температуразы 6-8, хүндүс 16-18 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Латино-американец» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Без срока давности» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник» 9.00, 12.00, «Операция «Скрипичный футляр» 10.20, «Киндза-дза» 13.20, «Трое мужчин и младенец в люльке» 16.00, 17.50, 19.40, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Похождение зубного врача» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниҥ 2-37-13, чагаа киидизиниҥ 2-41-27, информация киидизиниҥ 2-20-60, культура киидизиниҥ 2-23-54, көдээ ажыл-агый киидизиниҥ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниҥ 2-12-45, солун келбейн баргаза 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солуниуң индекизи 54241.
Чыгаа 300 катаа үнер.
Хемчээли 2 парлалга амаан.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниҥ Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном салыышкын херектериниҥ талазы-биле күрүне комитединиҥ типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3521.
ТС—00647.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 4 четверг № 130 (13430)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 кепеек

ПРОГРАММА ЁЗУГААР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП, июнь 2. (СЭТА). Ол хүн космонавтылар ажылын 9 шакта эгелээш дүн ор тузунга чедир уламчылаан.

Эртен медицина контролюнүн планын ёзугаар Юрий Романенко биле Александр Лавейкин боттарының децизин тодарадып, шыгган эттеринең кандыг янзылыг ажылдап турарын хынаанар.

Кончут чиге астроориентатор болгаш гироскоптуг стабилизаторларны ажыглап турган, орбита комплексинин шимчээшкинин башкарарымык арталарын ажылдап ы лырын оон соонда үргүлчү лээнивер. Космоска кижилерниң амыдыраа чурттаарын хандырар дериг-перекелдерни аштап арыглааннар.

Биологтуг шинчилелдер программазында көрдүшкенивиге дүүштүр «Фитон», «Рост» деривлелер-биле шинчилеп ажылын кылып эгелээн. Космоска ужудуушкун үезинде дээди чаданың янзы-бүрү үнүштериниң кандыг янзылыг өзүп үнерин шинчилеп эгелээн.

Экипаждың идегелиндеги болгаш телеметриктиг информациядан алырга орбитада ажыл ыкы коруп турар.

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу эдилеглиг хуралынга «Кызыл хоорайның төпчүткен чылыг хандырылгазын хөгжүдер болгаш ооң агаарының ыш-дирлиг чоруун үзээжедириниң талазы-биле немелде демчеглер дугайында» айтырыгны чугаазашкан.

Кызылдың төп электростанциязын калбартыр болгаш эде дериир, чылыг хандырылгазының четкилериң тудар, үүрмек котельныяларны хаар талазы-биле партия Кызыл хооркомунуң, хооркүүскомунуң, ажыл-агый органнарының өзөө ажылдарын кылганын СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында айтыкан. 1981—1986 чылдарда Кызылдың төп электростанциязында кайгы-даа шакта 75 тонна дүстү ажылдап кылыр үш котлоагрегатты ажыглалга киирген. Ооң чылыг бээр күчүзү 261 Гкал/шак чедирген. Изиг суг дамчыр 8,6 км хемчээлдүг магистраль болгаш 9,2 км хемчээлдиг үлекти хоолайларны кылган, 49 үүрмек одалга котельныяларын хаггап. Ооң түмелинде Кызыл хоорайның агаарының ыш-хирлиг өзөөн арааан.

Ындыг болзажок СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыгның талазы-биле тодаргайлаан онаалдаларын СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели, Күрплан, СЭКП хооркому, хооркүүском, чамдык министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчулары долу хемчээлге болгаш айтыкан хуу-сааларында күүседиринге хандырбааннар. Керээ ёзугаар кылыр ажылдарның төлевилээшкинин дүргедедир, оларның лимиттерин болгаш материал-техниктиг курлавырларын камгалап бадыладыр, энергетика объектилерин тударынга төлевилеткенге улут хожудаашкынын болдургаш, 1987 чылда ТЭС-ти калбартыры болгаш чылыг магистралын тударын акшалаңдырышкын болгаш материал-техниктиг курлавырлар-биле долу хандырышкынмаан.

1986 чылда чылыг четкилерин тударының онаалдаларын «Тыва тудуг» трест (эш Гнездилов), «Тыва агроүдетпүтүг» трест (эш Шубиник), «Тыва хамаазы тудуг» трест (эш Федотов) күүсетпээн. Арга-ыяш ажыл-агый министерстводу (эш Гаков), № 3 тускай тудуг эргелеп (эш Фалалеев), № 1 оруктудуг эргелеп (эш Дахов), «Сельэлектротудуг» тудуг-монтаж эргелеп (эш Пирогов) боттарының албан черлериниң бажыңнарын төпчүткен чылыг четкилерине кожарыңга таваарлаашкынны болгаш харысаалга чок чоруткуну болдурганнар.

Хоорайның дыка хей бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларыдыр камгалалының айтырыгларынга харыысалга чок чоруун көргүзүп, котельныялардың шын ажыглалыңче чоруур кичээнгей салбайн тударар. «Тудуг кезектери» комбинаттың (эш Антонов), хлеб быжырар болгаш макаров үеттирүүнүң эргелелиниң (эш Рудольф), автосептелге заводунуң (эш Паламарчук) котельныялары кончуг багай байдалдыг. Хоорайда колдуунда хүн-ыйба тудар деривлер-биле деривтинмээн 97 котельныалар амдаа ажылдавышаан.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели хоорайның агаар бассейнинин бокталырын кызырар, Кызылдың ТЭС-ин калбартырының, магистральдыг, үлекти болгаш квартал иштиниң чылыг четкилерин тударының күсеп-биле түүмек одалга котельныаларын хаар база чылыг хандырылгазын төпчүдер талазы-биле немелде организэс-техниктиг хемчеглерин боттандыраарын Күрплангга, СЭКП хооркомунга, хооркүүскомга, министерстволарга болгаш ведомстволарга, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчуларына даасканын. Амыдыралчы бо чугула сорулганы шиитпирлээрингө бот-тогдунуп мажыңнаар, харысаалга чок, тус бүдүрүлгениң кызыны эрге-ажының болдаар хамаарылганың калдыгдаа илерээшкиннерин бүрүү шаавар.

Тываның электри четкилериниң (эш Сурков), «Кызылэнергосетьстрой» эргелелдиң (эш Дремов), Чурттелга-коммунал ажыл-агый министерстводунуң (эш Попов), «Тыва тудуг» трестиң (эш Гнездилов), «Тудуг кезектери» комбинаттың (эш Антонов), Кызылдың эът комбинадының (эш Конуспаев) удуртукчулары Оң үшкү бөлүк чылдың планнарының төлевилелин ажылдап кылып тура Кызыл ТЭЦ-ти улам ыңай калбартырын, Кызыл хоорайның үлетпүр зоназында бар турар бүгү котельныаларны хаарын барымдаалап турган, магистраль болгаш квартал иштериниң чылыг четкилерин тударын баш удур көргеш турарын Күрплангга (эш Монгуш), Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күркомитетке (эш Доржукай), Коммунал-чурттелга ажыл-агый министерстводунга (эш Попов), Тыва электри четкилериниге (эш Сурков), министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн. Перспективага хоорайның төпчүттүгнең чылыг хандырылгазын хөгжүдер талазы-биле саналдарны белеткээр.

«Агроүдетпүр комплексиниң удуртукчуларының болгаш специалистериниң ажылының эң тургустуунукшуун СЭКП Чөвүн-Хемчик райкомунуң хандырып турарының дугайында» айтырыгны чугаалажып көргеш. АҮК-түң удуртукчуларының болгаш специалистерининг ажылының эң тургустуунукшуун СЭКП Чөвүн-Хемчик райкому четпес хандырып, оларның ажылының бүгү талалыг анализин чоруттырып, аңда-чаңы болгаш объективтиг үнелээшкинни бербейн турарын партия обкомунуң бюрозуунуң хүлээп алган доктаалында демдеглээн.

Бүдүрүлгениң организаторлары болгаш технологтары болуп удуртукчуларның болгаш специалистериң харыысалгазын бедидер талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерин партия райкому албайн турар болгаш оларны солуурун болгаш чаржалажыры уламчылап турар. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге таптаашкынның болуушкунларны илередиринче болгаш оларны чайгымырынче, оларны ажып эртеринин дээштиг оруун дилеп тыварынче кадрларны четпес углаживырын турар.

Агроүдетпүр комплексиниң удуртукчуларының болгаш специалистериниң ажылын эде тургустуунукшуун СЭКП Чөвүн-Хемчик райкомунуң бюрозунга, ооң бирги секретары эш Ч. Х. Оюржакка партия обкомунуң бюрозу айыткан болгаш бар четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни боттандырып чоруурдан партия райкомунга хүлээндиргеп. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринге үүштүр кадрлар-биле ажылдың тодаргай системазын тургузар, оларга чаа болдаашкынны, демократияның болгаш ажык-чарлыг чоруктуң, шүүмүүлелдиң болгаш бот-шүүмүүлелдиң байдалдарында ажылдап билирин кижилер. Ажыл-агый удуртукчуларын болгаш специалистерин солуурунуң болгаш чаржалажырының практиказын шиитпирлин-биле чок кылыр, оларның харыысалгазын, инициативазын болгаш бот-тускайлаң шиитпирлиг болгаш ажыл-агыйжы чоруун доктаамал бедидер.

Ажылда улут четпестерниң бары дээш РАҮК даргазы эш Долгарга партия обкомунуң бюрозу шыгдызы-биле айыткан болгаш ооң, көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң удуртурунуң стилин болгаш методун үндезинин-биле эде тургузарын РАҮК чөвүлелиниден негээн.

Аныяк специалистериниң, өскө-даа ажылдакчыларның ишчиндең совхозтар директорларының курлавырларын ай хуусаа шиитпир тургузарын, оларның өөредилгезин организастап чорударын СЭКП райкомунуң бюрозунга, оон бирги секретары эш Ч. Х. Оюржакка партия обкомунуң бюрозу айыткан болгаш бар четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни боттандырып чорударын

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН:

КИЖИНИҢ КАДЫКШЫЛЫ—НИИТИЛЕЛДИҢ БАЙЛАА

◆ СҮТ-ХӨЛ РАЙОНГА АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮНДЕН ◆

Чонмуң кадык камгалалыкың дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң удавас болур сессиязынга чугаалажыр деп турарын номчуучулар билир. Ук айтырыт-биле холбашкан хемчегларни чер-черде ап турар. Чоокта чаа СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң, райкүскомнуң Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң болгаш «Шын» солун редакциязының эртиргени Ажык чагаа хүнү сүт-холчуларниң кадык камгалал айтырыгларынга тураскаатказын.

Ажык чагаа хүнүге республиканың кадык камгалал министри Н. В. СИЗЫХ, Күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы Н. А. АВДЕЕВ, социал хандырылга министриниң орлаакчызы А. С. ВЛАДИМИРОВА, Аптека эргелелиниң начальнигиниң орлаакчызы А. А. ШЕРТОГАШЕВА, республиканың санитар-эпидемиология станциязының кол эмчизи Ю. П. БАХАЕВ, Тыва профоблчөвүлелдиң социал страхование кылдызының эргелекчизи М. М. МОНГУШ, районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары киришкен.

Ажык чагаа хүнүн «Шын» солунның редактору В. С. ШАРАВИН, райкүскомнуң даргазы Ч. Б. МОНГУШ олар удуртуп эртиргеп.

Ук хүнге белеткел үезинде безин Сүт-Хөлдүң чурттакчыларындан кадык камгалалы-биле холбашкан 102 айтырыгны чоруткан. Ол шилеп Культура банкыңга ол хүн эртип турда келгеннер база янзы-бүрү айтырыгларны салган. Бүгүн оларның кол-колу-биле номчуучуларны таныштырбышаан, оларга харыыларны допчузу-биле парладывыс.

МАТЕРИАЛ-ТЕХНИКТИГ БААЗА—ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Чонмуң кадык камгалалын эмнидер сорулганы бот-тандыралда хамыктың мурнунда эмчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болур. Ынчангаш, медицина албан чергелериниң материал-техниктиг баазазын бижиглаары чугула. Ажык чагаа хүнүнде салдыган баштайгы айтырыгларның ооң-биле холбашканы анаа эвес, чүге дээрге ажылдаар, чурттаар оран-сава бирги чергенин айтырыы.

Бо талазы-биле айтырыгларга Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри Н. В. СИЗЫХ харыылаан.

Айтырыг: Сүт-Хөлдүң төп район эмнелгезиниң дүрген дуза чедирер пунктузунуң бажыңы дыка эргижеэн, мындыг болбас арга чок, ону 1947 чылда тутkан болгай. Чаа бажың тудар арга бар ирги бе?

Харыы: Чүгле дүрген дуза чедирер черинге эвес, иштин район эмнелгезиниң материал-техниктиг баазазы кошкак дээрзин чугаалаар аппар. Чаа поликлиниканың төлевиялелсмета документациязын белеткел турар бис. Удавас чаа поликлиниканың дүрген дуза чедирер черинге тудуу эгелээр.

Айтырыг: Ийме суурда амбулаторияны мебель-биле хандырар хүлээлге кымга онаажырыл? Совхозка бе, район эмнелгезинге бе?

Харыы: Ажыл-агыйларда турар эмнелге албан чергелериниң мебелин кадык камгалал органнарының фондузундан совхоз садып алыр ужурлуг. Ынчангаш, Ийменде амбулаторияның мебелин Карл Маркс аттыг совхоз бистен алыр апаарбыр.

ЭМЧИЛЕРГЕ БОЛГАШ ЭМНЭЭШКИНГЕ ХОЛБАШТЫР

Кадрларның харымсалгазының база специалистериниң чедишпейн турарының дугайында чугаа Ажык чагаа хүнүнде хөй болган. Чурттакчыларның бо талазы-биле салган айтырыгларынга база кадык камгалал министри Н. В. СИЗЫХ харыылаан. Ол айтырыгларны болган карыыларны тускайлаавайн, шуптузун бир бөлүк кылдыр парладывыс.

Сүт-Хөл районнуң чурттакчыларынга бараан болур диш эмчилери, кезер эмчи, невропатолог, акушер-гинеколог, уруглар эмчизи, карак, боостаа эмчилери, психиатр болгаш нарколог чедишпейн турарын башгайы болук айтырыгларга дыңнаткан.

Бистин республикага чылдың-на аныяк эмчилер кээп турар. Эргежок чугула байдалды өөренип көрүп тургаш, оларны тус-тус районнарже хуваар. Бо чылдың июньда база бөлүк аныяк специалистер келир, олардан 5 кижини Сүт-Хөл районче чорудар. Ынчаарга диш эмнээр черин аныяк эмчилер келген соонда тускайлаар. А келир беш эмчиниң арасында 2 педиатр, терапевт, акушер-гинеколог бар.

Берге чүве чүл дээрге, чамдык чаа келген эмчилерге таарымчалыг байдалдарны тургуспаанындан олар хүүсаазын төндүр ажылдавайн чоргулай бээри болур, а чамдыктары харын дуваагаи черинге безин четпейн эвээ чаваа бергилээр.

Эмчилерниң ажылынга харымсалгазының дугайында база чугаа болган. Чамдык медицина ажылдакчылары келген чоокка каржы-дажагай чоруун көргүзүп турар. Ындыг чоруктарның дугайында тодаргай фактылар-биле көргүзүп, министерствоже, районнуң партия, совет органнарынче дамнадырын министр чугула деп демдеглээн.

Кодаа черже диш эмнээр бригадазы Кызылдан чорудар арганың бар-чогунга база докталаган. Ындыг арга чамдыкта тургустунуп кээр дээрзин министр чугаалаан. А докталаал үмүүшкүнер кылыры берге, чүге дээрге Кызылдың безин чурттакчыларынга долу күш-биле бараан болуп шыдавайн турар. Диш эмнээр техниктер чүгле 6 кижи, мынчангаш диш салдырар дээн кижилер 3 чыл чедир оочурлаан турар. Ынчаза-даа оларны районнарже үндүрер арганы Кадык камгалал министерствозу дилеп тыв турар. Ындыг арга тургустунуп келгенде Сүт-Хөлче база чорударын министр аазаан.

Эмчи кижиниң ажылы бүчүм дээрзи билдингир. Ол шагның кайы-даа үезинде, кайнаар-даа чоруптар. Ырак малчыннарга чорааи эмчи кажы-даа хире орай келгеш, даартазында докталаттынган шагында ажылдап кээп турар, чүге дээрге ону аарыг кижилер манап турар. Ынчангаш, ол чамдык хонуктарда хөй шак ажылдаар ужурга таварыжыр. Ындыг байдалды өөренип көргеш, шалыпга немелде телевиор тургузуп болбас бе дээрзин база чамдык эмчилер сонуургаан.

Кол чүве—буянныг мергежилде, эмчиниң мергежилин шилип ап тура, база дайгыракты берип тура, ол кижилериниң кадыкшылы дээш бүгү күжүн, билинн бээрин хүдээнип турган. Ынчангаш, чоога чедиргеи буянны дээш төлевир негээри таарышпас. Ынчаза-даа бо айтырыгны министерство өөренип көрүп турар. Амдыызында шалың фонддуну кызыгаарлыг турда ону чогумчалыг кылдыр шинтипирлээри берге дээрзин Н. В. Сизых тайылбырлаан.

Божуур мурнуңуң шөлээзин саададыр чоруктар эмчилериниң талазында бар дээрзин Ажык чагаа хүнүге киришкеннер демдеглеп, чүге шөлээзин орайтадыр берип турарының чылдагаанын айтырган.

Хырын иштинде чаштың нанының тодарадыры дыка берге, эмчи кижи ол-бо талаарынче 15 хонук чедир чамыптып болур. Ооң кадында чамдык нелер эмчиге боттары орайтап келир, мынчангаш, дескеттиг шөлээже үнген дораан божуптар таварылгалар бар. Ол дутайын министр тайылбырлаа, чамдык чагыгларын берген.

САНАТОРИЙ БОЛГАШ КУРОРТ ДУГАЙЫНДА

Совет кижилериниң кадыкшылын быжыглаар санаторийлериниң, курорттарының база өске-даа дыштанылга чергелериниң четкилерин кайбартырын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтипирлеринде база катап чугудаласаан. Чогум-на бо айтырыгны республика девискээринге канчаар шинтипирлеп турарының талазы-биле чугааны Ажык чагаа хүнүнге база көдүргеи. Чыыгган чонмуң сонуургаан айтырыгларынга профоблчөвүлелдиң социал страхование кылдызының эргелекчизи М. МОНГУШ харыылаан. Ону допчулап парладывыс.

«Үш-Белдир», «Чедер» курорттары Красноярскиниң курорт эргелелиниге хамаарыжыр. Ынчангаш путевканың каш хүүзүн олардың курорттарынче баар путевкалар-биле орнаштыр ап турар. Бо болгаш чурттуң өске-даа курорттарынче баар путевкаларны республиканың ишти-бүрү адырларынга чедиштирерин көрүүлеп. Чижээлээрге, школаларда чүс башкыга оиваштыр ийи путевка бээр. Кайыже-даа дыштанар путевкаларны бир-ле дугаарында малчыннарга, механизаторларга муриидың бээрин көргеш. Оларның иштинде хөй чылдарда эки ажылдаан мурнакчылар, хөй уруг-дарыглыг болгаш оларны үлегерлиг өөредип-кижизидип келген база иштиниң ажылынга кызыгаан көргүзүп чоруур иелер дыштанылга чергелериче баар путевкаларны алыр. Боттарының кадыкшыл айы-биле, эмчиниң сүмелээнии ёзугаар кандыг-даа дыштанылга чергелериче баар путевкаларын алырын күзээнер, боттарының профэвилел комитединге билдиришкин киирер апаар. Черле иштин чурум мындыг.

Кандыг-даа курорттарже дыштанар улус башгай эмчиниң сүмезин алыр болза эки. Чижээлээрге, гастрит болгаш ижин-шөйүлдү заарыглыг кижилер «Шира», «Красноярское загорье», «Ессентуки», «Железноводск» курорттарынче дыштанып болур. Ол черлерже дыштанар путевкаларын базала боттарының профэвилел комитединиң дамчыштыр билдиришкин киирип тургаш, алыр.

Дыка хөй ог-бүлелер уруглары-биле дыштанырын күзээр 4—14 харга чедир уругларны ада-иезии-биле дыштандырып чорудар. Ынчалзажок бистиң чуртувуста мындыг черлер кончуг эвээш. Чылда 84 путевка ап турар бис. Оларны бүгү ажыл-агыйларының адырларынга хуваар. Шак мындыг путевкаларны учетта турар аарыг уруглардыг иелерге бээр.

Республика девискээринде «Чедер», «Үш-Белдир» курорттары бар. Ук курорттар Красноярскиниң курорт эргелелиниге хамаарыжыр болганда, ол чер 40 хире путевканы ап турар. Боттарывыстың эргежиске бо курорттарны кажан «Шивилиг» аржазының эде тудуп, курорт кылдыр киирерге, ам алыры көрдүнүп турар. «Шивилиг» аржазынында эмнээрниң бүгү курлавыры бары шинчилеттиигеп. Ону курорт кылдырының смета-документтерин кылып турар. Чогум тударын 1988 чылдан ынай көргеи. «Үш-Белдир» курортун доктаамал ажылдаадыр кылыр дээш мында кол корпусту безин. сес чыл тудуп келген. Мооң мынчыг болуп турарының кол чылдагаанны — тудуг материалдарын чедирип алырының бергезинде. Мооң соңгаар ол ажылды дүргедедиринииң хемчээн алыр бис.

ЭМ-БИЛЕ ХАНДЫРЫЛГА КАНДЫГЫЛ?

Чурттакчы чонну эмнер-биле четчир кылдыр хандырары — кодээ черлерде аптека ажылдакчыларының чүгула сорулгазы. Ынчалзажок Сүт-Хөлде № 11 аптеканың ажылдакчылары чурттакчыларны эмнер-биле довтаамал долу хандырбайн келген. Чамдыкта эмнер үезэрге, таныш-көрүүнүге садар. Чөдүк болгаш өске-даа эмнерни аптека ажылдакчылары чүге кылып белеткевейн? Аптеканың ажылын чогуур негелдете тургусса? Ындыг чергелиг айтырыгларны чымыганнар Ажык чагаа хүнүнге сонуургаан. Республикада аптека эргелелиниң начальнигиниң орлаакчызы А. А. ШЕРТОГАШЕВАНЫҢ чымыганнарының бо айтырыгларынга харымызы:

— Чурттакчыларны эмнерби-ле долу хандырары чөптүг айтырыг. Чагыг ёзугаар эмнерни 75 хуулу ап турар бис. 1990 чылга чедир 100 хуу чедирерни көргеи. Гематогенни 30—40 хуулу ап турар. Оларны аптекаларже хире шаа-биле хуваап чорудуп келгеи.

Аптеканың ажылын эмнижидер талазы-биле беседаны ооң ажылдакчылары-биле чоруткан. Ында ажылдап турар фармацевтер Красноярскиниң фармацев училищезин доосказ, тускай эртемниг, мынчангаш олар чагыг ёзугаар (эмнерни) кылып билирлер. Эмнерни белеткеп, чонга бараалгадыры — оларның хажык чок хүлээлгези болур. Ооң аңгыда чыдып эмнедир кижилерни, хар чедир чөптарны, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочулларын хандырары-биле эм курлавырын тургузары чугула. Ол эм курлавырын бадылаан дужаал-биле тургускаш, оларны эмчиниң хуваалдазы-биле ажылаар. Эмнелге-биле кадыг айтырыгларга допчу харыыны район эмнелгезиниң кол эмчизи О. Ш. ОНДАР берген.

Терапия болгаш эмнээшкин кабинеттериниң ажыл шагын эде көөр бис. Терапияга үтүлеп ийи терапевт ажылдап турган, бирээзи өөренип чоруткан. Ам биске аңаа ажылдаар кадр херек. Эмнээшкин кабинедин 18 шакка чедер кылдыр эде тургузарының хемчээн алыр.

«Шаараш» аржазынында өйтап рядон бар. Аңаа семирип аарган, нервизи кошкаан, үйгузу бакшараан кижилер эмнедир. Гастрит эмнээр аржаан бисте колдуунда чок. «Уруг» аржаан гастриттиг улуска дузалаар боор. Ол база-ла курупне заповедниги болгай. Ынчангаш олче баарын чопшээревейн турар. Ук аржааиче Красноярскиниң курорт эргелелиниң эмчи шинзылгазы-биле чөпшээреп болур.

«Дүрген дуза чедирер» черде үш диспетчер ажылдап турар. Ужурунда эмчи эртеминг кижилер аңаа ажылдаадыр. Эмчилер чорудуп бээрге, бо айтырыгны эде көөр бис. Бо перииң чамдык ажылдакчыларының аарыг кижилерге эвелек-эвилеп эвес чоруунуң талазы-биле айтырыгны сайгарар бис.

ПЕНСИЯГА БАЗА ПЕНСИОНЕРЛЕРГЕ

Пенсия, пособие-биле холбашкан айтырыглар база кадык камгалалының бир хевири. Ынчангаш, сүт-холчүлер ооң-биле холбаштыр хөй айтырыгларны салган. Оларга харыыны Тыва АССР-ниң социал хандырылга министриниң орлаакчызы А. С. ВЛАДИМИРОВА берген.

Айтырыг: Донгак деп кижи мен. Одаккылап чөзөрби чыл ажылдап келдим. Пенсияже үнеринге чингелде болбас ирги бе? Чүге дээрге кадыкшыл байдалы баксырап келген, ажылдап турар черим база билдингир болгай. изиг от, хөмүр-даш..

Харыы: Пенсия дутайында тайылбырларда одаккы кижиге чингелде көргүзериниң дугайында чугаа болбайн турар. Ынчангаш, эр кижи чурум ёзугаар, 60 харга чедир, хереэжемнер — 55 харлыынга чедир (бир эвес хөй уруглуг эвес болза) ажылдаар апаар. Бир эвес кадыкшыл байдалы багай болза, эмчиге шинчидип, ВТЭК-ке кирип, ооң түңнелин алгаш эрте пенсиялап болур.

Айтырыг: Пенсия ап турар школачы уруглар күрүне хандырылгазынга кире бээр болза, пенсиязын казыыр бе?

Харыы: Чок. Өөредилге чылында күрүне хандырылгазынга тургаш-даа, чайгы дыштанылгаларда азырадыкчызынга келгеш-даа олар пенсиязын долу алырлар.

Айтырыг: Чажындан инвалид, ажылдаар арга-шинээ чок уруглларга эмни халас бээр дээр, ол шын бе? Черле ынчаш инвалид кижилерге бо талазы-биле кандыг чингелде барыл?

Харыы: Чажындан инвалид уруглларга 16 хар четкижеге чедир халас бээр, а 16 хардан өрү I болгаш II болуктуң инвалиди болур болза, эм өртээнииң 50 хуузун чингедир.

Айтырыг: Медицинаның биче ажылдакчылары, санитаркалар болгаш өске-даа ажылчыннар пенсияже чингелделиг үнер бе?

Харыы: Колдуунда чок. Чүгле өкпе аарыгларынга удур диспансерде дорт-ла аарыг кижилер-биле ажылдап турарларга чингелделиг үнерин көргеи. А рентген кабинеттерге 10 чылдан эвээш эвес үеде ажылдаар болза, 45 харлыында пенсияже үне бээр эрге бар.

САДЫГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Кижиниң кадыкшылынга аргежок чугула чүүл—аъш-чем продуктулары. Ол янзы-бүрү болгаш хоолулуг болза, база кадык-чагай амыдыралдың үндезини болур. Сүт-холчулериҢ бо талазы-биле салган айтырыгларынга райпонуң садыг киллизиниң эргелекчизи Н. Ш. ОНДАР харыылаан. Айтырыгларның база харыыларның нинти тайылбырын парладывыс.

Район төвүнүң болгаш өскеда суурларның чурттакчылары магазиннерге чигирлээш хоюдуп каан сүттүң, саржагның кирбейн турарын чугаалаан. Ол шын. Бо продуктуларга республиканың эвээш кээп турар, ону Роспотребсоюзтуң хуваалдазын ёзугаар Роспотребсоюз алгаш, ам районнарже үлеп турар. Сүт-Хөл үлешке алган продуктуларын уруглар албан чергелериче чорудуп турар. Ооң чедишпейн турарын удуртукчулар билир, мынчаш фонддуну көөдедир талазы-биле хемчегларни ап турар.

Магазиннерде чыдар үези эртken балык консервалыларына хамаарыштыр база айтырыг тургустуган. Ону актылаар талазы-биле хемчегларни райпо ап турар. Ооң ормунга нотаадан кылгаш консервалаан чемни көөдедир экээрнин чурттакчылар негээп. Мынчалзадаа бо кыжын Сүт-Хөлдүң чурттакчыларының капустага негелдеэн долу хандыртының келген, капустаны-даа, ябло-кону-даа райпо кыштың өттүр үспейн садып келген.

Ногаа-биле хандырылганы экижидип болурунуң дугайын бар. Хамыктың мурнунда ногаа шыгжаар черни тудары чугула. Ону тудуп эгелээн. А дагаа чуургазының эвээш болуп турары база шын. Эвээшбиче келген продуктуну база уруглар албан черлериниче чорудуп турар. А эътти эвээш садын турар чылдагаанын садыг киллизиниң эргелекчизи чоондан эвээш мал садып ап турары-биле тайылбырлаан. Ындыг «чөптүг» чылдагаан турбас, ол ажылды райпо идепкейжидер ужурлуг.

Ол бүгү-биле чергелештир ииитиниң чемненилгезинде чамдык четпестерге база Ажык чагаа хүнүнүң киржикчилерин доктааган. Ылангыя чаш уруглар чемни хөйнү белеткээр, ооң ассортиментизин элбекшидерн эргежок чугула. Бо айтырыгны чүгле районга, райпога шинтипирлеп ап болур аргалар бар.

Маңаа немээр ужурлуг бичии чүүл бар. Бистиң чуртувустуң-даа, республиканың-даа Аъш-чем программаларын күүседириигге көскү үлүг киирип турар кол күш — көдээниң ишчилери болгай. Материалдыг ол чаагай кежикти бүдүрүп турар хиреэнидге хоорайдан саржаг, сүт, ъът, дагаа чуургазы маңаарга тааржыр бе? Мындыг айтырыгны чүгле сүт-хөлчүлер эвес, республиканың еске-даа районнарының чурттакчылары көдүрүп турар. Маңаа хууда дузалал ажыл-агыйының ужур-дузазының дугайында чонга тайылбырлаары, үстүнде адаттынган продуктуларны өг-бүле бүрүзүнүң бажыңында остүрүп ап болур дээрзин кижи бүрүзүнге билиндирери эргежок чугула эвеспе. Бо дутайын садыг киллизиниң эргелекчизи ол хүн каксы-даа бол чугаалаан, мынчангаш ону сактып алза артык эвес.

СПОРТ—КАДЫКШЫЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Спорт организацияларының материалдыг баазазын быжыглаары күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун бедидериге идигни бээр. Күш-культура болгаш спорт ажылын калбартыр база чонның чурттап турар черииниң, күш-ажыл чорудулгазының болгаш өөренип турар черииниң аайы-биле ону организастаарын эжиидер талазы-биле чамдык ажылдар Сүт-Хөл районда чоруп турар.

Күш-культура болгаш спорттуң массалыг чоруун чедип албайн турарының дугайында Ажык чагаа хүнүнге салган айтырыглар хереченип турар-даа болза, аңаа хереэжеп ойнакчыларны хаара тутпайн турар. Бир эвес хол бөмбүүнге хереэжеп улустарның командаларын тургузуп, район чергелиг ындыг маргылдааларны доктаамал эрттирип турар болза, Сүт-Хөлде хол бөмбүүнге хереэжеп ойнаптар, талантылыг аныяк кыстар хөй. Хол бөмбүүнге маргылдаа эрттирер деп барганда маңаа кирижинки дег кижилерни дүвү далаш-биле чүгле район төвүнден чыгташ эрттирип турары таарымча чок. Шак мындыг маргылдааларны агитквартиралар аразынга башгай эрттиргеш, оон шыырак ойнакчыларны шилип алгаш, районнуң шилиндек командазын тургузуп, республика маргылдааларынга киржип, шаңналдыг черлерже үнүп болурунуң бүгү аргалары районда бар болуп турарын Ажык чагаа хүнүнүң киржикчилери боттарының санал-оналынга-даа чугаалаан шын айтырыгны көдүрген.

Райкүскомнуң күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеди чоннуң хостуг үезин ажыктыг кылдыр эрттирер талазы-биле ам-даа четпес ажылдап келген. Сүт-Хөл району мөгелер чүрту. Республиканың каш дакпыр чемпионзары чораан Семис-оол Сарыглар, Дапыя Ооржак Ховалыг Ашак-оол, Николай Сынап-оол, Сынң-оол Күжүгет болгаш өскелер-даа маңаа төрүттүүген болгаш өскен. Районнуң спорт комитеди мөгелериниң содак-шуудаан чагыг ёзугаар даарадып алыр арга турбуже ону дааратпайн турар. Ону районда чонның амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң даараныктарынга-даа даарап бериир болурунуң бүгү аргалары бар. Бо база-ла спорт комитединиң четпес ажылы. Республиканың каш дакпыр чемпиону чораан Семис-оол Сарыглар аттыг күбок дээш тыва хүреш маргылдаазын районга чүге организастап эрттирип болбазыл?

Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Н. А. АВДЕЕВ Ажык чагаа хүнүнге киржип, айтырыгларга харыыны берген.

Күш-культура болгаш спорт талазы-биле салдыган айтырыглар эвээш-даа болза, үениң негелдезиниге дүгжүп турар, спорттуу массалыг болдурар талазы-биле эде тургустунуушкун канчаар чорун турарының дугайында чугула айтырыглар болду. Бо айтырыг кижи бүгүдезиниң дүвүредип чоруур айтырыгларының бирээзи. Спорттуң кайы-даа хевирлериниге маргылдааларны доктаамал эрттирери чугула. Ол маргылдааларны чадалар аайы-биле чорутса эки деп бодаар мен. Районга маргылдаа эрттирерде кудумчуга кылаштап чораан кижилерни киириштире бээр чоруктар бар бооп турары харааданчыг. Ол районнуң спорт комитединиң удуртукчуларының четпес ажылы-дыр.

Сураглыг мөге Семис-оол Сарыглар аттыг күбок дээш маргылдааны районга эрттирзе деп айтырыг салып турары чөп. Маңаа түс чер органнарының инициативазы херек. Шак мындыг маргылдааны организастап эрттиреринге дуза-лаар бис. Маңаа өске-даа районнардан шыырак мөгелерни чалап, ону чүге бедик деннелге эрттирип болбас деп?

Мөгелериниң содак-шуудаан даарап бээр кылдыр республиканың Чурт үлетүрүнүң министерствозунуң сүй белектер болгаш чонмуң ус-шевер кылыгларының шенелде будурүлгезинге чагыг кылган бис. Бо чылын 50 содак-шуудакты чагаам. Районнарның спорт комитеттеринге чоорту чагыдып, даарадып бээр деп турар бис. Моон мурнунда даарадып алган содак-шуудакты быжыг эвес пестеи даарази болган. Ынчангаш ол хептер үр-даа болбайн орлуп калган. Ам быжыг пестү тып алдывыс.

Херээжеиннер ортузунга спорт ажылын сула салыпканывысты мииирр апаар. Бо ажылды моон мурнунда шынап-ла ала-чайгаарлаашкынче киирипкен турганывыс шын. Ам ону диргизер талазы-биле хемчегler алдының турар. Бо чылдың август айда Тываның херээжеңчериниң спартакиадазын эрттирери көрдүнүп турар. Ук айтырыгны республиканың херээжеиннер төвүлелиннге чугаалажыр апаар.

Баг кагары—бурунгу оюн. Спорттуң бо хевири районда уттумдуруп бар чыдар дизе частырыг турбас. Бөдүүн хевириниң баг кагар хереклерин кылып бээр чагыгны чурт үлетүрүнүң будурүлгезиниге берген бис. Бо бурунгу оюнну районга диргизери чугула.

Районнуң спорт комитединиң ажылын республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң талазындан кошкак удуртуп, контрольдавайн турганыидан райспорткомитеттиң даргазы К. Ондар ажыл кылбайн, харын-даа арагалап, чурум үреп тургаш ажылындан үндүрткеи.

Айтырыг: Күш-культура болгаш спорт талазы-биле тускай эртеминг специалистер районда чүге эвээш боор турарыл?

Харыы: Кадрлар айтырыынче кичээнгейинн кошкак боор турарында Ленинградтың, Волгоградтың, Омскиниң, Красноярскиниң күш-культура институттарынче конкурстан дашкаар өөредип чорудар кылдыр бергеи. Ынчангаш бо талазы-биле ортумак школа доосказынарның ортузунга профутланыышкын ажылын спорт ажылдакчылары чорудары негеттиниң турар. Күш-культура болгаш спортту пропагандалаар ажыл база-ла чогуур негелдете чедир тургустунмазынын шүүлгүчүлекчи ёзу-биле чугаалаар апаар.

САНИТАРЛЫГ БАЙДАЛ КАНДЫГЫЛ?

Районнуң чурттакчылыг суурларының, ооң кудумчуларының санитарлыг байдалы багай, район төвүнүң столовазында белеткеп турар аъш-чеминиң шынары багайының, садыгларга чамдыкта шынары чок, үрелип, чыдып калган аъш-чемни сада берген турда, районнуң санитар-эпидемиология станциязының эмчилери көрбэчиеп эрте бээр, маңаа удур демиселди кошкак чорудуп турарының дугайында айтырыглар хөй болган. Республиканың санэпидстанциязының кол эмчизи Ю. П. БАХАЕВ ол айтырыгларга харыылаан.

Районнуң санэпидстанциязының ам турар бажыңы эргижираэн. Бактериология лабораториязының турар бажыңы бустур четкен. Бо айтырыгны районнуң удуртулгазы чогуур үезинде шинтипирлеп, эки бажың-биле санэпидстанцияны хандырарынга дузалаар боор деп идеген турар мен. Санитар эмчилериниң четпес ажылының дутайында көдүрүп турар айтырыглар шын-дыр. Оон-биле чөпшээрежип тур мен. Ол мээң талазадан четпес удуртулганың түңнели-дир. Ам-даа эде тургустунмайн турарывыстың база бир хереченин ол-дур ийин.

Столовазыга белеткеп турар аъш-чемниң шынары дээш поовар кижи харымсалгалыг болдур ужурлуг. Санэпидстанцияның эмчилери белеткеп турар аъш-чемниң шынарын хынап-даа турар болза оны доктаамал чоруптайн турары шын харын. Силерниин район төвүнде столовааңарда 17 кижи ажылдап турар. Оларның чүгле чаңгызы тускай эртеминг. Ынчангаш аъш-чемниң шынарының худу бооп турары шинда деп бодаар мен.

Совхоэтарның сүт-бараан фермаларында санитар өрээлдери чок. Ажыл-агыйларның удуртукчулары шак мындыг өрээлдерни дериң тургузарынче чогуур кичээнгейни салбайн турар. Черле ынчаш ажылдаар чергелериң санитар байдалын эмнидериниче чогуур кичээнгейни салыр үези келгеи. Санэпидстанцияның эмчилери даандырган ажыл-херек дээш тургустунар дээш чүткүлдүт ажылдаары негеттиниң турар. Бо талазы-биле чогумчалыг хемчегларни алыр дээш ажылдаар ужурлуг бис.

(Ажык чагаа хүнүнден репортажты Д. Чыдым, М. Оюн, С. Чооду олар бижээн).

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ

Өг-бүле кереэзи-биле

Бии-Хем районнуң «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының мурнакчы хойжуларының бирээзи, өг-бүле кереэзи-биле ажылдаа-ла ийи чыл чоокшулап орар Виктор Салчакович биле Кок-кыс Ламбыраановна Дотпаалариниң аалынга эртен хураган мында турда бардывыс. Эрте торуттуугеи болгаш хураганнарының шимираа ажок

— Чылый бергенде ажылчылар чайлыг апарды мийаан — деп, айтырыг салырымга Виктор Салчакович тура:

— Шыны-биле ажылдаарга малчын кижиге чайлыг үе турбас. Чамдык хойлар ооллдарын тоттурбас, оларның хураганнарын өске хойларга чагыштырар. Сарыг база бар, ону удур аштавас болза, чаш хурааганнар баксыраар. Хойларнин сарыгын деидээн, ону эмнеп турар бис.

Кок-кыс Ламбыраановна база-ла хойларын эмнеп турар болду.

— Мал-магазывысс кыштан үр-мелди ашкан, совхоз-биле чаргаи өг-бүле кереэзинде чүске онзагытыр 85 хураган дээн, а херек кырында 95 болду. Бо хире өзүп дорукпан хураганнар чүге-даа алдырбас. Ынчангаш кереэминиң кол чүүлүн кууседип турарым ол-дур Дүк-даа чайлыг күүсеттинер — диди.

— Өг-бүле кереэзи-биле ажылдаавыңарның башгайы чылы — 1986 чылдың түнелдери кандыг болганыл, Виктор Салчакович?

— Бо-даа будулгаазинныг апарган айтырыг, малчыннар бис кереэде көрдүнеп чүүлдерни мынчыл мал чемни камналгалыг чарыгдаар дээш демиселди чорудуп тургаш, ээвээ камналганы чедип алган улус бис. Эрткен чылын бис мал чеминге 10 000 рубль чарыгдаар тургаш, мээң санап турарым-биле алырга, 6000 рубль чарыгдаттынган, а камнаттынган 4000 рубльдиң кереэде айытkан хуузун меңээ төлеп бээр ужурлуг турган. Мал ажылынның специалистери, бригадирлер солушкан дээш совхозтуң экономизи, бухгалтеризи ону будулдурup каапкан. Саналжыла четинде оларның хол үжүктери чок дээр мындыг. Шак мынчаш бааргa кижиниң холу салдына бээрдир деп, чугаалады — Ол дугайын агроүлетпур комплекизинин ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы А. Т. Сотпага үш кижи, тодаргайларга, В. С. Маадың М. С. Кенден база мен биландиришкин киирдивис. Плаидан ажыр продукция будурген дээш малчыннарга совхоз төлеп бээр дээн, а бис камналга акшазының дутайында биландиришкин киирдивис, а совхозтуң удуртукчулары, сан-дее ажылдакчылары үстүнде-ле чугаазын катаптавышаан. Өг-бүле кереэзиниң дугайында бистер өөренип турар болгаш мындыг негелдеэн кылып турар бис. Бригадирлер, специалистер далашкыны кандыг хамаан чувел, оларны үндүрерде ол ажылын чүге кылдыртпаанын, бис оларнын багай ажылы дээш когараар ужурлуг бис бе? Мону мынчаар көөру кандаа-даа таарышпас — деп, Виктор Салчакович чугаалап орду.

Мурнакчы хойжу эрткен чылын совхоз-биле чаргаи өг-бүле кереэзиниң негелдеерин шупту ажыр күүсеткен. Ынчангаш шынныг херек дээш айтырыг көдүрүп турар-дыр. Ооң кодаанында 341 хой бар, ооң 330 хой ооллдаан, 11 хой кызырай берген. Ооң чылдагаанны совхозтуң салбырының мал ажылынын тускай эртеминглериниң бүрүүзү болган. Кодаа хойну тарын боозаткан соонда 18—20 хонукта кошкарларны тудар турда, 8—9 хонгаш-ла үзүп алгаш барганындан, хойлар кызырааи. Тускай эртеминглерниң бүрүүзү-биле 600 ажыг хой салбырда кызырааи

Коммунист Кок-кыс Ламбыраановна 13 чыл дургузунда малчыннап, төрээн совхозунга чыл санында хөй хураганны остүрүп берип келген. Бо чылын сакмачылар Э. Салчак, Л. Дотпаа олар-биле кадыг 330 хураганны остүрүп дорuктурган. Камгалап алган хураганнарын үзүлдеге чедир чаңгыс-даа башты хоратпас дээш бар бүгү-ле хемчегларни ап, оларның чемгериглезинче онаа кичээнгейни салып турар. «Саян» совхоз хураган үзүлдезин май айда чорудары чаңчыл болган. Хураганны мелериндеи эрте үзери ажыктыг. Хойлар дүргеи деңгип семирнир, оларның дүгү база хорамчага таварышпас. Чылый бергенде хураганнар мелери-биле кады хоиар болганда, дүгүи тоглады кырлап каапгары чугаажок болгай. Май эгезиниден эгелеп хураган чемгербес, хойну чер одарладыр төлээде, мал чемниге чарыгдал элээи кызырлыр камналга бар болур.

Ол ышкаш бажың, кажаларының түрмек септелгезиниге бир муң рубль көрдүнеен. Ынчаарга септелгени боттарының күжү-биле кылып алыр, ооң ынай хоюнуң тарын боозадылгазын боттары кылыр деп шинтипирлеп алган. Мал суттарымдан, одалгадан элээи камналганы чедип алыр. Ол ышкаш мал эмнп совхозтан алгаш, боттары эмнеп алыр кылдыр өөренип алган.

— Өг-бүле кереэзи депшилгелиг арга-дыр, ында кижиниң турар кижилерни деткиир туружук, малчыннар-биле тодаргай санаашкын кылбайн, камналга талазы-биле самааскынны будулдурup, өскелерниң кырынче чүүл каап, чөптүг эвес чылдагаан тып турары шын эвес. Ол талазы-биле ам-даа шыгыы хынаадаары кылыры негеттиниң турар. Депшилгелиг арганы деткивейн турар чамдык кижилерни хемчег алыр болза эки-дир — деп В. С. Дотпаа чугаалады.

К. ХЕРТЕК.

Төрээн дылың өөрен

ЧАЖЫНДАН ЧАҢЧЫГАР

Тыва дылдың бүгү байлактарын шын ажыглаар, оларны чедир үнелээр, тыва чугаанын культурazын бедидер дугайында «Шын» солуунуң парлап турар чүүлдерин, бижикчилерниң ол айтырыглар талазы-биле саналдарын деткип, бодумнуң бодалдарымны база чугаалаксап тур мен.

Телевидение, радио болгаш парлалга дамчыштыр иштинки, даштыкы медээлерниң көөдээни, эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдези тыва улустуң культура деңнелии бедидерииге улуг идиг боон турар. Оон аңгыда бо бүгү чүүлдер тыва дылдың хөгжүлдезиите улуг салдарны чедирип, ону баймдып турар болгаш тыва кижилерниң орус дылды өөренип алырынга эргежок чугула дузалу чеирер.

Амгы үеде тываларның барык хөй кезии, ылаңгыя аныяктар орус дылды эки билир. Ол—чүүт депшилге, чүге дээрге орус дыл—эртемнериик дүлгүүрү, совет чуртувуста күрүне дылы. Тывалар орус дылды эки билир апарган хире-зинде, бодунуң төрээн дылының чазыгны кылып болур. А бо өөреникчиин радиога чүве чугаалаарын белеткеп турган башкы, корреспондент чүиу көрүп турганы? Шазында тыва кижилер бир га чернин дөрттүң бир кезиин улдуң дээр, а школага «четверть» деп сөстү улдуң деп адап турган. Ам оиу чүге үттупкан бис?

Кандыг-бир кижи мугур назылаарга, оиу 50, 60 азы 70 харлаан дээр, а улут болуушкуиу, чижээлээрге, Октябрьның социалистиг Улут революциязының 70 чыл ою, Париж коммуназының 100 чыл ою деп адаар бис. Пионер организациязының тургустуунганының 60 харлаиы дээрге, кедергей чевен кылдыр дыиналыр-лыр.

Тывалар улуг кижилерии акыл, утбам деп чугаалаар, айтырар болгай. Авазының талазы-биле төрел эр кижиии даайын дээр. Орус улус эр кижилерии «дядя», херээжен кижилерии «тётя» дээрии эки билир бис. Амгы үеииң аныктары ииждеи чүве айтырарда азы чүве чугаалэрда бо сөстерни дорт очулдуруп даайым, азы күүйүм диижир. Ынчаар чугаалаарга ол эвилең-өөлдек тыва сөстерииа ут казы, тыва «сүүзүнү» шуут чиде бээр. Ада-ла утбам, азы акым дээрге кижиниң чымчак сеткилдии бо сөстер дораан-из илередиитер.

Хоорай чурттакчыларының ажы-төлү ясли-садтарга өскеш, орустап чугаалаар, тыва дылды билбес болур. Ынчангаш олар орус школага өөреиир ужурга таваржып турар. Чүге дээрге, бичии уруглар кара чажындан эгелээш орус дыл кырынга боданыр кылдыр чаңчыккан. Мында багай чүве чок. Ада-иелер ажы-төлүн кандыг школага өөредиринге боттары шиитпирлээр. Ынчалза-даа хоорайга өскеи, орус школада өөреиип турар азы өөреиип дооскан, тывалап билбес аныктар улут чидиргиляг. Олар тыва дылда солуунарны, номнарны, чогаалдарны номчуп шыдавас. Ынчангаш олар бодуиуң чонуиуң төөгүзүи, ооң культуразының онзагай байдалдарын билбес, тыва дыл кырында шиилерии, концерттерии көрзе-даа, оон утказын чедир билип ап шыдавас. А тыва дыл кырында коичуг солуи, чечен сөстерлиг, чоиуң чаңчылыи, төөгүзүи, ураи-чечеи аас чогаалдарын бижээи. А бо бүгү байлакты олар ажыглаар ужурлуг.

К. ШАКТАРЖЫК.

ШЫНГА чаваар

ШҮГҮМЧҮЛЕЛ КЫЗАРГА БОЛУР БЕ?

Эрткен чылдың июльда райкүүскомиуң төпчүткен бухгалтериязынга контроль-ревизия эргелелиидеи кылган ревизияның түииел хуралы болган чүве. Ынчан мен ол бухгалтериягa материал талазы-биле өртектиг чүүлдер бухгалтериие ажылдап турдум. Хуралга районнуң чамдык удуртукчулары база киришкеи. Мен ревизия талазы-биле удуртукчудаа улустарга хамаарыштыр адын шуут адаап тургаш, саиал бергеи мен, чүге дизе четпестер хөй турган. Ылаигыя райкүүскомиуң удуртулгазында эдс тургустуунушкуи чок, оларның аразында сан-хөө талазы-биле будулгаазыииыг, алыксакчиксек кижилер ам-даа бирии шүгүмчүлээи меи.

Райкүүском даргазы К. С. Дилак ол-ла дораан мени дорамчылап, бюрократсыт ажыдажыр көргүзүп:

— Шак мынчыг ажылдакчының турган херээ чок, доп-дораан ажылыидан хостаар херек, меге чагаа бижиир, эжик-хаалгага бак сөстер бижип хап чоруур кижи сеидир сеи. Каяа-даа чедир бижи! — дээш хөлчок кылынган.

Сеткилим дыка хомудаан. Эртенииде Киров Салчакович кел дээи. Бааршыга, күүском секретары К. Чындыи-оол, улусчу контроль комитединиң даргазы турган С. Б. Доигак олурган.

— Хурал болган черге-ле чүге үргүлүү чүве чугаалаар сеи, бо черле кандыг аайлыг чүвел? — деп, айтырдылар.

— Ажылда четпестер турда, оиу иледириви хамаасты хүлээлгем-дир — дидим.

Киров Салчакович черле мындыг. Четпестер-биле демисешкен кижиии көрбестээр, эргe-дужаалыи ажыглаашкы ажылыидан кызар. Ооң эрге-дужаал ажылаар чоруу чүден көстүп турарыл дизе, ооң дайбы Күизеимаа Дилак иииии ортумак эртемииг, ол хирезииде ийи ажылда. Санитар эмчи дээш будуи шалыиы, санитар эмчиииң дузалакчызы дээш чартык шалык ап турар. Оиу кым-на чугаалаптар болдур, ол кижиии база кызып-кыпыр. Тускай эртем чок кижи канчап мида ажылдап турарыл?

Оиу тодарадыры-биле республика прокурорунуң бирги оралакчызындан дилек кылдым. Оиу район прокурорунче шилчиткеи болду. Район прокурору: «Күизеимаа Дилактың ол ажылдарда ажылдап турары шын. Кадык камгалал министри Н. В. Сизмытың январь 21-де № 54 дужаалын ёзугаар шалык ап турар, дооскан дипломуиуң хоолгазын көөр эвес чүве бе? Азы өөиүң ээзиииң эрге-дужаалыга даиганы ол бе?

Үстүиде чугаалаакым хуралга болган шүгүмчүлелдиг санал дээш эрткен чылдың июль 17-де күрстрах агентиии Мария Серен-ооловна Хертек мени райкүүскомга, чырык хүидүс, ажылдап олурган черимге келгеш, ада-ла черге шуут эттеп каан. Милиция ажылдакчылары келгеш, бо херекти сайгарып эгелезе-даа, билдиимес чылдагаандан ава соксап каан. Оиу райкүүскомдан айтышкын деп бодаар мен. Оон башка хулиган херек үүлгеткеи кижилерни каяа-даа аиаа салбас болгай. Оон ажылдакчылары бо херекти билир, мичалза-даа кандыг-даа хемчег албаан. Ынчангаш райкүүскомга ажылдаар арга чок байдал чайгаар менээ тургустуна берген. Оон районнуң чоииуң аимдырал хандырылга комбинадынга ажылдай бердим. Чогум ажылдап дезип, ырбаваан мен. Шын дээш турушкан кижи чүиу-даа чедип албас чүве бе деп айтырыпта келдим. Шын черле турар дээрзиите бүзүрел-биле бо бүгүиу сайгарып бээрии дилеп, баштай районнуң хоойлу-дүрүм камгалаар органнарынга-даа кирдим. Черле түииел чок. Оон соонда республика прокуратуразынче ийи удаа бижидим. Мында Ш. Куулар деп даргага бо чылдың февральда база кирдим. Бүгү фактылар каяа-даа бадыткаттыкып-ла турар, мичалза-даа кандыг-даа түииел чок. Чүгле бот-боттарының кырынче чүгжүр.

Эрге-дужаалын шын эвес ажыглаар, бюрократсыг удуртукчуларга хамаарыштыр ёзулуг-ла шын чугаа СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумуна болгаи болгай. Үстүиде чугаалаакым фактылар бо хүииүң иегелелериие дүгжүр деп бе мичаш? Шын бар бе? Ынчангаш оиу дилеп, бо чагааны «Шын» солуиче бижидим.

Өшкү-Саар САЛЧАК.
Мөңгүн-Тайга район.

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың базазынга Ак-Довурак хоорайда коммунистиг күш-ажыл болгаш тодаргай экономика школаларының пропагандистериниң семинарын будурулгеле методиктиг чөвүлел организастаан эрттиргеи.

СЭКП-ниң XXVII съездизиин шиитпирлериниң база эде тургустуунушкуиуң иегелделериие дүүштүр политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерии чыл дургузунда организастаан эрттиргениниң түииелдериниң дугайын экономиктиг өөредилге талазы-биле методиктиг чөвүлелдиң даргазы Л. П. Комарова семинарны ажыдып тура чугаалаан. Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазынга эде тургустуунушкуиуң чоруп турар үезиихде, комбинаттың чамдык цехтериниң коллективтеринде коммунистиг күш-ажыл школаларынга өөредилгеиниң чаа системазын шеиеп көргеи. «Деминг ажылдаар, деминг өөреиир» деп адап алганы ол система будурулгеии принципке шиигээттингеи. Чижээлээрге, коллективтиң чаңгыс эзлегде ажылдап турар коммунистерии, партия кежигүнү эвестерии болгаш комсомолчуларын кадып алгаш, чаңгыс программа-биле өөреткеи. Дуржулгалыг пропагандистериң удуртулгазы-биле өөредилгеии чаа арга-биле ынчаар организастаны эки түииелдерге иегелделгеи. Бо чылдың бирги кварталында комбинат чедиишкиниг ажылдаан.

Амгы бо хүииерде тодаргай экономиканың болгаш коммунистиг күш-ажыл школаларында түииел кичээлдер эртип турар. Аиаа дыиакчылар өөредилге чылының дургузунда өөренген курстарыиго эрткен темаларының боттарының билиин түиеп, шылгалда заөттарны дужаап турар. Комбинатта экономиктиг өөредилгениң организакчызы Е. А. Уланованың чугаазындан семинарның киржикчилери түииел кичээлдерии эрттирип турарының арга-левирлериниң болгаш методтарының дугайын дыиаан.

Комбинатта парткабинет эргелекчизи Т. С. Казанцева СЭКП ТК-ның «Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазын эде тургузарының» төлевилелии комбинатка чугаалаашкы көргеиииң түииелдериниң дугайын пропагандистерге таныштырган.

А. ГАЙНУТДИНОВА,
«За асбест» солуиның корр.

ДОНОР АЙЫ

Бөгүн донорлар хаиын, оон кезекгерииде (эритроциттер, плазманы) белеткеп кылган эмиерии ажыглавайн турар салбыр медицинада чок.

Донорларның хаиы аар авырыгларга таварышкан кижилерии сегидир эмиээриите. Улустуң амы-тыныи камгалаарынга улуг дузалыг.

Эки тура-биле хан дужаар чорук бистиң чуртувуста масс-алыг шимчээшкии болу бергеи.

Чоокта чаа Кызылдың башкы институдунуң салбырлар аразынга эки тура-биле хан дужаашкыны конкурс хевиринге болуп эрткеи. Оиу хамааты камгалалынын болгаш эмчи белеткели кафедразының эргелекчизи, медицина эртемериииң доктору М. В. Шилова удуртуп эрттиргеи.

Аиаа эге өөредилге салбырының — 23, физика-математиканың — 9 болгаш географиин салбырының 3 студентилери киришкеш, хөй хаиы дужаагаи.

Баштайгы үелерде бо чаңчыл болгаи конкурс институтка Довор хүиү, оон соонда Довор неделязы боон эрткеи тургаи. А бо удаада Довор айы кылдыр эде тургускаи.

Ол ышкаш 5 катап дужаагаи Юлия Сотова, Веииамин Сүгдер-оол, Николай Ооржак оларга «Үшкү чергениң довору» деп медальдарны, 4 катап дужаагаи Сайлоо Куулар, Юрий Дарбаа оларга Кызыл крест иитилелиниң көрек демдектерии тывыскаи.

О. ОНДАР.
башкы институдунуң студентизи.

ЧАЗАНЫКЧЫ

«Хадың» совхоз тргустугаиыидан бээр 47 чыл чедип турар. Суур чыл келгеи тудум чаартынып орар. Сергей Маадыевич Суратпай ол суурну база тудушкаи. Ол 1942 чылда Кызылга бызаңчылар школазын дооскаш, оон бээр төрээи совхозунга тудугжулап ажылдап эгелээи. Сөөлгү чылдарда хооюун тудугжу ажыл-агыйның төп чазаиыр мастерскаязында нарын кылыглар чазап ажылдап турар.

Тудугга херек эжик, соңга кастактарындаи аңгида ол стол, сандай аймаан чазап кылып турар. Эрткеи чылдан бээр аът дериг-херекселдерии — шанак, дугаиы кылгаш, «Өөк», «Саян» совхозтарга дужаагаи.

Ажылынга ак-сеткилдиг ажылчын коллективиниң мурииукузу ышкаш шериг-политиктиг инициативазы бодуиуң холунда бижы-биле тудуп турар деп, Г. Унго оиза-лап демдеглээи.

(СЭТА).

УЛУГ КИЧЭЭНГЕЙ-БИЛЕ

Даштыкы чурттарииң пассаллыг информациа чепсектери, делегейииң политиктиг ажылдакчылары болгаш хой-иитизи Варшава Керээзииииң киржикчилери чурттарының Политиктиг консультативтиг комитединиң Берлиите болгаи чөвүлел хуралының хүзээи алган документилерии улут кичээнгей-биле өөреиип көрүп база тайылбыралап турар. Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының хүзээи алганы Шериг доктриназы тайбың болгаш чүге камгалалыкчы сорулгалыг боон турар деп даштыкы тайылбырлакчылар бижип турар.

ВЕНГРИЯ

Берлиите болгаи **чөвүлел** хуралдың киржикчилерии бүгү кижи төрелгетеиии дүвүредип турар айтырыгларыиы бүрүүбиле чугаалажыш көргеи деп «Непсабадшаг» солуи бижээи. Дайын болгаш тайбың дугайында айтырыгларны шиитпирлээрииге социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелери чаа, боттуг туруштуру көргүскеииер. Бистиң чурттарывыс социалистиг шиитилел тургузуунуң алыс мөзү-шынарынга дүүштүр боттарының амгы болгаш келир үелериида делегей айтырыгларын дайын аргазы-биле шиитпирлиилээри-биле холбаштырбайн турар. Бүгү чөрүлээлит болгаш маргылдаалыг айтырыгларны политиктиг арга-биле, тайбың чугаалажышкын нарын-биле шиитпирлээр дээш туржуп турарлар деп, солуи бижээи.

ГДР

Варшава Керээзииииң киржикчилерии күрүнелер боттарының дээди органы болур **чөвүлел** хуралга амгы үеииң чидиг делегей айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээрииге төлептиг салышкының киргеинер деп, «Нойес Дойчланд» солуи бодуиуң тайылбырында бижип турар. Чөвүлел хуралдың хүлээп алганы социалистиг чурттарның шериг доктриназы Улут Октябрьның 70 чылынга белеткелге база-ла улут салышкын болган. Улут Октябрьның эгезии салганы социализминиң гуманисчи политиказы амгы үеде делегей ареназынга улут рольду, харын-даа шиитпирлиг рольду ойнап турар апарган деп, солуи демдеглээи.

ПОЛЬША

Польшаның «Трибуна люду» солуиу делегей айтырыгларының болгаш бот-боттарының аразында кады ажылдажылга дилге чылының дургузунда өөренген курстарыиго эрткеи темаларының боттарының билиин түиеп, шылгалда заөттарны дужаап турар. Комбинатта экономиктиг өөредилгениң организакчызы Е. А. Уланованың чугаазындан семинарның киржикчилери түииел кичээлдерии эрттирип турарының арга-левирлериниң болгаш методтарының дугайын дыиаан.

Комбинатта парткабинет эргелекчизи Т. С. Казанцева СЭКП ТК-ның «Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазын эде тургузарының» төлевилелии комбинатка чугаалажыш көргеиииң түииелдериниң дугайын пропагандистерге таныштырган.

А. ГАЙНУТДИНОВА,
«За асбест» солуиның корр.

РУМЫНИЯ

«Скынтейя» солуи **чөвүлел** хуралга тураскаадыр бижээи тайылбырын «Европага болгаш бүгү делегейге тайбыцыиы болгаш айыыл чок чоруктуң салым-чолу дээш харыысалга» деп улуг эгеиин адаанга парлаан. Социализм биле тайбың чарылбас тудуш харылзаалыг, бистиң улустарывыска чер ырынга тайбыцыны мөңгежидип алыры социалистиг күрүнелериниң боттарының планнарын чеднишкиниг боттандырарынга, депшилгениң оруг-биле улам бурунгаарлазарынга коллегелге болур деп, ук солуи бижээи.

ФРАНЦИЯ

Ийи эвилелдиң шериг доктриналарын деңнештирип көөр болгаш оларны анализ-тээри-биле бо чылын Варшава азы Брюссель хоорайларга, чок болза ол ийи хоорайның кайызынга-даа эвилештир консультациаларны эгелээрии Варшава Керээзииииң чурттары НАТО-нуң чурттарынга саналдан киирген деп, Парижтиг Монд» солуиу бижээи.

Ындыг консультациялар бооченсектиг болгаш шериг күштериниң чамдык хевирлериниң талазы-биле тургустуиуп келген балансмылыг эвес чоруктарны эде көөрүүге болгаш оларны эде тургузарының дугуржулгаларын чедип алырынга дузалап болур.

ИСПАНИЯ

Мадрид болгаш Севиль хоорайларда үнүп турар «А-бе-сэ» солуи амгы үеде эвлчег барыын таланың» чурттарында келген дээрзин Варшава Керээзииииң киржикчилери чурттарының Берлиите болуп эрткеи хуралының түииелдери көргүскеи деп бижээи. Чүге дээрге ол Керээзииң киржикчилери чурттар тайбың болгаш аймыл чок чоруктуң камгалаарынга хамаарыштыр боттарының саналдарын бүгүдеге чарлап дыиаатказ болгаш боо-ченсекти эидере бүдүрерии кызыгаарлаар талазы-биле боттарының саналдарын кииргеинер деп, солуи улаштыр бижээи.

ДЕТКЭЭН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Европага ортумак мракшылдың ядролуг ракеталарын чок кылыр талазы-биле ССРЭ болгаш АКШ-тың аразында чугаалажышкыиларны «Ньюсуик» журиалга бодуиуң интервьюзуига Португалияның президентизи Марио Соареш деткээи. Ортумак мракшылдың ракеталарының талазы-биле совет удуртукчу М. С. Горбачевтуң саналдарынга Барыын чүк чөпшээрежии харылаар ужурлуг деп, ол айыткаи. Португалияның күрүне башкыныиың чугаазы-биле алырга, Европага ядролуг ракеталарны уэутказарын ядролуг эвес болгаш химиктиг чепсектер талазы-биле чугаалажышкыиларны магадылап тургаи боттандырып чорудар ужурлуг.

Ооң-биле кады М. Соареш НАТО-нуң «ядролуг шеглээшкин» компеигиизии камгалаан.

Г. УНГОНУҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

МЕХИКО. Сальвадор тура халыкчыларны тиилеп алырын чедип алырыиче угланган Вашингтоннуң стратегиязы буурап дүжер деп, Мексиканың Нотимекс информациа агентилелиите интервьюзуига Сальвадорунң Революсүу-демократтыг фронтузуиуң даргазы Гильермо Унго медеглээи.

1964 чылда чалча ёзу-чурумга 100 млн. долларны үндүрүп бергеш, америк администрация Сальвадорда партизан шимчээшкиниң чок кылып болур деп санап турган. Амгы үеде АКШ-тың Сальвадорунуң даймызырактарынга сан-хөө дузаламчызы чылда 700 млн. доллар чедип турар, мичалза-даа Вашингтон бодуиуң сорулгазын чедип ап шыдавааи. Тура халыкчылар мурииукузу ышкаш шериг-политиктиг инициативазы бодуиуң холунда бижы-биле тудуп турар деп, Г. Унго оиза-лап демдеглээи.

(СЭТА).

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ИНТЕРВЬЮЗУ

РИО-де-ЖАНЕЙРО. Демократчыдыла чорудулгазын чепсектиг күштер деткип турар болганда, Бразилияда шериг эргилдезиниң айызы чок деп, чурттуң президентизи Жозе Сарней медеглээи.

Чуртта экономиктиг байдал элээи парын болуп артпышаан деп, Уругвайның телевидениезиите интервьюзуига ол айыткаи. Мичалза-даа Бразилия бар четпестерии ажып эртер болгаш ур үе иштинде экономиктиг кудулаашкыиыиы болдурбайн баар аргалыг. Бо чылын иикти национал продуктуиуң немелде өөрүдези 5 хуу болур деп, бүзүрелди президент илереткеи.

Чурттуң чурттакчы чонуиуң социал байдалын экижидери чазак политиказының эң кол чүүлү болур дээрзии айыткышаан, социал айтырыгга бирги чергениң кичээнгейии үндүрүп тура бразил иикти-лелде туруп турар улут малгавыраарны ажып эртип болур деп, президент айыткаи. Амгы үеде социал хереглелге иикти национал продуктуиуң 10 хуузун үндүрүп турар. 2000 чылга чедир Чер ортузу далайда Европа чурттарының амыдырал деңнелиишге чедери-биле аиаа акшалаидырымшкыиыиы 12 хуу чедир улгаттырарын планнаи турар деп, ол дыиаткаи.

Даштыкыга өре дугаймда айтырыгга харыылаи тура, бодуиуң аргаларын барымдаалаи тургаш, оиу чурт бүрүзү боду бот-тускайлаң шиитпирлээр ужурлуг деп, Ж. Сарней медеглээи. Бир эвес делегейиниң экономиктиг байдалынга улам ыиай багай өскерлиишкиииер болур болза, өскээр чугаалаарга, чээли берип турар чурттар санаашкын иегелделерии улгаттырар, садыгга протекционизмии шыиғымырадыр болза, хөсүүп орар чурттар каттыжып алгаш, элээи дээштиг, политиктиг шүгүмиу ажылдап кылыр ужурлуг.

(СЭТА).

ГРАММАТИКАНЫ ӨӨРЕНИР

Республика солуиларының харыиларынга чугаа культуразының талазы-биле эвээш эвес материалдар парлаттынган. Ында көдүрүүлүп турар саналоналдарны бүрүиү-биле деткип, ацаа каттышпышаан, черле чаңгыс аайжыдып чурумчутса чогуур чамдык өскерген чүүлдеримии бижикседим.

Хоорай, суурларга чорааш янзы-бүрү чарлалдарны көөр бис. Оларда бижимел чугаа культуразы шуут сагыттынмаан болуру хараадаичыг. Оон уламыидан чамдык чарлалдарда домактарның утказы хажыдышкыиның апарган болгулаар. Тээли суурнуң садыглар эжиктериите мыидыг чарлал тургаиын сактып ор мен: «Суурнуң кудумчу, херимнер аразында маңнажып чоруур ээи, чагырга чок, кара тураында хавааиар көвүдээи. Моон соңгаар кудумчуже үиген хавааиарны штрафтазрын сагындырып тур».

Чоокта чүве. Бир садыг эжииге: «Магазин санажып турар, ажылдавас» дээи чарлалды көрдүм. Үстүиде чарлалдарны бижиирде, чугаа культуразын сагывазан. Хавааиарын кажаага тутпайн, кудумчуже хостуг салыпкан кижилерии штрафтаар

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ, САНАЛДАРЫ

Тыва литератураның хүнерэ Өвүр районга эрткен неделяда болган. Аңаа Кызылдан К. Кудажы, О. Сувакпит, Ю. Кюнзегеш болгаш районнарда бижип турар авторлар база киришкен. Литератураның 60 хүнерин партия райкомунуң база республиканың Чогаалчылар эвилелиниң түскай планын ёзугаар эрттиргеи.

Чогаалчыларны баштайгы хүнде СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Б. Д. Монгуш хүлээп ап, районунуң ажыл-агыйының амгы байдалдары-биле таныштырып, агитация болгаш пропаганда кылдызының удуртуп турары «Улаатай» чечен чогаал каттыжышкынының ажылы база оон ажылчы чон мурнуңга эстетиктиг кижизидилгеге ролюнуң дугайын тайылбырлаан. Сөолгү уеде чечен чогаалга ынакчарының саны мурнукузундан көвүдээн. Ном садыгларындан болгаш библиотекалардан номнар садып алыр болгаш номчуп турарларның негелдези хандыртынмайн турар. Оон кол чыллагаалы тыва дылда үнүп турар номнарның санының дыка эвээш болуп турарында.

«Улаатай» чечен чогаал каттыжышкынының ажылы экижиз, оон киржикчилериниң чамдык кижилер номнарын чырыкке үндүргеи. Түс черинең авторларының ажылдары конкурстар программазынга киргиз, амыдыралчы шынарлыг апарган. Ол шынзы чечен чогаалга күжүл шенээр күзелдиглер көвүдеп, көдээ корреспоидентилер база немешкем. Ынчангаш ажылчы чонуңуң дыштанылгазын чөп ажыглаарынга чечен чогаалга хамаарышкыз хемчеглер улуг ажыктыг болган, ол дугайында чижектерни бирги секретарь адаан.

Хандыгайтының Культура бажыңынга чогаалчылар чон-биле ажык чугаа кылган. Аңаа авторлар боттарының кыска отчёттарын берип, районунуң бот-тывыңгыр артистери концерт база көргүскеп. Ук кежээни райкүүскомунуң культура килдиниң эргелекчизи Арат-оол Сазан чорудуп, концерт программазының номерлеринге келген авторларның чогаалдарын киирип, үжүражылганы бир янзы кылдыр организастаан.

Даразында хүнерде чогаалчылар аңгы-аңгы бөлүктерге чарлып алган, районунуң сурдарынга чорган. Аңаа база үжүражылгалар болгулаан. Олар кана-даа бааргга, номчукчуларның сеткилиите четпес түүлдер илереттингеп. Чижээ, районунуң төнүттүкеп библиотека системазының ажылдакчызы Светлана Сазаның авторларының ажылдары конкурстар программазынга киирип, амыдыралчы шынарлыг апарган. Ол шынзы чечен чогаалга күжүл шенээр күзелдиглер көвүдеп, көдээ корреспоидентилер база немешкем. Ынчангаш ажылчы чонуңуң дыштанылгазын чөп ажыглаарынга чечен чогаалга хамаарышкыз хемчеглер улуг ажыктыг болган, ол дугайында чижектерни бирги секретарь адаан.

Хандыгайтының Культура бажыңынга чогаалчылар чон-биле ажык чугаа кылган. Аңаа авторлар боттарының кыска отчёттарын берип, районунуң бот-тывыңгыр артистери концерт база көргүскеп. Ук кежээни райкүүскомунуң культура килдиниң эргелекчизи Арат-оол Сазан чорудуп, концерт программазының номерлеринге келген авторларның чогаалдарын киирип, үжүражылганы бир янзы кылдыр организастаан.

Даразында хүнерде чогаалчылар аңгы-аңгы бөлүктерге чарлып алган, районунуң сурдарынга чорган. Аңаа база үжүражылгалар болгулаан. Олар кана-даа бааргга, номчукчуларның сеткилиите четпес түүлдер илереттингеп. Чижээ, районунуң төнүттүкеп библиотека системазының ажылдакчызы Светлана Сазаның авторларының ажылдары конкурстар программазынга

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь
5
пятница
№ 131 (13431)
1925 чылда тудезилеттингеп. Өртээ 3 кеспек

Советтер болгаш амыдырал

ИДЕПКЕЙЛИГ ХӨДЕЛИИШКИННЕР ҮЕЗИ

Бот-тарынга чагыртқан дёвис-кээрлерге ажыл-агый болгаш культура чурттуушкунуун кончаар чорул турары дээш улус депутаттарының чер-чер Советтериниң ролюн болгаш харысалгазын улам шай белдиринче угланган хемчеглериниң комплексизин республиканың Дээди Совединиң эрткен чылдың танчүүлүнде болган сессиязынга төлевилеп тургускан. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң кичээнгейлиг бөгүн кандыг айтырыгларга мөөнеттинген турар ужурлуг? Экономика болгаш социал-культура тургузуушкунуун айтырыглары— оларның организакчы болгаш контроль ажыл-чорудулгазының кол утпаышкынналары болур. Доктаамал кичээнгейни бүдүрүлгениң дээштинде, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш продукцияның шыналарын бедидеринче, чиндиргизер-биле демиселде, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарынче, садыг, коммуникациялар болгаш медицина хандырылгазының, инитиниң транспортунуң бүдүрүлгелериниң ажылын, школаларның болгаш культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазын экижидеринче, бойдус камгалалыпче болгаш эске-даа чугула айтырыгларже угландырган турар ужурлуг. Совет бүрүзүнүң ажылында үр хуусаалыг кол утланышкын СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга концепциязын ажылдап кылганы болгаш партияның XXVII съездизинге, партияның Теп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунга бадыткаттынган социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедири болур.

Эртем-техниктиг девилгелениниң үнделгезинге бүдүрүлгени интенсификастазы — Советтериниң бүгү депутаттарының эң чугула соруглаларының бирээзи. Үлегершүрүнүң, Агроүлетпүркүркомунуң хөй-хөй бүдүрүлгелеринде, республиканың совхозтарында бүдүрүлге күчүлерин ам-даа четпес ажыглап турар болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн күдүү. Эргежок чугула черлерге бүдүрүлгелериниң ийи, үш эвелиг ажылын организастап чорудары-биле чамдык удуртукчулар чүнү-даа кылбазын. Оон түңнелинде республика хөй продукцияны чедир албайн турар. Бир рубль ажыл төлевиринге чонунуң хереглеп базаанарын чүгле 38 көпеекке бүдүрүп турар. Республикада барган саарылгазында түс чер шиитпүрүнүң продукциязы дүгле 10 хуу болуп турар. Оон бедик шынар-биле ылгалбайн турары харааданчыг.

Аың-чемниң янзы-бүрү продуктулары-биле республиканың чурттакчы чонун хандырарын экижидериниң боттуг арганлары бар. Сөөлгү чылдарда тараа, мал ажылының продукциязын, дагаа чурттарын болгаш оларның социал-экономиктиг хөгжүлдеге ролюн көскү чер-чер Советтериң адап болур. Эртикей чылдың түңнелдери-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан улус депутаттарының Кур-Чер кадеэ Соведи эки ажылдап турар. «Тинлелге» совхозтуң ажыл-агый ажыл-чорудулгазының айтырыгларынга күүском идепкейлии-биле киржип турар. Бүдүрүлгеде болгаш социал ажыда ажыл-херектиң экижиринге депутаттар салдар чедирип турар. Ынчангаш оларның эвээжи харааданчыг. Соңгукчуларының сонуургадып турар айтырыгларындан хөй-хөй Советтер болгаш оларның күүскомнары ырак турар. Чөөн-Хемчик районда Хорум-Даг кадеэ Соведин болгаш Таңды районда Кочетовоның кадеэ Соведин ап көрээли. Совхозтарда ажыл-агыйжы эвес чорук, магазиннериң багай ажылдап турары, кадеэ бажыңнарның херимверинин иштинде байдал оларның күүскомнарын сагып човаттпайн турар деп дорту-биле чугаалаар херек.

Чер-чер Советтериниң организакчы ажылын ажыл-агый болгаш социал айтырыгларның сырый холбаалының барымдаалап тургаш чорудар ужурлуг. Кижи хамык чөвүнүң төвүге турар ужурлуг. Ажылчы чонуңуң материалдыг чаагай чоруунуң улам ыңайы өзүлдезин чедип алыры—бистин эң эчис соруглавыс болур болгай. Улуг капитал салыышкынналары, эң-не амгы үениң техниказы болган технологиязын—олар улуг ужур-дузалыг-даа бол — ол соруглаңы шиитпирлээриниче бистя чоокшулатпас. Экономиканы кижилер көдүрер. Оларның күш-ажылы үре-түңнелдиг болзун дээш улус депутаттарының Советтери, ажыл-агый удуртукчулары чүгле бүдүрүлгениң культуразын бедидерии дээш эвес, харын улустуң чуртталга бажыңнары-биле хандырар дутайын, эмнелгелериниң, школаларның, магазиннериниң, хлеб быжырар черлериниң, үрүглар садиктериниң болгаш ясглиларының эки ажылдаарын чедип алыр ужурлуг.

Тудуг комплексизиниң ажылын экижиттээйде чурттаар черлэйтырының челиишкининг шиитпирлээрии берге дээрэи билдингир. Чер-черде эрге-чагырга организацияларының тудуг организациязының ажыл-чорудулгазыңче ханылап кирбейн турарын демделээр херек. Чугаа болза тудугнуң бүдүрүлге планнарын четчелеп тургузарының, тудугларны материалдар болгаш дериг-херексел-дер-биле, күш-ажыл күралвырлары-биле хандырарының, чуртталга болгаш социал-культура объектилерин тудырынга ажылды организастаарының дутайында боол турар. Совет эрге-чагырганың чер-черде органнары тудуг ажылдарын оожум чорудуп, оларны ажыглалга киирер дуусааларын күүсетпес чоруктар-биле эптежип турар. Ажыглалга киирер тудугларда ажылдың темпизин болгаш шывараын контрольдавайн турарлар. Ынчангаш чоруктарны удуртаарының хемчеглерге алдынган. Ындыг болзажок районга болган ол таварылганың уржуктарының кижилериң сегкил-сагыжынга чедиргеи дорээн дарый эдип алыры берге. Хей-шиитиниң корум-чурумун үрээр, эрага уржуудан кемнерек үүлгедир чоруктар ыяа көвүдеп турар.

Каа-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарга ындыг чоруктарны база болдурган. Арагаяашкын, боттары хууда байып алыры-биле самогон, брага кылган, садыл саарар чоруктар-биле демисел судаан турар.

Ниитилелге таарыпшас чоруктарга удур демиседи культура болгаш спорт черлериниң ажылын экижидин, кижилериң хостуг үелерии культурлуг организастап тургаш чорударга эки түңнелдер чедип алдынар дээрэи чер-чер Советтери эки үгаан билгеи турар уржулут. Чонуң чугула хереглелдиг аыш-чем болгаш үлетпүр баразинарыбиле доктаамал хандырарын, коммуналь болгаш ачы-дуза хандырылгазын тодаргай организастаарын база уттуп болбас херек.

Ындыг турбүже чамдык черлериниң магазиннериниге чугула хереглелдиң бараавиларын болганчок-ла үзүктелип турар. Телевизор болгаш чонуң ажыглап турары еске даа нарын хереселдерии септээринде ам-даа бергедээшкинер бар. Харылзаачыларының кошкак ажылынган чамдык черлериниң чурттакчылары радио дыңнавайн баар чоруктар бар. Ол чер-чер Советтериниң күүскомнары ындыг айтырыгларны шиитпирлээринче кичээнгей салбайн турар. Ынчангаш кижилер республиканың үстүкү черлериниче болган төп органнарже хомудал бижик киирер уржурга таварыжып турар. Кылып, харылзал турар айтырыгларынга ээ-харынсалгалыг болур болза, ол негелде-хомудалдарның хөй кезиин эрге-чагырганың чер-чер органнары боттары-ла шиитпирлеп болур арганлыг.

Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң мурнунда турул турар соруглаларны оларның ажылының стиль, методтарын үндезини-биле экижиттеңде челиишкининг шиитпирлеп болур. Эрге-чагырганың чер-чер органнарының ажылынга бодуңдан болган бот-боттарындан негелдеии күштелдирип, демократтыг эгелерни калбартып, айтырыгларны шиитпирлээринге соңгулдалыг составтың ролюн бедидер херек. Ындыг турбүже Советтериниң ажылынга кеергеттивер, ала-чайгаарлаар болган ужур эдертир чоруктар ам-даа бар. Чижээлээрге, сессиялар эрттиреринде, доктаамал комиссияларның болгаш депутаттарның отчёттарын алырында, кадрлар шилип алырда ындыг чоруктарны болдуруп турар. Ындыг фактылар Бай-Тайга, Тожу, Таңды, Мөңгүн-Тайга районнарының чер-чер Советтеринде бар.

Демократияны хөгжүдериниң бир чугула негелдези— ажык-чарлыг чорук. Бодуунуң Соведи кандыг айтырыгны шиитпирлеп, ажылда кандыг бергелерге таваржын турарын кижилер билгеи турар ужурлут. Ажык-чарлыг чоруктуң боттандырарда ужур барымдаалаар түүлерии болдурбас херек. Депутаттар боттарының соңгукчуларының мурнунга отчёттарын доктаамал берип туразы-даа, чонуң берген санал-оналы, негелделерии сайгартыныайн, херек кырында күүсеттинмейн баар чоруктарга үргүлүг таваржын турар бис. Улус депутаттарының Моңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга район Советтериниң күүскомнары эрткен чылын депутаттарның сессияларга кылган саналдарының, негелделериниң кандыг янзы-бүрү боттанып турарының дугайында дыңнадыг-информацияны оларга чагыгы-даа калтап кылып бербээн. Эрзин район Совединде ажык-чарлыг чоруктуң алыс утказын ам-даа чедир байбейн турар болгаш ону ажылыкка ажыттыларынче ол күүском чүткүвейн-даа турар.

Ажылга эде тургустунуушкуну боттандырарынга хөй чүүл негеттинер. Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазын болгаш соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле ажылды экижидери чугула. Кызыл, Бай-Тайга районнарда чагыглар күүседеэн кончуг багай. Оон түрүкү чагыгларның кандыг чылдагаанар-биле күүсетинмээнин соңгукчуларга дыңнатпайн турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумуну эде тургустунуушкунуун оруктарын тодаратқан. Оларның бирээзин болза кадрлар-биле ажылды бүгү талазыг экижидери болур. Кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижилерии экижидин, даазырган ажыл-херек дээш олардан негелде-харысалганы күштелдирер херек. Удуртур кадрлар-биле ажылда бо негелделерии республиканың чер-чер Советтериниң ыракта чедир боттандырбайн турарын миниип чугаалаар херек. Оон үламыдан кадрларны тергиүү солуур, бүдүрүлге чорудулгазы эки организастаттынмас, социал болгаш эске-даа айтырыгларны шиитпирлээринде ала-чайгаарлаар чоруктар болдуунуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң совет улустуң мурнунга салган соруглаларын шиитпирлээринге Советтериниң ролюн кончуг улут. Советтер боттарының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методтарын үениң негелдезинге дүүштүр идепкейлиг болгаш чайгылыш чок эде тургузуп ап, тодаргай ажыл-херекче көрүп, организакчы ажылды ажыктыг кылдыр бедидип база боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерии эки күүседип турар талазы-биле ажылды экижидери чугула. Кызыл, Бай-Тайга районнарда чагылгар күүседеэн кончуг багай. оон түрүкү чагыгларның кандыг чылдагаанар-биле күүсетинмээнин соңгукчуларга дыңнатпайн турар.

Демократияны хөгжүдериниң бир чугула негелдези— ажык-чарлыг чорук. Бодуунуң Соведи кандыг айтырыгны шиитпирлеп, ажылда кандыг бергелерге таваржын турарын кижилер билгеи турар ужурлут. Ажык-чарлыг чоруктуң боттандырарда ужур барымдаалаар түүлерии болдурбас херек. Депутаттар боттарының соңгукчуларының мурнунга отчёттарын доктаамал берип туразы-даа, чонуң берген санал-оналы, негелделерии сайгартыныайн, херек кырында күүсеттинмейн баар чоруктарга үргүлүг таваржын турар бис. Улус депутаттарының Моңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга район Советтериниң күүскомнары эрткен чылын депутаттарның сессияларга кылган саналдарының, негелделериниң кандыг янзы-бүрү боттанып турарының дугайында дыңнадыг-информацияны оларга чагыгы-даа калтап кылып бербээн. Эрзин район Совединде ажык-чарлыг чоруктуң алыс утказын ам-даа чедир байбейн турар болгаш ону ажылыкка ажыттыларынче ол күүском чүткүвейн-даа турар.

Ажылга эде тургустунуушкуну боттандырарынга хөй чүүл негеттинер. Доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгазын болгаш соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле ажылды экижидери чугула. Кызыл, Бай-Тайга районнарда чагылгар күүседеэн кончуг багай. оон түрүкү чагыгларның кандыг чылдагаанар-биле күүсетинмээнин соңгукчуларга дыңнатпайн турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумуну эде тургустунуушкунуун оруктарын тодаратқан. Оларның бирээзин болза кадрлар-биле ажылды бүгү талазыг экижидери болур. Кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижилерии экижидин, даазырган ажыл-херек дээш олардан негелде-харысалганы күштелдирер херек. Удуртур кадрлар-биле ажылда бо негелделерии республиканың чер-чер Советтериниң ыракта чедир боттандырбайн турарын миниип чугаалаар херек. Оон үламыдан кадрларны тергиүү солуур, бүдүрүлге чорудулгазы эки организастаттынмас, социал болгаш эске-даа айтырыгларны шиитпирлээринде ала-чайгаарлаар чоруктар болдуунуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң совет улустуң мурнунга салган соруглаларын шиитпирлээринге Советтериниң ролюн кончуг улут. Советтер боттарының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методтарын үениң негелдезинге дүүштүр идепкейлиг болгаш чайгылыш чок эде тургузуп ап, тодаргай ажыл-херекче көрүп, организакчы ажылды ажыктыг кылдыр бедидип база боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерии эки күүседип турар талазы-биле ажылды экижидери чугула. Кызыл, Бай-Тайга районнарда чагылгар күүседеэн кончуг багай. оон түрүкү чагыгларның кандыг чылдагаанар-биле күүсетинмээнин соңгукчуларга дыңнатпайн турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумуну эде тургустунуушкунуун оруктарын тодаратқан. Оларның бирээзин болза кадрлар-биле ажылды бүгү талазыг экижидери болур. Кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижилерии экижидин, даазырган ажыл-херек дээш олардан негелде-харысалганы күштелдирер херек. Удуртур кадрлар-биле ажылда бо негелделерии республиканың чер-чер Советтериниң ыракта чедир боттандырбайн турарын миниип чугаалаар херек. Оон үламыдан кадрларны тергиүү солуур, бүдүрүлге чорудулгазы эки организастаттынмас, социал болгаш эске-даа айтырыгларны шиитпирлээринде ала-чайгаарлаар чоруктар болдуунуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң совет улустуң мурнунга салган соруглаларын шиитпирлээринге Советтериниң ролюн кончуг улут. Советтер боттарының ажыл-чорудулгазының стилин болгаш арга-методтарын үениң негелдезинге дүүштүр идепкейлиг болгаш чайгылыш чок эде тургузуп ап, тодаргай ажыл-херекче көрүп, организакчы ажылды ажыктыг кылдыр бедидип база боттарының эргелерин болгаш хүлээлгелерии эки күүседип турар талазы-биле ажылды экижидери чугула.

В. СЕРЯКОВ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы.

ХАМААТЫНЫ, АЖЫЛ-ИШЧИНИ КИЖИЗИДЕР

Улус өредилгезинде болгаш профессионал-техниктиг өредилгеде эде тургустунуушкунуун чорун турарын делегаттар аналаттаан. Реформа — бүгү улустуң херээ, мындыг болзажок ол ам дээрединде чогумчалыг чорбайн турар, мичевиргаш олче доктамал киижиигей салыры чугула. Ол дутайын Куйсево район Совединиң күүскомунуң (Москва) улус өредилгезинге эргелелиниң начальниги Т. С. Курская, бүдүрүлге өредилгезиниң мастери А. В. Кузин (Саратов), башкы Т. Н. Троицкая (Хабаров край), профтехучилище директору Л. М. Рютина (Иркутск), Татар АССР-ниң чырыышкынын министри Р. А. Низамов болгаш оон-даа өскелер боттарының саналынга чугаалаан.

Чырыдышкын албан черлериниң ажылында кадрлар бететкелиниң четпестерии саналдыг бергелер шүүмүүлелдиг ёзугбиле демделеп турглиндир. Школа директору Л. Ш. Камалова (Уфа), башкы Л. Д. Яковлева (Новосибирск), Москвания область Совединиң күүскомунуң улус өредилгезинии кол эргелелиниң начальниги В. М. Егоров болгаш оон-даа өскелер школа программаларын болгаш өредилге номнарын улам сайзырангайжыдарының, бедик мергежилдиг башкы кадрларны белеткээриниң, мурнакчы башкыларын дүрүктээлын испередиринии база бо чугула херекке ССРЭ-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының болгаш парлалганың родюнуң дугайында чугааны кылганнар.

Ниити өредилге болгаш профессионал школаның реформазының кол соруглазы болза, ажып орар салгалдың идейполитиктиг болгаш эстетиктиг хажымдалгезин күштелдирери болур. Мында хамаарышкан айтырыгларын болгаш оларны шиитпирлеп болдуруның оруктарының дугайын СЭКП Курск обкомунуң секретары С. П. Комонова, чогаалчы А. Г. Алексин (Москва) болгаш өскелер-даа саналдарынга чугаалаан.

Ажып орар салгалга эртем-билигиниң чигдимнеп дүрүлгезиниң дамчыдыш базыр, оларны коммунистиг модерелге, идейкейлиг ажыл-чорудулгага киижиилеп өредири хөй миллион санныг башкыларның хүлээлгези болур.

Өредилгеии бүдүрүлге-биле холбаарының дутайында лениниң өредигиниң чайгылыы чок боттанылырары школа реформазының чиигине угланышкинналрының бирээзи болурун съездиден демделээн.

Ниити өредилге болгаш профессионал школаның аммадылыш калбаа-биле демократчыдары — хүнүүн айтырыы. Школа болган улус өредилге организациязының удуртукчулары программаның темаларын, кезектерии өредилгиниң шактарын башкылар боттары кампаар таарыштырын алырынга шиитпиктавас, башкыларлан янзы-бүрү отчет-таныыр негелдин эвээжедир болгаш оларның чогаадыкчы ёзугбиле ажылдаарынга амыдырал-чурттагазынга ээи байдалдарны тургузар ужурлут.

Съездиге санал бергеи делегаттар чаа Уставтың телевилеп шиитизи-биле чүүлдүг деп көргеш, эде тургустумуушкунуун болгаш кадр политиказының негелдезиниге дүүштүр оны ам-даа эде ажылдап кылырын саналдаан.

Ниити өредилге болгаш профессионал школаның реформазын боттандырып турар ажылда бар четпестерии чайгалдырынче күжениишкиннерии угландырарынче база өзүп орар салгалдың коммунистиг киижиидилгезинге бүгү күжүн болгаш энергиязын харам чокка бээринче улус өредилгезиниң бүгү ажылдакчыларын кыйгырган резолюцияны съезд хүлээп алган.

Съезд оон-биле ажылын доозган.

(СЭТА).

Ак-Довуректан медээлер

МЕРГЕЖИЛ ААЙЫ-БИЛЕ

Ажылга озал-оңдак чок болурунуң чүрүмүн хандырар ажылдаар черлериниң арыг-шеверии сагыыр талазы-биле дашчыларга өредилгиг мергежил аайы-биле маргылдааны «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелеля организастаан. Постоянный суурда түттүнүп турар аллан аал чурттаар базыңнығ чаңыга тудуг материалдарын болгаш дериг-черии баш удур барып чедиргеи. Эргелелде партия эге организациязының секретары В. Захарченкога баштаткан комиссия чээрбя бир кижиниң ажылынга үнелелди бергеи. Чеди звеноның аразында маргылдаага Т. Ортуи-Назиниң удуртканы звено биргеи, А. Чамбалдың ийиги, Б. Түлүштүң үшкү черии эзээп болгаш хүндүлеп бижиктер-биле шаңнаткан. Эң аныяк херээжеи дашчы О. Кара-Сагга түүкай белекти тывыскан. Маргылдаа үезинде ниитизи-биле 3 муң ажыг рубльдиң ажылдары кылдынган.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың кислород станциязының коллективи эрткен айның планнығ онзалдазын ийи кадап ажыр күүсеткен. 3 муң ажыг тонна кислородту комбинаттың цехтеринче, республиканың эске-даа организациязынарынче чоруткан. Балоннар септээниидеи эвээш эвес ажыканы киирип алган.

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Арыглал фабриказының бөдүүн рудазын даг-дүгү ярыглаар цехиниң интернационалдыг коллективи беш айларның планын хуусаа бетинде күүсеткеш, амгы үеде июнь айның ийиги хонуунда киириштир ажылдап турар.

Надежда Арсланованың удуртканы комсомолчу-аныяктарның № 1 участок бо хүннерде августа айның планын күүседир четкен. Тываның комсомол шаңналының лауреады С. Куулярның болгаш Валентина Абдоримнаның удуртканы өскелер база Октябрьның 70 чыл ойнга тускаткан социалистиг чарышка мурнап турар. Кадыкаы А. Сарыглар, оператор Л. Чапыгин, дериглер слесары А. Фламеев хүн нормазын ажыр боттандырып келгеннер.

А. ХЕРТЕК.

Н. М. Лышкога «Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Черии мелиорастаарынга ачы-хавыяазы болгаш социалистиг чарышка чедип алган чедиишкиннери дээш «Тыва сут тудуг» трестиң Кызылда тудуг-монтаж эргелелиниң өрүмбекчизи Николай Михайлович Лышкога «Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарыныың орнунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың июнь 4.

К. С. Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың сут ажылгый организациязынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш «Тыва сут тудуг» трестиң механизация эргелелиниң өрүмбекчизи Көк-оол Сончат-оолович Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарыныың орнунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың июнь 4.

«ШЫННЫҢ» КӨРҮНЧҮҮНДЕ:

Кызылдың даараныла фабриказы

Кызылдың даараныла фабриказының коллективи дөрт айларның планын чедиишкиниг күүсеткен. Пландан ажыр 16 муң рубльдиң продукциязын сайгарган, бараанныг продукция бүдүрерии 40 муң рубльже ажыр боттандырган. Хеп даараар талазы-биле ажылдап кылышкынның нормативтиг өртээниң планы 104,8 хуу, «Н» индекстиг продукция бүдүрери 103,6 хуу күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпизи 107 хуу четкен. 3,2 муң рубль арыг орулга алыры планнаттынган болза, коллектив ону 3,7 муң рубльже күүседип алган.

(Ол фабриканың дугайында материалды ийиги арында парлаан).

ЧУРУКТА: ук бүдүрүлгениң муриакчызы Елена Оюржак.

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

ЧАГЫГЛАРНЫ БЕРИП ЭГЕЛЭЭН

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниге, улус судуларыга соңгулдалар эң демократчы, харысалгалыг чаже — соңгукчулар-биле кандидаттарның ужуражымшкынынче киргеи. Күш-ажылчы коллективтериниң, хамаатыларның чыыштарының депшидип үндүрген кандидаттарга ам соңгукчулар-биле ужуражып, оларның чагыт-сүмелерии ап эгелээн. Ол ужуражымшкынналражык, ажыл-ишчи байдалга эгелээн.

КЫЗЫЛ. Хоорайның даараныла фабриказының кызылбудуңунга бүдүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хазкчылары чыглып келгенде, хуралды фабрикада партия организациязының секретары И. С. Мэкарова ажыткан, коллектив бөгүн Кызыл хоорай Совединиге депутаттың кандидады М. Д. Куулар-биле ужуражыр дээнии дыңнаткан.

Фабрика директору Л. Н. Скалькова Советтериниң депутаттарының ролюнуң дугайында, эрге-чагырга органыңга төлээ кылдыр депшиткеи кижиниң харысалгазының дугайында, совет демократия дугайында чугаалаашкы, болза коллективтиң хуралыга кандидат кылдыр депшиттиргеи М. Куулар-биле ужуражыышкынга идепкейлиг киржириичче коллектив кежигүннериң чыглаан.

Ооң соонда депутатка кандидаттың бүдүреттиргеи кижиниң З. И. Куулар кандидаттың допчу намдарын, хейниитии ажылга киржилгезин танылтырбышаан, соңгулдалар хүнүиде бадылажыкшыны ол дээш чаңгыс кижи дег бээрииче соңгукчуларны кыйгырган.

Саналдар эгелээн. Олар кандидаттың адресинге чылыг сестерии чугаалап, оон ажыл-ишчи идепкейлиг чорууи демделээш, коллективтиң бүзүрелии шыныхтыраарынга идегелии илергейлээн болгаш чагыгларын бергеи. Олар фабрикада ажылдап турарларының дыка дээ кезии хереэженнер дээрэии демделээш, оларның урулариига садиктер чедишпезин чугаалап, оруннар бээр айтырыгны күүскомга тургузарын, фабрика чанында кудумчу кежер черге чадаг улус эртер демдек кылырын чедип алырын, бажың тудар үлүгүү доктаамал контрольга тургузарын дилээн болгаш эске-даа чагыгларын кииргеннер.

Депутатка кандидат Марина Доржуевна Куулар бедик бүзүрел дээш четтиргеиии илергейлээн болгаш бир эвес соңгукчулар эрге-чагырга органыига төлээ кылдыр соңгулдалар хүнүиде бадылажыкшыны ол дээш чаңгыс кижи дег бээрииче соңгукчуларны кыйгырган.

Саналдар эгелээн. Олар кандидаттың адресинге чылыг сестерии чугаалап, оон ажыл-ишчи идепкейлиг чорууи демделээш, коллективтиң бүзүрелии шыныхтыраарынга идегелии илергейлээн болгаш чагыгларын бергеи. Олар фабрикада ажылдап турарларының дыка дээ кезии хереэженнер дээрэии демделээш, оларның урулариига садиктер чедишпезин чугаалап, оруннар бээр айтырыгны күүскомга тургузарын, фабрика чанында кудумчу кежер черге чадаг улус эртер демдек кылырын чедип алырын, бажың тудар үлүгүү доктаамал контрольга тургузарын дилээн болгаш эске-даа чагыгларын кииргеннер.

Депутатка кандидат Марина Доржуевна Куулар бедик бүзүрел дээш четтиргеиии илергейлээн болгаш бир эвес соңгукчулар эрге-чагырга органыига төлээ кылдыр соңгулдалар хүнүиде бадылажыкшыны ол дээш чаңгыс кижи дег бээрииче соңгукчуларны кыйгырган.

Саналдар эгелээн. Олар кандидаттың адресинге чылыг сестерии чугаалап, оон ажыл-ишчи идепкейлиг чорууи демделээш, коллективтиң бүзүрелии шыныхтыраарынга идегелии илергейлээн болгаш чагыгларын бергеи. Олар фабрикада ажылдап турарларының дыка дээ кезии хереэженнер дээрэии демделээш, оларның урулариига садиктер чедишпезин чугаалап, оруннар бээр айтырыгны күүскомга тургузарын, фабрика чанында кудумчу кежер черге чадаг улус эртер демдек кылырын чедип алырын, бажың тудар үлүгүү доктаамал контрольга тургузарын дилээн болгаш эске-даа чагыгларын кииргеннер.

ДООЗУЛГАН

Амгы хүннерде тараа чаштырылгазы доозулган. Аңаа ажылдап турган Н. Күжүгет, Л. Доңгак, Ч. Ондар олар хүн нормаларын чүс хуудан күзүлгайдап келген. Чер чаргай механизаторлардан Х. Монгуш, Д. Доңгак, К. Сат шылгарап, ниитизи-биле 600 га черии аңдаргап, амдаа уламчылавышаан.

Тараа шөлдериниң суггарылгазы түзүктелген. 720 гектар черииң баштайгы суггазы чоруттунган.

Совхозтуң тараажылары Улуг Октябрьның 70 чыл төлептиг үткүүрүнге белеткеиип, гектар бүрүзүидеи ортумаа-биле 19 центнер дүжүттүг алырын хүлээнип турар.

О. БОРАШ.

«Сут-Хөл» совхозтуң Ишкин, Инек-Даш, Кара-Чыраа шөлдеринде ажыл хаймышкынныг.

Совхозтуң механизаторлары бо чылын 173 гектар кызыл-тасты, 450 гектар суланы, 450 гектар арбайны тарып өстүрер.

«ШЫННЫН» көрүнчүүндө:

КЫЗЫЛДЫҢ ДААРАНЫЛГА ФАБРИКАЗЫ

Бо хүннерде кайда-даа күш-ажылчы коллектив бүрүзү эде тургустунуушкуннун оруунче кирип, бүдүрүлгенин темпизин канчаар дүргедириниң, эде тургустунуушкуннун нарын херээн канчаар шинтпирлээ-рининң, бодалдарның энергиязын ажыл-херектиң энергиязынче шилчидеринин кандыг аргалары барын чугаалажып, дилеп тып турар. Бистиң амыдыралывыстың бүгү адырларында болуп турар эде тургустунуушкуннун чеднишкиннери бир-ле дугаарында практиктиг ажыл-херек-биле чедип алдынар. Ынчангаш чер-черде партия организациялары коллективтин күжүн чангыс черге мөөнүзээр, кижи бүрүзүнден амгы бедик негелдеге дүүштүр ажылдаарын чедип алыр дээш эвээш эвес ажылды кылып чорудуп турар.

М. С. Горбачев профэвилелдериниң XVIII съездизинге: «Күш-ажылчы коллектив—эде тургустунуушкуннун кол өзээ. Мында харылзаа бөдүүн болгаш тодаргай: коллектив бүрүзүнүн ажыл-херээ канчаар шинтпирлеттинип турар болдур, ол айтырыг бүгү чуртка база ынчаар шинтпирлеттинер, коллективке быжыг сагылга-чурумну, кижилерниң эразынга эки харылзааны тургузуп шыдаар болзувусса, бүгү чуртка база-ла шак ындыг чылыг, таарымчалыг климат болур, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, шынары экижилир, эде тургустунуушкуун чер-черге бодунуп деткем агымынче кирер» деп демдеглээн.

Солун «Шынның» көрүнчүүндө» деп нинти эгенин адааңга моон мурнунда аңгы-аңгы күш-ажылчы коллективтерден эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарын көргүзүп, чедер-четпестерни сайгарарын ораалдажып турган. Бөгүн «Шынның» көрүнчүүндө»—хоорайның база бир хөй кижилиг коллективи—даарапылга фабриказы.

ЧАА АРГАЛАР БАР

Кызылдың даарапылга фабриказының партия организациязы (секретары Н. Макарова) съездиниң утка-шынарын, идеязын, кижи бүрүзүге чедир таймылбырлавышаан, коллектив кежигүнериниң, бүгү коммунистериниң күжүн бүдүрүлгеге дүрлеэшкинин чедип алырынче мөөнүнеп турар. Ол күш-ажылчы коллективте коммунистер ортузунда ботботтарынга шынгыы негелделиг, принципиалдыг чорук, ажылдың чогаадыкчы стили, чаа арга-хевирлерн тургуступ турар.

Партия, профэвилел, комсомол организациялары кичээнгейин ажылчыннарның ажылдаар, чурттаар, дыштанырынга, хостуг үезин чөп ажыглаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче, оларның материалдыг болгаш угаан-бодал өзүлдезин чедип алырынче угландырган.

Коммунист удуртукчуларның отчеттарын дыннап, бүдүрүлгенин сагылга-чурумун, социалистит чарыш айтырыгларын партия хуралдарынга доктаамал чугаалаашкын, кижилерниң күш-ажылчы, хөй-нинтичи идепкейин көдүрер хемчеглерин ап турар. Коллективтин партия организациязының чоокта чаа эрткен партия хуралдынга СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң база партия обкомунуң V пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле партия организациязының соруглазын чугаалашкан. Ол хурал партия организациязының ажылынга база бир-ле арттырганы чугаажок.

Хураага коммунистер удуртукчуларның ажылга хамаарылгазының дугайында, күүседикчи сагылга-чурум дугайында айтырыгны шыңгыы тургусканнар. Коллективте политиктиг, экономиктиг өөредилгеин харылаан турар партия эге организациязының секретарынын оралакчызы В. Брюханова база продукциянын шынарын харылаан турар директориун оралакчызы Л. Крапивина олар ажылды негелдеге дүүштүр тургуспайн турары дээш эштеринин мурнунга харылаан, шыңгыы шүгүмчүлелге таварышканнар. Хураага ажыл-херекчи шүгүмчүлелди коммунист Т. Деянсова эгелеп, шүгүмчүлекчи хөөнүү тургускан. Эде тургустунуушкуннуң, чаартылгаларның түңнелдери биске ам-даа бир каш чыл эртерге эвес, бөгүн дораан херек деп чүвеин кижи бүрүзү бүгү сагыш-сеткилиннге угаан биляеп турар ужуруг деп, ол чугаалаан, продукциянын шынары кайда, канчаар аскап турарын тодаргай чижектерге көргүскен. Коллектив кежигүннериниң ортузунда политиктиг, экономиктиг өөредилгеинин чоруп турарында бар четпестерни база коммунистер шыңгыы сайгарып, чугаалашкаш, четпестерни эдериниң оруктарын тодаратканнар. Партия организациязы коммунистериниң отчеттарын алырын практикалап турар. Ол коммунистериниң харыысалгалыг, бот-боттарынга бедик негелделиг, идепкейлиг чоруун кижизидеринге улуг идигни берген. Фабриканың партия организациязының ажылының стилинин бир эки талазы болза, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нинтн организацияларының күжүн чаңгыс черге мөөнмеп тургаш, бүдүрүлге айтырыгларын шинтпирлээринге күжүн кадып, кижи факторуун идепкейжидеринге эвээш эвес салыышкынын киирип турарында.

Бо хүнперде фабрикада Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга алдар болдурган чарыш чарлаттынган. Оны канчаар чорударының тодаргай планы ажылдап кылдынган, партбюроның хуралынга чугаалашкаш бадылаан. Ам бригадалар, звенолар, аңгы-аңгы кижилер аразында чарыш хайнышкынынг чоруп турар. Кайы бригада канчаар ажылдаанын хүн бүрү балл аайы-биле санап үндүрүп, чарыш экранынга көргүзүп турар. Күш-ажылчы коллективте чарыштың хөйге көскү, ажык-чарлыг болуруун хана парлалгазын дамчыштыр чедип алыры чаңчыл апарган. Чижээ, май 26-да үнген хана солунда хүннүң маадырларын, чижек-нормазын ажыр күүседип турар кижилерни-даа, ажыл шагындан озалдаан, продукцияның шынарын кудулаткан кижилерни-даа дээрге чырыдып көргүскен. «Чаңнык» шоодулгут үндүрүлгеде С. Монгуш, М. Ооржактың брак кылганы дээш даараан продукциязын эде кылыры-биле боттарынга 10 катап дедир дужаган. М. Чымба, Ч. Тарачина, М. Кыргыстың даараан чамдык хептеринин шынары куду болуп турган. В. Түлүш прогул кылгаш, чарышка шаңнал алыр аргазын чидиргеи деп демдеглээн. Хүн бүрү шүдүргу ажылдап, нормазын ажыр күүседип турарлар эвээш эвес. Чижээ, И. Ховалыг, У. Кууларлар, Ч. Кол, Н. Чекаева, Н. Шырап болгаш өскелер-даа.

Ам коллектив ажыл-агыйны чорударының чаа аргазынче киреринге белеткенип турар. Ынчангаш чаа дериг-херекселдер-биле чепсегленириниден ангыда, аңаа кадрларны белеткээри, оларның билиг-мергежилин бедидери чугула черни эвээш турар. Чоокта чаа администрация партия организациязы-биле кады инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга аттестацияны эрттиргеи. кижилерниң чаа байдалга ажылдап шыдаар, шыдаавазын, сеткил-хөөн талазы-биле белеп, белеп эвезин хынап көргеи. Аттестация үезинде администрацияның ажылды организастап турарында бар четпестер база көзүлгеи, чаартылгаларны кылып болурунуң аргалары илереттингей, кижилер арга-сүмелерин кадып, чаа саналдарны киргизээн. Чижээ, Н. Конуспаева даараныкчыларның хүн нормазын күүсетпейн баарының чылдагаанналарын тодарадыр көөр ажылды бодуунуң хууда чогаадыкчы планында киргеи. Ындыг чижектерни хөйүү киирип болур.

Аттестацияның түңнелинде ийи кижиниң албан-дужаалын бедиткеи, ийи кижиниң шалынын алды эй хуусаада казаан, бир кижини ёжылынга дүүшпес болганы дээш хостаан. Аттестация кижилериниң ажылга харыысалгазын, бот-боттарының араазында негелдезин бедиткеи, чогаадыкчы бодалдарны тывылдыргаи.

Ол күш-ажылчы коллективте ажылды организастап турарында база бир чаа чүүл болза, ажыл хүнүнүң чуруун тырттырары. Ол дээрге ажылчыннарның бир ажыл хүнүн эртенден кежээге чедир долуу-биле хайгаарап көргеш, ооң бижилгезин чорудары-дыр. Чижээ, эртиен айның 25-те № 3 бригаданың долу ажыл хүнүнүң чуруун тырттырганының түңнели мындыг болган: бригада машина септедиряниге 94 минута, 5 секунда, хендир болгаш рулоннар солуурунга 177 минута, херекселдер айгаарынга 29 минута, 11 секунда, бракты катаан эде кылырынга 37 минута чидиргеи. Ажыл хүнүнүң чуруун тырттырары, ооң түңнелин коллективтиң хуралынга сайгарып чугаалажарын кижилеринң дериг-херекселдерге, материалдарга ээ-харыысалгалыг, үеин кампаан билир чорукка кижизидер.

Фабриканың партия организациязы кижилер ортузунда бо болгаш моон-даа өске ажылдарны чорудуп, чогаадыкчы дилээшкиннерин кылып, боттарының иштики хуралавырларын дилеп тып, кижи бүрүзүнүң эде тургустунуушкунга туруужун тыварынга идиг бээрин оралдажып, чамдык эки ажылдарны кылып турар-дыр деп түңнелге кээп болур-дур.

БОТ-АКШАЛАНДЫРЫЫШКЫНЧЕ ШИЛЧИЛГЕ

Бүдүрүлге бригада кежээнче үш чыл бурунгаар шилчээн болгаш бо депшилеглиг арганың янзы-бүрү хевирлерин улам калбартып турар. Ооң экономиктиг ажыктыы улуг—чыл дургузунда 6,4 муң рубль арыг орулганы берген, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планга немей 2,2 хуу өскей, тос ажылдаар черни хостаан. Керээлиг артажке дузалал участоктарны база кирген. Механиза албанын, контролёрларны, белеп продукция складының ажылдакчыларын болгаш аштакчыларны олче шилчиткен соонда, машиналарның септелгезинин шынары экижип, аңаа турушкун эвээжээн, шынар дээш демиселл шыңгыраан. Экономиктиг шенелде үезинде бүдүрүлгенин байдалынга таарыштыр эң дээштиг арталарны шинтээдин алырынче инженер-техниктиг ажылдакчылар сагыш салып турар. Бо чыл дургузунда бир чаа арганы ажыглап эгелээн—бригаларда ажыктыг чоруктуң агар саннарын ажыктаан.

Ажыктыг чоруктуң агар санын бригада боду долдурар. План күүселдезин, ажылдан кылымышкынның нормативтиг өртээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн акша-биле, каматтыган пестү дөрбелчин метр-биле айтыр болгаш база акша-биле көргүзер. Оларның шуптузуунуң түңнелден чарыгдалдарны каапташ, артыган акшаны бригада кежигүннерине күш-ажылга кирживтезинин коэффициентизин барымдаалап төлээр. Ооң он хуузу шаңналче үнер. Продукцияның шынары дээш шаңналды бээрин азы казымырын орта демдеглээр. Бирги даараныкшындан дужаттынмаан болза, брак болдурган, продукцияның сортун кудулаткан болза, акша эвээжээр. Агар санда бригаданың бүгү көргүзүглери ажыыта дег көстүп кээр. Ону цехте аскан.

Моон ажылчын шак чидиринин, паранын ажылдаанын хүннерин, ажылдан үнер-кирер чоруктуң денгелин көрүп ап болур. Ол ышкаш кандыг дериин солуурун, чүү хереглеттинин турарын, бичеэ механизацияны кана ажыглаарын, ажылчыннарның мергежилин бедидерин, ажылдаар байдалды эжижидер талазы-биле хемчеглерин база айтыр.

Хандырылганы эжижидериниң, технологтут чугуруну сагымырга, туруушкуну болдурбазынга магадылаа мынчаар тургустунар. Чарыштың кескү, чарлыг болуруна бо арга идиг берип турар. Чаа арганы быжыглаарынга хөй-нинтн организациялары, шынар комиссиязы деткимчеин көргүзүп эгелээн.

Белеп хеп болгаш чыг от сөөртүр тележкаларны, дижи, өөк илер дөрт чөртүк автоматтарны, бараанның адын, өртээн, размерин айытхан бижиктн парлаар машинаны, пос кымы даараар алды болгаш быжар бир механизмнерин бо чылын бүдүрүлге алыр. 1989 чылдан эгелеп комплекстиг механизастаттынган дериглерин ажыглап эгелээр. Нарын техниканы башкарырынга ажылчыннарны баш удур белеткээри дээш ескеда кичээнгей салты дег ажылдар хөй.

Бирги кварталдың түңнелинбиле материалдыг хурлавырдарны кэминээ алгаан дээш эргелелдиң шаңналын фабрикага тывысхан. Орулга планын коллектив долдурган. Июль айдан эгелеп бот-шкалаландырымшкынче бүдүрүлге шилчиир. Орта белеткел ажылдары амгы үеде чоруп турар. Херектиг, херек чок эрги, чаа дериглерни эмгелеп, ооң үчёдүн контролдаар түскай кижини тургускан.

Чыг от садып алырынга, шаңнга, өске-даа чарыгдалдарга үндүрген акшадан бараан саарыгазымдан алган түң эвээжевес ужуруг. Нормадан ажыр чарыгдалдарны болдурбазының хемчеглерни ажылдап кылып турар. Майдан эгелеп чарыгдалдарның нормативтиг үезин чорударының аргазын ажыттан эгелээн. Продукцияны бүдүрерине чеже хире чыг от, материал, дериг-херексел, ажылчын күш дереги — бүдүрүлгенниң бүгү чарыгдалдарын санап тодарадып турар. Нормада көрдүгенниден ажыр чарымрын, бүдүрүлге күүселерин долу ажыглаазындан чайлаар аргазы ол берип турар. Артынчы чок технологиялыг мацаа кол рольду ойнаары чугаажок. Пестү хүлээп алырындан, быжын кезериндеи эгелээш, белеп продукция кылдыр бүдүрериге чедир камналгалыг ажылдаарын бүгүнде чедип ап турар деп болур. Артынчылардан фартуктарны, шляпаларны, эр, хереэжен улуска болгаш уругларга бөрттерни, бичеэжек шокар аржылдарны, күхня аржылдарын даараң, садыгларже үндүрүп турар. Аргажок хээндектерни «Вторсырьёга» дужаар.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазынче шилчилге эргелеп башкарылганың экономиктиг аргалардан аңгыда күш-ажылчы коллективтерниң шүүт эде тургустушкынындан база хамаарыжыр. Ажылчын кижи ооң чугулазын медереп билгеи бе, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган бе дээрзин кичээнгейге алыр апаар. Ол чоокта, социал айтырыгларже сагыш салбаска, бурунгаарлаашкын чедип алдынмас.

Чогум мында бо талазы-биле кичээнгей салгы дег айтырыглар эвээш эвес. Амыдыраптурттарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче хөй-нинтн организацияларының күжүн угландырары эргежок чугула дээрзин дараазында фактылардан көрүп болур. Фабрикада 127 кижи бажың оочурунда турун турар. 25 уруг ясли-садикте тургустунмаан. Сес уругнуг ийи, үштен хөй үжен ажыг нелер бар. Оларның ажы-төлүүнүң кадыкшылы, өөредилге-кижизидилгези, материал хандырылгазы, дыштанылгазы дээш коллективтиң сагыш човаашкыны кандыгыл? Үжен чедп ог-бүлеге немелде телефирин берип турар. Бажың-балгат-биле хандырары болдунмайн турар. Бот-нелер нинти чурттапга бажыңында ийи-ийи чурттап турар. Үш общежитиелериниң бирээзин хөлеглеп алган. Беш ог-бүле бузарының кырында келген бажыңнарда. Бажың айтырыы мында чидиг туруп турар.

Ажылга хамаарылга —чаартылганың бир магадылалы. Ол мында кандыгыл? Үш бригаданың түгле бирээзин эки ажылдыг, өскелери планын үзүп турар. Н. Н. Донскаяның удуртканы бригада дөрт айларның планын 103,3 хуу күүсеткеи. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 105,4 хуу боттандырган. Түгле сан талазы-биле көргүүзүн эжижээн, сорт талазы-биле хуу 102,4 четкеи. Мастериң чугаазын борта киирип көрээлинер:

— 44—52 размерлиг платьелер даарап турар бис. Бригадир Р. Монгуш, белеткелчи Л. Стародубцева болгаш технологтан эгелээн даараныкчыга чедир шүптүзүс бир демниг ажылдап турар бис. Бышкан хептн үлээриниден, технологтут операцияларны тайылбырлаарындан эгелеп кижилер-биле ажыл эгелээр. Модельди мынчаар даараарын айтып тура, ону ажылдаарынарга бүзүрээр мен деп чагып сурган турар бис. Болунга бүзүрелдя оттуурары чугула деп санаан турар мен.

Чоңнуң хереглеп бараанларының шынарын эжижидери, ооң ассортиментизин калбартыры дээрге, кижиниң амыдырал-чуртталгазының материалдыг болгаш культура байдаларын эжижидери-биле холбаалыг чугула айтырыг болур.

Шынар айтырыын канчаар чедимчелиг шинтпирлеп болуруз? Эргелеп башкарылганың экономиктиг аргаларын, эртемтехниктиг депшилгениң база мурнакчы технологиянын чедишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглап, садыш алыкчыларның хереглелин хандыр өөренип турган, шынар талазыбиле үндезин чаартылгаларны чедип алыр арга тургустунар. Кымның харыысалга чок ажылдааны оон илереп кээр. Шаңналга, план күүселдезинге дээп турар болганда, кижи бүрүзү оны болдурбас дээш кызып ажылдаар апаар.

Фабрикада тускай шынар комиссиялары тургускан. Ооң кежигүннери бөлүктерге үстүп алгаш, продукцияны бүдүрүп турар үеде рейдилерни доктаамал чорудуп келгеи. Улусчу контроль бөлүктерин үш бригадада, быжып-белеткеен цехте тургускан. Олар шынардан аңгы план күүселдезинн, камналга оруумун, чаа техниканы болгаш технологияны нептередип турарын — шынарга магадылап берип турар бүгү-ле ажылдарны контролыга алган. «Комсомолчу прожектор» штабын шынар дээш демиселге киирштирип турар. Комиссия, улусчу контроль бөлүү «Чаңныктарны», ажылдаар шактың фототыртгырылгазының хана солуннарын үндүрүп турар.

Шынар дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ап эгелээн соонда, коргүзүглер эжижээн. Эде кылымышкын чоокта даараарын 95,8 хуу кылдыр планизаа болза, апрельде 96 хуу болган. А «Н» индекстиг продукцияны пландан ажыр 14 муң рубльге даараан. Платье аймзының 85 хуузунуң моделин чаарткан. Нинтизи-биле он тос модельдерниң онуп чаартканы, олардың иштинден индекстиг үш «Н» кылыгларны бүдүргеи. Сорт талазы-биле беш айларның планы күүсеттингеи.

Чыл эгезинден тура, брак дээш садыг организацияларындан дедир эгидилге болбаан. Курхайгаарал лабораториязының хынаан 959 кылыгларының 28 хирези азы иинти продукцияның 3 хуузу брактатыгаан. Эртиен чылын ол 7 хуу турган. Мурнуку чыл-биле деңнээрге, эде кылыышкын чок продукцияны бүдүрер план күүселдези 2,2 хуу өскеи.

Бүдүрүлгенин хереглекчибиле харылзаазын түдуп турар садыг организацияларының ажылдакчыларының болгаш садып алыкчыларның үнелелин борта киирип көрээлинер.

«Саяң» универмагтың товароведи Т. Б. БАИР:

— Пестүн он-чүзүнүнден эгелээш, хептиң моделинге чедир бүдүрүлге-биле баш бурун гаар дутуржуп, керээ ёзугаар ажылдап турар бис. Фабриканың продукциязы үр болбайн садып алыкчыларның холунче кирип турар. Сөөлгү моданың модельдерни бис түгле ийи хүн саттывыс. Артынчы пестерден даараан күхня аржылдарын дораан арылдырыпкан.

Платьелерни, халаттарны улус аттыг алыр. Делгелгеде артын турарлары 68—70 размерлиг улуг платьелер-дир.

Фартуктарның өртээ аар болгаш модели эрги болганындан улгады берген кижилер олу албайн баар. Иштики хөйлең, хол хаптары, шокар ырыкташтар эки саттынып турар. Аныктарга чаа модельдерге хереглел улуг. Халаттар, шокар пестен даараан чоорган, сыртык хаптары чедишпес. Ак өңнүглери делгинрлер каастап чыгпышаан. 90 сантиметр узун, доора дурттуг сыртык хавын улус азбас боор-дур.

* * *

Чаа модельдин операцияларынга хол өөренмээнде, үрей ылымышкыннар турул ккэр. Бирги, ийнги партияларга брак ынчангаш таваржып турар. Бүдүрүлгенин бир размериниң хевин хөйү-биле үндүрүптерндээ ында.

Продукцияны республикадан дашкаар база чорудуп турар. Баштай минаар чорудуп турарындан садыгларга деказа аайы-биле бээрн болдунмайн базарын олар мнинин турар. Кол бухгалтер Т. П. Филатованың санап турары-биле алырга, чоңнуң хереглелин долузу-биле хандырар арга бар, түгле чыгтларны киирген ерниерниден ол хамааржыр.

Экономиктиг бираларны долу ажыглаар дээш

ШЫНАР ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

РЕДАКЦИЯДАН:

Фабриканың администрациязы, партия организациязы ажылга дүргедээшкинин, эде тургустунуушкунну чедип алыр, кижилерниң күжүн, угаан-бодалын планныг онаалдаларны күүседирнинче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче мөөнүзээр дээш чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар.

Ынчалза-даа ажылды шын организастаарында, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарында, амыдыралдың социал айтырыгларын шинтпирлээринде ам-даа хөй четпестер бар. Бүдүрүлгенин участоктары, цехтери, бригадалары ам-даа ээлчеглиг ажылдаарының аргазын шиңгээдип албаан, дериг-херекселдер эргиирээн, ону солууру оожум чоруп турар. Ажылчыннарның мергежил бедидеринин айтырыы четпес тургустунган, продукцияның шынары амгы негелдеге четпес, фабриканың кылганы чамдык кептнин садып алыкчылар албайн баар таварыгалар бар. Ажылчыннар чурттаар бажың-биле чедир хандыртынчаан, 120 ажыг кижи бажың ээлчээнде турар, сөөлгү чылдарда оларны бажың-биле хандырыптарының аргалары көзүлбейн турар. Кижи факторуун идепкейжидериниң чугула аргаларының бирээзи — политиктиг, экономиктиг өөредилгени четпес организастап турар. Ынчангаш фабриканың администрациязы, партия организациязы бо болгаш ооң-даа өске четпестерни өөренип көрүп, амгы эде тургустунуушкуминүң чугула айтырыгларын дарый шинтпирлээрнин чедип алыр ужуруг.

Бо арынның материалдарын А. Ховалыг, Б. Седен-Хуурак, О. Охемчик (фото) белеткээн.

ФАБРИКА АЖЫЛ ҮЕЗИНДЕ

СУГ КАНЧАП БААРЫЛ?

Ленинградтың суг курлавырларының талазы-биле эртемденнериниң саналары-биле алырга, бо муң чылдың төнчүзүге чедир бистиң чуртувуска суг хереглели бүдүш чартык катап өзер болгаш чылда 650 куб. километр чедер. Ол дээрге бистиң бүгү хемнеривистиң чылда агар суунуң 13 хуузу хире. Моон алгаш көөрге, улус ажыл-агыйынга суг «ажы» болбас-даа шыкаш. Ынчалзажок тускай эртемниглер суг чедишпезинин дүгайын улам дүвүрел-биле, дарый-дарый чугаалап турар.

— Улам нарыдан турар бо айтырыгның кол утказы ниитазы-биле суг чедишпезинде эвес, а девискээр айны-биле ооң таарымча чок, дески эвес бооп турарында — деп, сураглыг специалист, Күрүнениң гидрология институдунуң ажылдакчызы, профессор А. Соколов чугаалады:—Сугнуң чедишпес бооп турар черлери ооң ёзулуг-ла хереглиг черлери болдур ийин. Ооң кол хереглелдиг чери мурнуу талада, үлезпур болгаш көдээ ажылагай сайзыралдыг черлер. Девискээрлерни үлетпүр болгаш чурттарга талазы-биле улам шинчээдип турары суг курлавырларын эвээжедип турар. Маңаа холбаштыр мындыг чүүлдү айтыры артык эвес: бир эвес дараазында суксай бергеш база хереглээр болгай бис деп чүвени утпайн, ижил турар кудуувусту бокталдырбайн турар турган болзувусса, дус чок суглар дыка үр үеде ажыглаттынар ийик.

Мындыг бир чүүл база бар. Шаанда көдээге бир өг-бүле хонукта каш-ла хумуң ишти суг ажыглаар турган, ам хоорай чурттакчызынга хонукта чүс-чүс литр суг негеттинер. Үш миллион чурттакчылыг үлетпүр төвү улут хоорай чылда 2 миллиард кубометр суг ажыглаар.

Моон алгаш көөрге, улуг-улуг үлетпүр төптериниң тыштын келген дус чок сугну кайгамчык хөй ажыглаарынга чедиңип турар — деп, эртемден түнеди.

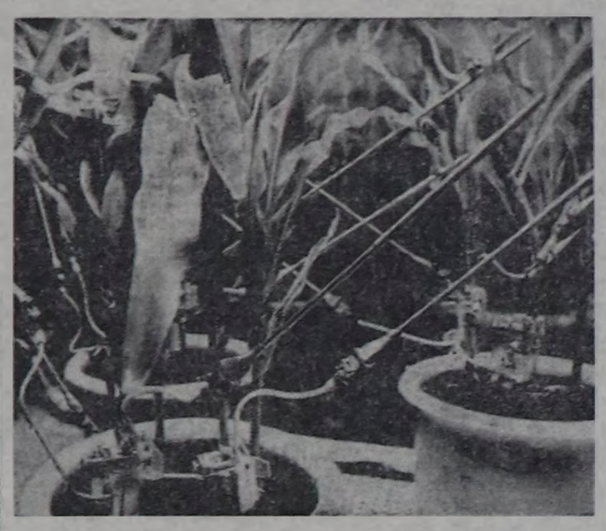
Даг баштарында меңгилерде, бөмбүрзектиң полюстарында мөңгелерге сугларны ажыглап болур харын. Азы муң-муң чылдарда чыглып келген чер иштиниң далайларын база ажыглап болгай. Ынчалзажок бо курлавырларже халдап, келир үениң салгалдарындан «үзүлгө» чурттаары канчаар таварыжыр боор.

Чурттуң экономиказының интевсификациязы, коммуналачы-дузаның хогжулдези, көдээ ажыл-агыйны чаа ёзу-биле чорудары суг курлавырлары-биле сырый холбаалыг чүве болганда, оларны камнаар херек. Ынчангаш суг курлавырларын камнаарынче болган суг курлавырларын камгалаарынга амгы үеде чаа электроннуг дериглер, саналга машиналары ажыглаттынып эгелээн.

Моон алгаш көөрге, дус чок суг дөстериниң арыг болуру ниитизи-биле кижи төрелгетенге эң чидиг айтырыгларның бирээзи кылдыр тургустунган. Эртемниң болгаш техниканың дешпилгези ажыглаан сугларның чүс хуу арыглаттынарын хандырар-даа болза, суг «ажының» айтырыын чүгле соңгаарладыр дээрден башка чедир шинтпирлеп шыдавас. А ооң шинтпирлээринниң оруу чаңгыс: сугну камнаг ажыглавры, суг ажыглавас технологияларже шилчиниря болур.

Н. КРУПЕНИК,
СЭТА-ның корр.

Ленинград.

БИОТРОН АЖЫЛДАП ТУР

Молдав ССР-ниң Эртемнер академиязының чанында экологтуг генетиканың институдунда академиктиг эртем алдан черлеринге, адырлар айны-биле эртем-шинчилел институттарынга, дээди өөредилге черлеринге эртем-шинчилел ажылдарынга ажыглаар биотрон деп эртем-техниктиг комплекстиг чөгээдып тургускан.

Биотрон янзы-бүрү биологтуг тургузуглардан медээлерни чыып, сайгарып турар. Ооң дузазы-биле дириг организмнерниң янзы-бүрү байдалдарга өзүп, сайзыраарының дүгайында үр хуусаалыг шинчилелдерни чорудуп болур. Үнүштериниң аңгы-аңгы байдалдарга таварыжып, өзүп үнериниң аргаларын ол база шинчилеп болур.

ЧУРУКТАРДА: биотроникуң эртем шинчилелдериниң автоматчыткан системаларының залы: бүүлерде тургускан харыкчок бичии датчиктер үнүштерниң өзүлде чорудулгазының дүгайында медээлерни дамчыдып берип турар.

М. ПОТЫРНИКЕНИҢ болгаш **А. СИМАНОВСКИЙНИҢ** фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТОДАРГАЙ УГЛАНЫЫШКЫННЫГ АЖЫЛДАР

Долгандыр турар бойдус камгалалының айтырыы амгы үеде бир эң кол айтырыгларның бирээзин апарган. Кижи төрелгетенниң мурнуунда туруп турар янзы-бүрү нарын айтырыгларның аразында бойдус курлавырларын төп ажыглаарының, катап тургузарының болгаш камгалап кадагалаарының айтырыы бодунуң ужур-утказының талазы-биле тайбың, боо-чепсектерни бүгүнниги дүжүрери дээш демиселдиң соонда чоруп турар.

Бистиң чуртувуста бойдус камгалалы чүгле күрүнениң чогуур органнарының сагыш салыышкыны эвес, а харын бүгү улустуң, хаматы бүрүзүнүң сагыш салыышкыны кылдыр хүлээп көрүнгеш.

Бистиң чуртувуска бойдус камгалалының калбак хөй-ниити ажыл-чорудулгазының эгези Совет эрге-чагыргаңың баштайгы чылдарында В. И. Ленининиң инициативазы-биле салдынган. Бүгү-россияның бойдус камгалалының ниитилели 1924 чылда тургустунган болгаш ол 60 ажыг чылдарның дургузунда бодунуң чаагай херээн төлептеп күүседип келген. Бистиң республиканың бойдус камгалал ниитилелиниң чөвүлели бодунуң хүрээлеңинде 55 муң кежигүнерни болгаш бойдустуң аныяк өөнүктерин хаара тудуп турар.

Ниитилелдиң кол сорулгаларының бирээзи болза, бойдус камгалалының арга-хевирлерни чылдан чылче сайзырангайжып турар пропагандазы болур. Амгы үеде бойдус камгалалының пропагандазы база бир чүгүла сорулгалыг апарган. Ол дээрге чонга экологтуг билиглерни бээри, харын-даа экологтуг кижизидилге болур, чүгле дээрге бо хүнде кижиниң бойдуска салдары, аңаа ооң хамаарылгазы дыка улуг ужур-дузалыг айтырыг. Ам кижиниң бойдуска хамаарылгазындан ол бүгүн, даарта кандыг болуру хамааржып турар. Ынчангаш бойдус камгалалының ниитилели аргарыг, чер, суг, дириг амытаннар болгаш үнүш аймаа кижи бүрүзүге чүгле күш-ажылдың чепсээ, дыштанылга черн болур эвес, а харын Төрээн чурттуның кезик-чамдыы, эңерелдиг бойдус байлаа, ол дээш бис шуптувус амгы база келир салгалдарның мурнунга харыысалгалыг бис деп чүвеге кижизидерни кызыдып турар.

Тываның бойдус байлаа улут курлавырлыг болгаш янзы-бүрү талалыг. Ниитилелдиң организациялары хөй-ниитиниң хөрээнүнүң дүжүткүрүн бедик системаларын, ооң иштинде ландшафтыларын, ховуларын, ойталарын, ак-кара шөлдерни, ак-кара шөлдерни, ак-кара шөлдерни

МОДАДА ӨҢНЕР, ХЕВИРЛЕР

Сөөлгү үеде мода ёзугаар даараттынган ядык-хеп көвүдээн. Херээжен-даа, эр-даа кижи көрүштүг, чараш кылыр, моданың негелделериниг дүүштүр кеттинерин күзээр. Кызыл хоорайда, республиканың өске-даа районнарында чараш кеттинген кижилер бола тавяржыр. Кижиде бүгүле чүве чараш болур ужурлуг: арын-шырайы, кеткен хеви, сеткил-бодалы-даа деп улуг орус чогаалчы А. П. Чехов чугаалаан. Шынаш-ла, бодунга таарыштыр аяныг, хеп конструкторлары Г. В. Старухина, Н. А. Герашенко-биле ужуражы бергеш, мынды айтырыгларны салдым.

— Бо чылын кандыг өңнер, хеттиң кандыг хевирлери модада ирги?

— Удурланышкан өңнер— сарыг, ак, кара, кызыл, оон аңгыда шовар постер, ацетат холумактыг тергулар модада. Модада көрдүнгенин-биле пиджактар алгыг, кижиниң шимчээшкиннериниг эптиг, эгинери, чеңнери делгем, колдуктары арай куду, моюндурук, ляшкыларын улуг, калбак. А юбка, платьелериниң узуну кижиниң бодуңуң күзели-биле болур, ынчалза-даа херээжен кижилерге узуну чода ортузунга чедир хемчээлдиг хептер эң таарымчалыг. Мода оны кызыгаарлавайн турар.

Бистиң цехтиң хүлээлгези янзы-бүрү мода ёзугаар хевирлер тургузары. Бо чылын келир чылдың хевирлериниң лекалаларын тургузар бис. Кылган хевирлеривистиң чедер, четпес талаларын бистеп тускай чөвүлел хынамчалыг көөр. Бир эвес даарап болур, диниг, эки хевир-дир деп чөвүлел шинтпирээр болза, ону дүгаарлаш, аданда салонда маиекеннерге кедирип каар. Сеткилиңге таарышкан хевирни чагыкчы шилип алгаш, ательеге чагыдып болур. Бир эвес ындыг чагылар ковей болза, ол хептериң лекалаларын көвүдеткеш, бүдүрүлгеге шиңгээдип эгелээн. Оон аңгыда мода ёзугаар даараттынган хептерни чоңга чарлап көргүзерин бага организастап турар бис. Оон түңнелиинде, сагыжыңга таарышкан хепти даарадып алыр күзелдиглер хөй боол турар — деп, ёр улуг хевиниң конструктору Галина Викторовна Старухина чугаалады.

— Чагыкчыларың негелделери ам шыңгымыраан болгай. Олар модадан чыдып калырын күзевестер. Оларның хереглелин хандырар, талазы-биле силериниң арга-мергежилиңер улуг-даа бол, бо талазы-биле төп черлерже чоруп, арга-дурумга солчуп турар силер бе?

— Москвазының төп дүрүлга-техниктиг даарамылга лабораториязының чылда бир катап организастап чорудар зоналар аайы-биле семинары болтур. Ол семинарлар элээн каш хоорайларга болуп эртер. Эрткен чылын Пермь хоорай, а бо чылын Барнаул чордувус. Хеп бижарының жилеттер дузазы-биле даараар чаа аргазын өөренип алдывыс. Ол аргаы ам бүдүрүлгеде шиңгээдип эгелээн. Бо арга-биле колдуунда херээжен улустуң даштыкы хевин (жакеттер, пиджактар, чолдак тоннар, аяга тоннар) даараар. Чагыкчының хемчээп, үе эртирип турбазы-биле белен кылдыр кылган тускай жакеттерни чагыкчыга кедирипкеш, аңаа үндезилеп хептиң бижар. Мындыг арга-биле бышкан хеп чазыг чок, кижиниң хемчээлинге өө, эптиг болуп турар. Оон түңнелиинде чагытны хемчээвейн-даа, ядыг херек апаргай таварылгада чаңгыс катап хемчээгеп-даа даарап берип болур—деп, херээжен улус хевиниң конструктору Наталья Александровна Герашенко тайылбырлады.

Шеңелде цехтиң бүдүрүп үндүрүп турары хептер аяныг, чараш. Аныяктар боттарынга аарак социалистиг хүлээлгелерни күүседир, чагыкчыларны амгы үениң чараш аяныг хептиң хевирлерин-биле хандырар дээш ак сеткиллиг, кызымак ажылдан турарлар.

Н. ДОҢГАК.

ЧУРУКТА: цехтиң ажылдакчыларының чогаадып тургускан хевирлери.

Чараш кеттинген кижилерни көргеш, кижиниң сеткили хынар.

Кызылда «Чечек» ательезинде шеңелде цех бар. Оон ажылдакчылары аныяк кыстар. Оларның ажылын хайгаарап көөрге солуң. Бодангын-даа, шыйып тутканы-даа, сүмелешкен-даа турарлар.

БЕЖЕННЭЭН СООНДА

Пенсияже чоокмулап орар херээжен янзы бүрүзүнүң амыдыралының ол эскерилгезинге хамаарылгазы аңгы-аңгы болур. Ындыгларның дыка хөйүзүн оон соондагы амыдыралы характеринниң онзагайындан, эрестиг бүдүжүнден, тура-соруундан, хуудa чүткүлүнден болгаш сонуургалындан хамааржыр.

ПЕНСИЯЛААР МУРНУНДА...

Чамдык херээженнер чогаадыкчы сагыш-сеткили, шинээ долу болгаш, пенсиялаарын коңгус даа амыдырал кылдыр хүлээп көөр. Өскелерге бо амыдырал сеткил-сагышты доюлдурар, а үшкүлери «золу амыдырал чарлыры» ол кылдыр кадыгландыр хүлээп көөр. Чамдыкта ылаңгыя бодунуң мергежилиңге бердингей, аңаа хандыкшылдыг херээженнериниң сагыш-сеткилинге ол аар болур. Пенсияже үдээшкинде, сеткил-сагыш хөй-ямышкыны чиик эртерде, чүнү канчаза экил? Дараазында сүмелерни өөренип көрүңер.

Пенсиялаарымның мурнунда каш айлар бетинде, ат-бүлеге чарыгдал акшаны хуваарын шенеер, ол акша келир үеде алыр пенсия акшазынга чижек түң болур. Ол ышкаш хүннүң ажылдаарындан хосталгаш, бажың ажылынче шымның киргенин ол-дур деп бодалдыг, хөөнүг болбаза экя. «Ажылдап тургам, кан, кадык чоруум, эм артында аарымыр апардым» деп аныяк пенсионерлериниң хомудалын бо-ла эскерер бис. Ол мындыг чорук аарыгда эвес, а харын назы-хирниң келгенин ол болур. Эртен оруңдан турарыңның бетинде, мага-бодуңарны суларатказ, каратарларыңны шимгеш: «Мээң кадыым экя, күжүм четчир, иниги байдалым тергиин экя, мурнумда хүн коңчуг чогумчалыг» деп каш катап бодуңарга чугаалаарыңны шенеңер. А оон улаштыр туруп келгеш, суда шимчээшкиннер кылыптар болзуңарза, шынаш-ла... хүн чаагай эртер. Үеңерни чаасказаанырлай кылдыр көрбеңер. Чүге дээрге ам силерге ном номчуур, кулинария болгаш аргынырыкның даараазырының түр курстарынга өөренип болур хостуг үеңер четчир болгай. Курстарга, болгумнерге киришпишээн, солуң түүлер-биле таныжып, өске херээжеңнер-биле харылзажыр болгай силер.

Дыка хөй херээженнер иниттилеге ажыктыг ажыл кылып шыдавастай бергенинден сагыжы саарзык апарып, чаасказаныргай болу бээр. Ынчалзажок силериңиң амыдыралыңар дуржулганар болгаш билиңер долгандыр кижилерге херек. Клубтарның болгаш хөй-ниитя организацияларның ажылынга киржиңер, ынчан сеткилиңерге таарышпайн баргылаар байдалыңар чоорту оттунуңарга бээр.

МУҢГАРАП БОЛБАС

Бежеңнээн соонда «ботче кичээнгей салгаш канчаар оңуу» деп кыызгаарланмаза эки. Харын бо назынында бодуңуң даштыкы хевириңче онза сагыш салып, сергек, аныяксыг болуруң кызытса чогуур. Эттиң кежиге хүн бүрүде кестүп келир сыгыларже кичээнгей салбайн, харын ындыг сыгыларны билдирбес кылырының хемчээл алыр. Арын кежин кырыптазының эң-не кол аргазы — кешти аян киирер кремнер болур. Ындыг кремни кижи бодуңа белеткел ап болур. 100 грамм сметанага ямнон соогуңуң элээн каш дамдазы болгаш дагаа чуургазының сарыг түүлүн немеп алгаш, экидир холуштуруп алыр. Белеткээн кремни шил савага хүн корбес, серкин черге шыгжаар. Арынның кежин суук крем-биле аштазарын утпанар.

АНЫЯКСЫГ КӨСТҮРДЕ...

Ам бежеңнээн соонда аъш-чем дугаймында каш сөс. Бирле дугаарымда калорияны эвээш аъш-чемнерни чиирин бодаза чугула. Ынчалзажок мага-боттуң витаминнерге, минералдыг дустарга, белоктарга болгаш устерге хереглелиин уттуп болбас. Ынчангаш кажан аъш-чемни шилип ап тура, организмге чугула будүмелдерниң көөрү артык эвес. Арганыг-ла болза, чимис болгаш вогаа аймаан элбек кылдыр ажыглаза эки. Сүт болгаш оон белеткээн аъш-лемнерни рационуңа киирер апаар. Семис эвес балыктарны меңюга киирера чугула. 65 харга чедир назылыглар дагаа чуургазын неделяда 2—3 борбакты, а оон кырган назылыглар 1—2 борбакты чемге киирер ижи. Сүттүг кашалар, капуста болгаш янзы-бүрү салаттардан белеткеп, аъш-чемге хереглээрин утпаза чогуур.

Ынчангаш боттарыңарның пенсиялаар назынынарга дуурел чокка ужуражырын бодицар. Дыка хөй херээжеңнер боттарын доктаамал эки ап чоруур болгаш, дертен харыглардан даа аныяксыг көстүр.

(«БОЛГАРСКАЯ ЖЕНЩИНА» ЖУРНАЛДАН).

ХЕРЭЭЖЕН КИЖИ ТААКПЫЛААРГА...

Статистикадан алган көөрге, делегейде ортумаа-биле эр улустуң дең кезии, а херээжеңнериң дерттүң бири таакпылаар. Таакпылаар херээженнер саны өзүп, мырыңай аныяк кыстар аңаа күзелдин-биле чаңчыгып: «Ол—модалыр» диңгирлер.

Сигарета-биле ылчынаары оларга келир үеле кайы хире айыылдыгыл дээрзин аныяк кыстар билир бе инчаш? Чокла боор. Оон башка таакпылаар херээженнер саны дыка кызырлыр ийик.

Сигарета ыяның «романтиказынга» алыскаш кыстарның болгаш херээжеңнериң арыннары ыйбаң-куу, элекке бырышкайып калган, үңүнүң аяны бир янзы, аксыдаш таакпы чыды мүрээс болур. Таакпының хоразының түгле дашпаны демдээ ол. Калыкшылга оон хоразы оон-даа улут.

Херээжеп кижи — амыдыралдың чаңаачызы. А таакпы хораны — чаш төллүң эң айыылдыг дайзынарының бирээзи. Саатпыт херээженнер сигаретага хандыкшаамда улуг когарлта таварыжыр. Уругдуурүп, хөй хан төктүүшкүнүңге таварыжып, өлүг азы четпес-дүүру урут божуп болур. Таакпыдан ыяталып үнер химиктиг хоралыг будүмелдер саатпыт херээжеңниң ханыңче, оон иштинде боттанып чоруур төлүнче дораан сиңип кирер, нерв, чүрек-дамыр, хан эргилдирер системадар ажылып үргедээр. Неңиң үтүн салгарының кол түүлү — хромосомнарны үргедеттер хоралыг будүмелдер сигарета ыжында бар. Таакпылаар херээжеп кижи четпес-дүүру төл төрүп болур.

Саатпыт чораан таакпылаар багай чаңчылыг каап ыыдаваан херээжеңнерден өлүг уруг төрүттүүнери азы божуурда ийикпе төрүттүүнениң баштайгы хүнеринде-ле чаш урутиуң өлүр чоруу хөй болур. Ие иштинде төлче хоолуут түүлдериңе киреринге никотин шаптыктап, дамырларны чиңгеледелиттер. Ынчангаш ие иштинде төлдүң өзүлдеп оожумнаар, чогуур хуусаада төрүттүүнген урут дудуу төрүттүүнген үругдан безин чиик деңзилиг болур. Ынчангаш чаш урутиуң ылаңгыя В12, С витаминнерни (таакпылаар неңиң ханында ол дыка эвээш болур) шиңгээдип алыр аргазы кудулаар. Бир борбак сигаретага-ла 2 мг никотин, хан базыышкыны бедидер база оон уламындан ие иштинде төлдүң хан эргилиишкиниң баксыраар будүмелдер бар. Таакпылаар саатпыт херээжеп кижиниң ханында утарыыт газ дыка хөй болур. Ол чорук оон божуп алыр деп чоруур төлүнүң организминче кислород киреринге моондактыг. Бир эвес ие кижи хүнүүн-не 20 чедир сигарета тыртар болза, бодуңуң амдаа божуп албаан төлүн хоранаан турары ол.

Ие кижи божазының соонда таакпылаарын улаччылаар болза, хораның будүмелдер неңиң суду-биле чаш урутиуң организминче кирип, оон чугула системаларын болгаш органнарын үргедээр. Чамдыкта чаш урут таакпызыг эмиг-неңиң суду эмнестеп, тотпастаар, багай улуур, ыглаар, иштя бакмыраар. Ындыг урутиуң өлүлдеп кошкаар, азырычал болур.

В. ЕРКОВ,
медицина эртемнериниң доктору.

Е. РАКОВА,
пульмонолог эмчи.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ, АЖЫЛДААРЫНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Саратовтуң Ю. А. Гагарин аттыг индустриал-башкылал техникумунга

даараазында мергежилдерге — күш-ажыл болгаш черчение башкызы, будүрүлге өөредилгезиниң мастерлери — сургуулдар хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу чарлап тур. Ортумак школа дооскан кижилериң өөренип хуусаазы 2 чыл 10 ай.

Белеткелдя даараазында мергежилдериң базазынга чорудар: «Металлды кезип тургаш, ажылдап кылыры». «Будүрүлге дериг-херекселдерин эптеп тургузары болгаш селтээри».

Дужаар аксаминери: математика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). Хүлээп алган кижилерни профтехучилищениң сургуулдары-биле бир дөмей общежитие-биле хандырар.

Киирерин күзээнер даараазында документилерни бодуңга ап аргаш келир: дооскан эртеминиң дугайында документ: (болду), күш-ажыл дептериниң хоолгазы, медицина цыныылгазы, өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика, 3х4 см. хемчээлдиг 6 фото-чуруук. Школаның өөредилге төвүлелиинден бижик.

Школаны 4 болгаш 5 демдектер-биле доосканнар киреринiң экзаменнерин дужаавас.

Техникумга киреринге күзээнер районнарның улус өөредилгезиниң киадыстеринге, Чырыдыышкын министерствозунуң кадрлар киадызынга келир.

Телефон № 2-33-92.

Бурятияның көдээ ажыл-агый институдунуң

даараазында мергежилдерге студентилер хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Күргүненин агроүлетпүр комитеди чарлап тур.

Агрономия — делгем мергежилдиң агрономиязы, агрономия болгаш хөрүүн эртеми.

Ветеринария—ветеринария.

Зооинженер—зоотехния.

Көдээ ажыл-агый механизациязы — көдээ ажыл-агый механизациязы.

Экономика — көдээ ажыл агый будүрүлгезиниң экономиказы болгаш организациязы: бухгалтер учедуу.

Өөренир дээш факультедин болгаш мергежилин айыткан билдириишкинни ректориуң адыыга бижиир. Билдириишкинге кожар документилер: ортумак эртеминиң дугайында документ (болду), ажылдап турар черинiң администрациязының, партия (комсомол) организациязының, профкомуның ат салганы характеристика, күш-ажыл дептеринден уштa биживилге (ажылдап турарлардан), айыттынган хевиг ёзугаар чоруткан бижик (ажыл-агыйлардан келир кижилер), № 086/У хевирниң медицина шынмылгазы, 3х4 см хемчээлдиг алды фото-чуруук.

Билдириишкиннерни июль 15-ке чедир Тыва АССР-ниң Агроүлетпүркүркомуның кадрлар болгаш өөредилге черлериниң киадызы хүлээп алыр. киреринiң экзаменнерин июль 15-тен 28-ке чедир Тываның көдээ ажыл-агый техникумуңга дужаар.

Агрономия, ветеринария, зооинженер факультеттериңе киреррер орус дылга болгаш литературага (сочинение), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), көдээ ажыл-агый механизациязыңга — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (бижимел-биле), физикага (аас-биле), экономика факультединге — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (бижимел-биле) биологияга (аас-биле) экзаменнерни дужаар.

Документилерни даараазында адресче чорудар: 667009. Кызыл хоорай, Московская кудумчузу 2. Тыва АССР-ниң Күргүненин агроүлетпүр комитединиң кадрлар болгаш өөредилге черлериниң киадызы. Телефоннар № 2-22-50, 2-41-44.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

Июнь 6-да паратың Ногаан театрынга 10 шакта улусчу чогаадылганың таңды жанрының талазы-биле фестивалының үшкү эзлээ үргүлчүлээр.

Лауреаттарның болгаш дыпломантыларның түңнел концерти 19 шакта болур.

Билеттерни Улусчу чогаадылганың болгаш культура-чырыдыышкын ажылының республика эртем-методика төвүзүне салаар.

Оон адреси: Ленин кудумчузу, бажың № 15.

1987 чылдың бирги чартык чылында кара болгаш өңүг металлдарның артыкчыларын дужаарының планын күүседир талазы-биле эргежок чүгула хемчеглерни ап чорударын албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш совхозтарның удуртукчуларынга «Вторчерметтиң» Кызылда участогу сагындырып тур.

Эрги демир-лести доктаадып тургускан хуусаазында план ёзугаар чүкүрүп чорудар.

Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу ревизия киадызының начальнигин болгаш ревизор-бухгалтерлерни ажылче чалап тур.

Бистиң адресивис: Телефоннар 2-33-92, 2-50-50.

Сүт-Хөл ортумак школазының стадионунга районнуң анныктарының спорттуң национал хевирлериниг спартакиадазы эрткен. Аңаа тыва, бурят, хакас хүрештерге деңзи айыы-биле маргылдааларга 130 спортчу киришкен.

Бурят улустуң «барильдаа» деп хүрежиңге база көргүкчүлер болган спортчулар хей болгаш. Хакас хүрештиң маргылдазынга районнуң аныяктарының спорттуң национал хевирлериниг спартакиадазы эрткен. Аңаа тыва, бурят, хакас хүрештерге деңзи айыы-биле маргылдааларга 130 спортчу киришкен.

Спартакиаданың түңнелиинде 32 мөгенин хүрежиңге аныяк спорттчу Алексей Монгуш шүүлгеп. Болат-оол Ондар үжүүрлешкен. Сүт-Хөл ортумак школазының тоску классчызы Багай-оол Ондар чамдык дуржулгалыг мөгелерни октап тургаш, үшкү черни эзлээн.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: (солагай талаадан) үжүүрлешкен болгаш шүүлгеп база үшкү черни эзлээн мөгелер Б. Ондар, А. Монгуш болгаш Б. Ондар.

Авторуңуң фотозу.

ЧАРЛААЛ

Июнь 7-де 18.30 шакта Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга чаа өөреткен адыларының баштайгы киржиңер-биле эстрада-цирк көргүзүү болур.

Дрессировшиктер — Василий Саая, Борис Херлии.

Ураң чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Күжүгет Хензиг-оол.

Билеттерни Ногаан театрының кассазында садып турар.

ОПТУ-1-ниң садыг-кулинария филиалы 8—10 классс дооскаңнарны будүрүлге бараанналарының контролер-кассирлеринге, аъш-чем эвес бараанналарның контролер-кассирлеринге, кулинарларга өөредири-биле 1987 — 1988 өөредилге чылында сургуулдарны чыып алырын чарлап тур.

10 классс дооскаңнарга өөренир хуусаазы — 1 чыл, 8 классс дооскаңнарга — 3 чыл. Өөредилге үезинде айда 32 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Училищеге дооскаңнының соонда, доозукчуларга аъш-чем эвес бараанналарның контролер-кассири, аъш-чем бараанналарының контролер-кассири, IV разрядтың повары атты тыпсыр. Долу эвес ортумак школа дооскаш киргеннер ортумак эртемни чедип алыр.

Училищеге өөренип турган үезинi күш-ажыл стажынга кирип саналыр.

Училищеңи доозуп тура тергиин эки дооскаңының дипломун алганнар нинги билиг школаларын алдын медальдыг дооскаңнарга тургускан артык эргелерлиг болур болгаш ажылга хуваап турар үеле база артык эргелерлиг болур.

ОПТУ-1-ниң садыг-кулинария доозукчуларын Кызыл хоорайның будүрүлгелериңе хуваап ажылладыр.

Кирип алыры-биле даараазында документилерлиг болур:

1. Эртеминиң дугайында документ (хереченилел, диплом).

2. Сөөлгү ажылдап, өөренип турган черинден характеристика.

3. 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруук.

4. 28-ки майык ёзугаар эмчи цыныылгазы.

5. Киреринге күзээнер Кызылга кирип бижиктеп турар ужуралыг.

Беседа чоруткамының соонда хүлээп алыр. Адреси: Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу. № 5 автобус-биле «Столовая» дээр автобус доктаар черге чедир чоруур.

ИЗВЕЩЕНИЕ

СЭКП Барыын-Хемчик райкому, улус депутаттарының район Советиниң күүскому, Тыва АССР-ниң Социал хандырылга министерствозу республика (РСФСР) чергелиг персоналлыг пенсионер, СЭКП Барыын-Хемчик райкомуның айыл секретары турган

Валентин Александрович СТАРИКОВТУҢ

аар зараанының соонда мөчөнин дыштатпышаан, оон тереземеринге болгаш оок кижилериниг ханы кажымдалын илередейлеп тур.

ТВ

ИЮНЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 —«Фламинго авс-кежиң экижер». Ураң-чечен телефильм. 9.25 —Делегей болган аныяктар. 10.00 —10.10 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —Док. фильмнер. 16.45— Д. Лондоннуң мазыдырлары ыкранда. «Ак ламыт». Ураң-чечен фильм. 18.15 — «Агроүлетпүр: Бүгүн болгаш даарта. 18.45 — Бөгүн белеткээ. 19.00—Мультфильмнер: «Ногаан адыгжыгаш», «Клабуш космоста», «Хөөредиглер». 19.35 —ТТ-ниң экрааныда бир дугаар. «Салгашкыны». Ураң-чечен фильм. 21.00 —«Үе». 21.35—«Сентябрьда шелээ». Ураң-чечен телефильминиң башталгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары. 00.00 — 00.15 — Бөгүн белеткээ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бистиң сонгалгаларывыс чырыы». Эртем-таймылбырыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.45 —Аныяның школазы. 9.15 — Белүк танцылар. 9.45 — Уруглугга кыска демчээлдиг ураң-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Телефон-биле үш төөгү». 10.10 —«Л. Курдюмова мүзээр». Фильм-концерт. 10.30 — «Хууда харымсалалыг». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 11.00 —Англия дыл. 11.30 —«Гидокия». Ураң-чечен фильм. 13.10 —ССРЭ-ниң үзүктүг артизи Т. Николаева ойнаар. (Фортепиано). 13.45— Чуруккулар дугайында рассказтар. Константин Васильев. 14.20 — Шыдыраа школазы. Разрядчылар клазы. Чоруудар кижи — спорт мастери Б. С. Шашин. 14.50 —15.00—Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». 18.55 —«Азия төөгү». Үндүрүлгезин Медээлер. Июнь 7-де — Мелиораторлар хүнү. 19.15 — Киножурнал. 19.25 —«Аъш-чем программазы — бүгү чонуң хөрээ». Аъш-чем программазын боттандырарының Тываның мелиораторларының үлүг. Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш сут ажыл-агыйының министриниң оралакчызы Н. Н. Менге киржир. 19.45 — Медээлер. 19.55 —Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улуңзер, чаштар!». «Олар болгаш бис». 20.15 —«Бүгүзеге болгаш кижи бүрүүнге». Мода ёзугаар даараттынган хептериниң телеконкуруу. 20.45 — «Сарез ээлээ». Док. телефильм. 21.00— «Үе». 21.35 — Бокс. Европа чемпионадын. 23.05 — 23.40 — «Дружба». Чадаг-тергеге маргылдаалар.

Редактор
В. С. ШАРАВИЙ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Сонгу-барының чүктеп даттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус чылыыр, чамдык черлерге 1 градус чылыыр, 4 градус соор. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 6—11 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 3—5, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Автоорукгарга көстүрү эки.

КИНО

ИЮНЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Новые амазонки» 11.20, 13.20, 15.20, 17.20, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Варвара краса, длинная коса» 10.30, «Трое мужчин и младенец в люльке» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 10.50, «Кин-дза-дза» 12.00, «Рысь возвращается» 14.30, «Латиноамериканец» 16.10, 18.10, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Без срока давности» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сказка о царе Салтане» 11.00, «Где ваши сны?» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Похождение зубного врача» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай, Шегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлетпүр киадыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киадыстарының 2-37-13, чагаа киадызының 2-41-27, информация киадызының 2-20-60, культура киадызының 2-23-54, радио ажыл-агый киадызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуң кезбейи бергизе 2-32-75 телефонче долгаар.

Сойуунуң индекизи 54241.
Чылга 300 катап үнер.
Хемчээли 2 параага амаан.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Шегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3523.
ТС—00653

Туниолика республикалык библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 6 суббота № 132 (13432)

1925 чылда үнделип эгелээнзиг. Өртээ 3 аңгыда

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу июнь 4-те болуп эрткен хуралында Берлинге май 28—29 хүнүнде болуп эрткен Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң эчиг-чеглиг чөвүлел хуралының түңнелдерин чугаалажып көрген.

М. С. Горбачев баштаан совет делегациязының ажаа кылган ажылын Политбюро түүлдүргүнген. ВКО-нуң болгаш НАТО-ның аразында чугаалажышкынарны хөгжүдеринге, Европага бот-бодунга бүзүрежилгени бижыглаарынга бараан болуп, социализмниң шериг стратегиязының кампаниякчы характерин тодарғайы-биле илергейлеп турар Варшава Керээзиниң чурттарының шериг доктриназының дугайында документтиниг бедик-биле үнелээн болгаш деткээн.

Оларның кадыг шинтпирлээри делегей болуушкунарын болгаш соруглаларын көөрүүге акы-дүжмө чурттарның чаңгыс эви Берлинге баа катап илереэн. Социалистиг күрүнелерниң инициативаларыбиле улуг холбаалыг, делегей харылзаалыында байдалдың позитивтиг-биле өскерилгенин демдеглээн, Европаның улустарын дүвүредип турар, оон иштинде биргиче-ле— Европада ортумак ыракылдың болгаш оперативтактиктиг ядролуг ракеталарны узуткаарының эргежок чугулазының, хемертен халдаарының айылын кызыгаарлаарының айтырыгларын шинтпирлээриниң чүгле-ле Европа улустарының эвилиг-дүвүрелиниң эки-чанын, ооң иштинде Германның Федеративтиг Республиказының болгаш ГДР-ниң, Польшаның, Чехословакияның, Венгрияның, Румынияның, Болгарияның, Монголдуң Ардыг Республиказының, Куба Республиказының, Вьетнам Социалистиг Республиказының, Лаос Демократтыг Республиказының, Корея Демократтыг Народтуң Республиказының, Социалистиг Эфиопияның, Социалистиг Мозамбикиниң, Социалистиг Народтуң Ливияның, Социалистиг Мексиканыг Соединенныг Штаттарның, Канаданың, Финляндияның, Швецияның, Норвегияның, Данияның, Исландияның, Австрияның, Грецияның, Индияның, Мексиканың, Аргентинаның, Бразилияның, Перуның, Боливияның, Эквадорның, Колумбияның, Венесуэланың, Панаманың, Никарагуаның, Коста-Риканың, Гватемаланың, Сальвадорның, Гондурасның, Ямайканың, Гайананың, Суринамның, Тринидад болгаш Тобагоның, Шри-Ланканың, Непалдың, Бирманың, Таиландының, Малайзияның, Сингапурның, Индонезияның, Филиппиниң, Австралияның, Зеландия Нованың, Ирландияның, Португалияның, Испанияның, Швейцарияның, Люксембургуң Ханызының, Бельгияның, Нидерландының, Франциязының, Италияның, Албанияның, Югославияның, Австрияның

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

ЧҮҮ ДЭЭШ ШҮГҮМЧҮЛЕТТИРГЕНИЛ?

Таңды районда «Коммунизмнин херели» совхозтуң коммунистериниң ниитя хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Совхозтуң удуртукчуларының, специалистериниң кадрларны киижизидер херекке ролюнуң болгаш киржилгезиниң дугайында партком секретары С. С. Сымчаанның илеткелин анаа дыңнап, чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылды эде тургузар, кадрлар-биле ажылды эжиидер дээш партком, дирекция, кодээ Советтиң күүскому, профэвилел комитеди, специалистер соңгу үеде чамдык ажылдарны кылып турарын илеткелчи база санап берген коммунистер хуралга демдеглээн. Совхозтуң кол специалистеринде дээш эртеминг, бодунуң адырының ажылын эки билир аныяк эштерни шилип, депшиткен.

Ындыг-даа болза совхозтуң экономиказы хөгжүвейн, көргүзүтлери кудулап турарын сагыш човашкын-биле хуралга илеткелчи айыткан. Совхоз эрткен чылын 70 муң рубльдиң орулгазын алыр планныг тургаш, 138 муң рубль карылгалыг болган. Ажыл-агыйның кол экономиказы мал ажылы, ындыг турбуже, ооң баш санын өстүрериче, продуктудуун бедидериче чогуур кичээнгейин партком, дирекция, специалистер сагыш салбайн келгиниден, ылангыя хөй ажылы карылгалыг болуп турар. Эрткен чылын ажыл-агыйдан 1053 баш шээр мал өлген болза бо чылдың үүле бирги кварталында 1643 баш шээр мал хораан. Эът, сүт, дүк бүдүрүп турарының бот-үиези планда көрдүнгенинден улуг.

Четпестерниң үнүп турар чылдагаазы болза совхозтуң удуртукчуларының кадрлар-биле ажылының четпезинден болуп турарын хуралга айыткан. Ажыл-агыйның удуртукчуларының ажылының, кадрлар киижизидилгезинге киржилгезиниң кыска характеристиказын партком секретары берген.

Улус ажыл-агыйының кадыы-даа адырының бүдүрүлгелериниң чедиишкинниг ажылдаары ооң бирги удуртукчузунуң ажыл-чорудулгазынан, кадрлар-биле ажылдап билириинден, киижизидилге ажылынга киржилгезинден улуу-биле хамаарыжырын илеткелчи эгезинде айыткан.

Совхоз директору К. Ч. Хертек ажыл-агыйның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, специалистер болгаш өске-даа кадрлар-биле ажылды эжиидер, оларның даалган ажыл-хереэнге харысалгазын бедидер, олардан негелдени күштелдирер дээш хүн бүрү ажылдарны чорудуп турар. Ынчалза-даа директорнуң ажыл-чорудулгазының төнчү түңнелдери шоолуг эвес болуп келгенин илеткелчи хуралга чугаалаан. Ооң уламындан совхоз бүдүрүлгезинге удуртулганы кошкатканы дээш К. Ч. Хертекти каш удаа шыңгыы чугаалажып, хемчегларни алган. Ажылды эжиидерниин талазы-биле ооң аазаашкыннарын хүлээп ап, орта бүзүреп турган, ындыгда болза эде тургустунуушкун, чаартылгалар ам-даа көзүлбейн турар. Мал, чер ажылын хөгжүдериниң, социал айтырыгларны эжиидерниинг дугайында хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдези багай. Совхоз эрткен чылын, бо чылдың беш айларында бүдүрүлге көргүзүглерин эжиидип шыдаваан.

Совхоз директору коммунист К. Ч. Хертек кадрлар-биле билдилиг ажылды чорупгайн турарындан четпестер чайлаттынмаан. Ылангыя кол специалистериң ажылын шын удуртуп, баштап шыдаваан, олардан шыңгыы негелдени тургуспайн турар. Оон ангыда тускай эртемнигдер-биле кылыр ижин ажыл-агыйжы ёзуубиле эки дугуржуп, сүмелешпес үнүн улгаттырар чоруктар илерел турар.

Совхозтуң мал, чер ажылын шапкын хөгжүдери специалистериниң эртемге үндезилел чоруткан ажылындан хамаарылгалыг болуруун хуралга айыткан. Кол мал эмчизи В. Д. Куулариың, кол зоотехник В. К. Оюнуң, кол инженер Е. М. Оюнуң, кол экономист А. К. Тулуштуң, кол бухгалтер У. Чавынчактың, прораб Л. К. Оюнуң болгаш өскелериниң ажыл-чорудулгазынга, оларның совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдер дээш киирип турар үлүүн чугаалаан, партком секретары четпестерге болгаш чедир кылдынмаан ажылларга доктаатаан. Ылаңгыя малды зооветеринарлыг негелделер ёзугаар ажаавайн, чемгербейн, зарыгларга удур эмнээшкиннерни кылбайн турарындан оларның ынзы-бүрү чылдагааннар-биле өлүрү көвүдээн. Ол ышкаш малчыннарның ортумак звеноюн специалистериниң бот-харыысалгазын, билинин, мергежилин бедиттпейн, ажылдаарынга, чурттаарынга тварымчалыг байдалдарны тургуспайн турар. Бо четпестер болза кол мал эмчизи В. Д. Куулариың, кол зоотехник В. К. Оюнуң ажылынче хамылап кирбейн, эде тургустунмайн, даандырган херээнге ээ-харыысалга чок чоруунудан болганын шүгүмчүлээн.

Совхозта профэвилел комитеди (даргазы Ю. В. Оммуң) ажылчыннар оргузунда чарыштыг организастаарын, шаңналмактаарының хемчегларни сайзырангайжыдар, экономиктиг билиглерни неперединр, ажылнычылерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанарынга тварымчалыг байдалды тургузар болгаш өске-даа совхозтуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң планныг онаалдаларын күүседир дээш демиселге идепкейлиг киржир ужуруут тургаш, негелдеге чедир ажылдаваанын, ам-даа эде тургустунмаанын хуралынга четпес деп санаан. Чарыштың организастаавазын, түңнелдерни үндүрбейн турар. Часкы ховуажылдарының үезинде күш-ажылчы маргылдаанның түңнелин түгле чаңгыс удаа үндүргеш. Экономиктиг өөредилге кошкак, бот-оруулга-чарылганы, бригада, өг-бүле керээнин нептередир ажылды сула чорудуп турар.

Кодээ Советтиң күүскому (даргазы В. Д. Эртине) ажылдын эде тургузуп шыдавайн турарын айыткан. Депутаттарның инициативазы кошкак, боттарының округтарында ажылдаары, ажылчы чонунарның киижизидилгезин, суур чаагайжыдылгазын эжиидер талазыбиле чорудар хүлээлгелиг ажылдарын идепкейжидип чорутпаан.

Аныяк хойжу Р. Б. Бадыгыр сөс алгаш, чаа ажылдагы калчыннарны специалистер өөретпес, кандыг-даа дуза, дегинниг көргүспейн турарынга хамудаан. Механизатор В. Б. Оюн саналынга механизатторларның бүдүрүкчулуг ажылдарынга тварымчалыг байдалды тургуспайн турарын дээш директорны шүгүмчүлээн. Мал чемчи билеткээр бригаданың төвү чок, ооң-ла ыцай-бээр көжүрүп чоруур вагончуң безин чок. Чеменирле суур кирер, орта үш-дөрт шакты чидирип, эвээш эвес кывар-чаар материалдарны чарыгдап турар, ол улуг когарал дээрзин айыткан. Хойжу М. С. Долгар санал бергеш, директор, специалистер малчыннарның канчаар ажылдап, чурттап турарын сонуургап көрбезин, зооветеринарлыг ажылдың багайын, автомагазинмер келбезин, эмнелге ажылдакчыларының, хойжуларның кадыын шинчивейн, эмчи дузазын кошкак чедирип турарын чугаалаан. Санал берген коммунистер ажыл-иште четпестерниң үнүп турар чылдагаанны совхозтуң директориязының, кол специалистериниң кадрлар-биле

«Шынга» хабарлы

«ОРУК АРА ДОКТААГАШ»

Ынчы эгелиг корреспонденция бо чылдың апрельде № 99 «Шынга» парлаттынган. Кызыл—Ак-Довурак аразынга арыжар пассажирлер автобус доктаар черге бойдустуң каасталган хумагалаар, камнаарны чүтүлээ деп айтырыгны автор көдүрүп турар. Шагаан Арыгны эрткеш элээн бадыг ора, чолаачыларның чанчыл болган доктаар чери хемчигеш уву — чараш оът-үнүштүг черни пассажирлер чүделип турарын, ында санитарлыг байдалдың таарымча чогуп автор бижээн.

Бо бүгүнү автор чөптүү-биле шүгүмчүлээн, иниги ажыг-талдың автомобиль оруунуң инженерлиг чаагайжыдылгазы чениң негелделериниге ону дыңнаткан. Автопавильоннарны, автобус доктаар, пассажирлер дыштанып чорларын тудары, шимчээшкиниң айыл чок чоруун бедидеринче утланган өске-даа хемчеглерни ап чорудары көрдүнген. 1987 чылда 12 автопавильонну тудар, ооң иштинде Кызыл—Ак-Довурак аразының оруунга бир автопавильонну, 260 дөрбелчин метр хемчээлдиг дыштанып шөлдү тудар.

1988 чылда чорудар ажылды планнаарда «Орук ара доктаагаш» деп чагаанның автору М. Данзын-болдуң хемчигеш чанынга дыштанып чер тудар талазы-биле саналын өөренип көөр.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХӨЙ КЕЗИИ БАДЫТКАТТЫНМААН

Тожуунуң Сыстыг-Хемден чагаа редакцияга келген. Сыстыг-Хемниң аныыр-тывыш ажыл-агыйының директору доңгуп, ажыл-агыйжы эвес, ээ-харысалга чок, дөргүл-төлгей, таныш-көруш тыртып турар дээрзин автор бижээн.

Фактыларны хынап көөрүбиле ону Тожу районнуң улусчу контроль комитединче редакция чагаанны шилчиткен. Ооң инспектору С. С. Назынның харыызында бижип турары болза:

«Чоруткан хемаладының түнелинде фактыларның хөй кезии бадыткаттынмаан.

Тоозында белеткээн сигенин кым-даа актылап, үнүүр биживвээн, кур ашкан сиген аныыр-тывыш ажыл-агыйның черинин баланысызында турар. Ында 55 тонна сиген турган, ооң чээрби сес тонназын хуу улуска саткан, арткан чээрби үш тонназын сөөлгү үш чылда кур ашкан. Үр шыгжаанының ужурунда ооң шынары кудулаан, дөрт тонна хирези ирип, баксыраан, кажаанның эжиин багай дуглаанындан мялга саза бастырганы шын. Бо дугайын көдээ Совет даргазының оралакчызы, аныыр-тывыш ажыл-агыйының улусчу контроль бөлүүнүң даргазы И. Г. Биков аныыр-тывыш ажыл-агыйының удуртукчуларынга бо чылдың январь, март айларында дыңнадып, чугаалап турганының түнелинде сиген кажаазын быжыглап септээн. Амгы үеде сигенни катап эле сараяттап, ооң үрелип баксыраанын ангылап турар.

Аныыр-тывыш ажыл-агыйының директору Н. И. Килин доңгуп, ооң-биле сөс каржып болбас, эрге-дужаалын ажыглаашкаа кара туразында ажылдап турар деп авторнуң бижээни шуут бадыткаттынмаан. Чамдык таварылгаларда ажылчыннардан дыңнаар негелде кылыры шын.

Бо чылдың январьда Мерөликни деп киженни токарының чартык, чолаачының бүдүн шалыңнга хүлээп алгаш экспедитор кылдыр ажылдадып турары шын. Херек кырында аныыр-тывыш ажыл-агыйында экспедитор деп штат чок. Ол мышкаш Газ-66 деп машина база чок. Эш Мерөликни ооң муриунда ол коллективке ажылдап тургаш катап чедип келген болуп турар.

Эрткен чылын келген чаа карабиннерни участок эргелекчилери, улуг охотовед болгаш аныыр-тывыш ажыл-агыйының механиги алган, артканын ажылчыннарга, аңчыларга үлеп бергени тодаран.

Республиканың Аныыр-тывыш ажыл-агый эргелениинің бо чылдың майда № 32 дужаалын ёзугаар Сыстыг-Хемниң аныыр-тывыш ажыл-агыйы чыл планын ажыр күүсеткени дээш ооң директорунга, улуг охотоведке, улуг бухгалтерге шаңнал акшаларны тывыскан. Тускай эртемниглерге, инженер-техниктиг ажылдакчыларга чыл шалыңының 40 хуузун шаңнал кылдыр база тывыскан. Нииттизи-биле 8247 рубль түңнүг шаңналды чээрби үш кижиге тывыскан. Ажылчыннар, аңчылар болгаш өске-даа тывыш ажыл-ишчилери аныыр-тывыш ажыл-агый черлериниң сазвырын ёзугаар ол шаңналга кирбези көрдүнген».

ХУРАЛГА САЙГАРЫП КӨРГЕН

«Агроүлетпүүртрансстың» Чадаамада автобүдүрүлгези планныг онаалдаларын күүседип, социалистиг чарышка багай эвес түңнелдерлиг болуп келзе-даа коллективте таарымча чок байдалдар ам-даа хөй болуп турарын бижээн чагаа редакцияга келген.

Чагаада бижиттинген чамдык фактылар бадыткаттынып турарын Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы турган Д. С. Куулар редакцияга дыңнаткан.

Планныг даалгалар күүсеттинип турза-даа коллективте ажыл шагы үзер, аразында эп-найырал чок, алгыжыр чоруктар бар. Чамдык мындыг эштерни эң хуу судулга көргеш.

Коллективте хөй-ниитн организациялары чамдык ажылдарны кылып турза-даа ооң дээштин чавыс. Четпестерни баш удур болдурбазының хемчеглерин четпес ап чорудуп, чүгле фактылар болган соонда сайгарып каар чоруктар бар.

Ында профэвилел организациязы социалистиг чарышты кварталдап түңнеп, көскү агитацияны бо чылын чаартқан.

Коллективте кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаанны, КАМАЗ-тар гаражы хирлиг, вентиляция чок болуп турарны тодаран. Амгы үеде ЗИЛ-554 маркалыг 18 автомашинаның 15-жи кожуглуг чоруп турар. Автоажыл-агыйының девискээринде чадагай черлерде чыдар хоолайлар болгаш дүргүдүг сывырындактарны шывыглыг черлерже киирип шыгжаарын администрацияга дааскан. Коллективтиң ажылчыннарынга бээри-биле тускай хептерин , болгаш аржыылдарны алган.

Чагаада бижиттинген өске-даа фактыларны хынаанының түңнелдерин автобүдүрүлгениң инженер-техниктиг ажылдакчыларының хуралынга сайгарып көрген болгаш коллективке кижизидилге ажылын күштелдирерин, четпестерни эдериниң хемчеглерин алырын администрацияга, ында партия, профэвилел организацияларынга дааскан.

В. САННИКОВ,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өртке удур камгалалының килдизиниң улуг инженери.

Өртке удур албанның кижилери

КЫЗЫЛЧЫЛАР ШЫЛГАРААННАР

Кызылда Совет Тывазының 5 чылы аттыг стадионга өрт өжүрүкчүлериниң эзелчиглиг республика маргылдаазы эрткен. Өртке удур кезектериниң ол маргылдаазынга аныяк өртчүлериниң дружиналары баштайгы удаа кирипшкен. Моон мурнунда Ак-Довурак хоорайга, Бай-Хаак суурга эрткен шилилде маргылдаалариның шаңналдыг черлерин эзлээн командалар бо маргылдаага белеткелин, аргадуржулгазын көргүзүп шенешкен.

Өрт өжүрүкчүлери кончуг, изиг, соок хаттыг, чаъстыгда хүниерде өрттү өжүрер болгай. Ынчангаш маргылдаалар база агаар-бойдустуң ыңдыг үезинде эрткени тавары-лга эвес.

Эрткен чылдың маргылдаазының тиилекчизи — Кызылдың өрт өжүрер командазының спортчулары тукту көдүргеп.

Өртке удур хереклерин ажыглаарының болгаш спортчуларның күш-дамыр белеткелин хынаарының маргылдаазы чидиг байдалга эрткен. Баштайгы хүнде өртчүлер үш каът бажыңга дең суурганың кырынче чаданы улай салып тургаш, соңгалар тавартыны үнерниге маргышканнар. Аңаа Кызылдың өрт өжүрер шеригжиткен тускай кезээниң командазының кежигүннери В. Лукин, И. Шайхутдинов, А. Котовщиков, О. Артемьев болгаш Г. Яровой олар мурнааннар. Олар 100 метр дистанцияга шаптараазының черге мергежилгелер күүседирингe база тиилээннер. Маңаа И. Шайхутдинов база школачы В. Рубзнов олар эки көргүзүглүг болганнар.

4×100 метриин эстафета-ныга база-ла кызылчылар бирги черни эзлээн. Аныяк өртчүлериң аразындан барыын-хемчиктиң школачылары тиилээн.

Маргылдаазың түнелинизе өрт өжүрер дериг-хереклерин дүрген болгаш шын ажыглаан биларын база кашпагай, диидим чоруу дээш бирги черни Кызылдың өртчүлери чаалаан ап, республиканың Иштики херектер министерствозунуң өртке удур албаның шилчиир кубогу болгаш өртектиг белектери-биле шаңнаткан. Ак-Довуракның болгаш Бай-Хаактың өртчүлери кижи, үшкү черлерни эзлээннер.

Т. СЕМЕННИКОВА.

ЧУРУКТАРДА: өрт өжүрүүчүлериниң маргылдаазында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ӨРТТҮ ӨЖҮРЕРИНГЕ КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН

Сарыг-Сеп—районда сайзырап орар суурларның бирээзи. Ында өрттен камгалаар кезээ бар. Ооң коллективи— кезээде белениниң одуруунда. Эрткен чылдың социалистиг чарышыга коллектив мурнуку черни эзлээш, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бодунуң ажылынга бергинеген кижилер, хоочуннар ук коллективте ажылдап турар. А. Ребенков ол черниң начальниги. Ол ажылды чаа хүлээп алган-даа болза, суурнуң байдалын ханы өөренип, коллективтеги негелделеги шыңгыраткан. Албан черлерин, бүдүрүлгелерин болгаш чурттагга бажыңнарының байдалын олар эки билгеп турарын негеп келген. Школага, клубка, чурттагга болгаш бүдүрүлге черлериңге өртке удур ажылдакчыларны бо-ла көрүп болур. Олар өртке удур профилактиктиг хемчеглерин ап, таймылыр ажылын кылып турары ол.

Сарыг-Септиң өртке удур кезээниң ажылдакчылары дайынчы мергежилиг болгаш өөредилгезин доктаамал сайгырадып келген. Кезектиң начальниги, эзелчиглиг дежурныйлаар кичээл бүрүзүнге чогаадыкчы арга-биле белеткенип келген. Ынчангаш ук коллектив республикада өске профессионал мергежилгилерден чылдың бирги черни эзлеп келгени таварылга эвес. Олардың өрт черниң бажыңына кирерге оңзагай. Ооң дериглезин өртчүлер боттары кылган. Кызыл-булуңну дерээни эки. Кичээл эрттирер, дыштанып өрээлдериниң иштии арыг-силиг, өрт хереклерин арыг гаражта белеп кылдыр делгеп каан.

Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини чолаачы Александр Коробейников, өрт өжүрүкчүзү Иван Кудрявцев, салбыр командири Борис Кожевников олар чурттакчыларның ынанышкыг кижилери. Владимир Жидеев, Анатолий Дорофеев, Владимир Сухов олар өрт-биле чаңгыс эвес удаа сегирижип ап, чоннуң эт-севин өрттен камгалап келген. Чурттакчылар оларны идегелдиг камгалакчыларывыс деп сеткилиниң ханызындан өөрүшкүзүн илередип орарлар.

В. САННИКОВ,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң өртке удур камгалалының килдизиниң улуг инженери.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫ

КАНБЕРРА. СЭТА-ның корреспондентизи Алексей Воронининиң дамчыткаңы болза: Сидней мутулдуруга чедип келген ракета-биле чепсегленген «Стеррет» дээр америк крейсерни удурланыышкынының массалыг чыскаалы-биле уткаан. Чыскаалдың организакчыларының санап турары-биле алырга, ядролуг чепсектиг боон болур кораблыг уткуштур он-он яхталар, катерлер, шлюпкалар болгаш хемелер уткуштур удурткан. Удурланыышкынның киржикчилериниң бирээзи «Стерреттиң» кырынче үне берген, ынчалза-даа ону америк далайжылар туду алгаш, австралия полициязынга дамчыдып бергеп.

Мугулдуруңуң эриин дургаар чыскаал база болган. АКШ-тан ядролуг чепсектиг кел дивээн валчыларының австрали порттарже киреринге хоруурун негээн плакаттарны тайбыңның талалакчылары көдүрүп алган чораан. Кожазында Чаа Зеландиянның чазаанның тургускаңы мындыг хоргудаашкыны чедип алыры—тайбың дээш австрали шимчээшкинниң кол сорулгаларының бирээзи.

Бо хүнүнде австрали порттарга келир үжурлуг «Мидуэй» авианосецке баштаткан АКШ-тың шериг-далай флодунуң корабльдериниң отрядының составында ракета-биле чепсегленген «Стеррет» крейсер база кирип турар. Чоокну хүнүнер иштинде америк 9 корабльдер Сиднейге болгаш Брисбенге, Карнске болгаш Мельбурнга, Ньюкаслге болгаш Хорартага баар.

НЕМЕЙ ЧОРУДАР

ВАШИНГТОН. Бо неделяның төнчүзүнде «Саратога» дээр америк авианосец Мэйпорттан (Флорида штат) үнүпкеш, Чер Ортузу далайже чорупкан. Оңу 14 корабль, ооң иштинде ракеталар-биле чепсегленген «Вирджиния» дээр атомнуг крейсер удээр. Ол дугайын америк шериг ведомствозунуң төлээлекчизи Роберт Симс медеглээн. Ооң чугаазыбиле алырга, ол корабльдерни чорудары АКШ-тың алдыгы флодунуң составында кирип турар шериг-далай күштерин «аңаа калбартып тургузары болур. «Саратога» авианосецке составындан АКШ-тың шериг-далай күштеринин үш корабльни солуур. Пентагонның төлээлекчизиниң демдеглеп турары-биле алырга, Персид мугулдурунда туруп турар АКШтың шериг-далай күштериниң белүүнүң саны элээн каш корабльдерге улгаттырган туруп болур. Персид мугулдурунда АКШ-тың шериг-далай күштеринин «Чоокку Чөөн чүк бөлүүнден» ангыда Индий океанда «Констеллейшн» авианосецке баштаткан бөлүк база бар.

(СЭТА).

Пентагонның төлээлекчизиниң чугаалап турары-биле алырга, «Саратоганың» бөлүүнден үш корабль «үе эрткен соонда» Персид мугулдурунда «Чоокку Чөөн чүк бөлүү» деп аддар корабльдерниң

БАЖЫҢ ЧОКТАР

САН-ФРАНЦИСКО. Бажың чок кижилерниң айтырыын шинтпирлээринин онзагай аргазын Лос-Анджелестиң эргечагыргалары тып алган. Улуумуң талазы-биле АКШ-та ийиги черни эзлеп турар хоорайның кудумчуларында хоргастанып чурттап турарларга бир эвес олар неделя иштинде хоорайдан үнүп чорутпас болза, оларны кара-бажыңнаарыбиле кыжанып турар.

Ол «чаа» идеяның автору хоорай полициязының баштыны Дэрил Гейтс болган, оңу Лос-Анджелестиң мэри Том Брэдли чугаа чокка деткээн. Оларның айтымшкыны-биле полицейлер чагыларда болгаш бажыңнар ханаларында чарлалдар азып турар. Ол чарлалдарда июнь 5-тен эгелээш «кудумчуларга чурттаарын» хоруур болгаш оңу үрээнилерни 500 долларга торгээр азы чартык чыл иштинде кара-бажыңнаар деп сагындырган. Аглаашкыннарга белеткеним бүгү чүүлдерин оскуткан — ажылын, чурттаар бажыңын болгаш хөй таварылгада бодунуң келир үезин чидиргенинер. Олар кара-бажың камераларын эвес, а айыл чок чурттаар черни хереглеп турар деп, «Лос-Анджелес таймс» солун бижээн.

Бажың чоктарны истеп сүрериниң араатанзыг планы хоорай прокурору Джеймс Ханны безин киленгидипкен. Оларның хонар чери чок дээш, үүгле олар ядыылар болгаш олардан ниитилеп ойталаан дээш суд ёзузу-биле оларны мен истеп сүрбес мен деп, ол медеглээн. Ынчалза-даа прокурорга ооң турар черин дораан айтып берген: «Дээрги Хан херекти полицияның кирип келгени-биле көдүрүп үндүрер ужурлуг, а бис кара-бажыңчыларга бүгү кижилерге сер тыпты бээри дээш сагыш салыр бис» деп, полиция департаментизиниң баштыны аңаа сагындырган.

(СЭТА).

ТРЭ УЛУУ-БИЛЕ ИДЕПКЕЙЖИТКЕН

МАНИЛА. Филиппинимда чажыт операцияларны ТРЭ улуубиле идепкейжиде бергеп. Бодунуң ажылдакчыларының саимы 157 турганыдан 227 чедир ковудеткеп. АКШ-тың ол шпион албан черн дешпилгелиг партияларга болгаш организацияларга удур демселдеп чоруудуп турар барымын үзелдиг чепсектиг белүктериниң ходелиишкиниерин күткүп турар. Мурнунда АКШ-тың костюция министри чораан Рамсей Кларкка баштадып алгаш, ол чуртка танышмага ани-чоруун кылып чораан америк юристерниң бөлүүн бодунуң ылеткелиде ол дугайын айтып турар. Илеткелден алган сөйгалакчы фактыларны болгаш Филиппинида политиктиг болуушкуиарга америк ТРЭ-ниң дорт холгаарлап киржин турарының дугайында түүлдерин «Малайя» солун бижээн.

Америк юристериниң өске бөлүүнүң удуртукчузу Леонард Вейнгласс Филиппинимиың соңгу чүгүнде Багио хоорайга май 28-те журналистерге чүве чугаалап тура, Филиппинны архипелагтың ортулуктарынга бодунуң үр чылдыг шериг-стратегтиг эрге-ажыктарын хандырын алыры-биле Ак бажыңның ТРЭ-ни ажыглаар деп чүткүп турарының дугайында саптүүнерни чугаалаан. Кларк-Филлинде АКШ-тың шеригагаар күштериниң базазынга чораш, аңаа бодунуң шериглерин хөйүү тургузарынче ажыл-херекти Пентагонның чорудуп турарының болгаш соонда барын Филиппинимы сылдыстар дайынының программазын боттандырып чорударынга киришкиткирер деп турарының дугайында түңнелдя Вейнгласс үндүрген.

Ында байдалдарда Филиппинида Пентагонның базалары филиппинны национ чүгле эрге-ажыктарынга бараан болуп турар дээр дугайында Вашингтонның медеглелдериниң мегези болган шын эвес медээни калбаа-биле чорудуп турары билдинтир.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

Кубаның хоорайларының кудумчуларында совет автомобильдер чыл келген тудум көөрдеп турар. Изиг агаарлыг чуртка совет машиналарының эдилели база-ла эки боон турарындан чок ону хөйүү-биле садып ап турар.

ЧУРУКТА: Гавананың кудумчузунда «Лада».

О. СЕРЕДАНЫҢ фотозу.

◆ **ХАНОЙ.** Чуртта чазын чажар рястиң ажаап алмышкыны доостурунга чоокшулап турар. Амгы үеде республиканың соңгу талакы районнарда 700 муң гектар черниң ризи ажаттынган. Ол дээрге ында бүгү тарылга шөлүнүң 65 хуузу болур.

Тараажылар бүгү хемчеглерни ап тургап-даа болза чуртту кол тараазы болур бо культураның дүжүдү планда көрдүнгениниден куду болган. Эрткен сезонның агаар-бойдузу элээн берге байдалдыг болганындан кандыг-даа үнүштүг өзүлде-дүжүдү багай болган. Ындыг болзажок чуртту таразжылары бүгү чүвени агаар-бойдусче чаа кагбайн турар. Кооперативтерде болгаш бүдүрүлге бригадаларында чер ажылының дүжүктүр чорууң бедиделиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып, хову ажылдарын ам эгелээн сезонда депшилгелиг арга-биле чорудар, бедик дүжүттүг трезинерни ажыглаар хемчеглерни ап турар.

◆ **БУХАРЕСТ.** Румыниянның улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи Ровинараның хөмүр-даш бассейнниң коллективи чыл эгезинден бээр планнан ажыр 200 муң тонна одаар чүүлдү казып тыпкан. Чуруттуң оскедаа шахталары планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырып турар. Чижээлээрге, Плорештиниң шахтёрлары планнан ажыр 60 муң тонна, Банатаның — 70 муң тонна одаар чүүлдү хереглекчилерже чүдүрүп чоруткан.

Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылды эде организатсиялаының, бүдүрүлгеге чаа техниканы шиңгээткенниниң ачызында ындыг эки түңнелдер чедип алдынып турар.

◆ **УЛАН-БАТОР.** Моол Арат Республиканың пайысылалынга чоокта чаа бижикбилиг чок чорукту узуткаарының делегей симпозиумуу болуп эрткен. Ол чыышка Вьетнамның, Барбадостуң, Зимбабвениң, Индияның, Индонезияның, МАР-ның, Нигерияның, Никарагуаның, ССРЭ-ниң, Суданның, АКШ-тың, Швецияның улус ооредилгезининиң коскү ажылдакчылары болгаш эртемденнери, ЮНЕСКО-ның төлээлери киришкен.

Симпозиум «Улан-Баторуң медеглели» деп документтиниг хүлээп алган болгаш ону бүгү чурттарның чазактарынче чоруткан.

Амгы үеде делегейниң бешмиллиард кижизиниң бир миллиард хирези үжүк-бижик билбес болгаш делегейде чыл санында 100 миллион хире бичии уруглар ада-иезининг түрениг байдалында школага өөренир аргазы чок боон турарын ол документтиде айыткан.

1990 чылды Моол Арат Республиканың эгелекчи саналын ёзугаар делегейниң үжүк-бижик чылы кылдыр чарлаан.

(СЭГА).

ЭДЕ ТУРГУСТУНААЛ

Ажыл чылаыр хөй сөс эдер,
Арагалаар, кончаа сүрер —
Хөйүүн ижин кылыксавас
Хөөремиктер, кичээнгеп!
Даамай хөөнге алзывыткаш,
Таваар орган үе эрткен.
Бюрократ, чалгааларны
Бүгү улус бүргү шапкан.
Чашпаа, хопчу, ажырымчы,
Чазыйлар ам кезей берген.
Оорларыңы, хээлиээрлериниң
Оруктары дутлаттынгаш.

Революсчу чазыртылга
Ие-чүртта калбарбышаан,
Эчис түңнел экижизин,
Эде-кере тургустуналл!

И. ПРИНЦЕВ.

СИГЕН КЕЗИК ЧИЛЕРИ

Кезер сиген терең-терең,
Кадыыр-бизи кылаш-кылаш
Шынганнары мөчек-мөчек
Шымрак эрлер сергек-сергең.
Орайтааже, серииң турда,
Олар улам шалып-дүргең.
Чайганыры бир аай деп-деп,
Шалыыштары биске кып-кып.
Чаагай чыттыг кескен сиген
Чалгылгар боон херлип орда.
Хая көрүп, дерии чодуп,
Катыы-хөлүт тургулаарлар.

К. ЭКЕР-ООЛ.

КЫШКЫ ЧЕЛЭЭШ

Сыгырарган хүннүң караа
Сыргаланып кылаңнай-дыр.
Кайгамчыктыг кышкы челээш
Каазын көрдүм.

Алдын-Доос-ла!
Чүлдү-чүрээм өөрүшкүдеп
Чүглеттингеш, мрлай берлэ:
Кышкы челээш көргеш кижи
Кырывас деп улус сөглээр.
Көстүктүг хүн ширээзинде
Хөтлүү сүргей чазанып ор.
Чайыр алдын эртинезин
Саарып ойнап чайганып ор.

З. НАМЗЫРАЙ.

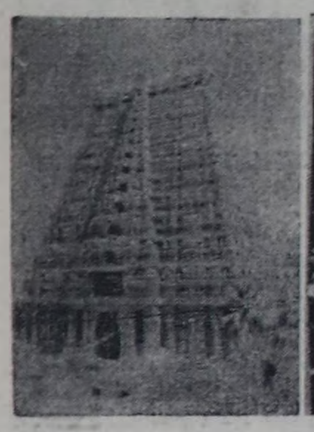
СОНУУРГАКТАРГА

ФАНТАЗИЯ

СОНУУРГАКПАЙ

Индияның мурвуу чүгүнде бо онзагай дуганның баштайгы кадын 400 чыл бурунгаар салган. Ындыг-даа болза оон тудуу чаңгыс чүс чыл дургузунда доозулбаан. Оны чүгле 1979 чылда эде кылгаш, тудуун дооскан. Ол ам Азияда эң улуг дуганның бирээзи болуп турар.

КУР. Бүгү-кыдаттың цирк ураи чүүлүнүң ийиги конкурузу республиканың эң улуг хоорайларының бирээзи — Шанхайга эртикен. Анаа чүрттүн булуңнарындан кыдат циркти барык 600 хире мастерлериниң күүселдеери бүдүн неделя дургузунда дөрт аренага уламчылап келген.

ЧУРУКТА: күүселделе «Артылаанар таңчызы».

ЫРЫДА ДЕГ АМЫДЫРАЛ

Улут Октябрь-биле салым-дуузу холбашкан бир онзагай бүдүш-шынарның эрес-дидим кижилери социалистиг Ада-чуртунга кызыгаар чон бараан болуур өндүр чаагай херекке бодунуң амыдырал-чурттаалгазын бүрүн берген. Ындыг кайгамчык кижилериниң бирээзи—«Каң канчап катканыл?» болгаш «Шуургандан төрүттүнгеннер» деп алуы чон чогаалдарның автору Николай Островский. Оон ат-алдары бүгү делегейге билдингир. Оон ады чаныш-сыныш чок шыдамыктай чорукка, революсчу чаагай херектерге бодун чүүл-биле бараалгадырынга үлегер-чижек боон турар. Николай Островскийниң дутаймында чугаалап бээри-биле чогаалчының кадайы, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Раиса Порфирьевна Островскаядан журналист Е. Гильманов дилээн.

— 1926 чылда мээң авам шаандакы эжиндеп чагаа алган. Ларыг оглуы дүргеп сегинир дизе, мурнуу чүкке дыштанып баар болза эки дээрзин эмчилер сүмеледи деп бижээш, Колянны хүлээп алырын авамдан дилээн. Бис ынчан Новороссийск чоогунда ажылчын суурга аргажок тар бажыңга чурттап турган бис. Ынчангаш ол дилег авамны өөрткен деп чугаалап шыдаваc мен. Ооң бир чылдагааны аарыг кижиге оруунуң кана салын бээрин безин баштай шинтпирлеп чадап турган бис. Бажыңның тары ындыг кончуут болган.

22 харлыг Островский ынчан узун, аргаяы аажок, эктинде костюму шоодай шыпкаш бөлбүргей кылдыр көзүлген. Чиңгир саргыл карактары армын-шырайының ак тос апарганын көргүзүп турар. Чүгле колдуктаап дузазы-биле арай боорда шимчээр. Эрес-маадырлыг чүве ыяда көнгүс. Ынчалза-даа ол оолду аажок сонуургап, хайгаарап көрүп турган мен. Ынчан бистиң ол черивиске кайда-чүде ыракта төөгүлүг болуушкунарның ужу-кыдыы дыңналып кээп турган. А бистиңде кайда-ла-бир чаа орай-делегей-дең келген бир онзагай, аңаа эвес салым-чолдуг кижи.

Ону кайган магадаарының чылдактары хөй турган. Николайның аарыг-биле ханчаар эрес, шыдамык демнесежип турганын көрген мен. Буттар муниүп, одуга бербезин дээш ырак черге кылаштаарывче ол бодун албадап турган. Колдуктааштыг хүнүн-ле хоорай кирер, а ол дээрге аңаа чедир үш километр болгай. Бир-ле катап соок күзүн, суггур чаъс кудуп турда, малган идикке чоржакталып турда шимчеп чорааш, ол херим адаамда чырык черде үвүр-савыр соювадактар аразында бир-ле бичии борбак чүве чыдарын көргеп. Чоокшулап келгеш, топтап көөрге, бичии оол бile ыт болган. Доңмазын бодап, бичии оол ыдын бодунче так чымра куспактап алган чыткан. Ындыг бажың чок уруглар ынчан хөй турган. Ынчангаш улус ону тоомчага албас, чаңчылып калган. А Коля ыттыг оолду ап алган. Бодуу безин тар берге байдалда чурттап турган, ону чооркижи боор деп бодаан бис. Ытдаа ажырбас, а оолду ажаар, каратаар болгай! Ынчан деп чүл алыры безин берге: мыш чарар, суглаар, ону изидер— Ам артында орай күс турган. Ооң ажаок хирлиг, ойбак-самдар яшк-левиндеп ээди көстүп орар. Чүдургаш, хевин солуптарывыска оол дээрге кылаң тас апарган! Ооң өөрүшкүзү хайныпп, каратарының отчуташтары кыптыгып турганын ам-даа сактып чоруур-дур мен... Ол бистиң аравыска өскен. Чогум-на ол өйде буянныг, ак сеткилдиг ушутнар дээп шуптуг чүвеин кылган сен бе? Амыдырал шыдажыр арга чок берге болуп кээрге безин чурттаарынга «дадыгарын бilип ал. Амыдыралыңны ажыктыг кылдыр тургус».

Маяковскийниң элээн хөй шүлүктерин Островский шээжи билир турган. Ынчалза-даа шүлүкчүүнүң амы-тынынга боду четтингенин Островский кажан-даа өрүзээйн чораан. Владимир Владимирович, Островскийниң-биле, ол хире мөге шыырак кижи хөйну кылыр ужурлуг турган!

Николайның сыртынымга адаанга октап каан хол боозу кезээде белеп чыдып турган. Ону мен мында-даан адырып, эштап-чүлүп, үстеп, октап каан турган мен. Ону аңаа 1923 чылда контрреволюстуг дээрбечилер-биле чидиг демиселдиң үезинде берген. Дөжектен туруп албастай бергенде безин ол чарылбас боозу бодап келгеш, чартык желиим дайынчы-дыр мен деп санаан турган.

Островскийге ноян бижиир деп бодал кажан тыптып келгенил деп айтырар боор-дур. Новороссийскиге баштайгы берге кыш эгелеп турда, Николайның оруунуң чанында кежээним-не ур олургулаар бис. Ол бистиң чалгааратпас дээш чоокку эрткен үениң солуун төөгүзүн — Кызыл Шеригге турган ак поляктар-биле канчаар демисежип турганым, канчаар балыгланганын Киев чоогунга умоколейканы канчаар тутчуп турганын чугаалап бээр. Ындыг янзылыг болуушкуннардан аныяктарга тоожу бижиир күзел төрүттүнген деп соолуңде ол чугаалаан.

Карактары көстүр турда амыдыралының берге үе-шинтарында ол Т. Шевченконуң «Кобзарь» деп номун номчуур турган. Оны ол кала-даа ап алгаш чоруур. Ол номнуң дашты үстүп-частып, элеп калган. Ол ам Островскийнин музейинде кадагалаттынып чыдар.

Островский хүн бүрүнүң амыдыралындан чыда калбас турган. Карактары көзүлбестей бергеңде, чаа солуун номчуп бээрге, ол таалап дыпчаар. А кажан радиоприёмник тыптып кээрге аажок өөрээн. 1928 чылда карактары шуут көзүлбестей бээрге, орундан ол турбастаан. Оң чылын биске амыдыраары берге апарган. Карточка системазы турган. Николай ниваяд дээш 35 акша алыр турган. Бис ынчан Сочиге чурттап турган бис. Николайны эмнеп, ажаап карактаар дээш мен ынчан ажылдаар аргам чок турган. Өө-буле тудуп бадылашпайн турган бис. Ынчап баарга, Островский мени бажың ажылчыны кылдыр кижир бижиткеп. Ооң карточка алыр эртелиг апарган мен. Шору делгем бажыңга-даа чединген бис.

Ном бижиринге мээң киржилгем шоолуг havc болган. Мээң муриумда-ла ном тургустуна берген турган. Сочиге тургаш, 1930 чылда партияның күрээлеңинден үндүрүлкенни ол дыннап каан. Ол ында коргунчуг согуг болган! Ынчан ном тургузуп, кидиң ажылдап турган үеэн ол. Ол медээ аар-берге болза-даа ундаравааи. Ынчу большевик чоруун көргускеп. Соонда ол частырыгны этпеккер.

«Кан канчап катканыл?» деп ном үнүп кээрге, А. М. Горькийниң адын салганы Чогаалчылар эвилелинге кежигүн кылдыр хүлээп алган билетти холга тутканда, аажок өөрээп. Ленин орден-биле шаңнатпан. «Шуургандан төрүттүнгеннер» деп номну бижип эгелеп турган. Украина комсомолунуң IX съездизинге радио дамчыштыр чүве чугаалаан. Улуска ындыг керектиг кижи-дир мен деп чүвени билгеп, улам өөрүүр, аас-кежиктиг турган.

«Кан канчап катканыл?» деп ном үнген соонда чурттуң чүк-чүгүнден чылыг чымчак сөстерлиг чагаалар эндере шүүжүп кээп-ле турган. Москвадан төп почтазынга Островскийге почта чедирер тускай почтачыларны тургускан. Ол чагааларның хавында хөй иеругузунда: «Москва. Павел Корчагинге» деп бижээн болгулаар.

Павел Корчагин фашистерим үзүктаарынга кайы хире дузалап турарының дугайында дайынчылар болгаш командирлерден медеглээнин 1943 чылда фронт кирип чораан чогаалчылар А. Серафимович биле Б. Пастернактан өөрүп дыннаан мен.

Кайы-даа үеде Николай Островскийге, ооң маадырларына номчукчуларның соксаш дивес сонуургалын анализтээн бир сураглыг, хоочун чогаалчының мындыг сөстерин черле утпас-тыр мен: «Талантлыг чогаалчылар бистиң чуртувуста хөй. Ынчалза-даа Островский бүгү делегейде чүүле чаңгыс».

«Правда» солундан очулдурган.

ӨӨРҮШКҮ

Аис-оолдуң өөрээни чарыында-на илдең турган.

— Чүү коичуг амыран турар кижи боор сен, шаңнал аптың бе? — деп, ужуражып келген эжи Эрес оон айтырган.

— Ийе, шаңнал алган, өнүүг телевизор садып алдывыс.

— Ооң үреличели коичуг дээр болгай, ам-даа бичии маңаа болзунарза эки турган эвес пиинаан?

— Үш неделя ажылдаан, дүүн үрелип калды, ынчангаш өөрүп чоруурум бо.

— Улуг өртек-биле садып алган эдиң үреляп каарга, амырап чоразын кижиниң, ынчангаш ам чүгле аян-чоруок кылырынга азы садыглаарда ажыглаттынар эвес, а хүн бүрүнүң эдиң апарган. Шилгедек чараш кыстарга ол сумканы солуур, студентилер аңаа конспектилерин сугар, албан-хаакчылар ону портфель орнунга ап чоруур, документтерин шыгжаар. «Кейстер» — «дипломаттар» эргижирээн деп ында санап турар, оларның орнунга рюкзак кээр. Ооду кандыг чүве яйнк, ынчалза-даа Нью-Йоркта бир улуг магазин эрткен чылын 1200000 рюкзакты сатkан.

ШЫДЫРААГА КОМПЬЮТЕРЛЕР УТКАН

Чоокта чаа АКШ-ка шыдыраа талазы-биле ажык чемпионат болган. Аңаа даштыкы гроссмейстерлер-биле кады 9 компьютер киришкен. Дыка хөй сурагжаан мастерлер ЭСМ-ге уттурганнар. Электрониуг удурланыкчызынга бир-ле дугаарында дуржулгалыг америк шыдыраачы Штраус дүжүп берген.

ЧАА АЖЫЛДАКЧЫ

Стенля деп шолалыг поэзиялыг чоокта чаа Нью-Йорк полициязының ажылдакчызы апарган. Тускай өөредилп каан ол амытан далай дүвүлелп янзы-бүрү чүүлдер дилээр, ол кем-херек үүлгедикчилериниң сугже октапкан истелгеге барымдаа болур чүүлдерни, кол шуруузунда ок-чепсекти тып турар.

БИЛЬЯРДТЫҢ ЧУРТУ КАЙДАЛ?

Ук сөс ийи сөстен тургустунган: француз «бил» — шарик, англи «ярд» — узунунун хемчээли. Ынчалзажок бильярдты Европага эвес, а шагшаакда Индияга азы Кыдатка тывылган деп турар. XVII чүс чылда Англияга ол оюн келергей мөөрейлиг апаарга, каанның чарлыы-биле хөй-ниитги черлериниге ону ойнаарын коруп-даа турган.

ЭЛДЕПТИГ ЧИЗЕ

Римден чүс хире километр черде дагда турар бөрүлериин элдептиг чизезин италия эртемденнер чоруткан. Истен санаар аргадан үштүнгаш, ачыларның үүнүн тодарадыр тускай аппаратураны олар турускан.

Араатаннарның «дылынга» «Бис мында бис, девискээр бистиң» деп медээни берген соонда, бөрүлер үн берип улуй бээр, ону магнитофонга бижиткеп. Шак мындыг бир янзы «интервыо» оларның санын тодарадырынга дузалаан деп «Нойес Дойчланд» солун дыңнадып турар.

ЧЕР ИШТИНИҢ ШЫГЖАМЫРЫ

Хөмдея, ыяштан, шилден кылган ядык-хеп, дериглер болгаш акшалар... Оларның хары муң ажып турар. Тартунуң хоорай музейинде ол экспонаттарны делгээн.

Кудумчуларны казып турда тывылган бо шыгжамырда шил кубоктар, венеция шилиниң артынчылары бар болган. Ол Европада эң улуг тывыш болур. Шлаңгыя Лятте кудумчуундан хөй чүүлдер тывылган. Моон VII век эгелиниң кылыгларын, оду чедп чүс чыл бурунгаар ишкеп он үн кан хаймылдыр печкаларны тыпкан. Чоокта чаа ажыттынган делегеенни сонуургал улуг болуп турарын «Совет Эстония» солун бижип турар.

АЛДЫН БАЛЫК

• Өске чогаалдарны өттүндүр •

Байырлалдым столуга балык чокка канчап олуртынар. Инспектор Даңзы-Белек Дазыл-оолович шагдан бээр билирин, этпекке чедип келген. Өрү-куду көрдүнген. Кижизаа чок. «Балык инспектору» деп хажыызында бижиктиг сарала хемезиниң ортээн сугже шывадапкан.

Таптыг-ла бо үеде, частын башкы байырлалының бүдүүзүнде билек хире кадыргыларны кочал иштин ол алыр чаңчылдыг. Бөгүн албас болза, суг дажып, дунчу тарай бээр. Даңзы-Белек Дазыл-оолович далашканда азы төтчегленчилер туда бергенде, дулгу мойну мычык кызыл анаар кижи. Тазарып калган тейин холу-биле сүйбагылап, чүктеер аподайда четкизин эремче книр кааткан.

Даңзы-Белек Дазыл-оолович четкизин ушта соп эккелгеш, чүрээ үштүнэ бер часкан. Аңаа эвес, алдын балык чиңге четкиниң удазынарында ораштынып, дывылап чыткан. Тоолда ындыг эвейикпе дээш, сугже салыпкан.

Ийи дугаар октаан. Базала алдын балык. Үш дугаар четкилээн. Биеэти-ле алдын балны чакпа чайып, ойнап чыткан. Ооду артында кижи мышкаш аас-сөстүг апарыптыр.

— Амы-тыным ап көрүүмер, акым! Мени сугже салбайн көрүңер! Кышты өттүр төкпен боктан бо олаанын доктак-байланы безин артпадың. Меня бажыңыга азырап кор...

Алдын балыктың чаныыпчапшыры дам барган. Сени кана, чүге азыраар кижи мен деп, инспектор тайылбырлаптаа чадаан. Даңзы-Белек Дазыл-оолович хемезин чежип, моторун хөделдиргеш, алдын балыын барып салыпкы дег ламырак суглуг чер хилеп чорупкан. Таптыг арыг суглуг ламырак бодаарга, черле башка кирбес. Хемни өскепескеп, мун-не чүгээр арыг суглуг черге баргаш, алдын балыынга канчап-чоол-даа турган суглуу арыглаар хемчеглерин алырын аазап турган салган.

К. СҮЯН.

ЦИРККЕ 60 ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

Бо чорук анган хоорай Шефилге болган.

Даш чадып каан кудумчуга чыткан кижиниң кыры-биле хөмүр-даш чүдүрген машина оожум эрте берген. Ол кижи оон тура халып келгеш, онза чүү-даа болбаан чүве дег, хулумзурүп, чымырап чоруе мөгейилеп каап турган. Ол кижини улус Самсон диижр, а ооң чогум ады — Александр Иванович Засс.

Александр Иванович циркке ажылдап турган. Ол аътты чүктеп алгаш, азы кырында танцычы кыстыг пианинону көдүрүп алгаш, аренага үнүп кээр. Ол ужу-бажында кижилерлиг узун демирниң ортузундан дижи-биле ызырган, бедидир көдүрүптер. Циркти үтер-боозундан 90 килограмм борбак окту боолаптарга, 8 метр черден сегирип алыр турган. Ол калбак ыяш кырынга 20 кижини тургускаш, холубиле көдүрүптер. Ол калбак ыяшка кожайтыр хап каан кадаглаар кырынга чанагаш чыткаш, 500 килограмм дашты ийи холдан көдүрүптер. Ол демир ылчырбелерни салаалары-биле, хөрээ-биле үзе тыртыптар, даганы ээй сонтар, чоон демирлерни удазынгылаштыр дүүптер болгаш өске-даа кижи күш четпес мергежилгелерни кылып турган.

Александр Засстың көргүзүглерин чон кончуг сонуургаар. Ынчалза-даа оон магаболуу шоолуг эвес — бедии 167 см, деңзиин 80 кг четпес, хөрээнің долгандыр хемчээли 96—119 см. Ол боду «кол-ла чүве — кижиниң шыдамыы, сынрлериниң быжыы болгаш шыгганнарны башкарып билири» деп чугаалап чораан.

Александр Засс 1888 чылда Литвага төрүттүнген, аныяк чылдары Саранскиге эрткен. Ол хөй уругларлыг, шуптуузу бажыкта, садка, огородка ажылдап билир ог-бүлеге төрүттүнген. Бичии Саша эки эштир, аътка шаар, коньки-лит маңнаар турган. Ол 12 харлыында циркти бир-ле дугаар көрген болгаш цирк артизи болурун шинтпирлээн.

Александр мөгелер дугайында номнар номчуур турган. Ол үениң шырак кижилериниң бирээзи болур Евгений Саидовтуң «Күш болгаш канчап күштүг болуру» деп номун номчаан. Саидов ол номга бодунуң канчап күштүг апарганын болгаш гантеля-биле кылыр он сес мергежилгелп бижээн. Саша гантеляны, штанганы даштар болгаш ыяштар бөле шарып турган боду кылып алган. Турник база кылып алган. Чүткүлдүг белеткел эгелээн. Ол Анохинниң тускай гимнастиказын, Гаррисонуң аар чүве көдүрер мергежилгелерин, Иттманның ботка удур мергежилгезин шимгээдип алган. Удаваанда Александр 66 кг деңзилиг турган, 80 кг-ны чаңгыс холдан көдүрүптер, чаңгыс холдан турникке каш катан тыртпышыптар, аът кырынга тырыкыландыр шурантар анарган.

Ачазы Александрны паровоз машинизинге өөренип алын дээш Оренбургче чорудупкан. Оон ол бүдүү Аджиевскийниң цирк бөлүүзүне кирип алган. Баштай кара ажылчын, оон аът мунукчузу, агаар гимназы болган. Анатолий Дуровка дузалакчылап-даа турган. Юпотовтуң бөлүүзүне Александр ёзулуг артист болган: чаңгыс холдан үш кижини көдүрүп, ийи кижилиг калбак ыяшты дижи-биле көдүрүп, даглаларны ыргайтыр тудуп, бир сандайга бажын, өске сандайга өөрээн салгаш, үш кижини хөрээнің кырынга көдүрүп турар болу бергеп.

1914 чылда делегей дайыны эгелээн. Александр Винтавтың 180-ги аътты шериг кезээнге барган, бир катап ооң аътын балыглаптарга, ону чүктеп алгаш, бодунуң кезээнге эккелген. Элээп үе эрткенде бодунуң ийи будун ок салбарлай шаапкан. Ону австрп шериглер тып алгаш, түттүргаи шериглер госпиталыиче чорудупкан. Анаа бүтарын шуут үзе кезип каапгар часкан. Экирээн соонда каш катап дескеш, эң сөөлүнде алдыртпайн барган.

Александр Клашвор хоорайга Шмидтиң цирк бөлүүмге таваржы берген. Ол циркке ойнап эгелээн. Оон адын чарлалга Самсон деп каан. Удаваанда циркке хоорай комендантпзы келгеш, бо хире шырак кижи чүге австрп шеригге эвезил дээрзин сонуургай берген. Самсон тутгурган орус шериг дээрзин билип алгаш, бажыңнап, этгеп пат болган. Оон ылчирбеээш кара-бижыыпап кварга, ылчирбезин үзе соккаш, сонга караанның демирии ыргайтыр тырткаш, дургунпап чоруй баргаи.

Александр Будапештиге келгеш, чүдүрүччүлей берген. Удаваанда венгр Чая Янощтуң цирк бөлүүнге кирген. Оон эгелээш, хоорайлар болгаш чурттар кезип чорупкан. Ол циркке 60 хире чыл дургузунда бараан болган. Демир Самсон — Александр Засс 1962 чылга чедир чурттаам.

Юрий ШАПОШНИКОВ.
(«Знание — сила» сеткүүлден)

ТВ

ИЮНЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенге гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— — «Үе». 8.15 — ССРЭ-ниң ИХМ Иштики шериглер Эргелелиниң үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 8.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.20 — «Салгашкы». Уранчечен фильм. 10.45 — А. С. Пушкин — «Медный всадник». ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Папанов номчуур. Фильм-концерт. 11.10 — «Кабулдан самолет». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.10 — А. Аренский — «Силуэттер». Фортепиано дуразы Л. Дедова биле М. Волчок күүседир. 12.25 — «Объектив». Пушкинии черлери-биле. 12.55 — «Хөй-ниитиниң бодалы». Ортумак школаның Устав төлевилелии чугаалажып тур. 13.55 — Пченьяида делегейниң музыка фестивалы. (КУДР). 14.10 — «Кады ажылдажыла». Тележурнал. 14.40 — Бүгүн делегейде. 14.55 — Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези. 15.25 — Улустуң чогаадылганын «Радуга» делегей фестивалының телепрограммазы. «Николай Гедазың концерттеринде» (Швеция). 16.00 — «Дириг амытаннар дугаймында». 17.00 — «Резонанс». Чоокку Чөөн чүкте шенелелер үезе. 18.30 — ТТ болгаш БР-ниң эстрада база симфония оркестриниң концерти. 18.55 — Суриков дугаймында док. телефильм. 19.05 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. Теогүнүң өөпес одурутлары. «Чээрби хонук дайын чок». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде «Сактышкыннар бижип тур бис». РСФСР-ниң улустуң артизи Е. Весник чорудар. 23.30—23.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Пионерия». Киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Тураскаал». А. С. Пушкинге тураскаатkан. Фильм-концерт. 10.20 — Бистиң садывыс. 10.50 — «Аарберге оруктар-биле сылдыстарже». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 13.10 — В. Кикта. Балет «Дубровский». 14.25 — «Хадыңыр-сарыг». Мультфильм. 14.45 — Бокс. Европа чемпионады. Чартык финал. 15.45 — А. С. Пушкиниң чогаалдарынга литературлуг композициялыг ССРЭниң улустуң артизи О. Ефремов күүседир. 16.25 — «Пушкин болгаш Пущин». Док. телефильм. 17.35 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. Греция биле Испанияның шилиндек командалары ойнаар. 18.15 — А. С. Пушкиниң романстарын ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Динцес ырлаар. 19.05 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. Югославия биле Францияның шилиндек командалары ойнаар. 19.45 — Теннис кичээлдери. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаптар!». «Үш койгун». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Илла. Хайгаарал пунктузуу». Үш сериялыг уранчечен телефильм. (Италия). 1-ги сериясы. 22.35 — «Херсонеске өскерилбес мен». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.50 — Баскетбол. Европа чемпионады Эр кижилер. Югославия биле Испанияның шилиндек командалары ойнаар. 23.40 — 00.15 —«Дружба». Чадаг-тергеге маргылдаалар.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Богүн республикага токар будуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүктен хаттың дүргеин 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус чылыр, чамдык черлерге 1 градус чылыгдан 4 градус чедир соор.

Кызылга чагбас, сонгу-барыын чүктен хаттың дүргеин 9—14 метр. Агаарның температуразы 6—8 градус чылыр, хүндүс 21—23 градус соок болур.

КИНО

ИЮНЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 11.00, «Новые амазонки» 9.00, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трое мужчин и младенец в люльке» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Операция «Скрипичный футляр» 10.50, 12.30, «Кинда-дзаа» 14.10, 20.10, «Сиртакки» 16.40, 18.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Без срока давности» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЧАПГЫ» к/т: «Двойной ослеп» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3.

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгавар.

Солунның индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3523.
ТС—00657

республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 133 (13433) | 1987 чылдың июнь 7, воскресенье | 1925 чылда үлегжилеттингеш | Өртээ 3 көшеен

ОРБИТАГА ДӨРТ АЙ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТОП, июнь 5. (СЭТА). Юрий Романенко биле Александр Лавейкиниң космос делгемните ажылдал эгелээниинден бээр дөрт айы дооступ турар.

Башкарылгалыг «Мир» комплекстиң экипажы эрткен хүнүерде станцияга эртем аппаратуразын немей тургузуп турган. Оон аңгыда техниктиг шенелде ажылдарын кылып, келир үеде шинчилел ажылдарын чорударынга керектиг дериг-херекселдерин эйтеп тургусканнар.

Чижээлээрге, космонавтмылар ийи чаа прибориу эйтеп доозаан. Оларның бирээзи Чер кырының девискээрин тода кылдыр чурукка тырттырар дөй зовалыг спектрометр. Өске аппаратура—электроннуг фотометрге астрофизиктиг шинчилелдерни чорудар.

Бөгүн Юрий Романенко биле Александр Лавейкиниң «Мир» комплексти ужудуп башкарарының чаа системазының кымалдазын кылганнар, оон түңнели эки болган. Станцияның иштинде тургускан дериг-херекселдерниң кымалда-аштаглазын база кылганнар.

Траектория хемчээшкининден алдынган медээлер «Мир» станцияның орбитазының параметрлери мындыг болганын тодаргаткан:

— Чер кырындан эң ыраары 383 км.

— Чер кырынга эң чоокшулап келэри 345 км.

— Черни бир долганыры — 91.6 минута.

— Ийленчээ — 51.6 градус.

Орбитада ажыл программада көрдүгеннин ёзулаар чоруп турар. Юрий Романенко биле Александр Лавейкиниң кадыынын байдалы эки.

70

КАМНАЛГАЛЫГ

«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин Улуг Октябрьның 70 чыл ионга уташтур күүседир дээш республиканың тудуг организацияларының аразында чарышка идепкейлиг киржип, бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаарынче кичээнгейни угландырып турар.

Хоочун тудугжу Николай Андреевич Панинин удуртканы тудугжуларның бот-орулга-чарылгалыг бригадазы бо хүнүерде трестиң чагын өзугаар оон административтиг корпузунуң немелде тудуун чорудуп турар. 15 кижиден тургустунган бо комплекстиң бригаданың кежигүннери ук тудугну бо чылдың январь айдан эгелээн. Ам оон бешки кадыын доозар чоокшулаан, ук объектинин дужаар хуусаары октябрь ай, а херек кырында тудугжулар оны сентябрьда дужаар дээн.

— Бистиң бригадавыс юбилейлиг чылда нитизи-биле 400 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шингээдип алыр планныг турдувус. Ам бо хүнүерге чедир барык 250 муң рубль түңнүг ажылдарны кылдывыс азы ай санында орулга-биле 45-50 муң рубльдиг ажылдарын күүседип турар бис. Бригадавыста аныяктар хөй. Комсомолчулар Алексей Хуналдай, Николай Соян олар дашчының мергежилин кыска үеде эки шингээдип алганнар — деп, бригадир кысказы-биле тайылбырлады.

— Николай Андреевич, тудуг материалдарын камнап ап турар силер бе?

— Материалдар камнап алыры-биле чамдык чүүлдерни кылып, оны шенеп турар бис, чүге дээрге, социалистиг хүлээлгевистиң база бир кол негелдезин ол чүве. Оны күүсетпес болза, бригада чарыштың мурнакчызы деп санатпас кылдыр бисте көрген. Ынчангаш эрткен май айда 500 килограмм цементнин, 500 түүйбуну камнап алдывыс. Цементнии камнап турарывыс — оны төп-чаярын шуут болдурбайн турарывыста, а түүйбуну — көдүрер-дүжүрерде оваарымчалыг ажылдап, салып турарывыста. Маңзаны база элээн каш кубометрни камнап алдывыс, чүге дизе тудугнуң мурнуу талазынга херимнер орнунга блоктарны чыгаш, дүлдап алган бис.

Тудугжу бригаданың кежигүнериниң хөй кезии комсомолчулар болган төлээде, оларны хоочунар, коммунистер дагдынып алган ажылдап турарлар. Коммунистер Валерий Чендик-оол, каңнакчы Станислав Моңгуш олар дашчының болгаш каңнакчының мергежилиниге аныяк эш-өскүүрүн доктаамал өөредип турарлар.

Холушкак мергежилдиг тудугжу, каңнакчы С. Моңгушбиле кезек чугаалаштым.

— Хорум-Даг чурттуг мен. Ортумак школаны доозаан, Камчаткага шерит албанын эрттирдим, Кызылга келгеш, бо бригадага өөреникчилеп киргеш, ол хевээр мында доктаамал ажылдай бергеним бо: бригаданың кежигүннери, демнинг болгаш пайыралдыг боорта маңаа ажылдаксынчыг болду. Оон бээр ам алды чыл чедип тур. Дөртку разрядтың каңнакчызы болдум, бажыңбалгадым база бар. Бо коллективке ажылдаш, СЭКП кежигүнүге киргеним меңээ улуг чоргаарал — деп, ол чугаалады.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: каңнакчы С. Моңгуш; дашчылар (мурнуңдан) Александр Сарыглар биле Алексей Хуналдай.

Авторнуң фотолары.

● **МОСКВА.** Наймыладың метро тудугжулары «Чеховская» станцияда дөрт эскалаторну эптеп тургускан. Оларны «Горьковская» станция-биле бо станцияның аразында кылган. Ниитизи-биле бо ийи станцияларга 24 эскалаторну тургузары көрдүнүп турар. Москваның чер иштиниң оруу-биле пассажирлерниң аргыжарынга эп тазырымчалыг байдалдарны тургузары-биле чоок-чоок турар станцияларны тудуштурар эскалаторларны көвүдедир тудуп эгелээн. Чижээлээрге, Москваның Пушкин шөлүнүң чаны хөй кижи келир, хайнымышкынныг черлериниң бирээзи. Ында турар метро станциязын өске станциялар-биле тудуштурар ажыл бо хүнүерде чоруп турар. Үш станцияны — «Пушкинская», «Горьковская», «Чеховская» станцияларны чер иштиниң коридөрлары-биле тудуштурун турар.

Бо чылдың төнчүзүүнде олар ажылдап эгелээр. Ынчангаш Москва метрозунуң төп черинден кайы-даа үүже чоруур дээш пассажирлер оон чоруп, хөй шак-үезин камнап алыр.

Улуг Октябрьның юбилейиниг утыштур алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш москвачылар бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап, эки көргүзүлгени чедип ап турар. Москваның суднолар тудар болгаш севтээр заводунуң коллективи пассажирлер аргыштырар «Луч» дээн теплоходтуң чаа хевирин будурүн эгелээн. Агаар сыртыбиле чоруур бо судноуң ажыктыг улуг. Ол ханызы 40 см-сүгга эжиидирип чоруй баар, шакта дүргени 50 км.

● **МИНСК.** Минскиде № 11 күрүнеңиң подшипниктер заводунуң коллективи чүрттүң автомобиль тудукчуларының чагыны өзугаар үр элевес, ядегелдиг подшипниктерниң чаа хевирин кылырын шингээдип алган. Ол подшипниктерни автопоездилер кылып турар Минскиниң автозаводу колдайды ажыглаар.

Мооң мурнунда кылып турганнарынга болзарга чаа подшипниктериниң эдилел хуусаазы ийи катап үзевар болгаш бот-үнези базалга ол хире чиик болур. Бо чаа продукция будурүлгеге чылда-ла 500 муң рубльди орулга кылдыр киирер.

Чаа подшипниктер кылып сөөрүүнүң керээлери Челябинск, Пенза хоорайларның улуг будурүлгелери-биле чардыгдыр.

● **ТОМСК.** Бүгү-эвилелдиг Органиктиг чемиштидилгелер болгаш торф эртем-шинчилел институдуунуң Томскиде физиканалының эртемденнери көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң чаа технологиязын чогаадыкшы, чүрттүң ногаажыларынга саналдап киирген.

Торфтан кылып алыр натрий гуммонады дээр будүүмел-биле ногаа культураларының үрезинин ажылдап кылгаш, тарын олуртурга оларның дүжүдү 25 хуу хөй болуруун фильмага каш чыл кылып келген дүржүлга бадыткаан. Областың элээн хөй совхозтарны бо чаазын ногаа культураларын ында арга-биле тарып олуртқан.

● **ПОШКАР-ОЛА.** Волга-Вятскиниң шөлдеринде мал чемининг белеткээшкинин бо хүнүерде массалыы-биле эгелеп турар. Марий АССР-ниң ажыл-агыйлары баштайгы муң-муң тонна сиген дагланын болгаш ногаан борбаандыларны белеткээннер.

Республиканың ажыл-агыйлары эрткен чылга бодаарга, бо чылын бир баш малга онаалштыр 5-6 центнер хөй чем единицазын белеткеп алыр деп шинтирилээн. Мал чемиге хереглээр культураларның бедик дүжүттүг сорттарын бо чазын тараан болгаш хөй чылдыг сигеннериниң ажаалдачемгерилгезин айыткан хуусааларында эки шынарлыг чоруткан.

Хөй чылдыг сигенниериниң ажаалдазында 350 механизастаттынган звено ажылдап турар. Ол сигенниериниң ажаал алышкынын 7 хонук дургузунда доозаан, дараазында кезип алыр сигенниг ажаалдачемгерилгезин улаштыр чорудар сорулгалыг ажылдап турар.

● **АРХАНГЕЛЬСК.** «Архангельскгеология» каттыжышкынының геологтары Ненец тундразының соңгу-барының талазында нефть тывыштыг чаа черни ажыткан. Ол черни Улуг Октябрьның 70 чылы деп адаан. Ол девискээрде ажыктыг чиг эттиг өске-даа курлавырлыг черлерни геологтар ажыдып турар.

● **ЧЕЛЯБИНСК.** Уралдың үлегжилеттүүлүг бо улуг хоорайының Ленин районунга июнь 6-да соңгукчулар хүүгү эртиргеп. Ол хүн районнуң будүүлге, албан организацияның черлериниң ажылчыннары, албан-хаакчылары база мүүмүүш чүрттакчылары боттарының кандидаттары-биле ужурашканнар.

Кандидаттар-биле ужурашкылга ёзулуг улуг байырлал хевирлиг эрткен. Хоорайның эң эки бот-тывыгыр ураа чүүл коллективтери концерттерни чонга бараалгаткан. Садыг-ярмарка ажылдаан болгаш спортчу мартылдаалар эрткен.

● **КЫЗЫЛ.** Тыва АССР-ниң ыраккы Моңгун-Тайга районунуң хойжулары чайлаглаан эгелээн. Хойжулар чер-чуртунуң бойдүзүн, дириг амытаннарны камгалаарынга идепкейлиг киржип турар. Чижээлээрге, бистиң чүрттувуста чүгле Моңгун-Тайгада арткан лаг кастарының чүүрткалар, төлүн өстүрер черлерден хойжулар чайлады чайлаглаан турар.

(СЭТА).

ЧАА ШКОЛА

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң төвү чылдан чылче чаартымын, чүрттаалының болгаш социал-культураның тудугларын немежип турар.

Суурнуң дал ортузунда үш каът чаа тудугну аңаа барган кижи дораан эскерип каар. Ону «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының АКМК-зының В. В. Сурмалның башталткан 26 кижи составтыг бригадазы тудуп эгелээнинден бээр ам ийи чыл ажып турар.

Чоокта чаа аңаа чедип, тудугжуларның ажыл-ижин сонуургап көрдүвүс. Бригада маңаа кээп, шалыпкын ажылдааш, 600 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган, а бо чылдың эрткен айларында планнаан ажылдар база долу күүсеттинген. Тудугнуң хамаарын доозуп, каттарын шалалап, өрээлдерин ачылаан, соңгаларының раймаларын эптеп салган. Одалга системалары, электри удазыннарны киирер черлерни белең кылдыр үттеп, төлевилел өзугаар тааржыштыр кылган. Даштында котельная, насос станциязын түткан.

Тудугнуң мастери Г. Т. Якобенко бир өрээлге эдертип аппарган, төлевилел майнын ашкаш, тайылбырлады:

— Мооң иштинде спорт, чыыштар залдары, столовая, делгем класс-кабинеттер, лабораториялар болгаш өске-даа дузалал өрээлдер турар. Бажыңның адазынга боодалга эрттирер тир база бар болур.

— Тудугну кажан ажыглалга киирер силер?—деп айтырдывыс.

— 5 кижи составтыг электромонтажниктер бисте база немештир. Сантехниктер көрге, ажылывыс улам демниг апаар. Чагыгларны кадагга чедир саналаш, киирдивис. «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкын материалдарыны үзүктелдирбес болза, чаа школаны өөредилге чылы эгелээрининг бетинде дужааптар бис—деп, мастер харылаан.

Бай-Тал ортумак школазынга бо өөредилге чылында 704 өөреникчи өөренген. 784 олуттуг чаа школа ажылдагга киирерге, бүгү өөреникчилер чаңгыс эвлечегге өөренир болгаш өөредилге-кижиндилге ажылдарын организастаарынга тазырымчалыг байдалдар тургустунар.

Чаа тудугну долгандыр ашталганы аза-нениң күжү-биле шефке алырын, чаа школага салыр 25 муң рубльге стол, самдайларны, 5 муң рубль түңге көргүзүг материалдарын баш удур эккеп алганын школа директору А. И. Седип чугаалады.

А. ХЕРТЕК.

МЕДАЭЛЕР

МУРНАКЧЫЛАР ОДУРУУНДА

«Чадаана агроүлетпүр-транс» автобүдүрүлгеде Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чарыштың мурнуку одуруунда Кара-оол Ондарның удуртканы чолаачылар бригадазы. Мурнакчы бригада чүүк сөөртүлгезиниң планын ай санында 150 хуу чедир, харын-даа ажыр күүседип келген. Будүүлгениң хоочуну Очур-оол Моңгуштуң удуртканы чолаачылар бригадазы база планныг даалгаларын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда.

Бо болгаш өске-даа бригадалар ажылдың шынарын экижидип, кывар-чаар материалдарны камнап ап, туруушкун чок ажылдап турган Улуг Октябрьның юбилейин төлептиг уткуурунга белеп.

О. СҮР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

КОДАННАРДА ЧЫРЫК

Сут-Хөл районнуң төвүнде Бүлүк хойжу бригадазында алды коданнарда чырыкты киирген. Өлең бригадазының коданнарынче электри шугуму чорудары доостурупкырында келген. Ырак-узак кыштагларда электридиг шимчедикчилерни тургускан. Малчыннарның амыдыралчуртталгазын экижидиринче углаган өске-даа хемчеглер алдынып турар.

Кара-оол Ондарның удуртканы электриктер звеназук

Эде тургустунуушкун: школа реформазы боттаныышкында

ӨӨРЕДИЛГЕГЕ ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГА

Өөредилге черлериниң партия эге организациялары дээди болгаш ортумак өөредилгениң, ниитти билиг база профессионал школаның эде тургустунуушкунуун кол угланыышкынарын боттандырбышаан, республиканың улус ажыл-агыйынга бедик мергежилдиг кадрларны белеткээриниг башкылар коллективтериниң күжүн моонээр дээш чамдык тодаргай ажылдарны кылган. Чыл саныңда дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлерин 1300, профтехучилищелерни 2500, ортумак школаларны 3800 хире оолдар, кыстар доозуп турар. Өөредилге черлеринде 74 партия эге организациязы бар. Ында мун ажыг коммунистер хаара тутуштуган. Институттарда болгаш техникумнарда ажылдап турар башкыларның 24 хуузу, ниитти билиг школаларында база профтехучилищелерде дөрт башкыныңна бирээзи коммунист болуп турар. Ол дээрге СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралта боттандырып, аныяк салгалды өөредип, ниижизидериниг улут күш.

Школа реформазын боттандырып эгелээниңден бээр эвээш эвес че эрткен, ынчалза-даа школа амыдыралынга чедип алган чаа чүүлдер эвээш. Өөредилге-ниижизидилгелиг ажыл ам-даа чогуур негелдеге дүүшпейн турар. Башкылаашкыныңның арга-методтарын сайзыраңгайжыдар, өөредилгениң бүдүүлге-биле харылзаазын быжыглаар, өөреникчи аныяктарның күш-ажыл болгаш профессионал белеткелин экижидер талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмаан. Бо четпестериниң бир кол чылдагааны болза өөредилге черлеринде ажылдап турар партия организацияларының организас.-политиктиг ажылының база авангардчы роливуун деңнелиниң кудузунда дээрзин амыдырал бадыткап турар.

Эге организациялар боттарының ажылының стилин болгаш методтарын үениң негелдеминге дүүштүр эде тургуспайн, эрги ёзу-биле ажылдап турар. Олар башкылар коллективтеринге сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаар, организастыг чорукту хандырар, даандырган ажылкерек дээш удуртукчуну болгаш башкы кадрлардан негелдени күштелдирер талазы-биле шиңгээн хемчеглерни аялбайн келгей. Сөөлгү үш чылда 20 ажыг удуртукчу ажылдакчылар, ооң иштинде 15 коммунист корум-чурум үрээни дээш албан-дужаалыңдан дүжүрткеи. Чүүле арагалаашкын уржуундан 12 кижи ажылындан хостаткан. Оларга Тес-Хем районнуң улус өөредилгезиниң эргелекчизи турган Абачыган, Чадаананың профтехучилищезиниң директору Монгуш, Балгазыныңның профтехучилищезиниң директорунуң оралакчызы Соколов болгаш өскелер-даа хамаарлыр. Күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун хажытканы дээш Сүт-Хөл, Алдан-Маадыр, Бай-Тал, Бажың-Алаак школаларының чамдык башкылары шыңгыы хемчег алысканнар.

Чамдык партия эге организациялары Уставта көрдүүген эргелерни чедир ажыглаваан, хүдээлгелерин болур-чогуурубиле күүсетпейн турар. Олар СЭКП ТК-ның, СЭКП Тыва обкомунуң болгаш партия хооркомунуң, райкомнарының школа реформазын боттандырар талазы-биле хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастаар болгаш хынаар дээш дээштиг хемчеглер чоруттайн турар. Школа, училищелер удуртукчулары өөредилге программазының күүселдезин кошкак контролдап, кичээлдерге, класстан дашкаар ажылдарга эвээш олуржуп, башкыларга чогуур дузаны көргүспейн турда, эге организациялар оларга хамаарыштыр шыңгыы хемчег албайн турары канчап-даа таварышпас. Башкылар коллективтериниң ажылынга коммунист башкыларның салдары ам-даа дээштиг эвес болуп артпышаан. Эге организациялар башкы кадрларның идей-теоретиктиг деңнелин, профессионал мергежилин бедидеринче четпес кичээнгей салып турар.

Башкы кадрларны белеткээр, оларны ажылга таарыштыр тургузар айтырыгларны улус өөредилге киижистеринин, школа директорларының талазындан шиитпирлеп турар үеде эге организацияларның киржилгези чок бооп турары эге тургустунуушкунуун негелдезинге дүүшпейн турар. Ажыкчарлыг чорукту, демократияны калбартып турар бо үеде удуртукчу кадрларны коллективтеринең санал-оналын барымдаалап шилип алырын, оларның отчеттарын коммунистерниң хураалдарында дыннап, характеристикаларын бадылап турарын чедип алыры эге организацияларның чугула соруглазы болган турар ужуглуг.

Школаларда башкы мергежилиниг өөреникчилерни белеткээр ажыл кошкак тургустунган. Ооң чылдагааны-биле Кызылдың башкы институдунга кирип турарларның чартык кезии башкы ажылынга сонуургалы чок кижилер болуп турары таварылга эвес. Башкы институттарынга болгаш училищелериниг кирер күзелдиг кижилериң белеткелин баш удур чорудун, оларны чүгле педсоветтериниң сүмелээнии ёзугаар хүлээп алырын чурумчудары чугула. Бо талазы-биле Чырдымышкын министерствозу, башкылар биилиг бедидер институт, өөредилге черлеринге хүлээп алырының күүлүг комиссиялары 1987—1988 өөредилге чылындан эгелеп боттуг хемчеглерни алза экп.

Сөөлгү чылдарда тыва школаларда орус дыл башкылаашкыныңның деңнеля болгаш шынары дыка кудулаан, ооң түңнелинде өөреникчилериң хөй кезии бо эртемге кошкак биилиглиин көргүзүп турар. Ортумак школаның он база сес класстарын доосканнар өөредилге черлеринче кирерде, азы оолдар шериг херээн эрттирип турар үеде, ол шыкаш өске нацияның кижилери-биле чугаалажып харылзажырда, улуг бергедээшкиннерге таваржып турар. Оон туржук, өөредилге черлеринче шыгалда тудуп кирип алган апыяктар безин орус дылды эки билбезиндеи бергелерге таварышкаш, өөредилгезин ара каапгар чоруктар эвээш эвес.

Четпестериң эдип, орус дылдың башкылаашкыныңның деңнелин бедидер төлээде Чырдымышкын министерствозунуң башкылар биилиг бедидер институтунуң, улус өөредилгезиниң киидистериниң болгаш школалар удуртукчуларының, аттестация комиссияларының талазындан орус дыл башкыларынга негелдени күштелдирип, оларның ажылынга шыңгыы, принципиалдыг үнелелди аттестация үезинде бээри чугула. Ол шыкаш башкы институдунга орус дыл факультетгерине, педучилищелериниң салбырларынга хүлээп алырының негелдезин шыңгыырадып, оларга чүгле орус дылды эки билир кижилерни шилип алырын 1987 — 1988 өөредилге чылындан эгелеп, боттандырар үе келген. Бо талазы-биле Чырдымышкын министерствозу, өөредилге черлеринге хүлээп алырының күүлүг комиссиялары 1987—1988 өөредилге чылындан эгелеп боттуг хемчеглерни алза экп.

Интернационализмниң, совет улустуң аңы-дүңмалышкы чорууның, быжыг найыралының чанчылдарынга аныяктарны өөредир талазы-биле өөредилге черлеринде интернационалчы найыралдың клубтарының, Ленинчи өрээлдериниң, пионерлер бажыңнарының, хөй национальдыг коллективтериниң арга-курлавырлары четпес ажыглаттынып турар.

Өөреникчилериниң күш-ажыл болгаш профессионал белеткелинде четпестериниң эдер талазы-биле чогуур хемчеглер алдынмаан. Дыка хөй школаларда чогуур негелдезинге дүүштүр кылдынган ажылчын черлер, цехтер, мастерскаялар, доктаамал ажылдап турар өөреникчилериң бот-орулга-чарылгалыг бүдүүлге бригадалары ховар. Школа чоогунуң өөредилге-дуржулга шөлдери, теплицалар долузу-биле ажыглаттынмайн, ажыктыг продукцияны анаа хөй-биле бүдүреринге организаставаин турар. Школачыларның профессионал белеткелиг кошкак болганындан ортумак школа доозукчуларының чүгле 30 хуузу боттарының школага алган мергежилин ёзугаар улус ажыл-агыйында ажылдап турар.

Өөреникчилерниң экономиктиг киижизидилгезинде четпестериниң харааны-биле чамдык черлерде күүнеиниң өнчү-хөрениизинге кам чок, школаның дериг-хереселдерин, эт-севин үрегден, оорлаар таварылгалар бар. Чамдык башкылар экономика айтырыгларын эки сайгарып шыдавас, өөреникчилерге амыдыралдан алган чижектерге даянып, бодалгалар чогаадырын, чогаадыглар тургузарын практикалавайн турары үенин негелдезинге ыракта дүүшпейн турар.

Экономиктиг болгаш политиктиг өөредилгениң системазында ажылдап турар коммунистер ниитти билиг болгаш тускай эртемнер башкылаашкынының арга-методтарын сайзыраңгайжыдып, аныяк ажылчынарның идейлиг канчалыышкынының, профессионал мергежилиниң деңнелин бедидер дээш күжепиишкиниг ажылдаары негеттиниң турар.

Тудуг организацияларында, совхозтарда партия эге организациялары боттарынга ажылчын кадрлар белеткеп турар училищелер-биле доктаамал харылзаазы тургузуп, аныяк ажылчынарны белеткээр, оларны бүдүүлгеге быжыглаар дээш боттуг хемчеглерни алыры чугула. Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күүне комитеди, «Тыва тудуг», «Шагаан-Арыг тудуг трестер, Тываның агроүлетпүр тудуг каттыжыышкыны, Агроүлетпүркүркому, райониарның агроүлетпүр каттыжыышкынары, совхозтар училищелерниң материал-техниктиг базазын быжыглаар, оларга сүргүүлдер хүлээп алырының болгаш ажылчынар белеткээриниң планиарын күүседириичге утланган тодаргай ажылдарны кылыр ужуглуг.

Улус ажыл-агыйынга специалист кадрларны белеткээриниң шынарын экижидери ортумак, дээдии өөредилге черлеринде партия эге организацияларының структуразын сайзыраңгайжыдар, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш хемчеглерни алыр ужуглуг бис.

П. ДАМБА-ХУУРАК,
СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң киидизиниң эргелекчизи.

Бөгүн—Мелиораторнуң хүнү

СУГГАТТЫГ ШӨЛДЕР УЛАМ КАЛБАРАР

Чоннуң материалдыг база культурлуг деңнелии улам бедидер соруглга-биле Коммунистиг партиниң экономиктиг стратегиязын ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырып турар. Ук политиканың кол төвүнде — кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдезии дүргедедирип. Ынчангаш партияның аграр политиказы СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумундан эгелээш, партияның XXVII съездиниң шиитпирлериниг кол айтырыг болуп артпышаан. Мелиорацияның хөгжүлдези кодээ ажыл-агыйны бедик бүдүүлгелүг деңнелге чедирериниг идиг бээр ажыл-агыйның ядыры деп санап, бедик соруглаарын мелораторларның мурнуга салып турар. Республикада мелорацияның хөгжүлдези амгы үеде эвээш бедик деңнелге четкен. Ол ийиги беш чылдың бүдүн чартык чылында 11,6 млн. рублыг ниизы-бүрү мелорация ажылдарын чорудун, 1792 гектар чаа суггат системаларын ажыглалга киирген база 2446 гектар черге эрги суггат системаларын бедик техниктиг негелделарге дүүштүр эде тутkан, 86900 гектар чаа суггаттыг одаарларны ажыглалга киирген. Бүдүн чартык чылда 1 млн. 555 мун рубль капитал база аграр септелгелерин суггат системаларынга чоруткан, чаа 95 кудуктарны мал одаарларында каскан.

Тываның мелораторлары партия обкомунуң пленумунга бадылаан Тывага мелорация хөгжүлдезиниң программазын күүнеиниң агроүлетпүр органнары-биле кадыг амыдырал кырынга боттандырып, эвээш эвес ажылдарны кылган.

Сөөлгү эрткен чылдарда улут девискээрлерии эдеп Бай-Сөөт суггат системазын туткан. Чижээ, «Улут-Хая» совхозтуң 1146 гектар суггат шөлдериниг Севектиң суггарылга системазы. Ук системада сугну чаашкынналдырып суггарар «Фрегат» деп машиналарже сугну насостар сордуруп берип турар.

«Хемчик», «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның суггаттыг шөлдерии харылап турар Барлык суггат системазын эде чаартып. «Енисей» совхозтуң Бай-Сөөт суггат системазын база Карл Маркс аттыг совхозтуң 414 гектар суггаттыг шөлдериниде Хемчик системазы ажыглалга киирген.

Бо чылдың ийиги чартыныда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хоруи-Даг системазы, «Революциянның чалбыжы», «Россия» совхозтарның 460 гектар шөлүниде туттунган Балгазын системазының эвээш база ажыглалга киирер. Суггатчы кижиниң хол-биле суггарар аар ажылын чиигедир соруглга-биле суггат ажылының бүдүүлгелүг бедидерии чеяп алыр аргаларыи кичээнгейге ап, суггатты механизастаарын амыдырал кырында боттандырып турар.

5 муң 300 гектар суггаттыг шөлдериниң 8 муң 200 гектарын депшилгелиг аргалар-биле чорудуп турар. Ооң иштинден фрегаттар-биле 1270 гаиы, Метельскийниң шлейфтери-биле 900 гаиы, чектер дузазы-биле 1200 гаиы, 4 муң 800 гаиы ДДА-100м, ДДН-100 машиналар суггарып турар.

Сөөлгү чылдарда улут эвес хемеринең суун суггатка ажыглаары хүн келген тудум бергедеп турар. Ынчангаш сугну чөп, чидириг чок ажыглаарынга, хаглыг хоолайларның дузазы-биле сугну суггат машиналарынче электрижиткен күчүлүг насос станцияларын сордуруп бээрии практикада калбаа-биле шептередип эгелээн. Сөөлгү 2—3 чылдарииң дургузунда БКНС деп маркалың чыида насос станцияларын ажыглалга киирген. Ук станцияларның тудар хуусаазы эрги хевириң насос станцияларын тудар хуусаазынга деңнээрге, 5—6 катап эвээш. Чижээ, «Күш-ажылдың хостуу», «Кара-Хөл», «Улуг-Хая». ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарының суггат системаларында ук насос станцияларын ажыглаттынып турар. Ындыг насос станциязы Балгазын суггат системазында база ажылдап эгелээр.

Амгы үеде шупту 56 насос станцияларының 10 станцияларын чиик өртектиг электри күжү-биле ажылдап турар. Станцияларны электрижиткен тудум, суггат системаларының техниктиг дерилгелерии улуг хөгжүлдеии ап, эвээш бүдүүлгелүг хөй кыналчаар материалдар ажыглаар машиналарның орнуига фрегаттар, шлейфтер хову, шөлдерии суггарып, а агаар-бойдустуң байдалынга база эки салдарны чедирер.

Бо чылдың төнчүзүиде республикага шупту 30 фрегат деп машиналар ажылдаар, а ооң ийиги беш чылдың төнчүзүиде шупту 77 ыидыг машиналар суггатка быжыглаттынар.

1990 чылда суггаттың бүдүүлгелүг 15—16 хуу өзер. Механизастаттынган суггаттан аңгыда, хол-биле суггартының турар мал чеми өстүрүп ап турар шөлдериниң база-ла кичээнгейге ап, ук шөлдериии хол-биле суггарар депшилгелиг аргаларын шиңгээлеп эгелеп турар бис. Чижээ, Чүргүйоол Хомушку аттыг совхозтуң Хүрей-Дугайда 400 гектар суггаттыг шөлдерде сугну чектерге мөөнцеп суггарар аргазын ажыглап турар. Суггаттың бо хевирге чаашкынналдырып суггарар машиналарның бүдүүлгелүгүндеи элээп хөй катап ажыг, а хол-биле суггарарының деңнелиндеи он катап хөйүг суггарарын чедип алыр аргазын бергеи.

Ажыглап турарывыс суггат системаларының техниктиг деңнелии үениң негелделеринге дүүштүр тургузар дээш, ол системаларын эде чаартылгаларын кылып чорудуп турар, шупту 6 муң гектар шөлдерде ол ажылдарны чорудуп турар бис.

Эрткен чылдың түңнелдеринде «Тыва суг тудуг» трест база бот-орулга-чарылгалыг бригадаларының ажылының түңнели-биле Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжының тиилекчилери болган. Республиканың суггарылга эргелелдериниң аразында социалистиг чарышка 1986 чылдың база 1987 чылдың бирги кварталының түңнелдери-биле Каа-Хеминиң суггарылга эргелели бирги черии ээлеп, шилчимир Кызыл тукту чаалап алган. Бригадалар аразында Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжынга Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору Н. М. Лышко удуртkан бот-орулга-чарылгалыг кудук казар бригада тиилекчи болган. Бот-орулга-чарылгалыг трестиң механизастаттынган бүдүүлге эргелелиниде эштер Свалов, Харитонов, Мамонтов удуртkан 4 дугаар механизастаттынган колоннаның бригадалары чылдың-на бедик көргүзүглерии чедип ап, социалистиг чарыштың үргүлүг тиилекчилери болуп, ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

Мелорацияны шугумунга хөй чылдарда ажылдап, улуг улут-хуузун көргүзүп турар бульдозерист Елисеев, скрепер Монгуш Көк-оол, Черепахин, электрокаинакчы Митряшев, Тыва АССР-ниң алдарлыг мелоратору Какаулин, прораб Фомин, автокрановщик Елизаров, экскаватор машинизи Ондар Каадыр-оол, Демир-Хая Семис-оол дээш өскеда хөй-хөй эштер Мелораторнуң хүнүи таварыштыр коллективтиң чеднишкиниерии быжыглап, ооң ат-алдарын көдүргеи.

Бистиң ажылывыста ам-даа чедир кылдынмайн турар болган шынары куду тудугларны, төлевилелдерии, септелге ажылдарын база чугаалаар апаар. Ол четпестеривисти дарый эдери-биле ажылдап турар бис.

Н. МОҢГЕ,
Тыва АССР-ниң мелорацияның болгаш суг ажыл-агыйының министриниң оралакчызы.

ШӨЛДҮҢ ЭЭЛЕРИ

Сибирьиниң күчүлүг Улут-Хеми терең агымын таваар болгаш шөлээн куду талыгырларже аппар чыдар. Ооң күчүзү-биле амыдыралывыс чырып, идегелиивис оду хып турар. Хем-далайның энергиязын ажыглаары ажыл-херээнге бердинген, бодунуң ижи дээш амыр-дыжын харамнанмайн чоруур кижилериниң ажыл-херээ. Ындыгларга күш-ажылдың хоочуну П. С. Исаков хамаарыр.

Пётр Сергеевич-биле хем эрииге — ооң ажылдаар черинге ужуражы бердивис. Чазык-чаагай, баштак-даа кижи болду. Ооң дугайын биске бригадирии, бодунуң тускай эртемии агроном, И. А. Клюев чугаалап каапкан. Иван Аркадьевич Баян-Колдуң суггарылга системазында ажылдап турар бригаданың бригадири. Коллективтиң эң кол кижизи П. С. Исаков. Чүге дээрге ол насос станцияларының машинизи.

Машинист дөрт станцияның ажылын харыылап турар. Бир станция секундада 150 литр сугну шөлүге сордуруп үндүрер. Шакта—540 кубометр суг. Амдыызында чүгле ийи станцияны ооң иээи ажылдадып тур. П. С. Исаковтуң ажылы хүнде 14 шак үргүлчүлээр.

Ооң ажылдап турар черинче, мяш-биле чадалап каан черже барык сан дорт чыгыы бежен метр чаңчыл чокта баш дескиниип болгу дег, бедик одурут-биле чүректи сииледир батkан бис. Кадыр ыйгылдың иштинче кире бээривиске, чер карангылай бергензиг, чыды шыксыг. Ёзулут-ла хүн көрбес оран.

— Мээң бажыңчыгажымче кирип көрээлиңер—деп, мырыкай кулаам үдүнге Пётр Сергеевич чугаалады.— Ажылдаар черимниң дааш-шимээнии хөлчок чер болдур ийин. Мен аңаа өөренип калган мен. Чеже-даа шимээн-даашка аңаа дыннаар апарган мен. Ам харын барыктыг-дыр, дөрт станцияның шуптузу ажылдай бээрге, чер шимчеп турганыбиле дөмей-ле— дээш, каттырып турду.

Чурттап, ажылдап турар чадыржыгажы арай таарымча чок кижи болду. Соңга орнуида — калбак демир, маиза хаиаларның аразы шаараш. Ооң ымыраалар кирип турар. «Ымыраалар коичуг-дур, ымыраалар — кожаларым, оон башка маңаа чурттаар болур» —деп, П. С. Исаков баштактанып турду. Ооң чогум аалораны— Көк-Тейде. Бүгү суггаттың дургузунда ол маңаа чурттаар. Бажыныиче чедер аргазы шуут чок.

Системаның буталарынче аксыпкан сугну фрегаттарже дамчыдып берип турар машинист В. И. Горошников база бежен хар ашкан хоочун суггатчы болду. Барын-Хемчикке база суг ажыл-агыйынга ажылдап чораан. Ооң ажылы база чогумчалыг чоруп турар. Суггатчыларның бир шөлүн көрдүвүс. Ында тарваи люцерна 15—20 сантиметр чедир өзүп келген, ногаан сиген кайы ырактан каракты өөртүп чыдар. Оиу ам удавас кезер. Ол дээрге Виктор Ивановичиниң күш-ажылының түңнели-дир. Аал-оранындан ырак черге ол ажылдап өөренип калган. Чадырын кара-саазын-биле шып алган. «Чаасkаан эвес мен» дидп. Баштай ол домакты билбейн бардым. Столунуң кырында номнарлыг кижи болду. Михаил Шолоховтуң, Олег Смирновтуң номнарын ажып көрдүм. «Кады турар улузу» ол болган.

Кызыл районда «Х Улут хурал» совхоз-биле керээ чарып алган бригаданың ескеда ажылчынары-биле чугаалаштывыс. Олар 50 гектарга 125 тонна люцернаны өстүрер. Гектардан-на 25 центнер дүжүттү планда көрдүүгении ёзугаар өстүрер. Баштайгы кезилдеии июньиуң ийиги чартыныда эгелээр. Ол ажылды бир неделя дургузунда чорудар. Чүге дээрге ийиги дүжүтке шак-ле, чылыг хүинерии хөйнү камнап алыр. Планны ажыр күүседирии хандырар соруглаиы салган.

Картофельди 30 гектарда тараан, ооң 268 тонна дүжүттү база-ла боттары ажаап алыр. Керээ-биле ажылдап турар болганда, күскү дүжүттүн «салым-чолуун» өскелерге бүзүрээр барымдаа чок болуп турар. Гектардан-на 106 центнерии ажаап өстүрери көрдүнген.

Мында кукурузаның шөлү элээн калбак—150 гектар. 2400 тонна ногаан массаны оон ажаап алыр. Бир гектардан-на 160 центнер мал чемии ажаап алыры керээде көрдүнген. База ол ышкаш 144 гектар шөлге чаңгыс чылдыг сигеннерии өстүргеш, оон 1210 тонна ногаан массаны кезип алыр. Ооң дүжүдү бир гектардан-на 83 центнер болуур. База ол ышкаш хөй чылдыг сигеннерии 30 гектарга өстүрер.

Бригадада 4 насос станцизиын, фрегаттарже суг дамчыдар 2 насос станцизиын, 2 фрегатты, чаашкынналдырар машиналарыи, өске-даа техниканы быжыглаан. Оларның күчүзүи долузу-биле ажыттаарының хемчеглерии ап турар.

Көдээ ажыл-агыйның химижидилге албан черлериниң киржилгези-биле шөлдериниң чемишчидилгезии чоруткан. 30 гектар картофель шөлүнде органиктиг чемишчидилгеии төккен, бир гектарга чүс тонна онаажыи турар. Кукурузга шөлүнге төккен органиктиг чемишчидилгелер база четчир-бир гектар санында-ла —100 тонна. Минералдыг чемишчидилгеии база ажыглаан.

Бригадада колдуунда эң дуржулгалыг механизаторларны быжыглаан. Оларның хөй кезии бо системада каш чыл улаштыр ажылдап турар. Чижээ, П. С. Исаков, В. И. Горошников, А. В. Килии, Ч. С. Оюи, Б. В. Шойнуң болгаш өскелер-даа дөрт чылдан оон чыда чедир ажылдап келген.

Баян-Колдуң суггарылга системазының суггатчылары Мелораторииуң хүнүи төлептиг күш-ажылы-биле уткуп турар.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТАРДА: суггат ажылчынары Ч. С. Оюи (үстүиде), П. С. Исаков; суггат шөлү.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хой, өшкү өстүрери —

мал ажылында кол адыр

УКСААЖЫДЫЛГА НЕГЕТТИНИП ТУРАР

Хоочун хойжу И. Данзурумнуң бодаалдары-даа, оон хой чылдарда ажылынның дүржулгазы-даа Тывага чиңге нарын дүктүг хойну Мөңгүн-Тайгадан аңгыда, чер болганга өстүрүп болурунуң ылаптыг барымдаазы, хереҥнизи-дир. 1986 чылдан эгелеп чамдык кижилерниң «Тывага чиңге нарын дүктүг хой таарышпас» деп чазыглыг даап бодаашкыннары хой ажылынның продуктулуун көвүдедиринге доктар болган. Ол шын эвес «угланмышкынга» удур солунналарга-даа бижип, хурал-суглаага-даа чугаалаан мен. Ам база катап ол дугайын чугаалаар бодап тур мен.

Бистиҥ республикада мал ажылының кол угланмышкыны хой ажылы. Чүге дээрге Тываның делгем ховулары, суггаттыг серии чайлаглары, иштики дагларында ыжык-талчак кышкы одарлары хойга кончуг таарышкан. Ацаа чоҥуң кайы-төөгүдеп бээр, муң-муң чылдар иштинде ажыглап келген арга-мергежилдерни база немээр ужурлуг. Хойдан-на кыргыш ап турарывыс дүк 1,9 кг. оон шынары база кудулаан.

Хой ажылында укса ажыдылга сулараан. Шээр малга одарлар ажыглаары эвээжээн. Ыяҥгыя тайгалар одарлары ажыглаар, чайлаглаар чоруп бээр сулараан. Кадр айтырыы база оларны эртем-техниканың чедиишкиниериин ажыглаарынга өөредир, арга-дүржулга солчур айтырыглар шуудавайн турар. 1960 чылдан бээр, чүгле 25 чылдар иштинде, бирээзи-бирээзиниге удурлавчак беш янзы укса-жыдыла планнарын бадылап, парлап үндүрген. Оларның кайызы-даа херек кырында боттанмаан. Мындыг чорук болдуна бергенинии түҥнелинде хойжуларын салып турар айтырыглары коичуг чөптүг. Ол айтырыгларның кол утказы мындыг: «Амгы үеде кандыг укса-ның хоюн сайзырадып турар бис?». «Моон соҥгаар укса ажыдылганы канчаар чорутса экил?».

1983 чылда бадылаан укса-ажыдылга планын алырга, 8 районга чиңге нарын, 4 районга чартык нарын дүктүг, Мөңгүн-Тайга районга болгаш «Кара-Хөл», «Коммунизмче орук», «Торгалыг», «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарга бөдүүн дүктүг хойлар өстүрери көрдүнген. «Өөк», С. К. Тока аттыг, «УТКА 25 чылы», «Революциянның чалбыыжы» болгаш Дүржулга станцизының коданнарын Красноярск крайдан болгаш Хакас автономнуг областан эккеп турар аныяк хойлар-биле долдуруп, олардан алган кошкаржыгаштарны совхозтарга тарадыр деп планнаан. Ол чорук таларышпас. Чүге дээрге олар Тываның сайзыраҥ бар чыткан чиңге нарын дүктүг хоюн шуут будап болур.

Бо кошкаржыгаштарны «тыва хевирлиг краснояр укса-зы» деп адап турар. Садып тарадып турар бо кошкаржыгаштарның шынары дыка кудуу. Олардан чиңге нарын дүктүг хой алдынмас. Ам дээреде чүгээр эки хайнак хойларлыг «Революциянның чалбыыжы» совхозтуң азы Каа-Хем районуң чоокта чаа эгелеп сайзырадып турар хойларының укса-зын ол кошкарлар үреп болур. Мону болдурбазының аргазы чүл дээрге, Алтай крайда ажыл-агыйлардан эки шынарлыг, чедиишкен кошкарлар садып ап, оларны эдержилге бетинде эккеп, деңгел кирирп, дыштандырып алгаш, бо-ла чылын ажыглап болур. Ынчан бир эки түҥнел үнүп болур деп идегээр мен.

Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозту укса ажыдылга ажыл-агыйы кылгаш, Эрзин районнуң хойларын бүрүҥ-биле, оон аҥгыда Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл», Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозтарын укса-лыг кошкарлар-биле хандырар дээн. Мен бодазарымга, «Кызыгаар» совхозта мындыг арга чок. Чүге дээрге сараджа кошкарлардан алдынган хайнактарны укса деп адаар кандыг-даа барымдаа чок. Үстүнде ажыл-агыйларже сараджа укса-лыг кошкарларны-даа салып турду, оон түҥнелинде оон алдынган хайнактар көзүлбээн. Укса-ажыдылга планының частырыларлыг талалары ол. Ол дугайын «Тыва АССР-де хой ажылы» деп номунда база бижээн мен.

Ам үстүнде салдынган, меңээ черле бо таварыжып кээр айтырыгларга харыылаайн. Амгы үеде Тывада бадылаттынган укса (порода) чок. Чиңге нарын дүктүг хайнактарны «краснояр укса-ның тыва хевири» деп адаа турары шын эвес. Ам дээреде чиңге-нарын дүктүг хайнактарлыг бис. Бисте чогум арыг тыва укса-лыг чүрт хою база чок.

Укса-ажыдылга ажылын моон соҥгаар чорударынга чүгула кылыр ажылдар мындыг деп санаар мен: 1. Бүгү хойну экспедициялап шинчилгезин чоруткаш, хайнактаашкынының деңнелин тургузуп, хойларны класс болгаш бээр продуктиязының деңнели-биле үзүп, кодаҥнаар. Ол улуг ажылды кылыры коичуг чүгула. Оон соонда кайа, кандыг кошкарлар таарыжыл деп айтырыг чайгаар тургустунуп келир. 2. Укса-ажыдылга ажылынга ажылдаар бонитёрларны өөредир. Селекционер-зоотехниктерниң билиин, мергежилин бедидер. 3. Хойжуларның хурал-суглааларын, экономиктиг конференцияларын, дүржулга солчур ажылдарны хайнышкыныҥ чорудар. 4. Хой ажылында бүгү чүүлдерни амгы үениҥ негелделериҥге дүүштүр дүргедээшкиниҥ ёзу-биле кылыр. 5. Укса-ажыдылга ажылының планын эде көөр.

Көдээ ажыл-агыйның дүржулга станцизы шагда-ла мал ажылындан хоорулган, ында хой ажылының килдизи чок кылдынган, совхозтарга кандыг-даа дүзе бербейн турар. Ол түржүк бодуңуң көр-үзүглери безин дыка кудулаан. Ам ол эртем черииҥ ажылын эде көөр үе келген.

СЭКП обкомуиуң V пленумунга партия обкомуиуң бирги секретары Г. Ч. Ширшининиҥ илеткелинге кылган бот-шүгүмчүлелдери, удур-тукчуларның ат-сыын адап, оларның четпестерин, чедир кылбайн турар ажылдарын ханызы-биле сайгарып көргени өөрүнчүг болду. Мал ажылында, эң ылаҥгыя хой ажылында болуп турар частырыгларыны, аҥаа бурууглуг кижилерни черле илередип чарлап, хөйге дыҥнадыр болза эки боор. Ол ышкаш хойнуң укса-азынга дөрт хамаарылгалыг, хөй штаттыг, тускай орансавалыг, четчир сэниг машина-техникалыг Күрүнеиниҥ укса-ажыдылга каттыжышкыны дээр албан черн бар. Оон ыңай совхозтарның, РАУК-териҥ штадында хөй саиныг селекционер-зоотехниктер база бар. Оларны кажан ажылдадып эгелээрил? Ындыг хевирлиг айтырыглар эҥметинкчок. Ону хойжуларның чыыжында шыгыы чугаалажыр үе келген деп бодап турар мен. Бо бүгү чүүлдерни дүргедээшкин ёзуузу-биле. СЭКП-ниҥ XXVII съездизиниҥ шиитпирлерин ёзугаар эдип алыр сорулга мурнувуста турар. Хой ажылын экижиндер болза, бистиҥ одарларывыска дөрт миллион хойну өстүрүп ап болур.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниҥ кандидады, хой ажылының хоочун ажылдакчызы.

Айтырыңар, харыылап берээл

ШЫН ИРГИ БЕ?

Эргим редакция! «Шын» солун дамчыштыр харыылап бээрин диледим. Херектиҥ ужуру мындыг: 1986 чылдың июньда Бажын-Алаак ортумак школазымның онгу класын дооскаш, оон совхозка бир ай ажылдаашаар, августа декретче үндүм. Ам оолдуг болдум. Оглумиҥ адазы совхозка дүзээлекчы кадарчылап турган. Чаҥгыс кижи ажылдаарга, өг-бүлениҥ амыдыралынга чедимче чок апаар. Оглумну азыраары-биле 50 рубльдиҥ база 12 рубль пособиени-даа профэвилел комитедиҥ төлевээн. Ооҥ кол-ла чылдагааны—бир чыл чедир ажылдавазаи деп турары.

Бот-не экшазыны алыр дээрге бадылал чок-даа болза, чаҥгыс черде чүрттап орар бис. А оглувус 8 айлап бир харлаар. Оон мынай чүүлүҥ-биле амыдыраары бергеи. Ясли-садка дөмей-ле албас. Чүге дээрге ажылдавайн турган сен дээр. Ынчангаш профэвилел комитединиҥ харыызы шын ирги бе?

С. ООРЖАК,
Чөөн-Хемчикте Бажын-Алаак суурнуң чүрттакчызы.

ШЫН-ДЫР

Үстүнде авторларның чагаалыларынга харыыны Таҥды районда улус судунуң юрист-консультантызы берген:

— Үрүтиу хар чедир азыраары-биле айда-ла 50 рубль хемчээлдиг пособиени ажылдап турар болгаш бир чылдан эвээш эвес иштиг күш-ажыл стажтыг иелерге бээри көрдүнген. Херээжен кижи бадылал чок-даа болза, өөнүң үезиниҥ-биле чаҥгыс өг-бүледе чүрттап, үрүтларын кады азырап, иштиг ажыл-агыйлыг болза, ону бот-не деп санап болбас. Ынчангаш совхозтуң профэвилел комитедиҥ силерге үрүүларны хар чедир азыраары-биле айда-ла 50 рубльдиҥ база бот-не дээш айда-ла 20 акша дузаламчы бээрингее ойталаавы шын-дыр.

1986 чылдың январь 1-деҥ декабрь 31-ге чедир силериҥ боттарыларының база (бадылал чок) өөрер үезиниҥ тывкан иштиг орулганарны катказ, өг-бүленериҥ кежигүн бүрүзүнге үлезерге айда-ла кижи бүрүзүнге 75 рубль четпес болза, силериҥ үрүүларга айда-ла 12 рубль дузаламчыны үрүүнар 8 харга чедир алыр силер. Бо айтырыгны база катап совхозтуң профэвилел комитединиҥ мурнунга тургузары чүгула.

1986 чылдың январь 1-деҥ эгелеп хуусаалыг шериг албанынче кыйгыртхан солдаттарның, матростарның, сержанттыларының болгаш старшиналарының үрүт бүрүзүнге бээр дузаламчы акшазы айда-ла 35 рубль чедир улгаттырган. Бир эвес өөмер үезиниҥ шеригже кыйгыртхан соонда иштиг чок артар болзуңарза, ээм үрүүнар ясли-садка турбайн турар болза, ажылдап турар совхозуңар болгаш көдээ Совет силерни ажылга бир ай хуусаада киирер база-ла ол-ла хуусаа иштинде үрүүларны ясли-садка тургузар хүлээгелеглит. Бо дугайында Бүгү-иттиниҥ шериг дүлеэлгезиниҥ дугаймда ССРЭ Хоойлузуның 32 чүүлүнде айыткан.

ЧОК БОЛГАН

1983 чылда чүрттаалга шөлү делгемчидери-биле организацияже билдириишкин киирдим. 1986 чылда ээлчегни эде көөр деп чарлаарга, чеде бээрингее, мээң билдириишкиним чок болган. Оон «Бажыңныг бооруңарга тоовааи бис» деп харыы берген.

Ук билдириишкинге райкүүском даргазы ат салып берген чүве. Ам база катап ээлчегге турарывыс бергезии, хомудаичыын. Дөрт чыл эрте бергенде катап ону кылырга болур бе? Шынында мен организацияда бажыңында чүрттап орар мен. Мындыг таварылгада чүиү канчалза экил?

К. САЛЧАК.

Тес-Хем район.

ҮНДҮРГЕНИ ШЫН ЭВЕС

Силериҥ бажың алыр ээлчегдеи үндүргени шын эвес-тир. РСФСР-ниҥ Чүрттаалга кодексиниҥ 32-ги түүлүи ёзугаар хамаагы кижиниҥ бажың алыр дугайында оочуру бажың алгыжеге азы чүрттаалга шөлүи экижиткижеге чедир хевээр кадагалаттынын артар. Ээлчегге турган кижи өскээр көжүп чорутканда, бажың алыр сорулга-биле өг-бүлезиниҥ дугайында меге документилерии кииргеии илеррээнде, бажыңны алыдлап турар организацияның дамчыштыр алыр тургаш, ажылдан үнгеиде база оон өг-бүлезиниҥ иштиидеи ол организацияда ажылдап турар кижи чок болза азы албан-дужаалдыг кижи эрге-дужаалыи ажыглап кандыг-бир кижиии бажың алыр ээлчегже шии эвес киргеиде, ээлчегден үштүп болур. Ынчангаш силер-биҥ чүрттаалга шөлү экижидер дугайымда ээлчээгии 1983 чылдан эгелеп турар кылдыр эде тургузары чүгула-дыр.

Бир эвес ажылдап турар организацияңар дамчыштыр бажың алыр турган болзуңарза, администрацияның болгаш профэвилел комитединиҥ мурнунга, а бир эвес чүрттап турар черниер аймакбиле бажың алыр ээлчегге турган болзуңарза, көдээ Советтиҥ күүсеичи комитединиҥ мурнунга айтырыгны тургузар үүрлуг.

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ДУБЛИН. Ирландияның найысылалыига Делегейиҥ часкы ярмарказы болган, аҥаа Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чүрттар киришкен.

ЧУРУКТА: ол чүртта сураггаан «Пэт О'Доннэлл» фирма совет «Беларусь» тракторларны садыи турар.

И. ПОНОМАРЕВТУҢ фотозу.

СЭТА.

СОФИЯ. Болгарияның «Фармахим» ажыл-агый каттыжышкынары бо чылын совет хереглекчилерге косметика болгаи парфюмериияның чүс ажыг аттыг кылыгларын саналдаар. Дашкаар үндүр садар чүүлдериииҥ иштинде «Жизель», «Финалка», «Буратино» дээр шампуньнар, «Биодерма» серииның косметиктиг кремнери, «Шик» дээр эрии будуур чүүлдер кирип турар. Чарып алган керээлер ёзугаар, бо чылын ССРЭ-же садар косметика болгаи парфюмерия барааннары эрткен чылдан 15 хуу хөй болур.

БУДАПЕШТ. ССРЭ-ниҥ Эртемнер академиязының болгаи Венгрияның Эртемнер академиязының удуртукчулары биотехнология талазы-биле каттышкан эртем-техниктиг коллективтерии тургузар дугайында дугуржулгага ат салганнар. Оон ажылына 7 совет эртем албан черлериниҥ болгаш Сегеданың биология төвүнүң 5 институтарының эртемденнери болгаш специалистери киржирлер.

Ийи чүрттуң эртемденнери биотехнологтуг методтарын ажылдап кылыр талазы-биле элээи депшилгеии ам безии чедип алганнар. Чижээлээрге, чоокта чаа Венгрияда Геделя хоорайда улуг биотехнологтуг төптүң тудуун эгелээн. Үнүштериҥ клетказын өөренип көөр, малдың бедик продуктулуг укса-ааларын тургузарынга клетка технологиязын ажылдаар талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар. Совет эртемденнер-биле сырый харылзаалары тудуп турар «Мериклон» эртем-бүдүрүлге каттыжышкыныиың ажылдакчылары бо чылын биотехнологияның сөөлгү чедиишкиннерин ажыглап тургаш, үнүштериҥ 50 чаа сорттарын өстүрүп үндүрерлер. Амгы үеде ССРЭ болгаш ВУР-ның эртем ажылдакчылары 400 хире улуг теманы каттыжып алгаш кылып турар.

ПРАГА. Чөөн Словакияда ЧССР-де амдыызында кара чаҥгыс оргаадай плантацияның селекция-шинчиледдиг «Кылчов» станцизының ажылдакчылары бо чылын баштайгы дүжүттүг алырлар. Олар бо чылын «Словакофарма» дээр фармацевтика фирмазынга 350 килограммдан эвээш эвес ол эм болур болгаш сергедир үнүштүг дазылдарын дүжаарын планнап турааллар.

«Амыдырал дазылының плантацизыи алды чыл бурунгаар шенеп тургускан. Станцияның эртем ажылдакчылары Совет Эвилелиидеи тарып олуртур материалды — 3 килограмм үрезинии алганнар. Олар Словакияның хөрзүн-климат байдалынга таарыжыр болган. Специалистериҥ бодап турары-биле алырга, чүгаа ядролуг шенелде кылыр төптү еске районче көжүреринии дугаймда эвес, ол харыысалга чок чүүл болур ийик, ынчангаш Франция бодуңуң шенелдерии сөкадырын шиитпирлээр ужуру-лут деп, резолюциялың төлевилелиинде айыткан. Ол талазы-биле херектиҥ кандыг байдалдыг турарының дугайын француэтарга дыҥнадырынче чазакты түҥелиинде кыйгырган.

(СЭТА).

Хошимиидеи совет эртемниҥ болгаш культураның базыңында янзы-бүрү чүүлдер эрттирер акт залы, бай библиотека, 250 кижи олурар кинозал, орус дыл өөренип турар вьетнамнарга эки дериттинген өөредилге классгары бар.

Вьетнамда совет эртемниҥ болгаш культураның баштайгы базыңын ажыктазыны чоокта чаа ВКП ТК-ның Чингине секретары Нгуен Ван Линьниҥ Москваже албанныҥ найыралдыг аза-чоруунуң үезииде чедип алдынган керээлерни боттандырын чорутканы болур.

Тайбыңга ынакшылдыг күштериҥ удурланыышкын чыскаалынга киржири боо-чепсектиң сарыыл чок эдере бүдүрериҥ сөкадыры дээш база ядролуг халапка удур демиселге Федеративтиг Республиканың хамаатызы бүрүзүниҥ салыышкыны болур деп, Компартияның хүлээп алган документизииде чугаалап турар.

КОМПАРТИЯ КЫЙГЫРГАН

БОНН, (СЭТА). Германияның Коммунистиг партизының Баштаар черииҥ Президиумуу тайбыңга ынакшылдыг күштериҥ июнь 13-те Боииа болур чыскаалынга киржириичe Германияның Федеративтиг Республиказының бүгү чонун кыйгырган. Барыын талакы чүрттарның ботгандырын турары боо-чепсектиң эңдере бүдүрүшкүүнге база америк чалгыныг ракеталарны Европа чүрттарында тургузуп турарынга удурланыышкынның массалыг чыскаалын эрттирериҥ ГФР-де тайбың талаалакчыларының шимчээшкиниииҥ координация төвү саналдаан.

Тайбыңга ынакшылдыг күштериҥ удурланыышкын чыскаалынга киржири боо-чепсектиң сарыыл чок эдере бүдүрериҥ сөкадыры дээш база ядролуг халапка удур демиселге Федеративтиг Республиканың хамаатызы бүрүзүниҥ салыышкыны болур деп, Компартияның хүлээп алган документизииде чугаалап турар.

РЕЗОЛЮЦИЯ ТӨЛЕВИЛЕЛИ

ПАРИЖ. Оожум океанда Муруроа атоллда Франциямың ядролуг шенелдерии уламчылап турарының бойдуска уржуктарын өөреиип көөру-биле парламент комиссизын тургузарын баш удур көрүп турар резолюция төлевилелии Франциямың национал хуралында коммунистериҥ бөлүү киргеи.

Оларның парлап үндүргеи документизииде 1966 чылдя эгелээн шенелдерии үргулчүлээри үк атоллдуң хевээр артып калырынга айылдыг болуп турар деп эйтткан. Шенелделериҥ чедиргеи ыгаралы эдип алдынмастаиып болур, чүге дээрге чаа чазылдырыышкын болган санында-ла кораллдаи тургустунган ортулуктуң черииде тиг улам-на алгып турар деп, ында демделээн. Чижээлээрге, частыр октарга хереглээр 120 килотонна окту шенээри Муруроаны көҥгүс чиде бээрииге чедирер. Ону S-K ракетага тургузар деп чүрар.

Ядролуг чаа шенелделер Оожум океан бассейниниҥ улустарының болгаш ниитизиибиле делегейиҥ хөй-ниитизиниҥ мурнунга Франциияның харыысалгалыының дугаймда айтырыгны тургузуп турар деп, документиде демделээн. Авторларның бодап турарыбиле алырга, чугаа ядролуг шенелде кылыр төптү еске районче көжүреринии дугаймда эвес, ол харыысалга чок чүүл болур ийик, ынчангаш Франция бодуңуң шенелдерии сөкадырын шиитпирлээр ужуру-лут деп, резолюциялың төлевилелиинде айыткан. Ол талазы-биле херектиҥ кандыг байдалдыг турарының дугаймда француэтарга дыҥнадырынче чазакты түҥелиинде кыйгырган.

(СЭТА).

НАЦИОНАЛ ЭПТЕЖИЛГЕ

КАБУЛ. АДР-ниҥ революсчу эрге-чагыргазы национал эптежилге чорудулгазынга дузалаары-биле кижизиг базыларыны кылып турар. Контрреволюсчу ажыл-чорудулгазы дээш шиитгирген база бир 30 кижиин хостаан.

Нанганхар провинцияда Пакистандан 83 кижилиг дескенер ээп чаныл келген. Олар мееге пропагандага алыскаш, еске чуртка үр үеииҥ иштиидеи ядаргай байдалга чурттап турганнар. Пакистан эрге-чагыргаларыҥ болгаш душманнарының дээрбечи болуктеринииҥ талазындан оларны дорамчылап турганының дугаймын чугаалааннар. Джузджан провинцияже Ислам Кале дээр кызыгаар пунктуунуң таварты Ираидан 57 кижи база ээп чаныл келген. Көрген улустуң чугаалап турарыбиле алырга, «ислам революциянның камгалакчыларының» кезектери төрээн чуртунче афганнарның ээп келириинге шаптыктап, оларны күш-биле Ираниың иштики ырак районнарынче көжүрүп турар.

Бахтар агентилелиҥ дыҥнатканы-биле алырга, ээээн каш хонук буруңгаар Кандагар болгаш Пактия провинциялларга пуштуп аймактарның джиргазы болган. Оларның хөй санныг киржикчилери АУДП-ниҥ болгаш Афганистанның чазаанның чорудуп турары хан төгүүшкүүнүн дугаймда ССРЭ Хоойлузуның 32 чүүлүнде айыткан.

ЧИГЗИНИГНИ ИЛЕРЕТКЕН

ВАШИНГТОН, (СЭТА). Америкада дүвүреп-сагышсыраан эртемденнериҥ эвилели деп адаар улуг алдар-аттыг организацияның президентизи болгаш баштаар черииҥ даргазы Генри Кендалл Рейганның администрациязының пропагандалап турары стратегтиг камгалал инициативазы дээр программазы АКШ-тың чурт-девискээрин канчаидаа камгалап шыдавас деп медегээн.

СЭТА-ның корреспондентизиҥге берген интервьюзунга ол ракетага удур камгалал системазын чүртка тургузуп каарга, ол бодуу-ла аймылдыг, дайын өөскүп кээриниҥ магадылалын ол боду-ла тургузуп турар деп чугаалаан.

Стратегтиг камгалал системазын тургузуп алган чурттар өске чурттан болган халдаашкынга удур харыыны бериптер деп билиишкин эртем ёзуузу-биле бадыткаттынмас, харын-даа кандыг-бир озалоидак болуп, ону өскелерни мурнап ажыглаптар таварылга болур деп, эртемден медегээн.

ХАЛААРЫН НЕГЭЭН

ВАШИНГТОН. Ираҥга боо-чепсекти садар болгаш оон алган акша-хөреҥгини Никарагуаның контрастарынга дамчыдып бээр талазы-биле Ак бажыңның чажыт операцияларын истеп турар АКШ-тың конгрезиниҥ тускай комиссиязының кежигүннери Америка аразының херектериниҥ талазы-биле АКШ-тың күрсекретарының дузалакчызы Эллиот Абрамстың халажырын негээннер. Ол Латин Америкада АКШ-тың политиказын таарыштырар ведомстволар аразының бөлүүн саштап турар.

Конгресс хоруп каан турар үеде контраска акша-хөреҥги чыырынга бодуңуң болгаш администрациияның киржилгезиндем ойталап, «шын эвес бодалды тургускан мен» деп, ол өчээн. Конгрессти кара өжегээр будалдырган мен деп, ол база катап бадыткаан. Администрациияның төлээлекчизиниҥ бүзүредиишкиниерин хоойлу үндүрүкчүлери киленнээшкин-биле утказынар. «Бо бүгү болган чүүлдерде Абрамстың ол дужаалга артар аргазы чок мындыг хөй чүүлдер бар» деп, сенатор Дэвид Борен медегээн. Оон бодалын конгресстиң элээн каш өске-даа кежигүннери деткээн. Ынчалзадаа Абрамс хоойлу үндүрүкчүлериҥге күрсекретарь Дж. Шульц-биле ужурашканының дугайын чугаалаан, ол аҥаа оон амбан-дужаалыига хевээр арттырарын магадылаан.

Ол айтырыгны чугаалажып турда, Ираҥга боо-чепсекти садар талазы-биле болгаш контрасты акшаландырар талазы-биле операцияларга киржип турган ираи үктүт Альберт Хаким чүве чугаалаан. Бодуңуң ажыл-чорудулгазының үезиниде Ак бажыңның ажылдакчылары-биле ужуражып турган болгаш президентиниҥ политиказын хоойлуга удур дээрзиҥге чигзинмейн турганын ол онзалап демделээн. «Контраска хамаарыштыр бистиҥ төделишкиниеривисти АКШ-тың президентизиниҥ чүгле чүүлдүгзүҥгени-биле эвес, харын-даа оон дилээ-биле кылып турар деп чугаалааннар» деп, Хаким медегээн.

(СЭТА)

БОМБАЛААШКЫННЫҢ УРЖУУ

ТОКИО, (СЭТА). Делегейиҥ ийги дайынының сөөлгү чылында Американың Японияның хоорайларын атомнуг бомба-биле бомбалаанының уржуктары ам-даа үргулчүлеп турар. Ол дугайын Японияның кадык камгалал болгаш социал хандырылга министерстволарының кылган шинчилел ажылдарының түҥнелдерии бижээн илеткелде чугаалап турар. Хиросима болгаш Нагасаки хоорайларының бомбалаашкынынга таварышкаш, эмиеттинмес аарыгдан аараан 367 муң кижи амгы үеде Японияда чурттап турар.

Ол кижилериҥ чартык кезии барык-ла эмнелге черлериндеи үнмес, үргулчү эмнедип турар. Ол кижилер аарыг ужурудан ажыл чок боон тураралар. Ядролуг бомбалаашкынга таварышканнарының 25 хуузу шуут аш-төреҥги амыдыралдыг чурттап орар.

АЙЫЛДЫГ ЧӨҢГЭЭ

ЛУАНДА, (СЭТА). Расисчи Мурнуу Африка Республика Анголаның мурнуу талазында күш-биле эжелеп алган девискээрлериидеи шериг күжүн көвүдедип турар деп, «Жорнал ди Ангола» солун дыҥнадып турар. Ол дугайында дыҥнадыг республиканың бешки шериг округундан алдынган.

Сөөлгү үш неделяның дургузунда Мурнуу Африка Республиканың чазаа Анголаның Кунене можузунуң болгаш өске-даа чүрттакчылыг суурларының чоогунда хөй батальон шериглерии мөөнүзээн. Май айның сөөлгү хүниериидеи расисчилериии моторжуткан кезектери вертолеттарга деткидип алгаш, Анголаның кызыгаарын каш удаа үрээн.

МИНИСТРНИҢ ЧУГААЗЫ

ВЕНА. Европага айыыл чок чоруук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчи күрүнелериниҥ төлээлекчилериниҥ пленарлыг хуралынга ГДР-ниҥ даштыкы херектер министри О. Фишер чүве чугаалаан. Ол хуралга олурушканнарга Варшава Керээзиниҥ киржикчи күрүнелериниҥ Политиктиг консультативтиг комитединиҥ Берлиигее болган чөвүлел хуралының түҥнелдериниҥ дугайын дыҥнаткан. Чөвүлел хуралга хүлээп алган документилерии тайылырлаашаар, оон кол сорулгалары ядролуг дайынга шаптыктаары, ядролуг боо-чепсекти дужүреринге тодаргай хемчегер-биле дузалаары, Европага душкүүрлүг чоруктуу чавырылдырары болгаш ниити-европейжи чорудулганы хөгжүдери болур деп, О. Фишер айыткан. Варшава Керээзиниҥ киржикчилери күрүнелериниҥ Берлиигее болган чөвүлел хуралының үезиниде бүгү делегейге тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң калбак системазын тургузарынче боттарының шиитпирлиии база катап бадыткааннар.

Бурунгаарлаарынга, ядролуг боо-чепсекти херек кырында дужүреринге Европада үнделиннер тургустунганын демделээн, ону кылырынга улуг салыышкынны боттарының калбак болгаш чайгылыш чок эгелекчи саналдары-биле, а ол ышкаш чугаалажышкынныр чорударынга бодуңуң идепкейлиг политиказы-биле улуг салыышкынны Варшава Керээзиниҥ киржикчилери күрүнелер киирген деп, оратор демделээн.

Ядролуг боо-чепсекти дужүрер талазы-биле практиктиг базымнарга хамаарыштыр чүл дээрге, Рейкьявикке чедип алдынган дугуржулгаларның үндезиниҥге Европага америк болгаш совет ортумак ыракшылдың ракеталарын чүиүндаа мурнунда чок кылыр ужурлуг. Ындыг дугуржулга чепсеглеяишкинии дужүрер болгаш еске-даа айтырыглар талазы-биле практиктиг базымнарны чедип алырынга улуу-биле дузалаар. Бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир масселыг узуткаашкыныың чепсээнии бүгү хевирлерии чок кылырынга, чепсектиг күштерни болгаш эҥаа боо-чепсекти улуу-биле кызырарынга эжикти ажыдар. Ол бүгү боттуг чүүл болу берзин дээш бис шуптувус харыысалгалыг бис деп, О. Фишер чугаалаан.

Варшава Керээзиниҥ киржикчи күрүнелериниҥ Политиктиг консультативтиг комитединиҥ Берлиигее болган чөвүлел хуралына олар делегейиҥ хөй-ниитизиите бодуун шериг доктриизазын үндүрген. Ол доктринаны парлап үндүреря бүгү Европа чурттарының аразында бүзүрежир чоруктуу быжыглаар аргазы бээр деп, ГДР-ниҥ даштыкы херектер министри чугаалаан.

(СЭТА).

РАСИЗМ

ЛОНДОН. Британ арминиҥ өөредилге төвүиге албан эрттирип турган Азия чурттуг 17 харлыг Джеффри Сингхтиҥ адазы—«Мээң оглумнуң амытыныига бодуңуң четтингенинге бүзүреевес мен. Ону угаавыл оскундур эттээш, оон соонда азып өлүргеннер» деп чугаалаан.

«Адазының чугаазы-биле алырга, оон оглу бичии чажындан-на шеригге албан эрттиреринииҥ дугайын күзел чоруан болгаш оон аар-бергезии төлептин-биле шыдажып эртеринге белеткенип турган. Ынчалза-даа оон күзели боттанмайн барган. Шериг хепти кедип алганының соонда, аныяк оолдуң командирлериидеи дыҥнаан баштайгы сөстери мындыг болган: «Мында чүну кылып тур сен, өөнүг бак чүве?». Ол үеден эгелээш кезектиҥ командириидеи болгаш өске офицерлериидеи расисчи доктаамал дорамчылаашкынга, базындырыышкынга ол таварышып келген. Взводта кэрэ чаҥгыс «өөнүг» кижи болганы-биле Сингхтиҥ байдалы улам баксыраан. Ак солдаттар дыштанып турда, Джеффри янзы-бүрү хирлиг ажылды күүседип турган.

Ону чаҥгыс эвес удаа араатанзыы-биле эттеп турган. Адактың соонда, аныяк оолду оон турар кезээнде котельнаяга шериг кур-биле моҥнуп өлгенде тып алган. Ол кезек Кент графствоиуң чурттакчылыг суурларының бирээзиниге турган.

Дж. Сингхтиҥ өлгеии Джеффри ышкаш шеригге албан эрттирери-биле келдирген Азиядан болгаш Африкадан келгеннерии шыдажыр аргажок болдурупкан. Оларның негелдези-биле аныяк оолдуң өлгениниҥ дугайында шериг полициязы истелгеии эгелээн. Ол комиссия өөнүг кештиг аныяк шериг албанныгларны эттеп-соп болгаш дорамчылап турганының элээн каш таварылгаларын сайгарып көөр. Ону кылганы дээш ук кезектиҥ 11 офицерлери буруулуг болган. Ынчанмыже практиканың көргүзүп турары-биле алырга, кем-буруулуг расистерге кеземче көргүспес.

Ю. РЫБКИН.

АРЕНАЖЕ БАЗЫМ

РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Күжүгет Балганович Хензигоолдуң цирк бөлүүнүң чаа ажылын комиссия көргеп. Жонглерлар Василий Саая, Федор Далдаң, согааштар-биле мергежилгеер кылыр Артур Салчак, адыгларлыг Василий Саая, Борис Херлин, ынчап көргүзер номерлиг Александр Уржанай олардан хойну маңап болур. Олар чаа программаны элээн ур уеле тургузуп, национал хевирлиг циркти сайзырадыр соруулганы салгынмар.

«Енисей» Культура бажыңының залы ынчан хос. Чүгле комиссия кежигүнмеп база балүктүң ойнаарын дыңнап алган каш кижи келген. Артистериң сүрээдеп турары ажок. Ол билдингир. Чүге дээрге олар бөгүн ыңгыы шыгалаа тудуп турар. Чүгле олар эвес, чамдык жюри кежигүнери безин, бичиңге чазыглар көргеш, улуг тынын каап олуурду. Ында база ужур барын бодум хүүмда бялып олурдум. Цирк уран түүлүүнүң эге базыннары кылдынып, моон сонгаар национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг цирк бөлүүнүң ат-алдары кайнын бээр алгый-даа бээрп магат чок.

Чаа хевирлеттиниң олурар цирк бөлүүнүң программазын Василий Саая ажытты. Оон аттаарга кылган нарын мергежилгелерп солуп болган. Дараазында Федор Далданның аар шойлар-биле көргүскеним оюн — программаның оизагай түүлү.

Бистиң тыва циркте сывырган-демир кырлазарын билир бис. Ол база мында бар. Ону бир янзы кылдыр тургускан Борис Херлин оон кырынга дээрбектер-биле ойнап, гитаралаш, чэнгис булуугга туруп алган, сыгыртып турар. Чиңге демир кырынга чаңгыс бутка туруп алган сыгыртыры, кандыг-даа мергежилдиг кижиге тергиин берге. Сыгыт, хөөмей күүселдезин тыныштыг шын тудуп билиринден улуг хамаарыжыглыг. Оон мындыг нарынын барымдаалап, сыгыт күүселдезин кирбезин комиссия кежигүннери сүмелээн.

Сураглыг артизивис К. Хензаг-оолдуң согаап-биле оюнары кайнын бээр билдингир. Кезир үезин ажок идегелдиве манап олурарывыс артистерниистиң башкызы ол болганда, ук көргүзүгүнүң маңаа турары албан. Ону Артур Салчак бир янзы кылдыр белеткээн. Жюри кежигүнериниң сүрээдеп олурганын чугаалаан болгай мен. Моон мурнунда хүн ол-ла залга көрүкчүлериниң сонуургалын хаалап алган артизивис бо удаада элээн чазыгларны кылган. Ынчангаш хүлээп алышкын комиссиязының чамдык кежигүннери ону чиге бир кижи дыңнатты. Дараазына ынаар хаптывыс: тетчеглекчиниң караа тодар эвес, үе эрткен түдүм үлам хөйну чок кылыр болгай.

Ийи чүе килограмм ишкир ийи доскаарны долдур, база бир ындыг доскаарның орту хире дакгаар портанны болгаш дөрт бичии доскаар осман-балыкты дузап каан черге четтирвис. Бир улуг четки, моторлуг хеме база бар. Ол бүгүнүң элдери — Үстүү-Енисей балык заводунуң ажылчыннары Константин Николаевич Белоусов биле Василий Арсентьевич Медведев ийп.

— Балыкка сээң хамаарылган чок, сээң киржир херээң хайгаа эвеспе — деп, Медведев меңээ удурланып ажок.

Медведев-биле эки таныш бис. Чүге дээрге ол Тес-Хемниң курсинкыыр-тывыш ажылагыйынга кезек ажылдаан кижи. Эрткен кыжын аңнап чоруткан, хамык бору чаңгы келген турда, Медведев сураг баргаш, та кала четкен. Оон кээрде үш-ле борбак киш кежи экжелген. Ынчангаш ону ажылындан коллектив хостаан чүве. Ам балык заводунуң ажылчынны мен деп турар, а херек кырында ону бадыткаптар документ чок, чүгле паспорт биле кызыгаар эртларгаш бар. Оттаа Мөңү тургускан протоколумга ат салырындан база өйталаан.

Белоусов балык заводунга чээрби ажыг чыл ажылдап турар. Ол бо ажылга «бажы каткан». Протоколга чүү-даа болза, ат салып бердиг: чурумну сагыры албан болгай, оон башка херек сартай бээр.

Ийи кижиниң кайызынында-даа чугаазындан алырга, оларны бо Төре-Хөмге балык заводунуң директору Владимир Иванович Калабин балыктадып чорутkан. Мында кижи кайгаар чүве чок, ындыг болур-даа ужурлуг. Ынчалзажок кара кайгамчык болгаш элдептиг чүве — оларның майның 20-ниң хүнүнде хөй балыктыг тутпурганы. А май, июнь — балыктавры хоруглуг үе, балыктың түргене чажар үези! Ол дугайын республиканың балык камгалалы инспекциязының ихтиологу Л. Гуляева май 5-теги «Шын» солунга таймылырлап, анаа «Ак-кок патрульдуң» ротазын база бижээн болгай. Балык заводунуң директору ол харыысалгалыг болгаш балык камгалалынга айылдыг үени билип тургашла, ажылчыннарын тә чүге балык кырдырып чорудупкан чүве? Бо хөлдеп моон сонгаар «дүжүт» алырып, черле балык өстүрерин бодаан бе? Бойдус мурнунга харыысалгалыг бодаан бе? Ону бодааны чугаажок, ынчалзе-даа боттандирбаан, харын, шүүт ажештир өскээр «хемчег» алган.

Оон ыңай бир элдепсиниң турар чүзем бар: ол тетчеглекчилерге бөгүнге чедир хемчег оңаваан, көрүнеге болгаш бойдуска чедирген карааның житпээн. Чүгле Калабинин 100 рубльге торгаан сураг бар, чогум кайы кармандан төлээнин база билдинмес. Херек ыңдыг.

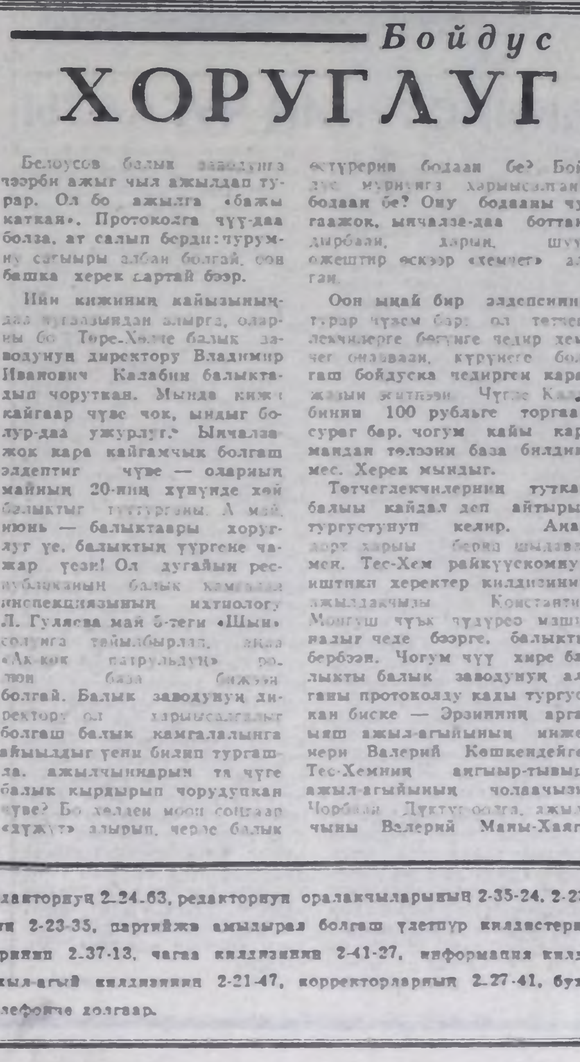
Төтчеглекчилериниң тутkан балыы кайдал деп айтырыг тургустунуп келир. Анаа дорт харыы бериш шыдавас мен. Тес-Хем райкүүскомнуң иштики херектер киллизиниң ажылдакчызы Константин Монгуш чүк чүдүрээ машиналыг чеде бээрге, балыкты бербээн. Чогум чүү хире балыкты балык заводунуң алганы протоколду кады тургускан биске — Эрзининң аргалыш ажыл-агыйының инженери Валерий Көшкендейге, Тес-Хемниң аңгыыр-тывыш ажыл-агыйының чолаачызы Чорбалы Дүктүг-оолга, ажылчыны Валерий Маны-Хаяга болгаш меңээ — билдинмес, ол дугайын, черле маңаа хамаарыштыр кандыг хемчег алганын директор аңгыыр-тывыш ажыл-агыйынга дыңнатпаан.

Хоруглуг үеде бедик бүдүрүкчүлүг чепсек-херексел-биле балыктап турган балыкчыларны балык заводунуң машиназы хемезп-биле кады хөлге чедирип казп. Оларның аңаа каш хонганы, кажан оон чорааны база билдинмес. Оон ыңай хөлдүң дең кезин Моол Арат Республиканың болуп турары, а балыкчыларның турлаа мырыңай кызыгаар кырында, арта-ла хөлдүң ындыы талазында турары тааримча чок. Аңаа чедерде хөлдү дескинип, он-он километр элезин бүүрелчиннерни артери негеттинер.

Балык камгалалынга айылдыг үе ам-даа уламчылавышаан. Ынчангаш чер болганга «Ак-кок патрульдарны» тургузуп, кижи бүрүзү бойдус камгалалынга идепкейлиг болгаш турушпуг киржир ужурлуг.

Н. АРАКЧАА.

Тес-Хем районда аңчылар болгаш балыкчылар нинтилелиниң даргазы.

Даарта—орус чурукчу И. Н. Крамскойнуң

төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чылы

...Мээң бодап турарым-биле алырга, чурукчу кижи бодунуң чурттап турары үезиниң эртем-билиглиг, депшилгелиг кижилериниң бирээзи болуру чугула. Ам хөгжүлде кайы үе-чадада турарын ол чүгле билир эвес, ниитилелдиң эң дээрге төлээлекчилерин дүвүредип чоруур бүгү айтырыгларга харыымы бээр ужурлуг...»

И. Крамской.

Иван Николаевич Крамской XIX үүс чыладың ийги чартыының орус чурулга культурazының сураглыг кижилериниң бирээзинге хамааржыр. Ол 1837 чылдың июнь 8-те (май 27-де) Воронежтен 140 км черде Острогожск хоорайга төрүттүнген. Кезир үенин чурукчузунуң адазы хоорэй чагыргазынга бижикчилеп ажылдап турган.

Ураң түүлге оон салым-чаяанны бичe чылларында-ла илереп үнген. 12—13 харлыг турган-ла, ынчаардагы чуруллага хандыкшылдыг, а соолунде кээп ат-сураглыг чурук тырттырыкчызы М. Б. Тулиновтуң хүндүткелин чаалап алган.

1853 чылда И. Н. Крамской чурук тырттырыкчызы Я. П. Данилевскийниң ретушь кылыкчызы апарган. Үш чыл дургузунда ол Төп Россияның болгаш Малороссияның улуг кезиин эргип каапкан. Оон ажылгыры, тура-соруктуу тырттырган чуруктарының ретуштаарының талазы-биле Россияның эң дээрге мастерлериниң одуруунче кирген.

1857—1863 чылдарда И. Н. Крамской Петербургка Чуруллага академиязынга өөреним турган. Ынчаардагы турган өөредилге системазынга ол 1863 чылдың ноябрь 9-тө удурланышкынның демдээ кылдыр 13 өөреникчи-биле кады Чуруллага академиязын каапкаш чорупкан. Оон соонда ол Петербурггун чурукчулар артелиниң организакчызы болган.

1863 чылдан 1868 чылга чедир И. Н. Крамской Чуруллага школазынга башкылап ажылдаш, талантылыг педагог болгаш меңээ — билдинмес, ол дугайын, черле маңаа хамаарыштыр кандыг хемчег алганын директор аңгыыр-тывыш ажыл-агыйынга дыңнатпаан.

Хоруглуг үеде бедик бүдүрүкчүлүг чепсек-херексел-биле балыктап турган балыкчыларны балык заводунуң машиназы хемезп-биле кады хөлге чедирип казп. Оларның аңаа каш хонганы, кажан оон чорааны база билдинмес. Оон ыңай хөлдүң дең кезин Моол Арат Республиканың болуп турары, а балыкчыларның турлаа мырыңай кызыгаар кырында, арта-ла хөлдүң ындыы талазында турары тааримча чок. Аңаа чедерде хөлдү дескинип, он-он километр элезин бүүрелчиннерни артери негеттинер.

Балык камгалалынга айылдыг үе ам-даа уламчылавышаан. Ынчангаш чер болганга «Ак-кок патрульдарны» тургузуп, кижи бүрүзү бойдус камгалалынга идепкейлиг болгаш турушпуг киржир ужурлуг.

Н. АРАКЧАА.

Тес-Хем районда аңчылар болгаш балыкчылар нинтилелиниң даргазы.

ЧОДУРААЛАР ЧЕЧЕКТЕЛИП ТУРДА.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозуузу.

ОКТЯБРЬНЫҢ ЧАЖЫДЫ

Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга туралаатkан улустуң чогаадылганың ийиги Бүгүзвилел фестивалының жанрлар аайы-биле район көрүлдези Түлүниң Культура бажыңынга эрткен. Чарлакчы Төөлэ суурнуң хомусчулар ансамблиң сценаже чалапты. Адыш часкаашкыннарының үделгези-биле чаңгыс аай национал хептиг он беш хомусчу үнүп келдя. Олардың аразында бот-тывынгыр ураң түүлдүң хоочуннары — мурнуында эртип тургулаан республиканың, оон көрүлдезиниң лауреаттары Мар-оол Сат, Марий-оол Сат, Ачыймаа Тартын, Ашчымаа Хертек... Олар тыва аялгаларны, янзы-бүрү вариациялар ажыглап, аянныг, чараш кылдыр күүсеттилер. Ол аразында хомустаар талазы-биле мергежилги өскелерден оза ылгалып турар, улгады берген назылыг хомусчу доораң-на көрүкчүлериниң кичээнгейин хаара туда берген. Ол дээрге тыва национал хөгжүм херекселдериниң кылыкчызы, иентередикчиси болгаш ойнакчызы, бот-тывынгыр ураң түүлүүнүң Идамчап Сүрүнович Хомушку-дур.

Мурнунда чылдарда Идамчап Сүрүнович-биле ураң түүл көрүлдезиниң болгаш фестивальдарга кады киржип чораан-даа болаумаа, оон чогум канчап ус-шевер даргаш болгаш хөгжүмчү болу бергенин сонуургап, чугаалашпайн чораан мен. Бо таварылгала оон-биле черле чугаалажып, кылып турары хөгжүм херекселдериниң каитаар «төрүттүнүп» келирин сонуургаар дээш, оон бажыңынга чеде бердим.

Даргаң часкаан «Азияның төвүнде ураң түүл училищези» деп бичии номчугаш тудуп алган, сонуургаан олур. Оон арыг-сылыг өрээлинде бир-ле хугаарында каракка эскертинер үүвелер — ортү артында хаяда азып каан ягил, бызаанчы база мандолина, сомга баарында чавыт, быжыг стол кырында улуг, бичии дөңүлер болгаш нарын ажылдар кылырынга таварышкан янзы-бүрү херекселдер.

Идамчап Сүрүнович бичизининден тура-ла, Хемчик унугга чурттап турган кожа-хелбөө аалларының аныяк өскенининң ырын, демир-хомуска оймаарын таалап дыңнаар турган. Адазы Сүрүң оя үеде оскө бөдүүн араттардан оңаа ылгалыр үүвези чок ягил, бызаанчыга бичии ойнаар турган болгаш ырлагылаар турганын дарган сактыр. Чогум оон келир үеде усчшевер даргап болгаш салым-чаяанныг хөгжүмчү болурунга оя үеде Кеп-Сеек болгаш Дөң-Терекке чурттап чораан, чондан үнген ураншеверлериниң, хөгжүмчүлериниң салдары кончуг улуг болган. Оларга Идамчаптың даайы, бызаанчыны кылыр болгаш ойнаар чораан Ловсаң Саяның оглуң, база дарган Мортай-оол Салчакты хамаарыштырмын, бодуңдан элээдя чамдык оолдар, кыстарны адады. Ловсаң Саая 1934 чылда бо Идамчап Хомушкуга бугa мыйызынган кыягаң бодуңуң бызаанчызын белекке берген болгаш ук херекселге канчаар ойнаарының чажыттарын бөдүүң-биле айтып берип, элээн өөреткен. Оон эгелээш-ле дарган бызаанчыга ойнап эгелээн болгаш хөгжүм херекселин боду кылып аптар апарган.

1931—1932 чылдарда демир-хомус кончуг пептерээн тургап. Өреге бүрүзү-ле демир-хомустуг, кырган-чалыы, улуг-биче дивес шупту-зу-ла хомуска ойнаар. Сураглыг дарган Мортай-оол Салчактың ееңге барып, оон янзы-бүрү эдилелдерни, чүген суглуун, эзер базыткыжыны, бижек, илбек дээш оске-даа чүвелерни канчаар кылып турарын сонуургап кербүшаан, көрүүн базып, дузалажып турган. Мортай-оол Салчак демир-хомусту база кылып турган. Идамчап Хомушку оны канчаар кылырын оң-не сонуургап, оон бүгү-ле чажыттарын билип ап турган, 1932 чылдың төнүүзүнде боду кадагны кадарты шаап тургаш, оон-биле хомусту кылырын бир-ле дугаар шенеп көргеп. Баштайгы ажыл черле ындыг. Хомузу этпес болган. Хевири база сагышка четпес болган. Ынчалза-даа Идамчап анаа чок дээр. Идамчап Хомушку ол ажылын ам-даа үргүлчүлеп чоруур.

Оон дарганнаар талазы-биле бичизининден тура шиңгээдин алган мергежилги келир үедеги амыдыралынга дузалыг болган. Ол Тээлэ МТС-зинге дарганнап ажылдай бергеп. Ынчан машина-трактириүң артык кезектери үрели бээрге оларны тывары кончуг берге тургап. Ынчангаш чамдык бөдүүн артык кезектерни кылып эгелээн. МТС-ке ажылдап тургаш, ол трактористиң мергежилгин база чедип алган. 1954 чылда рабочиниүң эң эки трактористерининң бирээзинге, санадып, Москвада Улус ажыл-агый чедишкинниериниң делегезинге чораан.

Оон амыдыралынга бир ков үүл Тываның культуразының хөгжүлдезинге оон кирпин чоруур амыр-дыш чок ажылы болур. Ол бодуңуң киришкени баштайгы концертии кажан-даа үүнүс. Концерт 1937 чылда Барлык-Аксыңга турган баштайгы школага болган. Концертке бызаанчылаар дээш канчаар сүрээдеп турганын, ойнаар дээш аялгаларын тып чадап, холдары сириңейнин турганын, ойнаан соолунде үүнүп бар чыткаш, бир үрүтүү тавариышкының ол сактып чугаалады.

1950 чылда Кызылга болган область көрүлдези оон келир үеде ураң түүл көрүлдезиниге киржирииге улуг идигни берген. Ол фестивальга чораан эштерин утпаан болду. Алексей Айай-оолду, Степан Адыгны, Дандар-оол Чыргалды болгаш өскелерин-даа адады. Идамчап Хомушку Москва, Иркутск, Новосибирск хоорайларга болгулаан көрүлделерге доктаамал киржип, көрүлдеринин лауреады боон келген. Новосибирск хоорайга болгулаан зона көрүлдезиниге районнуң хомусчулар ансамбли лауреат болган. Ол ансамбльдиң хомустары база-ла Идамчап Хомушкуның кылган хомустары болгай. Оон кылган хомустары кылганының болгаш этпиринин талазы-биле кончуг шынарлыг болуп турар.

Сөөлгү чылдарда оон кылган хомустарын Тываның күүнче филармониязының «Саяң» болгаш «Аян» ансамбльдери, республиканың профессионал-техниктиг училищелериниң ансамбльдери база Тываның аңгы-аңгы районнарының бот-тывынгыр ураң түүл коллективтери чагыдып ап турар. Оон аңгыда оон кылган хомустары республикадан дашкаар Даг.-Алтай автономнуг областа болгаш Якутияда дээш оске-даа черлерде бар. Үнелелди олардан база ап турар.

Идамчап Хомушку амгы үеде чүгле демир-хомус кылып турар эвес, харын национал хөгжүм херекселдериниң — ыгыл, бызаанчының, дошпулуурунуң чаа хевирлерин, оларның түргүзүүн, хөөмүн эдерининң, шынарын эжиндиринип арганларын дилеп, оларга кандыг материалдарны ажыглаарының талазы-биле чогаадыкчы дилээшкиннерни кылып турар. Ону оон бажыңында экеп алган янзы-бүрү ыяштары, өшкү болгаш эң кештери, хөгжүм херекселдерин хылдаар чоон, чиңге кан хылдар, аът кудуруу, жилка дээш оске-даа чүүлдер коскү хереченип турар.

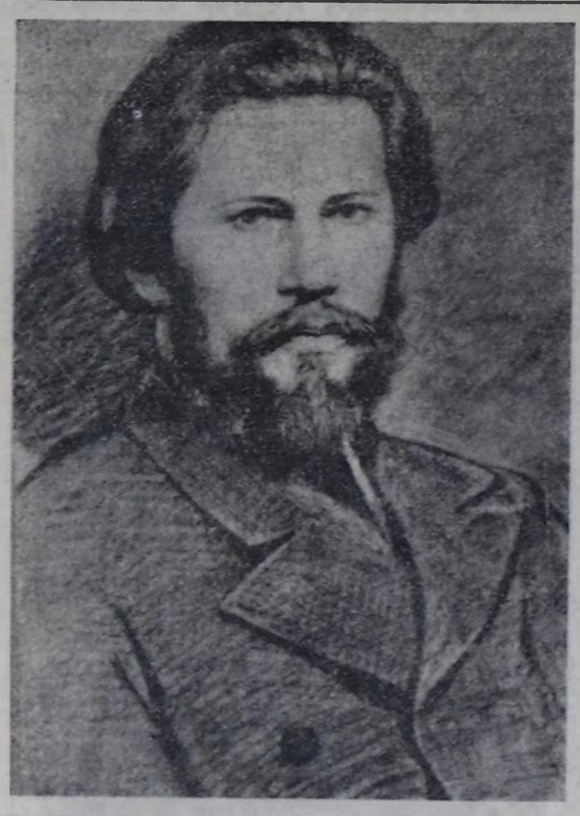
Хоочун хомусчу хөгжүм херекселдерни кылыр болгаш ойнаар мергежилгe эвээш эвес кижилерни өөреткен. Олардан Ак-Довуракта А. М. Салчакты, Бижиктиг-Хаяда Б. Э. Хомушкуну, тыва хөгжүм херекселдериниң чамдык салымчааның, ураң-шевер кылыкчылары Сүт-Хөлде башкы М. Ондарны, Улуг-Хемде К. Бегзинни, Эрзинде Б. Дүңүүрүүн, Бай-Тайгада Б. Күжүгетти, эзиик мастерлер В. Херелчапты, В. Салчакты болгаш хоочуннар Тойлу Салчакты, Сыйлаан-оол Хертекти ол күзелдин-биле адаар болду.

Идамчап Сүрүнович алды үүгүнүң адазы. Улуг уруу Кара-кыс Сорҗу «Мурнакчы» совхозта Культура бажыңында ажылдап турар. Оон өөнүң ээзи Баймр Сорҗу, үүглары —Айлаң, Байлак, Сайлык база-ла хомусчулар. Бо талазы-биле олар суурда бот-тывынгыр ураң түүлдүң доктаамал киржинчилери, концерттерге ат-бүле ансамбли-биле хомустап турарлар. Ортү уруу Кылара, оглу Каадыр-оол база-ла хомусчулар. Каадыр-оол адазы мшкаш, хөгжүм херекселдерни кылып, Мөңүү-Тайга районда чурттап, тудугда столярлап турар.

Идамчап Сүрүнович Хомушку — Октябрьның чажыды. Ол ам чедеп харлаар. Ол пенсияже шагда-ла үнзе-даа ам-даа аңаа олурup шыдаас. Улусчу чогаадылганың Бүгү-заавел фестивалынга холбаштыр Кызылга эрткен Бай-Тайга районуң бот-тывынгыр ураң түүлүүнүң отчеттуг концертинге база идепкейлиг киришкен. Ол районнуң хөгжүм херекселдерни сайзырадырынга ам-даа үлүг-хуузун киирер болгаш чүс ажыг демир-хомусту бо чартык чылда чагыг ёзугаар кылырын планнап турар.

Б. ЧҮЛДҮМ-СҮРҮҢ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

Талантылыглар — аравыста

Бойдус камгалалы

ХОРУГЛУГ ҮЕДЕ

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Бойдус камгалалын күштелдирер болгаш бөйдус курлавырларының ажыглалын эжиндер дугайында» докталаын боттандырар талазы-биле элээн ажылдар бистиң республикада кылдыкып турар. Ол бүгүнү партия, совет болгаш хөй-ниити органнарывыс хүн бүрүде эң чорудуп турар хемчегдериниң болгаш солуннар арыннарындан көрүп турар бис.

Дүргедээшкин, эде тургустуушкун болгаш чаа сөз-биле негелде бойдус камгалалынга кескү идигни берген. Оны чон деткип, ажыы-биле чүгаалажып, бо буянныг ажылга күзелдин-биле киржип турар апарган. Чоокта чаа Эрзинге чеде бээрмиге, оон баардакээрде чүс бежен километр черде төтчеглекчилер барын

ШЫН

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатtың 2-23-35, партийжө амыдырал болгаш үлетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедее ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үлүтрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы-биле күүүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыс № 3523.
ТС—00600

ИЮНЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. 7.30 — «Ут». 8.15 — Бүт бөмбүүнүң дончуулалы. 9.00 — «Салгашкыны» Ураң-чечен фильм. 10.25—10.30 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Орус чугаа. 16.45— «Төөгүүнүң кичээндиргелери». Тележурнал. 17.30 — Делегей конкурстарының лауреады Н. Гаврилова оймаар. (фортепиано). 17.40 — Хөглүг стартлар. 18.15 — Мөзүшнар кижизидилгезинниң дугайынга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур. «Тудугжу». 19.30 —Кадык болуруң күземинде. Туризм. 19.45 — М. Горькийниң шиирлери. «Хүн уруглары». Фильм-шиин. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Хүн уруглары». 2-ги сериязы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — Бүт бөмбүүнүң дончуулалы. 23.45—01.00 — Эстрада ырларының Евровидение конкурузу.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильм. 8.40 — Уралдың баличылар триозу ойнаар. 9.05 — «Михаил Светлов». 9.55 — Эртем болгаш амыдырал. 10.40 — Уруглarга фильм. «Хам ортулуу». 11.45 — Италиядыл. 12.15 — «Оол болгаш булут». Мультфильм. 12.25 Батминтон. Телевидение ayбогу дээш. 13.15 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 14.15 — Чимик атлетика. Знаменские алышкыларның турасказылыгга делегей маргылдаалары. 15.00 — 15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Чаашкыннар». Ураң-чечен фильм. 19.10 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг үткүүр». 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Медээлер. 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. Испания биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. 21.00 — «Ут». 21.35— 23.15 — «Псевдоним: «Лукач». Ураң-чечен фильм.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Хаттың дургеии секундада 9—14, күштелгенде 18 метр чедер.

Агаарның температуразы хүндүс 7—12 градус чылыгдан дүне 2 градус чедир соор.

Кызылга чаъс чагбас. Соңгу-барыын утпаныышкынның хаттың дургеии секундада 5—10 метр, күштелгенде 18 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 20—27, дүне 10—12 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 7-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Киносборник» 11.00, «Новые амазонки» 9.00, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Варвара-краса, длинная коса» 10.30, «Семья и дети» 12.00, «Трое мужчин и младенец в люльке» 14.00, 16.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Операция «Скрипичный футляр» 10.50, 12.30, «Кинда-дза-дза» 14.10, 20.10, «Сиртаки» 16.40, 18.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бая сказок» 10.00, «Без срока давности» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «И еще одна ночь Шахерезады» 15.00, «Похождение зубного врача» 16.30, 18.30 шактарда.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

Июнь 7-де. Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга «Березка» байырлалы болур. Оон программазында фонтан чамында шелге театржыктан оюннар, оюн шоолдеринге аттракционнар, эң эки күүсеткен танцы, кожамыктар даэш конкурстар. Эгелээри 12 шак. «Эткир баян, ырла!» деп конкурс база аңаа болур. Эгелээри 14 шак.

Парктың Ногаан театрынга хоорайның культура киллизиниң ойнаракчылар театрының артистери чаа программазын көргүзер. Эгелээри 14 шак.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 9 вторник № 134 (13434)

1925 чылда үнделгелеттингеп. Өртээ 3 кежеек

Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур

БЕЛЕТКЕЛ КОШКАК ОДАРЛАДЫП, СЕМИРТИИЛИ

Барлык-Хемчик районуң совхозтары бо чылын ниитиниң малыга 15400 тонна сиген, 24407 тонна силос, 3700 тонна семиг, 4000 тонна тараа саваңы, 3500 тонна концентратты, эске-дээ чемнерни белеткээр планмыг, оон ниитизи-биле 17699 тонна мал чемининг сединиланы келир кышка удур тургузуп алыр.

Сорулга улуг. Ону чеминшкининг күүседир дээш баш удур хынамчалыг белеткел, организастыг чорук, кижи күжүн болгаш техниканы шын санап, таарыштыр тургузуп ап, мөөңнээрни негеттинер.

Мурнуку чылларда районуң ажыл-агыйлары агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, хөвү-шөлдерден четчир санныг мал чемин белеткеп ап, кожазында "Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнарының чамдык совхозтарынга артыкшылын үлештирип, сиген кезер черлерни айтып берип келген.

Часкы чаашкыныыг хүннер соонда шөлдериң хөрзүнү шыкты сиңирип алган, үнүштүң ээүп үнериңе ол дузалаан. «Барлык», «Шекпээр», «Хемчик» совхозтарының девискээрлеринде хөй чылдыг сигенниң ден-дески үнүп олурарын көөрге, баштайгы кезилдеже июньның үшкү он хонуунда кирип болурунуң аргазы бар.

Районуң девискээринде 6471 га чаңгыс болгаш хөй чылдыг, 2142 га чайгаар үнгем сигеннери, 1690 га силос культураларын өстүрериң болгаш ажаан алырын чеден чедиг кижи составтыг бот-орулга-чарымчалыг алды звеноларга хүлээткем. Ажылды ынчаар деп-шилгелиг арга-биле организастаарының ажыктыын эрткен чылдың дуржулгазы бадыткаан.

«Шекпээр» совхозта Э. Монгуштуң чээрби дөрт кижилиг звемозу гектар санындан-на 180 центнер куркурузаны, 57 центнер чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни өстүрерин хүлээшкен. Ол ышкаш «Хемчик» совхозта А. Кара-Сал, «Барлык» совхозта А. Хомушку, «Дөң-Терезинде» Ч. Ооржак баштаан бот-орулга-чарылгалыг звеноларда бижыглаттынган черлер хөй, хүлээлгелери бедик.

Сиген кезилдезиниң үезинде буга-сумун кыдыглары, оңгулчигил, машина кезиң шыдавас черлерге хол кадыкларыбиле кезер звеноларны тургузар.

Мал чемни кыска хуусаада, чидириг чокка, эки шынарлыг белеткээр орулга-биле бо хүнүерде бир чүгүла айтырыг — техниканы белениниң шүүмүжүнге тургузары болуур. Районда байдал кандыгыл?

РАУК-түң чер ажыл-агый киллизинде сан-чурагайлардан алгаш көөрге, сараат салыр дөрт, пресстээр ийи механизмнер, сиген октаар дөрт комбайнар чок, оларны кажан, каймын алыры билдинмес.

Совхозтарынң кол инженерлери, РАУК-түң септелге-техниктиг будурүлгези бар техниканың септелгезин шүүшпеп чорудуп турар. Язы-бүрү маркаларының тракторларга кошкан сиген кестирер 25 машинаның 18-зи, 15 комбайнның 8-и, тракторуң 25 дырбаалтыларының 18-и, алаша каш пресстер, хөнээш сөөртүр машиналар септеттинмээн.

Ол ышкаш АВМ-нер септелгезин дарый доозары негеттинип турар.

Мал чеми шыгжаан, кадагалаар черлериң белеткелиг эмдээ эгелевес болза, ажылдар дакпырлажыр, үе-шаг орайтаар. Баш удур санаашкынардан алгаш көөрге, совхозтарда он үш онгарларга силостуң кезиң безин сыңмас, дазыл чеминиг-лерни шыгжаар складтар шуут чок болуп турар.

Бар онгарларның ишкин аштаң, арыглаар, довурак-биле холушпас кылдыр ханаларын маизалар-биле шывар, цементилээр, сеңгээр, алгыдар, немелде онгарлар казар, малга хоолулуг чем — дазыл чеминиг-лерни үрелбес кылдыр шыгжаар складтарның тудуунга ажылчын, техника күжүн тускайлап тургузары негеттинип турар.

А. ХЕРТЕК, «Шынның» корр.

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң бүгү малчыннарының хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Анаа кыштаглаашкының эрткенин, келир кышка белеткелиниң, чазаглаашкының болгаш чайлаглаашкын дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Ол талазы-биле совхоз директору Ч. Х. Хертек илеткелдя кылган, малчыннарга тодаргай болгаш билиишир чугаалаан.

Совхозтуң малчыннары кыштаглаашкынны багай эвес эрттиргеп. Ниитизи-биле төрүүр чүс хойга опаштыр 86 хураганы камгалап алган. Он ийиги беш чылдың ийиги чылының бирги кварталында күүнеге садар мал продуктуларын ажыр күүседип, районда ажыл-агыйлар аразында организастаган социалистиг чарышка бирги черни эзелеп, тиилекчи болган. Мешпең-Хөл хойжу бригадазы (бригадири Б. Дмитров) төрүүр чүс хойга опаштыр 86 хураганы, малдың ниити баш сөнүн 96 хуу камгалап ап, районда хойжу бригадалар аразында организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болганы-биле олар тус-тузунда СЭКП райкомунуң, райкүскомунуң, профэвилел райкомунуң база ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Совхозтуң сарлык малы 19 коданнарда хувааттыган. Ол коданнар Хемчик-Бажы болгаш Улуг-Шуйнуң сернин тайгаларынче чайлаглаан кежүп эгелээн. Сүт-бараан фермазы Бичe-Шуйнуң Белдир чайлаанда кежүп чеде бергеп.

Шээр малдың коданнары чазагларда хевээр. Хой кырсылдазы июнь айның бирги чартынында эгелээр. Кыргылда цунктуларының септелгези доозулган.

Кыргылда эгелээри билеп баштай кыргыттынган хойларының чуулдазын эрттиргеш, ыраккы тайгаларда чайлаглаашке кежүп үндүреринге белеп.

Чылгыны Мөңгүлек тайгаларынга чайладыр. Чаап белерни тускайлаш үскеп. Пиявилиг аржазының чоогунга саары-биле хымыс кылырынга белеткел ажылдары чоруттунуп турар.

Эрткен чылдарның байдалыбиле чамдык чалгаа малчыннар чайлаглаашкын үезинде одарларын солуп кешпес, ырак эвес хонаштарга чайлап, кадарган малының күжү арган, харысалга чок, малды өлүрер, чидирер кижилерге хамаарыштыр санал бергеннер ыңгыы шүүлгүүлеп, ийдыг чоруктарны моон соңгаар болдурбазының дугайында хуралга шиңгирлээн.

Совхозтуң ажыл-ишчилерге Улуг Октябрьның 70 чылынга аалдар болдурган социалистиг үдээлгезин күүседир дээш кедүрүлүшкүнүг ажылдан турарлар.

К. ХЕРТЕК.

Атомнут «Сибирь» ледоколда бедик широтаның экспедициязының киржикчилеринге

Эргим эштер!

Силерниң экспедицияңарның ынчаар чоруп турарын совет кижилер чоргаарал болгаш магадал-биле хайгаарап турар. Арктиканы шинчээдип алырының болгаш өөреним көөрүүн алдарлыг төөгүзүнге чаа кайгамчык арын бижиттингеп.

Төлевилеттингеп программаны чеднишкининг күүседирин күзедим. Силерге кадыкшылды болгаш аас-кежиктэ. бистиң социалистиг Ада-чуртувустуң чаагай чорууңга чаа-чаа ажыл-херектерни күзедим.

М. ГОРБАЧЕВ.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫГЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң докладчызы болза: Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязын 1987 чылдың июль 6-да Москва хоорайга чылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1987 чылдың июнь 5.

* * *

РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бешки сессиязынга дараазында айтырыгларны киирерин РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуму дыңнадым тур:

1. Партияның XXVII съездизиниң негелделеринге болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң айтыышкынналырынга дүүштүр садыг болгаш хей-иннин чеменгелгенин экижидер талазы-биле РСФСР-ниң совет болгаш ажыл-агый органнарының соруулгаларының дугайында.

2. РСФСР-ниң удус депутатчыларының соңгуулчуларының чагыгларын-биле ажылының дугайында.

3. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

МЕДАЗЛЕР

ЧАРЫШ ТИИЛЕКЧИЗИ

Сүт-Хөл райпозунуң белеткел конторазының коллективи Улуг Октябрьның юбилейиниге уткуштур социалистиг чарышта идепкейлиг киржин турар. Коллектив он ийиги беш чылдың баштайгы чылында планныг онаалдазын долузу-биле күүсеткеп, республиканың хөрөнгелчилер ниитилелиниң «Мурнакчы белеткел конторазы» деп ыымелиин чаалап ап, аңаа улам сорук кирип, бо чылдың бирги кварталында ачы, эт, алгы-ленеш, сүт, хем үүлээ алырының планныг онаалдаларын ажыр күүседикеп.

Алдын-Маадыр суурда белеткелчи Ш. Ондар Маңгүрек, Баян-Кол, Кешпес, Кожээ, Ак, Чодураалыг-Саймр болгаш оон-даа өске ырак-узак черлерде малчыннарга, өөренчиларге база чурттаачыллыг черверге чедип, чоңдан артыкшылдыг мал-маганы садыл, ми ажылдап турар.

Белеткел конторазының коллективиниң кады дузакчызы Дутаржап Хертек, чоланчы Борис Ондар болгаш оон-даа өскелер чыыл-мак ажылдазын, планныг онаалдалар күүселдезинге кежүү үлүг киирип турарлар.

О. БОРАШ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Тыва хамаазы тудуг» треетиң Тээлиде бот-оруглга-чарыглалыг септелге-тудуг участогу — Бай-Тайга районда мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзин. Коллектив юбилейлиг чылдың алды айларының планын хуусаадан эрте күүсеткеш, бо хүнүерде июль айның үлүүнде ажылдап турар. Бүдүрүлге бо чылдың бирги чартынында план ёзугаар 297 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылыр онаалдазын херек кырында 305 муң рубль түңге күүсеткеп. Чурттагга тудуглардың ажыглалгга киирери 108 хуу, чаа башылдар тудары 116 хуу күүсеттингеп.

Тээлиде суурда бирээзинде-ле ийи аал чурттаар 4 башкыны дужаагаш, 3 башкының тудуун доозар дээш тудугжулар шалыкшы ажылдап турарлар.

Маадыр-оол Ирпеттың, Валентина Сүрүнүң удуртканы бригадалар социалистиг чарыштың мурнуку олдуузун эвлеп келген.

Тудугжулар чаа эзелеп юбилейге уткуштур күүселдер деп соруулганы салгаш, демнеп ажылдап киришкеп.

Бистиң корр.

ЭРТКЕН ЧЫЛДАН КӨВҮДЕТКЕН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын баймралаар хүнге чедир он ийиги беш чылдың баштайгы ийи чылының планныг онаалдаларын күүсеттир хүлээлгеп алгаш, совхозтуң Төп сүт-бараан фермазының коллективи шалыпчы ажылдап турар. Оон уламнындан бо чылдың эртиен беш айларында сүт бүдүрелериниң талазы-биле багай эвес көргүзүүнү чедип алган. Эртем чылдың бо үезиниден 50 тонна сүттү хойнуң сагган. Ынчангаш күүнеге сүт садарының планын ажыр күүсеткен.

Шак мындыг эки көргүзүнү ферманың коллективи күш-ажылды организастаарын экижидип, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглап, ишкеринең ажаалдазын, чемгерилгезин зооветеринарлыг чүрүмнүң бирги черинге тургускаан.

Ферманың коллективиниң ишкеринең чайгы одарын, сүттээн шын тавыштырып, сүт бүдүрүлгезин улам көвүдедип дээш ажылдап турарлар.

Б. СУВАК, Каа-Хемде «Бүрен» совхозта профком даргазы.

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

ЧАГЫГЛАРЫН БЕРГЕН

Биз-Хем районнуң Сесерлиг суурунуң чүрттакчылары район Совединиң депутаттарынга кандидаттар — башкы Дадар Чоодуевна Мижит-Доржу, малчын Седенбаз Маадыевна Баазан, көдээ Совединиң депутаттарынга кандидаттар — малчыннар Роза Чоодуевна Салчак, Тамара Салчаковна Доңдуп олар-биле ужурашкан.

Соңгукчулар кандидаттарга боттарының чагыгларын киирип, «Саян» совхозтуң хөй ажылдыг салбырының социал болгаш экономиктиг айтырыгларынче ханылаарын олардан дилээн.

— Чонуңга баразы болуруг дет аас-кежик чок. Район база көдээ Совединиң депутаттарынга кандидат болганнар соңгукчуларның бүзүренин бадыткаар ужурлуглар. Депутаттарның кылыр ужурлуг ажылдары хөй. Олар түүле сессияларга олуржуп, соңгукчулар-биле мында-хаая ужурашкан аттыг болур чоруктан уштунар херек. Чижээ, бистиң суурга улуг эвес стадион тудуун кылыр дээнден бээр чугаа хөй удаа чоруп келди. Ынчалза-даа ол айтырыг түүле сазының кырында артып калган. Ону кылып алырынга берге түвө чок. Совхозтан дилиг материалларын хандырып бээрге, хостуг үеле чон боттары кылып алыр түве-дир. Анаа түүле организакчы чорук негеттинер. Ол ышкаш суурга уруглар эштер бассейнин кылып алырын база чугаалаашкан. Бо түүлер ажыл-херек кырынга боттарынга депутаттарга кандидаттар боттарының үлүүн кылырлар — деп, соңгукчу Д. Бадарчы чугаалаан.

Сесерлиг суурда чылдан чылче шинтирлеп чадашкан түүлер-ле хөй. Республика төвүнден ырак эвес черде турар-даа болза, суурнуң чүрттакчыларының хоорай-биле дарылаазы тергиин берге. Кызылдан Сесерлиге билет олдарга, «Чадаг чоруй барыңар!» деп каржы харыны автовокзалдың ажылдакчылары бээр. Кызыл—Абакан оруунуң аксынга эрткен-дүшкен машиналар «бадылаан» кижилер үзүктелбес. Олар түүле Сесерликтиң чону-дур. Оон ыңай суур ажыгынга орукка Туразын, Кызылче эрткен-дүшкенге дилеп чалмиганнар орай кежээге чедир үзүктелбес. Шыны-биле чугаалаарга, Кызылдан Сесерлиг чедип алырынга бодаарга, Красноярск чеде бээри кайчап-даа белеп.

Ол ышкаш чүрттакга шалгүүнүң айтырыы база берге. Өтбүле түткан аныяктар бажың чок болганындан, малчыннарның хос бажыңнарын түр кадагалаар алыр. Суурда ортумак школаның башкыларынга бажың база челишпес. Чогумза ыыдыг бергелериниң уржүүдүнден башкы кадрлар чедишпес. Моны экижиниң бээрин соңгукчулар С. Салчак, С. Куулар олар кандидаттардан дилээн.

Чамдык ишчин кодаңнарже электри чырыы шөйдүмээн, малчыннарның кыштаар орансавазын хөй чылдарда септевээн. Зооветеринарлыг ажылдар сандаргай байдалда. Чогумлий ыыдыг четпес чорук-тарының түңнелинде салбырның көргүзүглери чылдың-на кудулап олурар. Оон ыңай суур чалгайжыдмыгазы болгаш ногаа өстүрер ажылдар сүт чок болганындан багай тургустунган. Сесерлиг улуг эвес суур. Сүтүү хоолай дамчыштыр чорудуптарының бүгү аргалары бар. Совхозтуң өске суурларында бо ажылды багай эвес организастаан. Черле ынчап өске-дээ үүрмек четпестер хөй. Чижээ, суурнуң ясли-садыгынче депутаттар болуу хыналданы доктаамал чорудары күзенип. Ук уруглар алдын черлериниве сайзарактар чок, телевизор безин салып бербээн. Ук четпестер талазыбыле соңгукчулар Д. Оюн, Г. Салчак, К. Дотпаа болгаш өскелер-даа боттарының салалыңга чугаалааннар.

Соңгукчуларга биле депутаттарның аразынга чугаа ажыкчарлыг байдалга эрткен. Анаа «Саян» совхозтуң удуртукчуларын болгаш тускай эртемнигелерни база чалаан. Директориуң хүлээлгезин түр күүседип турар И. Дубровский, партком секретары Ф. Бабичев, кол зоотехник А. Боровых, кол мал эмчизи В. Куулар олар ужуражылгага киришкеп. Суурнуң чыдып каан турары социал айтырыгларын дарый шинтирлеринин хемчеглерин алырын кандидаттар аазааннар.

Э. ДОҢГАК.

ССРЭ: акы-дуңма найыралдың адрестери

АРМЯН ССР

ЧУРУКТАРДА: Ереванның Нор-Норк деп чуртталга массивинде армян улустуң Айка деп эпозунуң маадырынга тураскаал (солагай талазында) болгаш Арменияның чалыы назыны.

Г. Калачьян, М. Шахбазян, Б. Немрут оларның фотолары.

ДАРГАНЫҢ ОГЛУ ДАРГА

Колхоз даргазы Назарян чазын аңгыс черге дилиндекти аңдаргаш, чаа өгелеп ажылдаан механизаторларга чагыын бээр чаңчылдыг кижи. Анай районнуң Мараалик суурда мындыг чаңчыл аңаа коллективтиг ажыл тургустунганындан өгеээн.

Часкы хову ажылдарын колхоз даргазы боду эгелээр чаңчылды ооң адазы Спартион Егоевич Назарян тургускан. Ол республикага колхоз шимчээшкинниниң удуртукчуларының бирээзин. Ындыг чаңчылга ооң чаңгыс чер-чурттугларының чаңчыкканы-даа аажок. Ажылды далаш чокка, үндезининг эки кылырынга ол арга дузалап турар.

Коммунарларын кулактарның канчар аажылап туганын Назарян караабизе көргеш. Ядыларын, ооң аразында ооң адазын кулактар узуткаарының кырынга турда кызыгаарлыкларга келгеш, оларны камгалап алган. Ооң өгелээн-ле колхозка Феликс Дзержинский атты тывыскан.

Улуг Назарян аътгар орнунга техниканың чедип кээрин күзеп чорааш. Ам Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг Дзержинский атты колхозта өң сайзырааңгай техника бар, колхоз ажыл-агыйны дешпилгелиг чорударының республика школазы апарган. Аңаа эңне чаа дешпилгелиг чүүлдерни өң баштай шенеп турар. Аңаа шикпикти аңдара кагбас андазыннарны өң баштай шенээн, республикада өң баштайгы колхоз музейин тургускан, артезиан кудуктардан сут хөөлбээн тургускан, өске-даа аргаларын тып, шенээн...

Хой ажылы ол районга таарышпас деп үр үеде саналтурган. Ынчангаш оларның баш саны дыка кызырыпган. А Назарян эътки-дүккүр укланың хойларын өскээртеп садыл алган, өстүрүп келген. Арменияның эртемденнериниң эки хойларының чаа укладын үндүргенин билип каан, Назарян ону бодунуң колхозунга бир дугаарында шеваан. Амгы үеде ук колхозта «арагац» укланың вавэи каш кодаңы бар, бир хойнуң деңзизи 50 кг ажыг болгаш бирээзинде 4 кг дүктү берип турар. Республикада өң улуг хой комплексизинин тудуун ам доозуп турар, аңаа тургузар дериг-херекселдерни хой ажыыы бедик сайзыраан Австралияның фирмаларындан чагыдып алган.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. Е. Назарян 40 ажыг чылдарда колхоз даргалап келгеш, экономиканы кодүрериниң кол быразы —долу бот-оруглга-чарылганы нептеретken. Ол ажылды чоорту боттандырган. Боду бүзүрел көөрү-биле, ооң соонда баштаар чер кежигүннерин бүзүредири-биле бот-оруглга-чарылганы баштай мал чеми белеткээр салбырга нептеретken. Мал чеминиң курлавыры ийи катап өскен, оларның аларын шалыпы бедээн. Оске салбырларны «агитастаарының» барымдазы чок апарган. Хову бригадалары, мал комплекстери база ол аргаже шилээн. Ооң түнелинде бедик даглар зоназында ол колхоз чыл саныңда-ла миллион рубль ажыг арыг орулганы аа келген. Ол акша-хөреңги-биле колхоз суурун чагагайжыткан, концерт залын, стадионну, пансионатты болгаш пионер лагерин тутkан. Дискотека безин бар апарган.

Бүдүрүлге эвеноларын уладыпкан, каттыштырары өзүлде коргузүлгелерин экижидериниң оруу дээрзин С. Е. Назарян база көрген. Чоокта чаа ол кезек-кезек черлерге аңгы тургулаан хову бригадаларын чаңгыс улуг бригада кылдыр каттыштырарын, амгы теплицаларының орнунга ногаа өстүрер участокту тургузарын санадаан, ону колхозчулар деткээн.

Б. КЮФАРЯН,
СЭТА-ның корр.

Аниий район.

НИИТИ СОРУЛГАЛАР

Г. М. ВОСКАНЯН,
Армян ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

Чүс чылдың өгезинде барып-ла өлүп төнер дей берген эвээш санныг улус чүгле дириг артkан эвес, харын кайгамчык улуг чедишкиннерни канчар чедип алганыл? Даштыкы чурттарның парламентарийлери, хөй-нийти ажылдакчылары, эртемденнер-биле ужуражышкыннар болгаш беседалар үезинде мындыг айтырыгга чаңгыс удаа эвес харыылаар ужурга таваржып турган мен. Мээң харыым чаңгыс турган: «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында» деп харыылаар турдум.

Армян улустуң төөгүзүнге берге болуушкуннар хөй таварышкан. Ынчалза-даа ооң хосталгага ынак сагыш-сеткили, хамаарышпас, чогаадыкчы болгаш тургузукчу чорукче чүткүлүн ким-даа сый шаап шыдаваан. Орус революстуг демократининың идеялары, Россияга социал-демократтыг организацияларның тургустунганы Арменияга чаагай салдарны чедиргеп. В. И. Ленининиң өөреникчизи болгаш сурукчузу, көскү революционер Ст. Шаумян 1899 чылда Арменияга баштайгы марксисчи-ленинчи бөлүүнү тургускан. Дөрт чыл эрткенде «Армян социал-демократтарының эвилелин» организастаан.

Арменияның ажылчын аңгызы чүс чылдың баштайгы чээрби чылдарында хевирлеттинин тургустунган болгаш быжыккан. 1920 чылдың ноябрьда Дашнактың ёзу-чурумунга удур чепсектиг тура халыышкын тиилээн. Революстуг Шериг комитеди Арменияны Совет Социалистиг Республика кылдыр чарлаан. Ооң эгелээш-ле, армян улус бодунуң салым-чолунуң бүрүн эргелиг ээзи апарган, тускай күрүне боон, күш-дамыр болгаш сагыш-сеткил күштерин катап тургузар, чаартылгаларның чырык оруунче кирер арганы алган. Ийи он чыл четпээнде барык долузу-биле узуткаттынган улус ажылагыйын катап тургускан, улустуң аштаашкынындан, ядыы-түренги болгаш чыдып калган чоруктан чарып алган.

Республиканың бо хүннердеги экономиказын дайын мурнундагы беш чылдарга деңзээринең кандыг-даа барымдазы чок. Совет Армения ам компьютерлерни, радиоэлектрон болгаш радиотехниктиг кылыгларны, эң ылаптыг приборларны, автомобильдерни, өске-даа хой чүүлдерни бүдүрүп турар. Ооң бүдүрүп турар продукциязының делегейниң 70 чурттары совет даштыкы садыг организацияларыла дамчыштыр садып ап турар.

Астрофизикага, элементарлыг физикага, квантылыг электроникага, полимерлер болгаш соксаал чок биологтуг каттышкыышкыннар химиязынга, геологияга, сейсмологияга теоретиктиг болгаш практиктиг чүтүлә түңнелдерни чедип алган бистиң эртемденнеривис техниктиг депшилгени дүргедединге үлүгүн киирип турар.

Экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чедип алган чедишкиннериниң ачызында республика бүгү делегейже тарай берген армиянарны чыып алыр соруизалыг күш болу берген.

Эрте-бурунгу армян черге чедип алган бүгү чүүлдер — СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын боттандырганының тодаргай херечизин, чаңгыс өг-бүлеге сырый каттышкан совет улустарның ак-дуңма дузаламчызының болгаш бузулбас найыралының түңнели-дир. Бистиң амгы үениң деңнелинге чедирип база кодүрүп келген күш — Улуг Октябрь.

Улуг Октябрьның 70 чыл юбилейнинге төлептиг ужуражыр дээш белеткел үезинде партияның XXVII съездиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш мадырлыг ажыл-иш калбаргаш. Совет нийтилел амыдыралының бүгү талаларын үндезинии-биле чаартырының айтырыглары кол черни эзлээн. Күрүне эрге-чагыргазының органнарын сайзырадып, демократчыдарынче, экономика болгаш социал тургузуушкунга Советтериниң ролюн бедидеринче, чаңгыс черде таптап туруушкуннарны болгаш өскедаа четпестерни чайладырынче партия бистиң углап баштап турар.

Республиканың улус депутаттар Советтериниң ажылчорудулгазында тодаргай ажылдар чоруттунуп турар. Оларның ажылы улам ажылагыйжы, тодаргай, билдилиг апар чыдар. Ооң-биле кады ол баштайгы базымнар боон турар. Улуг четпестер болгаш чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хой. Оларны ажып эртер, чаа базымнарны кылыр төлээде, эвээш эвес ажылдарны боттандырары негеттинип турар. Кижилерже хөй кичээнгейни углаңдырар, айтырыгларны үстүнден айтыышкыны маңнавайн тургузар болгаш шиитпирлээр, ажылдың аргаларын болгаш стилин үндезинии-биле өскертир төлээде чүү-даа чүвейн даап эвес, баш удур көрүп, чаа ёзуубиле бодаары, четпестерге эптеш чок болуру чүгүлә дээрзин биилп турар. бис. Кижилер боттарының чагыглары болгаш дүрүм ёзугаар иегелделери-биле чер-чер Советтериниң онза сагыш човаашкинын ам-даа албайн турарын мииниир ужурлуг бис. Республиканың Дээди Совединге кээп турар биилдиришкиннерниң саны ам-даа кызырылбазы бистиң дувүредип турар. Кээп турар хомудалдарда чурттагга хоойлужудулгазында хажыдыышкынналары, совет органнарының ажылында ёзу барымдаалаар, эрекгейлээр, ак сеткилдиг эвес чорукгарыны илередип турар. Ынчангаш совет органнарының ажыл-чорудулгазын ёзулуг социалистиг байдалдыг болгаш утка-шынарлыг болдурары бистен иегеттинип турар.

Арменияның ажылчы чоннары үениң кол иегелдезин — идепкейлиг чогаадыкчы, харымсалгалыг ажылдаар деп иегелдезин ханызы-биле утаапбилип, деткип турар. Күш-ажылчы коллективтериниң, партия, совет, ажыл-агый органнарының күжениишкиннери-биле республикада эгелээн чаартылгаларны улам улгаттырар болгаш ханыладыр. Оон өске арга бисте чок.

ЧУРУКТА: Ереванның кудумчуларында.

ЭКИ ЭГЕЛЭЭШКИН — АЖЫЛДЫҢ ЧАРТЫ

Ахуранда агрохимия лабораториязы беш районуң 107 ажыл-агыйларыңга дуза чедирип турар. Белеткээн мал чемнериниң шынарын аңаа шинчилээш, ажыл-агыйларның зоотехниктеринге чогуур сүмени берип турар.

ЧУРУКТА: лабораторияның ажылдакчылары К. Петросян биле А. Пилосян мал чеминиң анализин кылып турары.

Спитаке хоорайда чараш, шынарлыг хептер даараар «Швейник» деп каттыжышкын бар. Амгы үениң модазын ёзугаар даараан хептерни чон күзелдин-биле садып ап турар. Каттыжыныкын социал айтырыгларны база чедишкиннинг шиитпирлеп турар. Ол дугайында СЭТА-ның корреспондентизэ А. Сигальдың бижээни болза:

«КОСМОС»

Уруглар бичин чажыдан техникага хандыкшыыр болганда каттыжышкын чери «Космос» деп уруглар садын туткаш, техниктиг нарын ойнаарактар-биле ону дерээн. Чижээ, самолетка ужудуушкун үезинде чайгаашкынны кылыр, ужудар аппаратты инда тургускан. Аңаа олурыптарга булут чок дээр, сылдыстарлыг октаргай-даа көстүп кээр. Уруглары улуг ажылхеректерге кадык, чаагай остуруп кижизидери-биле эштир бассейнин, спорт болгаш ойнаар шолдерин, автохоорайжыгаштыг база тутkан. Уруглар-ның түткүлү космосче колдаан-даа болза төрээн черинге мнак болурунга оларны база өөредип турар. Олар садык чанында шөлүнге чечектерни, ногааларны, кат-чимисти база өстүрүп турар.

«Швейник» каттыжышкында уруглар-ның 6 садыгы бар, оларның үжү хоорайда, артканнары — будүрүлгениң салбырлары турар көдээ суурларда. Садык бүрүзү тускай угланышкынныг. эртем-техниктиг, спортчу азы музыкалыг. Уруглар-ның кандыг садыкке тургузарын ада-иелери боттары шиитпирлээр.

«ТООЛ» АТТЫГ

Бойдузу чараш бедик тейлер аразында «Тоол» деп аттыг пионер лагерин болгаш павспоматты каттыжышкын тутkан. Удуур, дыштанып черлерни шыпаа-ла тоолда дег каастаан. Бөлүмнер ажылдаар, эстрада хөгжүмү ойнаар оръелдер бар, аныяк техниктерниң мастерскаязы ажылдап турар. Футбол, волейбол шолдери, эштир бассейн дыштанып келгенниерниң эргезинде. «Тоолга» удаваас чаа тудуглар база немежир: трамплиниг шывыглыг бассейн бо чылын ажыглалга киирер.

АМДАННЫГ ЧЕМНЕР

Каттыжышкынның столоваязы янзы-бүрү амданныг чемнерни белеткеп шидаар. Ногаа аймаа үзүлбес. Оларның хой ауруузу каттыжышкынның дузалаа ажылагыйындан кээп турар. Делгем залга харыы үтүл 400 кижи чемненир, чем өртээнинг чартыын профэвилели төлеп турар.

Каттыжышкын ногааларны хөйну өстүрүп турар-даа болза теплицаларны ам-даа немей тударын шиитпирлээн. Балык өстүрер черни база тудар.

Будүрүлгеже кирер эжикти эртпейн чыткаш, ачы-дуза чедиргилезин ап болур. Профком болгаш администрацияның будүрүлгениң девискээринде химиктиг ашталга черни, идих-хеп, шак септээр черлерни тургускан. Парикмахерская, косметика кабинединге киргеш, ачы-дузаны ап болур. Кижилер ажыл соонда бажыңнарынче чараш, сагыш-сеткилги көдүрүлгеп чанып турар.

КАДЫК БОЛУР ДИЗЕ

Каттыжышкынының бүгү ажылдакчылары спортка хандыкшылдыг. Олар спортту хүндүлээрлер. Күш-ажылдың будүруккүлүүн бедидеринге ооң ужур-дузазы улуг. Каттыжышкынның стадионунга, белеткенир залдарынга спорттун 18 хевирлеринге кичээлдеп болур. «Швейниктиң» футболистери Арменияның чемпиону чораан, кубогун чаалап алган.

«Луйс» («Чырык») деп будүрүлге каттыжышкыны чырык үндезиннери болгаш чырык техниказы будүрер талазы-биле чуртта эң улуг будүрүлгелериниң бирээзин. Чыл саныңда-ла аңаа он-он чаа бараанмарны будүрүп турар.

ЧУРУКТА: каттыжышкынының шенелде станциязында.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

«Луйс» дээр будүрүлге каттыжышкынында бот-оруглга-чарылганыг комсомолчу-ажыыктар бригадазының бригадири Арменияның комсомол шаңналының лауреады Самвел Карапетяниин удуртуп турар коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылына аңдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Самвелдиң бригадазы ковчут эки шынарлыг продукцияны будүрүп турар. Ол участокта күрүнениң хүлээп алышкынын тургускан. Аныяк ажылчыннар боттарының бедик мергежилдиин бадыткап, продукциязы чүгле ковчут эки шынар-биле дужаан турарлар.

(СЭТА).

«АРМЕНЭЛЕКТРОМАШ» ЧААРТЫЛГАДА

«Арменэлектромаш» каттыжышкын эрткен чылын моон мурнунда чидиргеп туружунче ээп келген. Бистиң будүрүп турарывыс көжүп чоруур электри станцияларына күрүнениң Шынар демдээн катап тывыскан. Ону күрүне хүлээп алышкынының үезинде чедип алган.

Моон мурнунда будүрүлгениң технологтуг деңнели чавыс боон, хөй удаа торгаалга таваржып турганывыстан экономиктиг коргузүглерни бедидеринге, социал чамдык айтырыгларны шиитпирлээринге саат ужураштырып турган.

Чүгле үндезини эргилде ажыл-херекте шуудадып болур турган. Станоктар парыгын, чамдык цехтерни чаартып, дериирин чаа техника чогаадып турган тургузар сорулгалыг инженерлерге дааскан бис. Олар ам хой будүрүлгелерни чаартkан, шарын, ынчалза-даа идегелдиг ажылдаар машиналарны будүрер техниктиг базаны тургускан.

Амгы үеде кылыгларның шынары дээш харымсалгаан директордан, конструкторлардан эгелээш, ажылчыннарга чедир бүгү кижилер деңге харылаар апарган. Күш-ажылдың төлевири база ооң хамааржыр. Электромашиналар төлевирлеринге чедир кылдынмайн баар чүүлдерни чайладырынга ол базым дузалаан. Чижээ, частота шилчидикчизинге хамаарыштыр хомудалдар хөй турган. Ооң эргижирээн конструкциязын эде көргеш, машинаның белдирлерин солаан. Ооң күсели-биле ажыктыг ажылдаар коэффициентин 6 хуу өстүргеп, а деңзизин 20 хуу кызырган.

Будүрүлгечилериниң болгаш специалистериниң ханы, ажылагыйжы харылзаалары чаа салгалдың трансформаторларын будүрер болгаш шенээр кол конвейерни чаартыр арганы берген, чогаадып кылгаш, будүрүп үндүрериге чедир чорудуушкунмуң хуусаазын ийи катап кызырган. Чоокта чаа тургускан чаа подстанция техник-экономиктиг коргузүг талазы-биле амгы хевирлердең ыракта ажыг боон турар.

Ынчалза-даа «Армэлектромаш» чедимче чок ажылдаан, моон мурнунда күрүнеге кылган өөрезин» ам-даа төлеп шыдаваан. Чурттуң электротехниктиг адырының кол будүрүлгезининг ажылының стилин өскертири — кызыы сорулга эвес, а күрүнениң эрге-ажыы негеп турар эргежок чугула негелдези болур.

П. МАНВЕЛЯН,
«Армэлектромаш» каттыжышкынының чиңгине директору.

ШАЛЫПКЫН ЭДЕ ТУРГУСТУНАР

Бистиң бөгүнгү амыдыралывыс — революстуг төөгүнүң база бир арны. Бистиң бөгүнгү ажыл-херектеривисте Улуг Октябрь уламчылап турар. Революстуг, ёзулуг тургузукчу ажылче бистиң партия эвилелдеп турар.

Ооң-биле кады ажылдың сөөктели берген эрги аргаларын, хевирлерин база чаңчылдарын бүзүп октаваш, оон идырлып-чайлаары мындыг-ла белеп эвес дээрзин Улуг Октябрьның 70 чылынга холбаштыр СЭКП ТК-ның совет удуска Кыйгырыында айтып турар. Ынчангаш бис эде тургустунар дээш идепкейлиг демисежип турар бис. Өске орук чок. Маңаа хамаармыштыр мээң төрээн Севанымга болган өөрүнүүг бир фактыны көргүзейн.

Чоокта чаа бистиң будүрүлгевистиң коммунистери партия райкомунуң бирги секретары Ф. Мелкумян-биле ужурашкан. Ол сөөлгү үш айда бюроның кылган ажылының дугайын чугаалап берген. Райком партийжи-организастыг ажылды канчаар сайзырангайжыдып, ажык-чарлыг чорукту канчаар калбартып турарының дугайында бир чиижекти чугаалады.

№ 53 тудут эргелелиниң начальныгга Аванянның ажылының дугайында айтырыгны райком бюрозунга чугаалажып турда, эде тургустумуушкун үезинде ол коллективти Аванянның удуртуп шидаваазы илерээн. Ынчангаш бюро бо айтырыгны тудугжу коммунистериң хуралынга чугаалажып көөрү шиитпирлээн. Тудугда коммунистериң болгаш райком бюрозунуң бодалы чаңгыс аай болган: Аванянны ажылындан дүжүргеш, чаа удуртукчуну сонгуп алыр дугайында шиитпирни бюро үндүргеп. Партия райкому шиитпир хүлээп алырының мурнунда күш-ажылчы коллектив кежигүннериниң бодалын билип алыр мындыг чорукту практикалап эгелээн.

Моон мурнунда мындыг турган эвес: бир удуртукчуну ажылындан хоставаш, өске бир черге будүү олуртуп каар. А бистер, коммунистер, партия кежигүнү эвестер-даа мындыг чоруктарның үжүрүн тыпгайн, аңаа-ла көрүп эртпирин каар турганывыс чажыт эвес-ле болгай.

Ажык-чарлыг чорук ажылхеректе чүгле ийи-чаңгыс кижилер шиитпирлээрин болдурбайн турар эвес, харын эрткен үениң частырыгларын катаптаарын болдурбас.

Райкомуң ажыл-чорудулгазының стилин өскерип турар. Ажылдаар хүн чүрүмү безин чүүлдүгзүнүүшкүнү алган. Чижээ, суббота хүнү — ажыл хүнү. Ол хүн райкомуң бүгү ажылдакчылары чыылган турар, кандыг-даа айтырыгны дүргеп шиитпирлээринге эптиг. А неделяның өске ажыл хүннеринде райкомчулар хову турагларынга, заводтарга, фабрикаларга барган турар.

Үениң иегелдезинге дүүштүр ажык чүгээ кылып турар болганымда райкомуң ажылында четпестерни база чугаалаайн. Ыланғыя заводтарда болгаш албан организацияларында кадр курлавырының айтырыы эрелгей байдалда. Эде тургустумуушкун үезинде бо хүннериниң идеалдарынга кызыгаар чок бердинген, дидим, эрес-шоваа дайынчылар херек болгай... РАУК будүрүлгелериндө демократтыг эргелээшкиннерни кошкак иептередип турар, ону кажгаар, таарыштырар кижилер ажыглай бээр. Мен бодаарымга партия райкому социал-культура объектилерни тударынга контрольду күштелдирер ужурлуг. Бо талазы-биле чүүл, канчаар тудуп турарын бистиң хоорайывыстың чурттакчылары билген турар ужурлуг.

Мындыг четпестер түрээдээ Севанда чаа амыдыралдың өзүмнери үнүп турар. Канчап өөрүвес боор.

Н. РУДОМЕТКИНА,
заводта ажылчын, СЭКП кежигүнү.

АРАГАЦ ДААНДА

Армян ССР-ниң Бюраканда астрофизика обсерваториязын Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда, 1946 чылда үндезилеп тургускан. Арагац даанның чык бажының чоогунда тургускан бо эртем төвү кижилериң кичээнгейин дораан-на хаара туда бээр. Каш км ырак чердем ону баштай көргеп кижилер «армян ог мындыг чүве-дир аа» деп баштактаныл чугаалажыр.

Ленинградтың оптика-механика каттыжышкынынга белеткээн, бистиң чуртувуста ең улуг телескоптарның бирээзинь ында тургускан. Ооң дузазыбиле ырааккы талыгырларда сылдыстарны «чырга» тыртып, делегей тургузуун шинчилээрин боттандырып турар.

(СЭТА).

Саннар, фактылар

✦ 1987 чылдың январь айның 1-де Арменияның чурттакчы чонунуң саны 3 миллион 409 муң кижи турган. Революция мурнунда республиканың девискээринге 720 муң кижи чурттап турган.

✦ Республиканың партия организациязының хүрээлединде 192 муң коммунистер бактаап турар. Баштайгы марксисчи бөлүүнүү 1899 чылда тургускан.

✦ Совет Эвилелиниң Маадыры атты 100 ажыг арминнарга тывыскан. Күш-ажылга эрес-шалыпчы ажыл-ижи дээш 223 кижиге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры аттың Алдын Сылдызын тывыскан.

✦ Революцияга чедир Арменияга чаңгыс-даа дээди өөредилге черн турбаан. Амгы үеде 13 дээди өөредилге черлеринде 54,6 муң студентилер өөренип турар.

✦ Чурттакчы чонуңуң эргезинде 17 профессионал театрлар, 1413 массалыг библиотекалар, 50 музейлер бар, хары утда тиражы 1575 муң экземпляр 92 солуннар үнүп турар.

✦ Эрткен чылын республикага нийтил шөлү 1280 муң дербелчин метр 19 муң квартираларны тутkан. Чурттагга байдалын 122 муң кижи экижиткен.

✦ 1986 чылда национал оруга ооң мурнунда чылга деңзээрге, 67 миллион рубльже өскен болгаш херек кырында эртек-биле 6702 миллион рубль болган. Чонуңуң алган төлевирлери болгаш чингелелери 60 миллион рубль болган.

Республикада төөгүүнүң болгаш архитектураның турас-каалдарын камныы-биле калдаалап турар.

ЧУРУКТА: ортаа чүс чылга (X—XIII чүс чыл) хамаарыжыр Ахпат деп хүрээ.

Г. КАЛАЧЬЯН биле М. ШАХБАЗЯННЫҢ фотолары.

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

ШООДАЙГА ШИВЕГЕЙ ЧАЖЫРТЫНМАС

БИСТИҢ БО ҮЕВИС —эде тургустуунуушкунунуң, дүргедээшкининиң үезін. Бүгү совет кижилер боттарының хамаарышкан черлеринге ак сеткилдиг ажылдап, Төрээн чурттуңуң күчү-күжүн быжыглаар, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дээш шудургу демисежип турар. Ындыг үеде иктилелге удур үүлгедиг кылыр, иланғыя күшажылчы эвес орулга ап, ескеминг күжү-биле аңмыраксаар маңгысталчак чоруктар шуут турбас ужурлуг. Олар-биле эптеш чок демиселди бүгү хөй-иниги чорудар хүлээлгелиг.

Республиканың милиция органнарының ажылдакчылары бо талазы-биле ажылын база вдепкейжиктен. Олар боттарының ажылын база үеним негелдезин ёзугаар эде тургузуп, кем-херек үүлгедишкинин шын тодарадыр, бурууттугларың буруузуп долузубиле бадыткаш, суд органнарыга дамчыдып бөөр сорулганы салып турар. Чогум мурнуку үеден бөөр шнчаар ажылдап келген бис, а бо үеде оны улам күштелдирген.

Милиция ажылдакчызы кижиге чаңгыс херектиң ужурун тып, ону бүрүн истээри белен эвес херек. Аңаа истекчи, байысаакчы кижиниң эртем-билии, бедик мергежилп, быжыг тура-соруу иегеттинер. Чамдык херектерни чогуур хуузаазында кылып доозар дээш чеже хире дүннерде удувайн, аъш-чем орта ишпейн келир чүве, чамдык кижилериң билбезин күжениишкиннер үнер. Оон херекти дооскаш, судче шилчиткеш, ам сагыш ажып, хоойлу ёзугаар, эң-не шыгыы болгаш чөптүү-биле шиндип каар деп манап орар сеп. Чамдык таварылгаларда ындыг эвес, күш үндүрүп тургаш иледнп тыпкан херээң «көпеек шаа четпес» болур. Оон чылдагааның сураглап көөрүүге херечи-даа шын эвес чугаалапкан болур, судыл-даа «эриг сеткил» көргүскен апаар, ескеде-даа чылдагаанныр турар. А чамдык хамаатылардың, харын-даа удуртукчуларның талазындан херек чажырар чоруктар база бар. Ол черже хамааты кижиниң арын-нүүрүиге таарышпас дээрзин биле тура-ла мидир боор-дур. Ындыг чоруктар истелгени улам нарыядадыр. Шнчалзада шоодайга шивегей чажыртынмас дээрзин мшкаш, чоиның караа көскү, ол черле тел үнүп келир.

Нинти болбазы-биле бо чүүлдү ындыг фактылар-биле бадыткап көргүзээли. Чугааны бадыткаары-биле бо чижектерни аңаа шилип албаан бис, оон шиинмынга бүзүрээривис аажок.

Өөвүрүүн Саглыга аныяк оолдар Орлан Монгуш, Андриан Монгуш, Шолбан Карасал, Шолбан Ооржак деп ортумак эртемниг, аныяк-шынарак оолдар ажылдаанда-даа, өөренгенде-даа чок, болүүгле жил аллаш тоган чорааннар. Оларның ындыг «сагыш аның чурттаалазының» дөзү — адаелеринде. Олар акшатөгерик деп чүвениң үнезин ажы-төлүнге өөретпейн, харын-даа амдажыдып, машинна, мотоцикл садып берип турган. Ада-иелериниң азыралынга амдажаанар маңгысталчак аңмыраксаар шилчип, харын-даа арагалаар, оорлаар, худиганнаар чорукче сундулаанар.

Ындыг «тамчыктыг» аңмдырал эки чүвеге кижини чедирер эвес, олар оорлаанып апарганнар. 1983 чылда-ла «Кызыл туң» совхозтуң Хачы-Баалыдеп черге чурттап турган О. Ооржак деп малчыннын 25 баш хоюн оорлаанар. Ол дугайында хойжу совхоз директорунга, кодээ Совет күүскомунуң даргазынга, специалистерге дыңнаткаш, дилеп эгелээн. Ук оолдар ол хойну Ортаа-Халмын-Бажы деп черге чедире берген турда, малчын чедип кээп, хойларын танып алган. Чүгле 19 хой бар болган. Ындыг-даа болза, О. Ооржак ол дугайын чогуур черлерге дыңнатпайн, чажырып каапкан. А ындыг «өршээл» демги оорларга улам ажык оруктү берген.

Олар 1984 чылдың апрельде Б. Ооржак, Б. Кара-Сал, И. Девер-оол деп малчыннарның үш аъдын оорлаанар. Оларны алган кижилер демги оолдар дээрзи билдинген, база-ла ол херек базыртынган. Ындыг хамаарылгадаи үүлге ол оолдар эвес, ёске аныяктар база «ажырбас чүве-дир» деп түннел үндүрген. 1986 чылдың июль 9-та О. Монгуш, С. Сая, О. Орлан олар машина мунуп алгаш, эзирик халдып тургаш, аңаа-ла чораан Юрий Ооржакка чөңгээлеп, ону эттээнер. Харын-даа Юрийиң холуиче бижектээп. Ол херекти база Саглы көдээ Советиниң күүскому, «Кызыл туң» совхозтуң дирекциязы чажырарын ораладшкан. Бо херектериң истелгези чорун турда, малчын Иргит Девер-оол дээрзи меге өчүк бергеш, оларны агартыр сорулгалыг турган.

А Анатолий Монгуш, Илья Дагбыш деп оолдар хойжу Ооржак Көк-Хунаның 22 хоюн, 4 өшкүзүн күш-биле быласп алгаш, мал дужаар черге аппарган турда, тып илеретken. Ону тыпкан милиция ажылдакчылары билдинмес чыдагаандан база чажырар бодаан, мнчалза-даа шоодай иштинге шивегей чажыртынар эвес, чон негеп ягелээн, мнчаи катап истээш, судче киирген. Ынчан оор кылган оолдарның төрелдери демги үптекчилерни агартыры-биле когарааи Ооржак Көк-Хунаны көгүдүп турган, меге өчүк бөөр кылдыр албадапкан. Оон уламнидан ол херек база соксаан. Чүгле бо чылын республиканың Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчылары катап истелге кылгаш, шимн тып илереткен. Чүгле ол эвес, үстүнде адаттынган чижектерниң шимни база тыпкаинар.

Шынны мынчаар тыпкаш, улус судунче киирген бис. Ону Өвүр районнуң улус судунга көргеп. Оон түнелп база элдеп болган. Оларны 2-2 чылда шенелдеге шиитken. А бистер херектя РСФСР-ниң КД-ниң 91 үүлү-биле оттурган болгай бис. Ол дээрге дээрбечи, үптекчи чорук дээш шиидер үүл болур, шнпаа-ла, олар үптээшкин кылган дээрзин үстүнде фактылардан көрдүнер. Чогум кандыг чылдагаан-биле улус суду ону бөдүүн оор хүрээниң үүлүнче шилчиткенин билдинмейн артып калган.

Үстүнде-ле чугаалаанывыс Анатолий Монгуш ёске өөрү— В. Монгуш, В. Ооржак, С. Ооржак олар-биле 1980 чылдың сентябрьда «Кызыл туң» совхозтуң Газ-53 маркалыг автобузун оорлап мунгаш, (ол оорлаарда таңнынал кижиии дажап тургаш сывыртап чорудукпан). К. Сая деп малчынның аалынга барган. 4 хойну былаап алганнар. Оон ол-ла автобузун мунмушаан, чорукташ М. Дамдын деп кижиниң аалындан 2 хойну оорлаанар.

Ол фактының изи-биле участок төлээзи ажылдаш, оларны дораан илередип үндүрген, керек оттурары-биле материалдарны чыып эгелээн турда, Өвүр райкүүскомунуң иштики херектер килдизининң начальнигиниң орлакчызы турган О. Ооржак келгеш (ол үстүнде адаттынган кем-херек үүлгедикчилериниң бирээзиниң акызы), бөдүүн херектир, ону административтиг комиссияга көөр чүве-дир дээш соксадып каапкан. Шынап-ла, совхозка административтиг комиссияга көргеш, кижи бүрүзүн... 15-15, харын бирээзин 25 рубльге торгаан. А херек кымында бо үүлгедиг дээрге РСФСР-ниң КД-ниң 90, 89, 212 үүлдериниң 11-11 кевекterинге омаажыр херек-тир. Ону канчап-даа хөй-иниги организациязынга көрбес ужурлуг турган.

Шоодай иштинге шивегей чажыртынар эвес, ол бүгүнү чон көрүп турган. Ынчангаш, үстүкү партия, совет органнарже хомудал кирип эгелээнинден катап истээр ужурга таварышкан бис. А оон шынын тыпкаш, судче киирериниске, чамдык херечилер ону «туттупкан», «эки билбес» апарган. Ынчангаш, ол херек үзамдыккаш туруп берген. Ам ону катап истелгеже шилчиткен.

Моон кандыг түңнел үнүүрүп болурул? Херек чажырар чорук дыка аймылдыг дээрзи бадыткаттынып турар-дыр. Бир эвес башкайгы көргенивис оолдарны чогуур үезинде эрге-хөөлгу камгалаар организациялар дужаган болза, дараазындагы кем-херек үүлгедиишкини-даа болбас, оларның «баштары-даа эттеникес» турган. Чамдыкта көргүзеривис «эриг баарлыг» чорук бистиң бодувуска аймылды дирегелярип келир дээрзи моон илдең. Ынчангаш, хөөлгу-дүрүм хамаарышкынының кыйын-биле хамааты кижи бүрүзү эртпес ужурлуг.

А мёге өчүк бөөр чорукту база болдурбас херек. Бир эвес херечи кижи шын эвес өчүк бөөр болза, ону шиидерии база РСФСР-ниң КД-ниң бир үүлүнде айтып турар болгай. Ону республиканың улус судтары база ховар ажыглап турары хомудалчыг. Оон уламнидан база үүлгедикчилер чажырар чоруктар тыптып кээп турар.

Мындыг чоруктарны болдурбас дизе, хамыктың мурнунда хоойлу-дүрүм пропагандазын калбартыры чугула. Ону чер-черге чогуур иегелде ёзугаар чорудуп, хоойлу мурнуңга хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези кандыг болур үүлгут дээрзин кижи бүрүзү билгеп турарын чедип алыр херек. Ынчан бистиң аңмыралывыс улам чазгай, кижп бүрүзү оорлардан, үптекчилерден сезнимес апаар. А чидир демисел чокта херек үүлгелиин болдурбазы берге.

И. ТАС-ООЛ,
В. САРЫГЛАР,
Б. САМДАН.
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң ажылдакчылары.

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

Бухарест

Румыниянын Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Николае Чаушескуиуң даргалаашкыны-биле РКП ТК-ның Политкүүскомунуң хуралы болуп эрткен. Варшава Керээзиниң киржикчилерин күрүнелериң Политиктиг консультативтиг комитединиң Берлинге болуп эрткен хуралының түңнелдерин аңаа чугаалашкан.

Консультативтиг комитеттиң хуралынга хүлээп алдыган документилериниң кижи төрелгетенниң салым-чолуунга болгаи келир үеним салгалдарынга улуг ужур-дузалыын демделээн. Шериг талазы-биле удур туруушкуиуң база чаа ядролуг дайынның өөскүп үнериниң айыылын болдурбас, делегейниң дүшүүрүлүг чоруун чавыралдырарынга төлептиг салымшкынын киирер, аймыл чок чорукту хандырар база бомбүрзеткиң бүгү улустарының араазынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш социалистиг чурттарының делегейниң деңнелгелиг болгаш антиимпериалистиг күштери-биле бир деминг туржуп турарын ук документилер хереченээн деп, хуралдан демдеглээн.

РКП ТК-ның Политкүүскому Берлинге болган хуралдың хүлээп алган документилерин бүрүнү-биле деткээн, социалистиг Румыниянын тайбынын болгаш аймыл чок чорукту быжыглаар, ядролуг дайынның айыылын чайладыр, түс-түс чурттарның араазынга кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш акы-дүүма социалистиг чурттар-биле бир деминг хөделиринге шиитпирлиин бадыткаан.

Берлин

Эртем-техниктиг деңнелгени хөгжүдери дээш Германиянын Демократтыг Республиказында калбарган шимчээшкиниң бирги одуруунда Эрфуртта «Микроэлектроник» комбинат поруп турар. Бо будүүлге улус ажыл-агыйынын янзыбүрүү адырларынга ажыглаар амгы үениң эң нарын машиналарын болгаш приборларын кылып турар. Интегралдыг схемалар, электронныг приборлар, саналга кылыр машиналар дээш оон-даа өске нарын херекселдерни кылып турар.

«Микроэлектроник» комбинаттың кылып турар продукциязының эки шынары делегейниң хөй-хөй чурттарынга биилдингир апарган. Оон кылып турар продукциязының техниктиг деңнелии бедидер сорулгага иштики курлавырларны диилеп тывар болгаш будүүрүлгете шингээдир талазы-биле черчерде партия организациялары улуг ажылды боттандырган. Оон ачызында будүүрүп турар продукциязынга шынары көскүзү-биле экижээн. Ындыг болзажок чурттуң элээн хөй, оларның араазында улут-улут будүүрүлгелериниң кылып турар кылыгларының шынары ам-даа үеним негелдезинге дүүшпейн турар.

Чурттуң бүгү будүүрүлге коллективтеринге продукциянын шынарын экижидер хемчегларни айтыкап доктаалды хүлээп алгаш, продукциянын күрүне хүлээп алышкынын чоокку үеде киирер деп хуралдан айтыкан.

София

БКП ТК-ның Политбюрозу болгаш Болгар Улус Республикаиың Министрлер Чөвүлелп продукциянынң күрүне хүлээп алышкынын боттандырып чорударынга эки байдалдарны тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган.

Болгарияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи продукциянын шынарын экижидерни болгаш оон делегей рыногунга конкуренция кылып шыдаар аргалыг турарын чедип алыры чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң стратегиг сорулгаларының бирээзи болур деп саналынын ол хуралга демдеглээн.

1984 чылда шынар айтырының талазы-биле боон эрткен национал партия конференциязының соонда эрткен аймыл чок чорукту хандырар база бомбүрзеткиң бүгү улустарының араазынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш социалистиг чурттарының делегейниң деңнелгелиг болгаш антиимпериалистиг күштери-биле бир деминг туржуп турарын ук документилер хереченээн деп, хуралдан демдеглээн.

РКП ТК-ның Политкүүскому Берлинге болган хуралдың хүлээп алган документилерин бүрүнү-биле деткээн, социалистиг Румыниянын тайбынын болгаш аймыл чок чорукту быжыглаар, ядролуг дайынның айыылын чайладыр, түс-түс чурттарның араазынга кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш акы-дүүма социалистиг чурттар-биле бир деминг хөделиринге шиитпирлиин бадыткаан.

Берлин

Эртем-техниктиг деңнелгени хөгжүдери дээш Германиянын Демократтыг Республиказында калбарган шимчээшкиниң бирги одуруунда Эрфуртта «Микроэлектроник» комбинат поруп турар. Бо будүүрүлге улус ажыл-агыйынын янзыбүрүү адырларынга ажыглаар амгы үениң эң нарын машиналарын болгаш приборларын кылып турар. Интегралдыг схемалар, электронныг приборлар, саналга кылыр машиналар дээш оон-даа өске нарын херекселдерни кылып турар.

«Микроэлектроник» комбинаттың кылып турар продукциязының эки шынары делегейниң хөй-хөй чурттарынга биилдингир апарган. Оон кылып турар продукциязының техниктиг деңнелии бедидер сорулгага иштики курлавырларны диилеп тывар болгаш будүүрүлгете шингээдир талазы-биле черчерде партия организациялары улуг ажылды боттандырган. Оон ачызында будүүрүп турар продукциязынга шынары көскүзү-биле экижээн. Ындыг болзажок чурттуң элээн хөй, оларның араазында улут-улут будүүрүлгелериниң кылып турар кылыгларының шынары ам-даа үеним негелдезинге дүүшпейн турар.

Чурттуң бүгү будүүрүлге коллективтеринге продукциянын шынарын экижидер хемчегларни айтыкап доктаалды хүлээп алгаш, продукциянын күрүне хүлээп алышкынын чоокку үеде киирер деп хуралдан айтыкан.

София

БКП ТК-ның Политбюрозу болгаш Болгар Улус Республикаиың Министрлер Чөвүлелп продукциянынң күрүне хүлээп алышкынын боттандырып чорударынга эки байдалдарны тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган.

Болгарияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи продукциянын шынарын экижидерни болгаш оон делегей рыногунга конкуренция кылып шыдаар аргалыг турарын чедип алыры чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң стратегиг сорулгаларының бирээзи болур деп саналынын ол хуралга демдеглээн.

1984 чылда шынар айтырының талазы-биле боон эрткен национал партия конференциязының соонда эрткен

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ПАТРИОТТАРНЫ ДЕТКЭЭН

БУЭНОС-АЙРЕС, (СЭТА). Чилиниң болгаш делегейниң деңнелгелиг хөй-иниглэп чаа патриоттарны деткиринп үргүлчүлеп турар. Чуртка дерзин эргилде боон турган хүнерде өске чурттарже хоргадап чоруй барган патриоттарның элэмэ хөйү чурттуңче чажыт байдалыг ээп чедип кээрге, шериг-фашистиг эргечагырга оларны тутчуларын, чурттуң кымдыг-кызыгаар черлериниче шөлүп чорудуп турар.

Ажылчы чонуң национал удуртукчу чөвүлелиниң төлээлери чоокта чаа патриоттарның шөлүттүргеи черлеринге чораан, олар-биле эң-сеткил каттыштырылгазын илергейлээнер. Сантьяговуң мурнуу талазында турар Консепсьон хоорайда Чилиниң Социалистиг партиязының Чиңгине секретары Клодомиро Альмейда-биле эң-сеткил каттыштырылгазының тус чер комитедия турган. Альмейда Сальвадор Альенденің чазаанга даштыкы херектер министри турган. Пиночеттиң контрреволюсчу чазаа оны Чиле-Чикө дээр ырак суурже шөлээн.

Чаа тургустуган комитет патриоттарны төрээн черлеринче чаидырып чорудар, оларның хостуг эргезин бүрүн хандырар дугаймында негелдени чазакка тургускан. Ындыг язылыг комитеттер өске-даа хоорайларда тургустуунуп турар.

Демократтыг организациялардың удуртулгазы-биле төрээн чурттуңче ээп келирин күзээп патриоттарны деткээн митингилер болгаш чыскаалдар Чилиде чер болганда эртип турар. Чилиниң фашистиг эргече-чагыргазы чурттуңче ээп кээрин күзээп чүс ажыг хереэкеи патриоттарга, оларның араазында С. Альенденің өөнүң ээзи Ортенсия Бусси де Альендеге чөпшээрел бербээн болгаш оларның ээп чанып кээрин шуут хораап. Фашистиг диктатураның чили патриоттарга хэмаарыштыр кылып турар дерзин үүлгедишкинериие удурланыышкын бүгү чуртта калбаргап. Сантьягоиуң дээди епископу Хорге Уртон безин удурланыышкыи медеглелии кылган.

АЛДЫНЫҢ БӨЛҮҮ

БУЭНОС-АЙРЕС, (СЭТА). Аргентинаны, Грецияны, Индияны, Мексиканы, Танзанияны болгаш Швецияны делегей документилериниде алдының бөлүү деп адаал турар. Тайбыцның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи Ромеш Чандра Аргентинага кыска хуусаалыг албанның аяиорууи кылып чоруп тургаш, ол чурттарның ядролуг чепсекти хорууру тайбыңым болгаш делегейниң аймыл чок чоруун быжыглаары дээш демиселге киирип турар салымшкынын улуу-биле үнелеп демдеглээн. Ол дугайын Аргентинаның информация агентилели дыңнаткан.

Алдының бөлүүнүң кежигүнү болууру дээрге бодунуң херээнге быжыг бүзүрелдиг болуру болгаш хууда эрес-дидим чоруун көргүзери ол болур деп Ромеш Чандра медеглээн. Бо бөлүктүң кежигүннери болур ийи чурттуң удуртукчулары — Индияның премьер-министри Индира Гандн биле Швецияның премьер-министри Улоф Пальмэяның амы-тынындан кандыг язылыг чарылганын делегейниң улустары эки билир. Тайбың дээш, кижи төрелгетеиин ядролуг дайынның халавындан камгалап алыр дээш демисежип чораан ол сураглыг күрүне ажылдакчылары хөлзилеттинген өлүрүкчүлериниң холундан барган. Ол ийи дерзин үүлгедиғни дайын одуп кыпсып өөскүдерни күзеп турар күштер организастаан.

Ындыг язылыг берге байлыг турар продукциянын ээзи-бүрү объектилерни тудуп турар.

Чурунта: Кабул хоорайда совет спецналистериң киржилгеи-биле тудуп турар радио-реле станциязының дериглери. СЭТА-ның фотохрониказы.

АКШАЛАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭН

ЛОНДОН, (СЭТА). Консерватнвтиг партияның соңгулда мурнуиуң кампаниязын Лондоннуң улуг-улуг сан-хөө хөрөнгүтеннери акшаландырып эгелээн. «Дейли миррор» солуниуң дыңнатканынган алырга, ол партияның соңгулда кампаниязын чорударынга херектиг акша-хөрөнги язы-бүрү байдалдыг чыгдыып турар. Чижээлээрге, британ үлетпүр эолериниң каттыжышкыны болгаш үлетпүр соруулгалары деп адаттынар ийи организация торн партияның кассазынче 220 мун фунт стерлинг акшаны шилчиткен.

Британиянын хоойлузун ёзугаар кайы-даа корпорация кандыг-бир партияның кассазынче акша шилчидер, аңаа дузаламчы көргүзер дээнде ол дугайын акция тудукчуларынга дыңнадыр хүлээлгелиг. Корпорацияиар ээлери бай хөрөнгүтеииер ол дээрзи билдингир.

АЛИМЕНТИГЕ НЕМЕЛДЕ ДУГАЙЫНДА

ЧАМДЫК ада азы не кижи чаасказын артып калгаш, үштен хөй уругну азырап турар. А каггаш чоруткан кижиниң алиментизи база эвээш. Ындыг таварылгада оон өг-бүле бюджединге бергедээшкиннер туруп келир. Ылаңгыя шалыңы эвээш черде кижиге ол дыка берге. Мындыг таварылгада кандыг чинтелделер азы немелде төлевир көргүзерил дээн чергелиг айтырыгларны чурттакчылар сынуургап турар. Ол чөп айтырыг болур, ынчангаш ыскаа тайылбырны Тыва АССР-ниң социал хандырылга министриниң оралакчызы **А. С. Владимирова** берип тур.

Эвээш орулгалыг өг-бүлелерни райкүүскомнарның социал хандырылга киидистери учётка алган турар ужурлуг. Ол черлериниң киирип келген бижини ёзугаар улус депутаттарының район (хоорай) Соведиииң күүскому ындыг өг-бүлелерге дузаны көргүзер дугайында шиитпирни хүлээп алыр. Чаш кижи бүрүзүнге хамаарыштыр төлеп турар алимент 20 рубль четпес болза, ынчан алиментиге немелде төлевир бөөр.

Чогум кандыг өг-бүлени эвээш орулгалыг дээрил? Сибирьиың болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң, чурттуң соңгу чүгүнүң чурттакчыларында өг-бүленің бир кежигүнүиге хамаарыштыр орулга айда 75 рубльден ашпас болза, ону эвээш орулгалыг өг-бүле санынга киирер. Эвээш алимент төлеп турарын-биле холбаштыр орулганы санаарда эвээш орулгалыг ог-бүленп тодарадыры-биле дөмей кылдыр боттандырар.

Ынчангаш, бо талазы-биле пособие алыр кижи пособие төлеп турар бүдүүлгенин, албан черинин азы организациянын шынзылгазын, кижи бүрүзүнге хамаарыштыр каттышкан орулга дугайында шынзылганы, эрткен чыл дургузунда ап келген алиментинин түңүн айтыкан шынзылганы, ог-бүле составының дугайында чурттап турар черинден бижиткен шынзылганы билдиринишкинге кошкаш, ону социал хандырылга киидизинге аппарып бөөр.

Немелде төлевирин билдиринишкин киирген хүнден эгелеп саиаар дээрзин утпас херек. Дараазында чылда немелде төлевир алыр эрге бар болза, документилерни январь бетинде-ле дужаар болза эки.

Бир эвес чаш кижиниң күрүненнң долу хандырылгазынче киирген, азы ол өзе бергеш ажылдай бергеп, 18 хар четкен болза, ол үеним дараазында айдан эгелеп төлевестей бөөр. А бир эвес ол үеде өске уруглариың немелде төлевир алыр эргези хевээр артар болза, ол эрге ол чылдың төнчүзүиге чедир артар.

Социал хандырылга киидизиниң ажылдакчылары пособие алыр кижиниң дилээн ёзугаар акшаны ажаалга кассазында оон агар санынче-даа шилчиндип, харылзаа органнарын дамчыштыр ай азы квартал санында бажыныига-даа аппарып берип болур.

Бо үүлдүң улам тодаргай болуру-биле чижекке көрээлиер: Силерниң кижи санынга онаштыр каттыштырган орулганар эрткен будун чылда бир айда кижи бүрүзүнге хуваарга 70 рубль болган дижик. Эрткен чылын нинтизи-биле 400 рубль алимент алган дижик силер. Өг-бүледе иззы четпес үш кижи бар. Бир чаш кижиге хамаарыштыр алимент 11,1 рубль болган. Ынчан алиментиге немелде төлевир айда 26,7 рубль болур. (20—11,1)х3.

А. ВЛАДИМИРОВА,
Тыва АССР-ниң социал хандырылга министриниң оралакчызы.

НАРКОМАНИЯ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

НАРКОТИКТИГ будүмелдер ажыглаар чорук нинтилелге улуг хораны чедирер, ук будүмелдериң кижиниң кадыкшылынга чедирип турар хоразының дугайында чугаалаарга безин артык. Ынчангаш наркомания нептередир болза, ол дээш кеземче херээ онаарын РСФСР-ниң КД-ниң 224, 224 (1), 224 (2), 225, 226 (1) үүлдериниде айыткан.

Кеземче херээнге чүү дээш онаарыл? РСФСР-ниң КД-ниң 224 үүлүн көрээлиер. Инда наркотиктиг будүмелдерни чөпшээрел чокка белеткээр, садып алыр, шыгжаар, өскээр чедирер азы садын сайгарар болза, кеземче херээнге онаарын айыткан.

Бо будүмелдерни «чөпшээрел чокка белеткээр болза» дээн одуруглар элдепсиндирнишкинни болдурар чадавас. Ону чөпшээрел ёзугаар тускай кижилер эмнелгеге ажыглаары-биле кылып турар. А аңаа хамаарылга чок кижиниң олче чагдавазы чугула. А садып алыры дээрге, ону садып алыры, орнап алыры, белекке алыры хамаарыжыр. А шыгжаары дээрге, ону кадагалап камгалаарыдыр. Өскээр чедирери —ол дээрге бир черден өскезиниче чүъкке, чемоданга, кармакка, чажырып кылган черлерге шыгжаап аппаары-дыр. Садып сайгарары дээрге ону садары, орнаары, белекке бээри, өре орнунга бээри, чегдиреридир.

Наркотиктиг будүмелдерни ийиден хөй кижи дугурушкаш будүрер, шыгжаар, сөөртүр азы садып сайгарар болза, ону баш удур дугуржулга дээш 224 дугаар үүл-биле шиидер. Ол үүл ёзугаар ийи чыл чедир хуубаада эдип чазаар ажылдарга, 3 чылдан 15 чыл чедир хоспталгазын казып шиидип болур. Бо таварылгада аңаа хамаарышкан албан-дужаал ээлээр эргезин казып болур. Аңаа мындыг чижектен книрип болур. Кызыл хоорайга Н. Куликов, В. Соколов, С. Гарковенский деп бөлүк кижилер турган. Олар каяа-даа ажылдавайн, наркотиктиг будүмелдер ажыглаарынга өйлежип турган. Оларның байгы «ажылы» — районнарже үнери, чашпаи белеткээш, оон кара-таакпы кылыры турган. А эмнелге албан черлериниң бирээзинге ажылдап турган Т. Николаева дээрзи наркотиктиг будүмелдерлиг эмнериниң кадагалалында контрольдуң чогун ажыглап алгаш, оларны оорлап, үстүнде үүлгедикчи болукке садып сайгарып турган. Бо кижилерни Кызыл хоорайның улус суду РСФСР-ниң КД-ниң 224 үүлүнүң II кезээ-биле 5 чылдан 10 чыл чедир хуусаада шиидип болур. Бо үүл ёзугаар Кызыл районнуң улус суду Ямни дээрзин шиитken. Ол будүн чартык чыл дургузунда назы четпес кижилерни наркотиктиг будүмел ажыглаарынче албадап келген. Оон түнелиинде ол кара-таакпы тыттырып өөредип каан үш кижизин хуу кижилерниң эт-севни оорлаап, күштеп чазарлаашкын кылырын оралдашкан. Ол дээш улус суду Ямниинн хосталгазын 7 чылда казып шиитken.

Наркотиктиг будүмелдер бар культураларны тарып өстүргени дээш РСФСР-ниң КД-ниң 225 үүлү-биле шиидер көрдүнер. Чүгле оиу тарып каарга-даа, дужудун ажаап алырга-даа ындыг кижини 3 чылдан 8 чыл чедир хуусаага шиидип болур.

Наркотиктиг будүмелдер ажыглаар черлер тудар, өрээлдер азы бажыңнар бөөр чорук дээш харыысаганы РСФСР-ниң КД-ниң 226 үүлүнүң 1 кезээ-биле шиидер. Ким-бир кижи бодуиуң бажыңын, өрээлин, сарайын, кладовказын ол соруглага ажыглап, наркоман кижилерге хөлзилээр, ачыладыр болза, бо үүл ёзугаар кеземче херээнге онаажыр. Ол дээш 5 чылдан 10 чыл хуусаага шиитгирип болур.

Наркотиктиг будүмелдерге база ону ажыглаарынга хамаарыштыр кеземче харыысалгазы ындыг. А кол-ла чүве — кижиниң кадыкшылы дээрзин утпазы чугула. Наркоман кижиниң чидиргеи кадыкшылын эгидери барык болдунмас.

Б. СВЕРДЮКОВ,
Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң улут консультантызы.

Суд залындан

ЧЕЖЕ-ДАА КАЖАРЛААРГА

ХОВУ-АКСЫНЫҢ долушкак барааннар садыының культура барааннары садар магазининиң садыгжылары Татьяна Позднякова, Евдокия Шадилова, Любовь Брежнева олар элээн үр үеде кады ажылдап келгеннер. Бо үеним дургузунда олар өре-самчыгдал-даа кылбаан диртип келгеи, чамдыкта харын ындыг байдалдың чыды илереп келзе-даа, «үндезин чок» апарганы болур. Ындыг таварылга чаңгыс эвес удаа болган, мнчалза-даа садыгжылар «сугдан кургаг» үне бөөр чаңчыл тып алгаи.

1985 чылда чүве-дир. Май 28-те ук магазинге хенертен хынаида кылган. Ынчан Позднякова биле Брежнева ажылдап турганнар. Ук ревизияның түңнелиинде 506 рубль түңнүг дудагдал илереттингеи. Ол дээрге чурум хажыдыышкыны, ындыг чорук дээш ай санында алыр шаңнал акшаны казыыр, он үшкү шалыңны база бербес болгай. Оон кончап чайлаарыл?

Ол айтырыгга харыы дилеп, ийилээ үр дугурушкан чүве-дир. Оон-на 380 рубль өртектиг «Электрон» деп телевизорну амыдырал хандырылга комбинадында септедип турар деп «документ» көстүп келген. Ынчап кээрде дудагдал түңнү чүгле 126 рубль болган. Ол дээрге шаңнал казыыр хире эвес түң. Ындыг кажар чорук кылгаш бо ийи садыгжы ай санының шаңналы база он үшкү шалыңны — 576 рубльдн таваар кармактап алган.

Эрткен чылын база магазинге ревизия болган чүве-дир. Ынчан Брежнева биле Шадилова ажылдап турган. Ук ревизия 1619 рубльдиң тудагдалын илереткен. Өөренген садыгжыларның «бажы безин ышпайн» ону чажырарының чаа аргазын тыпканнар.

— Магазин акшазы-дыр, суп каашы үттупкан-дыр мен —деп, Шадилова 795 рубль тудуп алгаш келген. А артканын дораан төлевези-биле олар база арга-хорга хереглээн. Чүл дээрге Шадилова «Сатурн» деп, Брежнева «Ростов» деп магнитофонмарны чээлиге алган кылдыр документ тургузуп алган.

Ындыг-даа болза, чүү-даа чүве өйлүг, аяк долар болгай. Катап кылган бир хыналадаи оларның ол кажарлаашкынын илереттингеи. Ол дээш иштики херектер органының ажылдакчылары кеземче херээ оттурган. Сан-хөө чурумун каржы-биле хажыткапы дээш Т. Позднякова, Е. Шадилова, Л. Брежнева оларны ийи-ийи чылда элип чаваар ажылдарга шиитken.

С. МОНГУШ.

Ном болгаш номчукчу

ЧАЯАН НОМУ

Салчак Молдурганың «Ye-шагның судалы» аттыг шүлүктер, балладалар, шүлүглелдер номун бир катап төндүр номчаан. шүүт-ла хандыкшыл берген мен.

«Бистe эки чогаалдар бар бе?», «Бисте шылгарангай номнар бар бе?» дээн хевирлиг чаржыкчыг айтырыгларны дыка хүндүлүг кижилер сүг айтыра бээрин каш удаа дыңнап келдим. 1984 болгаш 1986 чылдарда Москвага болгулаан тыва чогаалдың тускай сайгарылгазын бүүгаар алырга, бистин аравыста эки шүлүктерни болгаш романнарны бижигилээн чогаалчылар бар. Оларның аразынга Салчак Молдурга база кирип турар. «Кижи кулаан көрбес» деп үлегер чугаа бар. Бистиң критика ол эштиң чечен-мерген чедишкинин эскербейн барган.

Ленин дугаймда чогаал бижиири берге, чүге дээрге совет болгаш делегейниң тергиин дээш чогаалчылары олгенийге турасхаатказ кайгамчыктыг чогаалдарны бижигилеп каапкан.

«Саян-Шушьтуң этюдтарында» бистиң шүлүкчүвүс улуг башкының шөлүтпеге турганын, эскеричел сеткилдиин база бистиң аравыста чоруп турганзының чаяап бижээн. Музейде делгеп салган кидис идик безин шаг-үеним судалы бооп бырланайып чыдар:

Бо бир залда документилер аразында,
Бора кидис идикти хей
делгеп кагбаан —
Албан бижиин улдуңунга
чажыр көктээш,
«Акыйдыва» чорудупкан
Ленин идик!

Хаанның төре үезинде мынаар-мынаар шөлүттүрүпкен большевиктер боттарының чагааларын идик улдуңунга чажыра көктегилээш, харылзаа тудуп турганын ол одурутлар көргүзүп турар.

Девин чаа-ла хөөрешкеним
Шүшь суур ырап,
чүрээм чартының алгаш
бардым.

Улуг башкының Сибирьге шөлүттүрүп турган черинде төөгү музейин көргеш кижи шүлүкчүүң бо сестерин алчайгаар сымыраны бээр, чүге дээрге Салчак Молдурга бистиң ыдыктыг бодалывысты илередип турар. Лениннің чораан черлеринге баарывыскала, улуг башкы-биле ужуражып, чугаалашкаңзыг апаар. Тыванын шүлүк чогаалы Октябрьның чеден харлаан үезинге үткүштүр «Саян-Шушьтуң этюдтары» деп дээрге шүлүглелдиг болганынга сагыш-сеткилям ханызындан өөрүп тур мен.

Кижи бичии чоруур шаанда Бии-Хем кожуунда «Сымнчы күрэшкоиом» деп тоолчургу чугаа дыңнаар чүве. Ам олаа кавы девискээрде сыынарны азырап турар тускай чер барын чаңгыс одурут чүрүй каапкан.

Кыйыг черде сыынар дезин
каржып эрти...

Шаг-шаанда бээр делегей-ниң улуг чогаалчылары чонунуң аас дамчып келген тоолчургу чугааларын боттарының чогаалдарынга таарыштыр ажыглап, бир чамдык улуг хемчээлдиг тоолдарны бижимел чогаалдың хевириикче улам чеченчидир кирип келгеннер. Салчак Молдурганың шүлүк чогаалдарының үнүп турар бир дозу — чонунуң аас чогаалы. Бистиң Тываның эң бедик чери, бурун өгбелериҢ Деңгер Хаймакан диживри Моңгун-Тайга тоол-домакка үндезилеп бижиттингеи. Оран ээзим ышкаш сагындырып келир анчының ол бедик сынны Моңгун-Тайга деп чалбарып адаан үезин көргүскен одурутлар дыка тода болгаш чечен.

Шивээ-Даанның мойналымыпга
моңгун ышкаш,
Чижеглел чок улуг ак даг
болу берген чүвең ыйнаан!

Ол хуулгазын чурумалды көргеш, эр-бот анчы чүлдүчүрээнің ханызындан мынлыг сүзүглелдя сымыраны каапкан:

«Богүнгүдеи эгелээштиң
таңдым сеиң
Моңгун-Тайга дээр-дир мен!».

Соора билип турар чадавас мен. Салчак Молдурганың эрткен төөгүге холбаштыр бижээн шүлүү ханы бүүрелли элдээртпин турар. Оон хереснзя кылдыр «Тывам оглуу» деп үзүндүлерни шуут адап одур мен.

Амгы амыдыралды шүлүктеп турда, Салчак Молдурганың одурутлары кижиниң чүрээи бырлаңнадыптар күштүг болгаш аялгадыг. Делегей чергелиг спорт мастери Александр Доржуның дугайында «Наадым» деп шүлүкте мындыг алгаг бар:

Эгей далай эриниге-даа
Моғем майны
кадырылбаан —
Европаның чарның
баскаш
Бөгүн алдын начын болдуң.

Совет Тываның начын оглу Александр Доржута турасхаатказ тускай делгелге Алдан-Маадыр аттыг музейде бар, көрүкчүлерни магададып турар. Совет Эвилелиниң болгаш делегейниң улуг-улуг хоорайларынга болгулаан хүрештерге каш удаа шүглүп, Совет Эвилелиниң Гимнин ырлаттырып чораан шылгарангай могениң дугайында шүлүкчүүң бижээн чогаалын номчаашаң, кавчап черле чоргаарланмас боор.

Чурттуң шапкын харылзаазын тудуп турар бир судал—оруқ. «Хөндергей балладазынга» кара ажылчын Моңгуш Бырлайның чонунуң оруун кастып чораан маадырның долчу намдары каракка көстүп, кулакка дыңналып келир.

Оортан бээр-ле Хөндергейге
чыгаан оруу
Озук, хүүрек, кызыл холдан
бүткен чүве!

Салчак Молдурганы үе-биле деңге базар дээш кызып чоруур шүлүкчү дээш болдур.

М. КЕНИН-ЛОПСАН,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

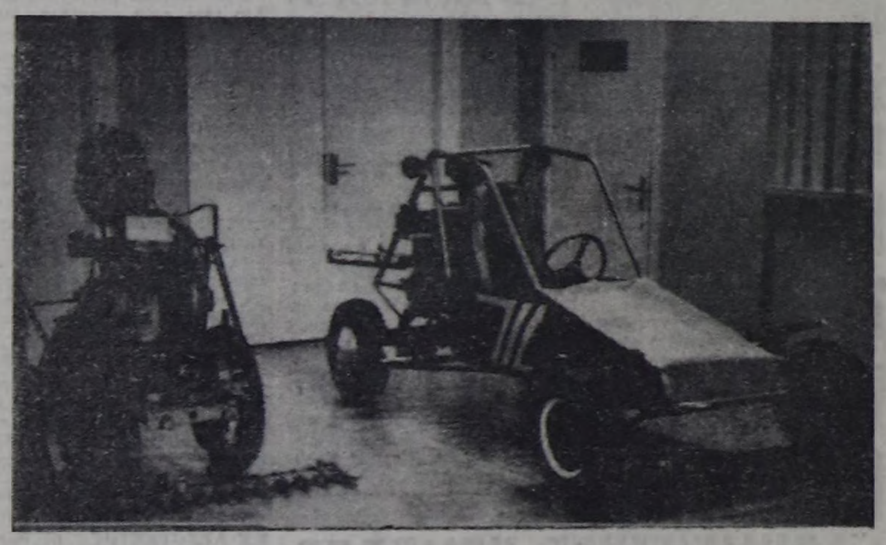
Республиканың аныяк техниктер станциязында республика школачыларының Улуг Октябрьның 70 чылына турасхаатказ техниктиг чогаадымганың болгаш эт-дерексел кылырының талазы-биле ураи-шеверлер делгелгезин органнзастап эрттирген. Станцияның залдарынга аныяк техниктер станциязының. Кызылдың школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинадының болгаш районнар школаларының өөреникчилериниң аргаан, даараан, чазаан, кылган түүллерин делгеп көргүскен. Ооң бирги каңдынга Бии-Хем, Бай-Тайга, Кызыл районнарның школаларындан, Ак-Довуракның ОПТУ-3-тен келген ажылдарны салган. Чербинің сес чыл школазының «Аныяк чазаныкчы» болгумунуң кирижикчилериниң мынган чазаан бөлүк дириг амытанларының дүрзүлерни, Бай-Тайганың Шүй ортумак школазының өөреникчилери Валерий Сүрүнүң Акс Чымының те мыйызындан кылган крокодилин, Ак-Довуракның № 3 ортумак профтехучилищезиниң слесарьлар бөлүүнүң сургуулдарының кылган катерлериниң, самолеттарының, яхталарының модельдери көрүштүг, чараш болган. Дүлей уруглар школазының башкылары Р. К. Борисованың, Г. П. Симаковаиың удуртуп турар болгумнерииниң кирижикчилериниң даараан дус, шай хавы, тыва хептери, чазаан стол сандайлары ёзүлүт-ла ураи-шевер кылдынган. Өске-даа школаларның «Эт-херексслдер кылыр талазы-биле ураи-шеверлер», «Сүй белектер», «Техниктиг чогаадылга», «Чымчак ойнаырактар», «Автомодельдер», «Радиоэлектроиика» болгумнериниң кирижикчилериниң делгелгеге салдынган чүүлдери ол школаларда күш-ажыл кичээлдерииче чогуур кичээлгейни салып турарын көргүскен.

КөрүкчүлериҢ демдеглел дептеринде өөрүп четтиргенииң сестерии улуг, биче көрүкчүлер хөйлү бижээн. Ылаңгыя Барыын-Хемчиктиң, Тожуның, Кызыл хоорайның школаларының ажылдарынга көрүкчүлер улуг үнелээшкиннерин бергеннер. Барыындан Эрги-Барлык школазының күш-ажыл башкызы С. Х. Доңгактың «Автомодельдер» бөлгүмүнүң өөреникчилериниң модельдери шүүтү ажылдап, шимчеп чоруп турары бичии көрүкчүлерни сонуургаткан.

Делгелге өөреникчилерни күш-ажылга өөредип, чаңчыктырарының, оларны чогаадымчы, ураи-шевер ажылдарга сүңдүлүг кылдыр кижизидериниң чугулазын база катап бадыткаан.

Л. МОНГУШ.
ЧУРУКТАРДА: делгелгеге салдынган экспонаттар.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Дуржулгалыг шүлүкчү, башкы Салчак Бүргүшекович Молдурга чаа үнген номун «Ye-шагның судалы» деп адаан. Утка-шынары ханы, чурумалдыг шүлүктер хөй. «Ye-шагның судал-согуу», «Улуг, биче Төрээн чуртум», «Кижи болгаш салым-чаяан», «Ынак-шылдың аялгазы», «Артык сеткил ара дүжер» деп бөлүктерден тургустунган, олар аңгы-аңгы темаларлыг, сюжет-тургузугларлыг, бот-бот-тарындан ылгалдыг, оларда сиилбээн овур-хевирлер номчукчуның сеткил-хөөнүнге дээштиг салдарны чедирер. Чечен-мерген, арга-дуржулгазы байлак болгаш улам өзүп турар шүлүкчүүнүң ному чаа ажыдыкшынналыг, өөредиглиг, ханы кижизидилгелиг дээрзинге бүзүредим.

СУДАЛ СОГУУ

Амгы үеде кижиге агаар, хүн дег үнелиг кол айтырыг—тайбың чуртталга, ажыл-иш болгай. Бо чугула темага хамаарыштыр Салчак Бүргүшкекович хөй шүлүктерии бараалгатказ.

Ооң ынай амгы үеиің судал согуунга дүгжүп турар, ооң-биле деңге базып орар чогаалдарга: «Дүргедээшкин», «Шүгдүнүүшкүн», «Партия, чон» деп бедик идейлиг шүлүктер кирер.

Ондур улуг башкы В. И. Лениннің кезээде хүнээректеп, чайнап турар чырык чаган революсчу ажыл-херээн, амыдырал-чуртталгазын «Саян-Шушьтуң этюдтары» деп ооиза чурумалдарлыг, деңнелгелерлиг, метафораларлыг шүүглелиинде автор көргүскен.

Чогаалчының бир өөрүнчүг
чедишкинин — амыдыралга
шаптыктарга, четпестерге эптеш чогунда, ооң кескү, тода
черешии—«Артык сеткил ара
дүжер» деп эгелиг бөлүк чогаалдар, мында «Хавык» деп
шоодуглуг шүлүкте мындыг
одуруглар бар:

...Ийет, даштыг силиг-даа
бол,
Иштн хөө, дат тудуп чиген.
Хүнүң, бодуң кичээрлерден
Күрүне, чон ырак турзуң!

Байырлың, ямбыргаарын,
бодуң тогдукарын күзээрлерге
бо чогаал согуг болур. Ооң
ангында «Ийи буттуг бөрү»
деп дузаашкынныг шоодугда
артык олча-ажык ханр ажырымчы оорларны сойгалаан:

«...Оорнуң оруу муңгаш»—
дижир,
Ооң аяа черле долар.
Иштн чарлыр хүнү кээр
деп,
Идегелим салбайн чор
мен...»

Чеден чедиги арында «Улдуруктар човулаңы» деп элдээртилгелиг басында албан-дужаалын өш-биле соора ажыглаарларны арыг сугга чуп турар. Ынчангаш авторнуң чогаалында үеиің тынжы билдиниип турар.

С. САНДЮ,
номчукчу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

9. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 —«Ye». 8.15 — «Ужтуң овазадайы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.35 — 10.45 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «Эде тургустунуушкун: дуржулга болгаш айтыглар». Док. телефильмиің баштайгы көргүзүү. 17.00 — Спорт болгаш кижи. Н. Королев. 17.30 — «Ынак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 17.35—«Кижи болгаш хоойлуг». ССРЭ-ниң юстиция министриниң оралакчызы М. П. Вышинский-биле ужуражылга. 18.05 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — «Чаңгыс кабинеттен ийи үзел-бодал». Телешки болгаш хөй-иниииің санал-оналы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Ужтуң овазадайы». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериясы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.40 — Объектив.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильмиің баштайгы көргүзүү. 8.40 — «Булактар». 9.10 — «Будильник». 9.40— Орус чугаа. 10.10 — Уругларга фильм. «Васек Трубачев болгаш оон эштери». 11.30 — Француз дыл. 12.00—«Псевдоним: Лукач» Уран-чечен фильм. 13.35 — Внуково аэропорттуң улустуң эстрада-симфониялыг «Ак-көк чалгыннар» оркестриниң оюн көргүзүү. 14.05— Лак-биле шыпкан орус миниатюразы Пушкиниің темалары. 14.05 — 14.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.45— «Азия төвү». Үндүрүлгеде: «Дүргедээшкиниің чылаңышкыны-биле». 19.05— Киножурнал. 19.15 — «Ажык чагаа». «Тыва сувенирлер». Тыва АССР-ниң Чүрт үлетпүрү министерствозунуң кол чүруктузу Н. В. Самдан-биле интервью. «Телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга харыылаар». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Карасон эвэ келген». Мультфильм. 20.15 — «Россияның демир херээ». Док. телефильм. 20.30 — Теннис. Франциянын ажык чемпионады. 21.00 — «Ye». 21.35—23.25 — П. И. Чайковский аттыг 8-ки Делегей конкурузуиуң лауреаттарының концерти.

10. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 —«Ye». 8.15 — «Ужтуң овазадайы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.35 — 10.45 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «Эде тургустунуушкун: дуржулга болгаш айтыглар» Док. телефильмиің баштайгы көргүзүү. 17.00 — Спорт болгаш кижи. Н. Королев. 17.30 — «Ынак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 17.35—«Кижи болгаш хоойлуг». ССРЭ-ниң юстиция министриниң оралакчызы М. П. Вышинский-биле ужуражылга. 18.05 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — «Чаңгыс кабинеттен ийи үзел-бодал». Телешки болгаш хөй-иниииің санал-оналы. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Ужтуң овазадайы». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериясы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.40 — Объектив.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильмиің баштайгы көргүзүү. 8.40 — П. Ершов — «Моғеииңг аътчыгаш». 10.10 — Чалыы назии таңчылап, ырлап тур. 10.25 — Немец дыл. 10.55 —Фантазия ораны. «Роботтар-биле баштактаның болбас». Уран-чечен телефильм. 12.15 — Мультфильмнер. 12.50 — «Харыылар, горнистер!». 13.35 —Шыдыраа школазы. Разрядчылар класзы. 14.05 — 14.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — Тывазиың «Хүндүлелдии Демдээ» орденииг хөгжүмшүи театрының артистериниң концерти. 19.15 —Делегей байлалының дугайында беседа. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Сонгулдаларга үткүштүр». 19.45— Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Мактанчыкчы кымысчаяк». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Музыкалыг киоск». 20.45 — Док. фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 —«Ынакшыл дугайында монолог». УССР-ниң улустуң артизи С. Ротарунуң киржилгези-биле фильм-концерт. 22.45 — А. С. Пушкиниің чогаалдарынга литературулуг композиция. 23.30 — 00.20 — Бут бөмбүг. ССРЭ чемпионады. «Торпедо» — «Жальгирис».

11. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15—«Ужтуң овазадайы». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы. 9.25— Дириг бойдус. 10.25 — 10.35—Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10—Тула хоорайның уран чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 16.25 — Уругларга дириг амытанныр дугайында. 16.55—Мультфильмнер. 17.15 — РСФСРниң улустуң артизи И. Ойстрах ойнаар (скрипка). 17.25 — «Москва. 1917 чыл». «Олар баштайгылар турган» бөлүктен док. фильм. 18.05 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00— Сегіээн сес—керткен ыяш. Чер-чер Советтериие соңгулдээларны демократчыдар дугайында. 19.30— Улуг кижилерге мультфильм. «Технократтың дүжүү». 19.40— Экранда киноюмедия. «Музыкалыг теогү». 21.00—«Ye». 21.35 — «Ленинград — Сиэтл. Бир чыл эрткеидее». 23.05 — «Джаз панорамазы». 23.45 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Детскийден меңээ көргүзүнер...». 1-ги, 2-ги дамчыдылгалар. 9.20— ССРЭ-ниң күртеиниң үлегерлиг симфониялыг оркестриниң вполончельлер ансамблиниң концерти. 9.45 — «Львовтуң II. Франко аттыг университединің Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 10.15—«Кырган-авазының оглуиуң оглуу». Уранчечен фильм. 11.35 — Исаак дыл. 12.05—А. Н. Островскиий. «Харжыгаш». Часкы тюл. 14.25 —14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.55— Медээлер. 19.05 —Киножурнал. 19.15—«Эде тургустунуушкун — үеиин иегелдезиз». СЭКП ТК-ниң ямаар (1987 ч.) Пленумунуң шиитирлерии боттандырары-биле Чөөн-Хемчик районнуң партия организациязының дыңзынын дугайында. СЭКП райкомуның бирги секретары Ч. Х. Ооржак дамчыдылгага кирижир. 19.35—Док. фильм. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Мактанчыкчы кымысчаяк». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15—ТТ, БР-ниң оруе улустуң үлегерлиг хөгжүм оркестриниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Биеэги хевээр бис...». (А. С. Пушкин болгаш лицей). 22.50 — ТТ, БР-ниң симфониялыг болгаш эстрада музыка оркестриниң концерти. 23.05 — «Совет кииоз». Киножурналдар. 23.30 — 00.20 — Бут бөмбүг. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Зенит».

12. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Делегей болгаш аныяктар. 8.50 — «Музыкалыг теогү». Уран-чечен фильм. 10.10 — 10.20 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — — Д. Лондоичуң маадырлары экранда. «Ye манавас». 1-ги сериясы. 17.25 — Орус музей. «Орус графика». 17.50 — Эртем болгаш эмыдырал. 18.20 — Кадык болурун кузеиизе. Туризм. 18.35 Бөгүн делегейде. 18.50 — «Алыс шыиның ортээ». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. Прибалтика совет республикаларга удур АКШ-тың тускай албан чергелериниң куткүүшүнү-биле национализ эмигрант төгеринің чөпсээзин ажыл-чорудулгазының дугайында. 19.50 — «Русская песня» ансамблиниң концерти. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кино дугайында беседа. 23.20 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 8.50 — Р. Шуман. Симфониялыг этюдтар. 9.20 — «Абдулла». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 9.30 — «XXI чүс чылче экспедиция». Школаныларга эртемтайылбырлыг дамчыдылга. 10.30 — Улустуң эвилелары. 10.45 — Уругларга фильм. «Нанти ыт». 11.45 — Англ дыл. 12.15 — Мультфильмнер. 12.50 — Бистиң садывыс. 13.20 — «Каичаар дыштаның турар бис». Бот-тывылгыр цирк коллективтериниң концерти. 13.55 — Авамның школазы. 14.25 — 14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Октябрьның чаштаичылары, халбыштал-ла!». Улуг Октябрьның 70 чылынга турасхаатказ республикаиың пионер отрядтарының чыиыкконкурузу. 19.20 — Док. фильм. 19.30 — «Азия-төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Мэлчеми белеткелиниң хүн дем-деглели». «Июнь 14 — Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү». 19.50 — Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — 00.00 — «Мээң чаш үеминиң черн». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги сериялары.

13. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». — 8.15 — Чүүдеи болгаш чүге. Уругларга дамчыдылга. 8.45 — «Хоорайлар болгаш чылдар». Док. телефильм. 9.45 — Киноафиша. 10.30 — Док. телефильм. 11.20 — Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. 12.00 — Мультфильмнер. 12.35 — Псков областың Михайловск суурунда ноозиияның 21-ги Бүгү-эвилел пушкинчи байырлалы. 13.35 — Бөгүн делегейде. 13.50 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». «Каиччаар кеттиниң турар бнс». 14.20 — «Кады ажылдажылга» 14.50 — Улуг Октябрьның оюнга. Төөгүнүң ошпее одурутлары. «Дуржулгадар ужун чорлар». Уран-чечен фильм. 16.40 — «Бүзүреичигээ болза — элдептиг». 17.40 Улусчу чогаадылганың «Радугэ» делегей фестивалының телепрограммазы». Афнфанын аас чогаалы» (Португалия). 18.10 — «Идея эрегелеттиниң турар». 18.40 — Политактнг театр. «Мөгөө министрдер». Телешиниң баштайгы көргүзүүЖ. М. Сименоиуң чогаалынбиле. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Суббота кежүүнде». ХТК-87. Түшпел. Одессаның күрүне университединиң болгаш Москванын Д. И. Менделеев аттыг химнд-технология институдуиуң командаларының ужуражылгазы. 22.35 — 23.50 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 8.50— Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Делегейниң ураи чүүл культуразы. М. Сарыам. 10.30 —Балеттиң аныяк солистери. 11.05 — Мультфильмнин баштайгы көргүзүү. 11.50 — Делегейниң музыка культуразының эртинезинлеп. С. Прокофьев. Кантата «Александр Невскнй». 12.30 —«Иван-пушка-лесиеей элдептиг чүүлду канчаи тыпканы?». Уран-чечен фильм. 13.50—Рекламэ. 13.55— Телетеатр чалап тур. Н. Г. Чернышевский. «Чүнү кылырыл?». Телешни. 1-ги, 2-ги, 3-кү кезектеря. 16.35 — В. Леонтьевтиң концертии. 17.45 — Ураи гимнастика. СССРэ чемпионады. 18.30 — Автокросс. «Найырал» кубогу дээш» социалистиг чурттар аразында делегей маргылдаалары. 19.00 — Интервидение кежигүнүү чурттарның ураи чүүл мастерлериниң концерти. Болгаридан дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Лошарик». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 —«Ye». 21.35—23.05 — «Сүнезиннериниң холунда». Уран-чечен фильм.

14. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.10—«Аргычының монологу». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 8.35 — Ритмиг гимнастика. 9.20 — «Спортлотоиың тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелиниге бараан боол тур мен!». 11.05— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аан-чорукчулар клубу».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20 — М. И. Глинкаиың музыказының хүнү. «Руслан болгаш Людмила» операга увертюра. 8.30 — Донецк телестудиязының программазы. 9.50— «Вальс дугайында фантазия». М. И. Глинкаиың «Вальс-фантазия» чогаалының тургустунганының дугаймда. 10.00 — Орус чугаа. 10.30 — М. И. Глинка. Симфониялыг миниатюралар. 11.05—Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 11.35 — Улуг Октябрьның 70 чылына. Национал театрларның фестивалы. Софокл — «Электра». 13.20 — М. И. Глинка—«Секстет». 13.45 — «Ийи клён». Мультфильм. 14.20 — Делегей болгаш аныяктар. 14.55 — «М. И. Глинка. Романстар». Фильм-концерт. 16.05 — «Силерниң-биле кожа». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 17.15 — Мультфильм. 17.30 — М. И. Глинкаиың операларының ариннарындан. «Иван Сусанин». 18.15 — «Дириг бойдус». 19.15—Ураи гимнастика. СССР чемпионады. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15— Реклама. 20.20 — «Тобольск Кремльдиң эртинелери». Док. телефильм. 20.30— Улусчу чогаадылганың «Радугэ» делегей фестивалының телепрограммазы. «Афнфанын аас чогаалы». (Португалия). 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.00 — Ужуралдарлыг фильм экраны. «Тайга ээзи».

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

ИЮНЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Босоногий Ген» 9.30, «Новые амазонки» 11.20, 13.30, 15.40, 20.20, «Лес» 17.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кэтти» 10.30, «Латиноамериканец» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Город мастеров» 9.30, «Происшествие на улице Паланк» 11.10, 13.00, «Тайный посол» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Трое мужчин и младенец в люльке» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге 5 градус чедир соор, хадыыр.

Кызылга чуга булуттаар, дүне 2 градус чедир соор, хүндүс 16—18 градус чылыг болур.

Автооруктарга көстүрү эки, биче чаъстаар.

ВОРОНЕЖТИҢ «КАРУСЕЛЬ» ФИЛАРМОНИЯЗЫНЫҢ ЭСТРАДА БӨЛҮҮНҮҢ ОЮН-КӨРГҮЗҮГЛЕРИ

Бүрээжызы — совет ырының Бүгү-эвилел конкурузунуң дипломантызы **Надежда ФРОЛОВА.**

Концертке **Александр ВЛАСОВ** (жонглёр), **Сергей ФИРСОВ** (күш-биле эквилибрист) киржирлер.

Конферансье — **Николай ЕРЕМИН,** удуртукчузу—**Вениамин КОЛМАКОВ.**

Концерттер Хову-Аксы суурга июнь 12-де, Кызыл хоорайның Ногаан театрынга июнь 13-14-те, Барыын-Хемчик районга июнь 15-те болур. Эгелээри 14.00 шакта.

Хөгжүм-шии театрының, филармониямның, Ногаан театрының кассаларында билеттерни садып турар. Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

ОПТУ-1-ниң садыг-кулинария филиалы 8—10 класс доосканнарны бүдүрүлге бараанналарының контролер-кассирлеринге, аъш-чем эвес бараанналарының контролер-кассирлеринге, кулинарларга өөредири-биле 1987 — 1988 өөредилге чылында сургуулдарыны чыып алырын чарлап тур.

10 класс доосканнарга өөренир хуусаазы — 1 чыл. 8 класс доосканнарга — 3 чыл. Өөредилге үезинде айда 32 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр.

Училищеии доосканының соонда, доозукчуларга аъш-чем эвес барааннарның контролер-кассири, IV разрядтың повары аттарны тыпсыр. Долу эвес ортумак школа доосканы киргеннер ортумак эртемии чедип алыр.

Училищете өөренип турган үезии күш-ажыл стажыныга кирп саналр.

Училищеии доозуп тура тергиин эки доосканының дипломун алганнар ниити билиг школаларын алдын медальдыг доосканнарга тургусканы дег артык эргелерлиг болур болгаш ажылга хуваап турар үезе база артык эргелериг болур.

ОПТУ-1-ниң садыг-кулинария доозукчуларын Кызыл хоорайның бүдүрүлгелериниге хуваап ажылладыр.

Кирип алыры-биле дараазында документилерлиг болур:

1. Эртемниин дугайында документ (херечилел, диплом).
2. Совлгу ажылдап, өөренип турган черинден характеристика.
3. 3х4 см хемчээлдиг 6 фоточурук.
4. 286-гы майык ёзүгаар эмчи шынзылгазы.
5. Киреринн күзээнмер Кызылга книр бижиткен турар ужурлуг.

Беседа чоруткаиының соонда хүлээп алыр. Адреси: Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу, № 5 автобус-биле «Столовая» дээр автобус доктаар черге чедир чоруур.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизикчи 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуи келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуиның индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 параага амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чыгыы № 3524.
ТС—0835.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 10 среда № 135 (13435)

1925 чылда үнделгеттингеи. Өртээ 3 кезеен

ДОКУМЕНТИЛЕР ЧЫНДЫЗЫ

«СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Румыния Социалистиг Республиказе аян-чоруу. 1987 чылдың май 25-27» деп документилериниң болгаш материалдарның чыындызын парлап үндүрген.

Ында совет удуртукчуга алдар болдурган дүштеки шейлалгага болгаш румын-совет пайырал митингизинге эштер Н. Чаушеску болган М. С. Горбачевтуң чугаалаарын, авиачорук үезинде дээди дейлеге болган удуралымнымнар дугайында, Бухарестиде август 23 аттыг будуруулгеге амыдчы чон-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының удуралымнымның дугайында дыңнадыгларны, эске-дээ материалдарны парлаан.

Чыындызы Политиктиг ном үндүрер чер парлап үндүрген (СЭТА).

Июнь 21 — Соңгулдалар хүнү

КАНДИДАТТАРНЫҢ ИДЕПКЕЙЛИИН ДЕМДЕГЛЭЭН

БАЙ-ТАЙГА. № 29 соңгулда округунда Тээли суурнуң «Эстетика» кварталы, бот-орулга-чарылгалыг сентелге-тудуг. участогу кирип турар. Ажыл шагының соонда ол казы девискээриниң чурттакчылары район Советиниге депутатка кандидат кылдыр депшиттирген Содунам Иргитович Маадыр-оол-биле ужуражыры-биле чыглып келгеннер. Соңгукчулар мурнунда база депшиттирип чорааш депутадын эки билирлер. Ол чылган-нарга оңаашкан ажыл-ижин болгаш депутат дүлүлгезин кадыгаар күүседип келгенинниң дугайында отчёдун берген.

Оон ажыл-ижи түс черде чонуң социал айтырыгларын шиитпирлээри-биле холбашкан. Ажылдап келген 11 чылының иштинде район төвүнде болгаш совхозтарда социал-культураның тудугларын тударынга ол бодунуң билиин, күжүн харам чокка бараалгадып, чонуң база эш-өөрүүн хүндүткелин чедип алган. Ол ам «Тыва хамаазы тудуг» трестиң Тээлиде бот-орулга-чарылгалыг тудуг-сентелге участогунда тудугжуларның бригадири. С. Н. Маадыр-оолдуң 12 кижиден тургустунган бригадазының күжү-биле бо чылын 152,2 рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. Бригадал 6 айларның планын май 27-де күүсеткен. Амгы хүнмерде июльдуң үлүүзиде кирген. Ол аңаа хулээлгезин Улуг Октябрьның 70 чыл болур юбилейиниге үткүштүр каш дакпыр күжениишкин-биле ажылдап турган, ноябрь 1-ге чедир күүседи соруглазы салган ажылдап турар. Бригадир боду партия же организациязының секретары, ол кижилерни ажылышче эвилелдээр, күүдүне планын күүседи таласы-биле коммунистиниг авангардчы ролюн бедиткенинден коллектив хомудазашкынындан үштүнүп, мурнакчыларның одурүнде киргеи.

Ол боду соңгукчулар-биле доктаамал харылзаалыг. Район Советиниң ажыл-чорудулгазының, экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң планнарының күүселдезин, сессиларга хүлээп алган шиитпирлерин дыңнадып, чагыларны болган негелде-хомудалдарны күүседир дээш кызымаа ажылдан келгенин аңаа санал бергеннер демдеглээн. Ынчангаш С. Н. Маадыр-оолду депутатка үшкү удаа соңгуп турары таварылга эвес. Чон аңаа улуг идегелии илередип турар. Соңгукчулар депутатка кандидат кылдыр депшиттирген мурнакчы бригадирге сот сөөртүр машинаны тывары, агиткварталга үүгүларның спорт шөлүн дериири, Новая кудумчузунга сайгылгааннар кылдыраарын, чаа туттунган бажың бүрүзүн газ планталар-биле хандырарын болган кварталдың девискээрлерин чаагайжыдар материалдарны түзүкчилээн бээрин шиитпирлеэрин дугайында чагыларны бергеи.

ТЕС-ХЕМ. «Кызыгаар» совхоттуң хөжүү бригадазының төвүнүте район Советиниге депутатка кандидат кылдыр депшиттирген хөжүү Чавай Дембиреловна Эрендей-биле соңгукчулар үжуражкан. Аңаа санал бергеннер кандидаттың адресинге чылыг сөстерни чугаалаан, оон ажылгыр болган идепкейлиг чоруун демдеглээн. Ынчангаш С. Н. Маадыр-оолду депутатка үшкү удаа соңгуп турары таварылга эвес. Чон аңаа улуг идегелии илередип турар. Соңгукчулар депутатка кандидат кылдыр депшиттирген мурнакчы бригадирге сот сөөртүр машинаны тывары, агиткварталга үүгүларның спорт шөлүн дериири, Новая кудумчузунга сайгылгааннар кылдыраарын, чаа туттунган бажың бүрүзүн газ планталар-биле хандырарын болган кварталдың девискээрлерин чаагайжыдар материалдарны түзүкчилээн бээрин шиитпирлеэрин дугайында чагыларны бергеи.

«Шынның» корр.

АЖЫЛДААР, ЧЕРЛЕР АТТЕСТАЦИЯЗЫ

Чүүп-даа мурнунда күш-ажылды организастаарын эжиндим, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, а ол ышкаш чаа техниканы болгаш технологиямы дептередип тургаш, будуруугениң ажыктыын бедидер чаа нарын соруглазар күш-ажылчы коллективтериниң мурнунга чылдың-на тургустунуп кээп турар.

Чогум-на мынангаш 1985 чылдан бээр чурттуң улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ажылдаар черлериниң аттестациязын чорудуп эгелээн болгаш ол ажыл бо чылын доостур ужурлуг. Аттестацияның ажыы кандыг боон турарын? Дериг-херекседелдиң, күш-ажыл курлавырларын чеп ажыглаар, будуруулгени организастаарын болгаш эргелеп башкарарын сайгыраңгайжыдар талазы-биле айтырыгларны чогуур үезинде шиитпирлээр арганы берип турарында.

1986 чылдаа республиканың үлетпүр будуруулгелериниң улуг мурнуузунга аттестацияны чоруткан. Статистика медээлеринден алгаш көөрге, 5037 ажылдаар черлериниң 1788-и амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар, а 1994-ги чаартыры көрдүүн турар. Ажыы бичe 102 ажылдаар черлерни моон соңгаар ажыглавас деп шиитпир үндүрген.

Чамдык будуруулгелер ажылдаар черлерни эде дерип, чаартырымче, эрткен чылын киргеи. Кызылдың даараныпта фабриказы, Тывакың электри четкилери, «Тыва даг-дүгү» комбинат ажылдаар черлериң аттестациязын чорудар талазы-биле улут ажылды кылган. Ынчалзаажок чыл дургузунда 262 ажылдаар черлерни ажылдаар шиитээзинге чедир аттестастаан, а 19-зун ажыглавас кылдыр дүжүргеи.

Бо чылдың январь 1-ден эгелеп будуруулгелериниң улут мурнуузу ажыл-агыйны чорударының чаа системазынче шилчээн болгай. Күш-ажыл төлевириниң болгаш албан-дужаал шалыныңың чаа хемчээлинче киирер бетинде акша-хөреңги тып алырының оруктарын дилеп тыва талазы-биле ажыл кидин тулук чорун турар. Ынчангаш ажылдаар черлериниң аттестациязын ёзу барымдаалавайн бедик дериелге эрттирери коңчуг чугула. Ажылдаар чер бүрүүзүн комплекстиг шиитпирлеп үнелеп ыяр болза, ажылдаар черлериниң санын кыскыраар, продукция будуреринниң хемчээлн улгадыр, чамдык кижилерни ажылдан хостаар арга тургустунуп кээр.

Кажан күш-ажылчы коллектив коллективтиг керээже шилчип турар үеде бир кол черни ажылдаар черлериниң аттестациязы эзилеп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинат бо талазы-биле эзээн дуржулгалыг ажыр чыдар. Комбинаттың түрмектеп сорттаар комплексизин май 1-ден эгелеп коллективтиг керээже шилчиткен. Ажыл төлевириниң чаа системазынче пилчийр бетинде 73 муң рубль шалың фонд-дузуп камнап алыры эргежок чугула турган. Ажылдаар черлериниң аттестациязын ол курлавырларны тып алыр арганы берген.

Комбинат моону чүүп ачызында чедип алганыл? Бирээде, будуруулгениң техниктиг деңелеии бедидери-биле «аартылгаларны болгаш техниктиг эде дериишкиннерни чорудуп, ылаңгыя руда кургадыр сугуларны эде дерип, будуруукчулуг бедик чаа дериг-херекседелди тургускан. Моон мурнунда хереекке албайн турганы дузалал ажылчыныарның күш-ажылын чижеглээр талазы-биле улут ажылды чоруткан. Сентелге албанныңар слесарь ажылчыныарынга ажылды норма ёзугаар берип, 6 бригадазы 3 бригада кылдыр каттыштырган, инженер-техниктиг ажылдакчыларның аңаа катказ. Холушкак мергежилге 20 кижини өөредткен. Бүгү-ле ажылдап турар кижилериниң экономиктиг өөредилгезин организастаан. Инженерлеп ажылдап турар кижилерни аттестастап турар үеде 2 кижини хостаан. Бүгү чүүлдү аналиэтеп көрген, 22 кижини ажылындан хостаан. Чижээ, 3 краи башкарыкчызының орнунга ам 2 краи башкарыкчыны ажылдан турар болу берген. Оларның ан турган шалының өске ажылдан турар кижилериниң шалының улгатырарынга ажыглаан.

Бо бүгүнү чорутканының түпселинде ажылчыныарның айда алыр шалыны 40-60 рубльге өскен, дериг-дерекселдериниң үредир чоруу кылырыл-ган, руданың шыпары экижээн болган оны, ажылдан кылырының хемчээлн улгаткан. Аттестацияны чогаадыкчы чорударга шак мындыг көскү түнелди берген.

Ажылдаар черлериниң аттестациязын ёзу барымдаалавайн чамдык черлерде эрттирип турары чажыт эвес. Шак мындыг ажылды чорудуп турар үеде бергелер база-да тургустунуп кээри чугаажок. Кызылдың сентелге будуруулгезин мадыр чижек кылдыр ап көрээл. Ажылдаар черлерни планнап тургузуп турар үеде олче кичээнгей салбайн барганы аттестация үезинде илерээн. Оон түпселинде ажылчыныарның ажылдаар-даа чери, дериг-херекселяи-даа кадаталаар чери чаңгыс черде болган.

Чыл-чылы-биле шиитпирлеттинмейн келген айтырыгларны аттестация үезинде илередткен. Машина-трактор мастерскаяларында байдал ээзээн дүүгүрешкиг. Оны үениң негелдезинге дүүштүр дерип кылбаан. Одаага аппаратуразы сентээр цехте шенелде кылыр стенділер эргижиреэн. Т-150 тракторну хемээр чаа аппаратуразының документилерин белип чок болган болгаш шенелде безин эрттирбээн. Чондурар участокта ажылдап турар кижилерни чугула дерекселдер-биле хандырбаан болгаш белеткеп каан артык кезектерни бээрин чурумчуткаан. Ажылдаар черлер даап-шимээнин болгаш дыпшыт. Бүдүрген продукциениң шынарын хынаваан турар.

Өзектер сентээр участокта хымалда 4 кижилер специалист кижи чок болгаш белеп продукциниң кадагалап шыгжаар чер, салгынадыр чер чок боон турар. Шак мындыг таарымча чок байдал турда, бедик будуруулгеге ажылдаар, ажылдың шынарлыг кылыр арга чок деп чүве билдингир.

Будуруулгени чаартырда, боторуглга-чарылгалы пептерелдерде аттестация кол черни эзээп турар. Будуруулгениң ажыктыын бедидер дээш демиселге аттестация кол черни кадыгаар үжурлуг. Шак мындыг арганы оскунуттар болза, эде тургустунуушкунуң боттуг оруун көрбейн барып болуп.

Г. ТУТЫННА,
эртем-техниктиг иишпилелдиң даргазының орлакчызы.

КАДАРЧЫНЫҢ ИЖИ

«Искра» совхоттуң малчыны Чозар-оол Лопсан-Шыраповнч Монгуштуң коданында төрүүр 381 хой бар. Ол төрүүр чүс хойга онаалтыр 87 хураганы камгалап алган.

Малчын бо чылгы социалистиг хүлээлгезинде төрүүр чүс хойга онаалтыр 85 хураганы камгалап алыр, хойдан-на 2 кг дүүтү кыргып, 15 тонна курраг одекти, 10 тонна ситенни бодуның күжү-биле белеткеп алырын көрдүмнеп.

Чозар-оол Лопсан-Шыраповнч Монгуштуң мурнунда ам чаа соруглазар тургустунуп келген. Ол чүл дээрге хураганарның ажаалдазын эжиндерн, семиртирер. Оон чоорту хой кыргылдазы, чайлаглаашкын, хураган үүгүшкүүт, чуулда малчын ажылдарны организастыг чорудар.

Кадыкшыл программазы боттанышкында

ЧОННУҢ ДЫШТАНЫЛГАЗЫНГА

Республикада чайгы дыштанылга сезонду өгелеп турар болган баштайгы дыштанылгачыларны курорттар, пионер лагерьлери хүлээп ап эгелей берген. «Үш-Белдир», «Чедер» курорттар болган пионер лагерьлери камгалар белеткеттингенин, дыштанылгачыларга таарымчалыг чаа чүү кылдынганыл? Ол дугайында чугаалаан бээрин профобличөвүлелдиң секретары Г. С. Монгуштан бистиң корреспондентиниис Н. Ооржак дилээн.

— Чурттуң болгаш Тываның санаторий-кадыкшылга черлериниге чылдың-на путёвка-биле бистиң республиказдан 4 муң ажыг кижи дыштанып турар, оон иштинде «Үш-Белдир», «Чедер» курорттарга болгаш «Дус-Хөл» профилактория-ге ортумаа-биле 3 муң кижи дыштанып.

Пионер лагерьлеринге, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагерьлеринге 17 муң школачыларны хаара тудар. Пионер лагерьлериниң материалы-техниктиг базазын быжыглаар талазы-биле эзээн ажылдар кылдынган. Аңаа чүүп-даа мурнунда агроүлетпүр комплексизиниң «Челээш», «Тыва-кобальт» комбинаттың «Металлург» лагерьлерин хамаарыштырып болур. Лагерьлерге ажылдазы-биле мергежилдиг специалистерни: лагерь начальниктерни, кижилдикчи башкыларны, пионер вожатыйларын четчелээн.

Чиик атлетиказа старттар, шыдыраа турнирлерге урутларны мавап турар. Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскаадыкчы лагерьлер аразында улусчу чогаадылга фестивалынга чаңчыл болган «Зарницалы» ойнаарлар.

Школа реформазы лагерьлерниң ажылынга чамдык өскерилгелерни болдурган. Лагерьлериниң чартык кезии ботарының огород участокторун кылып алыр, аңаа могазы урутлар ажаап өстүрерлер. Чамдык лагерьлер кожаалында совхозтар-биле керээ чарып алгылаан. Ол ышкаш урутлар эм оттар чыырлар. Профобличөвүлел пионер лагерьлериниң аразында социалистиг чарыштың негелдезинге күш-ажылга урутларны хандыкшыдарын чугула чүүл деп киирип турар.

«Үш-Белдир» курортта дыштанылгачыларны хүлээп алырына могуур белеткелди чорутkан. Ынчалза-даа самолёт хонар шөлдүң түдүүн «Хамаазы тудуг» трестиң сентелгетудуг участогу ам 8-9 чыл улаштыр дооспайн турар. Амгы үеде ында 6 кижи ажылдап турар, мичээза-даа кажан доостуру билдинимес. Трестиң эргелекчизи В. П. Федотовтаи шөлдүң түдүүн кажан доозуп, ажыглалга киирерин дорт айтырар үе келген. Аржаанмалгаш-биле эмнээр корпус түдүүн 9 дугаар чыл чорудуп турар. «Тыва автотранс» (эргелекчизи А. В. Рудзинский) үк түдүгүн бо чылын дүргедедип, ону доозарының аргалары оларда бар деп идеген турар бис. «Красноярск девискээр чөвүлел» үк түдүгүнү материал-биле хандырып берген, ында мыш дилер чер база ажылдап турар. Оон эңгыда «Үш-Белдир» курортка клуб, столовая тударын планнаан, ам төлевиилел-смета документаниязын Москвада хынап көрүп турар.

«Чедер» курортта ажылдакчылар чурттаар сууржугаштыг түдүп алган. Чаа котельная бо сезонда ажыглалга киргеи. Ынчангаш курорттуң ажылдаарынга чылыг четчир. Ында чаа эмнелге корпузун (рана, малгаш-биле эмнээриниге) түдүп турар.

Кызыл доорайга аржаан сут-малгаш-биле эмнээр (10 ванналыг, 10 кушеткалыг) корпусту тударының төлевиилел-смета документациязын турускан. Ону хынап көрүп турар.

«Дус-Хөл» санаторий-профилактория бо чайын дыка хөй кижилер кадыын эмнээ алыр аргалыг болур. Аңаа чүүл путёвка-биле хүлээп алыр.

«Дус-Хөлге» болуунуң күзелин-биле бээр дыштанылгачыларны чөпшээреввес апарганын, аңаа турган хөлевиилел пунктузун «Хадың» хөлче көжүргенин билир болгай бис.

Күш-ажылчы кижилериниң ажылдавышаан, эмнелиг, дыштанырынга бүдүрүлге черлериниң санаторий-профилактория-лерин кончуг таарымчалыг болуп турар. Амгы үеде ыяңг 3 профилактория бар. Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың, Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың база Кара-Хем хөмүр-даш разрезиниң «Серебряныкэ» аттыг санаторий-профилактория-лерин ажылдап турар.

Ону кылып болурунуң бүгү аргалары турда-ла, республиканың агроүлетпүр каттыжышкыны, түзүт, автотранспорт организадыктары, авиаорук эргелели санаторий-профилакторий тудуун эгелээйн турары хараадаачыг.

Улуг эвес бүдүрүлгелер, организациялар акша-хөреңгизин каттыштырып алгаш, демнежин санаторий-профилактория-рилерни тудуп ап болурунуң дугайында айтырыгны ВЦСПС-тиң Президиумунга чоокта чаа чугаалажып шиитпирлээн.

Республикада шинчилеттинген, суу эм шыналыг 47 саиыг хөлдер болгаш аржаанар бар, оларның 20-зинде ажылчы чон барып дыштанып, кадыын эжиндип ап турар. Олардан суу радоннуг Алаш-Шивилиг, Сут-Хөл, Улаатай, Кара-Суг, Уургайлыг аржаанар болгаш малгаш, рапа сутлуг Дус-Хөл, Хадың, Кызыл Бай-Хөл болгаш өске-даа аржаанарга чылдың-на чон хөйү-биле дыштанып турар.

Ынчалза-даа хөлдериниң сугларының ажыглалында оок-кавы девискээрни чаагайжыдарынга шынгыы четпестер барын айтыр апаар. Чайгы үеде ыяаар кайы-хамаан чок барып, кедергей хөй кижилер чыглы бээрииден үк хөлдериниң, сугларының арыг-шевер байдалы бакшыраа турар. Ында бойдусту камгалаар, санитаралыг аштаашкын чорудар талазы-биле хемчеглериниң четпес чорудуп келгеи. Дустуг сугну, малгашты кижилер чөпшээрел чок, тураланы-биле үндүрүп ап турарындан, эм оттарны кайы-хамаан чокка чыып, шыптарны, чадаң мыштарны, үнүштерни аржаанар чанындан кезип турарындан сугларын сынаар, эмнег шыналарын чидирип турар апарган.

«Аржаанарны болгаш хөлдерни ажыглаарын чурумчудар болгаш аңаа дыштанылгачыларның хандырылгалын эжиндер дугайында» докталаал Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профобличөвүлел бо чылдың июньда үлээп алган. Ында көрдүнгеии болза, аржаанарны, хөлдерни камнаар ажыглаары, бойдусту камгалаары, аңаа арыг-шеверни болгаш ынаи корум-чурумну тургузары, республика девискээринге ында ажыглаар кайы-хамаан чок дыштанылгачыларның медицина, садыг, культура талазы-биле хандырылгазын эжиндерн айыткылаан.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу, мыш ажыл-агый министерствозу, Таңдым, Бай-Тайга, Улуг-Хем, Өөүр райкүүскомнар чылдың-на июнь 20-де эгелеп аржаанарга, хөлдерге хөлевиилел пунктуларын тургузуп, дыштанылгачыларны мэйминнар, орун херекселдери, оттуглар курраг мыш болгаш оон-даа өске түүлдерби-ле хандырарын, ол ышкаш Хадың, Чагытай хөлдерге, Шивилиг, Уургайлыг, Кара-Суг, Улаатай болгаш өске-даа аржаанарга автомашина тургузар хөлевиилиг тускай черлерни болгаш аңаа санитарлыг аштаашкынны организастарын докталаа айыткан.

Ынчангаш курорттарга, аржаанарга, сагылга-чурумну сагыыр, долгандыр турар бойдус-байлакты, карак огу дет, хемнарны чугула деп база катап чугаалаан кээп.

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун чоруп тур

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕР АЛБААНЫНДАН

«СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң V база Кызыл хооркомунуң VI пленумнарының шиитпирлерин күүседир талазы-биле партия организациямның сорулгаларының дугайында» айтырыгны республиканың туберкулёзка удур диспансеринде партия организациязының ажык хуралынга чүгээлашкан.

Ады иелекчи — парторганизация секретары В. Ф. Шаталов болган санал бергенер туберкулёзка удур чоруудуң турар ажылды анализтеп, үениң негелдезинге дүүштүр бо чүгүза херекти эде тургузар талазы-биле шыңгыы чүгааны кылганнар.

Бо аар аарыг-биле демнеселде алзы базымнар кылдынган. Районнарже доктаамал үнүп, чеже кижи туберкулёзтан аарып турарыл, аарыгның халдай бээрининг кандыг чылдагааннары барыл дээш чижектиг долу анализти кылып турар.

Ынчалза-даа туберкулёзка удур демнеселди ам-даа шыңгырадыры дээш хамыктың мурнунда кадрлар-биле ажылды үндезини-биле экижидерн негеттинип турар. Бо дугайын партия организациязының ажык хуралынга коммунистер чүгайлап турганнар.

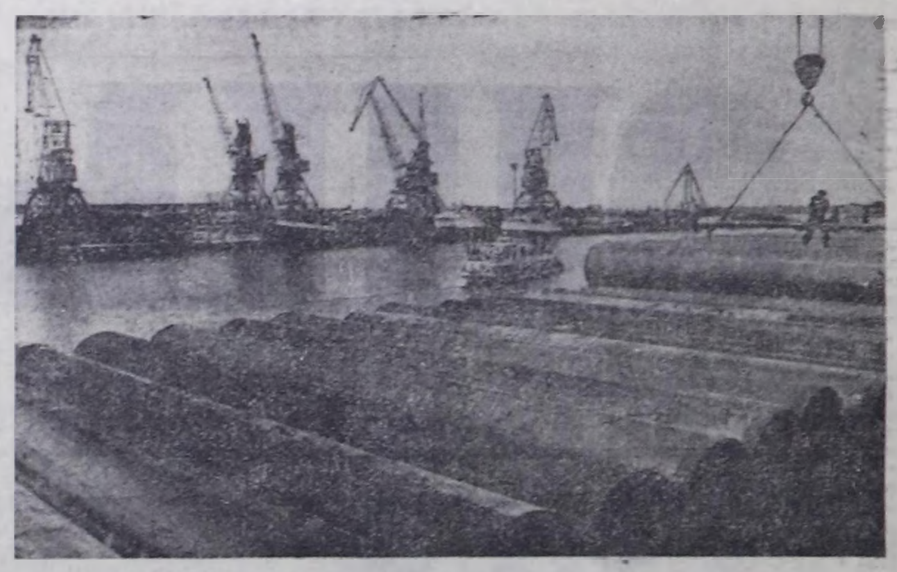
Район звеноларының кошкак ажылы биле тура, рестубдиспансер-даа, районнарны тус-тузунда харымлап турар эмчилер-даа мынчага чедир олардан шыңгыы негелдени киляйбан, боттуг дуза көргүспейн турар. Кадрларны кижилер талазы-биле ажыл дыка кошкак. Районнарда туберкулёзка удур чоруттукун турар ажылдың чаңгыс-даа анализи безин чок.

Диспансериң чамдык ажыл-дакчылары ажылын бот-шүүгүмчүзекчи ёзу-биле көрбейн келгенин хуралга илеткелчи демдеглээн. Администрацияның, парторганизацияның талазындан мындыг эмчилерге хамаарыштыр шүүгүмчүлел кылган болза, аңаа удурлашып ажыпардар. Ындыг чоруң коммунист ажылдакчы кижиниң арын-шүүрүге таарышпас.

Ырак районнарда чурттакчыларны шинчип, хынап көөрүүнүң бактериологтуг аргалары чедир ажыглаттынмайн турар. Үчётта турар хоочураан аарыг кижилерден үзе эмнедип, долузу-биле сегээн улус эвээш. Чаа төрүттүнген урулларга кылып турар тарылгаларның дээштин кошкак, туберкулёзка удур тарылгалар эвээш кылдынган. Уругларның оон аарыр чоруунуң коргу үзүлбээн. Бо айтырыгны комплекстиг шиитпирлээрни негеттинип турар. Аарыг уругларны эрте дээре илередип, санаторий хевирлиг ясли-садтарга тургузар. Эрткен чылын 223 муң кижини шинчип хынаан. Ынчалза-даа Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин районнарның чурттакчыларының чүгле 54-62 хуузу флюорография шинчилгезин эрткен. Бо парын айтырыгны чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттеги чедир шиитпирлевейн, херекке албайн турар. Чоннуң флюорография эртери чүгле эмчилерниң хүлээлгези деп билип, ол парын айтырыгның социал талаларын көрбейн турар. Бо четтестерни чайладыр үе келгел.

Коллективте күш-ажылдың сагыпга-чурумуун үрээр, арагалаар чоруктар бар. Чижээ, эрткен чылын 18 кижи чылдагаан чок ажыл хүнү ускел, оларның аразындан арагалаш ажылга келбээн кижилер безин бар. Сес кижиниң мурнунда амгы үеде чүгула соруглалар — хөй кыргылдазын, чайлаглаашкынны, мал чемнериниң белеткелин организастыг чорударының хемчеглерни айтып, чүнү кылырын дугурушкан.

К. САЛЧАК,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинниң эргелекчизиниң орлакчызы.

ЧУРУКТА: Тобольскиниң хем портунда. Хоолайларны газ дамчыдыкчызын тударынга ажыглаар.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУРА-СОРУК ТУРДА

Беш чылдың кижилери

Сүүр-Тей, Ортаа-Тоожу, Алдыы-Тоожу, Мөрен — Нарынның чараш бойдус чурумалдыг, делгем одарларлыг чөрлери. Ында «Нарын» совхозтуң шээр малы чылдың кайы-даа эрткээзинде чаттыла берген оттап чоруурлар. Оларны сагыш-сеткилинден бердингем малчыннар кадарып, ажаап, өстүрүп турарлар.

Оларның бирээзи Октябрь революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Туң орденниериң эзелекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сергей Натсакович Мижиттиң ажылы. амыдыралы-биле таныжарыбыс Сүүр-Тейде коданыпга чеде бердивис.

Сураглыг малчын боду аалында чок болду, оон кадайы Маадыр не Норлаама Меровна Сегбе-биле ужуражып чугаалаштывыс.

Ниитиниң малын 1955 чылдан бээр бо хүнмерге чедир кадарып турар улус болду.

— Кандыг ажылды белен дээр боор, шуптузу-ла берге болгаш харымсалгалыг. Ылаңгыя малчыннаары белеп эвес. Бир эвес кадарып чораан хонуче чаңгыс шак дургузунда кичээнгей, хайгаарал салбайн баар болзунза, оларны чидирип-даа, ыт-кушка-даа алзып болур сен. Шак ындыг харымсалгалыг ажыл-дыр бо деп, Н. М. Сегбе бистерге чугаалап олурду.

Үжен ажыг чылдарның дургузунда бо хойжу ег-бүленің эзлери бергелерге торулбайн, ону шыдажыл эртип, кыымак, эрес, кежээ ажылдан келгениндеп чыл бүрүде-ле чаш хураган мендп доруктырарының, хойнуң баш санын камгалазарының, дүк кыргып алырының планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүседип келгеп. С. Н. Мижит төрүүр чүс баш хойга онааштыр 85-тен 110 чедир хураганны омаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чыл бүрүзүнде күүседип келгеп. Тодаргайзаарга, чыл саныида-ла совхозка колдуунда дөрт чүс хире хураганны үзүп берип турган. Үжен чылдарның иштинде он ажыг муң хураганны өстүрүп берген-дир. Хойдан дүк кыргын алырының даалгазын база доктаамал күүседип турар.

—Чыл бүрүде эки көргүзүглерни канчап чедип ап турар силер, Норлаама Меровна? — деп айтырыгны салдывыс.

— Хөй чылда ажылдан келген дуржулгадан алгаш көөрге, дааскан херекке сагыш-сеткилинден шуут бердивип, оон чажыттарны биле алыры, мергежилдп бедидери, харымсалгалыг, ак сеткилдиг болуру, бергелерге торулбазы, эрестин, кежээзи болгаш еске-даа шынарлар малчын кижиге турар ужурлуг. Ынчан салдынган соруглагы чедишкинниг шиитпирлеп болур —деп, ол чугаалап эгеледи.

Шынап-ла, индыг дээрзин бистерге хойжу бүзүреди таныпырлады. Чылдың дөрт эзлчээзинде хойларның одарын, суглашын шын таарыштырары, ылаңгыя чайгы семиртилгени чөптүг организастаары, кышка, малдың төлүн мендп алырынга белеткевнря болгаш еске-даа малчынның ажыл-ижин Н. М. Сегбе чугаалалап көөр. Допчузу-биле чугаалаарга хойжу кижи тура-соруктуг, эрес-кежээ болур чүве-дир деп түүнелге келдивис. Бо хойжу ег-бүленің кежигүннериве ылап-ла шак ындыг эки шынарлар синнпкем, оларның шуут чаңчылы болу бергеп. Ындыг ажылжиниге бердингеп, ол дээш дан адарга, хүн үнерге доктаамал сагыш човап чоруур улустуң көргүзүглерге эки болбастың аргазы чок.

Совхозтуң сураглыг хойжулары С. Н. Мижит биле Н. М. Сегбе назы-кары улгатканда, пенсиялай бергеннер, ынчалза-даа боттарының сагыш-сеткилинден бердингеп шнак ажылындан чаңгыс-даа хүн чарлыр хөөн чок болганнар. Хойжу өгбүленнің эзлери пенсияже үнгеяден бээр беш чыл ажыл туурар, бо аразында харымсалгалыг херээн уламчылап келгепмер. Назы-харының улгатканында олар черле чылдагаанып көрбээн. Эрткен чылдарбиле дөмей-ле кызып ажылдап, көргүзүглерни биче-даа кудулаттпаан. Оларның кодаанында 393 хой бар, кыштаглаашкынны багай эвес эртпргеп. Торүүр чүс баш хойга онааштыр 95 хураганны мендп доруктуруп турар.

Норлаама Меровна хой ажылынга мергежээн, байлак дуржулгалыг кижи. Ылаңгыя чаш хураганнарны ажаап, өстүрер херекке чыл бүрүде улут салымшкынын ол кинрип турар.

Хойжу ег-бүле он уругну өстүрүп, кижизиткеп, оларның тозу улус ажыл-агыйның язызы бүрүү адырларында чедишкинниг ажылдап, ачазы, авазы дег үлегерлиг кижилер болган. Малчыннарның уругларының уругларының безин чээрби ашкан.

Улут Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр дээш бүгү ажыл-ишчилер дег малчыннар шалыпчы ажылдап, кышка үлегерлиг белеткенир, чайгы семиртилгени эки организастаар тодаргай хемчеглерни ап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.
Эрзин район.

Партийжи ИНФОРМАЦИЯ

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭР ДЭЭШ

СЭКП Сүт-Хөл райкомунга партколмнар секретарьларының, районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының ажылдакчыларының, совхозтар директорларының хуралы болуп эрткен.

Партия райкомунуң бирги секретары М. Н. Ооржак мал чемнерпнің белеткелпнің эрткен чылын канчаар чорукканының түңнелдерни, оон ийнги беш чылдың ийнги чылында мал чемнерни белеткээрни дүргедедиринпң болгаш оларның шынарын экижидерпнің талазы-биле совхозтарның ажылнпчилерпнпң сорулгаларын чугаалаан. Район бо чылын 12 муң тонна сигенпн белеткээр, 12 муң тонна ажыг сивосту салыр планныг, ол улут хемчээлдиг ажыл, ону чогуур үезинде эки шынарлыг белеткеп алырда, кылыр ужурлуг ажылдар кончуг хөй. Ылаңгыя техника септелгезинпп, бригадаларны, звеноларны четчелеп тургузарының айтырыглары чугула. Районнуң совхозтары мал чемперпнпң белеткелпнге ам-даа четпес белеткенпп турар, ону кыска хуусаала доосказап, июнь 10-дан эгелээп бо кампапияже кирер дел шиитпирпп хуралга хүлээп алган.

РАУК чөвүлелпнпң даргазы В. М. Чимит, районнуң агроүлетпүр каттыжымшкынының кол экономизи Т. С. Тулуш болгаш өскелер-даа хуралга чүве чугаалаан. Сиген белеткелпнпң үезинде күш-ажылды, социалистиг чарышты шын организастаарын, кол кичээнгейни шынарже утландырарын, учёт-отчётту чогумчалыг кылырын, сиген белеткээр улустуң хандырылгазын экижидерни, совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге хуралдан хүлээткеп.

А. ООРЖАК,
СЭКП Сүт-Хөл райкомунуң инструктору.

СЕКРЕТАРЬЛАР ХҮНҮ

Районнуң партия эге организацияларының чаңчыл болган хүнүн СЭКП Бай-Тайга райкому эрттиргеп.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр болгаш бо ажылды күштелдирер талазы-биле СЭКП ТК-ның докладтарының күүселдезинпң дугайында» айтырыгны СЭКП Тоо Комптединге чугаалажып көргепнпң дугайында партия райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел партия эге организацияларының секретарьларынга чугаалап бергеш, районда арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткээр талазы-биле чорудуп турар ажылды, ында четпестерни, моон соңгаар партия организацияларының чорудар үжүрлуг ажылдарын тодаргай чугаалаан.

СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинниң эргелекчизи С. Д. Демдек соңгулдаларга белеткел ажылдарының чорун турарын, партия организацияларының соруглаларын чылгацларга чугаалап бергеп.

СЭКП обкомунуң инструктору Д. О. Саая кежигүн дамбырының чылдазынга хамаарыштыр районда байдалды анализтээш, чамдык партия организацияларында бо чугула ажылда хажыдымшкыннарны чугаалаан.

Секретарьлар хүнүнде районнуң партия организазының мурнунда амгы үеде чугула соруглалар — хөй кыргылдазын, чайлаглаашкынны, мал чемнериниң белеткелин организастыг чорударының хемчеглерни айтып, чүнү кылырын дугурушкан.

ЭКОНОМИКТИГ БЫРАЛАРГА ДАЯНГАШ

ЧУРУКТА: Надежда Түлүшоова Салчак-оол республика эмнелгезинпң ажылдакчыларының социалистиг чарыжының мурнуну одуруунда болуп, ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап келгеп.

Бо медицина ажылдакчызы эмнелгезинпң кезпп эмнээр салбырынга киргеп аарыг улуска чогуур үезинде өөнерни берип, сагыш човаанныр ачы-дузаны чедирип турар. Эмчи сестраларының ажылдарын ол шалыпкын күүседип турган, Улут Октябрьның чеден чыл болур байырлалынга тураскаатпан чарыштың докладпнпң тпнелелчизинге саналдын, эмнелге черпнпң шапналдарын болгаш мактаалдарын каш-даа удаа алган.

Кезпп эмнээр салбырга Надежда Түлүшоова дежурныйлап келир-ле, хамык өрээлдер үлегерлиг, көрүм-чуруумнуг байдалче кирер. Надежда маңаа чеден чыл чедир сестраларга. Аарыг кижилер оны хүндүлеер.

Чылдар болган айлар саныида эки ажылдап, чарыштың тпнелелчизи болуп келгеп, коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы деп бедик атты чедип алган. Бо медицина ажылдакчызы ол бедик адын чыл саныида чогаадыкчы болган шалынчы ажылы-биле бадытпан турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Ниитизп-биле он ийнги беш чылда «Тыва тудуг» трестиң коллективиниң мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Юбилейпит бо чылдың планныг даалгаларын хөй күжениишкинни үндүрерни тудугжулардан негеп турар. Бо чылын кол керүүлиг ажылдар талазы-биле 16,6 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын плап ёзугаар шиңгээдип алыр база плапдан ажыр 4,2 млн. рубльдиң немелде онаалдазын күүседир сорулга мурнувусга туруп турар. Бо чылдың болгаш ниитизп-биле он ийнги беш чылдың онаалдаларын чедишкинниг күүседир дээш кижи бүрүзү эде тургустунуп, ажылжиниге харысалгазын бедидер ужурлуг.

Тудугда ажыл-херекти экижидер талазы-биле сөөлгү үеде партия болгаш чазак онза чугула доктаалдарны хүлээп алган. Амгы үеде бистерниң тудугжуларның кол-ла сорулгазы ажыл-агый чорударының механизмин херек кырында боттандырып чорудары экономиктиг быраларны болгаш идпг берпшкинперни ажылжиниске долузу-биле ажыглаарры.

Бүдүрүлгениң орулгалыг ажылдаары чаа негелделерпнпң үезинде экономиктиг улуг ужур-дузалыг боон турар. Ол дээрге материалдыг шаңнап, мактаарының, социал-культура хемчеглерпнпң болгаш чурттарга тудуунуң фондуларының кол үнер дөзү боон турар. Ол дээрге, тудугну чогуур хуусазында чүгле шынарлыг тударынга эвес, харын камналгалыг ажылдарынга-да, немелде чарыгдаалдар үндүрбейн база бүдүрүкчүлүг эвес чидириглер чок ажылдаарынга идпг болур ужурлуг.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелпнпң болгаш ВЦСПС-тиң «Шалың төлевирни организастаарын сайзырангайжыдар база ,чаа тариф ставкаларни болгаш албан-дужаал шалыңны боттандырып киирер дугайында» докладтаалынга дүүштүр бо чылын трест тариф ставкаларын болгаш шалыңны өстүрүп эгелээр. Ону бүдүрүлгенің бодунуң ажылдап алганы акша-хөреңгиниң күүселп-биле боттандырып чорудар. Бо айтырыгны мынчаар тургускаанының ужуру чүдел дээрге, кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы болгаш күш-ажылчы идепкейпн көдүрүп, бедик бүдүрүкчүлүг болгаш шынарлыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, кылган ажылды кижилерниң күш-ажылга киржилгезин барымдаалавайн деңнеп көөр чорукту узутказар арганы берип турарында. База ол ышкаш материалдыг сонуургалдың системазының идпг бээр ролюн бедидип, ажылдакчы бүрүзүнүң күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң шалың төлевирни күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн, оон шынар талазы-биле көргүзүглерни барымдаалап тургаш төлээрпнге эргежок чугула боон турар.

Эде тургустунуушкун үезинде хүмүгалыг ээ болур ужурлуг бис. Бүдүрүлгениң ажыктыын улам бедидип, бодувустуң бүдүрүлге базазывысты тургузуп албаан шазавыста ону чедип ап шыдавас бис. Бо бүгүнү эки билгеш, биче механизация участогунуң септелге базазының тудуун бо чылын доозар сорулгапы салгап. Бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелпнпң базазын алгыдыр тудуп турар. 1988 чылда чыл эптээр демир-бетон бүдүрер цехтиң тудуун эгелээри кердүнүп турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, тудугнуң хуусазын кызырар сорулгабиле бажыңнар болгаш бүдүрүлге тудугларын чыл эптээрпнпң деңнелпп бо чылын 55 хуу чедирерин, заводка бүрүн белеткеп кааи комплектиг плиталарны 4 муң чедир ажыглаарын хандырарын, опалубканың депшилгелиг хевирлерин ажыглап тургаш, 3 муң кубометр кончут бажыг бетонну салып, боттарывыстың күжүвүс-биле кылыр ажылдарывыстың ниити хемчээлинге депшилгелиг материалдарны ажыглаарының хемчээлин 25 хуу бедидерин трест планнап турар.

1987 чылда чурттарга бажыңнарының тудуунуң ниити хемчээли-биле алырга, панель бажыңнар тудары 63 хуу чедир өзер. Бо чылын 17,37 муң дөрбелчин метр панель бажыңнарны, оон иштинде чаа 135 серпиниң 8,6 муң дөрбелчин метр индыг бажыңнарын ажыглаарга киирер. 1988 чылда чыл эптээр панель бажыннарны чаа 135 серпиниң панельдери-биле тудар болгаш ол чылын 32, 93 муң дөрбелчин метр чурттарга бажыңнарын ажыглаарга киирер бодап турар бис.

Ажылды хөй ээлчеглиг кылдыр организастаар болза, амгы үеде бүдүрүлгениң ажыктын чедип алыры берге деп чүвени эки билип турар бис. Бо парын айтырыг бооп турар. Ийнги болгаш үшкү ээлчеге ажылдаар кижилерни ажыл төлевирнге немелдеяер болгаш оларга чиигелдеяер дугайында партия, чазактың бо чылдың февральда хүлээп алган доктаалы бар. Тудугларның материал-техниктиг хандырылгазында үзүктелишкиннер хөй ээлчеглиг ажылдаарынга шаптыктап турары чугаажок. Ынчангаш кол-ла чүве кижилерниң психологиязын эде тургузары. Чогум-на ынчангаш ажылды хөй ээлчеглиг организастаар айтырыгны чагырып дужаар арга-биле чаңгыс таланап кажан-даа көрүп болбас. Таймылбыр болгаш пропаганда ажылын чорутпушаан, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларын бо ажылга хаара тудары чугула. Транспорттуң болгаш уруглар албан черлериниң ажылдаар үезинде чөп организастаарынга улус депутаттарының чер-чер Советтериниң дузазы база херек боон турар.

Бо талазы-биле трест башгайгы базымны кылып эгелээн. Поликлиника болгаш чурттарга объектилериниң тудуунда ийи ээлчег-биле ажылдаарын организастаан. Трестиң диспетчер албанын дүн-хүн чок ажылдаар кылдыр организастаарын планнап турар бис. Тресте эде тургустунуушкун эгелээн-даа болза, ол кончуг оожум чоруп турар болгаш ханы өскерлиишкиннер амдыызында көзүлбейн турар.

Бо чылын күрүне планын бир-ле дугаар күүседир аргалыг болдувус. Бо чылдың эртken дөрт айларында кол керээлиг ажылдар талазы-биле планнарывысты 106 хуу күүсеттивис. План ёзугаар 5442 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр турган, ону 5751 муң рубльге шиңгээттивис. Боттарывыстың күжүвүс-биле күүседир ажылывыс база-ла ажыр күүсеттинген. Кол керээ-биле ажылдаар дөрт тудуг эргелелериниң үжүү дөрт айларның планныг онаалдаларын күүседип алган. Ол дээрге «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», чер ажылдары кылыр тудуг эргелелерй-дир. 48 дугаар тудуг эргелели база-ла планын күүседип алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн планнаан онаалдаларын бүгү тудуг эргелелери күүсеткеп.

Материалдыг курлавырларны болгаш электри, чылыг энергиязын камналгалыг ажыглаар талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган. Бо чылдың бирги кварталында 6,9 тонна металл, 28 тонна цемент, 36,3 кубометр дилиг материалдары, чижеглеп санаан 9 тонна одаар чүүл, 42 гигокалорий чылыг энергиязы, 21 муң киловатт-шак электри энергиязы камнап алдынган.

Трестиң кезектериниң бүгү бригадалары Улут Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышта киржип турар, а 10 бригада «Беш чылдың ийи чылының планныг онаалдаларын Улут Октябрьның 70 чылын таварыштыр күүседир» деп кыйгырыгны салып алган ажылдап турар. 48 дугаар тудуг эргелелиде М. В. Сафронованың, В. Б. Борбак-оолдуң, Т. О. Чүльдүмүнүң, «Кызыл тудуг» эргелелиниде В. Е. Дубининаның, А. О. Шаравинниң бригадалары июльдуң, Е. С. Бизяевапың бригадазы сентябрьның, А. Д. Воронинниң бригадазы октябрьның үлүүнде бо хүнмерде ажылдап турар.

Трестиң социал программазын хөгжүдеринче улуг кичээнгейни салып турар бис. Тудугжуларывыска таарымчалыг байдалды тургузуп бээрп-биле трестиң ажылчынпарынга 90 ааа ишти чурттаар бажыңны бо чылын ажыглалга киирер. 1988 чылда 108 ааа ишти чурттаар чурттарга бажыңны болгаш 1000 кижи чурттаар ниити чурттарга черни, а сумышкаш трестиң ажыл-ишчилерине профилакторий тудуун эгелээр.

Ынчалза-даа бисте чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар-ла хөй. Тудугну чогуур хуусазында дужаар айтырыгны ам-даа шиитпирлеп чадап турар бис. Бирги кварталда чурттарга бажыңнарын ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмейн барган. Тудугмонтаж ажылдарының шынары база-ла ындыг кончут эки эвес болуп турар. Күш-ажыл болгаш технологтуг сагыпга-чурум чогуур деңнелиге чедир тургустунмаан.

Тудугда киржип турар бүгүле киржикчилер — төлевилекчилер-даа, чагыкчылар-даа, тудугжулар-даа айтырыгны комплекстиг шиитпирлеп, объектилерни чогуур үезинде шынарлыг ажыглалга киирер дээш үүлеии деңге чүгээр болза эки. Бо бүгүнү комплекстиг чорударга тудугжуларның бүдүрүлге ажыл-агый чорудулгазының көргүзүглери-даа бедик болур ийик.

Эң кол айтырыг —кижи бүрүзүнүң медерелии эде тургузары, бүдүрүлгениң үзүн мен деп чүвени кижи бүрүзүнге кижизидери. Бо айтырыгже амдаа кирип чадап турар бис. Чагырып дужаар арга-биле бо айтырыгны ханчаа-даа шиитпирлеп болбас. Маңаа чүгле чүткүлдүг организакчы болгаш кижизидикчи ажыл херек. Ынчангаш эде тургустунуушкунну бүгү хөй-ниитп организацияларының дузазы-биле боттандырып чорудары чугула. Бүдүрүлге психологиязын, кижилерниң аразында харылзаазын өскертип, күш-ажылчы коллективтериниң чогаадыкчы инициативазын бедидип турган бо сорулганы шиитпирлеп болур.

Коллективтиг керээнин пептередирде-даа бо негелдеяер эргежок чугула. Коллективтиг күш-ажыл, коллективтиг эвристикаларга болгаш коллективтиг бот-башкартынмышкын — коллективтиг керээниң үш кол принцивп. Ынчангаш коллектив кежигүнүү бүрүзүнүң медереяп бедик болган тудум, күрүненнің эрге-ажымын бодунуң хуузаз, бригаданың, участоктуң, харын-даа трестиң эрге-ажымындан артык кылдыр көөр болу бергенде коллективтиг керээнин пептередип болур. Кижи бүрүзү эде тургустунганда кылган ажыл бүдүүгүр планныг онаалдаяар күүсеттинер.

И. ГНЕЗДИЛОВ.
«Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи.

БАЗА КАТАП ХАРЫЛЗАА ДУГАЙЫНДА

Чоннуң коммунистиг кичээнгилгезинге, социалистиг чарышты дээштиг организастаарынга парлалганың, радио болгаш телевидениниң ужурдузазы улут. Материалды ноорук чаазы, дамчыдыгланы көрүүдыннаашаа, ол кижини мактаанын, бо кижини шүүгүмчүлээнин, чуртта болгаш даштыкында болуп турар болуушкуннарны билип алыр бис.

Бии-Хем районда радио дамчыдылгазының шынары куду. Ылаңгыя Кызылдан дамчыдылгаларны Тываның радио белдири понедельник хүнперинде тутпайн турар. Үшкү программада «Маякты» хүнүзедир ырладып кээр. Радио дыпакчылары бо талазы-биле хомудап турарлар.

Радионуң ажылында четпестерни харылзаа белдирининг начальныгы тургаи Н. Н. Гушинага, техниктиг цехтиң даргазы А. С. Костенковка үргүлүчү чугаалап келдивис. СЭКП Бии-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинниң эргелекчизи Н. Н. Белковка моону дыңнадып, «Шын» солунга шүүгүмчүлеп-даа турдувус. Байдал ам-даа өскерилбээн.

Понедельникте профилактика хүнү дээр-дир, а кижи прием-биле дыңнаарга, аиаа дамчыдып турар.

Районнуң харылзаа белдиринпң каш ай дургузунда чүдүртүкчү чок болуп келгеп. Контрольдуң кошкаандан солунларны безин каш хондур чаңгыкчыларга чедирбейн баар. Хөрү үтпа үш хүнүнүң солунпары келирдир. Чылдың чартыы эртип турар хирепе, бо адырда кандыгда эде тургустунуушкун көзүлбейн турар.

Бир эвес район организациялары бо ажылды колга ап, хамаарыжыр черлерге айтырыгны тургуспас болза, бо четтестер ам-даа уламчылаар. Ынчангаш база катап радио дугайында солунче бижип ужурга таварыштым.

М. ДАМЧАЯ.

ТАМЫ,

азы Хоралыг чанчыл чүге чедиргенил

ЧАДААНАГА, Чадаана хемниң эринге бо чылдың июнь айның баштайгы хүнүнде болган халап дугайында медээ Чадаанага, Чөөн-Хемчик районга, республика пайысмалынга чедир кыска хуусада тарай берген.

Хамыктың мурнунда сагындырып каар чүве чүл дээрге, ол халапка таварышканнарның чаңгызының-даа чырык дедегей кырында чогу. Тыва кижиниң чанчылын ёзугаар мөчээн кижиниң адын безин чык кылдыр адаавас дээр чүрүмну үрээр ужурга таварыштым. Ол мөчээн кижиге чырык тураскаадың, хүндүткелдиң хоойлузу-дур. Ынчангаш оларның төрелериниң мурнунга бүрүмну баш удур мөнүп көрейн. Ынчалза-даа оон өске арга чок: ол халаптың кичээндирин өске кижилерге чугаа херек болуп турар боорга, ынаттавас арган чок болду.

Июнь 1-ниң кежээки Чадаанага соокусмаар-даа болза, аис турган. Чылыг чайның баштайгы айы үнүп келгенде, өөрүшкү-маанай черле элбээр болгай. Чырык хүнге, даартагы амыдыралга чоргаарал, идегел улам хайныгар. Чадаанага ол хүн мындыг халап болур деп кымның-даа дүжүнге кирбээн: хоорайжылар чанчыкка амыдырал-биле чурттап турган. Өске хүнерден ылгалыр чүве чок. Чүгле садыг четкизиниң ажылынга хеннзиг өскерилге болган: ол чүл дээрге автомобильдиг кижилерниң хереглээри, машина шимчедик-чизинче кудар «Тосол А-40» деп бодунга каинстра савалыг антифриз ажыл-агый бараанар магазинниге киргеин. Оны келген садыг алыкчыларның аразындан ийи-чаңгыс кижи удаа-дараа садып ап турган.

КЫЗЫЛ РАЙОНДА Кур-Чер суурдан бо чылдың февральда келген Чыгаанооп Ооржак деп кижи ол хүн костюм садып алган чүве-дир. Чогум ол кайы-даа албан черинге туруп ажылга кирбээн. Улустуң хуузунда дилээн ёзугаар өг ыяжы чаазап берип турган. Ол хүн Ч. Ооржак ол костюмуун шыгжадып каарыбиле тереп кижиниң бажыңынга келген, чогум боду бажың-балгат-даа, өг-бүле-даа чок (өг-бүлезинден чарылган). Оон каинстрада чүве тудуп алган чорааның көргеннер база бар, ынчалза-даа ону ким-даа ожаавазын. Садып алган костюмуун эккеп каапп, чоруй барган.

Ч. Ооржакка өске кижилерниң кажан, кайа, канчаар каттыжа бергенин ким-даа билбес. Оларның бөлдүнүүн алгаш, Ооржактың костюмун «чуур», хоралыг чанчыл эдерип Чадаана хемниң кыдыынче кирип чыткаңы ымдаа көрбээн, көрзе-даа эскербээн. Хем эринге баргаш, ол «Тосолду» ижип алгаш, эзирээниндеп мрлажып, танцылап турда, ол чоокка ойнап турган бичии оолдар харын көргеп.

Чогум чүү хире үе дургузунда оларның аңаа костюм «чуур» хөгжээнин база билдинмес. Оларның бирээзи Клара Ооржак (аңаа ийи Клара турганын чугаалап каалы, өскезиниң фамилиязы базы Ооржак турган) ол-ла черинге кээп дүшкен чүве-дир. Оон эксындаа суук чүве төгүлген соонда, дораан мөчүп калган. Артканнары оны көргеш, кортканындан тарай халчып эгелээн. (Оларның девидеп турганыв аңаа турган демги бичии оолдар көргеп). Чаа-ла 41 харлаң чоруур херээжен кижиниң сөөлгү хөглээшкини ол болган.

Райкүүскомның иштики хелектер кылдызинде-даа, рэйон прокурорумда-даа бар фактылардан алгаш көөрге, К. Ооржактың сөөлгү эртиен амыдыралы оруктарында чамдык хөрагдактар бар чорду. Ол РСФСР-ниң КД-ниң 209 үүлү-биле ийи чылда хосталгазы казып шиитпирип чорган. бо чылдың февральда оон чанып келген. Ынчалза-даа ажыл-агыйга кирбээн. Иштики хелектер органы ону хоорайда мехколонналарның бирээзинге ажылдаар кылдыр киирип-даа турган, хоржок, быядап чоруй баар. Арагалаарыга суидулут, ол мурнунда арагадаа эмнетсе-даа, катап ижип аар турган. Ынчангаш ону арагачылар дайзызынга киирген.

Ийет, бир кижи ол черинге бүрүүн каарга, өскелери чорупкан диштивис. Оларның хөлеп турган черинден ырак эвеске, тал доразынга база ийи кижи өлүг чыдырда милиция ажылдакчылары тып алган. Белек-оол Ховалыг биле Чычаан-оол Ооржак болган. Чычаан-оол Ооржактың дугайында үстүнде чугаалаан бис, костюм садып алгаш «хамыкты хаймидырган» кижи ол мышкажыл. Белек-оол Ховалыг Чадаанада хөмүр-даш участогунга ажылдап турган, оон үнгеш орук-септелге-тудуг эргелеринге кирер деп турган кижи-дир. Ол хүн ажылдап эгелээр деп турган, «хайга иттирип» ол улуска каттышкан.

ИЙИГИ Клара Ооржактың хары чаа-ла 30 четкен турган. Оон 75 харлыг ачазы Седип Ооржактың милиция ажылдакчызынга берген тайылбырын көрдүм. «Кларанып нези шагда-ла чок апарган, ону часкаан өстүрүп кижизиткен мен—деп, ол ирей чугаалаан чорду.— Кончуг-ла төлеп чок төл болган ийин, өөнүң иштиаар херек үүлгеткеш шиитпире бергеп, а боду үш оглун меңээ каапкаш, арагалап чоруп турду. Меңээ дузалажып, урттарын азыражып көрбээн, чаңгыс чер-чурттуглармывыс ону хураа-суглаага тургузуп, хемчээн ап, ыяттырып пат болган, түннел черле үндүрбес кижи болган».

К. Ооржак ол хем кыдыынга эзирээнп, хөй-ниитп черинге, эмнелге чаныпга шимээргеп, чалчыттының турда, милиция ажылдакчылары эзириктер сергедир черге эккелген чүве-дир. «Тосол» чыды арагазыг, ынчангаш оон чүнү ишкенин шагдаалар эскербээн, ол аразында фельдшер база чок турган. Ол чүге куду көрүп алган буутайныл-ла орган, ыглап-даа, ыглап-даа органы билдинмес, оон уламыпдан дежурный Юрий Ондар-оон кадыкшылынга хамаарыштыр сезинчиг чүве эскербээн. Адаарга-тазында сарыг чүве кузуп эгелээрге, ам эмнелгеже апарган. Ынчан ол медерелиң оскунупкан болган.

К. Ооржактың хоралыг бүдүмел ишкени чүгле ынчан, эмнелгеге билдинген. Оон амыдының камгалап алыр деэш Чадаанының эмчилери бир хонук дургузунда демисежип келген. Харын-даа республиканың Кадык камгалал министерствозунган кол терапевт Б. Чубаровту безин чалап алганнар. Ол дүвү-даллаш чедип келзе-даа, күштүг хораига алыскан организимнин өлүм аспаандан адырып шыдавааи. Эмчиге медерел чок бир хүнээээп, бир хонгаш К. Ооржак 8 харлыг Артыш-оглуң, 7 харлыг Чойган-оглуң, 6 харлыг Тарызын өскүе кылдыр каапкан.

Ол-ла бөлүктүң киржикчизи Кызыл-оол Куулар июнь 1-де кежээ бажыңынга барык элээр чедип келген, харын-даа дүнмаларын-биле көзер ойнап, тедевизор көрүп орган. Арага ижип турган хевир база бар, кузуп база турган боорга дүнмалары айтырарга, хем кыдыынга, костюм «чуп» он ажыг рубль өртектиг суук чүүл ишкенин чугаалап орган. Оон аарып-аржаан, бергеден-мөгүдээп хевири чок боорга, дүнмалары чүнү-даа өскербээн. Акызы орунга идик-хевин-даа ужулбайн чыдып заарга, олар база удуй бергеннер.

Даартазында 6 шак ажып турда, дүнмазы Виктор туруп келгеш көөрге, акызы ам-даа чытпышаан болган, оон аксындаа ак көөүк төктүп чыткаи, а тыныжы-муң-не бар. Виктор девидеп үне халаш аваазының өөнден сүт эккеп, оон аксынче кудупкан. Ынчалза-даа ол дузалаваан. К. Куулар ол хевээр шимээп чок барган. Ол мурнунда Чадаанының транспорт бүдүрүлгезинин котельнаязынга ажылдаа турган кижи-дир, сезон төнерге ажылындаң халашкан, а өске ажылче киреринче далашпаан. Өг-бүле-даа, уруглары-даа чок Кызыл-оол Куулариың амыдыралының оруу мынчаар үзүлген.

I бөлүктүң инвалиди Дажчап Монгуш база бажыңынга мөчээн. Ол 57 харлыг, турган кижиниң доктаамал чурттаар черн-даа, кылган ажылы-даа чок турган. Милицияда арагачылар дацызынга оон ады база кирип турган. Ол 1985 чылда база хоралыг бир бүдүмел ишкеш харын-даа ажырбаан, эмчилер оон тынын ап каан. Оон соонда база мындыг чүве ишкеш девидеп турда, дүнмазы харын өксынче сүт кудуп турган деткерип каан. Бо удаада оон амыдыг чүве чугаалавас чорду: арага ишкеш ацаа, маңаа чалчыттыгган, ол-бо черге авс-дыа үндүрген чоруурун сактырлар болду.

Арагзны «ыт ишпес ажыг сүт» дижир чугаалажыры таварылга эвес болгай. Ол дээрге оон хоразының дугайында чугаа-дыр. А ону ижериндеп эрткеш, кижиге көрдүнмээн хорай түүлдерни аасче үглендыра бээр чорук черле кайынын укталып, тыптып турарыл? Ол дээрге мөзүг-шынарын оскугаан, арын-нүүрүн артынга каггап, амыдыралдың каас-чараажын эскербестээн, тамы дүвүнге дүшкен кижилер ижип турэр дээрден өске түү деп тайылбырлаар боор.

Черле бо талазы-биле боданыр, кайлыр түүдер чүгле Чадаанада эвес, республиканың кайы-даа булуңунда хөй болгай. Мурнунда эзиртир суксунну Чөөн-Хемчикке хостуг садыл турар үеин база катап сагындывыс. Чадаанага кандыг турган йиик? Барык хүнинүң чыгыы кем-керек түүлегдиишкини болур турду, оларның аразында кижилериниң амы-тыны-биле холбашканнары база эңдерик болгай.

— Мурнунда чамдык дүнхүн дургузунда чүгле бодум беш дире үүлегдиишкинин сайгарып, турдум—деп, Ю. Дажы-Сегбе чугаалады. — Бир эвес арага садарын кызыгаарлаваан болза,— деэш ол чугаазын дооспайн бажын чайды. Прокурор ажыг шынны чугаалаан ор. Чүгле каракты сагындар эвес, харын-даа ону түра тыртып турар ажыг шын-дыр.

Ындыг-даа болза, үстүнде халап дээш районуң партия, совет, административтиг органнарын чемелээр апаар. Олар профилактиктиг хемчеглерни эвээш боттандырган. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынга үдүр докгаалы үнген үеден бээр эрткен үеде кылган ажылының түнелни нинтизи-биле чогумчалыынга даянып орупкаиы, өске массалыг хемчеглер албайн келгени оон илдең-дир. Чогум санаарга харын шупту кызырлып турар: өлүржүп-чидиржир, аар кемдээшкиннер чедирер чоруктар, үптээшкиннер, хулчаганнашкын, хөй-ниитп черинің корум-чурумун хажыдар чоруктар 29-тан 60 үүү чедир кызырыгган, ам-даа кызырлып турар.

А бо чогумчалыг чурагайларның артында көскү четпестерниң чаштынып чыдарын олар эскербейн турарлар-дыр. Хамыктың мурнунда кижилер-биле тус-тус ажыл аскап турар дизе чазыг болбас. Ажыл кылбас, маңгысталчак амыдыралдыг, тамы дүвүн харап алган кижилериң үчёду бар, а олар-биле кылган дээштиг ажыл чок. Эки тура улусчу дружинаның ажылы база сулараан. Нинтизи-биле 576 дружинник бар, а олариың чүгле 10—15-и дежурныйлаашкынче үнүп турары четпес ажылдың база бир херечизи-дир. А хөмүр-даш разрези, райпонуң белеткел конторазы, хлеб заводу дээш ышкаш черлериниң бо ажылга харысалгазы шуут кудулаан.

Чадаанада лекция, беседа болбайн турар деп чугаалап болбас. А оон шыларының дугайында айтырыг өске. Ылангыя арагаиың хоразының дугайында, одеколон, сонга чуур түүлдер дээн ышкаш бүдүмелдериниң составында кандыг хоран барыл, олар кижиниң организминге кандыг салдарлыг дээн ышкаш айтырыгларга доктаагап кижи бар бе?

ЧАҢГЫС сес-биле чугаалаарга, Чадаанага, Чадаана хемниң эринге болган озал-ондак дээш буруу бүгү организарга, хөй-ниитп организациялырынга онзажыр-дыр. Ындыг чорукту болдурбазының аргаларын баш удур дилеп тывар, төлеп чок кижилерни чүгле даңзылавас, а олариың-биле шудургу ажылдаар, оларны кижизидер, чурттуң төлептиг хамаатыларының одуруунче киирер дээш күженишкиннерни үндүрер херек, ону хамаапы арын-нүүр иеген турар. Мөөн соңгаар каяа-даа ынчаар ажылдавас болза хоржогун Чадаанага болган халап кичээндирип турарлыр.

Д. ЧЫДЫМ.
«Шынның» корр.

ТҮҢНЕЛ КИЧЭЭЛДИҢ ЭРТКЕНИ

«Ажылчы човуң политиктиг, экономиктиг өөредилге системазын эде тургузарының» төлевилелиин идеология ажылдакчылары, дыңнакчылар, пропагандистер чер-черге сайгарып чугаалашкан, саналөналын киргеннер. Төлевилелди чугаалажып турда, бир кол айтырыг өөредилгениң утка-шынарын хүн бүрүүн амыдыралы-биле сырый холбаары, кичээлди эрттиреринің арга-хевирлерин чаартыры турган. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга бо өөредилге чылының түнінел кичээлін ажыл-херекчи оюн хевирлиг эрткен.

Түнінел кичээлди эрттирерде баштай белеткел ажылдарын чоруткан бис. Дыңнакчыларның талазындан ол кичээлди эрттиреринге кошкак киришкен, соңуургал чок кижи чок болган. Кичээлдиң кол темазы — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегтиг утланышкыны. Дыңнакчылар ол темага хамаарышкан дискуссияларга идепкейлиг киришкеннер.

СЭКП-ниң чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегиязының утка-шынарынга хамаарыштыр филиалда марксизм-ленинизм кафедразының эргелекчизи С. Бичө-оол, партиң организациязының секретары, автомобиль транспорт кафедразының улуг башкызы С. Иванова, ниити эртемнериниң улуг башкызы Л. Цыгалеиок, үлетпүр болгаш хамаапы тудуунуң кафедразының доценттизи К. Халкечев, автомобиль транспортуның кафедразының улуг башкызы С. Катаргин олар аразында чидиг чугаалажып, факт-барымдаалаарга даянып, кичээлди солуп эрттиргеннер. Кичээлдин ажыл-херекчи оюн хевирлиг кылдыр эрттиргени мындыг сонуургалды болдуруп, изиг маргылдааны тургускан.

Кичээл эртип турган аудиторияны бир-ле бармын чүк чурттарында чеде берген бөлүк совет хамаатыларының корреспондентилери-биле ужуражылга болуп турар кылдыр тургускан. Айтырыгларны баш удур белеткээн, салыр айтырыгларыны бистиң чуртувуста амыдыралдың чидиг темаларынга дорт хамаажыңга турар кылдыр кылган, ынчангаш оларны дыңнакчылар аразында маргыжып, бистиң чурттувуста чоруп турар эде тургустуунуукунга хамаарыштыр кижи бүрүзү бедик харысалгабиле чугаалап турганнар.

Ажыл-херекчи оюн хевирлиг эртип турган кичээлдиң үезинде дыңнакчы бүрүзү бодунга хамаарыштыр харылаар айтырыглаарлыг, аңгы хүлээлеглиг турган. Пресс-бөлүктүң удуртукчузу, үлетпүр болгаш хамаапы тудуунуң кафедразының ассистентизи В. Чудинова база ол мышкаш корреспондентилер болуп кичээлге киржип турганнар В. Анурианов, В. Вернцкий болгаш оскелер-даа чүгле салган айтырыгларга харыы бээри-биле кызыгаарланмайн, принципиалдыг, чидиг чугаалы чорудуп, амыдыралда бар барымдаа-фактыларны хөнүп сайгарып, контраргументилерин тургузуп, чидиг айтырыгларны оюп эртпейн чугаалыны кылып турганнар. Чижээлээрге, мындыг айтырыгларны дыңнакчылар сайгарып чугаалашканнар: социалистиг ниитилел үезинде революциялар болу бээр бе, ол кандыг боон болурул, СЭКП-ниң съездилер аразының салгал дамчыыр утланышкынны кандыг болурул, социалистиг ниитилелге кижиниң идеалы кандыг болурул, ол амыдыралга канчаар ботгаиарыл? Бо болгаш өскедаа айтырыгларга хамаарыштыр бүзүреллиг, хөнү үткалыг харыы бээри мынг-ла белеп эвес, ону амыдыралдан чижектер-биле холбап, марксизм-ленинизмниң үндезиниериниге, партияның документилериниге даянып турган, тодаргай харыы бээри негеттинер турган.

Ол түнінел кичээл эртип турар үеде социалистиг ниитилелде бар болуп артып турар чөрүдээлиг айтырыгларның дугайында, оларның бурунгаар хөгжүлдезиниң үнер дөзү болуп, бүзүрүкчү күштер база бүдүрүлге хамаарыгларының диалектиказын көргүзүп турарының дугайында чугаа солуп, амыдыралчы эрткен. Ол чугаага мланғыя дыңнакчы Д. Бузур-оол хөнү үткалыг тодаргай харыларны берип турган.

Кичээлге ниитилелди улам демократчыдары, бот-башкартынарын сайзырадыры, социализмни үезинде бараан-акша харылзаазын экономиктиг быра кылдыр долузу-биле ажыглаарының, арагаларын материалдыг сонуургалды хандырарын дыңнакчылар сайгарып чугаалашканнар. Бо айтырыгга хамаарыштыр дыңнакчыларның бирии ам-даа четпес, келир өөредилге чылыны экономиктиг категориялар айтырыын улам хөнү өөренир, немелде хемчег алыр деп кичээлдиң организаторлары түнінел чугаалашканнар.

Ажыл-херекчи оюн хевирлиг кылдыр эрткен түнінел кичээлге дыңнакчылар Л. Цыгалеиок, Ф. Бузыкаева, С. Иванова, Чымдымпыкын башкыныың консультантызы Е. Пала идепкейлиг киришкеннер. Түнелиниде дыңнакчылар кичээлди эрттиреринге шилип алган арагазы таарымчалыг болган деп чугаалажып, келир өөредилге чылында баштайгы кичээлди политиктиг кежээ хевирлиг эрттиреринге дугурушканнар.

Н. МИГУЩЕНКО,
пропагандист.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ТҮҢНЕЛДЕР

ТОКИО. СЭТА-ның корреспондентизи Василий Головниниң дамчыгаиы болза: америк атомнуг бомбалаашкынныларга таварышканнарның хөй кезиниң амгы үениң Японизында онаашкан үүлези ядыы чорук болгаи эмнеттинмес аарыглар. Чурттуң кадык камгалал болгаш социал хандырылга министерствозунуң чоруткан шинчилелдериниң ында парлап үндүрген түнелдери ол дугайын хереченлеп турар. Амгы үеде Хиросиманы болгаш Нагасакиний америкиларның атомнуг бомбалаашкынынга таварышкан 367 мун кижиниң Японияда албан айыбиле даңзылаан. Оларның барык-ла чартыы үргүлүг-ле эмнелгелерге кээп турар. Ол кижилерниң 50 ажыг хуузу хоочураан ажыл чок кижилер болуп турар. Дөрттүң бирии — ажыы-биле ядаранган кижилер.

«Мээң амыдыралым —үзүктел чок хилинчектеннишкин, ынчангаш мен мынаар чурттаарымның херээ чогун көрүп тур мен» — деп, «Асахи» солуунуң корреспондентизинге Токиода чурттап турар 60 харлыг Рио Уэно чугаалаан. Хиросиманы атомнуг бомбалаашкын үезинде ядролуг чазылдырышкынның төвүлелеп бүдүн чартык километр мрак черге турган. Үр чыл дургузунда ол школага аштакчы болуп ажылдап келген. Айда 70 муң вен ап турар. Оон чээрби муңу эм садып алырынга үнүп турар. Уэно ханның аар аарынга таварышкан. Артып калган бежен муң вен-биле Японияга чурттаары берге. Үндүрүглер, квартира өртээн төлээр. Аарыг херээжениң удаваас ажылдан үндүрүп болуруи начальник үргүлүг сагындырып турар, чүге дээрге «оон өөрүшкү чок хевирге болган арынның өөнүүн багайы» администрацияга таварышпайн турар. «Артып калган эт-семмин өөрүмге үлеп берип тур мен, бодумуң херектеримин аайлап тур мен. Ол бүгүнү дооскаш, бодум амы-тынымга четтинер деп быжыы-биле шиитпирлеп алган мен...»

Атомнуг бомбалаашкынга таварышканнарның бүгү-иноп чөвүлели Хиросимага болгаш Нагасакиге бомбалаашкынга таварышканнарга күүрүе дуаалачызын көргүзер дугайында хоойлуну хүлээп алырын консерваторлар чазаанда база катап негээн. Оон негелдезин оппозициянның кол партиялары, профсөөлелдер деткип турар. Ынчалза-даа дайын соонда эрткен оң-оң чылдарның дургузунда атомнуг бомбалаашкынга таварышканнар ол чоокка-ла «четтинер дузалашкыны» ап турар деп сылдаглаш, эрге-чагыргалар мнаят хоойлу хүлээп алырынаи шуут ойталаан.

УЗУТКААШ, ХОСТАП АЛГАН

ЛУАНДА. Анголаның хостагының улусчу чепсектиг күштери сөөлгү үеде Бие болгаш Уамбо провинциаларга УНИТА-ның АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң болгаш Мурнуу-Африка Республиканың туска албан черлериниң деткип турары террорисчи бөлүүнүң 270 ажыг дээрбеңилеринең чок кылып узуткаан. АНГОП информация агентилелиниң дыңнаазын турары-биле алырга, Анголаның улусчу чепсектиг күштериниң дайынчыларының чеднишкиниг операциялырының үезинде 20 террористи тудуп алган, хөй санныг артиллерия, азымгы боо-чепсек болгаш ок-чемзекти хунаап алган. УНИТА-ның 130 талалакчылары боо-чепсээн дужаан, Анголда эрге-чагыргаларга дүжүп бергеннер. УНИТА-ның бодуңуң лагерьлеринче күшбиле алгаш бараны 530 тараачыннарны Анголаның хостагының улусчу чепсектиг күштериниң кезектери хостап алган.

(СЭТА).

БОННУҢ ПЛАННАРЫ

БОНН. ГФР-ниң кэмгалал министерствозу бундесверниң чепсегленип алганы ядролуг октар-биле адыш болур «Першинг-1А» оператив-тактиктиг ракеталарны оон сайзырадыгай «Першинг-1Б» ракеталар-биле солуурунуң тодаргай планнарын ажылдап кылган. Ол дугайын «Парламентарии-политишер пресседиист» парлалга бюллетеиинге интервьюзунга Германиянның социал-демократтыг партиязындан бундестагта депутат Катрин Фукс медеглээн. Харын-даа оон артык ол «сайзырагайжыктаң» сес-темаларга немей барынын германи девискээрге эвээш-ле дээрге 200 ракеталарны тургузарын Боннуң шериг ведомствозу санаадап турар. Ол ракеталар-ааиаа октар-биле чепсегленгеи болур болгаш олар Польшада, ГДР-де, Чехословакияда объектилерни чок кылын каап болур деп, Фукс айтып турар. ГФР-ниң кэмгалал министерствозунуң төлээлекчизи Фукстуң интервьюзунга тайылбыр бээрииден ойталап турар деп, АП агентилел дыңнаадып турар.

(СЭТА).

ШУУРГАННЫҢ УРЖУКТАРЫ

ПАРИЖ. Франциянның мурнуу-барынын районнарынга хепхенерген болгаи шуургаиның түнелиниде эвээш-ле дээрге үш кижи өлген болгаш хөй кижи балыгланган. Материалдыг улут когаралды чедирген. Дургени шакта 115 км чедир турган хат Франциянның Атлантиктэ эринде Аркашон чоогунга каш-ла минута иштинде он-оң хемелерни болгаш улут эвес судноларны сугже аңдаргаи. Чалгыларының бедии 2,5 метр ажып, улут дувүрээзии турбуже, сугта дүшкеннериниң барын шупгузуунуң аны-тынын кантлап алган.

Атлантикада Пиренеи, Ланды болгаш Жиронда департаментилерде электри дамчыдыгазының болгаш телефон харылаазының хөй чагыларын ужур хадып каапкан.

(СЭТА).

ЕАР. Египет херээженнериниң шевер холдары-биле ыяган чөөн чүк үгүзаларлыг хевистерни чурттуң иштинтедаа, даштыкыда-даа күзелдинбиле садып ап турар.

ЧУРУКТА: Каирниң кыдыында хевис фабриказында. Камера Пресс — СЭТА-ның фотозу.

Хамааты камгалалы

КАНЧААР ОРГАНИЗАСТААРЫЛ?

Нзити билигиниг ортумак школаларывга хамааты камгалалын өөренири — массалыг узуткаашкын чепсээнден камгаламырынга чүгүлә черии эалээр. Өөреникчилер бешки класстан эгелээш, хамааты камгалалыының сорудгаларыбиле таныжып, ядролут, химиктиг, бактериологтут чепсектериниң хораннаар шынарларын база олардан камгаланырының аргаларын, бодунга баа эш-өөрүнге эмчиниң башгайгы дузазын чедирерин, хамааты камгалалының медээлериниң үезинде канчаар хөделдиринің дугайын өөренир.

Бо бүгү чүүлдерни өөренип эртиеринге чыл санында ол класска он беш шакты тускайлаан. Чүгүлә темаларны ханы шинтээдип алырынга бо тускайлаан шак чедишпес чүве болганда, школага өөренип эрткен чүүлдерин херек кылырында шенеп, үлэы бижыглаар сорулга-биле пионерлер болгаш школачылар чайгы дыштанылгазында пионер лагерьлериниге идепкейлиг уламчылаар ужурлут. Пионер лагерьлериниге ону чоруттунар спортчу маргылдаалар, янзы-бүүү хөглүг оюннар, туристи походтар, одаглар чанынга солуп беседалар болгаш оон-даа өске хөй-хөй солуп чүүлдер ургуларны мамаи турар. Оон иштинде кол черии хамааты камгалалы эалээр ужурлут. Оон ажылхеректерин пионер лагерьлериниге чорудары дээргеле урутларыны шериг-патриотчу чорукка кижизидериниң база бир хевири болур. Амгы үеде пионерлер болгаш школачылар хамааты камгалалыының айтырыгларын улуг сонуургал-биле өөренип турар апарганын демдеглээри өөрүнчүт.

Шериг-патриотчу кижизидилеге. Төрээн чуртун камгалаарынга школачы ургуларны чанчыктырары — комсомол, профэвилел, ДОСААФ организацияларының, министерстволарның, ведомстволарының база хамааты камгалалының штабтарының хэрыысалгалыг сорулгазы. Ол ажылды пионер лагерьлериниге урутлар ортузунга лагерьниң начальниги, пионер вожатыйдары, кижизидикчилер, күш-культура башкылары, эмнелге ажылдакчылары организастаар хүлээлеглиг. Пионер лагерьлериниге хамааты камгалалыының чедишкиниг чоруттунары оон ажыл-херээниң белеткелии лагерь сезонуу ажыттынгыже чедир баш удур эки организастаанындаң, тодаргай планны тургусканындаң кол хамаарылгалыг.

Шеригжиткеи спортчу оюннар эрттиреринге хөй янзы белеткелдер, шенелдеер негеттинер. Ындыг шенелдеерге противогазты шын шилип алыры, ону доктаатткан нормативтер ёзугаар келеры, ушгуру, «Агаар дувүрээзинин» деп медээ үезинде пионерлериниң хөделиишкиниери, противогазты «хорамнантан» кижиге кедирип, эмчиниң баштайгы дузазын чедирери болгаш үк кижиниң айыыл чок черже алгаш баары дээш оон-даа өске шенелдеер хамааржыр.

Хамааты камгалалыының талазы-биле маргылдааларны звеноолар, отрядтар болгаш тустус пионер лагерьлериниң командаларының аразынга эрттирип болур. Звеноолар аразынга маргылдаалаарны отрядтың пионер вожатыйы удуртур, отрядтар аразынга маргылдаалар эрттиреринге харыысалгалыг кылдыр лагерьниң начальнигии томуйлаар. Маргылдааларны аиаа спортчу маргылдаалар ышкаш стадионнарга, парктарга, ажык шолдерге, аянарга эрттирер.

А. ДЫРТЫП-ООЛ,
профобиченүүлелдиң хамааты камгалал штавының начальнигиниң дузалакчызы.

Мурнунда ол черге гестапонуң баштыкы чораан Клаус Барбеның суд чорудулгазы Лионда уламчылап турар. Делегейниң ийнги дайынының үезинде муң-муң кижилерниң өлгени дээш ону буруудаткан. Гестапонуң Лионга салбыры Франциянда каржы-дошкун болгаш коргунчуг черлериниң бирээзи турган: оон кара-бажыкыныга хөй-хөй патриоттарны хилинчектеп өлүргеи. «Лионнуң ногаандыгы» — ханның түүлегдиглери дээш Барбены мынчаар адап турган. Ол чогуур кезэмчеии алыр ужурлут — Франциянның демократтыг хөй-ниитизиниң, Черниң бүгү ак сеткилдиг кижилериниң негелдеэи мындыг.

ЧУРУКТА: «Лионнуң ногаандыгы» шиитпирикчилериниң сайгайында.

СЭТА-ның фотохрониказы

АЖЫЛ-ИШТИҢ ЧЫМЫЖЫНДАН...

«Силерни бистиң аваыстың 50 харлаанын болгаш оны пенсияже үдээнин демделгээн кежээге келирлерни чаладывыс. Чылбак-оолдар» дээш, болур черни, адрезин айыткан чалалга алдым. Ийе, таныварам кижини ырак-узак черже чалавас болгай.

Сагыжымның ханызындан эрткен чылдар чоорту эштип үнүүлеп, амыдыралчы оруктарның кол-кол чадалары карактарымга чуруттунуп келди. Ол сактышпышкынар хоочун садыгжы Анай Дазылбаевна Ондар-биле хоюшкан.

1957 чыл. Хандагайты ортумак школазының баштайгы 7 доозукчузүүн бирээн ачыг кыс Анай Ондарның амыдыралчы базымы ВЛКСМ Өвүр райкомундан эгелээн. Үениң байдалы-биле бижик-бижиглиг, ортумак эртемнит кадр аңаа чүтүл херек турган. Ынчаш Анай Ондар комсомол райкомунуң сан-хөө талазы-биле киллизиниң эргелекчизинге ажылдай берген.

Чылдар, ооң соонда база-ла чылдар. Ажыл-ишчи амыдыралдың чылдары. Анай ол ажылынга 1962 чылга чедир ажылдаан, райпоже шилчээн болгаш өөс-бараан садыгга дүүмазы-биле ады садыгжылай берген. Оон бээр база чылдар шуужүп эртикээн. 25 чыл боон турары бо. Чангыс-ла садыг шугумунга 25 чыл ажылдаары нарын-даа, харыысалгалыг-даа дээрэн билдингир. Ынчалза-даа ажыл-иш дээш кызымак кижи таварыжып келгеи бергелерге торулбайн, ооң чымыжынга дадыгары чугаажок. Амыдыралдың негелдезиндаа ол. Бо үениң дүргузүнда кооператор Анай Ондар өг-бүлезиниң ээзи Виктор Чылбак-оол-биле 6 уругну өстүрүп, кижизиткеннер. Улуг оглу Джаляль Фрунзениң ужар-чүүл училищезин доозукаш, инженер-механик түскай эртемнин чедип алган. Александр—чолаачы. Лора — комсомол ажылдакчызы. Люда— башкы. Мира — кооператор мергежилдят.

Өгнүң ар ээзи Виктор Халбаевич Чылбак-оол үжеи ажыг чылдар дүргузүнда банк шугумунда ажылдап чоруур болгаш ооң ажыл-ижи «ССРЭ банкызының тергиини» деп ат-биле үнелеткен. Найралдыг өг-бүлениң кежигүннери хөй-иниттиниң ажыл-ижинге идепкейлиг кириштинмаан, кайызы-даа коммунист деп ыдыктыг атты төлептин-биле эдилеп чоруурлар. Ындыг үлегер-чижектиг ажыл-ишчилерни эки кижилер дижириивис аңаа эвес.

Чалалга алгаш, эрткен оруктарже хая көрүнүп, бодаанып одурумда. Анай үгбайга хамаарыштыр мындыг одурутлар төрүттүнүп келдилер.

Бежеи харлыг кижи дээрге,
Бедик сыныың сиртинге эвес,
Дал-дүш турда чылыын чашкан
Тайбың чолдуг хүнге дөмей.
Ажыл-иштиң чымыжындан
Ажы-төлдүң аагындан
Хавак кешкен кыдырыктар—
Ханы бодал иетери ол.
Аткаи даңның боду ышкаш,
Аас-кежик аалдап келбес.
Үйгү-дүш чок үүлеген
Улуг ажыл төрүттүнер.
Чогум моны ыяк билир
Човаг билбес эргим үгбам,
Бежеи харлап турар-дыр сеи.
Бедиктерни сеңээ күүзейн!

М. ДОРЖУ.

ЭДИП-ЧАЗААР АЖЫЛ ДУГАЙЫНДА

Эдип-чазаар ажыл дээрге хөй-иниттиге удур улуг аймыл чок херек үүлгеткен кижилерге хамаарыштыр суд органнарының ошаан турары хемчээлиг бир хевиря болур. Ооң хуусаазы бир айдан ийи ай чедир, ай бүрүзүнде-ле ажыл төлевириниң 5-тен 20 чедир хуузун күрүне орулгазынга тыртырып болур.

Эдип-чазаар ажылга шиттиргеи кижилериң ниити болгаш үзүктел чок күш-ажыл стажын канчаар саналыр? Аараазында, кемдээшкинге таварышканда, херээженнериниң бөжүүр мурнунда болгаш бөжаан соонда шалының төлээрде база өскедаа маңаа хамаарышкан айтырыгларны шын шиитпирлээрде эдип-чазаар ажыл хуусаазы бот-боттарындан дыка ылгалыг турар ийи аиры болукке чарлыл турарын утпаза чогуур. Тодаргайлаарга эдип-чазаар ажылды мурнукулла ажылынга хөлээр азы милиция органының айытканын ёзугаар өске черге ажылдаарын доктаатқан боон болур.

Чижээлээрге, милиция органнарының айытканын ёзугаар өске черге ажылдаар кылдыр чоруткан кижилериң ниити болгаш үзүктел чок ажыл стажы эдип-чазаар ажылга шиитиргеи хүнден эгелээш, айытынган хуусаа доозулгуже чедир шууг үстүр. А үзүктел чок ажыл стажын эдип-чазаар ажылды эрттиргеи соонда, катап санап эгелээр. Өске черге ажылдаан бергеи кижи ааразында, кемдээшкинге таварышканда эдип-чазаар ажылга киргеи хүнден эгелеп 6 ай хуусаа эртээнде, аңаа пособие бээри көрдүнмээн. А бир эвес алды ай ажыр аарып турар болза, үзүктел чок күш-ажыл стажы

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 12 пятница № 136 (13436)

1925 чылда үнедезилеттингеи. Өртээ 3 дээш

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу «Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин көвүдедир, өртек-әлезиглиг ачы-дуза чедирилгезин калбартыр болгаш чоннуң садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле республиканың Министрлер Чөвүлелиниң ажылының дугайында» айтырыгны контрольдап көрүү-биле дыннаан.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниг дүүшүр социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири» дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн улам ынай белидер болгаш харымсалгазын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталдында тодаргайланган чоннуң хереглел барааннары бүдүрери көвүдедир, өртек-әлезиглиг ачы-дуза чедирилгезин калбартыр болгаш чоннуң садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле сорулгаларны күүседиринге республиканың Министрлер Чөвүлели чүткүлдүг, шалыпкын болгаш тодаргай чоруун көргүспейн турар деп ол айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктадалда демдеглээн.Чоннуң хүн бүрүдеги хереглелдерин хандырары дээш харымсалгалыг министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелериң болгаш организацияларның ажылынга улуг четпестер-биле Министрлер Чөвүлели, улус депутаттарының чер-чер Советтери, оларның күүскомнары эптежип турар. Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирилгезин хөгжүлдүрериниң комплекстиг программазында айыттынган сорулгалар багай күүсеттинип турар. Үлетпүр бүдүрүлгелериниг ажыл төлевириниң фондузунуң бир рубликке омаалтыр алырга, ынаар бараанларны чүгле 31 көпеекке бүдүрүп турар. Бо чылдың беш айларында «Тыдуг кезектерге» комбинат, «Тыва агроүлетпүр тудуг» болгаш «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынынар, «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, Иштики хереглер министерствозунуң бүдүрүлгелери, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, пиво заводу хереглел бараанары бүдүрер талазы-биле планнарын ыракта чедир күүсетпээнимер. Хереглел бараанның бүдүрер болгаш ынарын экижидер талазы-биле бердинген онаалдаларны күүсетпейн турар шүүлгеп болгаш харымсалга чок ажылагый удуртукчуларындан совет органнар кошкак негелденн кылып турар.

Иштики нурлавырларның күсели-биле ажылты чоннуң аъш-чем продуктуларына хандырылгазын экижидерин улус делүтаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары чедип албаан болгаш ол айтырыгны харылаар ужурлуг ажылагый удуртукчуларының ала-чайгаарлаашкыны, даамайлаашкыны-биле эптежип турар. Чоңда артыкшылдыг малды болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин кооперация организацияларыг чогуур негелдеге тургуспаан. Агроүлетпүркомну, респотребсоюз комиссиялыг садыг чурумуу-биле белеткеттингем эът-ти, картофельди болгаш ногаа аймаан рынокторга садарын организаставаан. Дузалал көдээ ажыл-агыйны тургузарын ажыы-биле херекке албайн турар ажыл-агый удуртукчуларының чурум чок чорүү-биле чамдык совет органнар шуут эптежип берген. Садыг-белеткел организацияларының совхозтарның, школаларның болгаш эмнелге черлериниң удуртукчулары картофель, ногаа шыгжап, кадагалаар черлерин тударынга болгаш калбартырынга нициативти база чүткүлдүг чорүүн көргүспейн турар.

Чоннуң садыг хандырылгазында бар четпестерни чайладырынга республиканың Министрлер Чөвүлели тодаргай болгаш шалыпкын чорүүн көргүспейн турар. Идиктергс, даа-

Социал айтырыгларны, чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң сорулгаларын шиитпиралээр талазы-биле бодунуң ажылын шүгүмчүлелдиг сайгарып көөрүн Министрлер Чөвүлелинге, Кызыл хооркүүскомга, райкүүскомнарга СЭКП обкомунуң бюрозу хүлээндиргеи. Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрер, чонга коммунал-амыдырал болгаш еске-даа төлевирлиг ачы-дуза чедирер, чурттакчы чоннуң садыг хандырылгазын экижидер талазы биле министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелериң болгаш организацияларның ажылын хамыды-биле сайгарып көөр, база бар четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырып чорудар. Хереглел бараанларын бүдүрер болгаш садар, ачы-дуза чедирилгезин калбартыр, садыгның болгаш автотранспорт организацияларының, харылзаанның, туристэкскурсия, культура-чыдыышкын болгаш спорт-кадыкшылга албан черлериниң талазындан ачы-дузага чоннуң негелде-хереглелдери четпес хандыртынып турар.

Кызыл хооркүүскому, райкүүскомнар, Амыдырал хандырылга, Чурттагга-коммунал ажыл-агый, Чурт үлетпүр, Садыг министерстволары, респотребсоюз хандырылга талазы-биле кооперативтер тургузарынга ёзу барымдаалаар чорукту болгаш шүүлгеп чорукту болдурун, хамаатыларның хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын хөгжүдеринге немелде сагыш салышкынын бодунга алырындан шүүтсүнүп турар. Барааннарга болгаш ачы-дуза чедирилгезинге негелделерни хандырбайн турары ажылчы чоннарның талазындан хөй санныг чемелелдерни болдурун, касса планының күүселдезинге, республикада акша салгылганының байдалынга багай салдарлыг болуп турар.

Аъш-чем продуктуларын Агроүлетпүркүркомнуң болгаш респотребсоюзтуң бүдүрүлгелеринге бүдүрүп үнүрерин ажылынай көвүдедир талазы-биле айтырыгларны тодаргай болгаш кызымаа-биле шиитпирлээр. Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, хамаатыларның дузалал көдээ ажыл-агыйларын, сад өстүрер эштежилгелериниң, хөлөбек болгаш хөл билик ажыл-агыйны, ары өстүрүлгезин хөгжүдер талазы-биле дээштиг хемчеглерни хүлээп алыр. Чурттакчы чонда эътпиг болгаш суттуң, ногаа-ларының, картофельдиң, ары чигиринииң, черниң кат-чимизин, каттарны болгаш моогүлериниң артыкшылын кооперативтиг арга-биле белеткээрин калбартыр. Ол херекке белеткел организацияларының идепкей чок болгаш шүүлеп чоруунуң илереэшкиннерин шиитпирлин-биле болдурбас, хүлээп алыр пунктуларны көдээ ажыл-агый продуктуларының дужаакчыларымче чоокшуладыр.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планының күүселдезинде болдурган хожудаашкынны бо чылдың баштайгы чартык чылында катап тургузуп алырын Министрлер Чөвүлелинге, Агроүлетпүркүркомга, Садыг министерствозунга, респотребсоюзка санаадаан. Фондулар-биле чогуур үезинде алыр бараанларның немелде курлавырларын дилеп тывар болгаш оларның артыкшылын садыг системаларынын, районнарның, магазинниериниң аразынга эде хуваарымның болгаш тазрыштырын тургузарының талазы-биле эргежок чүүлдүн хемчеглерни ап чорудар. Бараан саарылгазының хемчээлин улгаттырары-биле иштики курлавырларны долузу-биле ажыглаар, комиссиялыг садыгны калбартыр.

Министрлер Чөвүлелинге, Амыдырал хандырылга министерствозунга, Чурттагга-коммунал ажыл-агый министерствозунга, хооррайкүүскомнарга амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылынга коорди-нүүлгелеринерки, көдээ черлерге хандырылга талазын мурнады хөгжүдерни чедип алыры эргежок чүүлүл. Радиоэлектроникуг аппаратурамын, амыдырал машиналарының болгаш приборларының септелгезин болгаш техниктиг хандырылгазы ышкаш, а ол ышкаш амыдырапга таарымчалыг болгаш эптиг чүүлдерни тургузуп турар ачы-дуза чедирилгезин тургузар, кооператив гаражтарны, сад бажыңчыгаштарны тудары ышкаш ачы-дуза чедирилгезиниң ыдык хевирлерни ээзээп калбартыр. Хеп чуур болгаш химиктиг эштелга, чунар-бажыңнарның, фото-ательениң болгаш хөлөзилел ательениң ачы-дуза чедирилгезин дүргеин-биле хөгжүдер. Амыдырал хандырылга албан черлериниң бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын мергежилиг кадрлар-биле быжыглаар, дээш болгаш ортумак өөредилге черлерине, профтехучилищелерге, өөредилге комбинаттарынга кадрлар белеткээрин экижидер.

Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрүп турар, а ол ышкаш хандырылганың бүгү адырлар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның коллективтерине бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрерин көвүдедирп, ачы-дуза чедирилгезиниң депшилгелиг хевирлерин иептередири болгаш калбартыры дээш организавчы политиктиг ажылды партия Кызыл хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары калбартып чорудар хүлээгелиг.

Бүдүрүлге күчүлерни, мурнакчы технологияны эң чоп ажыглаарынче, бот-орулга-чарыгланы, бригада керээнин иептередиринче, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну бижиглаарынче, сөөлгү бедик түүнелер дээш социалистиг чарыштыг калбартып чорударынче оларның кичээнгейин утпазар.

КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

«Коммунист» журналдың үлчегиниг, тоскуу дугаарын СЭКП ТК-ның секретары Г. Разумовскийниң «Партияның удуртукчу кадрларының белеткелин болгаш билиг-мергежилин бедидерин сайзыраңгайжыдар» деп чүүлүү-биле ажыттаан. Ону партияның өөредилге черлериниң ажылын эде тургузарынга туразаатаан.

«Дүргедеднишкин болгаш эде тургустумуушкун: теория болгаш практика» деп бөлүктүң адаанда «Адажа» колхоз-агрофирмада «Тэгерик столдуң» материалдарын парлап эгелээн. Латвияның «Одэ» ажыл-агыйында ыуш-ажылдың чаартырының, чаа технологияны, эргелеп башкарылганың болгаш ажыл-агыйны чоруударының механизминиң системаларын бүдүрүлгеге шиитпирлээдириниң тодаргай айтырыгларын чида бижип турар.

«Политиктиг удуртулга: ажыктыг чоруктуг чадавлары». СЭКП Липецк обкомунуң бирги секретары Ю. Маневскоктуң интервьюзуп ыналыг эгениң адаанда парлаан. Политиктиг удуртулганың органнары болур партия комитетперинииң ролюн чида көргүскен.

Редакция почтазындан бөлүк материалдар парлаттырган — Коми АССР-де «Печора» артельде профком дугаргы Л. Мочинскийниң бүдүрүлгенин организастарының кооперативтиг хевирлерни летким турарының дугайында чагаазы, редакциянын комментарийи-биле парлаттырган «Гидропроектиден» келген коллективтиг чагаа.

«Улуг Октябрьның 70 чылынга» деп рубриканың адаанда Португал Коммунистиг партияның чингиие секретары Алваро Кунъялдың «Ленинниң ажыткан орүү-биле» деп эгелеп чүүлү парлаттынган.

Эде тургустуушкунуң теориязының болгаш практиказының экономиктиг айтырыгларының талазы-биле экономист эртемденнерниң харымдарын парлаарын журнал үргүлүлеп турар. Редакциянын айтырыгларынга Н. Федоренко бижээ С. Шаталин харымдарны берген. «Дискуссиялар болгаш чугаалажыл көрүүшкүнер» деп бөлүкте А. Коминиң «Сан-хөө болгаш өртектер» деп чүүлүн киирген.

Бот-тускайлаң болгаш чоргаарыкчы эгелер амыдырал-дың ямы-бүрү адырларында, бөө иштинде культурада база боттанып турар. С. Румянцевтиң болгаш А. Шульгиниң материалдары анда тураскаатынган. «Бүгү чүве кижиде, бүгү чүвени кижиге» деп рубрикада А. Харчеватин «Өг-бүле болгаш ада-ие» деп чүүлү, Д. Горбунцовтуң очераги парлаттынган.

Болгарияның Эртемнер академиязының академиги Н. Прибаджаковтуң чүүлүнде социализмниң марксизм-ленинчи теориязының чугула айтырыглары сайгартынган. А. Петровский «Педагогикадан чоргаарыкчы чүүлү дээш, бөгүн болгаш даарта» деп чүүлүнде педагогиканың маргылдаалыг айтырыгларын тургускан.

«Социализм чурттарында: дуржулга, чөдиишкиннер, айтырыглар» деп бөлүкте Е. Главяновтуң «Чаартылганың болгаш эде тургустумуушкунуң оруу-биле» деп чүүлү парлаттынган. Ында Вьетнамның Коммунистиг партиязының VI съездиниң шиитпирлериниң боттанып турарының дугайын чугаалаан турар.

(СЭТА).

ПАРТКОМ СЕКРЕТАРЬЛАРЫНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Республиканың совхозтарында партия организацияларының секретарьларының семинары дүүн Политиктиг чырыдышкын бажыңында эгелээн.

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин семинарны ажыттаан. «СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле практиктиг сорулгалар дугайында» эдаа ол делегеренгей чүве чугаалаан. Совхозтарда партия организациялары социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрде партийжи организастыг, политиктиг, идей-кижизидилгелиг ажылдарны канчаар эде тургузарының, бот-орулга-чарыгланы, бригада, от-буле керээнин, мал болгаш чер ажылынга чаа, дешпилгелиг аргаларны, мурнакчы дүржулганы иептередиринии, партия же организацияларның дайынчы эрга-шинээзии, коммунистиниң авангардчы ролюн бедидериниң айтырыгларынга партия обкомунуң бирги секретары докталаан.

Кижи фактору деп чүл? Ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш мөзүг-шынар кижизидилгезининиң, таарымча чок чүүлдерни ажып эртеринин талазы-биле ажылдың хевирлеринии, чаагай-дыг-биле ажыглаарынга, ынаар хамаарыштыг ажылдарны чогаадыкчы, өөрүлгелиг эвилеп, ажыл-агыйны чорударының механизмин шинчилеп, ажылдың ынаар чедип алыры эргежок чүүлүл. Радиоэлектроникуг аппаратурамын, амыдырал машиналарының болгаш приборларының септелгезин болгаш техниктиг хандырылгазы ышкаш, а ол ышкаш амыдырапга таарымчалыг болгаш эптиг чүүлдерни тургузуп турар ачы-дуза чедирилгезин тургузар, кооператив гаражтарны, сад бажыңчыгаштарны тудары ышкаш ачы-дуза чедирилгезиниң ыдык хевирлерни ээзээп калбартыр. Хеп чуур болгаш химиктиг эштелга, чунар-бажыңнарның, фото-ательениң болгаш хөлөзилел ательениң ачы-дуза чедирилгезин дүргеин-биле хөгжүдер. Амыдырал хандырылга албан черлериниң бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын мергежилиг кадрлар-биле быжыглаар, дээш болгаш ортумак өөредилге черлерине, профтехучилищелерге, өөредилге комбинаттарынга кадрлар белеткээрин экижидер.

Чоннуң хереглел бараанларын бүдүрүп турар, а ол ышкаш хандырылганың бүгү адырлар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның коллективтерине бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрерин көвүдедирп, ачы-дуза чедирилгезиниң депшилгелиг хевирлерин иептередири болгаш калбартыры дээш организавчы политиктиг ажылды партия Кызыл хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары калбартып чорудар хүлээгелиг.

Бүдүрүлге күчүлерни, мурнакчы технологияны эң чоп ажыглаарынче, бот-орулга-чарыгланы, бригада керээнин иептередиринче, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну бижиглаарынче, сөөлгү бедик түүнелер дээш социалистиг чарыштыг калбартып чорударынче оларның кичээнгейин утпазар.

ҮЕНИ МУРНААН

Барыын-Хөмчик районда электри четкилериниң коллективи кожазында беш районнарның хоорай, суурларындан амгыда. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрүлгелерин электри энергиязы-биле дүмчүү чокка хандырып турар.

Ак-Довурак-Абаза аразында Саян тайгаларын таварты ашкан электри шугумунуң хажыларынга ашталга ажылдарын кылып дооскан. Ол ышкаш Ак-Довурак-Тээли, Ак-Довурак-Чадаана аразында шугумнарның агар септелгезинче тускай бригаларны чоруткан.

Коллективте кадрлар өөредилгезинче бир кол кичээнгейни салган. Ында ажылдап турар кижилер шупту тускай ортумак, дээди эртемниг-даа болза, билиг бедидер курстарже үезинге айбы-биле чорүп, боттарын техниктиг өөредилгени организастап турар. Улуг диспетчер А. П. Степанова, участок мастери Б. С. Рөвных, Чадаана участогунуң мастери Н. Д. Ондар, электромонтерлар С. С. Иргит, В. Б. Бүдүге, Д. С. Хертек олар болгаш өскелер-даа социалистиг чарыштың мурнакчылары.

А. ХЕРТЕК.

БРИГАДА—ДҮЖҮТТҮҢ МАГАДЫЛАКЧЫЗЫ

Баян-Колда суггарылга системазы. Каш чыл мурнунда оът-сиген үнмейн, кайдыг-даа дүжүттүг албайн чораан калбак шөлдү чаартыпкан. Ам ында тарымал сиген кезии алырынче чоокшулаштыр үнүп келген. Ооң ийиги дүжүдүн база алыр. Ооң-биле кады ногаан массага ажыглаар чаңгыс чылдың сигенин база таараан. Кукуруза элээн шөлде. Ол эки үнүп чыдар. Картофельдиң сывы удавас ногаарарып, көстүн келир. Шөлдүң нинти хемчээли 399 гектар.

Ооң ажаап алыр нинти дүжүттүн хемчээли болза, люцерна 125 тонна, картофель—268, кукуруза—240, ногаан массага ажыглаар чаңгыс чылдыг сиген—1210 тонна. База ол ышкаш үжен гектарда хөй чылдыг тарымал сигенин үрезинин алыры-биле тараан.

Планда көрдүнген дүжүт магадылаттынган. Ооң магадылалыш Баян-Колда суггарылга системазында ажылдап турар бригада харылап турар. Хову ажылдакчылары «Х Улуг хурал» совхозтуң директорыныз-биле керээни май 7-де чарып алган. И. А. Клюевтиң — бригадирниң чугаалап турары-биле алырга, бо керээни чарып алганы элээн орайтай берген. Бригада шөлге ажылын апрель ортаа үезинде эгелээн болза, машина-техниканың, дериг-херекселдериң четчелээшкинин, чамдык машиналарның септелгезин эрте доозуп, кайы-даа техниканың, дерилгениң артык кезектерин, материалдарын баш удур тыптынып, еске-даа айтырыгларны шиитпирлеп алыр арга турган. Ол чоруктуң үрүүндэн бригада хожудаашкынга таваржып турар.

Бригаданың тургустунганы. Бригадирни кым-даа соңгуваан. Бо удаада ооң ажыы-даа чок болган. Эртеми, билигмергежилиг-биле Иван Аркадьевич бригаданың кежигүннерин ажып турар. Каа-Хем районга тос чыл удаштыр совхозтуң кол агроному болуп ажылдап чораан. Хей чылдарының дургузунда бригадирлээн. Көдээ ажыл-агыйның тускай оргүмак эртемниг кадры апаргаш, салым-чолуг черби-ле, ооң дүжүдү-биле доңнап алган. Бригадирнин оралакчызын коллектив кежигүннери соңгуп алган. «Кижилер-биле ажылдап өөренген, бригадир адыңның дурдугланын чүрүмү, ажылдың шынары. Ажылчынар колдунда Кызыл районнуң төвүнден келген, бажың биле ажылдаар черниң аразы ырак. Чаватташ турун бээр болза, кандыг-даа культураның өөрүн үндүрүп алыры барык болдунмас. Ол бүгү негелделер-биле чөпшээрешкен кижиниң кежигүн ыылдыр хүлээп ап турган.

Бөгүнде кукуруза тараан шөлдү өөрүм мурнунда болгаш соолгуде ийи катап, люцернаны үш катап, еске-даа культураларны каш катап суггарып алган. Ажылдың түүнелиг көстүү эгелээн. Люцерниның өөрүмү бедээн, каш хонгаштың ооң дүжүдүн кезии ап киирптер.

А. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: күш-ажылдың хоочтуу, чөдиишкиналдырар «фрегат» машиналарже суг дамчыдар насос станцияларының машинизи В. И. Горошников ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

НОГАА ШӨЛҮНДЕ

Хайыракан суурнуң адаанда кайы мрактан дээржс дүүшүүштелдир чаштырган суглуң чергелешкек дуга дег дээрбектери хүн херелинге челээштелдир көстүп тургуулаар. Ында СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ногаа өстүрер бригадазы турар. Ук бригада тургустунганындан бээр ямы-бүрү ногааларны өстүргеш, совхозтуң ажылчынарынга болгаш районнуң белеткелдер конторазының хереглелдерин хандырып келген.

Бо чылын бригада ногаа аймаанын бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш улуг белеткел ажылдарын чоруткан. Бригаданың төвүнде ногаа өөрүмнери өстүрер 2100 дөрбелчин метр теплицада капустаның, помидорнуң база бирээзин-де 40 дөрбелчин метр хемчээлдиг ийи теплицаларда хөй өөрүмнер чаагайны-биле үнүп турар. Редисканы 2, морковьту 2, свеклапы 10, кулчаны 1, капустаны 10, картофельди 10, огурецти 5 гектарга тарып олуртаан. Ногаа олуртулгазы удамчылап турар.

Ногаа бригадазында 25 кижи ажылдап турар. Бригаданың агроному Сергей Кара-Салдың удуртулгазы-биле ногааларның өөрүмнерин теплицаларга өстүрүп, шөлче олуртулгазын шалыпчы чорудуп турар. Суггат шөлүнде ДИД-100А, ДДИ-70, ЮМЗ суггарылга агрегаттары ажылдап турар. Бөгүнде 300 гектар черни суггарган. Мурнакчы механизаторлар Т. Сат, К. Сат, Э. Донгак хүн нормазын 130—150 хуу күүседип, хүннүң маадырлары болбушаан, шудургу ажылдап турар.

Чадаанамның №1 болгаш Хайыракам ортумак школаларының үстүнү классчыларының өөренгичилеринден тургустунган 80 ажыг кижилиг бригада чайгы үеде ногаа ажаалдазынга ажылдаар.

Б. МОНГУШ.

Июнь 21—соңгулдалар хүнү

У Ж У Р А Ш К А Н

Кызылдың № 4 көдээ профтехучилищезининг хуралдаар залынга улус депутаттарының Кызыл хоорай Советтинге депутаттың кандидаттарын Кызыл хооркүүскомнуң садыг киллизинин чүгле 31 көпеекке бүдүрүп турар. Бо чылдың беш айларында «Тыдуг кезектерге» комбинат, «Тыва агроүлетпүр тудуг» болгаш «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынынар, «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, Иштики хереглер министерствозунуң бүдүрүлгелери, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, пиво заводу хереглел бараанларын бүдүрер талазы-биле планнарын ыракта чедир күүсетпээнимер. Хереглел бараанның бүдүрер болгаш ынарын экижидер талазы-биле бердинген онаалдаларны күүсетпейн турар шүүлгеп болгаш харымсалга чок ажылагый удуртукчуларындан совет органнар кошкак негелденн кылып турар.

Иштики нурлавырларның күсели-биле ажылты чоннуң аъш-чем продуктуларына хандырылгазын экижидерин улус делүтаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары чедип албаан болгаш ол айтырыгны харылаар ужурлуг ажылагый удуртукчуларының ала-чайгаарлаашкыны, даамайлаашкыны-биле эптежип турар. Чоңда артыкшылдыг малды болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээрин кооперация организацияларыг чогуур негелдеге тургуспаан. Агроүлетпүркүркому, респотребсоюз комиссиялыг садыг чурумуу-биле белеткеттингеи эът-ти, картофельди болгаш ногаа аймаан рынокторга садарын организаставаан. Дузалал көдээ ажыл-агыйны тургузарын ажыы-биле херекке албайн турар ажыл-агый удуртукчуларының чурум чок чорүү-биле чамдык совет органнар шуут эптежип берген. Садыг-белеткел организацияларының совхозтарның, школаларның болгаш эмнелге черлериниң удуртукчулары картофель, ногаа шыгжап, кадагалаар черлерин тударынга болгаш калбартырынга нициативти база чүткүлдүг чорүүн көргүспейн турар.

Чоннуң садыг хандырылгазында бар четпестерни чайладырынга республиканың Министрлер Чөвүлели тодаргай болгаш шалыпкын чорүүн көргүспейн турар. Идиктергс, даа-

Бодунуң бригадазының күш-ажылчы чедишкиниериниң, кадыг ажылдап турар эш-өөрүнүн дугайында тудугжу Валентина Тыртык-ооловна Доңгак чыылганнарга солун чугаалаан. Кызыл хоорай чылдан чылче өөрүп, улгадып, чараш апарып бар чыдар. Чаа чурттагга бажыңнары, школалар, түүлгэр ясли-садтары, үлетпүр бүдүрүлгелери ажыглалда киргеп. Бригаданың моозг-шаанг чок тудугжуларының база ыяк коммунист ажылчын В. Т. Доңгактың оларны дүргеп ажыглалга киирер дээш салгап үлүү база улуг.

Депутатка кандидаттар-биле соңгукчуларның ажыт-чажыт чок чугаазы шак мындыг бүүрелдиг, чылыг байдалга эрткен.

В. МАМЫШЕВ,
Кызыл хоорай.

АГИТАТОРЛАР КАЙДА БАРГАН?

Удавас Советтерге соңгулдалар хүнү Соңгулдалар кампаниязының бир солуун харыысалгалыг чадазы — депутатка кандидаттар-биле ужуражыл-галар, соңгукчуларның оларның-биле арның көрүп, танышып, чогум чүү кижил ол дээ билип алырының, оларга соңгукчуларның чагыгларын бүүрининг чадазы чоруп турар Ындыг ужуражылгалар кульгура бажыңчыларында, клубтарда, кызыл-булуңнарда эртип турар. Ынчангаш ол ужуражылгалар кижилер ортузунче кирип, оларның бүдүрелин чаазлап алырының, чон ортузунга ажыл чорударының бир таарымчалыг хевири болур ужурдуг.

Соңгулдалар кампаниязының бо үе-чадазы Чадаана хоорай Советиниң кандыг чоруп турарыл? Дорвая чаазлайбас чон ортузунда ажыл кошкак чоруп турар. Хоорай девискээри 4 соңгулда участогунга чардынган. Ол участокгарының ийнги ажылдавайн турар — септелгеде. Ынчангаш септелгеде участокгарының ажылыкың дугайында кандыг чүгле турар боор.

Хоорайның чамдык кудумчуларын кезип, чурттакчылардан ам болур соңгулдалар дугаймында, депутаттың кандидаттарының дугайында айтырыглар салырывыска, ону биске кым-даа чугаалавазам, агитаторлар биске келбейн турар деп бот-боттары аразында чугаалажып алган чүве дег, чаңгыс аай харылаар болдулар. Ында медээлерни биске Тиилелге кудумчузунда чурттап турар Захарова, Онлар, Попова, Демин, Колхозная кудумчуздан Моигуш, Арат-оол, Соенка, Советская кудумчуздан Хүлер-оол Данзын, Никитин, Седен-оол бериер турдулар. —Бо хамаатылар колдунда биске агитаторлар кээп кербээнner, чүгле мында бир катап бүрүткел кылып келгеннер деп чугаалаар болганнар. Агитаторлар-биле ажылдың кошкак чоруу турарының база бир бадыткалы болза, хоорай Советиниң соңгукчуларының ниити дазызы июнь 8 чедир бөзин четче турустунмаан.

Төвү орук-септелге тудуг эргелелиниде туруп турар соңгулдалар «Шахтерская» клубта база төвү № 3 школада—чөөн талакы соңгулда окруттарын орук-септелге-тудуг эргелелиниң (партия организациязының секретары С. Монгуш) АТБ-ниң (М. Имажап), «Хемчик» аныыр-сывыш черинин (З. Хертек), хөмүр-дан разрезинин (С. Пономаш), № 1, 2 хөмүр чоруур механизастаттынган колонналар (М. Махнева, А. Сарыглар) партия организациялары харылап турарлар. Ол партия организацияларын соңгулда кампаниязының үезинде соңгукчулар-биле ужуражылгаларын организастап, бистин демократиявыстың, совет кижилериниң бот-башкартымар эргелериниң дугайында чугаалы кылып, соңгукчулар ортузунга ажыл чорудар ужурлуг. Ол партия организациялары ниитилелдин демократчыдарының айтырыгы улам хамыдап турар бистиң үевисте соңгулдаларга белеткел ажылдарын чогаадыкчы бүү-биле чорударының чугулазын амдаа чедир билбейн турар. Депутаттарның соңгукчуларының чагыгларын күүседиринин талазы-биле ажыл ыракта четпес, садыг, транспорт, ниитиниң чемелелгези, медицина-хандырылганың ажылынга хөй четпестер бар, хоорай-ның дайынчыларының чылдан чылче ажыглавейн турар. Ол хирелээде моөң мурнунда турган депутаттар чонга отчеттарын бербээн.

Ындыг түрбүдее соңгулда кампаниязының үезинде бо хемчеглерни ажыжидер, ниитилерин бүүрелиг чаазлап алыр, хөй санныг агитаторларның күжүн кижилер ортузунга тайылбыр ажылы чорударынче мөзүгүн ол партия организацияларының чедип ап шыдавайн турар-дыр. Соңгулда ут нүүге чедир эрткен үезе ол партия организацияларының үүнниг иегелдезинге дүүштүр ажылдап база чаа соңгуттурган депутаттар-биле кады соңгукчуларның ажыра бүүрелиг хевирлерни, ажыл-агый чорударының чугулазын амдаар бе? Ону үе керүүн болур. Чоннуң бүүрелин чаазлап алыр херек. Чоп ортузунга ажыл-ага беримчелиг, аразында харылаалыг болуур ужурлуг.

Б. СЕДЕН-ХҮҮРАК.

Профэвилел амыдыралы

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Барыын-Хемчик районда агроүлетүүр каттыжыышкыныың профэвилел райкомуун илеңдумунга ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизиниң шиитпирлерии күүседир талазы-биле районуун профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажыкан.

Профэвилел райкомуун даргазы Ф. И. Наминан кылган илеткелиге РАУК-түң хамаарылгазында турар бүдүрүлгелерде ажыл-херектиң амгы байдалын шүгүмүүлекчи ёзуубиле анализтеп чугаалаан.

РАУК-түң ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин он бирги бешчылдың хемчээлиинден чыл санында 23 хуу өскүрери, күшажылдың бүдүрүкчүлүүн 3 хуу бедидери, түс черинең ужезазы иниек бүрүзүнден чылда 1890 кг сүттүг саап алыры, бир баш хойга онааштыр 1,9 кг дүктүг кыргыыры көрдүүген.

Юбилейлиг чылдың баштайгы айларының түүнели-биле район күрүнеге эът, сүт дужаар планнарын күүсеткен Бирги кварталда «Шекпээр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының, ажыл-агыйлар аразында № 741 көжүп чоруур механизастаан колонназының коллективтери чарыштың тиилекчилери болуп, бердинген планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеш, шилчиир Кызыл туктарыны чаалап алган.

Чамдык чединшкиннер-биле чергелештир профэвилел организацилары күрүне планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң чонуу мобилизастаар талазы-биле кошкак ажылдазынын демдеглээн. «Барлык», «Хемчик» совхозтар эртикем чылдың деңнелиинден мал продуктуларын бүдүрерин эвээжеткен. Малдың чаш төлүн меңги камгалап алыр талазы-биле совхозтар кайы-даа чылдардан бигий ажылдаан. «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырында хойжу бригада 54, «Хемчик» совхозтуң № 1 бригадазы 60 хураганны төрүүр чүс башка онааштыр камгалап алган. «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның хойжуларын Кара-оол Күжүгет, Докпак-Кара Сарыглар, Чажымаа Хомушку, Семен Сарыглар төрүүр 100 баш хойга онааштыр деңгүпле 29—36 хураганнарыны ап, онаашкан ажылынга харыысалга чок чоруун көргүскен. «Дөң-Терезин» совхозта шээр малдың, «Барлык», совхозта хабанның хораар чорчу эрткен чылдан ийи ажыг катап көвүдээн. Четчир сааныг чемнер бар турда-ла, азыралының хайгааралының багайындан күрүнеге саткан малдарның деңгилгеи ортумактан куду болган.

Районда коллективтиг керээже, бот-акшаландырышкынче шилчээн 30 бригада, звено, өгбүле керээниг 52 малчын бар. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының сүт-бараан фермазында болгаш хойжу бригадазында бо ажылды организзастааны багай апес.

«Шекпээр», «Хемчик» совхозтарда, сүттарылга системазының эргелеинде, хлеб, сүт заводтарында, септелге-техниктиг бүдүрүлге, агропромзверогрудуг участоктарында, эът комбинадында коллективтиг керээни эренгей, саазын кырында ёзу барымдаалап чорудуп турар.

Күш-ажыл камгалалы болгаш техниканың айыыл чок чоруун сагывайн турарындан бүдүрүлгеге озал-ондакка таваражып, бертинер тавариглалар «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарга, Кызыл-Мажалыктың эът комбинадынга тургулаан. Ооң кол-ла чылдагаанны күш-ажылдың багай организзастаазы, профэвилел комитеттериниң администрацин-биле аразында чарган керээзиниң дээштиг салдарыимың кошкаа, тускай хеп, камгалал түүлдер-биле хандырбайн турары, техниканың айыыл чок чоруун харылап турар кижилериниң багай ажылы-биле тайылбырлаттынар. Ында профэвилел комитеттериниң даргалары М. Ооржак, В. Хомушку, А. Лүүдүп, РАУК-те техникашың инженери В. Монгуш ажылын негелдеге дүүштүр эде тургусепайн турар.

Чамдык совхозтар эвээш оруглалыг өг-бүлелерге, хар чедир чаш уруглар азырап орар иелерге дузаламчыны өйлээнде бербейн турар. «Хемчик» совхозтуң бухгалтериниы дузаламчы төлээрин 4 ай иштинде савдаткан, ында профэвилел комитедин (даргазы С. Д. Доңгак) чонуңу иегелде, хомудалдарын, күүзүнгейге албайн турары четпес.

Профэвилел комитеттери хообілу ёзугаар бергеи эргелерии ажыглавас чоруктар кайы хөй. Ажылчыннарны ажылга киирерде болгаш үндүрерде профэвилел комитеттериниң үнүн дыңнавас, дүжүметсиг, чугле боттары шиитпирлээр удуртукчулар ам-даа бар. РАУК-түң септелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң директору Г. А. Силкин үш ай дургузунда 14 кижини эрге-дужаалын ажыглап, чааскаан ажылдан үндүргеи турда, профэвилел комитедин хажыызынга арткан. Эът комбинадының директору С. М. Коркмаазовтуң үидезин чок черге үндүргүлээн чамдык ажылчыннары профкомдан детькимче албайн, судка чаргылдажыр ужурга тавариышкан. «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда күш-ажыл дептерлерии чогуур үезинде долдурбайн, хажыдыышкынарны болдуруп турда, профком кандыг-даа хемчег албаан.

Фермаларда, тудутларда, машина-трактор мастерскаяларында, ховуу турлагларында ажылдап турар кижилерге тавармалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салбайн келген. Совхоз бүрүзүнде 30-40 кижи бажың эъчүзүнде, малчыннарның 70 ажыг хуузу өглерде чурттап турар. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээриниге профэвилелдер дорт киришпээн.

Чонуңу дыштанылгазын чөп организастаар, кадыын быжыглаары-биле ап чорудуп турар хемчеглериниң кошкак болуп турарын сананл бергеннер шүгүмүүлээн. Санатория, курорт, дыштанылга бажыннарынче баар чиигеткен болгаш халас путёвкаларга акша-хөреңгини тускайлап турары четпес.

Профэвилелдериниң бүдүрүлге хуралдарын өй-шаанда эртирбес, профкомнар, профбөлүктер-биле доктаамал ажылдавас, херек эмгелелин, планнаашкынны экижитпес, активти өөретпес, профкомнарда идепкей, инициатива чок кижилерни ёзу барымдаалап соңгуп турарын шүгүмүүлээни чөптүг.

Профэвилел райкомуун ажылының стилин болгаш арга-методун эде тургузуп, чаа негелделаре дүүштүр ажылдаарынче угланган доктаалды пленум хүлээп алган.

А. ХЕРТЕК,
«Шынының» корр.

Краснодарның «Чайка» шаажан заводунуң кол бүдүрүлге коллективи бот-орулга-чарылгаже бүрүнү-биле кирген. Садып алыкчыларның аңгы-аңгы күзелдерин өөренип көрбүшаан, завод хөй янзы чурук каасталгалыг, аанныг 150 чаа хевирииң кылыгларын бүдүрүп үндүрер. Ол чаа авк-саваларның көргүзүтлерин заводта экспериментталдыг уран чурулга мастерскаязынга белеткеп турар. Сүмелээн чуруктарның болгаш хевирелериниң өң-не эки шиилттингеминн белеткээш, бүдүрүлгеже кирип турар.

ЧУРУКТА: уран чурулга цеги.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бистиң кандидаттарывыс

ИДЕГЕЛДИ ШЫНЗЫДАР

Кызылда пассажирлер аргыштырар автотранспорт бүдүрүлгези «Икарус-280» маркалыг автобустарны ийи чыл бурунгаар алган. Аңаа хары угда 146 кижи кире бээр. Хоорай кудумчузунга чонуңу аргыжылгазынга бо автобус кончуг тавармычалыг. Шак мындыг чаагай эътти башкарарынга бүдүрүлге коллективи кымга бүзүрел көргүскенил? Павел Павлович Шегоннге.

Ол пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылар аразында калбарган социалистиг чарыжының муриику одуруунда чорун орар. Эрткен беш чылдың шалыпчызы. Коллективти оны ажылижиниге төлептиг, кандыг-даа даалга бээрге, ак сеткилдиг күүседир, амыдырал-чурттагазынга үлегерлиг боорга, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниге депутатка кандидат кылдыр депшиткеи. Ол 1971 чылда ук организацияга ажылдап келгеш, багай ажылдаан диртип чемелеидип көрбээн. Он бирги беш чылдың бүдүрүлге планыи ол дөрт чыл он айлар дургузунда күүсеткеш, беш чылдың шалыпчызы болган.

Павел Павлович-биле ужуражып, ооң ажыл-ижи-биле база танышкан мен. Ол мынча диди:

— Улуг Октябрьиың 70 чыл болур байырлалынга уткуштур кижи бүрүзү бүгү күжүн салып ажылдап турар. Владимир Николаевич Шулепов-биле эвлежип ажылдап тур бис. Эрткен беш айларның планын күүседиптивис. Ам июльдуң үлүүнде чорун тур бис. Октябрь байырлалын тавариштыр 2 чыл 3 айның планын күүседир сорулгалыг бис.

Ооң салган сорулгазы ажыл-херек кырынга боттанныр дээрзинге бүзүрээр мен. Коммунист, муриикчы чолаачының харыыларын чүс-шагын харамнанмайн ажылдап чоруур. Ооң мындыг чүткүлү Ленинчи юбилей медаль-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиңи-биле үнелеттинген. Ук башкының чуруунуң Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парктында аскаиы черле чөп. Ол—республиканың мурииктиң болгаш идепкейлиг кижилериниң бирээзи-дир.

Чимис АДЫГ-ООЛ,
библиотекарь.

«ШЫНГА» ЧАГААЛАР

СААНЧЫЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Районуңуң мурииктиң саанчыларының слёду «Улуг-Хая» совхозтуң Хаймакан фермазының чайгы турлаанга болуп өрткен. Ооң сорулгазы —саанчыларның мергежил айбы-биле биилиин, электри-биле сландачы ажыглаарын, зооветеринарлыг дүрүмнерии сагыырын хынап көөру. Ооң аңгыда саанчылар аңаа спортчу оюннарга, уран чүүл көрүүдезинге, тыва аъш-чем белеткээринге база маргышкан.

Түңнелинде бирги черии «Наймрал», ийиги, үшкү черлерни «Күш-ажылдың хостуур», «Улуг-Хая» совхозтарның саанчылары эзлеп. Хууда чаршыкка Мария Доңгак, Драпаан Бичии-Уруг, Любовь Шомбуй олар шилгараан.

Тиилекчин командалар болгаш саанчылар шаңналдың мантаткан.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.

КИРЖИКЧИЛЕРИ КӨВҮДЭЭН

Аныктарның интернационалчы найыралының слёду Белдир-Кежиинге үш хүн дургузунда болуп өрткен. Анда киришкен 14 команданың кежигүннери мооңдактарны ажып эртеринге, боодалгага, тыва хүрешке, чаңдаг чаршыка болгаш спорттуң өскелдаа хемнирлеринге маргышкан.

Боттарының интернационалчы хүлээлгезин күүседип чораан дайынчылар-биле ужуражылгалар, политиктиг ырының болгаш шүлүктүг конкурузу база болган.

Слётка иниитизи-биле 200 хире кижи киришкен. Моөң мурииида мындыг слёттарга чүгле совхозтар аныктары киржип турган болза, ам район төвүүп бүдүрүлге, албан-организацияларының коллективтериниң аныктары база киришип турар апарган.

Слётка киришкен 30 кижи составтыг комсомол активи келнир дыштанып хүннерде бистиң районувус-биле чарыштыг. Хавасииның Аскиз районуның аныктары-биле Шушенскоеге ужуражыр.

Г. ЧАШ.

САГЫШ САЛЗА

Совхозка алды чыл сакманчылааш, бо үеиин дургузунда хүрэн хөй хураганны өстүрүшкен мен. Хойнуң чайгы семиртилгезиниче кичээнгейни салыры чүүлүл болуун турары шындыр. Ол дугайында Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтуң хойжузу И. Данзырун «Шынының» 128 дугаарында (июнь 2-де) чагаазында бижээни-биле танышыпкам, ону деткип орарым бо.

Хой семис, шырак болур болза, ооң төлүү база шырак болгаш кадык болур. Ынчангаш мал күштүг турда, декабрьдан январьга чедир үеиин дургузунда хойну ооладырын санаалдаксаар ийик мен. Чүге дээрге мынаи төрүттүнгеи хураганнар ботпкур, шырак болурун бо ажылдан келген чылдарымда билдим. Орай төрээн койлар хураганнарын готтурбас, сүдү эвээш болур.

Төрүүр кодан бүрүзүнге сакманчыларның чурттаар башкынарын, ону одаар хөмүрдаштыг, мяшты черле бодаары чүүлүл хире чорду. Өглерге туруп алгаш ажылдаар деп чүвеиин бергеэн коичут боор чүве-дир. Кыштагларның чаңгычында-даа чүнар-бажың чок. Кыштаг бүрүзүнге түнар-бажың херек. Ол бар болза, малчыннар арыг-силиг, культурлуг болур болгай.

К. ОНДАР.
«Чыраа-Бажы» совхоз.

ШЫНАРЫ ЭКИ

Сүт-Хөлдүң хереглекчилер комитединиң чаа пекарнизи ажыттынга-ла үр болбаан. Амгы үениң дериг-херекселдери-биле дериттинген пекарни ажылын чоорту шуудадып, садып алыкчыларның сеткил-сагыжын өөртүп турар болу берген. Сөөлгү үеде пекарниинын бүдүрген продукцизиниң шынары эңиидээн. Хлебтиң чиглээр, дузу четпес, өртең, кадыг болур таварыглаларын болдурбас дээш эргелекчи Б. К. Ооржакка удурткан бо коллектив ажылын шыңгыраткан.

Хлеб бижырыкчылары чүгле шынар дээш эвес, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын, планныг дедлгаларын амыдыралга боттандырар хүлээлгелерин күүседир дээш күженнишкинни кошкаттайн турар. Коллектив он ийнги беш чылдың баштайгы кварталының планын 103 хуу боттандырган. Тос кижи дөрт эвлегеде 64 тонна хлеб бижырар пайн турар.

Чамдык совхозтар эвээш орулгалыг өг-бүлелерге, хар чедир чаш уруглар азырап орар иелерге дузаламчыны өйлээнде бербейн турар. «Хемчик» совхозтуң бухгалтериниы дузаламчы төлээрин 4 ай иштинде савдаткан, ында профэвилел комитедин (даргазы С. Д. Доңгак) чонуңу иегелде, хомудалдарын, күүзүнгейге албайн турары четпес.

Профэвилел комитеттери хообілу ёзугаар бергеи эргелерии ажыглавас чоруктар кайы хөй. Ажылчыннарны ажылга киирерде болгаш үндүрерде профэвилел комитеттериниң үнүн дыңнавас, дүжүметсиг, чугле боттары шиитпирлээр удуртукчулар ам-даа бар. РАУК-түң септелге-техниктиг бүдүрүлгезиниң директору Г. А. Силкин үш ай дургузунда 14 кижини эрге-дужаалын ажыглап, чааскаан ажылдан үндүргеи турда, профэвилел комитедин хажыызынга арткан. Эът комбинадының директору С. М. Коркмаазовтуң үидезин чок черге үндүргүлээн чамдык ажылчыннары профкомдан детькимче албайн, судка чаргылдажыр ужурга тавариышкан. «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда күш-ажыл дептерлерии чогуур үезинде долдурбайн, хажыдыышкынарны болдуруп турда, профком кандыг-даа хемчег албаан.

Фермаларда, тудутларда, машина-трактор мастерскаяларында, ховуу турлагларында ажылдап турар кижилерге тавармалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салбайн келген. Совхоз бүрүзүнде 30-40 кижи бажың эъчүзүнде, малчыннарның 70 ажыг хуузу өглерде чурттап турар. Бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээриниге профэвилелдер дорт киришпээн.

Чонуңу дыштанылгазын чөп организастаар, кадыын быжыглаары-биле ап чорудуп турар хемчеглериниң кошкак болуп турарын сананл бергеннер шүгүмүүлээн. Санатория, курорт, дыштанылга бажыннарынче баар чиигеткен болгаш халас путёвкаларга акша-хөреңгини тускайлап турары четпес.

Профэвилелдериниң бүдүрүлге хуралдарын өй-шаанда эртирбес, профкомнар, профбөлүктер-биле доктаамал ажылдавас, херек эмгелелин, планнаашкынны экижитпес, активти өөретпес, профкомнарда идепкей, инициатива чок кижилерни ёзу барымдаалап соңгуп турарын шүгүмүүлээни чөптүг.

Профэвилел райкомуун ажылының стилин болгаш арга-методун эде тургузуп, чаа негелделаре дүүштүр ажылдаарынче угланган доктаалды пленум хүлээп алган.

А. ХЕРТЕК,
«Шынының» корр.

ТЕЛЕВИЗОР АЖЫЛДАВАС

Моөң мурииида солуига бистиң районче харылзаа монтёрларын чоруткан дугайын номчаан бис. Ынчалза-даа четпестер чайлаттынмаан. Телевизор орта ажылдавас хевээр.

Үреликшкининиң чылдагаанының кым тодарадырыл? Телекөрүкчүлериниң негелде-хомудалын хамаарышкан организацилаар тоол көрбейн, ыттан эрттирип туррага боор бе? «Кызыгаар» совхозтуң чурттакчыларының хомудалын борта дамчыдып, бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээриге биске дузаларын диледивис.

В. МОНГУШ.
Тес-Хем район.

ДУЗА ЧОКТА...

Эргим редакция! Бодум Чөөн-Хемчик районуңуң Бажың-Алаак суурда ажылдап, чурттап турар мен. Бистиң «Искра» совхозтуң ажыл-ишчилериниге Чадаананың хлеб заводунуң бижырып турар хлевии эккеп садып турар. Ол хлебтиң шынары багай. Чаңгыс катап дузу четпес, чиг, эрги ажыткыдан бижырган хлеб эккелгеи болза, херек аңгы-ла ийнаан харын. Үргүлүү шынары багай хлеб келирге, кижениң садыгже кылаштаар хөнүү безин чок болур-дур.

Эде тургустумуушкунуңуң бир кол негелдезя —шынар болгай. Чадаананың хлеб заводунуң хлеб бижырыкчылары даазырган ажыл-херек дээш ээхарыысалга чок болуп турары ол деп бодаар-дыр мен. Кижи бүрүзү эде тургустуиуп турар бо үеде ынчаар ажылдаарга болур бе?

К. ОЧУР-ООЛ.

Очерк

АЛЛЕЯДА ЧУРУК

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында майның сыыгыт, чырык болгаш шинек хүннеринде республиканың ниизы-бүрү бүзүүларындан келген чон хөй. Ыланғыны улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының программазынга дүүштүр концерт коргузуп келген бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң кежигүннериниң көскүлеии аажок.

Кызылдың парыгының эң-не чараш үези бо. Кайнаар-даа көөрге, ак чайг апарган чодураа чечектери меңээ чечектиг сагындырдым. Ол-ла дораан Мурииктиңлер аллеязында чураан чуруктар аразында Чечектиң чуруун тапып каапкам. Бажының чолдайтыр таарып алган кара дуктери, ажык хүлүмзүруу болгаш меңче дорт көргеи улуг карактары ол-ла олчаан. Куланында бичии сыртаны бежин ийдеп. Чурукчу оның ыяап кылдыр чураан-дыр. Хөрек чуруунуң аданда мындыг бижик бар: «Тээлиде уруглар-ның хөгжүм школазының директору Чечек Салчаковна Монгушка».

Өске районнардан келген улуг Чечек Салчаковнаны каапкөргенин дораан сактып кээр «Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының программазынга дүүштүр чаруштыг Бай-Тайга болгаш Барыын-Хемчик районнарның чылдың апрельде Кызылга болган уран чүүл көрүлдезинге» Ынчан ак платьелиг, бо-чинге кара уруг ыяптаның ырызы удуртуп, дириңёраап турган. Ол ырыны жюри кежигүннерге Улуг Октябрьның 70 чыл ооргага тураскаадыкан байырлыг хоорай кудумчузунга чонуңу аргыжылгазынга бо автобус кончуг тавармычалыг. Шак мындыг чаагай эътти башкарарынга бүдүрүлге коллективи кымга бүзүрел көргүскенил? Павел Павлович Шегоннге.

Ол пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылар аразында калбарган социалистиг чарыжының муриику одуруунда чорун орар. Эрткен беш чылдың шалыпчызы. Коллективти оны ажылижиниге төлептиг, кандыг-даа даалга бээрге, ак сеткилдиг күүседир, амыдырал-чурттагазынга үлегерлиг боорга, улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниге депутатка кандидат кылдыр депшиткеи. Ол 1971 чылда ук организацияга ажылдап келгеш, багай ажылдаан диртип чемелеидип көрбээн. Он бирги беш чылдың бүдүрүлге планыи ол дөрт чыл он айлар дургузунда күүседип, беш чылдың шалыпчызы болган.

Павел Павлович-биле ужуражып, ооң ажыл-ижи-биле база танышкан мен. Ол мынча диди:

— Улуг Октябрьиың 70 чыл болур байырлалынга уткуштур кижи бүрүзү бүгү күжүн салып ажылдап турар. Владимир Николаевич Шулепов-биле эвлежип ажылдап тур бис. Эрткен беш айларның планын күүседиптивис. Ам июльдуң үлүүнде чорун тур бис. Октябрь байырлалын тавариштыр 2 чыл 3 айның планын күүседир сорулгалыг бис.

Ооң салган сорулгазы ажыл-херек кырынга боттанныр дээрзинге бүзүрээр мен. Коммунист, муриикчы чолаачының харыыларын чүс-шагын харамнанмайн ажылдап чоруур. Ооң мындыг чүткүлү Ленинчи юбилей медаль-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиңи-биле үнелеттинген. Ук башкының чуруунуң Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында аскаиы черле чөп. Ол—республиканың мурииктиң болгаш идепкейлиг кижилериниң бирээзи-дир.

Чимис АДЫГ-ООЛ,
библиотекарь.

Барып-барып бады келген
Бажы бедик Бай-ла тайгам.
Эгиип-эгиип бады келген
Эктн бедик Бай-ла тайгам.

Бүгүдеге билдингир бо ырыны Маадыр биле Чечек чамдыкта ийилээп-даа бадыргылаптар. Чүге дээрге Чечек — агиткультбригаданың кежигүннериниң бирээзи, ооң активчи киржикчизи. Бо-ла Чүлдүм-Сүрүң Базыр-оол, Борис Чамбыт, Александр Сендо шыкаш хөгжүмчүлер-биле болгаш суггарылга системазының эргелелиинде чолаачы Виктор Саая, септелге-тудут участогунуң ажылчыннары Хөнтак-оол болгаш Магат Саазлар, бызанчы Маадыр-оол Содунам, тудугчу Эскен-оол Кондурай шыкаш мыраажылар-биле бижыг харылзаалыг. Оларныц-биле кады чаа ырыларны өөренип, нептередиш агиткультбригаданың концертиниң программазын чаартып, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Чечек училище дооскан соонда, Маадырның ашаы-биле, Хандагайтыга чурттай берген. Ооң күш-ажылчы базымнары оон эгелээн. Чаа ажыттынган уруглариың хөгжүм школазынга башкылап тургаш, училищеге өөренип алган билиин амыдыралга боттандырып киирипкеи. Ол үеде Хандагайтының «Чадаган» агиткультбригадага уран чүүлге ёзулуг бердинген болгаш талантылыг кижилер турганын, оларның көргүскен дузазын болгаш үлегерии ол өөрүшкү-биле сактып кээр. Ынчан аңаа Шулуу Опал, Монгуш Лва, Бичее-оол биле Балган Монгуштар дээш, бот-тывынгыр артистериң кабызын ол дээр. Ам РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, ынчан школачы Надежда Куулар база агиткультбригадага киржип турган. «Чадаганның» Тес-Хем, Монгун-Тайга, Тожу, Иркутск Новосибирск дээш барбаан-четпээн чери чок. Чечек ооң улуг өөредиинии алган, ынчангаш Бай-Тайгага ол арга-дуржулгазын ажыглаан.

Чечек Салчаковнаның ажылгыры, моган-шылаазы кайгамчык. Дөн бажында инектерии саар болгаш оларны кадарчыга хүлээдир. Ол аразында хавааннары база бар, оларны чемгерери мындыг-ла белеп эвес. Ооң-биле чергелештир огородун суггарар, ооң бок үнүжүн чулар. Уруглары отугун кээрге, оларны чундурар, хепкерер болгаш чемгерер. Оларның чамдыктарын садикке, өскелерни школага чедирер. Ынчан чораан дөрт чаш уруглу өстүрген. Черле хер чүүр, чем кылыр дээш, өг-бүлеиин ажылы төвер эвес. Ындыг турбуже, план тургузуп, күчээлдерге белеткеиип, лекция бижип база четтингиптер.

Ооң сес шакта-ла школаже чорун каар: школаның арыгсилиидеи эгелээш септелгеинге чедир, өөреникчилерии өөредилгезиниден концерт белеткелинге чедир ооң харыылавас-ла ажыл-херээ чок. Ол-ла ынчап турда, хураа-суглаа, хөй-ниити ажылдары база бар Чечек Салчаковна бодаг үезе районуңуң культура килдизинде партия эге организациязының секретарының оралакчызы Тээли суурда херээженнер төвүлелиинин кежигүнү, школада профэвилел комитединиң даргазы, көдээ Советтиң депутады... Ол бүгү даалгаларыны болгаш хүлээлгелерин күүседи-биле күүсетпишаан организацияларга болгаш агитквартираларга, ада-иелерге лекция номчуп, школага болгаш Культура бажыңыгга концерт белеткежип база четтингиптер турар. Уран холдар делгелгелери, ниизы-бүрү кежээлер, ужуражылгалар болгаш байырлалдар ооң киржилгезиниге эртип келген. Мындыг чайжок хирезинде, та кажан четтингип турар чүве, делгелгелерге ооң уруглларга даарааи болгаш аргаан хептери болза көстүр. Нота бижип, ыры база чогаадып турар. Ындыгы школада дыл башкызы Тараа Оссүрүн «Кызыл-Дээмга келдаан, өнүк» дел шүлүүгге чогаатказ аялгазы Бай-Тайгада иептерей берген. Мынчаар ажылдап кээрге, хомуктуң чээрби дөрт ш... та камчап четчип турар чүве?

Ооң дөрт уруу — Тээлиде үлегерлиг кижизидилгелиг болгаш школада уруглар-ла өөредилгелиг уруглар-га хамааржып турар. Оларның шүптүзүү уран чүүлге ынак, ырлаар, хөгжүм херек-селдериниң шүптүзүлгэ ойнаар. Онгу классчы Роля — фортепьяно, тоску классчы Володя — баян класындта өөренип турар. Дөртку классчы Демир бо күзүн домра өөренип эгелээр. Буян ам-даа бичии, ынчалза-даа садикке ырлап, бажыңынга пианино ойнаарын оралдажып турар. Ынчангаш өг-бүле концертинге шүптүзүү киржип турар.

Башкы чүгле бодувуң уруглар эвес, школазында болгаш класында уруглары шүптүзүп кижизидип база өөредип турар. Ооң бир өөреникчизи Анна Доңгак Кызылдың уран чүүл училищезин дооскамының соонда, Хандагайтыда уруглариың хөгжүм школазында башкылай берген. Бо школаның фортепьяно класын дооскан Иргит Салбак Красноярскиниң уран чүүл училищезинде чедиишкининг өөренип турар. А Уран Очур бо-ла школазында ыры болгаш хөгжүм башкызы. Хоочун Галина Кенден, Александр Сендоо, комсомолчу Урана Лопсан-Сүрүң, Сайлык Хертек болгаш өске-даа башкылар хөгжүм школазында башкылап, уруглары хөгжүмге болгаш чараш чаңчылдарга кижизидип турар. Бо хүннерде сааиы авалыг Арина Мандыт, чолаачы ачалыг Санда Байдос болгаш ооң-даа өске он-он өөреникчилер хөгжүм школазында чагаай сеткилдиг мергежилии шингээдип ап турарлар.

Чечек Салчаковна уруглар кижизидилгезиниге болгаш районнуң культурлуг амыдыралын хөгжүдүриге көскү үлүүн киирип, амыр-дыжын болгаш үе-шагын харамнанмайн ажылдап чоруур. Ооң мындыг чүткүлү Ленинчи юбилей медаль-биле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиңи-биле үнелеттинген. Ук башкының чуруунуң Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында аскаиы черле чөп. Ол—республиканың мурииктиң болгаш идепкейлиг кижилериниң бирээзи-дир.

Чимис АДЫГ-ООЛ,
библиотекарь.

«Чедир бодавазывыс ол-дур»

деп чүүлге хамаарыштыр

ЫРАККА ЫЯТ, ЧООККА ШООТ

Май 30-де үнген «Шында» Киргизия чурттуг комсомолчу, ам Бай-Тайга районда улуг инспектор, милицияның улуг лейтенантызы Турсунбек Чалоглуң «Чедир бодавазывыс ол-дур» деп материалны номчаш, чүрек сагыш кээп, элээн боданыр ужурга таварыштым.

Ында корум-чурум дугайында бижип турар. Оорлаар, кемнерек үүлгедир, арага-дарыга хандыыр чоруктарның когу үзүлбейн турарын бир деминг эвес чоруктарның үржүүндан, чамдык удуртукчу ажылдакчыларның корум-чурумну тоомчага албас, ону кылып чорудар тускай кижилер барлыг болгай дээр хөөннерге алыскаш, бодамга чок буу-хаа шинтпир үндүрер чоруудан бо талазы-биле байдал улам бакшырап кел чыдарын сан-түнбиле болгаш өске-даа боттуг фактылар-биле автор сеткилин дүвүрел көргүскен.

Районнуң, бүдүрүлгелериниң, организациялариның удуртукчуларын райкүүскомга чыллаш, Май 1-ниң байырлалын эки, организастыг эрттирер дугайында чугаа кылып тура, доразында араганы кижан сөдар дугайында айтырыгны чүге чугулалап көре тергеня ол? Харын-даа үр боданмайн-даа кижилер хөлеп, хөөрешкей-ле дээн хөөн-биле, тәлонну үлеп бергеш, Май 1-2 хүннеринде араганы сөдар деп дугурушкаш, шинтпирлей тыртып алганын чүүн-биле тайылбырлаарыл?

Оон соонда арага магазинин ажыттыганда хамык чүве эгелээн. Сыңмарлажып, күштүг кижи-ле кайы хамаан чок чараа чүткүп, баскылажып, алгыш-кырыш, шоп-содаа үнүп турган. Эң-ле бүжар, чыдып калган чорук! Ону оон өске дүү дээр боор!

Чажырган канчаар, бистинде — Кызыл хоорайда пиво-даа, арага-даа садып алыр таварылгада база ындыг чаржынчыг байдалды көөр бис. Ындыг өткүлешкен, хунаашкан кижилерниң арасында аныяктар хөй. Ылаңгыя районнардан келгеннер кара эңдерик болуру таан чаржынчыг. Бирээ тәлон-биле арага сөдарын чөпшээрел каан чүве болганда, оон чурумуи анаа келген кижи бүрүзү бодаза эки. Шынаа-ла, ылаңгыя байыр-чыскаал таварыштыр арага сөдаа бергенде берге чүве-ле болгай ужу-кыдыы чок чыскаалган улус, мурнуче шүргээн, алгыш-кырыш үндүрген «күштүг» кижилер. Өскээртен келген кижилер көөр болза, шынап-ла каракка чаржынчыг: ырякка ыят, чоокка шоот...

Чүрүм чок чорук мырынай кедерей бээрге, бөлүк шагдаа эштер күш четпейн. Тээлининн ол магазинин ынчан хагдырганы чөп. Оон соонда чүү болганыл? Автор мынчаар бижип турар: «Мээң ада-нем ышкаш удуг назылыг эр, херээжен кижилер эзирип алгаш, мени бүдүрлеп, эки-бак сөглеп, артымнаан шанчып, хевирлеп силгип турдулар. Чүвениң ужурун тайылбырларымга безин дыңнаар шаа чок болганнар. Чоорту даш тудуп алгаш, өлүрер деп кыжаныл, кара тураында аяжылай бергеннер...» Моңу чүү деп тайылбырлаарыл? Барып-барып, корум-чурум тудукчузу шагдаа кижиже чепсектиг халдап, оон амы-тыныңга кыжаныл турар чоруктуң агартыр бис бе? Бо дээрге, харын-даа мырыңай кеземче хөөлүзүп, өзүгаар көөр үүлгединг-дир. Ол үеде Турсунбек биле кады магазин хагдырган шагдаа өөрү болгаш оны көрген, билген өске кижилер канчап барганыл? деп айтырыг тургустунуп кээр-дир. Шынаа-ла, карак ажыт дезипкенниер бе азы көрбээченнер-билбээченнер турганнар бе? Ажылдаар дээш ындыг ырак черден келген оолга бодувеетүң кандыг «культуравыстың» көргүскенивис ол? Ээлдүт-ла ыядынчыг чорук-тур. А оолдуң талазындан дезипкенин эки эвес деп бодаар мен. Улус эвилелдеп, ол-боже, удуртукчу даргаларже-даа болза телефоннап, үлам эрес демисежир турган. Бичин сууда чүү боор, ындыг ийи-чаңгыс төлеп чок, дүржок кижилер билдингир болгай, дөмей-ле кайнаар-даа бардыр бас?! Оларны туткаш шиндер херек.

Пиво болгаш арага садар талазы-биле байдал чүгле Бай-Тайгада ындыг эвес, өске черлерде база ындыг дизе чазыг болбас. Арага көргеш, ийи карак шурууланы бергеш чүткүүр чорчувустуң кажан чидирер бис?

К. ТҮЛҮШ,
Кызылдың чурттакчызы.

Күш-ажылчы эвес

орулгаларның оруун дуглаар

ЭЭЛЧЕГЛИГ ҮНҮҮШКҮНДЕ

Бии-Хем районнуң улус судунуң үнүүшкүнүнүт хуралы хаая эвес болгулай бээр. Бо чылдың башгайгы айларының бирээзинде Аржаан суурнуң Культура бажыңынга ындыг суд болуп эрткен. Суурнуң хөй чоңу чыылган бо черге Т. А. Калягина биле Г. В. Калягина оларның херээн сайгарган. Олар хөй түңнүг акша оорлаан болганнар.

Оларның кайызы-даа Аржаан суурнуң ажаалга кассазынга контролёрлап ажылдап турган. Туранның төп ажаалга кассазының ажылдакчыларының контролюнуң сулазын ажыглап алгаш, күрүнениң кассазынче холуң сугарын олап шиитпирлээнер. Самчыгдакчылар чоңдан хүлээп алган акшазының демдеглелин чорутпайн, аңаа-ла боттары хуувында хереглеливге чарыгдап турганнарны илереэн. Чамдык таварылгаларда ол акшаны аъш-чемге, ядик-кепке чарыгдап, төрелдеринге берип, а харын-даа куда эрттиреринге хереглеп турулаан.

Туранның ажаалга кассазының удуртукчулары сөөлгү үш чыл дургузунда ук ажаалга кассазынга чүгле үш удаа ревизияны шала-буза кылган. А херек кырында инструкция ёзугаар алырга, чылда ийиден эвээш эвес катаа шиңгыы хыналданы чорудар ужурлуг. 1983—1984 чылдарда төп ажаалга кассазының ажылдакчыларынга чигзиичиг түңнер билдинип турзажок. Аржаанның ажаалга кассазының ажылдакчыларын үргүлүү тинлекчи деп санап, шаңнал акшаны берип турган. Ол «мурнакчы контролёрлар» үр үеде күрүне оорлап, оон туржут акша шаңналын безин четтирип келгени дыңналдаан ылергээн. Оларның мындыг үүлгедиин бир акша салыкчызының кичээнгейлиг чоруу тодаратказ. Калягиннерниң өг-бүлезиниң кемниг үүлгедиглериниң оруун шак мынчаар дутпаан. Истелгениң илереткени Тамара Калягина үш чылда 6507 рубльди, а уруу Галина 9694 рубльди самчыгдаан болган. Суд истелгениге олар буруузун долузубиле биилиргеннер.

Суд Т. А. Калягинаны инити чурумнуг эдип чазаар күш-ажыл колониязынга 8 чылга, а Г. В. Калягинаны 7 чылга хоспталгазынга кадып шииткен.

А. СОЯН,
улус төлээзи.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ХООЧУНУ

Беш чылдың кижилери

Чаңгыс бүдүрүлгеге күш-ажылчы бызымын эгелээш, олла черинден буянныг дыштанылгаже чоруй базар кижилер ховар таваржыр. Ындыг кижилерниң бирээзинге Бири Бегзиевич Ооржакты адап болур. Ол бодунуң күш-ажылчы оруун 1948 чылда Кызыл-Мажалыктың машина-трактор станциязынга трактористеп кирип алгаш эгелээн. Ам оон ажылдап турар бүдүрүлгезин септелге-техниктиг бүдүрүлге деп адаар апарган. Оон күш-ажыл дептеринде ажылга хүлээп алган деп чаңгыс-ла дем-деглел бар. Барык дөртен хире чылдарның дургузунда ол маңаа ажылдап келген.

Бири Бегзиевич буянныг дыштанылгаже үнгеш, ам алды чыл болган. Ынчалза-даа ол ажылчын туружун кагбаан. Ол бодунуң байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип, бүдүрүлгениң сегелге мастерскаязында мотористеп ажылдавышаан. Б. Ооржак бо бүдүрүлгениң үндезилекчилериниң бирээзин. Борта канчаар ажылдап чедип келгенивиин дугайында ол мынчаар чугаалаар:

— 1948 чылда «Искра» колхозтан (ам «Шекпээр» совхоз) үш кижи МТС-ке өөренип келген бис. Ынчан чаа-ла ажыттынган трактористер курузунга өөренип келгенивис ол. Ынчан борта чаңгыс өг бар. Бис база-ла бир өглүг, чем кылып бээр поварлыг келдивис. Ол курска өөренип келген кижи 36. Башкывыс ат-сураа алгый берген, мрда безин ырлажып турарывыс. Чавыдак Кара-оол турган. Ынчан МТС-ке ГАЗ-51 маркалыг бир машина, 5-6 ат бар чүве. Ол эвилге-биле НАТИ дээр трактормуу ангы-ангы кезектерни ийи-үш катап чоруп турган, сөөртүп эккээрге, боттарывыс эптеп, тургузуп алган бис. Оон бээр-ле мында ажылдап артып калганым бо.

Өрген чок турган черге машина-трактор станциязын организастап тургузарынга, механизатор кадрларны өөредип белеткээрингe Бири Бегзиевич Ооржак төлептиг үүгүн киргенниериниң бирээзи. Чаңгыс сеспиле чугаалаарга, бүдүрүлгениң херимииниң иштинден ол ыраваан, оон буянныг дыштанылгаже үнген. Дөртен чыл мурнунда борта машина-техниканың кээп, аныяктарның орта өөренип ап турганын Б. Ооржак чугаалай бергенде, салдынмастай бээр. Оон ол чугаазы солун-даа. Бири Бегзиевичиниң ол чугаазын дыңнап оргаш, бөгүнгү байдалды дедиеп көөрге, бо эрткен үениң иштинде кайы хире сайзырай бергенивис магаданчыг.

Бо бүдүрүлгеге оон ажылдап келген дөртен чылдарының иштинде бүдүрүлгениң ат-сывы безин үш-дөрт катап өскерилген. Чаа техника хүнбүрү немежин турар болганда, бүгү чүүлдер чаартынган, өскерилген болур. Ону өөренип, билип албазынга ажылдаары бергедей бээр деп чүвени билгеш, Бири Бегзиевич боду бээ-ла билиин бедидип ап келген. Бодунуң дагдыныл алганы ийи аныяк оол-биле трактор шимчедикчизин ол септел турар.

Бүдүрүлгениң септелге мастерскаязынга кире бээрге, мотор септээр цехте ажыл-иш хаймыккан турар. Янзы-бүрү марканың тракторларын, машиналарының шимчедикчилерин часкаан, адырган, септээп турар. Мотористерни автомашиналарның болгаш трактордарының шимчедикчилерни септээр кылдыр ийи звенога үзүп каан. Олар аразында социалистиг чарыштыг ажылдал турар.

Бо хүннерде Б. Ооржак бодунуң мергежилиге өөредип алганы аныяктар Михаил Адыг-оол, Альберт Аракчаа олар-биле бир звено болуп алган, ол звенону удуртпушаан, кызымак ажыллап турар. Звено айда-ла 5-6 шимчедикчи септээр планныг. Септекчилер ол планныг даалгазын доктаамал ажыр күүседип келген. Бо чылдың эрткен айларында трактор шимчедикчилери септээр планныг онаалдазын олар дыка ажыр күүсеткен. Планнан ажыр 7 шимчедикчини эки шинарлыг септээн. Олар чүгле бодунуң районунуң ажыл-агыйларының трактордарының шимчедикчилерин септеп турар эвес, харын кожазы Бай-Тайга, Сут-Хол, Чеген-Хемчик, Өвүр районнардан келген чагыгларны хүлээп ап турар.

Ажылга кол-ла чүве шинар деп чүвени звенонуң ишчилери эки билир. Септеттинген шимчедикчилер ажылдаза чогуур хуусаазынга чедир ажылдавын дээш септелгени шынарлыг кылыр сорулганы олар боттарының мурнунга салган. Чагыгларны чогуур хуусаазында күүседир талазы-биле артык кезектер-биле хандырылганы экижиткенин звенонуң септекчилери демдеглеп турар. Септекчилерниң септээнин шимчедикчилер багай кылдынган дугайында хомудалдар ажылагыйлардан келбейн турар. Септекчилерниң сөөлү ажылхерек-биле харышпайн турарымык бааза бир хереңнин оол бооп турар.

— Трактористер күрүзүн кадыы доозаан эш-оорунерден мында ажыттан турар улус бар бе? — деп оон айтырдым.

— Ийи кижи бар. Септел каан шимчедикчилерни хынап, ажылдадыр Доктак-оол Ооржак биле аштакчы Белекей Монгуш. Олар бо бүдүрүлгеден өске черге ажылдап көрбээн. Бистин бүдүрүлгеде үр чылдарда ажылдаан, хоочун кижилер ол-ла-дыр.

— Коммунист кижи-дир силер. Бүдүрүлгеңерде эде тургустунуушкун канчаар чорун турарыл? — деп, Бири Бегзиевичиден айтырдым.

— Эде тургустунуушкун дугайында чугаа-соот хөй-ле чорун турар. Ынчалза-даа тодаргай өскерди берген чүве эки-ле көзүлбейн тур. Ажыглаттынмайн турар, дериг-херекселдер бар. Ажылчыныарның ажылдаарынга таварымчалыг байдалдар ам-даа чедир тургустунмаан. Ажылчыннар ортузунда социалистиг чарыштың дээштин чавыс. Көскү агитация эргижирээн. Машина-трактор мастерскаязында техника чүүр чер чок. Карбюраторлар септээр, хоюглаар, электрик шкетери дыка үр үениң иштинде ажылдавайн келген — деп, ол хомудаан сеткилин сөглеп олтурду.

Бүдүрүлгеде партия организациязының секретары Д. Күжүгет коммунист Бири Бегзиевич Ооржактың үстүнде хомудалны базыткан, бо айтырыгны тодаргай шиитпирлеп чадап, эде тургустунуушкун талазы-биле ажылды сула чорудуп турарын минии чугаалады.

Бо бүдүрүлгеде 15 коммунист бар. Коммунистериниң ролюн бедидер, ажыл-агыйны эде тургустунуушкунуң негелдезинге дүштүр таарыштыр тургузар талазы-биле партия организациязы дээштит ажылдарны чорудар үе келген. Иинитизи-биле хөй-иннги организациялары кескү ажылды чоруттайн турар. Мергежил бедидер курстарны мында организаставаан. Бүдүрүлгениң хоочунлары аныяктарны боттары өөредип ап турар. Бо талазы-биле бодунуң санал-оналын коммунист Б. Ооржак хуралдарга хөй удаа чугаалап келген. Ынчалза-даа оон чогуур түңнелдер үнмейн турар.

Коммунист Бири Бегзиевич Ооржактың удуртун турары септекчилер звенозу Улуг Октябрьның 70 чылын күш-ажылчы белектиг үткүүр дээш күженишкинниг ажылдаан турар.

М. ХОЮГ-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Амгы үеде Прагада хлеб бүдүрер дөрт улуг завод болгаш хлеб быжырар он беш черлер бар. Бир хүнде-ле олар 13 янзы-бүрү аттыг 150 тонна хлебти быжырып турар. Ындыг улуг хемчээлдиг бүдүрүлгени механизастаанының болгаш автоматчыткаанының ачызында чедип алган.

ӨҢНУКТЕРИВИСТИҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

Фотообъективте Чехословакия

Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларының ындыг улуг бүдүрүлгелери-биле кады бүгү найысылалда билдингир хлеб быжырар бичии черлер база бар. Ында хужуурлары, өрүп каан булочкаларны болгаш ээжегей, джем, тоорук болгаш өске-даа үүлдер-биле быжырган калачилерни бүдүрүп турар. Бедик мергежилдиг кадрларлыг болганда, олар эң-не бедик шынарлыг, үргүлүү чаартынып турар ассортиментилиг продукцияны бүдүрүп турар. Оларның чанында боттарының фирма магазиннерин база ажыткан. Кандыг-бир хүнге, юбилейге, байырлалга таварыштыр аңаа чагыг кылып ап болур. Садып алыкчыларга бараан болурунуң ындыг хевирииге онза цивээгейгин салып турар.

ЧУРУКТАРДА: Мостецк кудумчузунда хлеб быжырар черниң фирма магазини; Москва кудумчузунда хлеб быжырар черде торттарны бүдүрүп турары.

ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

ХАЛДААР ДЕП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. Эрткен чылын Ливияга таварыштырган ындыг шээжылакчы согугну Иранга удур чорударынга Каттышкан Штаттар белеткеп. Персид мугулдурнуң дутайында америк шериг күчүзүн улгаттырганының үезинде ындыг халдаашкын кылырынга четчир күштүг тургузар ужурлуг. Ындыг дужаалды бергеш. Ол дугайын «Филадельфия инкуайрер» солугга боттарының фамилиязын адап бээрин хоруп турган администрацияның албан кижилери дыңнаткан.

Ынчаар болган кылган операцияны чорударынга сылдак кылдыр ук мугулдурнуң районунда америк түктүт корабльдер тургустунуп келген «эбыылды» ажыглап турар. Мугулдурнуң эриинде туруп турар Иран ракеталарны ындыг «айыылдың» үндезинин кылдыр санап турар. Албан кижилериниң чугаалап турары-биле алырга, ол ракеталарже баштайгы согугну бир эвес Иран аңаа чаа ракеталарны тургузуптар-даа болза кылып болур.

Иранга удур шээжылакчы операцияны чорударынга белеткел Персид мугулдурунга АКШ-тың шериг күчүзүн улгаттырар дээн АКШ-тың сорулгазының бирээзи болур-дел, «Филадельфия инкуайрер» айыткан. «Кол сорулга—аңаа моңгезя-биле быжыглаттынган алыры». «Бистиң ында туруп турарывысты доктаамал деткиири-биле бүгү-ле үүлдерни кылып турар» деп, Ак бажыңның улуг дужаалдыг төлээлекчизи медеглээн.

ВАШИНГТОН. Си-би-эс телекомпанияга интервьюзунга Ак бажыңның аппарадының удуртукчузу Говард Бейкер АКШ эвес, а Иран Персид мугулдурунда дүшкүүрлүг байдалды «өскүдүп» турар. Бейкериң чугаазы-биле алырга, мугулдур районунга чаа ракеталарны тургузуп тура, Иран Каттышкан Штаттарга хамаарыштыр бодунуң маңзээниңг хөделиишкиниерин көргүзүп турар. Янзы-бүрү харылзаалар дамчыштыр мугулдурнуң эриктериге ракеталар тургузарынга АКШ «чөпшээрешпес» дээрзин Иранга сагындырган деп, национал камгалал талазы-биле президентиниң дузалакчызы Фрэнк Карлуччи дыңнаткан.

(СЭТА).

УЖУРАЖЫЫШКЫН

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиңгине секретары Я. Кадар партиякүрүне делегациязын баштап алган ВҮР-да албанның пайыралчы али-чоруун кылып чорун турар ЧАРН ТК-ның Чиңгине секретары, Мооддуң Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх-биле ужурашкан. Чепсегленишкинии дужурер талазы-биле ССРЭ-ниң саналдары болгаш ооң тайбың инициативалары венгр улустуң үндезин эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп, ол ужуражылгага Я. Кадар медеглээн. ССРЭ-ниң тайбыңга инакшылдыг болгаш конструктивтиг даңгыны политиказының үглакышкынын деиштирлиг бүгү кижи төрелгетеп деткип турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. Эрткен хонуктарда израиль артиллерия мурнуу Ливанда Кабрика, Жимас, Аин-Фаджр дээр чурттакчылыг суурларны аразатаныы-биле бооладаи. Бекаа хемниң мурнуу районнарынга шээжылакчылар массалыг аглаашкынны болгаш үжеп чиндишкинин чорутканнар. Сайдадан чөөн чүкте турар районда дүшкүүрлүг байдал хевээр арткан. Ында «Мурнуу Ливанның армиязының» болгаш машиналп-патриотчу күштериниң кезектериниң аразында артиллериями ажыглап тургаш аткылажыышкынны үргүлүүлеп турар. Халдакчының дайынчы катерлери Ливанның эриктерин мурнуку мыкаш дуй шаптыктап алган турар.

Эрткен хонуктарда ливан патриоттар Кантара болгаш Али-Тхер дээр чурттакчылыг суурлар чоогунга израиль таңмылдарже халданнар. Тыр-Харфа суурнуң чоогунга партизаннар коллаборационистериниң туруштарын боолаан. Эжелекчилер болгаш оларның холезилендикчилери улуг чидирге таварышкан.

(СЭТА).

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИИ

АММАН. Эжелеттирген Газа болгаш Эль-Халиль хоорайларның араб университеттериниң студентилери өөренирин сокпаткаш, дарзалдың болгаш кара туразында аажылаашкынның израиль политиказынга удурланыры-биле кудумчуже үнүп келгеннер. Аңаа харыы кылдыр эжелекчилер түдүп хорутдаашкынны чорудуп, комендант шагыы чарлаан, университеттерни болгаш өске-даа өөредилге черлерин хаап кааннар. Чыскаалганнарга удуруш-шеригчилерни чоруткан.

Иорданның барын эриинде хоорайларга болгаш Газа секторунга чыскаалгаммарның колонналарынче солдаттар чайгыс эвес удаа боолап турганнар. Бейт-Лахманың студентилер хоорайжыгажынга ийи палестин аныяк оолдарны аарыбиле балыглаан. Дженин хоорайның чоогунга оруктаа палестиннер олуруп алгаш чораан машиналы эжелекчилерниң шериг таңмылы боолаан. Машинага олурганнар аарыбиле балыглаткан. Наблуска чыскаалды тарады ойладып турда, израиль солдаттар 15 харлыг палестин оолду өлүрген.

Бейт-Лахи хоорайдан ырак эвесте Ад-Духейша дээр палестиннерниң лагериңе чурттап турган израиль көжүп келгеннер ёзулуг хындып-кырымышкынны чорутканнар. Ында кээп турар медээлер ёзугаар алырга, боо-чепсектиг 70 ажыг сноюистер арабтарның бажыңнарынче шүргүл кирип, улустуг эттеп-соо турганнар.

(СЭТА).

НЕГЕЛДЕ

ТОКИО. Каттышкан демократтыг партиязының (КДП) даргазы Ким Ен Сан Мурнуу Көрейге демократтыг реформаларны доп-дорзан боттандырып чорударын негээн. Бир эвес амгы мурнуу көрей чагырымкылар политиктиг аймыралды демократчыдар дугайында, хостуг соңгулдалар чорудар сорулга-биле чурттуң конституциязын эде көөр дугайында оппозициниң күштери-биле чугаалажышкынниер чорударындан ойталаар болза, Мурнуу Көрейге Чон Ду Хванның диктатуразынга удур чурттакчы чоннуң ооң мурнунда бооп көрбээн массалыг кампаниязы эгелээр деп. Сеулга болган парлалга конференциязынга ол айытказ. Ёзулуг демократтыг реформаларны боттандырып чорудары дээш ажылчы чоннуң, студентилерниң болгаш интеллигенциянның демисселиниң бажынга КДП туруп алыр деп, ооң баштыкчызы онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

МЕСИЛДЕЖИИШКИН

ХАРАРЕ. Мурнуу-Африка Республикадан кээп турар медээлер ёзугаар алырга, эрткен воскресеньеде Кап провинциязында Боинголету суурга болгаш Кейптаунуң кара кежиглер чурттап турары Гугулету дээр районунга африкан чурттакчы чоннуң полиция-биле каржы-доошкун сегиржип алышкыны болган. Шээжылакчылар боо-чепсек чок кижилерни боолаан. Он-он тайбың чурттакчыларны тудуп хоргудаан.

Расизмге удур сураглыг организациялар — «Кара аржыылдар», «Беш хосталганың шуулганы» болгаш хорутдаттыргаларның ада-иелериниң хөделиишкин комитеди онза байдалга удурланган мәссалыг чыскаалды июнь 12—16-да эртиреринче кыйтырган. Июнь 12-де чурттуң бүгү девискээринге онза байдалды. Преторияның эрге-чагыргазының кииргенинден бээр таптыг-ла бир чыл болуур.

«Кара общинаның төлээлекчилери-биле эрге-чагырганы үлежириниң» дугайында президент П. Ботаның «чаа» саналдарын Мурнуу Африканың демократтыг хөй-иннгия иелеэшкин кылдыр үнелеп корүп турар. Үк ёзу-чурумнуң башгыны «национал консультативтиг комитет» дээр үүлдүг тургузарын саналдаан, ол комитет, ооң чугаазы-биле алырга, «чуртту эргелеп башкарарынга африкажырның кирааринииң хевирии» болур ужурлуг. ЮПИ агентилелдиг корреспондентизиниге интервьюзунга политиктиг хайгаракчыларның бирээзиниң медеглээни-биле алырга, Ботаның саналы — «африкан чурттакчы чоннуң баштыңчыларының элээн каш катаа хүлээп албайн тураны чаа савалап каан эрги бараан болур».

НАЙРОБИ. Африка диртиг политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң оруунга кол моондак — апартеидтиг системазы болур болгаш, ону канчаа-даа тургаш узуткаар ужурлуг деп, Кениянның планнаашкын болгаш национал хөгжүлде министри Роберт Оуко Момбас хоорайга медеглээн. Мурнуу Африкада бооп турар болуушкуннар ак кежиктиг хөй кезиниң талазындан истеп сүрүүшкүнүнүң удам ыңнай калбарганының эреңнелели болур деп, ол демдеглээн.

(СЭТА).

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

БОТТУГ ЧОРУКТУҢ ТУРУЖУНДАН

Яңы-бүрү деңнелдерде — парлалгада, парламентилерде, партиялардa болгаш чазактарда Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарның Политиктиг консультативтиг комитединиң Берлинге болуп эрткен хуралының түңнелдерин чугаалажып көөрү үргүлүүлеп турар. Политиктиг консультативтиг комитеттиң хуралының киржикчилери Европада болгаш делегейде инити байдалды, чижээлээрге, ядролуг дайынны чайладырының, ядролуг песпекти бүдүрелин сокпадырының тодаргай айтырыгларын, Европага дүшпүүрлүг чорукту чавырылдырарын, делегей харылзаалдарын эде тургузарының сорулгаларын хаңзы-биле анализтеп коргеннер деп, бо талазы-биле кылдынган хөй-хөй тайылбырларда бижип турар.

Социалистиг чурттар ядролуг чепсекти дужуреринииң талазы-биле Берлинге хөй талалыг практиктиг санал-дарымы идил үндүрген болгаш 90 чылдарның эгезинге чедир Европага чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектиң аңаа хевирлерин 25 хүү кызырарының тодаргай программазын санаалдаан. Боттарының тайбыңга ынакшылдыг политиказын бадыткавышаан, база келир үедеги чугаалажышкыннарга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле боттарының шериг күчүлерин хөгжүдеринге хамаарыштыр эң-не бодамчалыг болуруига, ийи таланың денгиргүүрүнге хамаарыштыр чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектиң аңаа хевирлерин көвүдетпезинге база бир-ийи чыл дургузунда шериг чарыгдалдарын көвүдериниге мораторийни чарлаарынга белеткеп илереткеннер. Ындыг янзылыг хемчегларни алырынче НАТО-ның бүгү чурттарын кыйгырганнар.

«Бо бүгү дээрге нарын болгаш дүшкүүрлүг делегей байдалын чогумчудуп экижиттирииге улуг салымшкын болгаш» деп, КНО-ның чиңгине секретары Перес де Куэльяр онзалап демдеглээн.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Шериг доктриназын делегейниң

Политиктиг беседа

хөй-иннгиан бедии-биле үнелеп көрүп турар. Ону аналиэтеп коргеш, дыка хөй тайылбырлакчылар ооң барын талазы чурттарның шериг доктриналарындан улуг ылгалдын демдеглеп турар. Чүге дээрге ол, бирээде, социалистиг чурттарның камгаланыкчы шериг-политиктиг иннтиң сорулгаларын болгаш тустузуның шериг доктриналарын илергейлээн оларның коллективтиг доктриназы болур. Иинде, болдунар-ла кудуку деңнелге шериг күжүнүң деңгээмүүрүн тургузарының база шериг күчүлерин чүгле камгалалга четчир хемчээлге чедир кызырарының чугулазын көрүп турар болгаш алыс бүдүүжүнден камгаланыкчы доктрина болур. Адактың соонда бистиң доктринавыс алызындан чүгле камгаланыкчы сорулгалыг болганындан амгы үеде кандыг-даа маргылдаалыг айтырыгны шериг күжү биле шиитпирлевезин көрүп турар.

НАТО чурттарның ядролуг далдарындан кээп турар чамдык албан медеглелдеринде Берлин хуралының ажылының түңнелдеринге хамаарыштыр чүгле тайбың дугайында кандыг-даа факт барымдаа биле быжыглаттынмаан хоозун шуугаазыннар дыңналып турар. Консультативтиг комитеттиң хуралының түңнелдеринге хамаарыштыр НАТО күрүнелери огулуг харыы бериптерин кызытпайн-даа турарлар.

«Бир эвес олар чепсектиг халдаашкынга таварышпас болза Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер өске күрүнеге азы күрүнелер эвилелиниге удур кажан-даа, кандыг-даа шериг күжүн ажыглап эгелевес» деп социалистиг чурттарның Шериг доктриназында бижээн.

Варшава Керээзиниң чурттарының тайбыңы болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар дээш кирип келген тодаргай саналдары хөй. Европага чепсектиг күштерни болгаш аңаа боо-чепсекти 25 хүү кызырарын олар 1986 чылдың июнь айында-ла саналдаэннар. Ындыг хевирлиг саналдарны Берлин хуралындан улам тодаргайжыткан.

Бир эвес барыын таланың чурттары ол саналдарны деткип, ындыг хевирлиг хүлээлгелерин боттарынга алыр болза, делегейге тайбыңны доктаадып маңдырарынга бүгү өнүг аргалары амгы үеде бар апарган.

Геннадий ШИШКИН.

(СЭТА).

КАЖА ӨӨРЕНИРИЛГЕ

РЕСПОТРЕБСОЮЗ Т У Н ДАРААЗЫНДА ТЕХНИКУМНАРЫНГА 1987-1988 өөредилге чылында суртуулдар хүлээп алырын Тыва респотребсоюзтуң баштаар чери дыпмадып тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— товароведение болгаш аъш-чем бараанарын садыгларын организастаары.

— товароведение болгаш үлетпүр база аъш-чем бараанарын садыгларын организастаары.

— совет садыгга планнаашкын.

— бухгалтер үйеду.

ИРКУТСКИНИҢ ӨЛҮК-АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— Аяғыыр болгаш аныыртывыш ажыл-агыйы.

— мал болгаш ан өлүк чиг эдилиҢ товароведениези. (Хүндүскү болгаш бот-өөредилге-лиг салбырларга).

— правоведение (хүндүскү).

— кодээ ажыл-агый продуктыларының товароведениези (бот-өөредилге).

КРАСНОДАРНЫҢ МЕХАНИКА-ТЕХНОЛОГТУГ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:

— соодукчу-компрессор машиналарны болгаш дериглелерни (хүндүскү).

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:

— ном товароведениези (хүндүскү болгаш бот-өөредилге).

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВТИГ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:

— хлеб быжырар будүрүлге (хүндүскү).

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:

— аъш-чем белетиксп кылынмышы четпээнинерииҢ албан чергелериниҢ кижизидикчилерин белеткээр. 8 класс доосканнар—орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа назыны четпээнинериҢ салбырларга киреглер музыкага болгаш үи ылган биличиирге шылгайбыр.

Бо чылдан эгелээш, **күш-ажыл салбырынга** 8 класс доосканнарны би-ие баштай хүлээп алыр. Ниити билиг школазының 4-8 класстарынга күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 4 чыл. Орус дылга (диктант) болгаш математиканың албан чергелериниҢ кижизидикчилерин белеткээр. 8 класс доосканнар—орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа назыны четпээнинериҢ салбырларга киреглер музыкага болгаш үи ылган биличиирге шылгайбыр.

Бо чылдан эгелээш, **күш-ажыл салбырынга** 8 класс доосканнарны би-ие баштай хүлээп алыр. Ниити билиг школазының 4-8 класстарынга күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 4 чыл. Орус дылга (диктант) болгаш математиканың албан чергелериниҢ кижизидикчилерин белеткээр. 8 класс доосканнар—орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа назыны четпээнинериҢ салбырларга киреглер музыкага болгаш үи ылган биличиирге шылгайбыр.

Бо чылдан эгелээш, **күш-ажыл салбырынга** 8 класс доосканнарны би-ие баштай хүлээп алыр. Ниити билиг школазының 4-8 класстарынга күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 4 чыл. Орус дылга (диктант) болгаш математиканың албан чергелериниҢ кижизидикчилерин белеткээр. 8 класс доосканнар—орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа назыны четпээнинериҢ салбырларга киреглер музыкага болгаш үи ылган биличиирге шылгайбыр.

Бо чылдан эгелээш, **күш-ажыл салбырынга** 8 класс доосканнарны би-ие баштай хүлээп алыр. Ниити билиг школазының 4-8 класстарынга күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 4 чыл. Орус дылга (диктант) болгаш математиканың албан чергелериниҢ кижизидикчилерин белеткээр. 8 класс доосканнар—орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа назыны четпээнинериҢ салбыры: 8—10 класс доосканнарны хүлээп алыр. Школа

КЫЗЫЛДЫҚ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ 1986-87 өөредилге чылында дараазында салбырларга суртуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

Школа салбыры: 8—10 класстар доосканнарны хүлээп алыр. Ниити билиг школазының эге класстарының башкыларын, улуг пионервожатыларны болгаш узуткан хүнүҢ кижизидикчи башкыларын белеткээр. 8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа болгаш школа назыны четпээнинериҢ салбырларга киреглер музыкага болгаш үи ылган биличиирге шылгайбыр.

Бо чылдан эгелээш, **күш-ажыл салбырынга** 8 класс доосканнарны би-ие баштай хүлээп алыр. Ниити билиг школазының 4-8 класстарынга күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы 4 чыл. Орус дылга (диктант) болгаш математиканың албан чергелериниҢ кижизидикчилерин белеткээр. 8 класс доосканнар—орус дылга (диктант), математикага (аас-биле), 10 класс доосканнар— орус дылга (сочинение), национал школаларга орус дыл өөренип турганнарга — диктант, ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле) киреринииҢ шылгалдаларын дужаар.

Школа назыны четпээнинериҢ салбыры: 8—10 класс доосканнарны хүлээп алыр. Школа

ИркутскиниҢ учёт-кредит техникуму 1987—1988 өөредилге чылында «Ажаалга кассаларынга учёт» мергежилге суртуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Хүндүскү салбырга он класс доосканнарны хүлээп алыр. ӨөренириниҢ хуусаазы 1 чыл 8 ай. Ниити чүрүм ёзугаар стипендияны алыр. Техникумда общежитие бар.

Бот-өөредилгелиг салбырга ортумак эртемниг, ажаалга кассаларының шугумунда ажылдап турар кижилерни хүлээп алыр.

Киреринии экзаменнери (сочинение, математика (аас-биле) август 1-деп 10-га чедир Кызылга болур.

Дараазында документилерни ап алгаш келир: билдиришкин. О86/У хевириниҢ медицина шынызылгазы, 3×4 см хемчээлдиг дөрт фото-чуруук, эртемниҢ дугайында документ (боду), йадрлар киллизи шынызыктырган күш-ажыл депте-

Министерствоның төпчүткен бухгалтериязынга ажылдакчылар белеткээри-биле КРАСНОЯРСКИНИҢ САҢ-ХӨӨ ТЕХНИКУМУНГА суртуулдар хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниҢ Чырыдыышкын министерствозу чарлап тур.

8 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Техникумга өөренирии күзээнер чергелерде чурттап турар кижилерни хүлээп алыр болгаш өөредилге соонда оларны районнарның хереглекчилер инитилеглериниҢ ажылдалып чорудар.

ИрәутскиниҢ өлүк-алгы-кеш техникуму документилерни июль 5-ке чедир, а артканнары июль 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни хүлээп алыр чер: Кызыл хоорай, Шетинии-Кравченко кудумчузу, 31 тел 2-27-24.

ТАЙЫЛБЫР:

Хереглекчилер кооперациязының хоочуннары бүгү удуртар ажылдакчылар болгаш специалистер хереглекчилер кооперациязының практиктери ортумак эртемниг, бо ажылдап турар черинде 2 чылдан дөрээш эвес ажыл стажтыг болгаш хереглекчилер организациязынын азы будүрүлезиниҢ чоруткан бижиктиг болза, өөредилге салбырынга экзамен дужаавайн кирер.

Кирерии күзээнер даразында документилерии кожар: ортумак эртемниг дугайында хереченнел, өөренип турган черинден характеристика, № 086/У хевириниҢ медицина шынызылгазы, 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруук, улус өөредилге киллизиниҢ чоруткан бижик.

Ниити билиг школазын 4 болгаш 5 демдектиг доосканнарны беседа соонда киреринииҢ шылгалдазын чокка хүлээп алыр. Киреринии күзээнер школаның педсоведаниин шиитпирии азы район, хоорайның улус өөредилге киллизиниҢ өөредирүлүле чоруткан бижиин көргүзер.

Директорга билдириишкиниге дараазында документилерии кожар: ортумак эртемниг дугайында документ (боду-биле), № 086/У майык ёзугаар эмчи шынызылгазы, күш-ажыл депте-рииден үшта бижиилге, чаңгыс-зай майык-биле совхозтарның, албан черлериниҢ болгаш организацияларның өөредирүлүле чоруткан бижии, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чуруук, паспорт болгаш төрүттүнгенииҢ дугайында хереченнелди, шериг биледии азы киир бижиткенииҢ дугайында хереченнелди бодуузекеп көргүзер.

Документилерии — 8 класс доосканнарга — 1987 чылдың июнь 1-деп июль 31-ге чедир, **10 класс доосканнарга** —июнь 1-деп август 14-ке чедир хүлээп алыр.

Киреринии шылгалдаларын август 1-деп 20-ге чедир чорудар. Суртуул кылдыр киирии алырын 1987 чылдың август 21-деп 26-га чедир чорудар.

Училищеде ниити ыр, танцы ансамбльдери, спорт секциялары ажылдап турар.

УчилищениҢ адреези: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 56, телефону—2-63-84.

КЫЗЫЛДЫҚ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ даразында салбырларга суртуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

1. Дириижёр-ырлынын.
2. Улустуң хөгжүм хереселдиниҢ. (баян, аккордеон, домра, дошпулуур, гитара).
3. Үрер хөгжүмүүн. (кларнет, труба, тромбон, саксофон, гобой, флейта).
4. Фортепиано.
5. Хылдыг хөгжүм хереселдиниҢ.
6. Ырынын.
7. Музыка теориязының.
8. Клуб салбырының (улустуң хөгжүм хереселдери, баян, аккордеон, хореография, театр коллективиниҢ удуртукчузу).
9. Уран чуруга салбырының.

Училищеге 30 хар чедир назылыг оолдар болгаш кыстарны хүлээп алыр. Дириижёрлыының болгаш ыры салбырларыга 18 хардан өрү назылыгларны хүлээп алыр. Музыка салбырларыга киреглерниҢ музыкага салымныг шы-

КрасноярскиниҢ көдээ ажыл-агый институдуңуң Тывада филиалы 1987-88 өөредилге чылында агрономия болгаш зооинженер факультеттериге хүндүс өөреннири-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Киреринии күзээнер химияга, биологияга, орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) шылгалда дужаар. БилдириишкиниҢ филиалдың дирекгорунга шилип алган тускай эртемни айытпышаан даразында документилерии кожар: ортумак эртемниҢ дугайында документ (боду-биле), спецгу ажылдап турган черинден характеристика, эмчи шынызылгазы (286 майык), күш-ажыл депгеринден үшта бижиилге, 6 фото-чуруук.

Институтка киреринии күзээнер шериг биледии, паспорттуу болгаш өөредилге соонда документилерии дугайында квитанциязы кииргенииҢ соонда дыпмаачыларны киир самазар. Институтуң бухгалтериязынга 15 рубль хемчээлдиг төлевирии хүлээп ап турар.

Өөредилге 1987 чылдың июль 6-да 18 шакта эгелээр.

Адрес: Кызыл хоорай, Калининии кудумчузу, 1 «В», телефону — 6-11-67, 6-13-96.

КрасноярскиниҢ көдээ ажыл-агый институдуңуң Тывада филиалы ол институтка киреринии-биле ай дуусалыг белеткелкурстарынга дыпмаачыларны хүлээп алырын чарлап тур.

Филиалдың директорунга билдириишкиниии болгаш өөредилге дээш төлевирииҢ дугайында квитанциязы кииргенииҢ соонда дыпмаачыларны киир самазар. Институтуң бухгалтериязынга 15 рубль хемчээлдиг төлевирии хүлээп ап турар.

Өөредилге 1987 чылдың июль 6-да 18 шакта эгелээр.

Адрес: Кызыл хоорай, Калининии кудумчузу, 1 «В», телефону — 6-11-67, 6-13-96.

Бурятияның көдээ ажыл-агый институдуңуң

дараазында мергежилдерге студентилер хүлээп алырын Тыва АССР-ниҢ Агроүлетүрүүнүң күрүне комитединиҢ чарлап тур.

Агрономия — делгем мерге жилдиг агрономиязы, агрономия болгаш хөрүн эртемни.

Ветеринария—ветеринария.

Зооинженер—зоотехния.

Кодээ ажыл-агый механизациязы — кодээ ажыл-агый механизациязы.

Экономика — кодээ ажыл-агый будүрүлгезиниҢ экономиказы болгаш организациязы; бухгалтер учеду.

Өөренир дээш факультедиҢ болгаш мергежилии айыткан билдириишкиниии ректорунга адрыга бижиир. Билдириишкиге кожар документилер: ортумак эртемниҢ дугайында документ (боду), ажылдап турар черинии администрациязының, партия (комсомол) организациязының, профкомуңуг-ат салганы характеристика, күш-ажыл депгеринден үшта бижиилге (ажылдан турарлардан), айыттынган хевирлёзугаар чоруткан бижиг (ажыл-агыйлардан келир кижилер). № 086/У хевириниҢ медицина шынызылгазы, 3х4 см хемчээлдиг алды фото-чуруук.

Билдириишкиниерии июль 15-ке чедир Тыва АССР-ниҢ Агроүлетпуркуркомунуң кадрлар болгаш өөредилге черлериниҢ киллизи хүлээп алыр. киреринии экзаменнерии июль 15-тен 28-ке чедир Тывамын көдээ ажыл-агый техникумунга дужаар.

Агрономия, ветеринария, зоо инженер факультеттерине киирлер орус дылга болгаш литературага (сочинение), биологияга (аас-биле), химияга (аас-биле), көдээ ажыл-агый механизациязына — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (бижимел-биле), физикага (аас-биле), экономика факультедиге — орус дылга болгаш литературага (сочинение), математикага (бижимел-биле) биологияга (аас-биле) экзаменнерии дужаар.

Документилерии дараазында адресче чорудар: 667009. Кызыл хоорай, Московская кудумчузу 2. Тыва АССР-ниҢ Агроүлетпуркомунуң күрүне комитединиҢ кадрлар болгаш өөредилге черлериниҢ киллизи. Телефоннар № 2-22-50, 2-41-44.

Саратовтуң Ю. А. Гагарин аттыг индустриал-башкылал техникумунга

дараазында мергежилдерге — күш-ажыл болгаш черчеңге башкызы, будүрүлге өөредилгезиниҢ мастерлери — суртуулдар хүлээп алырын Тыва АССР-ниҢ Чырыдыышкын министерствозу чарлап тур. Ортумак школа дооскан кижилерниҢ өөренир хуусаазы 2 чыл 10 ай.

Белеткелди дараазында мергежилдериниҢ базазынга күш-ажыл болгаш черчеңге башкызы, будүрүлге өөредилгезиниҢ мастерлери: «Металлды кезип тургаш, ажылдап кылыры», «Будүрүлге дериг-хереселдерии эптеп тургузары болгаш септээри».

Дужаар экзаменери: математика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). Хүлээп алган кижилерии профтехучилищениҢ суртуулдары-биле бир дөмей общежитие-биле хандырар.

Киреринии күзээнер дараазында документилерии бодузуга ап алгаш келир: дооскан эртемниҢ дугайында документ (боду), күш-ажыл депгеринии хоолгазы, медицина шынызылгазы, өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика, 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруук. Школаның өөредилге чөвүлелиндеп бижик.

Школаны 4 болгаш 5 демдектер-биле доосканнар киреринии экзаменнерии дужаавас.

Техникумга киреринии күзээнер районнарның улус өөредилгезиниҢ киллистеринге, Чырыдыышкын министерствозуңуң кадрлар киллизинге келир.

Телефон № 2-33-92.

Кызылдың башкы институду хүндүсүң салбырның бирии курузунга дараазында мергежилдерине студентилер хүлээп алырын дыпмадып тур: математика болгаш физика национал школаларга орус дыл болгаш литература, төрээн дыл болгаш литература, биология болгаш химия, география болгаш биология, эге өөредилгениҢ педагогиказы болгаш методиказы.

Киреринии экзаменнерии август 1-деп 20-ге чедир дараазында эртемнерге болур:

Математика болгаш физика мергежилгине — математика (аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле).

Орус дыл болгаш литература мергежилгине — орус дыл болгаш литература (аас база бижимел-биле), төөгү (аас-биле).

Орус дыл болгаш литература, төрээн дыл болгаш литература мергежилгине — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), төрээн дыл (аас-биле), ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

Биология болгаш химия мергежилгине — биология (аас-биле), химия (бижимел-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле).

География болгаш биология мергежилгине — география (аас-биле), биология (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле).

Эге **өөредилгениҢ педагогиказы болгаш методиказы мергежилгине** — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), математика (аас-биле), ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

Билдириишкиниерии июль 1-деп 20-ге чедир хүлээп алыр. Билдириишкинге дараазында документилерии кожар: № 086/У хевириниҢ медицина шынызылгазы, ортумак эртемниҢ дугайында документ (боду), үш черден ат салгаш, администрациязының шынызыктырганы характеристика, 3×4 см хемчээлдиг 8 фото-чуруук, күш-ажыл депгеринден үшта бижиилге (ажылдап турар кижилерден).

Институтка киреглерге паспорту, курлавырда шериг хүлээгелиглер шериг биледии, шеригге келдиртирлер шериг үчёдүнга кирер бижиктен хереченнелдии ап алгаш келир.

Ортумак школаны алдын медаль-биле, ортумак профессионал-техниктиг училищеии азы ортумак тускай өөредилге черлерии шылгаал диплом-биле дооскандар бирги экзаменни «бешке» дужаар болза арткандарын дужаавас. Бирги экзаменни «дөрт» азы «үш» дээкеже дужаар болза өске экзаменнерии шүптүзүүн дужаар.

Биология болгаш химия, эге өөредилгениҢ педагогиказы болгаш методиказы, математика болгаш физика мергежилдерге кирип турарлар ортумак школаны чүгле «беш» болгаш «дөрт» демдектерге дооскан болза, киреринии баштайгы үйн экзаменни 9-тан өөрээш эвес балгга дужаавайн таварылгага бир экзамен дужаарындан хостаттырып болур.

Документилерии дараазында адресче хүлээп ап турар: 667000. Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 34, башкы институду. Хүлээп алышкын комиссиязы.

Башкы институттарынга

КОНКУРС ЧОККА СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ЧЫРЫДЫЫШКЫН МИНИСТЕРСТВОЗУ ДЫННАДЫП ТУР.

КрасноярскиниҢ күрүмениҢ башкы институдуңуң филология, төөгү, күш-культура кижизидилгези, эге өөредилгениҢ педагогика болгаш методика факультеттериге.

Абаканның күрүмениҢ башкы институдуңуң даштыкы дыл (немец болгаш англи дылдар салбырлары) факультединге.

ИркутскиниҢ күрүмениҢ башкы институдуңуң филология, төөгү, педагогика болгаш психология (школа назыны четпээнинериҢ), музыка, дефектология, ниити техниктиг билгилер болгаш күш-ажыл факультеттерине.

ИркутскиниҢ Хо Ши Мин аттыг даштыкы дыл институдуңуң немец болгаш англи дылдар салбырларыга.

Шилип алышкын комиссиязы 1987 чылдың июнь 25-тен 29-ка чедир республиканың Башкылар биле бедидер институдуңга ажылдаар.

Бо институттарга киреглерии күзээнер райкүүскомнарның улус өөредилгезиниҢ киллистеринге баар.

Июль 1-деп август 1-ге чедир экзамен дужаар кижилерге белетиел курстары ажылдаар, оон соонда экзаменнерии (чер-черге) дужаар.

Институтка кирер деп турарлар дараазында документилерии ап алгаш келир: ортумак эртемниҢ аттестады (боду-биле), күш-ажыл депгеринии хоолгазы, № 086 хевириниҢ медицина шынызылгазы, өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика, 3х4 см хемчээлдиг 6 фото-чуруук, школаның башкылар чөвүлелиндеп чоруткан бижик.

Билдириишкиннерии 1987 чылдың июль 1-деп август 5-ке чедир хүлээп алыр.

Адрес: Кызыл хоорай, Калининии кудумчузу 1«В», телефону — 6-11-67, 6-13-96.

Аграар

Бөгүн республикага бүргел, аныыр, чамдык черлерге биче чыстаар, дииргээр, сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

Агаарның температуразы дүне 5—10 градус чылыг, чамдык черлерге бир градус чылыгдан, дөрт чедир соок болур. Хүндүс 20—25 градус чылыыр.

Кызылга чагбас, дииргээр чадавас, сонгу-барыын чүктен хаттың дүргени 9—14 метр.

Дүне 8—10 градус, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 12-де

«НАПЫРАЛ»: «Варвара краса, длинная коса» 9.30. «Сошествие с небес» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Земляничный дождь» 10.30. «Сиртаки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Человек-амфибия» 9.20, 12.50, 14.10 «Происшествие на улице Палаша» 11.00, «Новые амазонки» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Латиноамериканец» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» в 6: «Киносборник» 11.00, «Дамское танго» 18.00, 20.00 шактарда.

ИЮНЬ 12-ДЕ уран чүүл училищезиниҢ концерт залынга композитор

РОСТИСЛАВ КЕНДЕНБИЛЬДИЙ

автор концертке болуп.

Күүлүм кижилерии чалап тур. Эгелээри — 19.00 шакта.

Бо чылдың июнь 6-дан эгелеп автобус шымчыкчылаан Кызыл — Балгазын — Владимировка — Ильинка — Бүреи — Бай-Хаак — Сарыг-Сеп — Бүреи-Аксы — Кызыл маршрудунуң немелде рейизи ажыттынгыр.

Кызылдың автовокзалындан үнери — 13 шак 15 минута.

Автобус бо маршрут-биле неделаның 1, 4, 5, 6 база 7 дугаар хүнинерииде чорулур.

ТВ

ИЮНЬ 12-де

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ут». 8.15 — Делегей болгаш аныктар. 8.50 — «Музыкалыг төөгүү». Уран-чечен фильм. 10.10 — 10.20 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — — Д. Лондонуң ыыдырлары зарында. «Ут мааласы». 1-ги серияны. 17.25 — Орус музей. «Орус графика». 17.50 — Эртем болгаш амыдырал. 18.20 — Кадык болуурун күзеними. Турнем. 18.35 Бөгүн делегейде. 18.50 — «Алыс шыйыын ортээ». Док. телефильмниҢ баштайгы көргүүзү. Приболтика совет республикаларга удур АКШ-тың тускай албан чергелериниҢ аттыкүүшкүү-биле национализст эмигрант төптериниҢ чоңгурлу ажыл-чоруудузумнуң дугайында. 19.50 — «Русская песня» ансамбльдиҢ концерти. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Кино дугайында беседа. 23.20 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильмниҢ баштайгы көргүүзү. 8.50 — Р Шуман. Симфониялыг этюдтар. 9.20 — «Абдулла». Док. фильмниҢ баштайгы көргүүзү. 9.30 — «XXI чүс чылче экспедиция». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдыгга. 10.30 — Улустуң аялгалары. 10.45 — Уругларга фильм. «Ниити ыт». 11.45 — Англи дыл. 12.15 — Мультфильмнер. 12.50 — Бистиң садывыс. 13.20 — «Кайчаар дыштанып турар бис». Бот-тывыгыр цирк коллективиниҢ концерти. 13.55 — Авамның школазы. 14.25 — 14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Октябрьның чаштаачылары, чалбышпал-ла!». Улуг Октябрьның 70 чылынга турасхаактаан республиканың шөпер отрядтарының чыыш-конкурузу. 19.20 — Док. фильм. 19.30 — «Азия төөгү. Үндүрүлгелер. Медээлер. «Мал чеми белеткелиниҢ хүн демдеглези». «Июнь 14 — Чиик үлетпүр азымалаачылармыҢ хүнү». 19.50 — Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Мультфильм. 20.15 «Кадың ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — Док. телефильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — 00.00 — «Мээң чаш үениҢ чери». Уран-чечен телефильмниҢ баштайгы көргүүзү. 1-ги, 2-ги сериялары.

ӨӨРЕНИРИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

ССРЭ-ниҢ Журналистер эвилелиниҢ Красноярскиде «Панорама красноярья» хогаадыкчы фотостудиязының филиалы Кызылда ажыттынган.

Ада эртээш шилчидип төлээш, социалистиг чарыштың типлекчилериниҢ портретгерии (чаңгыс кижиниҢ болгаш бүлүктүң) ак-кара болгаш өңнүг кылдыр чагыдып кылып ап болур. Оон аңгыда тематиктиг делгелгелерии. Кызылдың болгаш районнар төптериниҢ хевирлерии, курорттарны. Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың пейзаждарын чагыдып кылдырып ап болур.

Фотостудиянның Кызылда филиалын дамчыштыр «Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш» деп алкоголизмге болгаш маңнелеп, таачак чоруткан удур демдеглеге тураскаатпаан фотоиштыны ыя сидыы ап болур.

Фоточыкты 30×40 см хемчээлдиг 15 арыйдан тургустуурган. Бир комплектиниҢ өртээ—27 рубль. Оны садыл алыры-биле бодуңуң мынп адреези болгаш сан-хөө реквизитлерии эйыткан магадылалдыг чагаа-чагыгны Кызылда филиалче чорудар.

Бистиң адреезивис: Кызыл хоорай, Гагарин кудумчузу 6, кв. 37, Ю. А. Косарыкова.

1966 чылдың күрүмениҢ яштыкы ойнажыкшыныг чээлизиниҢ, чээлизиниҢ облигациялырының 1982 чылдың чээлизиниҢ облигациялырыга чингелделиг, ескээр чугаалаарга, хүнде үнезии төлевейи солуп алырының хуусаазы 1987 чылдың июль 1-де доостур.

1966 чылдың чээлизиниҢ облигациялырының эзлери облигациялярыларыны чингелделиг солуп алырынче далажыңар!

«Туваобувьбыт» будүрүлге каттыжыышкыны идик сентээр мастерлерии, идик сентээр мастерлериниҢ өөреникчилерии, чагыг хүлээп алыр кассирлерии ажылче чалап тур.

Бистиң адреезивис: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу 59. Телефон № 2-13-15.

«ШЫН» СОЛУНГА

«ШЫН» солуп редакциязыма ажылдаар курьер аныы нетгиниил турар. Тайылбыр алыры-биле Шетинкина болгаш Кравченко кудумчузу 3 3 бажынга кээр азы 2-23-35 телефонче долгаар.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

Бистиң республикавыска эң башкы күрүмениҢ **М. Е. ПЯТНИЦКИЙ** аттыг үлегерлиг ниитя ыр коллективиниҢ оюн көргүзүп келир.

Удуртуктуу — РСФСР-ниҢ улустуң артизи композитор Валентин Левашов.

Концертер июнь 20, 21, 22, 23-те хөгжүм-шын театрынга болур. Эгелээри — 19.30 шакта.

Туранга июнь 24-те болур.

Билеттерии хөгжүм-шын театрының, филармониязының кассаларында сатып турар, коллективтиг чагыгларны база хүлээп ап турар.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТИҢ ОБЩЕЖИТИЕЗИНГЕ

Июнь 14-те. Тудуг организациялларының ураи чүүл коллективтериниҢ көрүлде-конкурузу 19 шакта.

НОГААН ТЕАТРГА

Июнь 13-те. Культура болгаш ураи-чүүл ажылдакчыларының 2-ги фестивальга киириштир республика көрүлде-конкурузу 16 шакта. Июнь 14-те көрүлде-конкурс уламчылаар 9 шакта. 15 шактан эгелеп түнгел концерт. Воронежтин «Каруселъ» деп ыры-хөгжүм ансамбліниҢ концерти 16 шакта.

АВТООРУК ТЕХНИКУМУНУҢ СТАДИОНУНГА

Июнь 14-те. 4-кү микрорайоннуң чурттакчыларының байырлалы 16 шакта. Программада: микрорайоннуң спортчуларының парады. Районнуң эртекен, амгы болгаш келир үелери. Чаа тергиттинген уругну байырлалдыы-биле бүрүткээри. Микрорайоннуң ажылчын чурттакчыларының дугайында чуга. Районнуң чурттакчыларының концерти. Хөглүг старттар. Сезоннуң хеп модельдерии көргүзер болгаш садар.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ» СТАДИОНГА

Июнь 14-те. Футбол «Динамо» —«Хемчик».

БООМ ДААНГА

Июнь 13-14-те. «Азия төвү» кубок дээш СибирьниҢ болгаш Ыракыы Чөөн чүктүң командаларының дельтаплан спортунга маргылдаалары 14 шакта.

Спорт маргылдаалары. Ойнаарактар театрының шинзи.

«ХҮРЕШ» СТАДИОН

Июнь 13-14-те. Культура болгаш ураи чүүл ажылдакчыларының республика спартакиадазы 10 шакта.

ДУС-ХӨЛГЕ ДЫШТАНЫРЫН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Дус-Хөл (Сватиково) хөлдүң аарыглар эмнээр эки шынарларын камгалап арттырар база үх хөлдүң ажыгладын эмнижилер соруглга-биле Тыва АССР-ниҢ Министрлер ТөвүлелиниҢ профобласпөвүлел оны ПрофэвилелдиҢ кадыкшылга черии кылыыр чергелер дугайында доктаалды дүүлээп алган.

Аңаа догуур санатор-курорт карточкалыг кижилер чүгле профэвилел организациялларының путёвкалары-биле кээр ужурлуг. Бо чылдың чайгы сезону эгелээри билек, аңаа кижилериҢ боттарының кээрии хорадаг. Ынчангаш Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозуниҢ прокат пунктузун хаттап.

«Тыва тудуг» трестиҢ № 48 тудуг эргелелиниге малярлар штукатурлар, бызалчылар, та салыкчылар, а ол ышкаш үстүнде айыткан профессиялларга өөреникчилер херек. Өөреникчилерни ажылдап турар үезинде өөредир. Өөренип турар үезинде айда 76 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр. Өөренир хуусаазы 3 ай. Өөредилгезиин дооскан соонда мергежил разрядлыг тыпсыр. Өгбүлези чоктарга общежитие бээр.

Айтырыгны дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу 1а, телефону—2-28-33, кадрлар киллизи.

«Туваобувьбыт» будүрүлге каттыжыышкыны кандыг-даа идиктерии септелгеге дараазында адрестерде хүлээп ап турарын дыпмадып тур:

Титов кудумчузу 17. Телефон № 2-20-11. Маңнаа чагыгны 3-5 хүн дургузунда күүседир.

Красноармейская 102. Телефон № 2-10-12

Оон аңгыда бистиң хоорай-ывыстың дараазында адрестериниде идиктии дүрген септээр пунктулар ажылдап турар.

Дружба 5, комплекстиг түлкен алышкын пунктуу. Телефон № 2-67-61

Калинин кудумчузу 30-1. Телефон № 2-13-37.

Хоорай рыногунда.

«Саян» универмагтың чанында.

Чылдың кайы-даа үезинде келер идиктерлериҢ баш удур септелдип алыңар!

Септелге-тудуг кылыр ажылчыларның (түр) дүрген нетгиниил турарыя Республотребсоюзтуң баштаар чери дыпмадып тур. Бичээчилер, столярлар, штукатурлар, печка салымчылары нетгиниил турар.

Бистиң адреезивис: Кызыл хоорай, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 31. Ниити киллизи, телефону № 2-50-01. Ажыл шенчи үезинде келир.

ШЫН Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3 ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниҢ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҢ 2-37-13, чагаа киллизиниҢ 2-41-27, информация киллизиниҢ 2-20-60, культура киллизиниҢ 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниҢ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солуп келбейн баргалда 2-32-73 телефонче долгаар.

Солуунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амаан.
Тиражы 22108 ыя.

Тыва АССР-ниҢ Нам үлетүрер чер, полиграфия болгаш ном савдызының херектериниҢ газазы-биле күрүне комитединиҢ типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баштың № 1.

Чагыг № 3526.
ТС 00843.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 13 суббота № 137 (13437)

1925 чылда үнедезилеттингеп. Өртээ 3 кезек

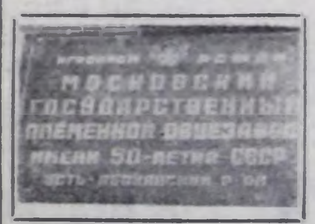
СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозу июнь 11-де болуп эрткен хуралында улус ажыл-агыйының каттыжымышкынарын, бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын долу бот-орулга-чарылгаже болгаш бот-акшаландырымышкынче шилчидилер дугайында айтырыгны чугаалашкан. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган док. таалында 1988—1989 чылдарда ындыг шилчидилгени үеделалап боттандырары көрдүнген. Ону боттандырарда улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының сизагай байдалдарын ажыглай өскерип көөрүн хандырарын көрүп турар. Долу бот-орулга-чарылгаже болгаш бот-акшаландырымышкынче шилчиишкин Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында ССРЭ Хоойдусунуң төлевилелиниң чүүлдерин херек кырында амыдыралга боттандырарынга чугула байдалдарын тургузар деп демдеглээн.

Айыттынган хемчегларни боттандырары улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын үндезинни-биле эде тургузар, күш-ажылчы коллективтеринең ажыл-чорудулгазынга демократтыг эгелерни күштелдирер, бүдүрүлге болгаш социал хөгжүлде талазы-биле бүдүрүлгелериниң бот-тускайдаң чоруун болгаш харыы-салгазын калбартыр, социалистиг арга-тызыгыр форукка идиг бээр, бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш продукциянын шыларын бедидер талазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерни боттандырарынга чугула балым болур.

Каттыжымышкынарым, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазынга долу бот-орулга-чарылганың болгаш бот-акшаландырымышкынының принциптерни идепкейлиг шинээдиримче угланган организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирерин, бо ажылды боттарының чугула сорулгаларының бирээн кылдыр санаарын партия, күрүне, ажыл-агый болгаш хөй-ниитин организацияларынга сүмелээн.

Казахстанның республика партия организациязының ажылчы чонуң интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезиниң талазы-биле ажылының дугайында айтырыгны политбюро чугаалашкан. Чурттуң ажы-дүмма бүгү улустарының харем чок дузалажылының ачызында экономика, социал болгаш культура хөгжүлдезинге көскү чедишкиннерни Казах ССР-ниң чедип алганы демдеглеттингеп. Республиканың хөй националдыг чонунуң аразында дең эргенин, бүзүрежиринин болгаш бот-боттарын хүндүлежиринин байдалдары тургустунган. Ындыг болзажок республиканың моон мурнунда турган удурлашылгалар — национал кадрларны белеткээшкининиң,

Бистиң республиканың чаржып турары, кожавыс болур Хакас автономнуг обласка «Шын» солуннуң бөлүк корреспондентилери сургакчылап чорааш, Красноярск крайның Усть-Абакан районунуң күрүменин «Московский» уксаажыдылга заводунга чорааннар. Ук заводтуң ажыл, амыдыралын, чамдык чаартылгаларны көргүскен оларның чуруктарлыг беседа-репортажын мооң адааңда парладывыс.

ХӨЙ АДЫРЛЫГ УКСААЖЫДЫЛГА ЗАВОДУ

Ажыктыг, орулгалыг-даа

МУРНАКЧЫЛАР АЛЛЕЯЗЫ

ДИРЕКТОР Н. С. КОЛОТИЛИН-БИЛЕ ЧУГАА.

КАДАРЧЫ ТАТЬЯНА ПЕТРЕНКО — МУРНАКЧЫ МАЛЧЫННАРНЫҢ БИРЭЭЗИ.

УЛУГ КАДАРЧЫ Б. К. ЯНГУРОВ БИЛЕ ООҢ КАДАЙЫ Н. М. ЯНГУРОВА.

ҮГЕКТИГ ТЕРГЕ

ДУРЖУЛГАНЫ ШЕНЕП, ООН ӨӨРЕНЗЕ...

СЭКП Усть-Абакан райкомунуң бирги секретары В. Д. Ковалёв партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин канчаар боттандырып турарыл, районнуң экономика болгаш культура хөгжүлдезин ооң-биле холбап чугаалаш, мынча дидi:

— Бистиң район — областа эң улуг районнарның бирээзи. 1925 чылда ол тургустунган. 8,9 муң дөрбелчин километр шөлдү эзелеп чыдар. Янзы-бүрү үлетпүр бүдүрүлгелерлиг. Мал, чер ажылдыг. Чүгле хөй өстүрер угланышкынныг 7 совхоз бар. Уксаажыдылга заводу база бар—дээш, докталп кылынган, ооң уламчылады:

— Кэйызынга барыксаар силер, аңаа чедирип болур бис. Мооң мурнунда болза, өске чердеи аалчылар азы корреспондентилер келирге, эки-ле дээш, баш удур белеткээн ажыл-агыйларже чорудар турдувус. Ам ол көргеттинер чанчылдан үштүнган болдур бис ийин. Эде тургустунуп турарывыстың бир чижээ ол.

Арынарывысче көрүштүвүс.

— У[illegible]жылдыга заводунче—деп, бирээнис чугаалады.

Завод район төвүнден ындыг коңчуг ырак эвес болду, чээрби беш-ле километр.

Қырында кызыл туң киискээн, туулбудан туткан, ийи каът бажың. Девискээриниң арыг-силиң аажок. Көскү агитация-биле шиметтинген. Заводтуң кол-кол көргүзүглерин, кымдан-даа айтырбайн, ооң билип ап болур. Шилдиг хооларда улгаттыр бижигилеп каан. Арта-ла адырлар аайы-биле, деңнелгелер, диаграммалар. Күш-ажылчы аллар түгүн база көдүрүп каан. Эрги сантүңнер чок, шүптүзүн айлар аайы-биле чаартып аскан. Ол бүгүнү сонуургап турувуста, кижи ортузу чаа-ла ашкалак, тырың мага-боттуг кижи чедип келди.

— Меня Николай Степанович Колотилин дээр. Заводтуң директору мен —дээш, бистинбиле хол тутчуп танышты.

— Көскү агитацияны, хана пардазлагзын дыка-ла эки ажыглап турар-дыр силер. Таймылбыр чокка-ла элээн хөй чүүлдерни билип алдывыс.

— Заводтуң парторганизациязы бо ажылды холда апкан болдур ийин. Ынчалзажок амдаа четпес, **маңаа кол-ла чүве—доктаамал чаартыры чугула** — дээш, моон соңгаар чүнү кылыр деп турарын чугаалай каапкаш, кабинединче чалады. Аңаа ажыл-ишчи чугаа болган.

— Мактанмас-даа мен, шынны чугаалаайн: амыдыралым бо завод-биле холбашкан. Ам мугур 20 чыл директорлап тур мен —дээш, заводтуң ажыл, амыдыралын бирдең-бирээ чокка төөгүп берди.

Баштай мал, чер ажылдыг совхоз турган. Ооң базазынга чоорту завод тургустунган. Ук заводту күр чер ажыл-агыйы деп чугаалап болур. Күр болган курукка черни шиңгээдири заводтуң коллективиниң амыдыралынга уттундурбас үечада болуп арткан. Күр черни шиңгээдип алырының баштайгы үш чылында 38 муң га чаа чер эңдартынган, ол чорук ажыл-агыйның тарылга шөлүн 45 муң га улгаттырар арганы берген, ниитиниң малының бүгү чүзүн аайы-биле баш саның база мал ажылының продуктуларының бүгү хевирлерин өстүрерин ол хандырган. Күр черни шиңгээдип алганының соонда, чүгле он чыл эртикенде мыйыстыг бода мал 3,2 катаң, хой 1,7 катаң өскен.

— Күр болгаш курукка черни шиңгээдип алганы оон ынай чүү чүвеге салдар чедирген ирги?

— Ажыл-агыйның орулгалыг болурумга ол улуг салдарлыг болган. Сөөлгү үш беш чылларда 13 млн. рубль арыг орулганы, алдывыс. Ол чорук ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылгазының, заводтуң ажылчыннарының социал болгаш чурттапга байдалдарының айтырыгларын эчис соруглалыг шиитпирлээр аргазы берген.

Ам уксаажыдылга заводу — көдээ ажыл-агый продукциязының бүгү кол хевирлерин бүдүрериниң болгаш садарының күрүне планын дең-дескн күүседип турар бедик хөгжүлделиг бүдүрүлге. Техника-биле хандыртынган. Бистиң эргевисте янзы-бүрү марканың 120 трактору, 50 ажыг комбайн, хөй-хөй автомашиналар бар.

Заводтуң бүгү-ле адырларында хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастап турары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиңериге, ажыл төлевирин улгаттырарынга идиг берип турар.

— Бир ажылчын айда ортумаа-биле чежени ажылдап ап турар ирги?

— Айда бир ажылчын ортумаа-биле 200 ажыг рубльди ажылдап ап турар —дээш, директор уламчылады:

— Ооң уламыдан кадрларның ажылдап үнер-керер чоруу кызырлып турар.

— Кадрларны заводка быжыглаарынга ооң ынай чүү дузалап турарыл?

— Заводтуң партия болгаш профсоюзтар комитеттери аныяк специалистерниң мергежилин болгаш ниитя билиин бедиңериче улуг кичээнгейин салып келген. Мергежил аайы-биле янзы-бүрү бөлүмнер заводта ажылдап турар. Ниитизи-биле завод специалистериң мергежилин, ниитя билиин бедиңер талазы-биле база школа болу берген. Заводта ортумак школаның доозукчулары бүдүрүлгеге кандыг-бир мергежилди шиңгээдип албышаан, аңаа олчаан ажылдап, чурттап артып каап турары база өөрүнчүт.

Ооң ынай чурттапга бажыңнары, үлегерлиг мал кажаалары, тараа складтары болган өске-даа бүдүрүлге объектилери чылдың-на туттунуп турар. Заводтуң төп девискээринде чаагайжыды туттунган, ийи квартиралыг бажыңнар туттунган. Культура бажыңы, эмнелге участогу, ортумак школа, Амыдырал хандырылга бажыңы, магазиннер, урутлар ясли-садтары бар. Аныяктарны болгаш специалистерни заводка доктаамал быжыглаарынга ол бүгү идиг берип турар.

— «Московский» уксаажыдылга заводу — хөй адырлыг ажыл-агый деп чугаалаттыңар. Кол адыры чүү болур ирги?

— Хөй ажылы — заводтуң кол адыры, красноярск уксаанының хойларының хакас хевирин Красноярск крайның мурнуу талазынга өстүрер талазыбиле кол чериң ол эзелеп турар. Кандаашкыныг зонага колдуунда-ла одарга ажаалда аргазы-биле хойлар өстүрер талазы-биле чамдык дуржулга бисте бар, ындыг янзылыг агаар-бойдустуг черге дүк болгаш эът бээр мериноос хойларны өстүрери эң ажыктыг дээрзин дуржулга херек кырынга көргүскен. Оны өске черлерге ажыглап, тааржыр-таарышпазын шенеп көөрү артык эвес деп бодаар мен.

— Ук адыр орулгалыг болуп турар бе?

— Ийе. Хой ажылындан чылда-ла 2,5 миллион рубль оруганы ап келдивис. Ол доктаамал болуп кел чыдар. 1986 чылда чүс хойга омаштыр ортумаа-биле 107 хураган, бир хойдан-на 5,9 кг дүк алдывыс. 3000 ажыг баш уксаалыг мал төлүү саттынган, оларның иштинден 1470-и—элита уксаанын кошкаржыгаштары чүве.

— Хой ажылының продуктулуун бедиңеринге чүү эң чугулал, чугаалап көрүнерем?

— Кол-ла чүве — мал чемнерин бүдүрерин интенсификастаары. Оны барымдаалап көргеш, заводта 10 муң баш хойга одар комплекизин ажыглалда киирип тур бис, аңаа колдуунда-да кыс хураганнар өстүрер кылдыр ону тудуп турар, чайгы болгаш кышкы одарбелчиири долгандыр кажаалаттынган турар, а боран-чаъсытыгда чаш хураганнар чаглактанып шөлүүгеш база бар. Чемнер белеткээр кормоцех ажылдап турар.

— А уксаажыдылга ажылының талазы-биле чүнү чугаалап болуп силер?

— Хой ажылын хөгжүдерин-

«Нива» турган ийи аал иштиртаар бажыңның чанынга доктаадывыс.

Бо коданның улуг кадарчызы Владимир Янгуровтуң бажыңы-дыр — деп, директор тайылбырлады.

— Киример, киример — деп, эргин кырында чазык шырайлыг херээжен кижи бистерни бажыңче чалады.

Кирзивис. Мендилежип таныштывыс. Бажыңның ээзи Владимир Константинович биле ооң кадайы Нина Михайловна Янгуровтар ол болду. Каймызы-даа хакас, коңчуг чазык, чугаакыр, бөдүүн улус болду.

Янгуровтар оң чыл бурунгаар малчыннап эгелээн. Сөөлгү үеде районда бедик көргүзүглүг малчыннарның одурүүнда киргеп. Оларның чурттап орары дыка шыырак. Үш өрээл бажыңныг. Ооң иштинии арыгсилии хөлчок. Ханаларда хевистерин аскан. **Бажыңның шалазын кылайтыр дозулаш, бөдүүн чадыгларны шевергини коңчуг кылдыр чатхан. Өөнүг телевизору ажыктан турар, магнитофону база бар.** «Бирюса» деп соодукчулуг, хеп чүүр болгаш сүт тыртар машиналыг.

— Бүгү-ле чүве четчир ышкаждыл?

— Ындыг ийин — деп, Нина Михайловна шала эгени аарак чугаалады.

— **Силерде четпес чүве барза болгай.** Нина Михайловна— деп, директор малчынны үзе кирип, баштактаны аарак чугаалады:— **«Нивага» дугуйлар херек дугаймында уттуптуңар бе?..**

— Ол шын, шын! Мээң ол айтырыым бүдер деп турар бе. Степанович?— деп, улуг малчын директорундан айтырды.

— Малчыннарга садары-биле элээн каш эжеш дугуйларны райпо бисче чорутхан. Ол айтырыг ам шиитпирлеттинер.

Малчыннарның ажыл-ажинге электри күчү улуг дузаны чедирип турар. Ону төп салбырдан шөйүп чоруткан. Кышкы үеде малды суггаларда суглуг досказрны ток-биле ону херек үезинде чылдып ап турар. А кажаалар иштн база электрижиттинген.

Ук коданның малчыннары картофельди олурткаш, күзүн ооң багай эвес дүжүттү ап турар. Малчын өг-бүле бажыңының чанында огородтуг, ында катты база өстүрүп турар. Ийи инектиг, хаванналыг, дагаалардыг. Субботада азы улуг-хүндө чунар-бажыңын одаап, аңаа чунуп ап, ажылдан чардыгып, суурже кирер чорукту болдурбайн турар.

Ажыл-агый чайгы үеде малдың суггадын база эки организастап алган. Сугну машиналар аал чанынга эвес, а хойнуң одарладыр черинде тургускан демир доскаарларга күдүп каарга, кадарчы хоюн ооң суггарып алыр. Ол чорук ажыл шагын камнап алырынга, артык чарыгалларны болдурбазынга идиг берип турар.

Бо черниң малчыннары кышкы азы чайгы-даа үелерде хой кадарарда үгектиг тергенин ажыглап өөренн берген. Ол үгектерни кыжын шанак кырынга салып алыр. Шуурганыг, соок азы чаъстыг хүнн[illegible]де олче кире бээр. А кыжын черге хой төрүптер болза, хураганын үгекче дораан киирип алыр.

Ынчангаш ол үгектерни малчыннар калбаа-биле ажыглап турар.

Улуг кадарчы В. К. Янгуров Хакасияның малчыннарының ортузунда социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, кошкар санындан 13 килограмм дүктү, баш саныңга оналаштыр 7 килограмм немелде дензиин алыр дээш бодунуң дузалакчылары малчыннар-биле деминг ажылдап турар.

Беседа-репортаж

ТАТЬЯНА — КОШКАР КАДАРЧЫЗЫ

Уксаажыдылга заводунуң директору Николай Степанович Колотилин — районда ховар кижилериниң бирээзи. Ол аңаа бодунуң күш-ажылчы базымын эгелээн: кол зоотехниктеп киргеш, 12 чыл ажылдаан, а ооң соонда директордап 21 чыл болган. Ынчангаш ооң күшажыл депгеринде чүгле ийи демдеглел бар.

Директорлуң кабинединге кыска беседа соонда малчыннарже чоруурунга белеткеп бердивис. Мени ол бодунуң «Нивазыже» олурарын чалады.

Оруктан үнгеш, бичии чорун олурувуста-ла, хакас черниң карак четпес делгем ховуларын, чавызаштар, тараа шөлдери мурнувуста чаттыла берди. Оът-сигеннин үнгени хөлчок— долгандыр иогаан чайт!

Совхозтуң төп салбырындан чээрби километр хире ыраак келгенивисте, оруктуң ол-бо талаларында таваар оъттаан хойларның бараанын көстүтүлеп келди. Чоогун бодаап, оң талавыста иогаан белигээштиң бөарында кодан хойга чедип келдивис. Кошкарлар болду. Кадарчызы херээжен кижи. Ооң чоогунда тергелиг аът тур — тергезиниң кырында бичежек үгектиг.

— Кошкар кадарчызы Татьяна Петренко-дур —деп, директор малчынны бистерге таныштырды.

— Кошкарларыңар хөй бе?— деп сонуургадывыс.

— Бистиң бригадавыста ниитизи-биле ийи муң кошкар бар. Оларның чамдызын садар кылдыр белеткеп турар — деп, кадарчы чугаалаш:— үш өг-бүле бүдүрүкчү 370 кошкарны эвлечиин кадарып тур бис — деп немедн.

— Канчаар эвлечиип турар силер?

— Бир хүн кадаргаш, ийи хүн дыштанып турар бис, оом ээзи база кадарчы кижи, хой суггарар чер барды.

— Кошкарларыңарның бирээзининң дириг дензизи ортумаа-биле кайы хире болуп турарыл, Татьяна Владимировна?

— Чамдык улуг кошкарларның дензизи 130 килограмм чедип турар, а ортумаа-биле 110—120 килограмм. Мээң ада-нем база угундан макаа малчыннап чораан улус. Мындыг улуг кошкарлар мөөң мурнуунда биске турбаан.

— Дүктү кайы хирени ап турар силер?

— Эрткен чылын бо кошкарларның дүгү эки болган. Аныяк **кошкарларның дүгү 11-14, а улугларының 18 килограмм чедип турду.**

— Татьяна Владимировна, силериниң бо кадарып турарыңар кайдыг уксааның кошкарларыл?

Красноярскининң чиңге нарын дүктүг хакас хевирниң дүккүр болгаш эъткиp уксаалыы...

— Кады, чаңгыс коданда ажылдап дурар эштериңер кымнарыл?

— Улуг малчыныывыс Янгуров. Мээң өг-бүлемден ангыда Куртняковтарның өг-бүлези база бистиң-биле кады улус.

Малчын-биле бо кыска чугааның соонда оларның чурттап турар черн — хуторже (коданче) чоруптувус.

— Бистиң заводтуң малчыннары аңгы-аңгы 29 хуторларда чурттап турарлар. Хутор бүрүзүнде улуг кадарчылыг. Ажылдарынга чурттаарынга таарымчалыг бүгү чүүлдерни тургузар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис —деп, заводтуң директору Н. С. Колотилин орук ара чугаалап чорду.

ЯНГУРОВТАРНЫҢ БАЖЫҢЫ

Улуг эвес бедигээштиң кырынче үнгеш, оң талазынче бада бээривиске, коданның девискээри көстүп келди. Хой кажаалары, мал чеми шыгжаар чер, чурттаар бажыңнар, кыдыында картофель тарыыр шөл көстүп чыдыр.

Коданның девискээрине кирип келгеш, чанында ак-көк

— **Силерде четпес чүве барза болгай.** Нина Михайловна— деп, директор малчынны үзе кирип, баштактаны аарак чугаалады:— **«Нивага» дугуйлар херек дугаймында уттуптуңар бе?..**

— Ол шын, шын! Мээң ол айтырыым бүдер деп турар бе. Степанович?— деп, улуг малчын директорундан айтырды.

— Малчыннарга садары-биле элээн каш эжеш дугуйларны райпо бисче чорутхан. Ол айтырыг ам шиитпирлеттинер.

Малчыннарның ажыл-ажинге электри күчү улуг дузаны чедирип турар. Ону төп салбырдан шөйүп чоруткан. Кышкы үеде малды суггаларда суглуг досказрны ток-биле ону херек үезинде чылдып ап турар. А кажаалар иштн база электрижиттинген.

Ук коданның малчыннары картофельди олурткаш, күзүн ооң багай эвес дүжүттү ап турар. Малчын өг-бүле бажыңының чанында огородтуг, ында катты база өстүрүп турар. Ийи инектиг, хаванналыг, дагаалардыг. **Субботада азы улуг-хүндө чунар-бажыңын одаап,** аңаа чунуп ап, ажылдан чардыгып, суурже кирер чорукту болдурбайн турар.

Ажыл-агый чайгы үеде малдың суггадын база эки организастап алган. Сугну машиналар аал чанынга эвес, а хойнуң одарладыр черинде тургускан демир доскаарларга күдүп каарга, кадарчы хоюн ооң суггарып алыр. Ол чорук ажыл шагын камнап алырынга, артык чарыгалларны болдурбазынга идиг берип турар.

Бо черниң малчыннары кышкы азы чайгы-даа үелерде хой кадарарда үгектиг тергенин ажыглап өөренн берген. Ол үгектерни кыжын шанак кырынга салып алыр. Шуурганыг, соок азы чаъстыг хүнн[illegible]де олче кире бээр. А кыжын черге хой төрүптер болза, хураганын үгекче дораан киирип алыр.

Ынчангаш ол үгектерни малчыннар калбаа-биле ажыглап турар.

Улуг кадарчы В. К. Янгуров Хакасияның малчыннарының ортузунда социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, кошкар санындан 13 килограмм дүктү, баш саныңга оналаштыр 7 килограмм немелде дензиин алыр дээш бодунуң дузалакчылары малчыннар-биле деминг ажылдап турар.

(Бо арынны «ШЫННЫҢ» корреспондентилери К. САТ биле В. КАРА-САЛ белеткээн).

ОДАРДА СУГГАТ

ТАЙЫЛБЫР

Бистиң Тыва АССР-ниң ажылчы чону Хакас автономнуг областың ажылчы чонубиле чаржып турар болгай. Ооң-биле чергелештир Абакан, Кызыл хоорайларның бүдүрүлге, алban черлериниң коллективтери адырлар аайы-биле социалистиг чарышты калбартып, күш-ажылга чогаадыкчы чоруктуң чаа-чаа чедишкиннерин, культураның солун чүүлдерин сайзырадыр талазы-биле боттарының санал-оналын болгаш дуржулгазын доктаамал солчуп турардар.

Бистиң республиканың экономиказының кол адыры—мал ажылы болган төлээде, ол талазы-биле кожаларывыстан арга-дуржулга солчур болзувусса черле эки. Маңаа республиканың агроүлетпүр каттыкышкынының мал ажылының талазыбиле специалистери, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш хой ажылының мастерлери, малчыннар улуг рольду ойнаар.

Тес-Хемде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны И. С. Данзуруң бодумун хөй чылдарда чыып келген арга-дуржулгазын «Шынга» чоокта чаа бижээм. Ында тыва уксаалыг хойларның продуктулуг чоруун бедиңеринiң дугайында чугула саналды көдүрген болгаш чиңге нарын дүктүг тыва уксаанның хойларын мурнакчы дуржулгаңы нептередип тургаш, ооң продуктулуг чоруун мериноос хойга чоокшуладыр талазыбиле алтай болгаш красноярск уксаанын кошкарларын ажыглаарын малчын саналдап турар.

Бо малчынның көдүрген айтырыынга дүүштүр кожавыс Хакас автономнуг областың Усть-Абакан районунда уксаажыдылга заводунуң ажылының дуржулгазыбиле хандыр таныжып, Тывага өткүр, дүккүр болгаш тус черниң агаар-бойдузунга таарыштыр шыдамык хойларны өстүрериниң аргаларын дилеп тывар соруглга бистиң республиканың мал ажылдыгларының мурнунда тургустунуп турар. Ынчангаш маңаа дуржулганы нептередирип-биле социалистиг чарышты дээштиг, үре-түңнелдиг организастаары чугула.

Бистиң кандидаттарывыс

КЫЗЫМАК БООРГА

Ынчан Андрей чаз-ла үш харлаар чоокшулап орда, совхозтуң муриакчы ажылчыларының бирээзи чорааш адазы чок апарган. Оон иези ажытөлүп өскүссүртейин азырап, ажыл-ишке хандыкшылдыр, эш-өөрзүрек, бүдүштүг кылдыр кижизиткен. Андрей Хертек сес класс доозашаа, бичии дуңмаларын азыражыры-биле совхозтуң МТМ-ге слесарьга өреникчилей берген. Ажыл-биле чергелештир ол бодунуң билиин бедидип, кежээнин өөренир түр курска кирип алган, механизатор мергежилди чедип алган. Сезонунуң ажылдарга ол доктаамал киржип, багай эвес ажылдан келген.

А. Хертек шериг албаныи багай эвес эрттиргеп. Харындаа ажыл-иштиң эге базымын алган болгаш шериг албанының дазыгышкыны оңу улам быжыктырган. Шеригден чоллачы мергежилдиг болуп чедип кээрге, совхоз дирекциязы аңаа чаа автомашинаны хүлээлип берген. Оон бээр беш чыл чедип чоруур. Кандыг-даа деалга бээрге, ол ыяап-ла күүседир. Бай-Тайганың кадыр-берт, онгул-чыңгылдыг оруктары-биле оон четпээн черлери ховар.

— Кандыг-даа эттиг эдилээри эвээнден хамаарыжы болгай. Техникага камнының талазы-биле Андрей ескелерге үлегерлиг кижи. Машиназын үзеп-чаар, эпчоктаалган чүвезин дораан эдип алыр. Кыварчаар материалдарга камналгалыг. Ай, квартал планнарын ажыр күүседип келди—деп, «Тэлиг» совхозтуң директору Сеңекей Сонамович Хертек үнелеп чугаалады.

Шынап-ла, ажылгыр болгаш мөзүлүг кижилерни чон дорайн эскерер. Эрткен айда Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының клубунга Бай-Тайга район Советиниге депутатка кандилат депшиндер хүрал болган. Аңаа чон-даа хөй келген. Калбак демократия ёзугаар сонгукчулар чаа кижини шилеп адаар турган. Чыылганнардан каш-даа кижи саналдаан. Ол саналга киргеп кандидатуралариига бүгү талалыг характеристика кылганнар. Шыңгыы анализтиг чугаанын соонда, комсомолчу Андрей Алдын-ооловна Хертек эң-не хөй балыларашкыны ап, депутатка кандидат кылдыр депшиттирген. № 14 округтуң соңгулда комиссиязының хуралынга оңу бүрүткээн.

Ол эртенги рейсче чоруурунуң бетинде ужуражып чугаалашкан мен. Ол мынча дидя:

— Депутатка кандидат кылдыр депшидерге, сүрээдеп, эпчоксунуп-даа турдум. Менден аотык кижилер бар болгай. Үгаалын кээрге, чөпшээрежилттим. Бүрүткелим база эртти. Ам соңгукчулар-биле ужуражыр мен. Бир эвес соңгукчулар эрге-чагырга органынга төлөө кылдыр соңгуптар болза, бүгү күжүм үндүрүп турган, ажылдаар апаар мен.

Депутат болуру—улуг хамысалга. Чон күрүне эрге-чагыргазын боттандырарынга киржир, бодунуң тура-соруун, эрге-ажыктарын илередир бүрүн эргелерин болгаш хүлээлгелерни аңаа бээр.

«Тэлиг» совхозтуң клубунга ол кежээ бот-тывынгыр уран чүүл коллективи концерт көргүскен. Оларның программазында солуң номерлер хөй. Аныяк кыс сценага үнүп келгеп:

Бай-ла-Тайгам бедик
боорга,
Бажын туман дүлээп алган.
Пээлелериин ээрезин

Депутатка соңгуп аар бис деп кожамыктан бадыргарга, чон сеткил ханып дыннаан. Ол одуруглар Андрей Хертекке дорт хамаарыжыр. Комсомолчу оол соңгукчуларның бедик бүзүрелин шынзыдып шыдаары чугаажок.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

ТАЛЫМ КЫЗЫ

«Тоора-Хем» совхозтуң Таңмалык сүт-бараан фермазының эргелекчизи Дүнмаяк Колду районда биилбес кижи ховар. Ол хүлээнген ажылынга харысалгалыг боорундан аңгылаз, фермаңың планның даалгаларын күүседиринге түткүлдүү-биле киришпишаан, хөй-ниитиң ажылдарга идепкейлиг киржип келген.

Дүнмаяк Сундуевна бо коллективтиң удуртуп келгенден бээр сөөлгү ийи чылда оон көргүзүү түгээртээн. Харындаа районда сүт-бараан фермаларының аразында чарышка дээре көргүзүглүг болган. Ынчангаш СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, профэвилел болгаш комсомол райкомнарының шилчиир Кызыл тугун салбайн келген. Бо чылдың кыштаглазашкыныиың түнелиг база-багай эвес. Малдың баш саны 99 хуу камгалап алган. Сүт бүдүреочиниң дөрт айларда планын 140 хуу, күрүнеге салдарын 121 хуу боттандырган. Бо бүгү түнелдерге Дүнмаяк Колдуң кирген үлүг биче эвес.

Д. Кол боду хоочун саанчы. 1957 чылда Талым сүт-бараан фермазынга баштай саанчылап киргеп. Оон ажыл-ишке кызыкаан өөренип көргеш, ону сөөлүүредир эргелекчиледип каан. Ол эрес-кежээ, даанган ажылынга кызымак боорга, чаңгыс чер-чурттуглары Азас кодээ Советиниге депутатка соңгуп келген. Оон бээр 30 чыл эрткен. Бо аразында ону ол-ла Советке чеди удаа соңгуп, аңаа бедик идегелди көргүскеп, ол чонуң идегелин багай эвес ажыл-херээ-биле бадыткал келген. Үе-биле дең-ге баскан Талым кызы дуржулгалыг удуртукчу кылдыр бодуп көргүскеп. Ол чеди болдуң, кыстың иези. Ажылиш-биле чергелештир ажы-төлүн төлептиг кижилер кылдыр кижизидип, өөредиринге ол доктаамал сагыш салып чоруур. Улуг кызы Оюмаа ясли-сад эргелекчизи, ол талазы-биле түскай эртеминг. Оглазы —кижизидикчи башкы. Оглу Олег шериг албаны эрттиргеш келгеш, сүүрда түдүгжулай берген. Оон бичези Ленинградта түдүт училищезинде өөренип турар. Арткаларны школада үзеп өөредилгелиг өөреникчилериниң одуруунда.

Д. Кол боду бухгалтер эртеминг. Ынчалзажок совхозтуң удуртукчулары оңу фермага эргелекчилээрин сүмелээрге, ол чажам дивейи чөпшээрешкеп. Аңаа кандыг-даа ажылды дагырга ак сеткилдиг күүседип чаңгыккан. Бо дээрге ниитиниң херээ дээш сагыш чованнгыр неиң ажылгыр мөзүшынары-лыр. Оон коллективи район Советиниге депутатка кандидат депшидер хүралга Дүнмаяк Сундуевна Колду дээш чаңгыс дем-биле боттарының бадылаашкынын бергеп таварылга эвес. Оон коллективиниң бүзүрели, идегели ол хире. Ол идегелди төлептин-биле шынзыдары чугаажок.

В. ТАМДЫН-ООЛ.
Тожу район.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өөмүзээнинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ханда Арадизевна Бегзи — эзш-чем бараанар садыныи № 9 магазининиң ажылчыны.

Любовь Александровна Посохина—өг-бүле эзэзи.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Достак-ооловна Күжүгет — республиканың уруглар эмнелгезиниң санитарказы.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Семис-ооловна Иргит — хоорайның харылзаа белдириниң почтачызы.

Лидия Бегзиевна Кара-Сал —өг-бүле эзэзи.

Любовь Васильевна Нефедова— «Чечек» ательениң даараныкчызы.

Алдын-кыс Байкараевна Ондар — хоорайның септелге-тудуг эргелелиниң техажылчыны.

Валентина Николаевна Петренко — башкы училишезиниң вахтёру.

Татьяна Васильевна Скуратова — № 30 ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Лидия Андреевна Туптенчи —№ 4 будүрүлге-ажыглал участогуиуң техажылчыны.

Любовь Алексеевна Ховалыг — республиканың уруглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Татьяна Шорсовна Шимит— № 7173 ажаалга кассазының контролёру.

Галина Леонидовна Шипунова — тараа продуктулар эргелелиниң ажылчыны.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Карақыс Салчаковна Баавыл — «Бай-Тал» совхозтуң малчыны.

Зоя Хертековна Хертек — Шүй ортумак школазының техажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Вера Кыргысовна Конгар — Шүй суурда уруглар садының эргелекчизи.

Ияпис Хертековна Салчак — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Хертековна Хертек —Шүй суурда участок эмнелгезиниң санитарказы.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ранса Хертековна Салчак — районнуң харылзаа белдириниң Бай-Тал салбырының почтальону.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сесенмаа Данзырчыевна Сарыглар — Найырал суурда Культура бажыңының техажылчыны.

Анна Байындаковна Сат — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Галина Даржыевна Хертек — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Нина Тос-ооловна Хертек — Тээли суурда райпо ажылчыны.

Полина Даваовна Хертек— районнуң харылзаа белдириниң почтальону.

Серенмаа Бырдановна Хертек — Кара-Хөл ортумак школазының директорунуң ажылдагый талазы-биле оралакчызы.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зоя Хирбеевна Ооржак — Д.-ц-Терезин ортумак школазының техажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечек Арапдияевна Монгуш —«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Оолановна Кара-Сал — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Любовь Дамбаевна Салчак — районнуң шериг комиссариадының техажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клара Санзаевна Даржаа— Ак-Довуракның № 1 ортумак школазының башкызы.

Ранса Хомушкуевна Монгуш — Аксы-Барлык ортумак школазының библиотекары.

Чечек Бурушкеевна Монгуш — Кызыл-Мажалыктың № 1 ортумак школазының техажылчыны.

Тамара Чамзыт-ооловна Ооржак — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Чечен Хертековна Ооржак— районнуң харылзаа белдириниң Дөң-Терезиниде салбырының начальныгы.

Полина Онгай-ооловна Сарыглар — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Бичее-ооловна Сат — «Шекпээр» совхозтуң саанчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Аракчаевна Куулар — Шеми суурда ясли-садтың ажылчыны.

Зоя Монгушевна Тарымажап — СЭКП-ниң XXII съезизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Лидия Борбак-ооловна Чуулар — «Большевик» совхозтуң саанчызы.

Дүдерээ Дамбаевна Монгуш — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Норбу-Самбуевна Монгуш— Шеми суурда Культура бажыңының техажылчыны.

Өлзей-оол Калзановна Ондар — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Клара Чамыяновна Сат — Чадаана хоорайда райпо магазинииң садыгчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Нина Степановна Сорен — Кушургут суурда райпо ажылчыны.

Зинаида Васильевна Эрекеп — Кушургут суурда уруглар-ның ураи чүүл школазының техажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лариса Алдар-ооловна Күчүнмей — Улуг-Хем ыяш үлеттүр ажыл-агыйының Черби суурда ажылчыны.

Екатерина Семёновна Кыргыс — «Тере-Хөл» совхозтуң малчыны.

Тамара Анатольевна Руденко — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Бораш Салчаковна Ооржак — «Тиилелге» ажылчыг кооперациязының садыгчызы.

Татьяна Дамбаевна Сарыглар — «Шамбалыг» совхозтуң трактористи.

Галина Константиновна Шагдыр — «Тере-Хөл» совхозтуң саанчызы.

(Уланчылыг).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

УЛУГ КҮШ

ПХЕНЬЯН, (СЭТА). Канадаа каттышпаан чурттарның төлөөлекчилериниң конференциязы аңаа болуп эрткен. Ол конференцияны ажыдып тура, Көрейиниң Күш-ажылчы партиязының ТК-зының Чиигине секретары, Көрей Улус-Демократтыг Республиканың Президентизи Ким Ир Сен хөгжүп орар чурттар чүгле бүгү делегейге иниити тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң байдалдарында боттарының экономиктиг хөгжүдезин дүргедип, чаа иниитилелди тургузуп ап болур аргалыглар деп онзалап демдеглээн.

Канада-даа каттышпазының шимчээшкинин империализмге удур турӊуп турар боттуг улуг күштериниң бирээзи деп, ол чугаалаан. Ук шимчээшкинге хамаарыжып турар чурттар боо-чепсекти эдерее бүдүрериң соксадыры, агрессив шериг баазаларын узуткаары, бөмбүрзектиң янзы-бүрү черлеринге ядролуг чепсек чок тайбың зоналарны тургузары дээш боттарының хөделиишкиниерии улам күштелдирер ужурлуг.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжковтуң конференцияның киржикчилеринге чоруткан телеграммазын улуг сонуургал болгаш бир эп-сеткилдиг хүлээп ап дыннаан. Чаа политиктиг бодаашкынны быжыглап тургузарынга, делегейге быжыг тайбыңны болгаш айыыл чок чоруктуу быжыглаарынга база боо-чепсек чок тайбың зоналарын тургузарынга хосталган чурттарның демиселиниң улуг саддарлыг боот турарын телеграммада чугулалап демдеглээн.

Боттарының чурттарының социал-экономиктиг депшилгезин дүргедедир соруга-биле Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының төлөөлери дугурушкан.

● **ПРАГА.** ЧССР-ниң Национал фронтузуның ТК-ның Президиумуу Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Берлинге болган чөвүлел хуралының түңнелдерин долузу-биле деткээн. Президиумнуң хуралынга ПКК-ның чөвүлел хуралынга хүлээп алган документилериниң кончуг улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээн. Берлинге болган чөвүлел хуралдың хүлээп алган шиитпирлерии амыдыралга боттандырып чорударынга, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң араазынга кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдеринге ЧССР-ниң Национал фронтузунда каттышкан бүгү организациялар идепкейлиибиле киржирииге бүзүрелди Национал фронтуның ТК-ның Президиуму илереткен.

● **ЛИССАБОН.** Демократтыг чаңгыс эптиг коалициязының кандидаттарының Лиссабонга болган национал ужуражышкыныиың киржикчилери коммунистерге баштаткан Португалияның чөөн чук үзелдиг күштериниң июль 19-та хуусаа бетинде болур парламент соңгулдаларынга болгаш европа парламентизиниге соңгулдаларга демиселдиң соруглаларын болгаш программазын төлевилээн манифести чаңгыс уи-биле хүлээп алган. Документиде 1974 чылдың апрель революциязының чаалап алышкынналары, португал конституциязыны быжыы-биле камгалаарының, чурттуң экономиктиг хөгжүлдези болгаш ажылчы чонуң амыдыралын экижидери дээш демисежирииң эргежок чугулазын демдеглээн. Манифестиде кол соруглаларың бирээзи кылдыр национал түскай догуиналаа чоруктуу камгалаарын, Вашингтонуң болгаш НАТО-ның милитаристиг политиказыга Португалияны чагыртырындан ойталаарын, ядролуг боо-чепсекти дүжүрер, тайбың болгаш улустар араазынга кады ажылдажылга дээш демиселди идепкейжидериниң чугулазын чарлаан.

● **ХАРАРЕ.** Агрессияны болгаш регионалдыг месилдежиишкиниерии ажыы-биле өөскүдүп турар америк администрациязының кем-буруулуг туружуп делегей иниитиледжилгезин шиитпирлин-биле буруу шавар ужурлуг деп, Сириияның информация министри Ясин Раджух медеглээн. Каяа-даа каттышпаан чурттарның информация министрлериниң Харареде боот турар 2-ги конференциязынга чүве чугаалаан, эжелекчи болгаш күрүне терроризминиң политиказын чорудуп турар сионисчи Израильдың болгаш расисчи Мурнуу Африка Республиканың үзу-чурумуун дорту-биле деткип турары дээш АКШ-ты министр бурууладаган. Канадаа каттышпазының шимчээшкинииниң масссалыг информация чепсектериие барымын чүктүң чимзеннишкиниерии болгаш идеологтуг халдаашкыиарын сойгалап илереднииң харысалгалыг соруглазын салган деп, ол демдеглээн.

● **БЕРЛИН.** «1648—1987 чылдарда Берлинде уран чүүл» — ыңдыг аттыг делгелге Берлинде ажыттынган. Ону Берлиниң 750 чыл болганынга турасказаткан. Ында Европаның 13 чурттудан болгаш Совет Эвилелиниден уран чуруктуң, графиканың, скульптураның болгаш дузалал уран чүүлдүк 1.6 муң чогаалдарын делгээн.

Делгелгениң көргүзүг чүүлдери Берлиниң хөгжүп келгенин көргүскеп. Уран чүүл-биле ниитилелдиг бот-боттарының аразында сырай холбаалыын, ГДР-ниң найысылаашкыиың амгы амыдыралының төөгүлүг үндезиниерии ол көргүзүп турар. Делгелгениң улуг болүү Берлинге революссчу шимчээшкинииң тыптып келгенин, фашизмге удур демиселдя, а ол ышкаш дайын соонда чылдарда уран чүүлде социалистиг реализминиң аргазының хөгжүп келгенин көргүскеп.

Уран чүүлдүк совет соңуургалдыглары ол делгелге-биле таныжар арганы болур. Оон көргүзүг чүүлдериниң хөй кезии келир чылын Москвага болгаш Ленинградка делгеп көргүзер.

(СЭТА).

ДЕТКИП САНАЛДААН

МАДРИД. Испанияның даштыкы херектер министри Франсиско Фернандес Ордоньес Европадан ортумак ыракшылдыг ракеталарын үндүрериң баш удур көруп турар «тик вариантыны» Испания деткип турар деп медеглээн.

Испанияның ядролуг чепсээ чок болгаш ыңдыг чепсектиг болурун күзевейн турар. Ол туруштуу испан чазактың даргазы АКШ-тың президентизи Р. Рейганга болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевка чоруткан чагаазында илереткен деп, телевидение дамчыштыр чугаазынга ол айыткан.

Барыын чүк чурттарының аразында «тик вариантыны» деткип турарынга сеткил ханыышкыны Испанияның даштыкы политика ведомствозуның удуртукчузу илереткеп. Ортумак ыракшылдыг ракеталарын үндүрер дугайында дугуржулга тайбың, айыыл чок чоруктуг болгаш боо-чепсекти дүжүрериче утланган кончуг чүтүла базым болур деп, ол онзалап демдеглээн. Аңаа боо-чепсек талазы-биле эң-не кудуку денгелге дең-зигүүрүг чедип алырын Испанияның даштыкы херектер министри саналдаан.

Испанияда АКШ-тың шеригларининң турарын кызырар дугайында испан-америк чугаалажышкыныарының дугайында ол чугаалажышкыныарда Испания быжыг туруштуу ээлеп турар деп Фернандес Ордоньес медеглээн. Ол айтырыг талазы-биле референдум үезинде испаниарның хөй кезиниң илереткен бодалынга ол үндезилеттингеп болгаш Испанияның чазаа чонуң ол турасоруун күүседир деп, министр онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

СҮЛЧЭЭНИ ИЛЕРЕТКЕН

КОТОНУ, (СЭТА). Гананың чазаан дүжүреринге белеткенип турган база бир чаа сүлчээ илереттинген деп, «Войс» солуп дыңнадып турар.

Солуунуң бижээни-биле алырга чурттуң айыыл чок черииниң органнары сүлчээчилериниң даштыкыдан эккелгеш, чажырып турган хөй боо-чепсээн тыпкаш, хураап алган. Сүлчээчилер чепсектиг халдаашкыны кылгаш, аэропорттуң радиостанциязын, почта-телеграфты, чазак бажыңын болгаш еске-даа кол объектилерии эжелеп алгаш, чазак кежигүнерин үзүткаарын планнап турган.

Сүлчээчилериң чамдыктарын тудуп хорутдаан болгаш ол ажылды үргүлчүлеп турар. Ыңдыг болзажок кымнарының сүлчээ кылып турганын солуп дыңнатпаан.

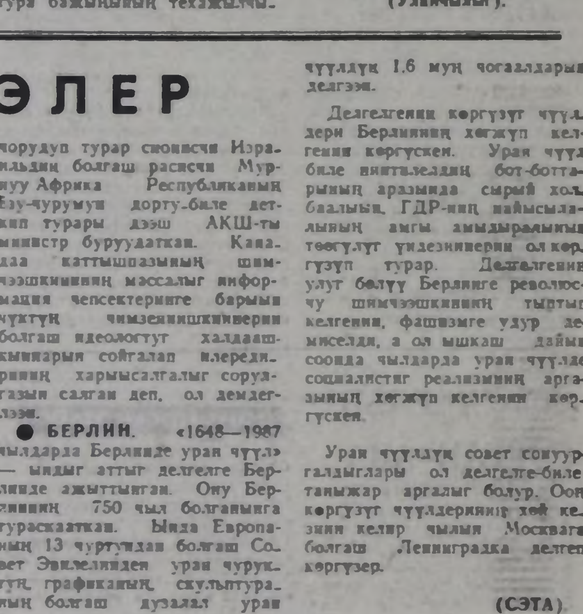
Баштайгы байысаалгадан илереэнии болза, сүлчээчилер Джерри Ролингстоннуң башталары чепсектиг күштериниң эрге-чагыргага келгенииың ээлчеглиг ою болур июнь 4-түң байырлал хүнүнде чазак эргилдезин кылыр деп турган.

Амгы үеде истелге органнарының мурнуку чылдаазынга денгээрге — ээтти 8,1 хуу, сүттүг—28,2 хуу ажыр бүдүргеп, мал продуктуларын күрүнеге садар планнарын ажыр күүсеткеп. Ылаңгыя «Мөген-Бүрен» совхоз күрүне мурнунга сорулгазын чедишкиниг боттандырганындан ук совхоз СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо чылдың эртиен айларында база ажыл-агыйлар чүгээр ажылдаанын демдеглээри чугула.

Малдың баш саны чүзүн аайы-биле өзүп-даа турар болза, шээр мал бажын өстүрериниң планын район күүсеттээн. Ылаңгыя ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз бо талазы-биле дыка хожудап турар. Моңаа чүгле ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистери бурууладыг эвес, ында депутаттар база чедир ажылдавайн турар деп сананар аппар. Депутат кижи бодунуң ажылдап турар черинге күш-ажылдың көргүзүглери, сагылга-чурум болгаш корум-чурум дээш харыылаар болгай.

Социалистиг хүлээлгелер, планныг онаалдалар күүселдезим чедип алырының бир кол быраазы — кижилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарары. Бо талазы-биле ажылче совет органнарының кичээнгейни партиниың угландырып турары таварылга эвес. Ылаңгыя кижи факторунче сагыш салымшкын улуг турар ужурлуг. Бистиң районда бо талазы-биле ажыл база чогуур негелдеге четпес дээрзин миниир ужурлуг бис. Малчыннарга чурттарга бажыңнарны, хөй кажаалгарын, чүвэр-бажыңнарны түзүп турар-даа болзувусса, оларның шынары куду. Чижээ, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 1 бригадазында ажыл-агыйның аргазы-биле туткан кызыл-булуңду катап эде кылыр ужурга таварымшы турар. А аңаа хөй артык чаргдаа, үе чидирери билдингир.

Районнуң чурттакчы чонунуң культура, амыдырал, садыг болгаш коммунал хандырылгазы-биле холбашкан айтырыглар база хөй. Бо талазы-биле тус-тус адырларның удуртукчулары, специалистери боттуг ажылды кылып-даа турар болза, чамдык четпестер бар. Чижээ, райпонуң магазиниериниде бараан курлавырларының ассортиментизи кызыы, малчыннарга эргежок чугула бараанниың чедишпези, амыдырал хандырылга комбинадының кодээниң ишчилериниче

ОСЛО. Ында америк элчин черииниң чанында тайбыңныг норвег талалакчыларының организастап чорутканы масселыг чыскаалды тарады ойладыры-биле полицияның хөй кезектерии чоруткан, Оон киржикчилери НАТО-нуң ядролуг планнаашкыныиың сессиязын Ставангерге эрттирер дээни-биле холбаштыр удурланыышкынын илередир дээш келгеннер. 40 кижини тудуп хоругдаан.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчилериниң бирээзи тудуп хоругдап турары.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

Советтер амыдыралы

ИДЕПКЕЙНИ БЕДИДЕРИ-БИЛЕ

Республиканың чер-чер Советтериниң он тоску чыыжының бүрүн эргелери удавас доостур. Бо үеиниң дургузунда кылып келген ажылын Советтериниң күүскомнары, депутаттар сайгарып, соңгукчуларның, чурттакчы чонуун идегелин эрткен ийи чартыг чылдың дургузунда канчаар шынзытканың аналиэтеп турар.

Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүскому, оон депутаттары, районнуң бүгү ажылчылчилери партиядың XXVII съездизиниң, ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, эге тургустуунукшуну, дүргедээшкинин чер бүрүзүнге чедип алыр садлыгнаан сорулгаларны боттандырарынга массаларның идепкейин көдүрер дээш ажылдап келген. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң «Кижи бүрүзү эге тургустунар херек» дээн айтыышкыны удуртулга болган.

Советтериниң организас-массалыг ажылдарының бир хевири болүр сессияларны хоолулу ёзугаар айыткан үелерде белеткелдиг эрттирери, аңаа доктаамал комиссияларны, депутаттарны болгаш өске-даа активти идепкейлиг киириштирери дээш район болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары бар эргаларны ажыглап келген. 1986 чылда болгаш бо чылдың эрткен айларында район Совети беш катап сессия эрттирген болгаш районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң аңы-аңгы талалыг айтырыгларын чугаалашкан. Депутаттарның 90 ажыг хуузу оларга доктаамал киржип келген болгаш 66 хуузу чугаалашкан айтырыглар талазы-биле боттарының саналгаларын киргеп.

Советтиң ажылының бир кол көргүзүү депутаттарның негелдези-биле ажыл болгай. Эрткен чылын болган сессияларга депутаттардан үш негелде киргеп. Олардан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң девискээри Ак-Хөлге малчыннарның дыштанылга пунктузуи тургузар дугайында негелде күүсеттиитеп, 3 Каргы хемниң эрии-биле чорутказын машина оруун аштап арыглаар болгаш экижидер база Мугур-Аксыда Степная кудумчузунга кудук казар дугайында негелделерии ук совхозтуң дирекциязы саададып турар. А көдээ Советтериниң сессияларында бо үеде чаңгыс-даа негелде кирбээн дээрзин чугаалаар апаар.

Эрге-чагырга органыиче төлээ кылдыр депутатты депшидип тура, соңгукчулар аңаа чагыгларын бээр болгай. Ол чагыглар дээрге депутат кижиниң кылып турар ажылының көрүнүүр. Бо чыышта район Советиниң депутаттарыиға берген 21, көдээ Советтерниниге—34 чагыгларны тус-тус 13, 25 кылдыр күүсеткеп. Ол дээрге малчыннар коданнарында туттуиган 4 бажың, төлевилелдиг 6 кажаа, райпога картофель шыгжаар чер, 2 кудук болгаш өске-даа эргежок чугула тудуглар-дыр. А күүсеттиимээнинери дээрге оларны хүн бүрүнүң контролюнга тургуспазының «суттумдурган» чагыглар-дыр. Ылаңгыя совхозтарда чурттаага бажыңнарының дыштанылга пунктузуи тургузар дугайында негелде күүсеттиитеп, 3 Каргы хемниң эрии-биле чорутказын машина оруун аштап арыглаар болгаш экижидер база Мугур-Аксыда Степная кудумчузунга кудук казар дугайында негелделерии ук совхозтуң дирекциязы саададып турар. А көдээ Советтериниң сессияларының дугайында маңаа онзалап чугаалаза артык эвес. Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүскомунуң чанында административтиг, хайгаарал, назы четпестер ортузунга ажыл чорудар, чурттаага шөлүү хуваар, пенсия тыпсыр, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар талазы-биле комиссиялар бар. Ол ышкаш эки тура улусчу дружинаның район штавы, эш хуу судтарының ажылынга дузалаар хөй-ниитиң төвүлели дээш дыка хөй хөй-ниитиң организациялары бар.

Күүсеткеп комитеттиң нарын болгаш хөй талалыг ажылчорудулгазында бо комиссиялар боттарының улуг дузазын чедирер хүлээлгелиг болгаш хоолйлу ёзугаар тускай саавырлыг. Ыңдыг турбүже тодаргай план ёзугаар ажылдавайн келген. Чижээ, административтиг комиссия (даргазы Э. Сазы) боду идепкей чок ажылдаан, чүгле кандыг-бир керек болурга ону чүгле сайгарар. Арагалаашкынга удур демисел комиссиязы (даргазы К. Домпак) мынчага дээштиг ажыл чорутпайн келген деп болур. Районда эзиректер сергедир черге киргеннер хөй. Ук комиссия арагачыларга удур тайылбыр ажылынга эмчилерни хаара тудар хүлээлгелиг турбүже ону суларатканындан эмнелге коллективиниң эзиректер сергедир черге 7 кижи эрткен чылын киргеп.

Назы четпестер ортузунга ажыл чорудар комиссиянның (даргазы К. Чыидың-оол) канчаар ажылдаанын ыңдыг фактылар бадыткаар: назы четпестер ортузунга кем-керек үүлгедир чоруктар кызырылбаан, ону болдурбас дээш удур алган хемчеглериниде дээш чок...

Советтиң, оон күүскомунуң чорудун турар организас-массалыг ажылдарының эчис түңнели девискээрде турар ажылагыйларның, будүрүлгелериниң планныг онаалдалар күүселдезин чедип алыры болгай. Бо талазы-биле эрткен чылыта канчаар ажылдаанывысты база сайгарып турар бис. Партиниың XXVII съездизиниң, ТК-ның дараазындагы Пленумнарының негелделерин ёзугаар ажылды чер бүрүзүнге эде тургузар, кижилериниң харыысалгазын бедидер дээш чорудун келген орааллажышкынмарывыс чамдык чогумчалыг түңнелдерии берген. Район эртиен чылын мал продуктуларын будүрериниң планын мурнуку чылдаазынга денгээрге — ээтти 8,1 хуу, сүттүг—28,2 хуу ажыр будүргеп, мал продуктуларын күрүнеге садар планнарын ажыр күүсеткеп. Ылаңгыя «Мөген-Бүрен» совхоз күрүне мурнунга сорулгазын чедишкиниг боттандырганындан ук совхоз СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо чылдың эртиен айларында база ажыл-агыйлар чүгээр ажылдаанын демдеглээри чугула.

Малдың баш саны чүзүн аайы-биле өзүп-даа турар болза, шээр мал бажын өстүрериниң планын район күүсеттээн. Ылаңгыя ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз бо талазы-биле дыка хожудап турар. Моңаа чүгле ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистери бурууладыг эвес, ында депутаттар база чедир ажылдавайн турар деп сананар аппар. Депутат кижи бодунуң ажылдап турар черинге күш-ажылдың көргүзүглери, сагылга-чурум болгаш корум-чурум дээш харыылаар болгай.

Социалистиг хүлээлгелер, планныг онаалдалар күүселдезим чедип алырының бир кол быраазы — кижилериниң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарары. Бо талазы-биле ажылче совет органнарының кичээнгейни партиниың угландырып турары таварылга эвес. Ылаңгыя кижи факторунче сагыш салымшкын улуг турар ужурлуг. Бистиң районда бо талазы-биле ажыл база чогуур негелдеге четпес дээрзин миниир ужурлуг бис. Малчыннарга чурттаага бажыңнарны, хөй кажаалгарын, чүвэр-бажыңнарны түзүп турар-даа болзувусса, оларның шынары куду. Чижээ, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң № 1 бригадазында ажыл-агыйның аргазы-биле туткан кызыл-булуңду катап эде кылыр ужурга таварымшы турар. А аңаа хөй артык чаргдаа, үе чидирери билдингир.

Районнуң чурттакчы чонунуң культура, амыдырал, садыг болгаш коммунал хандырылгазы-биле холбашкан айтырыглар база хөй. Бо талазы-биле тус-тус адырларның удуртукчулары, специалистери боттуг ажылды кылып-даа турар болза, чамдык четпестер бар. Чижээ, райпонуң магазиниериниде бараан курлавырларының ассортиментизи кызыы, малчыннарга эргежок чугула бараанниың чедишпези, амыдырал хандырылга комбинадының кодээниң ишчилериниче

КАШПАЛДАН ШҮЛҮКЧҮ

Бистиң чуртувуста база бир улуг девискээр — Красноярск крайның Ермаков районумуң колхоз, совхозтары Саянның тайга, сыннар эдектеринде чат. тылган. Хой, сыын, инек өстүрер, күрүнете эът белеткээр «Горно-Саянский» совхоз Тывага чоок. Оон девискээри Ус-Хемниң бажы, Сиинога, Башкирчика, Бадаяга дагларынга бүзээлеткен улуг калбак аян база хемниң ийи талазында сыннар эдектери, чурумалдыг каас бойдустуг черлер.

Совхозтуң ажыл-ишчилери он дөрт нацияларның төлээлекчилери, оларның аразында дөрт чүс хире тывалар, Ус-Бажы суурда найыралдыг чурттап, ажыллап турарлар.

Барыңы Саянның бойдузу кайгамчык, чараш чурумалдыг, шаандан бээр-ле өскен-төрээн черлеринге, айыран чечектерлиг аяңнарга, бедик тайга-сынарынга тывалар аажок ынак чорааннар. Оларның бурунгу ада-өгбелери төрээн черинин каас, чаражын база-ла ырлап, шүлүктеп чорааннар.

Ус-Бажы суурда чурттап турар тывалар, орустар, хакастар, эстонпар, башкирлер, украинпер, латыштар база өскедеа нацияларның төлээлериниң чаа салгалы — аныяктар төрээн черинин каас, чараш бойдузун чуруурунга ынактар. Бажың санында Саянның аргаарыгларын, дириг амытанаарын чураан чуруктар, ыяштан сиилбип кылган элик, хүлбус, сыын, мыйгак, янзы-бүрү кушгарның хевирлерин азып каан тургулаар. Оон-биле кады аныяктар төрээн черин шүлүктерге алгап-йөрээряпге база ынактар.

Оларның бирээзинге совхозтуң № 2 хойжу фермазының малчыкы Сергей Тюлюш хамааржыр. Ол Ус-Бажының ортумак, интернационалчы школазын дооскан. Төрээн Кашпалының чараш бойдузун болгаш оон чаартыкчылары ажылчы кижилерниң дугайында бижээн шүлүктерин крайның бир улуг райомуның төвү Ермаковск хоо. райның «Ленинчи орук» деп солунунда нарладып турар.

Бо юбилейлиг чылдың эгезинде найыралчы кожаларыныска чораан, шүлүкчү малчыкы Сергей Аккыр-оолович Тюлюш-биле ужуражып, чугаалашкан мен.

«Шүлүктерни орус дылга бижип эгелээн мен. Чүге дээрге бичиимдеп тура-ла орус, хакас, башкир, эстон өөрүм-биле кады ойнап өскен, школага тыва классека өөренип турзумзээ-да, демей-ле улуг орус улустуң дылын өөренип, С. Есенииниң, А. Пушкииниң, өскедеа шүлүкчүлериниң чогаалдарынга ынак турдум. Бир-ле дугаарында Ус-Бажы ортумак школазынга өөренип турган «Мээң карманымда чажыт бар» деп бичии шүлүк бижидим. Башкыларым Зоя Павловна Левина, Петр Павлович Чихачёв ол шүлүүмүн көрүп сайгаргаш, мени деткээнер. Оон бээр-ле шүлүктерим, ээзээ-даа бол, шенеп бижип чоруур апарган мен. Школа доосказ, Алтай крайга шериг албаны эртирип чордум. Алтайның бойдузу база-ла мээң төрээн Саянным мышкаш чараш. Ынчангаш шеригге турган шүлүктерим база бижип турдум. Малчын кижиниң ажылы чымыштыг, ындыг болза-даа хоюм кадарып-даа чораан, бичии-ле хостуг шагымда шүлүктү ногаадып чоруур мен» деп, ол чугаалады. Оон шүлүктериниң ыал темазы — төрээн черни, оон бойдузунуң каас-чаражын алган йөрээри: «Ыяштарның монологу», «Чалгаранчыг үе», «Тзакта-ла, тазидза», «Сээн-биле», «Ээп келбээн» дээш ескe-даа шүлүктери соруи. Оон чаңгыс чер-чурттугларының чүрээндеп унген чогаалдарын сомуурган ыомчуп турарлар.

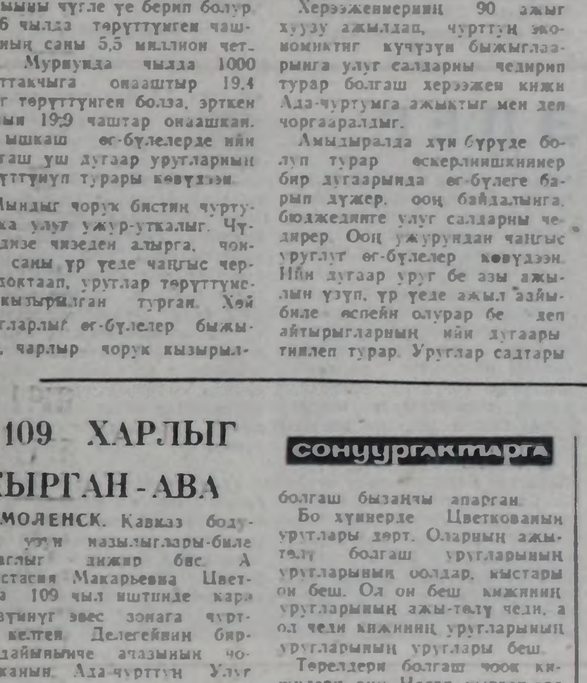
Журналист Кечил-оол Экероолдуң очулгазы-биле аныяк авторнуң шүлүктерин силерниң кичээнгейнижерге бараалгаттывыс.

Н. ТЫРТЫК-КАРА.

ЧЕЖЕ УРУГ ХЕРЕГИЛ?

1983 хылда бистиң чуртувуска 5,4 миллиоп уруг төрүттүнген. Ол дээрге Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда чылдарга бодаарга эң хөй боон турар. Бо медээни эртемденнер улуг өөрүшкү-биле хүлээп алза-да, оон соонда чылдарда бо телазы-биле көргүзүглер кандыг болурун тайылбырлаарындан тыртылганнар. Маңаа харыңны чүгле уе берип болур. 1986 чылда төрүттүмген чаштарның саны 5,5 миллион четкен. Мурнунда чылда 1000 чурттакчыга оналаштыр 19,4 уруг төрүттүнген болза, эрткен чылын 19,9 чаштар оналакан. Ол ышкаш өг-бүлелерде ийи болгаш үш дугаар уругларның төрүттүнүп турары көвүдээн.

Мындыг чорук бистиң чуртувуска улуг ужур-утказыг. Чүге дизе чизеден алырга, чоңмуң саны үр уеле чаңгыс черге доктаап, уруглар төрүттүкери кызырылган турган. Хөй уруглардыг өг-бүлелер быжыгыл, чарлыр чорук кызырыл-

ган. Ол ышкаш хөй уруглуг өг-бүлениң чайгыралы быжыг деп шак бо бурунгу шагдан бээр билдингир хоойлу бистиң совет чонтилелившиствиң хереглелдеринге дүгжүп, бодумуң дээштинн көргүскен. Ол дээрге сөөлгү чылдарда бүдүн комплекс социал дузаны өг-бүлелерге көргүзүп келгенинiң түп. нели-дир.

Хереэжениериниң 90 ажыг хуузу ажылдап, чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаарынга улуг салгарны чедирип турар болгаш хереэжен кижи Ада-чуртумга ажыктыг мен деп чоргаарадыг.

Амыдыралда хүн бүрүде болуп турар өскерлиишкиннер бир дугаарында өг-бүлеге барып дүжер, оон байдалынга, бюджединге улуг салгарны чедирер. Оон ужурундан чаңгыс уруглуг өг-бүлелер көвүдээн. Ийи дугаар уруг бе азы ажылын үзүп, үр уеле ажыл ѳайыбиле өспейн олурар бе деп айтырыгларның ийи дугаары тиилеп турар. Уруглар садтары бажын ажылын күрүнете ажыктыг ажыл-биле чергелештир чорудар арганы нелерге берип турар. Ындыг болза-даа хүн бүрү амыдыралда таварыжын турар нарын болуушкуннар. Айтырыглар ада-иениң ынаштылын ядарадын, өг-бүле кежигүннериниң болгаш салгалдар аразында харылзааларны кошкадын турар. Эр улус-биле дең эргени чедип алганының түңнелинде ындыг өөрүшкү чок байдалга келген бис деп чүвени хереэжен улус угаап билген. Ынчалза-даа чаңчыл болу берген дең эргеден ойталап, бүгү бодун өг-бүлеге тускаадырын хереэжен кижиге берге апарган.

Ынчангаш хереэжен кижиниң өг-бүлезиниң эгидип, ажы-төлүүн кижизидилгезиниң хөй үеии чарыгдаар болуп дээш күрүне янзы-бүрү чингеледиг хемчегларын ап чорудуп эгелээн. Төрүттүүген уругну бир харга чедир азыраары-биле чыл иштинде дузаламчы халас акшаны берип турар апарган чаагай. Ол мышкаш хөй уруглуг өг-бүлениң майыралы быжыг деп шак бо бурунгу шагдан бээр билдингир хоойлу бистиң совет нин

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 14 воскресенье № 138 (13438)

1925 чылда үндезилеттингеи. Өртээ 3 кепеек

ТОДАРАТКАН

Республиканың совхозтарының партия организацияларының секретарьларының семинары үш хүн үргүлүлээн доозулган. Өөредилгенин идигү хүнүнде олар бот-оруулга-чарыллганы, бригада, ак-бүле керээзин иептередир талазы-биле партия организацияларының чорудар ажылдарынга хамаарышкан иелткелдерин дыннаан. Үш дутаар хүнде Кызыл районнуң «Тиилелге» «Кок-Тей» совхозтарга бергаш, ында партия организацияларының, бот-оруулга-чарыллганы, коллективтиг керээзин иептередир талазы-биле чорудуп турар ажылдары-биле танышкан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүтиге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Шаргын семинарның киржикчилеринге совхозтарның партия организацияларының соруглаларының дутаймында делегеренгей чүве чугаадаан. Ылаңгыя мал ажылында байдалды хаяы аналиттээш, ында планнаашкыларны үжүрлүг чугула хемчеглерин, мал чемнерин кыска хугуузаза шимээрлиг белеткээрнин, ажылгы чоннарны аъш-чем-биле хандырарынын, картофель, ногаа культураларын өстүрериин, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге үзүр шыпсыны демселдя ворударының айтырыгларынга доктаан.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ҮНДЕЗИН АЙТЫРЫЫ

СЭКП ТК-га чөвүлел хурал

СЭКП Теп Комитединиң июнь 8-9-та экономиканы эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузарының айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хурал болган. Ол айтырыгларны СЭКП ТК-ның элчелиг Пленумунга чугаалажып көөр деп дыннаткан болгай.

Чөвүлел хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары М. С. Горбачев, ТК-ның Политбюро кежигүнериниң Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, ТК-ның Политбюро кежигүнүтиге кандидаттар Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызин олар киришкен.

Чөвүлел хуралга бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжышкыннарының, министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчуларын, эртемденнерин, партия ажылдакчыларын чалап алган.

Чөвүлел хуралды **М. С. Горбачев** ажыктаан. Айның төнүүзүнде партия Теп Комитединиң Пленуму болур. Ооң хүн айтырыында — чурттуң экономиказын эргелеп башкарарын эде тургузарының үндезин айтырыы. Пленумнуң соруглазы болза, интенсификацияның үе-чадазында чурттуң экономиказын эргелеп башкарарының чаңгыс аъш-чем системазын сүмээлээр арганы берип турар ыңдыг шиитпирлерни үлээп алыры болур. Эде тургустунуушкуниуң үндезини, кол айтырыгларының дугайында чугаа боон турар болганда, ол шиитпирлиг ужур-дүзалыг болур.

Элээн каш саналдарны чугаалаш, үш айтырыг талазы-биле силерниң санал-оналыгнарны дыннаары күзенип-дир.

Бирги айтырыг —эде тургустунуушкун чүгле экономикада эвес, харын иитилелде канчаар чорун турарыл? Силер чурттуң ямзы-бүрү чергелерни төлээлеп турар болгай силер, ынчангаш хүн бүрүзүнде күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазы-биле дорт холбашкан болгай силер. Партия, совет органнар, министерстволар чүнү кылып турарыл? Боттарыңарның туружуларын чугаалаар, партия Теп Комитединиң январь Пленумунуң соонда эгелээн эде тургустунуушкуниуң чазазында боон турар чүүлдерге үнелээшкинии бээр арга силерде бар.

Ийиги айтырыг — Бүдүрүлге дугайында хоойлуну төлевилелиниң дугайында силериниң санал-оналыңар кандыгыл? Ол силерге биллингир, силериниң чамдыкыар бүгү улустуң чугаалажып көөрүнге киржип, хөйүүн мурнунга чугаалаан, есселерияер оны боттарыңар-ның коллективтеригерге, партия организацияларыңга өөренип турган силер. Силер ол документиннн кандыг-бир бүдүрүлгениң, күш-ажылчы коллективтиң амыдыралында боттуг чүүлдер-биле деңнештирип турган, бодап турган силер. Хоойлуниуң төлевилелиигге хамаарыштыр Төп Комитеттеке силериң чугаалаар чүүлүңер бар болбайн аан. Бис оны партия Төп Комитединиң июнь Пленумунга чугаалажып көөр, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эзэлчиглиг сессиязынга хүлээп алыр болгаш оны хоойлу кылдыр хүлээп алыр ужурлуг бис. Бистиң экономикавысты эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузарының дугайын бодап турувуста, экономиканың кол звенозунуң эргелеп башкырлганың чаңгыс аай системазынга ооң байдалының дугайында айтырыг эң чугула айтырыг болу бээр болбайн аан.

Бир эвес эрткен үениң дугайын чугаалаар болза, эң-не кол четпес чүүл бистиң үстүнден эгелеп турганывыс боон чадап чок. Планнаг экономика үезинде ол ыңдыг үндезилелдиг болур ышкаш санмыдырар. Ынчалза-даа бис бо удаазында кол звенодан эгелээр деп шиитпирлээн бис, чүге дээрге төп организацияның деңнелиниге планнаашкынның эргелеп башкырлганың айтырыгларын чугаалажып эгелей бээрвиске-ле, бүдүрүлгеге чүү-даа артпас боон турган: үстүкү звено бүгү чүүлдерни бодунга ап турган. Үндезин хемчеглер болдунчайн турган. Бүдүрүлгелерге чаа чүүлдер, сүмелер чартык-чамдык, кызыырынган хевирлиг чедип турган болгаш ол порудулганы бүлүт калбартын чорудары база оны угаан-бодаага, угаазылаалыг төнчүге чедирери болдунмайн турган. Ынчангаш 60 болгаш 70 чылдарда экономиканы эргелеп башкарар талазы-биле бистиң күжениишкиниеривис долу ажык бербейн турган.

Ам бис эге дүнүктан, — бүдүрүлгеден, каттыжышкындан шимээшкинии эгелээн Чүнүн-даа муриунда коя эвенога — бүдүрүлгеге, каттыжышкынга социалистиг экономиканың, ажыл-агый чорудулгазының бистиң системавыстың, күш-ажылчы коллективтиң курлавырларының ажыдың турар арганы тургузуп турар ыңдыг көргүзүлгелерни бодап тывар херек. Ынчангаш силерниң бодалыңарны, бо документиниң силериң үнелеп көрүп турарынар билири биске оны чугула.

Ооң-биле кады, айтырыгны ынчаар салып тура, бүдүрүлге дугайында хоойлуну бистиң экономикавыстың эргелеп башкарылгазын бүрүн кылдыр тургузуп турар еске кезектерден хоорүн каапгар болза, ол чорук бүдүрүлгени берге байдалга таварыштырар ийик деп үезини билип турар бис. Бүдүрүлге бүгү арга-курлавырларын боттандырып шыдавас болгаш ажыл-агый чорудулгазының чаа методтарынче — чүнүн-даа муриунда бот-оруулга-чарыллганже, бот-акшаландырышкынче болгаш чарыгдалын боду дугларынче шилчий аавас апаар ийик. Ынчангаш Хоойлуну ажылдап кылыр ажыл экономиканы эргелеп башкарарының үстүкү кезектерин үндезинии-биле эде тургузары-биле кады деңге чорун келген. Ол дээрге чазак органнарыңга болгаш дыка улуг рольдуг экономиктиг ведомстволарга хамаарыжыр. Төптүң чаа ролюн угаап бодап билиринин эң чугула айтырыгларының бирээзин болза, адырының штабы — министерство кандыг болур ужуралугул деп үүвенн тодарадыры болгаш.

Экономиканы эргелеп башкарарының төп органнарының сайзырангайжыдарының бүгү утланышкыннарын СЭКП ТК-ның Политбюрозунга амгы үезе херек кырынга сайгарып көрген. Бо дээрге бадүүн эвес херек дээрзин чугаалаар апаар, бүгү деңнелдерде улуг маргылдаалар чорун турар. Ол дээрге анаа херек-тир, чүге дээрге бис ам улуг айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг бис, ынчангаш оларны эвээш чидириглиг шиитпирлээри чугула боор.

Ынчангаш ам үшкү айтырыг — эргелеп башкарылганың төп органнарының ролю канды деп бодап турар силер?

Бистиң киткээнгейивис уллаар ужурлуг үш айтырыг бо-дур.

Бүдүрүлге дугайында хоойлу келир чылдың январьдан эгелеп күштүг боон киреп түве болганда, төп органнарны база ажылдың чаа байдалдарынче шилчидер херек деп чүве биллингир. Ынчангаш соруглга болза, бүгү-де белеткелди бо чылын доозары болуп.

Доктаалдар төлевилелдерни ТК-ның Политбюрозунга бис чугаалажып көрүп турдувус, ынчалза-даа шиитпирлер хүлээп албадывыс, оларны шуут болган деп бадылавадывыс — чугаалажып көргенинге түнелдерни барымдаалап чедир ажылдаар деталдарны бердивис. Бодла айтырыгларны партия Төп Комитединиң Пленумунга сайгарып, ажылдаар апаар бис. Хоойлуну ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга шуут бадылаан соонда бүгү доктаалларны дүүштүрерн болгаш оларны хүлээп алыры эргежок чугула.

Бистиң бодап турарывыс ыңдыг. Реформа — шынгыы болгаш улуг хемчээлдиг хевирлиг үе-чадазында чурттуң экономиказын эргелеп башкарарының чаңгыс аай чаа системазынче шилчилишкинии кыска хуусада комплекстиг доозар херек. Кол чүүл чүдеа дизе, төп планнаашкынның болгаш бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң болур чорунуң арагынга таарымчалыг харылзаалдарны тывырында болур.

СЭКП ТК-ның ам болур Пленуму чурттуң экономиказын эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузарының кол чүүлдерин чугаалажып көөр болгаш ажылдап кылыр ужурлуг. Эргелеп башкарылганы эде тургузарын бүдүрүлге черинниң ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарындан эгелээрин саналдан турар.

Бүдүрүлгелериниң экономиктиг чаа механизмин тургузарының кол соруглазы — ол дээрге оларның бот-тускайлаң чорунун бедидерн, долу бот-оруулга-чарыллгага болгаш калбак бот-эргелелге үндезилээш, ажыл-агыйны чорударының түнелдерни дээш харылсалгазын күштелдирери-дир.

Бүдүрүлге черинниң кылыр бүгү бадыминарын айткан үезинзи берген планныг даалгаларының анаа-да күүседикчи ТК-ның апрель Пленумунуң, партияның XXVII съездиниң шиитпирлериниң үндезилелдиистиң хөгжүдезинин дүргедедиринин талазы-биле улуг политиктиг, экономиктиг болгаш организастыг хемчеглер чуртта хүлээп алдынган болгаш боттанып турар дел, ол чугаалаан. Чаа структура-инвестиция политиказы ажылдап кылдынган болгаш боттанып турар. Күштер болгаш чепсек-херекселдер эртем-техниктиг депшилгени сайзырангайжыдарының эң-не чугула угланышкынарында мөөнүшкиниң турар. Экономиктиг чаа методтарның шенелде хынаддазын кыска үе-чадада чоруткан. Ажыл-агыйның чамдык адырларының бүдүрүлгелерин долу бот-оруулга-чарыллгаже болгаш сан-хөө-биле бот-акшаландырышкынче шилчиткен. Ынчалзажок экономиктиг чогуур чаартылгалар амдыызында болдумаан.

Нимнн көргүзүглери хевээр арткан хөй чарыгдал үндүрер механизм экономикада дм-даа ажыглаттынып турар. Ындыг механизм чарыгдаддарның улгадырыга идигни берип турар, ынчаарга чарыгдалдар улгаткан тудум-на, хемчээлдер хөй. Ажыл-агыйны ажыктыг эвес кылдыр башкарар чорук бүдүрүкчүнүң хереглекинге дужаарган хөөнү-биле тыптып келген. Ол чорук бодунуң эзэлээнде улус ажыл-агыйынга чедишпес чорукту болдурган, чүге дээрге бүдүрүлге болза хереглекчиниң чагыларынга чагыртпаан болгаш хереглекчиниң шилип алыр эргазы чок, а аңаа чүнү бээр болдур, алыр хүлээлге-лиг. Бо бүгү чүүлдер ажыы чок, колдуунда чавыс шыларлыг продукцияны бүдүрүп үндүрериие чедирип турар. Улуг чарыгдалдыг чорук дедир эгиндишкинн чок капитал салыышкынары-биле, анша фондулары-биле дуглаттынып турар. Ол бүгү бюджеттиң хөренгилериниң күсели-биле хандыртынып турар.

Күрүнеден канчаар-даа ажок хөй дотацнялар, эвээш хүү төлевирлиг чээлилерни мәсселыы-биле эгитпес чорук, а ол ышкаш амгы күштүг болуп турар өртектер кураавырларны ажыктыг эвес кылдыр ажыглаарынга дегүм болдуп турар. Ол өртектер одаар чүүлге болгаш чиг этке хамаарыштыр делегей өртектеринден бүдүн чартык — үш катап чавыс болуп турар. Өске талазында, аъш-чем продуктуларының өртектери оларны бүдүрериие үндүрген чарыгдалдардан ортумаа-биле ийи катап чавыс болуп турар. Чарыгдалларны чиигедириниң, ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорударының болгаш күш-ажылчы коллективтиг материалдыг шаңнал-мактал алырының араазында дорт харылзаа тургустунмаан. Ажылчынмар, инженер-техниктиг ажылдакчылар херек кырында курлавырларның ээзи болбайн, оларны кымныы-даа эвес ышкаш кылдыр көрүп турар. Оларны эргелеп башкарылгага кошкак киирштирген болгаш бистиң пинти хереэвистиң бүрүн эргелиг киржикчилери кылдыр боттарын санавайн турар.

Хөй чарыгдал үндүрер механизмни эчизиниге чедир ажып эртер төлээде, экономиканы эргелеп башкарарының чаңгыс аай чаа системазынче шилчилишкинии кыска хуусада комплекстиг доозар херек. Кол чүүл чүдеа дизе, төп планнаашкынның болгаш бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң болур чорунуң арагынга таарымчалыг харылзаалдарны тывырында болур.

СЭКП ТК-ның ам болур Пленуму чурттуң экономиказын эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузарының кол чүүлдерин чугаалажып көөр болгаш ажылдап кылыр ужурлуг. Эргелеп башкарылганы эде тургузарын бүдүрүлге черинниң ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарындан эгелээрин саналдан турар.

Бүдүрүлгелериниң экономиктиг чаа механизмин тургузарының кол соруглазы — ол дээрге оларның бот-тускайлаң чорунун бедидерн, долу бот-оруулга-чарыллгага болгаш калбак бот-эргелелге үндезилээш, ажыл-агыйны чорударының түнелдерни дээш харылсалгазын күштелдирери-дир.

Бүдүрүлге черинниң кылыр бүгү бадыминарын айткан үезинзи берген планныг даалгаларының анаа-да күүседикчи ТК-ның апрель Пленумунуң, партияның XXVII съездиниң шиитпирлериниң үндезилелдиистиң хөгжүдезинин дүргедедиринин талазы-биле улуг политиктиг, экономиктиг болгаш организастыг хемчеглер чуртта хүлээп алдынган болгаш боттанып турар дел, ол чугаалаан. Чаа структура-инвестиция политиказы ажылдап кылдынган болгаш боттанып турар. Күштер болгаш чепсек-херекселдер эртем-техниктиг депшилгени сайзырангайжыдарының эң-не чугула угланышкынарында мөөнүшкиниң турар. Экономиктиг чаа методтарның шенелде хынаддазын кыска үе-чадада чоруткан. Ажыл-агыйның чамдык адырларының бүдүрүлгелерин долу бот-оруулга-чарыллгаже болгаш сан-хөө-биле бот-акшаландырышкынче шилчиткен. Ынчалзажок экономиктиг чогуур чаартылгалар амдыызында болдумаан.

Нимнн көргүзүглери хевээр арткан хөй чарыгдал үндүрер механизм экономикада дм-даа ажыглаттынып турар. Ындыг механизм чарыгдаддарның улгадырыга идигни берип турар, ынчаарга чарыгдалдар улгаткан тудум-на, хемчээлдер хөй. Ажыл-агыйны ажыктыг эвес кылдыр башкарар чорук бүдүрүкчүнүң хереглекинге дужаарган хөөнү-биле тыптып келген. Ол чорук бодунуң эзэлээнде улус ажыл-агыйынга чедишпес чорукту болдурган, чүге дээрге бүдүрүлге болза хереглекчиниң чагыларынга чагыртпаан болгаш хереглекчиниң шилип алыр эргазы чок, а аңаа чүнү бээр болдур, алыр хүлээлге-лиг. Бо бүгү чүүлдер ажыы чок, колдуунда чавыс шыларлыг продукцияны бүдүрүп үндүрериие чедирип турар. Улуг чарыгдалдыг чорук дедир эгиндишкинн чок капитал салыышкынары-биле, анша фондулары-биле дуглаттынып турар. Ол бүгү бюджеттиң хөренгилериниң күсели-биле хандыртынып турар.

Күрүнеден канчаар-даа ажок хөй дотацнялар, эвээш хүү төлевирлиг чээлилерни мәсселыы-биле эгитпес чорук, а ол ышкаш амгы күштүг болуп турар өртектер кураавырларны ажыктыг эвес кылдыр ажыглаарынга дегүм болдуп турар. Ол өртектер одаар чүүлге болгаш чиг этке хамаарыштыр делегей өртектеринден бүдүн чартык — үш катап чавыс болуп турар. Өске талазында, аъш-чем продуктуларының өртектери оларны бүдүрериие үндүрген чарыгдалдардан ортумаа-биле ийи катап чавыс болуп турар. Чарыгдалларны чиигедириниң, ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорударының болгаш күш-ажылчы коллективтиг материалдыг шаңнал-мактал алырының араазында дорт харылзаа тургустунмаан. Ажылчынмар, инженер-техниктиг ажылдакчылар херек кырында курлавырларның ээзи болбайн, оларны кымныы-даа эвес ышкаш кылдыр көрүп турар. Оларны эргелеп башкарылгага кошкак киирштирген болгаш бистиң пинти хереэвистиң бүрүн эргелиг киржикчилери кылдыр боттарын санавайн турар.

Хөй чарыгдал үндүрер механизмни эчизиниге чедир ажып эртер төлээде, экономиканы эргелеп башкарарының чаңгыс аай чаа системазынче шилчилишкинии кыска хуусада комплекстиг доозар херек. Кол чүүл чүдеа дизе, төп планнаашкынның болгаш бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң болур чорунуң арагынга таарымчалыг харылзаалдарны тывырында болур.

СЭКП ТК-ның ам болур Пленуму чурттуң экономиказын эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузарының кол чүүлдерин чугаалажып көөр болгаш ажылдап кылыр ужурлуг. Эргелеп башкарылганы эде тургузарын бүдүрүлге черинниң ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдарындан эгелээрин саналдан турар.

Бүдүрүлгелериниң экономиктиг чаа механизмин тургузарының кол соруглазы — ол дээрге оларның бот-тускайлаң чорунун бедидерн, долу бот-оруулга-чарыллгага болгаш калбак бот-эргелелге үндезилээш, ажыл-агыйны чорударының түнелдерни дээш харылсалгазын күштелдирери-дир.

Министерстволарның ажыл-чорудулгазын үндезинин-биле эжиндер төлээде, бүдүрүлгелерни оперативтиг эргелеп башкарар хүлээлгелерден оларны хостаары, бедик орулгалыг бүдүрүлгелерден үеренгилерни чавыс орулгалыг, карылгалыг бүдүрүлгелерже катап хувааршыл хоралыг практиктиин соксадырын саналдан турар. Министерстволар болза адырларын херек кырында эртем-техниктиг болгаш планнаашкынныктиг штаптары болур ужурлуг. Олар Министерстволарның ажыл-чорудулгазы база ажыктыг эвес болуп турар, ол чорук делегейде эң үстүкү деңнелден чамдык адырларның эртем-техниктиг деңнелиниң улуг хөжүдээшкынынга чедирген. Бүдүрүлгелериниң карылгалыг чоруун бүрүн чайладыр талазы-биле ажылды министерстволар кошкак порудуп турар. Адырларның штабтары бо кол айтырыгларны шиитпирлээриниң орнунга, каттыжышкынынарны оперативтиг удуртуруга барык бүрүн ейлешкен болгаш оларның ажыл-чорудулгазынга азымистративтиг методтар-биле холгзарлап турар. Ындыг чорук оларның удуртулгазының аразында бүдүрүлгелериниң ажыдының ажыктыының чавызаанының кол чылдагаанзарының бирээзи болган.

Министерстволарның ажыл-чорудулгазын үндезинин-биле эжиндер төлээде, бүдүрүлгелери оперативтиг эргелеп башкарар хүлээлгелерден оларны хостаары, бедик орулгалыг бүдүрүлгелерден үеренгилерни чавыс орулгалыг, карылгалыг бүдүрүлгелерже катап хувааршыл хоралыг практиктиин соксадырын саналдан турар. Министерстволар болза адырларын херек кырында эртем-техниктиг болгаш планнаашкынныктиг штаптары болур ужурлуг. Олар Министерстволар база ажыктыг эвес болуп турар, ол чорук делегейде эң үстүкү деңнелден чамдык адырларның эртем-техниктиг деңнелиниң улуг хөжүдээшкынынга чедирген. Бүдүрүлгелериниң карылгалыг чоруун бүрүн чайладыр талазы-биле ажылды министерстволар кошкак порудуп турар. Адырларның штабтары бо кол айтырыгларны шиитпирлээриниң орнунга, каттыжышкынынарны оперативтиг удуртуруга барык бүрүн ейлешкен болгаш оларның ажыл-чорудулгазынга азымистративтиг методтар-биле холгзарлап турар. Ындыг чорук оларның удуртулгазының аразында бүдүрүлгелериниң ажыдының ажыктыының чавызаанының кол чылдагаанзарының бирээзи болган.

Министерстволарның ажыл-чорудулгазын үндезинин-биле эжиндер төлээде, бүдүрүлгелери оперативтиг эргелеп башкарар хүлээлгелерден оларны хостаары, бедик орулгалыг бүдүрүлгелерден үеренгилерни чавыс орулгалыг, карылгалыг бүдүрүлгелерже катап хувааршыл хоралыг практиктиин соксадырын саналдан турар. Министерстволар болза адырларын херек кырында эртем-техниктиг болгаш планнаашкынныктиг штаптары болур ужурлуг. Олар Министерстволар база ажыктыг эвес болуп турар, ол чорук делегейде эң үстүкү деңнелден чамдык адырларның эртем-техниктиг деңнелиниң улуг хөжүдээшкынынга чедирген. Бүдүрүлгелериниң карылгалыг чоруун бүрүн чайладыр талазы-биле ажылды министерстволар кошкак порудуп турар. Адырларның штабтары бо кол айтырыгларны шиитпирлээриниң орнунга, каттыжышкынынарны оперативтиг удуртуруга барык бүрүн ейлешкен болгаш оларның ажыл-чорудулгазынга азымистративтиг методтар-биле холгзарлап турар. Ындыг чорук оларның удуртулгазының аразында бүдүрүлгелериниң ажыдының ажыктыының чавызаанының кол чылдагаанзарының бирээзи болган.

Министерстволарның ажыл-чорудулгазын үндезинин-биле эжиндер төлээде, бүдүрүлгелери оперативтиг эргелеп башкарар хүлээлгелерден оларны хостаары, бедик орулгалыг бүдүрүлгелерден үеренгилерни чавыс орулгалыг, карылгалыг бүдүрүлгелерже катап хувааршыл хоралыг практиктиин соксадырын саналдан турар. Министерстволар болза адырларын херек кырында эртем-техниктиг болгаш планнаашкынныктиг штаптары болур ужурлуг. Олар

Эртемин болгаш техниканы планнаарын, а оларның чедишкиннерни ажыглаарын шиитпирлиг экижидер херек. Ону чедип алыр төлээде, эртем-техниктиг чедишкиннерни улуг хемчээлге дүргеи шиитпирлээп алырынга идигниг экономиктиг методтарны-даа, эртем-техниктиг депшилгенин экономиктиг түнелдиин тодаргайлаан түнээшкинниг көргүзүглерин-даа күрүне планнарынга ажыглап киирерин саналдап турар. Ажыл-агыйга чүгула ужур-дүзалыг эртем шинчилелдерин хөгжүдерииге бот-оруулга-чарыллганың болгаш бот-акшаландырышкынның принципгерииче шилчиирин саналдап турар. Эртем албан черлерин эвес, а эртем ажылдарын санхөө-биле хандырары эргежок чугула. Эртем ажылдары — ол дээрге база тодаргай чарыгдаддарлыг бараанныг продукцияга-дыр. Эртем барааны болза ооң өртээн төлээр садыл алыкчылыг болур ужурлуг.

Материал-техниктиг хандырылганың системазын эде тургузар болгаш ажыл-агыйны чорударының чаа база байдалдарынга, бүдүрүлгелериниң бот-тускайлаң чоруун калбартырының негелдеринге дүүштүрер херек. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерни мөөнү-биле садарынче үе-чадазап шилчиниринин аргазы-биле курлавырларны дуваарының экономиктиг хевирлерни колдаан турар. Мөөнү-биле садары материал-техниктиг хандырылганың кол хевири болган турар ужурлуг.

Эртем реформазын кылыры кердүүн турар, ол үеде мөөнүшкиннн садыл, садыл амыр болгаш үүрмектеп салаар өртектерниң база тарифтерниң

Ынчангаш эде баламсылаашкын бүгү чуртта тарай берген. Эде тургустунуушкунну, бот-оруулга-чарыллганың, бот-акшаландырышкынның принципгерииче шилчиирин саналдап турар, планнаашкынның, ажыл-агыйны чорударының чаа хевирлерин тыл алыылынар. Оны үнелеп турар партия, совет болгаш күрүне органнары, бүгү кижилер база эде тургустунар херек. Дүргедээр-де болза, улам эки.

Бүдүрүлге дугайында хоойлуиуң дүүмеринге доктаап тура, В. П. Москаленко «Автоваэтык» чамдык ажылдакчыларының бо документиие хамаарыштыр саналдарынга каттыжылайн турарын чугаалаан.

М. С. Горбачев: Ол дугайында биженээш, ол документиин экономист биличиер ёзугаар үнелеп көрген болзуңарза, эки-ле турган ийик. Ангыланы бодалдарны иүүртештирер арганы кижилерге бээр болгаш эң эки арганарны тып алыр херек. Маргыжарын соксадынар деп чугаалаары бе-леп. Соксатнан дижик. Ооң ыңай чүү болурул? Демги-ле турушче ээп кээрлер. Шүптүвүста ыыт чок. Индирлерден «Ура» дижип алырыын турар бис, а чуртта ажыл-херекте шимээшкин чок. Ынчангаш бүгү чүвеии ажыы-биле чугаалаар, маргылдааларның культуразын бедидер херек деп санаар кижи-дир мен. Мурнунда турганы ышкаш, ТК-же чаргылдажып мээнээжып турган херээ чок. Оны эдер кижилер бар. Политиктиг угланышкын бар, принциптер бар, негелдер бар, социализмге удур эвес, чоннга удур эвес, а социализм дээш, чоннуң эрге-эжыктарына эде тургустунуушкун дээш барымдаалар бар-дыр —журналдарның ажылынга оны удуртулга болдурар херек.

В. П. Москаленко кадрлар белеткелиниң айтырыгларынга улаштыр доктаанган. Ажыл-агыйны чорударының чаа арганаларынче шилчиишкинии чедишкинииг шиитпирээри-биле удуртукчу кадрларның экономиктиг чөредилгезин бүгү талалыг сайзырангайжыдар херек деп, ол демдеглээн. Бистиң немен алырывыс, мергежилин бедидерине таарымчалыг байдалдарны кижилерге тургузар херек. Ынчалза-даа бир эвес олар олче ёзугуп түткүп турар болза, ону кылыр херек. Ооң апгыда, боттарының хүлээлгелерин, чымчалдыр чугаалаарга, ак сеткилдиг эвес күүседип турарлар база бар болгай, оларның иштинде ажылчыннар-даа, конструкторлар-даа, экономистер-даа, специалистер-даа бар. Чаагга кижилерни кижиилеринче угланган салдар чедирерининң хемчеглерни бодап көөр херек.

М. С. Горбачев: Күш-ажыл хоойлужудулгазын бот-оруулга-чарыллгага ажылдап турар бүдүрүлгенин ажылынын байдалдарынга дүүштүр чорудар херек.

Бүдүрүлгелериниң ажылдап алган акша-хөрөнгизинден чер-чер бюджеттеринче шилчиндирлгелериниң түүнү тодарадыр түскай нормативти тургузарын В. П. Москаленко түннелиниде саналдаан.

Эде тургустунуушкун чорун турар, ынчалза-даа ол бистиң хандырып болгу дег ыңдыг темпилерде чорун турар деп чугаалаан болбас деп, «Автозил» каттыжышкынының чиигине директорунуң оралакчызы **В. П. Москаленко** чугаалаан.

Бот-акшаландырышкынның дээрге экономиктиг кончут эвээ арга-дыр—деп, ол чугаалаан. Бир эвес ону шиитээдип аптар болзувусса, улуг бернмчеяя ооя алырывыс чугаажок. Ынчалза-даа чамдык министерстволар экономиктиг нормативтериниң үндезилеттингеи системазын тургузуп албайн чыда, чаа байдалдарже шилчий бергенин практика көргүскен.

Бот-акшаландырышкынның механизмин тургузуп алган бис деп чугаалаан болбас бис. Бот-акшаландырышкынга дээрге ийиги чергенин айтырыыр, а бирги чергении—планнаашкын болгаш хандырылга болур. Ол арга-биле үш чыл ажылдап келген бистиң катпыжышкынывыс безин ай тоиуп орда-ла херек. Бараан бүдүрер дээш чүүкүл эзелээр бис. Ол херек кырында көргүзүтиу үнелээриниң быразы боон артып турар. Ынчангаш министерство коллективиниң ажылын чүгле бараан-биле ам-даа барымдаалап үнелеп турары хомуданыыр.

М. С. Горбачев: Бараанны продукция талазы-биле олам күүсеттингеи, а керээ үзүлгеп

(Уланчызы 2-гы арнда).

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ҮНДЕЗИН АЙТЫРЫЫ

(Уланчызы. Эгези 1-гө арыда).

көөр херек. Чижээ, бистер чаа заводтарны киириштир бүгү капитал тудугну хууда акша-хөрөңгелеривистиң күселибиле чорудуп турар бис. Бюджеттен көпеек-даа албайн турар бис. Оон-биле кады нормативтер санажылгазын бадылап каан беш чыл планын бүрымдаалап чорудуп турган болганда, бир эвес бүдүрүлгеде капитал тудут чок болза, оон арыг орулгазындан шилчидишкин база улут эвес боон турар. Өскезинин сыр дедир — арыг орулганың 80 хуузу бодунга эртып каар.

М. С. Горбачев: Александр Иванович, силер, арыг орулганы канчаар хуваар дугайында бодалды эскербейн барган хире-дир силер. Төлежилгеин арыг орулгага уидезилээш эвес, а курлавырлар дээш, фондулар дээш, суг дээш, чер дээш аан. Хөй курлавырларны чарыгдап тургаш план күүсетсинзе —хойну төле, бодунга ажыы эвээш болза күүрүнеге эвээштп төле. Бир эвес арыг орулга талазыбиле планны күүсетпейн барзыза — дөмей-ле курлавырлар дээш төле. Оон-биле кады курлавырлар дээш төлевир — ол дээрге аъш-чем үндүрүүнүң идеязы болгай. Сезээ гектарны, ийи гектарны берген дижик — гектар бүрүзү дээш төле, а артканнары шупту сээнин.

Ам бисте шилчилге үезин деп, А. И. Бужинский уламчылаан. Кандыг-бир үевеин эдип болур. Ынчалзажок бүгү системза он үшку беш чылга чедир ажылдап кылдынган турар ужурлуг. Оны ажылдап кылыр үе-шак барык чок, хая көрүүп четтикпээниде-ле он үшку беш чыл чедип келир. Ажыл-агыйның чаа механизмин бир эвес эргелеп башкарылганың эң дээди органнарындан эгелээш, бүгүдеге чаңгыс аай болур болза, түгле ынчаарда ол ажылдап эгелээр болгаш ажылдаар апаар.

Бис, бүгү министерстволар, бодуп боду акшаландырарынче кирген бис. Ынчалза-даа бистен мындыг чүүлдерни айтырып турар: барган эккел, бот-орулга-чарылгалыг бригадаларның санын эккел, шиңгээдин алган сан-программа башкарылгалыг станоктарның санын эккел дээр, кажан бистер бүгү үевени санап көөрүвүске, 1986 чылда 1670 янзы-бүрү көргүзүглерни планнап каан боор-дур. Оларның шуптузун бадылап каан, ат салган, чорудуп каан турардыр.

Бо чорукту сый шаппаан шаанда корум-чурум турбас дээрзин чугаалаксап турарым ол. Бүгү-ле үевеин дугаап турар көргүзүт бар болгай-ла, ол дээрге — продукция планын кергээ бүүрүүр күүседиридир.

Мээн чөпшээрешпейн турарым: бир айтырыг бар. Ол болза инженер-техниктиг ажылдакчыларны норма ёзугаар планнап турары. Оон херээ чок. Ажыл төлевириниң нормативин бир болгай, ам база бир нормативти бергенинин херээ чүл? Бо нормативтерни эртем-шинчилел институттарынга, албан черлеринге тургузулар, ажыл төлевириниң фондузун нормативи ёзугаар тургузуп турар бүдүрүлгелерге ол тааржыпас. Бүдүрүлгелер планнап ажыр продукциязын бодунун көргенин ёзугаар садар эргени Хоойлу төлевилиниде көрген. Бис бо аргаы чедир үнелевейн турар боор бис. Бо дээрге чүрттүн экономиктиг көөгүдезин дүргедиринин күчүлүг болгаш күштүг быразы боон турар, бис ам ол дугайын эвээш бодап турар бис.

«Ростсельмаш» бүдүрүлге каттыжмышкынының чиңгине директору **Ю. А. Песков** беш чыл планнарын тургузарының дугайын чугаалап тура, нормативтерни аңгылап шилгары чугула деп түңелдин кылган.

Эде тургустунуушкун ам дээрезинде банк системазында эгелевээн. Техниктиг эде дериишкиниерин чорудуп турар бүдүрүлгелерни шуут-ла «чулуп» турар янзы-бүрү кызагдаашкыннар моон үнүп турар.

Ам өртектер дугайында Деүдүрүлгелериниң шиитпирлериниге тудут банкызы дузалаар ужурлуг деп санап тур мен. Кандыг-даа таварылгада технология айтырыгларыиче киришпес ужурлуг. Ам материал-техниктиг хандырылга дугайында. Ажыл-херекти перспектива кылдыр, магазин дамчыштыр чорударының идеязы экн болбайн аан. Ынчалза-даа дөрт кереэлиг ажыл-агый харылзаалаарлыг ажылдаар арганы биске ам бээри чугула деп санаар мен. Ындыг харылзаалар ам дээрезинде бистс болдунмайн турар, маңаа Күрхандырылга бурулулуг.

Оон ынай. Карылганы орулгалар-биле дугларывыса кирип турар болганывыста, биске «үстүидеп», ССРЭ-ниң Күрпланнындан чеже хуу металлды камнап алырывысты чүге планнап турарыл? Артык чарыгдаалар болдурбазының эки ажыктыг методтары хередеттпес дээш хемчет алырындан кортканы херек чок. Оларның бирээзи—бүдүрүлге темпининиң өзүлдези. Ол көргүзүгүн бистер чүге дээш болбас «ыдыктыг мал» кылдыр саналар бис. Бистер кацны американнардан ийи катап хойну бүдүрүп турар бис. Станоктарны, цементнин болгаш идиктерин-даа олардан хойну бүдүрүп турар бис. Инектерним баш саны бисте дөрт катап хөй. Биске ам чүгле темпилер херех эвес. Чүгле интенсивтиг технологиже шилчээн соонда арыг хевирнин темпилер өзүлдезин алыр бис. Ам дээрезинде ол—көргүзүглерни болгаш шаңналдарын чидирбес дээш кызыдып турар кижилерге хередиг үрдүүчек темпилер-дир.

Бир эвес биске сан-хөө амгы байдалынга хевээр артып каар болза, бот-орулга-чарылганың, бот - акшаландырышкынның кандыг-даа магалыг чаагай системазы бурунгаарлап шыдаайн баар деп, ол чугаалаан. Акшаны акша болдурар херек.

Бүдүрүлге дугайында хоойлу төлевилелиниң дугайын чугаалап тура, Г. А. Арбатов ол документ кандыг-даа эки болза, бир эвес оон боттанын хөделири бүгү адырларны өскертпес болза, ол Хоойлумуң дээш чок апаары билдингир болур дээрзин демдеглээн. Айтырыгны комплекстиг шиитпирлээр херек. Ында хамаарыштыр элээн хөй шиитпирлериин белеткеттиниин турары кончуг эки-дир. Ынчалзажок оларның Хоойлуга удурланышкак эвес болуру кончуг чугула.

Үлетпүрде улуг-улуг бүдүрүлгелер тударынче утланышкын бар апарганын ол демдеглээн. Ынчаарга кончуг улуг бүдүрүлгелерни эгелеп башкарылганың эң дээди органнарындан эгелээр болгаш ажылдаар апаар.

Бис, бүгү министерстволар, бодуп боду акшаландырарынче кирген бис. Ынчалза-даа бистен мындыг чүүлдерни айтырып турар: барган эккел, бот-орулга-чарылганың бригадаларының санын эккел, шиңгээдин алган сан-программа башкарылгалыг станоктарның санын эккел дээр, кажан бистер бүгү үевени санап көөрүвүске, 1986 чылда 1670 янзы-бүрү көргүзүглерни планнап каан боор-дур. Оларның шуптузун бадылап каан, ат салган, чорудуп каан турардыр.

Бо чорукту сый шаппаан шаанда корум-чурум турбас дээрзин чугаалаксап турарым ол. Бүгү-ле үевеин дугаап турар көргүзүт бар болгай-ла, ол дээрге — продукция планын кергээ бүүрүүр күүседиридир.

Мээн чөпшээрешпейн турарым: бир айтырыг бар. Ол болза инженер-техниктиг ажылдакчыларны норма ёзугаар планнап турары. Оон херээ чок. Ажыл төлевириниң нормативин бир болгай, ам база бир нормативти бергенинин херээ чүл? Бо нормативтерни эртем-шинчилел институттарынга, албан черлеринге тургузулар, ажыл төлевириниң фондузун нормативи ёзугаар тургузуп турар бүдүрүлгелерге ол тааржыпас. Бүдүрүлгелер планнап ажыр продукциязын бодунун көргенин ёзугаар садар эргени Хоойлу төлевилелиниде көрген. Бис бо аргаы чедир үнелевейн турар боор бис. Бо дээрге чүрттүн экономиктиг көөгүдезин дүргедиринин күчүлүг болгаш күштүг быразы боон турар, бис ам ол дугайын эвээш бодап турар бис.

«Ростсельмаш» бүдүрүлге каттыжмышкынының чиңгине директору **Ю. А. Песков** беш чыл планнарын тургузарының дугайын чугаалап тура, нормативтерни аңгылап шилгары чугула деп түңелдин кылган.

Эде тургустунуушкун ам дээрезинде банк системазында эгелевээн. Техниктиг эде дериишкиниерин чорудуп турар бүдүрүлгелерни шуут-ла «чулуп» турар янзы-бүрү кызагдаашкыннар моон үнүп турар.

Ам өртектер дугайында Депшилгеин дүргедиринге эртеминиң институттарының, төлевилел болгаш конструктор организацияларының ролюн бедидер херек. Ол организацияларны чымчак көөр хамаарыпгы бистс. Оларның сураггыл бөөрииден кортказ оларгө дегбейн турар.

Чоокта чаа бистиң каттыжмышкынывыска инструменталтер заводу каттыжып киргеп деп, В. П. Кабанцев уламчылаан. Кончуг эки чаа завод директор бүдүрүлгеде кижилер чедишпес деп хомудаан негелделерни ёзугаар ам-беш ай ажылдап турар деп, химия болгаш нефть машина тудуушкун министри В. М. Лукьяненко демдеглээн. Хуусаз эвээш-даа болза, ол үенин иштинде чамдык чүүлдер эскертине берген. Бодумуң чамдык бодалдарымны чугаалап көрейн. Ортумак звеноның удуртукчуларының калбак өөредилгезинден эгелээн бис. Бөлүктер аайы-биле семинарларны чыылдыргылаш, оларже шырак билигиг специалистерни чорудуп турдувус. Мастерлерниң, цех начальниктериниң, заводтар директорларының, үргүлүү ажыглаар ному апарган методиктиг айтыышкыннарны ажылдап кылган бис.

Ындыг болзажок, Сумскиниң нефть ажылдап кылыр каттыжмышкынындан аңгыда чаңгыс-даа бүдүрүлге планны улгаттырып бээрииниң дугайында херек-тир. А бистиң шыйыг чуруктарывыс-биле проблеманы бөлүктөп турар, ыяш-даа планга немелде кылбаан.

Бот-акшаландырышкынны чиңгине директору **М. С. Горбачев:** Бүгүревейн турар чадавас эвес бе?

Прокат талазы-биле баланссыларттынмаан планныг турган бис деп, В. М. Лукьяненко чугаалаан. План күүселдезин хандырарынга ол чамдык бүдүрүлгелерге чедишпейн турган. Ынчангаш ыям-даа планга немелде кылбаан.

Бот-акшаландырышкынны чиңгине директору **М. С. Горбачев:** Документтин бадылаарда бир чүүлдү немезе чүл: Хоойлуга чорушкек бүгү чүүлдерни күш чок деп санаар деп?

Ындыг болур ужурлуг деп санаар мен деп. Ю. А. Песков уламчылаан. Хоойлу ёзугаар бүдүрүлгенің удуртукчуларындан айтырар херек, Хоойлу ёзугаар оларга бүзүрээри базала чугула.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының АКШ болгаш Канада институдунуң директору академик Г. А. Арбатов административтиг методтардан экономиктиг методтарже шилчишкин кижилериң утаан-бодалынга ёзулуг революцияны негээр деп чугаалаан. Ындыг революция амдыгында болдунмаан. «Ыдыктаан малдар» деп чугаалап болур чамдык чүүлдерни эки көөрү биске чугула, ынчангаш оларны кедеретпес дээш хемчет алырындан корткан херек чок. Оларның бирээзи—бүдүрүлге темпининиң өзүлдези. Ол көргүзүгүн бистер чүге дээп болбас «ыдыктыг мал» кылдыр саналар бис. Бистер кацны американнардан ийи катап хойну бүдүрүп турар бис. Станоктарны, цементнин болгаш идиктерин-даа олардан хойну бүдүрүп турар бис. Инектерним баш саны бисте дөрт катап хөй. Биске ам чүгле темпилер херех эвес. Чүгле интенсивтиг технологиже шилчээн соонда арыг хевирнин темпилер өзүлдезин алыр бис. Ам дээрезинде ол—көргүзүглерни болгаш шаңналдарын чидирбес дээш кызыдып турар кижилерге хередиг үрдүүчек темпилер-дир.

Бир эвес биске сан-хөө амгы байдалынга хевээр артып каар болза, бот-орулга-чарылганың, бот - акшаландырышкынның кандыг-даа магалыг чаагай системазы бурунгаарлап шыдаайн баар деп, ол чугаалаан. Акшаны акша болдурар херек.

Бүдүрүлге дугайында хоойлу төлевилелиниң дугайын чугаалап тура, Г. А. Арбатов ол документ кандыг-даа эки болза, бир эвес оон боттанын хөделири бүгү адырларны өскертпес болза, ол Хоойлумуң дээш чок апаары билдингир болур дээрзин демдеглээн. Айтырыгны комплекстиг шиитпирлээр херек. Ында хамаарыштыр элээн хөй шиитпирлериин белеткеттиниин турары кончуг эки-дир. Ынчалзажок оларның Хоойлуга удурланышкак эвес болуру кончуг чугула.

Үлетпүрде улуг-улуг бүдүрүлгелер тударынче утланышкын бар апарганын ол демдеглээн. Ынчаарга кончуг улуг бүдүрүлгелерни эгелеп башкарылганың эң дээди органнарындан эгелээр болгаш ажылдаар апаар.

Бис, бүгү министерстволар, бодуп боду акшаландырарынче кирген бис. Ынчалза-даа бистен мындыг чүүлдерни айтырып турар: барган эккел, бот-орулга-чарылганың бригадаларының санын эккел, шиңгээдин алган сан-программа башкарылгалыг станоктарның санын эккел дээр, кажан бистер бүгү үевени санап көөрүвүске, 1986 чылда 1670 янзы-бүрү көргүзүглерни планнап каан боор-дур. Оларның шуптузун бадылап каан, ат салган, чорудуп каан турардыр.

Бо чорукту сый шаппаан шаанда корум-чурум турбас дээрзин чугаалаксап турарым ол. Бүгү-ле үевеин дугаап турар көргүзүт бар болгай-ла, ол дээрге — продукция планын кергээ бүүрүүр күүседиридир.

Мээн чөпшээрешпейн турарым: бир айтырыг бар. Ол болза инженер-техниктиг ажылдакчыларны норма ёзугаар планнап турары. Оон херээ чок. Ажыл төлевириниң нормативин бир болгай, ам база бир нормативти бергенинин херээ чүл? Бо нормативтерни эртем-шинчилел институттарынга, албан черлеринге тургузулар, ажыл төлевириниң фондузун нормативи ёзугаар тургузуп турар бүдүрүлгелерге ол тааржыпас. Бүдүрүлгелер планнап ажыр продукциязын бодунун көргенин ёзугаар садар эргени Хоойлу төлевилелиниде көрген. Бис бо аргаы чедир үнелевейн турар боор бис. Бо дээрге чүрттүн экономиктиг көөгүдезин дүргедиринин күчүлүг болгаш күштүг быразы боон турар, бис ам ол дугайын эвээш бодап турар бис.

«Ростсельмаш» бүдүрүлге каттыжмышкынының чиңгине директору **Ю. А. Песков** беш чыл планнарын тургузарының дугайын чугаалап тура, нормативтерни аңгылап шилгары чугула деп түңелдин кылган.

Эде тургустунуушкун ам дээрезинде банк системазында эгелевээн. Техниктиг эде дериишкиниерин чорудуп турар бүдүрүлгелерни шуут-ла «чулуп» турар янзы-бүрү кызагдаашкыннар моон үнүп турар.

Ам өртектер дугайында Депшилгеин дүргедиринге эртеминиң институттарының, төлевилел болгаш конструктор организацияларының ролюн бедидер херек. Ол организацияларны чымчак көөр хамаарыштыр

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ҮНДЕЗИН АЙТЫРЫЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

сеткеи болзунза, арткап продукцияны бодуп эргец-биле сайгарып болур сеи. Ынчаарга амгы үеде байдал ындыг эвес. Чижээлээрге, хереглекчиниң 500 муң автодутуйга фондулуг турган диижик. Ол менче телефоннаар: «бистиң фондувустү дугаар аайы-биле солуп берип көрүпер. Биске ам дээрезинде «КамАЗ» дутуулары хереглеттинмейн турар, «Уралдар» дугуйлары шуут чедиишпестээн». Бир эвес хереглекчиниң ол дилээн хакдыпгтар арга бисте бар болза, ону чүге күүседип болбазыл? Эрткен чылын хереглекчилериң дилээн сәугаар 500—600 дутуйму ынчаар солудувус. Ол дээш «Резиноснабсбыт» бисти акшага торгады. Чүү дээш бисти торгаанын? Хереглекчиниң чагымын эки хандырып бергени дээш торгаан.

Оларның буруузу-биле бүдүрүлгеге когарал таварышкан болза, Орук харылзаа министерствозунуң болгаш Энергетика министерствозунуң юридиктиг харысалгазының дугайында айтырыгны оратор тургускан. Харысалга чаңгыс аай болур ужурлуг.

Москвоның Күрүне университединиң кафедра эргелекчизи **Г. Х. Попов** Хоойлунуң чедиишкинниг болуру ыйда сестерии канчаар шын бижээниинден эвес, а оон хүлээп алдынган соонда шимчедип боттандырып эгелээри социал күштерден хамаарыжыр деп демдеглээн. Инициативти эртем-техниктиг депшилгениң, тодаргайларга, бүдүрүлгелериниң боттарының боттандырар ужурлуг эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларының дугайында чугаалаксап тур мен деп, ол чугаалаан. Чаа механизмде мындыг үүлдү көрген бүдүрүлгелерге боттарының акшазы, боттарының күжү-биле чаа үүлдү шигээдип, алыр арганы бээр бүдүрүлге хегжүлгениниң фондузун тургузар. Ынчаарга ыяап-ла бодап торууру чугула 1965 чылдың кичээндирим бар болгай. Ынчап мындыг байдал тургустунган: акшаны бүдүрүлгеге бериикеп, а олар ону сайгарып шыдаваанар, чүге дээрге дерягхерекселдер-даа, станоктар-даа машиналар-даа садып алыр чер чок болган дээш оон-даа эске.

Ам бараанпарны мөөннеп садарынче шилчнир айтырыг дугайында. 1965 чылда ол дугайында чугаа база-ла боол турган. Херек кырында чүү болганыл?. Ыяап-ла күүседир номенклатураның көргүзүү улгадып-ла, улгадып-ла орган. 1968 чылда келгеш, номенклатурада ыяап-ла күүседир кылдыр айыттынган бараанпардан өске бараанпар чок болган.

Оон чайлаарының мындыг аргазы бар деп бодап турар мен. Бистиң ажылывыстың даразында үе-чадазында бир чугула үүлдүн дугайын бодаар херек: күрүне чагыының лимиттээн хемчээлин хүлээп алыр херек. Бүдүрүлгеге ол хире эвес бе деп онаап бээр ындыг хемчээлди. Ол көргүзүг 50—60 хуу-даа, харын бүгү продукцияның үштүң ийи кезии-даа болгай-ла. Ынчаарга кылып бүдүргени бүгү продукцияның үштүң бир кезии бодуиуу болур эвеспе деп чүвени бүдүрүлге эки билген турар ужурлуг. Ол продукцияга өске кым-даа хол дээп бол бас.

Ынчаарга реформа соонда министерстволар чүнү кылыр апаарыл деп айтырыг тургустумуп кээр. Министерство чүгле күрүне чагыгларын күүседир айтырыгларны шинтпирлеп ажылдаар ужурлуг дээр зиие шуут бүзүрээр мен, бир эвес олар бүгү контроль чурагайлар кылып, сүрүп туруп бээр болза, бүдүрүлгелерни база катап холгаарлап, кыиы чыктырбастап туруп бээрлер.

Амгы үеде шаиналдар болгаш ажыл төлевириниң фондузу-биле холбашкан соиуургалдыг чорук баш удур көрдүнген. Бистиң ажыл төлевириниң фондузунга херек кырында дегбейн, а шаиналдар болгаш он үшкү шалыиның күсели-биле идиг бээрии ораддажып турганывыс 1965 чылга дениээрге ол улуг бурунгаар шимчээшкин болур.

Амгы үеде бис ажыл төлевириниң кол фондузунче шургуп киripкеи бис. Ол улуг депшилге-дир. Хоойлуиуң төлевилелинде боол болур ийи вариант бар: бирги вариант—ажыл төлевириниң нормативи, ийиги вариант —ажыл төлевириниң артыш калыр принцини. Мен бодап көөрүмге, ол принцип ханы депшилгелиг ышкаш. Ында бүгү-ле чүве илдеп: ацаа, маңаа төлеп берген мен, а өске артканнары— мээнин. Бир эвес мен бир-ле чүвени экижидипкеи болзумза, ажыл төлевириниң фондузу өзер, бир эвес бир чүве бакырааи болза — ол эвээжээр.

Бис амгы үеде рыноктуң болгаш мөөннеп садарының улуг хемчээлдиг системазынче шилчип шыдавас бис. Ынчанмыже рыноктуң болгаш мөөннеп садарының кандыг-бир участогуи тургузуп ап болур бис. Ол болза өртектерни хостуг тодарадып тургузар рынок болур ужурлуг.

Түүнелинде чаңгыс участокка экономистериң бүгү-ле күштерин мөөннээри таарымчалыг эвес боор деп бодалды онзалап демдеглекседим. Түүнелдерии эртемнер академиязындаи-даа, иниитилел эртемнериниң академиязындан-даа, эртем-экономиктиг иниитиледен-даа ап болур, оларның бодалдарын деңнештирип болур кылдыр элээн каш төптерии тургузар херек.

Бүдүрүлгеде эде тургустуиуушкуннуң канчаар чорун турарын «Комплекс» деп эртем-бүдүрүлге каттыжылышыныың чиигине директору **А. А. Нестеров** чугаалаан. Күшажылга хамаарыштыр үидезин өскерилгелер болбаан деп, ол демдеглээн. Күрүне хүлээп алышкынын неитереткени бүдүрүп үидүрүп турар продукцияның шынары оиу бистиң канчаар хүлээп ап турарывыстан эвес, а технологтуг чурумну канчаар сагып турарындан хамаажыр турарын көргүскен. А ажылчыиар оиу хоюр эвес үреп турар. Оиу болдурбазы-биле бис коллективтиг керээде мындыг пунктуну бижип алган бис: технологтуг чорудулганы үрээии дээш ажылчын тодаргай хемчээлге төлевирии чидирер. Ажылчыиар ол дээш бадылаанар. Оон өске орук чок деп чүвени олар билип турар.

М. С. Горбачев: Оиу демократчы ёзу-биле кылып турарыңар шын-дыр.

Чуртталга бажыңнарының тудуунуң дугайын чугаалап көрейн деп, А. А. Нестеров уламчылаан. Ажыл-агый аргазы-биле бистиң хоорайда тудуп турар бажыңывыс планда баш удур көрдүнген, курлавырлар-биле хандыртынган. Шефтел турар ажыл-агыйларывыска дуза көргүзүп көдээде тудуп турар бажыңнарывысты планга киир санавайн турэр. Бир эвес бис тудуп турувуста, а тудутжулар бис дээш отчёт кылып турар болза, ол кандыг бот-орулга-чарылга болуруи? Ажылдың хемчээлии оларның планынга киир бижип турар, а бис арыг когаралга таваржып турардыр бис.

Экономиктиг шеиелденiiң байдалдарынга бис 1984 чылдан эгелеп ажылдап эгелээн бис деп, Ворошиловградтың кондитер фабриказының директору **С. И. Крупко** чугаалаан. Даштыкыдан кээп турар чүүлдер биске сөөлгү үеде кызыгзарланчак-даа болза, кондитер үлетлүрү иниитизи-биле орулгалыг ажылдап турар. Бистиң бүдүрүлгевисте эки шынарлыг адачурт чиг эдии ажыглап турар.

Бүдүрүлгениң улам ыңай хөгжүлдезиниң оруу — бүдүрүлгелериң бот-тускайлаи чоруун күштелдирери. Мындыг чижек. Ада-чурт чиг эдиидеи бистиң бүдүрүп эгелээн кылыгларывыс төрүттүнүп, келиринден оиу массалыы-биле бүдүрүп үидүреринге чедир эмии эрттир узун орукту эртер: аңаа чыл, бүдүи чартык чыл негеттинер. Продукцияның савалаарының, даштыкы хевириниң айтырыы. Деңзилеп чара савалаар автоматтар чок. Маиипуляторларыиы боттарывыс кылып турар бис. Министерстволуң оон хөй дуза көргүзери күзенчиг...

М. С. Горбачев: Конструкторлар-биле дугуржуп ап болур, тускай сорулгалыг комплекстиг болуктуу тургузуп керээ чарып ап болур.

Чаа хоойлуга ындыг арга баш удур көрдүнген турарыиа инанып турар бис деп, С. И. Крупко уламчылаан. Ол бүдүрүлгее-даа, экономикага-даа ажыктыг болур.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Экономика институдунуң директору, ССРЭ-ниң ЭА-ның корреспондент-кежигүнү Л. И. Абалкин бот-орулга-чарылга байдалдарында планнаашкыннық айтырыгларына бодуиуң санаалын турасказаткаан. Күрүне планы —система-дыр деп, ол демдеглээн. Ол болза улус ажыл-агыйының мурииуга беш чылда салдынган сорулгалар, оларның аңгы-аңгы бүдүрүлгелерге, министерстволарга болгаш девискээрлерге ол пропорцияларның түңү кылдыр тургустунуп шыдавазы мөөннелге болгаш хереглеп аразында эң улуг пропорция-дыр. Ол болза өске бүгү чүүлдер шыкаш бердинген пропорция-дыр.

Оон соонда ол планның сорулгаларын болгаш негелделарин бүдүрүлге ол сорулгаларны кылыры-биле ажылдазын дээш ону бүдүрүлгеге чедиреринің сорулгазы тургустунуп келир. Ол болза планнаашкының ийиги кезээ-дир. Бирээде —Дээди Советтиң бадылаары күрүне планы. Ийиде —күрүнениң беш чыл планын хандырарының системазы. Меи ону бүгү-ле чүүлдерни хөөредирии оралдажып, ону эрги методтар-биле хандырган, бүдүрүлге бүрүзүнге чедирип болур мен. Экономиктиг методтарның дузазы-биле өртектерни, нормативтерни, тарифтерни, үидүрүглерии, төлевирлерии болгаш күрчагыны ажыглап тургаш ол планны күүседирн дээш бүдүрүлгелерии албадап болур мен. Ол болза планнаашкының ийиги кезээ.

Күрплан национал орулгаиы бүдүрерии болгаш ажыглаарын планнап турар. Оон төлевирге, иниитилел фондузунга капитал салыышкынынга болгаш оон-даа өске чүүлдерге акша-хөреңгиии ап турар. Бүдүрүлгеге бир рубль арыг продукцииига ажыл төлевириниң фондузун тургузар херек. Коллектив ажылдап албаан, арыг продукцииыы чедир албаан болза, ажыл төлевириниң фондузу эвээжээр. Ындыг болганда ол ажылчыиарыың санын кызырар ийикпе, азы ортумак ажыл төлевирии кудуладыр ужурлуг. Оон атказарлавас ужурлуг. Эде тургустуиуушкуниуң эң принципиалдыг айтырыгларының бирээзи ол, бир эвес бис багай ажылдаар болзувусса, биске ажыл төлевирии кызырар деп чүвеге улус бүзүрээр ужурлуг. Бир эвес багай ажылдаар болзувусса, ажыл төлевирии кызырар деп чүвеге амдыызында кым-даа бүзүревейн турар. Эрткен чылдыындан кудуну бербес.

Бүдүрүп үидүрүп турар продукцииың хемчээлии бүдүрүлгелерге планнавайн барып болур силер. Бир эвес ажыл төлевириниң быжыг нормативтери бар болза, олар боттарыла ол хемчет дээш туржу бээрлер. Бир эвес хемчээлди планнаарын хевээр арттырар болза, ол хемчээлди көөредириниң чарыгдалдыг бүгү методтары хевээр артар.

Күрүне чагыын иниитилеге ужур-дузалыг хереглелдерии мурнады чугаа чокка күүседириниң системазы кылдыр билип турар мен деп, Л. И. Абалкин чугаалаан. Ол чагыларны күүседириигe Күрплааның, министерстволарның азы регионнарның эргелерии тодаратқан турар ужурлуг. Күрчагыг ёзугаар ажылдаары ән-не ажыктыг болур ужурлуг. Чижээлээрге, орулгадан бюджетче кииp санаашкыны эвээш болганда, бүдүрүлге күрчагыгны алыр эрге дээш демисежир ужурлуг. Күрчагыг ховар курлавырлар-биле мурнады хандыртынган боол болур.

Чөвүлел хуралдың түңелии үидүрүп тура, **М. С. Горбачев** мынча деп чугаалаан:

Маңаа чугаалажып көрген бүгү чүүлдер партия Төп Комитединиң Пленумунга Политбюроиуң иletкелинге илереттиигеи турар деп бодай-дыр мен. Чурттуң экономиказын эргелеп башкарарының чаңгыс аай механизмин тургузарынга баазаны тургузар кол документилерии белеткээр талазыбиле партия ТК-ның Политбюрозунуң болгаш чазакты ажылының түңнелдериниң баштайгы бир янзы шенелдези —бо ужуражышкын болур деп чугаалаарын күзедим. Ол утка-биле алырга, мен чүгле бодумнуң эвес, удуртулгадан бүгү эштериң бодалын чугаалап тур мен: ужуражышкынга бистиң сеткилиивис ханган.

Чүге дээрге, хамыктың мурнунда, ажыт-чажыт чок, ак сеткилдиг, харын-даа кайы-бир айтырыгларыи үнелеп көөрүүшкүинерии, янзы-янзы бодалдарны илергейлээн, кандыг-бир чүүлге хамаарыштыр сүмележиишкиниың чугаа болду. Колдуунда бо чугаа болза бодувустуң канчаар эде тургустунуп турарывыска, ам тургустунар ажыл-агый механизминиң дугайында, экономиканы эргелеп башкарарының моон соңгаргы системазының дугайында канчаар билип ап турарывыска хамаарышкан.

Кол чүүлге хамаарыштыр бодалдарның дүүшкээ бар деп бодаар мен. Кол чүүлдерге хамаарыштыр бодалдарның дүүшкээ бар. Хамыктың мурнунда чүл дээрге, эде тургустуиуушкун чокка бүрүңгаарлап шыдавас бис. Бо айтырыгны дорту-биле мынчаар тургусkан мен: эде тургустуиуушкуниу эштер канчаар көрүп турарыл, эде тургустуиуушкун кандыг чорун турарын, оон чорун турарын олар канчаар үнелеп турарыл, эде тургустуиуушкуниу дамчыштыр чүрттүң социал-экономиктиг дүргедээшкиниң канчаар хандырып болурул?

Эде тургустуиуушкун — ол дээрге үениң негелдезиниге, бистиң иниитилеливисте үезии келген чүүлдерге чүгле теория болгаш политика талазыбиле тыпканывыс харыы биске дээрзин санал-онаалдарны мынчаар солушканывыстың түңнелиилде демдеглеп болур бис деп бодай-дыр мен. Оя дээрге бистиң иниитилеливиске, ыламгыы оон социал-экономика талазынга таварышкан байдалды солуп болур кара чаңгыс боттуг чүүл-дүр. Оон өске саиалдарны ужуражышкынның киржикчилериидеи дыңнавадым — шуптуңар эде тургустуиуушкун дээш туржуп турар-дыр силер. Улуг бүдүрүлгелериің удуртукчулары силер коичуг улуг коллективтерии төлээлеп турардыр силер, ындыг болганда, ажылчы чоннуң тодаргай саиал-онаалын илергейлеп турардыр силер. Өске талазында, демократтыг ёзу-биле, билдиигир принциптерге үидезинлээш, тургустунган партия, совет болгаш өске-даа органнарның составынга кирип турар болгай силер. Чер-черииң партия болгаш хөй-иннтн органнзацияларында бар бодалдарыы, үнелеп көрүүшкүинерии кандыг-бир хемчээлге илергейлеп турар-дыр силер. Кижи бүрүзүнүң чүгле хууда бодалы маңаа илергейлеттиигеи деп бодавайн тур мен. Бо дээрге бистиң иниитилеливисте тургустунган сетkилхөөн байдалын, үнелээшкиннерии, көрүүшкүиүү илергейлеп турар бодал дээрзи илдең шыкаш-тыр. Ол дээрге биске дыка чугула.

Эртемниң төлээлекчилерии мында база олуржуп турар. Конференцияларның, ужуражышкыннарның, беседаларның хемчээлиигe, парлалга дамчыштыр, хүн бүрүде бөдүүн чугаалажышкыннарга сүмележиишкиннерии, амгы үеде дыка хөй бодаашкынларны кылып турар калбак хөй-иннтиии олар төлээлеп турар. Бо эштер болза бистиң эртем хөй-иннтивистиң сагыш-сеткилии кандыг-бир хемчээлге илергейлээи бодалдарлыг маңаа келген деп бодай-дыр мен.

Адырларның удуртукчулары, экономиктиг ведомстволарның удуртукчулары чөвүлел хуралда олуржуп турар. Бодувуска черле хамааржыр деп санаап турарывыс партия ажылдакчыларының болүүи база чалаан бис. Эде тургустуиуушкуину чогум канчаар көрүп турарын улам тода билип алыр арганы чөвүлел хуралдың мындыг составы берген. Бүгү кижилер эде тургустуиуушкуп дээш: адаандада иниитилелди эргелеп башкарар удуртулганың еске-даа деңнелдериидеи база. Бирээде, ол-дур.

Ийиде, чугаалажышкынга киирген айтырыгларны шуптуңар улуг харысалга-биле көргениңерии эскерип тур мен. Оиу онзалап демдеглээр бодай-дыр мен.

Ынчаарга кандыг-даа хөөредиишкиниерии болдуруп болбас ужурлуг бис. Эде тургустуиуушкуниуң эге үе-чадазының ажыл-херектерии ТК-ның Пленумуиуң бүдүүзүиде чигеш-биле тодаргай үнелеп көөр херек. Ол чорудулга берге, нарын, черүүлээлиг болуп турарын, ынчалзажок боттаиын турарын көрүп турар-дыр бис. Ол чорудулга дүргедээи, күштелген турар төлээде, чаа идиг бериишкинии негеттиинп турар. Аиаала чугаалажышкын кылыры эвес, а хамыктың мурнунда бистиң иниитилеливистиң амыдыралының бүгү талаларында яизы-бүрү айтырыгларны шиитпирлээри-дир.

Бо дээрге биске дыка чугула баштайгы түңнээшкин-дир. Эде тургустуиуушкуига кымдаа чигзинмейн турар. Харындаа маңаа чугаалаттынган бүгү үүлдер — ол дээрге эде тургустуиуушкуига улуг темпиин бээр, ол улам шапкын болзуи, хөй түңелдиг болуп, бистиң иниитилеливистиң бүгүле ядыларын база кезекгерии хаара тутсун дээш чүнү-даа кылыр дээи орадажышкынындыр.

Бүдүрүлге дугайында хоойлуну силериң канчаар көрүп турарыңарны чөвүлел хуралга ийиги айтырыг кылдыр чугаалажып көргени таварылга эвес. Маңаа чугаалаттынган бүгү үүлдерии мынчаар түңнеп болур деп бодаар-дыр мен. Дораан-на, чаңгыс карбаш дээш-ле, аиаа олурташ-ла, Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында тергиин эки хоойлулуг болу бээр деп кордаары — бүтүнмес. Ынчангаш амгы үеде тергиин эки хоойлу деп чүл база моон соңгаар ол тергиин болур бе дээрзин тодаргайлаар аиаар-дыр бис.

Үшкү айтырыг мынчаар тургустумган: үидезии реформаның үе-чадазында бистиң экономикавысты эргелеп башкарарының үстүкү чадалары, төвүи канчаар билип турар силер?

Биске болган чугаа бодуиуң принципиалдыг талазы-биле чугула болуп турар. Чаа байдалларда төптү эштер канчаар көрүп турарыл? Оон ажыл-чорудулгазы, экономиканы эргелеп башкарар талазы-биле төпке шинтпирлээр бүгү үүлдер Бүдүрүлге дугайында хоойлуга чөрүшкек болбазы — кол чүүл-дүр.

Ындыг бодал маңаа база бар болду, ындыг негелдени ТК-ның Политбюрозунга болгаш чазакка база удуртулга болдурган бис. Чамдык документилер Бүдүрүлге дугайында хоойлу төлевилелиигe чөрүшкек боорга, оларны хүн бүрүде дедир эгидер ужурга таварышкан Николай Иванович Рыжков ам чаа мөңээ чугаалады. Эчизиигe чедир шак ынчаар кыпза чогур дел бодай-дыр мен. Күрплаи, банкылар, Сииики, Өртектер талазы-биле комитет, Күшажыл талазы-биле комитет болгаш өске-даа ведомстволар дугайында ажылдап кылдынган документилер бисте бар болгай. Шупту 12 документилер.

Экономиканы эргелеп башкарар төп органнар дугайында ол төлевилелдерии ам дээрезинде хүлээп албайи турар бис. Сессия ажыттынып, саиалдар эгелээи сөөлүиде, хөй үүлдер чугаалаттынган турар боор. Сессия Хоойлуну база хүлээп алыр апаар. Ынчаарда төлевилелдерже база катап эглии, оларга хоойлу күжүи берип болур. Ынчалзажок экономиканы эргелеп башкарарының айтырыгларын төптеи бистер шинтпирлевес болзувусса, Бүдүрүлге дугайында хоойлу ажыглаттынып эгелевес дээрзи черле билдиигир. Бо талазы-биле шын орукта бис: эргелеи башкарылганы үүгле кол звеноиуң деңнелиниге эвес, харын-даа төптүң деңнелиниге база харын угда көрүп, солуп турар-дыр бис. Республика болгаш черчер органнарының структурazының дугайында бодалдар бисте база бар дээрзии чугаалаар херек. Бо талазы-биле хөй үүлдерии, хамыктың мурнунда төптүң чер-чер инициативазы-биле харылзаа-байдалының дугайында тодаргайлаары негеттиинп турар.

Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң, оон деңнелиниң, оон хемчээлдериниң, ажылчы чоннуң профессионалдыг, культура деңнелиниң өскерилгениң түңнелиидe чаа үе-чадала ам турун турар-дыр бис. Ынчангаш бар күүүнү амгы үеде бүрүи ажыдып болур. Эрткеи үелерде мөөннеп алган бүгү-ле үүлдеривисти эки ажыглаар, иницииативаны илередир, ажылагыйның бот-тускайлаи чоруунга делгем орукту бээр херек. Кол пропорциялар, кол балансылар, кампгалал айтырыглары, республикаларны хөгжүдер айтырыглар болгаш оон-даа өске айтырыглар төптүң хүлээлгеи болуп артып турар. Баш бүрүңгаар көрүп, саиал, сорулгаларны салып, оларны чедип ап шыдаар ындыг чөптүг болур арга үүгле иинтиинң өнүзүүнге үидезинлээш тургустунуп болур.

Централизмнин инициативаныр-биле канчаар холбаштырып болзурул деп айтырыг тургустунуп турар . Бо талазы-биле механизм херек, көргүзүүглерiиың системазы херек. Бо талазы-биле дилеп турар бис.

Түүнелиинде чүиү чугаалаар бодаан ийик мен? Ажыл-агыйны чорударының чаа системазынче шилчишкии, экономиканы эргелеп башкарарыи үидезинии-биле эде тургузар талазы-биле сорулгаиы шинтпирлээри —бодүүи эвес айтырыглар-дыр. Эргелеп башкарылганың чаа механизминче, экономиканы эргелеп башкарарының чаа системазынче шилчишкиниде үе-чадалар турар.

Бирги үе-чада — ол дээрге беш чылдың арткан үш чылдыр. Хоойлуну келир чылдан эгелеп ажыглаар кылдыр бодап турар бис. Ол шын болур деп бодаар мен. Чеже-даа берге болза, дүржулганы шиигээдип алыр, школаны эртер ужурлуг бис.

Ои үшкү беш чылга белеткелди эгелээри эргежок чугула. Чаа негелделер ёзугаар беш чылды планнаар төлээде, олче бүгү күштү угландырар херек деп чугаалаан болгай мен. Эргелеп башкарылганың чаа системазынче дараазында беш чылда шилчнир. Ынчаарга ол үш чылларың сорулгазы — экономиканы эргелеп башкарарының бүдүи системазынче эргежок чугула бүгү үүлдерии белеткээри-дир. Ынчалзажок кажан үш чыл эрткеиде, ол бүгүнүң сөөлүиде безии, кажан бүгү айтырыгларны шинтпирлээниивисте, 1991 чылды эгелээниивисте безии, школаны дөмей-ле эртер апаар бис. Ол дээрге база катап чаа үе-чада болур. Ол үе-чада кандыг болурул, чеже хире үезии эвээрии ам баш бурүңгаар угаазывыс көргеш-даа кээпкаар, ынчалзажок ол үе-чада болза үидезии реформаның эчис сорулгаларынга, экономиканың болгаш социал аимыралдың хөгжүлдезиниге шынар талазыбиле чаа белеткерге чедирер. Ол дээрге күженишкиниг, узун хүүселиг ажыл болур.

Ам-даа хөй сүмележирнис, чогаадып, ажылдаарывыс негеттиинп турар деп бодаар мен. Оларның чүгле утка-шынарының дугайында эвес, харын-даа хевириниң дугайында база харыи угда көрүп, солуп турар-дыр бис. Республика болгаш черчер органнарының структурazының дугайында бодалдар бисте база бар дээрзии чугаалаар херек. Бо талазы-биле хөй үүлдерии, хамыктың мурнунда иницииативазы-биле харылзаа-байдалының дугайында тодаргайлаары негеттиинп турар.

Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң, оон деңнелиниң, оон хемчээлдериниң, ажылчы чоннуң профессионалдыг, культура деңнелиниң өскерилгениң түңнелиидe чаа үе-чадала ам турун турар-дыр бис. Ынчангаш бар күүүнү амгы үеде бүрүи ажыдып болур. Эрткеи үелерде мөөннеп алган бүгү-ле үүлдеривисти эки ажыглаар, иницииативаны илередир, ажылагыйның бот-тускайлаи чоруунга делгем орукту бээр херек. Кол пропорциялар, кол балансылар, кампгалал айтырыглары, республикаларны хөгжүдер айтырыглар болгаш оон-даа өске айтырыглар төптүң хүлээлгеи болуп артып турар. Баш бүрүңгаар көрүп, саиал, сорулгаларны салып, оларны чедип ап шыдаар ындыг чөптүг болур арга үүгле иинтиинң өнүзүүнге үидезинлээш тургустунуп болур.

Централизмнин инициативаныр-биле канчаар холбаштырып болзурул деп айтырыг тургустунуп турар . Бо талазы-биле механизм херек, көргүзүүглерiиың системазы херек. Бо талазы-биле дилеп турар бис.

Түүнелиинде чүиү чугаалаар бодаан ийик мен? Ажыл-агыйны чорударының чаа системазынче шилчишкии, экономиканы эргелеп башкарарыи үидезинии-биле эде тургузар талазы-биле сорулгаиы шинтпирлээри —бодүүи эвес айтырыглар-дыр. Эргелеп башкарылганың чаа механизминче, экономиканы эргелеп башкарарының чаа системазынче шилчишкиниде үе-чадалар турар.

Бирги үе-чада — ол дээрге беш чылдың арткан үш чылдыр. Хоойлуну келир чылдан эгелеп ажыглаар кылдыр бодап турар бис. Ол шын болур деп бодаар мен. Чеже-даа берге болза, дүржулганы шиигээдип алыр, школаны эртер ужурлуг бис.

Ои үшкү беш чылга белеткелди эгелээри эргежок чугула. Чаа негелделер ёзугаар беш чылды планнаар төлээде, олче бүгү күштү угландырар херек деп чугаалаан болгай мен. Эргелеп башкарылганың чаа системазынче дараазында беш чылда шилчнир. Ынчаарга ол үш чылларың сорулгазы — экономиканы эргелеп башкарарының бүдүи системазынче эргежок чугула бүгү үүлдерии белеткээри-дир. Ынчалзажок кажан үш чыл эрткеиде, ол бүгүнүң сөөлүиде безии, кажан бүгү айтырыгларны шинтпирлээниивисте, 1991 чылды эгелээниивисте безии, школаны дөмей-ле эртер апаар бис. Ол дээрге база катап чаа үе-чада болур. Ол үе-чада кандыг болурул, чеже хире үезии эвээрии ам баш бурүңгаар угаазывыс көргеш-даа кээпкаар, ынчалзажок ол үе-чада болза үидезии реформаның эчис сорулгаларынга, экономиканың болгаш социал аимыралдың хөгжүлдезиниге шынар талазыбиле чаа белеткерге чедирер. Ол дээрге күженишкиниг, узун хүүселиг ажыл болур.

Ам-даа хөй сүмележирнис, чогаадып, ажылдаарывыс негеттиинп турар деп бодаар мен. Оларның чүгле утка-шынарының дугайында эвес, харын-даа хевириниң дугайында база харыи угда көрүп, солуп турар-дыр бис. Республика болгаш черчер органнарының структурazының дугайында бодалдар бисте база бар дээрзии чугаалаар херек. Бо талазы-биле хөй үүлдерии, хамыктың мурнунда төптүң чер-чер инициативазы-биле харылзаа-байдалының дугайында тодаргайлаары негеттиинп турар.

Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң, оон деңнелиниң, оон хемчээлдериниң, ажылчы чоннуң профессионалдыг, культура деңнелиниң өскерилгениң түңнелиидe чаа үе-чадала ам турун турар-дыр бис. Ынчангаш бар күүүнү амгы үеде бүрүи ажыдып болур. Эрткеи үелерде мөөннеп алган бүгү-ле үүлдеривисти эки ажыглаар, иницииативаны илередир, ажылагыйның бот-тускайлаи чоруунга делгем орукту бээр херек. Кол пропорциялар, кол балансылар, кампгалал айтырыглары, республикаларны хөгжүдер айтырыглар болгаш оон-даа өске айтырыглар төптүң хүлээлгеи болуп артып турар. Баш бүрүңгаар көрүп, саиал, сорулгаларны салып, оларны чедип ап шыдаар ындыг чөптүг болур арга үүгле иинтиинң өнүзүүнге үидезинлээш тургустунуп болур.

Централизмнин инициативаныр-биле канчаар холбаштырып болзурул деп айтырыг тургустунуп турар . Бо талазы-биле механизм херек, көргүзүүглерiиың системазы херек. Бо талазы-биле дилеп турар бис.

Түүнелиинде чүиү чугаалаар бодаан ийик мен? Ажыл-агыйны чорударының чаа системазынче шилчишкии, экономиканы эргелеп башкарарыи үидезинии-биле эде тургузар талазы-биле сорулгаиы шинтпирлээри —бодүүи эвес айтырыглар-дыр. Эргелеп башкарылганың чаа механизминче, экономиканы эргелеп башкарарының чаа системазынче шилчишкиниде үе-чадалар турар.

Бирги үе-чада — ол дээрге беш чылдың арткан үш чылдыр. Хоойлуну келир чылдан эгелеп ажыглаар кылдыр бодап турар бис. Ол шын болур деп бодаар мен. Чеже-даа берге болза, дүржулганы шиигээдип алыр, школаны эртер ужурлуг бис.

Ои үшкү беш чылга белеткелди эгелээри эргежок чугула. Чаа негелделер ёзугаар беш чылды планнаар төлээде, олче бүгү күштү угландырар херек деп чугаалаан болгай мен. Эргелеп башкарылганың чаа системазынче дараазында беш чылда шилчнир. Ынчаарга ол үш чылларың сорулгазы — экономиканы эргелеп башкарарының бүдүи системазынче эргежок чугула бүгү үүлдерии белеткээри-дир. Ынчалзажок кажан үш чыл эрткеиде, ол бүгүнүң сөөлүиде безии, кажан бүгү айтырыгларны шинтпирлээниивисте, 1991 чылды эгелээниивисте безии, школаны дөмей-ле эртер апаар бис. Ол дээрге база катап чаа үе-чада болур. Ол үе-чада кандыг болурул, чеже хире үезии эвээрии ам баш бурүңгаар угаазывыс көргеш-даа кээпкаар, ынчалзажок ол үе-чада болза үидезии реформаның эчис сорулгаларынга, экономиканың болгаш социал аимыралдың хөгжүлдезиниге шынар талазыбиле чаа белеткерге чедирер. Ол дээрге күженишкиниг, узун хүүселиг ажыл болур.

Ам-даа хөй сүмележирнис, чогаадып, ажылдаарывыс негеттиинп турар деп бодаар мен. Оларның чүгле утка-шынарының дугайында эвес, харын-даа хевириниң дугайында база харыи угда көрүп, солуп турар-дыр бис. Республика болгаш черчер органнарының структурazының дугайында бодалдар бисте база бар дээрзии чугаалаар херек. Бо талазы-биле хөй үүлдерии, хамыктың мурнунда төптүң чер-чер инициативазы-биле харылзаа-байдалының дугайында тодаргайлаары негеттиинп турар.

Бистиң экономикавыстың хөгжүлдезиниң, оон деңнелиниң, оон хемчээлдериниң, ажылчы чоннуң профессионалдыг, культура деңнелиниң өскерилгениң түңнелиидe чаа үе-чадала ам турун турар-дыр бис. Ынчангаш бар күүүнү амгы үеде бүрүи ажыдып болур. Эрткеи үелерде мөөннеп алган бүгү-ле үүлдеривисти эки ажыглаар, иницииативаны илередир, ажылагыйның бот-тускайлаи чоруунга делгем орукту бээр херек. Кол пропорциялар, кол балансылар, кампгалал айтырыглары, республикаларны хөгжүдер айтырыглар болгаш оон-даа өске айтырыглар төптүң хүлээлгеи болуп артып турар. Баш бүрүңгаар көрүп, саиал, сорулгаларны салып, оларны чедип ап шыдаар ындыг чөптүг болур арга үүгле иинтиинң өнүзүүнге үидезинлээш тургустунуп болур.

Централизмнин инициативаныр-биле канчаар холбаштырып болзурул деп айтырыг тургустунуп турар . Бо талазы-биле механизм херек, көргүзүүглерiиың системазы херек. Бо талазы-биле дилеп турар бис.

Түүнелиинде чүиү чугаалаар бодаан ийик мен? Ажыл-агыйны чорударының чаа системазынче шилчишкии, экономиканы эргелеп башкарарыи үидезинии-биле эде тургузар талазы-биле сорулгаиы шинтпирлээри —бодүүи эвес айтырыглар-дыр. Эргелеп башкарылганың чаа механизминче, экономиканы эргелеп башкарарының чаа системазынче шилчишкиниде үе-чадалар турар.

Бирги үе-чада — ол дээрге беш чылдың арткан үш чылдыр. Хоойлуну келир чылдан эгелеп ажыглаар кылдыр бодап турар бис. Ол шын болур деп бодаар мен. Чеже-даа берге болза, дүржулганы шиигээдип алыр, школаны эртер ужурлуг бис.

Ои үшкү беш чылга белеткелди эгелээри эргежок чугула. Чаа негелделер ёзугаар беш чылды планнаар төлээде, олче бүгү күштү угландырар херек деп чугаалаан болгай мен. Эргелеп башкарылганың

Антисоциалистиг сүмелерии биске саналдаар кижилерге ойтур шавышкынны бээр ужурлуг бис. Системаны солуур дээн саналдар чонуң талазындан чок, социализмниң күүзүүи ажыдарынга шүптувус чүткүлдүг болгай бис. Ынчангаш социализмни байлакшыдып быжыглап турэр бүгү-ле үүлдер биске эргежок чугула. Ол сорулгаже үгленган сүмележиишкиниерге байыр чедирер апаар.

Бо ужуражышкынга киришкенiнер дээш, силерниң киирген салыышкыныңар дээш, экономиканы үидезии реформаны кылыр талазы-биле партия Төп Комитединиң күженишкиниерии деткээри дээш силерге өөрүп четтиришкинии илергейлээрии күзеп тур мен. Бо дээрге —эде тургустуиуушкунга бистиң ажылывыстың стратеттиг угланышкынындыр.

Силерге чедиишкиниерии күзедим.

(СЭТА).

Бөгүн—Чиик үлетпүр ажылдакчыларының хүнү

УЛАМ ХӨГЖҮДЕР ДЭЭШ

Бо хүн чиик үлетпүрүиүң ажыл-ишчилери боттарының профессионал байырлалын демдеглеп турар. Бо хүнүү ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1966 чылдың май 30-деги Чарлыын ёзугаар июньуиуң ийиги воскресеньезинде демдеглеп турар.

Бистиң чүртүвүста чоннуң хереглел бараанпарының чартыынан хөй кезиин чиик үлетпүрүиүң бүдүрүлгелери кылып үидүрүп турар. Чиик үлетпүрүиүң мурнунда салдынган сорулгаларны 1986—2000 чылдарда чоннуң хереглел бараанпарыи бүдүрерии болгаш ачы-лузуа чедирерии хөгжүдериниң комплекстиг программазында айыткан. Адырның бүдүрүлгелериниң үжүр-дузазын СЭКП-ниң XXVII съездизинге база катап демдеглээн. «Кол сорулга — чоннуң хүн бүрүде озуп турар негелделериие дүүштүр эки шынарлыг хөй янзы бараанпарны чонга четчир кылдыр бүдүрүп үидүрери деп съездиниң документилериндe айыткан. Адырның материал-техниктиг базазын быжыглаар дээш чылдың-на хөй түңнүг акша-х

ТЕЛЕТАЙП МЕДЭЭЛЕРИ

◆ ТАЛЛИН. Парлап турар номнарның тиражын тодарырына номчукчулар боттары дузалап турар. Эстонияның ном садыглаар ажылакчылары болгаш республиканың ном үндүрер черлериниң коллективтери бо талазы-биле шенелдени эгелээн.

Келир чылын парлаар номнарның тематиктиг планнарын ном садыгларынче чоруткан. номчукчулар анаа демдеглелерни кылыр ужуруг. Оон иниги түңнелин ёзугаар тираждыг тодарадыр. Бир ай үргүлүнде шенелдениң түңнелин түскай комиссия үндүрер. Оон составында ном үндүрер черлериниң, ном садыгларының, чогаалчылар эвилелиниң төлээлекчилери кирген.

◆ БИРОБИДЖАН. Еврей автономнуг областың төвүн тургускаанының 50 чылынга тураскаадып совет ураң чүүл хүннери ында эгелээн. Анда киржири-биле «Мосфильм» театр-студиязының артистери, күрүнеңиң Волгада орус улустуң хору, ССРЭ-ниң күрүнеңиң үлегерлиг Улуг театрының балет артистери, Москваның эстрада коллективтери чеде берген.

◆ ГАРМ. (Таджик ССР). Булуттар кырында костур бедик дагларда Ниширьем суурда шайлаарак бажыңы ажыттыгаан. Суурнуң бүгү чурттакчылары анаа чыглып келгеш, чаагай шайны аартавышаан, амыдыралында, ажыл-ижинде байдалдарыны ажыт-чажыт чок чүтаалажып, хостуг шагын эртирип турар.

(СЭТА)

НОМ БАЙЫРЛАЛЫ

Соолгу үеде Ном байырлалы көөдеп турар. Ындыг байырлалдар мурнуку чылдарда чүгле библиотекаларга, школаларга, пионер лагерьларынга болгаш организацияларга болуп турган болза, ам бүдүш ажылагыйларга, бүдүрүлелерге болгаш суурларга безин болуп турар апарган. Бир ындыг байырлал эрткен дыштанып хүнде Таңды районнуң Бай-Хаак суурга болган.

Ном байырлалын республиканың номга ынактар нинтилели (даргазы Д. Д. Ондур) биле Таңды районнуң номга ынактар нинтилели (даргазы П. Е. Кузнецова) организастаан. Байырлалга белеткел болгаш байырлал СЭКП райкомунуң оон секретары Е. К. Ажиняң удурлугазы болгаш киржилгезимбиле организастыг эрткен.

Туктар, плакаттар болгаш лозуңнар-биле шиметтингеен стадионга чон эрте-ле чыглып келген. Оларның кичээнгейин чараштыр бижээш, чарлап каан викторикалар даара туткан, ында номга болгаш чогаалчыларга хамаарышкан айтырыглар солуп болган. Аңаа район библиотеказының ажылдакчылары ном болгаш плакат делгелгелерин база организастаан. А республиканың Ном садыының коллективи парлалгадан чаа үнген база ховар номнарны чонга саткан. Орус улустуң тоолдар номнары болгаш уругларга литературазы ол хүн хөй саттынган. Каас болгаш өңгүр номнар номга ынактар нинтилелиниң кежигүннериниң болгаш номчукчуларның библиотекаларында немежи берген.

Ном байырлалынга чогаалчылар база киришкен. Момгуш Кенин-Лопсак, Мария Хадахаева, Екатерина Танова болгаш өске-даа чогаалчылар боттарының чогавдыкчы ажылын номчукчуларга сонуургадып, шүүлтелерин номчуп бергеннер. Олар номчукчуларның айтырыгларын күзелдин-биле харылап турганнар. Ол аразында Бай-Хаак ортумак школазының өөреникчилери байырлалга келген чогаалчыларның шүүлтелерин номчуп, ырыларын ырлажып турган. Оны организастаарынга районнуң номга ынактар нинтилелиниң президиум кежигүнү, «Красное знамя» солунның редактору А. Н. Переляева активчи киришкен. СЭКП райкомунуң секретары Е. К. Ажи ындыг байырлалдың ажыктыны, ону өске суурларга база иептередириниң чугулазын онзалап айыткан.

Стадионга болган бо байырлалда суксун садар садыгларны организастааны таарымчалыг. Ылаңгыя стадион кыдында ог хевирлиг шайлаарактың хүн бүрүде ажылдап турары дыштанган-даа, эртикендүшкен-даа кижиге дыка эптиг.

— Ындыг байдалдыг ном байырлалын мооң мурнунда Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурга эрттирген бис. Даравызында өске районга баарынга белеткел эгелей берген. Бо эгелээшкинин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскаадып турар бис —дең, республиканың номга ынактар нинтилелиниң даргазы Дэли Дадаровна Ондур чугаалады.

Бай-Хаак суурга болган бо байырлал солун, хөлүг болган ажыктыг эрткен. Ындыг байырлалдарны районнарның номга ынактар нинтилелдери боттары чүге организастап болбас деп? Ылаңгыя көдээ суурларга, сигенчилер турлагларынга болгаш чайлагларга дыка солун болгу дег. Харын, ном четпейн база чедиишпейн турар черлер ол болгай. Ону өөренип көөрү болгаш боттандырары чугула.

Ч. КАРА-КҮСКЕ,
байырлалдың киржикчизи.

ЧУРУКТАРДА: чогаалчы **М. КЕНИН-ЛОПСАҢ** номчукчуларның чаа садыл алган номнарынга холунуң үжүүн салып берип тур. Садып алыкчыларның ооччуру.

А. СОДУНАМНЫҢ фотолары.

ТУРИСЧИ ОРУКТАРНЫ ДУРГААР

В. И. Ленин аттыг «Тывадаг» комбинаттың администрациязы болгаш профэвилел комитеди ажылчыннарының культурлуг дыштанылгазынче улуг кичээнгейин салып турар. Ак-Довурак хоорайда доктаамал болуп турар спортчу болгаш культурлуг хемчеглерден аңгыда ажылчыннар янзы-бүрү туризм путёвкалар-биле дыштаныры чаңчыл апарган. Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы хоорайларынче, социалистиг аксы-дүмбаа чурттарже болгаш капиталистиг күрүнелерже аян-чорукторны кылып турар. Чоокта чаа бистер Белоруссияның болгаш Прибалтиканың хоорай, суурларынче аян-чорук кылып чордувус.

Белорус ССР-ниң наймыслалы — маадыр-хоорай Минскиден аян-чорувус эгелеп бис. Орай дүне «ТУ-154»-биле Минскиже чоокшулап орувуста-ла оон кудумчуларының, проспектилериниң сайгылгаанарының чырыы кайгамчык улуг алдын сарыг хаяа дег чайынналып турду. 16 каът аалчылар бажыңының эжелери бистиң эзелээ-биле хүлээп алды. Минскиде, Адаур дег ындыг демиселчилер черле херек. Ынчангаш, бистиң Эрзин суурга аалдап келгеш, ында бир төлеп чок кижиниң томаартырынче чаладывыс.

Бо чагааны Силерже бижий берген ужурум партияның болгаш чазактың күш-ажылчы эвес оруга алыр чоруктарга удур демиселди чарлааны. Ону черле детинвес арга чок. Ук документилерде арга-хорга-биле олча-ажык тып чоруурларны кынчыктырбазын айыткан болгай. Ону барымдаалап, Силерже бир кижиниң дүтайын дыннадым ор мен. Оон суурда шола ады безин «Шоолай шыдаар».

Александр Шоолайның харыы 30 шаа хире. А оон боду Эрзин суурда чурттап орар хирезинде Мөренде мал-маганы бир чараш хоорайларывыстың бирээзи. Эрги Вильнюстуң тар, чаа хоорайның кайгамчык делгем чараш кудумчуларын-биле үр-ле сонуургап кылашташтывыс. Литваның кайгамчык төөгүлүг хоорайы Траканга, республиканың улуг бүдүрүлелерлиг хоорайга Каунаска база четтивис. Ындыктыг Анаының ындыктыг Петрниң болгаш Павелдиң хүрээлериниң чараш-каазын магададывыс.

Бистиң чуртувустуң эң-не барыын талакы точказы —Калининград хоорайже орувус уламчылады. Хоорайның төөгүзү Ада-чурттуң Улуг дайыны-биле сырый холбаалыг. Кенигсберг —оон эрги ады. 1945 чылда аңаа М. И. Калининиң адын тывыскан. Дайын үезинде хоорайның 94 хуузу узуткаттынган турган. Кайгамчыктыг маадырлыг чоруктарны совет солдаттар бо хоорайга кылганнар. Бистер № 5 портка барып, аңаа болуп турган кадыг-берге тулчуушкуннарның дүтайында солуы лекцияны дыңнадывыс. Чүгле ол портту хостаарынга 15 совет солдатка Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты тывыскан.

Аян-чоруувустуң соолгу пунктузу — Рига хоорай. Латви ССР-ниң пайысталы бо хоорай Даугава (Барыын Двина) хемниң ийи талакы эриинде чаттыгган. Бистер кызыл адыгжыларның тураскаалыга, Саласпилсте мөңге отка мөгейдивис. Ригә —Балтий далайда хемчээлиниң талазы-биле ийи дугаар улуг порт хоорай. Хоорайның бүдүн-бүдүн районнары чаңгыс аай төлевилел-биле туттунуп турар болду.

Делегейде сураа алгаан деп болуур курорт хоорайжыгаш Юрмалага четтивис, далай кыдынга кижи агаарлап мага хаммас чер болду.

Бо чораанывыс хоорайларда чонуң хостуг үелерни төп ажыглаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Хөй санныг кафэ, бар, варьете, рестораннар солуп программалыг дыштанылга кежээлерни эрттирип турар. Бистер ол-ла бүгү чүүлдерни улуг сонуургал-биле көрүп магададывыс.

С. САЛЧАК.
Ак-Довурак хоорай.

спорт ДЕМИСЕЛ АМ ЭГЕЛЭЭР

Гарри Каспаровтуң спортчу хөй санныг шаңналдарынга база бирээ — Күш-ажылдың Кызыл Тук орден немешкен. Гроссмейстер совет шыдыраа школазын хөгжүдеринге киргеген чогаадыкчы улуг дээш күрүнеңиң ол бедик шаңналыбынле шаңнаткан.

Кремльге, июнь 10-да орденни шыдыраа талазы-биле делегей чемпионуига тывыскан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы П. Н. Демичев шаңнатканы дээш аңаа байыр чедиргеп болгаш шыдыраага делегей чемпионуу ат дээш чаа чаа чедиишкиннерлиг болдурун Гарри Каспаровка күзээн.

— Бо дээрге, амыдыралым иштинде бир дугаар шаңнаткан орденим-дир — деп, шаңналды тывыскан соонда гроссмейстер журналистерге чугаалаан. Бистер Кремльдиң Иванов шөлүнге турган бис. Хүнмээректиг, арыг дээр оон көдүрүлген сагыш сеткилинге дүжүп турган үүве.

— Ындыг бедик шаңналды аныяк кижиге тыпсыры —дыка улуг алдар-дыр деп, 24 харлыг чемпион уламчылаан. — Ынчангаш амыдыралчы оруумну шын шилип алган-дыр мен деп чүвеин бөгүн билдим. Бистиң күрүнеңистиң бедик бүзүрелин шынзыдар мен.

Делегей чемпионуу ат дээш чаа маргылдаа Испанияның Севилье хоорайга октябрь айда эгелээр, гроссмейстерниң аңаа белеткелин журналистер сонуургап айтырган.

— Карпов-биле маргылдаага чедир өске турнирлерге кириштпес мен—деп, Гарри Каспаров демделээн.— Меңээ чаа дүржулганың херээ чок, меңээ чаа идеялар херек. Кандыг-бир чаа чүвеин тып алган кижи тиилелегеин чедип ап болур.

— Ам болза Карпов-биле чүгле теннис столугга ужуражырынга белен мен—деп, чемпион хүлүмзүрээн. — Күш-дамыр белеткелинче улуг кичээнгейни утландырып турар мен. Эртенинң-не 3 км черни маңнап эртип турарынга чаңчыктым. Хүндүс —теннис болгаш бүт бөмбүү ойнаар мен. Баку чоогунда далайның суу чылаан, ынчангаш эштир сезонну эгеледим. Бо бүгү чүүлдер күштамыр энергиязын чыып алырынга болгаш маргылдаанын бүгү дургузунда сергек болуурунга дузалаар.

— Чажырбайн чугаалаар болза, амгы үеде Карпов делегей чемпионуу ат дээш эң шыырак кордакчы боон турар деп, гроссмейстер чугаалаан. Бистиң дөртку ужуражмышкынывыс эң-не нарын болуур боор.

Совет шыдыраа школазының хөгжүлдезиниң дугайында бодумуң бодалын солчуп тура, аңаа чаа күштер азы «сарыг хан» херек боон турар деп Гарри Каспаров чугаалаан. Бурунгаар шыпар талазы-биле шураашкынны кылыр болза эки —деп ол демделээн. Ам бүгү-ле чүвеин ынчаар кылып турар-даа болгай. Аудиториялар чүгле эки оюнларны эвес, харын кандыг-бир улуг ажылдыышкыннарны маңнап турар.

— Маргылдааны Севильеге эрттиреринең ужуру чүү ирги?

— Ол ФИДЕ-ниң эргези, оон шиитпирлээр айтырымдыр. Мен бодум болза Сочиге азы адакы-ла дизе Мадридке ойнаар дээн болза удурлаамас мен.

Түңнелинде журналистер тураскаал кылдыр кады чурукка тыртырып алырын Гарри Каспаровтан дилээн.

— Улуг күзелдиним-биле, чүге дизе, чурук тырттырары мээң мергежилимге база хамаарагы бээр чүве дээш, гроссмейстер хүлүмзүрээ.

В. КУЛИКОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

ЭСКЕРИГЛЕР

Хүндүлүг Мергелдей! Чонуң аргыжылгазы соолгу үеде экижип, районнар, суурлар аразында автобустар харылзаазы улам-на таарымчалыг апар чыдарын өөрүшкү-биле демделеп болур бис. Ол ышкаш агаар, хем оруу база немежип, бо үеним чаа самолёттары, теплоходтары бар апарганы черле эки аа.

Ынчалзажок пассажир транспортунуң ажылында чонуң негелдезинге, кижилериң сеткилинге четпес түүлдер бары черле таарышпас. Техника ол хире чаартынып, экижип турда, кижилер-биле, кижилер дээш ажылдап турар ажылдачыларның хамаарылгазы, аажы-чаңы өскерилбеске, эде тургустунуушкуниуң негелдезинге четпес хевээр артарга болур бе? Бодунуң ажылынга харыысалга чок, ээлдек-эвилең эвес, кижилерниң арнын, эргедужаалын, кеткен хевин көрүп ажылдаар кассирлер, диспетчерлер, контролёрлар бары дыка-ла хомудан чыг-дыр, Мергелдей.

Хем пароходствозунуң Кызыл район эргелелиниң кассазының эжинге май 27-де «кассир аарып турар, билетти теплоходка удур садар» деп чарлал азып каан турду. Ол касса каш хүн ажылдаваан. Ол үеде чүгле шыдаар, күштүг кижилер теплоходка олурүп, кыргаан, чаш уругларлыг улус ынаар чоокшулаар-даа ужур чок турган. Май 30-де Тоора-Хем чоруур чаш уруглуг башкы Т. эжи-биле келген. Уруун эжинге тудускаш кирипкеш, боду сумкаларыбиле кирер дээрге, ону теплоход ажылдакчылары шуут кирбейн барган. Башкы «уруум теплоходта кире бердиң» дээрге-даа дүште чок кирбээннер. Ыы-сыы үнүп, чугаа-соот кедүрлүрге, эжи бичии кижини авазынче дедир үндүрүп берген. Ол башкыны кирбээнинин соонда безин 5—6 кижини теплоходка олуртуп алганын анаа чораан пассажирлер көрген. Чаш уруглуг кижини олуртпайн үндүр кызыпкаш, өске улустуу кирип ап турганы ужур-дуруме таарышпас херек-тир деп улус безин чугаалажып турду.

База бир чижек. Июнь 1-де Тоора-Хемче ужар дээш эжим Ш.-биле билеттивис демделеп алдывыс. Самолётка олуртурун чарлапкан, хынала-эрттирилге черинге кээривиске, ында бир аныяк урут эжимни аңаа-ла эрттирбейн (документилерн, чүгүү-даа кандыг-даа будулгаазын чокка) барып, оон орунуга бир аныяк оолду (таныш-көрүүг боон чадавас деп бодаан бис) самолётка орар кылдыр кирипттин. Бистиң самолёка олурткаш, барык бир шак маңатты, шуут ужар деп турувуста демги үдекчи урут эживисти эдертип экелгеш, демги оолду дүжүрүп алгаш барды. Бир эвес Ш. дыл-домак эки билбес, чүвеинң ужурун чугаалап шыдаваас, диспетчерлерге барып чаргылдашпаан болза, аңаа ынчаар чыдып каар турган ийик.

Кызыл аэропортунга моон мурнунда тайылбыр бээр черге самолёттуң кажан ужарын, билет демделгелин, олуртуру эгелээнин орус, тыва дылдарга чарлап турда, дыка эптиг турган. Ам ындыг эвес. Пассажирлер аразында кандыг кижи чок деп. Ол-ла хүн Бай-Тайга ужар кыргаш херээжеи кижи олурар самолёдун чарлааның билбейн эрттирипкеш, чүвеинн хөлү эрте бергенде хөлзеп эгелээнин көрдүвүс. Оон сес бирлер улус ол дугайын дежурный диспетчерге барып тайылбырлап чугаалаарга, дүште-даа чок, «шорузу-дур», «биске хамаан чок» деп чугаалаарга, кандыг кончуг сеткил чок чоор деп хомудап артар ужурга тарыышкан бис.

Хомудалын Мергелдейге дамчыткан пенсионер В. Тамдыоол.

УЛЧУМАЛ АДА

Мээн черле барбас, четпес черим, чугаалашпас кижим бар эвес. Мырыңай чоокта чаа Чадаана хоорай чордум, ынаар кижилер-биле чугаалажып, дөрөштүм.

Эки сеткилдиг, эриг баарлыг, буянныг кижилерни көргеп санында, шынап-ла, кижиниң сеткили өөрүүр, кижилерге база кандыг-ла бир эки чүведен кылыксаазы келир. Кымнарыл ол?— деп айтырыг дораан тургустумуп келир боор. Олар Чадаана хоорайның Малчын кудумчузунуң № 36 бажыңында чурттап турар Шагжылар-дыр. Олар кандыг эки чүве кылып каанын? Олар дүнмазы уруг ааражы чок апаарга, оон өскүге арткан дөрт уруун азырап, кижизидип кааннар.

Ону кайчап эки херек дивес боор. Дөрт кижиниң азырап, өстүрери ындыг амыр бе? Ындыг херекти чүгле ажылгыр, кежээ кижи, эки сеткилдиг, боттарынга бүзүрээр кижилер, быжыг найыралдыг өг-бүле ынчаар кылып шыдаар болдур ийик. А кажан олар ол херээн эчизинге чедир кылып каанда, ол уругларны улуг кижилер кылдыр өстүрүп, кижизидип каанда, ам кээп эки херектиң кылганының боттары ханы билип, сеткили өөрүп чугаалажырлар. Уруглар өзүп, угаан кирип келгеш, өстүрүп, кижизидип каан ада-иезиниге чайгаар сеткилиң илередп бээрлер.

Ол уругларның улуу Чечена Лопсан ам Кызылдың башкы училищезинин 3-кү курсунда өөренип турар. Ол ам безин ынчап чугаалап олурар: «Ачавыс бистиң шагда-ла каапкаш чоруй барган. Ававыс ааражы 1983 чылдың мартта чок апарган. Үш дүнмэм-биле өскүге арткан бис. Бистиң даай-аваавыс Зинаида Салчаковна, честевис Юрий Сергеевич Шагжылар өстүрүп кагдылар. Ынчангаш «Шын» солунну дамчыштыр оларга өөрүп четтиргенивистиң хөйге чарлаарын күзеп чоруур бис. Бичии дүнмавыс келир күзүн школага өөренип эгелээр. А ачавысты бис дөмей-ле манап, арнын-даа болуп турган ке-рииге секретарь-машинистказап ажылдап, уругларын аштатпайн, түретпейн азырап турган. А кажан олар каржы адазындан дезип чоруурда, бичии Мергенин (ол ам 8 класста) адазынга каапкаш келген турганнар. Ооллуң авазы бир-ле катап чоруткаш, оглуң садиктен ачазы билбээнде ап алгаш чедип келген. Ачазы соондан сүрүн кээрге, иезн оглун бербейн баргаш. Уругларын бора-будун-даа болза өстүр азыраш, эктинден элетпейн, аксындан аштатпайн келген. Чылдар эртип, уруглар өзүп турган. Уругларның иезн ааражы чок апарганын устунде чугаалаан бис.

Ындыг «шыдаар» кижиниң кадайы база ийи чыл хире инитилелге ажыктыг ажыл кылбаан болгай. Чоокта чаа харын «чирик дуглап» аптекада ажылчыннай берген. Чогум боду кадык-шырак, тускай эртемниг аныяк кыс-тыр. Ол акша-төгерик ажылдап аар дээш эвес, ажыл кылбас аттан чайлаар дээш ынаар кирген.

Бо бүгүнү Силерге дыннадып, хемчег алырын дилеп орар чылдагааным болза. Шоолай ышкаш алыксак кижилерниң ажылаашкыны аныяктар кижизидилгезинге багай салдарны чедирип турары. Олар чайгаар «чаг иштинде бүтрек» дег амыдыраксаар апаар. Ынчангаш, оон мал-маганының баш дайзызын шын тидүрүп, ону норма ёзугаар чеже турарынга дүүштүр кызырарын Силерден дилеедим. А Силер бодуңарның эвилеэнерде районда чогуур органнардан негээр боор. Силер.

А. СОЯН.

Кара сагыштыг ада Дашоол Лопсан ийи-ийи телеграмманы улаштыр салыргадаа, уругларының иезинин сөөгүн тудуп, сөөлгу оруксе үдээринге киржир хамаан чок, бичии-даа материалдыг дуза безин көргүспейн барган. Оон бээр-ле ол уругларын карактап-даа көрбээн, оларның дугайын шуут уткан. Сураан дыннаарга бирде Кызылда, бирде Шагаан-Арыгда улчуп чоруп турар, сөөлгу үеде муне харын Хову-Аксы суурда турумчуп чурттай берген сураглыг Улчумал ададың оода арнын көрүп, чугаалажып көрзе дээш Хову-Аксыңга четкеш, тыпайн бардым. Кайчап билир, кажан-бир шагда арын-күүрү оттуп кээп, уругларын эргип чедип, оода бир кеступ каары-даа чадавас дээш бижип олур мен.

Уруглары Даш-оол Лопсанны ачавыс биске оода бир кээп кестүр боор деп манап чоруурлар.

Адрезибис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3.

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедее ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-43, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3527.
ТС—00848.

ТВ

ИЮНЬ 15-те

ЭРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ух». 8.15 — Бүт бөмбүүнүң дончулалы. 9.00 — Уругларга фильм. «Коруктуларның милак артизи». 10.20 — Док. телефильм. 10.50—10.55— Медээлер. 16.00 —Медээлер. 16.10 —Орус чугаа. 16.40— Док. телефильм. 16.50 —«Харыылалар, горизонтер!». 17.35 —«Исландия-биле ужуражыглага». Кинопрограмма. 18.05 —Баскетбол. Европа чемпионады. Эр кижилер. Түңнел. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Ядыы кижи». Мультфильм. 19.10 — «Дүргедээшкин болгаш эде тургустунуушкун». «Депутат чүнү кылыр ужурлугза...» 19.40 — «Чугаала». Фильм-шииниң баштайгы көргүзүү. 23.00 —Бүт бөмбүүнүң допчулалы. 23.45—00.10 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —Ыр концерти. 8.45 — «Эверестче үнүүшкүн». Эртемтаймылбырлыг фильм. 9.15 — А. Твардовский — «Василий Тёркин» 9.45 —Эртем болгаш амыдырал. 10.15 — «Тайга ээзи». Уран-чечен фильм. 11.35 — «Изумрудтуг хоорай илбичизи». Он сериялыг мультфильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 12.15—Уран гимнастика. ССРЭ чемпионады. 13.00 — Концерт. 13.50 —Медээлер. 14.00—14.30 —«Эргинии ажа бас». Чарылган ог-бүлелерде ада-иелериниң болгаш ургларының бот-боттарынга хамаарылгазының дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —Е. Мухин, Г. Пастушенко. «Аржаан». Тыва хөгжүм-шин театрының шизи. 19.20 —«Азия төвү». Үндүртүледе: Медээлер. 19.45 —Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 —Делегей панорамазы». 21.00 —«Ух». 21.35—23.05— «Өске ат-биле». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

агаар

Республикага бүргеп, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын угланымышкынның хаттың күүжү секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 5—10, чамдык черлерге 5, үнүдүе 20—25 градус иэнг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүк угланымышкынның хаттың күүжү секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 8—10, үнүдүе 22—24 градус иэнг болур.

КИНО

ИЮНЬ 14-те

«НАПЫРАЛ»: «Варвара краса, длинная коса» 11.20, «Курьер» 15.00, «Сошедшие с небес» 9.30, 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайна святого Юра» 12.00, «Кин-дээ-дээ» 13.40, «Тайный посол» 16.40, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Человек —амфибия» 9.20, 15.00, «Происшествие на улице Паланк» 11.10, 13.00, «Новые амазонки» 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Операция «Кирпичный футляр» 10.00, «Сиртаки» 11.40, 13.20, 15.00, 16.40, 18.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/т: «Киносборник» 15.00, «Лимузин цвета белой ночи» 16.10, 18.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Трое мужчин и младенец в люльке» 12.00, 13.50, 15.40, «Латиноамериканец» 17.30 шактарда.

КОНЦЕРТЧЕ ЧАЛАЛГА

Бистиң республикавыска эң баштай курунеинң **М. Е. ПЯТНИЦКИЙ** аттыг үлегерлиг ниити ыр коллективи оон көргүзүп келир.

Удуртукчузу — РСФСР-ниң улустуң артизи, композитор Валентин Левашов.

Концерттер июнь 20, 21, 22, 23-те хөгжүм-шин театрында болур. Эгелээри — 19.30 шакта.

Туранга июнь 24-те болур.

Билеттерни хөгжүм-шин театрының филармониянын кассаларында садып турар. Коллективтиг чагыгларны база хүлээп ап турар.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШОЛ

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 16 вторник № 139 (13439)

1925 чылда үнделгеткеннген. Өртээ 3 көпеек

АЖЫК КОСМОСТА АЖЫЛ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Программада көрүнгенин ёзугаар космонавтылар Юрий Романенко биле Александр Лавейкин эртен иеледнин, төнүүзүнде космос делгемиевче үнгеш, ажык космоска кыдыр ажылдарның башгайы эртээн күүсеткеннер. Олар «Мир» комплекстиң коя блогузунга хүн батареязын немей тургускан-нар.

Ол батареяны тургузарын баш удур планнаан турган. Оон күжү-биле комплекстиң электри хандырылгазы эки-жиир. Батареяны чоокта чаа космосче салып үндүрген «Квант» аппаратты космонавтыларга ооске түрк-биле адым чедирген. Батарея үш көпеести тургустуткан. Оны ажык космоска часкаш, обод шезектерин эттээн.

Космонавтылар ажык космоска 53 минута дургузунда ажылдаашаш, станциянын иштинче дедир кирип келгеннер. Олар программа ёзугаар база катап үнгеш, батареяның шин-ги аппаратын эттеп тургузар-лар.

Космонавтыларның кадымның байдалы эки.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

ОНУ СОЛУН, АЖЫКТЫГ, ХӨГЛҮГ ЭРТТИРЕР

База бир өөредилге чылы төнген, школачыларның чайгы дыштанылгазы—солун, ажыктыг болгаш хөглүг үезин эгелээн. Ону организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирери чер-чер-де партия болгаш Советтер органнарындан, улус өөредилгезиниң болгаш школаларның удуртукчуларындан, комсомол болгаш пионер организацияларындан негеттинип турар. Бо чугула ажыл-херекке ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер болгаш албан база хөй-ниитү организацияларының ажылдакчылары, ада-иелер идепкейлиг киржип хүлээлгелиг.

Чайның бо хүнеринде алдан ажыг муң өөреникчилер дыштанылгазын эгелээн. Оларның барык чөөрби муң хирези пионер лагерьларинге, күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьларинге дыштанып. Школаларның бүдүрүлге бригадаларынга, ылангғын мал өстүрер болгаш ногаа ажаарынга ажылдаар өөреникчилер хөй. Элээн хөй кижи Астрахань областтың ажыл-агыйларынга дузалажыр. Школа чанының дурлугга участоктары база өөреникчилерниң хайгааралынга чайлаар. Хөй кыргылдазынга болгаш мал чемнинг белеткеливге үлүг кирер өөреникчилер база хөй. Оон ынай сүт-бараан фермаларынга саанчылар, сигенчилерге поварлаар, бызаа ажаар, хөй кадарар дээш—солун болгаш ажыктыг ажылдарның кайызын ол дээр.

Школачыларның чайгы дыштанылгазынга белеткел бо чылын мурнукузундан эки болган. Пионер лагерьларинниң септелгези нургулайында чогуур үезинде доозулган. Оларның материалдыг баазазы база экижээн. Ажылчыннар четчелеттинген. Чырыдыышкын министерствозу биле ВЛКСМ обкому пионер вожатыйларының өөредилгезин организастыг эрттиргеп. Ам пионер лагерьларинде уруглар дыштанып эгелей берген. Чурт үлетпүрүнүң болгаш коммунал-хандырыга база автотранспорт болгаш чазагдыг оруктар профэвилел обкомнарының «Чагытай» болгаш Терешкова аттыг пионер лагерьлеринге белеткеэн эки болган.

Чөөн-Хемчик районда Бажың-Алаак ортумак школазының бүдүрүлге бригадазының кежигүннери ногаа культураларының озүмнерин хөрээнде олуртуп алган болгаш картофельдиң одуруглар аразын болбаазырадып эгелей берген. Оларның дагдыныкчызынга «Искра» совхозтуң хоочун механизатору К. Т. Ховалыг томуйлаткан. Школаның бо бүдүрүлге бригадазы совхозтуң директорузы-биле ногаа, картофель болгаш мал чеми өстүрер керээ чарып алган. Оон ынай витаминниг далган кылыр 10 тонна сиген белеткеп бээрин хүлээнгеннер. Кызыл районнуң Кара-Хаак, Таңдының Дүрген, Бии-Хемниң Туран болгаш өске-даа школаларның бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери база мынчар ажылдап, дыштанып, боттарынга-даа, ажыл-агыйларга-даа ажыктыг чүүлдү кылып турааннар.

Эрткен чылын бүдүрүлге болгаш күш-ажыл бригадаларынга чөөрби муң уруглар ажылдап чайлаан. Олар ийи миллион рубль түңнүг продукцияны бүдүргеннер. Чүгле Көк-Тей (Кызыл район) ортумак школазының өөреникчилери өөредилге чылының баштайгы чартынында 60 мун дагааны ажаап, 560 муң чуурганы чыып бергеш. Кызылдың күш фабриказынга 13 муң рубль түңнүг ажылды бүдүргеп. Тес-Хемниң Чыргалаңды школазының хөй өстүрер. Улуг-Хемде Торгалыг школазының ногаа ажаар, Эрзинде Бай-Даг школазының мал чеми белеткээр бригадалары бедик көргүзүглерни чедип алган.

Республиканың 126 школазында өөредилге-дурдулга участоктары ажылдап турар. Ол участоктарга үжен муң өөреникчи практика эртер. Ук ажылды Ак-Довуракпың № 2, Сарыг-Сепкің № 1, Кызылдың № 3, Кызылдың школа-интернадының коллективтери эки белеткелдиг болгаш организастыг эгелээн. Бо болгаш өске-даа чамдык школаларның өөреникчилериниң ажыл-агыйларның чагыын болгаш эртемденнерниң сүмезин ёзугаар дурдулга кылып турары өөрүнүүт. Чиижээлээрге, Тандыда Бай-Хаак школазының өөреникчилери биология башкызы Л. Г. Ивановаңың удуртулгазы-биле Көдээ ажыл-агый дурдулга станциязының сүмезин-биле чазын чажар кызыл-таска даг-дүгүнүң дээштинин шинчилеп турар.

Дүргедээшкинниң болгаш эде тургустунуушкунчуң, оон-биле чергелештир школа реформазының ачызында тургустунуп келген байдал школачыларның чайгы дыштанылгазын бедик деңнелге эрттирер арганы бүрүн берип турар. Ынчангы турбуже райкүүсомнарның улус өөредилгезиниң киилдистери, комсомол болгаш хөй-ниитү организацияларының ол аргаларны четче ажыглап шыдавайн турар. Малаа бажың комитеттеринин, агитквартираларның, спорт ниитилелдериниң, уруглар клубтарының болгаш пионерлер бажыңнарының киржилгези эвээш. Чиижээлээрге, чоокшу бир улут-хүнде Бай-Хаак суурга болган ном байырлалынга өөреникчилерниң хөй эвес келгенин оон өске түңүң-биле тайылбырлаарыл? Адаттынган организацияларның уругларже, оларның дыштанылгазын организастаарынче кичээнгейниң сулазы моон илдең.

Школаларның бүдүрүлге бригадаларының аразында конкурстар эрткилээн. Бо дээрге өөреникчилериниң дыштанылгазының солун болгаш ажыктыг хевирлериниң бирээзин-дир. Ынчалзажок чамдык районнарга ол конкурстарның шынары чавыс, белеткели четпес болган. Клубтарның, Культура бажыңнарының болгаш библиотекаларның уруглар дыштанылгазынга кирип турар үлүг база хиреливг. Төрээн черин өөренири-биле аян-чоруктар кылыры, дайынчы болгаш күш-ажыллы алдарның оруктары-биле походтаары, мурнакчы бүдүрүлгелерже, тураскаалдыг черлерже болгаш улуг хоорайларже экскурсиялаары ам-даа чедир боттанчайн турар. Мурнакчылар, чогаалчылар, артистер болгаш өске-даа сураглыг кижилер-биле ужуражылгалар база эвээш, чамдык черлерде шуут чок.

Чай — школачыларның мага-бодун дадыктырарынга, күш-дамыр кижизидилгезинге, ажылга мергежил, аңаа сонуургалын хандырарынга эң-не таарымчалыг уе. Ол үени долу болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары чугула. Өөреникчи бүрүзү сагыжынга чедир дыштанган турарын чедип алыр херек. Чамдык пионер лагерьларинге дыштанырынга чедишпес турар чорукту болдурбас. Өөреникчилериң аъш-чем хандырылгазын экижидерин, оларның чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын, кадыкшылын экижидерин хүн бүрүнүң кичээнгейинге алыр.

Чылыг, чырык болгаш хөглүг хүннер биилиртпейн эрте бээр. Бо кыска үеним школачыларның дыштанылгазынга бүрүн бараалгадыр, ол дыштанылганы, бедик деңнелге организастыг эрттирер дээш партия организациялары, Советтер болгаш улус өөредилгезиниң органнары шыңгыы хемчеглерни алган турар ужуралуг.

СЭКП ОБКОМУНГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ВЦСПС-тиң органы—«Труд» болгаш МАР-ның Профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң органы —«Хөдөлмөр»— солуннарның редакцияларының улустар аразының чанчыл болган семинарын алды удаа эрттирип турар. Ук семинарны бо удаада Тыва АССР-де эрттирип турар. Оон темазы — «Ийи чурттарның малчынарының кады ажылдажылгазы, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин кады дилеп тывары».

«Труд» солуниуң кол редакторуңуң оралакчызы Ю. А. Майоров, солуниуң корреспондентизи Н. В. Шевцов, «Хөдөлмөр» солуниуң кол редактору С. Жамбалдорж, солуниуң корреспондентизи Б. Сэмбээжав, МАР-ның Убса-Нур аймазының профэвилел чөвүлелиниң даргазы Б. Нямаа, Тариалан сумузунда профэвилел чөвүлелиниң даргазы Г. Бямба, Завхан аймакта тевежи Ч. Пүрэбдорж болгаш Хярхас сумуда малчын Б. Баатар олар семинарда киржип турар.

Дүүн СЭКП обкомунга семинарның киржикчилери СЭКП ТК-ның кежигүнүге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужурашкан. Ол республиканың залчыларынга изиг байыр чедирген болгаш семинарны Кызылда эрттирип турар чорук МАР-ның болгаш Тывайың ажылчы чоннарының экы-дүңма ийи-раалы быжыглаарынга чаа үлүг болзур деп демдеглээн.

Тывага кээр, оон экономиказы болгаш социал хөгжүлдезиг, бүдүрүлгелериниң болгаш совхозтарның ажылы-биле республиканың партия, совет органнарының, профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазы-биле танылаар аргазы бергени дээш өөрүп четтиргенин С. Жамбалдорж илергелээн. Ол чорук ССРЭ биле МАР-ның аразында экы-дүңма харылзаалгары удам хөнүлалдыр. Тываның база Моолдуң бистиң республикабыс-биле кожа турар аймактарының ажылчы чоннарының шайыралчы харылзаалгарын калбартыр деп, ол демдеглээн.

Республиканың база оон экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайын Г. Ч. Ширшин делегацияның кежигүннериниг тодаргай чугаалап берген. ССРЭ-ниң составинга Тываның каттышкынының сферазында оюа шапкын чаартылгаларның болганын ол онзалап демдеглээн. Республиканың чурттакчы чонунуң саны үш катап өскен. СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың кандыр-даа ажык улус сагыш салышкынының ачызында Тываның чонунуң чазагай чоруу, культуразы бедээн. Амгы үеле Тывада 70 ажыг нацианалының төлээлекчилери чурттап, ажылдап турар. Олар республиканың хөгжүлдезинге боттарының төлептиг үлүгүн киирип турааннар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың амыдыралының бүгү ажыдырында эде тургустунуушкун чорун турар болгаш планнар күүселдезинге эки салдарны чедирип, бистиң мурнуузута турун турар сорулгаларны шиитпирлээринге чоннуң хаара тударынга эки салдарны ол чедирип турар. Планнарны чедиишкинниг боттандырарынга ажылчы чоннарның сонуургалы-даа бедээн. Күш-ажылчы коллективтерде күш-ажылдың сагыша-чуруму болгаш организетиг чорук кежүүр-биле быжыккан. Бо бүгүнүң түңнелинде бо чылдың беш айларында республиканың партия, совет органнарының, профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазы-биле танылаар аргазы бергени дээш өөрүп четтиргенин С. Жамбалдорж илергелээн. Ол чорук ССРЭ биле МАР-ның аразында экы-дүңма харылзаалгарны удам хөнүлалдыр дугайында партия болгаш чазактың докгаалынга дүүштүр капитал тудугунуң сорулгаларын экы шиитпирлеп турар. Чурттуң хөй-хөй республикаларының болгаш областарының тудугжулары амгы үеде бисне дузаламчыны көргүзүп турар.

Көдээ ажыл-агыйны болгаш оон кол адыры мал ажылын хөгжүдеринче улуг кичээнгей салдынып турар дээш, Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Бүгү малчын ог-бүлелерин бажыңнар, чунар-бажыңнар биле хандырары, хойжулар турлагларын электрижидеп партия, совет органнарының кичээнгейинде төвүнде турун турар. Амгы үеде көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарының, оны удуртуруның экономиктиг методтарын күштелдиреринге сорулгалары чүткүлүүт шиитпирлеттинип турар. Бот-оруулга-чарылганы, коллективтиг болгаш ог-бүле керээлерин неитередир талазы-биле ажыл чоруттуруп турар. Ол чорук көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң планнарын улуг ажыктыг күүседир аргазы бээр.

Г. Ч. Ширшин семинарның киржикчилериниң эткээн хөй айтырыгларынга харылаан.

Ужуражышкынга СЭКП обкомунуң секретарлары А. К. Кандай, Ш. Д. Ооржак, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы Ш. П. Куулар, республиканың Агроүлетпүрүкчүркомунуң даргазының бирги оралакчызы И. М. Сувандин киришкен.

Семинарның киржикчилери Тывага бир неделя үеиин даргузунда Таңды районда «Революциянның чалбыжы», Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтарга барып, республиканың сураглыг хойжулары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафоновтуң, И. С. Данзурунуң дурдулгазы-биле танылажырлар. Олар «Тыва дир дугайында партия болгаш чазактың докгаалынга дүүштүр капитал тудугунуң сорулгаларын экы шиитпирлеп турар. Чурттуң хөй-хөй республикаларының болгаш областарының тудугжулары амгы үеде бисне дузаламчыны көргүзүп турар.

Көдээ ажыл-агыйны болгаш оон кол адыры мал ажылын хөгжүдеринче улуг кичээнгей салдынып турар дээш, Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Бүгү малчын ог-бүлелерин бажыңнар, чунар-бажыңнар биле хандырары, хойжулар турлагларын электрижидеп партия, совет органнарының кичээнгейинде төвүнде турун турар. Амгы үеде көдээ ажыл-агыйны интенсификастаарының, оны удуртуруның экономиктиг методтарын күштелдиреринге сорулгалары чүткүлүүт шиитпирлеттинип турар. Бот-оруулга-чарылганы, коллективтиг болгаш ог-бүле керээлерин неитередир талазы-биле ажыл чоруттуруп турар. Ол чорук көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң планнарын улуг ажыктыг күүседир аргазы бээр.

Г. Ч. Ширшин семинарның киржикчилериниң эткээн хөй айтырыгларынга харылаан.

Ужуражышкынга СЭКП обкомунуң секретарлары А. К. Кандай, Ш. Д. Ооржак, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы Ш. П. Куулар, республиканың Агроүлетпүрүкчүркомунуң даргазының бирги оралакчызы И. М. Сувандин киришкен.

Семинарның киржикчилери Тывага бир неделя үеиин даргузунда Таңды районда «Революциянның чалбыжы», Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтарга барып, республиканың сураглыг хойжулары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафоновтуң, И. С. Данзурунуң дурдулгазы-биле танылажырлар. Олар «Тыва-Хемчик районуң «Большевик» совхозунуң Арыг-Бажы сүтбаразын фермазынга, Кызыл районуң «Сүзүктүг» совхозунга, Кызылдың эт комбинадынга баарлар, республиканың журналистер-биле ужуражырлар. Кызыл хоорай болгаш оон культурлуг төптери-биле танышкаарлар.

Семинарның киржикчилери профобъединениелге ажыл-агыйлыг ужуражышкыны - дискуссинга киришкеп. Ону профобъединениелдиг даргазы Ш. П. Куулар ажыктаан. «Хөдөлмөр» солуниуң кол редакторуңуң С. Жамбалдорж болгаш «Труд» солуниуң кол редакторуңуң оралакчызы Ю. А. Майоров ийи чурттуң мал ажылдыларының кады ажылдажылгазының бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге кадры дилеп-ажыннин ужур-дузазының дугайында чугаалаан.

Он ийиги беш чылда республиканың агроүлетпүр комплексинин хөгжүлдезиниң перспективазының дугайын семинарның киржикчилеринге Агроүлетпүрүкчүркомунуң даргазының бирги оралакчызы И. М. Сувандин таныштырган. Агроүлетпүрүкчүркомунуң даргазының оралакчызы Э. Х. Мешит-оол, Харгас сумунуң хойжузу Б. Баатар, Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң хойжузу Д. С. Дотпаа, Убса-Нур аймактың профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы Б. Нямаа, агроүлетпүр комплексинин ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазы А. Т. Сотпа, Таңды районда Дурдулга станциязының саанчызы Н. А. Волошина, С. К. Тока аттыг совхозтуң кол зоотехниги Л. Н. Шаповалова, Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң саанчызы С. А. Байкара, Тариалан сумунуң профчөвүлел даргазы Г. Бямба болгаш өске-даа эштер ужуражышкынын а дискуссинга самал-оюлдарын бергеп.

КӨДЭЭНИҢ ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

Республиканың совхозтарында партия организацияларының секретарьларының семинары эртжен субботада Кызылга доозулган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин анаа делгерегей чүве чугаалаан.

Эш Г. Ч. Ширшин чугаазын эгезинде республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының шинчилери бо чылдың эрткен беш айларында канчаар ажылдаанының түңнелин таныштырган. Улус ажыл-агыйының бүгү адырлары он ийиги беш чылдың ийиги чылының планнаг онзалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин колдуунда чедиишкинниг күүседип турар. Эрткен чылдың бо үезинге дең-нээрге үлетпүр продукциязын бүдүрериниң темпизи оскеп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улгатқан. Капитал тудугда байдал элээн экижээн, көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының хемчээли оскеп. Күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының бүдүрүлгелери үүрмектеп садар бараан саарылгазының беш айлар планын күүсетпээн, ынчангы-даа болза арага кылыгларын сайгарганын киир санаваска, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, оон хемчээли чедип хүү өөрүлелиг болган. Республиканың транспорт ажылдакчылары чүк соортурүнүң планын чедиишкинниг күүседип турар. СЭКП обкомунуң бирги секретары чылдың эгезинде чедип алган күш-ажылдың темпизин кудулаттыр, сорулганы партия организацияларының мурнунга салган.

Республиканың агроүлетпүр комплексининг бүдүрүлгелериниң организацияларының, совхозтарының ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыгларга, ёскээ болгаш чедиишкинниг күүседип турар. Эрткен чылдың бо үезинге деңн

Партийжи амыдырал

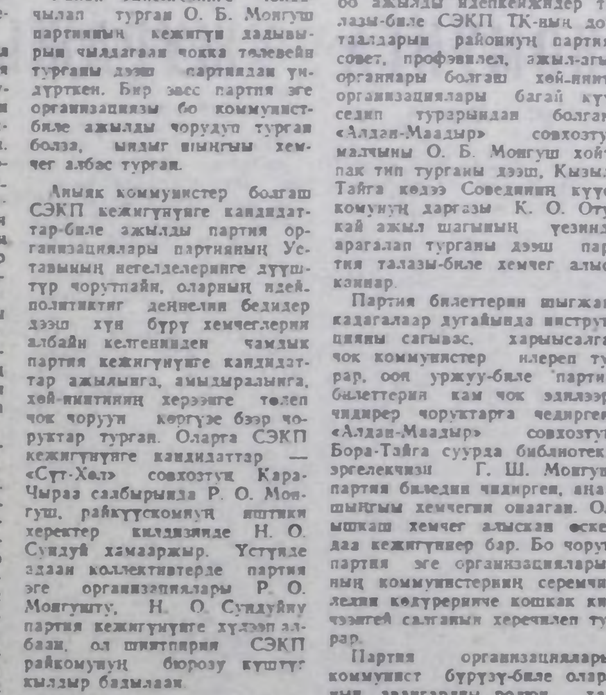
ТУС-ТУЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДЫ КҮШТЕЛДИРЕР

Коммунист бүрүзүнден күш-ажылга үлегер-чижек болуруп, коммунистиг моральдың норма-чижектерин шыңгыы сагырыпп. шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдеринп көргеттинер, бот-ооржуургаар карак чаар чоруктарга удур демисежирип, партийжиниң бедик адынга төлептиг болуруп. чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедээшкинниге үлүг салыышкынын киирерин СЭКП-ниң Уставы негеп турар.

Ынчангаш СЭКП Сүт-Хөл райкому, парткомнар, партия эге организациялары коммунистерниң авангардчы ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып келтеп. Оларның ажылын, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының дүтаймында отчёттарын дыңнап, характеристикаларын чугаалажып, бадыпап турар болу бергеп. Бо болгаш өскеда ажылдар коммунистерниң политиктиг күш-ажылчы идежейин, даалырган ажылхерээнге харысаалгазын бедидип, СЭКП-ниң Уставының негелделерин хажыыышкын чоока шыңгыы сагырыпга кижизидип турар.

Чамдык чоруттугаи хемчегериниң түнелинде партийжи, күш-ажылчы сагыпга-чурумну, коммунистиг моральдың норма-чижектерин үрээр, ажылынга ээ-харысаалга чок, эрге-дужаалын соора ажыглаар коммунистериниң саны кызырлып турар. 1985 чылда партия кежигүнүнден 6 кижи үндурткеп. 20 кижиниң учёт карточказынга шыңгыы доңгуллаларны киир бижээн турган болза эртken чылын 2 коммунист партиядан үндурткеп. 9 кижини доңгуткаш, учёт карточказынга киир бижээн.

Коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер талазыбиле ажылды партия эге организациялары чогуур деңнелге чедир чорутпайн турарындан партийжи, күрүне. сан-хөө, күш-ажылчы сагыпга-чурумну, хөй-ынтынның корум-чурумун үрээр ийи-чаңгыс коммунистер партия организацияларында ам-даа бар. 1986 чылда бол-

Нимаа Серен-Доржу — Эрзин районда «Нарын» совхозтуң хоочун хойжузу. Мал ажылынга 26 чыл ажылаан, чыл санында-да бодуңун хүзөлгезин ак сетиилдиг күүседип турар.

Хойжу бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 98 хураганнын камгалаан алган. Хоюнуң дүгү база чаагай болуп турар. Коданын малчын удавас кыргылдаже киирер. Күрүнеге дүк дужаар планын ол бо чылын база күүседиринге бүзүреллиг.

— Планныг онаалданы күүседир дээш кандыг арганарны ажыглаан турар силер? — деп, Нимаа Серен-Доржудан сонуурган бис.

— Чайгы семиртилгени шын чорудуп турарымда—дээш, ол кезек ыяштавайн турду. —Семиртилге, база катап семиртилге. Оон өске чүүңүн-даа херээ чок — деп, башгайы домакты күүседирип кагды.

Малчының санаа турары болза, чайлаглаашкын —кыштаглаашкынга белеткел. Бойдус чылыг хүнерни ап-мейге, мал-маганга, чер кырында бүгү дириг амытаннарга соок удур эки белеткениң алдын дээш берген. Хоюн бо чылын, кыргылда болгаш чуулда доос-турга, Качыкка чайлагладырыбиле көжүрүптер. Оларны таарыштыр ажыглаар, оюу-каш катап солуур.

Хойнуң уксаазын өжиждерин Н. Серен-Доржу эн чугулаан турар. 1960 чылдарның үезинде чиге-нарын дүктүг хойну кадарын чораанын-даа сагыпды. Ынчал мал чемнинг баазазы эвээш турганындан ол уксаапы коданга арттырып шыдаваин барган. Бегүзүле байдал өлөн өжиждөн болгай.

Черле мынаш хойжу шээр мал дугайында хойну билир, бо талазы-биле дуржулгалыг кижи болду.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: Нимаа Серен-Доржу.

М. КАЛЧАННЫҢ фотозу.

КОЖАЛАРЫВЫСТЫҢ АКЫ-ДҮҢМА ДУЗАЗЫ

● Найыралдың база бир тудуунда ●

«Красноярск ыяш үлетпүр тудуг» трезинден № 59 тудуг эргелелиниң тудугжулары Тыва АССР-ге акы-дүңма шеф дузазын көргүзеп-биле чедип келгеш, оларның программазында көрдүнген Кызылдың түүйбу заводунуң тудуун марттың тоңчүзүнден эгелей берген.

Эвлет аргазы-биле ажылдап турар участоктуң начальнигы Н. А. Жилицкий, прорабы Е. Г. Малышев олар ажылхерээниң дугайында танышпырдылар. Бо чылдың мартының тоңчүзүнден эгелеп красноярскижилер тудуг ажылынче кирипкен. Олар чүүң-даа мурнунда боттарының бүдүрүлге базазының тудуун эгелээн.

Тудугжуларның чүрттаар кылдыр чыын эптеер шиттерден 50 оруннуг общежитиезиниң тудуун олар амгы үеде барык доозуп турар. Эптеп кылыр калбак шиттерден өрөөлдерни үлүг эвес бажыңчыгаштарны бүскаш кежүрүп ап болур. Ол ышкаш тудугжулар боттарынга 15-20 олуттуг үлүг эвес

столоваяны база удавас тудуп алыр.

Боттарының бүдүрүлге базазының тудуун олар июльда доозуптар. Общежитие, столовая ажыглалга кирерн-биле тудугжуларның ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг болуру чугаажок. Үлүг хемчээлдиг тудуг ажылдарын чорударынга эргелелден немелде күш келирип, кижи сөңы немежирип участок начальнигы Н. А. Жилицкий чугаалаан.

Красноярскиниң тудугжулары бистиң республиканың хөгжүлдезинге үлүг-хуузун киириштирип ажылдап турары өөрүнчүг. Чай соок, хаттыг болза-даа, найыралдың чылыг сестери оларны сорук кирип турарын тудугжуларның оюн-бишпак чугаазындан билдиндис.

Оларның тудуг ажылдарының биске кылыр программазында 3,5 чыл иштинде кылыр (1990 чылда доозар) ажылдар көрдүнген. Ам оон дугайында тайылбырлаарга мынаш. Чылда 38 миллион туүйбу бүдүрер Кызылдың туүйбу заводунуң төлевилел-сметада көрдүнеп ертөө 12 миллион рубль, оон иштинде 3 миллион рубль заводка тургузар дериг-керекселдер. Заводтуң бодуңуң кол корпузу болгаш администрация корпузу, котельная, белен продукция база кывар-чаар материалдар складтары, дузалаа бажың-балгат блогу, арыглаал тудугларга — ол бүгү шупту 9 гектар шөлдү эзелээр.

Баазаның тудуу-биле чергелештирер заводтуң администрativtиг бажыңын болгаш белен продукция складын красноярскижилер тудуп турар. Үш тудугларның кайызын-даа үшкү квартарда ажыглалга киирерни көрдүнеп.

Амгы үеде олар административтиг бажыңны бирги кааның доозкаш, ийиги каттың ханазын салып турар.

Белен продукция складының шөлүн база белеткеп эгелей берген. Үш склад дээрге — 2100 дөрбелтиң метр бетонпаан шөл болур. Оон кыдынга рельс салгаш, продукцияны дүжүреринге, чүдүреринге түскай краины эптеп тургузар.

Бо ийи объектиниң красноярскижилер графикте көрдүнеп хуусаазында — үшкү квартарда ажыглалга киирилтериниге бүзүреллиг. Баштайгы айда ажылды шуудадып алыры белен эвес турган болза, амгы үеде оларда ажылдың темпизи кедээн.

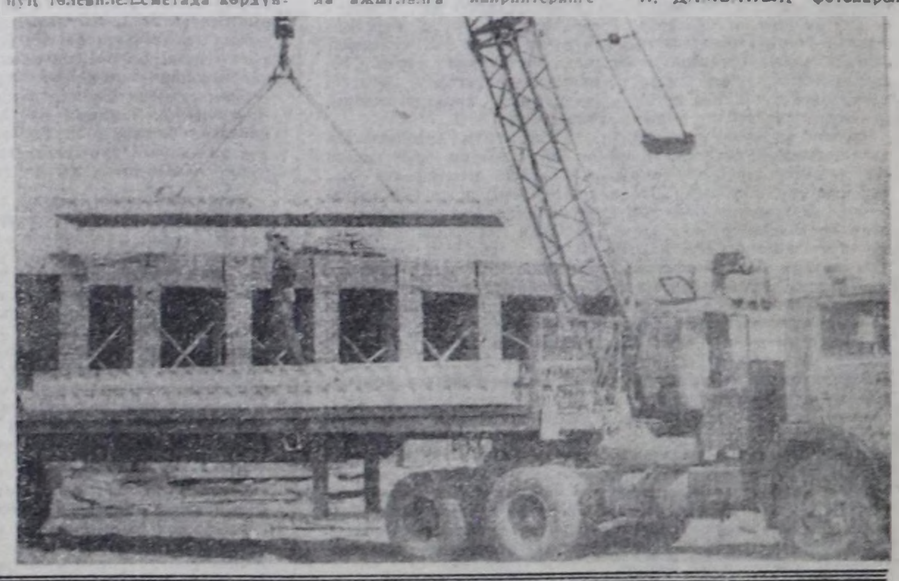
Ында 20 ажыг тудугжу ажылдап турар болгаш эрткен беш айларның планныг онаалдаларын участок күүседипкен. А бирги чартык чылда планда көрдүнеп 400 мүн рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын доозуп шингээдип алырынга аргалар бар деп участоктуң начальнигы Н. А. Жилицкий сакып турар.

Тудуг шөлүнде ажыл хаймышкынның Административтиг корпустуң ийиги каъдында каналары дүргени-биле бедип бар чыдар. Тудуг материалдарын объектиде арбыны-биле хүлээп ап, дүжүрүп турар. Кол корпузу тудар шөлдү хемчээп, дескилеп эгелээн, таваан салыр онгарны казарын нольдаан эгелей бээрин графикте киирген.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: № 59 тудуг эргелелиниң (Красноярскиниң бызапчы-бетонщиги В. А. Колчетов; тудуг объектиде материалдарын эккелгени.

И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

ӨШКҮ КОДАННАРЫНДА

Тес-Хем районда Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң Үшкүнүң— арыг ангор уксаалыг өшкү малды өстүрериниң талазы-биле тускайлаттынган мал ажылдыг салбыр. Амгы үеде салбырда 2 бригадада өшкүнүң ниити саны 14292 баш. Оон иштинде төрүүр 4200 өшкүден 3747 анайларны камгалап алган.

Салбырның мурнакчы малчыннары Эрес-оол Сандал, Герасим Дарма, Владимир Багай-оол, Суван-оол Кочанай, Доммут Чкалов, Бэгай-оол Күнзек, Сүрүн-оол Күнзек олар быжыглаан төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 92-ден 110 чедир анайларны камгалап алган. Бо часкы агаар-бойдустуң байдалы чаңгыс аай эвес, хар чаар, үргүлчү шуурганнар мындыг байдалдар турзажок Үшкүнүң малчыннары эрестиг ажылдаан.

Үшкүнүң салбырның малчыннары бо чылын дүктү бүдүрүп садарының планнарын база ажыр күүседип, ниитизиниле 9,3 тонна эки шыпарлыг ангор өшкү дүгүн фабрикага дорт дужааган. Салбырның малчыннары он ийиги беш чылдың бештайгы чылының планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен. Салбырда № 2 өшкү бригадазы (бригадир А. Б. Болат-оол) Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң мурнакчы бригадаларының одуруунда быжыыбиле киирген. Салбырда 19 малчын өг-бүле керээзи-биле чыл эгезинден бээр ажылдап турар.

Мал кыштаглаашкынын эки эрттирериниге, мал чемнери-биле үзүк чок хандырарынга, малчыннарга чугула чүүктерни өй-шаанда чедирип, оларның чедиишкинниг ажылдаарынга чолаачылар С. Севээн, В. Демикей, Х. Борбай-оол тракторист С. Сояп оларның киирген үлүг улут. Малдың чаш төлүн камгалап алыр харысаалгалыг сезонда малчыннарга барган сакманчылар ак сетилдиг, кызымак, чүткүлдүүбиле ажылдап, 50-ден 100 чедир анайларны менди доруктуруп берген. Оларның улут үлүүнге малчыннар өөрүп четтиргенин илереткеп. Оларга Катя Билчир, Долума Даваа, Чечен Шыырап, Галина Дугур, Чечен Күнзек болгаш өскелер-даа хамаарыр. Салбырның малчыннары амгы үеде малдың чайлаглаашкынын даан ёзугаар чорудуп, оон семиртилгезин эки организастаарынче кол кичээнгейни үгландырган. Улуг Октябрьның төөгүлүг 70 чыл ою-нда бүгү онаалдаларын күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Б. ДОЮНДУП.

ДҮК «ДҮЖҮДУ» ТҮЛУКТЭЭР

Республиканың малчын совхозтарының бирээзи «Торгалыгның» кол зоотехниги Алдай-оол Шагдыр-оолович Кууларга бистиң корреспондентивис ужуражып, үк ажыл-агыйда хой кыргылдазынга хамаарыштыр кыска чугаа кылган. Кол зоотехник А. Кууlар мынчаар чугаалаан:

— Совхозка дүк «дүжүдүнүң» түлуктээр үезиниң 15-тең массалыы-биле эгелээр. Оон кол чылдагаанынга—чайның чылыг үези орай дүжүп, хой дүгүнүң эки хөөревээнин-биле саадап турар. «Торгалыг» совхоз бо чылын күрүнеге ниитизин-биле 47 тонна азы 30 тонна ылгаттынган эрыг дүктү дужаар планныг.

Кыргылдага белеткел ажылдары дооступ, хой кыргыыр пунктуларның сепителгезин чоруттунган. Хойжу коданнарның кыргылдага келир хүнериниң графигин тургустунган. Төп кыргылда пунктузу Торгалыг суурга ажылдап эгелээр. Орта электрилиг 40 хачыларлыг кыргыкчылар ажылдаарлар. Ол ышкаш суурның чүрттакчылары база өөреникчилер хол хачылары-биле сезоннуг үезе хаара туттунар. Кыргыкчылар аразында социалистиг чаръшты он хонуктан түнеп чорударын көрүп турар бис. Шак мындыг ажылдар Чаа-Суурнуң кыргылда пунктузунга база калбарар. План ёзугаар совхоз бо чылын 28 мүн хойну, 10 мүн өшкүнү кыргыыры көрдүнеп. 5 тонна 800 килограмм өшкү дүгү дужааттынган.

Мурнакы чылдарда совхоз дүктү район төөгүге дужаап турган болза, а бо чылын ажыл-агый дүктү бодунуң транспорту-биле Саян ажырып, Черногорск хоорайга барып дужаары—чаа хевир. Өшкү дүгүн ынчалдыр дужаадывыс-даа. Бо—белен эвес ажыл. Эң ылангыя «Торгалыг» ышкаш ырак-узак ажыл-агыйларга нарын шылгалда. Ынчангаида борта чүтле мал ажылының эвес, а инженер-техниктиг специалистерниң, чолаачыларның үлүг база негеттинер. Оон аңгыда, Черногорск четкен машина-техникалыг кызымак дедир кээрде чүүң чүдүрүп келирин база бодаар апаар. Оны-ла бүгүнү таарыштыр планнап кылырындан совхозтуң орулгазы хамаарыжыр.

Чымчак «алдының» ажаан алыры — чымыштыг үлүг. Мал ажыл-агыйлыг совхозтарга дүк кыргылдазы — күскү дүжүт ажылындан-даа харысаалгалыг. Тараажы чаңгыс мажак безин кагбас дээш ажылдаар болза, а кыргыкчы база малчын грамм дүк дээш демисежир апаар. Ынчангында кыргылданы организастыг эрттирер дээш ажылдаар ужурлуг бис дээрзин медереп билип-даа турар бис.

Саннар, фактылар

ЧУРТТУҢ ЧИИК ҮЛЕТПҮРУ

★Бистиң чүрттувустуң чиик үлетпүрү аъш-чем эвес баранналрның чартыындан хөйүн бүдүрүп турар.

★1987 чылдың январьдан эгелеп чиик үлетпүр долу бот-орулга-чарылгаже болгаш бот-акшаландырышкынче шилчээн.

★ 1987 чылда Азербайджан, Таджик, Молдав ССР-лерге, Челябинскиге хөвенден аргыыр база пөс-таавы, Ереванга, Потнге, Мичуринскиге, Саратовка, Махачкалага, Томскиге, Киевке трикотаж болгаш даарынылга фабрикаларын түзүп доозар.

★Бо беш чылда чиик индустрияның капитал салышкынынарының 70 хире хуузун бүдүрүлгелерни техниктиг эде демиримге, калбартырынга болгаш чаартып кылырынга үндүрер.

★24 үлүг пөс-таавы бүдүрүлгелерни чаартканының соонда олар чонның үлүг негелделиг хөйлең болгаш плащ пөстерин бүдүреринче шилчинир. Ындыг пөстерни бүдүрери дөрт катап ковүдээр. Чараштыр каастаан болгаш эки шыпарлыг пөстерни бүдүрерин 62 бүдүрүлге шингээдир.

★Бүгү эвилелдешкен республикаларга хамаарыжыр 26 даараныла фабрикаларын даштыкы фирмаларның киржилгезинбиле эде дерилир. оон ачызында олар мода ёзугаар онзагай негелделиг кылыгларны бүдүрерин үш катап улгатпырыр болгаш оларга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 25—30 хуу бедирир.

АЖЫЛ ШАГЫ ТӨНЕ БЕРГЕН, КАНЧААЛ?

● Кызыл районнуң культура албан черлеринде чаартылгалар эвээш. Кадрларже кичээнгей кошкак ●

СЭКП ТК-ның «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын эжиждер талазы-биле хемчеглер дугайында» докталаалы хүлээп алгандан бээр ийи чыл эрткен. Тыва радионуң болгаш «Шын» солуунуң корреспондентилери Кызыл районнуң чамдык культура албан черлеринде ол талазы-биле кандыг ажылдар кылдыгланын база ол ышкаш кадр айтырыы канчаар шиитирлеттинип турарын хынап көргеп.

Районда шупту 13 культура бажыңы болгаш клуб ажылдап турар. Сукпактың кодээ Культура бажыңы хем кызыы черде тургустунган. мрактанма көскү, чеде бээривиске, шоочалыг тур. Оон даштында олурткан мыштар, чечектердээ чок, девискээри чаагай-жыттынмаан. Культура бажыңының бир өрээлти чаарты эде кылып турар болду. Биске ол культура одаан таныштырып чорааш совхозтуң профсоюзтар комитединиң даргазы М. Ч. Сарыглар ынчаар тайылбырлады:

— Чыл эгезинден эгелеп директор чок турган бажың-ла болгай. Уран чүүл удуртукчузу база чок. Райкүүскомнин культура киллизинге «специалистерден тып берип көрүнев, чүрттаар чер-биле хандырар бис» деп дилеп киирип турган бис. Бо хүнге чедир сөңүлээ айтырыг шиитирлеттинмей келгеп. Бистиң суурда ол талазы-биле тускай эртеминг кижи чок. Моон мурнунда ийи кижини совхозтуң стипендиадын кылдыр өөредип чоруткан, олар дооспайн, ара каапкаш келгеннер. Кижилер хүлээп алырымска-ла, орта ажылдаавас, каапкаш чоруттар. Бо ажылга кадрлар ызырынмас чоруктуң чылдагаанны чүрттаар чер чогунда болгаш шалымының эвээш боон турарында. Ынчангаш совхозтуң директорузу-биле кады ол айтырыгны чугаалажып көргеш, специалист тыптырга-ла, дораан бажың-балгат-биле хандырар шалымын немей төлеп бээр чылдыр дугурушкан бис.

Михаил Чалдаевичиниң чугаалап турары-биле алырга аңда ажылдап кээр кадрларга таарымчалыг байдалдарны тургузар, оларны ажылга быжыглаар талазы-биле чөптүг шиитирлер хүлээп алдынын турар-дыр. Ынчалза-даа доктаалтуузун алдынгандан бээр ийи чыл чедип турда, чаа-ла кижизинге ап турары совхоз директору В. Г. Бессоновтуң, анда партия комитединиң секретары В. Х. Чадамбаның, кодээ Совет күүскомунуң даргазы Д. М. Моңгуштуң боттарының культура одаан чүрттакчыларның идей, мөзү-шынар кижизидилгезинге, хостуг үезин ажыктыг ажыглаарынга чедир ажыттлавайн келгенин көргүзүп турар.

Шынап-ла, Культура бажыңынга ёзулуг эвээш тыпкаш көрүштүг кылдыр дерип, септеп алыр болза, ол сукпактыларның үзүктелбес келир күзелдиг чери апаарының барымдазы бар. Оон иштики дериглеп бигай эвес. Совхозтуң комсомолчулары аныяктар кафезин ажыдып алыр дээш боттарының күжү-биле оон бир өрээлин хостаап, эде кылып ап турарлар. Аныяктар анаа темалыг кежээлерни, конкурстарны, викториналарны ужуражылгаларны эрттирерлер. Совхоз анда хереглээр хөгжүм херекселдерни чагыдып каан. Кафеге эзиртпес сигсүннар седар. Совхозтуң комсомол комитеди культура бажыңының чаа ажылдакчыларын-биле кады солуп болгаш утка-шынарлыг, чаа ёзулуг хемчегерни ажылдап кылып, ол кежээлерге суурнуң аныяктарын хаара тудуп, оларның эстетиктиг кижизидилгезинге улут салдарны чедирер дээш ажылдаар.

Шамбалыг көдээ Культура бажыңының ажылы-биле таныштывыс. Ол эрги бажыңда турар. Оон иштн-дашты базала самдарарган. Чаа Культура бажыны тудар деп турар-даа болза, ону каминг эдилеп, аштап, арыглап турган болза, көрүштүг болур турган. Ынчангаш өскээртеп келген кижи баштай көөрге, октаттынган эмзиргей мышкап көстүр. Ынчалза-даа оон директору Маадыр Оидар-биле ужуражып Культура бажыңының ажылдарының планын көөрүвүсте чамдык ажылдар кылдыныр турар болду.

— Бодум культура-чыраалыышкын ажылының талазыбиле специалист эвес мен. 1983 чылда ПТУ-4-ту дооскан каапкачы мергежилдиг мен. Ынчангаш мында ажылдавы эгелээнинде дыка берге турган. Ам ажылдаа-ла бир чыл ажа бердим. Суурда уран чүүлүн хоочун киржикчилериниң ар га-сүмези-биле кызыл ажылдаттур мен. Районда Кур-Чеч суурнуң Культура бажыңынга эрткен чылын бир ай арга дуржулга солушканым ажыктыг болган.

Ындыг-даа болза Культура бажыны чонның сонуургалын шоолуг чедип албайн турар. Чүге дээрге уран чүүл удуртукчузу-даа, мен-даа тускай эртем чок болгаш, боттарывыстың шыдаар шаавыс-биле ажылдап турзувусса-даа, чонның культурлуг дыштанылгазын бедик деңнелге чедир организастап шыдавайн турар бис. Район төвүнден методистер биске дуза чедирери-биле бо чартык чылда чаңгыс-даа келбеди — деп, ол чугаалады.

Культура бажыңында эмгэ үеде «Киномеханик», «Өг-бүле ээзи», «Аэробика», «Чаа ёзулалдар» белгүмнери ажылдап турар. Чоокта чаа тараажыга турасхаатка кежээ эрттирген. Анза совхозтуң хоочун тараажылары болгаш 1986 чылдың дүжүт ажаалдазының түнелинде, совхозтуң чемпиону-биле аныяк тараажыларның ужура жылгазын кылган.

Суурнуң чүрттакчы чоннарын чүүлге конгуг ийделкейлиг. Үүле картыраалаар, хөөмейлеер, сыгыртып бээни 20 хире кижи бар. Оларны чоокта чаа эрткен район көрүлдезинге киришпиргем. Совхозтуң боттывынгыр артистери ол көрүлдеге ийги чернн эөлээн. Уран чүүлге талантылыг бүдүн-бүдүн өг-бүлелер бар. Чижээлээрге, Кара-оол Түлүш үш оглу-биле кады концерттерге хөөмейлеп, сыгыртып турар. Өг-бүленнң херээжен ээзи ийи уруу-биле хомус ойнаар. Агитбригада хой кыргылдазынга уткуштур концерт программазын белеткеп турар.

Маадыр Базыр-оолович культура ажылының талазы-биле тускай эртем чок-даа болза, күзел-чүткүлдүг ажылдап турар. Ол совхоз бот-өөредилгебиле өөредип чорудар болза, ам-даа өөренип киреринге белеиин чугаалады. Ону чүрттаар бажың-биле база хандырбаан. Өг-бүлезин-биле кады адазининң бажыңында чүрттаан орар. Оон ажылдап келген үезинде алды уран чүүл удуртукчузу солушкан. Олар кодаунда шалын эвээш, совхозтуң удуртулгазы амыдырал байдалынга таарымчалыг чүүлдер тургузуп бербес дээш үнүп тургаанар. Совхозтуң директору П. С. Кара-Сал, партком секретары А. Ш. Түлүш кодээ Совет күүскомунуң даргазы А. Х. Моңгуш ажылагайның экономика болгаш социал хөгжүлдезин быжыглаар талазы-биле совхозтуң ажылшчылериниң тура-соруун көдүрерииге, идепкейжидерииге, чонның культурлуг деңнелии бедидерииге Культура бажыңын долу ажылгаарынче кичээнгей салбайн турар.

Районнуң «Мир» Культура бажыңында кадрлар талазыбиле байдал берге. Культура бажыңының директору Тамара Ивановна Савина ажылындан халажып турар. Культура бажыңының ажылын таныштырыптар кижи тывылбас болду. Чүге дизе ында методистер база чок. Чүгле агиткультбригада удуртукчузу (ам шөлээде турар) Светлана Сурукчур болгаш оон орунда тур кала ажылдап турар Владимир Серем-биле чугаалаштывыс. Үш кижи составтыг ол агиткультбригада концерттерин белеткээш, совхозтарның ажыл-ишчи коллективтеринче үнүшүүнперни кылып, көрүлделарге киржип турар. Ынчалза-даа машина-техника-биле хандырыла четпес дээрзин хомудап чугаалаттывыс.

Ол Культура бажыны барык будун чыл дургузунда методистер чок туруп келген. Район төвү улуг суурда аңаа ажылдаар тускай эртеминг кижилер кайын тывылбас деп. Чаа хуузун ап турар директор К. Ч. Куулар баштай-ла Культура бажының мергежилдиг кадрлар-биле четчелеп алыр деп турар. Ол боду Улан-Удэнин культура институдун дооскан, суурда база чаа эвес кижи — моон мурнунда районнуң музыка школазынга башкылап турган.

Районда шупту-ла культура бажыңнары үстүнде черлер дег эвес дээрзи билдингир. Ында билиг-мергежилдиг кадрлар-биле четчелеттинген, чаа ёзу-биле ажылдап, культура-массалыг ажылдарны дээштиг, утка-шынарлыг чорудуп, уран чүүлдүң былгумнерни, каттыжыышкынынарны тургузуп ап, чонну бодунче хаара тудуп турар культура албан черлери бар. Оларга райкүүскомнуң культура киллизинин эргелекчизи О. Б. Сымчаа Кур-Чеч, Элегес-Аксы, Черби көдээ культура бажыңнарын хамаарыштырды. Ынчалза-даа культура албан черлеринде эде тургустунуушкун иитиизинбиле ооңум чорун турар, кадрлар-биле ажыл кошкак.

Л. ИРГИТ—Тыва радионуң корреспондентизи.

Л. МОНГУШ — «Шын» солуннуң корреспондентизи.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези № 137 «Шында»).

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Киргысовна **Биче-оолак** —Терлиг-Хая суурда өг-бүле ээзи.

Светлана Тимуровна **Донгак** —«Шамбалыг» совхозтуң кассири.

Татьяна Аракчаевна **Емзук**— Кара-Хаак суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Антонина Семёновна **Карма**— Куигуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Галина Очур-ооловна **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң шеверлекчизи.

Раиса Дүдүпеевна **Монгуш**— «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Любовь Степановна **Сыгыр-оол** — районнуң кино четкизиниң киномеханигиниң дузалакчызы.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Валентина Даваевна **Дамба** —районнуң харылзаа белдирииниң техажылчыны.

Дарта Доортаевна **Ооржак**— «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алефтина Бопун-ооловна **Монгуш**— «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны.

Вера Чижаевна **Ооржак** — районнуң харылзаа белдирииниң почтачызы.

Оюмаа Шалдыговна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң кол бухгалтери.

Татьяна Монгуш-ооловна **Шойдан** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ханды Очур-ооловна **Кашпык-оол** —«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Кушкаш-ооловна **Куулар** —«Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Содунамовна **Ондар**— «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Лопсановна **Ооржак** — «Сүт-Хөл» совхозтуң малчыны.

Ончуннаа Күжүкеевна **Ооржак** —районнуң харылзаа белдириинин почтачызы.

Оюмаа Шалдыговна **Ховалыг** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң кол бухгалтери.

Татьяна Монгуш-ооловна **Шойдан** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ханды Очур-ооловна **Кашпык-оол** —«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Арамза Ивановна **Оюн** — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Таковна **Санчат** — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Вера Очур-ооловна **Кара-оол** — районнуң төп эмнелгезиниң сестра-хозяйказы.

Зинаида Иргитовна **Күжүгет** — Балгазын суурда № 2 орук-тудуг эргелелиниң таңнылыы.

Антонида Түкей-ооловна **Монгуш** — Бай-Хаак ортумак школазының техажылчыны.

Светлана Алды-ооловна **Оюн** — «Революцияның 70-жылбыжы» совхозтуң саанчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Любовь Герасимовна **Арчумаева** —Бай-Хаак суурда уруглар садының иинязы.

Валентина Пикеевна **Оюн**— Кочетово ортумак школазының техажылчыны.

Галина Уин-ооловна **Оюн** — Тока аттыг совхозтуң сакманчызы.

Татьяна Сокпаевна **Оюн** — Межегей суурда өг-бүле ээзи.

Тыртык-кыс Чолдак-ооловна **Оюн** — «Коммунизмниң хереглм» совхозтуң малчыны.

Ольга Владимировна **Сэрдюк** —Бай-Хаак суурда уруглар садының иинязы.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Маасым Хандыжаповна **Баян** —Берт-Даг суурда магазинниң садыгжызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Клара Дывааевна **Араваа** — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң малчыны.

Полина Доктаевна **Бүрбү** — чонниң амыдырал хандырылгазының районда бүдүүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Анна Бадыевна **Лаңаа** — «Кызыгаар» совхозтуң малчыны.

Александра Шыраповна **Эрендей** — Ак-Эрик суурда ясли-садтың кижизидикчи башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарынын орунга А. АВСИЕВИЧ.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың май 27.

АЖЫЛЫН ЭГЕЛЭЭН

ЖЕНЕВА, (СЭТА). Чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле конференция Женевада ажылын база катап эгелээн. Бо чугула делегей шуулганы КНО-нуң саналын сүгаар 1962 чылда ажыддап эгелээш. Конференциянын кол соруглазы болза чепсегленишкинин әндере бүдүрерии соксадыры, делегейде хөйү-биле чыгдыңган боо-чепсектин курлавырын баштайгы үеде кызырып тургаш, ооң соонда бүрүнү-биле чок кылыры, ядролуг амгы үеде кижи төрелгетенге конгуг улуг айыылды таварыштырып болур делегей чөрүүдээлериниң тыптып кээрин баш удур болдурбазы болур.

Конференцияның ажылынга Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар идепкейлиг киржип келген. Олар боттарының чазактарының өмүнээзинден делегейге тайбыңны быжыглаар, боо-чепсектиг аңаа хевирлерин бүдүрерии кызыгаарлаар болгаш узуткаар, ядролуг чепсекти шенээрии соксадыр, ооң санын чоорту кызырып тургаш, кеднизинде барып шуут узуткаар деп, база өске-даа айтырыгларның талазы-биле тодаргай саналдарны каш удаа киирип келгеннер.

Конференцияның ам эгелээн сессиязынга олар база бир тодаргай саналды киирип келгеннер. «Ядролуг чепсекти шенээрии бүрүн болгаш бүгүнниин хоруурунуң дугайында» бөлүк социалистиг чурттарның документизин сессияга чугаалажыры-биле киирип келген. Ядролуг чепсекти шенээрии соксадыр талазы-биле чугаалажышкынарга чедип алдынган боттуг чүүлдерии, сөөлгү чылдарның чаа идеяларын болгаш саналдарын ол документиде дүүштүрүп моөнээн.

Документиде киирип турар саналдарның кол утказы — ядролуг чепсекти ажылдап кылырын, бүдүрерии болгаш болбаазырапгайжыдарын болдурбазы-биле бирги эвлечерде ооң шенелделерии бүрүнү-биле хоруурун чедип алыры болур.

Тайбыңның болгаш кижи төрелгетенииң келир үезин дээш делегейниң улустарының күзел-соруу социалистиг чурттарның кады кылган ол документизинде илергейлеттингеп.

БҮР. Болгарияның Пазарджик округумуң улуг эвес Пештера деп хоорайынга садыг таладазы-биле элээн берге байдал тургустуна берген турган — он-он түрмек эрги магазиннер чоннуң садыг хандырылгазын эжиндеринге таарышпастай берген. Тус черниң эрге-чагыргазында болган бүдүрүлгелеринде улуг комплекс тудар акша-хөреңги чедишпес турган. Ол айтырыгны округтуң кооператив эвилели шиитпирлээн. Үш чыл дургузунда улуг садыг төвү туттунган. Ам округтуң кооперациязы чоннуң хөй кезиин хандырып турар.

ЧУРУКТА: Пештерада кооперацияның чаа магазининиң. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

МАНАГУА. СЭТА-ның корреспондентизин Александр Трушинниң дамчыткаңы болза: Төп Америкаңың беш күрүнелериниң президентилериниң Гватемалага ам болур деп турар ужуражмышкының Төп Америкага тайбың шиитпирлээшкинииң чорудулгазын чок кылыр дээн америк администрацияның оралдажмышкыны турбуже кондадор болүүнүң тайбыңны быжыглаан тургузар талазы-биле ажыл-чорудулгазын камгалап турары кылдыр Никарагуа үнелеп көрүп турар. Ол дугайны парлалга конференциязынга Никарагуаның президентизин Даниэль Ортега медеглээн.

Июнь 25—26-да Гватемалага болур ужуражмышкынга Коста-Риканың президентизи Оскар Ариастың саналдааны Төп Америкага айтырыгны тайбың таарыштыр шиитпирлээри-биле кады янзы-бүрү инициативаларны болгаш саналдарны чугаалажып көөр. Ол саналдар кондадор чорудулгазынга чаа идиглии бээрии Никарагуа манап турар.

Ам болур шуулганга кол айыыл АКШ-тың ол кавыда халдакчы политиказы болур деп, Никарагуаның удуртукчузу онзалап демдеглээн. Төп Американың кризизин шериг аргазы-биле шиитпирлээрин оралдажып турар Вашингтон ол ужуражмышкынны чорударынга соиуургалдыг эвес. Кондадор бөлүүнүң тайбыңны шиитпирлээриниң ажыл-чорудулгазы ол девискээрде байдалды тааржыштыр шиитпирлээр талазы-биле өске-даа инициативалар Каттышкан Штаттарның бүзээлел алганы Никарагуага хамаарыштыр агрессия планнарны ара соксадып турар.

Девискээр айтырыгларын шиитпирлээрде күш дөгээриндеп Каттышкан Шаттар ойталаар ужурлуг. Ол девискээрде АКШ шериг баазаларын тургузуп алган, чөнгээлиг өөредиглерин чорудуп, террорист дээрбечи бөлүктерии чепсегленген база акша-хөреңгиин берип турда, кандыг-даа дугуржулгаларны чедип ап шыдавас деп. Д. Ортега айыткан.

М Е Д Е Г Л Е Л

ПАРИЖ. Франциянның амгы үезии француз компартиязга, чурттуң эң улуг профэвилел каттыжышкынны — күш-ажылдың бүгү-ниитии конфедерациязынга (КБК), боттарының эргелерии болгаш социал чаалап алышкынарын камгалап, удурланып турар ажылчы чоннарга хамаарыштыр эрге-чагыргазының кара туразында ажылаашкынының демчээл чокка өскени-биле тодаргайлаттынар. Ол дугайын ФКП-ниң чиигине секретары Жорж Маршенің медеглелинде айыткан.

Парижтиң чоогунда Булонь-Бийанкурда «Рено» компаниязының бүдүрүлгезиниден ФКП-ниң заводта организациязының секретары Клод Жаглэнии ажылдан үндүргеин кара туразында ажылаашкынга болган. Ону бүдүрүлгеии кызырар талазы-биле администрацияның планнарынга удурланган ажылчынарының ажыл соксаткан демиселиниг киришкени дээш үндүргеп. Эрге-чагыргалар болган фирманың бажында турар ооң хөлзилекчилери дужуп бербейн турарларга, ажылчы чоннарга болгаш профэвилел активчилериниг көстүп көрбээн эң-не каржы-дошкуну-биле демиселди чорудуп турар. Демиселчилериниг башкы ажылчыларының ооруунда коммунистер чорун турар. Оларның бирээзи — К. Жаглэн.

Хосталганың болгаш чөптүг чоруктуң идеяларын үнелеп турар бүгү кижилер эрге-чагырганың кара туразында ажылаашкынынга шиитпирлиг ойтур шавымышкының бээр ужурлуг деп ол демдеглээн.

Ону бүдүрүлгеии кызырар талазы-биле администрацияның планнарынга удурланган ажылчынарының ажыл соксаткан демиселиниг киришкени дээш үндүргеп. Эрге-чагыргалар болган фирманың бажында турар ооң хөлзилекчилери дужуп бербейн турарларга, ажылчы чоннарга болгаш профэвилел активчилериниг көстүп көрбээн эң-не каржы-дошкуну-биле демиселди чорудуп турар. Демиселчилериниг башкы ажылчыларының ооруунда коммунистер чорун турар. Оларның бирээзи — К. Жаглэн.

Хосталганың болгаш чөптүг чоруктуң идеяларын үнелеп турар бүгү кижилер эрге-чагырганың кара туразында ажылаашкынынга шиитпирлиг ойтур шавымышкының бээр ужурлуг деп ол демдеглээн.

Японнаның телетраф-телефон корпорациязы радио харылзаазының делегейде эң баштайгы микрочалгыглыг системазын чогаадып кылган, ажыглалга киирген. Специалистериниң санап турары-биле алырга, мындыг система (чуруктa) радиотехниканың хөгжүлдезинде чаа үе-чадаины ажыктан бооп турар. Чаа система Япон далайның эрии дургаар бүгү черлерии хандырып турар.

Киодо агентилелдиң дыңнадын турары-биле алырга, Японнаның национал камгалал эргелеги бо системаны шериг хереэнге ажыглаарын планнап турар. Чурттуң парламентизин космосче шериг чепсээ үндүрбее дугайында резолюцияны хүлээп алган-даа болза, дайын-мырак шериг бөлүктери космос делгеминче эң нарын дериг-херекселдер-биле деритингеп шериг чепсээн үндүрериинге чажыды-биле белеткенип турар.

Киодо — СЭТА-ның фотозу.

С О В Е Т Т Е Р Б О Л Г А Ш К А Д Ы К Ш Ы Л

ЧЕРНИҢ БАЙЛААН— ЧААГАЙ ЧОРУККА

Бистиң чуртувустуң тайгалары, арга-арыы янзы-бүрү ажыктыг үнүштер, ап-меңнер, кат-чимистер-биле байлак. Ол байлакты чон калбаа-биле ажыглап, үнүштерден, кат-чимистерден чонниң кадыкшылынга эргежок чүтүлә дүзалыг эмнерии эм кылыр фабрикаларда бүдүрүп турар. Кижиниң амыдыралынга, ажыл-ижиниг үнүштериниң ужур-дузазы канчаар-даа зажок улуг. Олар тулаалаңчак черлерии кургадып, агаарны кислород-биле хандырып, долгандыр турар хүрээлелге аянныг шинчиини кинрип, кайгамчыктыг чаражы-биле кижиниң сеткил-сагыжының чоргааралыг хайыктырып, каттаптаттын. маз өөрүшкүнү биске сөннеп турар.

Бистиң республиканың девискээринде 400 ажыг хевириниң эм үнүштерии өзүп турар. Оларның чамдыызын медицина эртеми шинчилеп көргеш, олардан янзы-бүрү ажыктыг эмнерии кылып турар. Тыва АССР-ниң Аптека эргелели 1986 чылда 6 тонна эм үнүштерии чыыр планныг онаалданы алган. Оларга киш-кулаанын кады, бүрүлерии, шагар-оттуң бүрүлерии, инек-караа, чодураа, долваана каттары, ыт-кады, пижма чечектери, орук чеҥзээниң бүрүзү, чага, чистотель болгаш өскелеп янзы-бүрү эмнерии кылып турар. Тыва АССР-ның аптекалары 132, Кызылдың № 20 аптеказы —123, № 19 аптека—116, Ак-Довуракчың № 17 аптеказы —110 хуу күүсетеккенер. Ол ышкаш Каа-Хем суурнуң № 28, Кызылдың № 1, Тураның № 3, Хову-Аксының № 18 аптекалазы планнарын күүсеткен.

Эм үнүштерии хөй дужаагаң кижилерге Черби школазының өөреникчилери В. Герасимов, С. Шевырев, Кызылдың чурттакчылары Ф. Е. Шумов, В. Ф. Куклин, Кызыл-Мажалыктан пенсионер Ч. Х. Монгуш, Сарыг-Септен пенсионер Т. Кирпченко, Каа-Хем суурдан Е. И. Малышева, А. А. Кленов, В. В. Новиков олар хамаарыжыр.

Эмнелге албан черлериидеи нерви аарыгларының эмнелгезиниң кол эмчизи В. В. Подкорытов, наркология диспансериниң кол эмчизи С. И. Палеңко, Черби база Өөк участок эмнелгелери эм үнүштер чыырынга улуг дузаны көргүскен.

Эм үнүштер чыып белеткээринге идепкейлиг киришкен кижилерни, эмнелге албан черлерии Аптека эргелели шаңнап-мактаан.

Чоннуң кадыкшылын камгалаарынга бодунуң үлүгүн киириштирип, 1987 чылда эм үнүштер чыырынга өөреникчилерии, өөредилге черлериниң сургууулдарын, студентилерии, республиканың чурттакчы чонун мобилизастап, идепкейлиг киришкинер болза эки. Бо талазы-биле арга-сүмени республиканың кайы-даа аптеказындан билип ап болур.

В. КАЛЕДИНА,
Аптека эргелелиниң провизору.

АК ХАЛАТТЫГ КИЖИЛЕР

Одарның дугайында кандыг чылыг сөстер, ырлар, шүлүктер бижиттинмээн дээр. Эмчилерниң ажыл-ижи чымыштыг, чай чок, дүн-хүн дивес. Кайда кижи аарый берген болдур, амыр-дыжын уттупташ, үш дүн ортузу-даа дивес, дуза көргүзери-биле кижи бергедээн черже далажмытарлар. Ажылынга шак мынаар кызыгаар чок бердинген, сагыш-човаңгыр эмчилерниң ачызында сегээш, оларга өөруп четтиргенин илереткен чагаалаарны республиканың чурттакчы чону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң кадык камгалал айтырыын чугаалажыр сессия бүдүүзүнде бижип турар.

Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана чурттуг К. Х. Ондар мынчаар бижээн: «Төп эмнелге поликлиниказында чонның кадының камгалаар дээш ак сеткилдиг, кызымак ажылдап чоруур эмчилерге Н. С. Ооржак, В. Ш. Күүлар, В. С. Ховалыг, В. С. Күүлар хамаарыжырлар.

В. С. Күүлар — дыш эмчизи. Ол эвилең-эвилдек, бодунуң ажылынга бердингеп. Дыш аарааш, уйгу-дыш-даа келбестээн. Турдуруп кзаптар-дыр дээш эмчиге чеде бердим. Ол белем болбайн зак, мынчалзада-даа эмчи элээн үениң иштинде аарыг дишти эмнеп турган экиртип кагаа».

Мугур-Аксы чурттуг **Ч. Одай-оол** аар ааааш республика эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырынга, Иркутск эмнелгезинге-даа үр үеде чыдып эмнедип келген. Ооң чагаазынидан дараазында одурулганы киирдинис:

«Республика эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырының эргелекчизи, кезер эмчи В. А. Ушкаловтуң чазык, хөглүг аажы-чаңын көргеш, аарыг кижилериң чайгаар-ла сеткили чымчап, эмчи-биле ажык чугаалажы бээрлер. Эмнээридээ шыырак, аңаа таварышкан кижилериң сеткил-сагыжы идегел-биле долуп, дүргеи сегип үне бээрииге улуг бүзүрелдиг апаарлар. Шак мындыг эмчилерге кижиниң бүзүрели, чоргааралы хайыын келир-дир».

Сүт-Хөл районнуң Бора-Тайга суурундан **Х. И. Сарыглар:** «Өөм иштиниң-даа, бодумнуң-даа кадымыыс багай. Ынчангаш Сүт-Хөл районнуң төп эмнелгезиниге доктаамал эмнедип, эмнелгениң бүүнниг эмчилериниң ачызын үргүлүү көрүп, кадыым экижээш, ажылымга катап ажылдаар аас-кежиктиг болдум».

Терапия салбырының кол эмчизи Галина Владимировна Пюрбю 1974 чылда Кызылдың эмчи училищезин, 1983 чылда Кемеровоның эмчи институдун дооскаш, Сүт-Хөл, Эрзин районнарга болгаш Кызылга ажылдап, арга-дуржулганы шингээдип алган. Аарыг улуска эптиг-эзилдек, хамаарышкан ажылымга бердингеп эмчи чонунга хүндүткелдиг, кижилериң кадыы дээш эртем-билии, күш-шыдалыг харам чокка бараалгадып чоруурларының бирээзи. Ол ышкаш санаторка З. Л. Маныы, улуг эмчиниң оралакчызы Ч. Б. Даваа дээш оскелерии-даа адап болур. Олар шупту ажылчынигге, ажылдап турар коллективинге бердингеп эки ажылдакчылар» деп бижээн.

Мөңгүн-Тайга районнуң Кызыл-Хая суурунуң чурттакчызы **Л. Дандып** эмнелге пунктузунуң эмчилериниң кызымак ажылынын дугайында болгаш пунктунуң четпес талаларын чагаазында айыткан:

«Санитаркалар Х. Нордат, Д. Комбу, эмчи сестразы М. Ооржак, повар А. Комбу аарыг кижилериң кадыкшылы, пунктунуң арыг-шевер байдалы, чыдар кижилерии амданыг, сүүзүнүүг эъш-чем-биле чемгерер дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Хереэженнер эмчизи С. Н. Иргит дуржулгалыг, бедик мергежилдиг. Божуур иелер кандыг-даа үеде келир болгай. Ынчалза-даа бистиң эмчивис кыштың соогунда-даа, чайның изиинде-даа дүн хүн дивейн чалалгаларже чоруп, божаан Божуур өрээл эмнелгениң эң кыдыкы өрээли. Анда эмнелгениң өрээллерии эргий кезип чораап чедер.Ында үш-дөрт орун бар. Божуур иелер көзүдей бергенде, чаныыда өрээлде аарыг улусту үндүргеш, ооң оруннар киир дажыыр. Божаан иелер чаш уруглары-биле кады чыдар. Тар, дыш чок, изиг, дунааргай. Форточка ажылдар дээрге чаш уруглар бар, эжик ажылдып алыр дээрге, кожа өрээлде эр улустар чыдар. Оларга чаш уруглариың мы-сыыны, бистиң чугаа-соодувус дыш бербес. Грипп үезинде суг аарыг уруглалыг иелерии эр улус чыдар палатага чыттырып турган таварылгалар бар. Чоокта чаа бир хар ажып турар уруум-биле чыда эмнедир режиминг эр кижи-биле кожа чыттывыс.

Кышкы үеде эмнелге соок. Ооң чылдагааны хөмүр-даш үзүктели бээр ийикпе азы багай шыналыг хөмүр-даш одаг бергенинден эмнелге чаңгыс аай температуралыг турар болгай.

Бо эде тургустунуушкун, дүргедээшкин үезинде эмнелге шөлүн улгаттырып, божудар болгаш сеактыг хереэженнер чыдар өрээлдерии тускайлап, кышкы үеде одалганы экижидип эде тургустунар үе келбээн бе? Бо дугайым, совхоз дирекциязы, районнуң удуртуп, баштаар черлери чүнү бодап турар ирги?».

А. Ч. Ондар арны ыжып ааааш, Чадаана эмнелгезиниге он чеди хонган. Кезип эмнээр салбырның эргелекчизи В. С. Ховалыг ооң аарыын тодарадып, шын диагноз салыры-биле өске салбырлардан эмчилерни чалап, аарыг кижиии оларга шинчидип турган. Аарыгны танып, чогуур эмнерии сала бергенинин түнелиинде аарыг кижиниң байдалы эки-жээн. Ол өөруп четтиргении илередип, эмчилериң адрезиниче мындыг чылыг сөстерии бижээн: «Эмнелге эргелекчизи В. С. Ховалыг болгаш эмчи сестразы А. П. Куулар олар мени сегидир эмнээр дээш кыымак, тывынгыр ажылдааның кажан-даа үтпас мен. А. П. Куулар эптиг холдарлыг, дамыр часпас сыкыртыр дуржулгалыг сестра. Өртемчейге чырык хүн адаанга кадык, сергек чурттаары дег өөрүшкү, аас-кежик каяа турар боор. ынчангаш мени хайлыг аарыгдан чарып алган буянныг эмчилеримге—В. С. Ховалыгга, А. П. Кууларга ажы-төлүм өө-бүлем өмүнээзинден сеткилим ханызындан четтиргенимни илереттим».

ДИСПАНСЕРИЗАЦИЯ

Бо үеде эмнелге албан черлериниң ажылының кол утганыышкыны профилактика-биле холбашкан бооп турар. Ол дээрге аарыг-аржыкты болдурбас дээш, баш удур ооң камгаланып, эрте дээре кижилериниң кадыкшылын шинчилеп, эмнеп быжыглаары болур. Чүгле эмнелге черлериве кээп турар аарыг улусту көөрүнден аңгыда, харын-даа кижилерниң ажылдап турар черлериге барып, калбаа-биле чонну шинчип, үе-шаанда дуза чедирерии кызыдып, кадык-даа кижилерге арга-сүмеии берип ажылдап эгелээн бис. Кижи бүрүзү бодунуң кадыы дээш харыысалгазын улгаттырып, кадык чуртталганың сагылга-чурумун билип алыр болза, чүгле бодунуң кадыкшылын экижиринден аңгыда күрүнеге социал-экономикиг ужур-дузаны чедирер.

Эрткен чылын Кызыл хоорайның 33234 чурттакчызы диспансериязация эрткен, азы 64,7 хуузу. Ылаңгыя ажылчын организацияларга барык 4418 кижиин шинчип көрүп, олардың ажылдап турар черииң санитар байдалы-биле таныжып, санэпидстанция ажылдакчылары-биле кадыкшылга таарышпас байдалдарны канчаар чайладырын сүмележип, чогуур айтыышкыннарны башталар черлерге актыга бижип берип турар бис. Эмчи хынаалдазыга турар ужурлуг аарыг улустуң чүгле 48 хуузу учётта алдынган. Ону экижидери-биле участок эмчилери боттарының үүгүн киириштирери чүтүлә. Ылаңгыя хан базыышкыны улут аарыг улустуң саны көвей, олар эмчиниң учёдугга албан турар ужурлуг.

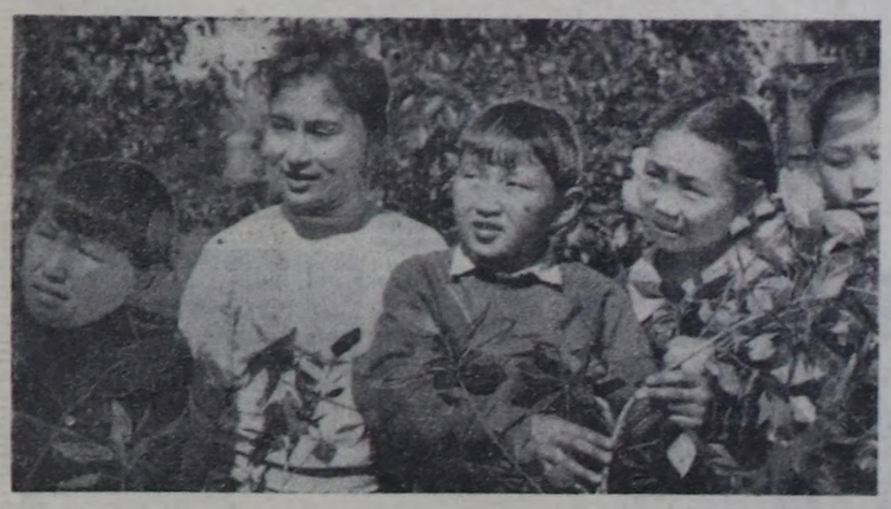
Профилактика салбырында лиш эмчизи ажылдап турар. Ажылга киреерде эмчи хынаалдазын эрткен болгаш поликлиникада учётта турар аарыг улустуң дижин мида эмнеп турар. Ооң эмчизи Роза Калдар-ооловна Монгуш эки ажылдап эгелээн.

Аарыглардан баш удур камгаланыр ажыл чүгле эмчи хынаалдазын эрттирип, кандыг-бир аарыгны тодарадып тывары-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Профилактиканың база бир чүгүлә аргазы —чон ортузунга санитар чырыдыышкынның билиглерии калбаа-биле кептередип, кадык чаагай чурттарымның шын кижизидилгезин шиңгээдип, арага ижер, таакпы тыртар, наркотиктер ажыглаар чоруктарның хорazын чоигә билдиңгир кылдыр таймылбырлазары болур. Ол ышкаш сөөлгү үеде шоолуг шимчээшкин чок, олура кылыр ажылдар көвүдээниден деңии аартап, хын базыышкыны улгадып, харын-даа чүрек болгаш чигир аарыглары тыптып турар. Ындыг ажылды улус кезек болгаш турун ылаштап, сула шимчээшкиннерии кылып, ыгаар-бойдуска дыштанып, хөй селгүүстеп, хосту үезин шын ажыглаары чүтүлә. Ындыг ажылды чон ортузунга организастап чорудары-биле бөлүк эмчилер организацияларга, ниити чуртталга черлериге ужуражылгалар эрттирип, чоннуң айтырыгларынга допчу харыларын берип турар. Эмчилер-биле ындыг ужуражылгалар эрттирерии күзеп турар организациялар профилактика салбыры-биле баш удур чагыг киирип дутуржуп алыр. Оны харылап турар медсестра Василиса Суваң 20 дугаар кабинетте ажылдап турар.

Профилактика ажылын эки чорударынга шаптыктап турар таарымча чок чүүлдер база бар. Кабинеттер чаңгыс черге турар ужурлуг, бо ажылга ажылдаар улустуң саны үш катап өөрээш, хоорайда чаңгыс поликлиника бар болгаш шупту организацияларны көрүп четтиклейн турар. Тулуг албан черлерии, заводтар, агроүлетпүр комплекизи боттарының поликлиниказын тудуп азы кадык камгалал системазының тудуп турар тудуглармыга киржип, «Кадыкшыл» программазы-биле ажылдаар үе келген. Үенин негелдезиниге дүүштүр чонның кадыкшылы дээш чүгле эмчилер эвес, харын-даа кижи бүрүзү боду база албан черлериниң удуртукчулары харыысалгазын улгаттырар ужурлуг.

Чоокта чаа Кемерово хоорайның профилактика салбырының ажылы-биле танышып чордувус. Өөренип алыр хире солуун чүүлдер оларның ажылында хөй, ол ышкаш ЭСМ-ни ажыглап, элээн шалыпкын ажылдаа эгелей бергеннер бол-ду, а бистиң профилактика салбырыга мындыг машина кажан келири билдинмес.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ,
республика эмнелгезиниң профилактика салбырының эргелекчизи.

Самагалдай ортумак школазының алдыгы классчылары арга-ыяш ажыл-агыйының идепкейлиг дузалакчылары. Бо хүннерде олар Улуг-Хемде Шагаан-Арыгның арга-ыяш ажыл-агыйынга барып практика эрттирери-биле чорупканнар. Удавас Сани далай турар черлерни болгаш ында Шагаан-Арыгның комсомолчу шалыпчы тудуун сонуургап көөрлер.

Самагалдай ортумак школазының башкызы Ольга Иргитовна Сарыг-оол ургуларны бойдус эртемнериге хандыкшыдарынче улуг кичээнгейни салып турар. Бо ЧУРУКТА Роля Намчыл, Шырпал Айсуу, Алёна Бичиижик, Навачыган Базыр, Ширин Болат-оол Шагаан-Арыгга практиктиг өөредилгезинин соонда, боттарынып школазының чанында бойдус школугже ажылдаарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Чайгы дыштанылга

СОЛУН ЭКСКУРСИЯ

Сесерлиг ортумак школазының өөреникчилери Ак-Довуракка экскурсиялап чорааннар. Олар В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты сонуургап көргеннер. Эвлечет мастери Сергей Куулар даг-дүгүн канчаар болбазырадыл турарын, ооң улус ажыл-агыйынга ажыглалын тодаргай тайылбырлап берген.

Даглар-биле денмежип турар хөй каът бажыңнын иштики, даштыкы байдалдарын өөреникчилер көрүп, Эдегей шыналазынга база четкен. Төөгүге холбашкан Эдегейнин хоолуларының байлактарын, ооң келир үедеги планнэрын мастер Сергей Машаладырович солун чижектерге көргүзүп тайылбырлаан.

Тывавың аар үлетпүрүмүн баштайгызы. — Ак-Довуракты өөреникчилер дыка сонуургап, харын-даа школа доозукаш, аңаа ажылдаар күзелдиглер бар апарган. Ынчангаш олар № 6 профтехучилищеге чедип, ооң ажылы-биле кыска танышпышкылаан.

С. КУУЛАР,
Сесерлиг школазының башкызы.

Атеизм темазынга

БОДУВУСТАН ЭГЕЛЭЭЛИ

Эрткен чайын Чөөн-Хемчикте Шемээнин чаа ажыттынган «Мир» пионер лагеринге ажылдап чайладым. Чонмуң ажы-төлүн чүгле эртем-билигге өөредир эвес, оларны төлептинг аажы-чанга, күш-ажылга кижизидер келир үеде башкы болуур кижи болганымда, чаштарның мөзү-бүдүүжүнден эгелээш, оларны бүгү тала-биле хайгаарап, олардан база хөйну өөренип алтырдым.

Пионерлер оргузугга организастап эрттирер ажылывысты планда көрдүгеннин ёзугаар чаңгызын-даа оюн кагбайн, баш удур белеткеп турганы, эрттирип турдувус. Кадыкшылгга, шоолуг хүннерге, хөлүг старттар, ужуражылгалар, концерттерлиг үнүшкүннер, пионерлерге эң солун болган. Ынчалза-даа кижизидилге ажылынга хамаарыштыр өөредилге-кижизидилге хемчеглерин организастап, планнап турза, чазыг кылганымны сөөлүнде билинген мен. Кысказы-биле тайылбырлаарга мынду.

Бир дүне удаан уругларывып бирээзин хөлчок алгырып, кортканы хевирлиг ыглап үнүп. Өөрү уруглар оттуп кээп, бир орунче сыңны бердилер. Арай боорда оожургадып алгаш, чүү болганын сайгардывыс. Болүк уруглар бот-боттарын мегележип, хөөр, чевег, аза дугайында чугаалажып чыда, чоорту ийи бирлеп үрүй берген болган. А демги уруг удуп чадап чыткаш, удумзурап бар чыда, коргунчуг дүш дүжеп бергеш, оон улаараан.

Мурнунда лагерьге ажылдап көрбээн, уругларның ажылчанын орта билбес болганымга хомудаан мен.

Лагерьге ажылдаар кижизидикчи башкылар бирги хүнде-ле уругларга атеизм темазынга делгереңгей беседа кылып, ол талазы-биле уругларның билиин өөренип көөрү чугула деп билгеп мен. Бичии уруглар улуг улустан дыңнаанынга шынзыгар, улуг кижилер моге чүве чугаалавзс деп билирлер. Кырган-аваазындан азы кым-бир кижиден дыңнаанын бот-боттарының араазынга улам немеп, хөөредип чугаалаар уруглар база турар. Пионер лагеринге болган бо тавархадан алгаш көөрге, кайы-даа школаларда өөреникчилер оргузугга атеизм темазынга кижизидилге ажылы кончуг кошкак болуп турарын хереченнел турар. Чижээлээрге, Тере-Хайдан келген пионерлерден оолдар Шолбан Сат, Эрес Куулар, Аяс-оол Куулар, Шемя школазының 5—6 класстынын уругларны, Чыргакы школазындан келген бир каш урут бистим-биле шуут маргыжып турдулар. «Авам мынча дээш, эчам ол кижиден дыңнаан, ол кырган-ачай мындыг-мындыг чүвени көргеп, ыыт-даауш дыңнаан дээш шуут бүзүредир сагыштыг турдулар. Ындыг нарын беседалажыгга баш удур белеткенип албаан бистер — пионер вожатыйлары эртем ёзугу-биле бүзүредип тайылбырлаар, тодаргай чижектерин оларга адап, чугаалап бээр харык чок болзувусса-даа, шаавыс-биле тайылбырлап, уругларның айтырыгларынга харыылап турдувус. Ынчалза-даа бистин оовус уругларга дээштиг тайылбыр болбаан деп билген бис. Ынчангаш уруглар ортузунга атеизм темазынга кижизидилге ажылы ог-бүледеп эгелээр дээрзин ада-не утпаза эки. Чүгле школа эвес, уруглар садтарынга ол теманы хүнүң кол айтырыы кылдыр доктаамадыкдыры күзенчиг. Оон-биле кады улут улус уруглар дыңнаан турда черле ужур-утка чок чүве чугаалаарын шегледп, боттарын ёзулуг атеистер кылдыр база эде кижизиттинери эргежок чугула.

Пионер лагерьлеринге ажылдар эш-өөрге өөредиг болзун деп бодаавыс, бодум дуржулгамдан бодалымны, сумемни, саналымны солун дамчыштыр бижидим.

Эмма ООРЖАК,
Күрүнеңнің Кызылда педагогика институдунуң педагогика факультединиң III курузунуң студентизи.

«АЗИЯ ТӨВҮ» ШАҢНАЛ ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазыбиле күрүне комитединиң хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдааны Кызылда «Хүреш» стадионунга организастап эрттирер.

Ук маргылдаага чаңчыл ёзулаар ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикалары —Украинадан Казахстандан, Таджикстандан Киргизиядан, Туркмениядан база Россия Федерациязының хоорайларындан, крайлардан автономнуг республикалардан областтардан болгаш кожавыс-дуңма Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанда» шилиндек мөгелер киржир.

«Азия төвү» шаңнал дээш ёзулаада болур маргылдааларга баш удур саналшкыннар-биле алырга, 200 хире спортчулар келир, олардың арасында Совет Эвилелиниң бирги черлээш хүрежип чорааш сураглыг мөгелер, мастерлер болгаш судьялар база тренерлер хөй болуру чугаажок.

Маргылдааның организастыг комитеди ол маргылдааларны бедик деңнелге эртирери-биле белеткел ажылдарын доозуп турар. Бүгү судья коллегиязы тургузунга болгаш балыкаан, спортчулар-биле чорудар культура-массалыг ажылдарының планнын дүзүүрүн кыйгап.

«Монгүлек» туристчи комплексте болгаш «Кызыл» авлучылар бажыңында спортчуларның болгаш судья коллегиязының чырттаар, дыштанып черлерин база чемненир столовая-ларны баш удур белеткээн.

«Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилелдиң хостуг хүреш маргылдааны июнь 18-тен 21-ге чедир үлемчилээр.

Бистин ажыр.

ДЕВИП ӨӨРЕНИР

Бистин национал хүреживистиң дугайында бижиксеп тур бис. Чүге дизе, тыва хүрешке четпестер, чамдык чүүл-дериниң ол хевээр артып турары хомудавчыг-дыр.

Тыва хүрештиң девизиниң үзириниң чердем адырлып, ужун үнериге үндезилеп тургускан 1938 чылда С. К. Тока тыва хүрештиң салымга дужаашпаттыр олурарын барымдаалаар чоруукту соксаткаш, адын бижээн дугаар сыртымышкынны ёзугаар чорударын самалдаан. Оон бээр ол түүл мычаар чорумчаан.

Чамдык мөгелериниң девизиниң дугайында маңаа айтыры артык эвес. Дуруза, эзир дээн ышкаш мага-боду улуг-даар куштар ужун үнериге, баштай шимчээр-шимчевес ооожум, оон чоорту маңын дургелетпишаан, чалгынчарын хере шойупкеш, агаарны далаш чокка какпышаан, көдүрүп үне бээр. Оны көөрге дыка чараш. Ынчангаш мөге кижиниң девизиң күштүң ужуп үнери, хонуп алыры-биле бир дөмей чараш болур ужурлуг. Оны көрүкчүлер-даа сонуургаар болгай.

Кыызлда паркның «Хүреш» стадионунга бо чылын тыва хүреш маргылдаазы каш удаа эрткен. Көрүкчүлериниң сагыжында тааржыр, чараш девизиг мөгелер эвээш болган. Мөге бүрүзү бодуунуу-биле девизиг, аңгы-аңгы болуп турар. Бир чамдыктары шөлдүң ортузунга чедир кара маңбиле чүгүрүп келгеш, белдиг кожаңайның ерү шүрагмылаш черни дыртиледир тепсегилээ-йин девиметкерин кыскыже час кагылап турар. Өскелери баш тарыы ол-бо талазже чайбы-шаан, аажок дүрген аңаа шошкур эгелээр. Бодап көрүңгердээн, бир эвес үшкан күш бажын бир талазынче чаа тудар болза, ол өске талазынче чайлы бээр болгай. Чамдык мөгелерни «өөрге, девиг чараш буттарын авый-шавый аны ол-бо талазынче октаар холдарын мурнунда чаза тудуп алган болур. Оны база чамдыктары чугула. Ол түүлдерин мөге салыкчыларны, судьялар база өөренип көөр керек. Ылангыя аныяк мөгелер удурланыкчызын октаап, тургускаш, довураан какташ, чараштыр девивес, аңаа-ла ортбеш кылдыр чаңгыс шурап каар чорук мөге кижиниң чурумунга таарышпаас. Эгин соонда дыңнаакчыларны мөгениң фамилиязы турар болзаш база эки.

Мөге салыкчыларын үндүрерде оларны шилип тургаш, баш удур сургаш өөреткеш, үндүрер болза эки. Шөлге үнүп келгеш, мөгелерни хүрештирер орунгга боттары хүрежип туруп бээр чорук шын эвес. Сөлүп тургаш мөгезиниң содаа орлуу бээр болза, ону мөге салыкчызы кижи эккел бээр ужурлуг. Мөге салыкчызы бодунуң хевиниче база сагыш салып, аянныг болур ужурлуг.

Боттарывыстың национал хүреживисти өске черден келген залыгларга үлегерлиг кылзыр көргүзер ужурлуг болгай бис. Ам каш-ла хонгаш «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел чергелиг маргылдаа эгелээр. Оон программазында тыва хүреш база кирген. Ынчангаш аңаа Тываның мөгелери ышкаш, даштыкы спортчу хевир, мергежил болгаш чурум талазы-биле мурнуку черни эзлээр ужурлуг дээрзинге идегээр бис.

Л. ООРЖАК,
М. ШУР-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуннары.
Кызыл хоорай.

ИЮНЬ

16. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Харыылаңар, горнистер!». 9.00 — А. Буравский — «Чугаала» Фильм-шин. 11.45 — 11.55 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Авазының школазы. 16.40 — Исландияның университединиң иштинги ыры коллективиниң концерти. 17.05 —«Ажык конкурс». Идиктериниң чаа хевирлерни чогаадып тургузазының дугайында. 17.50 — «Хостолгаже чиик орук чок». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. Мурнуу Африка улустарының демиселиниң дугайында. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Агроүлетпүр: бөгүн болгаш даарта». Көдээ ажыл-агый машиналар тудуунун айтырыглары. 19.30 —Литераторларның Төп бажыңына шайлаашкын. «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдезин» белүткен. 20.45 —М. Воронцова оймаар (флейта). 21.00 —«Үе». 21.35 —Композитор Ю. Саульскийниң авторжу концерти. 23.30—23.50 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Элдептиг салым-чолдуг фильм». Баштайгы тимуржуотрядтар дугайында док. фильм. 8.40 — Орус чугаа. 9.10 — «Будильник». 9.40 — «Өске ат-биле». Уран-чечен телефильм. 11.10 — Изумрудтуг хоорайның ялбычизи». Мультфильм. 3-кү, 4-кү серилары. 11.50 — Француз дыл. 12.20 —«Та болзун, та болбазын». Уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 13.35 — Узбек телестудиязының программазы. 14.35 —14.45 — Медээлер. 18.00 —Медээлер. 18.15— «Музыкалыг киоск». 18.45 — «Шыдыраа школазы».

КЫЗЫЛДАН

19.15 —«Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Чүтүлгә интервью». 19.35 — Киножурнал. 19.45 —Медээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Дедир-даван болгаш ногаан сылдыс». Мультфильм. 20.15 — Үстүкү класс өөреникчилеринге дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Кадыр эл». «Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы.

17. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Игорь Саввович». Үш сериялыг уран-чечен фильминиң баштайгы көргүзүү 1-ги, 2-ги сериялары. 10.30 — Дилэшкин. 11.05 —11.15 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —«Экологтуг хүн демдеглелиз». «Бичии шөлдерге сигген чыткан». 16.45 —Арменияның аныяк композиторлары. 17.15— «Төөгүүнүң кичээндиригелери». Тележурнал. 18.00 — Үстүкү класс өөреникчилерине дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чехословакияда чер ажылының дуржулгазы. 19.30 — «Шынак Төрээн черим». Фотоконкурс. 19.35 — Кадык болгуун күзезинде. Туризм. 19.50 — «Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Музыкалыг ринг. А. Покровскийниң удуртулгазы-биле аас чогаал ансамблиниң оюн көргүзүү. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. фильмнер. 8.40— Ф. Шопениң мазурказы. 9.10 — «Будурулге роботтары болгаш робототехникалыг комплекстер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.40 — «Изумрудтуг хоорайның ялбычизи». Мультфильм. 7-ги, 8-ки сериялары. 10.20 — «Концертино» камерлиг ансамбль ойнаар. 10.35— «Кадыр эл». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 11.40 — Испан дыл. 12.10 — «Авай». Уран-чечен фильм. 13.35 — ТТ. БР-ниң орус мырның Улегерлиг иниң мырның концерти. 14.30 —14.40 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Партийжи комитет болгаш эде тургустунуушкун». «Азия төвү» шаңнал дээш хостуг хүрешке Бүгү эвилел маргылдаазының ажыдыышкынынга. 19.15 — «Июль 21 —Улус депутаттарының чер-чер Советтериге сонгулдалар хүнү». 19.40 — Медээлер. 19.50 — Чарлалдар реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Капитошка». Мультфильм. 20.15 — Балет артистериниң концерти. 21.00— «Үе». 21.35 — «Бирги хүн, сөөлгү хүн». Уран-чечен телефильм. 22.45 — Сүт адаанга ут-шиг тыварының талазы-биле ССРЭ кубогу. 23.00—00.50 — Бүт бомбүү ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Минск)—«Спартак».

19. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 10.30 — «Бнезги-ле хевээр бис.» (А. С. Пушкин болгаш лицей). 11.45 —11.55 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Д. Лондонуң мазырлары экранда. «Ус мамавос» 2-ги сериязы. 17.30 —Чүүден болгаш чүге. 18.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга үткүштүр. Аныс үтка-биле чугаа. Чаа комбайнны чогаадыр тургузар талазы-биле «Ростельмаштың» харылзаалыг организацияларының телеперекликазы. 16.30 — Г. Гендель. Концерт. 16.50 — Үнүштер дугайында. 17.50 — «Оруктуң шилип алыры». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.50 — Улусчу чогаадылганың «Радуга» делегей фестивалиниң телепрограммазы. Мадагаскарның ырлары болгаш танцылары. 19.20 — Академик Н. М. Амосов-биле ужуражылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Сөөбетте кежээнде. «ССРЭ-ниң Курковцерти көргүзүп тур...» 22.55 — Медээлер. 23.00— 23.20 — «База катап Юрмалада» Амгы совет ырларының аажык күүсеминчилериниң удаваас болуур II Бүгү-эвилел телеконкурузу «Юрмала-87» дугайында.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Каңчаар дыштанып турар бис». 8.55 — Озал-оңдак чок шимчээшкин дээш. 9.00 — Ритминг гимнастика. 9.30 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.00 — «Кадыкшыл». 11.15 — Иркутск телестудиязының программазы. 12.10 — Телеатр чалап тур. В. Белов — Бызакчының рассказтары. Телешин. 13.30 — «Терээм чуртунга эргим аттар». 13.50 — Интервидение кежигүнү чурттарның уран үүлү мастерлериниң концерти. Болгариядан дамчыдылга. 14.40 — «Ногаан чуүл». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 17.00 — «Совет спорт». Киножурнал. 17. 10 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Кристалинскаяга турасказтаан дамчыдылга. 18.25 — «Ашактар». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бичии уруг болгаш аразында». Мультфильм. 20.15 — Театр болгаш үе. Танымыннар: Белоруссиянның Күрүнеңнің Янка Купала аттыг үлегерлиг театры. 21.00 — «Үе». 21.35—22.40— Даштыкы фильм. экраны. «Роза» деп үш операция» Уран-чечен фильм (Вьетнам).

20. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 9.20 — Мультфильмнер. 9.50 — «Чүрттүң чалыы назыны». 10.25 — «Башкы болгаш үе». РСФСР-ниң башкылар съездиниң ажылының дугайында. 11.00 — Улут Октябрьның оюнга. «Теве-гүнүң ошпес одуругларын». «Солдаттың адазы». Уран-чечен фильм. 12.35 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». 13.05 — Бөгүн делегейде. 13.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 13.50 — «Дээрде болгаш черде. Валерий Чкаловтуң аамдыралындан он чыл». Док. телефильм. 15.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга үткүштүр. Аныс үтка-биле чугаа. Чаа комбайнны чогаадыр тургузар талазы-биле «Ростельмаштың» харылзаалыг организацияларының телеперекликазы. 16.30 — Г. Гендель. Концерт. 16.50 — Үнүштер дугайында. 17.50 — «Оруктуң шилип алыры». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.50 — Улусчу чогаадылганың «Радуга» делегей фестивалиниң телепрограммазы. Мадагаскарның ырлары болгаш танцылары. 19.20 — Академик Н. М. Амосов-биле ужуражылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Сөөбетте кежээнде. «ССРЭ-ниң Курковцерти көргүзүп тур...» 22.55 — Медээлер. 23.00— 23.20 — «База катап Юрмалада» Амгы совет ырларының аажык күүсеминчилериниң удаваас болуур II Бүгү-эвилел телеконкурузу «Юрмала-87» дугайында.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильмнер. 8.45 — «Алдын хаалгалар». ЧССР-ден дамчыдылга 9.35 — «Изумрудтуг хоорайның ялбычизи». Мультфильм. 9-кү, 10-гу сериялары. 10.20 «Россияның демир херээ». Док. телефильм. 10.35 — «Бирги хүн, сөөлгү хүн». Уран-чечен телефильм. 11.40 — Англи дыл. 12.10 — «Уругларга фильм. «Трубачевтуң отряды дайылдажып тур». 13.40 — Фильм-концерт. 14.45—14.55 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнер программазы 18.45 — «Кызыл телестудиязының программазы». «Телекөрүкчү айтырыг көдүрүп турар». Кызыл хоорайның кол архитектору М. К. Куулар болгаш хоорайда одалга четкизиниң дарганың оралакчызы Г. П. Осиповаңың киржилгези-биле. «Чугаалап берикседиң». Улус депутаттарның чер-чер Советтеринге сонгулдаларга үткүштүр. «Силериң чагаашар сайгартынган». «Ажылчын эзлеп соонда». Бот-тывыгыр мыр клубунуң киржикчилери бистиң ааспыларывысты. 19. 15 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Июнь 21-де — шупту сонгулдаларже!». «Медицина ажылдакчыларының хүнүнге». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Канчаар кеттиниң турар бис». 20.45 — «Оркестр-биле кады». Бичии концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05—«Хереченнин читкени». Уран-чечен фильм.

21. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15 — «Ногаан хаанның чажыттары». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. Эм үнүштер дугайында. 8.45 — Ритминг гимнастика. 9.30 — «Спортлото» тиражы. 9. 45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!» 11.15— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.45 — Телекурнал (Туркмен телевидениниң программазы) 12.15 — «Эде тургустунуушкун болгаш ымы театрның нарын эйтырыглары». 12.45 — «Музыкалыг киоск». 13.15 — «Кодээниң шагы». 14.15 — Медицина ажылдакчызының хүнүнге. «Кадыкшыл». 15.00 — «Автоша Рыбкин». ССРЭ-ниң Күрүнеңнің Кызылда педагогика институдунуң педагогика факультединиң III курузунуң студентизи.

КИНО

ИЮНЬ 16-да

«НАЙЫРАЛ»: «Дубравка» 9.30, «Грог» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Город мастеров» 10.30, «Новые амазонки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 13.00, «Кэти» 11.10, «Мишка, Серега и я» 15.00, «Сошедшие с небес» 17.10, 19.00, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайный посол» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Мультсборник» 11.00, «Трое мужчин и младенец в люльке» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаңстаар. Сонгу-барыын чүктеп хаттың дүргени секундада 9—11 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12, чамдык черлерге 4—9 градус чылыг болуур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаңстаар. Дүне агаарның температуразы 18—20, хүндүс 22—24 градус чылыг болуур.

Автоорукчаларга биче чаңстаар, кестүрүү эки.

Редакторлуң орлакчызы К. К. САТ

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

РЕСПОТРЕБСОЮЗ Т У Н ДАРААЗЫНДА ТЕХНИКУМНАРЫНГА 1987-1988 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын Тыва респотребсоюзтуң баштаар черин дыңнадып тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— товароведение болгаш аъш-чем барааннарын садыгларын организастаазы.

— товароведение болгаш үлетпүр база аъш-чем барааннарын садыгларын организастаары.

— совет садыгга планнаашкын.

— бухгалтер учёду.

ИРКУТСКИНИҢ ӨЛҮК-АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— Аймыр болгаш аңнаыр-тывыш ажыл-агыйы.

— мал болгаш ап-өлүк чыг эдинин товароведенеези. (Хүндүскү болгаш бот-өөредилгиг салбырларга).

— правоведение (хүндүскү).

— көдээ ажыл-агый продуктуларының товароведенеези (бот-өөредилгиг).

КРАСНОДАРНЫҢ МЕХАНИКА-ТЕХНОЛОГТУГ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— соодукчу-компрессор машиналары болгаш дериглелери (хүндүскү).

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— ном товароведенеези. (хүндүскү болгаш бот-өөредилгиг).

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— хлеб бижырар бүдүргүлге (хүндүскү).

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:

— аъш-чем белеткеп кылырының технологиязы. (хүндүскү болгаш бот-өөредилгиг).

Техникумга киирелге дараазында документилерни киирер: билдиришкин, эртеминиң дугайында документ (боду), 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үзүк бижидилге (ажылдап турарлардан). № 086/У хевирлиг медицина цыызылгазы, кооперация организациязындан чоруткан бижик (бот-өөредилгe салбырынга киирелгерге).

Товароведенеге болгаш технологтуг салбырларга өөренирнин дужаар экзаменнери: орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), химия (аас-биле).

Правоведенеге — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), СССР-ниң төөгүзү.

Арткан өске салбырларга — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), математика (аас-биле).

Бүгү кооператив техникумнарынга көдээ черлерде чурттап турар кижилерни хүлээп алыр болгаш өөредилге соонда оларны районнарның хереглекчилер иннтилелдеринче ажылдадып чоруудар.

Иркутскиниң өлүк-алгы-кеш техникуму документилерни июль 5-ке чедир, а артканнары июль 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни хүлээп алыр чер: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 31, тел. 2-27-24

ТАЙЫЛБЫР:

Хереглекчилер кооперациязының хоочуннары бүгү удуртур ажылдакчылар болгаш специалистер хереглекчилер кооперациязының практиктерин оргузмак эртеминг, бо ажылдап турар черинде 2 чылдан эрээш ажыл стажтыг болгаш хереглекчилер организациязындан азы бүдүргүлгениден чоруткан бижик болза, бот-өөредилге салбырынга экзамен дужаавайн киирер.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалы 1987-88 өөредилге чылында агрономия болгаш экономиканер факультеттеринге хүндүс өөренирги-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Киирерин күзээннер химияга биологияга, орус дылга болгаш литературага (бижимел-биле) шылгалда дужаар. Бидирилгиниң филиалдың директорунга шилип алган тускай эртемин айытпышаан, дараазында документилерни кожар: ортумак эртелиниң дугайында документ (боду-биле) сонгу ажылдал турган черинден характеристика, эмчи шыдээн шылгазы (286 майы-ы). күш-ажыл дептеринден үзүк бижилге. 6 фото-чурук.

Институтка киирерин күзээнер шериг билелиг, паспортту боттары көргүзер.

Бидирилгиниң 1987 чылдың июль 1-ден август 5-ке чедир хүлээп алыр.

Киирелгиниң шылгалдаларын Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң филиалынга 1987 чылдың август 6-дан желе чоруудар.

Адрес: Кызыл хоорай, Калининниң кудумчузу 1«В», телефону — 6-11-67, 6-13-96.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалы ол институтка киирерилге ай хуусаалыг белеткекурстарынга дыңнакчылар хүлээп алырын чарлап тур.

Филиалдың директорунга билдиришкинни болгаш өөредилге дээш төлээнниң дугайында квитанцияны киирелгиниң соонда дыңнакчыларга хонар санаар. Институтуң бухгалтериязында 15 рубль хемчээлиг төлевирни хүлээп ап турар.

Өөредилге 1987 чылдың июль 6-да 18 шакта желээр.

Адрес: Кызыл хоорай, Калининниң кудумчузу, 1 «В», телефону — 6-11-67, 6-13-96.

ШЫН
Адресивис: 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3
ТЕЛЕФОННАРЫ:
редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретериатының 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистерлериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистерлериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культуура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.
Солунчуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга ойлаан.
Тиражы 22108 экз.
Тыва АССР-ниң Ном үнүтүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң телээзи-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.
Чагыг № 3528.
ТС 00363

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 17 среда № 140 (13440)

1925 чылда үндезилеттингеш. Өртээ 3 көпеек

ЛЕНИНГРАД (СЭТА) Тайбың болгаш ядролуг чавсекти дужурери дээш совет америк походтуң Ленинградка дайынга удур митинг-биле ажеглээн. Митинг аэродромга походтуң совет киржикчилериниң бо шиитпишкин талазы-биле америк эштерин үзүкүп алган черинге эртикен.

Ленсоветтиң вүүскомунуң даргазының оралакчызы В. И. Матвиенко америк аалымаларга ленинградчыларның өмүнзиндеги ыяк байырны чедиргеш, совет улус тайбың болгаш ядролуг чавсекти дужуру дээш походтуң делегейиниң дүшкүүрлүг черүүн чаныгылаарын сорады.

Америк киржикчилерниң удуртукчузу, Лос-Анжелес хоорайның башкызы Аллан Аффельт бодунуң саналдыгы ядролуг чавсек чок делегей даянып демнеделге ийи чурттуң улустарының бот-бодунуң күжениишкинин каттыштырар үжүрлүг деп чугаалаан.

Походтуң киржикчилери Ленинград, Новгород, Калининн, Москва областеры эргээш, найысмалга ажыктыг доозар.

ХОСТУГ ҮЕ,

КУЛЬТУРА ОДАГЛАРЫН ЧӨП АЖЫГЛААР

Шагда-ла ыяганындан херимнери буступ ээп дүжер деп барган, иштинде спортчу шөлдериниң чүгле изи артып калган стадион. «Бо чүге мынчап барганыл?» деп спорт талазы-биле харыылап турар харыысалгалыг эштен айтырар бис. Ол дүжүнге безин аажок. Ажыл-агыйның удуртулгазы стадион септеп алыр акша-хереңги чогун, спорт ажылынче ыанзыг-даа кичээнгей салбазын чугаалаар.

Ынчалза-даа дедир база болгулаар. Аныяк, чараш ыялдыр херимнээн, даштын ногаанныдып каан спорт шөлдери, аянчок дериглиг дыштанылга комплексизи. Ында ажыл дыка эки тургустунган боор дээн бодал башка кире дүжер. Спорт чөвүлелиниң даргазындан кандыг хемчеглер алдынып турарын сонуургаар бис. Байырлалдарда эрткен маргылдааларның санын адап каар.

Ажылчы чонуң хостуг үезин чөп эртирер, ону чүгле кампания хевирлиг болдурарындан үшкүнарын чер-черлерде партия организацияларының чедип ап, анда политиктиг удуртулганың шынарын кайда-даа эзе тургузуп турар.

Өвүр районуң «Торгалыг» совхозумуң партия комитединиң бо талазы-биле эрээн кежиг ажылдарны ыяган. Суурда аныяктарның хостуг үезинде шеф ажылын организастап тургаш, чаа спортчу комплексти тудуп алган. Ында спортчу маргылдаалар эрттирер шөлдерден ацыда, чайгы үеде концерт, лекция, беседа кыыптар аргалыг ногаан театрны база ыяган. Суурда хой-ниити организацияларының күжүн моөлнеп, культура-массалыг хемчегериниң ажылының шынарын экижидерин чедип ап турар.

Кайда-ла чонуң дыштанылгазын эки организастаан болдур, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик. Кызыл районуң «Тинлелге» совхозу каш ыылдар мурнунда күрүне мурнунга хой өреликг совхозтарның санынга кирип турган. Киижилер-биле ажылды шын тургузуп, күш-ажыл биле дыштанылганы таарыштыр организастаанындан Кур-Чер суурда корум-чурум экижип, республиканда шынрак экономикалыг совхоз болуу берген. Мында «Хүреш» деп стадионну чүгле херимнеп каан эвес, оон спортчу шөлдерин шалаваан. Суурнуң спортчу комплексизи чонуң ёзулуг дыштанылга одаа болуу берген.

Республика төвүнден ыыдыг-кызыгаар черде чыдар Мөңгүн-Тайгада ыяш айтырыы дыка берге. Анда бодаарга, Сүт-Хөл район төп зонага хамаарыпп турар. Ук ийи районга спорт залдарын деңге тудуп эгелээн. Мөңгүн-тайгажылар спорт залын тудуп алдыпаан, көрүштүг стадионну база ажыглалга киирген. А Сүт-Хөлдүң ыыдыг спорт залы амга чедир ажыглалга кирбээн. Ынчалза-даа Каа-Хемниң «Совет Тыва», Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» совхозтары, Самагалдайның транспорт бүдүрүлгезин спортчу оюннарны доктаамал эрттирип, инда ажылларны хой-ниити организацияларын план езугаар чорудуп турар.

Кызыл, Каа-Хем районнарның ийи ажыл-агыйларында чонуң хостуг үезин эки эрттирип турарын айыттывыс. Ынчаарга ук черлерниң өске ажыл-агыйларында байдал кеңгүс өске. Чонуң хостуг үези чөп организастаарының хемчегери чамдыктарында канчап эки, а өскелерде чүге четпейн турарын партия райкомнары деңнеглеп ыылып, мурнакчы арга-дүжүлгаларны чер-черге нептеретпейн турары эдептиг. Ол шыкаш Бии-Хем, Таңды районнарның чурттакчылыг суурларында ажылчы чонуң хостуг үезин шын организастаарын чогуур негелдеге тургуспаан.

Чонуң хостуг үезин комплекстиг эрттиреринче сагыш салбас, чүгле дыштанылга хүнгеринде спортчу маргылдаалар, шынары ыыдыг-ла эки эвес концерттер көргүзери-биле кызыгаарланып адаар чорук шын эвес. Чоруттунуп турар хемчеглерни массалыг болдурары кол чүүл. «Аван, анам база бодум—спортчу өг-бүле бис» деп спортчу маргылдаалар, бөдүүн хевирлиг сценарийлерлиг ыяы-бүрү темалыг кежээлер, экскурсиялар болгаш өске-даа ажылдарны амдаа эчизинге чедирип алган черлер ховар. Оон ыдай ажылчыннар шөлээзининң үезинде оларга дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны чамдык черлерде чүгээр тургусса-даа, хой-хой бүдүрүлге коллективтеринде, совхозтарда планнап безин албаан болгулаар.

Чер-черлерде культура одагларының дыштанылгазының ёзулуг одаа болуур хүлээлгезин күүсетпейн баар таварылгалар ам-даа бар. Чижээ, Тоджа районнуң культура албан черлериниң ажылы сөөлгү үеде сандаргай байдаада. Ол шыкаш Дөң-Терезин, Нарын, Шуурмак ködə культура бажыңнарында байдал дүвүренчиг. Тус черлерде партия, совет, профбилел болгаш комсомол организацияларының негелдеми тургуспаан болгаш оларга практиктиг дуза чедирбээнинден мындыг байдал тургустунган.

Чамдык культура албан черлериниң ажылдакчылары чонуң дыштанылгазын чүгле концерттер-биле кызыгаарлаар хевиимүг. Эде тургустунуушкунунуң үезинде мындыг стиль каичап-даа таарышпас. Дыштанылга кежээлерин комплекстиг, тус черниң амыдыралынга дүүштүр, ыяы-бүрү хевирлиг чорудуп турар культура черлериниң саны дыка эвээш. Чадаана, Туран, Кызыл-Мажалыктың культура бажыңнарында ыыдыныл турар хемчеглер эки деп санадып турар. Чижээ, Чадаана хоорайның Культура бажыңынга «Сен-ээ бистиң күш-ажылчы белээвис!» деп фотоконкурстуң темазы—күш-ажылдың киижилери. «Фронтучу ыылдарның ырлары», «Найыралдың маршруттары-биле» деп темалыг кежээлер хүнүүн айтырынга дүжүүп, интернационалчы угланышкынныг болганы-биле чонуң макталын чедип алган. Туранның Культура бажыңынга эрткен «Алкогольдан кичээнинер!», «Угаан-сарыылды шажынга удур» деп аас журналдары база киижиндикчи утка-шынарлыг болган. Ол шыкаш Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңынга номчулга конференциялары, аас журналдары болгаш өске-даа хемчегериниң тематиказы калбарып бар чыдар.

Шак мындыг, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдап турар культура албан черлериниң мурнакчы дуржулгазын чер-черге нептередирин чедип алыр херек. Ыланғыя районнуң төп Культура бажыңының эки ыяган ажылын көдээ черге чүге эрттирип болбазыл? «Хемчиктиг аялгалары» деп агиткультбригада бир мындыг үнүүшкүн ыяган. Аразында социалистиг чарыштыг сүт-бараан фермаларының саанчылары, инекчилери болгаш бызаа ажаакчыларының-биле «тегерик столдуу» эрттирген. Анда «Искра» биле СЭКП-ниң XXII съездинин аттыг совхозтарның ийи сүт-бараан фермазының ажылчыннары киришкен. Моңу ыылдыр өскээрген тускай сценарий болгаш белеткеп ыяан программа келбээн. Агиткультбригада кежигүннери тус черниң байдалынга таарыштыр бүгү чүүлдү боттары белеткеп алган.

Ажылчы чонуң шөлээ үези—чай болгай. Мооң-биле каш чамдык культура одагларының кады «дыштаны» бээри хаан эвес. Бо үеде дыштанылгаң улам сайгыраңгайжылары негеттинер. Ынчангаш партия организацияларының тускай планны тургузуп, чонуң хостуг үезин ажыктыг ыылдыр эртиреринден чедип алыр сорулгазын үттуун болбас ужурлуг.

Көдээ тудугларда

ЧАА АРГА-БИЛЕ

«Ак-Туруг» совхозтуң прораб Маадыр-оол Масович Монгуштуң удуртканы тудугжулар бригадазында ниитизи-биле 30 хире кижи ханза тутуштуган. Бригаданың кежигүннерин түс-түс адырлап ыны-биле дерт звеноға чыгаа болгаш бо июнь айның эгезинден бот-оруга-чагыгалыг аргаже шилчиттикен.

— Керээлиг бот-оруга-чарылгалыг аргаже шилчириниге белеткел ажылдары чоруп турда, чамдык тудугжулар ыяаа бүзүревейин, кандыг мындыг чүвел ол деп даа турдуңдеп, прораб чугаалады. Ынчалза-даа ниити бригаданың кол кезии деткиир, чаа арга езугаар ажылдаарын шиитпиргеге, эвээжи хойуниге чагыгалыг, чөпшээрешкиннер. Бот-оруга-чарылганың негелделерин сүүлгаар ажылдан эгелээн, бригаданың түс-түс звеноларының чурум-сагыылдыг, камналгалыг болуур дээш хемчегерин ап, муриукчүүдүн бүдүрүкчүлүг ажылдан турарын прораб дыннатты.

Бригада оң ийиги беш ыылдың бо юбилейлиг чылында малчыннар чурттаар ийи бажыңны. Кызыл-Даг салбырыга чангыс ээй төлевилел бүүгаар 350 баш хойга кажаанны тудар. Бо ажылдар өлүн шүүдээн. Ак-Туруунуң Улуг-Даглыг Шеттиг-Аргада малчыннар чурттаар бир бажыңны бүрүн тудуп, шалазын, соңга хаалгазын будуп доозулаан, аўлээткен. Чаш-Талда инектерге чем чымчады хаймындырар цех бо хүнүнде база доозулган, эки шынарлыг, алгыдам түттунган.

Бо бүгү ажылдарга тудугжулар Мактар-оол Кенден, Биктор Чолдак-Кара, Михаил Дорта, Кызыл-оол Намдак, шеверлекчилер Вера Ооржак, Нина Оксур, Александра Кенден, Светлана Доржу, печниктер Дарыын-оол Шынаргл, Байыр-оол Шыырап олар кызымак ажылдап, хүн даалгазын 130—150 хуу чедирип келген.

Совхозтуң сураглыг тудугжузу Карбу Сундактың удуртқан звенозу Алдыы-Кызыл-Дагда төрүүр хой кажаазын тудуп, ол ажылды шүүдаткан, инда чурттарга бажыңын олар база тудар.

Совхозтуң тудугжулары планның даалгаларын хуусазаан эрте эки шынарлыг тудуп, Улуг Октябрьның 70 чыл юбилейин төлептиг белектерлиг үткүүр дээш ажылдап турар.

С. СОТНАМ.

Улуг Хем район.

МУРНАКЧЫ ТРАКТОРИСТ

«Тыва» совхозтуң семиртилге шөлүүде ажылдап турар хоочум трактурист Юрий Баян-ооловичи Куулариың ажылыңгыне кызымаан кадарчылар мактаар.

Ол бодуңга быжыглаан МТЗ-80 маркалыг трактору-биле мээ чеми семиртер хүлээлгезин багай эвес күүседи турар.

Дүржүлгалыг трактурист Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга төлептиг ужуражыры-биле бедиктен хүлээлгелиг, улам кызымак ажылдап турар.

Б. МОНГУШ.

Интервью

ЭКСПРЕСС-ЛАБОРАТОРИЯ

Тываның Химизация станцизының мал чемин анализтээр талазы-биле бөдүктүң удуртукчузу Екатерина Дулмаевна АЮШИНОВА-биле бистиң корреспонденциис ужурашташ, бесседалаштаан.

Ам ол интервьюну мооң адаанда парладывыс.

Силерниң ажылдап турарыңар Химизация станцизы, удуртуп турар бөлүүнең кандыг сорулгаларны күүседип турарыл?

— Мал чеминиң белеткелиниң үезинде кол негелде оон бедик шынары азы белок, углевод, витаминнер болгаш минералдыг бүдүмелдериниң деңдески, бир домей дүүшкээ болуур. Мал чеминиң белеткелиниң шынарын Химизация станцизы, районнарның мал эмнелгелериниң лабораторияларын болгаш совхозтарның экспресс-лабораторияларын чорудуп турар. Республиканың Химизация станцизы совхозтарда лабораторияларның ажылдаарынга методиктиг удуртулганы боттан дырбышаан, мал чеминиң белеткелиниң шынарын бедидеринге үлүүн киирип турар.

Сиген кезиндезинин үезинде мал чеминиң шынарынга лабораториялыг хынаалдаңы кылыр да, дараазында сорулгаларны шиитпиргээр. Бир-ле дугаарында белеткелдиң технологизазын сагыыры, белен мал чеминиң шынарын лабораториялыг арга-левирлериң дузазы-биле тодарадыры болур. Технологияны эжиждерине дегээр аналитериң түңнелдерин шалыыкын ажылдаарга организзастар. Ону таарымчалыг болдурарының белеткелдерин хүн бүрүнүң хынаалдаңыкыргүүлерни-биле чорудар. Оон ыяай бедик шынарлыг мал чемин бүдүрүп кыганы дээш шалыпкы ажылдаан звеноларга, бригадаларга немелде төлевирни тургузарыңга дузалаары болур.

— Республиканың девискээринде экспресс-лабораториялардың саны чежел, оларның совхозтуң экономиказын дедир тыртып турарыл билдингир шыкаңыл.

Самагалдай, Чадаана, Кызыл-Мажалыктың мал эмнелге лабораторияларынга кестингем мал чеминиң хынаалдаңын кылыр кылдыр эрге-дүүлээлгелерни берип каан турбуже, олар түгле сигенниң шынарын тодарадыры-биле кызыгаарлаттырып турар. Бо болгаш ескедаа черлерниң лаборантылары экспресс-лабораторияларының эргелекчилери силос, сенаж салыр черлерге барбас, сигенниң долганының бүдүрүлге чорудулгазын билбес болгулаар.

— Бо чылын лаборантыларны белеткээр ажыл канчаар чорун турарыл?

— Республиканың Химизация станцизынга чыл сайында, сиген кезиндезинин мурнуу таринда экспресс-лабораторияларга ажылдаар кижилер-биле өредиглиг семинарны организастап эрттирип турар. Бо чылын экспресс-лабораторияларга ажылдаар 25 лаборантыны мал эмнелге лабораторияларыга 4 кижини, район лабораторияларыга 2 кижини эрткежок чугула билиг, мергежил-биле чеңсеглээн.

Ол семинарның ажылынга СОРЭ-ниң 50 чылы аттыг «Енисей» совхозтар лабораториялар өөредиээм. Оон турлуг «Енисей» совхозта экспресс-лабораторияларны четчеңээр сөөлгээр, таарымчалыг байдалдарны тургузарыңың оруңгалдарын-даа дериг-хереккедерни тетчеглеп каалыкан «УТКА 25 чылы», «Россия» «Искра», «Найыралы», «Хадыкы», «Шамбалыг», «Кызыл түк» совхозтар лаборант хүлээлгезин күүседир ыяды мал чеминиң белеткелиниң «ус-чаңдарын, нарын байдалдарын ам-бүп чорбаан ортумак школ-дооскан аныяктар шилип алгылаан. Сиген белеткелиниң чорудулгазының дугайында олардан чүүл-даа айтырары бедик шынарлыг шеверлеп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы шеверлекчи Анна Ооржак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАЙЛАГЛААН

— Хураганнарның күш киргенин аа? — деп, малчын М. Б. Саттан сонуургадым.

— Эрткен кыштагларааның кадыг-бергедаа болган болза, малдың чаш толуп мендиг камгалап ажаарының арганнары болган курлавырларын дилеп турар улус бис. Бир кол түүлүвүс болза, кыштагларааның үезинде хураган турар черниң температуразын кажаа иштиниң чайгаар турар байдалынга хевээр арттырып каап турарывыс. Малдың чаш хураганнарын ажаап остүрериңе кажаа иштин чылыдыр оддар арганы ажыглаавайн баргап бис. Мал турар черниң ханаларын, кырын даштындан улуг соок кирбес, хат өттүр каклас кылдыр септеп алыры чүгүлә деп, малчын харылазы.

Хойжу Маадыт-оол Сат төрүүр үс башка оңаастыр 86 хураганны бо чылын камгалап ап, Октябрьның 70 чыл оюнга үткүштүр кызымак ажылдап, өг-бүле кереэзин-биле хой кадарын турар.

Ол амгы үеде кыргылдага белеткеңнип, хой бүрүзүнден планнан ажыр дүк кыргын алыры-биле боттуг хемчегерни чорудуп турар. М. Сат хойларын сартыга удур баш бурунгаар эмнээшкиннерин чөрүткен. Ол хөөн Кыштуг-Аладка чайлаглаашын турар.

Б. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

КЫРГЫЛДА ДООЗУЛГАН

Тоолайлыгның бригадазында авгор өшкүүнүң дүк кыргылдазы майның тоңгүзүнде организастыг доозулган. Бо бригадада 5697 өшкүдең 4283 кг дүк кыргын алынган. Шынарлыг болгаш хөй дүктуг бригаданың хоочун өшкү кадарчылары Доскаар Монгуш-оол, Хомушку Бичии, Ооржак Кара-оол, Хомушку Оолак оларның кодан-кодан өшкүлеринден алганы үк бригаданың бригадири коммунист Кара-оол Нуржут сеткил хамыщыкы-биле эдемделеп турар.

ШАГААН-АРЫГ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Арыскан суурда аныяк садыгжыл Хеймерел Самданның эргелекчилериниң магазинниң баразы сөөлгү үеде эжиждеп турар. Оон-биле чергелештир бараан сварылгазының планын сөөлгү ийи айда ажыр күүсеткен. Чижээлээрге, майда садыгны 14 муң рубль түңнүг бараанны чонга садар турган, ону 17 муң рублыг күүсеткен.

Аныяк садыгжы оон-даа эки ажылдаарын хүлээнгем.

* * *

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң сүт-бараан фермазы чайлагже үнгенден бээр үр болбаан. Ындыг-даа болза, кыска үениң иштинде совхозтуң саап ап турар сүдүмүн хемчээли мурнуку үеге дең-нээрге улгатканнар.

К. ОЮН.

БИСТИҢ ААЛЧЫЛАРЫВЫС

Дүүн Моола Арат Республиканың Убса-Нуур аймаанның төлээлери бистиң республикага июнь 17—20 хүннеринде Кызылга эртер «Азия төвүү» спортчу маргылдаалырга киржири-биле чедип келген. Бөлүктү аймактың спорт комитединиң даргазы Ц. Шээрав удуртуп чоруур.

Аалчылар чамдык бүдүүлгелер, аныл-агыйларга чедип, оларның спортчу амыдыралы-биле база таныжарлар. Бөгүн оларны күүдүнениң Кызылда педагогика институдуу хүлээп алыр, оон олар Алдан-Маадыр аттыг чурттышчылел музейин сонуургап көрөрлер. Июнь 18-те аалчылар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы К. А. Маспыкоол-биле ужуражып, хоорайның спортчу тудугларын көөр, «Заря» теплоход-биле Енисейге экскурсиялаар болгаш ол-ла хүн олар «Тинлелге» совхозтуң спортчулары-биле ужуражырлар.

Июнь 19-та «Азия төвүү» спортчу байырлал уламчылаар. Аймактың төлээлери маргылдаалың янзы-бүрү хевирлеринге киржирлер.

Бистиң корр.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЕЭЛЕР

АК-ДОВУРАК

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатының ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш республиканың бүдүрүлге коллективтериниң аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының планның онаалдазын чедиишкинниг күүседип турар.

Цехтер аразында чарышта бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи мурнап турар. Инда мастер Надежда Арсланованың удуртканы комсомолчу-аныяктарның № 1 звеңнер июньның күш-ажылчы онаалдазын хуусадаан эрте күүседкеш, бо хүннерде август айның үлүүнде ажылдап, эки шынарлыг продукцияны бүдүүрүп турар. Валентина Абдорианың удуртканы эрлегиниң ажылчыннары база шалыпкын ажылдап, үени мурнап турар.

Бистиң корр.

ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-ниң ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаалдыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республикалың Дээди Совединиң алдыгы чыыжының алдыгы сессиязын 1987 чылдың июль 17-де Кызыл хоорайга чыылдыгар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ӨНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарыныың орнумга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың июнь 16.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының алдыгы сессиязынга чугаалажып көөрү-биле даразында айтырыгларны киирип турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу дыыдаып тур:

1. Чурттакчы чонуң кадыкшылын хамгалаарын эжиждер талазы-биле Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында.

2. СССР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының, РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының депутаттарынга сонгукчуларынга берген чагыгларын күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң Агроүлетөрүкчүлүүнүң ажыл-ижинин дугайында.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадырлаар.

Эде тургустунуушкунга туружуң кандыгыл?

БУРУУМ ЧҮДЕЛ,

азы эде тургустунуушкунну мээң билип турарым шын бе?

Үениң иегелдезиниг дүүштүр чурттаар, эде тургустумуушкунуун, дүргедээшкинниң хевээнге үлүүн кинерде ак сеткилдиг ажылдаар диижип, хүн бүрү чугаалажып, даартагы хүнче чаартылгаларны кылырынче оралдажып турар бис. Мен бодум ажылчын кижи болганымда, ол соруланы күүседирде чүүң кызза эккил, кайчаар ажылдаза чогуурул деп айтырыг мээң мурнумга чайгаар тургустумуп келир.

Бистиң «Кызыл» совхозтуң иогаа аймаа өстүрер комплекс — чүгле төрээн совхозувустуң эвес, а харын бүгү республиканың чоргаараалы деп кандыг-даа хөөредиг чок чугаалап болур. Ол дээрге хавгалыг черге чылыг дузазы-биле иогаалар тарып олуртур эң улуг төп болгай. Эки бүдүрүлгеге ажылдаарга артында-ла сагыш-сеткил кезээде сергек, сактырга холдар туттунгур, буттар шимченгир ышкаш аиаар.

Ынчалза-даа бо-ла ажылдан келген чылдарымда сагыш-сеткилимни дүн-хүн чок дүвүредип, хөлзелип келир, ам-даа хомудадып чоруур чамдык бодалдарым бар. Ынчангаш ам үе ажык-чарлыг кандыг-даа чүүлду шиити күшбиле, демократтиниң ачызында шинтпирлээр апаргапда, аиаа «Шыиның» номчукчуларь боттут үнелелди берзиниер дээн күзээшкин-биле бо одуругларны бижип орар чылдагаанын ол. Чүге дээрге бистиң аравыста пайырадывыстан, актыг чынны артырга эвес, арынга дорт чугаалаарыйдан, «дидирдилир» диижир хөөнден ушгупуп, ажылчын туружун ылаш шилип алганындан иогаа тарыыр комплекстиң-даа, совхозтуң-даа ат-алдары көдүрлүр, байлаа көвүдээр, чедиишкини бижыгар. Мындыг хевирлиг бот-боттарынга бүзүрел, шиити керек дээш чаңгыс аай хөделиишкин кады ажылдап турар эш-өөрүмүүн аравында чок боорга хомударычыг-дыр.

Бир-тээ, бодум буруум чүдел деп айтырыгны салган болганымда, ажыл-херээм, аимдыралым дугайында каш сес. Огурец тарып өстүрер черге эвено удуртукчузу болуп ажылдап турдум, ам мени ол үлөөлгеден хостаан. Чүге? Кандыг чылдагаан-биле? Шын черле чогум кымның талазында чүвел? Мээң орнумга чыл ажыг хуусаалыг божудуга соонда шөлээге турган, ай безин чедир ажылдаваан Наташа Саяновапы албадалбиле киирип алды. Мени кызары ол бе азы куду көргеш ол бе?

Бистиинде эвено дээрге он, чээрби кижи деп бодай бербейн көрүнер. Чүгле ийи азы үш кижи бис. Кандыг коичуг звеночу болуксаан, черле солуттуумас мен деп бодап чораапы ол-дур аа кылдыр шоотпазын база диледим.

Тарын өстүрүп алгаш, ам дужаап турарым огурецтерии бо чылдың январьдан эгелеп ажаап, хайгаарап келдим. Ажылымның төнчү түнелиин еске кижиге тыпсып, оон адын өрү көдүргеш, чогум үүле-херекти бүдүрүп турар ёзулуг эзии үттүп каапкаш, хажызынга арттырып, үстүнден куду сы баскаш турул бээрге болур бе? Аныяк уруг Наташаны ам мырнай хөлүн эртир мактап, телевизиорга көргүзүп, суур Советтиниң депутадының кандидады кылдыр безин деңшидип кагды.

Моиу мен адаваргал-биле эвес, алыс шиниың дезу кайдал дээш ажык чугааны кыыкаан мен. Телевиденнеден келген корреспондентилер Наташага элээн каш айтырыглар салгылады. Оон мурнында ажылдап-даа турган болза, чаа келген кижи ындыг-ла ыйнаан, чамдык чүүлдерии чедир билбезин эскердим. Черле ынчаш көрүп турарга, тепиишага арыг-силиг сагывас, ажылынга эрелгей, харыысалга чогу кончуг-дур.

«Дагыр эргек тала тыртар» дээнии ышкаш, Н. Саяновапың таныш-көрүжү хөй-даа болгайла, херектии ужуру ында эвестир деп бодай-дыр мен. Бөдүүн ажылчын кижи мээң шиниың ужурун тыппаанын узун удазыиның ужу удуртулгада, чүүй-даа чурнунда бригадирвис Анна Алексеевна Попадюкта кылдыр санаа турар мен. Чүге дээрге бистиң бригадирвис танып-көрүш өөрүн өрү көдүркседээр, оларның талазында турар эргө-дужаалдыг кижилериин дөргүл-төрелии ажылга киирип алыксаар. Ногаа тарып өстүрерии күзээр чамдык урутларга кичээнгейн кошкак. Оларны ажылга хүлээп алырындан ойталаксаар чорук база бистө бар.

Бригадир баштаан кезек ажылчыннар четпестерии чажырарын кызыдар. Чиижээ, огурецти өртээн кассага төлөөлөөш, квитанцин ёзугаар таиныыл дамчыштыр дашкаар үндүрер. Ол докумеит чокка теплица девискээриидеп дашкаар огурец тудуп алгаш, чаиып чоруурун хоруглуг турбуже, кандыг-даа айтышкыы бижик чок, барба долу огурецтиг бар чыткаш, чамдык эштер шагдаа ажылдакчыларынга тайылбырны берип турдулар.

Бригадир Попадюкка удур негелде кылырындан сестир ажылчыннарнын чамдыызы тарып өстүрүп турар күрүнеиин огурези-биле бодуунуун ам-даа шоолуг ылгай көрбейн турар киже.

Бо хүиперде чүргүвуста хаиы улуг эргилде чоруп турда, оон хажыызынга кым-даа арт пас, аиаа шупту киржир хүлээлгелиг бис деп санаар мен. Бистиң ииити салыышкыныыс чүгле ынчан тодаргай күш болуп шилчиир. «Чок, эштер, бүгү дединелге эде тургустунуушкунга шынчы чорукту негеп турл, бистериин кижи бүрүзү эде тургустунуушкуину бодундан эгелээр» деп чогумна ол дугайында СЭКП ТКиың январь (1987 ч.) Пленумунга чугаа чоруп турган.

Ажык чугаа

Амгы хүиперде ёзулуг өскерлиишкиннерни, улуг эргилдени кылыр деп соруланы салган болганывыста, чаныыска, ажылдап турар коллектививиисе, хамаарышкан суурувуска, чурттап турар өгбүлевиисе кижи бүрүзү эде тургустумар, шүгдүнер, боданыыр, чаартыкчы ёзу-биле ажылдаар апаар.

Чуртувуста аажок улуг өскерлиишкиннер болуп эгелээн. Шупту чүве дүргедээшкинче, чаартыныышкынче утлай дойлуп үнген. Партияның инициативазын кайда-даа изии-биле деткип, өөрүшкүлүг хүлээп алган. Кажан бистиң коллектививиисе, ажылдап турарывыс теплицавыска чаа эргилде келирии тамчыктыг манап, хостуг тыныл, биезги-ле хевээр ажылдап, чурттап олурар болзувусса, арын-нүүрге тааржыр бе? Чок, чаартыныышкынны бажыига чедирип эккеп бээрии маиаары камчап-даа болдумнас.

Кижи бодуи эде тургустумары нарын дээрзи биядынгир. Ындыг-даа бол, амыдыралче чаа базымнар, тодаргай хемчегнер, чогаадыкчы планнар-биле кирбес болза, үениң негелдезиниге хамаарыштыр шын турушту ээлеп алыры бергедей бээр хире. Мээң билип турарым шын бе? Бо дугайында, эде тургустунуушкунга туруш дугайында номчукчуларның санал-оналын дыиыксадым.

М. БОРА.

ТУДУГ БЕШ АЙЛАРДА

Январь-май айларда кол фондуларны ажыглалга киирериниң, күрүненің капитал салыышкыннарының күселн-биле капитал салыышкыннарның лимидин ажыглап турарының талазы-биле планнарның күүселдези (хуу-биле)

(бирги колонкада — лимит планын ажыглаанының хуузу; ийигизиинде — бо чылдың 5 айлары эрткен чылдың ол үезиниде деңнээрге (хуу-биле)

Кол фондуларны ажыглалга киргени	45,2	128,4
оон иштиниде бүдүрүлге ажыглаанының	49,5	103,1
Капитал салыышкыннар	89,3	127,2
оон иштиниде бүдүрүлге ажыглаанының	87,6	115,9
Тудуг-монтаж ажылдары	96,1	123,4
оон иштиниде бүдүрүлге ажыглаанының	92,6	110,5
Чурттарга тудуттарынга капитал салыышкыннар	106,2	126,4
Ажыглалга киирген иниити чурттарга шөлү (дөрбелчии метр)	59,5	174,8

Керээлиг организацияларның январь-майда ажылдарының түнелдери.

(бирги колонкада — планны күүсеткеи хуузу; ийигизиинде — эрткен чылдың ол үезиниге деңнээрге).

Керээлиг ажылдарның иниити хемчээли	100,2	116
олардан:		
«Тыва тудуг» трест	109,4	136,9
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	92,1	121,9
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	102,1	113,4
«Тыва суг тудуг» трест	106,2	117,2
«Тыва септелге тудуг» трест	86,3	93,6
«Тываагропромспецмонтаж» трест	104,4	188,4
Боттарының кылганы керээлиг ажылдарның иниити хемчээли	100,4	114,2
олардан:		
«Тыва тудуг» трест	117,6	150
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	89,3	106,4
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	101,9	111,8
«Тыва суг тудуг» трест	106,6	117,7
«Тыва хамааты тудуг» трест	86,3	102,8
«Тываагропромспецмонтаж» трест	107,9	121,3
Чурттарга тудуумум планының күүселдези	112,3	110,9
«Тыва тудуг» трест	113,2	121,4
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	124,7	139,2
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	111,6	104,7
«Тыва суг тудуг» трест	99,1	106,2
«Тыва хамааты тудуг» трест	117,5	99,1
«Тываагропромспецмонтаж» трест	—	—
Чурттарга бажыңнарының иниити шөлүн ажыглалга киргени (дөрбелчии метр)	53,7	110,8
«Тыва тудуг» трест	45,5	64,9
«Шагаан-Арыг тудуг» трест	24,9	173,8
«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкын	72,1	135,2
«Тыва суг тудуг» трест	52,9	2,9 катап
«Тыва хамааты тудуг» трест	77,4	119,2
«Тываагропромспецмонтаж» трест	—	—

Январь-май айларда социал болгаш культура-амыдыралдың объектилерин тударынга капитал салыышкыннарның лимидин ажыглааны

(бирги колонкада — 5 айларда лимитти ажыглаанының хуузу: ийигизиинде — эрткен чылдыы-биле деңнээрге (хуу-биле).

Иниити билиг школаларының тудугларын кылганы	56,4	3,1 катап
Профессионал-техниктиг өөредилге черлерии	158,7	5 катап
Школа назыиы четпээнниериің албан черлерии	78,6	2,5 катап
Кадык камгалалдың албан черлерии	77,1	2,9 катап
Культура албан черлерии	34,1	107
Коммунал ажыл-агыйының албан черлерии	64,2	114,9

Тыва АССР-ниң Статистика эргеледи.

Кызылда кооператив бажыңнының тудуун кылырын Виктор Магданың монтажниктер бригадазы доозкаш, оон артнан ажылдарынче кирген.

Монтажниктер бажыңның хаиаларын эптеп салырынга шалыпкын ажылдап келген. Оларның улам-на шалыпкын ажылдарынга тудуг материалдарының чедишпейн баары шаптың болуп турган.

Бо хүиперде олар бажыңны крышалаарынче кирерлер. Чаа тудугну дүргеи ажыглалга киирер дээш, өрээлдериидe шеверлекчилер база ажылдай бергеи.

ЧУРУКТА: (солагай талаадан) бригадир Виктор Магда, Данил Лопсан, Александр Иродов, Ляна Начынак.

О ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТААРЫМЧА ЧОК

Хоорайның автоинспекциязынга

Кызыл хоорайның хүи келгеи тудум өзүп сайзырап, хөй каът бажыңнары немежип турар «Мурнуу» микрорайоида чурттап эгелээнивистеи бээр ам 4 дугаар чылче киргеннивис бо. Бо микрорайоиуң чурттакчыларынга таарымча чок чамдык чүүлдерии бижикседим. Кожа-кожа кылдыр тутказ хөй аал ишти чурттаар бажыңнарның ортузунда урутлар ойнаарынга, селгүүстээрииге тускай белеткеп кылган шөлчүгештер бар болгай. Ол шөлчүгештерии тавартыр-даа азы тротуарлар-биле хамаатыларның хууда чиик машиналары үргүлчү чоруп турар, кижи базар-базар чер чок кылдыр, довурак-доозуиуп буруладыр машиналарны тургускулап каан турары таарымча чок. Ынчангаш хууда автотранспортту тургузуп, доктаап болур тускай черлерии айтып, автоинспекцияның талазындан кылыры күзенчиг.

Бодап-даа көрүнер, бичии чаштарны бажыңдан үндүрүп агаарладырынга оң шаптыктап турар. Хууда база еске-даа автотранспорт башкарыкчыларынга сагындырыг кылырга чамдыктары тоовас, мында автомашина тургуспас деп айтыкаи тускай демдек чок-тур дингилээр.

Бистиң мурнуу микрорайоиувуста чаа организастаттынган хөй-ниитиниң корум-чурумуи хайгаараар пунктуиуң ажылдакчылары, ол ышкаш 4 дугаар чурттаалга-ажыглал участогу болгаш Кызыл хоорайның автоинспекция салбыры бо айтырыгны шиитпирлээе ёкп боор дээрзии чурттакчылар идегээр-дир бис.

Ылаңгыя чаъстыг үеде бистиң бажыңнарывыстың эжиктеринге девиржиткеи хуу автомобильдиг кижилериің машиналарының дугуйларындан хөлбектелгеи сут бичии чаштарже, улуг-даа кижилерже чаштап турар. Ол ышкаш хөй чурттакчыларлыг бажыңнар аразынга, эжиктер аксынга машина тургузарга оон солярка, бензии чыдыи үндүр бүлгүртүр чорук кижилериің кадыкшылынга хоралыг болбайн аан.

Ынчангаш хуу база албан организация машиналарының чолаачыларының ээлериниң талазындан бистиң микрорайонда Московская кудумчузуида 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109 дугаарлыг бажыңнарывыстың чанында мындыг байдал тургустунганы камчаидаа таарышпас.

Хууда болгаи албан организацияиың автомашиналарының доктазарынга тускай черии айтып, бажыңнар эжиктеринге, бичии чаштарның ойнаар шөлдериие кандыг-даа машина чорударын база тургузарын шынгызы-биле хоруурум дилединс.

Х. ОНДАР.

Кыргылда пунктузунда

БЕЛЕТКЕЛ КОШКАК

«Ээрбек» — Бии-Хем районда хөй ажыл-агыйлыг совхоз. Бо чылын ук ажыл-агый он тос муң ажыг хойдан «чымчак алдынны» кыргаш. 30 тонна арыг дүктү күрүнеге дужаар. Кыска хуусаа ишгиидеде чидириг чокка эки шынарлыг, хөй дүктү дужаарынче организакчы ажылдарны кылып чорудуп турар.

Хойларны өң-чүзүи аайы-биле үскеш, үш хойжу бригадаиың малчынарының кыргылдага келир графигии тургускаш, совхозтуң дирекция чеиринге бадылаткаш, бригадирлерде үлеп бергеи болгаш малчын бүрүзү-биле танышгырган. Кыргылда пунктузунда электрилиг 34 хачыны бүрүну-биле септээш, белеткеп аскан. Пунктуиуң иштики ажылдарын чорудуп эгелээн. Хой кирер кажаалларны септеп, чугайлап турар. Шала кырында эрги одекгерии сувуруп, ширбип үндүрүп эгелээн. Ийи дүк прези белеп.

Ниитизи-биле кыргылда пунктузунга 102 кижи ажылдаар. Оларны чемгерери-биле столовая түс черже ажылдап эгелээн. Столованы септеп, чугайлаан. Ам безии кыргылда пунктузунда ажылдап турар болгаш еске-даа адырларда үлүг-хуузуи киирип турар кижилер оон чемнеиин турар. Столованың иштинде стол, сандайлардан ангыда, даштында бөдүүн узун столлу кылган.

Кыргылда пунктузунга ажылдаза чогуур кижилериин хөй кезии эмчи шимчилгезин эрткеи. Артканнары база эртип турар. Оларга брушеллезка удур эмзээшкиннерии чорутка. Оон ангыда кыргылда үезиниде кыргыкчыларның хачыларын чидирер, ону эптээр кижилер турар ужурлуг. Ынчангаш совхозтуң дирекцизы, кыргылда үезиниде тургускан тускай комиссия хөй кыргыыр электрилиг хачы бизи чидирер ийи кижиии өөредип алган. Анатолий Дундуй-оол, Юрий Удерек, малчын Геннадий Седип-оол олар боттарының мергежээи ажылынган ангыда сезоииуг ажыл үезиниде электри хачызы-биле хойиу кыргып турар.

Совхозта профэвилел комитеди кыргылда үезиниде социалистиг чарыштың негелделерии ажылдап кылган. Эрткеи чылын кыргыкчылар аразынга социалистиг чарыштың түнелдерии беш хонуктап үндүруп турган. Оон сооида иниити түнелдиа база үндүргеи. Эрткеи чылын чемпион атты Олег Оюнга тывыскан. Аиаа телевизорну шаииал кылдыр бергеи. Бо чылын база-ла кыргыкчыларның тура-соруун, хөй-аъдын көдүрер талазы-биле совхозта профком (оон даргазы В. Б. Кара-Сал) багай эвес белеткелзи чорутказ. Темпиии дүргедедир болгаш шынарлыг кыргыыр, кыска хуусаада доозар дээш хемчегнерии ажылдап кылган.

Хойларны кыргылдага белеткээр талазы-биле кайы-даа хойжу бригадаларда ажыл хайныккан. Кыргылда бетинде кадарчылар хойларның бажының болгаш кудуруунуң дүктерии болгаш чаиазында конгуракгарны кыргып эгелээн. Ол дүктерии деңзилеп дужаагаш, өртээн белеткеп өртээр ёзугаар төлеп бөзрии дирекция бадыткап турар.

Кыргылдаиы июиь 25-тен эгелээш кыска хуусаада доозарын планнаан. Хүиде 2000 хире хойиу кыргып, оон 3.2 килограмм дүктү кыргыырын планда көрдүигеи. Бир эвес ол бүгү боттанып болза, совхоз ынчан планнын күүседип ап болур.

Кыргылда пунктузунда чедир кылдыыпаан ажылдар ам-даа бар. Пунктуиуң крышазында ойбак черлер көстүп чыдар. Чаъстыг үеде ол тайрымча чок. Ылаигын электрилиг хол хачызы-биле кыргыыр кижилерге озал-ондакты болдурбазы-биле дарый хемчегии алыры негеттиниип турар. Кыргылда пунктузунда кыска агитация дериттинмээн. Лозуи, плакаттар астыпмаан. Ол бүгүиу чаа-ла чорудар деп турар. Ол дугайын партком секретары У. Д. Бай-Кара чугаалады.

Амгы үеде пунктуда аптечка чок. Аиаа хереглеттинер эмнер, иод, зеленка, бинтилер саттынмаан. Технологтуг бижимелдерии кылып чорутсада, ону дирекция бадылаваан. Кыргылда пунктузунда чүгле он ажыг столлар бар. Үжеи дөрт кыргыкчыларның хөй кезии шала кырында хойиу кыргыыр. Оон алган дүк шынарлыг болур бе? Чок. Шала кырында дүктер тараи чоруй баар болгаш шынары кудуболур деп чүвеии биле тура-ла, стол кылыр талазы-биле ажылды озаал чорудуп-турары канчап-даа таарышпас.

Кыргылдага чедир санныр хонук арткан. Аиаа чедир кыргылда пунктузун дерип алыр талазы-биле хемчеглер алдынар дээрзинге бүзүрел бар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Эде тургустунуушкуннуң оруунда

ЧЕДИП АЛГАНЫН БЫЖЫГЛААР

«Тыва суг тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 1 КМКзы чоокка чедир-ле карылгалыг ажылдап келген. Республиканың бармын районнарынга суггарылга системаларын тударын харылап турар бо тудуг организациязын харыдаа участок кылдыр кызырарының-даа айтырыг көдүрүлүп турган. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынны бодуунуң эргезинде бо бүдүрүлгени камгалап арттырар, ону хожудаашкыдан үндүрер дээш элээн ажылдарны кылып чорутказ.

№ 1 КМК-ның чаа начальнигиниге томуйлаткан Алексей Моңгушович Маркс оол күрүне мурнуига хөй өрелиг, план күүсетпээн агар санныда акша чок организациига келген. Ону ол эки билир турган болбайн аан, чүге дизе Маркс-оол ол КМК-га оон мурнунда бир чыл хире мастерлеп каапкан, организациинның удуртулгазында, оон бухгалтерия аппарадында четпес ажылдарны коичуг эки билир турган. Ынчангаш РАУК чөвүлелиниге айза начальник болуруи саналдаарга, ол ойталаваан. Бир дугаарында Алексей Моңгушович ону партия кежигүүнүге кандидат стажы эртип турар киижиге партийжи даалга кылдыр билген.

Ажылды ижижилериниң ын баштайгы оруу бухгалтерия аппарадын быжыглаары, санхөө ажылын, отчёт-учётту чурумчудары дээрзин ол мак билген. Кол бухгалтерге Н. А. Тюндешевтин, экономиске Н. Б. Каменецкаяның ажылдап эгелээниинден бээр бо ажыл шуудаан. Күрүне чээлизи, хандырыкчыларга өрелер тедеттингеи, ажыл-агыйлардан оруга кирип турар болу бергеи. Эртеи чылдың күрүне планы 100,5 хуу күүсеттинип, сөөлгү каш чылдарда КМК коллективи бир дугаарында 12,4 муң рубль шаииал акшаны алган, чарыгдалдарны дуглаар хөреиги чыгдынып, орулгалыг ажылдап эгелээн.

Акша-хереигни байдалының ижижээи-биле корум-чурум быжыкпан, ажылчыиарның ажылдап үнер-кирер чоруу кызырылган. Эрткеи чылын КМК-1-деи эмзиктер сергедир черге 5 кижи киргеи болза, бо чылдың бирги кварталында ыиаар чаңгыс-даа кижи киргээн. Корум-чурум үрээшкинив, ажыл шагының үзүүшкүну болбаан. КМК-ның коммунист Андрей Иргит удуртказ комплекстиг бригадазы бригада керээзи-биле ажылдаарынче бо чылдың эгезинде шилчиткеии күш-ажылдың будурукчулуун улгаттырарынга улуг быра, шимчедикчи күш болган. Бригадаиың кежигүүнери ажыл шагыи болур-чогуурул-биле бүдүрүкчулуг ажыглаар дээш чырык хүи дургузуида ажылдаарын аразында дутурушкан. Оларга быжыглаан машина изит чемнер эккеп бээр азы КМК-ның бодуиуң столовазында чедирип, чемгерип турар.

№ 1 КМК-да суггарылга системаларының тудуун Андрей Иргитие удуртказ комплекстиг бригада чорудуп турар. Бригада бо чылдың эрткеи I кварталында 193 муң рубльдиң ажылдарын кылып тур гаш, ону 222 муң рубльге күүседип, планын 115 хуула күүсеткеи. Деиилеге кылдыр алырга эрткеи чылдың бирги кварталының планын бригада 91,5 хуу күүсеткеи, а ийиги кварталда 195 муң рубльдиң ажылдарын кылып тургаш, ону 150 муң рубльге кылган болуп турар.

Бригаданың эвемолары ам үш кежек черде Шуйнуң Хорум-Дагның болгаш Барлыктың суггарылга системазының тудуглариида ажылдап турар. Олар бо чылын иниизи-биле 1 млн. 5 муң рубльге суггарылга каналдарының тудуун кылып ужурлуг. Олар ону бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин ёзугаар декабрь 25-ке чедир күүседир. Ынчалзадаа бригада бодуиуң аргаларын, курлавырларын санаи көргеш, бо чылдың планын Октябрь революциязының 70 чыл ооиуң бүдүүзүиде күүседир деп бедиткеи социалистиг хүлээлге алырын бодап турар. Ону чүгле кижи күжүи шыя хуваап, ажыл үезии чөптүг ажыглап, материалдар, техника-биле хандырылганы үзүктелдирбейн турган чедип ап болур дээрзин колоиианың начальныгы А. М. Маркс-оол эки билип турар. Ынчангаш звеноларның ажылдап турар черлериие бүгү ажылдарны болдунары-биле механизастаан, машина-техниканы доктаамал быжыглаан.

— Чамдык чедип алдыгаи чедишкиннериниң чажыды чүдел деп бодаар силер?— деп Александр Моңгушовичтиден айтырган мен.

— Сан-хөө чурумун күштелдиргеиивис-биле кадрлар айтырыым эде көрген бис. Ам бисте кол инженерде, прораб-та болгаш мастерлерде шупту тускай эртеминг, дүржулгалыг кижилер ажылдап турар. Партия эге организациязында бактаап турар 6 коммунистиң 5-и будурулге планын күүседиргиге дорт киргип турар ажылчын кижилер. Оларны харыысалгалыг участоктарда үлей тургускан бис — деп, ол харыылады.

Будурулгеииң мурнакчыларын адаарын оон дилээн мен.

— Бистиң хоочунгарывыс, Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору Доржукай Доигак, чоокта чаа Улустарының пайыралы орден-биле шаңнаткан Шаңгыр-оол Моигуш, бригадир Андрей Иргит, бетоищиктер Михаил Ооржак, Борбак-оол Дагба, бульдозерист Анатолий Тигуиов, экскаваторщик Альберт Салчак, чолаачы Магамет Форшев, комсомолчулар Михаил Ооржак, Сергей Моигуш олар коллективтиң чоргаараалы.

Күш-ажылчы чедишкиннербиле № 1 КМК сөөлгү үеде мелиорация ажылдакчыларының суурунуң Культура бажыңының, урутлар садыгииии, садыгын ажылын эжиидеринге хөйиу кылган. Культура бажыңының септелгезии чорутказ, кадрларын быжыглаан. Аиаа дыштаныпга кежээлерии эрттирип, ураи чүүл бөлүүмнерии ажылдадым, кииону доктаамал үндүрүп турар. Культура бажыңнына № 1 КМКның «Суггат» будурулге кат. тыжыышкынының суггарылга системаларының эргелеиишии аимактарының дежүрнийлашкынын организастаан. Бо бүгү ажылдарны Культура бажыңының директору М. Ш. Дырышпан сонуургалдыг организациялар-биле харылааалыг болуп, багай эвес удуртуп турар. Суурда спортчу шөлүүгештерии дерээи, спорт мартылдаалары болуп, эртип турар.

Суурнуң ясли-садыгииге четпес дериг-хереклелдерии сатказ, урутларыиың чемгерилгезии эжиктеккеи, кадрларын четчелээн. Садыгга ховар барааннарны чагыдып киирип турар болу берген. Мурнунда кагдынган турган ийи каът ийи улуг ыяш бажыңны септээш ажыглалга киирген. Эрткеи чылын ийи аал ишти чурттаар бир бажыңны туткан, а бо чылын бир бажыңны ам ажыглалга киирер деп турар. Бо бүгү шиитпирлеттиниң турар социал-культура айтырыгларын эде тургустунуушкуиның коллективте чоруп турарының база бир көскү чиижээ болур. Кижилер дугайында сагыш салыышкыины күштелдирип, оларның амыдырал байдалын жижидип турган, күш-ажылчы эки, доктаамал түнелдерии чедип ап болур деп СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң айтымшкыннарының коллективте күүсеттиниp турары ол.

Коллектив ам бодуиуң күжүбиле суурнуң эмнелге салбырын, келген чолаачыларга, механизаторларга валчылар бажыңын ажыдарын белеткеп турар.

Экиии эки дээр. Эде тургустунуушкуину дидимии-биле эгелээн, аиаа баштайгы шиитпирлиг базымнарны кылган коллективке, оон аныяк удуртукчузу А. М. Маркс-оолга чүгле чедишкиннерии күзээр бис. Чедип алганынга доктаавас, бөгүнгү эң эки көргүзүтлер даартагы хүнүүн норма-чижээ, ажыл, аимдыралга чаңчылчаан чүүл болган турары дээш олар ам-даа хөйиу кылырынга шиитпирлиг.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

АЖЫЛ ШУУДААН

Каа-Хем районуиуң «Совет Тыва» совхозтуң төвү Суг-Бажы суурнуң чанында кыргылда пунктузунда ажыл кидии-түдүн эгелээи. Совхозтуң кыргыкчылары он бирги бешчылдың ийиги чылында 10500 баш хойларны кыргымыр сорулгалыг.

— Ам пунктуда иниизи-биле 40—50 кижи доктаамал ажылдап эгеледи, ажылывыс чаа-ла шуудап, ажыл-ишчи сорук киирип тур. Хүи бүрүнүң социалистиг чарыжының түнелдерии тускай көрдүигеи чуруи ёзугаар үндүрүп тур бис. Ол чорук ажылдың бүдүмүрүүи. оон шынарын бедидериие дузалаар ужурлуг — деп, кыргылда пунктузунуң эргелекчизи, зоотехник Валерий Кыргыс чугаалап турар.

Шынап-ла, эргелекчиниң чугаалаиы мышкаш, ажыл чаа-ла шапкымчын, кыргылданып харысалгазы хүи бүрү бедип. чоннуң аиаа киржилгезии улгадып турар. Совхозта коллектив бүрүзүиге тускай ажылдаар кыргыкчылардан ангыда тустус планнарны хувааган. Түнелдерии үндүрүп, мурнакчылармы илередип, кыргылданын шынарын бедидериие чогуур хемчеглерии ап турар. Бо хүиперде дорт кодан хойиуң дүгү кыргыттынган. Оон алдынган дүк малчынарның социалистиг хүлээлгелериие дүжүп турары өөрүнчүг. Малчынар Моигуш Хевеи-оол, Хажыкы Мартай-оол олар дүк талазыбиле планныг онаалдазын күүседип апкан.

Кыргыкчылардан электрилиг машиналар-биле Нина Базыр, Мария Моигуш социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

КУРУНЕ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ХЕРЕК

Амыяктарны шеригге албан эрттиреринге белеткээри улам экижидериче угланган СЭКП ТК-ныӊ болгаш ССРЭ-ниӊ Министрлер Чөвүлелиниӊ докталын хүлээп алганымдан бээр бир чыл болган. Ол чугула документтиниӊ боттандырып эгелээниниӊ башталгы түнелдериниӊ дугайын СЭТА-ныӊ корреспондентизиге Кургаг чер шеринниӊ Политиктиг эргелелиниӊ начальниги — Шериг чөвүлелиниӊ кежигүнү М. Д. ПОПКОВ мынчаар чугаалаан:

— **Михаил Данилович,** Совет Арминиӊ болгаш Шериг-Далай Флодунуӊ хүрээлениче аныяк оолдар кыйгыртымышкыны чоокта чаа эрткен болгай. Оон түнелги-биле дүүштүрүп, эрткен айларда кандыг ажылдар кылдынганыӊ чугаалап болур силер бе?

— Кыйгыртымышкын хүнеринде чүрттүк комиссариаттарынга онзагай байдал турду. Ол билдингир: келир үениӊ ракетчилери, танкистери, мотоадыгжылары, кызыгааржылары партия съездизиниӊ шиитпирлерин күүседип, бистиӊ Чепсектиг Күштеривистиӊ дайынчы күүзүн улам быжыглаарынга боттарыныӊ салыышкынарын киирер ужурлуг болгай. Ынчангаш Армияныӊ болгаш Флоттуӊ хүрээлеринге немежик кирерлер канчаар белеткеңгени кымгадаа сонуургаңгыт.

Үстүнде айыттыкган доктаалда аныяктарны шериг албанынга белеткээрин экижидери-биле холбашкан айтырыглары комплекстиг көөрү чугула деп айыткан болгай, ол мышкаш ук айтырыгларны шиитпирлээр кижилерниӊ деӊнеӊг, чаңгыс аай ажылы херек.

Белоруссияда бо талазы-биле эки дружулга бар. Аныяктарныӊ шериг-патриотчу база интернационалчы кижизидилгезиниӊ база оларны шеригге албан эрттиреринге белеткээриниӊ талазы-биле хөй талалыг бүгү ажылды республиканыӊ Компартиязыныӊ Төп Комитедиӊ дүүштүрүп турар, а оны организастаарын ТК-ныӊ ажылчын болүү боттандырар, ону секретарларыныӊ бирээзи удуртуп турар. Ажылчын болүк кыйгыртышкын мурнуӊуӊ белеткелиниӊ айтырыгларын үргүлчү, чамдыкта районнарже болгаш областарга барып турган, өөренип көрүп, партия болгаш комсомол организацияларыныӊ секретарларыныӊ, бүдүрүлгелериниӊ болгаш өөредилге черлериниӊ удуртукчуларыныӊ отчёттарын ап, четпестерни сайгарып, оларны чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар. Компартиязыныӊ ТК-ныӊ база обкомнарныӊ секретарлары, бюро кежигүнери, килдистер эргелекчилери, Шериг чөвүлелиниӊ кежигүнери, Белоруссияныӊ шериг округунуӊ командылал-политиктиг удуртукчу составы аныяктарныӊ массалыг хемчеглериниӊ организастаарынга болгаш эрттиреринге идепкейлиг киржип, аныяк өскениӊ шериг албанынга белеткээриниӊ айтырыгларыныӊ талазы-биле бүдүрүлге коллективтеринге болгаш өөредилге черлеринге, кыйгыртышкын участокторунга болгаш ДОСААФ-тыӊ өөредилге пунктуларынга ажылдап турар.

Бо талазы-биле мурнакчы дружулга өске-даа черлерде бар. Ынчалза-даа бо ажылда четпестер эвээш эвес. Дайынчы хүлээлгезин күүсеткеш эвээ келгенкерже кичээнгейни улгаттырары чугула. Курлавырже үнген бүгү дайынчыларга, ылангыя Афганистанга албан школазын эрткеннерге ажылга тургустунуп алырынга дузалаар, оларже сагыш салыр херек. Олар боттарын бүдүүр интернационалчылар, патриоттар кылдыр көргүскен деп, комсомолдуӊ XX съездиниге демдеглээн болгай. Интернационалчы хүлээлгезин күүседиринге эрес-дидим, маадырлыг чоруун көргүскени дээш бек чыл дургузунда дыка хөй дайынчыларга Совет Эвилелиниӊ Маадыры атты тывыскан, муң-муңгу Төрээн чүрттүӊ шаннарын алган. Оларны аныяк өскен-биле идепкейлиг ажылдаарынче киирери бистиӊ иниги сорулгавыс.

Доктаалда айыткан сорулгаларны күүседири чамдык черлерде ам-даа кошкак. Ажылдың утка-шынары чаа байдалдарга, амгы негелделерге дүүшпейн турар.

— **Шериг албанынга** аныяк салгалды белеткээрингe массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниӊ үлүү, силериӊ бодалынар-биле алырга, кандыг болур ужурлугул?

— Парлалга, радио, телевидение аныяктарны Чепсектиг Күштерже хандыкшыдарынга, шериг училищелеринче киирер дээш үүткүлдүү оттурарынга, Төрээн чүрттүӊ камгалакчызы профессияны чедип алыр күзелдэ быжыглаарынга онзагай рольдуг. Олар шериг албанында мен деп чоргаараалды аныяктарга кижизидер талазы-биле хөйүү кылып шыдаар. Шеригже кыйгыртышкын дээрге улуг бүзүрөл-дир деп олар билип турар болза кончуг эки.

— **Аныяк өскениӊ** Чепсектиг Күштерге албан эрттиреринге белеткээр кол чер школа болуп турар. Келир үениӊ хайынчыларыныӊ шериг-патриотчу база интернационалчы кижизидилгезинге оон ролю бөгүн кандыгыл, бо чугула ажылга военруктарныӊ (шериг башкылары) туружу кандыг болурул?

— Нияти биляг школаларны бо талазы-биле бодунуӊ хүлээлгелерин амдыгында долу күүседип шыдавайн турар. Школа дооскаш шеригге келген оолдарны чүтле кижизидер эвес, харын эде кижизидер үжүрлеттаваржып турары чажыт эвес-ле болгай. Оон аңгыда школачыларныӊ, сургуулдарныӊ, студентилериниӊ күш-дамыр кижизидилгезинде четпестерни көрбээчеңнеп болбас. Ажыы-биле чүтаалаарга, программаларыны аныяк өскеним шеригге белеткээр кылдыр тургуспаан, олар аңаа-ла эвээш шимченир чорук-биле демисеп хевирлиг.

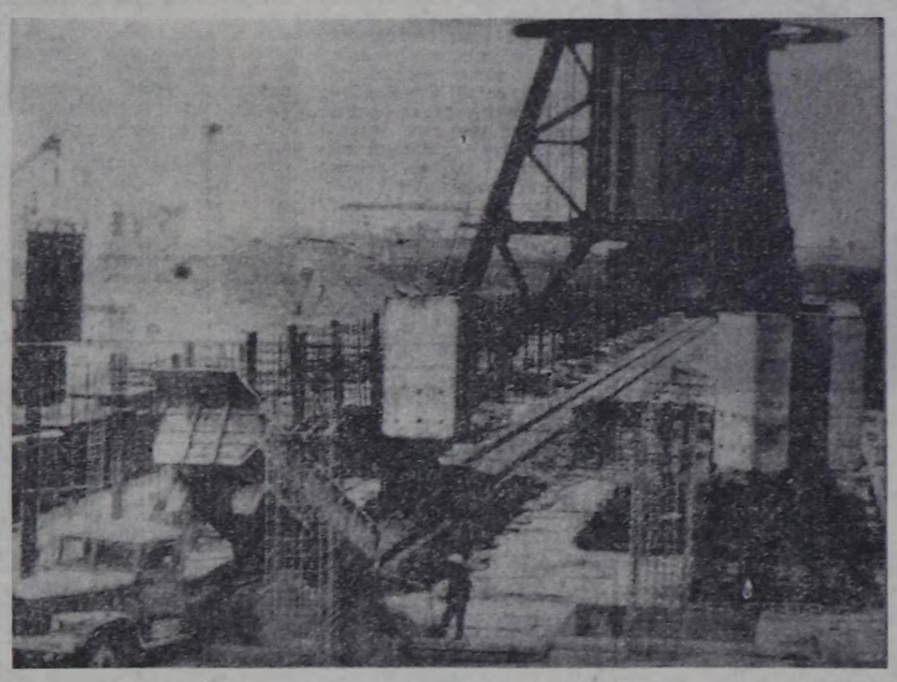
— **Аныяк өскениӊ** шериг албанынга белеткеп тургаш, кандыг үүлдерже мурнукузундан хөй кичээнгейни угландырза эки деп бодаар силер?

— Комсомол съездизиниге М. С. Горбачевтуӊ чугаазынга демдеглээнин ышкаш, аныяк-өскен идепкейлиг, политика талазы-биле бышкан, амгы үениӊ бүгү айтырыгларынга киржип турар, идепкейлиг болзун деп коммунистер, социалистиг тургузуг күзеп турар. Ылыг болганда, бистер ажылывыска чамдык аныяк кижилерниӊ хамаатыг ёзугга кижизиттинериниӊ хожудап турарын, хүүда сонуургалдарыны ниитиниӊ сонуургалдарынга чагыртып билбезиӊ барымдаалап көөр ужурлуг бис.

Оон аңгыда хөй национальдыг шериг коллективтерге оолдарныӊ албан эрттиреринге белеткээрин күштелдирер талазы-биле бүгү-ле эргежок чүүлүл үүлдер бар. Үүле практиктиг хөделиишкиннер херек. Улам идепкейлиг, тодаргай сорулгалыг, чангыс аай кылдыр дүүштүргеи хөделиишкиннер херек. Бо күрүне ужурдузалыг ажылды эде тургустунуушкуниӊ негелделеринге дүүштүр экижидер апаар.

ШУР. Улусчу Польша Совет Эвилели болгаш социализмниӊ өске-даа чүрттары-биле кады ажылдажылганы калбартып турар. Польшада баштайгы атомнуг электростанцииныӊ социалистиг чүрттарныӊ киржилгези-биле тудуп турар. Нинтизи-биле 465 мегаватт күштүг электростанцииныӊ бирги блогун 1991 чылда ажыглалга киирер.

ЧУРУКТА: «Жарновец» АЭС-тиӊ тудугунда.
СЭТА-ныӊ фотохрониказы.

ДАШТЫКЫДА КӨРҮП ТУРАРЫ

Экономиканы өргелеп башкарарын үндезинии-биле эде тургузарыныӊ дугайында айтырыгга хамаарыштыр чоокта чаа СЭКП Төп Комитединге болуп эртикен хуралдың түнелдерин даштыкы парлалга органнарыӊ калбаа-биле тайылбырлап бижип турар.

Польшаныӊ «Трибуна люду» солуну Совет Эвилелиниде боттанып турар эде тургустунуушкун дээрге социализмниӊ баштайгы чүрттүнде четчип хөгжээн үүлдерни улам ханыладырыгга шын тыптыган теоретиктиг болгаш политиктиг харыы болуур деп бижээн. Эде тургустунуушкун чаа ниитилелдиӊ хөгжүлдезинде чаа үе-чаданы ажыткан чүтула болуушкуннарныӊ бирээзи болур. Чоннуӊ эрге-ажыы, социал чөптүг чорук социализмниӊ чарылбас кезээ, оон алыс бүдүш-шынары болур деп, солун улаштыр демдеглээн.

Венгрияныӊ «Непсабадшаг» солуну Совет Эвилелиниде эде тургустунуушкун чиик эвес, берге байдалдарда эртип турар. Ылыг болзажок ол чорудулганы дүргедедир-биле тодаргай хемчеглерни совет удуртулганыӊ талазындан ап чорудуп турары эде тургустунуушкун эчизиниге чедиртинер дээрэн билдингир апарган деп демдеглээн.

СЭКП Төп Комитединге болган хуралдың түнелдериниге хамаарыштыр капиталистиг чүрттарныӊ массалыг информациязыныӊ чепсектери база-ла тайылбырларны кылып турар. Советтер чүртүнүӊ бодунуӊ амыдыралыныӊ бүгү талаларынга эгелээн эде тургустунуушкунуну эчизиниге чедирер дээш шиитпирлиг туружун турарын олар демдеглеп турар. Чижээлээрге, Франциияныӊ «Монд» солуну эде тургустунуушкуниӊ эргежыын камгалаарынче утланган улуг кыйгырыг Москвага болган деп бижээн.

СОЦИАЛИЗМ ЧҮРТТАРЫНДА

● **СОФИЯ.** Болгарияда эңне иептерецгей сад культуразы болур яблоктарны өстүреринииӊ интенсивтиг технология-зынга машиналар комплекизин кодээ ажыл-агыйны механизастаарыныӊ болгаш электрижидериниӊ Софияда институдуӊ ажылдакчылары чогаадып кылганнар. Дүржулганыӊ көр-гүскени-биле алырга, ону ажыглаары материалдыг чарыгдалдарыны 50 ажыг хуу эвээжедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хөй катап улгатпас.

Институттуӊ ажылдап кылган техниказы ол чугула культураны өстүрери-биле холбашкан бүгү ажылдарны механизастаар арганы берип турар. Элээн каш чаа принциалдыг шиитпирлерни база ажыглаан. Чижээ, мурнуида ханызы-биле черни аңдарып турганыныӊ орнуунга хөрзүнүӊ үлүрертин турар. Өске онзагай чүүлү — минералдыг чемишчидилгелерни ханыладыр чаштырары болур. Ол чорук улуг ажыктыг болуп турар. Хөй үени чарыгдаарын болгаш хөй күш үндүрери иеген турган миштарыныӊ будуктарын таарарын долузу-биле механизастаан. Дүжүт ажаалдазыныӊ үезинде садтарга хааржактар чаңчыл болганы ышкаш овааламас, чүге дээрге, комплекс белеп продукциниы чүдүрүп, дүжүрүп болгаш өскээр соортуп турар. Оон-биле кады бүгү-ле ажылдарга ол-ла машиналар ажылдап турар болгаш ажылдың хевириниӊ аайы-биле оларга немелде механизмнерни кожуп турар.

● **БУХАРЕСТ.** Румыниияныӊ Кара далай эриниде бо чылын туристер баазаларыныӊ, аалчылар бажыңнарыныӊ болгаш кемпингнериӊ четкизи элээн калбарар. Бо чылын маңаа 100 муң ажыг туристер, оон иштинде Совет Эвилелиниең туристер кээп дыштанып. Констанца хоорайныӊ сонгу чүгүнде «Дыштанырга сууру» дээр турвстериӊ чаа комплекизин ажыглалга киирер. Ында бажың бүрүүн чүрттүӊ янзыбүрү уезделиринге шынар болган стиль-биле каастап туткан. Туристериӊ культурлыг улут программазы маңаа турар. Улусчу музыканыӊ фестивальдары, профессионалдыг болгаш бот-тывынгыр ансамбльдер оюн көргүзер. Дыштанып турралар далай эриниӊ тураскаадлыг черлерин көрүп дзлайга селгүүстээшкинин кылып, спорт маргылдааларынга киржип болурлар.

● **БУДАПЕШТ.** «Аяк шай ижеринче чалап тур бис» — венгр пайысчалдың «Корвин» дээр тоң универмагтарыныӊ бирээзинде костюм келген чаралаа бижик баштай садып алыкчыларны кайгадыпкан. Ынчалза-да алээн каш хонгаала универмагка кээп турарларга ол чаңчыл болуу берген. Ындыг чаланга —садып алыкчылар-биле харылзаалы быжыглаар талазы-биле чүрттүӊ эң улуг даараныгга будүрүлгези болур Будапештиде Май бирги аттыг фабриканыӊ модельериниӊ ажылының чаа хевири болур. Фабриканыӊ кылыгларын садып алганнарны тускай үезе аяк шай ижеринче чалап турар болгаш идик-хептиӊ чаа модельдерни оларга көргүзүп турар. Ында олар будүрүлгениӊ модельериниге ужураажын, оларга фабриканыӊ кылыгларынга хамаарыштыр боттарының санаал-дарын киирип турарлар.

● **ХОШИМИН.** ВСР-де эңне баштай тургускан төөгүүлериниӊ ассоциациязыныӊ сорулгазы — Вьетнамда боон турар революстуг чорудугаларны марксизм-ленинчи туруштардан, ВКП-ниӊ удуртукчу ролюн көргүзери, ол мышкаш Совет Эвилелиниӊ обществоведтери-биле кады ажылдажылганы калбартыры. Оон кежигүнери ВСР-ниӊ мурнуу чүрттүүн төөгүүлериниге провинцияларныӊ болгаш хоорайларыны революстуг эртикен үезиниӊ дугайында эртем ажылдарын белеткээриниге дузалаарлар. Ол хөй-нияти организациязында төөгү эртемнерни өөренип турар 3 муң ажыг кижини каттыштырар. Ол болза эртемденнер, дээдги өөредилге черлериниӊ болгаш школаларныӊ башкылары, эртем библиотекаларыныӊ, төөгү-революстуг музейлериӊ болгаш архивтериниӊ ажылдакчылары.

Тургузукчу хуралга ассоциациянын уставын бадылаан болгаш баштаар черни соңгаан. Улут Октябрьныӊ 70 чылынга алдар болдуруп Хошимин хоорайныӊ төөгүүлүери Индий-Кыдат улустарныӊ салым чолугга Октябрьныӊ социалистиг Улуг революциязынын салдарынын дугайында монографияны парлап удуртериин төлевилээн.

(СЭТА).

ХОЛГААРЛААШКЫН

ГАВАНА. Преиса Латана агентилелдиӊ дыңнадып турары-биле алырга, Панаманыӊ улусчу партизы (ПУП) ол чүрттүӊ иштики херектеринге Каттышкан Штаттарныӊ ыят чок холгаарлап киржип турарын шиитпирлин-биле буруу шапкан. Панамада чүртта байдалды доктаамал эвес болдурарын ореландырып, чүртта иштики политиктиг байдалды чидиглендирип турар оппозицияныӊ барыын үзелдиг партиялары америк элчин черинииӊ айтыышкыны-биле хөделип турар деп. ПУП-туӊ мегделелинде айыткан. Бар түүрар доктаамал эвес чорук чүүле Каттышкан Штаттарга ажыктыг, олар 2000 чылга чедир океаннар араазының суг оруун Панамага дамчыдып бээрин кандыг-даа аргабиле болдурбазын күзеп турар

Барыын үзелдиг оппозициянын чагырыкчы национал демократтыг эвилелге удур демиселиниге чүрттакчы чонну киришпеэнче болгаш АКШ-тыӊ семээшкининден Панаманыӊ национал эрге-ажыктарын камгалаарынче улусчу партия кыйгырган.

(СЭТА)

БУРУУДАТКАН

ДЕЛИ. Пакистаниӊ улусчу национал партизыныӊ даргазы Абдул Вали хан Исламабадтың ёзу-чурумуун «Азиа дипте АКШ-тың ямбызыг эвилелчиин» деп адаан. Бомбейде ЮНИ индий агентилелге интервьюзунга АКШ-тың Пакистан-биле чоокшулажырыгга идигин Иранга шахтың (хаанның) ёзу-чурумунуӊ дүжүп батканы берген деп, ол айыткан. Ол кавыга бодунуӊ холгаарлап киржилгезин агартыр соруулга-биле Вашингтон оон соонда Афганистанны долгандыр туруп келген байдалды ажыглай берген.

Пакистаниӊ улузуи ангылап чарары-биле Исламабадтың чагырыкчы бөлүктери янзы-бүрү каржар аргаларны хереглеп турар деп Абдул Вали хан овазалап демдеглээн. Оларныӊ ыңдыг политиказының түннели Карачи болгаш өске чамдык хоорайларга янзы-бүрү этниктиг бөлүктериниӊ төлээлекчилериниӊ аразында хан төгүүшкүннүг мөсилдежишкиннер болган.

Сонгу-барыын провинцияда будүрүп турар наркотиктерни чажыды-биле сатказ, ону байырыгга ажыглап турар деп Пакистаниӊ дээдги шериг командылалын болгаш улуг хөреңгитеннерни Пакистаниӊ улусчу национал партизыныӊ удуртукчузу буруудаткан.

(СЭТА)

БУРУУ ШАПКАН

ДЕЛИ. Америк политиктиг ажылдакчыларыӊ сүт адазына чоруур совет хемелер Никобар ортулуктарда индий баазаны ажыглап турар дээр дугайында неитереткен барыын чүктүӊ парлалгазының недетледилерин «үидезин чок болгаш мөге» деп Индияныӊ ДХМ-ниӊ төлээлекчизи буруу шапкан. Парлалга төлээлекчилери-биле эвилчелиг ужуражыышкын үезинде салган айтырыгга харылаап тура, дашты кыны политика ведомствозуиуӊ төлээлекчизи индий девискээрде кандыг-даа баазаны совет шериг корабльдери ажыглавайн турар деп харыылаан.

(СЭТА).

ЧЕДИР АЖЫГЛАЗА

Ивини садрыныӊ дугайында бижидим. Июль бирээден үженге чедир хуусаанның иштинде ону чорудуп болур арга бар. Иви сазычыларынга төлевирни тургускаш, бо мялдың сүдүн сүт машиназынга тыртпырар болза, совхозка ажыктыг.

Тоора-Хемге 1955 чылда колхоз ивиниӊ сүдүнден сарыагны бүдүрүп турган. Ол продукциняны уруглар садтары, албан черлери, организациялар ажыглап турган.

Июль айда ивиниӊ дүгү түлендилеп дүжер, ону чыып алгаш, ажыглап болур. Дүк каша-даа херек болгай. Ажылчын чарыларының күүзүн чедир ажыглавайн турар бис, оларны күш-ажылга хаара тударының аргалары бар.

В. ХУГБЕН.

БАРЫЫН БЕРЛИН ДУГАЙЫНДА

Айтырыңар, харыылап берээл

Чаддаана хоорайдан Василий Үзек «Шын» солуныӊ редакциязынче мындыг айтырыгны чоруткан: Совет Армия 1945 чылдың майда Берлин хоорайны долузубиле хостаан болгай. Ам чүге ол хоорай ийи аңгы чарлы бергенин? Хоорайныӊ политиктиг, экономиктиг тургузуу, өске чүрттар-биле харылзаазы кандыгыл?

СЭКП обкомунуӊ лектору төөгү эртемнериниӊ кандидады Г. Колмаков ук айтырыгга харыылап, тайылбырны кылган.

Барыын Берлин—өске хоорайларга бодаарга, бир онзагай политиктиг тургузуглуг хоорай. Ол Герман Демократтыг Республиканыӊ төвүнде болгаш үш барыын чүк күрүнелериниӊ чагыргазының адаанда түрүн турар. Хоорайның шөлү 480 дербелчин километр, чүрттакчы ниоу 1 млн. 900 муң кижи. Хоойлудүрүм эрге-чагыргазы чүрттакчы чон 4 чыл хуусаалыг соңнө алыр, депутаттар палатазы, (парламент) а күүсекчи эрге-чагыргаиы бүргомистрбаштаткан сенат (чазак) боттандырып турар. Бо хүннерде сенат христиан-демократтыг болгаш хостуг демократтыг партия деп ийи бүржуаз партиядан тургустунган.

Барыын Берлин —улуг бүдүрүлге төвү хоорай. Хоорайныӊ экономиктиг амыдыралында чүгула чүген кол иеүрүүзүнда барыын герман болгаш американ капиталга хамааржыр улуг монополистиг каттыжыышкыннар эзлеп турар. Хоорайда кем-херек үүлгедиишкиннери, наркомзиия, нүгүл, хоп-меге чорук дээш бүржуаз делегейниӊ бүгү-ле шончүктүг «аарылгары» хүн бүрү болуп турар. А эң-не берге социал ажыг —ажыл чок чорук. Ам Барыын Берлинде 90 муң хире кижи ажыл чок. Биржадан ажыл дилеп, эзлчег мәзэн кижилер улам көвүдеп ажыл тып алырының аргазы улам эвээжеп турар. Хоорайныӊ ажылчы чону боттарының политиктиг болгаш экономиктиг эргези дээш шудуруу демисеилп чорудуп турар.

Барыын Берлиниӊ чүрттакчы чонуӊуӊ хөй кезии Европа континентиге дайын айылыг чок байдал тургустунар болза үүле ынчаш оларныӊ келир үезин аас-кежиктиг боон болур деп чүвеин эки билирлер. Хоорайныӊ тайбыгга ынакшылдыг бүгү күштери дайын чепсээн эңдере бүдүрер чорукка удур база американ боо-чепсектиг Европага моөңнээрин соксадыры дээш демисежип турар. Хоорайныӊ тайбың талалакчылары бүгү Барыын Берлин дүрүм ёзугаар ядролуг чепсек чок зона кылдыр чарлаттынган турарын чедип алыр дээш эвээш эвес күүзүн үндүрүп келгеннер.

Герман Демократтыг Республиканыӊ девискээринде политика талазы-биле аңгы үзелдиг бир болуглел канчан тыптып келгеинл, Берлиниӊ ийи аңгы чарлы бергенинде кым буруулугул? Дайын сөөлүүнүӊ баштайгы чылдарын сактып көрээлиңер ССРЭ, АКШ, Англия бо үш күрүнеииӊ 1944 чылдың сентябрь 12-де Германияныӊ аңгы-аңгы зоналарыны үлештиреринииӊ база «Улуг Берлиниӊ» башкарар дугайында Дугуржулганыӊ протоколунда 1945 чылдың Ялта болгаш Потсдам конференциязыныӊ дугуржулгазыныӊ ёзугаар Берлин совет, американ, англ, француз деп 4 секторга пардынган тургаи. 1945 чылдың июньда барыын чүкте эвилелчилериниӊ чамдыызы хоорайже киргеш, оон мурнуида кылган Дугуржулгалар ёзугаар олар боттарынга хамаарышкан хоорайныӊ барыын секторунда девискээрлерни холга алганнар. Барыын күрүнелер оккупациянга киржир эргезин ажыглап алгаш хоорайныӊ моон соңгаргы хөгжүлдезиниӊ демократтыг орууда дутлай боттарының хамаарышкан секторларынга Подсдам дугуржулгазының утка-шынарын хажытканнар. 1948 чылдың июнь 18-те Германияныӊ барыын секторларының акша реформазын чоруткан, а ол-ле айның 23-те ону барыын секторларга иелтеткен. 1948 чылдың декабрь 5-те хоорайныӊ чөөн болгаш барыын деп ийи кезекке чарлырын хоорай парламентизиниге соңгулдаал болган. Ынчангаш Чөөн Берлин, Барыын Берлин кылдыр хоорай ынчаар чарлып чорут кан.

Барыын Берлиниӊ шак ынчаар тыптып келгениниӊ башгайгы хүнеринден эзлеэш барыын чүктүӊ каргыс күштери ону чүрттар аразының харылзаазын чидиглендиреринииӊ. Герман Демократтыг Республикага база өске-даа социалистиг чүрттарга удур ажыл чорударының төөгү кылдыр ажыглап эзлээн. Ындыг үүлгеднишкиннерни чок кылыр үзүткээр соруулга-биле ГДР-ниӊ чазаа өске эвилелчи күрүнелери-биле сүмелешкеш, 1961 чылдың август 12—13-те Берлиниӊ айыыл чок чоруун камгалаарының хемчээн алган Герман Демократтыг Республиканың найысылалы-биле Барыын Берлиниӊ аразында бетөндан кылган блоктар, шлагбаумнарны кылган, оон соонда узуну 16 километр, бедии 2,5 метр кызыгаар хаиазын тургускан, шыгыы «контрольду кылып турар.

Оон-биле кады Барыын Германияныӊ эрге-чагырга органнары янзы-бүрү кажарлаашкынарны ажыглап, ГФР-ниӊ кызыгаарындан дашкаар туруп турар черлерге хамаарыштыр хоойлу-дурүмниӊ үрээшкиннерин болдуруп турар.

ГДР ССРЭ болгаш өскедаа социалистиг чүрттар ГФР-ниӊ ол үүлгедиглериге удур соксаал чок демиселди чорудуп, хоорайныӊ политиктиг, экономиктиг амыдыралынга тавармычалыг байдалды тургузарының бүгү хемчеглерин ап турар. Ол айтырыгны шиитпирлеп чорударынга ССРЭ, Франция, АКШ, Великобритания бо дөрт күрүнениӊ аразында 1971 чылдың сентябрь 3-те чаргап дугуржулга улуг идигни бергеп. Берлин хоорайның барыын секторларынга хамааржыр үк дугуржулгада чүгаалап турары. «Берлиниӊ барыын сектору-биле Герман Федеративтиг Республиканың аразында харылзаазы бир эвес ол секторлар Герман Федеративтиг Республиканың моон соңгаар кызыгаарының бир кезээ болбас, мурнуида чардыиган дугуржулга ёзугаар ол чүртка шүүт хамаарышпас. Федеративтиг Германия-биле ол секторларны база удуртур чүткүл-күзелдеринден ойталаар болза, Берлиниӊ барыын секторлары-биле Герман Федеративтиг Республиканың аразында харылзаазы чүгле ынчаар тогумчалыг байдалче шилчип болур».

Дугуржулгада Барыын Берлиниӊ болгаш база оон чүрттакчыларының чүрттар аразында сонуургалын камгалаарының эргелери ажылдап кылдыгаи. Ёзулут-ле Барыын Берлиниӊ ол эргелери барыын чүктүӊ үш чүрттарының (АКШ, Франция, Великобритания) аразында «даш октажырының» сылдаа болуп турар.

Дөрт чүрттарның аразында дугуржулга ёзугаар Совет Эвилели Барыын Берлинде өске үш чүрттарның күрүне органнарынче төлээлеттигрев чиигиие консульствозуи. Иштики садыг организацияларының бүрозуи, а база ол мышкаш Аэрофлют болгаш Интурист төлээлекчилерин тургускан. Барыын Берлиниӊ ГФР-ниӊ девискээрииге аргыжылгазы, өске күрүнелер-биле харылзаа-биле бир дөмей, доктаатгыган чижек-норма, хооплу-дурүм ёзугаар кандыг-даа шаптараазын чок чоруп турар. Ынчалза-даа Герман Федеративтиг Республика Бонида амга чедир-ле Барыын Берлинии бодуиуӊ черн кылдыр чарлаарын аажок ыйыдып турар.

Бо чылдың майда Москва, Ленинград, Киев болгаш Рига хоорайларның күүскомнарының удуртукчу ажылдакчылары Берлиниӊ тургустунганыныӊ 750 чыл оюн тавариштыр Берлинге болган хоорай бургомистрлериниӊ ужуражыышкынынче чалаткан турган. Ол ужуражыышкынче келирийдеи олар ойталазынар. Оон чылдагаанны чүдел? Оон чылдагаанны Барыын Берлиниӊ сенадыныӊ мооң мурнуида кылып турган ааваашкыннарынга дүүшпейн, оон тускай статустут эргезин барымдаалавайн, хоорайныӊ ол байырлалынга хамаарыштыр хемчеглер өске агыымче чоруй барган.

Чижээ, бургомистрлериниӊ ужуражыышкынының бичии мурнуида Франциияның президентизи Барыын Берлинге келирге, ГФР-ниӊ президентизи болгаш канцлери эдертип алган кады чоруп турганы базала чылдагаанныг. Ынчалза-даа Боннуӊ политика кылып турар кижилери бо айтырыгга хамаарыштыр кандыг-даа хоойлу-саазыр ажылдап кылып шыдаавастар, чүге дээрге ол херек Барыын Берлин Федеративтиг Германияга бичии-даа хамаарышпас, бөгүн-даа, моон соңгаар-даа оон девискээриниӊ кезиг-чамдыы болбас деп үстүнде көргенивис дөрт чүрттуӊ аразында дугуржулгада тодаргай чүгаалап каан болгай.

Пушкиниң чогаалдарынга ынак мүнмүң киижилер чылдың-на июнь айның бирги воскресеньезинде Михайловское суурга чыглып келирлер. Бо чылын ол байырлал чээрби бир удаа болган. Псков область бо суур культураның тураскаалы апарган. Улуг чогаалчының амыдыралы болган алзылы-биле холбашкан бүгү чүүлдерни ында национал ыдык кылдыр кадагалап турар.

Михайловскоениң хайгаракчызы С. С. Гейченконуң сагыш салыр, харылаар ажылы-ла хөй. Бо байырлалга болган эртем диспуттарын база делегелгелерни ол өөнүң ээзи-биле кады эки белеткээн.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Гейченко кадайы Любовь Джалаловна-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕДИР УЖУРЛУГ

Кайда-даа эде тургустуруушкун чорүп турар болгай. Бичээргә чогаадыкчы иштин киижилери база бо чүгүла херектин мурнуку одуруунда деп бодаар мен. Бичээлээ даа..

Сөөлгү үеде барык чылдың чыгыы эдилере номнарын чырыкче үндүрүп турар. Бичээлээ-даа номчукчу киижиниң сеткил-хөөнүнге четпес чогаалдар бижип турар авторларның ажылдарын номчаашы, ынчаар бодалдарга алзы бердим. Мен маңаа Тывалың ном үндүрер черинге үүген чогаалдарны шүптүзүп багай дивейн тур мен. Номчукчуларның болгаш критиканың үнелелин чаалап алган хөөчүн салгалдың сообиле чорүп олурар чамдык аныяк авторларның үнү дынзыг. Оларны маңаа чижеккедээ кииргеш камчаар. Чүге дизе үүген чогаалдарга хамаарыштыр сайгарылга кылыр диведим. Чүгле сагыжымны өйүп келир бодалдарны илередикседим.

Тыва литературада ажылчын аңгы дүгәйинда яа бижиттинген чогаал барык чок. Бир-даа болза, оны бижип турар иптер ажылчын киижиниң ажыл-амыдыралын билбес болдурдур. Чон арасынче кирбейн, ажиннең-ээлә-даа, чогаал бижиринниң хорааы ол эвес чүве бе? Кижи үтбас чүвезин чеже-даа шырбаирга, үтбас ышкажык. Чогаал база ыңдыг ыйнаан. Аңаа-ла чугаа дыннап, ийи-бир кижи-биле шала-була чугаланнакаш, ажылчын аңгы дүгәйында чогаал бижидим дээрге кайын таваржыр. Ажылчын киижиниң психологиязы ооң бүдүрүлгеге хамаарылгазындан үлегерлеттинер деп бодаар мен. Ынчангаш ажылчын аңгы дүгәйын чугаалаар дээш, бүдүрүлгениң системазық бет сазында дег бөлүрэ негеттинер.

Чамдык чогаалдарны номчурга, дыл-домаа чедеп, ында кедүртүнүп турар айтырыглар, ның хары утка чогу киижиге кайгазы бергилээр. Чогум-на ыңдыг номнар садыг делгизинге ыңдыг-ла турар болза, даразында номун чүге парлаарыл?

Бистең ынчаа-даа, эгелеп-даа чогуур авторлар хөй-дүр. Оларның ажылдарын номчуурга, чеде идегел узуг. Ынчангаш үе эштериниң ажылдарын дарын парлаарын өөренип керде. «Улуг-Хем» дээш чечен чогаадал альманагы бар болгай. Оны журнал кылдыр эде тургузуп көрбе кажан болурул? Чүге дээрге бистер номчукчулар, база тыва чогаалдарны хөйү-биле маңаа олурар-дыр бис.

Бо үүгле хөзә бодалдарымнар. Өскээр биле турарым база магат чок. Бичээлээ-даа чогаалчылар номчукчуларга көрбеңнер үткээш, уран-чечен бедик ажылдарым бараалга-дыр үүлэлгезин күүседир ужурлуг.

Д. МОНГУШ.

Тереңг-Хөл суур.

Ном болгаш номчукчу

КҮЛЬТУРЛУГ БОЛУР

Чоохта чаа, дыштаныр хүнниң бирээзинде РСФСР-ниң алдарлыг Тыва АССР-ниң улустуң артизи Күжүгет Хеңзиг-ооллуң цирк бөлүүнүң концерти Ноғаан театрга болган. Биезки-ле чаңым-биле де бердим, ынчалзажок аңаа көрбээнимни көрдүм: аайын тыппас мен, хамык улус сандайлар кырында дистиндир тургулаткан. Ынчаар көөрү боттарынга халалыг, шыланчыг эвеспе. Че, ол-даа каңчаар, берге чүве, кырган киижилер сандай кырынче үнүп шыдавзс, а бичии уругларга дезмей-ле көзүлбес.

«Культуразың кулурга болган чиген». Мээң үемде тыныгган бо үлегер домак сагыжымга кирдң. Эгелиринин каңчаар, оскээртен келген чон ыңдыг чүдүүсту көрүп база магаттоок. Чүгле болуп бодаар, ыңдыр арын-нүүрүн болгаш культуразын ышкынган ол улустуң чурумчудар дружиниктер-даа көзүлбес. Даштын ийи шагдаа бар, олар ол-ла черинге концертти төндүр хөөрежип кагдылар.

Ынчаш турувуста кәрәңгылап келген, а театрда чырык кимрбээн. Ол база элдеп, көрүлде чаңгыс бо эвес болгай. Черле театрның иштинээ хырлыг, ында-мында саазын болган ескә-даа бөктүң хөйүн. Бо бүгүнү пьяктың ажылдакчылары дарый эдер үжурдуг.

М. ШУР-ООЛ,
пенсионер.

БАЯННЫГДА АЯННЫГ-ЛА

ка чараш дыңналыр. «Баян чокта ыры турбас» дээрге черле чөптүг. Тыва уран чүүл бодунуң сайзыралын баян үдегезиндең эгелээн. Республикага музыка училищезин чок турда, Кызылга тур баянистер курузу безин ажылдап турду. Оны дооскааннар ам-даа ойнап чоргулаар-дыр.

Көдээниң аныяк-өскенинин арасында баянга ойнаптар киижи сөөлгү үеде дыка ховартаан. Агитквартирлар, коллективтер арасынга концерт болур дээрде, кайда-ла баян ойнаптар киижи барыл, оны бәрәкә хүнзәжир чыгмы апарган. Садыгларда баян чыдыг турар. Мээң үемде ол кончуг ховар бараан турган.

Алдан чылдар эгезинден баянга салым-талаңнылар дыка өскен турганын ам сактып тур мен. Кежээлерде суурнуң ол-бо талазындан таварлыг аялгалар дыңналып келир. Аныяктар чыыглан черде бииңга үдеттирип алган ооң ыңдыгдаан үүгүүн ажыл-биле чараш ырлар чаңгыланып турар бөөр чүве.

Тыва улустуң ырларын баянга үдеттирип алган күүседирге, дыка ээнирг. Чамдык аялгаларны баянга үдәәр кылдыр чогаалчы кааң болгудаар бөгә хөзәмүн хереселлеринге таарыңнаш аялга турбас болгай. Чүгле баянга үдәәрге чараш дыңналыр аялга дээрим ол-дур ийин.

Сөөлгү үеде ыры-хөзәмүн ансамбльдери сайзыран орар. Ында багай чүү деп, харын эки мышкажык. Ынчаарга олче эмин эртпүр кичээнгей үгланыдыргаш, баян гармонь болган ескә-даа хөзәмүн хереселлерин үттүп алырга таваржыр бе?

Бо талазы-биле бодум хүүмдә санаалдыг мен. Чер-черде музыка школалары бар. Аңаа баяныстер болуун сайзыралыр үе келген. Чүгле школаларга эвес, клубтар болгаш ескә-даа черлерге баяныстер бөлүүмүн турулга чүл? Бистиң район-муң культура киличизиниң эргелекчизи А. Доржу баяныстер күрүүн турузарын сүмелеп турар. Оны бодум хүүмда дегкир мен.

Районга ыяш-бүүр көрүлдер үрүүлүү болуп туруу. Аңаа баян-биле үделеннин ырай кошкаа кончуг-дур. Ынчангаш хөй үнүүг ырлар корүккүлеримиң сеткилинге четпейн бергилээр.

Баян-биле үделеннг ыры дыка чараш дыңналыр. Моңу катап хөзәмүзер болза экн дел санаалдыг мен. Өскелер мен» база каттыжар боор.

Ш. САЛЧАК,
уран чүүлдүң хоочуну.
Сут-Хөл район.

Мээң саналым

Бежен чылдардан эгелеп уран чүүлге доктаамал киржип келдим. Амга чедир, ажылдап турар черимниң айым-биле аныяктарның уран чүүл көрүлдезин удуртуп тур мен.

Назыным иштинде уран чүүлден халбактанып чоруур болганымда, каяа-даа, кандыг-даа концерттерден чыда калбас-тыр мен. Бо-ла көрүп чоруурга, сөөлгү үеде көдүз культура одагларындан келген концерттериң ыры үдеглеп кошкап бар чыдар. Чарлакчы үш, дөрт, беш үнүүг номерин чарлаптар. Күүседезин дыңнап олурарга, дөңгүүле ийи үнге дыңналыр.

Ук четпестериниң үнүп кээп турар чылдагааны чаңгыс. Сөөлгү үеде баян-биле үделенг көңгүс уттундурүп бар чыдар. Орус улустуң ырларын баян азы гармонь-биле үдәәрге, ды-

СОНУУРГАДЫВЫС

Мээң аныяк шаамда аалдар аразында ыры болза дыңналыр. Ылангыя мал кадарар киижилерниң бир кылыр ажылы ол. Ам ыры турдук, ескә-даа аас чогаалы ховар дыңналыр апарган. Ынчангаш «Чонар-Даш» агиткультбригадаңың концертин Бай-Тал суурнуң чону көңчуг сонуургадывыс.

«Чонар-Даш» — бистиң Бай-Тайга районда Кызыл-Даг суурнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң агиткультбригадазы. Ооң түрүгзукчуларының бирээзи — ында Культура бажыңының эргелекчизи Монгуш Санчаа. Ол коллективтиң тараажылар, малчыннар дээш, четпээн черни чок. Баргаш черинге кожамыктар, дүрген чүүлдер, хөөмей болгаш хөгжүм чаңгыланып турар.

Концерт солун болду. Ылангыя 75 харлыг Салчак Күмүшооллуң кожамыктаарын, оңгу класстың өөренекчизи Төре Чайлаг-ооллуң сыгыртырын маргададым.

Х. КАРА-ООЛ.

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

Республиканың Культура министерствозу, профэвилеллерниң эки тура күш-культура, спорт иштинде культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының эзчеглиг спартакиадазын Кызылга организастаан. Аңаа районнарның көдәә культура бажыңнарының методистери, режиссерлар, хөгжүү талазы-биле специалистер, бот-тывынгыр артистер массалыы-биле кирәшкен. Чүге дизе спорттуң сес хевирлеринге барык 250 күш-культуржулар ол маргылдааларга кирәшкен.

Культура ажылдакчыларының спартакиадазының программазында волейболга, стол теннизинге, черниң узуун халыырынга, 100, 500 болгаш 1000 метриң дистанцияларынга база 4х100 метриң эстафетазынга чарыш болган. 25 метрден боодалгага маргылдаалар организастыг эрткилээн.

Волейбол маргылдаазынга иштизи-биле 17 команда шаңналдыг черлер дээш үш хүн ойнаан келген. Бөлүктер аайы-биле чоруткан маргылдаазының түңнелинде Бай-Тайга районнуң культура ажылдакчыларының командазы Каа-Хем районнуң төлээлерин 2:1 санга утказ, спорттуң ол хевирингге бирги черни эзләән.

Стол теннизиниң оюннары база үр уламчылаш доозулган. Эр улус аразынга республиканың хаш даңкыр чемпиону Анатолий Серен база хереәженнерден Улуг-Хемде Кызыл-Даг суурда көдәә Культура бажыңының директору Алдынмаа Назыты олар хүүда бирги черни эзләәннер. Мәңгә команда талазы-биле республиканың Культура министерствозунуң күш-культуржулары тиилээн.

100 метриң чарыжында эң болгаш хереәжен улус аразынга Бии-Хем райкүүскомунуң культура килдизинниң ажылдакчызы Мерген Монгуш биле Кызыл районуң төлээзи Ирина Сундуй олар түс-түзүндә мурнап келгеннер. М. Монгуш узуунун халыырынга 5 метр 55 сантиметрни ашкаш, хүүда база бир шаңналды чаалап алган.

500 метриң дистанциязынга Тандының күш-культуржузу Алдын-кыс Сарыглар мурнап келген. Ол аңаа 1 минута 41 секунда үени чарыгдаан. А эр улустуң 1000 метриң дистанциязынга Тес-Хемден Шолбан Кызыл-оол эң шалыпкын маңнаан.

Боодалга маргылдаазынга Культура министерствозунуң ажылдакчызы В. Кертик-оол биле Кызыл хооркүүскомунуң культура килдизинниң төлээзи Э. Монгуш (хереәженнерден) оларның көргүзүүр эки болган.

4х100 метриң эстафетазы чидиг байдалга эрткен.

Баштайгы старттар болган соонда таңдыжылар мурнап турган. Ынчалзә-даа Кызыл районуң командазы кашпагай маңнаш, маргылдаанның бо хевиринге тиилээн. Оларның үези — 55,2 секунда болган. Ол командадан чаңгыс секунда отталдаш, бии-хемнилер ийнги черни алган.

Маргылдааларның түңнелинде Бии-Хем районнуң культура ажылдакчылары ниитизи-биле бирги черни эзләәш, шилчиир кубокту, өртектиг белектерни чаалап алган. Ук комизианың удуртукчузу Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы М. М. Оюн маргылдааларга боду идепкейлиг киржип, организакчы чоруун көргүскеп.

Бай-Тайганың болгаш Таңдының культура ажылдакчылары ийнги-үшкү шаңналдыг черни эзләәннер.

Маргылдаанның оргкомитедә болгаш судья коллегиязы келир чылын болур спартакиадага спорттуң чамдык хевирлеринге маргылдааларны немей чорудар талазы-биле шиитпирин хүлээп алган.

Улуг Октябрьның 70 тыл оюнга гураскаакталган республиканың культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларының IV спартакиадазы организастыг деннелге эрткен.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: волейбол оюннары болгаш аңаа тиилээн Бай-Тайганың бөлүк культура ажылдакчылары; эстафетада хереәженнер.

Авторнуң фотолары.

СПОРТ

АЪТТАНЫШКАН

Санитар дружиналарының аразынга Кызыл хоорайның бирги черн дээш марсылдаага республиканың Статистика эргелелиниң командазы бирги черни эзләән. Тыванның электри четкилериниң болгаш үлетпүр баразаннар садыының коллективтери ол маргылдаалларга идепкейлиг киришкеп.

Маңаа тиилээн команда Барнаул хоорайга эртер зона маргылдаазынче чорупкан.

А. ЗАХАРОВ.

СЛЕТ ДООЗУЛГАН

Кызылдан мрак аңгыда «Тайга» станциязының чурумалдыг черлериниг республиканың башкыларының XIV слёду чоокта чаа эртикен. Аңаа Сут-Хөл, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш Кызыл районнуң башкылары идепкейлиг киржип, туризмни школаларга иептерлир талазы-биле чамдык үүлдерни көрүп, биилп алганнар.

О. ШУКНЕЙ.

ШКОЛАЧЫЛАР АРАЗЫНГА

Улуг-Хем районнуң школачыларының аразынга туристи слёт Арыг-Бажы суурнуң чоогунда делгем алаакка эрткен. Черниң байдалын, ооң ут-шинн тодарадырынга база кадырберт шаптараазынныг черлерни эртеринге Шагаан-Арыгның, Арысканның болгаш Арыг-Бажының школачылары белеткелдиг чорууп киргүскеп.

Х. ОЯДАН-ООЛ.

ХОСТУГ УЕЗИНДЕ

Мөңгүн-Тайга районда Мугур-Аксы суурда хамаарышкан ажылынга, өг-бүлезиниге болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар хереәженнер хөй.

ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтан Зинаида Хүлер-оол, эмчи Зоя Балды, Зоя Даңзы, харылзаачылар Татьяна Демчик, Роза Хомушку, башкылар Зоя Шомбул болгаш оон-даа өскелер спортчу хемчетлерге доктаамал киржип, ажылдөлүн ашаа өөредип турарлар.

З. ДОҢГАК.

Новосибирскиниң совет садыг институдунга

аразында мергежиллерге конкурс чокка болгаш кооперация системазындан тускай чылда ёзугаар өөренирин күзәән киижилерниң документилерин дужаарын Тыва республотребсоюз дыңнадып тур:

— Аъш-чем бараанарының болгаш аъш-чемге хамаарышпас бараанарның товароведениези.

— Ниитиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш организастаары.

— Садыг экономиказы.

— Бухгалтер учёду.

— Ревизия болгаш контроль.

Тускай чылдагга хамаарыжыр киижилер район чагыргазының албанынга хамаарышкан документилерин боду экээр.

Тускай чылда ёзугаар экзаменнерни август 1-ден 20-ге чедир Новосибирскиге дужаар. Белеткел курстары июль 13-те ажыттынар.

Тускай чылданың документилерни июнь 22-ден июль 6-га чедир хүлээп алыр, беседалажыышкын июль 7-де болур.

Конкурстан дашкаар киреринең документизин июль 20-ден 27-ге чедир хүлээп алыр, беседалажыышкын июль 28, 29 хүннеринде болур.

Документилерни дараазында адресче дужаар: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 31. Республотребсоюзтуң кадрлар килдизи.

Ажылче чалап тур

Тыва республотребсоюзтуң баштаар черн ажылчыннарыы (тур): септелге-тудуг ажылдары кылыр бызанчыларны, газомыкчыларны, штукатурщуларны, печниктерни ажылге дүрген чалап тур.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 31. Ниити киличиске ажыл шагының үезинде келир. Телефон № 2-30-01.

Улусчу чогаадылганың болгаш культура-чырыдышкын ажылының республика эртем-методиктиг төвү методистерни болгаш музыка секторунуң эргелекчизи (дээди тускай эртеминг болгаш башкы эртеминг-даа болза ажырбас) база машинисткыны ажылге чалап тур.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 15. Телефонар № № 2-48-62, 2-54-00.

ТВ

ИЮНЬ 17-де

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15—«Игорь Саввович». Уш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүүр. 1-ги сериязы. 9.20 —«Бүүрек чиг-даа болза, эдептиг». 10.20 —«Бистиң бажыңывыс». Телекурнал. 11.05 —11.15 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «Ставрополь хоорайның хүүгү». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүүр. 16.55 —«Мастер кыс». Телеочерк. 17.20 — «Кезээде хүн чырып турзын». Грузиялың уругларның уран чүүл коллективтериниң концерти. 18.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур. «Ажылдың будүүргүлүүн бедидерде күш-ажылчы коллективтиң ролю». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Дидэшкин. 19.35 —Кадык болуруң күзәәнзе. Туризм. 19.50—«Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 —Резонанс. Политиктиг тайылбырлакчы Б. А. Калягин чорудар. 22.50 — «Алс-кежиктиң сиверге күзәәнзе». Музыкалыг телефильм. 23.25 —23.50—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Скрипка». Фильм-концерт. 8.50 —«Ойлар он алды хараңгыг түргаш». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүүр. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезиниң дүгәйинда. 9.20 —«Кадыр эл». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.35 — «Шүмүрдүүг хоорайның кәбәзизи». Мультфильм. 5-ки, 6-гы сериялары. 11.15 —Немец дыл. 11.45 —«Та болдун, та болбазың». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 12.50 —«Алдын чооө». Яшы-бүүр чурттарның уруглар коллективтериниң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. Италиядан дамчыдылга. 13.50 —Красноярск телестудиязының программазы. 14.20 — 14.30 — Медээлер. 18.00 —Медээлер. 18.10 —Дж. Верди. Операладан үзүндүлер:

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Уругларга фильм. 19.20 —«Азия төвү». Үндүртүлгелер. Медээлер. «Социал программа — боттанымышкында». 19.40 — Делегей байдалының дүгәйинда беседа. 19.50 —Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Гандбол. СССРЭ чемпионады. Эр киижилер. ЦСКА — СКА. (Минск). 20.50 —3. Колан. Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.40— «Кадыр эл». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Сөөлгү-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 7—12 градус чылыг болуур, чамдык черлерге 1 градус соор, 4 градус чылыыр. Хүндүс 22—27, чамдык черлерге 12—17 градус чылыг болуур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 7—9, хүндүс 24—26 градус чылыыр.

Автооруктарга кестүүр эки.

КИНО

ИЮНЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Грог» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Судьба барабанщика» 10.30, «Новые амазонки» 14.00, 16.00 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 13.10, «Мишка, Серега и я» 11.10, «Сошедшие с небес» 15.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Тайный посол» 17.10, 20.00, «Курьер» 15.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Зимородок» 14.30, «Сиртакн» 16.00, 17.40, 19.20 шактарда.

Кызыл хоорайускомуң иштики херектер килдизи база ол ышкаш паспорт столу, куралоинспекция салбыры Найырал кудумчуузунда 120 дугаарлыг чаа туттургаи администрativ тиг бажында турарын Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозу дыңнадып тур.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 карыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдәә ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуң келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуңнуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амзазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүтүү комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3529
ТС 00363

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 18 четверг № 141 (13441)

1925 чылда үндезилеттингеге

Өртээ 3 копеек

АРХИТЕКТОРЛАРНЫҢ СОЦИАЛ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Совет архитекторларының социал харыысалгазы улуг — улуска чогаадыл тургузар, амыдыраш-чурттаарыга болгаш эмнелгелерге эптиг хоорайларны болгаш суурларны тургузар. СЭКП-ниң XXVII съездиниң салган социал-экономиктиг соруглагын бот-тандырып чорударымга идепкейлии-биле киржир. Заводтарны, электростанцияларны, чурттаага бажыңнарын төлевилеп тура архитекторлар келир үе дээш ажылдап турар-лар — ол бүдүрүлгелерге, ол бажыңнарга түгле бистиң чаңгыс үежилеривис эвес, харыда-да XXI түс чылдың кижилери ажылдаар болгаш чурттаар. Ынчангаш, архитекторларның чоп-биле дөрт харылзаазы соңгу он чылдарда чиге берген, оон чогаадып берип турары нинтилели-биле чугаа-лы чиге берген. Ынчаарга болганда архитектураның шынар талазы-биле дениелиш, оон идейлиг-уран утказын, кижиниң мөзү-шынар талазы-биле кижизидилгезинге оон ролюн бедидеп уламчылаар.

ССРЭ-ниң архитекторларының VIII съездизи бодунуң ажылын Москвага, Кремльниң Улуг ордузунга июнь 16-да эгелээн.

Эштер М. С. Горбачев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. В. Талызин, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, В. П. Никомов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны съездиниң делегатта-ры адыш часкаашкыны-биле утказал.

Президиумга сураглыг архитекторлар, партия, совет, болгаш хөй-ниитн организа-циялардың, күш-ажылчы коллективтериниң төлевилекчилерге, дашты-кы ажылчылар база олурушкан.

Илеткелди ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиниң башта-ар черинің бирги секретары А. Т. Полянский кылган.

Съездиге бис Улуг Октябрьның 70 чылынга, эге тургус-тунуушкунуңу ёзулуг-ла революсчу чорудулгазы болуп турар бүгү чуртка тоолуг тө-ле чылын келген бис. Ол чорудулгага эге тургустунуушкунуң алыс соруглазын — бистиң нинтилелривистиң амыдыралының бүгү талаларын чаартырыл, социалистиг тургузугнуң чогаадыкчы күжүн эң-не долгузу-биле көргүзирин чүгүлазының онзалап демдеглээн СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленуму оны-за ужур-дузалыг болуп турар.

Партияның XXVII съездизи архитектураны болгаш каптал тудугну сайзырадыгайдыг-дар талазы-биле кол үндезин соруглазын тодаратқан. Оларның аразында— чурттаага бажыңнарының айтырыг-ларын шиитпирээрин дүрге-дедири болгаш 2000 чылга чедир совет ие-бүле бүрүзүн аңгы квартира алы хууда бажың-биле хандырары киргеп. Социал-политиканың идепкей-жээни-биле холбаштыр со-циал-амыдырал объектилерин тударының хемчээли улуу-биле улгадыр. Күш-ажылга, амыдыралга болгаш кижилер-ниң дыштанырынга эң-не эки байдалдарны хандырып турар чурттаага бажыңнарын, нин-тилел фондуларын болгаш үлетпүр будүрүлгелерни кал-баа-биле болгаш чайгылыш чокка сайзырадыгайдыг-дар болгаш чаартыр ужурлуг. Ол калбак программа бүгү совет архитекторларының ажыл-чорудулгазының утланышкы-ның тодаргайлаар.

Совет архитекторларының хөй санныг чаймналчак чедиш-кинилерин бис чоргаарал-биле адап болур бис. 70 чылдар дургузуда чонну көдүрүп чурттадырының амгы система-зын тургузар, хоорайларны болгаш суурларны күчүлүг үлетпүрүң болгаш социал хөгжүлдени чаартыр талазы-биле кончуг улуг ажылды кылып чорукан.

Чедиишкиниверни тодаргай үнелеп көрүп тура, алдагдал-дарны болгаш частырыгларны шүтүлчүлекчи ёзу-биле көрүндеп атнаарлаар эртеевис чок. Өске уран чүүлдерни бодаарга архитектура чогаалдарын боттандырып чорударынга улустуң коңчуг хөй акша-хөреңгизин салыр. Ынчангаш бүгү нинтилелдиң саналмыр ужурга таварышкын турары бистиң частырыгларывыстың ортаа эмин эртпир улуг. Чогаадыкчы мергежилдиң дениелиш улуу-биле бедидеринден архитекторларның хамаатызы бышкам чорду бөгүн илереп болур. Бистиң чогаадыкчы эзилеливис эге тургустунуушкунга болгаш совет нинтилелдиң хөгжүлдезин дүргедедирингге тодаргай, ажыл-ишчи ёзу-биле киржирингге чуртуң бүгү архитекторларын мөөнүзээр ужурлуг.

Сөөлгү он чылдарда архи-тектурада тургустунуң келген тазрымча чок уламышкыны-нарны: хоорайларның кол планнарын тургузарында шын-гы алдагдаларны, чаңгыс аай төлевилээшкинге четпес-терни, үлетпүр болгаш көдөө архитектураның болгаш өскелерде чүүлдерни оратор сайгарган. Эң кол чүүл — хоорай тудукчуларының кичээнгейинден кижиниң бодуунуң бажың-ыңга, кудумчуунга, бодуунуң чурттап турар черинге, бой-дуска оон чаңчыккынын оваарбайн барганы болгур.

Чурттуң амыдыралының эң чугула болуушкуннарынга тураскаатқан тураскаал комп-лекстерни болгаш тураскаал-дар тургузарынга чогаадыкчы улуг частырыглар бар, гиган-томания сүрег, хаастаар, көөргеттинер чорук кол ута-лыышкын болу бергеп.

Архитектура теориязынга болгаш критиказынга кадр-лар белеткээринге айты-рыгларынга оратор доктаагап. Архитектураны сайзырангай-жыдарының айтырыгларын ол чугаалаан.

Бистиң чогаадыкчы эзиле-ливистиң ажыл-чорудулга-зында эге тургустунуушкун кижи факторун идепкейжидери-нче, ол хемчеглериниң ком-плексизин боттандырарынче утланган турар ужурлуг.

Архитекторларның тудуг комплекстери-биле харылза-ларын быжырлары, архитек-тура-тудуг практиказын хөгжүдери-биле архитекторла-рының аразынга сөөлгү-өөлгү солчулгазын доктаамал чорудары чугула. ССРЭ-ниң архитек-тура-тудуунуң комплекстиг программазын чогаадып тур-гузар ге келген. Аңаа идеологтуг, социал болгаш улус ажыл-агыйының перспективтиг соруглагларын база ол ышкаш архитектура-тудуг комплек-стериниң бүгү адырларын эге тургузарынга хамаарышкан системаны хаара тударын чугула.

— Бистиң мурнувуста улуг болгаш берге ажыл турун тур-рар. Тодаргай ажыл-херээ-биле эге тургустунуушкунну детиктир, бистиң архитектура-бысты чаа дениелче көдүрер, бистиң хоорайларывысты болгаш суурларывысты улам чараш чаагай болдурар ажыл-бүгү чүүлдерни кылыр ужур-дуг бис—деп илеткелчи түнелиниде чугаалаан.

ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиниң Төп ревизия ко-миссиязының илеткелиг оон дарказы С. В. Демичов кылган.

ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиниң Уставының чаа эдилгезинин төлевилелиниң дугайында илеткелди башта-ар черинің секретары Ю. П. Гнездовский кылган.

Оон соонда илеткелдер та-лазы-биле сананнар эгелээн.

Июнь 17-де ССРЭ-ниң Ар-хитекторлар эвилелиниң VIII съездиниң ажылын үргүлүүлээр.

(СЭТА).

КОЛЛЕКТИВИЗМНИҢ КҮЖҮ

«Социализм нинтилел айтырыгларын шиитпирээрин моон мурнунда турганындан принцип талазы-биле бир өскээр, тодаргайларга—коллективтиг болгаш демократтыг үндезинге кылып болурун көргүскен, чурттуң хөгжүлдезин бедик чадаже көдүргеп, кижилерге төлептиг, шынчы чурттаарының аргазын бергенә—деп, Төп Комитеттиң СЭКП-ниң XXVII съездизинге Политиктиг илеткелинде демдеглээн. Совет кижилер— социал-экономиктиг чугула айтырыгларны бир дем-биле шиитпирлеп чаңчыкпан. Чижээ, коллективизациянь, индустриализациянь, дайын соолунуң катап тургузуушкунун сактып көрээлиңер. Амгы эге тургустунуушкунну, чурттуң социал-экономиктиг дүргедээшкинин чедип алырын база шак ынчаар найыралдыг, чаңгыс эптиг шиитпирээринче чонну партия кыйгырып турар.

Кижи бүрүзүнүң чаагай амыдыралы дээш бүгү кижилер-ниң туржуру база бүгү кижилерниң чаагай чоруу дээш ки-жи бүрүзүнүң туружу—бистиң нинтилелривистиң дүрмү ындыг. Ол дүрүмге чагыртыры дээрге күрүненип эрге-ажыктарын бодунуң хууда эрге-ажыктары шыкаш хүлээп алыры, бистиң бурунгаар шинчээшкинивиске шаптыктап, чаа, бурунгаар дешилгелиг түүлдерниң моондактарынга удур дидим демиселди чорудары-дыр. Оны чүден эгелээрил? Бир-ле дугаарында, кижи бүрүзү бот-боттарынга бедик негелделиг болурундан, бедик харысалгалыг, бүдүрүлгениң, чиг эттиң, материалдың ёзулуг ээзи болурундан эгелээр. Партия орга-низациялары, күш-ажылчы коллективтер, ажыл-агыйның удуртукчулары кижилерниң шынчы, ак сеткилдиг ажылдаа-рын, сөглээн сөзүнге ээ болурун амыдыралдың дүрмү бол-дурар ужурлуг.

Кызылдың даараныла фабриказының ажылчыннары пехтер, бригадалар, аңгы-аңгы даараныкчылар ортузунда чарыш-ты калбартып, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээл-гелерни күүседириңге күжүн моөнгеп, бир демнит ажыл-лаап, багай эвес күш-ажылчы түңнелдерни чедип ап турар. Коллективте Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга алдар бол-дурган чарышка киришкеш, бедиктен социалистиг хүлээл-гелерин бо хүннерде бөзин күүседип турарлар эвээш эвес. З. Эгият, Е. Ооржак, Л. Стародубцева, Р. Сумба—шупту 50 хире кижи үени мурнап ажылдап, чижек-нормазын ажыр күүседип келгеннер. Ол бүдүрүлге хоорайда мурнакчы кол-лективтериң бирээзи.

«Тиилелге» совхозтуң коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл ооң таварыштыр он ийиги беш чылдың ийи чыл планынга немей 10 тонна эттти, 110 тонна сүттү, 0,7 тонна дүктү база 1700 тонна тараапы дужаарын, 1370 дөрбелчин метр чурт-талга шөлүн ажыглалга киирерин, 1 млн. рубль түңнүг орулганы алырын шиитпирээр. Цехтер, бригадалар чөвүлел-деринің, хөй-ниити организациялариның түлээлери, мурнакчы ажылчыннар, тускай эртемнигler совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң бар арга-нурлавырларын иереп, санап көрүп, оларның-биле сүмележип чугаалашкап, ындыг шиитпирлерни үндүрген.

Коллективтиг өгелээшкиннериниң, дилээшкиннериниң салдары, күжү улуг. Бистиң амгы эге тургустунуушкуну-бустуң үезинде кижилериниң ажыл-херекке хамаарылгазы өскерлип, бүдүрүлгениң, коллективтиң ёзулуг ээзи болурун илергейлеп, тургустунуп келген айтырыгларны боттары де-мократтыг ёзу-биле шиитпирээрин чедип ап турарлар. Ажыл-агыйның, фабрика, заводтуң, бүдүрүлгениң, тудугнуң айтырыгларын ажыы-биле чугаалаашкын шиитпирээрин ажыл-ишчилерниң чогаадыкчы аргаларын ажыдып, бар ку-лавырларыны дилеп тыварының аргазын берип турар.

«Тывамолагропром» каттыжышкыны эртнен беш айлаар планын бүгү техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Каттыжышкынның коллективи чыл өгелээн-деп тура садыг болгаш шиитпирээрге чедип алырын планда көрдүгеминден ажыр бөзин ийи үс муң ажыг рубльдиң бараанныг продукциязын берген. Эң ылаңгыр Кызылдың сүт заводунда А. Катмановтуң, Г. Фадиенконуң, Г. Бороменковтуң бригадалары бо хүнмерде эң күүсенишки-ниниг ажылдап, республиканың совхозтарындан хүн келген тудум улам хөй кээп турар сүт продукциязын ажылдап кы-лырын үргүлүг ажыр күүседип турар. Каттыжышкынның коллективи бо чылын ажыл төлевирииниң чаа системазынче киирерин шиитпирээри. Ол оон-даа хөй немелде курлавыр-ларны дилеп тыварының аргазын бээр. Ындыг шиитпирин коллектив кежигүннери база-ла сүмележип, деминг чугаалаа-жып турган үндүргеннер.

Угаан-бодалдың энергиязын практиктиг ажыл-херектериниң энергиязынче шилчидер,— бо хүнмерде социалистиг коллек-тивизминиң бүгү талаларын олче утланган турар ужурлуг. Ки-жи бүрүзүң аңгы-аңгы база бистер шупту кады бүгү чуртта өгелээн эге тургустунуушкун дээш харысалгалыг бис. Кижи бүрүзү бодунуң ажылчын, хамааты, партийин арын-мүү-рүнден үргүлүг айтырар, дүргедээшкинниң херээнге чүнү киирген, кылган мен деп хүн бүрү шүглүнер ужурлуг.

Коллективтиң кижизидикчи күжү улуг. Экономикада болгаш кижизидилге ажылында чаа айтырыгларны шиитпир-лээрин, экономиктиг бодалды боттандырарын күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бүгү талазы-биле күштелдиреринң партия бистем негеп турар. Бистиң нинтилелривистиң коллек-тивтиг эгелерин улам быжыглаарынга күш-ажылды керээлиг болгаш бот-оруулга-чарылгалыг арга-биле организастаарды улуг рольду ойнаар. Коллективте таарымчалыг байдал тур-густукган, кижи бүрүзү боттарының эштериниң канчаар ажылдап, чурттап турарын өки билир, бот-боттары араазын-да дузалажып турар болза, мынчан кижилериниң күш-ажылчы арга-шинээзин каш катап улгадыр, мынчан олар мораль, куль-тура, мөзү-шынар, социал айтырыгларны бир демниг деңге шиитпирлеп турар.

Совет нинтилелге кижи бүрүзү шынчы ажылдаар, социа-листиг нинти чурттагланың норма-чижектерин хажык чок сагыыр ужурлуг. Бис күш-ажылдың сагыыга-чурумун үрээри, алыксак-чиксек чорукче сундулаары, дужүметсиг чорук дээш ышкаш амыдыралда бар чамдык четпестерге удур чидиг демиселди чорудуп эгелээн бис. Бүдүрүлге, ажыл-агый бүрүзүнге коллективизминиң дээштиг салдары улам күштелир ужурлуг.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ИЖИ

«Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжулары бо чылдың эрткен айларында тудуг-монтаж ажылдарының планын он чеди хуга ажыр боттандырган. Тудугжу бригадалар май айда эки ажылдаап, бердингеп даалгазын 46 хуу ажыр күүсеткен.

Наймылалда ийи дугаар тос кезүт чурттаага бажыңнын тудуп турар Л. П. Казанцевтиң бригадазы май айда бригадалар аразында чарышка бирген черии алган. Олар эрткен айда 301 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылгаш, планын 20 хуу ажыр күүсеткен. Бо бригаданың кежигүнери тос кезүт бажыңның сөөлгү каъдың эптеп дооскаш, кырын дуглап турар.

В. Е. Дубининаның, А. Д. Воронининг удуртқан тудугжу бригадалары эрткен айда планның онаалдаларын ажыр боттандырган, күш-ажылчы маргылдазга ийиги, үшкү черлерни эзлээн.

Тудуг эргелелиниң бригада-лары сес айларның планын Тудугжуның дүнү—августың 9-та күүседирин хүлээнгеннер.

СҮТ ПРОДУКТУЛАРЫ КӨВҮДЭЭН

«Тывасүтагроүлетпүр» кат-тыжышкынының бүгү бүдүрүлгелери кол көргүзүглер талазы-биле беш айларның планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. Олар чыл эгезинден бээр садыгларга болгаш нинтининг чемненилге черлеринге даалгадан ажыр ийи үс муң рубльдиң бараанныг продукциязын берген. Пландан ажыр сес үс тонна ажыг сүттү, сливканы, кефирни болгаш эске-даа продуктуларны сайгарган. Бо көргүзүг болза эрткен чылдынындан бир муң тонна ажыг хөй болуп турар.

Бистиң корр.

ДАЛАЖЫР ҮЕ КЕЛГЕН

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг аданынга баар зонаазында бо-летпес ажылдарны оожум тем-пилиг чорун турар. Чылдың чартыы эртер четкен, а ол хирезинде Эйлиг-Хем, Кем-Чыраа суурларда болгаш эр-ги хоорайда 600 ажыг ие-бүле чурттавышаан.

Техника болгаш кижи кур-лавырлары эрткен чылдың деңелиниде арткан-даа болза, бо чылдың тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли ийи катап өскен. «Шагаан-Арыг тудуг» трест болгаш «Крас-ноярскгэстудугнуң» № 3 КМК-зы планныг даалгала-рын күүседир дээш, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн ка-жаптызындан-даа улгаттыр-ып, ажылды органнастаар-ын экижидер ужурлуг.

Ынчалза-даа бо ийи кол тудуг организацияларындан ха-маарышпас чүүлдер бар. Бо чылдың февраль эгезинде рес-публиканың дыка хөй мини-стерстволарының болгаш ве-домстволарының удуртукчу-ларының хуралы болуп эрткен. Анаа эштер В. П. Болбат, С. И. Бородич, И. М. Су-вандин, В. А. Паруинн, К. Д. Оңлар, В. Б. Бендерский, Б. Д. Байыр-оол болгаш өскелерда чүрттакчы чонну болгаш организация, албан черлерни көжүрер ажылды идепкейлиг чорударын шиитпирлээн. Ха-рын-даа Тыва АССР-ниң Ми-нистрлер Чөвүлелиниң Дарга-зының орлавкчызы В. П.Бол-бат суг хөөлбээнин чыдыны-ным белеткел ажылдарынга киржип турар министерство-ларның болгаш ведомстволар-ның төлээлерин ай саныпла ийи катап чыып, күүлеп ужур-дузалыг бо ажылдың чорун турарын шыңгыы контрольга алырын аазаап турган. Ындыг турбуже, бо үениң дургузунда ол айтырыгны түгле чаңгыс катап тургузуп, чугаалажып кээрген. Оон түнелиниде чамдык удуртукчу-лар кылыр ужурлуг ажыл-дарын уттуп, сонгаварладып туруп берген.

Чижээ, Тыва АССР-ниң Агроүлетпүрүүркому (эш Бен-дерский), «Востоксибагропром-проект» институттуң Тыва филиалы (эш Новиков) пемент заводунуң ажылчын зонаазы-ның төлевилел-смета документациязын бирги кварталда тудугжуларга бээр тургаш, ону күүсеткейи бергеп. Хоо-райның үлетпүр зонаазында электри дамчыдылга шугумуу-мүн тудуушуң саадап турары хлеб заводун ажыглалга кии-рерин узамдыктырган. Бо ай-да районо болгаш кежээки школа интернат бажыңынче көжүп кээр ужурлуг, мынчал-даа чаа школаның тудуу-мүн саадап турары-биле бо хемчег база бүтпес.

Бо чылдың үшкү кварта-лында эрги хоорайның ында чүрттакчылары, ында арткан организация, албан черлери дытере чаа хоорайга көөр со-руглаа салдынган. Ону чедип алыр дизе, түгле трест биле № 3 КМК эвес, а суг аданынга баар зонаны харыы-лаар министерстволар болгаш ведомстволар база шимчеги-гир чорууп көргүзер ужур-дуг.

К. ОЮП,
«Шынчы» корр.

Кызылдың Титов кудумчуузунда сезен аал ишти чурттаар кооператив бажыңын Виктор Магда удуртқан монтажниктер бригадазы кылып турар.

Ол интернационалчы бригадада каңнакчылар Виктор Бакланенко биле Владимир Кызыл-оол социалистиг чарышка тиилекчилер болуп, бедик көргүзүглерлиг болуп келгеннер.

ЧУРУКТА: найыралдыг ажыл-ишчи каңнакчылар Виктор Бакланенко, Владимир Кызыл-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Июнь 21— Соңгулдалар хүнү

ОНЗАГАЙ КАМПАНИЯ

Бо чылгы соңгулда кампа-ниязы Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амы-дыралга боттандырар, чурт-тың социал-экономиктиг хөгжүлдезинің соруглаарын, он ийиги беш чылдың планны онаалдаларын күүседир дээш ажылчы чон шалыпчы ажыл-дээн, совет соңгулда система-зын улам сайзырангайдыг-дыр хемчеглерни ап турар ужурун эртип турары-биле онза-лаан.

Соңгулдаларга уткуштур масса-политиктиг ажылды болгаш белеткелдерни совхоз-та партия комитединиң удур-тулгазы-биле 8 бригада эге организациязы организастыг чорудуп турар. Суурда 18 агитбажың аайы-биле хуваап тургускан агитаторларның күжү-биле тайылбыр массаль ажылдарны чонуң чурттап турар черинің аайы-биле чо-рудуп турар бис.

Парткомнуң тускай шиитпир-ии-биле күш-ажылчы коллек-тивтер аайы-биле тускай гра-фик ёзугаар соңгулла тема-зынга политинформацияларны эрттирип турар. Бо чылын чаа бир дугаар соңгуур соң-гукчуларны тускай учётка ап, ынгы агитаторларга хуваап тургускан.

Бо кампания эгелээнден бээр партком агитаторларның, политинформаторларның бол-гаш илеткелчилерниң семина-рын ийи катап эрттирген. Аңаа совхозтуң ажыл-агый түнелдерин, моон соңгаар кылыр ажылдарын, көдөө Со-веттиң девискээринде соңгул-да кампаниязының белетекли-кин чорун турарынга дугай-ында, соңгулда кампаниязы-ның үезинде политмассаль ажылдарның соруглаарын-га хамаарыштыр айтырыглар-га илеткелдерин кылган. Дур-жулгалыг агитаторларның ар-га-дурукчулга соңчулгазын организастаан.

Соңгулдаларга, Улуг Ок-тябрьның 70 чыл ооңга хө-рээлеттинер келесилдарын ындыларын элбин организа-цияллар бүрүзүнге кылдырын астыглаан. Агитпунктуну де-рээк. Оон ажыл планын парт-комга бадылаан.

Ыраккы Балыктыгның, Кар-гының соңгукчуларының орту-зунда тайылбыр-массалыг ажылдарны онда партия эге организацияларын чорудуп ту-рар. Онда коммунист бүрү-зүнге 5—6 ёзалыны быжы-лаан. Олар сурталга ажылын идепкеажиткен. Кызыл-булун-нарны көскү агитация-биле де-рээн.

Бисте чон ортузунда агит-массалыг ажылды чорудуп тургаш, партияның үндүргеп доктаал, шиитпирлерни сов-хозтуң амыдыралы-биле хол-бап, соңгулдага белеткел ажылын чорударынга идепкей-лиг, ак сеткилдиг киржип ту-рар агитаторлар, политинфор-маторлар болгаш илеткелчи-лер бар.

Соңгулдаларга төлептиг ужуражыры-биле совхозтуң чамдык малчыннары, ажыл-чыннары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ол хүлээлгелерни чамдык ажыл-ишчилер чедиишкинниг күүсе-дип турарлар. Балыктыг бри-гадазында хойжу Тамара Данғыр-оол төрүүр 340 хоюн-дан бо хүннерде чаңгыс-даа хураган хорамча чок хэмгалап алган. Оон-даа өскелерни аңаа хамаарыштырып болур.

Он ийиги беш чылдың ийи-ги чылының бирги кварталын-да эът садарының онаалдазын совхоз 104 хуугга боттандыр-ган. Ынчангаш бо чылды ба-гай эвес кергүзүглерлиг эге-леривис.

Балыктыг бригадазынга ту-дуг ажылын сайзырадыр, эрги тудугларны септээри-биле тус-кай пилорамаларны тургузуп, ында дилиг материалдарын бе-леткеп, мал кажаалар ының тудугларын кылып эгелээн.

Кызыл район, Шынаа көдөө Советтеринге депутаттың кан-ыдаттарынга төлептиг кижи-лерни соңгукчулар депшиткен. Райоа Советтиниң депутатта-рының кандидаттарынга ком-сомолчу хойжу А. Шанналны, тудугжу Н. Монгушту, башкы Н. Доржуну, көдөө Советтиң депутадының кандидаттарына совхозтуң мурнакчы хой-жулары Т. Данғыр-ооляу, Н. Бадыны, сарлык каларчызы Н. Бар-Хөөну, ишкин Б. Сал-чакты, тудугжулар К. Кал-занны, Б. Чүлдүмүү болгаш оон-даа ескелерни депшиткен-нер. Ам бо хүнмерде депутатта-рының кандидаттары-биле соңгукчуларның ужуражыгла хуралдары организастыг чо-руп турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга болгаш июнь 21-де болур чер-чер Советтериниң база улус судтарының судьялар соңгулдаларынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш көдүрүлүшаңнуг ажыл-дап турарлар.

С. ЧИГЖИТ,
«Тере-Хөл» совхозта парт-ком секретары.

Бригадирге сөс

ЧАСТЫРЫГЛАРНЫ КАТАПТАВАС

Жданов аттыг совхозтуң хо-ву ажылдыглары Улуг Ок-тябрьның юбилейниң бо чы-лында совхоз 2639 гектар чер-ге тарза культураларын, 1600 гектарга чаңгыс чылдыг си-геннерни, 10 гектарга карто-фельди, 40 гектар шөлге мал чимир брюквалы чаштырып олурткан. Баштайгы өзүмнер көстүп эгелээн.

Эрткен чылдарның частырыгларын катаптавас соруглага-биле ажылывыста чамдык чүүлдерни кылгылаан бис. Мурнуку чылдарда совхозка чаңгыс ишти хову бригадазы турган болза, ам ону ийи чар-ган. Олар бригада керээзи-биле ажылдап турар. Тараа ос-түрер бригадыны Дугаржап Түлүшевия Бегзи, мал чемя белеткээр бригадазы ме-ңүлүтүп турар мен. Ол биске чүнү бергенил?

Ийи механик, ийи учётчик—дерт кижини арыкка тудуп турары ам хорек чок анаргап. Учетту бригадирлер боттары-выс кылып турар бис, а тех-никаны камнаг ажыглаан, оон будүрүкчүлүг ажылдарын чедип алыры дээрге, механиза-тор кижи бүрүзүнүң дорт хүлээлгеп ышкажыл.

Черии, техниканы ажылы-выстың аайы-биле үлешкен бис. Чалгаа, шүүшеп, ажыл шагы үзер чамдык эштер тус-кайлаңган бо ийи бригаданың каймызынга-даа ызырнып пы-давайн, өскээр ажыл дилээр ужурга таварышкан. Хову ажылдарының бачым үезинде бот-боттарывыска дузалажып техниканы аай-биле сайга-рып турдувус. Оон ачызында тараа чаштырылгазын 10 хо-нук дургузунда доостувус, чаңгыс чылдың сигеннерни июнь 4-те бүрүн чаштырды-выс.

Амгы үеде тараа ажлар бригадазының механизаторлары чайны чер ындырылгазын эр-тудуп, комбайннарны белет-ээй берген. Бистер сигеп ке-ирдезинге белеткелди доостув-ус.

Бистиң бригадавыс бо чы-лын нинтининг малынга 2 муң тонна чайгаар үнгеп, 2 муң тонна чаңгыс чылдыг сиге-нерни, 3 муң тонна силосту, 2 муң тонна сенажты, 1800 тонна савакны белеткээр планныг. Мурнувуста турар соруглаңның бедик болгаш ха-рысалгалыг механизатор бүрүзү мелереп билир.

Эрткен кыштаглаашкынның түнелдери бистиң ажылывыс-тың шынарынче оңза кичээн-гейии утландырарын негеп ту-рар. Энир чылын бистиң бо тайга эдээ черге үргүлүү чаъ-тан тургымындан белеткеп ал-ган сигенивистиң, сенажывыс-тың шынары дыка куду бол-ган. Оон түнелиниде совхоз-туң малының чеми февраль эгезинде төнген. Ырак совхоз-тардан улуг өртек-биле мал чеми сөөртүп, дыка улуг бер-гедээшкиннерге таварышкан кедиивис. Мында бистиң бүрү-вус бага бар дээрзин, миннир апаар бис.

Мал чеми белеткелиниче бо чылын үш звено кирер. Бирги звенода 6 сиген машиназы, 4 грабль, 4 волокуша, бир сто-гометатель бар. Ийиги звено 2 сиген машиназы, бир үрүн дургаар ооргалаар грабль, ийи прессподборщик-биле чепсеглеңнер. Үшкү звеного ийи КСК-100, ийи КПКУ-75, 14 автомашина, оңгар таптаар бир К-701 кирер. Техниканың звеноларга мынзыг хуваалла-зын будүрүкчүлүг ажылдаа-рынга дөгүм болур деп санап турар бис.

Бистиң кол сорулгавыс — будүрген продукциявыстың шынары болганда, чамдык чүүлдерни база эге кергеп бис. Шык сиразтарны хурааны-дыры биле бир чаа электро-станцияны, ишкг салгын үрдүрүкчүлерни садыы эккеп ал-ган бис. Ажыл-агыйны баш-карарының чаа ургазы болур шек структуразынче алым ал-ывын 1-де киргеп бис. Ам се-генни-даа, силос, сенажты-да мал ажыл-агыйы цехтиң тө-лээзи болур фуражир биле кол зоотехник чемниң шына-ры лабораториязының түнээ-ни-биле хүлээп алганда, ын-чан бистиң акша-көпеезивисти сааган кылдыр дутурушкан бис.

Нинтининг малынга белет-кеп бергеп чемненистиң эвээш эвес кезиин малчыннарывың, суур чурттакчыларының чаг-лып каан мал-маганы хөйү-биле чип турарын сетиилим хаяыдыгдан хомудап, бижип ор мен. Ынчангаш сумем мындыг курунеивис мал тудар-ын хорувайн турар-дыр, чүү-ле айыттыкпан чижек-норма ёзугаар тудар дерек: малчын-нар нинтининг малын 4—5 ка-тап көжүп турган, оон се-миртилгезин эки организастап, боттарының хуу малынга бир иеекке оналаштыр 2 тон-надан, бир хой азы ешкуге 250 килограммдан эвээш эвес сигенни ыңгы белеткеп алыры дутула. Ындыкта-ла-ажоомнаа-зы кошкак совхозувуст, че-же тыртпазаар бис, бодаңып көрүнер, эштер.

Техниказ талазы-биле чеп-селгелигиннвс бигай эвес. Си-гени кезер ааът машинала-ры кажыгызындан-даа төө кээп турар-дыр. Бистиң совхозу-вуска чаңгыс бо чылын безин беш ындыг машина келди.

Белеткел турарывыс сенажтың болгаш силостуң шынары экижидер соруглага-биле чочаа-тараа биле рацеты хо-луй чаштырдывыс. Ам сенаж салырывыңың технологиязын ыяк сагыры-биле биеве эң чугула херек техника болза КПС-5Г дээр косилка-плющилка болтур. Бо талазы-биле биеве районувуз-даа, республи-каның-даа агроүлетпүр ор-гаиизары дузалаар боор дээ-ригеп турар бис.

С. СОТПА.

Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң мал чеми белеткээр бот-оруулга-чарылгалыг бригадазының бригадири.

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун

чоруп тур

ХУРАЛДЫ ЫНЧААР ЭРТТИРИП БОЛУР БЕ?

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының арыгаал фабриказының коммунистериниң хуралынга кадрлар ажылында эде тургустунуушкун дугайында илеткелди фабриканың директору А. Писаревский кылган.

Илеткел кончут ареңгей болган. Илеткелдиң киириле кезээ узай берген. Арыгаал фабриказының практиктиг ажылчорудулгазының дугайын чугаалап тура, илеткелчи анаа удуртукчу кадрларның, партия, профэвилел, комсомол организацияларының ролюн көргускейн, иштиг сан-түннер-биле кызыгаарлаттынган. Ынчангаш хурал партийжи утланыышкын албайн, техниктиг чөвүлел хурал хевирлиг апарган. Илеткелчи арыгаал фабриказының партбюрозунуң дазыгында чеже коммунист — удуртукчу кадрларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның барын, оларның эртем-биликин, харыазының, ажылының стилин, аргаларын бүгү талазы-биле сайгарып көрген болза, ынчан ажыл-агыйжы, ажык партийжи принципиалдыг чугаа болур ийик.

СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң материалдарын СЭКП обкомунуң болгаш партия райкомунуң пленумнарынга база чугаалашкан болгай. Арыгаал фабриказының партбюро секретары Н. Панов, хуралга илеткел кылган фабриканың директору А. Писаревский партия обкомунуң пленумунга олурушпаза-даа, ооң материалдары-биле танышканы, а партия райкомунуң пленумунга боттары олурушканы чугаажок. Ол пленумнарның онзагай байдалын, бот-шүтүмчүлекчи хөөнүн оларның сиңирип ап шыдаваан барганы фабриканың коммунистериниң хуралының эртиев авыжын илдең болду.

Илеткелге фабриканың чүле үш иштинең начальниктериниң ажылын сайгарарының дидим эвес оралдажыышкынын кылган. Партбюро кежигүнерниң, фабриканың директорунуң, кол инженерниң, профком даргазының, комсомол комитединиң секретарының, адак соонда фабриканың партбюро секретарының бодунуң ажылынга кандыг-даа үнелел бербейн барган. Партия райкомуның пленумунга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң коммунистериниң хуралынга ышкаш, бо хуралга арыгаал фабриказының удуртукчу кадрларынга характеристиканы берип, оларның ажылының стиль, методтарының чедер, четпес талаларын ап-хуу, партийжи принципиалдыг ёзу-биле айыткан болза, саналдар ооңчут дидим, ажыктыг болур ийик.

Илеткелге демократиияны сайзырадыр талазы-биле коллективте кылдынган баштайгы базымнарны айыткаш, ону хандыр сайгарбайн бартан. Удуртукчуларны ажылчыннарының боттарының соңгуп ап турар апарганы бурунгаар базым болбайн аан. Ынчалза-даа практика кырында чаа эгелеп турар бо ажылда ам-даа билдинмес, чоорту сайзырадыр чүүлдер хөй болгай. Бо талазы-биле баштайгы бо үеде фабриканың партбюрозу, администрациязы кандыг бергедээшкиннерге таварышкалын, кандыг частырыгларны кылганын, оларны моон соңгаар болдурбас дээш чүү кылып болурун ажыы-биле чугаалап, коммунистер-биле сүмележир турган.

Саналдарның чыдыг, ажылагыйжы, бот-шүтүмчүлекчи хөөнү колдуунда-ла илеткелден хамаарыжыр болгай. А фабриканың коммунистериниң хуралынга берген саналдарының кол иорузуу мурнунда эртип турган хуралдарга мынаш, оларның бот-отчёду апарган. Саналы бергеннер партбюронуң, фабриканың удуртукчу ажылдакчыларының, кол специалистериниң адынга кандыг-даа шүтүмчүлел кылбаан. Оларның ажылынга үнелел бербээн. Чүге-ле чүве ийик, саналы берген беш кижиниң дөрт бодүүн рудадан даг-дүгү арыгаар цехтиң удуртуучулары болган ажылчыннарыдыр болгай. Олардан № 4 эвлечиниң мастери Сергей Куулар ажылчыннарның хостуг үезин организастап турарында четпестерни айыткан. Цехтер аразында спартакиаданы ооңчут ареңгей организастаан. Маргылдааларга киржир кижилер чок болганындан аңаа чүгле көстүп каан командаларны тиилекчи кылдыр саналып турган. Маңаа фабриканың комсомол комитедин шуут киришпээн. Дыка хөй комсомолчуларның учёт карточкалары, билеттери чок. Кадрлар айтырыын чугаалажып турган бо хуралга комсомолдуң удуртукчу ажылдакчыларының үнү дыңналбайн барган. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыгаар, белең продуктулар цехтеринден, төп бүдүрүлге лабораториязындан чаңгыс-даа кижи саналга бербээн. Чүгле түрмектеп-сорттаар комплекстиң начальнигиниң хүдээлегезин күүседип турар. Н. Назыровтуң саналы харын алзаа ханы уткалыг, солуп болган. Ол безин ажылдың техниктиг талазынче чайгаш партия, профэвилел, комсомол организацияларының ажылын ооң каапкан.

Арыгаал фабриказының коммунистериниң хуралынга «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткомунуң инструктору Ш. Кыргыс, комбинаттың партком секретары В. Чичкевич олурушкан. Ш. Кыргыс хуралды түңнеп тура, ооң эрткен байдалынга чогуур үнелелди бербээн. Фабрика дээрге «Тыва даг-дүгү» комбинадының эң-не хөй кижилиг коллективи, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң партком унуң эң-не хөй коммунистериг партия организациязы-дыр. Оларның партия хуралынга комбинаттың директору, кол инженери-даа, партком унуң секретарылары-даа олурушпаан. Арыгаал фабриказының коммунистериниң хуралынга кадрлар айтырыын чугаалашкан хуралды эрттиргенден соңгаан — түңнел ол-ла болган. Кадр айтырыын партийжи принципиалдыг ёзу-биле сайгарбаан, ындыг болганындан моон соңгаар кымыр ажылдар, өдүп алыр четпестер билединмес болуп арткан.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
журналист.

РЕДАКЦИЯДАН: Эртем ооңчуучулар! Силерниң коллективтериңерде, партия эге организацияларында хуралдарның эртип турар шынары кандыгыл, кандыг чаартылгалар барыл азы эрги хевээр бе, айтырыгларны чугаалажырынга коммунистериниң киржилгези кайы хирел? Бо дугайында редакцияже бижиринерни дилеп тур бис.

ЧУРУКТА: Кызылдың даараныла фабриказының мурнакчы ажылчыны Ирина Кайчыыр-ооловна Моңгуш пестерзинге санадып турар. Ирина Моңгуш бо хүннерде Улуг Октябрының чедем чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуу одуруумда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧЭЭН

Бозур-Даг хүнээрек мэстерлиг, кадар оттуг, шээр болгаш бода малдың ораны. Ында СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Бора-Хөл хойжу бригадазының мурнакчы кадарчызы Сарыг-оол Күжүгет чурттап турар.

Малчын өг-бүле бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 100 хураганы камгалап алыр, бир хойдан-на 2,9 кг дүктү кыргын алыр хүлээлелиг. Эрткен чылда малчыннар ортузунга социалистиг чарыштың типлекчизи болган, мурнакчы малчын Дуся Ондарны социалистиг чарышче кыйгырган.

Ол ийиги беш чылдың ийи-ги чылында алган планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырарынче бүгү күжүн салып ажылдаарын база Улуг Октябрының 70 чыл оюн төлептинг уткуурүнге республиканың мал болгаш чер ажылдыгларын, көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларын кыйгырып турар. Ол күскү көрүштен үнеп чыл дургузунда бо хөөмүн көрүп келген, үнеп чедип катап маңаа часты уткаан, үнеп чедип күүгү үдээн тараазы Дандар Доржуюн безин көрүшкүзүп анаа ажып турар алаар чорду. А мен аңаа. Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги чергезин улаштыр алгаш. Октябрь Революциязы орден-биле база шаңнаткан, арта-ла ол шаңналдарын шупту-зун дүжүт дээш алган ол кижиге мындыг көрүш чем болган чүве ыйнаан кылдыр, чын эвес болап турган болдум.

— Ол черле мындыг кижи: өөрээнде олурып шыдаваспас бээр. Көргеердең, комбайнар соңуургап айтырган мен.

— Деңгилдези эки-даа бол хөөм кыраан, ам сески оолдарыы-бо. Ынчангаш чүс баштан 85 хураганы ап, 2,5 кг дүктү кыргымырын хүлээдим. Болумнуң күжүм-биле 15 тонна сигенин, 10 тонна көк-суланы кезип, 11 тонна курлаг өдекти болуп алдым—деп, чугаалап орар.

Соруктуг малчын дакпыр күжемнишкиннер-биле ажылдап, хөөн бүрүн мендем кыш ажырып, 300 төрүүр хөөндэн 300 хураганны ап, мендн өстүрүп доруктурган. Хөй бүрүзүнге онааштыр 2,9 кг дүктү кыргымырын хүлээнген.

Бо чылдың январь айдан эгелээш, Күске, Севилдей, Эрес Ооржактар бот-оруглагчарылгалыг өг-бүле керээзинче кирип, совхоз дирекциязы-биле ийи талалыг керээни чаргап.

— Баштай билдинмес чүүлдер хөй турду. Бригада төвүнге эртип турган экономиктиг өөредилгеден озалдавайн барып турган, канчаар ажылдаза чогуурул дээрзин билип алдывыс. Чаа арга ал-ботка, күрүнеге-даа ажыктыг боор-дур — деп, хойжу чугаалаш, чегиниң дептерин үштүп экпеп тайылбырлап санагылады.

Чүгле соолгу апредь айда безин керээде көрдүнген чаргалдардан 94 рубль 20 көпеектн каммаа алган. Артыкка алганы 45 хураганнарының кыргынга, хүлээлгеин 120 кг дүктү немей аптар болза, орулгазы оон-даа көвүдээр.

Моон соңгаар оттулар чүүлдү боттары белеткээрин, кажаа-хораанын септелгезин чем каар кажаалар, оңгачаларны кылыр дугайында айтырыгны совхозка тургуспазын, аътты транспортка ажыглаварын, бүгү-ле чүүлге камнаг болурун өг-бүле планнап алган.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжулар аразында дүгүрүшкаш, салбыр төвүнде кыргылда пунктузунуң кажаазын боттары тударын, хөөн аңаа эзлчег-биле эмнележип кыргымырын хүлээнген. Өске кыргыкчылар аңаа ажыл, давас. Ажылдаан телевизирин боттарынга саналар —деп, салбыр эргелекчизи Чакын Салчак тайылбырлады.

Хураганнарны аңгы кодаиче чедип чыл дургузунда бо хөөмүн көрүп келген, үнеп чедип катап маңаа часты уткаан, үнеп чедип күүгү үдээн тараазы Дандар Доржуюн безин көрүшкүзүп анаа ажып турар алаар чорду. А мен аңаа. Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги чергезин улаштыр алгаш. Октябрь Революциязы орден-биле база шаңнаткан, арта-ла ол шаңналдарын шупту-зун дүжүт дээш алган ол кижиге мындыг көрүш чем болган чүве ыйнаан кылдыр, чын эвес болап турган болдум.

— Ол черле мындыг кижи: өөрээнде олурып шыдаваспас бээр. Көргеердең, комбайнар соңуургап айтырган мен.

— Деңгилдези эки-даа бол хөөм кыраан, ам сески оолдарыы-бо. Ынчангаш чүс баштан 85 хураганны ап, 2,5 кг дүктү кыргымырын хүлээдим. Болумнуң күжүм-биле 15 тонна сигенин, 10 тонна көк-суланы кезип, 11 тонна курлаг өдекти болуп алдым—деп, чугаалап орар.

Соруктуг малчын дакпыр күжемнишкиннер-биле ажылдап, хөөн бүрүн мендем кыш ажырып, 300 төрүүр хөөндэн 300 хураганны ап, мендн өстүрүп доруктурган. Хөй бүрүзүнге онааштыр 2,9 кг дүктү кыргымырын хүлээнген.

Бо чылдың январь айдан эгелээш, Күске, Севилдей, Эрес Ооржактар бот-оруглагчарылгалыг өг-бүле керээзинче кирип, совхоз дирекциязы-биле ийи талалыг керээни чаргап.

— Баштай билдинмес чүүлдер хөй турду. Бригада төвүнге эртип турган экономиктиг өөредилгеден озалдавайн барып турган, канчаар ажылдаза чогуурул дээрзин билип алдывыс. Чаа арга ал-ботка, күрүнеге-даа ажыктыг боор-дур — деп, хойжу чугаалаш, чегиниң дептерин үштүп экпеп тайылбырлап санагылады.

Чүгле соолгу апредь айда безин керээде көрдүнген чаргалдардан 94 рубль 20 көпеектн каммаа алган. Артыкка алганы 45 хураганнарының кыргынга, хүлээлгеин 120 кг дүктү немей аптар болза, орулгазы оон-даа көвүдээр.

Моон соңгаар оттулар чүүлдү боттары белеткээрин, кажаа-хораанын септелгезин чем каар кажаалар, оңгачаларны кылыр дугайында айтырыгны совхозка тургуспазын, аътты транспортка ажыглаварын, бүгү-ле чүүлге камнаг болурун өг-бүле планнап алган.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжулар аразында дүгүрүшкаш, салбыр төвүнде кыргылда пунктузунуң кажаазын боттары тударын, хөөн аңаа эзлчег-биле эмнележип кыргымырын хүлээнген. Өске кыргыкчылар аңаа ажыл, давас. Ажылдаан телевизирин боттарынга саналар —деп, салбыр эргелекчизи Чакын Салчак тайылбырлады.

Хураганнарны аңгы кодаиче

Өг-буле керээзи

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

«Барлык» совхозтуң Биижиттиг-Хая салбырының төвүнден үнгеш, Шыраавылак тайгаларының эзээ Агылыг-Шат деп черде турар чазагга хүн безин дегбээнде чеде берген бис.

Малчын кодан хоюн даң бажында сүрүн алгаш, одарладып үндүре берген болгай. Өг-бүлезинде дузалакчы кадарчы оглу Эрес бистиң дилээвис-биле ачазын барып солуурулу-биле аъттанган соонда, узаваанда Күске Байыр-олович Ооржак чедип келген.

Бистиң-биле эптиг-эвилең мендилежип, кадайынче көргеш:

— Дээрни кара булут хөме ап, сыннар кырын дүй ап келди. Шуурган болур чадавас. Хойну ыжык черже, аал адаанче чоокшулатпас болза хоржок —деп сагындырды.

Күске, Севилдей Ооржактар төрээн совхозунуң кодан хоюн хүлээп алгаш, 17 чыл дургузунда ажылдап, кыштың соогу, чайның изин, чазс-чайык, хат-шуурганга торулбайн, чылдың дөрт шаг үезинде одар-белчиир солуп, ыңай-бээр көжүп, күрүненин малын мышкымзс, баш санын хоратпас дээш могаг-ымш чок ажылдаа келген.

Ажылдан келген баштайгы чылдарында оларның ат-сураадаа алгываан, кошкак ажылдазынарның аразында-даа кирбээн, план күүсетпээн дугайында чемелээшкин-даа дыңналбаан. 1985 чылдың доошкуи-ширинин кыжының шынгы шылгалдазын тудуп, чүс хойдан-на 87 хураганны ап, хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Ооң соонда коммунист К. Б. Ооржак өг-бүлезинин керээжен ээзи-биле аразында сүмелешкеш, ол ийиги беш чылда улам эки ажылдаарын шиитпирлээн.

Күзел, чүткүл турда, чүнү-даа чедип ап болур. Эрткен чылын чүске онааштыр 114 хураганы, хойнуң баш санын, дан 2,8 кг дүктү кыргып алганы чүгле районда эвес, харын республикага эки көргүзүг кылдыр санаткан.

Бир-ле катап кускээр кыжын, ооң аалынга барып, кандыг хүлээлгелерни алганын сонуургап айтырган мен.

— Деңгилдези эки-даа бол хөөм кыраан, ам сески оолдарыы-бо. Ынчангаш чүс баштан 85 хураганны ап, 2,5 кг дүктү кыргымырын хүлээдим. Болумнуң күжүм-биле 15 тонна сигенин, 10 тонна көк-суланы кезип, 11 тонна курлаг өдекти болуп алдым—деп, чугаалап орар.

Соруктуг малчын дакпыр күжемнишкиннер-биле ажылдап, хөөн бүрүн мендем кыш ажырып, 300 төрүүр хөөндэн 300 хураганны ап, мендн өстүрүп доруктурган. Хөй бүрүзүнге онааштыр 2,9 кг дүктү кыргымырын хүлээнген.

Бо чылдың январь айдан эгелээш, Күске, Севилдей, Эрес Ооржактар бот-оруглагчарылгалыг өг-бүле керээзинче кирип, совхоз дирекциязы-биле ийи талалыг керээни чаргап.

— Баштай билдинмес чүүлдер хөй турду. Бригада төвүнге эртип турган экономиктиг өөредилгеден озалдавайн барып турган, канчаар ажылдаза чогуурул дээрзин билип алдывыс. Чаа арга ал-ботка, күрүнеге-даа ажыктыг боор-дур — деп, хойжу чугаалаш, чегиниң дептерин үштүп экпеп тайылбырлап санагылады.

Чүгле соолгу апредь айда безин керээде көрдүнген чаргалдардан 94 рубль 20 көпеектн каммаа алган. Артыкка алганы 45 хураганнарының кыргынга, хүлээлгеин 120 кг дүктү немей аптар болза, орулгазы оон-даа көвүдээр.

Моон соңгаар оттулар чүүлдү боттары белеткээрин, кажаа-хораанын септелгезин чем каар кажаалар, оңгачаларны кылыр дугайында айтырыгны совхозка тургуспазын, аътты транспортка ажыглаварын, бүгү-ле чүүлге камнаг болурун өг-бүле планнап алган.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжулар аразында дүгүрүшкаш, салбыр төвүнде кыргылда пунктузунуң кажаазын боттары тударын, хөөн аңаа эзлчег-биле эмнележип кыргымырын хүлээнген. Өске кыргыкчылар аңаа ажыл, давас. Ажылдаан телевизирин боттарынга саналар —деп, салбыр эргелекчизи Чакын Салчак тайылбырлады.

Хураганнарны аңгы кодаиче

ИНТЕНСИВТИГ БЫРАЛАР

Чаагай дүжүттүң үндезини

Республиканың ажыл-агый-ларынга чемиштиидилге хандырылгазы чылдан чылче көвүдеп, көдээ ажыл-агый культуралары минералдыг бүдүмелдер-биле долу четчелеттинген. Чижээ, он биргн беш чылда бир гектар тарылга шөлүг ортумаа-биле 35 килограмм боттүт бүдүмелдер-биле хандыртынган. Ол сан 1986 чылда 56 килограмм чедир өскен.

Ынчалза-даа дүжүттүң өзүлдези ол чарыгдалдарны ыракта-ла чедир дутпап шыдавайн турар. Ооң үжурунда айтырыг ам мынчаар тургустунуп келир: чүгле хөй хемчээлдиг чемиштиидилге бүдүмелдерни черже төгериинде эвес, а килограмм чемиштиидилге бүрүзүнден эң хөй беримчени алыры болур.

Доктаамал дүжүт бээр тарылга шөлүнге тургустунган деңнелдя бединдер төлээде, тараа шөлүүнүң дүжүткүрүн улам сайзырангайжыдар ажыл негеттинип турар. Ол айтырыгны тараа культураларын интенсивтиг технология-биле өстүрериниң аргазы шиитпирлээрин мурнакчы дүржүлге көргускеи.

Чер ажылын хемчээлдериниң чаа, шынар талазы-биле ээзэн нарын бо үе-чадазында билдинмес чүүлдер ам-даа бар дээрзин эскерип, көрүп, билип турар бис. Республиканың девискээриниден дашкаар черлерде кээп турар арга-сүмелер бистиң агаар-бойдус, хөрүүнүвүс байдалынга тааржыры-даа бар. Мындыг хевирлиг айтырыгларга тодаргай харыыны химизацияның станциязының чорудуп турары дүржүлгалар болгаш совхозтарның түскэй эртемнигиниң кылып турары кайгаралдарының түңнелдерн көргүзе бээр үжүрлүг.

Эрткен чылын химизацияның станциязы үениң негелдезинге дүүштүр дүржүлге чорударының программазын эде тургускаш, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Успенка салбырынга, Улуг-Хемниң «Улуг-Хая» Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозтарынга интенсивтиг технология өзүгаар бичии хемчээлдиг өөлдерге шенелде кылган. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка кызыл-тасты азот-биле чемиштиилерин, кызыл-таска кииииин хензиг кезектериниң болгаш беш кезиниге фосфорнуң бир кезиин оналажыр турар таварылгада эки шынарлыг үрезиниң бедик дүжүдүн маңап болур деп санап турар. Фосфорнуң үлүг эвээш турда, азоттуг немелде чемиштиилге бедик шынарлыг үрезиниң хевирлеттинерин хандырып шыдавас. Ынчангаш оларның аразында деңнештирилгениң ий-тап болурун чедип алыры чугула. Ооң ынай тараа өзүмүн берип эгелеп турда ТУР реторант биле ажыг күүрүүг циикиин хензиг кезээн шенелдеге ажылгап турар.

ТУР өзүмүн сывыным өзеринге шаптыктап турар, ооң бүрүлерин калбартып остүрбүшаан, дазылын хандылдырын күштелдирер болгаш ооң өзүлдезин хандырарынга дузалаар.

Хөй санныг шинчилеллерниң көргускенин ёзугаар алырга, ол препараттың салдары-биле тараанын саваны чүгле эвээжээр эвес, харын сывы чоон кылдыр өзүп үнер болгаш саваны улам хөй болур. ТУР-биле чемиштиткен тараа сут чедиишпезинге-даа, изиг, соокка-даа, дазылынга ирий бөөр аарыларга-даа алыспас. Ол үнүштериниң хөрзүнден үндүрер шыгын камналгалыг чарыырынга дузалап, тараанын өзүлдезинин бүгү үе-чадазында аңаа таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузуп бээр.

ТУР-ну хереглээриниң кол аргазы — ону суг-биле холаап, өзүмнериин кырынче чаштырары болур. Ону ында ажылдаарының эргежок чугула негелдези баш удур сүмелээнии чаштырышкынның хуусазын чогуур үезинде сагыыры чугула.

Ажыг күүрүлүг циикиин шенээшкинин бистиң республикада ийи дугаар чыл чорудуп, ооң ажыктыг талаларын өзүлээн.

Амсы үеним чер ажылының химизациязының бүгү хевирлериниң беримчелиг түңнелдерин чедип алырда оларны харыүтда холуштур ажыглаары эргежок чугула.

Интенсивтиг технологияны тургузуп турар бар чүүлдерни херек кырында будурүлгеге иептередири — көдээ ажыл-агыйның специалист бурузуюун бөгүнгү сорулгазы болгаш дорт күлээлгези. Интенсивтиг быралар — чаагай дүжүттүң үндезини.

В. НОВИКОВ.

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕН

Үер үезинде 26 кг денэнге дүжаап, улуг хойну семиртирге соонда 42 кг чедирерин, 10 тонна курлаг өдекти кыштатка бөлүп, эрткен чылдан хөй мал чемин боттарының күжүбиле белеткеп керээ ёзугаар ажылдың түңнели дээш кажангызындан-даа артык шудургу ажылдаарын К. Б. Ооржактың өг-бүлези сүмелешкен.

Ам удавас Бай-Тайга сынарының экти Оорга-Кыры деп черниң сериин оттуур, чечектиг тайгазынче көжер.

Үр чылдарның иштинде ак сетькилдиг ажылдап келгени, сөөлгү чылдарда чедип алган бедик көргүзүглери дээш, К. Б. Ооржак Болгар Улуг республикажже аян чорук кылып баар халас путёвка-биле шаңнаткан.

— Сентябрьда чоруур дээрдир. Ол үеге чедир септелгемни кылып, мал чемин белеткеп четтигиптер мен — дээш, олуг орбас, кежээ, мергежилинге бердинген кижи Күске Байыр-оолович хоюнче баары-биле далажы берген.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Кызылда алгы заводунда хөм иднктер кылыр цехте Улуг Октябрының чедеп чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка ажылчыннар идепкейлиг киржип турар.

Ол цехте Алексей Бодриковтуң удуртканы иднктер даараар бригадазының ажылчыннарындан Макар Куулар, Михаил Ондар болгаш оон өске-даа, орус, тыва шеверлер бедик көргүзүглерлиг.

ЧУРУКТА: Иднктер даараачылары М. Куулар, А. Бодриков, М. Ондар олар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

70 ШАГ ШАА-БИЛЕ ТУРБАС

1. Эгелекчилер

Юбилейлиг чылдың чайы шагда дүшкен. Чылыг, чырык болгаш хүнээреткир үе келген. Ам оът-сиген четчип, сүтсаан эдбеп, мал-маган денгее кирип турар. Ол аразында Октябрының социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн улам-на чоокшулап орар.

«Бөгүн бис дүргедээшкинин өзек программазын — ол ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырып чорудар дээш ажылдап турар бис. Кыска хуусаада экономиканга бурунгаар базымны хандырары, келир үеге бижиг үлегшинин тургузары чугула. Бо сорулга Октябрының 70 чылын төлептинг уткуур дээш чарыштың төвүнге турар». Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизымын Төп Комитедн совет улусту мичээр кыйгырган. Бистин республиканың ажылчы чону, бүгү чуртта мышкаш, бо Кыйгырыгны амыдыралдаа боттандырып турар.

Улуг Октябрының байырлалын төлептинг уткуур, аңаа чедир он ийиги беш чылдың чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүседип дээш эгелээшкинин республиканың ажыл-агыйларынын «Тиилелеп» совхоз бир дугаарында ядын тиилеп турган. Совхозтуң ажыл-ишчилери болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары юбилейлиг чылдың планынга немештир 100 тонна эттн, 110 тонна сүттү, 0,7 тонна дүктү болгаш 1700 тонна тарааны күрүнеге садарын социалистиг хүлээлгезинге айытканнар. Ам ол хүлээлгени боттандырар дээш ажыл чоруп турар.

Ол кыйгырыг чонуң калбак деткиишкинии алган, ам көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары «Ийи чылдың планын — Улуг Октябрының 70 чылынга чедир!» деп лозунуңуп адаавыле ажылгап турар.

Кыйгырыг үндүргеи совхозтуң механизаторлары бо чылын техниканы септелгезин бедик шынарлыг кылган болгаш часкы тарылганы чогуур үезинде агротехниканың негелдезин ёзугаар дооскан. Байырлалга тураскаатказн социалистиг хүлээлгенин чогумчалыг боттанып турарының херечизи ол. Олар үш муң ажыг гектар тараа культураларын интенсивтиг арга-биле өстүрер. Чер ажылының культуразын бедиерине кичээнгейин мичээр улгаттырганы чүгле дүжүттү бедидер эвес, мал ажылын биза хөгжүдер. Ынчангаш бир чижеглээн баш малга онаашгыр 20 центнер чем единицазы мал чемин белеткээр. Хөй-даи-на 3,1 килограмм дүк кыргымыр, бир иненке онаашгыр 1900 килограмм сүт саадр. Мынчаар ыйыстыг бода малдың күрүнеге дүжаар ортумак деңнезинии 390 килограмм, хойнуун 45 килограмм, хаванинын 100 килограмм чедирер бедиткен хүлээлгенин күүсеттинеринге магадылаа ол. Эгелекчи саналды үндүрер үеде олар ол бүгүнү санап, эткен сөстүн кылган ажыл-биле бадыткаттынарын баш бурунгаар деңнелеп көргеннер.

Июнь бирии медээзин ёзугаар алырга, эгелекчилериниң аазаан сөзү ажыл-херээ-биле дүгжүп турар. Чижээлээрге, ажыл-агый чартык чылда күрүнеге 230 тонна эът садар турган, сатканы 204 тонна. Арткан 26 тонна эътти бо хүнгерде дужаалтар, ону ажыр дужаар курлавыр бар. Чартык чылда сүттү 550 тонналы садар, ол база боттанырының кырында келген. Малдың чаш төлүн камгалап алыры база эрткен чылдың деңнелиниден көвүдээн болгаш республиканың ортумак деңнелии ажып турар, ылангыя чаш бызаада хорамча чок, инектен-не бызаа алдынып турар. Хат-шуурганныг болгаш доңаттыг частын узамдыкнан үезинде бо көргүзүглер эгелекчилериниң кызымак ажылдан, эде тургустуунуушкунуун ёзугуиче шиичин турарын херечилеп турар.

Эгелекчилер Улуг Октябрының 70 чыл оюн төлептинг уткуурүиче республиканың мал болгаш чер ажылдыгларын, көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларын кыйгырып турар. Ол күскү көрүштен үнеп чыл дургузунда бо хөөмүн көрүп келген, үнеп чедип катап маңаа часты уткаан, үнеп чедип күүгү үдээн тараазы Дандар Доржуюн безин көрүшкүзүп анаа ажып турар алаар чорду. А мен аңаа. Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги чергезин улаштыр алгаш. Октябрь Революциязы орден-биле база шаңнаткан, арта-ла ол шаңналдарын шупту-зун дүжүт дээш алган ол кижиге мындыг көрүш чем болган чүве ыйнаан кылдыр, чын эвес болап турган болдум.

— Ол черле мындыг кижи: өөрээнде олурып шыдаваспас бээр. Көргеердең, комбайнар соңуургап айтырган мен.

— Деңгилдези эки-даа бол хөөм кыраан, ам сески оолдарыы-бо. Ынчангаш чүс баштан 85 хураганны ап, 2,5 кг дүктү кыргымырын хүлээдим. Болумнуң күжүм-биле 15 тонна сигенин, 10 тонна көк-суланы кезип, 11 тонна курлаг өдекти болуп алдым—деп, чугаалап орар.

Соруктуг малчын дакпыр күжемнишкиннер-биле ажылдап, хөөн бүрүн мендем кыш ажырып, 300 төрүүр хөөндэн 300 хураганны ап, мендн өстүрүп доруктурган. Хөй бүрүзүнге онааштыр 2,9 кг дүктү кыргымырын хүлээнген.

Бо чылдың январь айдан эгелээш, Күске, Севилдей, Эрес Ооржактар бот-оруглагчарылгалыг өг-бүле керээзинче кирип, совхоз дирекциязы-биле ийи талалыг керээни чаргап.

— Баштай билдинмес чүүлдер хөй турду. Бригада төвүнге эртип турган экономиктиг өөредилгеден озалдавайн барып турган, канчаар ажылдаза чогуурул дээрзин билип алдывыс. Чаа арга ал-ботка, күрүнеге-даа ажыктыг боор-дур — деп, хойжу чугаалаш, чегиниң дептерин үштүп экпеп тайылбырлап санагылады.

Чүгле соолгу апредь айда безин керээде көрдүнген чаргалдардан 94 рубль 20 көпеектн каммаа алган. Артыкка алганы 45 хураганнарының кыргынга, хүлээлгеин 120 кг дүктү немей аптар болза, орулгазы оон-даа көвүдээр.

Моон соңгаар оттулар чүүлдү боттары белеткээрин, кажаа-хораанын септелгезин чем каар кажаалар, оңгачаларны кылыр дугайында айтырыгны совхозка тургуспазын, аътты транспортка ажыглаварын, бүгү-ле чүүлге камнаг болурун өг-бүле планнап алган.

— Өг-бүле керээзи-биле ажылдап турар хойжулар аразында дүгүрүшкаш, салбыр төвүнде кыргылда пунктузунуң кажаазын боттары тударын, хөөн аңаа эзлчег-биле эмнележип кыргымырын хүлээнген. Өске кыргыкчылар аңаа ажыл, давас. Ажылдаан телевизирин боттарынга саналар —деп, салбыр эргелекчизи Чакын Салчак тайылбырлады.

Хураганнарны аңгы кодаиче

Үеде ооң бүрүлериие азоттуң дүжүттүң үндезини

Үеде ооң бүрүлериие азоттуң

Үеде ооң бүрүлериие азоттуң

Үеде ооң бүрүлериие азоттуң

Бистиң кандидаттарывыс

ЧАГЫГЛАРНЫ БЕРГЕН

Чоокта чаа Кызылдың педагогика институдунга болуп эрткем хуралга Кызыл хоорай Советинге депутатка кандидат Чечена Намзырай-биле ужуражылга эрткен. Институттуң башкылар коллективи болгаш студентилер филология факультединиң ушку курузунуң студентизи кандидатка соңгукчуларның идегелин эки өөредилгези, кызымак ажыл-ижи-биле бадыткаарын хүзевишаан, боттарының туспузунда чагыгларын берген.

Филология факультединиң деканы В. Б. Багай-оол факультеттиң өөредилге аудиториялары чедишпес, ийиги корпустуң студентилериниң аъш-чем-биле хандырылгазы чегей, ол ышкаш өг-бүлелиг студентилерге чурттаар өрээлдер тускайлап бээрининг хемчегларин алырын оон дилээн. Партия организациязының секретары С. К. Чоксум Суворова кудумчузунда № 2 общежитиеде география факультединиң студентилериниң чурттаар черинииң байдалын экижидин база ында автобус доктаар черии чоошуладырының аргазын тыварын чагаан. Хоорай библиотеказының ажылын экижидеринче сагыш салырын орус дыл болгаш литература кафедразының улуг башкызы Е. В. Ослина саналдаан. № 1 общежитиениң даргазы, филология факультединиң дөртку курузунуң студентизи Ф. Т. Оюн шинти чурттарга черииниң материалдыг хандырылгазынче кичээнгей салырын дилээн.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи Т. А. Оюлар соңгукчуларга Чечена Намзырайның намдарын таныштырган, ол соңгукчуларның бүзүрелин шынзылып шыдаар дээрзин чугаалаан, оон кандидатуразы дээш чангыс демниг бадылаарынче чыылганнарны кыйгырган. Депутатка кандидат Чечена Намзырай харыы сөс алгаш, соңгукчуларга бүзүрелди көргүзүп турарынга өөрүп четтирбишаан, оларның чагыгларын күүседир дээш бүгү күжүн, билиин үндүрүп ажылдарын хүлээнгеен.

* * *

Кызыл хоорайның улус судунуң улус судьязынга кандидат Любовь Дамбыл-ооловна Дамдын-биле база соңгукчулар ужурашкан. Тыва АССРниң Юстиция министерствозунуң улуг консультантызы Б. Свердюков кандидатты чыылганнарга таныштырган, ол кандидатура дээш боттарының үнүн бээрининг соңгукчуларны кыйгырган. Аңаа саналдааннар корум-чурумну бижыглаарынга улус судьязынга кандидат бүгү салышкының киирер боор дээр бүзүрелин илереткеннер. Л. Д. Дамдын сөс алгаш, соңгукчуларның идегели, бүзүрели дээш өөрүп четтирбишаан, социалистиг хообилу-дүрүмүн камгалаар херекке үлүүн киирип ажылдаарын соңгукчуларга аазаан.

«ШЫНЗЫДАРЫНГА БҮЗҮРЭЭР БИС»

Он чыл. Ол эвээш эвес хуусаа. Ажылгыр, күзел-чүткүлдүг кижилер бо үеним иштинде мергежилиниге хандыкшыл, чаңгыс чер-чурттугларының хүндүткелин чаалап ап шыдаар. Шак ындыг кызымактарының бирээзинге Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Лидия Саая хамаарыжыр. Ол он чыл бурунгаар Ленинчи комсомолдуң «Аныяктарны мал ажылынче!» деп кыйгырыыбиле ажылдап келген.

Амыдыралче, ажыл-ишче киргеининң баштайгы чылдары аныяк кижи бүрүзүниге амыр эвес дээрзин ону эрткен улус эки билир. Лидия Сааяга бергелер хаая эвес таварышып келген. Ынчалзажок ол умдаравааи. Харын ажыл-ижиниң уг-шинин улуг кижилерден кичээнгейлиг көрүп, билип, кызымак ажылдаанының түнелинде, ол мергежээн. Дагдыныкчылары база аңаа-ла кыдыындан көрүп турбааннар. Уругга болдунар-ла сүмелерин кадып, деткимчеин берип турган. Черле мергежилиниге түштүлдүг болгаш, ийи хире чыл эрткенде ферманың мурнакчыларының аразынга кире бергеи.

Комсомолчу путёвка-биле ажылдап келген аныяк кыстың түштүлүн бүгү талалыг өөренип кергеш, СЭКП кежигүнүниге кандидат кылдыр хүлээп алган. «Хемчик» совхозтуң коммунистериниң бүзүрелин ол багай эвес ажыл-ижи-биле шынзыдып, кандыг-даа даалгаларны күзелдин-биле күүседип келгеш. Шак ынчалдыр кандидат шенелдеии төлептиг эрттиргеш, чингинезинге кирген. Кажан ол партияга кирип турар үеде, аңаа ферманың ажылын сегидер, хоңудаашкыннардан үнеринге көскү салымшкын киирер даалга берген. Ол даалгазын аныяк саанчы үүлдүгзүүүшкүн-биле хүлээп көргеш, шынап-ла, ферманың ажылында четпестерни эдерининг аргаларын кылып, коммунистер-биле дугуржуп, кижи бүрүзүнден негелдеин шынгыыраткының ачызында, ажыл шуудаан. Л. С. Сааиы фермада партия бөлүүнүң организакчызынга соңгаан. Ында 11 коммунист бар. Оларның чедизи саанчылар. Коммунистериң ажылыжии аналиэтеп көрүп, оларны харысалгалыг участокторга бижыглагылаан.

Амгы хүнинерде Ыйгылак сүт-бараан фермазы районуңуң мурнакчы фермаларының одуруунче киргеи. Коллектив кежигүнүнери сүт бүдүрериниң, ону күрүнеге садарының болгаш чаш төлөү кампалап алырының планын ажыр күүсеткеи. Коммунист Галина Очур-ооловна Сая сүт саарының талазы-биле эрткен чылдың түннели-биле район чемпиону болган. Бызаа ажаакчызы Суглукмаа Самбуевна Самбыбир бызаанның дензизин хонукта 700—800 грамм чедиргеш, район чемпиону атты чаалап алган. Мурнуку чылдарда ферма бирги сорттуң сүдүн күрүнеге эвээшти дужаан турган болза, эрткен чылын бүгү дужаттынган сүттүң 80 хуузу бирги сорттуу болуп киргеи. Бо чылын ол магадылалды салбайн, улам бурунгаар базымнарны кылып ажылдап келгеи.

Бо чылдың дөрт айларында комсомолчу-аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи күрүнеге сүт садарының планын ажырган. Лидия Савчат-ооловна Сааяны партияның область конференциязынга обком кежигүнүнге соңгааны аңаа хаяы бүзүрел болгаш идегел. Ферма коллективи чоокта чаа район Советинге депутатка кандидат кылдыр С. Сааяны адаан. Ол мурнунда кодээ Советке депутат хүлээлгезин база багай эвес күүседип келгеи. Ферма эргелеечизи Зоя Көргеи-ооловна Хомушку бодунуң саналынга С. Сааяга эки үнелелди бергеи. Ол бистиң идегеливисти моон-даа соңгаар ажыл-ижи-биле бадыткап шыдаар. Кижилер-биле ажылдап билир коммунист деп, ол чугаалаан. Оон саналын ферманың ажылышчылери бүрүн деткээн болгаш, июнь 21-де болур чер-чер Советтериниң соңгулдалар хүнүнде ол дээш боттарының бадылаашкының бээрин бүзүреткеннер.

К. ХЕРТЕК.

ХООЧУН ДАРГАН

Шынаа көдээ Советиниң ажылчы чону чер-чер Советтериге депутатка кандидаттар депшидерин организастыг байдалда эрттирген. Депутаттарга кандидаттар кылдыр эне төлептиг ажыл-ишчилерни депшиткеннер. Көдээ Советке 25 депутатка кандидаттың бирээзинге «Тере-Хөл» совхозтуң хоочун ажылчыны Кенден Константинович Калзанны депшиткеи. Ол совхоз бүдүрүлгезинге 1957 чылдан бээр үзүк чок ажылдаан.

Күнгуртуг суурнуң Найырал кудумчузу. Додуккан шыраймыг, шилгедек боттуг кижи бир-ле эртен ол кудумчуга таварар базым чорда, аңаа ужуражы бергеи мен. Мендилешкеш, оон шырайында хүлүмзүрүүшкүн кыптыкканын эскергеш, соңуургазырымга:

— Шэгда чүве. Амгы гараж хераниниң иштинге хол хирээзи-биле эң-не баштай маңза дилдирип турганымны сактып келдим. Ынчан амгы мшкаш электри күжү-биле ажылдаар пилорама бар эвес. Калбаа хөлчок кап хирээни кижи көдүрүп-көдүрүп бадырар чүве болтай. Хүнде 5—6 чудук дилдирзе, экизи-ле ол. Ажылаар турган. Ынчалзажок колхоз тевүнге туттуган чуртталга болгаш еске-даа тудугларга база колхозчуларның хуузунда-даа хереглелинге дээш материалдарын четчир хандырып турдувус —деп, чугаалап чорду.

Ол аныяндан бээр улус акыларындан чыда калбас, ажылдың азар, чингин-даа долдавайн, кылып өөренген чаңчылдыг. Ындыг күзел-чүткүлдүң ачызында ус-шеверлерниң бирээзи болуп, ажылга дадыгып келген. Ол чоорту дарганнап өөренип алган. Ам бо хүнинерде ол совхозтуң улус дарганы болуп ажылдап чоруур.

Аңаа чагыглар үзүлбес, малчыннардан, совхозтуң тудуг бригадазындан чагырларны үргүлүг күүседип, көдээ ажылагыйның дериг-херекселдерни септээринге идепкейлиг киржип турар. Шак мынчаар 20 ажыг чыл дарганнап, хөрүк базып, маска, дөжүг-биле ажылдап келген. Оон ажылы нарын. Изиг, соок дивес, чай чок ажылдаар. Аңаа тура-сорук, күш-шыдал негеттинер. Механизаставаанындан бүгү чүвени хол-биле кылыр. Бодуңуң мергежилиниге өөреткен аныяктары база хөй.

Ажылды хол-биле кылыр боорга аныяктар изыртынмазын К. Калзан чугаалаар. Харын Степан Идам ол ажылды бичизиинден-не сонуургаар болгаш, оон-биле кады ажылдап өөрени берген. Эрткен чылдан бээр ол Күнгуртуг ортумак школазынга барып, күш-ажыл өөредилгезинин мастерскаязында ураи-шевер кылыглар кылырынга өөреникчилерни өөредип берген.

Кенден Константинович-биле кады Иван Шыырап база ажылдай берген. Ол дагдыныкчызының мергежилиге ынак. Чамдыкта кыска хуусаада бүдүрер дүрген чагыглар келир. Ийи даргаи оларны чоруур хуусаазындан бүдүрбээн шаанда чанарынче далашпастар.

Хоочун дарганның бүдүргеи ижиниң шынарлыын, ажыл-чаңының бүдүштүүн ажылчыларның Кенден Константинович сеткил ханган чугаалаар болду. Оон аңгыда дарганнарга тускай хеп, немелде аъш-чем бээри көрдүнгеи. Ол талазыбиле хандырылга айтырыын совхоз директорунга тургускан. Ук айтырыг мынчага дээр боттанмаан. Ажыл төлевирииде база четпес үүлдер бар. Бо-ла айтырыгларны дарый шиитпирлээринче профэвилеп комитедя чугула сагыш салыр болза деп күзел бар.

Г. САНЧАА,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШКАШ, ХЕМЧЕГ ХҮЛЭЭТКЕН

Чадаана хоорайның ВЛКСМ-ниң 40 чылы аттыг кинотеатрга четпестер дугайында чазааны бөлүк эвторлар «Шын» солуи редакциязынга бижээн Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы Д. С. Куулар ат салган харыыны редакция алган.

Кинотеатрның коллективиниң хуралыга чагазы сайгарып чугаалажып көргеи, чагаазаа бижиттингеи чамдык фактылар бадыткаттынган. «Кинотеатрның чарлал азар сымбырази көрүш чок, эжиктерии чаартып будувазын. Кинотеатрның удуртулгазының чогуур негелдеии кошкаткамындан сагылга-чүрүм үрээт таварылгалар турган» деп харыыда айыткан.

Хуралдың түнелинде, контролёрлар Зинаида Монгушка, Ольга Монгушка сагыындырыгыны, Татьяна Сатка доңгулдаиы хүлээткеи. Киномеханик Анай-оол Сэттың ажылында четпестер дээш шиитпирлээр дугайын албан айыы-биле чарлаан.

Оон-биле кады Кыдат Улус Республиканың даштыкы политиказында чепсеглениишкинии дүжүреринииң айтырыглары удам-на улуг черип эрлеп турар апарган. Чижээ, Кыдат кажан-даа ядролуг чепсекти баштай ажыглавас деп чангыс эвес удаа медеглеп келген. КҮР-нуң чазаа чер кырынга болгаш космоска боо-чепсекти эндере тургузарынга удурланып турар. КҮР-нуң Күрөөвүлелиниң премьери Чжао Цзыян кандыгдаа таварылгада удур туржуруидэи чүгеалажыышкыминар дээре, чүге дээрге, чепсеглениишкинии дүжүрер талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыминары үргүлчүлээри дээш туржуп турар деп КҮР-нуң савап турарын медеглээн. Ындыг туруш КНОда Кыдаттың төлөөлекчилериниң ажыл-чорудулгазында илереттинип турар. Ол чүүмдаа мурнунда Кол Ассамблеяның сессияларында болгаш КҮР-нуң доктаамал кежигүнү болур Айыыл чок чорук Чөөлелиниде илереттинип турар. Ындыг турушту чепсеглениишкинии дүжүрер талазы-биле Женева конференциязында, МАГАТЭ органнарында болгаш делегей семинарларында болгаш симпозиумнарда, политиктиг консультациялар үезинде кыдат делегация ээлеп турар.

Чүртту сайзырангайжыдарының эрге-ажыктарына тайбыныы камгалаарын Кыдаттың даштыкы политиказының чугула принцибии болгаш сорулгазы кылдыр чарлаан. 1986 чылдың март 25-те Бүү-Кыдаттың улус төлөөлекчилериниң сессиязынга КҮР-нуң Күрөөвүлелиниң премьери Чжао Цзыян Кыдаттың ишлиишкиниң чүгле тайбың хөгжүлдениң оруунга чедип ап болур. Биске тайбың чүгле бо чүс чылда эвес, харын келир чүс чылда база херек» деп медеглээн.

Ниитизи-биле чепсеглениишкинии дүжүрер талазыбиле Кыдат чазакты туружун 1986 чылдың март 21-де Пекинге Тайбыкның делегей чыыш турасказатган митингиге чугаазынга Чжао Цзыян илереткеи. Боо-чепсекти эндере бүдүрери делегейде тайбынга болгаш аймак чок чорукка улуг айылды тургузуп турар болгаш ядролуг боо-чепсекти дүжүреринии алыс сорулгазы ядролуг чепсекти хорууру болгаш долузу-биле чок кылыры болур. Ядролуг дайынны болдурбазы-биле ядролуг чепсектиг бүгү чурттар ядролуг чепсекти баштай ажыглавазының, ядролуг чепсек чок чурттарга болгаш ядролуг чепсек чок зоналарга удур ажыглавазының болгаш ону ажыглаар деп кижанырындан ойталаар дугайында боттарынга хүлээлгени алыр ужурлуг. Ядролуг чепсекти дээштин-биле хоруур сорулга-биле ядролуг чепсектиг бүгү күүнелернии киржилгези-биле делегей конвенциязын чарып алырын КҮР-нуң удуртулгазы санаалдаан. Элээн каш чылдарның иштинде Кыдат атмосферага ядролуг шенелделерни чорутпайн келген болгаш Чжао Цзыянның медеглеп турары-биле алырга, ону моон соңгаар-даа чорутпас.

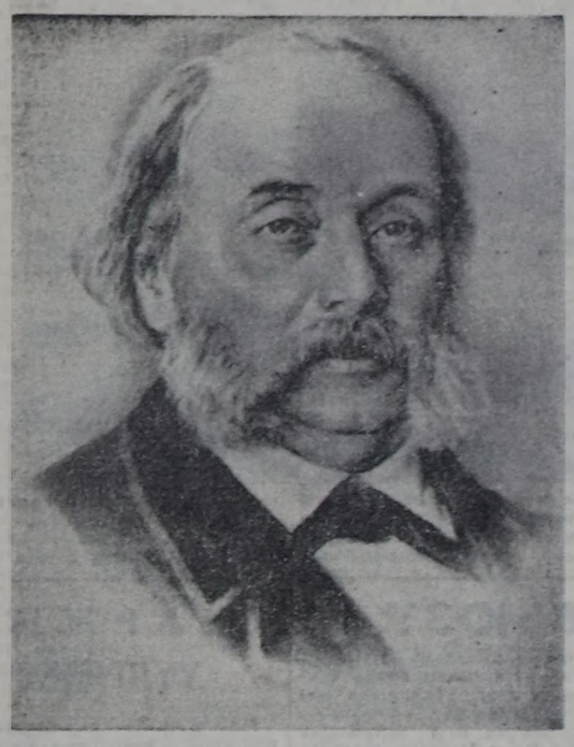
Азия-Оожум океан дивискээринге ядролуг чепсекти тургузарынга белеткелге удурланып, ядролуг чепсек чок зоналарны тургузарын деткип турар. Раротонг Керээзинге дүүштүр Оожум океанның мурнуу кезээн ындыг зона кылдыр чарлаан. 1986 чылдың декабрь 15-те болгаш Кыдат Улус Республика 1987 чылдың февраль 10-да Раротонг Керээзинге 2 болгаш 3 протоколдарга ат салган, ынчалзаадаа АКШ ону кылырындан шүүт ойталаан.

Кыдат удуртукчуларның медеглелдеринде КҮР-нуң боо-чепсекти эндере бүдүргеш, ону космоска тургузарын болдурбазы, кандыг-даа хевирге космос чепсээн ажылдап кылырын, шенээрин болгаш тургузарын хорууру дээш, ындыг чепсекти хорууруның дугайында делегей дугуржулгазын дүргеи чарып алыр сорулгабиле чугаалажыышкынар чорударын саналдап турар. Ол үүлдерге үндезилеттинген реэолюцин төлевилелии КНОның делегациязы КНО-ның Кол Ассамблеязының 40-ги сессиязында космос делегиниге боо-чепсекти эндере бүдүргеш тургузарын болдурбас дугайында айтырыгны чугаалажып турар үеде киргеи. КНО-ның КА-ның 41-ги сессиязынга чепсеглениишкинии дүжүрер талазы-биле айтырыгга КҮР-нуң делегациязының ажыл-чорудулгазы база идепкейлиг болгаи.

Кыдат, Совет Эвилели, социалистиг болгаш кана-даа каттышпаан өске чурттар ышкаш спутниктерге удур чепсекти хоруурунче болгаш чок кылырынче угланган резолюцияларның төлевилелии дегкээн. Ол ышкаш чепсеглениишкинии дүжүрер, чүүмдаа мурнунда РУК талазыбиле 1972 чылдың Керээзин сагыырын, а ол ышкаш чепсеглениишкинии дүжүрер талазы-биле Конференциягa боо-чепсекти эндере бүдүрүп космоска тургузарын болдурбазының, кандыг-даа хевирге космос чепсээн ажылдап кылырын, шенээрин болгаш тургузарын хорууру дээш, ындыг чепсекти хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын дүргеи чарып алыр сорулгабиле чугаалажыышкынар чорударын саналдап турар. Ол үүлдерге үндезилеттинген реэолюцин төлевилелии КНОның делегациязы КНО-ның Кол Ассамблеязының 40-ги сессиязында космос делегиниге боо-чепсекти эндере бүдүргеш тургузарын болдурбас дугайында айтырыгны чугаалажып турар үеде киргеи. КНО-ның КА-ның 41-ги сессиязынга чепсеглениишкинии дүжүрер талазы-биле айтырыгга КҮР-нуң делегациязының ажыл-чорудулгазы база идепкейлиг болгаи.

Кыдат, Совет Эвилели, социалистиг болгаш кана-даа каттышпаан өске чурттар ышкаш спутниктерге удур чепсекти хоруурунче болгаш чок кылырынче угланган резолюциялар

Июнь 18 — орус чогаалчы И. А. Гончаровтуң төруттунген хүнүнден бээр 150 чылы

Иван Александрович Гончаров (1812—1891) орус реалистиг прозаның улуг мастерлериниң бирээзи.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МАРГЫЛДАА ДААРТА ЭГЕЛЭЭР

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазы Кызылга июнь 19-та эгелээр. Аңда Тыва АССР-ниң шилиндек командазындан аңгыда чурттуң өске черлериниңден, улуг хоорайлардан спортчулар, хостуг хүрештиң мастерлери киржир.

Ам алдыгы удаа болур ол маргылдааның канчаар эртеринииң дугайында чугаалап бээрин оргкомитеттиң даргазы, Тыва АССР-ниң Хүреш федерациязының даргазы Ш. Д. Куулардан бистиң корреспондентивис дилээн.

— Бүгү-эвилел чергелиг бо улуг маргылдаа Кызылга каш чыл эртпээн болгай. Ам аңда уткуштур кандыг ажылдар кылдыганын чугаалап берип көрүнерем, Шулуу Даваасвич.

— ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң хостуг хүрешти Тывага, Сибирьге база Ыраккы Чөөн чүкке улам сайзырадыры-биле «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел чергелиг маргылдааны Кызылга база катап эртгирип эгелээр дугайында шиитпирин хүлээп алган. Ынчангаш бистиң республиканың Спорткүркомитединиң, профэвилелдер база Тыва АССР-ниң Хүреш федерациязы бо чаңчыл болган маргылдааны моон ынай организастап чорудары-биле перспективтиг планнарывыс тургузуп эгелээн бис. «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаа ам доктаамал эртип турар апаар.

Маргылдааның киржикчилери хөй болур ужурундан аңаа белеткелди бап бурунгаар эгелээн. Профэвилелдерниң эки тура күш-культура спорт иниттелиниң «Хүреш» стадионун маргылдааларга белеп кылдыр дерээн. Маргылдааны шинаарлыг, организастыг белик дең-нелге эрттирери бистерден улуг хамаарыжыр. Ынчангаш республикадан дашкаар черлерден келир аалчыларга болгаш спортчуларга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче улуг кичээнгейни угландырган бис. «Монгулек» туристиң комплексте белеткеп ажылдарын доозкан. Аңаа хүрежил келген моңелер чурттаар. А маргылдааның судыя коллегиязының кежигүннерин «Кызыл» аалчылар бажыңында чурттаар кылдыр шиитпирээш, дерек, чугула чүүлдер-биле хамдырарын тодаргай кижилерге даалгаан.

— Спортчуларывыс аъш-чем хамдырылгазын канчаар организастаарыл?

— Спортчулар биле маргылдааның судыя коллегиязының кежигүннерин катай саналар болза, шупту 200 ажыг кижи келир. Оларны чемгерерин «Монгулек» туристиң комплекске организастаар. Ынчангаш спортчуларны эки шыпаррлыг аъш-чем-биле хамдырар дээш хоорайның иниттиниң чемненнелге трезиниң ажылдакчыларыг чогуур хемчегларин ап эгелеп берген. Эът, сүт болгаш чамдык ногаа аймаан нөөдедирин дутуруушкан бис.

— Моон мурнунда эртип турган бо маргылдааларга өөнделдешкен республикалардан база спортчулар кээп турган болгай. Ам кандыг болурул?

— «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдааның иегелделерин тургускан соонда, эвилелдешкен республикаларже, областтарже, крайларже болгаш чурттуң чамдык улуг хоорайларында спорт организацияларынче чалааналарны чоруткан бис. Оон иштинден маргылдаага Украинадан, Казахстан-дан, Таджикистандан, Киргизиядан, Туркмениядан база Россия Федерациязындан, Москвадан командалар киржир күзелин илергейлеп, чагыгны киргеп. Оон дугайында солуннарда моон мурнунда дыңнаткан болгай. Маңаа автономнуг республикалардан, областтардан моңелер хөй киржир. Кожавыс Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанын делегациязы база Кызылда келген. Оон шыырак сес моңе хостуг хүрештиң база тыва хүрештиң маргылдааларынга киржирлер. Ол чорук маргылдааны улам солуп болдурар дээрзин демдеглээрге артык эвес. Ынчангаш иниттизи-биле 24 команда маргылдаага кээр.

— Моңелериниң хүрежинин чүрүмү бо удаада кандыг болурул?

— Ол дугайын база чугаалашкан бис. Деңзи аайы-биле хүрешкен моңе бир долгандырыг салыпта ийи удаа октатырыптар болза, оон ынай хүрежир эргежин кааттырар, мынангаш финал хүрештерге колдуунда-ла октатпаан моңелер кирер дээрзи чугаажок. Маңаа ортумак деңзиниң моңелери хөй болур. Ол дээрге 52, 57 база 62 килограмм чедир деңзиниг спортчулар-дыр. Оларның аразынга спорт мастериге кандидаттарывыс, бирги разрядчыларывыс, хүрежи чидиг байдалдыг эртери чугаажок.

— Бо маргылдаага шаңналыт черин ээлээн моңелерге ССРЭ-ниң спорт мастери аттарыны тыпсыры көрдүнген бе?

— Чугаажок. Бодунуң деңзизиниге бирги ээлээн моңе бүрүзүнге ССРЭ-ниң спорт мастери атты тыпсыр.

— Шулуу Даваасвич, бо Бүгү-эвилел чергелиг маргылдаага бистиң спортчуларывыстан каш кижи киржирил база оларның белеткелиниң дугайында кысказы-биле чугаалап көрүнерем.

— «Азия төвү» шаңнал дээш бистиң бо эртирип турарывыс маргылдаага Тыва АССР-дең барык 40 хире аныяк мөгеем киржер бис. Оларның белеткелин бир ай дургузунда Чагытай холдуң кыдыышта эрттирген. Бистиң тренервис Валерий Маадыр-оолович Оюнмуң өөреткен командазында спортчуларның иниттиң күш-дамыр болгаш мергежил белеткели бергий эвес деп бодап турар бис. Кайыыг болганың маргылдаа өөрүзүнде чаңчыл болгаш мергежил белеткели бергий эвес деп бодап турар бис. Кайыыг болганың маргылдаа Тыва АССР-ниң Улуг Октябрьның юбилейинге турасхаатка бо маргылдаанның киржикчилеринге чедирилгиннерин күзээр-дир мен.

— «Азия төвү» шаңнал дээш бистиң бо эртирип турарывыс маргылдаага Тыва АССР-дең барык 40 хире аныяк мөгеем киржер бис. Оларның белеткелин бир ай дургузунда Чагытай холдуң кыдыышта эрттирген. Бистиң тренервис Валерий Маадыр-оолович Оюнмуң өөреткен командазында спортчуларның иниттиң күш-дамыр болгаш мергежил белеткели бергий эвес деп бодап турар бис. Кайыыг болганың маргылдаа Тыва АССР-ниң Улуг Октябрьның юбилейинге турасхаатка бо маргылдаанның киржикчилеринге чедирилгиннерин күзээр-дир мен.

Төрээн чериң өөрен

ЧЕР АДЫ ЧЕЧЕН

Чырык чер кырыга чедеп ажыг чылдар дургузунда чурттап келдим, мынчалза-даа чоңнуң чер адын чечен, тывызык болгаш чараш кылдыр адаанын магадап хамнас мен. Оларның аразында эң хөй таварыжып турар аттар—Баян-Кол, Арыг-Бажы, Каъш, Хайыракан болгаш оон-даа өске. Оон ынай бай деп сөстүң тал, хаак, даг дел сөстер-биле, ыт деп сөстүң кара, кезек, хам деп сөстер-биле каттышканындан тывылган чер аттары хөй. Коңчуг ховар аттар бар, чижээлээрге, Кызыл районнуң Тере-Хөлде Кижи-Аксы. Че, оон ынай мрда кирген «Хойлар оъттаар Хоолуг» болгаш «Инектер оъттаар Ирбитей», «Бууларган Буура, бугаларган Демир-Суг».

Тес-Хемниң Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң девискээринде Шивээлиг-Хем дээр хем бар. Аңаа кажан-даа шивээ тутпааны чугаажок. Ынчаарга, хеминиң ооругундан өрү өскей бээрге, Курияктыг дээр дагның үстүү талазында, кадыр черде көк көшке бар. Ында чалым хаяны Шивээ дээр. Улустуң чугаазы-биле алырга, шаг-шаанда аңаа чоңнуң кайгалдары чаштының, феодалдарның сүрүп келген айбычыларынга удур ча-согуңбиле, хая-даш-биле чепсегленгеш, ол хаяны шивээлекипкен дээр. Ол хаяны шивээ-ле, кандыг-даа шеригниң алыры берге ийи талазы — көшке, арны — чалым, бедия —дээр шаар.

Калдак-Хамарны ажа халды бээрге, хову-ховуның ортузунда кожагар даг дораан-на каракка илгитер. Оон чоогунда гей туржук хавак безин чок. Оон аңаа канчап чаяаттыганын кижи кайгаар. Мен бидип кээримде оны чон Бүргүтей (Эзирлиг) деп адап турган. Сөөлүнде Сайын (Эки), а ам Сайгын дижир апарган. Ол дагга улустуң чүдүп, тейлеп, авырал дилеп чоразының көрүп чордум.

Чамдык черлер аттарын чон боттарының чугаазының айыбиле өскерип бээр чорду. Чижээлээрге, Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадырда Шөлде-Тейиң — Шөлдээ-Тей, Барыын-Хемчикте Чыраз-Булакты — Шыраз-ылак дижир. Мен бодаарымга, черниң адын четче, тода адаары болгаш бижиири чугула. Ол дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң он чыл мурнунда үндүрген Чарлыы коңчуг шын. Оон соонда Балгаланың —Баялзиг, Чербиин — Черви дивестей берген бис.

Черниң ады оон болунуп байдалынга таарышкан турар чорду. Хайыракан дээр даглар өске дагларлардан озалаан, онзагай болгаш бедик. Тес-Хемде, Улуг-Хайыраканың, Бичө-Хайыраканың, Эрзинде Ак-Хайыракының болгаш Улуг-Хемде Хайыракан дээр бижин дагны көрүнерден. Өске-дээ черлеринде Хайыракан дагларга база ындыг.

Чамдык черлериниң аттары таарымча чок. Чижээ, Тес-Хемде У. Шыналга Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң У. Шыналга салбырындан, ылангыя оон төвүнден У. Шыналга чедир талыгыр болгай. Ында суурну Хөл-Өөжү деп турар, а Кара-Хөлдүң чогум өөжү — суур чанында хеминиң бажы база мрактa. Сугнуң хөлдеп үнүп чыдар черни өөш дээр. Кара-Хөлдүң бодунда ындыг аттыг чайлаг бар. Ындыг таарымча чок аттарны өөренип көөрү чугула. Оон ынай Тандында Алгый-Хөл бар, оон ол адын ам каттап тургузары берге, картада Хадың болу бергей. Хөлге Хадың дээр хемчик акпаз, оон аксында Хадың-Аксы ферма тургустунган, оон уламыдан Алгыйны Хадың дижи бергей хире.

Чер аттарын тыва солуннарда болгаш номнарда бижип турары шоолуг частыыр чок. А хамык аттарны соора пропагандалап база агитастап турар чер—автовокзалдар, аэропорттар. Республиканың бүгү автовокзалдары хүнүң-не хүнүң базыр чарлап кээр: «Сук-Пак», «Аргузуй», «Хамсара»... Чамдык черлериниң аттарын эргижирээн орус аттары-биле адаар таварылгалар база бар. Ол бүгүнү чүрүмүдүр черек. Ынчангаш кижи бүрүү болунуп черниң аттарын ылап билири чүгүл.

Б. АРАКЧАА,
пенсионер.

МООЛ СПОРТЧУЛАР КЫЗЫЛДА

Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанын спортчу делегациязының кежигүннери Кызылда келген. Олар хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазынга болгаш хоорайның спортчулары-биле стол теннизинге, шыдыраага база баскетболга, тыва хүрешке эш-хуу ужуражылгаларынга киржирлер. Делегациянны Убса-Нур аймактың спорт комитединиң даргазы Шарав Сэвээ удуртуп чоруур. Оларның аразында спорттуң национал хевирлеринге мастер Туяга Оюзей база бар. Ол Тывага моон мурнунда ийи удаа келгеш, тыва хүреш маргылдааларынга киржип, аңаа шаңналыг черлерин ээлеп турган. Амгы үеде ол Убса-Нур аймактың шыырак моңелериниң бирээзи. Башкылар Намсрайжав Галэ база спорт мастери, хөрээжен шыдыраачы Сэнджүрэм Намжав, стол теннизинге биргы разрядчы Басижав Гава, хостуг хүрешке биргы разрядчы, аймактың спорт комитединиң инструктору Бурудорж Сэвээ болгаш оон-даа өске спортчулар бар.

Аймактың спортчу делегациязының кежигүннери спорт болгаш күш-культура талазыбале дуржулга солчуп, Кызылдың ортумак болгаш дээш өөредилге черлеринге, «Тилелгэ» совхозка, Кызылдың тураскаалдыг черлеринге, хоорайның улуг будуруглеринге, күш-амыдыры коллективтерге чорааннар.

ЧУРУКТА: МАР-ның Убса-Нур аймаандан келген спортчу делегациязының кежигүннери Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлген маадырларга мөңге тураскаалдың чанында.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КИЖИ БҮРҮЗҮ БИЛГЕН ТУРАР

Арагалаашкын, наркомания болгаш токсикоманияга удур демиселдиң айтырыгларынга тураскаатка үнүүшкүнүг семинар Чадаанага болуп эрткен. Ону республиканың Саннтар-чырыдыышкыы бажыңы болгаш «Билиг» иниттелиниң республика организациязының баштаар черн организастап чоруткан. «ВЛКСМ-ниң 40 чылы» кинотеатрга эмчилер башкылар, партия организациаларының секретарылары, үлетпүр бүдүүлгелериниң удурткучулары, хоолу-дүрүм камгалаар организарының ажылдакчылары, иниттизи-биле 200 кижи чыылган. СЭКП Чөөн-Хемниг райкомунуң ийиги секретары Д. Н. Ховалыг семинарны ажыткан. Медицина эртемиринииң доктору, Иркутскиниң эмчилер билиг бедидер институттуң психиатрия кафедразының эргелекчизи А. С. Бобров бо кафедраның ассистентизи Ю. И. Рогозный, Арага ишпес чорук дээш республиканың эки тура иниттелиниң даргазының оралакчызы А. С. Хрипунов болгаш өскелер-даа семинарның ажылын чорутканнар.

Аңаа арагалаар чоруктуң алкоголизминиң, наркомания, токсикомазиниң алыс тыптып кээр дестерин, кижилериниң оларга чаңчыга бээрииниң чылдагаанарын, ол чаңчыгышкынның социал уржуктарын, совет иниттелелге хоразын тайылбырлаар, эргиниг артынчызы бо таарымча чок чүүлдерин үзүткап чок кылырынга уткуштур кандыг ажылдар кылдыганын чугаалап берип көрүнерем, Шулуу Даваасвич.

— ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитедин хостуг хүрештиң Тывага, Сибирьге база Ыраккы Чөөн чүкке улам сайзырадыры-биле «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел чергелиг маргылдааны Кызылга база катап эртгирип эгелээр дугайында шиитпирин хүлээп алган. Ынчангаш бистиң республиканың Спорткүркомитединиң, профэвилелдер база Тыва АССР-ниң Хүреш федерациязы бо чаңчыл болган маргылдааны моон ынай организастап чорудары-биле перспективтиг планнарывыс тургузуп эгелээн бис. «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаа ам доктаамал эртип турар апаар.

Маргылдааның киржикчилерн хөй болур ужурундан аңаа белеткелди бап бурунгаар эгелээн. Профэвилелдерниң эки тура күш-культура спорт иниттелиниң «Хүреш» стадионун маргылдааларга белеп кылдыр дерээн. Маргылдааны шинаарлыг, организастыг белик дең-нелге эрттирери бистерден улуг хамаарыжыр. Ынчангаш республикадан дашкаар черлерден келир аалчыларга болгаш спортчуларга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче улуг кичээнгейни угландырган бис. «Монгулек» туристиң комплексте белеткеп ажылдарын доозкан. Аңаа хүрежил келген моңелер чурттаар. А маргылдааның судыя коллегиязының кежигүннерин «Кызыл» аалчылар бажыңында чурттаар кылдыр шиитпирээш, дерек, чугула чүүлдер-биле хамдырарын тодаргай кижилерге даалгаан.

— Спортчуларывыс аъш-чем хамдырылгазын канчаар организастаарыл?

— Спортчулар биле маргылдааның судыя коллегиязының кежигүннерин катай саналар болза, шупту 200 ажыг кижи келир. Оларны чемгерерин «Монгулек» туристиң комплекске организастаар. Ынчангаш спортчуларны эки шыпаррлыг аъш-чем-биле хамдырар дээш хоорайның иниттиниң чемненнелге трезиниң ажылдакчыларыг чогуур хемчегларин ап эгелеп берген. Эът, сүт болгаш чамдык ногаа аймаан нөөдедирин дутуруушкан бис.

— Моон мурнунда эртип турган бо маргылдааларга өөнделдешкен республикалардан база спортчулар кээп турган болгай. Ам кандыг болурул?

— «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдааның иегелделерин тургускан соонда, эвилелдешкен республикаларже, областтарже, крайларже болгаш чурттуң чамдык улуг хоорайларында спорт организациларынче чалааналарны чоруткан бис. Оон иштинден маргылдаага Украинадан, Казахстан-дан, Таджикистандан, Киргизиядан, Туркмениядан база Россия Федерациязындан, Москвадан командалар киржир күзелин илергейлеп, чагыгны киргеп. Оон дугайында солуннарда моон мурнунда дыңнаткан болгай. Маңаа автономнуг республикалардан, областтардан моңелер хөй киржир. Кожавыс Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанын делегациязы база Кызылда келген. Оон шыырак сес моңе хостуг хүрештиң база тыва хүрештиң маргылдааларынга киржирлер. Ол чорук маргылдааны улам солуп болдурар дээрзин демдеглээрге артык эвес. Ынчангаш иниттизи-биле 24 команда маргылдаага кээр.

— Моңелериниң хүрежинин чүрүмү бо удаада кандыг болурул?

— Ол дугайын база чугаалашкан бис. Деңзи аайы-биле хүрешкен моңе бир долгандырыг салыпта ийи удаа октатырыптар болза, оон ынай хүрежир эргежин кааттырар, мынангаш финал хүрештерге колдуунда-ла октатпаан моңелер кирер дээрзи чугаажок. Маңаа ортумак деңзиниң моңелери хөй болур. Ол дээрге 52, 57 база 62 килограмм чедир деңзиниг спортчулар-дыр. Оларның аразынга спорт мастериге кандидаттарывыс, бирги разрядчыларывыс, хүрежи чидиг байдалдыг эртери чугаажок.

— Бо маргылдаага шаңналыт черин ээлээн моңелерге ССРЭ-ниң спорт мастери аттарыны тыпсыры көрдүнген бе?

— Чугаажок. Бодунуң деңзизиниге бирги ээлээн моңе бүрүзүнге ССРЭ-ниң спорт мастери атты тыпсыр.

— Шулуу Даваасвич, бо Бүгү-эвилел чергелиг маргылдаага бистиң спортчуларывыстан каш кижи киржирил база оларның белеткелиниң дугайында кысказы-биле чугаалап көрүнерем.

— «Азия төвү» шаңнал дээш бистиң бо эртирип турарывыс маргылдаага Тыва АССР-дең барык 40 хире аныяк мөгеем киржер бис. Оларның белеткелин бир ай дургузунда Чагытай холдуң кыдыышта эрттирген. Бистиң тренервис Валерий Маадыр-оолович Оюнмуң өөреткен командазында спортчуларның иниттиң күш-дамыр болгаш мергежил белеткели бергий эвес деп бодап турар бис. Кайыыг болганың маргылдаа өөрүзүнде чаңчыл болгаш мергежил белеткели бергий эвес деп бодап турар бис. Кайыыг болганың маргылдаа Тыва АССР-ниң Улуг Октябрьның юбилейинге турасхаатка бо маргылдаанның киржикчилеринге чедирилгиннерин күзээр-дир мен.

— «Азия төвү» шаңнал дээш бистиң бо эртирип турарывыс маргылдаага Тыва АССР-дең барык 40 хире аныяк мөгеем киржер бис. Оларның белеткелин бир ай дургузунда Чагытай холдуң кыдыышта эрттирген. Бистиң тренервис Валерий Маадыр-оолович Оюнмуң өөреткен командазында спортчуларның иниттиң күш-дамыр болгаш мергежил белеткели бергий эвес деп бодап турар бис. Кайыыг болганың маргылдаа Тыва АССР-ниң Улуг Октябрьның юбилейинге турасхаатка бо маргылдаанның киржикчилеринге чедирилгиннерин күзээр-дир мен.

ХАНЫЛАШ КИРБЭЭН

Эрткен айларның бирээзинде Солчур суурга ажылчы чон хуралы болган. Аңаа Солчур көдээ Советиниң күүскомунун даргазы Чечек Чыпсынның эрткен чылда кылын чоруткан ажыл болгаш бо ылаш кылыр ажылдарның дугайында иletткелин дыңнаан. Иletкелден алгаш көөрге, көдээ Совет эрткен чылын күрүнеге үзүт, сүт садарын күүседеткен. Өске-даа чамдык ажылдар кылынган. Ынчалза-даа эде тургустунуушкун дүрүлээшкинниң оруунче эки-ле ханылаваанын иletкел тазы-биле санал бергеннер демдеглээнкер.

Суурда Октябрьская кудумчузунда садчыгашче сегыш салбаанындан кадып, курган калган. Чурттакчыларның инээ халат чок болганымдан, суур чоогу Кек-Сайыр шөлүнге тө-раан дужүттү саза базып, чиртип турар. Ол талазы-биле инектериң эъзериңе кадыгдаа хемнег онаавайн келген. Суур иштиниң көвүрүглерин сеңгеп-селиринче сагыш салбаан. Дамдын кудумчузунуң үстүү талазында овааларлыг төөкен бокту ырадыр хемчегни алыр дээш ишкаш четтерни чайладыры чүгле көдээ Советтиң херээ эвес, чурттакчыларның бот- identeкейи чугула деэрзин хүралга саналадаанар.

Көдээ Совет күүскому чонның санааларында дыңнагыр, оон негелдезин ажыл-херекке боттандырар дээш өске-даа активтер-биле чаңгыс демнег күжүн, бизинд үндүрүп турган ажылдарын үе неген турар.

К. МОНГУШ.
Өвүр район.

ДУС-ХӨЛГЕ ДЫШТАНЫРЫН КҮЗЭЭНИНЕРГЕ

Дус-Хөл (Сватиково) халдун зарыглар эмнээр эки шынарларын камгалап арттырар базук хөлдүң ажылалын эжиндер сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профобличөвүлел оны Профсоюзунуң Дус-Хөл (Сватиково) халдун зарыглар эмнээр эки шынарларын камгалап арттырар базук хөлдүң ажылалын эжиндер сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профобличөвүлел оны Профсоюзунуң ындыг-ла ажылдарын ажыглаар.

Аңаа чогуур санаторий-курорт карточкалыг кижилер түгэ профзанел организациалының шуптаазылары-биле ледээн кадыкшылга чеп кылыр чарлаар дугайында докладты хүлээп алган.

Аңаа чогуур санаторий-курорт карточкалыг кижилер түгэ профзанел организациалының шуптаазылары-биле ужуражуруг. Бо чылдың зайгы сезону желээп билек, аңаа кижилерниң боттарының көөрин хораан. Ынчангаш Чоннуң ажыдырал хандырылга министерствозунуң прокат пунктузун хаган.

Саратовтуң Ю. А. Гагарин аттыг индустриал-башкылал техникумунга

дараазында мергежилдерге — күш-ажыл болгаш черчение башкызы, будуруглге өөредилгезинин мастерлери — сургуулдар хүлээп алырыл Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу чарлап тур. Ортумак школа доозкан кижилерниң өөренип хуусазы 2 чыл 10 ай.

Белеткелди дараазында мергежилдерниң базазынга чорудар: «Металлды кезип тургаш, ажылдап кылыры» «Будуруглге дериг-херекселерин эптеп тургузары болгаш септээри».

Дужаар экзаменнери: математика (эзс-биле), орус дыл болгаш литература (сочинение). Хүлээп алган кижилерниң профтехучилищенин сургуулдары-биле бир демей общежитие-биле хандырар.

Киргери күзээнмер дараазында документилерни бодунга ап алгаш келир: доозкан эртемнинн дугайында документ (бодуу), күш-ажыл депгеринин хоолгазы, медицина шыкызылгазы, өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика, 3х4 см. хемээлдиг 6 фото-чурук. Школаның өөредилге чөвүлелиндеп бижиг.

Школаны 4 болгаш 5 демдектер-биле доозканнар киргерин экзаменнерни дужаазыс.

Техникумга киргери күзээнмер районнарның улус өөредилгезинин киледистеринге, Чырыдыышкын министерствозунуң кадрлар киледизинге келир.

Телефон № 2-33-92.

ААС ЧОГААЛЫН — ЧОНГА

Сөөлгү үеде чонның чогаадылгазын иептерелир ажыл кайы-даа черде бурунгаар-лаашкынны алган. Ол дугайын бистиң чурттуң кайы-даа булуңуидан көрүп болур.

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының программазынга дүүштүр бистиң республикада чоруп турар көрүлде аас чогаалынче кичээнгейниң улгатканын бадыткап турар. Үлетер домактар, кожамыктар, дүрген-чугаалар, баштактар, тывызыктар дээш дыка хөй көргүзүлгелиг бот-тывыңгыр артистер көрүктүлерге бараалгаткан. Эдиспилээр, мал алзыр бээнн көргүзүглер бар. Маңаа хамаарышыр бир сонуургаан чүвем. Төп телевидениеге «Чонның уран чогаадылгазы» дамчыдылгага моол улустуң бодагланы есне иңгинге алзын турарын көргүскеми. Ингинниң кэраанның чажы төктүп кээп, еске бодаганны хүлээп алыр.

Таңдының Кочетово —Тываның төөгүлүг черлериниң бирээзи. Ынчангаш ук суурнуң чурттакчылары, «Коммунизмниң херези» совхозтуң ажылчыларын бот-тывыңгыр фольклор ансамблин тургузуп, «Коңгургай» деп адап алган. Ук ансамбль республика көрүлдезинге Таңды районну төлөөлээн. Бис оон көргүзүглерин чүгле ол көрүлдеге болеткээн эвес, черле чонга көргүзер кылдыр белеткээн бис. Ынчангаш үргүлчү кезиң, районнуң хову-трактор бригаларының төптеринге, малчыннар чайлагларынга болгаш сиңгенчилер турлагларынга чедип турар бис. Чоокку дыштаныр хүнеринде Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал болгаш Хайыракан, Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык суурларының чурттакчыларынга улусчу чогаадылганың чонның коллективтиг чогаалының, дээжизин барааллаттывыс. Ылаңгыя Тыва АССР-ниң культурлыының алдарлыг ажылдакчызы, уран түүлдүң хоорулуу Оюн Болдукпанның: «Мажегейин» ырланы көрүкүлерни дыка сонуургаткан.

Улусчу чогаадылганың ансамбльдерни чер бүрүзүнге организастаар болур, оны чон күлеп турар. Мында чаңгыс-да берге түбе, хөгжүм херекселдерн. Оны кайыын-даа тып ап шыдавас силер, алдын-мөңгүн-биле-даа хоржок. Бир эвес хөгжүм херекселдери тургай болза, бистиң бо ансамблинис моон-даа массалыг болур турган ийик. Хөгжүм херекселн чүгле концертке херек эвес-ле болгай. Чижээлээрге, хөөн доктаалын каапа, хомустан орза, шөөм сиан каапа, игиледеп орза! Уруг-дарыг-даа ойнап болгай. Хөгжүмнүг ыг хөлүг, хаяа бажында быланны бедин чараш көстүр. Магазиндеп чадагаа садып алыр үе та кажан көөр. Культура министерствозу, Чүрт үлетүрүнүң министерствозу хөгжүм херекселиниң дугайында чугаа үндүргеннден бээр «өскек хөйдә ирады». Биске класс-чараш болгаш улус өртек үнелиг-даа эвес, аңаа ойнап болур херекселдер ажырбас. Ансамбльдерниң киржикчилери иргулаайында аттарының херекселдерин ажыглап турар.

С. БАДЫРАА,
Кочетово суурда Культура бажыңының директору, «Коңгургай» ансамбльдиң удурткучузу.

«АЗИЯ ТӨВҮ» ШАҢНАЛ ДЭЭШ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ МАРГЫЛДААЗЫНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

Июнь 18-те. Маргылдаанның киржикчилериниң, судыяларның келири болгаш мандат комиссиязын. Командаларның төлээлери-биле оргкомитеттиң база судыя коллегиязының хуралы 17.00—18.00 шактарда. «Хереп» спорт залынга моңелерин деңзилээри 18.30—19.30 шактарда.

Июнь 19-та. 48, 57, 68, 82 болгаш 100 кг чедир деңзиг моңелерниң баштайгы салыглары 16.00 — 18.00 шактарда. Маргылдаанның ажыдыышкынының парады 18.00—18.30 шактарда. Бүгү деңзилерге маргылдаанның үргүлчүлээри 18.30—20.30 шактарда. Моңелерин деңзилээри 19.00—20.30 шактарда.

Июнь 20-де. Судыя коллегиязының хуралы 9.30 шакта. Бүгү деңзилерге салыглар 10.00—13.00 болгаш 16.00—19.00 шактарда. Моңелерин деңзилээри, 18.00—19.30 шактарда.

Июнь 21-де. Судыя коллегиязының хуралы 9.30 шакта. Бүгү деңзилерге финал салыглар, тимилекчилерни шаннаары 10.00—12.30 шактарда. Маргылдаанны хаары 12.30 шакта. Профобличөвүлелдиң шаңналдары дээш тыва хүреш маргылдаазы 13.00—15.30 шактарда.

Июнь 22-де. Маргылдаанның киржикчилериниң болгаш судыяларның чоруурун.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ

КИНО

ИЮНЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кэтти» 9.30, «Попутчик» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бей, барабан» 10.30, «Новые амазонки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 15.10, «Мишка, Серега и я» 11.10, 13.10, «Грог» 17.00, 18.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайный посол» 15.00, 19.50, «Курьер» 17.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: в/б: «Латиноамериканец» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» в/т: «Кин-дза-дза» 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

агаар

Республиканга янкар будуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, дииирээр. Сөөгү-бергии чүктен хаттың дүргеги секундада 15—20 метр. Дүне агаарның температуразы 9—14, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болгур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус чылыг болгур.

Кыышка чуга будуттаар, дүнеки үеде чаъстаар. Агаарның температуразы 10—12, хүндүс 20—22 градус чылыг.

Автоорукгарга чаъстаар, видимость 2—4 км.

Адресивис 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетүр киледистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киледистериниң 2-37-13, чагаа киледизиниң 2-41-27, информация киледизиниң 2-20-60, культура киледизиниң 2-23-54, ажыл-агый киледизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн бергээр 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индекизи 54241.
Чылдаа 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлаага хирес.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Нем тидуглер чер. полиграфия болгаш ном савыынын херектериниң газазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3 нче. Заказ № 1.

Чагыг № 3539
ТС—00371

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 19 пятница № 142 (13442)

1925 чылда үнедип эдилеттингеш

Өртээ 3 кепеек

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүнде «хойдан өнүп дүжүт» деп чугаалаашкын турарывыс, хой кыргылдаашынче организастыг киргеп. Совхозта ниитизи-биле кыргымыр 11 муң ажыг хой бар. Кыргылга пунктуларын тургускан, дериг-херекселдерни четчелеп, ыдал ажылдаар кижилерни башкарып эгелээн.

Төп кыргылда пунктузунда баштайгы хүнүнде электрилиг 22, 30 хой хачылары ажылдап эгелээн. Албан черлери, организанналар, агитквартиралар ол пунктуда тургустунган графиг ёзугаар ажылдап турар. Кыргакчыларның болгаш ескелеп ажылдакчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Социалистиг чарыштың түңнелин беш хонуктан үнүдүрүп эгелээн.

Баштайгы беш хонуктуң түңнели-биле кыргакчылар Дээда Карааңмаа, Чечекмаа Доңгак, Надежда Кургек, Оозар Доңгак, Сорунза Сарыг-Тараа, Кумсай Хертек олар шалыптыг, шудургу ажылдаан, шаңнал, маңтаалга төлептиг болганнар. Кыргакчылар ам ийи эдилеглиг ажылче киргеп. Совхоз директорунуң хой кыргылдазын ийи неделя дургузунда доозар соруглалыг.

К. АРБАЙ-ООЛ.

КҮҮСЕЛДЕНИ ХАНДЫРАР

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН – ПРОФЭВИЛЕЛ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ ЭҢ ЧУГУЛА ХЕРЭЭ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, партия Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизиниң хүлээп алган документилеринде чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин айтырыгларын шиитпирлээринге, эде тургустунуушкунга, ниитилеяри улам ынай демократчыдарынга профэвилелдериниң ролүн бедидериниң чугулазын айыткан.

Тываның профэвилел организациязы салдынган соруглаларны амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар. Профоблчөвүлелдин, адырлар айны-биле обкомнарның, райкомнарның пленумнарынга, хуралдарга СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш профэвилелдериниң XVIII съездизиниң негелделеринге дүүштүр профэвилел организацияларының ажылында эде тургустунуушкунуун камчаар чоруп турарынын дугайында айтырыгларны чугаалашкаш, бо чугула херекте байдалды шүүлүмчүлеачи ёзу-биле анализтээш, эде тургустунарынын оруктарын, хемчеглерни тодаратқан шиитпирлерни хүлээп алган. Профэвилелдер организациялары хуралдарның самын, улустарны албан черлеринче кыйыртырын, справкалар негээрин, бижиктер чорударын элээн кызырган. Кадрлар-биле харылзааны экижидеринче, соңгулдаалыг профэвилел активтеринге практиктиг дуза чедирериниче кичээнгейни угландырган.

Республикада колдуунда 1400 хире профэвилел комитеттери бар, оларның хөй нуруузу коллективтериниң бүдүрүлге болгаш социал айтырыгларын шиитпирлээринге биче эвес салдарын чедирип турарлар. В. И. Ленин аттыг «Тыва даглүүг» комбинат, Тес-Хемде Чүргүй-оол Хомушку аттыг, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтарның, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының болгаш өске-даа ажыл-агыйларның эки коргузүүлерин чедирип турарында профэвилел организацияларының үлүг-хуузу бар.

Ынчалза-даа республиканың профэвилел организацияларында эде тургустунуушкун оожум чоруп, эрги ёзу-биле ажылдап турар. Профоблчөвүлел, ооң чамдык киидистери, адырлар айны-биле обкомнар, райкомнар профэвилел комитеттерининг, бөлүктериниң, өүш-ажылчы коллективтериниң ажылчорудулгазынче ам-даа ханылап кирбээн, оларның эде тургустунарынга практиктиг дузаны, детимчеми кошкак чедирип турар. Эде тургустунуушкунуун кол звенолары профэвилел организацияларын болгаш өүш-ажылчы коллективтер болуруи профэвилелдер съездизинге демдеглээн болгай, ынчангаш олче чогуур кичээнгейни салыр херек. Түлүг болгаш үлетпүр материалдар, медицина, харылзаа, күргүне албан черлериниң, күргүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкомнары ажылын шүүлпеп эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарының дээштиг хемчеглерин албайн турарлар.

Социалистиг чарыштың организациязында ёзу барымдаалар, эрегжейлээр чоруктуң үндезини-биле үзүткээрин профэвилелдериниң съездизинге онзалап айыткан. Бистиң республикада ажылдап турар улустуң тозам ажыг хуузу өүш-ажылчы маргылдаада хаара туттунган. Чамдык профэвилел комитеттери чарыштың четвес организастаан, шаңнап-мактаарының хемчеглерин сайзырамгайжыткылай, түңнелдерни чогуур хуусаазында үндүрбейн, ооң чарлыг болурун сагывайн турар. Чарыштың түңнелин үндүрерде чүгле бирги, ийиги, үшкү черлерни эвээнгерни тодарадып үндүргеш, ооң өске ишчилер канчаар ажылдаанын, каш дугаар чер алганын тодаратпайн келген. Моон соңгаар өүш-ажылчы маргылдааның түңнелин үндүрерде чүгле планныг онаалдаларнын өүүселдезинче эвес, бүдүрген продукциянын ыныларынче, өүш-ажылдың бүдүрүүчүлүүн бедиткенинче, камналгаже, бот-оруула-чарылганы, бригада, ог-бүле керээзин нептереткенинче, өүш-ажылдың сагыыга-чурумун быжыглаанынче кичээнгейни салыр.

Профэвилел комитеттери эң-не үнелиг байлак—улустарның ыдыын быжыглаарынче, эмчи хандырыгазын эмнидиринче, өүш-ажыл камгалалынче, озал-ондак болдурбазынче, дыштанылгаже сагыш салыр хүлээглеглиг. Ооң-биле чергелештир арагалаашкынга, наркоманиянга, корумчурум, өүш-ажылдың сагыыга-чурумун үрээр чоруктарга удур шыңгыы демиселдэл доктаамал чорудар. Бо чугула ажылдарда четпестерни чок деп болбас. Улустуң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни оожум боттандырып турар. Бүдүрүлгелерниң, совхозтарның удуртукчулары, профэвилел комитеттериниң даргалары бүдүрүлгелерге өүш-ажылдың айыыл чок чоруунуң айтырыгларынче четпес сагыш салып турар. Эрткен чылын техниктиг инспекторзар 146 станокту, машинаны, дериг-херекселди, 5 цехти ажылдаарын соксаткан, чүге дээрге кижилерниң ажылдаарынга олар аймылдыг болган. Ол дээш 131 кижини штрафтаан, дөрт кижини ажылдан үндүргеп. Бо талазы-биле Агроүлетпүркүркомунуң бүдүрүлгелеринде байдал дүвүренчиг, ажыл-ишчилериниң кемдээр чоруунуң 50 хуузу оларга онаалдыг турар.

Ажылчы чоннарның дыштанылгазын шын организастаары, кадыын камгалаары, аарыгларны болдурбас дээш баш удур профилактиктиг хемчеглерин кошкак боттандырып келген. Хоорайларда, суурларда тургустунган культура-спорт комплекстери ажылын ам-даа экижидип шыдаваан. 1986 чылда ажыл-ишчилерни санаторий-курортка эмнидиринге, дыштанылгазын организастаарынга көрдүнген акша-хөреңгини чедир чарыгдаваан. Соолгу алды чылда Тываның курорттарын чаартыр, эде кылыр кандыг-даа хемчеглер алдынмаан. Бо болгаш өске-даа четпестер профоблчөвүлелдиң, ооң киидистериниң, обкомнарының, Красноярскиниң девискээр айны-биле курорт чөвүлелиниң (Д. М. Кара-Салдың) кошкак ажылдаанының хереченин-дир.

Профоблчөвүлелдиң, адырлар айны-биле обкомнарының, райкомнарның, профкомнарның ажылында четпестериниң үнүп турар чылдагаанын кадрлар-биле ажылдаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чорутпайн турарындан болган. Профэвилелдериниң чамдык ажылдакчылары инициатива чок, шимченгир эвес болуп турар. Профоблчөвүлелдиң киидистери, профэвилел обкомнары кадрларны шилип алырда ажыл-ишчи, моральдыг моозу-шынарларын хандыр өөренип көрбес чоруктар таварыжып турарындан оларның ажылдан үмер-кирер чоруу хөй болуп артпышаан. Кадрларны шилип алырын, ажылга таарыштыр тургузарын, кижизидерин, өөредирин үндезини-биле экижидерн, эде тургузары Тываның профэвилелдериниң чугула соруглазы болуп турар.

Эде тургустунуушкунуң үезинде профэвилелдиң ажылында четпестерни эдер, чаартыр херек профэвилел организацияларынга онаалдыр. Ынчангаш оларның дайынчы аргалинээзин бедидери чугула айтырыг болур, анаа кол рольду профэвилелдеринде ажылдап турар коммунистер ойнаар. Ол ышкаш партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизиниң шиитпирлерни өүүседир дээш ажылчы чоннарның ортузунга организакчы, политиктиг ажылды калбартыры оларның хүлээдгези болур.

Чурттуң бөгүнгү революсчу чаартылгалары партияның болгаш чонуң эң эки чаңчылларының дорт уламчылалы-дыр. Ынчангаш массанның чогаадыкчы күүдүн эде тургустунуушкунга бараан болдурары—профэвилелдериниң чугула соруглазы болур.

– ТУДУГЖУ

Өүш-ажылдың хоочуну, коммунист Салчак Содунамович Чайдың чүгле тулуг ажылынга 30 ажыг чыл болган. Тываның найысылалында улуг тудугларны кылырынга шалыпчы үлүүн киирип келген. Ам ооң бригадазында чээрби ажыг аныяктар беш каът чурттарга бажының тутчуп турар. Шында орус, тыва болгаш ооң өске-даа нацияларның кижилери бар. Олар бижыг найыралдыг, чаңгыс демнигжер. Коммунист Салчак Чайдың аныяктарның интернационалчы кижизидилгезинче база сагыш салып, кады чаңгыс дем-биле ажылдаарынче, социалистиг чарышка өдээгейлиг киржиринче кичээнгейни угдап турар.

ЧУРУКТА: Салчак Чайдың бригадазында аныяк тудугжу Валерий Сизин-биле.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черниң эвес-чегларг пленумун чурттуң Улуг Октябрьның 70 чылынга белеткелиниң доозукчу ие-чадазында парлаага, телевидение, радио ажылдакчыларының күш-ажылчы, политиктиг болгаш сагыш-сеткил талазы-биле идепкейлиг чорууп бедиктериниң сорулгаларынга турускаатқан. Пленум июнь 17-де Москвага болган.

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга белеткел үезинде массалыг информациялың чөлектериниң ролю» деп плетекелди ССРЭ-ниң ЖЭ-ниң баштаар черниң варгазының оралакчызы, «Известия» солунуун кол редакторуу И. Д. Лаптев кылган.

Чогаадыкчы, тургузукчу эвергинээ кодургу үндүреринге СЭКП Төп Комитединиң совет улуска Улуг Октябрьның 70 чылы-биле холбаштыр кылган Киитиргизи идепкейлиг мөөнүшкүн күш болган деп, оратор онзалап демдеглээн.

Кончуг улуг чугула айтырыгларны шиитпирлээри эргежок чугула болуп турда, кажан ишти-леде ёзулуг революсчу чаартылгалар чоруп турда, таптыгда бо хүнде Октябрьның дуржулгазы биске солуттунмас ужур-дузалыг. Партияның сестерви улуска чүгле чедирер эвес, харын-даа ол сес оларның эң-не кол эргежок чугула херээ болу берзин дээш демисежир ужурлуг. Авторлуг тодаргай эвес туружу чангыс талалыг ажык-чарлыг чорукка, чүгле таарымча чок болушкуннарны көргүзеринге чедирип турары ховар эвес. Ынчалза-даа чүгле ада доктаалы принципиалдыы-биле ыны эвес.

СЭКП ТК-ныя ам болур Пленуму-биле холбаштыр, экономикада эде тургустунуушкун-биле холбаштыр бистиң журналистер отрядты экономиктиг айтырыгларны хөй-биле чырылар, экономиктиг чаа бодаалакшыны тургузар, чаа, онзагай производстволдуун шиитпирлерни тывар, партияның кыйырганы-биле ооң үндүрүп турар күжениишкинилерни түңнелдерни берип турар, ажылдап кылган утказыышкын эки дээштиг болуп, бодуунуң чөптүүн бадыткал турарын чонга көргүзер ужурлуг дээн, оратор онзалап демдеглээн.

Иletкел соонда чурттуң журналистер организацияларының төлээлекчилери Ф. М. Бурлацкий, А. С. Пшенко, Э. А. Багланн, И. В. Михайлович, Г. И. Неклесов, А. Ш. Иоселиани, В. И. Чистяков, Д. А. Граббой, Д. М. Буляков, Т. Ш. Таганова, Т. В. Соо олар самаа бергеннер. Ажык-чарлыг чорукче, иниттелээри демократчыдарынче партияның утказышкынын эде тургустунуушкунуун үедешн айтырыгларынче совет улустуң улус-соңуургалын болдурур турар дээ, ораторлар онзалап демдеглээн. Ниитээ, дегелеңген сестер кымны-даа соңуургатпайн турар. Ол чорук болуунуң ажылынга журналистерниң онза негелделиг болуруи веген турар. Массалыг информациянын бүгү чепсектерга амгы үеде чүгле чогаадыкчы чалгыже утланган турар ужурлут.

Литваның, Красноярск крайның болгаш Брянск областың чогаадыкчы организацияларының ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң VI съездизиниң шиитпирлерни кангнар күүседип турарын база чугаалажып кергеп.

(СЭТА).

ООЖУМ ХӨӨННЕР, ОЛУТПАЙ ЧОРУК,

бии-хемчилер ногаан ажаалдаже киреринге чүге белен эвезил?

Бии-Хем районда сиген кезилдезинче киреринин дугайында айтырыг бергедээшкинде таварыжып турар. Анаа киржир техниканың белеви тодаргай билдинмес. Аждыызында ажыл-агый бүрүзүнде саналашкыннар, хуваалдалар, даап бодаашкыннар чоруп турар. Ногаан ажаалдага киреринге совхозтарның хөй кезии белен эвес.

«Хадың», «Саян», «Өөк», «Кызыл таваачын» совхозтарга чогум-на амгы хүннерде чедир кылдынмаан чүүлдерниң чижектери ында удуртукчуларның, специалистериниң эде тургустунуушкун, дүргедээшкин, интенсивтиг технология айтырыгларынче хамыпаар кирбээни-биле, чогаадыкчы дилээшкинерни, бодаалдарны, чаартыкчы санал-онаалдарны кичээнгейниң төвүнге тутпаанын-биле, ала чайгаарлаашкынның агымынга ялзып, боттуг, дээштиг хемчеглерни ам-даа чедир албаанын-биле тайылбырлаттынар.

Эде тургустунуушкунуун евлюм-чолу кол специалистерниң хүүда үлегеринден ажылчын бүрүзүнүң даандырган үүле-херекке ак сеткилдиг хамаарылгазындан илереэр турбуже. РАУК-тун мал чеми, тараа өстүрер кылдынның эргелекчизи Н. Д. Миңеевтиң ээлеп турар түрүү жу үеннң негелдезинге дүүшпес. Сиген кезилдезиниге белеткел соң угаан-бодалын, сагыш-сеткилин дүүрүретпейн турар. Николай Дмитриевичнин бистер райкүүском балыкының адакы кандында бичии ерээлден дилеп чораашсыг ылгалы, кабинединге чугаалажыры-биле кирип келдинг.

— Сиген үнмээн. Массалыг кезиишкинге белеп эвес бис — дээш, ол бистиң-биле чугаанын тендүргеннинг демдээ ышкыр сөлүүнүң кырынга чыткан саазынар коптарлап. «Саян» совхозтуң кол агроному-биле чугагайлар дугайында тодарадыглар кылып эгеледи. Районда ниитии байдалга хамаарыштыр тодаргай дорт харыы ол берип шыдавады.

Н. Миңеевтиң удуртулгазында ажылдап турар үш агрономнуң кайызы-даа ол-бо чылдагаанныярыг бажыңнарында болганындан РАУК-тун телээзи чокка ажылагыйларже аъттанып үнүптүүс.

«Хадың» совхозтуң төп шаңы. Витаминниг сиген дазганы бүдүрүп үндүрер АВМ-ниң улуг доскаар хевирлиг дерии ийи кезек черде чыдыр. Шаның үжүнде эрги АВМ турган черде үш-дөрт хире тудугжу хоютку дүжүрген, сарай-склад хевирлиг бажыңның бир ӨРЭЭЛИНДЕ таваан салып турлар. Анаа шала кырының кургадышкынын чорудар. Өрээлдерниң шалазының кырын нарын демир четкилер салып дежээр. Сигенни чада каггаш, шала аппаннан чылыг күжү үндүрер генераторларның дузазыбиле салгынпандырып кургадыр.

Совхоз директору Ю. А. Мещерин-даа, кол агроном В. Н. Алдын-Херел-даа ол сиген кургалыр чаа чер июль 5-тен эгелеп долу күчүзү-биле ажылдап эгелээр деп бир үнбике шыпсыдар, долу бүрүзүнде ажыл-агыйларының кыыдар болду. Кылыр ажылдарның хемчээли ам-даа хөй: өрээлдерниң ханаларын тургузары, кырын шифер-биле дүзаары, чаа дериг-херекселдерни эптеп салыры болгаш өске-даа.

Ук ажыл-агый бо чылын 1200 тонна сиген, 600 тонна сенаж, 820 тонна силос белеткээр планныг.

Сенаж, силос оңгарлары белеткеттинмээн. Шыгжамыр кылдыр эрткен чылдарда-ла ажыглап келгени чаңгызын-ла үш чартык тонна сенаж, силос кирер дөрт оңгарның бирээзининг ханазы буступ кээп дүшкен.

Шыгжамырга хереглээринге ол оңгарлар дөмей-ле чедиппес. Ооң ужурунда хамы бичии чоогалар, ыйгыл черлерни ажыглаарын өөренип, планнап турар. Сиген кезер черлер Орзак, Азаот, Балыктыг-Хөл ол ынчаар частың ажок орайтаанындан, чылыг хүннериниң чаа дүжүп эгелээнниден от-сиген чаа-ла шыкпарлып, ногаан хевии кедип, чечектелип, өөрүлдезин дүргеткен.

Экспресс-лаборатория турган вагончугашта тудугжулар чүртталып турар. Лаборантының хүлээлгезин машинакчы-секретарь Людмила Шарапова дакпырлап күүседир. Ол боду кредит-сан-хөө техникумуну дооскан. Бо чылын республиканың химизация станциязының организастаанны семинарга мергежилиг бедиткен. Лаборатория дериг-херекселдер-биле четчелеттинмээн. Лаборантының кылган дилеглерин, чагыгларын, негелделерин совхоз директору Мещерин хоозун аазаашкынбиле күүсетпишаан хевээр.

— 6 муң тонна сенаж четчир деп, В. Н. Алдын-Херел (мал чеми дээш харыысалганы бодуундан чиигедирин-не болаанны ол боор) кандыг-даа хилээошкин чок таамай сеткилдиг харыыны берип, эчис түңнел көргүзүглерни эремгей билип олурары илдең. Сеткил ооружгаарының барымдаазы маңна тыптыры берге: самыннаңдырып, кургадыр чаа черниң ажыл-чорудулгазы шиңгээттинмээн, АВМ ажыглалдан үндүр бижиттирген, экспресс-лаборатория дерип шиметтинмээн, инда специалис эвес кижини хүдээп алган, сиген шөлдери чедиппес, өске-даа четпестер амдыызында чайлаттынмаан.

«Өөк», «Саян» совхозтарда байдал ооң дээредевес. «Саян» совхозунуң шаңда турар АВМни база хуусаазында эртирер ажылдаан, үреленген дээш үндүр бижээн. Анаа эрткен чылдан эгелеп, шала кырынга салгынпандырып кургадыр черни ажыглалга киирген. Эрткен чылын чаа керекселге хонукта 180 тонна чедир таваакы кургадып турган. АВМ ажыглалдан үнген болганда, ам ону сиген кургадырынга хереглээрин өөренип кергеш, шенелде кургадышкынны чорударын шиитпирлээн.

Моон алгаш көөрге витаминниг сиген дазганын белеткээри «Хадың», «Саян» совхозтарынга болдунмае ышкажыл. Ооң-биле кады силос, сенаж салышкынының үезинде ажылдаар машиналарның саны билдинмес. РАУК-тун автотранспорт бүдүрүлгези-биле керээ чарып алаа-даа, тодаргай негелделерни бөгүнге чедир тургуспаан.

«Кызыл таваачын» совхозтун девискээри делгем-даа бол, чайгаар үнген от-сигенин үнүжү чавыс. Баштайгы удаада кем-тараа керээрнге белеткеңип турар. Мал чемнин дөмей-ле четчир кылдыр белеткеп алыр бис дээр хөөнге алыскаш, будук-бүрүүң ажыы эвээш дээш ооң белеткелин эгелээрин безин бодавайн турар.

Мал чемнин белеткелин харылаар кылдыр Василий Игнатьевич Иконниковту томуйлаан. Хоочун тараажы, ат-сургулыг чер ажылдакчызы ажыл-херектиң харысалгазын, байдалдың нарынын сеткил-сагыжының ханызынан медереп, мактанныпкы дегүүдээ чогун биске дыңнаттыы. Совхозка часкы тарылга чаа доозулган. Анаа дыштанныр хүннер чокка ажылдап турган механизаторларны, ажылчыннарны дыштандырып каан. Василий Игнатьевич барын ийи ай дургузунда даандырган ажыл-херээн кылып келген. Ол хирезиниде-ле ону ажылдың харысалгалыг участогу — ногаан ажаалдаже ону башкарары-биле ишилиишкен.

РСФСР-ниң алдарлыг агроному В. И. Иконниковка сес:

— Амдыызында сиген кезилдезиниң айтырыгларынче ханылап кирип четтикпедим. Час орай дүшкен. Ол кол чылдагаан эвес-ле чыдаан харын. Мал чемининг белеткелиниң төвүн Шивилигде механизаторнын мурнуку чылдагы частырыы деп санап турар мен. Ону долгандыр чүгле тараа шилү. 12—18 километр ырак черге сигенни кезип алгаш, Шивилигже дажыр сөөртүр, даржыктыгла ажыл. Хойга одар-белчиир база чедишпес.

Биледиргге сүт-бараан фермалыг ажок улуг суур турду. Инектерни брунеллез дээш садыш саарын каапкан. Эки от-сигенниг ол черни эптеп ажыглаарын өөренип көөрү чугула.

Хүт бар-дыр. Бежен чылдарның төнчүзүнде анаа 1500 хире чыдыг турду, ам ооң саны 200 чедир кызырылган. Шында аныяк малдар — модургга, казыралар азырап турар.

Чогуур албан организацияларже сан-түңнүг медээ бээрде мемей салгылаптар багай чаңчылывыс тургулаан. Ынчангаш чамдык таварылгада сенаж биле силостуң тодаргай хемчээли биддинмейн баар, хоолудуг мал чемининг орнунга класс чок ногаан массанның хөй кире бээр чылдагааннары ооң үнер.

Моом мурнунда чылдарда ышкаш, шоогуп чаңчылган калган мал чеми артар-болган ажырбас дээр оожум хемнерден үштүнүп, нинти херек дээш В. И. Иконников ышкаш чогуур түңнелди үндүрүп, четпестерге эптеш чок болуп, дувүрээзин коңгазының медээлээр үе-шактың келгени бо.

От-сиген орай үнген. Озүлдези чавыс. Ооң үжүрүндан оожургаар, үе чылыр сетил-хөөдеп үштүнүп, чаа курлавырларны дидээри бии-хемчилердең негеттинмин турар.

З. АМЫР-ДОҢГАК,
В. КОШУРА, Тыва радионуң корреспондентилери.
Д. САЛЧАК, «Шынның» тускай корреспондентизи.

Соңгулдаларга уткуштур

ПРАКТИКТИГ СЕМИНАР

Ак-Довурак хоорайда «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң кызыл-булуңунда турускан № 14 соңгулда участогунуң агитпунктузунга Барыын-Хемчик, Бай-Тайга райкүүскомнарның, Ак-Довурак хоорккүүскомунуң, бүгү кодас Советтериниң даргалары, секретарьлары, киидистер эргелекчилери, соңгулда комиссияларының даргалары, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң аппаратының ажылдакчылары чыглып келген. Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы С. И. Ильенков чугула политиктиг кампанния—чер-чер Советтериниң соңгулдаарга белеткел ажылдарының районда кайнаар чорун турарының дугайын танышпырган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң организас-массалыг ажылдар киидизиниң эргелекчизи А. Н. Барков соңгулдаларны эрттирер, документилерин шын долдурар талазы-биле практиктиг аргалэмелерни бергеп.

Ында агитпунктунуң эргелекчизи В. З. Харченко пунктуның амгы негелделерниге дүүштүр дерилге-кааставларын, агитаторларның ажылын, Ленин партия дугайында, совет Конституция дугайында темаларлыг кежээлерни, кинофильмилерни организастаа турарын чугаалаан. Ол хуу участоктуң соңгулдаар хуунде кандыг болгурига дүүштүр дериг, комиссия кежигүннерин столдар артынга олуртыкалап, мурнугга белеткеңиерин салып, хереждактарны тургускулап кели. Бажылаашкынны дес-дараалаштыр чорудун, көжегелеп кааи кабинеларны чажыт бадылаашкынга ажылдарының чурумун база көргүскен. Адак соңгулда түңнелдерни үндүрүп, документилерни дүзүлдүрүнге өөреткен.

Соңгулда эрттирер хуунде участокка кээп ыңдаавас кижилерни баш удур үёткә ап, чедип бадылаар кижилерге ыттарны, машина-балгатты тускайлаарынга, ап чоруур хереждактарны белеп тургузарынга, харылзаанын чедиск-херекселиниң идегелдиг болурунга хамаарышкан айтырыгларны база сүмелеткен. Семинарның киржикчилери соңгулдаларны организастыг болгаш политиктиг деминге эрттирер талазы-биле хөй чүүлдерни өөренип билип алганнар.

А. ХЕРТЕК, «Шынның» корр.

СУҢГАТЧЫ ЗВЕНОЛАРДА

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң суңгатчылары юбилейлиг чылда улам күжениишкиниг ажылдап киргеннер. Ниитизи-биле совхозта 40 суңгатчылар ажылдап турар. Олардан 4 звенода 30 кижи бригада керээзинче киргеп. Звеноларның ийизи хөй чылдыг сигеннер остүрүп ажаар, өске артканнары тараа культуралары, картофель, ногаа өстүрер кылдыр керээнн чарганнар. Эрткен чылын 2 звено бригада керээзи-биле ажылдаашкын, чарган керээзиндеп хөй продукциянны бүдүрүп, районга шаңналдыг черже үнген. Коммунист Эрес-оол Хомушкунуң. Берзек-оол Хертектиң удуртканы звеноолар тараа культуралары рын бир гектардан-на 18 центнерни алыр тургаш, 18 центнерни, хөй чылдыг сигенним 24-түү алыр тургаш, 40 центнерни ап, звено кежигүннери 200-200 акша шаңналын алганнар. Амгы үеде ол-ла звеноолар хевээр ажылдап, шолүүнүң хемчээлин улгаттырганнар.

Хөй чылдыг сигеннерни 386 гектар черде тараан. Ооң бир гектарындан 30 центнерни остүрүп, бир класстыг 1158 тонна сигенниг ажаан алыр планныг. Ногаа ажаар звено 10 гектар картофельди, 4 гектар капустанны тарып олуруткан. Ооң 90 тонна картофель, 80 тонна капустанны остүрүп ап, школа, албан черлерни хандырары-биле керээни чарганнар. Ол ышкаш силос культураларын ажаар звенода 5 суңгатчы ажылдап турар.

Суңгатчылар эрткен чылдарга демдээрге, кижи бүрүзү эде тургустунган. Бо чылын 6 кижи бирги класстыг, 6 кижи ийиги класстың суңгатчызы деп дипломнарны дужаап алганнар.

Октябрьның юбилейинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр, черден алыр продукциязын планнан ажыр алыр дээш суңгатчылар арезында социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

А. КАНЧЫЫР,

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫННАРЫН БҮРҮН ШИҢГЭЭДИР

«Шагаан-Арыг тудуг» трестиң бүгү организациялары СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тудугга ажылагый механизмнии сайзыраңгайжыдар хемчеглер дугайында» докталы-биле танышкаш, ону практика кырында боттандырары дээш хемчеглерни төлевилеп, адырлап эгелээн. Районда тудуг болгаш чагыгы организациялардың удуртукчуларының өредилгезин организастаан, тудуг бригадирлериниң дүржүлгә солчулгазының семинарын эрттирип, ынаа Тыва АССР-ниң ады-дыр тудугжуу, чүрттүп профсөвилелдериниң XVIII съездиниң делегады И. М. Карпов-биле ужуражылганы кылган.

Районуң тудугжу коллективтери 1987 чылдың беш айларының дургузунда 8799 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип ап, эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, ээлээн эки ажылдаан. 280 орунныг уруглар садыг болгаш 9465 дөрбелчин метр чүрттелге шөлүг ажыглалдаа киргеш.

Беш айларның түнелиг-биле эки көргүзүлгелерни «Красноярскгостудуг» эргелелиниң № 2 КМК-зы (Г. Л. Вальц), ажыл-агыйлар ара-зының «Улуг-Хем» КМК-зы (А. И. Сержантов), «Тыва хамааты тудуг» трестиң сентелге-тудуг участогу (Н. В. Мельникова) болгаш «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң № 18 КМК-зы (О. В. Ткачев) чедип алган.

Тудуг ажылдарының шынарыны база чижип орар. Чаа-Хөлде М. Е. Лопсанның удуртканы тудугжулар бригада керээни-биле ажылдап турар. Коллектив чүрттелге бажынарын чүгле «эки» демдек-биле дужаан турар. Ук бригада районда бир дугаарында күш-ажыл төлевириниң чаа системазынче киргеш.

Ынчалза-даа тудуг организациялар-ының чамдык удуртукчулары боттарының ажылын СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр ам-даа эде тургусаваан. Беш айларда тудуг-монтаж ажылдарының планын № 3 КМК чүгле 66, № 20 КМК—72 хуу күүсеткеш. «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң коллективи Шагаан-Арыгга чорудар тудуг-монтаж ажылдарының планын база күүсеттиваан. Ынчангаш районнуң тудугжулары беш айларның планынг онаалгаларын чажыт эвес. Трестиң удуртулгазы болгаш партбюрозу аныяк специалистер-биле ажылдың стилин болгаш методтарын үндезинин-биле эде көөр ужурлуг.

Бо бүгү частырыглар көрдүнген капитал салыышкынын долузу-биле шиңгээдип алыын болдурбайн турар. Эрткен беш чылдың эгезинде район-күүскомуун капитал тудуг кылдыын капитал салыышкынынарның чүгле 43 хуузун шиңгээдип алган турган болза, төнчүзүнде ол сан 78 апарган. Тус-тус тудуг организациларынга ол сан даравалаштыр мындыг болган: «Шагаан-Арыг тудуг» трест —44 биле 71, «Красноярскгэс» тудутунуң № 2 КМК-зы—27 биле 99, № 3 КМК-зы—66 биле 84. Капитал салыышкынарның чылдан чылче чедир шиңгээттиимейн турарын бо сан-чурагайлар бадыткап турар-дыр. Кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы база күүсеттиимейн келген. Эрткен чылын капитал тудуг кылдыын ол планны 59 хуу күүсеткен: 19565 мун рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киирер турган, чүгле 11551 мун рубльдиң ажылын кылган. Амыыралал хандырылга комбинадының бажыңы, 65 ааа чурттаар бажың, хоорайның чылыг четкилери болгаш өскелээ объектилер чогуур хуусаалында ажыглалга киирбээн. Районнуң харылзаа белдириниң бажыңын ажыглалга өйүнде киирбээнин дээш 26550 рубль торгаалга онаашкан.

Автотранспорт бүдүрүлгезиниң баазазын ажыглалга 1984 чылда киирер турган, ам ону бо чылын киирер деп турар. СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң докталының негелдезин ёзугаар ол объект ажыглалга өйнаанда киирбес болза, чагыгы 67 мун. ажылды чорудуп турар организация 72 мун рубль штраф төлөөр. Бирги кварталда бо объектиге 119 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып чорудар ужурлуг, а дөрт ай дургузунда оон дөңгүп-ле 60 хуузун кылган. Объектиниң үезинде дужаар дизе, маңаа хүнүң-не 47 кижи ажылдаар ужурлуг, дерек кырында 25 кижи ажылдап турар.

Сут аданга баар зооланың чүрттакчыларын дүрген кежүрер сорулга-биле тудуг организацияларының ажылчыннарның болгаш механизмнериниң эвлечегге ажылдаарын организастаар эгелээн. Тудуг ажылынга хоорайның чүрттакчылары үлүүн киришкиннип турар. Ажыглалга киирер объектилерге хостуг шактарында ясли-садтар, эмнелге, септелге-техниктиг будүүрүлге, АТБ, райпо, «Водоканал» коллективтериниң кежигүннери идепкейлиг киржип келген.

Капитал салыышкынынарны өй-шаанда бүрүн шиңгээдип алырынга бистеп хамаарышпас шаптыктыг үүлдер бар. Республиканың Күртүдүүн «Красноярскгражданпроектиниң филиалының ажылын шыңгыы контрольга алыры күзенчиг. Төлевилел-смета документазыны савадыр чорук ол организацияның хоорайдуг организацияларынга ол сан даравалаштыр мындыг болган: «Шагаан-Арыг тудуг» трест —44 биле 71, «Красноярскгэс» тудутунуң № 2 КМК-зы—27 биле 99, № 3 КМК-зы—66 биле 84. Капитал салыышкын

Бойдус болгаш кижи

ИНСПЕКТОРНУҢ БИР ХҮНҮ

Шанчы дужунда Хемчиктиң суу ажыл чамырлы бергеи, мичээлзимок ам-даа сүрдүү кончуг агыш чыдыр. Хайгаргырга чок хемниң улгадып чыткан үезинде эриксе үндүр шалгыпкан теректери, ыяштарының будуктары оон ол чеде кызыгаарының хереченаи болуп, куурара берген чыдыр.

— Удавас хүн ажар деп барды, ол хирезинде хүнзедир биске чаңгыс-даа бракоңьер кергүспедиң але, Михаил Николаевич? — деп, балык камгалалының күрүне инспекторуна Новиковка башкантаны аараи чугаладым.

— Черле мындыг ийик чол: бөолуг чорууда дилги семээ кажам-даа таварышпас — деп, ол агартыларын кызытты. — Боо чокта ол чамдыкта кижиниң таварыш калгы дег маңнап эртер.

Инспекторуң бо харыызында утка-ла бар. Майның сиелгү хүнериниң бирээзинде корреспондентиден, шагда ажылдакчызындан болган балык камгалалының инспекциязының ийи ажылдакчызындан тургустунган рейд бригадазының кежигүннери балыктың түргене чажар үезинде балыктаарының чурумун хажыткан хамаатыларны тудар, хыналда кылыр соруланы мурнувуска салган турдувус. А чуруму мындыг: Улуг-Хемче киргеи хемнерге июнь 20-ге чедир шуут балыктан болбас, хем умунуң хоорайларының болган суурларының чурттакчылары чаңгыс урук-биле хостуг балыктап болур.

Шанчыдан ийи арт ажылыр Хемчикке четкен черивистиң ады — та чүге ийик! — Чунар-бажың болду.

— Моон дөрт алыр болза, ам мыя бо сирт артында баар бис — деп, старшина-моторист эргелиг чолаачывыс Александр Иннокентьевич Кузьмин биске чугаалады. — Ам дедир эггеш, долганыр аваар бис. Во чер Хемчик заказникииниң девискээри-даа болза, бракоңьерлер маңаа ында-каада келгилээр чүве. Ынаар машина, мотоцикл-биле Чөөн-Хемчик-даа, Улуг-Хем-даа районнардан чедип кээп болур.

Заводтан үнгенден бээр көрбээни чок ГАЗ-69 кадыр арттарны бергеэмимейн ашкаш, чээрби бөш километрим эртип, баштайгы турган черивистен үш километр куду черге катап Хемчик умунга өккелген. Баштайгы барган черивисте Карл Марке аттыг совхозтуң малчынары турган болза, мында «Найырал» совхозтуң малчынарды ак өглерии тип алган турду.

Бракоңьерлер турган шинчи-даа чок. Хемчик хем саарыглаан чалгыларын эриктерге дээскеш, харамнаңган чүве дег, куду алзы тайылырып-ла тур.

— Балык камгалалының ажылдакчыларының бисте багай эвес ажылдап турарының түңнели бо-дур: чаңгыс-даа чурум хажыткан кижи чок — деп, шагда ажылдакчызы старшина Б. Дугур-оол түңмеди.

База катап Чаа-Хөл хемниң умунга келдивис. «Найырал» совхозтуң хоочун болган мурнакчы хойжузу Даш Кировович Олчанмай бистиң утказ алды.

— Майның ортаа үезинде урук үүптар кижи-ле маңаа турду — деп, ол күрүне инспекторуна илеткедим. — Оон орта кээп турарыңга, Михаил Николаевич!

Хойжуның инспекторну ады, адазының ады-биле адап турарын дораан эскерип кагдым. Харылзаалыг-дыр болар.

— Бистиң таварыш бөгүн машина, балыкчылар эртпеди — деп, Даш Кировович инспекторга илеткеди. Мында-ла кээр чүвеңерии! Чаа-Хөлден дыка хөй кижилер балыкты шүүреп алгаш бардым. Оларның арааында кок баштыг ашактың чугаазын дыннаар кижи тыныбадым. Кижиниң холунуң ортаа садаазы хире байламнарны бе-ер! — деп, неидилешкен соонда инспектор оларга чугаалады. Оларның бирээзи резина хемеге одурупкаш, четкизиниң мыдыы ужун чежип чорупту.

— Маңаа балыктап болбас дээрзин билир силер ыйнаан? — деп, Михаил Николаевич арткан ийи балыкчыдан айтырды. Эзирии улгаткан эрлер бурууун мининр хамаанчок, инспекторга кижаның агеледи. Ол арааында хемеде кижи четкизин бижек-биле кезип, туттуиган балыктарын сугже кирр октап-ла чөр. Адак соонда ол четкизин эриксе үндүр октапты. Оон мотоциклинче маңнаваш, бензинин четкизинниң кырыыче куткаш, эрттедипти. Өл капрон четкиниң кыбары кайда боор. Чалажыр каш четкизи сугже кирр октапты.

Браконьерлер Шагаан-Арыг автобазазының чолаачылары Михаил Николаев, Владимир Горбатов болгаш райүлетпүркомбинаттың чолаачызы Георгий Пикус олар болду. Николаев биле Пикус олар эрткен айда күрүне машиназы мунуп алгаш, балыктап чораан, үш четкизин база хавырткан.

Эзирии улус-биле кандыг чугаа турар боор, хоорай барып, милиция машиназы экээр диштивис. Экизи көргеи, машина биске уткуштур келди. Дедир ээпкеш бар чорувуста, браконьерлеривис уткуй халдып ор. Машиналарны орукка дуй тургускаш, маңан тур бис. Мотоциклдиг эрлер оожумнай берзе-даа, ийи, машина аразындан эрте халдырын кызытты. Ынчалза-даа милицияның старшиназы зажигание дүлгүүрүн ушта соп ап четтигипкен. Мотоциклде үүле ийи кижи бар.

— Эжиңер кайыл? — деп олардан айтырдывыс.

— Дүгде чыдып калды.

Милицияның старшиназы мотоциклди мунуп алгаш чорүй барган. Ийи эзирик бракоңьерни эзириктер сергедир черниң машиназының иштинче суп алгаш, үшкү эжин дилеп чоруптувус. Ол еске машинага олурупкаш, дескен болган.

Михаил Николаев биле Георгий Пикус олар 50-50 рубльге, Владимир Горбатов 25 рубльге торгатқан. Ол хүн бажыңнарывыска дүнекининг 12 шак чедип турда, чангылап келдивис.

Эрткен чылын Улуг-Хем районга балыктаарының чурумун хажыткан 167 керектн көрген. Бо чылдың дөрт айларының дургузунда 42 шак мындыг хажыылышкыннар болган. Балык камгалалының Улуг-Хемде инспекциязының ажылдакчылары М. Н. Новиков болгаш А. И. Кузьмин олар идепкейлиг ажылдааш, эргелелге бирги черни ап, айдыс алыр шалыңы-биле шаңнатқан.

Дээре ажылдыг деп санадып турар инспектор Михаил Николаевич Новиковтуң хой-ниитиге даянып, шагда ажылдакчылары-биле база харылзаалыг болуп турары мактанчыг. Оон башка ийи-ле инспектор чүүү канчаптарыл?

Михаил Николаевич бо ажылында ам 18 чыл ажылдап турар. Ол бичиизинден-не сугга ынак. Хем училищезин доозуп, Диксонга чедир эжиндирип-даа чораан. Михаил Николаевич хем умунуң малчынары-биле таныш, оларның деткимчеэн база ап турар.

Хой-ниитиниң, чонуң байлаа болур балык-байлаңның идегелдиг камгалакчызы М. Н. Новиков шак ынчаар чонуңга төлептиг бараан болуп чоруур.

К. ОЮН.

Айтырыңар, харыылап берээл

АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИ БОЛГАШ ОНУ БЭЭРИНИҢ ХУУСААЛАРЫ

Ажыл төлевирии саадады бээр, ону чогуур үезинде төлевейн баар, ынчангаш ажылчыныарның болгаш албан-хаакчыларның эрге-ажыын бодаваас чоруктар амдаа бар болуп турарының дугаймында хомудалдыг чагаалар чолаачылардан, септекчилерден редакциияга бола кээп турар. Бо айтырыгга харыылап бээрин автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажыдакчыларының профэвилел өбкомунуң секретары Серафима Митрофановна ДУШИНИНАДАН диалөгн бис. Ол биске мындыг харыыны берген.

Чылдың-на коллективтиг керээни чарыы турар үеде ол керээниң «Ажыл төлевири болгаш күш-ажылды нормалаары» деп кезүзинге ажыл төлевирии болгаш үеансыны кажан төлээрии администрация айтып каан турар ужурлуг. Коллективтиг керээде айтып каан ол хуусаалардың кыынын-даа өскертир эргеэн чок. Мындыг турбуже коллективтиг керээниң ол негелделерии күүсетпейн баар таварылгалар дыка хөй. Мындыг база болгуллар. Авзисыны шуут бербейн баар, а оон орунуга саадазыпкыны эрткен айның шалыңын бергилээр. Ажыл төлевирии саададып турарын чамдык бүдүрүлгелериң болгаш организациялар-ның удуртукчулары сан-хөө байдалывыс бергедээш саададыптар болгай бис деп тайылбырлавагылаар.

Шалың төлевириниң хуусаалары-ның дугаймында чорүлдээлиг айтырыгларны шинтпирлээрде кандыг нормативтиг документтерди болгаш дүрүмнерни удуртулга болдурарыл?

Ажыл төлевирии документтиг-ден хуусаалардың бээр деп «Ишти-ниң күш-ажылчы коруумчурум дугайында» чаңгыс ааи дүрүмде айтып каан. Ынчангаш чартык ай болгаш-ла шалыңын төлээр. Чамдык ажылчыныарның болгаш албан-хаакчыларның шалың төлевирии оске хуусаалардa төлээр кылдыр ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларының хөйлуларында доктаалып каан.

Ажыл төлевиркиниң хуусаалары колдуунда-ла коллективтиг керээге айтып каан турар ужурлуг. Шалың төлээр хүн дыштамыр ийикле байырлалдар хүнү-биле капсырлажы берген таварылгада оны ол хүнүнүң бүдүүзүнде төлеп бээр. Ажылчын-даа, албан-хаакчы-да кижи шөлээлеп үнер деп бартан таварылгада ажыл төлевирии шөлээ эгелээр мурнунда бир хүн бурунгаар баш үдур төлеп бээр ужурлуг.

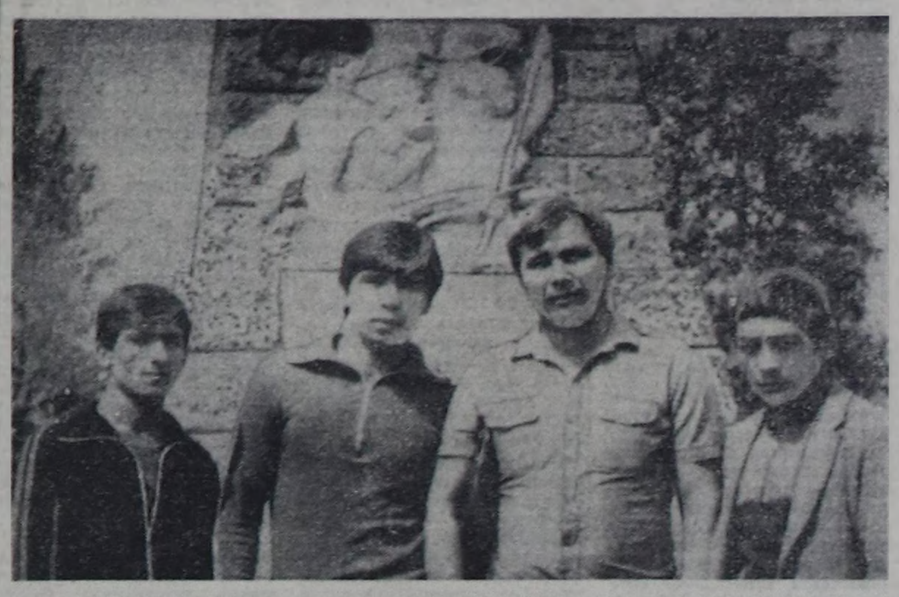
Ажылчын ийикпе албан-хаакчы кижи ажылындан үүпү турар үеде оон үүпү турар хүнүнде үзе саналашкыны кылыр. Ажылчындан үүпү турар кижиниң сөөлгү ажылдаан хүнү оон ажылдан үүлеп хүнү кылдыр саналтыныр. Бир эвес бүдүрүлге, албан черинии организациязының администрациязының болгаш албан-хаакчыларның эрге-ажыын бодаваас чоруктар амдаа бар болуп турарының дугаймында хомудалдыг чагаалар чолаачылардан, септекчилерден редакциияга бола кээп турар. Бо айтырыгга харыылап бээрин автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажыдакчыларының профэвилел өбкомунуң секретары Серафима Митрофановна ДУШИНИНАДАН диалөгн бис. Ол биске мындыг харыыны берген.

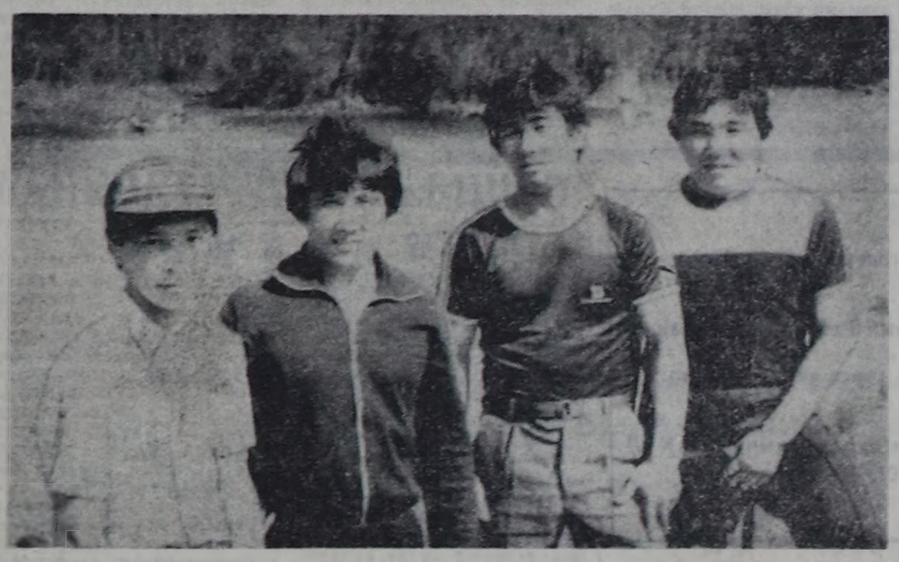
Чылдың-на коллективтиг керээни чарыы турар үеде ол керээниң «Ажыл төлевири болгаш күш-ажылды нормалаары» деп кезүзинге ажыл төлевирии болгаш үеансыны кажан төлээрии администрация айтып каан турар ужурлуг. Коллективтиг керээде айтып каан ол хуусаалардың кыынын-даа өскертир эргеэн чок. Мындыг турбуже коллективтиг керээниң ол негелделерии күүсетпейн баар таварылгалар дыка хөй. Мындыг база болгуллар. Авзисыны шуут бербейн баар, а оон орунуга саадазыпкыны эрткен айның шалыңын бергилээр. Ажыл төлевирии саададып турарын чамдык бүдүрүлгелериң болгаш организациялар-ның удуртукчулары сан-хөө байдалывыс бергедээш саададыптар болгай бис деп тайылбырлавагылаар.

Шалың төлевириниң хуусаалары-ның дугаймында чорүлдээлиг айтырыгларны шинтпирлээрде кандыг нормативтиг документтерди болгаш дүрүмнерни удуртулга болдурарыл?

Ажыл төлевирии документтиг-ден хуусаалардың бээр деп «Ишти-ниң күш-ажылчы коруумчурум дугаймында» чаңгыс ааи дүрүмде айтып каан. Ынчангаш чартык ай болгаш-ла шалыңын төлээр. Чамдык ажылчыныарның болгаш албан-хаакчыларның шалың төлевирии

«АЗИЯ ТӨВУ» ШАҢНАЛ ДЭЭШ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ МАРГЫЛДААЗЫ БӨГҮН КЫЗЫЛГА ЭГЕЛЭЭР

Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазыбиле күрүне комитедиң хостуг хүрешке «Азия төвүн» шаңнал дээш маргылдаага киржири-биле эвилелдекпеген республикалардан, областардан болгаш АССР-лерден база МАР-дан мөгелери чалаан. Аалчылар чедип келген. Олардың маргылдаага белеткелиниң дутайында болгаш тус черге хүреш база күш-культура, спорт талазы-биле ажылдарны канчаар организастап турарын чугаалап бээри-биле дилээн бис.

Туркмен ССР-ниң Чарджоу областыңың тренери, ССРЭ-ниң спорт мастери Раит Керимович Гибадуллин:

— Бистер Ортаакы Азияда чүрттап турар-даа болзувусса, Азияның төвүн дыңнаан боордан башка көрүп көрбээн бис. Кажан самолет-биле ужуп олургаш, Кызыл хоорайның кырындан көөрүвүскеге улуг дагның ийи талазында хемнер баткаш чаңгыс кылдыр катчы берген болду. Енисей ол-дур деп билдивис. Тыва дутайында чүүү-даа билбес турган бис. База-ла бистиң-биле демей даглыг чурт-тур. Бо хоорайның ужукыдының-даа билбес бис. Бистиң чүрттаары-биле тургузуп каан аалчылар бажыңы дыка эки-дир. Артында улуг Енисейниң кыдымында.

Бис дөрт кижи келдивис. Мухаммед Ягмуров бистиң хоорайда 53 дугаарлыг ОПТУ-да соодукчулар септээр мастерде өөренип турар. Ол ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат. Алды чыл хире хүрежип турар. Хоорайга болуп эртип турар маргылдаалларга бодунуң демзизинге (48 кг) шаңналдыг черлеринде-даа ап, чемпионнап-даа турган. Ол хүрежириңге чүткүлдүг кижи. Хевис кырынга удурланыкчызының байдалын көрүп турган хүрежир чаңчылдыг.

Ол-ла демзинге киржири-биле Алым Ждораев база келген. ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат атты Узбек ССР-ниң Бухара хоорайга болган маргылдаага чедип алган. Хостуг хүреш-биле дөрт чыл хүрежип турар. Кыска үениң иштинде көрүкчүлериниң хүндүткелиң чаалап алган кижи. Ол ийи удаа улуг маргылдааларга киришкен. Улуг маргылдаа дээрге Бүгү-эвилел чергелиг дээрим ол-дур ийин. Ооң тускай эртеми каңнакчы. Чарджоу хоорайда дөрт каът бажыңнар тудуп эгелээн. Бистиң черге чер шимчээшкиниң чеди балл чедир болур. Хөй каът шеңелде бажыңнарны бо чылын тудуп эгелээр. Алым база ону тутпур. Хостуг үелериңде хүреш секцияларынга кээп, доктаамал маргылдааларга киржип турар.

Ам бир мөгевис бар. Ол 68 кг деңзинге хүрежир. Ооң адын Юсуп Чарыев дээр. Архангельск областка шериг албанны эрттирип турган, ийи чыл иштинде хүрешпээн кижи-дир. Шериг чоруур мурнунда бистиң школаның секцияларынга доктаамал кээп турган. Апрель айда Узбек ССР-ниң Бухара хоорайынга Бүгү-эвилелдиң маргылдаазынга шаңналдыг черни алган, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат деп атты чедип алган. Красноярскиге Котельниковтуң шаңналы дээш Бүгү-эвилел маргылдаазынга беш кижиниң октаан. Шаңналдыг черни албаза-даа, «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаага эки хүрежириңге идегеп турар бис.

Бис бо хүрешке Красноярск хоорайга болган маргылдаа соонда ужуп келдивис. Ынчангаш белеткелиивис кошкак эвес.

Якут АССР-ниң спортчу делегацияларының составы база дөрт кижи. Ол команданы республика чергелиг судья, ССРЭ-ниң спорт мастери Николай Николаевич Рожин удуртуп келген. Хүрежиин келген мөгелериниң дутайында чугаалап бээри-биле ооң дээн бис.

— Бистен үш аңгы деңзинге үш мөге хүрежир. 62 кг деңзинге Василий Стручков эки белеткелдиг кижи. Ол Якутияның Күрүне университединиң педагогика салбырының студенти-зи. Хоорайның студентилериниң чемпиону.

Ооң аңгыда Сергей Пестряков 68 кг деңзинге хүрежир. Ол уругларның спорт школазының тренери. Моон алгаш көөрге бо маргылдаага ооң белеткели шырак деп чүве илдең. Ынчангаш мастер атты чедип алыр дээш олар хүрежир апаар. Үш дугаар мөгениң дугайында чугаалавас мен. Ол районда спорт комитединиң даргазы. Боду силерге чугаалап бээр.

— Мени Алексей Луковцев дээр. Ортаакы-Калым районнуң спорт комитединиң даргазында ажылдап турар мен. Бодум 74 кг деңзинге хүрежир мен. «Мый ыттың сагыжы тайга бажында» дээри ышкаш бо маргылдаага бирги черни алзымза деп бодап тур мен. Мастер ат чедип алыр деп шиитпирлээш кижи мен.

— Силериниң районда спорттуң каш хевирлиг маргылдаалар эртип турарыл, база культура-спорт комплекизиниң ажылы кайы хире чоруп турарыл?

Районнуң чүрттакчы чону он муң хире. 3 муң хире кижи күш-культурада, спортта доктаамал киржип турар. Бистиң районда спорттуң 12 хевирлериниге маргылдааларны доктаамал чорудуп турар бис. Хүрештен аңгыда шой кодүрери, шашки кончуг нептереэш. Шой кодүрериниге ССРЭ-ниң ийи мастери, РСФСР-ниң беш мастери бар. Шашкиге 15 кижи ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидаттар. Районда материалдыг база кошкак-даа болза, ону чеп ажыглаары-биле методист-инструкторларны совхозтарда быжыглаан бис. Районда үш стадион бар. Совхозтарда болгаш будүүдүге черлериниде спорттуң бадыүү шөлдерин бүрүн дерээн. Республика маргылдаалары эрттиреривисте садып турар бис. Маргылдааларының ажыдыышкынынга болгаш түннелиниде чон хөй келир. Ынчангаш оон кирген акша-биле спорттуң дериг-херекселдерин садып ап турар бис. Күш-культура болгаш спорт талазыбиле бистиң черде эде тургузутунуушкун база чоруп турар. Дыштанар хүннерде спорт шөлдери черле күрүг турбас. Яңзы-бүрү маргылдааларны агитквартал, организациялар айы-биле эрттирип турар бис. Ынчангаш район болгаш совхозтар төвүнге чалгаараар деп чүвени чүрттакчы чон билбес апарган. Спорт ажылынга тус черниң боттарының улузун ажылдадып алырга эки боор чүве-дир. Ынчангаш чылдың-на совхозтар боттары аныяктарны өөредип ап турар. Эде тургустунуушкун талазы-биле бисте бир чаа чүүл бо ийин.

Келген аалчыларга чедиишкинин күзеп каалыкар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талаадан оң талаже) Туркмен ССР-ниң спортчулары А. Ждораев, Ю. Чарыев, тренер Р. К. Гибадуллин болгаш М. Ягмуров; Якутияның мөгелери (солагай талаадан оң талаже) С. Пестряков, тренер Н. Н. Рожин, В. Стручков болгаш А. Луковцев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ТВ

ИЮНЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — «Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 10.30 — «Биеэги-зе хевээр бис...» (А. С. Пушкин болгаш лицей). 11.45 —11.55 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Д. Лондонуң маадырлары экранда. «Ye маналавас...» 2-ги сериязы. 17.30 —Чүүдеп болгаш чүге. 18.00— СЭКП ТК-ниң Пленумунга утказыттыр. «Эртем болгаш амыдырал». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.35 — Кадык болуруң күзедикче. Туризм. 19.50 — «Игорь Саввович». Уран-чечен телефильм 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — Силериниң дилээнер-биле ужуражылга. ССРЭ-ниң улустуң артизи киноөөредиссер Е. Матвеев 22.45— 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильмнер. 8.45 — «Алдым хаалгалар». ЧССР-деи дамчыдылга 9.35 — «Изумрудтуг хоорайның албичизи». Мультфильм. 9-кү, 10-гу сериялары. 10.20 «Россияның демир херээ». Док. телефильм. 10.35 — «Бирги хүн, сөөлгү хүн». Уран-чечен телефильм. 11.40 — Англи дыл. 12.10 — «Уругларга фильм. «Трубачевтуң отряды дайыласкын тур». 13.40 — Фильм-концерт. 14.45—14.55 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильмнер программазы 18.45 — «Кызыл телестудиязының программазы». «Телекөрүкчү айтырыг көдүрүп турар». Кызыл хоорайның кол архитекторуу М. К. Куулар болгаш хоорайда одалга четкизиниң даргазының оралакчызы Г. П. Осиповаңың киржиглери-биле. «Чугаалап берикседим». Улуг депутаттарның чер-чер Советтеринге сонгулдаларга утказыттыр. «Силериниң чагаанар сайгартынган». «Ажылчын эвлеп соонда». Бот-тывыңгыр ыр клубунуң киржикчилери бистиң аалчыларывыс. 19. 15 — «Азия төвү». Ундурулгеде Медээлер. «Июнь 21-де —Шупту сонгулдаларже!». «Медицина ажылдакчыларының хүнүнге». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг ужуннар, чаштар!» 20.15 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Кайчаар кеттиниң турар бис». 20.45 — «Оркестр-биле кады». Бирии концерт. 21.00 — «Ye». 21.35—23.05—«Хереченниң читкенин». Уран-чечен фильм.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чаъстаар, чамдык черлерге дыммирээр. Сомгу-барыын чүктен каттыш дүргени секундада 9—14, күштелгенде 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 3—8 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг.

Кызылга булуттаар, дүнеки уеде чаъстаар, дыммирээр. Дүне агаарның температуразы 4—6, хүндүс 18—20 градус чылыг болур.

Автоорукчаларга чаъстаар, көстүү 1—2 км.

КИНО

ИЮНЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник» 9.30, «Попутчик» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 10.30, «Мы веселы, счастливы, талантливы» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 15.10, Мишка, Серега и я» 11.10, 13.10, «Грог» 17.00 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Варвара краса, длинная коса» 15.00, «Новые амазонки» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сын полка» 11.00, «Сиртаки» 15.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Иди и смотри» 15.00, «Курьер» 17.30, 19.20 шактарда.

АРТИСТ БОЛУР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

1987—1988 өөредилге чылында Кызылдың уран чүүл училищези «Шын артизининг» салбырынга тыва сургуулдарны хүлээп алыр. Анда ортумак школаның бо чылгы сески класын доозканнар кирер.

Өөредилгениң хуусаазы 3 ыл. Киреринің экзаменнери 1987 чылдың июль 2, 3-те Хөгжүм-шиин театрынга 10 шакта эгелээр.

Телефоннар: 2-11-27, 2-35-88, 2-17-79.

Спортчу дугайында чугаа

КӨДЭЭ СУУРДА ТРЕНЕР

Александр Күжүгет ынчан терээн сууру Кызыл-Даргга ортумак школаны эки өөредилгелиг доозкаш, үр-даа бодаимайн. Кызылдың педагогика институдуның физика-математика факультединче кирип алган. Ол школачы чылдарында-ла күш-культура, спортка хандыкшылдыг чораан болгаш институтта хостуг хүреш секциязынга киржип эгелээн. Ынчан ук секцияны хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Өргелээр Ондар удуртуп турган. Тренер башкы ынчан Александрның хүрешке сундулуун, аргаларны кызымак болгаш шын ажыглаарын эскерип турган. Институттуң факультеттер аразында бирги черни дээш маргылдаага Александр шаңналдыг черни эелеп, удаваанда бодунуң демзизинге бирги черни чаалап ап турар апарган. Өөредилгеазинге кызымак, спортка сундулуг боорга Александр Күжүгетти тренер башкы улам сорук киирип, республика чергелиг маргылдааларга киришкен, 52 килограмм чедир демзилиг мөгелериниң аразынга бирги черни эелээн. Александр маргылдааларга доктаамал киржип, хүреш белеткелинче үргүлүү чоруп турза-даа, кол чүүл өөредилге дээрзин медереп билип, даза хөй үе-шактыг удурүүп турган, институтта студентилер чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, арай кошкак өөредилгелиг эш-өөрүнге дузалаар турган.

Үш чыл эрткенде А. Күжүгет хостуг хүрешке республиканың шилиндек команданың составынга киргеи. Ынчан Якутияга, Украинага болгаш оон-даа өске черлерге эрткен зона маргылдааларынга идепкейлиг хүрежип, аңаа шаңналдыг черлерни чаңгыс эвес удаа эелеп келген. Ол чүгле хостуг хүреш эвес, харын спорттуң национал хевирлеринге база хандыкшып, бурят хүрештиң аргаларын шиигээдип апкан. Национал хевирлерге Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөп чүктүң бирги черни дээш эткен спартакиадаларга эки хүрешкеш, чемпион атты ийи удаа чедип алган.

Институтту доозкаш, Александр өскен сууру — Бай-Тайганың Кызыл-Даргга ажылдаары-биле чедип келген. Аңаа ол хөй-нинти организациялардың күжүгүне даянып турган, районда ургуларның спорт школазының филиалын суурга ажылдып, олче школачыларны болгаш аныяктарны хаара тудуп, хостуг хүрештиң аргаларынга өөредип эгелээн. Баштайгы үеде дериг-херексел, бааза чедишпес турзаада, ол кызымак чоруу-биле чамдык чүгүлээ чүүлдерни оон-моон тып турган, кичээлдерни доктаамал эрттирип келген. Ооң өөреткен оолдары район, республика чергелиг маргылдааларга киржип, шаңналдыг черлерни эелеп турар апарган. Барын зонаның хостуг хүреш маргылдаазы Кызыл-Даг суурга чыл санында эртип турар апарганынга спортчулар-даа, чүрттакчы чон-даа черүүр, чоргаарланыр. Дыштанар хүннерде, байырлалдарда суурнуң бирги черни дээш хостуг хүреш маргылдаалары доктаамал эртип, аныяк спортчуларның мергежили чоорту бедип турарынга районнуң спорт комитединиң ажыллакчыларының кинргеп үлүү база бар. Школачылар Чойган Хертек, Эрес Адытбай, Май-оол Күжүгет, Отчугаш Салчак болгаш оон-даа өскелер район маргылдааларынга киришкеш, тиилекчи атты чедип алганнар. Мамаа аныяк башкы, хөй-нинтичи тренер Александр Күжүгеттиң кинргеп үлүү бар.

— Сескн классты удуртукчу башкызы Александр Күжүгеттиң өөренижилерин бо чылын шупту эки өөредилгедиг, сагылга-чүрүм талазыбиле школада мурнуку черни эелээн. Чүгле класстың өөренижилери-биле эвес, харын ада-иелер, суурда хөй-нинти организацияларыбиле чоок харылзаалыы ачызында бо чүүлдерни ол чедип алган — деп, школаның директору, хоочун башкы Кызыл-оол Хертекович Адыгбай чугаалаар.

А. Күжүгет Кызыл-Даг суурда пропагандист хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, партияның, чазактың доктаал, шиитпирлерин чонга тайылбырлаар талазы-биле ажылды бегай эвес чорудуп, районнуң «Билиг» ниитилелиниң ажылында идепкейлиг киржип турар. «Шын», «Тувинская правда», орус, тыва дылдарда аныяктар солуннары, «Советский спорт», «За рулем», «Человек и закон» деп журналдарны болгаш өске-даа төп солуннарны, сеткүүдерин чыл санында чагыдып ап, номчуп турар. Ол СЭКП Тыва обкомунуң чанында марксизм-ленинизм университединг бот-өөредилгебиле чоокта чаа дооскан. Өөнүң херээжен ээзи Елена Күжүгет ортумак школада орус дыл болгаш литература кичээлин башкылап турар. Оларның бажың-балгады арыг-силиг болгаш делгем, ийи уруунуң бирээзи школада өөренип кирген.

Хөй-нинтичи аныяк башкы А. Күжүгеттиң дугайында кысказы-биле чугаалаарга мынчар.

Ч. АДЫГ-ООЛ,
Бай-Тайга район.

БАШКЫ-ДАА, ЭКИ ТУРАЧЫ-ДАА

Дөртеи чылдарның комсомолчу аныяктарындан Оюн Байыр-оолович Санчат-оолду ооң үеживеринден болгаш амгы үениң аныяк кижилериниң танывыр кижи эмеспежок. Ол башкы кижи. Ооң өөренижилеринден башкылар, эртемденнер, хөй-нинти, күрүне ажылдакчылары дээш кандыг мергежилдиглер чок дээр. Ооң тодаргай чижээ кылдыр теогу эртемнериниң доктору Юрий Лудужапович Аранчынны, хоочун башкы Монгуш Очурович Дамдынчапты, профобчаруулелдиң даргазы Шаңгыр Биче-оолович Куулярны адаарга-ла четчир.

Оюн Санчат-оол 1931-1934 чылдарда Абаканның башкы училищезинге өөренип турган. Училищеңи чедишкиниг доозуп аарга, Даг-Алтайның кодээ ажыл-агый техникумунче өөредип чорудупкан. Орус дылды эки билир болганындан бодунуң курузунга хелемечилевишпээн, экотехния салбырын 1938 чылда эки дооскан.

ТАР-ның Мал-чер аммынга улут экотехник боон ажылдап турда, ону Кызылдың каттышкан школазынга башкылар чедишпес болганындан ынаар шилиядипкен. Анда математика башкылап турда, гитлержи аг-шериг улуг Ада-чуртке халдаан. Фашистиг эжелекчилерни чылга шапчыларынга эки тура-биле киржир дугайында билдириишкинин ТАРН ТК-га киирген. Күзел боттанган. Тыва эки турачыларның составынга 1943 чылдың августа киргеи.

О. Б. Санчат-оол дайын шөлүнге чүгле аңаа дайынчы чорбаан. Орус дылды эки билир оорт. Соспукай, Суваноол, Тарлма, Билчиир-оол олар-биле ВКП (б) ТК-ның, Совет чазактың сөөлгү медальнерин болгаш Дээди Кол командылалдың дужаалдарын, маадырлыг Кызыл Шериниң тэнилелерин өөредилге, поход, тулчуушкун аразында очулдуруп берип, улуг таймылбыр ажылын кылып турган. Ол эки турачыларын аразындан каш-ла саныг балыглатпаан дайынчыларның биразын. Оларны аас-кежиктиг, таварылга боон балыглатпаан деп шуут сананыр болбас. Дайын шөлүнге ушпас, турбас, хачын төкпес чүве кайда боор. Кол-ла чүве дайынчының авазынгыр каткагайындан, оптут кажарындан уталгырыпдан хамаарыр.

Оюн Байыр-оолович өөренип чоргаан чылдарында-да күш-культурага хандыкшыдыр, аныяктарның хүндүлүг аалчызы. Оон хөй чылдарда улус өөредилгезинге үре-түңнелдиг ажылын РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу бединбиле үнелээн. Совет Эвилелиниң составынга Тыванның эки тура-биле каттышканының 20 чыл оюн таварыштыр РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижинбиле шаңнаан. Улус өөредилгезинге киирген ооң ачы-харылзалы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң О. Б. Санчат-оолга Тыва АССР-ниң школазының алдаглыг башкызы деп бедик атты тывыскан.

Оюн Байыр-оолович Санчат-оолдуң дайын шөлүнге көргүскүлээн коргуш чок чоруун Ада-чурт дайыны орденниң 1 чергези, ТАР-ның Күш-ажыл орденги, «Эрес-дидим корук хүнүн» деп медаль, В. И. Ленинниң 100 хардаанының юбилей медалы хереглеп турар. Ол ам республика чергелиг персоналдыг пенсионер.

М. СУНДУЙ.

ЧУРУКТА: эки турачы О. Санчат-оол.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТ
Июнь 21

«Тыва тудуг» трестиң Чехов кудумчузунда общежитиезинге «Тыва тудуг» трестиң тудуг бригадаларының аразында бот-тывыңгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези уламчылаар. Эгелээри — 19.00 шакта.

«Тыва тудуг» трестиң кызыл булуңунга соңгулда хүнүнде «Тыва тудуг» трестиң бот-тывыңгыр уран чүүл коллективиниң концерти болур. Эгелээри — 9.00 шакта.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР
Июнь 20—21-де

«Азия төвү» шаңнал дээш улус аразының белүктүң командаларының аразында бут бөмбүүшке бүгү-эвилел маргылдазы.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

Июнь 21-де соңгулдалар хүнүнде, хоорайның соңгулда участоктарынга хоорайның бот-тывыңгыр уран чүүл коллективтериниң концерттери болур. Енисейге болгаш Школьный участоктарынга хоорайның дас чогаал ансамбли, «Колос» Культура бажыңының ыр-хөгжүм ансамбли, Тыванның хөгжүм-шиин театрының артистери, Кызылдың автоорук техникумунуң бот-тывыңгыр артистери, АТБ-1-ниң ыр-хөгжүм ансамбли, хоорайның профессионал-техниктиг № 4 училищезиниң бот-тывыңгыр уран чүүл коллективи оюн көргүзер.

Соңгулда участоктарынга концерттер эртенгиниң 8.00 шакта эгелээр.

ХӨГЖҮМ-ШИИН ТЕАТРЫ

Тыванның хөгжүм-шиин театрынга күрүнениң Пятницкий аттыг улустуң ниитн ыр коллективиниң концерттери болур. Олар июнь 20—21-де болур.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээжыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуннуң индекси 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3530
ТС—00373

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 20 суббота № 143 (13443)

1925 чылда үнезеэлиттингеш

Өртээ 3 копеек

КЕЛИР ҮЕЖЕ САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Июнь 18-те бодунуң ажылын Москвага доозан ССРЭ-ниң архитекторларының VIII съездиниң киржикчилери чогаадыкчы шеңгелдиң үдезини чаартыпкаш, программаның чугаалажып көргенер. Архитектураның байдалы шүтүмүлекчи ёзу-биле үнелеп көргеш, съездиниң делегаттары оон доктуңдезинде четнешкенинең барыңга шыңгыы сагыш човаашкын илереткенер. Архитектураның идеологтуг болгаш социал ужур-дузазын, уран тудуңгуларының профессионалды мергежилиг бедидеринің орунтарын төлевилээн.

Москваның, оон төвүнүң архитектуразы — пайысталдың архитекторларының ажылында эң-ме нарын айтырыгларың бирээзи деп, РСФСР-ниң АЭ-ниң Москва организациязының баштаар черинің даргазы И. Г. Бирюков чугаазын, 2010 чылга чедир үеде пайысталдың кол планын кылыр ажылдар чөрүп, төптүг тодаргай планнаашкынының чаа төлевилелин туруузуп турар. Садовое кольцо-ны кыдыгарынга Москваның төвүлүг келээн бүтүү-биле ужур-дузалыг хоорай тудуунуң чыңгыс аай тураскаазын болдурарының сорулгазы салыңган.

Хоорай тудуунуң талазы-биле коойлуу ажылдан кылырының эргежок чугулазын Ленинградтың кол архитектору С. И. Соколов болгаш ескелдээ чүрттелгеш Чүрттелгө бажыңдар тудуунуң чидиг айтырыгларынга Эстонияның АЭ-ниң баштаар черинің даргазының оралакчызы И. П. Рауд, Таджикистанның болгаш Молдавияның АЭ-ниң баштаар черлеринің даргалары Р. Д. Каримов болгаш А. Г. Паладий олар боттарының санаалдарын тураскаазын. Олар чыңгыс аай төлевилелдиң тудуу үдезинни-биле эскертиримин, тус черинің байдалдарын болгаш чаңчылдарын чайгылыш чокка барымдаалап көөрүнүп, чер-черниң материалдарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээнер. Архитекторлар чүгле дөрбелиҥ метрин төлевилээр эвес, харын-даа кижилериниң амыдыраа-чүрттаарынга тааржымалыг байдалды тургузар ужур-дузуг.

ССРЭ-ниң АЭ-ниң баштаар черинің секретарьдаашкының кежигүүн О. А. Шишковский төөгүүг үлегер объектилерни камгалаар алырыкка бүгү күштерин үндүрериниг архитекторларны кыйгырган.

Казахстанның АЭ-ниң аныяк архитекторлар эвүүлелиниң даргазы С. Н. Мартемьянов болгаш ескелер-даа аныяктарның чогаадыкчы чүүдезиниң айтырыгларының дугайында чугаалажыпкан. Аныяктар чамдык хөй таварыгларда улуг архитекторларның талазындан чоргуур деткимчеин албайн турарлар.

ССРЭ-ниң Күртүүтүн болгаш боттарының чогаадыкчы эвилелиниг хамаарыштыр делегаттар эвээш эвес шүтүмүүлердиг саналдарны ыыткаңнар. Киргизияның АЭ-ниң баштаар черинің даргазы А. И. Исаев, Москваның төлевилел эртем шинчилел институдунуң эртем киидизиниң эргелекчизи Л. И. Сентхилов, Свердловск областтың кол архитектору Г. В. Мезаев олар ол дугайын чугаалажыпкан. ССРЭ-ниң Күртүдүүлә эртем чаартыгга эргелеп башкарылганын чаңгыс аай системазын тургузуглаар, ол чорук күүдүү эвенолдарга онза хамаарыжыр деп, ол чугаалаан. РСФСР-ниң АЭ-ниң Москва салбырының хоорай тудуунуң талазы-биле комиссиязының даргазы А. С. Косивский ССРЭ-ниң АЭ-ниң архитектуразының чугула айтырыгларын шинчилеп шыдаар ведомстводан дашкаар сөөлүг чогаадыкчы организация болдурар дугайын чугаалаан. ССРЭ-ниң АЭ-ниң Уставының чаа эдилезиниң талазы-биле саналды киирип, баштаар черин болгаш оон бирги секретарын сонгуурун демократчыдарының эргежок чугулазынче кичеңнеп-гейн утпаңдырган. Москваның төлевилел эртем шинчилел институдунуң культура, дыштанылга, спорт болгаш кадык камгалал объектилериниң талазы-биле директорунуң оралакчызы А. В. Боков будүүлелерни төлевилээриниң дугайын чугаалап турда, үлетпүр архитектуразы гуманнығ болуур ужуураш. Завод-ту машиналарга эвес, хамыстың мурнунда кижиге түзүн турар болгай деп, ол онзалап чугаалаан.

ССРЭ-ниң АЭ-ниң баштаар черинің отчеттуг үеде ажылын съезд чүгээр деп санаан болгаш чогаадыкчы эвилелдиң Төп ревизия комиссиязының илеткелиң бадылаан. Делегаттар ССРЭ-ниң АЭ-ниң баштаар черинің болгаш Төп ревизия комиссиязының шаа составын сонгаан.

Съездиниң делегаттары ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиниң Уставының чаа эдилезини бадылаан.

Съездиге делегейниң бүгү архитекторларынга совет архитекторларының Кыйгырыкшы үлегер алган.

(СЭТА).

70

БАШТАЙГЫ САРААТ

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Алаакта тарымал медезиниң ажаалдазынче кирген. 116 гектар шөлдүң 53-үн бо хүннерде кескен болгаш 8 тонна сараатты тургускан.

Ажыл-агыйның механизастаттынган бригадазын Андрей Сарыглар удурткан. Ында алды трактор-биле кестирип, ийи трактор бөлдүрүп турар.

Совхозтуң хөй чылдыг сигенинин бирги кезилдезин дооскаш, чемиш-чидилгени чаштырып, сугтарылганы дарый эгелээриниң хемчеглери базып алдынган.

Бистиң корр.

Сүт-Хөлдең медээлер

«Сүт-Хөл» совхозтуң директизязы, партия база профэвилел, комсомол комитеттери, мал ажылының специалистери чайлаглаашкынны организастыг эрттирип, малдың одар-белчиринге зооветеринарлыг арга-демчеглерге дүүштүр чорудуп турганы, семиртилгени эки боттавдырар сорулганы салып турар. Бода болгаш шээр малдарның кадыг черлерге чайлаарының планын тургускан, одарларны хувааган. Бо хүннерде малчыннар чайгы одарже малын долгузуу-биле үнүрген.

• • •

Ол-ла ажыл-агыйның Кара-Чыраа салбырында күштүг ажылдың хоочуну Борбак-оол Хүжүгет назы-харын дөгүй берзе-даа ам-даа эки ажылдап чорттур. Ол бодунуң өг-бүлезинин эвилелдеп алгаш мал чемнинг белетке-лиңге чыл санында идепкейлиг киржип келген. Эрткен чылда эки шынарлыг 25 тонна сигенни совхозунга кезип берген.

Бо хүннерде хоочун ишчи Бүга-Дөзүү деп черде 15 гектар чайгаар үнген сигенниң сугарылганын чорудуп турар.

• • •

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Норжун-оол Сат он ийиги беш чылдың юбилейлиг чылында төрүүр 100 баш өшкүге онзагыдыр 100 анайны камгалап алгаш, «Сүт-Хөл» совхозта болгаш районда шыырак малчыннарның санында база кат-тап кирген. Оон өшкүлериниң бүрээзи ортумаа-биле 700 граамм дүктү берген.

Эрткен кыш берге-даа болза, малчын 10 тонна сигенни, 0,5 тонна суланы камнап алган.

Бо хүннерде ол малын эки оттуг сернин чайлагда чедире берген.

О. БОРАШ.

Ниитиниң малынга четчир чемнерни белеткээр

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ШЫНАРЖЕ

Келир кыжын малды хүр зэмырар сорулга-биле быжыг чем-суурну магадылап алырының хемчеглери «Ак-Туругэ совхозта бо хүнмерде калбарган. Олар 3300 тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Ажыл-агыйның хөй чылдыг сигенни ниитизи-биле 814 гектар черде үнүп чыдар. Дуржуталыг механизатор Шоңур-оол Дава-ның удурткана мал чемк белеткээр механизастаттынган бригадазы Улуг-Хову деп черде 114 гектар шөлдү кезерин доозарының кырында келген.

— Тэрмал медени чечектелиринің мурнуу чарында кезер ужурлуг. Эрткен чылын Улуг-Ховудан медениң чазагай дүжүдү шыдыг-ла эки эвес-тир. Сугтарылганы база ийи удаа чорууруувус. Үези чедип келирге, кезин кириптивис—деп, бригадир тайылбырлады.

Улуг-Ховуда суггаттыг шөлде тарымал медени бригада кежигүүнери дөрт хонук иштинде ажаар сорулганы салганнар. Кезип эгелээнинің ийи дугаар хонуунда доодаалдап, сараатган киригкен. Баштайгы сараатты доозарының кыры турда, кезек чашкын ажылды соксаттырыпкан. Таптыг-ла ол өйде ховуга чеде берген турган бис.

Меде чайгаар үнген сиген дег эвес. Бичии-де өлде сараатгаар болза, дораан язмир. Ынчангаш кескенинің соонда, бир хонганда механизаторлар кескен сигенни йидара октаар техниканы ажыглай берген. Дүрген ажаар деп сорулга мындыг. Ынчангаш кескен сигенинин чогуур өл-шыгы тодараттынмаанда-ла ажаап киригкени ол. Доодалдаан сиген черле ажырбас. Харын-даа меденің минералдыг шынары бүрүн камгалаттынар. А сараатган каяа сигенге бригадир дарай дадзгалзалдыг. Каш хонган сараатты, ынаар, бир эвес изип олурар хире болза, кургадырының дугайында ол чугаалай-дыр.

Мал чемни кыска хуусаада дүрген ажаап алыр сорулга кончуг шын. Ынчаарга оон шынарының дугайында утпаза эки. Моон мурнунда чылдарда ажаагаи сигенни эмин эрттир кургаткаш ийикпе азы ой-шыгы тодараттынмаанда сараатган киригкен. Баштайгы сараатты шөлге тургузар болза, доразы язмир. Ынчангаш кескенинің соонда, бир хонганда механизаторлар кескен сигенни йидара октаар техниканы ажыглай берген. Дүрген ажаар деп сорулга мындыг. Ынчангаш кескен сигенинин чогуур өл-шыгы тодараттынмаанда-ла ажаап киригкени ол. Доодалдаан сиген черле ажырбас. Харын-даа меденің минералдыг шынары бүрүн камгалаттынар. А сараатган каяа сигенге бригадир дарай дадзгалзалдыг. Каш хонган сараатты, ынаар, бир эвес изип олурар хире болза, кургадырының дугайында ол чугаалай-дыр.

Мал чемни кыска хуусаада дүрген ажаап алыр сорулга кончуг шын. Ынчаарга оон шынарының дугайында утпаза эки. Моон мурнунда чылдарда ажаагаи сигенни эмин эрттир кургаткаш ийикпе азы ой-шыгы тодараттынмаанда сараатган киригкен. Баштайгы сараатты шөлге тургузар болза, сугтат үезинде өде берип болур болгаш ажылдаарынга шаптыктыг. Ынчангаш ак-туругжулар кожазында эмтеринин лерниң сигенин кыжын алыр-га, карара берген таварылгалар районга база турган. Кылган чазыглардан түнгел үнүдүрер. Дүрген-ие сан-түң медээ бээр хөннинден уштунар, мал чемни белеткээрде шынарыныче киндэмгейин угландырарын бирги черниң айтырыгы кылыр үе келген.

Улуг-Хемде хөй чылдыг сигенинин ажаалдазынче ажылагылар киригкен. «Найырал» совхозтуң сигенчилери тарымал медени кескеш, шанче сөөртүп, мында салгынинадымышкы аргазы-биле кургадып ап турарлар. Моңу эки деп сананар апаар. Бирээде, шөлге кескен сигенин сараатталайн мал турлагларынче чедиреринин хемчээ-дир. Ийиде, мал чемнинг протеин база каротин холуксаалары долу камгалап алырының ярлазы.

Тарымал меденің ийиги кезиишкинин база чорудар. Ынчан оон дүжүдү бирги кезилдеден чазагай болуру чугаажок. Бир эвес баштайгы сараатты шөлге тургузар болза, сугтат үезинде өде берип болур болгаш ажылдаарынга шаптыктыг. Ынчангаш ак-туругжулар кожазында эмтеринин дүржулгазын ажыглаары кузенчиг.

Совхозтуң Аймыырлыгда 700 гектар суггаттыг шөлүүге база тарымал меде бар. Ук шөлдү бо айда ажаап доозар сорулганы бригада кежигүүнери салган. Ниитизи-биле он бир трактор кестирип, бөлдүрүп, боодалдап турар. Бригадирниң санап алганы-биле алырга сорулга күүсеттинер ужурлуг. Бригада бот-оруга тарылга-биле ажылдап турар. Техниканы баш удур эки белеткээн. Ажыл чаа эгележе-даа үш нормазын ажыглып турлар хөй. С. Хайдып, С. Алдын-оол, Э. Самза, Б. Монгай-оол болгаш өскелер-даа бичии-дээ туруушкун чок ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турлардар.

Ажыл улуг. Шөлдү ажаагаи дораан азоттуг чемнигчидилгеш чаштырып, илиртээшкин чорудар. Бичии-ле эптиг шакгарны эрттирбес дээш олар кызымак ажылдап турлардар. Ынчангаш тарымал меденің бирги кезилдезин организастыг эрттирериниң бүгү аргалары бар.

Бригада кежигүүнериниң алган хүлээлгези улуг. Олар чер-де чайгаар үнген сигенни Чаа-Хөл умунуң алаакгарынга кезер. Сугтарылганы база чорудуп турганнар. Хөй чылдың мал чемни ажаап доозуктаар олче база улаштыр кирер. Оон соонда чаңгыс чылдыг мал чемнериниң ажаар үези база келир.

Мал чемни белеткээриниң кампаниязы мында багай эвес эгелээн. Оны черле ажаагаи дораан кыштагларже удур телиреринің хемчээн чүгле «Ак-Туругэ» эвес, өске-даа черлерге алза эки. Моон мурнунда кыш эрте дүжүп, хар-чам уларттызын, мал турлагларынче сиген сөөртүүр бергедээшкинге таварыш турган болгай. Мында организастыг ажылдарны база немей чорудары күүсеткинг. Бригада, фермаалар болгаш кыштагларга сигенни чедирип, оны ажаап алыры малчыннар боттары хемчээн алыр болза, үлам ажыктыг.

Ынчангаш мал чемниң белеткээри хуусаазында чорудуп, сан-түң сүрер чоруктан ушгулар ужурлуг бис. Ажылдың кол-ла үнези—оон шынары.

Э. ДОҢГАК,
бистиң тускай корр.

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязынга чоонуң кадыкшылын быжыглаары-биле хөлбашкан айтырыгны чугаалажыр деп турарын улуг сеткил ханыышкынбиле дыңнадым. Ылаңгыя мен мышкаш назы-харын дөгүй берген кижилер оны шынапла сеткилиниң ханызындан деткип турар. Ол талазы-биле «Шынга» база элээн каш мегеразлар чоорттунмаан болган.

Ук айтырыг талазы-биле санал-оналп бээрияге, аңаа идепкейлиг киржирииге чүрттакчыларны чалаза-дыр. Ол чалалга дээрге эжик-чарлыг чорукту калбартыр, демократияны улам ханыладыр деэн сорулганың боттанып турары ол деп билир мен. Шынаа-ла чоннуң үнүп дыңнаары эң чугула болгай.

Кадык камгалалынга кол черни медицина ажылдакчылары эзлеп турар. Бистиң республикада эмнелге албан черлериниң четкизи дыка калбарган, оларның материал-техниктиг базазы быжыгып, эмчилериниң билиг-мергежили бедип турарын демдеглээр херек. Ол ышкаш бодунуң кызымак күш-ажылы-биле мергежилиге бердингени-биле чоннуң хүндүткелин чаалап турар медицина ажылдакчыларының хөй чылдыг сигенин кызын алыр-га, кезек чашкын ажылды соксаттырыпкан. Таптыг-ла ол өйде ховуга чеде берген турган бис.

Меде чайгаар үнген сиген дег эвес. Бичии-де өлде сараатгаар болза, дораан язмир. Ынчангаш кескенинің соонда, бир хонганда механизаторлар кескен сигенни йидара октаар техниканы ажыглай берген. Дүрген ажаар деп сорулга мындыг. Ынчангаш кескен сигенинин чогуур өл-шыгы тодараттынмаанда-ла ажаап киригкени ол. Доодалдаан сиген черле ажырбас. Харын-даа меденің минералдыг шынары бүрүн камгалаттынар. А сараатган каяа сигенге бригадир дарай дадзгалзалдыг. Каш хонган сараатты, ынаар, бир эвес изип олурар хире болза, кургадырының дугайында ол чугаалай-дыр.

Мал чемни кыска хуусаада дүрген ажаап алыр сорулга кончуг шын. Ынчаарга оон шынарының дугайында утпаза эки. Моон мурнунда чылдарда ажаагаи сигенни эмин эрттир кургаткаш ийикпе азы ой-шыгы тодараттынмаанда сараатган киригкен. Баштайгы сараатты шөлге тургузар болза, доразы язмир. Ынчангаш ак-туругжулар кожазында эмтеринин дүржулгазын ажыглаары кузенчиг.

Совхозтуң Аймыырлыгда 700 гектар суггаттыг шөлүүге база тарымал меде бар. Ук шөлдү бо айда ажаап доозар сорулганы бригада кежигүүнери салган. Ниитизи-биле он бир трактор кестирип, бөлдүрүп, боодалдап турар. Бригадирниң санап алганы-биле алырга сорулга күүсеттинер ужурлуг. Бригада бот-оруга тарылга-биле ажылдап турар. Техниканы баш удур эки белеткээн. Ажыл чаа эгележе-даа үш нормазын ажыглып турлардар хөй. С. Хайдып, С. Алдын-оол, Э. Самза, Б. Монгай-оол болгаш өскелер-даа бичии-дээ туруушкун чок ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турлардар.

Ажыл улуг. Шөлдү ажаагаи дораан азоттуг чемнигчидилгеш чаштырып, илиртээшкин чорудар. Бичии-ле эптиг шакгарны эрттирбес дээш олар кызымак ажылдап турлардар. Ынчангаш тарымал меденің бирги кезилдезин организастыг эрттирериниң бүгү аргалары бар.

Бригада кежигүүнериниң алган хүлээлгези улуг. Олар чер-де чайгаар үнген сигенни Чаа-Хөл умунуң алаакгарынга кезер. Сугтарылганы база чорудуп турганнар. Хөй чылдың мал чемни ажаап доозуктаар олче база улаштыр кирер. Оон соонда чаңгыс чылдыг мал чемнериниң ажаар үези база келир.

Мал чемни белеткээриниң кампаниязы мында багай эвес эгелээн. Оны черле ажаагаи дораан кыштагларже удур телиреринің хемчээн чүгле «Ак-Туругэ» эвес, өске-даа черлерге алза эки. Моон мурнунда кыш эрте дүжүп, хар-чам уларттызын, мал турлагларынче сиген сөөртүүр бергедээшкинге таварыш турган болгай. Мында организастыг ажылдарны база немей чорудары күүсеткинг. Бригада, фермаалар болгаш кыштагларга сигенни чедирип, оны ажаап алыры малчыннар боттары хемчээн алыр болза, үлам ажыктыг.

Ынчангаш мал чемниң белеткээри хуусаазында чорудуп, сан-түң сүрер чоруктан ушгулар ужурлуг бис. Ажылдың кол-ла үнези—оон шынары.

Э. ДОҢГАК,
бистиң тускай корр.

АЖЫДЫЫШКЫН БОЛГАН

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазының ажыдыышкыны дүүн Кызыл хоорайга культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парызының «Хүреш» стадионунга байырлыг байдалга болган.

Парадтың киржикчилериниң маргылдаага белекинин дугайында рапортту маргылдаанын кол секретары Б. М. Чөкпек оргкомитеттиң кежигүүнериниге, кол судьяга болган ССРЭ-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң төлээзиниге берген.

Оон соонда Тыва АССР-ниң хүреш федерациязының даргазы Ш. Д. Куулар Улуг Октябрьның 70 чыл ою-ңга тускаатканы маргылдаанын киржикчилериниге байыр чедирбишаан, спортчу чедиишкиниерин күүзеп.

ССРЭ-ниң Спорт комитединиң төлээзи Ш. Т. Невретдинов чылыгаан чоңга болгаш спортчуларга байыр чедирип, спортчу чедиишкиниерин күзээн.

Кол судья—Абакан хоорайның төлээзи, республика чергелиг судья В. И. Чарков маргылдааның эртер чүрүмүн таныштырган.

Ажыдыышкынга СЭКП обкомунуң секретары А. К. Кандай киришкен.

Маргылдааның киржикчилериге болгаш көрүкчүлерге «Радость» болгаш «Аян» ансамбльдериниң артистери концерттеринден үзүндүлерин көргүскен.

Маргылдааның түгүн делегей чергелиг спорт мастери Александр Доржу көдүргеп. Маргылдаа уламнылап турар.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

МАР-ның профэвилелдериниң органы «Хөдөлмөр» болгаш ВЦСПС-тиң органы «Труд» солунгарының редакциялары улустар аразының чаңчыл болган семинарын Тыва АССР-де эрттирип турар. Оон темазы — «Ийи чурттарның малчыннарының кадыг ажылдажылгазы, бүдүрүлгениң ажыктыгын бедидерин кадыг дилеп тыварын».

Семинарның киржикчилери бо хүннерде Тандың районда «Революцияның чалбыыжы», Тес-Хем районда «Чодураа» совхозтарга барып, республиканың сураглыг хойжулары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. П. Сафоновтуң, И. С. Дамзырунуң дуржулгазы-биле танышкан. Олар «Тыва даг-дүтүү» комбинатка чораан. Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазынга болгаш республиканың кедээ ажылдагый бүдүрүлгезиниң чамдык өскедаа коллективтеринге чедип, олардың ажыл-агаң, аргадуржулгазы-биле танышкан.

Ийи солуннуң организастаазы семинар дооступ бар чоруур. Оларның киржикчилерин дүүн «Шын» солуннуң редакциязынга «Шын» база «Тувинская правда» солуннуң журналистери-биле ужурашкан. «Шын» солуннуң редакторунуң оралакчызы А. С. Дембирель, «Тувинская правда» солуннуң редакторунуң оралакчызы А. Г. Богданиовский мал ажылының дуржулгазын солун дамчыштыр камчаар иептередип турарын далчыларга кысказы-биле таныштырган. «Хөдөлмөр» солуннуң ред-акторлу С. Жамбалдора улустар аразының чаңчыл болган аргадуржулга солчуушкуну чугулалап, семинарның кайы-даа талага ажыктыгын чугаалап, бо ажылдың ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Мурнакчы дуржулганы, бригада, ог-бүле керээзин иептередиринин талазы-биле аргадуржулга солчуушкуну болган.

Е. К. Бурулеге, Г. И. Коротковага, М. Н. Моңгеге «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Чоннуң кадык камгалалынга ачы-харыызазы дээш «Тыва АССР-ниң кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» атты тыпсыры болза:

Елизавета Кыргысовна **Бурулеге**—Бий-Хемниң төп район эмнелгезиниң уруглар консультациязының фельдшери.

Галина Ивановна **Коротковага**—Кызыл хоорайның № 19 аптеказының фармацеви.

Мария Назыровна **Моңгеге**—Каа-Хемниң төп район эмнелгезиниң уруглар консультациязының фельдшери.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай.
1987 чылдың июнь 19.

Э. С. Доңгакты, Н. Д. Моңгуштуну, Л. А. Тимофееваны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаары дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Кадык камгалал организларынга хөй чылдарда үре-түнелиг ажылдаанын дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаары болза:

Эртине Сульдемович **Доңгакты** — Чөөн-Хемчиктиң төп район эмнелгезиниң педиатры.

Нина Даадыровна **Моңгушту**—Овур районда № 12 аптеканың эргелекчизи.

Лидия Андреевна **Тимофееваны**—Тандының төп район эмнелгезиниң биохимия лаборантызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай.
1987 чылдың июнь 19.

Г. И. Осиповага, Л. М. Эйдумовка «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Чоннуң кадык камгалалынга ачы-харыызазы дээш «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Галина Ивановна **Осиповага**—республиканың эмнелгезиниң иерге салбырының эргелекчизи.

Леонид Моисеевич **Эйдумовка**—республиканың стоматология поликлиниказының кол эмчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай.
1987 чылдың июнь 19.

КИРИП МООРЛАҢАР, ӨҢНҮКТЕР!

Делегейде сурагжаан коллектив Тыва черде

Чүгле бистиң чүртта эвес, бүгү-делегейде ат-сураглыг Күртүненің Патинцкий аттыг академиктиг улусчу ниити ырының артистери бистиң Тывада ажаап келген. Артистерни аэропортка культура министри А. С. Серен, культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары чылыы-биле уткуп ап, бистиң республикага ажаап келгенин дээш байыр чедиргеннер.

Бистиң корреспондентивис Д. Монгуш ниити ырының кол дирижеристери, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Ф. Фуфаева-биле ужуражып, каш айтырыгларны салган.

— Галина Владимировна, силерниң коллективиңерниң чогаадыкчы ажылының дугайында хөөнү бижип, чугаалап турар болгай. Бистиң республикада бир дугаар кээп турар болганыңарда, бистиң номчукпударывыска коллективиңерни таныштырып көрүкчеревек.

— Коллектив арткан чылын бодунуң тургустунганындан бээр 75 чыл болганын демдеглеп эрттиргеш, 1911 чылда оны орус улустуң фольклорунуң чыыкчызы, музыкант болгаш тергиин мраажы М. Е. Пятницкий тараачыларының ниити ырыы бөлүү кылдыр тургускан. 1918 чылда тараачыларның ол ниитизир бөлүүнүң концертин В. И. Ленин көргеш, улуг үнелелди берген. Ол чорук коллективтиң амыдыралынга улуг эргелдени болдурган.

1938 чылда аңаа немештир танцы бөлүүн болгаш орус улустуң хөгжүм хереселдериниң оркестрин организастаан. Амгы үеде ниити ырының ол бөлүктерин танцы бөлүүнүң организакчызы болгаш 1938 чылдан бээр солчуушкун чоп удуртукчузу Т. А. Устинова база оркестрниң концертмейстери В. Д. Калинин удуртуп турар.

Коллектив чүгле бистиң чүртка эвес, делегейниң дыка хөй чүрттарының сценаларывыга чеднишкинниг ойнап, орус улустуң уран чүүлүнүң чараш-каазын, утка-шынарын бараалгадып турар. Ам Росконцерттиң планын ёзугаар Азия диптиң төвүнде турар силерниң республиканарда келгенивис бо. Силерииниге келир мурнунда Хакас автономнуг областка элээн каш концерттерни коргустувус.

— Концертинериңиң программазы кандыгыл? Мында келген артистерден кымнарны маңаа адап болур силер?

— Бистер мында орус болгаш совет композиторларының ырларындан база Россияның ангы-аңгы областарының танцыларындан тургустунган программалыг концертти экелдивис. Концертке вокал-ниити ыр композициялары-биле болгаш янзы-бүрү музыкалыг номерлер-биле көрүкчүлер таныжар.

Амгы үеде бистиң ниити ырывыс ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне шанналының лауреаты, композитор В. С. Левашов удуртуп турар. Концертте коллективте үжен чыл ажыг ажылдап турар ыраажы, РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. П. Захарова болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артистери Б. А. Николаев, Н. И. Олейник болгаш өске-даа талантылыг артистер киржип турар. Ниитизи-биле мында уран талантызын бараалгадыры-биле 110 кижи чедип келген.

— Галина Владимировна, силерниң концертиңерни көрүкчүлер четтикпейн маңап турганнар. Көрүкчүлерге чүүл күзээр силер?

— Тыва көрүкчүлер-биле ужуражып, танызары биске кончуг солуи-дур. Бистер силерниң театрывынарга дөрт концертти болгаш районга бир концертти көргүүр бис. Концерттериң кээп көрүүнге шүүгүңарны чалап тур бис.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

№ 6 (158) июнь 1987ч.

ДЭЭШТИИ, АЖЫКТЫЫ ДЭЭШ

КОМИТЕТТЕРДЕ

САРЫГ-СЕП

Каа-Хем районнуң чурттакчы чоңунга эмчи дузазын чедирери эжиидер талазы-биле алдынып турар хемчеглерге хамаарыштыр хынаданы кылган, түнелиин районнуң улусчу контроль комитединге чуулашкан.

Бо талазы-биле аза-ла ажыладарны район эмнелгезин кылган эмчилерни кодээ черлерде эмнелге пунктуларынче хүнүүшине чорудуп, комплекстиг үнүүшүнерин-даа организастап, диспансер эмнээшкинин эжиидер хемчеглерин ап, куш-ажыдымга сагылга-чурумун быжыглап турар-даа болза, чоңнуң талазындан хомудалдар ам-даа бары демгелеттинген. Ол хомудалдар эмчи хандырылгазының дейлеи негелдеге четпейн турарында бооп турар.

Район эмнелгезинге 36 эмчи ажыдаар турбуже, түгле 17 эмчи бар. Невропатолог, психиатр, хереэженнер эмчизи, карак, кулак, кеш, диш эмчилери хынала үезинде штатта чок болган. Эмнелгеде 12 медсестра чедиишпейн турар.

Эмчи ажылдакчыларының талазындан куш-ажылдың сагылга-чурумун үреэр, ажыл шагы үзер чоруктар ажыырылбаан. Эрткен чылын 11, бо чылын 7 эмчи ажылдакчызы куш-ажыдың сагылга-чурумун хажыткана дээш хемчег алысканнар, 2 кижи ажылдан үндүрткен. Эмчи хүлээп алышкынынга кээп турар болгаш чыда эмнедип турар улустарның хомудалдарындан алгаш коорте, эмчилер ажылга оозалдап кээри, ажылдан эрте чанары хей. Чамдык эмчилер аарыг кижилерге карыы-хажагай чоруктары бары хыналадан бадыткаттынган.

Оон-биле чергелештир артыкка ажыл дактырлаашкыннары, ажыл төлевириниң артык чаңгыдалдарын болдурганы, дүргеп дуза чедирер эмчилериң автотранспорту өскээр ажыглары база илереэн.

Районда эмнелге албан черлериниң ажылын кошкак удуртканы, сан-хөө чурумунуң хажыдыышкыннарын болдурганы дээш кол эмчи А. Н. Лешинскийни шыгыы доңгуткан, район эмнелгезиниң ажылын өле тургузар дугайында оон аазаашкынын хүлээп алган.

БАЙ-ХААК

Балгазының кодээ профтехучилищезиниң ферманыңга чүс баш хире бода мал турган. 1985 чылдан бээр ол ногаанның баш саны өзер хамаан чок кызырылган, ам 68 башта келген, оларның араазында торуур инектер, хумажыннар түгле 29. Ындыг-даа болза бо чылдың бирге кварталында чаңгыс-даа бызаа алдынмаан. Инектериң өдериштирилгезин кым-даа хайгаарап көрбейн турар. Инектериң продуктулуу куду, хүнде түгле 4—5 килограм сүт бээр. Молдурганарның азыралы контроль чок. Кадарчыларның ажыл төлевирин малдың семиртилгезинден өөрүп шаптып болбазыл. Улуг кижилер өзүп-сигекин, бокту өрттедип тура. Уруглаарга эки эвес чаңчыл көргүзүп турарывыс ол болуур. Оны черле кижи бүрүзү даңы үгаап көөру артык болбас. Чалбышпын бичии-ле чаштанчызын хат-салгын өөскүтпеш чоруп каар, оон девискээриизе бажың-балгатты хөме аптар. Өг-бүлеге болгаш күрүнеге өрт улуг когаралды таварыштырарын кижи бүрүзэ утпаза эки.

В. МАШКОВСКИЙ,
хоорайның өртке удур хайгаарал пунтузунуң инспектору.

ЭРЗИН

Эрзин РАУК-түң болгаш оон совхозтарының удурткулары, специалистери партия болгаш чазаатың айтымшкыннары бар турда-ла алгы-кештиң ажыглалык, оон шынарын эжиидерини хемчеглерни боттандырбайн турарлар. Районнуң чаңгыс-даа совхозунда мал согар, оон алгы-кежин ажаар тускай черлер организастаттынмаан Сойган кештер аштаттынмайн, эртинмейн, дузаттынмайн, эки шыгжаттынмайн келген. Олар четчеэн-биле чыгдынмайн турар. Өлген малдарның кежин сойбас чоруктар-биле удурткулар эштежип турганы хыналадан илереэн.

Алгы-кештиң шынары багай болганындан таварышкан когаралдың хемчээли эвээш эвес. Түгле бо чылдың бирге кварталында районда белеткел конторазынга совхозтардан киргеп алгы-кештиң 60 хуузу түгле дөртүү сортка хүлээтинген, а артканы стандартка дүүшпезин-биле хүлээтиннизэн. Дөрт совхозтуң складтарында дужаттынмайн чыдар хураган кештериниң саны ййи муң чедип турар. Алгы-кештиң чигдин чоп ажыглавайн турарындан чылдың бирги кварталында болдуткан когарал түүү «Чаа орук» совхозта 5 муң рубль ашкан, а «Нарын» совхозта—5,5 муң чыгаан. Районнуң өске ййи совхозтарында ол когарал арай эвээш-даа болза 2—2,5 муң рубль четкен.

Районнуң улусчу контроль комитеди бо четпестериң талазы-биле РАУК-түң болгаш совхозтарның удурткучуларыбиле шыгыы чугаанны кылган, ону эжиидериниң хемчегелерин алырын негээн.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде тудугчу Аракчаа Ховалыгович Борбак-оол улусчу контролёрның хыналадаларыга идепкейлиг киржип, тудугларның шынарын бедидерин чедип ап турар. Оон үжеэ ажыг ажылчының бригадазы чаа поликлиника бажыңының ййиги кавдының ханаларын шалыскын салып турар.

Тудуг-монтаж ажылдарыга үрей кылышкынны болдурбас дээш бам бурунгаар хыналадарыны Кошкар-оол Бүрээниң бригадазы ай санында тудуг объектилериге кылып, организастап келген. Ол бригада бо хүнүерде Улуг Октябрьның 70 чылыга турасканаткан соңналистиг чарыштың муруу одуруунда чоруп турар.

ЧУРУКТА: улусчу контролёрлар Кошкар-оол Бүрээ биле Доңгурак Эрес-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БӨЛҮКТҮҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди Омск хоорайның хайгыылчыларының бүдүрүлгелериниң одалга-энергетика болгаш өске-даа курлавырларының ажыглалын, камналгазын эжиидип тургаш, камналганы алырының талазыбиле дуржулгазын нептередир дээш хемчеглерни сөөлгү чеде ап турар. Найысылалдын үлетпүр бүдүрүлгелериндее улусчу контрольдуң бөлүктериниң удуртукчуларының семинарын эрттирген, бо ажылды канчаар организастаарын аңаа таныштырган, биске чорудуп болуп ажылдарны чугаалап берген. Мында кол айтырыг болза хыналадаларны, рейдилерни чорткаш, артык чарыгдалдарны, камналга чок чоруктарны болдурбайн тургаш, камналганы чедип алыры, оон алган акшаны бөлүктүң бодунуң камналга санынга киирери болур.

Хоорайның улусчу контроль бөлүктери мурнунда ындыг ажылды чорудуп турган-даа болза, ону бодунуң камналга санынга киргбейн келгенинден ажыл дээштиг эвес, түнелдери көзүлбейн турган.

Омскиниң хайгыылчыларының дуржулгазы-биле чамдык ажылдарны хоорайның улусчу контрольдуң бөлүктери чорудуп эгелээнинден баштайгы эки түнелдер көстүп келген. Орта Тывaның электря четкилериниң улусчу контроль бөлүүнүң (даргазы В. И. Попов) ажылын хамаарыштырып болур. Коллективтиң хайгыылчылары эрткен чылдың июньден 1987 чылдың июньже чедир 31 хыналаны чоруткан. Оларны колдуунда одаар түүлүү, электри энергиязын камналгалыг чарыгдап турарын, ында хумагалал чок чоруктуң чылдагааннарын тодарадырынче, ону болдурбазынче, камнэлганы чедип алырынче угландырган.

Контролёрлар эртken чылын хөмүр-даштың чарыгдалынга хыналаны кылган. 365 тонна хөмүр-даштың довурак холушкан дээш черже төгер деп турганын илереткеш, ону сокпаткаш, одаар түүлүү довуракта арыглаш, ажыглаарын шиитпирлээш, ажылды организастарын администрацияга даасkан. Хөмүр-даштың довуракта аңгылаан соонда 182 тонналы ажыглаан, оон камнап алган акша 1699 рубль 80 копеек болган.

Партия хуралынга коммунистерниң шүүлтүлеллиг саналдарын болгаш чамдык ажылчыннарның дыңнадыгларын ёзугаар электри станциязының администрациязы штат ёзугаар ажылчыннарны, албан-хаакчыларны хүлээп алганын хынарга, чамдык штатта көрдүмээн артык кижилерни киирип алганы илереэн. Ынчангаш ол хажыдыышкынны болдурбазын электря станциязының удуртулгазынга сүмелээн. Ол четпестерни өдип алганының соонда, шалым төлевириниэн 1804 рубльди камнап алган. Ол ышкаш электри энергиязының чарыгдалынга чамдык хажыдыышкыннар турганын хыналадар үезинде тыпкан, бүрүүлүг кижилерге хемчеглерни онзагган.

Шак мынаар шыгыы хыналадарның ачызында нинтизи-биле 5476 рубль көпеек ти камналга санынче бөлүк киирген. Бо болза Тываның электри четкилериниң чорукан баштайгы ажылдарының түнели-дир, ону моон соңгаарда идепкейжидер, сайзыраңгайжыдар, өскелериниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглаар сорулганы салган ажылдан тур-арлар.

Б. ТУГУР-ООЛ,
Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң инспектору.

КАМНАЛГА ЧОГУНДАН

Одалга-энергетиктиг курлавырларның камналгазы улусчу контроль органнарының доктаамал хайгааралында турар. Комитеттер бо талазы-биле хыналадаларны, рейдилерни ойлашаанда чорукан түнелдерин хуралдарга чугаалажып, партия, совет органнарга илеткен турар. Бии-Хем районунга чорукан калбак хыналадаларның түнелини район комитеди катап чугаалашкан.

Районнуң бүдүрүлгелеринде, организацияларында, албан черлеринде одалга-энергетиктиг курлавырларның чарыгдалының камчаар тургустуганын чер-черлерде улусчу контроль бөлүктери, комсомол, профэвилелдер активиниң киржилгези-биле хынап көргеш, чамдык дээштиг хемчеглер ап турар организациялар, бүдүрүлгелер көвүдээнин демдеглээн.

Хынаттынган 30 бүдүрүлгениң, организацияның 22-си эрткен чылын 1 миллион 918 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алган. Совхозтар болгаш чамдык бүдүрүлгелер, тудуг организациялары кышкы байдалга ажыглаарыта белеткел ажылдарын чорукканының түнелинде, эрткен одалга сезонунда одаар түүлүүн, чылыгның камналгазын чедип алган.

Ынчалза-даа камналганы ажылдаарын чедип албаан бүдүрүлгелер, организациялар ам-даа бары илеретткинген. Район эмнелгези, райкүүскомунун улус өөредилге кылдызы, кино четкизи, орук септелгетудуг участогу, «Кызыл тараачын», «Хадын» совхозтар ниитизи-биле бүдүн чартык миллион киловатт-шак электри энергиязын ажыр чарыгдаваннар.

Совхозтарда чарыгдаттынып турар электри энергиязының шын үчёду ам-даа тургустуннып, амыдырал чөвүлдериниң ажылын негелдеге чедир кылбайн турар бүрүүлүг удуртукчуларга хой-ниитинниң бүрүү шавышкынын чарлаар, ам хүүзүнүн судумче, администрацияже, хой-ниити организацияларынче хемчег алыры-биле шидчидип бээр эргелиг. Ону бөлүктер чедир ажыглавайн турар. Эрткен чылын дургузында Улуг-Хемниң улусчу контролёрлары ажылын амгы үениң негелделеринге чедир күүсетпээни дээш албан-дужаалдыг 10 кижилерге хой-ниитинниң бүрүү шавышкынын чарлаан. Эрзин районда байдал база-ла ынчаар болган.

Бо дээрге районнарның улусчу контроль комитеттериниң, бөлүктериниң четпес ажылынаан болуп турар. Бөлүктер хыналадаларны кылгаш, оон түнелдерни администрацияга дыңнадыры-биле чергелештир хоойлуда айтканын ёзугаар эргелерни ажыглап, хемчег шиитпирлерни хүлээп алыр үүрүлүг.

Улусчу контрольдуң комитеттери, бөлүктери, хайгыылчыларны улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында четпестербиле эптеш чок, туруштуг демисевириге кижизидер дээш хемчеглерни алыр хүлээзигелиг. Оон-биле кады олардан негелдеги күштелдирер, харысылгалыг болурунга өөредип чаңчыктырары чугула болуп турар. Ынчан оларның эрттирген рейдилериниң, хыналадаларының резшти, ажыктыы бедикр, улус ажыл-агыйында, амыдырала четпестерни эдериге улуг салдарны чедирер апаар.

Амгы үеде улусчу контроль комитеттериниң, бөлүктериниң, постуларының болгаш хайгыылчыларның мурнунда салдының турар соруга болза партияның негелделеринге дүүштүр ажыл-чорудулгазын эде тургузары, оон стилин, аргаларын, хевирлерин сайзыраңгайжыдары болур. Ындыг болганда, партия Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлээш, ажылды организастарын администрацияга даасkан. Хөмүр-даштың довуракта аңгылаан соонда 182 тонналы ажыглаан, оон камнап алган акша 1699 рубль 80 көпеек болган.

Партия хуралынга коммунистерниң шүүлтүмчүлелдиг саналдарын болгаш чамдык ажылчыннарның дыңнадыгларын ёзугаар электри станциязының администрациязы штат ёзугаар ажылчыннарны, албан-хаакчыларны хүлээп алганын хынарга, чамдык штатта көрдүмээн артык кижилерни киирип алганы илереэн. Ынчангаш ол хажыдыышкынны болдурбазын электря станциязының удуртулгазынга сүмелээн. Ол четпестерни өдип алганының соонда, шалым төлевириниэн 1804 рубльди камнап алган. Ол ышкаш электри энергиязының чарыгдалынга чамдык хажыдыышкыннар турганын хыналадар үезинде тыпкан, бүрүүлүг кижилерге хемчеглерни онзагган.

Шак мынаар шыгыы хыналадарның ачызында нинтизи-биле 5476 рубль көпеек ти камналга санынче бөлүк киирген. Бо болза Тываның электри четкилериниң чорукан баштайгы ажылдарының түнели-дир, ону моон соңгаарда идепкейжидер, сайзыраңгайжыдар, өскелериниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглаар сорулганы салган ажылдан турарлар.

Б. ТУГУР-ООЛ,
Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң инспектору.

Күрүнениң, хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин өрт айыылындан камгалаары — бүгү-ниитиниң херээ

КЫМ-ДАА ЭСКЕРБЭЭН

Ол хүн май 9. Каан аас хүн болган. Хандагайты суурнуң чурттакчылары улуг, бичеэн чок Тиилелге хүүнү байырлап, төп стадионга оюн-тоглаа көрүп турганнар. Ол-ла стадиондан ырак эвеске районнуң хереглекчилер ниитилелгиниң склады өрттеэн бергеп. Оны кым-даа эскербээн. Хүндүскү таныыл, Д. Д. Монгуш бодунуң хүлээлгезин эрелгей күүседип турганының түнелиндее ниитилелдиң девискээринче назы четпес Омак Ооржак кирген, от кымсып ойнап турган, өрт үндүрген болган. Ол корткаш, оозун кымга-даа дыңнаттпайн, дезинкеп. Өрттү түгле 12 шак 30 минута турда эскерип каапнар. Таныылдың өрөөр черинде телефон үреликболганындан, өрт ажүрер черже дүрген дамчыдар арга чок болган.

Өрт ажүрүкчүлери кээп турар үеле шагда-ла, 300 м³ черни от хөме алы берген турган. Харын-даа хат-салгын чок хаам хүн болган. Хат-салгын хаданнан болза, ол девискээрде тудуг объектилерин хөме алыр турган. Суурнуң чону өрт ажүрериге идепкейлиг киришкен Кожавыс Чооп-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның бедик мергежилдиг өрт ажүрүкчүлери база кээп ажүрүшкен. Орттүң чедирген когаралы 57300 рубль болган. Складка шыгжап турган баразаннары дегерези өрттеэнген. Таныыл Д. Д. Монгуш бодунуң девискээрин шыгыы кичээнгейге ап, хайгааралга алган болза, мындыг аймыл болбас турган. Эрткен чылын февральда күрүнениң өрт хайгааралының хереглекчилер ниитилелгиниң башташар чери түнелеп килбаанының хереечизи ол-дур. Ында айыткан четпестерни барымдаалап шыгыы негелдеин кылган болза, ажыл-иш чогуур харысылгазынга турар чадавас. Склад чанында ыяш тудугну амдыгаа чедир буспаан Ол дыка дүрген өрттеэнгеш еске складче дамчаан. Херимни чаартып-септээриниче сагыш салдынмазынындан, улуг, бичеэн чок таварышкан-на ойбак-дыдык черлерде үүүп-кирип турар Складта шыгжаттынган баразаннар-биле холушкак туруп турар. Бо-ла бүгү өртке удур камгалал дүрүмнерни хажыткаанының түнели-дир. Өрттүң өөскүүрүнге ол бүгү салдарлыг болган.

Өрт болганының чылдагаанварын илереткеш соонда, Ишгики херектер министерствозунуң байысаалга киллизи өрт болган фактыга үндезилээш, РСФСР-ниң КД-ниң 99 кезээбиле (күрүнениң өнчүзүн серемчилел чогу-биле өрттеткен) кеземче херээн оттүрган. Социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаары кижи бүрүзүнүң хүлээлгези. Ындыг болганда өрт ке удур дүрүмнерни хажык чокка күүседири хамаатты кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

И. ШОГЖАЛ,
Ишгики херектер министерствозунуң өрттеэн камгалаар киллизиниң инспектору.

ТООМЧА ЧОКТУҢ УРЖУУ

Бо чылдың апрель 18-те Кызылда куш фабриказының чаңнының оът-сигеэн өрттеэнген, сөөк даллаты шыгжаар складка чоокшулап орда, даразын-даа фабриканың ажылчыннары болгаш өртүүлер келгеп, аймылды чайлаткан. Ол өрт чүдеэ эгелээнил? Куш фабриказының девискээринде кургаан оът-сигеэден хөй чүве чок. А ол черниң директору Л. П. Килин олче сагыш салыр туржук, чаа түдүп турар түлүгүн безин, таныыл турганнаан. Эрткен, дүшкен кижилер ыяш түлүг материалдарын даамыглап-даа турар болза, дужүнге-даа кирбес.

Кур-Чер суурга апрельде чингеткен баразаннар магазинин ажыттынган турган. Даразында хүнде, дүүш үезинде, магазин өрттеэнген. Чүге ындыг болганыл? Чүге даярге ун магазинге өрт аймылынга улуур чуруму шыгыы хажыткан болган. От салыр печказы өрт болу бээринге аймылдыг байдалга турган. Баразаннарны печказже чоокшулаалыр чыып каан, оларны хөлүн эрттир хөйүү киирген болган. Бо болза ажылчын кооперациязының директору А. К. Оюнчун болгаш магазин эргелекчизи Б. С. Ооржактың тоомча чок чоруунуң уржуу болуур.

Апрель 18—19 дыштанныр хүниери частын ёзулуг-ла чыдыг хүниеринге бирээзи болган. Бир эвес хоорайның кайы-даа чүгүнче барган болза, өрттеэген ыяштың, черни дораан эскерер бис. Чамдык улус түге төрээн бойдузунга хайыра чогул? Бир эвес чемаъш кылып чиген, таакылаар аажок, өрт аймылы болдурбас кылдыр түге кичээнгейлиг өөрүүр каапнып болбазыл. Улуг кижилер оът-сигеэнин, бокту өрттедип тура. Уруглаарга эки эвес чаңчыл көргүзүп турарывыс ол болуур. Оны черле кижи бүрүзү даңы үгаап көөру артык болбас. Чалбышпын бичии-ле чаштанчызын хат-салгын өөскүтпеш чоруп каар, оон девискээринде бажың-балгатты хөме аптар. Өг-бүлеге болгаш күрүнеге өрт улуг когаралды таварыштырарын кижи бүрүзэ утпаза эки.

В. МАШКОВСКИЙ,
хоорайның өртке удур хайгаарал пунтузунуң инспектору.

АЖЫРЫМЧЫНЫ АМДАЖЫТПАС

Кызылдың будүрүлгеажыглал чурттагга трезинин ажылында четпестерниң дугайында бижээн чагаалларга үндезилеэш, хоорайның улусчу контроль комитеди анаа хынаданы кылырга, ында айыткан четпестер бадыткаттынган. Материалдарның болгаш бажыңнар хөлезиниинин толевириниң үчётгары будалчак, шын тургустунмаан болган, ол болза ажыл-агыйжы эвес, материалдарны ескээр ажыглаар чоруктарга чедирген.

Трестиң болгаш чурттагга участоктарының мастерлеринде болгаш өске-даа ажылдакчыларында материалдарның четпезин, дудап турарын каш удаа илеретткен, ындыг-даа болза оларны дедир эгидип, хемчеглерин айбайн келген. № 1 чурттагга участогунуң пиженери Л. С. Карпенко 3601 рубль 06 копеек дуктагдаалын болган, ону 1986 чылдың февральда илеретткен-даа болза бо чылдың апрельде бир-де дугаар 32 рубль 55 копеекти тыртып алган. Чурттагга трезинин сеителге-тудуг участогунуң мастери турган Ф. Т. Шайдулиниик ажылын хынап көөрге, дыка хөй өртектиг материалдар дудаан, оон ниити түңү 2760 рубль четкен. Ол когаралды төледип алырының хемчээн чурттагга трези мичага чедир албаан. Шак ындыг күрүнениң өртектиг түүлдерин еске улуска берип, бо тарынга ажыглаан ажырымчы. чиксек, хоптак сеткилдиг ескеда кижилерни хайгыылчылар сойгалап илеретткен. Ынчалза-даа оларны шыгыы хемчег алыр, дугаглалдарны төледип дээштиг хемчеглерни чурттагга трези (начальниги А. С. Топтоева) албайн турары четпес.

Бажың хөлезиниинин төлевириндее четпестер уламчылавышаан. Бажың хөлезиниң төлевээн өрелиг кижилер-биле тодаргай ажыл чорутпаан. Шыгыы хемчеглер албаан. Үш айдан өрү бажың хөлезиниң төлевээнинерини өрези 42 муң рубль ажып турар. Оларның ишгидеен 14 кижи 6418 рубльди төлээр өрелиг, тодаргайлаарга бир чурттакчы 247-деи 773 чедир рубльди төлээр.

Трестиң кол бугалтери Г. Н. Тарасова болдунуң эргедужаалын соора ажыглап, хоптак, ажырымчы сеткилдиниң коргузүп, 1985 чылдың январьдан август айга чедир төлевээн болган. Ону будулдуруп, чажырары-биле бодунуң хууда санының карточказын октапкаш, оон орнунга чаа хууда санны ажыткаш, аиаа үстүнде төлеттинээн айларны төлээн кылдыр долдуруп бээрин трестиң бир операторукга даасkан. Бо чижектиг хажыдыышкыннарны трестиң өскеда ажылдакчылары кылып эрге-дужаалын соора ажыглааннар.

Чурттагга трези 1984—1985 чылдарда склад тудуп алган, ону тударыгга чеже хире акша-хөреңгини чарыгланны бухгалтерияда. будүрүлге киллизинде чок болган. Баланста ол складты чазанып чер кылдыр саналып турар, оон өртээ 7381 рубль.

Тресте эрге-дужаалын соора ажыглаар, даасkан ажылынга ээ-харыысалга чок, куш-ажылдың, сан-хөөнүң сагылга-чурумун каржызы-биле үреэр, орта эптежип орар, оларга хемчеглерин онзаавын турар.

Ындыг чорувтуң уржуундан кол бугалтер Г. Н. Тарасова даасkан ажылды чогуур негелдеге чедир күүседириниң орнунга бухгалтериялык, планггыя бажың хөлезиниинин учёт-отчёдун сөндарадып. эрге-дужаалын соора ажыглап, ажырымчы сеткилдиин көргүзүп турган, ажылындан үндүрткен. Күрүнеге чедирген когаралды дедир эгидери-биле Г. Н. Тарасованың үш айда шалынын тыртарын Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди шиитпирлээш. Трестиң ажылында четпестерин үндезинни-биле эжиидерни трестиң начальниги А. С. Топтоевке даасkан.

Т. ХЕРТЕК.

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Улусчу контроль дугайында ССРЭ-ниң Хөөлдүзүн ёзугаар Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының отчёттуг хуралдары амгы үеде эртип турар.

Ниитизи-биле үжеэ беш бөлүктүң чаарбы биринге отчёттуг хуралдар эрткен. Анаа ажылчы чоннар хайгыылчыларның эрткен чылын чоруткан ажылын СЭКП-ниң XXVII съездиниинин, партия ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп чугаалашкан. «Шекпээр» совхозка, районга, туберкулёз эмнелгезинге болгаш өске-даа коллективтерге болган отчёттуг хуралдар чогуур деңнелге эрткен. Илеткелчи болгаш санал бергеннер кол кичээнгейни чедир кылдыныпаан ажылдарже, четпестерже, оларның чылдагаанларын тодарадырынче, ол чет. пестерни эдер дээш чогуур ажылдарыны хайгыылчылар

ХЕВИСТЕ ЧИДИГ ДЕМИСЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Маргылдааның баштайгы хүнү

Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаандан келген бөлүк спортчулар Кызыл районуң «Тиилелге» совхозунуң спортчулары-биле эш хүзүнүң ужуражылгазын эрттирген.

Ажыл-агыйның спорт шөлүге эрткен шыдырга, стол теннизинии, баскетбол маргылдааларының оюнары солун болгулаан. Спорттуң ол хевирлериниге моол аалчылар сан талазы-биле ашкаш, удуп алган. Аймактың шырак шыдыраачыларының бирээзи Намжав Сэдэнсүрэн, стол теннизинге бирги разрядчы Гава Басынжав ол маргылдааларга эки ойнаанзыр.

Эш хүү ужуражылгазының соонда 64 мөгенниң хүрежии организастаан. Анаа республикадан РСФСР-ниң национал хевирлерге спорт мастерлери Иван Хураган, Николай Сынан-оол, Сүктер Шимет, Анатолий Монгуш, Владимир Монгуш, а МАР-дан спорт мастери Өлзий Туяга, Дэлэг Намсаржав болгаш оон-даа өскелер киришкен.

Түңнелинде Өлзий Туяга шүүлген, оон эштери шйгиүшкү черии эвлээн. А. Алексей Куулар дөртку шаннадты чаалап алган.

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазы Кызылда Куль туранның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг паркында «Хүреш» стадионуга дүүн желээн.

Профоблөвүлелдиң эки тура күш-культура-спорт нинтилелинии «Хүреш» стадионуңга ССРЭ-ниң эңгы-эңгы бүлүңнарындан, крайлардан, республикалардан база улуг хоорайлардан келген спортчу аалчылар, маргылдаанның судьялары, Тывания мөгелери болгаш көрүкчүлер үзүк чок кээп турган. Аалчыларың аразында Тыва черге каш удаа кээп чораан спортчулар, тренерлер-даа бар.

Стадионуң шөлүүде мөгелер хүрежир ийи чадыгны белеткээн. Оларның бирээзинге 48 килограмм чедир, өскезинге 57 килограмм дениилиг мөгелер судьяның баштайгы эдиксизи ёзугаар хүрежип киришкен.

Бирги чадыгга Тываның өзүп орар аныяк мөгени Аркадий Монгуш биле Амур облазының төлээзи Михаил Амосов олар хүрежип үнүп келгеннер. Оларның кайызындаа спорт мастерниге кандидаттар. Салыгның эге минуталарындан эгелээш, Аркадий удурланыкчызынга чай бербейн халдап тургаш, сан талазы-биле тиилел алган.

Убса-Нур аймактың мөгези, спорт мастерниге кандидат Батсан Намсарай баштайгы салыгда Амур облазының спортчузу Артур Шаньянга таварышкаш, өөлгү минутада 4:3 санга арай бооргда тиилээн. Ол мөгелериниң аргадүржүлгазы база күш-дамыр талазы-биле дең болганындаа үе төнүүже хүрешкеннер.

Оң денгиже Сагаан Кызыл-оол Туркмен ССР-ниң Чарджоу хоорайының аныяк мөгези Мухаммед Ягмуровту чиик октап алган. Станислав Оюн болдунуң эки Сарыг-оол Оюнну, Андрей Дожтан — Алым Ждорзевти (Туркмен ССР), Байыр Батуев (Бурят АССР)— Монгун-оол Ондарны тус-тузуида октаан.

57 килограмм чедир денгилиг спортчуларның аразынга бистиң мөгелеривистен Анатолий Куулар — моол мөге Бурулоржи Сэвэнге, Смоленскиниң күш-культура институдунуң студентизи, спорт мастери Долоо Ховалыг — Абакандан келген аныяк мөге Андрей Кичеевке тус-тузуида октадыпкавнар.

62 килограмм чедир денгилиг спортчуларның аразынга эвээн каш салыглар болган. Манаа Амур облазындан Гэлэ Ганизов, МАР-дан Зэвге Дорлиг олар баштайгы тиилелгени чедип алганнар.

100 килограмм денгилиг мөгелериниң хүрежи солун эрткен. Ол мөгелериниң аразында мага-боду семис, чаргдан бүткен мөгелер чок. Ынчангаш оларның хүрежи ёзугуг көрүштүг эрткен. Моолдуң мөгези Ендэн Доржготов Шушенскиден келген спортчу Юрий Хлопинин, Бурятиядан Александр Маизоев — Хабаровскиниң спортчузу Николай Навозовту тус-тузуида октаан.

Амдыгызында бо эге салыглар-дыр. Бистиң мөгелеривистиң чиик денгилиглери чамдык тиилелгелерни чедип алза-даа, аар денгилерге амдыгызында чедишкини эвээш. Бурятияның, Якутияның болгаш Амур облазының аар денгилиг мөгелериниң белеткели элээн шырак дээрзин бо салыглар көргүскен.

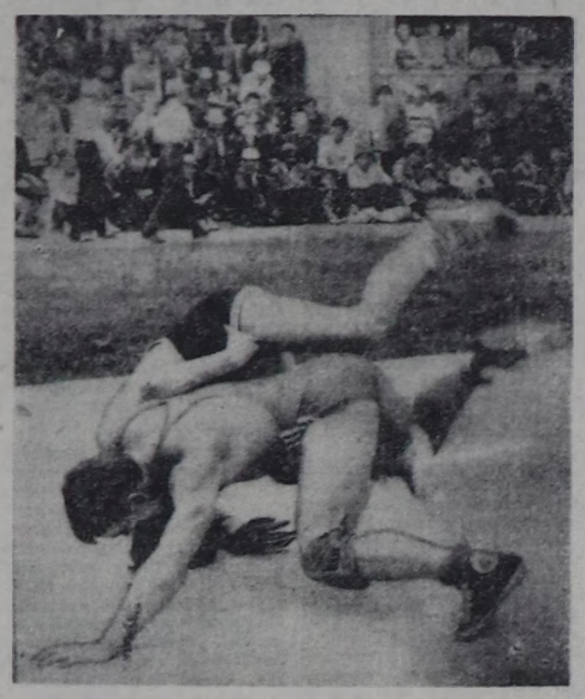
Баштайгы хүнде чиик денгилиг мөгелерден Новосибирскиниң спортчузу Андрей Житнюк биле Якутиядан келген аалчы, спорт мастерниге кандидат Сергей Пестряков оларның хүрежи чараш болган. Ол ийи мөгениң кайызында арга болгаш күш-дамыр талазы-биле белеткели тергиин. Хүреш үезинде шимченгир, кашпагай болгаш аргаларны улаштыр кылыр болгаш чыдып алгаш хүрежириниге хөлчөк мергежээн. Бистиң мөгелеривис олардан чамдык чүүлдерни өөренир болза база артык эвес.

Маргылдаанын судья коллегиязынын, секретариаттың ажылынга четпес чүүлдер бир. Ылаңгыя коллегия секретарь Болат Чанпек спортчуларның намдарын долдурган турар ужурлуг анкеталарны белеткеп кылбаан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: баштайгы салыгларда; «Тиилелге» совхозка эрткен оюнар үезинде.

Даарта—Медицина ажылдакчызының хүнү

МЕРГЕЖИЛИНИҢ ЁЗУЛУГ ЭЭЗИ

— Сести доозарының кырында келдим, улаштыр өөренир сем бе азы мынаар-мынаар өөренип чоруур сен бе, Роза?—деп, ада-иезе уруунган бир хүн айтырган.

— Ортумак школаны доозарыем. Эмчи болур күзелдиг мен. Силерниң-биле сүмележир бодап турдум. Мурнадыптым. Үе ам-даа бар, өөренир бодалыр, белеткенир апаар. Күзелим ол, силер харын чүү деп бодап олур силер?—деп удур айтырар болган.

— Эмчи болуру дет буянныг мергежил тыптыр бе. Дүн хүнүңү кайы-даа үезинде кым бир кижиге дуза чедирер дээш үйгу-чыдын чокталыры кижи бүрүзүнге болдунмас болгай аак, уруум. Эмчи уруглуг болурунга өөрүнээ ада-не кайдал. Доруун-дур —дишкеннер.

1975 чылда Роза Чөөн Хемчиктиң Хөндергей ортумак школазын доосканда, Кызылдың медицина училищезинче өөренип кирген. Боду мыкаш өөренер өөрү-биле кады библиотекаларга, номчулга залдарынга кичээлден, шылгалдаларга ыяамык белеткениң турган, училищени үш чыл болганда доозупкан. Фельшер мергежилдиг кыс Сүт-Хөлге ажылдаар болган. Эмнелгениң халдавырлыг аарыглар салбырынга сестралап ажылдап турган медицина сестразы — эмчиниң бирги дузалакчызы болур чүве-дир дээрзинге ылап бүзүрээн. Эмнелге чурумуунуң бүгү мергежилдерин шын сагып билир чүгле эки түнелдерге чедирер. Ынчалза-даа соруглаа, ыяа чедип алырыга ол эвээш мергежилиниге хандыкшыл, бы-жыг билиг эргежок чүгулдыр дээн үзүмнүг ажыл-херек негеп турган. Ол эмнелгеге ажылдап турган дуржулгазын, дээ Роза Куулардың «хаайынга кертип алган» чүүлдерн эвээш эвес. Чижээлээрге, эмчи сестразы кижи аарыг кижилерге эм берип, сыкыртып азы оларныа биле чугаалажып тура, бодуң түттүнүп, эптиг-чымчак, чылыг сестерни ажыглап билир болза эки. Чүге дизе аарыг кижилер от-бүлезинден, чоок кижилерниден ангы чевде, эмнелгеде чыдып турар болгаш ажыныч чал, шүгүлдээлел болур. Эмнелге ажылдакчыларының ылаңгыя эмчи сестраларының чаагай сеткил, чылыг-чымчак хамаарылгазы аарыг кижилерге кандыг-даа эмден артык дузалаар деп чүвени ол билген.

Ажылынга харыысалгалыг маргылдаазы Кызылда Куль туранның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг паркында «Хүреш» стадионуга ССРЭ-ниң эңгы-эңгы бүлүңнарындан, крайлардан, республикалардан база улуг хоорайлардан келген спортчу аалчылар, маргылдаанның судьялары, Тываның мөгелери болгаш көрүкчүлер үзүк чок кээп турган. Аалчыларың аразында Тыва черге каш удаа кээп чораан спортчулар, тренерлер-даа бар.

Стадионуң шөлүүде мөгелер хүрежир ийи чадыгны белеткээн. Оларның бирээзинге 48 килограмм чедир, өскезинге 57 килограмм денгилиг мөгелер судьяның баштайгы эдиксизи ёзугаар хүрежип киришкен.

Бирги чадыгга Тываның өзүп орар аныяк мөгени Аркадий Монгуш биле Амур облазының төлээзи Михаил Амосов олар хүрежип үнүп келгеннер. Оларның кайызындаа спорт мастерниге кандидаттар. Салыгның эге минуталарындан эгелээш, Аркадий удурланыкчызынга чай бербейн халдап тургаш, сан талазы-биле тиилел алган.

Убса-Нур аймактың мөгези, спорт мастерниге кандидат Батсан Намсарай баштайгы салыгда Амур облазының спортчузу Артур Шаньянга таварышкаш, өөлгү минутада 4:3 санга арай бооргда тиилээн. Ол мөгелериниң аргадүржүлгазы база күш-дамыр талазы-биле дең болганындаа үе төнүүже хүрешкеннер.

Оң денгиже Сагаан Кызыл-оол Туркмен ССР-ниң Чарджоу хоорайының аныяк мөгези Мухаммед Ягмуровту чиик октап алган. Станислав Оюн болдунуң эки Сарыг-оол Оюнну, Андрей Дожтан — Алым Ждорзевти (Туркмен ССР), Байыр Батуев (Бурят АССР)— Монгун-оол Ондарны тус-тузуида октаан.

57 килограмм чедир денгилиг спортчуларның аразынга бистиң мөгелеривистен Анатолий Куулар — моол мөге Бурулоржи Сэвэнге, Смоленскиниң күш-культура институдунуң студентизи, спорт мастери Долоо Ховалыг — Абакандан келген аныяк мөге Андрей Кичеевке тус-тузуида октадыпкавнар.

62 килограмм чедир денгилиг спортчуларның аразынга эвээш каш салыглар болган. Манаа Амур облазындан Гэлэ Ганизов, МАР-дан Зэвге Дорлиг олар баштайгы тиилелгени чедип алганнар.

100 килограмм денгилиг мөгелериниң хүрежи солун эрткен. Ол мөгелериниң аразында мага-боду семис, чаргдан бүткен мөгелер чок. Ынчангаш оларның хүрежи ёзугуг көрүштүг эрткен. Моолдуң мөгези Ендэн Доржготов Шушенскиден келген спортчу Юрий Хлопинин, Бурятиядан Александр Маизоев — Хабаровскиниң спортчузу Николай Навозовту тус-тузуида октаан.

Амдыгызында бо эге салыглар-дыр. Бистиң мөгелеривистиң чиик денгилиглери чамдык тиилелгелерни чедип алза-даа, аар денгилерге амдыгызында чедишкини эвээш. Бурятияның, Якутияның болгаш Амур облазының аар денгилиг мөгелериниң белеткели элээн шырак дээрзин бо салыглар көргүскен.

Баштайгы хүнде чиик денгилиг мөгелерден Новосибирскиниң спортчузу Андрей Житнюк биле Якутиядан келген аалчы, спорт мастерниге кандидат Сергей Пестряков оларның хүрежи чараш болган. Ол ийи мөгениң кайызында арга болгаш күш-дамыр талазы-биле белеткели тергиин. Хүреш үезинде шимченгир, кашпагай болгаш аргаларны улаштыр кылыр болгаш чыдып алгаш хүрежириниге хөлчөк мергежээн. Бистиң мөгелеривис олардан чамдык чүүлдерни өөренир болза база артык эвес.

Маргылдаанын судья коллегиязынын, секретариаттың ажылынга четпес чүүлдер бир. Ылаңгыя коллегия секретарь Болат Чанпек спортчуларның намдарын долдурган турар ужурлуг анкеталарны белеткеп кылбаан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: баштайгы салыгларда; «Тиилелге» совхозка эрткен оюнар үезинде.

ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

МАНИЛА. Филиппинже дөрт хонук аян-чоруумун соонда АКШ-тың курсеекретары Дол. Шульц ол черниң болган даштыны журналистер-биле июнь 16-да болган парлалга конференциязынга Мурнуу-Чөөн Азияга ядролуг чепсек чок зонаны тургузарының талазы-биле президент К. Акино-биле чугаалажышкынарының түнелдериниге доктааган. Ол чугаалажышкынизрыны, а ол мышкаш Филиппиниың чепсектиг күштериниң удуртукчулары-биле чугаалажышкынар үезинде АКШ-тың күрсеекретары Филиппины арлипелагтың ортулуктарынга америк шериглериниң туруп турары Мурнуу-Чөөн Азияга ядоктаамал чорукту хевээр арттырып алырының чугула фактору болур болгаш Филиппиндеги Пентагонуун базаларыны үндүрери АСЕАН чуртталарының айыыл чок чорууга чулуг айыылды болдурарга деп медеглээн. Оон-биле кады Мурнуу-Чөөн Азия деңискээринге америк шериглериниң туларын коштадырының айтырыгларынга Вашингтон АСЕАН күрүнелериниге кандыг-даа дужуп бериишкинии кылбас дээрзин ол билиндирип чугаалаан.

АКШ-тың улуг дужаалдыг төлээлекчизиниң ол медеглели Сингапурда Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелериниң ассоциязиязының (АСЕАН) дашткы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы-биле чаңгыс үеде болган. Оон үезинде чөвүлел хуралдың кирижкчилери, Филиппинниың оралакчы президентизи Филиппиниың дашткы херектер департаментизиниң секретары-биле катай олар Индонезияның Мурнуу-Чөөн Азиның ядролуг чепсек чок зона кылдыр чарлаар дээн этелекчи саналын деткээн. Оон ынчаар чаңгыс үеде болганы таварыга эвес деп айткаш, ол черниң хайгааракчылары Манила-биле бодумун шерит-политиктиг харылзааларын Вашингтон АСЕАН-ның ядролуг чепсекке удур инициативазын кошкадыр сорулганы салып турар. Ол инициативалар Мурнуу-Чөөн Азияда АКШ-тың үр хуусвалыг планларынга шыңгыы айыылды тургузуп турар деп айтып турарлар.

(СЭТА).

МИНИСТЕРСТВОНУҢ ДЫҢНАДЫЫ

МАНАГУА. Никарагуаның камгалал министерствозунуң дыңнадып турары-биле алырга, Нуэва-Сеговия департаментиниң девискээрининиң кырынга дүжүр арттырган самолёт АКШ-тың хөлөзэлениккилериниң самолёдуу болган. Гондурастың талазындан республиканың агаар делгемнин үреп кирип келген самолёт кызыгаар чоогунда Эль-Дорадито дээр чурттакчылыг суурда сандиножу улусчу армияның туруштарын ракеталар-биле боолаан. Никарагуаның агаардан халдаашкынга удур камгалалдың дайынчылары халдап келген самолётче дүндүүштелдир адаар үгер-боолар-биле боолаан. Үрелдир аттыргаш, ол самолёт Гондураста Эль-Тигре дээр кызыгаардан 6 километр черде суур чоогунга кээп дүшкен. Ужудукчу үш контрас аарыбиле балыгланган.

Агаардан дээрбечи ёзу-биле халдаашкын Никарагуага удур америк агрессинины улам кескүдүп турарының база бир хереченели болган деп, республиканың президентизи Даниэль Ортега медеглээн. Кызыгаар үреглекчизи самолёт Сальвадорда болгаш Гондураста АКШ-тың шериг баазаларының бирээзинден ужуп үнүп болур деп, ол айтыкан. Вашингтон саидиножу революциягa удур дайынче уламна ажыы-биле киржип, контрасты боо-чепсек болгаш окчемзек-биле, транспорт-биле болгаш харын-даа дайынчы самолёттар-биле хандырып турар.

Сомосожу дээрбечилериниң кем-бурууллуг үүлгедиглерин «Америка» деп ажылдап кылган чаа планның дузазыбиле идеикейжидериниче Рейганның администрациязы чүткүп турар деп, сандиножу улусчу армияның политэргелелиниң начальнигы Уго Торрес Эйнаткан. Ол план ёзугаар ТРЭ Никарагуаның девискээриниче террористерниң болгаш диверсантыларның дээрбечи бөлүктерин чорудуп турар. Ону контраска чаа акшаландырышкынар дугайында администрациянын дилээн америк конгрессин чугаалажып көөрүнүң мурнуу чарымында бодунуң хөлөзэлениккилериниң «амыдыраар шинээлинин» бадыткап көргүзер соруга-биле чорудуп турар.

ПАНАМАДА БАЙДАЛ

Сан-Хосе АКШ-тың реаксыыг бөлүктери болгаш чуртта оларга күткүткен бүрмин күштер Панаманы шилип алганы хамаарышпас политиказындан өскээр чайладырын орадаажып турар деп, чуртту национал камгалал күштериниң кол командылакчызы бригада генералы Мануэль Антонио Норьега медеглээн. Чуртта нарыыдаан политиктиг байдалга хамаарыштыр Чирики можуга болган парлалга конференциязынга чүве чугаалап турган, ол Панаманың каяа-даа каттышпазыиче үлегаан политиказы болгаш Төп Америкада бооп турар бүгү байдалды тайбың арга-биле шинтпирлээр дээш туруу Вашингтонуун талазындан таарзымнас чорукту болдурун турар деп чугаалаан. Ылаңгыя улуг хемчээлдиг шериг чорудлээрии болдурбас дээш Панаманың күжениишкиниери АКШ-тың чаагайын дашткы политиказынга конучтала таварыыча бооп турар.

АКШ-тың реаксыыг күштери Панаманың киржип турары Кондадор бөлүктүң чурттарының Төп Америкада байдалды тайбың арга-биле шинтпирлээр дээш боттандырып турар хемчеглериниге саат үжүраштырар дээш янзы-бүрү хемчеглерни ажыглаан турар. Рейганның администрациязының кол-ла сорулгазы болза чурттуң дүрүм ёзугаар девискээрин болгаш Панама каналы 2000 чылда Панамага дедир эдилер дугайында панама-америк дугуржулгамы күш чок болдурарын, ол чүгүла объектиин бодунуң хүүда өөрүзүү кылдыр арттырып алыры болур. Ынчангаш АКШ бистиң чуртувуска удур янзы-бүрү хемчеглерни ап турар деп, генерал медеглээн.

Панамада политиктиг байдалды нарыыдадып, күштелдиреии күзеп турар даштыкының болгаш иштикиниң реакциязы чурттуң президентизиниң болгаш шериг удуртулгазының ат-алдарын бакыратказ, оларны эрге-чагырган ап октаарын кызыдып турарлар деп ол чугаалаан.

Рейганның администрациязы бо чурттуң чазаан дужүргеш, барымын күштерниң төлээлекчилериниден түр реаксыыг чаактың тургузарын кордап турар. Алаа хамаарыштыр америк «Ньюсуик» журнал бүзүредиг балыткалды кылган. Америк администрациининың бир кижизиниң чугаалаан чугаазын ол журнал заргаан. Албанның ол кижизи «Панаманың национал камгалал күштериниң кол командылакчызы Мануэль А. Норьеганы политиктиг арендаан мрадзының ийи аргазы бар —биреэде, бодунуң эрге-дужазындаан дужүп бээрнинге ону албадаары, ййнде, өске панам генералдарга ону халаштырып чорударын чедип аргалыг болгур» деп чугаалаанын журнал парлаан.

АКШ-тың Панамада элчинин Артур Дэвистиң барымын оппозициянын төлээлекчилеринбиле чажыт чугаалажышкынмарны кылып турары база бээдинне берген. Америк парлалганың дыңнадын турары-биле алырга Мануэль А. Норьеганы кол командылакчы эрге-дужазындаан дужүрерин Панаманың шериг удуртулгазындан ол негээн.

(СЭТА).

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРГЕШ

Хандагайты кадүө Советиниң күүскому суур чагагайжыдылгазы, төпте коллективтер күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ярталаар болгаш прогул кылып чоруктар-биле демиселдя күш-чедирер дээш чамдык ажылды кылып келгенин күүскомның даргазы И. Х. Түвекей ажылчы чоннуң бөлүп эрткен хуралынга илеткээн. Эрткен чылын районнуң амыдырал хандырылга бүдүүлге эргелелгн, эмнелге черн багай эвес ажылдааның эвээш эвес. Чижээлээрге, эмчи сестразы кижи аарыг кижилерге эм берип, сыкыртып азы оларныа биле чугаалажып тура, бодуң түттүнүп, эптиг-чымчак, чылыг сестерни ажыглап билир болза эки. Чүге дизе аарыг кижилер от-бүлезинден, чоок кижилерниден ангы чевде, эмнелгеде чыдып турар болгаш ажыныч чал, шүгүлдээлел болур. Эмнелге ажылдакчыларының ылаңгыя эмчи сестраларының чаагай сеткил, чылыг-чымчак хамаарылгазы аарыг кижилерге кандыг-даа эмден артык дузалаар деп чүвени ол билген.

Ажылынга харыысалгалыг Белеткел конторазы чоокдан артыкшылдыг малды хүлээп алгаш, оон ээдин чоига чүге сатпазыл? Хөй-ниити темненилге черинии чем белеткээриниң шынары дыка куду. Өртээ улуг, кылып каар чеми эвээш, амданы чегей дээрани хуралга шүгүмчүлээн.

Хуралга кылган шүгүмчүлелдерден түнел үндүрүп, салдынган сорулгаларны шынгыы кичээнгейге ап ажылдазры — көдээ Совет күүскомунуң мурнунда сонгаарлаттынмас негелге болур.

Х. МОНГУШ.

Өөур район.

ЧУРУКТА: Клаус Барбье 3 хардан 13 хар чедир бичии уругларны узуткаттырып турган. Дөртен бир бичии чаштарыны хоругдал лагерьлеринче база чорудуп турган. Ол чаштардан каш санныг кижи эриг арткан.

ФРАНЦИЯ. Фашист олурукчу Клаус Барбьени бо чуртта судтап турар.

ЧУРУКТА: Делегейниң ийи-ги дайынының чылдарында Франциняның удурланыышкын шимчээшкинининиң киржикчизи турган Лиз Лесеминиң фашист олурукчунуң үүлгедип турган херээн хереченлеп турары. Ол мынан Клаус Барбьеге 19 хонук иштинде хилинчектедип байысаадып келген.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаа үннер

ЫНДЫГЛАРДАН ЧАРЛЫР ХЕРЕК

Чаңгыс черде тапташкындан үнер дизе,
Чаазы-биле ажылдаар деп кыйгырыт бар.
Ажык бербес мактал сөөгү эвээжеткеш,
Ажыл-ишке четпестерни коптарар дээш.

Чаартыкчы тургузуушкун үезин-дир.
Шаандакы дег даамайлаашкын ойу эртикеп.
Ынчалза-даа болган-ла чок таварлыш кээр
Ырма сынчыг түүлер ам-даа тургулаар-дыр.

— Биезги дег түве чок-тур, көрүнер даан.
Бисте дээрге магалыг!—деп хөөрегилеп,
Артаңгы хей саннар адап туруп бээрге,
Арнын кызар, эктим чоорту чавызап кээр.

Оон соонда оралакчы туруп келир.
Оон-даа хей саннар адаар, эжин деткинир.
Ийи-чаңгыс шүүлчүдел үнүп келзе,
Изиг-изиг харыы берип, кыжангылаар.

Эде, чаарты тургустунуп турар-дыр бис.
Элээн хайдыр бодавааны кедилиг боор.
Шуугап турза ажыл-херек бүде бээр деп.
Чудум, багын чажырыпган ажыы чок боор.

Ажыл-ишти сегидерин бодаваа-даа,
Аналза хей үе чылыыр, дыжыы хараар.
Идепкейлиг, дээштиг ишти ойлап, дезер,
Ийи-чаңгыс кижилерден чарлыр херек.

Хертек ШИРИН-ООЛ.

ДОЛГАНЧЫКТАР

Хемеди-даа эвргиштептер.
Хемнин уну долганчыктыг.
Күштүг, шыырак хемежинни
«Хүлүп алгаш» бөөлдепкен
боор.
Хову черинн казыргызы
Хойну безин бөөлзей
каалтар.
Дээрде үскен уну-биле
Дээлдигенни «илбектептер».
Дээлдиген-даа ындыг-ла
ыйнаан,
Техникага алдырбайн баар.

Долганчыктар дээрде барын
Допчуулаадан ноомчаа-даа
мен.
Амыдырал долганчыы деп
Аттыг берге «казыргы» бар.
Шудургу эвес, туруш чоктар
Чурук ышкаш эстей бээрлер.
Амыдырал долганчыынга
Алыскаанны хойну көрдүм.
Топтуг болгаш туруштутта
Долганчык чер дыынмас
чорду.

Сагаан-оол МОНГУШ.

СОНУУРГАКТАРГА

ӨТТҮР КӨӨР КИЖИ,

азы Эмнелге практиказында элдептиг таварылга

...Ол түгле чыг дарс дээн түвени билир, оон ынай куруг. Чогум түү болганын аңаа сөөлүмде еске кижилер чугаалаан. Ону 380 вольт күчүдүг ток сопкан түве-дир. Ынчангаш дүрген дуза чедирер машинамны келгенин-даа дыпнаваан, мөгөөн кижилер сугар бажыңга-даа аппарганын билбээн.

«Петровская» шахтаның кран башкарыкчызы, 37 харлыг Юлия Фёдоровна Воробьёва 1978 чылдың март 3-те шак ынчаар амызындан чарылган түве-дир. Эмчилер ону ынчан ынчаар санап каан.

А понедельникте эмчи институдунуң бир башкызы мөгөөн кижи сугар бажыңга белүк студентилер эдертип эккелген. Өлген деп турганы херээжең кижиаи дириг, тынып чыдар дээрзин олар көрүп каапнар. Практикант студентилериниң бирээзи мөчүү кезер деп бодаан, ынчалза-даа ол херээжең шимчей берген түве-дир.

Ийи неделя дургузунда ол мелерея кирбээн. Оон дириг үнериниге бүзүрээн кижи-даа чок болган: шупту боду кварташ эртеңгеи, үнү база читкен... Ынчалза-даа Юлия Фёдоровна дириг арткан. Ийиги белүктүң ниваланда болган, түгле бажы дүн-дүн чок аарыг. Эмнелгеге чыткан соонда ол чанып келген.

— Бүгү-ле түүлер өскерли бергеи — деп, ол чугаалады. — Чартык чыл дургузунда чангыс минуттада-даа удуваан мен. Түве бодай азбас апарган мен, бир-ле түве мээмде хөлзеп чоруур, чамдыкта чыртыкылаш дээр. еже-даа бээр, а эът-сөөкке аарышкылыы-даа медээжок.

Ол берге амыдырал чартык чыл үргүлчүлээн. Оон ол дыка үр чүдаан, ол үйгудан сегип эгелээн. А оон соонда кайгамчык түүлер эгелээн.

— Бир-ле катап хлеб садыг алыр дээш магазинге чоруп каан мен — деп, ол чугаалады. — Бир херээжен кижи көрүп каан мен, ол турган түве. Аңаа чоокшулап келгеш, чым-сырт кылыдым. Түге дээрге ол херээжениң өкпе-чүрээн өттүр көрген ышкаш болган мен. Экран телевизорунда түве дег чоор. Шуут эңгадап каптым.

Оон соонда-ла хамык түве эгелээн. Оон амыдыралын чарып ал часкан халап аңаа элдептиг шыларны хайырлаан. Воробьёва үнүп орар хүнүң баштайгы херелдерин, асфальтылыг оруктуң адаанда оңгарланган черни, өскеда түүлдерни көрүп каар апарган. Оон мөөзи долганнар турар бүгү түүлдерни аңдаре соптар түве апартан.

Бо элдептиг төөтүү мөчүү өлээн каш чыл мурнунда чугаалаан түве. Ынчан аңаа бүзүреэзиним шын. Ынчалза-даа Воробьёваның кайгамчык чоруунуң дугайында чаа-чаа чугаалар Донбасска иептерей берген.

Юлия Фёдоровна-биле ужуражыры дыка нарын болду. Аңаа мун-муң кижилер кээп турарындан, ол дескелээр. Ынчалза-даа, ол меня ээлдек хүлээп алган.

— Бөгүн түвү ишкенинерни чугаалаптайн бе? —деп, ол айтырды.

— Че, харын — дидим. Демин-ле бир стакан клюква иелеп ишкен болгай мен, ону таанда кайын «көөр» деп.

— Кызылзымзар өөнүг түве көстүп тур, кисель ышкаштыр — дэди. Мен ангаалал калган мен. Келген кижилер-биле оон чугаазын дыннаар чөпшээреди айтырдым. Ол чөпшээреди.

Баштайгы келген херээжени ол элдепсинидирди.

— Шимчевес чоруумдан дустар ылгалыр өгелээн-дир, түгле эм ижин чыдар ышкажынар чүл, ындыг бе?

Келген херээжен бажын согаш кыйгаш, дораан түве бергеи. Оон соонда келген кижиге Юлия Фёдоровна хырын адаанда бесче сагыш салырын сүмеледи. Ол — дыка нарын херек. Хырын адаанын безин шинчирип эмчилерге безин берге, а Воробьёва түскай аппаратура безин чокта каш минутта дургузунда көрүп каапкан.

Юлия Фёдоровнаның эмиен турган кижилерин сургалап чоруптум. Оларның арзывында эмчилер безин бар. Чүрт үлетпүрүүн болгаш коммунал-амыдырал хандырылга будүрүлгелериниң ажылдакчыларының профэвилел ТК-ының Донецк область талазы-биле бүзүреттирген эмчизи С. Седлерова мынча диди:

— Юлия Фёдоровна — кайгамчык кижи. Дыка аар аараан кижилериниң диагнозун ол тургузуптар. Чангыс-даа катап чазып көрбээн. Шаңгыыл чаптарга ол күзелдин-биле дузалап турар. Ол бодүүнүң ажылы дээш хензиг-даа толсбир албас кижи. Силер оон дугайында солугга бижиттер болзунарза, аңаа дыка-ла берге болур боор. Түге дээрге ол ам-даа эки сегивээн болгай, аңаа ужуражырын күзээр кижилер кевүдей бээр.

Донецк хоорайның № 9 эм. нелгезинин кол эмчизи Ю. Эйжвертан мынча диди:

— Воробьёва — кайгамчык диагноз тургузукчузу. Ынаа эмчи эртемги шуут чок, ынчангаш баштай бо эртемге ол өөренген, эм эмчилер дылын тергини эки билир апарган. Ол меңээ бир катап оң талазы караанар шоо багай-дыр дээн болгай, мурнунда ону бодум эскербээн кижи мен, а солагай кулаазымы калыт дидим. Шынаа ындыг түве, элээн каш чыл мурнунда суг адаанга кемдээн кижи мен. Ол мээң ханым базыышкынын база шын тодаратқан. Бо түүлге 5—10 секунда чарыгдаан.

Оон дугайында «Мээң чанымга алды шак дургузунда дежурныйлап келген эмчилерге «Микард ивфаргы чок-тур, түгле шөйүндүзү чыырлы бергеи-дир» деп ол чугаалаан түве. Дыка-ла шын болган ийин», деп, Прасковья Ивановна П. чугаалаар.

Юлия Фёдоровна дыка хей кижилерге дузалап келген, дузалап-даа турар. Ол диңмирээшкин чоокшулап, магниттиг хат кээп турар үеде бажы аарып-даа турза, дузалап турар.

Оон дугайында специалистер мынчаар чугаалап турар:

Медицинэ эртемнериниң доктору, Донецкиниң медицина институдунуң профессору Л. Тараненко:

— Ю. Ф. Воробьёва-биле болган таварылга кижиниң организминде элдеп түүлдериниң барын бадыткап көргүскен. Электриден алганы аар согугнуң түнелинде ол кижи инфра-кызыл херелдер хүлээп ап турар апартан-дыр. Бо дээрге эртемге онза чүтүла чемнитя берип турар.

Донецк хоорайның кадык камгалал киндизиниң эргелекчизи К. Полякова:

— Воробьёваны мун-муң кижилер билир. Ол эмчиниң эртемин боду чедип алган, ол түгле эки шинчип билир эвес, ол дугайын чедингир таймылырлап-даа шыдаар. Ол дээрге эмчилерге-даа, аарыг кижилерге-даа онза түүл-дүр.

УССР-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү И. Повх:

— Мен Воробьёваның бажыңына алдан-биле чедип, өске кижилериниң кылып шыдавас түүлүн кылып турганын көрдүм. Ол үр үеде ындыг салымныг болур деп бе? Билдинмес. Эртемниң эрге-ажыктарын бодап ону улам долу ажыглаар херек. Нарын диагностар турганарынга Воробьёваны хзара түлүр херек. Ол бодүнүң кадыкшылын омсунза-даа, өскелерге дузалаарын күзеп чоруур-дур, ону деткинир херек.

Н. ЛИСОВЕНКО.

(«Известия» солуудан кызыра очуллуртан).

Чечен чугаа

Эң улуу болган Даргаоолдуң сургаалы-биле бооларын хөлдей туткаш, хемге келгеннер. Хүмүүдаа еске түвелдээ сураг. Корткан кижиниң караанга түү-даа көстүп болгай дишкеннер. Боттары база секперең, сууп доң өрү аралаштыр көдүрүп, чаглак пеш базарында одаанга чедер-четпес чорда, алчы эвес алты-даа үнгеп-не. Эрес аңчы түвелериң доң көжээ апарганнар. Алыг ийи бутка турушкаш, аксы-дыжын шаарартыжаш, оларже удур кылаштаашкан.

Бажыңга базып олургаш Даргаоол бир дугаарында дап бергеи. Даңзылаар-оол узун буттарын каш баскаш, оңу чер алыспаан. Аныяк түвең Дамчай-оол база кайын калыр. Суглуг хумуңун безин салбаан. Мөге-Сандакка дурт-сын талазы-биле четпес-даа бол, аптара хөректиг Сагаан-оол маңга пат болгаш, адак сөөлүнде келгеи.

Кижи үгааны дег дүргеи түве чок. Болур болза болзун кылыр бодап келгеш, Сагаан-оол боозун доора туткаш, дүмпүртуланып-ла баткан. Дөш кадыр болгаш ол ам хамыктың бажыңга келгеи. Черниң дескизинге келгеш, төжекке ужаспыбыле шашкан. Адыг оңу часкаашкан деп бодаан. Туп-тура халаан. Эңмежок адыглар шүүжүп-ла келгеи ышкаш. Ийи хол чайгаар-ла боода барган.

— Ойт! Канчап бардың? — дээш, Даңзылаар-оол кел салза оок боозун ушта соп четтыгипкеи.

— Аннап-меңнеп чорбаа эвес бис. Орталаның көрүнер, дүмаларым — деп, Даргаоол аймыл-халап хыл кырынга келгеш барганындан үгаан кирип, адыгдан коргар-иргери кайда-чүде барган, кэшпелеңн ораан, чүрээн оожуктурган.

Башкызының чагыын бодап, өскелеря база орталаның, өрү-куду көрдүнгеи.

— Бир ханза таакпыдан тыртып алыылнар — дээш, Даргаоол чоону улуг эргеи дег, бир карыш чыгыы кээшпезин кыпсып алган. Мончар ыя безин мойнунда ялдеп.

Даңзылаар-оол Сагаан-оолду чемелеп, ушта соя алган боозун болдуу-биле катай көк кырынче шывадапкан. Өө тынып, олурар чер дялегзиниң, оң талазынче кергеш, ол боостазын чара алыгран.

— Шымда, экел! — дээш, артында турган Даргаоолду бир алагадаан.

Даргаоол сырбаш кылыгаш, белиниээн.

— Ма! —дээш, Даңзылаароолдуң сунуп бергеи азыжыга, оттуг көөшпезин тудускан.

— Певе! Певе! Уё! Уё Меня кым боолай бердың!..

Кел чыткан адыг Дамчайоолдуң чер ара октанканы курут хумуунче бажын суглаан. Сүт чок болурга, ол хорадаан, хумуину часкагылаар-даа.

Дөрт боо даажы өөрең иштин өрү долуп, дөө-ле Кадыр-Кыят сыныарының хаяларынга барып чаңгыланган.

КАРА-ТУРУГ» совхозтуң конторазының чанында хавак бааырында стадион бар. Айның чазында, хүнүүң кааңында Чүдек-оол Чүвүрекович шидир ырынга көөп, ажыл-агыйга улуг когаралды чедирер турган араатанны даалаан аңчыларынга байыр чедирип, белек-селек сунарын утпаан. Ол-ла шөлге аяк-шайның столуң база салган. Семис адыг аңдиген Европа кухнязының каш аязы чемин делгээн. Хүндүткел столдуңуң бажында дөрт аңчы, оон аданда суурнуң өскө-даа кижилери. Митингниң байырлыг келээ дооступ, улус омаан, серээзин тутканар чыырда, «Цирк» деп бижиктиг машина бо чедиң келген.

Кабинада цирк артизи Улуг-оол олурганын улус таваан. Ийи хонук бурунгаар ол өөренниктери-биле адыгларын тайгаладын алыр дээш келген. Бир дөстүнмес азырал-адыг өөрүнден дезип ойнаан, аза берген. Ол көңгүс хилинчек чок адыының чежин стол артында олурар дөрт аңчының бирээзиниң бажыңындан ол танып алган. Мончар ыя безин мойнунда ялдеп.

Шайлаанарга Улуг-оолдуң негелдези улуг-ла болган. Милицияның участок телээзи база ында. Аңчылар ялыг ырекыымын чаглыг мөң үттүн дейнап безин четтинээзи, аксында суп алгаш олурганнар. Мынды берге байдалда кижи аксы-боскунче канчап чем ажар.

Адыг даялаан аңчыларыныстың чугаазы-биле алырга, кижи бүрүзү, аткан болуур-дур эвеспе. Чүге дизе, даялаган адыгның бажында дөрт эвес, чангыс балык бар, а стол бажында —дөрт аңчы. Столдан бир дугаарында Дамчай-оол тура халаан.

— Мен-не ажыг мен. —деп, ол агартыган. — Боом аналза чаза тудуптум.

Сагаан-оол биле Даңзылаароол дегийт-ле Даргаоолче айыткаш, столдан оорту сывырлып үне бергеннер.

Даргаоол ыглап-сыктап, чиге багның ужунда мен дээш, арыгже салып бергеи. Кадайы соонда четкеш, ярай боорда оожуктуруп, чаш урут дег артадап алган.

Улуг-оолдуң негелдези улам ыныгыырап. Чүдек-оол Чүвүрековичиниң оң талазы дөңмээ изиңээр. Ол девиден, чоаның суйбаан. Мүң-ле кургаг Партком секретары ыынчыктап олурган чүве-дир. Деви-дээш, дембээрзиң ол чүве ийикке, аны хорадааны ол бе, оон түге ыынчыктай бергенин ажыы чанчап билир...

К. СУЯН.

БИЛИП АЛЗА АРТЫК ЭВЕС

● Кылайтыр хоюглап каан мебельдериң доозунун глицерин бүдүмел болгаш сут сиңирген пес-биле чодар, ындыг пестү баштай белеткээш, кургадып элыр, мебельди оон чодарга дозуну бодуига эки сиңирер болгаш, кылаа бээр.

● Кылымал хемден даараан сумканы уксус холумактыг сутта чуур. Оон соонда пес-биле кургадыр чодар. Хөлүн эртпар хирлеяген сумканы хоюг саваң-биле чүтээ эки.

● Бир эвес сакпыгга чем белеткеп турукардал, оон дүвү эртгени берген болза, арыды чүүру бергедей бээр. Мындыг таварылгада, элээн хөй хемчээл, дир дус эзилдиргеи сутта хондур тургузуптунар. Эртен ол-ла эзилдиргиин экидир хайындырыптынар. Кыргакталган черлери чоорту адырылгаш, дүвү коңгус чаа чашкаш болу бээр.

● Бир эвес хөмден кылган чаа туфелиниер азы сапыныар бут кызар болза, иштин уксус азы одеколонбиле өттүрүптүнер, оон соонда 2—3 шак дургузупда кургагыже кедиптиңер.

● Хевисти аштаарда кырынга ак дус чашкаш хондур тургузупкаш, эртеңнинле ол пес-биле дузун аптап каапнар болзуңарза дыка өңгүр апаар.

● Чаш урутиун эдининң кежи арыг болурда база мерви системазы дыштанырда, кежээ чемиеңген соонда урутиу сугга эжиндирип чуур.

● Чаш урут чуур ваннага оон чергектерин чутбаза экп. Ону чүүр ваннаны тускайлап алыр.

● Урутиун баштайгы ийында эзди кончуг чымчам болгур. Ынчангаш кажан сутта эжиндирген соонда, оон мага-болуп чоттунар аржыыл-биле сиңире аарак чодар. Күштүг дурбуп черле болбас.

● Демир, йод, чес, цинк, хром, магний, молибден, кобальт болгаш өскеда химиктиг бүдүмелдер кижиниң организмимде кончуг эвээш. Ынчалзажок олар бүдүмелдер эргилдезиниң ойтан болурунга улуг роллуут.

● Кижиниң мага-бодунда демир 6 грамм чире. Олар млангыя шыганнарда болгаш хаанның кызыл тельцазымда — эритроциттерде элбек. Демир хан гемоглобининде туруп турар. Ол кислород дажыкчыны. Хүнде кижите 15—20 миллиграмм демир негетинер. Ол четпестээрге, магаботтук инфекцияга удур шинээзи кудулаар. Күш, ажыл болгаш угаан-биле ажылдаар аргазы кошкак болуур.

● Кижи демирни аъшчем-биле шингээдип алыр. Ылангыя этте, баарда, даагаа чуургазының сарыг черинде, кадырган мөөгүде, могаада, төчек-тараада, тараада демир элбек. «С» витаминн ол микроэлементкин шингээдиргеге идигин бээр.

ИРБИШ, ТЕ БОЛГАШ ӨСКЕЛЕР-ДАА

Туруг кырында ирбиш. Ол туруг аданаза теңи көрүп каан. Ол чоок-кавыда буур база хере тепкен турар. Ында хөлде ак хавактыг вас эштип турар... Бо түүлдерни Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинилеп көрүп болур. Ону «Тайга» заказниктиң егери И. Путинцев кылып тургускан.

Черле бойдус аймаан чуруур, ону көргүскен түүлдер сиилбип кылыр кижилер хөй-ле мынаан, а чогум ону кара хевээр кылдыр тургузуп кылыр Путинцев дег ындыг шеверлер кайда-даа ховар. Бо түүлдерни кылырынга Иван Матвеевич боду өөренип алган, а оон чүүлдүүнүң дугайында Красноярскиниң, Дудинканың, Абаканның, Минусинскиниң музейлеринде кылган ажылдары базыткаар. Ол шевер Моолга үш удаа четнеп, Убса-Нур болгаш Завхан аймактарда музейлерге аң-мең дүрзүүр кылып берип турган. Ол ышкаш оон ажылын Венгрияга аңчылар олчазының делгелгезинге база киририп турган.

Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге киргеннер үстүнде чугаалаанывыс чүүлдүң чанында дыка үр турар. А республиканың школачылары оон төрээн черинге улам ынакшыыр.

(СЭТА).

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОНКНАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуу келбейи баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга ааназы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Йом үнүтрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чаазы № 3501
ТС—00375.

ТВ

ИЮНЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Игорь Севвович». Уран-чечен телефильм. 3-кү серизы. 9.20 — Мультфильмнер. 9.50 — «Чурттуң чалыы назыны». 10.25 — «Башкы болган үе». РСФСР-ниң башкылар съездизиниң ажылының дугайында. 11.00 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүүнүң өшпес одурутлары». «Солдаттың адазы». Уран-чечен фильм. 12.35 — «Бүгүдеге болгаш кижи бурузүге». 13.05 — Бөгүн делегейде. 13.20 — «Кадыг ажылдажылга». Тележурнал. 13.50 — «Дээрде болгаш черде. Валерий Чкаловтуң амыдыралындан он чыл». Док. телефильм. 15.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга үтүкүштүр. Алыс утка-биле чугаа. Чаа комбайнны чогаадыгларын тургузар талазы-биле «Ростсельмаштың» харылзаалыг организациялаарының телепереключказы. 16.30 — Г. Гендель. Концерт. 16.50 — Уныштер дугайында. 17.50 — «Орукту шилип алыры». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.50 — Улусчу чогаадыгланган «Радуга» делегей фестивалының телепрограммазы. Мадагаскардың мүлдары болгаш танцылары. 19.20 — Академик Н. М. Амосов-биле ужуражылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «ССРЭ-ниң Күркоицерти көргүзүп тур...» 22.55 — Медээлер. 23.00—23.20 — «База катап Юрмалада» Амгы совет мүлдарының аныяк күүседикчилериниң удаваас болуур II Бүгү-эвилел телеконкурузу «Юрмала-87» дугайында.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Канчаар дыштаныр турар бис». 8.55 — Овал-оолдак чок шимчээшкин дээш. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 10.00 — Бистиң садывыс. 10.30 — «Кадыкшыл». 11.15 — Иркутск телестудиязының программазы. 12.10 — Телетеатр чалап тур. В. Белов — Бызаңчының рассказтары». Телешки. 13.30 — «Төрээн чуртуңга эртим аттар». 13.50 — Интервидение кежигүнү чурттарның уран түүл мастерлериниң концерти. Болгариядан дамчыдылга. 14.40 — «Ногаан чууза». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 17.00 — «Совет спорт». Киножурнал. 17. 10 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Кристалинскаяга турасказыкан дамчыдылга. 18.25 — «Аныктар». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуваа, чаптар!». «Бичии уруг болгаш ярзылаан». Мультфильм. 20.15 — Театр болгаш үе. Таныжылар: Белоруссияның Күрүнеииң Янка Купала аттыг үлегерлиг театры. 21.00 — «Үе». 21.35—22.40—Даштыкы фильм. экраны. «Роза» деп үш операция» Уран-чечен фильм (Вьетнам).

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаңстаар. Соңгу-барымын чүктеп хаттың дүргеи секундазэ 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 3—8, чамдык черлерге 0—5 градус сook болур. Хүндүс 15—20, чамдык черлерге 8—13 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, бичезе чаңстаар. Дүне агаарның температуразы 3—5, хүндүс 15—17 градус чылыг болур.

КИНО

ИЮНЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 11.20, «Тройной прыжок «Пантеры» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Происшествие на улице Раданг» 10.30, «Сошедшие с небес» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 15.10, «Мишка, Серега и я» 11.10, 13.10, «Грог» 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Новые амазонки» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» и т: «Курьер» 14.00, «Тайный посол» 15.50 шактарда.

ХӨГЖҮМ-ШИЙ ТЕАТРЫ

Тываның хөгжүм-шийн театрында күрүнеиин. Пятницкий аттыг үзүстүң иштин мыр коллективиниң концерттери болуур. Олар июнь 20—21-де болуур.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ШУПТУ СОҢГУЛДАЛАРЖЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 144 (13444) | 1987 чылдың июнь 21, воскресенье | 1925 чылда үнелип эгидилгенниг | Өртээ 3 копеек

1987 июнь 21 СОҢГУЛДАЛАР ХҮНҮ

УЧАСТОКТАР ЧАЛАП ТУР,

демократияның, ажык-чарлыг чоруктуң байдалынга

Бүгүн соңгулда участоктарының эжиктери ажыттынар. Хөй ай дургузунда үргүлчүлеп келген политиктиг чугула кампания—соңгулдаларга белеткелдиң эң шиитпирлиг үези — бадылаашкыннар бүгүн болур. Бүгүнгү иштен партия, совет органнарның, хөй-ниити организацияларының, ол шыкаш пропагандистериң болгаш агитаторларның хөй санныг армиязының мынчага кылып келген ажылының түңнели үнер. Ынчангаш соңгулда участоктарынга ооллар болгаш кыстар, ажылчыннар болгаш интеллигентилер, аныяктар болгаш хоочуннар, күрүне эрге-чагырга органнарынче төлээлер соңгуурунга киржир бүгү кижилер боттарының Конституция ёзулаар эргелерин боттандырары-биле чедип кээрлер.

Бо чылдагы соңгулдалар онзагай байдалга эртер. Ол ханы демократияның, ажык-чарлыг чоруктуң байдалынга. Улуг Октябрьның 70 чылын бедик киргүзүглер-биле үтүүр дээш күжениишкиннериң үезинде болур. Шлагыш демократияның ханылаашкынын Барыын-Хемчик районнуң ишчилери онза ханы медерел билип турар. Ында хөй санныг соңгулда оврутарын кызырган, а кандидаттарның саны ковудээн. Ук кандидаттарны күш-ажылчы коллективтерге, бүгү талалыг анализтеп тургаш, депшидип үндүрген, а ужуражылгалар үезинде соңгукчулар оларга эң чугула айтырыглар талазы-биле чагыгларын берген. Чагырларның хөй кезии экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң дүргедедириниң, ажыл фаторунче сагыш салышкынны күштелдиреринин, сагылга-чурумну, организастыг чоруктуң быжыглаарының айтырыглары-биле сырый холбашкан. Чагырларда ажылчы чонуң күзелчүткүлдери, сорулгалары сиңниккен.

Республиканың округ соңгулда комиссиялары кодээ, суур, район болгаш хоорай Советтериниң депутаттарынга кандидат кылдыр 4146 кижиниң бүрүткээн. А ооң мурнуу чарында болган хуралдарга 5.326 кижиниң дугайында чугаалашкан. Кандидат бүрүзүнүң ажыл-херекчи, политиктиг болгаш моральдыг шынарларын бүгү тала-биле сайгарган. Бөгүнгү соңгудуп турар кандидаттарның социал, хар-назы болгаш национал составы хөй талалыг, чурттакчы чонуң бүгү кезектерин хаара тудуп турар. Олардан ийи муң ажыг кижи бир дугаар соңгудуп турар.

Бо чылдагы соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде онзагай болган чүүл—республиканың ажыл-ишчилериниң аныяктарны хөйүү-биле депшиткени. Бөгүн соңгукчулар 1353 оол болгаш кыс кандидат дээш бадылаашкынын берип турар, оларның эң төлептиглери чонуң төлээлериниң шынзылгазын алырлар. Партияның болгаш чонуң бүзүлбас блогунуң бадыткалы—2666 кижиниң коммунистер болгаш комсомолчулар болуп турары. Бүгү кандидаттарның барык чартык кезии—черээженнер.

Бөгүнгү соңгулдаалар дугайында чугаалап тура, Барыын-Хемчикке кичээнгейни угландырары чугула. Күш-ажылчы коллективтер, хамаатыларның чыыштары чангыс эвес, эдээн хөй кандидатураны чугаалажып турган. Ниитизи-биле районга 855 кижиниң кандидатуразын чугаалашкан. Олардан 536 кижини кандидат кылдыр бүрүткээн. Районга улус судьязынга кандидат кылдыр үш кижини депшиткен.

Соңгулдаларны онза чугула политиктиг кампания дээр. Ол шын. Ынчангаш бөгүнгү ажыл эң шиитпирлиг болур ужурлуг, чүге дээрге хөй ай дургузунда үндүрүп келген күжениишкиннериң түңнели бөгүн көстүр. Ынчангаш хамыктың мурнунда соңгулда участоктарының бүгү талалыг дериглези, комиссия кежигүннериниң бедик белеткели—бадылаашкын түңнелдериниң каяа-даа көрүнчүү. Хамыктың мурнунда бадылаашкынның чажыт болурунче, ажыл бүрүзүнүң боду киржириниче кичээнгей салыры чугула. Демократияны улам хамыладыры-биле чажыт бадылаашкын кабиназын ажыл бүрүзүнүң таварышкын боттандырар херек. Ол шыкаш мурнуку соңгулдаалар үезинде болгулаан четпестерни—кым-бир кижиниң орнунга өске кижиниң бадылаар чоруун шуут болдурбас.

Участоктарга садыглаашкыннарны организастааны, транспорттуң чогумчалыг ажылы, соңгулда комиссиязының кежигүннериниң соңгукчулар хүлээп алырынга белеткели база кол черни ээлээр дээрзин утпас херек.

Бо соңгулдаалар чүгле участоктарның соңгулда комиссияларындан, партия органнарындан бедик харыысалганы негевейн турар. Бо ажык-чарлыг чоруктуң үезинде соңгукчуларның харыысалгазының дугайында чугаалаза база артык эвес. Чамдык соңгукчуларның идепкей чок, депутаттар депшидилгезин оларның тоомчага албас чоруу бо хөй-ниити ажыыче хаара туттунган активтиң ажылынга чамдык бергелерни таварыштырып турган. Мурнуку соңгулдаалар үезинде ийи-чангыс хамаатылар сагыштыы-биле барбайн, эрге-чагырга органынче төлээ соңгуурунга киришпейн, агитаторларга хөй удаа сүрдүрүп турган чоруктар бар болгай. Ол дээрге ыңдыг кижилериң тоомча чок чоруу, бодун болгаш бо чугула кампанияда хаара туттунган кижилерни хүндүлевези болур.

Ынчангаш соңгукчулардан чүү негеттинип турарыл? Бо ажык-чарлыг чоруктуң үезинде, ахты ак дээр негелединии байдалдарында ол дугайын чугаалашса артык эвес. Хамыктың мурнунда соңгукчу кижи бүрүзү бодунга хамаарышкан участокка чалалгада айытқан үе ёзугаар баар хүлээлгелиг. Участокка келгеш, бюллетенин ап, бадылаашкынга идепкейлиг киржир. Ону хааржакче сугар бетинде таварып эрткен кабиназынга кандидаттарның аттары-биле ылап танывжар. Соңгуваа дээш кижизиниң ийин болаар. Аңда кым-даа ооспытыктавас, кым-даа ону соңуургавас дээрзин билип алыр. Чүгле балаар бетинде эки боданыр, ооң депутат боон шыдаар-шыдавазынга быжыг бүзүрелдиг болур.

Соңгукчудан маңап турары хензиг негелде бо. Көөрге бадүүн бо хүлээлге онза улуг ужур-дузалыг. Бадылаашкынын берген кандидат дээрге ооң-на эрге-ажыктары дээш дараазында чыышта ажылдаар төлээ дээрзин утпас херек. Ол соңгукчунуң аңаа кээрин кажан-даа маңаар, а бир эвес херек болза—ол боду чеде бээр.

Бо чылдагы соңгулда юбилейлиг чылда эртип турар. Совет эрге-чагырганың тургустунганындан бээр 70 чылын бо чылын демдеглээр бис. Ооң чер-черде органнарынче соңгуур төлээлериис адаларның чаагай херектериниң уламчылакчылары-дыр. 70 чыл дургузунда бүзүреп келген депутаттарывыс бистиң идегеливисти, бүзүрелизисти шынзыктырар. Ынчангаш ШУПТУ СОҢГУЛДАЛАРЖЕ!

ТАЙГАЛАРЖЕ ҮНДҮРЕР БИС

«Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын күрүнеге 29 тонна дүктү дужаар. Баштай часкы үеде ошку кыргылдалын шалыпкын чорудуп. 1790 баш холушкан укеалыг ош. күнүн баш санынга оныаштыр 700 грамм дүктү алган.

Аянгаты, Бичэ-Тей суурларда ийи пунктуну дерип, 48 электри хачылар-лыг 4 агрегатты тургускан. Коданнарны эдилештир кыргыыр хуусаалардың айытқан тускай графикти тургускан.

Бичэ-Тейниң пунктузу кыргылдаже районда бир дугаарында киргеп. Баштайгы хүннерде Демир-оол Ооржак биле Олег Ооржактың коданнарындан каттышкан 689 иртингешти күрүнеге садары-биле кыргып, бат бүрүзүнденне 2 килограмм дүктү алган.

Кыргаан хойну чуур ээлиниы эштап, арылап, ажаа ажыглаар 6 тонна креолинни тедирип эзилдиргилерни шын таарыштырар, хынаар тускай эртемнигдер быжыглаттынган.

— Бүгү хойну 14 хонук иштинде кыргыыр, чүүр, хураганнарны, ажыглаазы, тайгаларже дарый үндүрер бис—деп, совхозтуң кол зоотехниги Вера Монгуш чугаалаан.

А. ХЕРТЕК.

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Удмурт АССР-ниң пайысылалында чаа тургустунган районга болгаш база «Ижмаш» бүдүрүлге каттыжышкынынга Д. Ф. Устиновтуң адын тыскыр дугайында Удмурт АССР-ниң пайысылалының ажылчы чонунуң болгаш республика организацияларының саналын СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели деткээн.

Адаан дүүлүг Удмурт АССР-ниң пайысылалын Д. Ф. Устиновтуң адыл-биле эдээн СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1984 чылдың декабрь 27-де хүлээп алганы Д. Ф. Устиновтуң туружаалын мөңгежидер дугайында доктаалдың биргэ пунктузуу күш чок болдурган. Хоорайның Ижевск деп эрги адын хевээр арттырган.

ПРОГРАММА ЁЗУГААР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Космонавтылар Юрий Романенко биле Александр Лавейкин Чер чоогунуң орбитазында ам он тос неделя ажылдап турар.

Делегейниң эстрофизиктиг программазында көрдүгенниң ёзугаар космонавтылар июнь 18 болгаш 19 хүнүнде шинчилелдерниң ийи сериязын бодандырган. «Квант» модульда тургускан рентген обсерваториязы-биле нейтронмуг ыяскы сылдыстарны шинчилээн.

Медицина хандырылгазының эмчилери үр ужудуушкун үезинде космонавтыларның кадыының байдалынга кандыг эскерилелдер боор турарын доктаамал хайгаарап турар. Июнь 19-та космонавтыларның чүрек-дамыр организмнериниң байдалын эмчилер шинчилээн.

Бо хүнүнде космонавтылар ультрафиолеттиг телескопту эптеп тургузуп турар. Оларның кадыының байдалы эвээ. Бүгү ажыл планда көрдүгенниите дүүштүр чоруп турар.

ПЛЕНУМ БОЛГАН

ССРЭ-ниң архитекторларының VIII съездиниңден соңгуткан ССРЭ-ниң АЭ-зиниң баштаар черинниң организастыг пленуму Москвага июнь 19-та болуп эрткен. ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиниң баштаар черинниң биргэ секретарынга Ю. П. Платонов соңгуткан.

(СЭТА).

Шынарлыг дүктү—Төрээн чуртка

ГРАФИК ААЙЫ-БИЛЕ

Эрзин районда «Чаа оруу» совхозтуң Кинаа Шиилайга удуртқан № 3 хойжу бригадазы хой кыргылдазынга белеткел ажылдарын баш бурунгаар эки шынарлыг чоруткаңын эңаа чеде бергеш бүзүредим.

Ында кижилерниң ажылдап турарын көөрге, кижи бүрүзү боттарының туруштарында турупкан, чай чогу конучуг. Электрилиг база хол хачыларыбыле хойну кыргаан, дүк деңзилеткен, чамдык кижилер дүк пресстээн, классировщик дүк класстаан, ажыл хайнышкынныг. Ажылды организастааны эки дээрзи ооң-на илден.

Пунктуда түк, ловуң астывган. Кыргылдага кирер кодаңнарның графиги кылдыңган. Кыргыкчыларны даңзызын кылгаш, оларның хүн бүрүзе кыргаан хоюн, кыргып алган дүгүн демдеглеп көргүзүп турар самбыразын кылып каан. Ында демдегледи хүнүгүн кылып турар. Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарыштың негелдезин аскан.

Ажылдаар хүн чуруму бар. Ол ёзугаар хүн чуруму салып турарым бригадирниң талазынан контрольга ап, негелдеп шыгыы тургускаңындан ажыл шагындан озал даңгылар ында чоп.

Бригада 7700 хойну кыргыыр. Күрүнеге 10 тонна дүктү садары планнаттынган.

Баштай улуг хойларын кыргып доскаш, ооң соонда хураган кыргылдазынче кирер.

Ам бо хүнкерде хой кыргылдазы массалыы-биле ажаан. Ында 24 кижи ажылдап турар. Хүнүгүн-не 400—500 шедир хой кыргып турар. Хой дүгүн чидириг чок ажаан аллар, ол ажылды кыска хуусаала доозар дээш ажыл хайнышкынныг.

Кыргылда дугайында бригадирден айтырдым.

— Кыргылдавысты бо айның 9-та эгелеливис. Баштайгы удаада дүгү дүжүп турар хойларны кыргаан. График ёзугаар күрүнеге садар коданнарны мурнады кыргып тур бис. Бригада бир хойга онаштыр 1,6 кг дүктү кыргып алыр хүлээлгелиг. Ам бо хүннерде бир хойдан-на 1,3 кг болуп тур. Баштайгы түңнел шоолуг чер албас шйнн. Бо час соок болганы-биле хойнуң дүгүнүң чугла шоолуг көзүрүлбээн. Ынчангаш коданнар аайы-биле чүңгаа көдүрүлгенни кыргып тур бис. Планывысты күүседир дээш бүгү тала-биле хемчеглер алдынып турар диди.

Ында кыргыкчылар Байлак Дамнай, Петя Дыдынай, Анай-оол Долгар олар хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап турарлар.

Шынап-ла, бригадирниң чугаазы чөптүг деп бодадым. Чүге дээрге районнуң өскелээ бригадаларында байдал база ында дээрзин районнуң удуртур даргалары чугаалаваннар.

Бригадада ажылдап турар кижилерниң ажылдарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Аъш-чемнин хандырылгазы эки.

Сохоз бо чылын хоюнуң дүгүн пресстээп, Черногорскиге дорт аппарып барып дужаар. Ынчангаш ол бригада хой дүгүн класстаарынче кол кичээнгейни салып турар.

Я. ДАЖИНМАЙ.

АЖЫДЫЫШКЫН ҮЕЗИНДЕ

Кызылда Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гэстелло аттыг парыгында «Хүрөш» стадионунга «Азия төвү» шаннал дээш хостуг хүрешке Бүгү-эвилел маргылдаазының ажыдыышкыны байырлыг байдалга эрткенин дыңнаткан болгай бис.

Байырлыг чыскаалдың бажынга маргылдааның судьялары марш аялгазы чаңгыланып турда, стадионче үнүпкеннер. Оларның соонда чурттуң аңгы-аңгы булуңнарындан келген спортчуларның адрестерин тудкан тыва национал хептиг школачы уруглар, мөгелер шолче үнүп келгеш, көрүкчүлерниң болгаш оргкомитеттиң байрынга чыскаалыпканнар.

Үк парадка чурттуң эвилелдешкен республикаларындан, областтардан, крайлардан келген 150 ажыг мөгелер, тренерлер база МАР-ның Убса-Нур аймаанган келген аалчылар киришкен. Делегей пергелэг баштайгы тыва спорт мастери Александр Доржу Совет Эвилелиниң Гимнини чангыланып турда, туктуг кедүрген.

Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң күртренери Шамиль Тагирович Невретдинов база бо маргылдаада келген. Парадка ол спортчуларга баймр чедирип, чүве чугаалаан. «Азия төвү» маргылдаанын ажыктыг болган ооң «ередилиг чоруунуң дугайында онзалап демдеглээн.

Маргылдааның байырлыг ажылдынгынынга профэвилелдерниң Тыва область чөвүлелиниң «Радость», ыры-хөгжүмүнүң «Аян» ансамбльдериниң киржикчилери, Кад-Хемде «Совет Тывэ» совхозтуң чоланачылы, республиканың шыырак сыгыттыларының бирээзи Лаэ Монгуш спортчуларга аян тудуп бергеннер.

ЧУРУКТА: «Азия төвү» шаннал дээш маргылдаанын байырлыг ажыдыышкынының үезинде.

Даштыкыда

СОЦИАЛ АЙТЫРЫГЛАР

ТОЯАНЧЫ УРУГЛАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Американың бо улут хоорайының хоначалар бажыңнарында амгы үеде 12 муң ажыг уруглар хөйүп турар. Олар школаларда өөреникей турар. Чүге дээрге ада-иези кылыр ажыл чок апарганнардан ол бичии чаштарның школага өөрсинер ярга-шинээн чок апарган. Ада-иезин түрем ябаразындан уруглар товап чоруп берген.

АКШ-ның өөредилге талазы-биле комиссиязының удуртукчузу Фрэнк Ньюмен чуртта ыңдыг байдалды ажыы-биле мынаан чугаалаан уругга таварышкан. «Туразын амыдырал чуртта улам-на кескүлеп боор бөп чыдар. Ынчангаш школа шылыг уруглар келир үеде оларның амыдыраашкынынга база-ла берге болуруп баш удур бөлгеш, школаларын калташ, чер кезип чоруп турар» деп, ол чугаалаан.

12 ХУУ ЧЕДЕР

Франциядa күш-ажыл кылып шыдаар ажыл чок кижилерниң саны келир чылын чуртунуң бүгү улут чонунуң 12 хуузу апаар. 24 капиталистиг чуртту каттыштырып турар экономиктиг кадыг ажылдажылга болгаш хөгжүлде организациязының экспертгери ол чуртта амгы байдалды анализтеп көргеш, мынаар түңнелди үндүргеп.

Ук экспертгерниң саналы-биле, Франциядa экономиктиг хөгжүлдениң темпизи чоокшу чылдарда улам кудуулар болган ажыл чок кижилериниң саны көвүдээр. Чонуң амыдыраашкынын деңгээлин база-ла кудуулап базар ниитилиг боор турар.

(СЭТА).

АГИТПУНКТ—СОҢГУЛДА БҮДҮҮЗҮНДЕ

Репортаж

Найысылал Кызыл улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус судтарынга соңгулдаларга ялелкейлиг белеткенген. Хоорайның партия организацияларының соңгулда кампаниязынга чүгле агитколлективтерин эвес, соңгукчулар бүрүзүн долу киришкилеп салган. Агитколлективтер боттарының ажыл-чорудулгазын партияның XXVII съездизинин, СЭКП ТК-ның оон соонгары Пленумнарының шиитпирлерин аныяларга чедиишкинниг боттандырарынче, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг үткүүру-биле сошиалистиг чарыштыг улам сайыралгайжыдарынче, беш чылдың планның онаалдаларын хүүсаазынган эрте күүседиринче ажылчы чонның чогаадыкчы күжениишкинин мөөнгүнче киргиштирип, ында база-ла олче угланган тайылбыр ажылын чорукан.

Соңгулда кампаниязының идеологтуг хандырылгазынга кол черни агитпунктуларның ажыл-чорудулгазы, оларның дериилде-шимелдези болээн. Кызылда автоорук, кожээ ажыл-агый техникумнарында, ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазында, кооперативтиг училищезинде болгаш оон-даа өске агитпунктуларда соңгулдалар аялчыларны хүлээп алырынга идепкейлиг белеткенгеш.

Кооперативтиг училищезинде агитпункт. Оон ажылдаар түн чурумунуң кайы-даа шагында чедс бээр болза, анаа кижи долу турар. Соңгулдалар бүдүүзүнде анаа чеде бердинис. Кичээл эртип турары-биле демей, агитпункт аудитория апарган болду: агитаторлар хостуг олут чок кылдыр ээлелкеп, соңгукчулар чалаларынга катап-катап шүүштүрүп, дугаарларын илаптап, самын тодаткан. Агитпунктуның шимелдезин көрүп чоруп тур бис. Соңгулда мурнунуң кампаниязынга белеткеп бо агитколлективте шыырак деп чүве илдеп. Хайыларда, столдар кырында хостуг чер чок. Чогаадыкчы дилеп тывыышкынның, ажылынга ак сеткилдиг хамаарылгаының кескү барымдаазы — будуумнар, стендилер, лозунгнар, хана солуннар. Масса-политиктиг ажылдарының дээштиг хевирлерин мында ажыглааны тоарымчалыг. Оларның кажын чижекке көрээл: «Соңгукчуның будумү», «СЭКП-ниң XXVII съездизинің материалдарын өөренип тур бис», «Округтар айы-биле депутатка бистиң кандидаттарывыс». Ылангыя бо стендинин дерээни черле тывыныг. Оң үш кандидаттың шупгузунуң данзызын кескү кылдыр округтар айы-биле бижээш, стенд баарында столда оларның түс-түзүнде допчу намдарын чуруу-биле кады берип каан.

Улуг Октябрьның алдарлыг юбилейинге, бистин улустарывыстың бузулбас чаагай найыралыкка, чуртувустуң экономиказында, культуразында чедиишкиннерге, чонның чаагай чорууңга, эде тургустуушукунга тураскаатказын булуннарының кайызын ол дээр. Ындыг шимелде өске агитпунктуларда база бар.

«Плакат» ном үндүрер черниң болгаш СЭТА-ның фотохрониказының белеткеп чоруткаы политиктиг плакаттарындан, фотоүндүрүлгелеринден темалыг кылдыр бөлүктээн материалдарны бо агитколлективтиң чедиишкинниг ажыглаан.

Агитпунктуның агитас-политиктиг шимелдезинин чарылбас кезээ — литература. В. И. Ленинниң чогаалдары, СЭКП-ниң XXVII съездизинин материалдары, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының документилери, М. С. Горбачевтуң ажылдары... Бистиң чуртувустуң политиктиг системазының болгаш күүне тургузуунун, совет соңгулда системазының, улус депутаттарының кезээ база хоорай Советтериниң ажыл-чорудулгазының дугайында материалдар, брошюралар, номнар элбээ-биле делгеттинген. Бо бүгү соңгукчуларның сонуургаан айтырыгларынга харыы тып алырынга дузалап турган.

Үеним-биле шилип, чогумчалыг ажыглаар дизе, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, агитпункт дериилгезинге бүгү-ле чүве чугула. Кооперативтиг училищезинде агитколлективтин удуртукчузу, училищеде башкы Галина Георгиевна Шапринскаяның бо бүгүнү чугулага ап, агитаторларның демнинг күүнү чоп ажыглап, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап келгенин эки деп мактаан.

В. САТ.
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: соңгулдалар бүдүүзүнде аныяк соңгукчулар. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Депутат дээрге албан-дужаалга кожуг эвес, хүндүлүг онза эрге эвес, Советтке, чурттакчы чонның ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр.

М. С. Горбачев

БИР-ЛЕ ДУГААР СОҢГУУРУМ ОЛ

Бөгүн бир дугаар бадылаар мен. Бөгүн мээң амыдыралымга онзагай хүн болур. Чүге дээрге бодумну ам улуг кижи кыадыр санап эгелээним ол. Каш-ла чыл мурнумда соңгулдалар болурга, улуг кижилер шаар баар, а бистерни назы четпес дээр чүве болгай. Оон туржук, Красноярскиниң кооперация техникумунга өөренип тура безин «хар четпес» диртип турган мен.

Тыва респотребсоюзка эрткен чылдан эгелеп ажылдадым. Бо дээрге улуг шылгалданың чылы болган. Күш-ажылчы амыдыралче бир дугаар базым кылган черим бо, төлептиг кандидаттар дээш бадылаашкынны база мында бир дугаарында бээр мен. Ынчангаш мындыг үе кижиге сүрээденчиг болбас арга чок.

Респотребсоюзтуң чонның негелде-хереглелии өөренир кылдызында экономист боон ажылдап турар мен. Бо турум болгаш быжыг коллектив-тир, а салдынган соруулга улуг — кодээниң чонунун садыг хандырылгазы. Ылаңгыя чурттакчыларга чүү херегин бистин киидистиң ажылдакчылары мяк билгеп турар ужурлуг, ынчангаш мында ак сеткилдиг ажыл негеттинер. Чаа ёзу-биле эки ажылдаарынга дуржулгалыг специалистер, төлептиг дагдынныкчылар мени өөредип турар. Чижээ, бистин киидистиң начальниги Галина Николаевна Коротнова канчаар ажылдаар талазы-биле мээң сүмелекчим.

Н. ШКОЛИНА.
Респотребсоюз ажылдакчызы.

ЧОННУҢ ТӨЛЭЭЛЕРИНГЕ КҮЗЕЛДЕР

Бөгүн республиканың чурттакчылыг черлеринде тургустунган соңгулда участоктарынга хөй-хөй кижилер кээп, чер-чер Советтеринге, улус судтарынга төлептигларынын төлептиглери дээш боттарының бадылаашкынын бээрлер. Олар бюллетеньнерин хаарлаачче сугар бетинде бадылаашкынын берип турар кандидаттарының ат-сымын катап-катап номчуп, моон соңгаар оон кандыр ажылдаза чогуурун, кандыг айтырыглярже кичээнгейин салыр ужурлугун дээрзин бодап тураарлар.

Боттарының кузавшиннерин чамдык авторлар соңгулда бүдүүзүнде редакциже бижип, кичээнгейге алза чогуур айтырыгларны кысказы-биле дыннатканнар. Оларны бөгүн парладывыс.

Соодукчум үрелгенде

Чаа соңгудуп турар депутаттарның амыдырал хандырылга айтырыглярынче кичээнгей салырын күзээр-дир мен. Чүге дээрге бо ядырда четпестер ам-даа хөй. Кылыр, шиитпирдээр айтырыглар эвээш эвес-тир. Оны бодумнуң амыдыралымның дүржулгазындан көрдүм. Ол мындыг чүве.

1986 чылдың июльда-ла соодукчу деп магалыг эт садын алган мен. Освус чаңгыс чонук дүргүзүнда бараан болгаш, шыгырт турупкан. Октябрьга чедир «дыштанган», октябрьда харын соодукчу кылыр мастерлер Бай-Тайгага келген, анаа көргүзериниске моторунда чүве-дир, завод чедир кылбаан хүнү демдеглеп алгаш, чаа берген.

Оон 4—5 ай хире маңнап келдиве. Ол-да мастер база катап Бай-Тайгага аалдап кээрге, айтырыгвыска: «Артык кезээн завод чорудупкан. Ак-Довуракта чедип келген, 80 рубльзеп төлөй каапкыңар» дидир. «Магадылаллыг хуусаазын хамаанчок, чүгле чаңгыс хондур ажылдаан чүве-дир» деп чадашкан бис. Мастер аңаа хорадааш, септеп бербейн оң хевээр Ак-Довуракче чаңа берген. Ам бир чыл дургузунда соодукчувус «өлүг капитал» боон турун берди.

Шак мындыг чоруктарны амыдырал хандырылга (азыы безин көрүнер) бүдүрүлгелере болдурун турар-дыр. Бо четпестер депутаттарның кичээнгейинге турар болза чурттакчы чойдан хомудалга ээвээш болур ийик деп күзелдиг мен.

Ф. КУДАЙ-МЕРГЕН.
Бай-Тал суур, Бай-Тайга район.

Халалыг столовая

Тоора-Хем суурда «халалыг» столовая бар болгай. Чүге дээрге оон ажылын организоватал турарының эргижирээнин чеңнеңир дээш келген кижи биштай «талеэ бижикчизинге» чедер, аңаа сочурдаар. А таловун бижип алгаш, чем үлекчизинге кээп база соочулаар. Мындыг байдал келгеннерге дыка халалыг. Иланган ачылдың шахта суг тодарымча чок оон улампызын чамдык кижи чоок кижизи апкан болур. Сүрүшкен ажыы-даа чок. А оон мындыг чоруун профком даргазы Т. Лайдыпка чугаалаарга, «Билбес мен» дээш удур коячуур.

Оон уламыдан бистиң Ак-Эрик суурда хөй уруг-дарыглыг өг-бүлелер эрги, тар бажыңнарда чыл-чылы-биле чурттавышаан, а чамдык бот кижилер хөй өрээл делгем квартиралар алгылаан.

Бо четпестер чаа депутаттарының бүрүн эргелери кирген соонда болбас боор деп бодаар мен. А район-даа, кожээ-даа Советтиң депутаттары бистиң суурга соңгуттурар болгай.

А. СОЯН.

Арагалаашкыннын когун үзер

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демнеел улам шыгырыпган турар. Бо талазы-биле партияның болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчегларин Барыын-Хемчик районнуң бүгү ажыл-ишчилери деткип турар. Шынаа-ла, 1985 чылдың майда хүлээп алган доктаалларының соонда бо талазы-биле ажыл идепкейлээн, мурнуку үелерде мышкап эзирип алгаш кудумчуга чалчыттынар, кижилерже шоорлур, оон кедереге чудурук чаяар чоруктар-шуут читкеп.

Ынчалза-даа чоокта чаа ТК-ның демдеглээнин дег, бо хамчыктың когу ам-даа үлүлбээн. Оңу бистиң Эрги-Барлык суурда байдалдан көрүп болур.

Байырлалдар хүнүн эрагабиле демдеглээрин эң-не чыдып калган, бужар чаңчыл деп санап турар болгай. Ынчалза-даа Эрги-Барлыкка (өске-даа черлерге) Чаа чылга, февраль 23-те, март 8-те, Май 1-де, ноябрь 7-де азырак кижилер дыка көскүлеп апарган. Херек кырында суурга арага сатпас деп шиитпир үнген болгай. А эзиртир суксунну кайыын тып кижи турарыл?

Бо айтырыгга харыы дилеп, мрак барган хевээ чок. Фактылар суурда. Чамдык чурттакчылар эзиртир суксунну бажыңга белеткеп турар, а оскелери хойтпак тип турар, а үшкүлери — Саян артындан сеңнүг кээр. Ылаңгыя байырлал чоокшулап орар үеде брага тургузуп алыр чоруктар барык ажык апар чыдар. А кодээ Совет күүскомуунун депутаттарның талазындан дээштиг хемчеглер чок. Бо хажыдыкшыкыларының түнелинде хулганнаар чоруктар база тургулаан.

Ынчангаш соңгуттуруп турар депутаттардан дилээм: бо айтырыгны холга алыры. Бистин шиитпирлеливистиң амыдыралынга эзирик чоруурун дег өөдежок чаңчылды узуткаарынга силерниң салымшкынныяр кесту боор дээрзинге идегелиг.

Э. ХОМУШКУ.
Эрги-Барлык суур.

БАШТАЙГЫ БЕЛЭЭВИС— УРУГЛАР САДЫ

СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүү Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедиринге аңы-дыкма шеф дузазын көргүзүп келген «Мособастрой» трестиң тудугжулары Кызылда 320 орунныг уруглар садын болгаш 1200 өөреникчиге школаны эрткен чылын тудуп эгелээн. Тудуг ажылдарын дешилгедиг аргалар-биле чорудуп турар коллектив шалыпкын, камналгалыг чоруктун үлегерин көргүзүп, уруглар садын хуусаазындан эрте ажыглалга киирер хүлээлгени алгаш, сөзүнге ээ болуп турар. Онзагай төлевилел ёзугаар чараштыр каастап, шевергин тутказын уруглар садын каш хонук болгаш дужаттынар.

Москва тудугжуларының мурнундан бот-орулга-чарылгалыг участоктуң код инженери, прорабы Эдвард Генрихович Онгирский соңгулдаар бүдүүзүнде бистиң корреспондентивиске мынча дээн:

— Бистиң тудугжуларывыс чер-чер Советтеринге соңгулдалар күүнү күш-ажылга бедик көргүзүглер-биле уткуп турар. 320 орунныг уруглар садын хуусаадан эрте ажыглалга киирер дээш бистиң кижи бүрүзү, шынап-ла, үйгү-чыдын чок ажылдап турар дээр болза, хөреңнг болбас боор. Хүн бүрүде 12—14 шак ажылдап турар бис. Ынчангаш уруглар садын бо айның тоңчүзүнге чедир албан дужаар соруулга салдынган. Ол-бо кижи тергини эки ажылдаан, өскелерден хөйну кылган деп тускайлап адаары берге. Ынчалзажок мында ажылдап эгелээнивистен бээр коллективтиң өзээ, ажыл-ишке хөй-аът кирикчилери боон келгеннерин адаары черле артык эвес. Оларга бригадир Петр Васильевич Коновалов, бригадада партия организациязының секретары Владимир Михайлович Востриков, краи башкарымчызы Анатолий Кореневский, дашчылар Юрий Князев, Владимир Бодяев хамаарыштыр бүзүлбас чаагай найыралыкка, чуртувустуң экономиказында, культуразында чедиишкиннерге, чонның чаагай чорууңга, эде тургустуушукунга булуннарының кайызын ол дээр. Ындыг шимелде өске агитпунктуларда база бар.

«Плакат» ном үндүрер черниң болгаш СЭТА-ның фотохрониказының белеткеп чоруткаы политиктиг плакаттарындан, фотоүндүрүлгелеринден темалыг кылдыр бөлүктээн материалдарны бо агитколлективтиң чедиишкинниг ажыглаан.

Агитпунктуның агитас-политиктиг шимелдезинин чарылбас кезээ — литература. В. И. Ленинниң чогаалдары, СЭКП-ниң XXVII съездизинин материалдары, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының документилери, М. С. Горбачевтуң ажылдары... Бистиң чуртувустуң политиктиг системазының болгаш күүне тургузуунун, совет соңгулда системазының, улус депутаттарының кезээ база хоорай Советтериниң ажыл-чорудулгазының дугайында материалдар, брошюралар, номнар элбээ-биле делгеттинген. Бо бүгү соңгукчуларның сонуургаан айтырыгларынга харыы тып алырынга дузалап турган.

Үеним-биле шилип, чогумчалыг ажыглаар дизе, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, агитпункт дериилгезинге бүгү-ле чүве чугула. Кооперативтиг училищезинде агитколлективтин удуртукчузу, училищеде башкы Галина Георгиевна Шапринскаяның бо бүгүнү чугулага ап, агитаторларның демнинг күүнү чоп ажыглап, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап келгенин эки деп мактаан.

В. САТ.
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: соңгулдалар бүдүүзүнде аныяк соңгукчулар. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АНЫЯК СОҢГУКЧУЛАР КЕЖЭЭЗИ

Чер-чер Советтеринге соңгулдаларга уткуштур агитас-массалыг ажыл булуң бүрүзүнде улам калбарган. Көк-Чыраа кодээ Советтинин күүскому (даргазы Д. Монгуш) участоктуң соңгулда комиссиязы (даргазы В. Намчак-оол), агитпункт (эргелекчизи Т. Суктермаа) соңгулда мурнунуң агитас-массалыг ажылдарының планын тургузуп, лекция, беседаларны номчуп, темалыг кежээлерни эрттирип келгеш.

План ёзугаар аныяк соңгукчуларның кежээзи кодээ Культура башкынынга эрткен. Даңзында кирип турар соңгукчулардан 18 кижи бо чылын бир дугаар соңгуур. Олар колдуунда-ла Арыг-Бажы ортумак школазының өөреникчилери база совхозтуң ажылчыннары. Аныяк соңгукчуларга тураскаатказын кежээге «Совет соңгулда системазының онзагай чүүлдери» деп лекцияны салбырда партия организациязының секретары, кодээ Советтин күүскомуунун секретары О. Доңгак кылган. Аныяк соңгукчу кижи кандыг болурунун дугайында бодунун арга-сүме, чагыын кежээге суурнун хоочуун чурттакчыларының бирээзи, пенсионер Ховалыг Ховалыгович Ушлаи берген.

Дараазында аныяк соңгукчуларның омуннээниден онгу классчы С. Куулар сөс алгаш, «Бо чылын бир дугаар соңгуур бис. Соңгулдаш мен чаңгыс классчы өөрүм-биле кады Улуг Октябрьның 70 чыл болур юбилейлиг чылынга соңгуурувус бир онзагай. Ол шыкаш ортумак школаны доозарыныкы күүне экзаменнерни дужаап турар үевисте соңгуур-дур бис. Ынчангаш экзаменнерни эки дужаап, «Чер кырынга моңге тайбың турзуңы» дээш соңгуур бис» — деп чугаалаанын соңгукчулар чылыы-биле хүлээп алган.

Кежээнин түнелинде суурнун аныяктарының болгаш аныяк соңгукчуларның күжүүбиле тургускан концертти көрүкчүлер улуу-биле үнелээн. Аныяк соңгукчуларның кежээзин эрттирериниге салбырда комсомол комитединин нежитүү, Арыг-Бажы сут-бараан фермазында кодээ клубтуң эргелекчизи Айлан Суге-Маадыр идепкейлиг киржип, организаккы чоруун көргүскеп.

Ч. СОТПА.
Улуг-Хем район.

ҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕ— БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА

Ажылчынга сөс

Чер-чер Советтеринге болгаш улус судтарынга соңгулдалар бо чылын бистиң ажылчын хоорайывыс Ак-Довуракка-даа, иниити Барыын-Хемчик районга-даа онзагай үеде болуп турар. Совет демократияны хамыладырының үезинде хөй мандаттыг округтарга соңгулдалар бистиң районга шенелде кылдыр эртип турары хоорайның-даа, суурларның-даа чурттакчыларынга улуг харымсалганы онаагаан.

Бодум чаа эрткен чышта Ак-Довурак хоорай Советтиниң депутады турган мен. Ынчангаш чүгле хоорай эвес, район база кодээ, суур Советтериниң ажылы-биле таныжып, депутаттарның ажыл-чорудулгазын сонуургап келген мен. Ниитизи-биле бистиң районда 15 муң ажыг соңгукчу бар, ол дээрге 30 хире нация болгаш биче улустарның төлээлекчилери-дир. Олар эрткен чышта чер-чер Советтеринге 385 депутатты соңгаан чорду, олар 140 чагыгның 132-зин күүсеткен.

Чаа шенелде ёзугаар соңгулда бөгүн болур, бистиң районда ам 127 округ артган, а мурнунда 385 турган. Көрүнер даан: кайы хире кызырылган-дыр. Ол чорук кижилерниң хөй-хөй участоктарга чардыкпазының, депутаттарның чон-биле сырый харылзажырының эптиг аргазын тургузар.

Кандидаттар депшидилгези бистиң районга онзагай байдалга эрткен дээрзин чугаалаар аппаар. Районнуң күш-ажылчы коллективтери, хөй-иниити организациялары болгаш хамаатыларның чыштары чер-чер Советтериниң депутаттарынга кандидаттар кылдыр 855 кижиниң кандидатуразын чугаалашкан. Оон 536 кижини депшиткен. Бо саннарны ам көрүкер: 127 округка ол хире кандидаттыг бадылаашкынче киргеп-дир. Хөй мандаттыг деп чүвениң бир хевири ында мышкажыл.

Бо соңгулдаларны бистиң районга эң организастыг байдалга эртиперим планнаан. Бөгүн участоктарга келген кижилер бюллетеньнин алгаш, участокта тургузуп каан кабинаны дамчып эрткеш, соңгуваас дээн кижизиниң адын балап каапкаар. Ол дээрге соңгукчу бүргүзүүнүң бүрүн эргезин хандырып турарының бир хевири. Оон кым хөй сан алыр болдур, ол депутат болур, ээвээш санныг кижилер активке кирер. Оларда база депутаттар-биле барык дөмей эргелер бар.

Ол хөй кандидаттарның арасында мээң адым база кирип турар. Бо удаада чаңгыс черде — Ак-Довуракты автотранспорт будүүрүлгезинде кады ажылдап турар эш-өөрүм мени Барыын-Хемчик район Советинге депутаттың кандидады кылдыр № 13 округтан депшиткен. Бо үе менээ сүрээденчиг дээрзин чугаалаар аппаар. Мурнунда хоорай Советинин депутады турган кылган ажылымны, будүүрүлгеге салыышкынымны каш катап аналиэтеп келдим. Экидээ түүлдер бар, чедир кылып шыдаваанным-даа ажылдар бар. Чамдыкта «депутат болуп шыдавас кижини депшидип алган эвестер ирги бе?» деп-даа бодангылаар мен. Ынчалза-даа чон бүзүрел көргүзүп турар болганда, ону күүседир аппаар.

Черле ынчаш кайы-даа чаданым депутаттарынга хамаарыштыр негелде ам улгаткандыр. Ол дугайында СЭКПнин XXVII съездизинге, партия ТК-нын январь (1987 ч.) Пленумунга онзалап демдеглеп келген. Ол мындыг болбас арга чок, чүге дээрге бо эге тургустуунуушкун болгаш дүргедээшкин үезинде бистен, чонның төлээлеринден, хөй чүүл негеттинер болгай. Хамыктын мурнунда планныг онаалдалар күүселдезинче, девискээрнин социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге, чурттакчы чонның амыдырал байдалын экижилдиринче кичээнгей салыр болгай.

Маңаа мээң ажылдап турарым автотранспорт будүүрүлгезинин ажылын шүүмүүлекчи ёзу-биле чугаалаар аппаар. Бир эвес соңгукчулар —мени улус эрге-чагыргазынче төлээ кылдыр бадылаптар болза, чүүлче кол кичээнгей салырымны сайгарып, аналиэтеп турдум. Бистиң будүүрүлгевис улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чонның транспорт ачы-дузазынга негелделерин ам-даа дөлүзу-биле хандырбайн турар. Оон кол чылдагааны— чүүк сөөртүрүнүң болгаш пассажир аргыштырылгазының дешилгелиг аргаларын кошкак шингээдип ап турарыл машина-техниканы ажыктыг ажыглаарын чедип албайн келгени, күш-ажылдың сагыылга-чуруму дээш демнеелиин күштелбээни болуп турар. Оон уламыдан планныг онаалдалар чедир күүсеттинмейн, күш-ажылдың будүүрүкчүлүү бедивейн турар.

АТБ-де чолаачыларның чаңгыс-даа бригадазы мынчага чедир керээлиг аргаже шилчиваэн. А оон ажыктының дугайында бодувустум-на септекчилеривис көргүзүп турар, оларның күш-ажылының бүрүдүкчүлүү бо чылдың бирги кварталында өзе берген болгай.

Бо четпестерге АТБ-ниң удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары бүрүүлүг болуру чөп. Ынчалза-даа мээң, депутат турган кижиниң база чедир кылбайн келген ажылым деп ажыы-биле мининп тур мен. Ниитилел амыдыралының кайы-даа адырында ажыл-херек дээш депутат кижи сагыш салыр ужурлуг дээрзин XXVII съездиге-даа, ТК-ның Пленумунга-даа демдеглеп келген.

Мээң чурттап орар хоорайымда хандырылга айтырыгларын база сайгарып көрдүм. Кылыр ужурлуг түүлдер эвээш эвес-тир. Чижээ, чурттаалга шөлүнүң талазы-биле эң чииг айтырыгны көрээли. Квартира оочурумда турар кижилер бистиң хоорайда дыка хөй, чүгле Ак-Довурак хооркүүскомунда безин дыка хөй кижи бар, а албан черлеринде, будүүрүлгелерде база хөй. Чурттаалга бажының ажылгалга кирер талазы-биле планны хоорай эрткен чылын күүсеткен-даа болза, ол дыка эвээш болган. Партия болгаш чазак 2000 чылга чедир өг-бүле бүрүзүн ангы-ангы квартира-биле хандырар деп сорулганы салган. Ону чедип алыр дээр болза, 59 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүнү ажыглалга кирер ужурлуг бис.

Автобүдүүрүлге черинде чолаачы кижи-дир сен, бо бүгүнү чүгле чугаалап турарың ол деп чамдык кижилер элдепчинер чадавас. Мурнунда мындыгда турган, а бо чаа үеним негелдезинин ёзугаар чүве тоовас кижи турбас ужурлуг. Ылаңгыя коммунист кижи, депутат кижи ол девискээрде бүгү-ле чүүлдер дээш харыылаар болгай. Ол дугайында партияның XXVII съездизинге онзалап демдеглээн. Ылаңгыя эш М. С. Горбачев депутаттарга хамаарыштыр ол дээрге албан-дужаалга немерге кожуг эвес, а хөй талалыг ажыл дээрзин демдегледи. Чурттуң коммунистериниң төөгүлүг шуулганының үндүрген түшелдери мээң сагыш-сеткилимни доюлдурган, эрги ёзу-биле ажылдаар болза хоржок деп бүзүрелди тургускан.

Бир эвес депутат бүрүзү бодунуң улуг хүлээлгезин, бедик харыысалгазын медереп билип ажылдаар болза, ажыл-херек черле талыяр эвеспе. Чүгле Ак-Довурак хооракй Советни өөрединнер: хоорайның 21 округунга (а мурнунда 61 округ турган) 84 кандидат дээш (мурнунда 61) бадылаашкынны бөгүн соңгукчулар берип турар. Олар шупту бир демнинг ажылдаар, четпестерни чайладыр дээш шиитпирлиг хөделир болза, «тайгасымны-даа андара-дүүдерге калыптар эвеспе?».

Соңгулда хүнү болур, мээң адымны соңгулда бюллетеньнинге кирер бижип турар үеле тарыш-сеткилимге киргеп болгадарым бо. Ону саазынга бижип, чонның эрге-чагырга организынга төлээ болур эштербиле үлежир дээш солунче чорукап-даа мен. Бо дээрге бир эвес, соңгукчулар мен дээш бадылаашкынны берилтер болза, моон соңгаар кылыр, болаңыр, киржир айтырыгларым дээрзин чугаалап каайн.

В. ЧЫЧААН-ООЛ,
Ак-Довурак АТБ-зинин чолаачызы.

Бөгүн — Медицина ажылдакчызының хүнү

ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫНГА БАРААН БОЛУР

Медицина ажылдакчызының хүнүн бо чылын Улуг Октябрьның 70 чылынга үташтур — совет кадык камгалалынга эде тургустунуушкунну шынарның чаа деннелиниче кодурериниң девизи-биле бистин республикада үткүп турар-дыр бис. Профессионал байырлалывыс — кадык камгалалының бүгү ажылдакчыларының күш-ажылчы кодурлуушкүнүн, чогаадыкчы идепкейин улам хайныктырып турар.

Республиканың медицина ажылдакчылары Коммунистиг партияның XXVII съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң оон сөөлүндеги Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүн, билинн берип ажылдап келген.

Сөөлгү чылдарда республикада эмнелге черлериниң материал-техниктиг базазы элээн экижээн. Чоокку чылдарда Кызыл хоорайда 120 орунгуг үрүлар эмнелгези, Чаа-Хөл суурда 50 орунгуг эмнелге корпузу, Чадаана хоорайда үдүг үлүс база бичии үрүлар хүлээп алыр поликлиникалар, Шагаан-Арыг хоорайда үрүларга чыттырып эмнээр 30 орунгуг эмнелгези. Сүт-Хөл суурда иниги аарыглар эмнелгезин ажыглалга киргизээн. Оон ангыда Чадаана хоорайда, Хандагайтыда, Туран хоорайда, Тээлиде, Мүгур-Аксыда, Самагалдайда болгаш өске-даа черлерде эмнелгелерни элгидып, капитал септелгезин чоруткулаан.

Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу партияның доктаал-шиитпирлериниң негелдезин ёзугаар эмнелге албан черлеринде эде тургустунуушкунну байдалын тургузуп, эмнээриниң депшилгелиг аргаларын шиңгээдип оруниар хоорайларда, 1620 оруннар көдээ эмнелге черлеринде. Республикада дээди эртемниг эмчилериниң саны өөрүп орар. Дээди эртемниг 954 эмчи ажылдап турар, 10 мун чүрттакчы чонга онааштыр алырга 187 орун болгаш 35,3 дээди эртемниг эмчи онаажыр.

Ортумак эртемниг эмчи ажылдакчыларын белеткээринге Кызылдың медицина училищезин улуг рольду ойнап, чылдык-на 200 ажыг ортумак эртемниг эмчи кадрларын белеткеп турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чонунуң кадыын камгалаар дээш улуг кичээнгейин салып турар. 1986 чылдың октябрь 16-да партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң үлээп алганы «Эмнелге болгаш социал хандырылга албан черлеринде ажылдакчыларының акша шалының өстүрериниң дугайында» доктаалы болуп. Чонунуң кадыын камгалаарының акша-төрекпизи чыл санында өзүп турар болгаш бо чылын бистиң республиканың кадык камгалал бюджези 28,0 миллион рубль болган.

Сөөлгү үеде чонунуң эмчи хандырылгазын эжиждерибиле эмнелге черлериниң ажылдаар шактарын эде көрген болгаш узаткылаан. Республикада эмнелгелерде иниги аарыглар эмнээр участоктарны көөдеткенинден аарыр кижи саны чылдың-на эвээжел турар. Ам бүгү эмнелгелерде иниги аарыг эмнээрниге улуг үлүска 50 санныг болгаш бичии үрүлар эмнээрниге 47 участок ажылдап турар. Улуг үлүстүң бир участокка онаажыр саны 1700 чедир, бичии үрүлларның саны—830 кижи чедир кудулаан.

Медицина ажылдакчылары боттарының кол кичээнгейин республикада берге айтырыглар болур бичии үрүлларның өлүп хораарынга, божуур не кижилериниң эмчи хандырылгазын эжиждеринге, янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларны эвээжедири дээш база чонунуң санитарлыг билинн бедидери дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Республиканың кадык камгалал үр чылдарда үре-түнелдиг ажылдап келген эмчи кадрларның саны улам көөдеп орар. Оларга Чайзатмаа Чоодуевна Баткар — Кызылда республиканың үрүлар эмнелгезиниң поликлиниказында үрүлар эмчизи, Зинаида Биченовна Салчак — Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал суурда эмчи, Виктор Васильевич Губарев — республиканың стоматология поликлиниказында диш эмчизи, Вера Викторовна Зюнькова — № 2 эмнелгениң медсестразы, Людмила Кыргысовна Куигаалай — республика эмнелгезиниң лор-эмчизи, Валентина Тюлюшевна Ондар —Сүт-Хөл район эмнелгезиниң медсестразы, Альберт Доржуевич Монгуш — Тес-Хем район эмнелгезиниң дүргеи дүүл черинин фельдшери, Зинаида Кыргысовна Доржу — Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурда акушерка, Валентина Афанасьевна Сэвүшнина — Межегейде эмнелге черинин санитарказы, Наталья Ильинична Попова — Улуг-Хем районнуң санитарстанциязында фельдшер болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Амгы үеде республикада 280 эмчи чүрттүң бедик шаннаалдары — орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткылаан. Республика эмнелгезиниң кезер эмчизи Александр Иванович Канунников ССРЭ-ниң улустүң эмчизи деп хүндүлүг атты тывысканы өөрүнүүр.

Кадык камгалалын организастаарынга болгаш чонунуң эмчи хандырылгазынга үр чылдарда төлептиг ажылы дээш медицина ажылдакчыларының хүнүн таварыштыр 8 ажылдакчыга ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң 1987 чылдың апрель 22-де дужаазы-биле «Кадык камгалалының тергиини» деп хөрек демдээн, 4 ажылдакчыга РСФСР-ниң кадык камгалал министерствозунуң дужаазы-биле өөрүп четтиришкинни илергейлээн.

Республиканың кадык камгалалында чамдык кылдыгаан ажылдар-биле чергелештирилиишпитпирлеттиимээн айтырыглар, улут четпестер, белен эвес чаа сорулталар барын шүтүүлчүлекчи ёзу-биле мининп чүгаалаар апаар. Оны чедип алырынга медицина ажылдакчылары бүгү күжүн, билинн берип ажылдаарлар.

О. ОНДАР,
республиканың кадык камгалал министриниң оралак-чызы.

МЕДПУНКТУНУҢ ЭЭЛЕРИ

Сүт-Хөл районнуң медпунктуларының арасында социалистиг чарышка 1986 чылдың түңнели-биле «Алдан-Маадыр» совхозтуң медпунктузу тиилекчи болуп үнген, шилчимр вымпелди алган.

Ийиги чылды медпунктуның коллективи күжениишкинниг ажыл-ижин-биле өткөөн. Эде тургустумар, ажылдың чаа, депшилгелиг хевирлерин дилеп тывар дээш оралдажыышкынарны коллектив кылып турар. Ында ажылдакчыларның ажылдап турар черник ишти, дашты арыг-сенлиг болуруниче сагыш човап турары каракка илдеп. Медпунктуның даштын аштап-ширбиш каан, хир-бок кээдә-даа чок. Иштиниге кире бээрге келген кижилер олурар бичии өрээлден эгелээш өскелерде өрээлдерни чугайлап каан арыг-сенлиг, артындала чырык. Чараштыр бижээш ханаларда өскен булуңнар келген кижилерни сонуургадып, кичээнгейин хаара туда бээр. «Ада-неерге булуң», «Уругнуң булуңу» «Нениң булуңу» деп булуңнарда чаш ургуларны кайтарып, эмнелгелерни чылдың-на чаа медицина дериг-херекселдери болгаш машина-техникабиле хандырып келген.

Эмчи дузазын көдээ ажылдакчыларга чоокшуладыр сорулга-биле 1986 чылда районнарда 9 эмнелге амбулаториязын ажыткан. Амгы үениң аппаратура, херекселдерин садып алырынга бюджеттен 1986 чылда 703,0 мун рубльди чарыгдаан.

Ажылга эде тургустунуушкун дээрге эмчи кижи бүрүзүниң бодунуң мергежилиин бедиринден, ажылынга харыысалгалыг болурундан база хамаарыжыр. Республикада кодуу чаа институт дооскан аныяк эмчилер ажылдап турар болганда, чылдың-на 120—130 эмчини билиг бедидер институттарже план ёзугаар чорудуп турар.

Чыл келген тудум эмнелге черлериниң саны көөдеп турар болгаш амгы үеде иниткизи-биле республикада 200 эмнелге черлери чонга бараан болуп, ажылдап турар. Олардың иштинде 14 районнуң төп эмнелгелери, 24 участок эмнелгези, 17 санитар-эпидемнологиия станцилары болгаш 109 фельдшер-акушер пунктулары бар. Аарыг кижилерни чыттырып эмнээри-биле республикада 5300 эмнелге оруннары бар ,оон иштинде 3680 эмнээрниге 47 участок ажылдап турар. Улуг үлүстүң бир участокка онаажыр саны 1700 чедир, бичии үрүлларның саны—830 кижи чедир кудулаан.

Медицина ажылдакчылары боттарының кол кичээнгейин республикада берге айтырыглар болур бичии үрүлларның өлүп хораарынга, божуур не кижилериниң эмчи хандырылгазын эжиждеринге, янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларны эвээжедири дээш база чонунуң санитарлыг билинн бедидери дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Республиканың кадык камгалал үр чылдарда үре-түнелдиг ажылдап келген эмчи кадрларның саны улам көөдеп орар. Оларга Чайзатмаа Чоодуевна Баткар — Кызылда республиканың үрүлар эмнелгезиниң поликлиниказында үрүлар эмчизи, Зинаида Биченовна Салчак — Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал суурда эмчи, Виктор Васильевич Губарев — республиканың стоматология поликлиниказында диш эмчизи, Вера Викторовна Зюнькова — № 2 эмнелгениң медсестразы, Людмила Кыргысовна Куигаалай — республика эмнелгезиниң лор-эмчизи, Валентина Тюлюшевна Ондар —Сүт-Хөл район эмнелгезиниң медсестразы, Альберт Доржуевич Монгуш — Тес-Хем район эмнелгезиниң дүргеи дүүл черинин фельдшери, Зинаида Кыргысовна Доржу — Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурда акушерка, Валентина Афанасьевна Сэвүшнина — Межегейде эмнелге черинин санитарказы, Наталья Ильинична Попова — Улуг-Хем районнуң санитарстанциязында фельдшер болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Амгы үеде республикада 280 эмчи чүрттүң бедик шаннаалдары — орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткылаан. Республика эмнелгезиниң кезер эмчизи Александр Иванович Канунников ССРЭ-ниң улустүң эмчизи деп хүндүлүг атты тывысканы өөрүнүүр.

Кадык камгалалын организастаарынга болгаш чонунуң эмчи хандырылгазынга үр чылдарда төлептиг ажылы дээш медицина ажылдакчыларының хүнүн таварыштыр 8 ажылдакчыга ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң 1987 чылдың апрель 22-де дужаазы-биле «Кадык камгалалының тергиини» деп хөрек демдээн, 4 ажылдакчыга РСФСР-ниң кадык камгалал министерствозунуң дужаазы-биле өөрүп четтиришкинни илергейлээн.

Республиканың кадык камгалалында чамдык кылдыгаан ажылдар-биле чергелештирилиишпитпирлеттиимээн айтырыглар, улут четпестер, белен эвес чаа сорулталар барын шүтүүлчүлекчи ёзу-биле мининп чүгаалаар апаар. Оны чедип алырынга медицина ажылдакчылары бүгү күжүн, билинн берип ажылдаарлар.

О. ОНДАР,
республиканың кадык камгалал министриниң оралак-чызы.

МЕДПУНКТУНУҢ ЭЭЛЕРИ

Сүт-Хөл районнуң медпунктуларының арасында социалистиг чарышка 1986 чылдың түңнели-биле «Алдан-Маадыр» совхозтуң медпунктузу тиилекчи болуп үнген, шилчимр вымпелди алган.

Ийиги чылды медпунктуның коллективи күжениишкинниг ажыл-ижин-биле өткөөн. Эде тургустумар, ажылдың чаа, депшилгелиг хевирлерин дилеп тывар дээш оралдажыышкынарны коллектив кылып турар. Ында ажылдакчыларның ажылдап турар черник ишти, дашты арыг-сенлиг болуруниче сагыш човап турары каракка илдеп. Медпунктуның даштын аштап-ширбиш каан, хир-бок кээдә-даа чок. Иштиниге кире бээрге келген кижилер олурар бичии өрээлден эгелээш өскелерде өрээлдерни чугайлап каан арыг-сенлиг, артындала чырык. Чараштыр бижээш ханаларда өскен булуңнар келген кижилерни сонуургадып, кичээнгейин хаара туда бээр. «Ада-неерге булуң», «Уругнуң булуңу» «Нениң булуңу» деп булуңнарда чаш ургуларны кайтарып, эмнелгелерни чылдың-на чаа медицина дериг-херекселдери болгаш машина-техникабиле хандырып келген.

Эмчи дузазын көдээ ажылдакчыларга чоокшуладыр сорулга-биле 1986 чылда районнарда 9 эмнелге амбулаториязын ажыткан. Амгы үениң аппаратура, херекселдерин садып алырынга бюджеттен 1986 чылда 703,0 мун рубльди чарыгдаан.

Ажылга эде тургустунуушкун дээрге эмчи кижи бүрүзүниң бодунуң мергежилиин бедиринден, ажылынга харыысалгалыг болурундан база хамаарыжыр. Республикада кодуу чаа институт дооскан аныяк эмчилер ажылдап турар болганда, чылдың-на 120—130 эмчини билиг бедидер институттарже план ёзугаар чорудуп турар.

Чыл келген тудум эмнелге черлериниң саны көөдеп турар болгаш амгы үеде иниткизи-биле республикада 200 эмнелге черлери чонга бараан болуп, ажылдап турар. Олардың иштинде 14 районнуң төп эмнелгелери, 24 участок эмнелгези, 17 санитар-эпидемнологиия станцилары болгаш 109 фельдшер-акушер пунктулары бар. Аарыг кижилерни чыттырып эмнээри-биле республикада 5300 эмнелге оруннары бар ,оон иштинде 3680 эмнээрниге 47 участок ажылдап турар. Улуг үлүстүң бир участокка онаажыр саны 1700 чедир, бичии үрүлларның саны—830 кижи чедир кудулаан.

Медицина ажылдакчылары боттарының кол кичээнгейин республикада берге айтырыглар болур бичии үрүлларның өлүп хораарынга, божуур не кижилериниң эмчи хандырылгазын эжиждеринге, янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларны эвээжедири дээш база чонунуң санитарлыг билинн бедидери дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Республиканың кадык камгалал үр чылдарда үре-түнелдиг ажылдап келген эмчи кадрларның саны улам көөдеп орар. Оларга Чайзатмаа Чоодуевна Баткар — Кызылда республиканың үрүлар эмнелгезиниң поликлиниказында үрүлар эмчизи, Зинаида Биченовна Салчак — Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал суурда эмчи, Виктор Васильевич Губарев — республиканың стоматология поликлиниказында диш эмчизи, Вера Викторовна Зюнькова — № 2 эмнелгениң медсестразы, Людмила Кыргысовна Куигаалай — республика эмнелгезиниң лор-эмчизи, Валентина Тюлюшевна Ондар —Сүт-Хөл район эмнелгезиниң медсестразы, Альберт Доржуевич Монгуш — Тес-Хем район эмнелгезиниң дүргеи дүүл черинин фельдшери, Зинаида Кыргысовна Доржу — Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурда акушерка, Валентина Афанасьевна Сэвүшнина — Межегейде эмнелге черинин санитарказы, Наталья Ильинична Попова — Улуг-Хем районнуң санитарстанциязында фельдшер болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Амгы үеде республикада 280 эмчи чүрттүң бедик шаннаалдары — орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткылаан. Республика эмнелгезиниң кезер эмчизи Александр Иванович Канунников ССРЭ-ниң улустүң эмчизи деп хүндүлүг атты тывысканы өөрүнүүр.

Кадык камгалалын организастаарынга болгаш чонунуң эмчи хандырылгазынга үр чылдарда төлептиг ажылы дээш медицина ажылдакчыларының хүнүн таварыштыр 8 ажылдакчыга ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң 1987 чылдың апрель 22-де дужаазы-биле «Кадык камгалалының тергиини» деп хөрек демдээн, 4 ажылдакчыга РСФСР-ниң кадык камгалал министерствозунуң дужаазы-биле өөрүп четтиришкинни илергейлээн.

Республиканың кадык камгалалында чамдык кылдыгаан ажылдар-биле чергелештирилиишпитпирлеттиимээн айтырыглар, улут четпестер, белен эвес чаа сорулталар барын шүтүүлчүлекчи ёзу-биле мининп чүгаалаар апаар. Оны чедип алырынга медицина ажылдакчылары бүгү күжүн, билинн берип ажылдаарлар.

О. ОНДАР,
республиканың кадык камгалал министриниң оралак-чызы.

ЧУРУКТА: республиканың үрүлар эмнелгезиниң № 3 салбырында улуг сестра Алевтина Федоровна Попова эмнеткеш, кадыкшый берген бичии үрүлар-биле. Ол хоочун ажылдакчы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ООҢ ИЙИГИ АМЫДЫРАЛЫ

Совет Эвилелиниче фашистиг Германияның оор ёзу-биле халдаан хүнүнден бээр (1941 чылдың июнь 22) дөртен алды чыл эртикен. Ынчалзажок оттуг дайын чылдарындан кым-даа, чүү-даа уттундурбаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринде-ле Төрээн чурттуң камгалакчылары, дайынчы эр кижилер-биле бир дөмей, совет херээженнер база демисселче кодурлуп үнген. Кижи төрелгетпеннің ын дажыы дайзыны — фашизмни ажыл тиилээринге олар улут үлүүн киирген.

Ыдыктыг Төрээн чурттуң фашизминиң ажелелиндеп хостажыырының чидиг демиселинге амы-тынын артынга каггаш тулчуп чораан эрес-дидим муң-муң херээженнерниң бирээзи Ленинград чурттуг старшина Нина Павловна Петрованың дутайым мооң адаанда парладывыс.

Алдар орденниң бүгү үш чергезинниң эдилекчилери херээженнер чүгле дөрт. Оларның бирээзи Н. П. Петрова.

Кажан дайын эгелей берген турда, Нина Павловна дөртен сестепкен тургаш. Тылга артын калгаш, бир албан черинге ажылдаарын ажаа сүмелээрге, ол мынаваан: «Чүгле мурнуку шүтүмга. Мээң тружжум шыда...»

Оон мыдыг чүткүлүүде ужур бар. Ол Ленинградка ГТО демээ алган баштайгыларның бирээзи турган. Ол шыкаш «Ворошиловчу ударжы» демдектиг I, II чергезинге база алган. Хемелээрниге, ат мунарынга болгаш хаактаарынга мынак спортчу турган. 1931 чылда үр шыгаавайн адар боодалга мэр-гылдаазынга киришкеш, Смольнии районнуң чемпиону болгаш, бичеге калибрлиг винтовка-биле шаңнаткан.

Үш чыл эрткенде Бүгү-россиянның кыштың спартакиадазынга киришкеш, хаакка маңнаарының талазы-биле тиилекчи болган. 1936 чылда адыржыларның осоавиахим школазының чедиишкининг доосказ, спорт мастери ат алган. Смольный районнуң Осоавиахим чөвүлелиниң инструктору апарган.

1944 чылдың март 2-де ат салдынган шаңнал бижининден: «Ленинград области хостаарының бүгү тулчуушкуннарының киржикчизи. «Аңнаарынче» удаа-дараа үнүп турган. 1944 чылдың январь 16-да, чаңгыс хүн, 11 фрицти, январь 17-дең март чедир 23 фашисти узуткаан».

Кайдаала берге байдал турустуна берген болдур, старшина Петрова ында турар. Данциг (амгы поляк хоорай Гданьск) электри станциязы дээш тулчуушкун үезинде дайзыныңның от точказы совет дайынчыларга орук ажытпайн турун берген. Ынчан Нина Павловна чаңгыс ок-биле от точказын узуткап каарга, дайынчылар станцииниң хостап алган.

Атакаларже дидим үнүп, чаңгыс полкчуларынга үлегер-чиижек болуп турар. Маадырларда өлүм чок, олар бөгүнде база-ла мурнуку одуругда деп чүвеге база катап бүзүрээр сен. Оларның ийиги чурттаалгазы бөгүн бистиң амыдыралывыста.

В. АДОРИНСКИЙ.
Ленинград.

БЕЛОРУС ССР. Брест шивээ. Оон камгалакчыларының эрес-маадырлыг чорууи сактып мөгеерн-биле бистин Төрээн чурттувустуң бүгү-ле булуңнарындан болгаш дыка хой чурттардан кээп турарлар үзүк-соксаал чок. 1941 чылдың июнь-июльда Брест шивээзиниң гарнизону гитлержи аг-шеригниң халдаан оруун бир дутаарында доза турушкан болгаш сөөлгү окка, үй сөөлгү солдатка чедир дидим тулушкан. Оон бээр ам дөртен алды чыл эрткен, ынчалза-даа кижилерниң сеткилсагыжы үеге чагыртпайн турар. «Маадыр-шивээ» деп хүндүлүг ат алган шивээжке валчыларының агымында төнчү чок.

ЧУРУКТА: шивээниң бүзүндуларының чанында. Солагай талаже — Брест шивээзиниң камгалакчызы Родион Ксенофонтович Семенюк (Новокузнецкиден) — 393-кү зенитниг аңгы артдивизионнуң түтүн лабының баштайгы хүннеринде камгалап чажырып каан, ону шыгжаан черни бүзүндулар арасындан 1956 чылда тып алган; Москва чурттуг Анна Александровна Шишмарёва — ССРЭ-ниң Иштики херектериниң улус комиссариадынның онза даалга шерээнинг бир бригадазының дайынчызы чорааш; Виктор Дмитриевич Капшук — дайынчы-интернационалчы, амгы үеде К. Е. Ворошилов аттыг дээди политиктиг кызыгаар училищезиниң курсанттызы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАЙЫН БОЛБААН ТУРГАН БОЛЗА...

Аваамның кады төрээн дунмазы даайым Күржепей Дүпченович Оюн тыва эки турачы эш-өөрү-биле кады интернационалчы хүлээлгезин күүседип, Ада-чурт ССРЭ-ни араатанзыг фашистерден хостажыр дээш фронтуже чорутканы турган. Оон кымнар-биле, кана, кончаар дайылдажып чораанын билбес бис. Номнарда бижээнин номчуурга, Украинаның Сурмичи суурун хостажырыгга киржип турганнар арасында мүн-не адыг бар. Оон соонда канчап барганын төрелериниң кым-даа мынчага билбес. Авам күжүр дүн-мазын дыка-ла үр маңнап чораан... Хайлыг дайын болбаан турган болза, даайывыс арамыска ажыл, амыдыралын кылып, өглүг-баштыг, ажы-төлдүг чурттап чораай эртик.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан деп бижип, дайынның халавынын ужум дыка үр болгаш тыпчып ап турар алышкыларны, адашкыларны-даа солуннардан номчуг, телевизордан көрүп турар-дыр бис. Ынылгарны көөрге, номчуурга бирге магадамчыг-даа, бирде мукгаричыг-даа болур-ла-дыр. Ынчан даайывыс дугайын улам сактып чугаалашкылаар бис.

Даайывыс дугайын билир, ону таныыр, көргеи эки турачылардан «Шын» солуунуу дамчыштыр дилээвис мынаар: «Революсчу, дайынчы, күш-ажылчы алдар» арнынга Күржепей Дүпченович Оюнуун дугайын бижип, оон салым-чолуун дугайын эки турачының төрелериниге ыяпадырын ыдеп дилеп тур мен.

Адресивис: Танды район, Кочетово суур.

А. ОЮН,
механизатор.

«МЕРГЕЖИЛДИҢ ТЕРГИИНИ»

Республиканың туберкулёзка удур диспансериниң көрүштүг кылдыр шиметтинген залынга диспансерниң алды салбырының төлээлекчилери ажаакчы сестраларының Медицина ажылдакчыларының хүнүнге тураскаатткан «Мергежилдиң тергиини» деп конкурузу болуп эрткен.

Киржикчилер-даа, зал долдур олурупкан оларның талалакчылары-даа чиик эвес шелеңдиин эгелээрин манап олурлар. Эмнелгениң улуг эмчи сестразы В. Д. Малышева киржикчи бүрүзүнге эки характеристиканы берип, оларның конкурска чедиишкиниг болуруун күүседи. Конкурс киржикчилериниң аразында эмнелгеде үр үеде ажылдап келгеи, коллективинде хүндүткелдиг хоочуннар-даа, чоокта чаа ажылдап эгелээн ажылдакчылар-даа бар.

Конкурстуң эртер чуруму мындыг: киржикчи бүрүзү ийи айтырыгга аас-биле харыылаар база ийи практиктиг даалга күүседир, сөөлүнде салбыр бүрүзүнден чангыс уран чүүл көргүзүүн көргүзер. Оны балл барымдаалап санаваш, конкурс киржикчилериниң чыып алган балларынга кылдар.

Аас-биле харыылаар айтырыглар ажаакчы сестраларның колдуунда хүн бүрү кылып турар ажыл-ижиидеи тургустунган болдуг аар аарыг кижилерни чемгерери, хайгаараары, кедирери, хевин ушturуру, бажының дүгүи дыраары, оларның орун-дэжээн солуурун негелдеге дүүштүр тургузуп алган.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң эмнелге пунктузунда шак мындыг байдалды кижи көргеш-ле, ында бодумуң мергежилиге бердинген, ажылын эки билир ажылдакчылар бар-дыр деп дораан эскерип каар.

Медпунктуда үш ажылдакчы бар. Амгы эргелекчизи Ч. Ч. Ооржак, аныяк фельдшер А. Ховалыг олар-биле чугаалажып, беседалашкаш, эде тургустунуушкуннуң негелдеринн ботгарындан эгелээнин, олар өскээртен айтыышкын, дуза маңнап олурбаанынга бүзүредим. Онаашкан ажын ээ-харыысалгалыг көрүп, хүн бүрүнүң ажызын бодамчылыг организастап алган. Оларның-биле чугаалажып турган, көдээ черде эмчилериниң ажылы белен эвес-тир деп кижи бодап келир. Аараан кижилерни хүлээп ап, процедураларын кылыры, чаа төрүттүүген чаштарын бажыкпарынга чедип хайгаараары, иштиг-саатты хөрээжениниң — иниткизи чарыгдаары дээш оон-даа өске. Киржикчилер айтырыгларга илдик чок, билдилиг, тодаргай харыылаалар. Дараазында онаалгалар — ак песке өөк илери, оон соонда эмчиниң ак бөрттерин изиг илиир-биле шевергин базары. Шупту киржикчилер база-ла саат чок, шалыпкын, шынарлыг кылдыр күүсеттилер. Уран чүүл көргүзүгдери эгелээш. Ол шылгалдага салбыр бүрүзү кызымак бететкенген деп чүве илдеп болду. Кыска үеде янзы-бүрү жанрларның көргүзүүлериин артистер чыылганнарга бараалгатты. Оларның аразында Төрээн чурт дугайында мөлдер, коллективтиң ажылдакчыларының күжүү-биле тургустунган оркестриниң үделгезинде эмнелгениң ажылында чедиишкининерни демдеглээн, четпестерни шүтүмчүлээн кожамыктар, ылаигын арагачы херээженнерни сойгалаан чиниг шоодуглуг көргүзүгүнү диспансер салбырының сестразы Роза Духовна Донгактың талантылыг күүсеткени чыылганнарның сонуургалын хайыктырган. Бот-тывынгыр артистер ойнап дооскан соонда жюри конкурстуң тиилекчизин адады. Ол дээрге тубдиспансерде аныяктан тура ажылдап келген, хоочун, коллективинде хүндүткелдиг, мергежилдиң тергиини деп атты алган Валентина Ильинична Сергеева-дыр. Тиилекчиниң кызыл кожаазы, «Алдын холдут мастер» деп диплом-биле хоочун ажылдакчыны жюри даргазы Л. И. Кабешева шаңнаан. Конкурстуң өскедаа киржикчилериниг өртектиг белектерни база тыскан.

Моок мурнуунда эмчи сестраларының конкурстары болуп эртип турган болза, бо болуп эрткеи ажаакчы сестраларның конкурузу бир дугаар болганы ол. Моон-соңгаар өске-даа эмнелгелерге бо категориинын ажылдакчыларының конкурстарын эртирип турары күүсеттиг, чүге дизе мындыг конкурстар ажылдакчыларның мергежилиг бедидериниге, кылып турар ажынге оларның ез-харыысалгалыг, сагыш човакгыр болурунга дузалаар.

Н. ДОҢГАК.

ЧАА АРГА-БИЛЕ

ОХОТСК. Хабаровск крайда балык өстүрериниң чаа аргаларын калбаа-биле иептередип турар. Эртемденнерниң саналыы ёзугаар балыкчылар эки шынарлыг сельд деп балыкты үлетпүр аргазы-биле өстүрериниң технологиязын шиңгээткен. Ол балык Охотск далайның эриктерин дургаар үүргенелээр чанчылдыг. Шагтөөгүдеи бээр ол чурум өскерилбес. Ынчаарга далай чалгыы балык үүргенезиниң хой кезиин чүүй шаап аппаарындан ол балык шоолуг өзүп кевүдевес турган. Ылаигын ийи-үш чыл агаар-бойдус таарымча чок апаарга балык өскүзүү-биле эвээжей бээрии эртемденнер тодаратказ. Далай эриин дургаар улуг терек эвес черге эрги четкилерни салдап турар кылдыр быжыглап салырын балыкчыларга сүмелээн. Балыктар анда үүргенелээрге, кавдыг-даа улуг чалгыга ол үүргенелер алыспас, оон байланнар хой частыг үнүп турар. Эртемденнерниң саналы-биле алырга, чыл санында 100 мун тонна далай селедказы немей алдынар боон турар.

АГААРДАН «ДҮРГЕН ДУЗА»

Ыраакы Тундрамын иви кадрчылары «Силерже поликлиника» ужуп бар чыдар» дээн сөстерге шуут чанчыгыш калгаинар. Колымада, Чукотка да совхоз малы малдаан 256 бригаданың кежигүнмери бүдүш чыл дүргүзүнде көшкүи амыдыралдыг чурттап. ажылдап турар. Оон башка арга чок. Иви мал чүгле бодунга таарыжыр чиргис хевирлиг тускай сигеннерин оттаар болганда, ол малды чангыс одарга үр үеним дүргүзүнде кадарып болбас. Одар оду чедишпестей бээр. Ынчангаш бригадада ажылдап турар улус ог-бүлези-биле чылдың кайы-даа үезинде одар солуп көжүп чоруур.

Ол бригадаларда иниттиэнбиле 3 муи ажыг улут, биче бижи бар. Түс черинің удуртур организы иви кадрчыларының ажыл, амыдыратынга таарымчалыг байдалдарны түргүзар дээш бүгү хемчегнерин ап турар. Ивижилеринің эмгеге кирип, шинчидип алыры— берге айтыштарының бирээзи. Оларның чамдыкта-

ры совхоз, район төвүнден кий-үш чүс километр ыракчерлерде көжүп чоруур. Ынчангаш сөөлгү чылдарда «чалгының поликлиникаларны» түргүскизим кижилериниң ажыл амыдыралынга кончуг таарымчалыг болган.

Чукоткада доктаамал ажылдаар тускайжыттынган болгаш үш комплекстиг көжүп чоруур ийи медицина отрядтарын түргүскен. Олар диш эмнээр эмчи, диш кылыр специалистерден эгелээш бүгү-ле иергежилдин эмчилери болур. Олар дериг-херекселдер-биле бүрүн хандыртынган. Кайы-бир бригадага ужуп чедип келген мында поликлиниканың медицинэ ажылдакчылары профилактиктиг ажылды ботгандырып, эмнэ дузаламчызын бүрүнү-биле коргүзүп турар.

Көжүп чоруур медицина отрядтарын калбаа-биле түргүзүп эгелээни Ыраккы Сөңгү чүктүң чурттакчы чоңулуп кадный камгалаарынга конгуг ажыктыг чаа чүүл болган.

Г. КРАСНОГОР,
СЭТА-ның корр.

ХҮРЕШ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Маргылдааның йнгы хүнү

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаннал дээш маргылдааның йнгы хүнүнде стадионга чадыглар кырынга 52, 62, 68 болгаш 90 килограмм денгилиг спортчуларның баштайгы салыглары чидиг байдалга эртикеп. Чүге дизе бо маргылдаада киржип келген спортчуларның хөй кезии хостуг хүрешке спорт мастерининг кандидаттары. Ынчангаш оларга баштайгы салыглардан эгелээш октатпайн хүрежири чүгүла болуп турган. Спорт мастери атты чедип алыры белен эвес дээрзин мөгелер-даа, тренерлер-даа билир. Маңаа быжыг тура-сорук, күш-дамыр болгаш мергежил белеткели код черин эдээр дээрзи чугаажок.

Казах ССР-ниң төлээлери бо маргылдаага деңзи бүрүзүнге барык бир-бир мөгеин экелгеннер. Оларның бирээзи спорт мастеринге кандидат 20 харлыг мөге Галимбек Кудутенов баштайгы салыгда Кемероводан келген спортчу Иван Никушкинни тиилел алган. Сан 6:4 болуп доозулган.

Кожавыс Хакасиянның мөгелери колдуунда-ла чиик болгаш ортумак деңзилерге түрешкен. Анатолий Маймагашев бодунуң чангыс чер-чурттуу Юрий Мамышевти арыг октап алган. Тыва мөгелерден Аркадий Сарыг-оол биле Оскалоол Кысыгбай баштайгы тиилелгени чедип алганнар.

Азыр деңзилиг мөгелериниң хүрежин көрүүчүлер лыка соңуургаан МАР-ның шыырак мөгелериниң бирээзи Тулга Өлзей Бурятияның спортчузу Александр Мангоев-биле солуп хүрешкеннер. Тулга баштайгы минуталарда тыва хүреш аргаларын ажыглап турган, сан талазы-биле эдээн мурнап турган. Салыгның йнгы кезүүнде ол база-ла октап турзаан, эпчок байдалже киргеш, арыг октадып алган. Көрүүчүлер оон тиилелгелиг болурунга дыка идеген турганы чугаажок.

62 килограмм деңзилиг мөгелерниң хүрежинге бистиң спортчузус Роман Монгуш тараш хүрежип турган, моол мөге Гаваажав Нансанны чиигла-биле октаан.

68 килограмм деңзилиг мөгелерден Бурятияның төлээзи Баир Цыренданшев Новосибирскиниң спортчузу Андрей Житнюк-биле хүрежип турган. бертине берген ужурулдан оон мидий хүрежир аргазы чок болган. Моол мөге Содбон Дамиран Юрий Монгушту 45 секунда иштинде арыг октап алган. Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалының студентизи Радик Намажап база онаан тиилел алган.

100 килограммдан ажыт деңзилиг мөгелерден Кызылдың төлээзи Анатолий Уразовский моол спортчу Намсрайжавка 10 секунда иштинде арыг октадыпкан.

Бо салыгдардан алган көөрге, кайы-даа комзындаларының мөгелери дескя эвес чоруул орар. Бистиң спортчуларывыс чиик болгаш ортумак деңзилерге тиилеп ап турзаа-даа болза, аар деңзилерге шоолуг чер албайн турар. Орлам Кызыл-оол амдыгынга ийи мөгеин октап алган.

Ынчангаш «Азия төвү» шаннал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазының түнел салыгларының бегүн доозулган. Анаа бодунуң деңзизинге бирги, ийги, чергерин эдээн спортчуларга ССРЭ-ниң спорт мастера атты тыпсыр болгай. Оңу-кы чедип алганын, кымнар тиилеринин солуунуң дараазында номерлеп болур.

В. КАРА-САЛ.

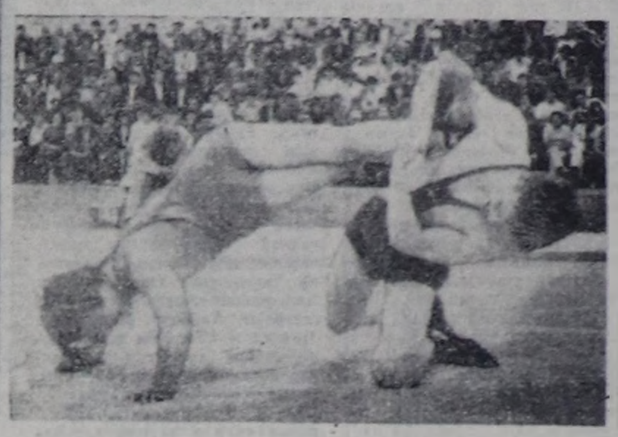
ЧУРУКТАРДА: маргылдааның байырлыг ажылдыкшыныңга.

Авторлуң фотолары.

МИКРОРАЙОНГА БАЙЫРЛАЛ

Кызылдың автоорук техникумунуң стадионунуң девискээринде азып каан «Микрорайонувуска бедик культураны болгаш үлегерлиг коруумчурумну түргүзээл» деп уларттыр бижип каан лозун кайы мрактан коштуп, оон кажында ямыз-бүрү өнгерлиг спортчу туктар база тужугаштар серии салгын дайыбиле хөлбөцейлип турганнар. Анаа дөртеү микрорайонуң түргүстүнганыпта, оон ажылдагый, культура хөгжүлдезинге тускаткан байырлалдың болзур дээнинің хереглиэн ол.

Хүндүскүнүң 16 шакта байырлал эгелээн. Оңу үш дугаар чурттакта участогунуң удуртукчулары хоорөүүскомунуң культура киидизинин киржилгезин-биле организастаан. Анаа үк микрорайонунуң түргүстүнүп келген төөгүзүнге, оон сураглыг кижилеринге, үлегерлиг ог-булеленнге хамаарышкан кыска тайылбырны дыланган. Микрорайон түргүстүнгаала үгүлге он чыл чаа-ла ажыл чорза-даа оон девискээринде хей каът чурттакта бажыңнарның талээлери он бир муң ажыг кижи чурттап, ажылдап турарлар.

Девискээрин ногланчыдып, арыг-шевер тудуп турары Келчил-оол кудумчузунуң 7а, Калинин кудумчузунуң 8, 22, 26 шинчер, № 3, 14 ортумак школалар, медицина үчиншези, автоорук техникуму, Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалы, инитиниң чемненимге черлери болгаш өскө-даа объектилер түгүнгүлээн. Инитизинбиле бо районда чээрби дөрт капсиның талээлери он бир муң ажыг кижи чурттап, ажылдап турарлар.

Девискээрин ногланчыдып, арыг-шевер тудуп турары Келчил-оол кудумчузунуң 8, 22, 26 дугаар чурттакта бажыңнарның биргө, ийнги чергениң дипломнары-биле шаңнаан. Оон дараазында хоорөүүскомунуң культура киидизинин организастаан «Колос» Культура бажыңының, үргүларның ойнаарактар театрының, хоорайның ыры ансамблининг ботгынгыр артистери, он дөрт дугаар школаның үрер хезиу ансамблининг киржикчилери чыылган чонга солуп программалыг концерт көргүскен.

Кызыл хоорайның кол архитектору К. Куулар дөртеү микрорайонуң үндезилеттинин түргүстүнганының болгаш оон чоокку болгаш келир үеде кандыг болуруның дугайында чыылгачларга сонуургадып таныштырган.

Селезнёвтарның ог-булезинге чаа төрүттүнген үргүнүң төрүттүнгенинин деречилелин хоорайныг ЗАГС черинің төлээлекчилери тывыскан. Культура киидизинин эргелекчизи, хоорай Советинин депутады М. Буянова чаа төрүттүнген үргүнүң адамезинге тураскаадыг медальды тывыскыпкан, оларның ог-булезинге аас-кежиктиг күүзүн. Аныяк адазие чырык черге кестүп келген чаш толуп келир үеде чурттап, ажылдаар төлептиг кижи кылдыр өстүрүп ажыдырдың үлээнин ап, байырлыг даңгырак депте-ригге ат салганнар. Оларга ээлп тутkан танцыны № 3 школавың эге класстарының өөредикчилери күүсеткеп.

Оон дараазында «Тыва швейбыт» даараныла катты-жышкынындан амгы чаа хевирнин даараан хевтер көргүзүүн организастаан.

Бо микрорайонга эртеп баштайгы байырлал солуунажыктыг болган.

А. ДЫРТЫЯ-ООЛ,
микрорайонуң чурттакчызы.

КАРАЖА, КАРАЖА...

Хүндүлүг Мергелдей, бистиң республикада демир-оруң бар эвес, ынчалзажок маңаа демир-оруң вагонынарның дугайын биижирим чөпшээрел көрүнер. Бистө демир-оруң чок-даа болза, бүгү чурттан кээп турар ииизы-бүрү чүүлтер демир-оруктан, Абакан, Абаза, Минусинск станцияларын дамчыштыр кээп турары биилдингир болгай. А демир-оруктуң ажылын эжиидер дээш бүгү чурттан каш чыл улаштыр шыңгыы хемчегнер алдынып, улуг демисел чоруун турар.

Бистиң республиканың бүдүргеге, организация, албан черлериниден чүүктерин чагыып, демир-орук-биле эккелдирип алгаш, оны чогуур үезинде дужүрүп албайн, демир-оруктуң чогумчалыг ажылдаарынга шаптыктап, доктар кадыл турарлары кайы хөй боор турарын хомуданичыг.

Чижээ, эрткен чылдың төнүзүнде кээп турган телеграммаларның чамдыызындан одуруттарны маңаа киирээлиевер. «Тыва АССР-ниң Садыг министерствозу. № 31490131 контейнер дужүргүкмейв туруп берген». «Аптека склады. Эмбер үүдүрген вагон шимчээшкин чок турун алган, Абаза» «Министрлер Чөвүлели. Тываның бүдүргүлеери вагонизирдин чүүк дужүрүп алырын ковчуг багай чорудуп турар. Дыштанып болгаш байырлал хүннеринде чүүл дужүрбейн келген. Хен чуур машиналарлыг, консервалар, оруннар чүзүрген вагонивар туруп турар. Хемчег алырын дилеливис». Шак мынаар телеграммалар Абакан, Минусинск станцияларындан Кызылче. бүдүргүлге, албан черлериниң удуртукчуларынче шүүжүп-па турар станция начальниктери чадыр совхоз, район төвүнден кий-үш чүс километр ыракчерлерде көжүп чоруур. Ынчангаш сөөлгү чылдарда «чалгының поликлиникаларны» түргүскизим кижилериниң ажыл амыдыралынга конгуг таарымчалыг болган.

Чукоткада доктаамал ажылдаар тускайжыттынган болгаш үш комплекстиг көжүп чоруур ийи медицина отрядтарын түргүскен. Олар диш эмнээр эмчи, диш кылыр специалистерден эгелээш бүгү-ле мергежилдин эмчилери болур. Олар дериг-херекселдер-биле бүрүн хандыртынган. Кайы-бир бригадага ужуп чедип келген мында поликлиниканың медицинэ ажылдакчылары профилактиктиг ажылды ботгандырып, эмнэ дузаламчызын бүрүнү-биле коргүзүп турар.

Көжүп чоруур медицина отрядтарын калбаа-биле түргүзүп эгелээни Ыраккы Сөңгү чүктүң чурттакчы чоңулуп кадный камгалаарынга конгуг ажыктыг чаа чүүл болган.

Г. КРАСНОГОР,
СЭТА-ның корр.

ЧАЛГААРАНЧЫЫН!

Узун дурттуг чай-даа келген. Хостуг шактар мырнай эндерик. Чүгле дыштанып хүннерде база эвес аан. Ажыл шагының соонда сүт дыка орайтааже чедир хүн ажар эвес. Кызылчылар культурамна болгаш дыштанылганын парыгынче шүжүүптар. Ында кижи бүрүзүнүң дыштанылгазы бир янзы: балыктаар кижилер сыырткыштар турдуп алган сеп эрлинде, чамдыктары бильярд ойнаар, аныяктарның барыптар черн хей. А мен ышкаш пенсионер кижинин баар-бээр черн саныг.

Мен база паркка бол-а чеде бээр мен. Эш-өөрүм аңаа ынап ужуражып келирлер. «Демисежи каалтар бис бе?» деп айтырарлар. Моон мурнунда шыдыраалап чорааныывыс залга келир бис. Улуг кара шоога астына бергеп турар. Эжинде «Хаак бааазы» деп бижиктиг. Кыжын-даа, чайын-даа ыглыг чарлал оон ыравас. Чайын база хаактаар чүве-дир аа деп бодай бергилээр сен. Дээп чадап, ойзу-кыйзы алап турган канчаар, эш Мергелдей. Моон мурнунда набысылалдың парыгынга шыдыраалар эзл турду. Аңаа хөглүг аажок. Аңаа колдуунда пенсионерлер чыглып, орайга чедир шыдыраалап турдувус. Оон соонда аңаа төлевирлиг черни ажыктан. Ол ырыңай үүдден дора. Чамдыкта ажылдаар, ажылдавас, ойнакчылар-даа ховар. Бир эвес шыдыраа хөлүн, шакты бергеш, өртектиг кылыр болза, инда битай чүве чок. Чүгле эки организастазары негеттиниер.

Ийе, харын, Мергелдей, маңаа төлевирлиг шыдыраа өрээлин ажытса деп сананал киирип олур мен. Паркның администрациязы моону эки өөренип көөрү күзенчиг. Чүгле орулга киирип алырын бодавайн, чоинуң дыштанылгазынга эптиг чүүлдерни түргүзүп-даа келдивис. Харын-даа чок. Чүгле бодумнуң эвес. «Демисежи каалтар бис бе!» деп келир эш-өөрүмнүң саналы-биле чагаа бижип олур мен.

Чамдык өөрелерим паркче барбастаан. «Шыдыраа ойнаар чер чок. чалгаарантыг-дыр» дижирлер.

П. БИЧЕ-КЫС,
хайынын болгаш пүт-ажылдың хоочуну.

ҮГЛЕП КЭЭР

Хүндүлүг Мергелдей! Бистиң Хадыя суурга келгеннер экилее болду. Суурнуң ол-бо кудумчуларында өөрөөр болуп алган, чимзиниң чоруур черлик ыттарны эскердиниер ыйнаан. Чурттакчыларның хүүрүнде устав ёзугаар тудуп орар мал-магазы ол ышкаш өөр-өөр нескүлеп болза, кым-даа магадаар, ийик.

Чурттакчыларның чамдыктары ыттарын баглавас, мооргайларын сула салыпкан олурдулгаарын көрдүнер. Оваарымчалыг болгаш харын-даа мыртпаанныңар ол-дур. Суурда ытка изыртпкан кижилер бензин бар. Чамдык эт-бүлеминг хей, ешкүүүн-даа тудуп чиген таварылга тургулаан. Шынаала, черлик ыт кудумчуларга улуг, биче чонга, суурнуң чиитя чадагайжыдылганнга дыка багай салдарлыг дээрзин бодунар бүүрединиер, Мергелдей.

Артык ыттарны үүрткаар, эзлиг ыттарны ветеринарныг чүрүм ёзугаар тудар, биглаар талазы-биле айтырыгны Хадыя кодээ Советинин күүсөөн даргазы хөлүа алырын сизерге азаады бе, Мергелдей? Оон соңуу ажыл-херекке дарый боттаныр боор даарыңге чурттакчылар бүүрүп артывыс.

С. ДАҢГАА.
Бии-Хем район.

Иштии-Хемниң «аарыглары»

ОРУКТА КИЖИЛЕР

Амыдырал хөй талалыг болгаш кижилериниң негелеехереглелдери янзы-бүрү. Оларны хандырарны деэш черчерде сагыш салышкыны, ужжеминишкин кандыг болурундан амыдыралчы айтырыгларның шинтпирлеттинери хамаарыжыр. Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозунуң салбыры болур Иштии-Хем суурда чылдан чылче шинтпирластинмейн келген айтырыглар хөй. Чижээ, суурнуң улуг, бичии назылыг чурттакчылары кандыг-даа ажыл-херек аайы-биле Арыг-Узуу, Шагаан-Арыг, Кызыл баар деэш түрээр. Орук аайлап машина таварышпас болза, Иштии-Хемниң чурттакчылары ёзулуг-ла аян-чорукчулар болу бээр. Уруг-дарының эдертикеш, аар-саар орук чүүлүн чүктээш, улуг аргыжыла орууже он километр черже карак ажыт кыдаштажыпкан.

Шагаан-Арыг автотранспорт будүргүлгезинин автобузу кыжын бир кезек маңнаап, ала хөрлыг частан тура мынчага чедир мнаар чамгыс-даа катап барбаан. Аңаа идегевестээн чурттакчылар улуг орукка үнүп кээрге, оларны кым ылыр боор, машинаар азайдедир карааладып эртип-ле турар. Ол орукка мыдай-бээр эрткен машина, автобустар доскан кижилер аштап-сыкасап, ажы-төлүү ыглажып, хол кедүүп, сарыг хүнүү бадыр түргап, чамдыкта дедир суурунче шаг-шиилек чок калгыптарлар. Анс хүн болза, оларның эскимээ кежик. Хатчаастыг, шуурганныг, соок хүннерде оларга дыка-ла хилиичеттир. Арыг-Узуу биле Ак-Туруг оруунуң Иштии-Хемче чарлып чорупкан черинге үгек түргай болза, улуска чаглак-даа болур ийик. Кыжын, чазын, күзүн орукка маңаан кижилер чаштап, эрги дугуйлар эрттедип, чылыгаан орарын көөрге, көөргенчиг-ле.

Иштии-Хем баар орук бо май, июнь айларда шуут хурлат. Автобус эрте ялбас, кадалып каар чер чок. Оң хирезинде ынаар автобусту чүге чоруппайн турарыл?

ХЛЕБ ХЕРЕК

Иштии-Хемде хлеб чок дээр болза, бүзүрээр силер бе? Чамдык кижилер аңаа бүзүревес боор. Чүге дээрге совхоз төвү Арыг-Узуунде тергиин эки хлебни четчир кылдыр быжырып турар болгай. А херек кырында көөр болза, чурттакчылар хлеб келирге хары утка бешалады чедир шоодайлаштар. Курлавырлай хөйүү чамдык улус алгаш баарга артканнарынга чедишпейн баар, чугаа-соот үнер. Бо дээш кымны буруудадып болуруул?

БАШКЫЛАР КАЯА ЧУРТТААРЫЛ?

Аныяктарның өөредилге, кажизидилгези, школэ реформазының боттанышкынын дээш кол харыысалгалыг кижилер — башкылар. Ынчангаш оларның амыдырал-чурталгазының, ат-алдарының дугайында сагыш салышкыны — чүгүлэ айтырыгларның бирээзи. Ол хирезе Иштии-Хем суурда чамдык башкылар тускай чурттаар бажың-балгат чок, өске улус бажыңнарында кады олурар. Ындыг байдалда башкыга чедиишкин ажылдаарынга, кичээлдерге белеткенирине, дыштанырынга тазырымчалыг байдал чок болуру билдингир. Ам келир өөредилге чылында 4—5 башкыга бажың херек. Олар каяа чурттаарыл? Бажың-биле хандырбас черже кым ынап баарыл? Кедээ Совет күүскому, совхоз директизиязы башкыларны бодап турар бе?

Х. ОЙДАН-ООЛ.

АГААР

Республикага өскерилп каан турар агаар болур. Чамдык черлерге биче чаңстаар. Хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25 градус чылыыр.

Кызылга чаңс чагбас. Соңгу-барыын чүк улуг хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне 10—12, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Киносборник» 11.20, «Тройной прыжок «Пантеры» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 10.30, «По законам военного времени» 12.00, «Соседние с небес» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотые рога» 9.30, 11.10, 15.10, «Мишка, Серега и я» 13.10, «Грог» 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Варвара краса, длинная коса» 10.00, «Новые амазонки» 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Операция «Скрипичный футляр» 14.00, «Кин-дза-дза» 15.40, 18.20 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Город мастеров» 12.00, «Иди и смотри» 13.30 «Тайный посол» 16.10 шактарда.

АРТИСТ БОЛУР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

1987—1988 өөредилге чылында Кызылдың уран чүүл училищези «Шин артизинин» салбырынга тыва сургуулдарны хүлээп алыр. Анаа ортумак школаның бо чылгы сески класын доозаанар кирер.

Өөредилгенин хуусаазы 3 чыл. Киирериниң экзаменнерни 1987 чылдың июль 2, 3-те Хөгжүм-шии театрынга 10 шакта эгелээр.

Телефоннар: 2-11-27, 2-35-88, 2-17-79.

ИЮНЬ 22
БИРГИ ПРОГРАММА
• МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ут». 8.15 — Бүт Сөмбүүнүң допчулалы. 9.00 — «Валерий Чкалов» Уран-чечен фильм. 10.25 — Концерт. 10.55—11.00 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Орус чугаа. 16.45 — «Делегаттар» Док. фильмнин баштайгы көргүзүү. 17.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Юрист (бляи) ойнаар. 17.30 — Амгы делегей болгаш ажылчын шинчээшкини. 18.00 — «Пионерия». Киножурнал. 18.15 — СЭКП ТК-ның Племумунга утказтыр. «Чаа тенчадада». 18.45 — Бегүн делегейде. 19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Москвитина ойнаар (эрфа). 19.10 — ТТ-ний экранында бир дугаар. «Өрү көдүрлүүшкүүн». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — Бүт Сөмбүүнүң допчулалы. 22.20 — «Силерге, хоочумнар» Музыкалыг программа. 23.20 — Бегүн делегейде. 23.35—00.45 — В. Токарева. «Дээр биле чер аразында». Телешин.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — УССР-ниң улустуң артизи Гизелла Цицола ырлаар. 8.50 — Док. телефильмнин баштайгы көргүзүү. Ажылчы чоннарның хостуг үезинде солуп дыштанырынын дугайында. 9.15 — И. Уткинниң болгаш Д. Алтаузенниң поэзизи. 9.55 — Итали дыл. 10.25 — «Чүгле чакпас кэтап өөр». Уран-чечен телефильм. 11.40 — «Адыр, шүве!» Мультфильм. 1—4 үндүрүлгелери. 12.20—13.40 — «Партизанның уругдары». Уран-чечен фильм. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Ажык чагаа». «Совет хоолйу херээжен кижиниң ажылын шинчээдикини. 18.00 — «Пионерия». Киножурнал. 18.15 — СЭКП ТК-ның Племумунга утказтыр. «Чаа тенчадада». 18.45 — Бегүн делегейде. 19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Москвитина ойнаар (эрфа). 19.10 — ТТ-ний экранында бир дугаар. «Өрү көдүрлүүшкүүн». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — Бүт Сөмбүүнүң допчулалы. 22.20 — «Силерге, хоочумнар» Музыкалыг программа. 23.20 — Бегүн делегейде. 23.35—00.45 — В. Токарева. «Дээр биле чер аразында». Телешин.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — УССР-ниң улустуң артизи Гизелла Цицола ырлаар. 8.50 — Док. телефильмнин баштайгы көргүзүү. Ажылчы чоннарның хостуг үезинде солуп дыштанырынын дугайында. 9.15 — И. Уткинниң болгаш Д. Алтаузенниң поэзизи. 9.55 — Итали дыл. 10.25 — «Чүгле чакпас кэтап өөр». Уран-чечен телефильм. 11.40 — «Адыр, шүве!» Мультфильм. 1—4 үндүрүлгелери. 12.20—13.40 — «Партизанның уругдары». Уран-чечен фильм. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Ажык чагаа». «Совет хоолйу херээжен кижиниң ажылын шинчээдикини. 18.00 — «Пионерия». Киножурнал. 18.15 — СЭКП ТК-ның Племумунга утказтыр. «Чаа тенчадада». 18.45 — Бегүн делегейде. 19.00 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Москвитина ойнаар (эрфа). 19.10 — ТТ-ний экранында бир дугаар. «Өрү көдүрлүүшкүүн». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — Бүт Сөмбүүнүң допчулалы. 22.20 — «Силерге, хоочумнар» Музыкалыг программа. 23.20 — Бегүн делегейде. 23.35—00.45 — В. Токарева. «Дээр биле чер аразында». Телешин.

Редакторлуң орлакчызы
К. К. САТ

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи ажылдаа болгаш үлетпүр киидистерниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет туругзуг киидистерниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, кежи ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуу келбейн баргаңга 2-32-75 телефоннче долгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чыдда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлаага амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Нөм үнүтрер чер, полиграфия болгаш ном салгынын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3531
ТС—00380.

Тувинская республиканская библиотека им. Ю. Рокотова

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 145 (13445) | 1987 чылдың июнь 23, вторник | 1925 чылда үлеэдилеттингеН | Өртээ 3 копеек

ДЕМОКРАТИЯ ДЭЭШ, ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН ДЭЭШ БҮГҮ ТЫВА БАДЫЛААН

Улус депутаттарының чер-чер Советтери бүгү-ле ажыл-херектериниң эң мурнуку одуруунда. Күш-ажылчы коллективтерге, массаларның эң калбак кезектеринге, эде тургустунуушкуннуң дөрт кирииккилеринге олар эң чоок турар. Күрүне политиказының бүгү судаларды Советтерге каттыжып, кижиниң эргежыктарын болгаш негелдемелерин олар көрүп, билип турар. Күш-ажылдың кижилериниң күзел-чүткүдүн Советтер илергейлеп, партияның үлүгээн алганы практиктиг ажыл-херектерин олар шимпирлеп турар.

Ынчангаш эрткен воскресеньеде бистиң республиканың ажылчы чону, бүгү чурттакчылары боттарының эрге-чагырга органнарынга төлээлерин сонгаан. Сонгулга комиссиялары мун-мун сонгукчулар-биле, хоорайларның, суурлар-ның ажылчыннары-биле, кодээнин тараажылары, малчыннары-биле, улусчу интеллигенция-биле уларашкан. Олар төлептиг оолдар, кыстарны улусчу эрге-чагырга органнарынче, улус судатарынче сонгууру-биле келген шинчилеринин көрүш-күзүн, ажыл-херээнин сеткил-сагыжын көргеннер.

Эрткен сонгулдалар бистиң республикага, шынап-ла,онзагай байдалга эртээнин чер-чердеги келген медээлерде дыннаткан. Ылангыя сонгулда мурнуунуң хуралдарынга кандидаттар-биле уларажылга үезинде болган чугаа ажык, ажыл-херээни болгаш амыдыралчы болган. Кандидаттарга чагырлар хөй янзы адырны хаара тудуп, кижилериин эде тургустунуушкуну, ятүргедээшкинин деткип турарын бадыткаан. Ылангыя Советтериниң харыысалгазын болгаш ролюн улам шинай бедидеп талазы-биле СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң доктаалында салдынган сорулгаларга хураддарның кирииккилерин доктааганнар.

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниг болгаш улус судатарынга сонгулдалар-ның бистиң районнарывыска болгаш доорайларывыска канчаар эрткенин бистиң корреспондентилеривис мынчаар дыннадып турар.

Кызыл хоорай

Найысылалга ыры шоор, хөлүг чугаалар, оюн-баштак эртеп дан бажында-ла ол-бо аргышкан машиналарның даажы-биле чаржалашкан. Эрткен воскресеньеде хоорай кажангызындан-даа эрте одунган. Байырлал ёзуу-биле шинчкаас кылдыр кеттингеН ажылчыннар, албан-хаакчылар, сургуулдар, студентилер эртенгиниң 6 шактан эгелеп сонгулда участоктарынче далажыпкан.

Хоорайның № 13 Чүлдүм сонгулда участогу. Кызылга 1932 чылдан бээр чурттап, амыдыралын эң бичии чаштар кижизидеринге бараалгадып. бүгү назынында ястыларге болгаш садиктерге ажылдап келген хоочун Анна Федоровна Иргит участоктуң сонгулда комиссиязының кежигүнеринге бир дугаар чедип, бюллетеньнерин алды. Чажыт бадылаашкын кабиназын дамчып эртеш, ол бюллетеньнерин хааржакче далаш чок суккан соонда, аңаа ужуражып, каш сөс солуштувус.

— Анна Федоровна, бо чылдагы сонгуллалар дугайында чүү чугаалап болур силер?

— Черле онзагай-дыр —деп, ол таваар харыылады.— Ёзулуг байырлал болду. Чүл дээрге бүгү чүвеге бөдүүн ишчилериң дөрт кирииглезин магадылаан-дыр. Ылангыя кандидаттар-биле ужуражымышкын үезинде болган чугаа эң ажык болган. Ам таа сукканым бюллетеньже хоорай Советтиниң депутадынга кандидат, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизи И. К. Гнездиловтуң ады бар. Муриунда болза кижилер танывыр эвес, ылангыя мен ажыл пенсионерлер ужур-дериил бадылаар чүве болгай. Бо удаада ыңдыг эвес болган. Ол дарганы бистиң бажыңывыс чанынга ужуражыры-биле чалап эккелген, кандидадынар бо-дур, ажыдап турар черибо, саналарынар чүл деп дөрт айтырган. Аңаа чугаа ажык болду, тудугуң шынарындан эгелээш хуусаазынга чедир айтырглар хөй болган. А трест эргелекчизи боду канчаар ажылдаар деп турарын база чажырбайн чугаалаан. Ынчангаш оңу улуг күзелдиим-биле сонгудум.

Хоорайның эске-даа сонгуда участоктарынга барып, хөй-хөй сонгукчулар-биле ужуражкаш, ол айтырыгны салгылаан бис. Хоочун-даа, аныяк-даа, эр-даа, херээжен-даа инжилериниң харыызы чакгыс сонгулда мурнуунуң кампаниязы ажыктыг эрткен, демократия дээш, тайбың дээш, эде тургустунуушкун дээш бадылап турар бис. Олар депутаттардан шимпирлиг хөлелиишкинилерни, идепкейлиг ажылды макап турар. Бо онза чугула кампания үезинде сонгукчуларның идепкейи бедээн дээрбин бурунгу хүн участоктарның ажылы көргүскен. Эртенгинин 7 шакта Политиктиг чырыдыышкын бажыңында тургускан № 12 участокка чедип бергеи бис. Комиссияның секретары Л. Т. Чигарская-биле ужуражкаш, таңдыда ады кирбээн сонгукчулар-биле оон беседазын дыннап ор бис. Стол кырында он ажыг билдириишкин чыдыр. Ажыл көрдүвүс. Кандыг-бир чылдагаандан ниити данзыда ады чок болган ийи-де хире кижиниң билдириишкинин көзүлдү, а ескелеринде чөптүг чылдагаавилеп ады кирбээн коданаа кижи бар. Аныяк оолдар Хомушку, Саяа, Даажымай олар чаа шериг албанындан халаашканы биженээш, бадылаарын чөптүзүрээрин дилээн болдулар. Ажыл ажыы-биле шалып сургакчылап-даа, өөредилге черлеринче экзамен дужаапдаа келгеивес бар. Бешик идепкейиниң бир бадыткалы бо эвеспе. Аңаа олурувуста бешин бир кижи чедип келди. «Даартадан эгелеп хоорайда чугула ажыл бар апаргаң, далаш келдим, ынчангаш мени бадылаашкынче киирип көрүңер, паспортум бо» деп карчыйын үзеттинип. Комиссия секретарының айтырыгларына ол доп-чу харыылаап, чажыт бадылаашкын кабиназынче бюллетеньнерни алгаш, углапты.

Участоктарга хайнымышкыныг ыш байырлал шинчиниче холбашкан. Кайда-даа хөөжүм-музыка. Кижилер шуужуп-ла турар. Шак мынаар чоонуң төлептиг оолдары болгаш кыстары дээш боттарының бадылаашкынын кызылчылар бергеннер.

Барыын-Хемчик

Бурунгу хүн Барыын-Хемчик районунуң суурларынга хайнымышкыныг болган. Бистин республиканга шенелде кылдыр хөй мандаттыг округтарны бо районга тургускан. Девискээрниле кедээ, суур хоорай болгаш район Советтери бир барыын-хемчикчилер аңаа чоргаараалгын эргелиг. Ынчангаш сонгулда участоктарынче келгеминериң ядекелбедик болган.

Воскресеньеде районга ниитизи-биле 18 сонгулда участогу ажылдаан. Кызыл-Мажалыкта Тип № 1 сонгулда участогунга бадылаашкыннар келеп турда чеде берген бис. Комиссия даргазы Б. С. Майны сонгулда хүнү-биле чыылганнарга байыр чедирген болгаш бадылаашкынга киржиниче келгеннерни чалаан. Бир дугаарында «СЭКП-ниң түрээлеңинге 50 чыл» дээн хөрек демдээниң эдилекчизи, партия, совет ажылдарының хоочуну, персоналдыг пенсионер С. С. Монгуш биюллетеньнерин алгаш, чүве чугаалаан. Ол мынча дээн:

— Чонуун эң төлептиг оолдарын болгаш кыстарын бүгүн эрге-чагырга органнарынче сонгуп турар-дыр. Депутат бүрүзү, судья бүрүзү эде тургустукуушкунга төлептиг үүгүн киирзин деп чагыыр-дыр мен. Оон соонда сонгукчулар берген чагыларын бүрүн күүседир, девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедиринге боттуг салыышкынын киирииптирер хүлээлгелиг болгай, ол талазыбиле идепкейлиг болгурун дилээр-дир мен.

Сонгулдалар үезинде районга спортчу маргылдаалар, боттывынгыр ураа чүүл коллективтеринин концерттеря болган.

Ак-Довурак

Хоорайның хөй мандаттыг 14 сонгулда участогунга бадылаашкын, эске бүгү черлерде дег, эртенгинин 6 шакта эгелээн. Комиссия даргазы В. З. Харченко бадылаашкынның эгелээнин чарлаан, Күш-ажылдың Кызыл Тук, «Хүндүлелдик Демдээ» орденнериң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, дашты А. С. Күжүгетке сөс берген. Бистиң Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини, амгы салгалдың аас-кежиктиг кедир үезин, мөңге тайбың дээш бадылаашкынын ол берип турарын чугаалаан.

Ак-Довурак — хөй национальдыг чурттакчыларның хоорайы. Ону бадылаашкынның баштайгы минуталарында-ла өскериш болур. № 11 автобазаның чолаачызы орус Иннокентий Семенов, механизация эргелелиңде каңнакчы, мордва Юрий Иркаев, Алчурттуң Улуг дайынының киржиилелери, украин ас-буле А. К. биле Е. И. Галченколар, профтехучилищеде сургуул, башкир кыс М. Шакирова олар мурнай бадылаавинар.

Бо чылдагы сонгулдаларга бир дугаар киржип турар 12 оолга, кыска участоктуң сонгулда комиссиялары байыр чедирген болгаш хүндүлел бижиктер тывыскан.

Сонгулдалар хоорайның эске-даа участоктарынга мындыг байырлыг байдалга эртеп. Бадылаашкыннар чоруп турар үеде Культура ордузунуң чанында танцы, оюн болган, стадионга футбол маргылдаалы эртеен. Кежээ көрүүлер «Самбажык» деп шинии сонгуурган көргеннер.

Чөөн-Хемчик

Районнуң ажыл-ишчилерэ улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш районнуң улус судунуң судьязының сонгулдаларга күш-ажылчы белектелиг уларашкан. Он хүн бадыктыг-Аксының, Сүүр-Даштың, Оттуттуң ишчилери, Чиг-Аксының, Кунлус-Чекеевиң, Кужурлуң малчыннары совет демократия ёзугаар боттарының үүнүн бергеннер.

Ол хүн районнуң чоңу төлептиг кижилерни — партия, совет ажылдакчыларын болгаш ажылчыннарны бир үнбиле бадылааннар.

Каа-Хем

— Бүгүн бадылаашкынымыны демократияның хамылаашкыны, ажык-чарлыг чоруктуң илерээшкини, эде тургустунуушкуниуң дүргедээшкининиң амыдыралга шалыпкын боттанышкыны дээш бериптур мен — деп, «Бүрен» совхозтуң саамчызы, СЭКП обкомунуң кежигүнү С. Ананды чугаалаан, бюллетеньнерни хааржакче суп тура, уламчылады:— Эде тургустунуушкун амыдыралывыстың бүгү талазынче кирген. Оон чаагай күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден көрүп болур. Совхозуустада-даа, ажылдап турарым фермада-даа хүн бүрү болуп турар ескеринишкиннерни эскерип турар болгаш бүгүн ону чоргаарал-биле чугаалап турар үүрүм ол. Сөөлгү үеде сүт-барван фермазының ажылчыннери чаа ёзуу-биле идепкейлиг ажылдап эгелээн. Бистиң коллектив сонгулдалар хүнүнге чедир бо чылдың бирги чартыында күрүнеге 445

(Уламчызы 2-ги арыында).

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

СЭКП обкомунуң бюрозу «Республиканың Юстиция министерствозунуң, Дээди судунуң болгаш адвокаттар коллегиязының кадрлар-биле ажылында улуг четпестер дугайында» айтырыгны көргеи.

Республиканың Юстиция министерствозу, Дээди суду болгаш адвокаттар коллегиязы кадрлар-биле ажылга улуг четпестерни болдурган дээрзин хүлээп алган доктаалда демделээн. Ол черлериниң удуртукчулары болгаш коллегиларының ажылдакчыларының сагыыга-чурумуун быжыглаары, албан-хүлээлгезин ылаптыг күүседири дээш оларның харыысалгазын бедидер, социалистиг хөйлу-дүрүмүн эң ышкыгышыз-биле сагыыр талазы-биле дээштиг хемчеглерин албайн келгеи. Суд болгаш адвокатура организациязында ажылдаар кижилериң сөөлгү үеде ханы өөренип көрбээнинден ацаа политика талазыбиле бышпаан, мөзу-шынары төлеп чок кижилер ажылдап турган. Олар Юстиция министерствозунуң, Дээди судтуң, адвокаттар коллегиязының удуртулгазының талазындан контроль чок, негелдези чавыс чоруун ажыглап алгаш арагалап, хээли ап, ажык-кончаа үндүрүп алыры-биле кижилер күтаал болгаш эске-даа чурум хамыдыышкынныарын кылып турганнар.

Эрге-дужаалыг ажылдаа, кем-херек үүлгеткеми дээш прокуратура организациязы үш улус судьязының, дөрт болчукчуга хамаарыштыр кеземче херээн оттурган. Ылангыя Кызыл хоорайның улус судунда болгаш юридиктиг консультациязында кадр ажылында дыка улуг четпестер, турган. Бо организацияларга коллективтин-биле арагалаар, суд херектерин оларга таарымчалыг кылдыр көөрүн күзээн кижилер-биле дугуржулга кылыр чоруктарның фактыларын, суд документилерни эдер, хээли алыр, ажык-кончаа үндүрүп алыры-биле кижилер күткүүр, социалистиг хөйлу-дүрүмниң эске-даа хамыдыышкынныарын кылыр чоруктар турган.

Юстиция министри турган, аң республиканың Дээди судунуң даргазы эш А. Д. Ховалыг суд болгаш адвокатура ажылдакчыларын шилип алырда эрежилел, харын-даа чамдыкта харыысалга чок чоруун көргүзүп, оларның профессионал болгаш моральполитиктиг шынарларын ханы өөренип көрбейи, кадр айтыгларын чамдыкта чаасказан шимпирлеп турган. Деңшидер дээн ажылдакчыларны коллективтин-биле чугаалашпайн келген.

Чамдык улус судьяларының болгаш болчукчуларның талазындан хөйлу үрээр, күш-ажылдың сагыыга-чурумун хамыдар чоруктарга Юстиция министерствозу принципиалдыг үнелел бербейн турган дээрзин дыннада илерткен. Министерствоның удуртукчуларының талазындан сударгай болгаш принципиалдыг эвес чоруктарның уламындан кара туразында ажылдашкынар, ол дээш хемчег хүлээтпес чоруктуң байдалы тургустугаан, а ындыг чорук чамдык ажылдакчыларның албан-дужаалы соорн ажылаар, эрге-чурум болгаш мораль нормаларын хамыдар чоруктарга чедирген.

Хөйлуларны ынчангы сагыыры дээш, кеземче болгаш хамаатты херектерин боттуубиле көөрү, кем-керек үүлгедир чоруктарны баш бурунгаар шиңаап, ынчангы доңгуда хүлээткен.

Кадрлар-биле кижизидилге ажылын көшкатканы, олардан негелдеп кудулатканы, партия болгаш күрүне чурумун хамаанды турда оны болдурбаазының хемчээн албаанны дээш адвокаттар коллегиязының президиумунуң даргазы эш З. Н. Валишиге СЭКП хоорайомунуң бюрозу учёт карточказынче киир бижиишаан, ынчангы доңгуда хүлээткеин обкомнуң бюрозу барымдаалаан.

Кадрлар-биле ажылда четпестерни дээш коммунист эш Р. В. Цыкановага партиниң ынчангы харыысалгазын СЭКП хоорайомунуң бюрозунуң ондаганын, а улус депутаттарының хоорай Совединиң оңу ажылындан хостаанын кичээнгейге алган.

Юстиция, суд болгаш адвокатура организациязының ажылын удуртуруда четпестер, оларның кадрларының ажылынга кошкак контроль дээш СЭКП обкомунуң бюрозу Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ч-Д. Б. Ондаргө, республиканың Министрлер Чөвүделиниң Даргазы эш В. Е. Серяковка, СЭКП обкомунуң административтиг органнар килдизиниң эргелекчизи эш Д. Б. Ондаргө айтыкан. Юстиция министерствозунуң, Дээди судтуң болгаш адвокаттар коллегиязының ажылынга кошкак методтарын олар доктамал аңгылаар, судтарда, адвокатурада болгаш юстициянның эске-даа албан черлеринде эде тургустунуушкуниуң канчаар боттанып турарын доктамал контрольлаар үүлүглеар.

Суд организацияларына политиктиг удуртулганы күштелдирери, оларның ажылынга эде тургустунуушкуниу хамдырарына, кадрларының харыысалгазын бедидиринге партия организацияларының ролюн көдүрери партияның Кызыл хооркомунга, райкомнарынга саналдаан. Суд болгаш адвокатура ажылдакчыларының ышнар составын болгаш кижизидилгезин экижидер талазы-биле доктамал сагыш сеыр. Улус судьяларынга, болчукчуларга политиктиг биилеи ышкан, мөзу-шынары төлептиг, болдуңуң профессионал белгелиин чайгылыш чок чорук-биле быжыглаан, төптүг чорук дээш ылап турарга кижилерни шилип алыры дээш ышкыны контрольлу тургузар херек.

Улус судтарының, адвокатураның болгаш эске-даа албан черлериниң ажылын күштелдирер талазы-биле практиктиг хемчеглерин боттанырарын Юстиция министерствозунуң, Дээди судтуң болгаш адвокаттар коллегиязының удуртукчулары эшнер Ю. П. Слободчиков, А. Д. Ховалыг, З. Н. Валишиниг оларын негээн. Удуртулганы үредезиниң-биле экижилер, оларның ажылында четпестерни шимпирлиш-биле чайладыр. Болдуңуң албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг, харыысалгалыг күүседири, корум-чурумнуг, мөзу-шынары төлептиг болгуру дээш кадрларын негелдеп бүгү талалыг бедилер. Бо херекке шүгүмчүлелиин болгаш бот-шүгүмчүлелиниң ролюн дыка бедилер. Судка болгаш эске-даа албан-дужаалдарга ажылдаар кандидаттарның курлавырын тургузуп база шилип ап турар үеде ажык-чарлыг чорукту улам калбартыр, куш-ажылчы коллективтериниң чурттакчы чонуң саналдарын барымдаалаар.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗАР ДЭЭШ

БҮГҮ КҮШТУ МӨӨҢНЭЭР

Июнь 22-ниң медээзи-биле алырта, республиканың ажыл-агыйларны 1840 гектар шөлдүң тарымал болгаш чайгаар үнген сигенин кескем. (Эрткен чылдың июнь 19-ка чедир 1255 гектар шөлдүң тарымал болгаш чайгаар үнген сигенин кескен турган). Республикада тарымал болгаш чайгаар үнген сигенниң шөлү 190460 гектар, ол черлериниң чүгле 0,9 хуузу кестингеН.

Сигени кестингеН шөлдүң 892 гектарында хөй чылдыг тарымал сигеи. 846 гектар шөлдүң сигенин ажаал алган. Ниитизи-биле алырга, 601 тонна сиген ажаатты-ган. Ол дээрге планның чүгле 3,0 хуузудур. 107 тонна витаминниг сиген далганын бүдүргеи. Он АВМ витаминниг сиген далганын бүдүрүп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары 168, Тес-Хемниң —180, Кызыл районнуң совхозтары 120 тонна сигенни белеткеп алган. Сиген ажаал алдыктыны Бии-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик, Каа-Хем болгаш чамдык эске-даа районнарда оожум темпбиле чоруп турар. Мал чемнеринң белеткелин шапкымчыдары, ажаал ап турар чемнериниң шынарын чидирбелеи бо хүнөерде негеттинип турар.

Кодээниң ажыл-ишчилери! Мал чемниниң белеткелинге идепкейлиг киржиңнер.

ЧУРУКТАРДА: кодээ ажыл-агый техникумунда тургускан сонгулда участогунга бадылаар дээш келген аныяк сонгукчулар; күрүненнин Пятницкий аттыг академиктиг улусчу ниити ырының артистериниң хөгжүм-шин театрынга сонгукчуларга уран талантыларын бараалгаткан үези; бадылаар дээш келген сонгукчулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ДЕМОКРАТИЯ ДЭЭШ, ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН ДЭЭШ БҮГҮ ТЫВА БАДЫЛААН

(Төнчүү. Эгези 1-ги арыда).

тоона сүттү ажыр саткан. Бедик савалдыны түгле ийи-чаңгыс саанчылар эвес, а колдуунда шуптувус чедип ап турар бис. Кайда-даа корум-чурум экижээн, сагылга-чурум быжыккан, бот-идепкей бедээн.

Соңгукчу бүрүзү мурнакчы саанчы С. Ананды ышкаш шак мындыг чаагай күзээшкиннерлиг соңгулда участоктарынга кээп, бадылаашкынны берип турган. Чер-чер Советтериге болгаш улус судтарынга соңгулдалар Ка-Хем районга 17 участоктарга эки организастыг байдалга болуп эрткен Ылангыя Суг-Бажы, Эржей, Бай-Сют суурларның чурттакчылары бадылаашкынга идепкейлиг киржип, соңгулданы эрте-ле доозупкан.

Суур бүрүзүнүң чурттакчылары эң төлептиглерин улус депутаттарынга, судьязынга соңгуп алгылаан. Олар ажылчы чонуң күзел-чүткүлдерин, сорулгаларын шинтирлээрине төлептиг салыышкынны киирер.

Бай-Тайга

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус судьяларының соңгулдаларынга Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужурашкан. Күргүмеге сүт, дүк, эт садарының чартык чыл онаалдаларын чедишкиннер күүседип турар. Малдың чаш төлүн камгалап алырының талазы-биле совхозтар эрткен чылын дээре көргүзүглерин чедип алган. Ылангыя «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары Улуг Октябрьның 70 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орарлар.

Районнуң девискээринде сес соңгулда участогуң тургускан, июнь 21-ниң хүнүнде эртенгиниң алды шак четиргеңде-ле аңаа хоочун болгаш аныяк соңгукчулар чыглып келген.

Бадылаашкыны эгелээн. Тээлиниң соңгулда участогунга «Тээль» совхозтуң мурнакчы чолаачызы комсомолчу Андрей Алдын-оол бюллетеньин алган, үрнага чоокшулап келген, мынча дээн:

— Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың делегейге тайбыны камгалаар дээш чорудуп турар дашпыкы политиказын сеткилиниң хамыдан түүлдүгүнүң деткип, Чер кырынга быжыг тайбын дээш бадылаашкынны берип тур мен.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики база дашпыкы политиказын түүлдүгүнүң деткээн, боттарының ажылын үениң негелдемелеринге дүүштүр эде тургузар, чаа ёдуу-биле ажылдарын илередип чүтаалаан хоочун болгаш аныяк соңгукчулер участок бүрүзүнде эвээш эвес болган.

Хүндүскүнүң 11 шакта Ээр-Хавак кодээ Советиниң девискээринде соңгукчулары районда бир дугаарында бадылаашкынны доозкан.

Районнуң суурларынга соңгулда хүнүнге тураскаадыкан концерттер, спортчу маргылдаалар эрткен.

Бай-Тайга районга улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус судьяларынга соңгулдалар организастыг бедик деңгелге эрткен.

Тес-Хем

— Чырык чер кырынга 75 чыл дургузунда чурттап келдим. Ол үениң бир кезиинде соңгулда деп чүве турбаан, соңгуур эрге биске түгле Совет Эвилелиниң каттышканындыс соонда келген. Ам кайгамчык бүрүңгаарлаашкынны болгаш хөгжүлдени көрүп чор мен. Ажы-төл, бистиң салгакчыларывыс, аас-кежиктиг болгаш тайбың чурттазын дээш бадылаашкынымны бердим.

Самагалдайның соңгулда участогунга күш-ажылдың хоочуну, пенсионер Семён Начыйович Самданның бо чугаазы соңгукчуларның хей-аъдын кедүргеп. Оон дараазында он сес харлыг школачы Володя Хураган аас-кежиктиг келир ге, ядролуг дайын чок амыдырал дээш бадылаашкынны берген.

Тес-Хем районнуң девискээринге соңгулдалар организастыг болгаш бедик деңгелге эрткен. Шупту беш муң кире соңгукчулар бадылаашкынны чаңгыс кижи дег бергеннер. Оларның соңгаан депутаттары районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинниң даараныкчызы Тамара Намзырай, «О. Шынаа» совхозтуң хойжузу Одекей Кызыл-Уруг мшкаш мурнакчылар болган.

Бадылаашкынны О. Шынаа, Берт-Дат соңгулда участокта-ры баштай дооскан. Чоп соңгулданы кааа-даа кодүргүүшкүнүүт, омак-хөглүг болгаш хей-аъттыг эрттиргеп. Чер болганга оюн-тоглаа, концерт болгаш спортчу маргылдаалар болгулаан. Байырлал орай кежээге чедир үлэмчылаан.

Таңды

Эрткен улуг-хүндө демократияның, ажык-чарлыг форуктуң байдалынга. Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг утказуруунуң байдалынга эрткен соңгулдаларга таңдыжылар боттарының бадылаашкынын идепкейлиг бергеннер. Районнуң соңгулда участокта-рынга соңгулдалар бедик деңгелге эрткен. Соңгукчуларның кижи бүрүзү бюллетеньин алган, бадылаашкын кабиназын таварыштыр эртип турганнар.

Кочетов соңгулда участогунга Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиг Демдээ» орденниң эдилекчизи, 1913 чылда төрүттүнген ам персоналдыг пенсионер Б. Ч. Оюн, Владимировка соңгулда участогунга күш-ажылдың хоочуну, 1915 чылда төрүттүнген Я. Е. Тупиков олар эртен хамыкты мурнай кээп, бадылап тура, чаа соңгуттуруп турар депутаттар чонуң идегелин бедик харыысалга-биле бүүдүредир дээш бүгү күжүн харам чокка бээрни күзээнер. Соңгулдаларга бир-ле дугаар киржип турар оңгу классчы Урана Мейдот тайбың болгаш совет улустуң аас-кежиин дээш бадылап турарын чугаалаан.

Элегес кодээ Советтиң Хаак болгаш Чаа-Кежиг, Балгазын кодээ Советтиң Кызыл-Арыг, Межегей, Хову-Аксы кодээ, суур Советтериниң соңгулда участоктары соңгулдаларны организастыг эрттирип, бадылаашкыннарын дүүш четпээнде-ле доосканнар.

Ол хүн районнуң соңгулда участоктарынга агитбригадаларның концерттерин, киноларын көргүзүп, буфеттерин организастаан.

Эрзин

Алёна бодунуң төрүттүнген хүнүнде дак бажында турган. Оон дораан-на соңгулда участогунче чорупкан. Чайгы хүнүнүң чылыг херелдери, эртенги салгын болгаш эрткен-дүшкен кижилериниң байырлаачыг байдалы он сес харлап турар кыстың өөрүшкүүнүн улам кедүргеп:

— Төрээн чурттуунуң чырыткылыг келир үеэн дээш, делегейге мөңге тайбың дээш, ядролуг халапты болдурбас дээш, аас-кежиктиг чалыы нам дээш бадылап тур мен.

Эрзин ортумак школазының оңгу класстың өөреникчизи Алёна Дондук назынының иштинде баштайгы соңгулдазында бюллетеньерин ынаар сөстер-биле урнаже сукпан. Аңаа чыыган соңгукчулар шупту ол бүлинниг- сестерниң аңыдыралга боттарынырын-га боттарының үүнү кадып, бадылаашкынын чаңгыс кижи дег бергеннер.

Мөреннің соңгулда участогунуң соңгукчулары бадылаашкынны Эрзин районга бир дугаарында доосканы эртенгиниң тос шакка чедир бүгү соңгукчулар чүс хуу бадылаапкан. Соңгулда районнуң өске черлерине— Үнегетинниң тараажыларынга, Төре-Хөлдүн хойжуларынга, Чөөгейниң чылгычыларынга болгаш Тарлашкынның тевежиларинге — база организастыг болгаш бедик көдүрүүшкүнүнүң байдалынга эрткен.

Өвүр

Чер-чер Советтериниң бо соңгулдазары калбак демократияның алаа-биле эрткен. Районнуң кодээ ажыл-агыйының бүдүрүлге, албан черлериниң эң-не төлептиглери дээш чоп бадылаан.

Түс-түс черлерде соңгулда участоктары белеткел ажылдарын бан үдур багай эвес чоруткан. Соңгукчулар эртен дан бажында чыглып кээп, депутаттарның кандидатуралары дешпилиге үезинде боттарының шилип алганы кижилери дээш бир деминг үүнү бергеннер.

Соңгулдалар үезинде организас-массалыг хемчегларын база хөй-биле чоруткан. Район төвүнге болгаш суурларга сезыг ярмаркаларын организастаан. Торгалыг. Саглы суурларга соңгулдалар хүнүнде янзы-бүрү спортчу оюнар база болгулаан.

Соңгулдага ниитизи-биле 3746 кижи киржир турган. Чылдагаан чокка соңгулдага кириштейн барган соңгукчу чок. Район Советиниге 90, кодээ Советтерге 140 депутат дээш бадылаашкын демократияның чаа байдалынга, бедик политиктиг деңгелге эрткен.

Сүт-Хөл

«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери Тыва АССР-ниң улус депутаттарының «Өөрбити чыжжының чер-чер Советтериниң депутаттарынга болгаш РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус судьяларынга кандидатгар дээш бадылаашкынга, районнуң бүгү ажылчы чонубиле бир дөмей, идепкейлиг киришкен.

Совхоз малдан алыр продуктуларны күргүмеге садарын июнь 1-ге чедир мынчаар күүседкен: эттиг 77,6, сүттүг 77,5 хуу чедиргеп, районнуң өске ажыл-агыйларын мурнап турар. Соңгулдалар хүнүнде ажыл-агыйның малчыннары болгаш хову ажылдыглары соңгулда участогунга сеткил-хөөнүүт, омак-сергек келгеш, юбилейлиг чылдың планның онаалдаларын хуусазындан эрте долдур күүседикпи база катап аазааннар.

Карл Маркс аттыг совхозтуң Сесеге бот-оруглга-чарыглыг хову-трактор бригадазынга часкы хову ажылдарынга эң идепкейлиг киришкен хоочун механизаторлар Бичиниик Иргит, Дадар-оол Сат болгаш ажыл-агыйның оон-даа өске мурнакчылары бюллетеньерин ынаар-ле доозупканнар.

Районнуң суурларынга соңгулда хүнүнге тураскаадыкан концерттер, спортчу маргылдаалар эрткен.

Бай-Тайга районга улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болгаш улус судьяларының соңгулдаларынга Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужурашкан. Күргүмеге сүт, дүк, эт садарының чартык чыл онаалдаларын чедишкиннер күүседип турар. Малдың чаш төлүн камгалап алырының талазы-биле совхозтар эрткен чылын дээре көргүзүглерин чедип алган. Ылангыя «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары Улуг Октябрьның 70 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп орарлар.

Районнуң девискээринде сес соңгулда участогуң тургускан, июнь 21-ниң хүнүнде эртенгиниң алды шак четиргеңде-ле аңаа хоочун болгаш аныяк соңгукчулар чыглып келген.

Бадылаашкыны эгелээн. Тээлиниң соңгулда участогунга «Тээль» совхозтуң мурнакчы чолаачызы комсомолчу Андрей Алдын-оол бюллетеньин алган, үрнага чоокшулап келген, мынча дээн:

— Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың делегейге тайбыны камгалаар дээш чорудуп турар дашпыкы политиказын сеткилиниң хамыдан түүлдүгүнүң деткип, Чер кырынга быжыг тайбын дээш бадылаашкынны берип тур мен.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың иштики база дашпыкы политиказын түүлдүгүнүң деткээн, боттарының ажылын үениң негелдемелеринге дүүштүр эде тургузар, чаа ёдуу-биле ажылдарын илередип чүтаалаан хоочун болгаш аныяк соңгукчулер участок бүрүзүнде эвээш эвес болган.

Хүндүскүнүң 11 шакта Ээр-Хавак кодээ Советиниң девискээринде соңгукчулары районда бир дугаарында бадылаашкынны доозкан

Чаңгыс аай политхүн

ЧОН-БИЛЕ СҮМЕЛЕЖИР

Республикага чаңгыс аай политхүннерни эрттиреринің чүрүмүн чаартканымдан бээр оон дээштин бедээн. Политхүннер ам удуртукчу кадрларның чон-биле дорт харылзажырымын, хүнүң өйү келген чүгула айтырыгларын дүргеп, чептүт шимтирлээринни эптиг аргазы болуп берген. Ам-ниңир аргаға түрүп алган шак-шагы-биле лекция номчуп оону чаңгыс аай политхүн эрттирген кылдыр санап каар үе эрткен. СЭКП-ниң XXVII съездиниңиң салган сорулгаларының эдүүштүр чаңгыс аай политхүнниң темазы тодаргай ажыл-херектер-биле холбаалыг эпларган.

Апрельде болуп эрткен политхүнге СЭКП обкомунуң V пленумунуң түннелдеринге хамаарыштыр районнарда партия организацияларының бүгү коммунистериң мүрнүнда турар сорулгаларын дүгайын чүгаалашкан. Алдаа нинтизи-биле 62126 кижи киришкен. Оларның мүрнүнга 449 партия, совет, профэвилел ажылдакчылары, 220 ажыг ажыл-агый удуртукчулары үнүп, демократчы ёзу-биле амыдыралчы ажык чүгазыны кылган. Оон түнелинде 447 сайгалы ажылчы чон кадрлар айтырыгларга хамаарыштыр сөглан. Оларның 130 хирезин ол-ла хүн шимтирлептер арганыг болган. Артыкан чеден ажыг айтырыг майда болган политхүнге чедир чогуур харынны алган.

Майда болуп эрткен политхүннүң темазы ажы-ажыг: бо удазда партия комитеттери боттарының тургузуп алганы план-графигни ёзугаар эрттиргей. Чижээ, Сүт-Хөл районга оны ажык чагап хүнү-биле холбаштырып, Өвүр районга кыргылда кампаниязынга хамаарыштыр эрттирген. Ынчангаш өвүржүлер кыргылда пунктуларында агрегаттарның белем эвезин чөптүү-биле шүгүмчүлеп, ону дүргеп шимтирлеп бээр негелдени салган. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны ол талазы-биле дарый хемчеглерни ап чоруткан. Кызыл хоорайның чурттакчылары чамдык кудумчуларда, микрорайонларда электри четкилерниинн багай ажылдан турарын шүгүмчүлээн. Ону экижериниң хемчеглери алдынган. Ындыг хевирлиг социал-экономиктиг хөгжүлдезинге хамаарыштыр айтырыг-харыны кылдыр азы келир политхүнүң айтырыынга хамаарыштыр баш үдур анкетаны чорудуп турган, солуун айтырыгларны чоп көдүрүп болбас деп. Политхүн дээрге лекция дыңнаар хүн эвес, а кижилериң ажыл, амыдыралын, күзел-сорулгазы-биле холбашкан, хүнүң тодаргай ажыл-херектериңе углаган доктаамал ажылдың база бир хевирл дээрзин сагындырары артык эвес.

Эде тургустуиуушкуиниң кол үжүр-утказы — кижилерже сагыш салыры, оларның негелде-хереглелдериниге, ажылынгинге дыңнангыр болуру. Чаңгыс аай политхүн — чаңгыс хүнүң ажылы эвес. Ооч организастыг болган дээштиг чоруу чүгле ону эрттирип турар партия комитеттеринден эвес, а дыннакчыларның идепкейинден, оларның кылып, будүрүп турар ажылының, эртем-билиниң деңнелиндеп база хамаарыжыр. Министерстволардан, ведомстволардан удуртукчулар күш-ажылчы коллективтерге ховар кээп турар дугайында чемелээшкинни бо-ла дыңнаар бис. Ол черле чөптүг.

Шынап-ла, политхүнүң эрттирип турарывыста ам-даа чаңгыс аай эвес чоруктар бар. Чамдык партия комитеттери оон болуур үезин өскертир, чамдык удуртукчулар «чай чогунга» чылдак каккаш, ацаа киришпес шайкпе, оон үжүр-утказын чедир билбезиңден керекке албас чоруктар амдаа бар. Кызыл хоорайда «Тыва суг түзүү» трестиң № 2 АТБ-ниң болган өске-даа чамдык тудуг, транспорт, алдаи черлериниң, организацияларының удуртукчулары ындыг чылдагаанныр («чай чок», «бистиң ажылывыс эвес-тир» дээн чижектир) үжүрүндүн политхүннерде чоп-биле үжурашпайн турар. Ындыг хөөнер чамдык совхоз директорларында база бар.

Амгы үеде эртип турар политхүннериниң ажыктыг талазы —кандыг-бир чүгула айтырыгны чоп-биле сүмележип тургаш, дүргеп шимтирлээриниң аргаларын дем-биле дилеп тып турар апарганы. Ол үүн шимтирлеп шыдаваан айтырыгларның камчаар күүсеттиниң турарының дүгайын дараазында политхүнге дыңнадып турары — ажылдың үре-түнелдиг болурунга ыанг болуп турар.

Партияның сөлүн, оон салган сорулгаларын чоңга чедирип, оларны-биле дүгүржүп, сүмележип тургаш, оны амыдыралга дүргеп боттандыары — партия, совет, ажылагый организациларының удуртукчуларының бир чүгула сорулгазы.

Ш. КУУЛАР.

70

СУУРУМНУҢ МУЗЕЙИНГЕ ЧОРААШ

Төрээн черим Кочетово суурга хире-хире болгаш чеде бээр, суурумнуң хүн келген түдүм чаагайжып орарынга сагыш-сеткилимниң хамыдан өөрүп чоруур мен. Чүге дээрге төрээн Тывамның эртикен, амгы болгаш келир үелери-биле ханы харылзаалыг чер.

Кочетово суурда төөгүүнүң тураскаадыг музейин тургузарынга Тыва республиканың чурт-шинчилел музейиниң эртем ажылдакчылары: Клавдия Черненко, Елена Байкара, Алыш Дамдынчап, Моңгуш Кенин-Лопсан болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киришкеннер. Ам музейде Күшкаш Оюн, Александра Ойнарова, Кара-кыс Оюн база ол музейниң эртем ажылдакчызы Валентина Оюн олар эки ажылдап турарлар.

Валентина Оюн музейге келгеннерге каны уткалыг, билдингир таймылбырны кылып турар. Ооң таймылбырын дыңнаарга, хөй националдыг, ажыдуңма совет чуртка ханы мынакшыл ала чайгаар хайнып келир.

Кочетово суурга чеде бээрниге, Бай-Хаак ортумак школазының дөртүү класзының өөреникчилерп башкызы Клара Андреевна Санчай-биле кады төөгүүнүң музейин көрүп келген турлар. Бо удазада база оларны музейниң эртем ажылдакчызы В. Оюн эдертип алгаш, экспонат бүрүзүн көрүп чоруурлар. Оюн эдертип алгаш, экспонат бүрүзүн кончуг солуун кылдыр таймылбырлап чугаалап чорду.

Аныяк башкы Клара Санчай мени танып каан. Оюн ачазын таныыр, билир, кады ажылдап чораан мен. Андрей Санчай база күш-ажылдың хоочуму киижи.

Тывага парлалга ажылының хөгжүп келгенин көргүскен залга келгеш, Валентина Еизаковна мени ол чаштарның аразынче чалап аппаргаш, үжеп чылдар үезинден эгелээш, республика типографиязынга ажылдап келгенимниң дүгайын өөренникчилерге чугаалап бээримни диледи. Чугаалап бердим. Амгы салгалдың аразында парлалганың болгаш күш-ажылдың хоочуннары чурттап чоруур ллээрзинге ол бадыткал болду. Тываның ажылчын ангызының баштайгыларының аразынга 44 ажыг чыл дургузунга ажылдап келгенимни чугаалап бердим.

Кочетовода музейниң төөгүүнү шын болгаш солун кылдыр көргүзүп турарынга өөрдүм. Чаңгыс чижек. Кызылда республика типографиязының баштайгы директору, алыс черле Кочетово чурттуг Оюн Билчиир-оолдуң чуруун аскаш, тайылбырып берип каан. Төөгүүнүң ол музейин кылдырынга киришкен эртемденнерге, тудугжуларга, чурукчуларга өөрүп четтиргенин канчап илереппес боор.

Улуг Октябрьның 70 чылының байырлалынга уткуштур тыва чоңнуң шаандагы амыдыралын, Тыва чоңнуң хувис-каалының канчаар тиилээнин база Совет Тываның чедиишкиниерии сонуургап көөр дээш Кочетово суурга Кызылдан студентилер, сургуулдар, районнардан школачылар база партияның, революциянның күш-ажылдың хоочуннары будүрүлгениң мурнакчылары ырак хоорайлардан эртемденнер бо-ла кээр.

Музейниң аалчылар депте-ринде турескаадыг бижимелдер ков. Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну база ол чер чурттуг башкы чораан Сергей Ортуи-оол (ам Москвада чурттап орар) мындыг демдеглелди арттырган: «Эрте бурунгу шагда даштыкының, ыштикиниң аар-берге дарлалынга чораан Тываның арат чоңнуң тускай догуинап, күрүне кылдыр чарлаттыынган чери Элегестиң Сүт-Бажы —амгы Кочетово суурда музейни кончуг сонуургап көрдүм. Совхозтуң суурунуң сайзыралын эскерип, музейниң ажылы-биле танышкаш сагыш-сеткилим таалаи хаиы»

«Бистер, Улуг-Хем районнуң Ак-Тал ортумак школазының тоску класзының өөреникчилерни экскурсиялап чораш, музейниң эртем ажылдакчызы Валентина Еизаковна Оюнуи тайылбырлаашкыны-биле музейниң залдарында экспонаттарны улут сонуургал-биле көрүп, хөй, солуи, ажыктыг түүлдерни билип алдывыс. Шлаңгыя бирги залда Тываның 1922—1944 чылдарда хөгжүлдезии хөлчок сонуургадывыс. Улуу-биле четтирдивис. Школавыска баргаш, эш-өөрүүтске көргеи, билгеи түүлүүстүү чугаалап чедирер бис. В. Е. Оюнуң тайылбыры билдингир болгаш эртемге үидезилеттингеи-дир. Музейниң ажылдакчыларига улуг-улут чедиишкиниерии күзедивис» Класс башкызы О. Сумбаа, оон өөреникчилерп 16 «кижи аттарын салган.

Кочетовоиуң төөгү-революс-чу мемориалдыг музейин чүгле бистиң республикавыстың чурттакчылары эвес, бистиң чуртувустуң мрак-узак черлеринден — Даг-Алтай автономнуг областтан, Якут, Калмык АССР-лерден болгаш харында даштыкы чурттар МАР-ның ССРЭ-биле кожа аймактарындан, ГДР-ден экскурсантылар кээп көргүлээн.

Мемориалдыг комплекстиң ат-сураз алгып турарындан оон ажылдакчылары экскурсантылар-биле чорудар тайылбыр ажылын бистиң хөй националдыг Совет күрүневистиң төөгү-революсчу пропагандазының арга-хевирлеринден амгы үениң эде тургустуиуушкуиуиуң негелдеринге ёзугаар эде көрүп, партияның, революциянның, дайыиның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ажылчы чоиуң ужураажылгаларының идепкейлиг үткашыларын эжиидип турар. Оон ангыда, суурнуң агитквартираларынга тыва улустуң ыс чогаалының төөгү-революсчу темаларының, буруигу болгаш амгы культуразының национал чанчылдарының, оюн-тоглааларының дугайында тайылбыр ажылын чорудуп, солуи номчулгаларны, диспуттарны, ужураажылгаларны эрттирип турар.

Ол бүгү культура-массалыг ажылдарының организакчызы В. Е. Оюн— идепкейлиг хөй-ииитичи, ында көлээ Советтиң депутады, күүском кежигүнү. Бүгү төөгү-революсчу тураскаал комплекизииииң массаполитиктиг ажылын суурда өске хөй-ииитп организацияларының-биле кады ол сырый харылзаалыг чорудуп турар.

Кочетовода чурт-шинчилел музейни моон соңгаар-даа хөгжүдериниң дугайында. Тывага улусчу революсииының дугайында лекцияларны Тываның дыл, литература, төөгү, эртем-шинчилел институдуиуң директору, төөгү эртемнериниң доктору Ю. Л. Аранчын кылган.

Ынчалза-даа Тывага төөгү талазы-биле эргилделиг ужурдузалыг революсчу ыдыг демисеи боон турган Сүт-Бажы дээр амгы Кочетово суурнуң болгаш Межегей, Элегес хемнериниң уииармитга болуп тургудаи кадыг-дошкуи тудучушкуиларның, олариың мааидырларының дугайында чыгдынган материалдар музейде коичут эвээш. Оларны ам-даа хөйү-биле чыып, Улуг Октябрьның 70 чыл оюи таварыштыр делгеп көргүзери күзеиниг.

Кочетово суурга 1969 чылдан бээр республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң салбырын ажыктанынган бээр ээлээ үе эрткеи. Баштай зиаа бичии бажың турган, а ам ол будүш тураскаал-комплекс кылдыр 1981 чылдан эде тургуступ-гаи. Ам ында үш бажың бар. Чаа бажында ТАР-ның база совет үениң хөгжүлдезиин көргүскен улут, бичс делгелге зилдарын ажыктаи.

Ынчангаш Кочетово суурга болгаш оон чоон-дары тураскаалдыг чергериниң база республиканың төөгүзүнге амгы болгаш келир үезиигө хамаарышкан экспонаттарны, бижимел материалдарны моон соңгаар-даа улам байдыпы, оон идеи-политиктиг, коммунистиг кижизидилгелиг үткашыларын хаиылдыр, амгы үеиии негелдезиигө дүүштүү чурт-шинчилел музейин улам сайзырадыр, дериигии күзээр-дэр мен.

О. ДАНЧАЙ-ООЛ.
1941 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Сөөлгү чылдарда чехословак магазиннерже барааннарның орүү улуу-биле кызырылган. Иштики рынокка садар үжурлуг бүгү продукииның 43 хире үезүү амгы үеде складтар барбайн, бараанны белеткеп үндүрген черден магазиннерге чедип турар. Эрткен беш чылдың чылдарында дорт садарының хемчээли 16 хуу өскен. Бараанар садарының системазын чаартар талазы-биле бодап кылган система будүрүкчү биле садыг четкизиниң аразында харылзаалардың депшилгелиг хевирлерии иептередиргиге арганы берген. Магазиннер, садыгның улуг төптери будүрүлгелер-биле, көдээ ажыл-агый кооперативтери-биле дорт харылзааны тургузуп алган болгаш ажыл-агый керээзиниң үидезиннинге олардан продукцияны ап турарлар.

Аъш-чем бараанчары — ъзт болгаш ъзт кылыглары, сүт продуктулары, хлеб-булка кылыглары, чигир, суксун чаидырар чүүлдер, балык, ногаа болгаш фруктуларны садып алыкчыже ээ кыска оруктап барып турар. Херек кырында магазин бүрүзүидеп ол продукцияның садыкчызының азрезии билип ап болур. Амгы үеде эрте бижар ногааларны болгаш фруктуларны чыып алыр үе чоокшулап келгеи. Хөй магазиннер сад өстүрүкчүлериигө бодунуң дужуудуиуң артыкшылын дужаарын дилээн. Бажың чоогунда участоктарының ээлери-биле контрактация системазын магазиннерге-даа, сад өстүрүкчүлерииге-даа ажыктыг кылдыр тургускан. Садыг алыкчыларга таварымчалыг болуру билдингир: салыгда помидорларны, ногааларны, черешиияны, честек-каттысадыл турар болу берген.

ВАРШАВА. «Совет Эвилели — поляк фотомастерлериии объективииде» — ындыг темага конкурсту польша-совет пайырал иинтилелиниң кол башгаар чери болгаш ук иинтилелиниң Познаньда воевода башгаар чери чарлаан. Ону Улуг Октябрьның 70 чылыига тураскаатkан. ССРЭ-де амыдыралга поляк улустуң соиуургалы кончуг улуг. Чүгле турисчи путёвкалар-биле Москва, Ленинград, Россия Федерациязының өске хоорайларынге, а ол шыкаш эвилелдешкен республикаларже бо чылын 125 муң ажыг кижи келир. Он-он муң поляк эртемденнер, ажылчыннар, тараачыннар, культура болгаш уран чүүл ажылдакчылары Совет Эвилелинде төрелдешкек коллектитер-биле дорт харылзаалары тудуп турар. Ук конкурстуң тиилекчилерии өртектиг белектер-биле шиилээр, оон ыштииде олар ССРЭ-же аян-чорук кылып келир. Олар советполыша кады ажылдажылга дугайында фотографияның бүгү польша делгелгезиигө киржирлер.

БУДАПЕШТ. «ССРЭ-ге кылган» деп маркалыг пневматиктиг пос-таавы аргыыр станоктарның улут болуун Будапештиниң «Киштекс» фабриказының пехтеринде тургускан. Венгр пос-таавы аргыкчыларынга ол машиналарның бедик будүрүкчүлүү, камиялгалыы, продукцияның шынарының доктаамал чоруу таарымчалыг болуп турар.

Чаа дериг-херекселдиң дүзазы-биле будүрүлгеиин коллективи шынарның дээди категориялыг пестериниң ассортиментизин улуу-биле калбартыр. Ындыг пестерни даштыкы рыноктарда хөйү-биле садып ап турар. Бо чылын иинтизи-биле «Киштекс» совет болгаш чехословак будүрүлгеиин бедик будүрүкчүлүү 90 стаиогуи алыр.

БУХАРЕСТ. Румыниянын Брэиял хоорайында автомобильдер, мотоциклдер, чадагтергелер, а ол шыкаш сворттурисчи херекселдерии садар садыгның улуг комплекизи ажыттынган. Ол болза Бухарестиде болгаш Питештиде тускай магазиниериии соонда бодуиуң хемчээлиинин болгаш бараан саарылгазының талазы-биле үшкү магазин болур. Чаа комплексте автомобильдериң болгаш автотранспорт техниказының техииктиг хаидырылгазының талазы-биле мастерскаялар болгаш тускай өрээлдер бар.

(СЭТА).

АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫННАРЫ

БРЮССЕЛЬ. Бельгиияның күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының 24 шак иштииде ажыл соксадымышкыныиың түнелиинде чурттуң ажыл-херек амыдыралы соксаан. Профэвилелдериин кыйгырыы-биле 816 муң кижи ажылче үмээн. Бүгү чуртта күрүне албан черлериниң болгаш контораларының хөй кезии хагдынган, «Сабена» дээр бельги авиакомпаниязының хөй рейстерии солаан, радио болгаш телевидение боттарының программаларын өскертиен болгаш чүгле кыска информастыг дыңнадырларны дамчыткан. Хоорай болгаш хоорай чоогуунуң иинтилел транспортуиуң ажылдакчылары чүгле ээзии санныг метро воездилерии, трамвайларны, автобустарны болгаш электропоездилерии ажылдадып үндүрген. Антверпеи хоорайның порту ажылдавааи. Ол болза Европада хемчээлиниң талазы-биле ийнги порт. Нарысылатга күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының чыскаалы болган. Ажыл соксатканнар амыдырал байдалының кудулаанынга, бараанар өртээнин улгатканы-биле холбаштыр ажыл төлевирии белиидер дугайында күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының негелдезии күүседиринден чазактыг ойталаанынга удурланып, күш-ажылдың байдалын эжиидер болгаш ажылдаарынга магадылал дугайында ажылдакчыларның чегелдезии хандырарын негээн.

МАДРИД. Испаниянын банкыларының ажылдакчылары-ийн хоиуктуг ажыл соксадыышкынын чарлаан. Профэвилелдер төлевээлекчилериниң дыңнадып турары-биле алыр-га, "ажыл соксадыышкыныиың баштайгы хүнүиде ажылче 140 муң кижи үмээн. Олар ажыл төлевирии белиидерии болгаш ажыя неделязын кызырарын негээннер. Улуг чыскаалдар Мадридке, Валенсиига болгаш Барселоиага болгулаан. Ажыл соксатканнар бир эвес оларның негелдезии күүсетпес болза, ажыл соксадыышкыныи суббота сөииида чоруларын быжыы-биле шиитпирлеп алган.

(СЭТА).

МАВРИТАНИЯ

НУАКШОТ. Сахараның куруг ховузундан хаттың экелгеии карак чыдчырыктаар аа элезии Мавританиияның пайысылалының кудумчузун безин шыва алгаш баар. Оон соомда анда кээп турар журналистериниң чугаазы-биле алырга, оон шөлдери ай кырыиын хевирии сагындырып турар. Нуакшотчуларның болгаш хоорайның аалчыларының дужинде кыйыртканып чоруур элезин амгы үеииң Мавританиязының мурнуида турун турар эң чидиг айтырыгларын бирээзин сагындырып турар. КНО-нуң ялеткелии ёзугаар алырга, амгы үеде чурттуп девискээриниии 85 хуузу суг чок кургаг хову болуп берген. Сахара кончут дүргеи темпилер-биле чылда алды километр дүргеии-биле шавар халдаашкыныи үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТАРДА: Нуакшоттуң шөлдериниң бирээзи; мавр херээжеи.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТРЭ ОРГАНИЗАСТААН

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспоидентизи Николай Ореховтуң дамчыткаиы болза: бо чылдың май айда Фиджиге болгаи шериг эргиллезии АКШ-тың төп разведка эргелелиниң болгаш барыын үезлиг америк белүктериниң идепкейлиг киржилгези-биле организастап чоруткан. Ол дугайын ол сүлчээниң түнелиинде эрге-чагыргазындан дүжүрткеи ол чурттуң мурнуида премьер-министри чораан Тимочи Бавадра Вашингтонга яшиоиал клубка түве чугаалап тура медеглээн.

Фиджиге эргилдеия белеткээрииге америк элчин чериииң ажылдакчылары болгаш никарагуа контрастың дузазыбиле Ак бажыиның болгаш ТРЭ-ниң тургусканы чажыт «хуу» четкиниң удуртукчулары киришкеи. Эргилде будүүзүиде Фиджиге «Иран-контрас» операциянын киржикчилериниң бирээзи болгаш бүгү-делегейниң антикоммунистиг лигазының удуртукчуларының бирээзи халажылгада турар америк генерал Джои Синглауб чедип келгеи.

Сүлчээлекчилерге сап-хөө дузаламчызын «Ирангейтиге» киржип турган авантюрист Хашогги көргүскеи.

Фиджиден алган сөөлгү медээлерии барымдаалап тургаш, эргилде мурнуу чарынна Фиджиде америк элчин черииин ажылдакчылары оон политиктиг удурланыкчыларынга чүс-чүс муң долларны бергеинер деп, Баварда журналистерге дыкнаткан. Оон чугаазы-биле алырга, үйнээиге АКШ-тан болгаш Мурнуу Африка Республикадан боо-чепсектиг хөлөзиленикчилер дорту-биле киришкеи.

Бавазаның чугаазы-биле алырга, оон чазаа АКШ-ка таварышпас болган, чүге дээрге ядролуг чепсектиг америк шериг корабльдерии Фиджиниң порттарынче Чаа Зеландия мышкаш киреринн хорууи деп турган. Эргилде мурнуида Фиджиже КНО-нуң чанында АКШ-тың доктаамал төлөэлекчизи Вернон Уолтерс ужуп чедип келген болгаш ол хорутлавашкыныың күштүг болуп киреии чайладырын ораалашкан.

ХИМИКТИГ ЧЕПСЕК

ТОКИО. Кэмп-Хаисенде АКШ-тың далай чадаг шериглериниң баввазынга өөредилге үезинде япон алды тараачын карак чажы төгүлдүрер газ-биле хораннаигаи. Иэдэнма полигонга далай чадаг шериглериниң өөредилгезиниң үезинде ийи япон албан-хааикчылар хораннып бүдүмелдерге хораинангай. Бо айның баштайгы он хонуунуң иштинде ындыг дыиаадыглар Окинава ортулуктап база кээ турар.

«Акахата» солуунуң айтып турары-биле алырга, хораиаар бүдүмелдерии ажыглап турган, АКШ-тың далай чадаг шериниииң өөредилгелериниң идепкейжээни Окинавада объектилерии «девискээр мелилдежишкиниериниң» байдалында америк чепсектиг күштерии улам-на күштүү-биле ажыглаар деп турарын хереченлеп турар. Ол базаалар америк далай чадаг шериглериниң хоралакчы үнүүшкүиниерии боттандырып чорударынга даянып база болуп, өске чурттарның девискээриче халдап киреринге плацдарм болу берген. Япон ортулуктарда америк шериглериин туруп турары чүгле ол черииң чурттакчы чонунуң айыыл чок чоруунга кыжанып турар эвес, харын ол кавыда шериг талазы-биле дүшкүүрлүг чоруктуулам-на күштелдирип, өске чурттарга хамаарыштыр америк агрессиияның аймылын улгаттырып турар деп, япон коммунистериин солуун айтып турар.

Чуртка аймылдыг байдалдан үшеи-биле япон девискээрде шериг базаларын чок кылыры, япон-америк «аймыл чок чорук кереэзин» күш чок болдурары эргежок чугула деп, «Акахата» онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ДЫҢНАТКАН

ВАШИНГТОН. АКШ-ның ийи-чорук кылып келген Чадтың ёзу-чурумунуң баштыкы Хиссеи Хабре-биле президеит Рейган Ак бажыига ужурашкан. Хабре ацаа немелде шериг дузазын көргүзер дугайын президентиден дилээн. Ужуражышкын эрткеи соонда Ак бажыиның төлөэлекчизи Вашингтон Нажаменага шериг дузаламчызын бээр дугайында бодунуң программазын уламчылаар. Ол дузаны чылда-ла 35 миллион доллар-га доктаадып тургузар. АКШ-ка Хабреиии чедип келгеиии Вашингтоиның администрациязы Чад-биле кожа турар Ливияга удур чаа чөнгээлээшкиниерии кылырынга ажыглаан.

(СЭТА).

КЕМ-ХЕРЕК ҮҮЛГЕДИИ

БУЭНОС-АЙРЕС. СЭТА-ның корреспоидентизи Олег Колесииковтуң дамчыткаиы болза: Пиночеттиң чаа хаи төгүүшкүиииуг кем-херек үүлгедиишкиниң Латии Американың хөй-ииитизии араатзыиы өлүрүүшкүи деп адаан. Июи 15-тен 16-же дүне када Сантьягоиуң ииязы-бүрү районнарынга чажыт албан черлериниң агентилери 12 патриотту өлүргеи. Эрге-чагыргаларның албан аайы-биле «бодап турары-биле» алырга, олар шуптузу чажыт организацияның кежигүннери боол турган болгаш «аткылажыышкын» үезиидө өлгеииер. Ынчаязы-даа фактылар массаларның диктатурага удур хөделиишкиниерии базары-биле хаи төгүүшкүиииуг истеп сүрүүшкүиерии катап ажыглаар деп ёзу-чурумиуң эки бодап кылган хөделиишкиниң дугайын зеречилеп турар. Элээи каш патриоттарны бодап турап көрүп турган кижилер бар. Бир эвес бажыиларын бирээзиигө Пиночеттиң чажыт шагдаа черииин агентилери кедп кижиии өлүрүп каан турзииии дыиаткаиы-биле алырга, Вашингтон Нажаменага шериг дузаламчызын бээр дугайында бодунуң программазын уламчылаар. Ол дузаны чылда-ла 35 миллион доллар-га доктаадып тургузар. АКШ-ка Хабреиии чедип келгеиии Вашингтоиның администрациязы Чад-биле кожа турар Ливияга удур чаа чөнгээлээшкиниерии кылырынга ажыглаан.

(СЭТА).

СОКСАТКАН

ПЕКИН. Найысылалдың төп сан-хөө институдуиуң студентилериниң беш хүи иштиде кичээлге баарындан ойталап турганын соксадырын Пекиниин администрациязы биле студентилериин аразында чедип алдынган дугуржүлгә ёзугаар соксаткан. Институттуң девискээриидеи «культура революциязының» үезиидө тутканы таакпы фабриказын өскээр аппаарын негээниерии деткип, 600 ажыг студентилер киичээлге баарындан ойталаанзар. «Культура революциязының» үезиидө ол дээди өөредилге черии өске хөй дээди өөредилге черлери ышкаш херек кырында хаап каан турган.

Кылат төп парлалганын дыиадын турары-биле алырга, Пекиниин мэриниң оралакчызы Чжан Байфэ студентилер-биле ужуражышкынга келгеш, август айда фабрикаиың бүдүрүлгеии соксадырын, а бо чылдың төичүзүиге чедир оиу хоорайиың өске районнуи кежүрер ужурлуг.

Оон-биле кады институттуң удуртулгазы кичээлдерге баарындан ойталаан студентилериниң шын эвес хөделиишкиниин айыткан деп парлалгада демдеглээн.

«АЗИЯ ТӨВҮ» ШАҢНАЛ — ЭЭЛЕРИНДЕ

Хостуг хүрешке «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел маргылдаазының сөөлгү салыгларга дээш айыл-биле бирги-нийги черлер дээш нийлий спортчулар хүрешкеннер.

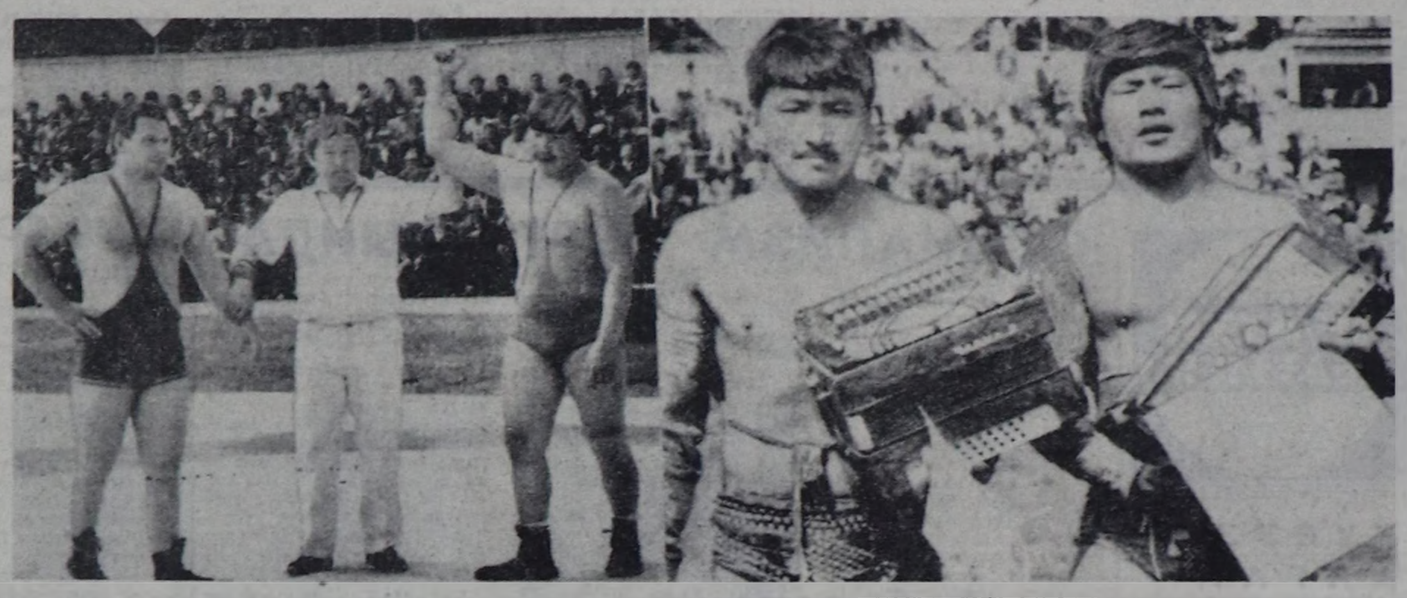
Чиик деңзилиг мөгелериниң аразынга чидиг демисел Тываның спортчулары Альберт Лишкин биле Эдуард Чусумаа оларның аразынга болган. Ол ийи аныяк мөге аргадуржулга талазы-биле ботботтарындан шоолуг ылгалбаздаа болза, оларның хүрежи кончуг капшагай болгаш дүргеп болган. Түнелинде Альберт эжиинден сан талазы-биле мурнай бергеш тиилээн. Бо маргылдаага хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери атты ол чедип алган. «Трудовые резервы» спорт нинтилелиниң мөгези, спорт мастери Станислав Оюн үшкү шаңналды чаалап алган. Маргылдааның негелдезин ёзугаар нийги черип эвлээн спортчу Э. Чусумаа база мастериң нормативин күүсеткен. Ынчангаш бо деңгиге Тывадан нийи спортчу чединишкиниг болган.

Бо маргылдаага Хакасияның мөгезин спорт мастери Юрий Мамышев (52 кг) сөөлгү салыгда мастерге кандидат Мерген Чыдымны 5:2 санга тиилеп алган, бирги черни эвлээн. Ю. Мамышев ук деңзиге Россия Федерациязында шыырак мөгелериниң бирээзинге саналып турар. «Трудовые резервы» спорт нинтилелиниң Төп чөвүлелиниң маргылдааларынга ол ийи удаа тиилээн, а ССРЭ-ниң бирги черни дээш хүрешке бешки черни алган. Кызылдың спортчузу Орлан Кыспай бо удаада чүгле үшкү шаңналды чаалап алыр аргалыг болган.

57 килограмм деңзилиг мөгелериниң аразынга Кызыл районда Баян-Кол суурда тренер Сэндаков Канчырының өөреникчизи Эдгар Чымба бирги черни эвлеп, спорт мастери атты чедип алган. Түнелел саныында кирип турар. Оон келген төлээлер «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаага багай эвес белеткелдиг келгеп. Оларның соруглазы база-ла өскелер-биле демеп: спортчу Красноярск крайның мөгелери чүгле ССРЭ-де эвес, харын делегейде мурнуку черни эвлеп турар спортчуларның

ЭРТКЕН ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Кыспай бо удаада чүгле үшкү шаңналды чаалап алыр аргалыг болган.

57 килограмм деңзилиг мөгелериниң аразынга Кызыл районда Баян-Кол суурда тренер Сэндаков Канчырының өөреникчизи Эдгар Чымба бирги черни эвлеп, спорт мастери атты чедип алган. Түнелел саныында кирип турар. Оон келген төлээлер «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаага багай эвес белеткелдиг келгеп. Оларның соруглазы база-ла өскелер-биле демеп: спортчу Красноярск крайның мөгелери чүгле ССРЭ-де эвес, харын делегейде мурнуку черни эвлеп турар спортчуларның саныында кирип турар. Оон келген төлээлер «Азия төвү» шаңнал дээш маргылдаага багай эвес белеткелдиг келгеп. Оларның соруглазы база-ла өскелер-биле демеп: спортчу мергежилиг бедидер, мастер атты чедип алыр болгаш улус спортче улам бурунгаарлап кирери. Бо адучыларывыстың аразындан Виктор Таскын (68 кг) биле оон чаңгыс командада эжи Владимир Блажнюк олар сөөлгү хүрешке ийилээн арткаш, бирги-нийги черни эвлээнер. Олар кайызы-даа спорт мастериниң нормативин күүсеткеннер. Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалының студентизи Радислав Наважап үшкү шаңналды чаалап алган.

Ынчангаш моон аар деңзилерге бистиң мөгелеривистен Александр Ойдуп (74 кг) биле Анатолий Уразовский (130 кг) олар кайызы-даа бодунуң деңзилериниге нийги черни туеттузунда эвлээш, ССРЭ-ниң спорт мастеря атты чедип алганнар.

Новосибирскиден Андрей Солопов (82 кг), Красноярскиден Игорь Майков (90 кг), Чита облазындан Александр Маизоев (100 кг), Смоленскиден Сергей Азаров (130 кг) олар деңзи аайы-биле маргылдааның чемпионнары болганнар.

МАР-ның спортчулары чөвүт чылдагаазынарның ужурундан бо маргылдаа доозулбазында чүртүнче чорупкан-мар.

Маргылдаа доозулган соонда Тываның шилиидек командазының тренери В. М. Оюнга ужуражып, команданың мөгелеря маргылдаага кайчаар киришкенинин дүтаймында оон бодалын айтырдым.

— «Азия төвү» шаңнал дээш Бүгү-эвилел чергелиг маргылдааны бисте катап эрттирип эгелээнин бистиң мөгелеривистиң мергежилин бедидеринге, келир үеде улус спорт ареналарывыче үнер аныяк мөгелерни белеткээриге чүтүлга ужур-дузалыг болуп турар. Бо удаада Тываның спортчулары эки хүрешкен деп түңнелге келир-дир мен. Чүге дизе чиик деңзилиг мөгелерден ангыда, аар деңзилиг спортчулар маңаа багай эвес хүрешкен. Ам соруулга — чиик, ортумак болгаш аар деңзилиг мөгелерни илередип, оларны өөредиири болур. Оны чедип алыр төлээде, амгы үениң негелделеринге тааржып турар хүреш аалдары болгаш дериг-херексел биске негеттинип турар—деп, ол кысказы-биле харылады.

— Бо маргылдаага бир ужаар киржип келдим, тыва черниң чону, оон агаар-бойдузу мөгө дыка тааржычыг болду. Мөңгө Азияның төвүнге, келгеш, ССРЭ-ниң спорт мастерииниң нормативин күүсеткеним — мөгө улус чоргаарал — деп, Якутияның спортчузу Василий Стручков чугаалаан.

Ажы-дүңмалышкы найыралдың маргылдаазы организастыг деңгелге эрткен соонда адучыларның киришгези-биле 64 шилиидек мөгениң тыва хүрежи солуп болган.

Республиканың шыырак мөгелериден ангыда, анаа Красноярскинин, Бурятияның, Казахстанның болгаш өске-даа черлериниң спортчулары киришкен.

Красноярскиниң спортчузу Игорь Майков баштайгы салыгда Иван Чоодуну, оон соонда Сүктер Шиметти октаан, сес мөгениң аразынга хүрешкеш, Владимир Монгушка октадыпкан. Оон эжи Вздаям Теректеев шыырак мөгелер: Барыын-Хемчиктен Мөңгүшка Монгушту, Тес-Хемден Сергей Даңдааны октаан, Василий Чыыргы октаттырыпкан. 130 килограмм деңзилиг мөге Сергей Азаровту И. Хураган черге дливидырыпкан.

Түнелинде Кызылга май 9-та шүүдүген ышык мөге Мөңгүш Шөмбалытдан Владимир Монгушту октаан, профобучөвүлелдиң шаңналы—«Тула» деп бөлүнү чаалап алган. Ийиги мөгеге «Чайка» деп гармошкоңну тыыскан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: Р. Монгуш явут мөге В. Стручков-биле хүрежип тур; маргылдааның түгүн бадырып турары; тиилээн болган ийиги-үшкү черни эвлээн мөгелерни шаңнап турары; О. Кызыл-оол үшкү черни эвлээн; тыва хүрешке шүүлген болган үе үүрлешкен мөгелер (оң талазын) М. Монгуш биле В. Монгуш.

Авторуң фотолары.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

23. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15—Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». Хөй сериялыг телефильм. «XX чүс чыл-ле кирип тура». 1893—1900 чч. 1-ги фильм—«Шак келген». 9.20 — «Өрү көдүрүүшкүн». Уран-чечен фильм. 11.05— 11.10—Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Хоойлуу биллр сен бе?». Тележурнал. 17.05 — Күргенниң уругларның төп театрының «Мазыш» деп шинзинин баштайгы көргүзүү. Авторлар—А. болгаш Б. Стругацкийлер. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП ТК-ның Пленумунга утказутур. «Эртем болгаш амыдырал». 19.35 — «Кадык болуруң күзезинзе». Туризм. 19.50 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». Хөй сериялыг телефильм. «XX чүс чыл-ле кирип тура. 1893—19.00 чч. 1-ги фильм—«Шак келген». 21.00—«Ye». 21.35 — Камера делегейже көрүп тур». 22.35 — Эртем-таймылбырлыг фильмнин баштайгы көргүзүү. 22.45 — 23.00—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20—Киши угбашкылар болгаш В. Карасенко ырлаар. 9.10 — Док. телефильмнин баштайгы көргүзүү. 9.30 — Челябинскиден дамчыдыпга. 10.05 — Шыдыраа школазы. Мергежилдиң кичээлдери. 10.35 — Француз дыл. 11.05— «Эртенги бодал кежээкизинден мерген». Уран-чечен фильм. 12.10 — «Мама, шүве!». Мультфильм. 5—7 үндүрүлгелери. 12.40 — «Михаил Шолохов». Док. фильмнин баштайгы көргүзүү. 13.30 — 14.35 — «Ногаан ортулук». Уран-чечен фильм. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —«Спорт». «Азия төвү» шаңнал дээш хостуг хүрешке Бүгү-эвилел маргылдаазынадан репортаж. 19.15 — «Объективте — Совет Тыва». Улуг Октябрьның 70 чылынга турасказаткан кинофотоконкурс. Бай-Тайга районнуң «Хөрел» деп совуургактар катыжымышкынының ажылдары. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Мал чөмнең белеткелиниң хүн демдеглелэри». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Улустарның аялгалары. 20.30 — Теннис. Уимблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чурагачы». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 22.40 — 23.40— Теннис. Уимблдон турнири.

24. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 —Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». Хөй сериялыг телефильм. «XX чүс чыл-ле кирип тура. 1893—1900 чч». 1-ги фильм —«Шак келген». 2-ги фильм—«Сибирьниң ырак оруктары». 10.35 — В. Токарева — «Дээр биле чер аразында». Телешин. 11.35 —11.40 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15— «Автограф». Үстүгү класс өөреникчилеринге литературулуг викторина. 17.40 — «Эртем биле күшажылдың эвилели». Док. телефильмнер. 18.20— Судхарани Раджхупатя танцылаар (Индия). 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тинилеге чыскаалы». Док. фильм. 19.50 — Совет ыр концерти. 20.00 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». Хөй сериялыг телефильм. «XX чүс чыл-ле кирип тура. 1893—1900 чч.» 2-ги фильм» — «Сибирьниң ырак оруктары». 21.00— «Ye». 21.35 — «Он шүгн каът». 23.05 — «Тобольск кремлиниң эртинелери». Док. телефильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.50 — Док. фильмнер. 9.20 — Орус чугаа. 9.50—Аваминың школазы. 10.20 — «Чурагачы». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.25 — «Мама, шүве!». Мультфильм. 8—10 үндүрүлгелерин. 11.55 — «Бал делгерезинге». РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пьеха-биле ужуражылгалар. Фильм-концерт. 12.25 — Немец дыл. 12.55—14.15 — «Чугаалап билбес өнүктер». Уран-чечен фильм. (Румыния). 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». Школачыларга төрээн черин шинчилээри-биле телевикторина. 18.35 — Уругларга фильм. 18.55— «Элээди болгаш хөөйлуу». Элээдилер аразында карнавал-биле демисел. 19.25— «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Депутаттың сөзү». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Теннис. Уимблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чурагачы». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.40 —23.45 — Теннис. Уимблдон турнири.

25. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15— Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннары». Телефильм «XX чүс чыле кирип тура. 1893—1900 чч.». 2-ги фильм— «Сибирьниң ырак оруктары». 9.15 — Үнүштер дугайында. 10.15 —Экин. музыка. 10.45 — 10.50 —Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15— «Свердловскиниң опера театры чалап тур». 17.05—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 17.50 —«Эде тургустуңуушкун». «Дүржулга болгаш айтырыглар». Док. телефильмнер. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Сашка». Фильм-шиниң баштайгы көргүзүү. Автор—В. Кондратьев. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Ойна, гармонь». 22.55 — «Ажыл эртери». Док. телефильм. 23.15 — 23.25— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерттин баштайгы көргүзүү. 8.50 — Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 9.20 — «Челээштелчек ырлар». Мосиевтүк Пионерлер ордузунуң ыр-хөгжүм ансамблиниң концерти. 9.50 — Бистиң садывыс. 10.20 —«Чурагачы». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.25 — «Мама, шүве!». Мультфильм. 11—13 үндүрүлгелери. 11.55— Испан дыл. 12.25 — 13.45 — «Күсүг чылыг хүн». Уран-чечен фильм. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Уругларга фильм. 18.15—«Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Партийжи комитет болгаш эде тургустуңуушкун». 18.35 — Медээлер. 18.45 — Док. фильм. 18.55 — «Эде тургустуңуушкун — үенин негелдези». Телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга республиканың чырыдыышкын министри Н. С. Конгар болгаш профтехөөредилге Күркомитединиң даргазы Я. В. Сарбаа харылаар. 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Теннис. Уимблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чурагачы». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 22.40—23.40 — Теннис. Уимблдон турнири.

26. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — В. Кондратьев. «Сашка». Күрүнениң Моссовет аттыг үлегерлиг театрының фильм-шинизи. 10.20 — «Ye-чергемниң портредин». Док. телефильмнер. 11.05 —11.15— Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Д. Лондонуңун маадырлары экранда. «Мексикан кижи». Уран-чечен фильм. 17.45 — УССР-ниң алдарлыг коллективи Закарпатск улустуң ниити ыр концерти. 18.20 — «Мадагаскар йогаан ортулук». Киноочерк. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Бистиң садывыс. 19.35— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Мособлсельстрой-18» трестиң эргелекчизи Н. И. Травкин-биле ужуражылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама» 23.05 — Э. Кодаи. Концерт. 23.15— Бөгүн делегейде. 23.30 —00.45 — «Кызыл ырлар. Он чеди дугаар слет». Берлинде политиктиг ырлар фестивалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерт. 8.35— Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 9.05 — Киноафиша. 9.50 — Антан дыл. 10.20 — «Чурагачы». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.25 — «Мама, шүве!». Мультфильм. 14—16 үндүрүлгелери. 11.55— Эртем болгаш амыдырал. 12.40 —«Гикор». Уран-чечен фильм. 14.00— ТТ, БР-ниң симфониялыг болгаш эстрада музыка оркестрииниң концерти. 14.35— 14.45 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Июнь 28 — Совет аныяктар хүнү» «Культура болгаш амыдырал». 19.05—Чарладдар. 19.15 — Чарладдар. 19.20 — Улуг Октябрьның 70 чылынга турасказаткан республика аныяктарының интернационалчы майрал фестивалының ажыдыышкынының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

21.00 — «Ye». 21.35 — Уран чүгл мастерлериниң болгаш чогаадыкчы аныяктарның концерти. 22.40—23.45 — Теннис. Уимблдон турнири.

27. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.15 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 8.45 — Чүүден болгаш чүге. 9.15— «Будактар». 9.45 — «Малхасының миллионнары». Док. телефильм. 10.05 —М. Чайковская ойнаар (виолончель). 10.25 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Идик-хеп ярмарказындан репортаж. 10.55 — «Федор Абрамов». 12.05 — Концерт. 12.30—«Кады ажылдажылга». Тележурнал. 13.00 — Чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар хүнүнге. «Чаартыкчылар болгаш консерваторлар». 13.45 — Бөгүн делегейде. 14.00 — «Бүзүренчиг-даа болза—алдептиг». 15.00 — «Суббота — ада-иелер хүнү». 16.30 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 16.40 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүнүң ешпес одурулары». «Балыглатканнар». Уран-чечен фильм. 18.25— Улусчу чогаадылганың «Радуга» делегей фестивалының телепрограммазы. «Рюкюнүң танцылары». (Япония). 18.45 — Мультфильм. 19.05 —«Чангы». Г. Шергова чорудар. 19.55 — «Чугаалажылынарам...». Аркадий Райкин. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чугаалажылыңарам...». Дамчыдылганың улаштызы. Аркадий Райкин. 22.40 — «Чүгле чангыс хүн». Р. Карапаич ырлаар. 23.30 —23.35 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Каттар болур бе...». Док. фильм. 8.50 — Ритминг гимнастика. 9.20 — Казах телестудиянын программазы. 10.40— «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.10 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Ченчикова болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи М. Даукаев танцылаар. 12.00 — Телетеатр чалап тур. А. П. Чехов — «Чалгаараачыг төөгү». Телешин. 13.25— Мультфильм. 13.55 — «Сөөлгү сес». Уран-чечен фильм. 15.35 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдылга. 17.30 — «Эде тургустуңуушкун болгаш амгы театрның айтырыглары». Театрлар ажылдакчыларының эвилелиниң конференциязы. 18.00 — «Совет патриот». Киножурнал. 18.15 — «Калыкшыл». 19.00 — Теннис. Уимблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. Чаңсарда (19.45) — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 21.00 — «Ye». 21.35—23.00 — «Бистиң өөрелеривис». Уран-чечен фильм.

28. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ye». 8.10—Концерт. 8.35 — Ритминг гимнастика. 9.20 — «Спортлото» тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелиниге бараан боор турмен!». 11.05—«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыкалыг киоск». 13.05—«Кодээниң шагы». 14.05 — «Кадыкшыл». 14.50 —«Ералаш». Уругларга шоодутлуг журнал. 15.00 — «Салгашкын». Телеальманах. 16.00 — Улусчу чогаадылганың нийги бүгү-эвилел фестивалы. Фестивальдың кыйгырыглары. 16.30 — «Бүзээлээшкин». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. ВЛКСМ-ниң XX съезди-ниң ажылынын дугайында. 17.45—«Кадык болурун күзезинзе». Туризм. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — Мультфильмнер. 19.20 — Көрүкчүлериниң диалээ-биле. «Понедельникке чедир чурттаалыдар». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Наймыралдың эгелери». ССРЭ — БУР телекөвүрүг. 22.50 — 23.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бистиң өөрелеривис». Уран-чечен фильм. 9.45 — Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 10.05 — Орус чугаа. 10.35 — Шопенниң ырлары. Концерт. ПУР-дан дамчыдылга. 11.05 — Бүгүдеге күш-культура. 11.15 — Улусчу чогаадылганың «Радуга» делегей фестивалының телепрограммазы. «Рюкюнүң танцылары». (Япония). 11.40— «ХТК-87». Одессаның күргүне университединиң болгаш Москваның Д. И. Менделеев аттыг химия-технологтуг институдунуң командалары киржир. 13.55— Национал театрлар фестивалы. В. Александрин — «Дерзни Водэ». Молдавиянның А. С. Пушкин аттыг үлегерлиг театрының шинии. 16.40 — Делегейниң музыка культуразының эртинезиниден». С. Прокофьев. Камерлиг чогаалдар. 17.40 — Үнүштер дугайында. 18.40 — Чалыы наадын таңцылап, ырлап тур. 19.00 — Спорт программазы. Чапсарда (20.00) — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 21.00 — «Ye». 21.35 — Ужуралдарлыг фильм экранны. «Баш бурунгар истелге». Уран-чечен фильм. 23.05 — 00.10 — Чиик эдлетика. Европа кубогу. ЧССР-дэн дамчыдылга. Теннис. Уимблдон турнири. Англиядан дамчыдылга.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ

КИНО

ИЮНЬ 23-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: «Знак беды» 9.30, 12.30, 17.10, 20.10, **«Левша»** 15.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Грог» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Внимание: «Неизвестный» 9.30, **«Москва — Кассиопея»** 10.50, 14.10, **«Рысь возвращается»** 12.30, **«Слайперы»** 16.00, **«Тройной прыжок «Пантеры»** 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сошедшие с небес» 15.00, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: **«Киносборник»** 11.00, **«Тайный посол»** 17.00, 19.40 шактарда.

АГААР

Республиканга шокар бүдүүлээр, чаъс чагбас, Сөөлгү-бирыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Хүндүс диңмирээр чадавас.

Кызылга чүге булуттаар, чагбас. Сөөлгү-бирыын чүктен хаттың дүргени 7—12 метр. Хүндүс диңмирээр чадавас.

Иркутскиниң үчёт-кредит техникуму 1987—1988 өөредилге чылында «Ажаалга кассаларынга үчёт» мергежилге сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Хүндүскү салбырга он класс доосканнарны хүлээп алыр. Өөренириниң хуусавазы 1 чыл 8 ай. Нияти чүрүм бүгүдээр стипендияны алыр. Техникумда общежитие бар.

Бот-өөредилгелиг салбырга ортумак эртемниг, ажаалга кассаларының шугумунда ажылдап турар кижилерни хүлээп алыр.

Киреринин экзаменнери орус дыл (сочинение), математика (аас-биле) август 1-ден 10-га чедир Кызылга болур.

Дараазында документилерни ап алгаш келир: билдириишкин. О86/У хевириниң медицина шынызылгазы, 3×4 см хемчээлдиг дерт фото-чурук, эртемниң дугайында документ (боду), кадрлар киллизи шын-зыктырган күш-ажыл дептеринден ушта бижиидиге. (ажылдап турарларга).

Билдириишкиннерни июль 31-ге чедир Тыва АССР-ниң Күш-ажылчы ажаалга кассаларының эргелели хүлээп алыр.

Адреси: Кызыл хоорай. Кочетов кудумчузу 31. Ийиги каът, кадрлар киллизи.

Министерствоның төпчүткен бухгалтериязынга ажылдакчылар белеткээри-биле **КРАСНОЯРСКИНИҢ САН-ХӨӨ ТЕХНИКУМУНГА** сургуулдар хүлээп ап турарын Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу чарлап тур.

8 класс дооскан кижилерни хүлээп алыр.

Техникумга өөренирин күзээн кижилерге ол дугайын райбюнарның улус өөредилге киллистеринден билип алыр.

Киреринин күзээнинер дараазында документилерни дужаар: эртемниң дугайында черечилел, өөреним турган черинден характеристика, № 086/У хевириниң медицина шынызылгазы, 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук, улус өөредилге киллизинден чорутқан бижик.

Айтырыгны дараазында чердем билип ап болур: Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу. телефон №№ 2-50-50, 2-33-92.

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ күргүне экзаменнеринге (ажык) киржирин-че күзээнинерни чалап тур.

1. Музыка херекселдеринге чаңгыстап күүседирин.
июнь 22-де 9-тан 16 шак чедир.

2. Ырының дирижёрлаарын
июнь 23-те 14-тен 15 шак чедир.

3. Концертмейстер класы
июнь 24-те 9-тан 11 шак чедир.

4. Оркестрин дирижёрлаары
июнь 25-те 9-тан 10 шак чедир.

5. Чүрүлга салбырынга дипломдуг ажылдарын камгалаары
июнь 26-да 9-тан 12 шак чедир.

Концерт көргүзүүшкүнү болгаш диплом ажылдарын камгалаары училищенин концертзалынга болур.

Киреря хостуг.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатың 2-23-35, партийжи ажыдырал болгаш үлеттүр киллистеринин 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистеринин 2-37-13, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизининиң 2-20-60, культура киллизинин 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуң келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуңнуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном салыышкын херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чэгыг № 3522.
ТС—00380.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 146 (13446) | 1987 чылдың июнь 24, среда | 1925 чылда үнедип эдилеттингеден | Өртээ 3 копеек

БӨМБҮРЗЕККЕ ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

Москва, июнь 23. Кремльдиг Съездилер ордузунда «2000 чылга чедир ядролуг чепсекте үзүткээр! Тайбың, деп эрге, хөгжүлде!» деп «Кыйгырыглаг» херээженнерниң делегей конгресси ажыттынган. Хөй кижи киржикчилиг бо шуулганның кол сорулгазы — херээженнерниң көй-чаагайының кадыг ажылдажыгазын хөгжүдери, тайбын дээш, ядролуг дайның айылынга удур, кижи төрелгетенни дериг арттырары, национал камаржыпсөс чорук болгаш херээженнерниң деп эргеги, ургулларның аас-кежии дээш кадыг ажылдажыгаары чугаалаан бээрки дилээн. Оны бөгүн парладывыс.

— СЭКП-ниң XXVII съездизиниң чугаалажыр көргени социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринге угланмышкын хамыктың мурнунда ажыл-агый механизмин шалыкшы эде тургузары, эргелеп башкарылганың хевирлерин болгаш аргаларын ажаптырын негеп турар. Ынчангаш бо айтырыгны ТК-ниң Пленумунга чугаалажып турары чергелеп чөп. Эде тургустунуушкунуун үезинде улус ажыл-агыйының кол бүдүргелге эвелюшкинин ажыктыг ажылдаарынга эң таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула болуп турар. Бо сорулганы чедиишкиннинг күүседир дизе, сан-хөө механизмин улам чыда сайзырангайжыдары, делгеренгей-биле чугаалаарга, социалистиг бүдүргелгелериниң акша-хөреңги мөөнөжиглелерин четчелеп тургузарының оны хүваарының болгаш чырыдазарының чорудулгаларын төпчүткен чүрүм бүүгаар таарыштыр тургузарын сайзырангайжыдары-дыр.

Амгы негелделер үезинде сан-хөө механизми экономиканың ажыктыынче удам идепкейлиг салдар чедирер, бүдүрүлгени интенсификастарлыкын болгаш арыг оруглагы өстүрелиниң курлавырларын эң хөйүү дилеп тыварынга күш-ажылчы коллективтериниң сонуургалын бедидер ужурлуг. Оон-биле чергелештир боттарының ажыл-чорудулгазының сан-хөө талазы-биле эчис түңнели дээш каттыжышкынналарының бүдүрүлгелериниң харыысалгазы база бедээи турар ужурлуг. Амгы үеде бүдүрүнүң турар продукциянның хемчээлии өстүрери-биле чергелештир оны канчаар чарыгдал үндүрүп турган бүдүргени база кол көргүзүлгени база ажыг дүгүрүмнүг болгай.

Бо негелделерни элээн каш чылдар бүрүнгээр күүсетпейн келгенин чугаалаар апаар. Нимтизи-биле республиканың үезге көдээ ажыл-агыйы бедик он бирги беш чылдың дургузунда планын ажыр 3 миллион ажыг рубль карылгалыг болган.

Бүдүрүлгени хөгжүдериче угланмырган акша-хөреңгиниң дыка хөй кезиин доосказын тудугларга, тургустунмаан дериг-хереселдерге, бараан-материалдыг түүлдериниң планындан артык курлавырларынга арттырып келген. Чаңгыс сеспиле чугаалаарга, шилчиттинген ол акшаның берилчези чер албаан.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында сан-хөө түңнелдериниң чер албайн бирган чылдагааны — сөөлгү чылдарда бо ажыыже погуур кичээнгейлиг угландырбайн, харын-даа оны ийиги чергенни деп саанып келгени болур. Бүдүрүлгелериниң болгаш организациялардың дыка хөй удуртукчулары ажыл-агыйны хумагалыг чорударының аргаларын билбес турган. Ылангыя күш-ажылдың бүдүргүкчүлүү, боттүне, арыг оруглга, өртек эгидилгези дээш ышкаш чугула көргүзүглер кичээнгейге алдынмайн келген. Кайнап-даа турган шаан күүседир, оон чарыгдалында барымдаа чок деп бодап барык кижи бүдүүже турган.

Сэң-хөө механизмин эде тургузарының кол-кол утланмышкынмары кандыгыл. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң айтышкынын бүүгаар бүдүрүлгелерни бот-оруглга-чарылгаже бүрүн шилиндер, оларның ажылдарынга таарымчалыг байдалдарны канчаар тургузар ужурлуун? Бо айтырыгга харыыны алыр бетинде хамыктың мурнунда бодунуң чарыгдалын боду дуглаар, бодун боду акшаландырар болгаш долу бот-оруглга-чарылгалы чедип алыр дээш ышкаш түүлдерже кичээнгей салыр херек.

Бодунуң чарыгдалын боду эңдери дээрге бот-оруглга-чарылганың үндезини принцивиндир. Ол чүл дээрге, бодунуң кылган ажылынган, сайгарган түүлүүдеп, ачы-дуза чедиргеминдеп кииргеп акшаның бодунга үндүргеп чарыгдалды дуглаарынче утландырары. Дыка хөй бүдүрүлгелер оны чедип албайн турар болгай, чүге дээрге ажыл-агыйжы чорудукчуп четпеэн салдар чедирип турар.

Күш-ажылдың бүдүргүкчүлүүн бедидерин, материалдар чарыгдалын база орулгалыг чорукту улгаттырарын чедип алырда карылгалыг бүдүрүлгелериниң техниктиг деңнелин бедидеринин оруктарын дилээр херек. Специализастаашкынны эргежок чугула апаргында эскертирин база өөренип көөр. Бо сорулганы боттандырары-биле ыңдыг бүдүрүлгелерге сан-хөө дузазын көргүзериче шилчиирин чугула деп көргеп. Ол дузаны ук бүдүрүлгелер беш чылдар аайы-биле доктаатқан норматив бүүгаар эгидер. Ынчангаш ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарже олар шилчип турар. Эрткен чылын республиканың Чоннуң ажыдырал хандырылга министерствозу ол чаа эргеже шилчээн. Чүрт үлетиргү министерствозунуң чамдык бүдүрүлгелери бо чылын шилчип эгелеп турар.

Карылгалыг чорукту бүрүн чайлыдырының база бир кол негелдели—чүгле саң-хөө эвес. өске-даа «экономиктиг хемчегларын алыры. Маңаа кол черни мөөнеп садар ертектериниң болгаш тарифтериниң чаа системазынче шилчиири болур, ону чаа дээш ужуру чүл дээрге, бүдүрүлгелеп хамаарышпас түүлдериниң үрээлүндэ оон карылгазын болдурбас система-дыр. Өртектер дээрге чогумчалыг ажылдап турар бүдүрүлге бүрүүнге оон хүн бүрү чарыгдалдарын дуглаар, бүдүрүлгениң социал хөгжүлдүнин ажыпаландырарынга фонд тургузуп алыр аргазы берген турар ужурлуг.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедиринге бодуунуң чарыгдалын боду эгидер чорук база эвээш. Бүдүрүлгенниң оруглгазы оон чарыгдалындан хөй турарын чедип алыры чугула. Ынчангаш бүдүрүлге бүрүүнге карылга чок, харын-даа оруглгалыг ажылдаар дээш туржур ужурлуг. Ынчан бот-оруглга-чарылга, бо дүнүү чарыгдалын боду дуглаар аргадан оон үстү —боду акшаланыр чаазаже чеде берип болгур. А бодун боду акшаландырары дээрге бүдүрүлгениң техниктиг сайзыралын болгаш ону хөгжүдерин, социал-культура хемчегларын ажылдакчыларга бээр материалдыг шаңналдарын бодуунуң ажылдап алган акшазыбиле боттандырып шыдаарыдыр.

Бо тавырылгада акшаланыының өске оруктары дуглалы бээр деп бодаар болза база шын эвес. Бир эвес бодуунуң акшазы тур када чедишпейн баар болза, оон банкыдан чээлп алыр эргези демей-ле бар. Оон аңгыда бүдүрүлге күүлерин улгаттырар азы ажылдап турар бүдүрүлгени алгыдар апаар болза, эргежок долу бот-оруглга-чарылга база тускайлап берип болур.

Адак соомда чугаалап каар чүве чүл дээрге, бодун боду акшаландырар чорук дээрге долу бот-оруглга-чарылга база эвес-тир. Бүдүрүлгениң эң тур-рар акша-хөреңгизи түгле оон бодунга четчип турар эвес, харында күрүмеже саналарынга база чедип турар болза, ынчан долу бот-оруглга-чарылгалыг дээр. Чүге дээрге бүдүрүлгелериниң оруглгазы түгле оон бодунга ажыкты берген турар Херелелдиң пиитилел фондуларын чыдыышкынны, кадык камгалалын хөгжүлериниге, камгалал күүлүү быжыглаарынга акша-хөреңги күрүмеге негеттинип турар. Ынчангаш бюджеттиң оруглгазын долдурар дээш каттыжышкын бүдүрүлге бүрүү идепкейлиг киржир ужурлуг.

Он ийиги беш чылдың эрткен бо үезинде бистиң республиканың экономиказында чамдык бүргээр базымнар бар, оны улам хөгжүдер херек.

ГДР-ДЕН ААЛЧЫЛАР

Моон мурнуда кылдыкгаш дугуржулга бүүгаар ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ниң секретары Г. Миттаг, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Штоф, ГСЧП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Кляйбер, ГСЧП ТК-ниң Политбюросунуң кежигүнүнге кандидат, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Шюрер болгаш өске-даа үнтер составтыг парказап ажылгаар арганы шиңгээдип алган, ол хире бедик көргүзүүнү чедип ап турар.

● **МЕЖДУРЕЧЕНСК.** Кемерово областың загчыларын хөмүр-даш тывыжын механизастар хамыже доктаамал кичээнгейни салып турар. «Распадская» шахтада хөмүр-даш тывыжының механизастаттынган системазын ажыглалда киирген. Хөмүр-даш казып, чүдүрер комбайнның бүгү башкарыглагадың электроника системазы күүседип турар. Электровоз машинист хөмүр-даштың кадыг, тывычаан, оон кырында болгаш адазында чыдар довурак, даштың кайы хире кылының база кайы үзүме бар чыдарын дээш өске-даа түүлдерни бап үдур саналп, комбайнның ажылдаарын ол бүгүнү барым, ылаңгыя башкарып турар. Ажылды кандыг арга-биле эң хемчегтыг чорударын электроника киржи дузалы чоокка болуп-ла таарыштырып эң турар. Комбайнның бирүүзаразарын база шахтаны быжыглаарын базып автоматика боттандырып турар.

Хөмүр-даш тывыжын механизмнығ механизастар автоматчыткаанның түңнелинде бригадага ажылдап тургаш кижилерниң сайы бежен хуу кылырыган.

● **АРЗАМАС.** Арзамастың бетон-бетон заводунуң коллективи чүүтүүн агроүлегүр системазында эки ажылдыг бүдүрүлгелериниң бирээзин. Коллектив бо чылдың эгезинде бетон конструкциялардың тер хевирин кылырын шингээдип алган. Узуну 8 метр хемчеглиг плит кылыгларын улуг тудугларның дээвилиринге доозалар кылып ажыглаар. Кандыг-даа тудугнын —улуг мал кажааларының, складтарның, концерт болгаш спорт залдарының өмүрин быжыглаарынга ол конструкциялар ажыглаар болур.

БӨДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДЭЭН

«Шагаан-Арыг тудуг» трестиң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның байырлалынга үткүштүр күш-ажылчы коллективтер арасында социалистиг чарыштың идепкейлиг киришиишаазы. Тудуг-монтаж ажылдарының шинарын маңнидип, ону хуусаа бетинде ажылдалга киирер дээш шалыпкын ажылдап турар.

№ 18 КМК-ның тудугчулары кол керээлиг тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле юбилейлиг чылдың беш айларының планын 102 хуу күүсетпеен, күш-ажылдың бүдүрүмчүлүүн 14 хуу бедиткен.

К. ОЮН.

ШӨЛДЕ «ФРЕГАТТАР»

Суггарылга системаларының Чадаана эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылда бедик дүүттү, эки шинарлыг хөй мал чемин белеткеп алыр дээш бүгү күүлүү үгландырып турар.

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң суггатчылары Осүр Сат, Ийей-оол Куулар эрткен чылын 116 сектар шөлдүң го бүдүүзеп 32 центнер мал чемин ажыл-агыйга өстүрүп бергеп. Олар, ажыл «Фрегаттар» деп бедик бүдүрүкчүзүт суггарылга агрегадын эки ажылдаамаар. Бо чылын олар соң-даа хөй, шинарлыг мал чемин өстүрер дээш бедиткен хүүлээгени алгаашаар.

ЧАА БАЖЫҢЧЕ КИРЕР

Ак-Довуракта Постоянный суурда 60 аал ишти чурттаар беш кат чаа бажыңче чурттакчылар көжүп киреринге белеткенип турар. Тудугнуң шеверелээ ажылдарын Зинзина Салчактың удуртканы бригада доозан.

Ч. САЯ.

СИГЕН ШӨЛҮНГЕ

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң Шыра-Булак тейгаларының эдээнде хөй чылдыг сиген шөлүнге мал чемнериниң белеткелиниң талазы-биле арга-дурзулга солчуушкуну болгаш. Сигенниң шын ажаап белеткеринин, оон шинарын бакшыратпазының эргаларны анаа өөренип көрген.

Июнь айның орта үезинде Омскиге семинарлап чорааш совхоз директору Д. Б. Саая мал чемни белеткеринин мурнакчы технологиязы-биле сигей ажылакчыларын таныштырган. Семинарга районуң совхозтарының удуртукчулары, тускай эртемнигтери база киришкен.

А. ХЕРТЕК.

МЕДЕ КЕЗИЛДЕЗИНДЕ

«Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары хөй чылдыг мал чемнериниң ажаалдазынче киргеп. Олар кыска хуусаа ишкинде 814 гектар шөлде тарымал медени ажаар сорулгалыгдар. Шопур-оол Даваадың удуртканы бот-оруглга-чарылгалыг механизастаттынган бригада Улуг-Ховуда суггатчыг шөлдүң сигенин ажаарын доозуп турарлар. Олар эм АВмыкырлыгның ховузарында медени кезип киргилеппеер.

Агаар-бойдустуң таарымчаалыг байдалдарын ажыглап, кескей сигенин боозалда, саратчылар Хөрөмбө медени бирги кезилдени доозуп бижек, механералдыг демнеглелгенин тең, өске-даа агротехниктиг ажылдарын кылгаш, суггарылгажа киргеп.

Техниканы үрелиишкин чокка ажыглаар, чаашкын ток хүннерин долу ажыглап, тарымал медениң бирги кезилдиниң үезинде доозар дээш, олар кызымак ажылдап турарлар. Олардың бирээзинге сараат салыкчызы Андрей Монгуш хамааржыр. Ол хүн нормазын доктаамал ажыр күүсеин турар.

ЧУРУКТАРДА: механизатор А Монгуш сараат салыр агрегады-биле.

В. ЧАМЗЫНЫҢ фотолары.

КЫРГЫЛДАНЫ ӨЙ-ШААНДА ЧОРУДАР

Бо чылдың агаар-бойдузу хой кыргылдазының үезин, анаа чылдарга бодаарга, будап кааптаза. Календарьбиле алырга, кыргылданы бо айның 10 үезинде эгелей бээр ужурлуг, мынчаза-даа айның эгезинде болган дожаттар ону соңгаадаттаза.

Мынаар шаптараазынныг ойде Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйдары кыргылдага канчаар белеткенгенин?

Район бо чылын 92164 хой кыргыыр. Ону чорударымга июнь 10-га чедир сес кыргылда пунктузуну белеткээр ужурлуг. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Хараганда кыргылда пунктузунга чеде берген бис. Хойжу Самдан Бичe-оолдуң хоюн кыргын эгелээн хүн ол болган. Пунктуда мынан электрилиг 24 хачыны тургускан-даа болза, кыргыкчыларны 15-жи ажылдап хүнээн. Совхозтуң Чодураа салбырының эргелекчизи Михаил Доржукай, бис чидидикчизи С. Д. Самбуу-Хөө, эдикчи мастерлер К. Д. Седен, С. Д. Доо болган дук классташкыны М. К. Кырлыг-Кара олар хой кыргылдазын кыска хуусаза болгаш шынарлыг эрттирер хөөн кыдын ажылдап турар. Кыргыкчыларны ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Бо совхозтуң кыргылдазы өйлааның болгаш дук хөөреп келгенде эгелээн ажыл-агый деп саналп болур. Рейд чорудун турган үеде кыргылдазы ажыжып эгелээн болгаш сес-ээжим турар ажыл-агыйлар бээ-ээлерзин.

«Найырал» совхозтуң Норбу Очер-оолга удуртқан Шанчы салбыры кыргылдазы агаар-бойдустуң байдалын мөөнөп көрбейн, эрте эгелээн. Ону совхозтуң удуртулгазының болгаш кол специалистериниң сезиин чөпшээрели болтаар чорукталы ялдең. Дүгү кедүртөлөөн хойнун кыргылдазын РАУК-түн кол зоотехниги С. К. Текеев хорup, ол камгалалдың эгелээринге болгаш чорударының лаг болган-дыр. Красноярск ускаанның хайнастарының дүгүнүн өртээ өртүмээ-биле он рубль болза, совхоз 13 мун рубль когаралдыг болган-дыр.

«Ак-Туруг» совхозтуң мурнакчы хойжузу Ирниз Данзырынга хоюн кыргылдаже чорударын сүмелээрге, ол мынча дээн:

— Кургаг дуктуг хойну кыргыдын алырымга, менээ-даа, күртнете-даа ажыы ээвээш. Хойну кыргыыр үези чеде бээрге, бодум пунктуга чедирге бээр мен. Хойдан үскен хураганнарның дүүн база алыр мен.

Хойжунуң бо сөстеринде эң тургустунушкунун барымдазы бар. Бот-оруглга-чарылгаже кыргеп хойну грамм дуктуданы, калиграмм дук деминдаа санап олурар. Ынчаарга үезинге канчап-даа таарышдас.

Даразында рейдинин кирижикчилерн «Улуг-Хая» совхозтуң Сенекте кыргылда пунктузунга келгеп.

— Чылдың байдалы сөөк дээш совхозувустуң удуртукчулары болгаш специалистерни хой кыргылдазынга белеткелда саадаткан — деп, пунктумуун таныпылы Доржу Кыргыс бисе чугаалаан.

Шынап-ла, пунктуну чугай-даарын чаа-ла доозуп турду. Ам каш хонгаш, маңаа хой кыргылдазы эгелээр деп канагы-даа шинги ток. Шып-ла шыпшыңы.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң кыргылда пунктузунга келгеш, база-ла мынаар байдалга таарышкан бис. Пунктуму чугайлаан чаа эгелээн. Электрик-механик Май-оол Чанчып, Очур Мыдык хой кыргыыр машинкаларыны чаа кижүп эгелээн.

Совхозтуң бо пунктузунга электрилиг 50 хачы-биле 18500 хойну кыргыыр ужурлуг. Долгандыр үнген чөшпаны бедик шттаттынмаан пунктунуң кыргылдага кажан белен болдурун ооң чаа томуйлаткан эргелекчизи В. К. Суван-оол орта билбес. Чогум пунктуну районда үлегерлиг деп болур. Маңаа чүс-даа кыргыкчы ажылдап болур, мыназа-даа олардың сыны чедишпезинден чүгле бежен кижи ажылдаар.

Кодинарның пунктута кээр графиги тургустунмаан. Ажылдагы хой бүрүзүмдеп-ке 3300 грамм дук алыр сорулгалыг. Эрткен чылдарда планын чедирбейн барган, оон-моон саттынып алыр арга турган, ам ол орук хзгдынган. Ынчангаш кыргылданы грамм-даа чидирип чокка эрттирер ужурлуг.

Совхозтуң кол зоотехнигиниң чүгаазы-биле алырга, маңаа кыргылда чөрби ажыг хонук уламчылаар. Ол үениң дургузунда малчыннар кедээр чайлаган үнмес. Хоюн адак соомда кыргыкчы хойжулар семиртилгейн чартык ай безин четпес үеде чорударр апаар. Ынчангаш кыргылданы чорударының хүүсаалын кыларының аргаларын дилеп тывар ужурлуг.

Түнней мынаар: агаар-бойдустуң байдалдарынга сылдзп алгаш, кыргылда пунктуларының белеткелин саададын болбас. Шынчы сылбырында ышкаш, кыргылданы бүү-даа чорудары кайы хире чидиргиле болгуруи үстүнде айттывыс.

В. ИДАМ, районнуң улусчу контроль комитединиң дарга.

К. ЧОРЕВЕ, «Улуг-Хем» солуннуның корреспондентизи;

К. ОЮН, «Шынның» корреспондентизи.

Улусчу контроль комитединиң, «Шын» болгаш «Улуг-Хем» солуннарның каттышкан рейдизи

НОГАА ХУНУ

Ажылчыныар боттарының мергежилин экономика школаларынга, семинарларга болгаш профессионал мергежил бедиерининң өске-даа аргаларын дамчыштыр бедидип турар. Чижээ, чаашкынналдырып суггарар машиналарны, «фрегаттарны» суггатчы механизатордар канчаар ажыгдарын семинарга өөренген.

Бо хүнмерде «үмүнерни» ажаар өстүрери чугула ажыл. Ону ажыктыг чорудары-биле бирээ эргаларны дилеп турар. Ооң бир чижээ болза, четверг хүнүнде совхозта ногаа хүнү кылдыр тургускан. Эрткен четчелиниң дөрт дүгаар хүнүнде Хайракан суурнуң албан черлериниң, организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери быжыглаттынганы шөлдериге ажыл-ишчилери быжыглаттынганы шөлдериге ажыл-ишчилери быжыглаттынганы шөлдериге ажыл-ишчилери быжыглаттынганы шөлдериге ногаа шөлүүдеи черле үүмес бооp бис. Четверг — ногаа хүнү, ол хүн шыдажыр, шыдашпас дээш канчаар, хондүр-даа болза ажылдаар — деп, отүмнүк өстүрүкчүлерни удурткулуунга улаштыр.

Долгандыр көөрге, капусталарның өүмнери могаан чайт, мырак эвестеге суг бүгаашкын терек уну — кылымда хем саваашкын дола берген агыы-оолар, Чаашкынналдырып машиналарының дээрже аттыккаш суг дүмдүүштелгеш, черже саадып турар. Шөлде суггатчын машиналарының күүдүү, мында ажылдаан турар күжүү-биле ногаа шөлүү бүргеди берген турар. Бир эвес ол ажыл үеүдүлелдиг, ажыр-сөөлээл тек удамчылаар болза, дүүдүүр магадылап болбайн аан.

А. МОНГУШ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

ЧАА АРГАЛАРНЫ ДИЛЕП ТЫВАР

Партиниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң V пленумунуң негелделеринге дүүштүр партия комитеттериниң база эге организацияларының күш-ажылчы коллективтерге ажыл-чорудулгазын идепкейжидеринге талазы-биле ажылдың чаа хевирлерин болгаш аргаларын дилеп тывар хемчеглерни СЭКП обкому ап чорудуп турар. Ынчангаш республиканың районнарынга партия обкомунуң хүннерин эрттирерин шиитпирлээн, СЭКП обкомунуң ажылдакчылары бирги үнүүшкүнүнү Улуг-Хем районче кылган. Олар бүтү партия эге организацияларынга болгаш күш-ажылчы коллективтериниң хөй нуруузунга барып чорааш.

Он хонук дургузунда болгук ажыл-агыйның адырларын хөгжүдер, мурнакчы арталар—бот-оруда-чарылганы, бригада эр-бүле керээзин нептередир, ажык-чарлыг демократияны, шүүлтүчүлерди болгаш бот-шүүлтүчүлерди калбартыр, кадрларны шилип алыр, таарыштыр тургузар, ажылчы чоннарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезин эжиждер, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге база өске-даа таарымча чок чүүлдерге удур демиселди күштелдирер талазы-биле организакчы ажылды сайзырантайжыдарынга удуртулганы эге тургузарыгга дузалаан СЭКП райкомунга, партия эге организацияларынга чедирген. СЭКП обкомунуң ажылының дүтаймында коммунистерге, бүгү ажылчы чоннарга салбаабиле таныштырар, хууда айтырыглар талазы-биле хамаатыларын хүлээп алыр соруглганы болуштүң кежигүннери болуунун мурнунга салган.

Болуктүң кежигүннери партколмаринге болгаш партия эге болгаш хөй-иннити организацияларының, улус депутаттарының Советтериниң ажылында эге тургустуунушкунуун чоруп турарын аналиэтеп көрген. Ол мышаап культура албан черлерининң ажылчы чоннарының хандырылгазын болгаш малчынзарның амыдырал-чурттал-газының, будүрүлгелерде ажылчынарның база Шагаан-Арыг хоорайның организацияларының байдалдарын өөренип көрген.

Болук ажылдан турган үезинде районда коммунистер, ортумак звеновуң удуртукчулары, пенсионерлер болгаш башқы эзлери-биле хөй санныг беседаларны кыскан. Он бир суурга хамаатыларның иннити хүралдарын эрттирип, хууда айтырыглардыг 112 кижиниң хүлээп алган.

Партия обкомунуң секретары А. К. Кандзай «УТКА 25 чылы» совхозтуң парткомунга барып, эге тургузуушкунну чорударынга кол утланышкынын берип, дуза чедирген. Партколмуң кежигүннери, совхозтуң кол специалистери болган идеология актывтери-биле беседалашкан. Характеристикаларны бадылаарынче, өчёттарын дыңнаарынче, шүүлтүчүлердиң болгаш бот-шүүлтүчүлердиң, ажык-чарлыг чорукту, демократияны калбартырынче кичээнгейни утландырган. Партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринден күүседир талазы-биле СЭКП обкомунуң чорудуп турар ажылының дүтаймында коммунистерге, бүгү ажылчы чоннарга салбаабиле таныштырар, хууда айтырыглар талазы-биле хамаатыларны хүлээп алыр соруглганы болуштүң кежигүннери болдуунун мурнунга салган.

Партия обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң кылдызының эргелекчизи П. Д. Дамба-Хуурак «Ак-Туруг» совхозтуң парткомунга, № 7 КПТУ болгаш школада партия эге организацияларынга, улус өөредилге кылдызының иннити биилиг болгаш профессионал школа реформазыны боттандырар талазы-биле кол утланышкынны берип, практиктиг дузаны көргүскен. Беседа үезинде партия организацияларының секретарьлары, школа директорлары, башкылар РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Чыргыдыкшын министерстволарының школа реформазының талазы-биле чамдык нормативтиг документилер-биле кошкак таныш болганы илереэн. Ол мышаап кол айтырыглар-ларже кичээнгейни кошкак салып турар, оларга мурнакчы арга-дуржулганы нептередир, орус дылды болгаш өске-даа эртемелерни башкылаарының шынарын эжиждери, башкылар болгаш өөренишкен коллективтерге демократияны калбартыры, алды харлыг уругларны өөредириниң кичээнгейин салыры хамаарыжыр. Партия ажылдакчыларынга эге тургустуунушкунну болгаш школа реформазының негелделеринге дүүштүр партия хүрээдарын эрттирер болгаш белеткээр, шиитпирлер күүселдезиин организастаарын, кадрларны кижизидер болгаш шилип алыр, ажыл планын тургузар талазы-биле практиктиг дузаны көргүскен. Улус депутаттарының район Советтиниң күүсекчи комитединиң хүралынга школачыларны профессионал болгаш күш-ажылга белеткизиринин, яслы-садиктериниң, школаларның материалдыг базазын быжыглаарының, келир өөредилге чылында алды харлыг уругларның өөренирине таарымчалыг байдалды тургузар дугайында айтырыгларны чугаалашкан. СЭКП обкомунуң тудуг килдизи-биле Буюң-Терек школазының бажыңының үрелип турарының чылдагаанын тодаратқан, амгы үеле Күртүдүт, Агроүлетпүркүкому. Чырыдыкшын министерствозу оон тудуун эдериниң хемчеглерин ап турар.

Районуң чамдык чурттакчылыг черлериниң радификация, почта чедирилгезинде, телефон харылзаазының талазы-биле ажылчы чоннар хөй хомудалдарны партия обкомунуң ажылдакчыларынга чугаалаан. Шагаан-Арыгда 1500 номерлиг телефон станциязы чедир дериттинмээн болгаш харылзаа белдирииниң чаа бажыңының ажыглалга кирери үр үеде шөйлүп келген. Ол айтырыгларны шиитпирлээри-биле харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Э. А. Монгуш, ту, харылзаа организацияларының еске-даа харысаалгалыг ажылдакчыларын районче кыйгыртқан. Амгы үеде телефон станциязын чедир дериир айтырыглар шиитпирлеттинип, Чаа-Хөл суурда радиофикацияны № 6 харылзаа монтаж участогу кылып эгелээн.

Шагаан-Арыгда сүт хандырылгазының айтырыы чидинбиле тургустуунуп турар. Ол айтырыгларны шиитпирлээри-биле Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң кол инженери А. Н. Гончаренко, «Водоканал» эргелелиниң начальнигы В. Н. Пересадин олар кээп чорааннар. Кылыр ажылдарның керээлери бадылаттынган болгаш тодаратгынган. Июльда үшкү кудукту казар болгаш ону сентябрьда ажыглалга киирер.

Чаа-Хөл суурга хамаатыларны хүлээп ап турар үезинде четпестерининг бары тодаратгынган. «Наймрал» совхозтуң ажылында, удуртукчуларының шүүлтең, идепкей чок чорууби-ле ажылчынарның хандырылгазынче кичээнгейни салбайн турары илереттингеп. К. Х. Тарбак совхозка 25 чыл малчынаан ажылдаан. Декабрьда ол инфарктан аараш, чартыктаан. Ооң түңнелинде ол ам ажылдавайн, эмчи хайгаарал-ында турар. Совхозтуң удуртукчулары күш-ажылдың хоочуунуң башқы-биле хандырбаа-ны-биле өске аалдарда хонзаттан чорун турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынын хоочунарынче кичээнгей чок, Чаа-Хөлде дөрт кижи бар, оларны эът, үс, колбаса кылыглары-биле хандырбайн, бо эштерни тудуг организацияларының ажылдакчылары эвес дег чылдагаанган турар. Чаа-Хөлдүң дыка хөй чурттакчылары парикмахерская, химчистка, идик септээр мастерская чогун, садиктерге уруглар тургузуп алырының дутаайында хомудаакнар. Ол айтырыгларны боттары шиитпирлеп ап болурунуң аргазы бар. Партия обкомунуң бюрозунуң чаңгас ай помедельникте хамаатыларны хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алыр шиитпирин күүсетпейн турар. «Наймрал» совхозта хамаатыларны хүлээп алырының хүн чуруму астыпмаан. Ооң удуртукчулары харысаалгалыг чоруун чидирип, чонның дилегларин, сүмелерин чогуур өй-шаанда харылзап бербес. Ооң үржүүндэн үстүкү организарже хөй хомудалдар киирери оон болуп турар.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидери онза ужур-дузалыг болуп турарын демдеглээн. Оларның ажылын эге тургузары дээрге коммунистерниң идепкейин, инициативазын, бот-башкылгазын бүгү тодалыг сайзырантайжыдары болур. Бөлүктүң кежигүннери партия организацияларының секретарьлары-биле бо дутаймында инструктажты эрттирген. Оларның-биле беседалажырга эге тургустуунушкунуун ролюн шүүтү тодаргайы-биле чедир билбезин илереэн. Партия, партком хуралдарынга шоолут ужур-дуза чок айтырыгларны чугаалажып, ажылдың шынарынче, ажыктыг талаларынче сагыш салбайн турар. Дыка хөй докталдар тодаргай эвес, иннити кыйгырыглар хевирлиг. Эге организациялар кадрларның харысаалгазын бедидерин, шүүтүмчүлеп болгаш бот-шүүтүмчүлердиң сайзырадыр, коммунистерниң ылангыя удуртукчуларның, специалистериниң отчёттарын дыңнаарын четпес ажыглап турар. Хуралдарга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезиниң болгаш шүүтүмчүлелдериниң, саналдарның күүселдезиниң дутайында информацияларны доктаамал эвес дыңнап келген. Партия райкомунуң бюроларының болгаш пленумнарының докталдарының күүселдезинче кичээнгейниң кошказынындан оларның хөй кезии күүсеттинмейн хевээр артып каап турар.

Партия эге организацияларда, райкүүскомда, партия райкомунда ажылчы чоннарның чагаалары болгаш билдиришкинилерин, документилер-биле ажылды, черек эмгелелиниң бөйдалын аналиэтеп көрген. Бо чылдың беш айларында хүлээп алган докталдарның саны эрткен чылдың ол үезинбиле деңнээргe 35 эвээжээн. Контрольдуң болгаш күүселдени организастаарының чаңгыс ай болуру ам-даа хандыртынмаан. Чамдык докталдарның төлевилелиниде айтырыгларның хаңы аналиэ чок, четпестериниң чылдагаанарын илереткээн, тодаргай түңнелдерни кылбаан. Партия райкомунуң ажылдакчылары партия эге организацияларының секретарьларын докталдарның күүселдезин хынаар болгаш контрольдаарының айтырыгларын четпес өөредип, олардан шыңгыы негелдезин кылбайн турар. Ооң түңнелинде районда партия эге организациязы болгаш өске-даа черлерде социалистиг чарыштыг организастаарының дугайында докталд контрольда туруп турар хирезинде херек кырында эрең гей байдалда туруп турар.

Партия эге тургустуунуушкунга массалыг информацияның чепсектерин ажыглаары кол рольду ойнаар дээрзин айткан. Районда «Улуг-Хем» солуну үнүп турар. Ол районнуң амыдыралын калбаабиле чырыдар, бүгү хемчег-биле эргн аргаларны, методтарны сый шавар, чаартылгаларны болгаш мурнакчы арга-дуржулганы нептередир сорулгалыг. Бөлүктүң кежигүннери редакциянның журналистери боттарының ажылдарын үеинн негелдезинге дүүштүр амыдаа ооңгум эге тургустуунуп, СЭКП райкому ажык-чарлыг чорукту күүлүг быразы кылдыр солунну чедир ажыглавайн турар.

СЭКП обкомунуң дүүнүүн үезинде Улуг-Хем районнуң хөй санныг күш-ажылчы коллективтеринге илеткелдерни, лекцияларны номчаан, ужуражылгаларны кылган. Партия обкомунуң төлээлери культура-спорт комплекстеринин, клубтарның, библиотекаларның, амыдырал хандырылга албан черлерининг ажылы-биле танышканнар. Корум-чурум үрээшкиннери-биле профилактика ажылдарын эрттирген.

Партия, совет, ажыл-агый организарының удуртукчулары СЭКП обкомунуң ажылдакчыларының көргүскеин практиктиг дузазынга, саналдарынга даянып алгаш, эге тургустуунуушкунну боттандырар талазы-биле дээштиг хемчегларни боттандырар, будүрүлге, социал болгаш кижизидилге соруглгаларының айтырыгларын чедимчелиг шиитпирлээр ужурлут.

В. ЧАДАМБА.

«Тинелгe» совхозтуң саанчылары, инек кадарчылары болгаш сүт-бараан фермазының коллективи Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур районда сүт-бараан фермаларының аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

Ажыл-агыйның хоочун саанчыларының бирээзи Бочумай Оруспаевна Куулар бодунда быжыглаан инектеринден хөй сүттүг доктаамал саап ап келгеш, эш-өөрүнге, анныктарга үлегерин көргүскен. Ооң эжи Көк Монгуш-ооловна Ооржак база эки ажылдан турар.

Ферманың коллективи эки ажылдаар дээш чамдык чүүлдерни эде тургузуп, хемчегларни ап турар. Чижээ, коллектив бот-оруда-чарылга аргазынче кирген, ажылдаар черде дыштанып өрээл, столовая болгаш чүгдүнар черии кылган.

— Ол ажылдарны кылганының соонда саанчыларның болган ажылчынарның кылган чүүлүнге хамаарылгазы экижээн, күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедип турар—деп, ферма эргелекчизи Х. Б. Кенден чугаалады.

В. ТАНОВ.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы саанчылар Б. О. Куулар биле К. М. Ооржак.

Авторнуң фотолары.

САААНЧЫЛАР

САКМАНЧЫДАН ЭГЕЛЭЭН

Танды-Уулының бедик сынарындан эгезин алган, хандаштарлыг кадыр даглары одурту шаппышаан, делгем ховаа үнүп келгеш көөрге, Тестиң шынаалары талыгырда дүдүскектелип, чиңге кожаа апарган чыргылчиниинин тургулаар. Харааныг биле Шивээлиг хемнер кайызы-даа малчыннар чайлаар оъду-көгү хөлбелчиндээн чайлагларлыг черлер болгай. Оок одарларынга колхоз, совхоз сүрүү мандып өзүп келгенин хоочун малчыннар безин сактып чугаалажыр. Чеден чылдарның ортан үезинде Берт-Даг ортумак школазының 8—10 класстарының доозукчулары мынчаар ырлагылаар:

Сүген-көгү чимдилиңээн
Шивээлиггe чурттаксаар мен,
Чиңге дүктүг ангорлардан
Шилип алгаш малдаксаар мен.
Кадар оъду саглалчыннаан
Хараалыгта чурттаксаар мен.
Хайнак хойнуң коданынга
Кадарчылап барыксаар мен.

Баштайгы чылдарда сакманчылааш, оок соонда дузалакчы кадарчылап, дуржулгазын мөөнүп, малчынның чымыштыг шилгалдазынга боттарының чүткүлүн көргүскен аныяктар совхозта эвээш эвес. Оларның аразында дагдыныкчыларын ашкынарны-даа сонай бижип болур. Амгы бот-тывынгыр артистерниң мындыгыры оку бадыткаар:

Чүргүй-Маадыр совхозунда
Чүгүрүк дээн чычаан-даа хөй.
Чүү-даа чүвээ торлуш дивес
Чүткүлдүг дээн малчын-даа хөй.

Шынап-ла, мичаар ырлаарыдаа чөптүт. Чүге дээрге совхоз тускайжыттынган хөй ажылдыг. Шээр малдың иннити саны үжек муниче чоокшулаан. Оларны ижинге кызымак малчыннар тудуп орар. Мынчангаш бо удаада аныяк малчынындан чүгле Эрес-оол биле Чечек Сандалдар-биле таныжаалынар. Олар 1976 чылдан эгелеп үскен аныялар хүлээп алган. Хойжулар адаезининң мал малдан өскен черлери Шивээлиг-Хемге кыжын кыштаар. Шыжыманы чайын чайлаар кылдыр шилип алганнар. Чечек өшкүзүн кадарып чораан:

Өзеннери кадыр-даа бол,
Шыжымага торулбас мен,
Чымыш-ижи кадыг-даа бол
Өшкү малдан чалдынмас мен
— деп үзүн хоюг бадыргылаар. «Берге чокка амдажыыр, мерзе чокка уттурар» деп чонның чиге соглээн домаа бар. Шынап-ла, мал ажылының аактынын-даа, ажыктынын-даа көргеннер. Суурда чылыгчырык бажың, турум чүрттал-га аныяктарны сагындырбас чүве кайдал? «Суурже көжүп кире берзе аар» деп үзе-кезе бодангылай бергилээр үелер тургулаан-даа. «Кырганнар пенсиялаш, суурже кирип турары чөптүг болбайн аан. А бистер аныяк-тыр бис. Совхозтуң он-он муң баш малын кымнар өстүрүп малдаарыл? Эгелээнней эчизинге чедирер» деп түңнелдеп салдынмайн барганнар.

Шак ынчаар быжыг тураскорутчуг ажылдап келгеннер. Совхозтуң ешкүзүн 10 чыл дургузунда менди өстүрүп келген. Амыдыралды тудуп, ажылды кылып турган, өөренир. Эрес-оол биле Чечек Сандалдарның арга-дуржулгазы чоорту байлакшаан, өшкүнүң өзүлдези чогум чүдеп хамаарыжыл. Ооң чаш төлүн канчаар өстүрерил. Оларны каидыг одарларга семиртсе эжил. Дүккүрүн, төлгүрүн канчан чедип алырыл? деп айтырыглар-га кызымак ажыл-херээ-биле харылзап шидаар апергаммар. Маңаа бир-ле дутаарында малга таарымчалыг одар-белчиринн шилип алыры дээрзин олар часпаанналар. Оларның көргүзүүлерни чоорту эжижип, илангыя он ийнги беш чылдың баштайгы чылдарындан бээр көскүзүү-биле эжижээн. Эртken чылын чүс өшкүге онаашаар 111 аңайны камгалап алган. Өске-даа көргүзүүлер талазы-биле үнелеткеш, районга чемпион болганнар.

Боттарының ажылын база эде көргеннер. Бо чылдың эгезинден бээр олар ог-бүле керээзинче киргеннер. Өг-бүледе чедп уруг бар. Оларның өөредилгезинче, кижизидилгезинче доктаамал сагыш салып, школа-биле чайлыг үелериде харылзажып турар.

Б. ДОЮНДҮП.

Тес-Хем район.

БИСЧЕ КАЖАН КӨРНҮР ИРГИ?

Бистиң төрээн чуртувуста, делегейде, республикавыста болгаш районувуста болуп турар болуушкунарыны, дойлуп турар аммыдралды бистер көөрээде чурттап, ажылдап турар ажыл-ишчилер солун, сеткүүл, радио дамчыштыг биилип ап турар бис. Амгы үениң кижизиниге пропагандының бо чепсектери чокта чангыс-даа хүнүң эрттиреринн берге, деп Барын-Хемчиктe «Шекпээр» совхозтуң Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери мынчаар биилип турар бис.

Бистиң ажылдан турарывыс Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазы совхоз төвү Бичe-Тей суур биле Кызыл-Мажалык аразында, чазаглыг оруктуң хажыгында турар. Мында доктаамал чурттап, ажылдап турар кижилериң хөй кезии аныяктар. Коллектививистиң ажыл-ишчилери хире шаа-биле эде тургустуунуп, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип, районуңуң сүт-бараан фермаларының чарыжынга тинлекчи бооп, шилчип чоруур кызыл туктуу саңнар байн келген.

Бистиң ажыл-иживисти сонуургап, совхозтуң удуртукчуларындан эгелээш район удуртукчулары, харын-даа республика органнарындан безим даргалар бо-ла келгилээр. Радио шугуму кииртинмээнин, чагыдылгаларывыс албайн турарывысты чугаалаарывыска, блокноттарынга демдеглеп алгаш чоруптар. Оон кандыг-даа түңнел чок боор. Маңаа бадыткал кылдыр чангыс-ла чижектен көргүзейн. Апрельдeн эгелээш май 12-ге чедир солунвар келбээн. Ол солун, сеткүүлдерни хары угда чыып алгаш, фермаңың клубунга экелп октапкан болган. Солунчарның чамдык номерлери база чок болду.

Радио шугумуң киирер дугайында районуңуң харылзаа белдиринге айтырыг тургузаргa, «совхозуңар баштай чагылар кылзын» деп харыы бээрдир. Совхозтуң удуртукчулары чагыны кылыр бис деп аазап-ла турар. Оозу хоозун аазаашкын бооп артпышаан. Совхозувус директору И. С. Идам-Сүрүн, партком секретары Ө. О. Куулар бисче кажан көрнүр ирги?

С. САРЫГЛАР.

Сүт-Кажаа сүт-бараан фермазының саанчызы.

МУРНУУ ОДУРУГДА

Бин-Хемде «Саян» совхозтуң Сесерлигде аныяк малчын Александр Нойгат эрткен чылда ажыл-агыйның эки көргүзүглүг малчыннарының аразында кирген.

Аныяк хойжу бо чылын төрүүр 329 хоюндан 340 ыраганнарны камгалап алгаш, социалистиг чарыштың мурнуку одуругында чоруп турар.

В. КАЗЫРЫКПАЯ.

ЧУРТТАКЧЫЛАР САНАЛЫН ДЕТКИИР

●Чаа соңгуткан чер-чер Советтериниң кичээнгейинге●

Улуг Октябрьның юбилейин бистиң республикавыс ажыл-ишчилери төлептиг бөлектер-биле уткуп, боттарының түс-түс участоктарында бедик будүрүкчүлүг ажылдап турар. Улуг-даа, бичии-даа коллективтерде «Октябрьның 70 чылыга —шалынчы күш-ажыл-биле!» деп кыйгырыг нептерээн. Будүрүлгелериниң ажылчынарыны кадзынның ишчилери, албан черлериниң ажылдакчылары боттарының мурнунга салган соруглгаларын чедишкинниг күүседир. Октябрьның 70 чылыгга үткүштүр адаа хүлээлгезинге ээ болур дээш олар шүүлүрүг ажылдап турар.

Ол мындыг болур ужурлутдаа. Кым-даа төөгүлүг юбилейин хожудан үткүүрүн күдерес. Ооң үламнындан социалистиг чарыш ооң-даа бедик деңнелге көдүрүлгеп, планнарын күүседир түрлеринин санын көөдээн. Ол бүгү кымның-даа өөртүр.

Юбилейге үткүштүр хемчеглерге хамаарыжыр бир чүүл бар. Ол дээрге хоорай, суурларны ишчилиг болдурары. Мындыг бөлүүн деңнелгeзин кылып көрээлиңер. Өг-бүле байырлалы чоокшулаан орда бажың эзлери аалчылар кээрээнин мурнунда аштаның арыгланып, бок-күзүүрүмүн ыраазы, мяк белеткeнин алыр болгай. А бистиң республикавыс ол хөй-иннитейге үткүштүр хоорай, суурларыны ырыг-сылыг тургузар, чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы эжиждер дээш кандыг хемчегларни ап турарыл?

Бо талазы-биле ажыл иннизи-биле чогумчалыг. Чамдык чурттакчылыг черлер санитарлыг байдалын чогуур негелдеге тургузар, хоорай, суурларның кудумчуларын көрүштүр болдурар дээш ажылдарны кылып турар. Бөгүн аңаа доктаавайн, ол талазы-биле четпестериниң дугайында чугаалажып көрээли. Ол дугайын редакциянын хөй санныг авторлары бисче дыңнаалып турар. Чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы эң бедик деңнелгeге чорудар, санитарлыг байдалды хайгаараар үе келген, ынчангаш ол дугайын бо зоотчуларга чугаалаар үе келгeн.

Редакциянын почтазы-биле Улуг-Хем райондан үш чагаа келгeн. Бирээзиниң автору **Кызыл-оол Комбу** «Ак-Туруг» совхозка олурткан чонтарының кадыы, курган турарын дыңнаткан. Ону орук-тудуг участогунуң чижээчиниары буу-хаа олуртканындан ол ыяш ам ескeйн турар. А ол-ла чер аңаа төп кудумчуну дескилээр, асфальтылаар ажылын база чедир кылбаан. Ол четпестерин эзерип ак-туруглуулар маңаа турар дээрзин автор бижээн.

«Ийи-Тал — «Улуг-Хаа» совхозтуң салбыры аңаргын соонда тудуг-суур-даа немешпестээн —деп ол черден **Иван Дартай-оол** бижээн. — Харыында ажылдаар чер чогундан өске суурлар, хоорайже көшкеннер чурттаан орган бажыңын бускаш чүдүре бээр, а ону көчүрер дээш кижилерге садыптар. Ынчап кээрге Ийи-Тал немежир туржук улам бичилеп бар чидаар».

Авторнуң бо дүүрелиниге кэттышпас арга чок. Барын районнар баар улуг оруктуң хажыгында Ийи-Тал сеелгe чылдарда шынап-ла кагдынар дей берген болгай. Олче районнуң совет организарының көрүүр үези ам келген.

Оя-ла районда Чаа-Хаа суурда бижикчи **Роман Саттын** чагаазы редакциянын элдепсидиришкинин болдурган. Чүл дээрге, чаа түттүүнүп турар. азыында «Чаа» деп немелде сеелгe чоокта чаа солаан бо суурнуң чамдык кудумчуларын бок-күзүүрүм түдүп чий бергенин ол бижээн. Аңаа хамаарыштыр автор чижек кылдыр Студенческая кудумчузуу кииргeн. Ында ыт сеги ам-даа ол черинде чытпышаан, ам изин чай келгeн, ол сектерге ыммаа-сээк чымлаан. Ол чорук суурнуң санитарлыг байдалын бикседрадып турар.

Шак-ла мындыг байдал Өөрүде «Коммунизмче орук» совхозтуң төвү Арыг-Бажы суурда барын **Балыкай Куулар** бижээн. Ук суурнуң чуртталга бажыңнарының чаңы бокту, малгаш-баларга машина безин дүүрүп турар. Чамдык черлериниң бажыңнар адаанда сут үүлүп чыдар апарган. Ол дугайында районнуң удуртукчу

Чагаалар допчулалы

дарталары билир, мынчалза-даа кандыг-даа хемчег албайн келгeн.

Бо талазы-биле авторнуң дыка чөп бодалы бар. Ону детквнвес арга чок. «Кудумчуда бокту үстүкү албан черлеринге чүге чаа каар бис?—деп, ол айтырган.—Ол бокту боттарывыс төп турар болгай бис, мынчангаш чурттакчылар ону аштаар, арыглаар ужурлут чүвелдир. Чүгле ону көдээ Совет күүскомунуң, агиткварталлардың талазындан оргинзастаар керек». Дыкэ шын санал.

Туран — Тываның төөгүлүг хоорайларының бирээзи. Улуг Октябрьның 70 чылынга үткүштүр белеткел маңаа өскелерден бедик деңнелге турар

●Чаа соңгуткан чер-чер Советтериниң кичээнгейинге●

Улуг Октябрьның юбилейин бистиң республикавыс ажыл-ишчилери төлептиг бөлектер-биле уткуп, боттарының түс-түс участоктарында бедик будүрүкчүлүг ажылдап турар. Улуг-даа, бичии-даа коллективтерде «Октябрьның 70 чылыга —шалынчы күш-ажыл-биле!» деп кыйгырыг нептерээн. Будүрүлгелериниң ажылчынарыны кадзынның ишчилери, албан черлериниң ажылдакчылары боттарының мурнунга салган соруглгаларын чедишкинниг күүседир. Октябрьның 70 чылыга үткүштүр адаа хүлээлгезинге ээ болур дээш олар шүүлүрүг ажылдап турар.

Ол мындыг болур ужурлутдаа. Кым-даа төөгүлүг юбилейин хожудан үткүүрүн күдерес. Ооң үламнындан социалистиг чарыш ооң-даа бедик деңнелге көдүрүлгеп, планнарын күүседир түрлеринин санын көөдээн. Ол бүгү кымның-даа өөртүр.

Юбилейге үткүштүр хемчеглерге хамаарыжыр бир чүүл бар. Ол дээрге хоорай, суурларны ишчилиг болдурары. Мындыг бөлүүн деңнелгeзин кылып көрээлиңер. Өг-бүле байырлалы чоокшулаан орда бажың эзлери аалчылар кээрээнин мурнунда аштаның арыгланып, бок-күзүүрүмүн ыраазы, мяк белеткeнин алыр болгай. А бистиң республикавыс ол хөй-иннитейге үткүштүр хоо-

«Ийи-Тал — «Улуг-Хаа» совхозтуң салбыры аңаргын соонда тудуг-суур-даа немешпестээн —деп ол черден **Иван Дартай-оол** бижээн. — Харыында ажылдаар чер чогундан өске суурлар, хоорайже көшкеннер чурттаан орган бажыңын бускаш чүдүре бээр, а ону көчүрер дээш кижилерге садыптар. Ынчап кээрге Ийи-Тал немежир туржук улам бичилеп бар чидаар».

Авторнуң бо дүүрелиниге кэттышпас арга чок. Барын районнар баар улуг оруктуң хажыгында Ийи-Тал сеелгe чылдарда шынап-ла кагдынар дей берген болгай. Олче районнуң совет организарының көрүүр үези ам келген.

Оя-ла районда Чаа-Хаа суурда бижикчи **Роман Саттын** чагаазы редакциянын элдепсидиришкинин болдурган. Чүл дээрге, чаа түттүүнүп турар. азыында «Чаа» деп немелде сеелгe чоокта чаа солаан бо суурнуң чамдык кудумчуларын бок-күзүүрүм түдүп чий бергенин ол бижээн. Аңаа хамаарыштыр автор чижек кылдыр Студенческая кудумчузуу кииргeн. Ында ыт сеги ам-даа ол черинде чытпышаан, ам изин чай келгeн, ол сектерге ыммаа-сээк чымлаан. Ол чорук суурнуң санитарлыг байдалын бикседрадып турар.

Шак-ла мындыг байдал Өөрүде «Коммунизмче орук» совхозтуң төвү Арыг-Бажы суурда барын **Балыкай Куулар** бижээн. Ук суурнуң чуртталга бажыңнарының чаңы бокту, малгаш-баларга машина безин дүүрүп турар. Чамдык черлериниң бажыңнар адаанда сут үүлүп чыдар апарган. Ол дугайында районнуң удуртукчу

Чагаалар допчулалы

дарталары билир, мынчалза-даа кандыг-даа хемчег албайн келгeн.

Бо талазы-биле авторнуң дыка чөп бодалы бар. Ону детквнвес арга чок. «Кудумчуда бокту үстүкү албан черлеринге чүге чаа каар бис?—деп, ол айтырган.—Ол бокту боттарывыс төп турар болгай бис, мынчангаш чурттакчылар ону аштаар, арыглаар ужурлут чүвелдир. Чүгле ону көдээ Совет күүскомунуң, агиткварталлардың талазындан оргинзастаар керек». Дыкэ шын санал.

Туран — Тываның төөгүлүг хоорайларының бирээзи. Улуг Октябрьның 70 чылынга үткүштүр белеткел маңаа өскелерден бедик деңнелге турар

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ООЖУРГААР БАРЫМДАА ЧОК

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчегле дугайында» доктаалды хүлээп алганындан бээр ам ийи чыл ажып турар. Ол ышкаш «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалдарының күүселдезиниң болгаш бо ажылды идепкейлиделиниң дугайында» база чоокта чаа чугаалажып көргенин билир болгай бис.

Ук доктаалды бистиң Улуг-Хем районда канчаар күүседип турарын СЭКП райкомуның чанында партия комиссиязы хынап көрген. Партия комиссиязының кежигүннери хөй нянти даалгазын ак сеткилдиг күүседип, хынаалдага идепкейлиг киришкей. Хынаалданы «Ак-Туруг», «Улут-Хая», «УТКА 25 чылы» совхозтарга болгаш район төвүнүң чамдык бүдүрүлге, албан черлеринге, организацияларга чоруткан.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчегле дугайында» доктаалды бистиң амыдыралывыска боттандырары — бүгү нинтиниң херээ. Чер-черлерде партия организациялары, кодээ Советтер күүскомиссары, бүдүрүлге, албан черлериниң удуртукчулары, хөй-нинтик организациялары ону медереп билип, профилактиктиг эвээш эвес ажылдарны кылган. Доктаал үнген соонда арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссияларны ажыл-агыйларда, коллективтерде ангыланыдан бээр эртекен үеде байдалды СЭКП ТК-га чоокта чаа сайгарып чугаалашканын, ук доктаалдың чер-черде канчаар күүсеттинип турарын хынап, оон түнелдерин анализтээни кончуг-ла үезинде болуп турар-дыр деп. Төп Комитетке болган ол чугаалажышкынны бүгү талазы-биле деткип турар кижи-дир мен.

Арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглерни үезинде ап, доктаал-шинтпирин хүлээп алгаш, ону амыдыралга деминг шинтпирлеп эгелээнинге өөрүвес кижи кайдал. Чажырган чоор, бодум база ижериге элээн сундуктуп бар чораан мен. Ижиптер кижи бодунуң кандыг оруукче углап бар чоруурун эскербес боор чораан. Урут-дарыг кижизидилгези турудуп турган, чоорту оны суларатканы, бо хүннерде оны хайгаралдаш шуут үндүрген. Арыг-Узуу көлээ Советтиң күүскомунуң чанында арагалаашкынга удур демисел чорудар комиссия амга чедир чаңгыс-даа катап чыылбаан. Совхозта арагага сундулуг кижилер чок болганы ол бе? Ындыг бе дээрге, совхозта гараж эргелекчизи Виктор Чүсүмаа, прораб Алексей Чоодунай эмнриктер сергедир чернинг ажылдакчыларынга канчаар туттурганыл?

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң район нинтилели (даргазы А. Балган) ол талазы-биле пропаганда ажылдыын эге базымнарын кылган. Нинтилелде бо хүннерде 65 эге организация бар. Ында 620 кежигүн хаара туттуган. Район нинтилелиниң президиумуу, оон хостаткан харысалгалыг секретары О. Лапчаа арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур пропаганда ажылының дээштинн чедип албаан. Совхозтарда, күш-ажылчы коллективтерде партия эге организацияларыбиле харылзаза кошкак.

«Улут-Хая» болгаш «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарның хөй ажылчыныг коллективтеринде арага ишпес чорук дээш демисселдиң эге организацияларын тургуспаан деп болур. «Улут-Хаяның» чүгле Арыг-Бажы школазында болгаш кодээ Совет күүскомунда нинтилелдиң ийи эге организациязы бар. Арткан коллективтерге эге организацияларны кажан тургузарын нинтилелдиң удуртукчуларындан шын-гыы айтырар апаар.

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң район нинтилели эге организацияларында дүрүм ёзугаар тургускаш, дадывыр хавырарынга өйлежип, янзы-бүрү профилактиктиг, культурамассалыг ажылдарны бодунуң өмүүжининден организастап чоруткайн турары нинти неелдеге канчап-даа дүүшпес.

Чер-черлерде эш хуу судтары административтиг комиссияларже көрүүп, бодунуң ажылын кошкаткан. Арагага сундукан кижилерни штрафтап турары шын, ынчалзажок дыка хөй тяварылгаларда ол ажыны тыртып албайн турары четпес. Бисте араганы талоннап турар болганда, ол хөй иштинмес, ынчангаш кымнарныц-биле демисел чорудар боор дээш хөөннерден адырлыр апаар.

А. СЕРЕН,
СЭКП Улуг-Хем райкомуның чанында парткомиссия даргазы.

Тураскаалдар камгалалы

ЧУРТТУҢ ТӨӨГҮЗҮ-ДҮР

Амгы үеним кижизи бодунуң, чурттунуң, чонунуң эрткен төөгүзүн билгеп турар үжүрлүг. Оон башка ол амгы-даа, эрткен-даа үелерин хандыр үгаап шыдавас.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын үнелээр, камгалаар, катап тургузар өөреним чорук — аңаа үнелиллээш ажылчы чонну, илаңгыя аныяк-өскенни совет патриотизмге болгаш социалистиг интернационализмге, мурнуку салгалдарның чогаадыкчы чоруун, тургузукчу күш-ажылын хүндүлээринге кижизидип турар.

Республиканың нәйысылалы Кызылда Ленин шөлүүде В. И. Ленинге тураскаал өндүр чазагайы-биле көстүп, кижи бүрүзүн өөртүп, сорук кирип турар. Ук тураскаалдың чанында байырлыг чыскаалдар, митингилер, комсомолга, пионерге хүлээп алышкын, байырлыг марштар болуп турарындан анаа, улут назылыг кижилериниң, чаа өскенишкен аныяктарның аңаа чечектер салып турарын бо-ла көрүп болур. Ол ышкаш Кызыл хоорайны аян кирип турар улуг хемчээлдиг төөгүнүң тураскаалдары бар.

Хоорай сайзыралыының кол планын бүдүрүлгелер-биле чергелештир чурттаганың культура, эмнелге, уруглар албан черлериниң хөй каът бажыңнарының четкизи-биле Кызылывыс улам-на байып, чылдан чылче сайзырап, чазагайжып орар. Чаа төлевилеядип бажыңнары-биле чергелештир СЭКП Тыва обкомунуң болгаш № 2 школаның бажыңнары 40 чылдар бурунгаар туттунган-даа болза, архитектурлуг каастагласының талазы-биле онзаланчак тураскаалдар болуп турар.

Кызыл хоорқүүском хоорай чаагайжыдылгазы-биле холбаштыр Н. Гастелло аттыг дыштанныга парыгын сайзырадырынче чугула кичээнгейни салып турар. Паркта чечек олуртулгазын организастырындан аңгыда, оон ажаалдакамгалалыг доктаамал чорудуп турар. Паркта «Олар Тывага Совет эрге-чагырга дээш демисежип чорааннар», «Социалистиг чарыштың мурнакчыларынга болгаш бүдүрүлгениң чаартыкчыларынга алдар!» деп аллеялар аянныг, утка-шынарлыг, чараш көстүр.

Хоорай Советиниң күүсекчи комитедн ажылчы чонунарнын күзел-соруун илередип, бодунуң шинтпири-биле Топография кудумчузун Совет Эвилиниң Маадыры Михаил Бухтуевтиң, Авиация кудумчузун Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оолдуң, Баян-Кол кудумчузун Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчаптың аттарыбиле. Магистральная кудумчу, эүм Калинин проспектизи кылдыр эде адаанны таарымчалыг болгаш, Сөөлгү каш чылдарда Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем болгаш оон-даа өске районнарының төптеринде, чамдык кодээ суурларда Ада-чурттуң Улуг даймынче ол районнардан чорукган эки турачыларга моңгежиктеп «Чангыс чер-чурттуг эки турачыларга» деп чаа тураскаалдар туттунуп тургустунган.

Эрткен, 1986 чылда Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарының Бүгү-россия нинтилелиниң төп төвүлели болгаш ССРЭ-нин Журналистер эвилелиниң баштаар черн чонунуң арттырып каанны төөгү-культураның эң эки түүлдерин ажыглавышаан, утаанбодал культуразының байлаан ханы болгаш долузу-биле шинтээдир, ажылчы чонну, аныяктарны кижизидиргеге тураскаалдарны ажыглаар талазыбиле ажылдарны чырыдар дугайында Бүгү-россия конкурузуга бистиң солунарывыстың редакциялары болгаш телерадно комитет идепкейлиг киржип, янзы-бүрү жанрга 34 материалды парлаан.

Тураскаалдар талазы-биле ханы бодаттынган, чугула соруланы салган ажылдарны комсомол, пионер организациялараның шугуму-биле чорудуп турарын ыыт чокка эрттирип болбас. «Мээң Төрээн чуртум — ССРЭ», «Ленин дыргалдеден артык дириг», «Тулчуушкуннарга Ада-чурттуң камгалап алган» деп школаларның болгаш пионерлерниң турпсун чурт-шинчилел экспедициялары солун түүлдерни кылып турар.

Кызылдың №№ 1, 2, 3, 4, 11, 14, Сарыг-Септик № 2 школаларында музейлер янзы-бүрү коллекциялар-биле байлакшыг берген. Оон-биле чергелештир Туран, Аксы-Барлык, Самагалдай, Шуй, Чадаанының № 1 школаларында музейлер багай эвес ажылдап турарын демдеглээри артык эвес.

Оон-биле чергелештир төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалап, кадагалалар, ажыглаар ажылдар Танды, Тес-Хем, Өвүр, Тожу районнарда чавыс деңнелде. Чөөн-Хемчик, Тес-Хем, Танды райкүүскомнары тураскаалдар камгалаар нинтилелдиң район салбырларының даргаларын, харысалгалыг секретарларын үргүлүг солуп келгенинден ук черлерде ажыл сегивестээй.

Амгы үеде республикада 19600 ажыг кежигүнүүг 272 эге организация ажыллап турда, адаттынган районнарда кежигүннер саны эвээш, эге организацияларның саазын кырында тургустунган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар хемчегле дугайында» база «Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң чанында төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар болгаш ажыглаар талазы-биле бүдүрүлге белүүн тургузар дугайында» доктаалдарын үк районнарда район Советтериниң күүсенчи комитеттери херекке албайн, күүсетпейн турарын хереченлеп турар факт-дыр.

Ынчангаш кижи терелгетенниң арттырып каанны өөрү салгалының дугайында зелиниң өөредилгин болгаш чагыларыны амыдыралга улам хаанын боттандырар дээш төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Бүгү-россия нинтилелиниң конкурстарынга идепкейлиг киржин, ажыл даянгаш, ажылчы чонунуң, илаңгыя аныяктарының ортузунга кижизидилге ажылдарын күүтелдирери, Төрээн чурттуң тураскаалдарын хаанын өөренир болгаш ыдыктыы-биле камгалаары кижи бүрүзүнүң херээ болуп турар.

Б. ЧҮДЮК,
Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар талазы-биле Бүгү-россия нинтилелиниң Тыва республика салбырының харысалгалыг секретары.

АМДЫГААШТАН БЕЛЕТКЕНИР

Тес-Хем районуң школаларында эге шериг белеткелин канчаар эрттирип турарын өөредилге чылы адакталып турда, республиканың Чыры-дыышкын министерствозу хынаан. Аныяктарны, илаңгыя өөренискилерни шериг херээнге белеткээри — чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарының үндезини. Күүлүг техникадан аңгыда моральдыг бүдүш болгаш күш-дамыр талазы-биле дадыккан кижилер шериг албаны эрттирерниге херек. ДОСААФ организациязы камгалал-массалыг ажылды экижидер, совет патриотизмниң болгаш Төрээн чуртун камгалаарының ыдыктыг чаңчылдарынга аныяктарны кижизидер ужуруут дээрзин СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң «ДОСААФ ажылын эжижидер хемчегле дугайында» доктаалында тодаргайы-биле айыткан.

Спорттуң шериг-техниктиг хевирлерни сайзырадып, автомобильге, мотоциклге, боодалга маргылдааларны чүге организастап эрттирип болбас деп. Келир өөредилге чылында бо айтырыгже районнуң күүсекчи комитедн болгаш ДОСААФ организациязы кичээнгейни угландырып, боттуг демчеглерни алыр ужуруг. Ол ышкаш районнуң шериг комиссариадынын, азы ДОСААФ организациязының чанында чолаачылар курстарын организастап тургузар болза эки.

Районнуң школаларында эге шериг кижизидилгезинин талазы-биле материалдыг база амгы үеним иегелдезинге дүүшпейн турар. Шериг кабинедн, боо-чепсек шыгжавырларже, боодалга тирн болгаш оон-даа өске чүүлдериниң чедишпейн турары өөредилгеге шаптыктап турар. Эге шериг кижизидилгезинге эргежок чугула материалдыг базаны тудуп кылырынга, дериринге совхозтар директинларының, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларының боттуг дуза чедирбейн келгениндеп, районнуң чамдык школаларында бо ажыл чорувайн турар. Ындыг школаларга Кызыл-Чыраа, Берт-Даг, Ү. Шынаа школалары хамаарыжыр. Оларда кичээлдерге өөреним хереклер чогуудан өөреникчилерни биинн куду болуп турар. Ол ышкаш эге шериг белеткелиниң башкыларының боттарының белеткели чавыс болганындан, кичээл эрттиреринин методиказы дыка куду.

Келир өөредилге чылында бо бүгү четпестерни болдурбазыбиле улус өөредилге килдизи болгаш хөй-нинти организацияларны амдыгаштан белеткеңир, деминг ажылдаарны негеттинип турар.

Д. ТАНОВ.
Тес-Хем район.

ДЕТКИП ТУР МЕН

СЭКП ТК-ның «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчегле дугайында» доктаалын ийи чыл бурунгаар хүлээп алганындан бээр эртекен үеде байдалды СЭКП ТК-га чоокта чаа сайгарып чугаалашканын, ук доктаалдың чер-черде канчаар күүсеттинип турарын хынап, оон түнелдерин анализтээни кончуг-ла үезинде болуп турар-дыр деп. Төп Комитетке болган ол чугаалажышкынны бүгү талазы-биле деткип турар кижи-дир мен.

Арагалаар чорукту болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглерни үезинде ап, доктаал-шинтпирин хүлээп алгаш, ону амыдыралга деминг шинтпирлеп эгелээнинге өөрүвес кижи кайдал. Чажырган чоор, бодум база ижериге элээн сундуктуп бар чораан мен. Ижиптер кижи бодунуң кандыг оруукче углап бар чоруурун эскербес боор чораан. Урут-дарыг кижизидилгези турдавазывыс мшкаш ындыг болур».

Үштө, ЧЭП болза социалистиг экономиктиг практиканда бараан-акша харылзаалариның солуттунмас ролюн теория болгаш практика-даа талазы-биле хүлээп көргени болур.

Ынчанмыже ЧЭП—боду тодаргай төөгүлүг уткалыг билинишкин. Ынчан улуу-биле калбара берген «хостуг садыгның» зоназы чүгле бүгү хереглел бараанларын эвес, харын-даа чамдыкта бүдүрүлгенинң чепсек-хереклерни хаара туда берген турган. Тургустунуп келген байдал үезинде чүгле байып турган эвес, харын хөлезинлекпкп ажылчын күжүн дарлап турган «чэпманның» — бүдүрүлге өзининң социал хевири хоолдуг өзугаар тургустунуп келген Политиктиг эрге-чагырга экономиканың капиталистиг болгаш социалистиг секторларының аразында ажык чарышка кирген. «Кым кымны» деп айтырыгны ЧЭП шуут тодаргайлаар ужуруут турган.

ЧЭП-тиң ол ындыг боттуг чүүлдерни 80 чылдарның ийиги чартында совет нинтилелге канчап-даа дөмейлештирип болбас.

Чижээлээрге. Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоолдунуң төлевилелин ап көрээлиде, ажыл-амыдырал-даа кичээнгейден үштүнар, семи ат-теп-сургал, шын эвес оруккче бар чыдарыкны сагындырып, арага ишпезин сүмелээн кадайың эргим сестери-даа бир кулаанче кирген, өскезинден үие бээр. Араганың кижинин угаанмедерелинге, ажыл-чанынга турадоруунга чедирер хоразы ол хире-дир деп чүвенн ам кээп миннип чоруур мен. Бир эвес чогуур доктаал-шинтпир үнмээн, арагачылар-биле чидиг демисел болу бербээн чүве болза, амыдыралының бөгүнде кандыг турарын бодап кээринге, чүрээм сагыыр.

Бо хүннерде хоорайның бир бажың эргелелинде ажылдап турар мен. Июнь 10-иун «Шынында» «Тамы, азың» деп материалды номчаан. Чадаанага болган ол коргунчут, харында чаржыныг болуушкун дугайын номчудум. Араганы ижиптер турган үемде одеколоп безин аксымче углап көрүүп, ажыл-амыдырал-даа кичээнгейден үштүнар, семи ат-теп-сургал, шын эвес оруккче бар чыдарыкны сагындырып, арага ишпезин сүмелээн кадайың эргим сестери-даа бир кулаанче кирген, өскезинден үие бээр. Араганың кижинин угаанмедерелинге, ажыл-чанынга тура-до

РСФСР-ниң М. Е. Пятницкий аттыг академиктиг улустуң ниитти ырының артистериниң улуг концерти Тываның хөгжүмшүл театрынга эрткен дыштаныр хүнде болган.

Ол концерт санында көрүкчүлер театрының улуг залын чык долдур олуруп, артистерниң уран талантыларын магадап, динмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткуп турган.

Бир дугаарында сураглыг хөрүнүң артистери шуут тур үнүп келирге, сценага янзы-бүрү өөмерлиг чеҗээштер чуруттунар. Эр улустуң танцы-сам ойнаарындан салгын-хатка сарыг чечектер эвргиштелген ышкаш апаар.

Ооң соонда бичии улуктелиишкин болу бээрге, Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен Тыва черде бир дугаар аалдап келген уран талантылыг артистерге чоннуң мурнундан изиг байыр чедирип, культура ажылдакчыларыбыҥ чечектерни артистерге тудускан. Өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерин концерттиң башкарыкчызы А. Бахтеева чугаалап, база байыр чедирген соонда, солун концерт база катап уламчылаан.

ЧУРУКТАРДА: ол концертке ыры күүселеделериниң үези.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

НАЙЫРАЛ ФЕСТИВАЛЫ

Бистиң республиканың районнарында аныяктарның интернационалчы найырал фестивалдары чоруп турар. Фестивальдың кол соруглагы — оолдар болгаш кыстарны улустарның найыралының өзугүмге кижизидери, өске черлерде чурттап, ажылдап турар өске нацияның аныяктары-биле найырал харылзааларын быжыктырары болур.

...Ол хүн дээрде булут-даа чок, аас хүн болган. Тес-Хем районнуң төвү Самагалтай суурунуң Культура бажыңының чанында «Найырал» стадиону байырлал шинчизинче кирген. Олче кирер эжик аксында «Интернационалчы найырал фестивалының киржикчилериниге изиг байыр!» деп бижиктиг лозунг тода көстүп, сагыш-сеткилди хей-аът кылып, хөгжүм-ыры куттулган. Стадионче аныяктар үзүктел чок шуужуп турган.

Районнуң аныяктарының интернационалчы найырал фестивалының баймдыг ажыдыышкынының соонда, янзы-бүрү спортчу маргылдааларга районнуң совхозтарынган болгаш район төвүнде комсомол организацияларындан келген төлээлер арасында күүжүн шенешкеннер.

Болуп эрткен спортчу маргылдаалар чидиг демиселге эрткен. Оларның бирээзи чадаг чарышка эстафета. Оолдар арасынга бирги черни «Чодураа» совхозтуң командазы, ийиги изи —«Кызыгаар», а үшкүзүи —райпо коллективиниң командазы туспузунда үлешкеннер. Уруглар арасынга болган чадаг чарышка олча командалар шылгарап үнген. Бо маргылдааның онзагай бир талазы — холушкак чарышка маргылдаа болганы. Ол элээн каш хевирлерге эрткен. Чижээ, шоодай кедип алгаш, чүс метр черге маңнаашаш, эстафетаны чаңгыс буттан шуурап кижиге дамчыдар, а ол кижи бодунуң эдлээн кижи чүктеп алган кижиге хүлээдип бээр.. Ук маргылдаага деминг, кашпагай болгаш тывынгыр чоруун көргүзүп, «Кызыгаар» совхозтуң командазы шылгаран. Олардан үе талазы-биле кашпа минута озалдаш, «Чодураа» совхозтуң командазы ийиги черни чаалап алган.

Ийи хүн үргүлчүлээн фестивальдың түнелиинде 32 шилиидек аныяк мөгелериниң хүрежи болган. Стадионга чыылган аарыкчыларның кичээнгейни аныяк мөгелериниң ачыр-дачыр сегиржип алышкынны хаара түткан. Ылаңгыя удаваас шериг чоруур деп турар аныяк мөге Мерген Балчыт, Х. Чүргүй-оол аттыг совхозтуң У. Щыпаа салбырының мөгези Виктор Багай-оол, «Кызыгаар» совхозтуң мөгези Сарыг-оол Лудуп оларның чараш аргаларны дөй ажыглап, шиитпеңгир хүрешкени көрүштүг болган.

Аныяк начыныарның бо хүрежиниге «Кызыгаар» совхозтуң мөгези Даш-оол Сүктер шүүлгеп, а «Чодураа» совхозтуң мөгези Алик Дондуй үзүүрлешкен.

Ниитизи-биле бо фестивальга «Кызыгаар» совхозтуң командазының (капитаны Сергей Дандаа) эки организастыг белеткеңгенин демдеглеп каар апаар. Ооң түнелиин—бо команда барык-ла шупту болган маргылдааларга шаңналдыг черлерни алган. Ол ышкаш район эмнелгезиниң комсомол организациязы багай эвес белеткенген болган. Эмчи кыстар индий улустуң хевин белетеп, ону фестиваль үезинде кедип алгаш турганы көңүг чараш. Ындыг-даа болза, аныяктарның район чергелиг бо фестивалынга Шуурмактан, О. Шынаадан аныяктар кээп киришпээн.

Фестивальдың тиилекчилериниге шаңналдарны партияның, комсомолдуң хоорүмү, персоналдыг пенсионер Семен Начынович Самдан тывыскан. Ооң ажылынга СЭКП Тес-Хем райкомунуң ийиги секретары К. Л. Лапчаа киришкен.

Июнь 26—28 хүнинеринде Совет аныяктар хүнүгиге турасхаткан Кызыл хоорайга болур республиканың аныяктарының фестивалынга үк районнуң бирле төлептиг дээш чээрби оолдар болгаш кыстары киржир эргени чаалап алган.

А. ШОЮҢ.

ЧУРУКТА: «Кызыгаар» совхозтуң тимээчи командазы.

А. ШАҢНААНЫҢ фотозу.

Үлегер-чижектиг болуулуңнар

ЧАМДЫК БОДААЛДАР

Бо чылдың апрель 26-да үнген «Шын» солунга көдээ бижикчи Ч. Суге-Маадырның «Үлегер-чижектиг болуулуңнар» деп материалын номчаш, ону бүрүнү-биле деткип, чамдык бодаалдарны плередикседи.м.

Бистер, улус улустар өөренникчилериҥ болгаш аныяктарның кижизидилгезинин дугайында чугаалы хурал-суглаага-даа, улустар аразыгаадаа бол.а чугаалажы бээр бис. «Амгы шагның аныяктары» дээш.ле бээр бис. Оларның четпес талааларын салаа базып саналаш турупта.р бис. Төөгү талазы-биле алыр болза, кайы-даа векте, кандыг-даа чурттарга салгалдар аразынга маргыжышкымнар бол.а болгулай бээр. Ол болурда улуг салгал аныяк салгалның чүгле бодумнуң салгалымның, 50 харже дегүл, акшый бергеннерин дүтаймы чугаалаксап тур мен.

Бистиң салгал кижизидилге дүтаында хей-ле чугааларны кылып турар. Херек кырында боттарывыстың үлегер-чижээвис, хүн бүрүде аажы-чаңывыс, чурттаалгага, амыдыралга, ег-бүлезиниске хамаарылгавыс чугаавыска чамдыкта дүүшейн, аныяк салгалга кижизидилге болбайн турар. Хураадырга дараалларывыҥ «арага ажерк феодализминиҥ артышкыны» деп чугаалап турарым бол.а дыынаар бис. Мен хуумда оны шын эвес деп бодаар мен. Феодалдыг Тыва үезинде феодалдар, дүүмүстер, чагырыкчы байлар чайты үеле арагазым ижип турду-ла мында, а бодүүн чон араттар арагалга турбаан. Бистиң салгалдың ада-иелери, кыргап-ава, кыргап-ачалары арага ишпес чораан. Оны херек кырында караавыс-биле көрүп келдивис. Ишпе-даа мында-даа, чылдың ужу-кыдымында ажер турганнар. Массалыг арагалашкын болгаш соовуста салгалдан иелезинин мөнүп чугаалаар чүүрүлт бис.

Тываның девискээринде 50 чылдарның ортан үезинде, бистиң Эрзин районнуң фестивалынга ук районнуң бирле төлептиг дээш чээрби оолдар болгаш кыстары киржир эргени чаалап алган.

ЧУРУКТА: «Кызыгаар» совхозтуң тимээчи командазы.

А. ШАҢНААНЫҢ фотозу.

Чамдык өске районнарга 60 чылдарының ортан үезинге чедир, арага аймаа чеже-даа хөй болза, арага ижер кижи санныг, олар ишкеп-даа, кудумчутта элең-тендиг чорбас, чон аразынче, хей-ниити черлеринче киргинден эгенир, чегенир, ыядыр чордулар. 60 чылдарының ортан үезинден эгелээш массалыг арагалашкын эгелээн. Төрүттүүген хүн, уруг байырлалы, куда-дой, эртем-сургуул доосканы, улуг-хүн байырлалы, кевии-херек чок чүве садыш алганы аңаа чылдагаан болган. Ол багай чаңчылдар чоорту хөрээлел, коллективтерге непереп, харын-даа агитвартаалдар безин янзы-бүрү байырлалдарда шинги арагалашкын организастар, арагага суглу чок чораан ада-иевисти арагага өөредип алган бис. Авазис, шынаң алган хүнүнеге бүдүүн-бүдүүн суурлар «диинмирен» турган болгай. Ынчаар «диинмирен» казынның эртемниге өөренникчи уругларывыска, аныяктарга «арага ишпес, ол багай чүве-дир» деп сурташ салырывыска, көргүскем үлегер-чижээвис удурланышкак турган. Орай-даа болза, бүдүүр билингеннивис дээре, кедир салгалдарга «өөредиҥ» болбазыы!

Бистиң салгал чүгле багай талааларлыг дивейн-дир мен. Ол сынал эки чүүлдерни кылган, кылып-даа турар. Ынчалза-даа чамдык таварымыларда хая көрүүш эрткен оруувусту овааырымчалыг, бүтүү тала-биле сайгарып, кедир салгалдарга камдыг иетн артыраарывысты шүтүүнүп бодаарыныр үжүрлүг бис. Ында багай чүве чок деп бодаар мен.

Чажывыстан ойнаш өскен, кадыг өөрүүстүң чаңгыс оглу Хеймер-оол эжим-биле школадан эгелээш, көдээ ажыл-агый техникумун кадыг доостувус. Төптүг-төмээнниг, бичее сеткилдиг эжым чүве. Институттун ийиги курузундан эгелээш чаңы өскерилген. Дыштанырга үезинде бо-ла эжиктиг чорүүр. Оон калганда арагага суглу чок ада-иезин көөр сагында-ла ийи-бир шыыл сөөртүп турган, арагалаарынга өөредип алган. Эжим нактатуутту дооскан сөөлүнде аваазы: «Оглум дээди эртеминг, ам амыраан бис, институт доостур дыраан бис, ам ослувус бисти азыраар» деп өөрүп чугаалап орган. Эжим, шынап-ла, баштайгы чылдарда ажылынга мактаттырып, ег-бүлелиг, уруг-дарыглыг, аас-кежиктиг чурттап турду. Ам эжим кырган пенсионер ада-иезиниҥ база катап азыралында апарганын дыңназа, бодарым ажыыр-дыр. Орта кылган ажылы-даа чок, ег-бүлезиниден чарылган. Оон чылдагааны — арага-биле өөнүктешкени.

Чамдык ада-иелер уруглар кижизидилгезин шиитпеже, башкыларже чаа каар, «силерге дужаан (сервизис, силерче билинер» дээр. Өөренникчилер чурум үрей бээрге, чамдык ада-иелер «бо башкылар түүг көрүп турар чүвел, чүге өөренникчилерни чагырбас чүвел» деп бааглар. Ада-ие кижизиинчи болбас чүве бе? Өскениҥ ажы-төлүү деп турбайн, уруглаарже сагыш салыр үжүрлүг эвесве.

Ол ышкаш чаа салгалды кижизиндип тура, боттарывыс база кижизиттимизивиссе. Черле улуг-биче кижилериҥ ажыл-чаңын мен база чоранын черимге эскерер кижи мен. Чеҗе-даа дээди эртеминг, чаа моданыҥ хевин кеткен кижи ышкаш культуразы чавыс, биче сеткилдиг эвес болза, ону бис культуралыг кижи дивес-ле болгайлаа бис. Культуразы бедик, бодүүн ажыл-ишчилерни бис хөй-биле алдап болур бис. Ында ег-бүлелериҥ уруг-дарыы мөзүлүг, кижизиг, ажыглыг. Бистиң Бай-Даг көдээ Советиниҥ девискээринде ында ег-бүлелер хөй. Малчыннар Алдын-ооллардың, Хайынарның, Сагаачыларның, Артыларның болгаш өске-даа ег-бүлелериҥ мында чижек кыдыр кирип болур. А чамдык кижилер алмакак-чижек, улуургак, байырлыг болганымдан эң-көрүндеп, коллективтен хоорук чурттап, боттарын-ла культуразын чоорту чидирип бар чоруулар. Ол аныяк салгалга эки үлегер-чижек болбайн турар. Бичии кижилер долгандыр турар чүве биле кижилерден чүгле эттиг-үзүлек ажык-чаң көөр болза, каржы багай ажык-чаңны билбес болдуулар.

К. КУУЛАР.

Эрзин районда Бай-Даг ортумак школазының башкызы.

СЛЁТ СООНДА БОДАЛ

Июнь эгезинде республика башкыларының слёду болуп эртикен. Аңаа он ажыг команда киришкен. Өске маргылдаалларга ышкаш борта база-ла тиилекчилерни илереткен. Ынчалза-даа слёттуң киржикчилери түнелиин шын эвес үндүрген деп санап, бо маргылдааның организас чок эрткенинге хомудап артканнар.

Слётка киржир башкылар Кызылга келгеш.ле кайнаар баарын билбес болганнар. Оларны бир организацияга утуп ап, оон ынай каяа, чүү болурун таныштырып, тайылбырап турган болза эки ийик. Эртенинде Тайга станциязынга келириннске, харын, бир кижи уткуп алды. Ам-на бо кижиден ыланылап алырдыр дээш сонуургадывыс. «Мени чүгле силерни уткуп кагъ деп чүве дээш халып чоруй бардым. Ам база-ла чунуҥ ханнаар, кандыг янзылыг болбуун биллинмес мындыг.

Кежээ судьялар чедип келдилер. Ынчалза-даа оларның маргылдааларны шиидип турары шыпкы эвес болган. Районнардан барган командалар шупту секундомерлиг болгаш боттарының база өске командаларының үелерни база көрүп ап турганнар. Ынчалза-даа судьялар бир өске үе айтыры элдептиг болган. Бо слётка моон мурнуунда чылдарда албан болуур волейбол, тыва хүреш болбады. Хостуг үелерде дыка чалгаараачыг, солун чүүл-даа организаставаан. Массовик кижи турган болза, эки деп бодаар мен.

Черле ынчаш, районнарга болуп арткен слёттарга канчаш-даа четпес. Ынчангаш слёттарны моон соңгаар эки организастап турары күзелиг.

О. МИЖИТ-ООЛ.

ШКОЛА СЕПТЕЛГЕЗИ

Ак-Туруг школазының септелгези ада-иелерниҥ киржилгези-биле шалыпкы чорудуп турар. Бо хүннерге чедир 23 класстың, столоваяның болгаш интерматтың чүтайлаашкынын дооскан. Септелге ажылын школада ажыл-агый эргелекчизи Михаил Чымба удуртуп турар. Септелгеге хереглээр чүгай, будук, дозу, шил аймаан баш үзүр тыптынып алган.

Амыы үеде школаның ажылчыннары эжиктер, шала, соңгалар рамаларын будуп, дозулап киирипкенвер. Одалга системаның септен алган, ам ону аштаары арткан.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ

ТВ

ИЮНЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 —Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының ариннары». Хөй сериялыг телефильм. «XX үс чыл чаагы кирип тура. 1893—1900 чч». 1-ги фильм —«Шак келген». 2-ги фильм—«Сибирьниң ырак оруктары». 10.35 — В. Токарева — «Дээр биле чер аразында». Телешки. 11.35 —11.40 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15— «Автограф». Үстүкү класс өөренникчилериниге литературулуг викторина. 17.40 — «Эртем биле күш-ажылдың эвилели». Док. телефильмнер. 18.20— Судхараин Раджкупатн танцылаар (Индия). 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Тиилелге чыскаалы». Док. фильм. 19.50 — Совет ыр концерти. 20.00 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. «В. И. Ленин. Амыдыралының ариннары» Хөй сериялыг телефильм. «XX үс чыл чаагы кирип тура. 1893—1900 чч.» 2-ги фильм — «Сибирьниң ырак оруктары». 21.00— «Үе». 21.35 — «Он ийиги каът». 23.05 — «Тобольск кремлиниҥ эртинелери». Док. телефильм 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика 8.20 — Концерт. 8.50 — Док. фильмнер. 9.20 — Орус чугаа. 9.50—Аваамыҥ школазы. 10.20 — «Чүргүчү». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.25 —«Мама, шүве!». Мультфильм. 8—10 үндүрүлгелерин. 11.55 — «Бал делгерезин!». РСФСР-ниң улустуң артизи Э. Пьеда-биле ужуражылгалар. Фильм-концерт. 12.25 — Немец дыл. 12.55—14.15 — «Чугаалап билбес аныктер». Уран-чечен фильм. (Румыния). 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Союургактарга» Шкоачыларга төрээн черии шинчилээри-биле телевикторина. 18.35 — Уругларга фильм 18.55— «Элээди болган хоойлуг». Элээдилер аразында марокомния-биле демисел. 19.25— «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Депутаттың сөөгү» 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Теннис. Уимблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чурагачы». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.40 —23.45 — Теннис. Уимблдон турнири.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаңстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыг дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агваринын температуразы 3—8, чамдык черлерге 2—5 градус чылыг. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга чуга булуттаар, бичее чаңстаар. Дүне агваринын температуразы 12—14, хүндүс 20—22 градус чылыг.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга

ФУТБОЛ

Аңаа Тыва АССР-ниң болгаш Башкир АССР-ниң шилиидек командалары ойнаар.

Эгелээри: июнь 28-те—18.00 шакта.

июнь 30-де—19.00 шакта болур.

Стадионче кирери өртектиг.

кино

ИЮНЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Знак беды» 10.00, 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Внимание «Неизвестный» 12.30, «Москва — Кассиопея» 10.50, 14.00, 15.40 «Рысь возвращается» 9.30, 17.20, «Тройной прыжок «Пантеры» 18.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мишка, Серега и я» 15.00, «Попутчик» 17.00, 18.40, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Новые амазонки» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: к/т: «Мы веселы, счастливы, талантливы» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Красноярскиниҥ көдээ ажылагый институтуҥуң Тывада филиалы 1987-88 өөредилге чылында агрономия болгаш зооинженер факультеттериге хүндүс өөренири-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Киирер күзээннер химияга, биологияга, орус дылга болгаш литературага (бижимелбиле) шылгалда дужаар. Билдиринишкиниҥ филиалдың директорувга шилип алган тускай эртемин айытпышаан, дараазында документилерин кожар: ортумак эртеминиҥ дугайында документ (бодуу-биле), сөөлгү ажылдан турган черинден характе.истика, эмчи шинээлгазы (286 майык), күшажыл депгеринден ушта бижилге, 6 фото-чуруук.

Институтка киирерин күзээнер шериг биледим, паспортту боттары көргүзер.

Билдиринишкиниерин 1987 чылдың июль 1-ден август 5-ке чедир хүлээп алыр.

Киреринин шылгалдаларын Красноярскиниҥ көдээ ажылагый институтуҥуң филиалынга 1987 чылдың август 6-дан эгелеп чорудар.

Адрес: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1«В», телефону — 6-11-67, 6-13-96.

Кызыл хоорайның бүдүүлге-ажыглал чурттаалга трези албан черииниҥ телефоннарының чаа дугаарларын хамаатыларга дыннадып тур

Трест эртелекчизиниҥ 3-11-20

Кол инженериниҥ 3-11-34.

Төлүттүкен бухгалтерия 3-15-70

Бажың хөлөзиниҥ бухгалтериязы 3-11-29

Паспорт столу 3-11-17

Бүдүүлге-техникага киллзис 3-11-26

Кадрлар киллзиси 3-11-06

План-экономика киллзиза 3-11-19

Күш-ажыл болгаш ажыл төлевиринин киллзизи 3-11-23

Септелге албаны 3-11-06

ГАЗ АЖЫГЛААРЫНЫҢ ЧУРУМУН САГЫҢАР

Хамаатылар газ ажыглаарының чурумун сагыңар!

Газ ажыглаарының кол негелделери мындыг: газплиталарын бедии 2 метр 20 сантиметрден чавыс эвес дээвирлиг бажыңнарның кухняларыңга тургузар. Кухняның соңгазы ажыттының турар йиикпе, азы форточкалыг болуур үжүрлүг. Баллонну хавага калбак хендир азы баг-биле быжыглаар, плитаның газ дамчыдар трубкаларын быжыглаш, дозулаар. Резина шлангаларны сый тудуп база долган болбас, ону будувас. Ону камнар ажыглаар, чүге дээрге оон тиглеңген черинден газ үнүп болуур.

Орттенип болур хама коогутугга плита тургузар мурнунда хаяктың орттенмес материал-биле дуглап шыыр — малгаштап алыр, чок болза чүге дээрге ыяш ажыглаар херек, кестинге берген азы тиглеңген резинизны ажыглавас, ону херилзин дээш отка чылытпас, изолента немей болгавас. Эки дээрбек чыдаа см. арта бээр кылдыр кылыр.

Ишкири 27 литр баллоннарны ажыглап турар кижилерден оларны септеп бээр дугаймда хөй чагыглар «Тувгаз» албанынга кээп турар. Чижээлээргө. Кызылдың Мугур 67, Кузнецов 5, квартира 1, Клюшевая 21, Р. Зорге 74, квартира 3, Школьная 8, квартира 2, Кочетов 204, квартира 16 бажыңнарда чурттап турар хамаатылардан үргүлүү чагыглар кээп турар.

Газ плиталарының баллонларының үрелии турарының чыдаттаанны чүдел дээрге, кижилериҥ оларны шын ажыглап билбезинде. «Балтика» хевирии базыышкын таарыштырыкчызын баллонга кедиреринин мурнунда ону чырыктаар дээрбек резинаны эки хынаар херек, кестинге берген азы тиглеңген резинизны ажыглавас, ону херилзин дээш отка чылытпас, изолента немей болгавас. Эки дээрбек чыдаа см. арта бээр кылдыр кылыр.

Ишкири 27 литр баллоннарны ажыглап турар кижилерден оларны септеп бээр дугаймда хөй чагыглар «Тувгаз» албанынга кээп турар. Чижээлээргө. Кызылдың Мугур 67, Кузнецов 5, квартира 1, Клюшевая 21, Р. Зорге 74, квартира 3, Школьная 8, квартира 2, Кочетов 204, квартира 16 бажыңнарда чурттап турар хамаатылардан үргүлүү чагыглар кээп турар.

Газ плиталарының баллонларының үрелии турарының чыдаттаанны чүдел дээрге, кижилериҥ оларны шын ажыглап билбезинде. «Балтика» хевирии базыышкын таарыштырыкчызын баллонга кедиреринин мурнунда ону чырыктаар дээрбек резинаны эки хынаар херек, кестинге берген азы тиглеңген резинизны ажыглавас, ону херилзин дээш отка чылытпас, изолента немей болгавас. Эки дээрбек чыдаа см. арта бээр кылдыр кылыр.

Редукторну баллонну хаап алгаш, ооң клапанынга кедирер. Редукторну ийи хол-биле тутказ, ооң пластмасса дээрбээн орү тыртказ, клапанга кедиргеш, эки куду баавыптар.

Редукторну кедиргеп соонда газ үнүп турар бе дээрзин саваң көөүү-биле чаап тургаш, хынаар. Коштунган черлерден газ үнүп турар болза, саваң көөүүн өпейтир үрүп үнүп келир. Ынчаш барза плитаның, баллонуҥ краниларын хаггаш, № 2-49-25 телефонче долгаар.

Эргелелдиҥ мастерлериҥ чоп-шээрели чокка газ плитазын тургускан черинден өскээр көжүрүп болбас. Өскээр тургустуруп алыр дей бергинерзе № 2-11-68 телефонче долгаар.

Газ плиталары үрели бээрге 2-19-19 телефонче долгаар.

«ТУВГАЗ» ЭРГЕЛЕЛИ

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ НАЙЫРАЛ ФЕСТИВАЛЫ ЧАЛАП ТУР

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга турасхаткан аныктарның интернационалчы байырлалының Республика фестивалын 1987 чылдың июнь 26-28-те ВЛКСМ Тыва обкому эртирер. Фестивальдың ажылынга комсомолдуг район организацияларының болгаш Кызыл хоорайның делегациялары киржир. Ында бүдүүлгенин аныяк мурнакчылары, комсомолчу активчилер, партияның, комсомолдуң, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары киржир.

Фестивальдың программазы:

Июнь 26-да.

19.00—19.30 —Культура болгаш дыштанырганың Н. Гастелло аттыг парктынган В. И. Ленин аттыг шөлге чедир делегацияларның чыскалыы.

19.30 —20.30 —В. И. Ленин аттыг шөлүге фестивальдың байырлыг ажылдыышкыны.

20.30 — 22.30 — Дискотека «Салют, фестиваль!»

Июнь 27-де.

8.00—12.00 — Фестивальдың киржикчилериниҥ күш-ажыл десантызы.

14.30— 16.30 —Интернационалчы болгаш шериг-патриотту кижизидилгениҥ айтырыгларының талазы-биле тематиктиг тептериниҥ ажылынга фестивальдың делегаттарының киржилгези. (Тематиктиг дөрт-тен ажылдаар).

18.00 —19.00 — Хоорайның күш-ажылчы коллективтеринге үжүрлешмишкиннер.

19.00— 22.00 — Хоорайның бүдүүлгелериниге, албан черлеринге делегаттарның болгаш бүдүүлгелериниҥ аныктарының киржилгези-биле интернационалчы найырал кежээлери.

Июнь 28-те.

Спортчу маргылдаалар:

9.30 — 13.00 — эстафета (СССР-ниң улустарының спортчу оюнчаарының үндезининге). Чарыш (1987 метр). Эртирер черии —Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион.

14.00 — 17.00 — Хөй бөлүүге башкетурнир. Эртирер черии — Культураның болгаш дыштанырганың Н. Гастелло аттыг парктыы.

19.00 — 22.00 —Фестивальдың хаары. Бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниҥ концерти. Танцы программазы. Эртирер черии—В. И. Ленин аттыг шөл.

ВОЛГОГРАДЧЕ АЪТТАНЫПКАН

Мугур-Аксы ортумак школаның бөлүк тоску классчылары Волгоградче бүдүүлге практиказынче чоокта организастыг аъттанымыкаанар. Маадыр-хооралай Волгоградка бүдүүлге практиказы эртирерин улуг ажыглаашкынга белбейн аан. Ынчалзада Мугур-Аксы ортумак школаның тоску класстарының чамдык өөренникчилери төөгүю совхозу — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сарлык фермазынга саанчылаар күзелдин шеретеккинер. Устуку классчыларның чалгай, күш-ажылчы күзелии ол совхозтуң администрязы, парткому, ВЛКСМ комитеди ниин-биле деткам.

А.Т. БЕГЗИ.

ШЫН

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниҥ 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниҥ 2-37-13, чагаа киллизиниҥ 2-41-27, информация киллизиниҥ 2-20-60, культура киллизиниҥ 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниҥ 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуниуң индекизи 54241.

Чылга 300 катап үнер.

Хемчээли 2 парлалга амазы.

Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Нем үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниҥ талазы-биле күүлүг комитединиҥ гипографизы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, баавын № 1.

Чагыг № 3523
ТС—00674

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 25 четверг № 147 (13447)

1925 чылда үнелезилеттингеи. Өртээ 3 кежеек

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ КОНГРЕЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН ЧУГААЗЫ

Хүндүлүг залчылар!
Эртим өңнүктер, иштер!

Силерниң мурнуңарга чүве чугаалаңары-биле чалзаныңар дээш ханыңы-биле өөрүн четтирдим. Конгресстиң делегаттарын — силерни совет кижилер кайы хире кичээнгей, чаңгай күзел-сеткил-биле көрүп турарын эскерип четтигипкен боор силер. Ол чогум мындыг болур-дээ ужурлуг, чүге дээрге силерниң күзел-соруглаңнар, силерниң идегелдеример болгаш сагыш човаашкыннарыңар бистинге чоок. А бодуңарның конгрезиңерип Москвага эртүрүп турарыңарны совет кижилер бистиң күрүмелиштиң таңбыңга ынак политиказынга бүзүрээнкиниң демдээ кылдыр хүлээп ап турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Силерниң конгрезиңериңиң соруглагы— бомбүрзекке ажыдыралды камгалап арттырары болгаш оны чөптүг болдурары — ол дээрге бедик оболгаш буянныг соругга-дыр. Ол болза делегей политиканың база эң чүтүлә соруглазыдыр.

Үшкү муң чылче чоокшулап ора кижи төрелгетеен бөдүүн эвес дыка хөй айтырыгларны көргүш чок болгаш боттуг ёзу-биле үнелеп көөр хүлээлгелиг. Ол дээрге—энергия курлавырларының чегелээни-дээ, он-оң, чүс-чүс миллион кижилериңиң аштап, ядырааңгай-туренгей чүрттээ турарыдээ, барык-ла бүгү чурттарга хамаарыжыр бойдус талазы-биле таарымза чок чүүлдер-дээ-дыр; ол дээрге шагдагы болгаш амгы көргүнүүр азырлар-даа-дыр. А ол бүгү болгаш өске-дээ шиитпирлээр ужурлуг делегей демчээлдиг айтырыглар ядролуг дайынның кыжаныың чайгадырының соруглагы-биле шүут холбаалыг. Ядролуг чепсек чок, күүзел чок делегейже шимчээшкин чокта кижи төрелгетеениң депшилгениже орук чок. Бодүүн эвес, дүшкүүрлүг болгаш хөйүг азаап турар үеңиң бистиң мурнувуска тургузуп келген айтырыгларын шиитпирлээриниң дүлүүрүү мында.

Халапты дошкун дайын-дарлыг күрүнелериниң, эңгыларның, кижилериниң адаанна-сөөлүшкүнү, кижиниң угаан-бодалының бедик ужуттушкуну база буураашкыны, бүгүде халаптар болгаш өөрүшүктинилгелер долган төөгүүнү кым-дээ өскертип шыдавас. Ынчалза-даа ол дээрге эңгылаштынган кижи төрелгетениң, бодуунуң киитилешкээн медерел билбейн турар кижи төрелгетениң төөгүзү-дүр.

Амгы делегей чоже-даа хөй ялылыг база чон бүрүзү болзу бот-тускайлаң шилип алыышкыны кылыр чугаажок эрслиг-даа болза, делегей киитилежилгелээниң бүдүн чоруун барымдаалаар, бистен, амгы салгалдан, Чер-делегейге амыдыралды турар-турбазы хамааржыр дээрзин бүгүде шиитпирлээр алыр ужурлуг.

Силерниң конгрезинер —делегейде болуп турар чүүлдерге хүүзүнде хамаарылгалыг мен деп янзы-бүрү чурттарның кижилериниң улам-на мелереп билип турарының кескү илерээшкинин-дир.

Халап болуп болур деп аар маналашкыннан кижилер шагырап турушкан. Чүгле күрүнелерни чайлаш ток аңгылаштырып турар идеологтуг, экономиктиг, политиктиг хамаарыларны үзүү бөзүрилеп камгалап турар херээжен кижи **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Херээжен кижиниң тайбың чаяакчызы ролюн, оон киирилеңген башталарны соодуптар, дошкуурлаш чүректериң үеваңдыптар аргалыыл шаг-шаандан бээр эң мерген угаанныглар айтып чоран. Кижи төрелгетеенин камгалаар болгаш уламчылаар кылдыр бойдустуң чаяаганы херээжен кижилер тайбың идеязын бүгүн эң-не харам чок, эң-не кыымда, эң-не масса-лыг ёзу-биле камгалап турарында ынчаңгаш харын кижи кайгаар чүве чок. **(Адыш часкаашкыны).** Херээжениер организациялариның болгаш шимчээшкиниериниң дайынга удур күштүг болгаш чалбыыштыг инициативалары болгаш чыскаалдары киитилел-политиктиг байдалдың чарыбае оңзагай чүүлү апаргаш.

Делегейниң херээжениер шимчээшкин тайбыңныг болгаш чаагай күзел-соруктуг күүзүн илейтя быжыглаан. Ол бодуң дыңнаар кылдыр өскелерни хабадап шыдаан. Ол дээрге политиканың боттуг фактору-дур.

Херээжениериң киитилелге берип турары болгаш берип болзуру чүүлдер киитилелдиң херээженге боттуг эргелерни, социал камгалалды берип шыдаар арганыңдан, аңаа чоруур социал бот-миниишкинин хандырып шыдаар арганыңдан даа хамаарыжыр. **(Адыш часкаашкыны).** Херээженниң хосталганының деңнели —бүгү киитилелдиң хосталганының боттуг хемнээлиин. «Эр кижилерге таарыштырган хоойлу ёзугаар артык эргелерден херээженнерни адырып хоставаан шаанда, ёзугуут «хосталга» туруп болбас, чок болган турбас-даа»— бо дээрге В. И. Ленчиниң сөстери-дир. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Аңаа мындыг немелде кылып болур ийик мен. Херээжен кижиниң туруш-байдалы дээрге кадыг-даа күрүнелиг демократчыдыгның базыметри, кижиниң эргелериниң дайынга удур күштүг болгаш чалбыыштыг инициативалары болгаш чыскаалдары киитилел-политиктиг байдалдың чарыбае оңзагай чүүлү апаргаш.

Социализмниң күчүзүн шиитпирлээр дээш негелдеген төрүттүнүүшкүн болгаш херээжен кижиниң бүгү кежиктерин үеваңдырары-биле детскиир болгаш идепкейжидер бодап турар бис. Бо соруглага-биле чоокта чаа херии базымны кылган бис. Совет херээженнер комитединиң баштадыр херээженнер чөвүлелдерин чаңгыс аай система кылдыр катыштырган, оларның четкизин бүгү чуртка тургускан бис.

Херээженнер чөвүлелдериниң бажылыңдан хөй чүүлдү маңап турар бис. Херээженнер чөвүлелдери— херээженнериң энергиязының, инициативазының оңзагай өөскүдүкчүлеридир. Оларга оңза чугула үүлгүлер оналыкан. Амыдыралдың делгемниге, хоорай бүрүүнүге, суур бүрүзүнүге, заводка, чурттарга квартыныга, базыңга дамыдап тура, **херээженнер чөвүлели, өске кымгаа-дээ деңнээрге,** херээженнериң болгаш ог-бүлелериниң айтырыгларын эң эки билир, херек болгонда эрте-чагырга организация киириштирип турган, чогуур үезинде дузалап шыдаар.

База бир айтырыгны —өөрүп орар салгалды кижизидериниң айтырыын база оңзалаксап тур мен. Чаа салгал өзүп орардыр. Ол социализмниң эстафетазын улустардан хүлээп алыр болгаш улаштыр апаар ужуурлуг, улам-на харылзаалыг болуп бар чыдар делегейде бот-боттарында харылзааларны олар чаазы-биле тургузар ужуурлуг.

Келир үениң хамаатызын бодуунуң чонун, оон культуразын, өске нацияның болгаш расаның кижилерин хүндүлеп ыдыыр кижизидерн дээш улус харылзаага херээжен кижиге өөрүлээзинге-дээ, школага-дээ, бага-дээ оңзаажыр. **(Адыш часкаашкыны).** Бөгүнгү оолдар болгаш кыстыр даарта чаңгыс бөмбүрзекке удам харылзаалыг ажылдаар апаар.

Эгелээн херектиг чедиишкинниг болдурунга бүзүрээр бис. Дайынныың бүрүзелиинге дүрүг артар дээш, улуг болгаш хөмүлүннай чурттуң революстуу чаартылгазы дээш маадырлыг болгаш кадыг-доштуу оруктуу эртээн бистиң инитилеливисте бо сорулганы шиитпирлээр күш бар. Оон дыка нарыында билип турар бис —ол бисти эрткен болгаш амгы үеделги хөй-ле чүүлдү катап бодап көөрүн, дидим, хөй талалыг шиитпирлерни үүлээп алырын, эң бедик харысалганы болгаш ёзулуг маадырлыг күжениишкиниерни үндүрерин иеген турар. Боттарывыста дыка хөй чүүлдерни ажып эртер ужуурлуг бис, чүге дээрге бистер бо үениң кижилери бис дээрзин хөй удаа чугаалап келген бис.

Чаа бодалче чиити-биле кирбээн бис. Ол шиитпирлер амгы үениң негелдезиниң ёзугаар, иштики айтырыгларны ёзулуг шиитпирлээр дээш негелдеген төрүттүнүмээн. Ол —кижи төрелгетеениң мурнуңга тургустунуп келген негелде-дир. Ол дээрге кажан-даа таварыжып корбээнивис түрлүг нелгелде-дир.

XX чүс чылдың төнчүзү цивилизациянның төөгүзүнүге эргилделиг уе апаргаш. Эртемниң болгаш техниканың депшээр чүве чок хөгжүлдезин шеригт херээжге шынар талазы-биле эргилдени болдурган кижилер безин чаңдарда бичии кезии безин часты бээр болза, бөмбүрзекти хүл-ыйбаа болдуруптар ыңдыг чеңсекпиг апаргаш. Ону болдурбазы — эң-не бирги чергелиг чүтүлә ворудага болгаш.

Ынчалзажок мында оон база бир талазы бар. Эртем-техниктиг депшилгенниң берген аңыларын Черниң чурттакчыларының хөй эвес кезии ажыглап турарынче, каякты хавыктапкан дег, сагыш салбайн аңаа чоргаарланыры дээрге кижизиг эвес чорук-тур. Чүс-чүс миллион кижилер тоттуг чеменемейн турар, номчуп, бижип билбес, а харын-даа хөнзар чери чок боон турар. А оон-даа артык бужар чүве чүл дээрге, аш-чуттан, аарыглардан, эргежок чүгүлә чүүлдер чедишпезинден хүн бүрүде өлүп турар ургулар-дыр. А ол чүүлдер XX чүс чылдың төнчүзүнде — электрониканың болгаш «биотэзи революциялар-ның, космосче ужудуушкуннарның болгаш элээн кай миллиард кижиниң чемгереринің база хелкереринің, эртем-билиггге өөредириниң кызыгаар чок аргаларының бар үениңде болуп турар-дыр.

Оң аргалар чүгле эвээш болгаш багай ажыглаттыныр турар эвес. Империализм оларны кижиге удур углап турар. Ынчангаш оон кижи төрелгетеени чыгааны бөө-чеңсекпетин эңдере бүдүрүп турарының чылдагаанындан эртем-техниктиг депшилге кижилерге ам-даа дыка улуг өртек-үнелиг боол турар. Хөгжүлделиг хөй эвес күрүнелер биле Азияда, Африкада, Латин Америкада он-оң чүрттарның араңында хөгжүллениң карышкыза улам улгадып турар. Капиталистиг «Соцгу чүктүң» банкыларының болгаш корпорацияларының болуун бодаар, ёзулуг-даа дээрбечи ажыл-чорудулгазының түңнели болур ол чурттарның сан-хее өрезин канчаар-даа ажжок улуг хемчээлде четкен.

Оон хараазы-биле делегейниң чыдып калган кезээн дарлаарындан, дең эвес хемчээлде ормакылгадан тыптып турар айыыл бүгүнүнүң ядролуг болгаш экологтуг кыйлыгыр-биле деңнежир чыгаан.

Өскээр чугаалаарга, хөгжүлде дээш бөө-чеңсекти дүжүрери, бүзүрежилге болгаш кадыг ажылдажылга — келир үеже хирии болур «үш кит» түлге олар болуп турар, оңу солуур чүве ам шуут ток. **(Адыш часкаашкыны).**

Моңу үгаан бидиря калбак массаларда, политиктиг салдарлыг күштерде чедип турар А оон ангыда эң чугула чүүл— ыы идепкейлиг туруш, органистыг хиделиишкин бооп пдеп турар. Ол дээрге бөө-чеңсекти эңдере бүдүрүнге улуг, дайын аймылын чавырыларының дүтәйында дүзүрежилге чедип алыр аргаы берип турар тодаргай инициативаларны деткап турар турум, хемелиишкинер-дир Чазактарга оларның харылсалгазының дүтәйында сагыш-дырыглар боттарының харылсалгазын тоовайн турарларга, боттуг чорукту оон муриувдаа-ны дег херекке албазын күзел турарларга бүзүревезин кылдыр илеп турар.

«Совет аймыл-биле» коргудары, оон-биле бөө-чеңсекти эңдере бүдүрерин ыгартырын болгаш чугаалажыышкыннарны саададыры улам-на берге апар чыдар. Шэк мындыг өскерилгелерге таварынмайн турар күштер бар, оларны силер билир силер.

Ол күштер ам делегей харылзаалыында бүзүрежилгениң чорудуунга мооидактыг тургузар дээш хөделип турар.

Совет Эвилели сөөлгү ийи чылда бөө-чеңсекти дүжүрериниң барык бүгү айтырыгларының талазы биле саналдарын киирип келген. Аңаа харын кылдыр бис үргүлчүг-ле ынаңыдыр. Советтер чүгле сөзүн херектер-биле бадытказын дээрин дыңнаар-дыр бис.

Маңаа мынча деп чугаалаайн: реализи боттуг политика чүгле биске херек эвес. Ол бүгү күрүнелерге, бүгү улустарга, оон иштинде америк күрүнеге, улуска база херек. А мындыг полытика эң үеээш дээрге өске таланың саналдарын — олар кайы хире боттуг боол турарын, чугаалажып турары таланың турумун, хөй-иинтиниң бодал-омалын, эртемниң түңнелдерин өөрениң-ниң кергенин барымдаалаар ужуурлуг. **(Адыш часкаашкыны).**

Ынчангаш чүве кайда боор! Бистиң инициативаларывыска бис, дүрүмчүп калганы дег, чок болза доп-дораан ойталаан харыыны, чок болза эрги-ле туруштарны таптап харылаанын дыңнаар бис. Ынчангаш болганда мында боттуг политика талазы-биле четпес боол турар. А делегей боттуг ажылхеректериниң политиказыны маңап, иеген турар.

Чөвүл чүк — Барыын чүк арагында харылзааларда сес биле ажыл-херектиг арагында чүүлдежилгеин шыны-биле ап көөр болза байдал кайдыгыл?

Совет Эвилели чаа угаанбодалды удуртулга болдурбушаан, бодуунуң даштыкы политиказын бөө-чеңсекти эңдере бүдүрериң доктаадыры, ядролуг айыылды узуткаары, байдалды экижидери дээш чорудуп турар. А Каттыкыкан Штаттар бөө-чеңсектиг күжүге даянырын, шеригт маргылдажылгазын, космосту кинрбишаан калбартырын уламчылаан турар.

Совет Эвилели ядролуг шенелделерге бодуунуң чаңгыс талалыг мораторийин 18 ай дургузунда тудуп келген. Ол дээрге—аңаа сес эвес, а ажылхерек-тир. АКШ база ажылхерек-биле харымлады — Неваадага чазылдырышкыннарны көөдүлеткен.

Совет Эвилели ядролуг болгаш масса-лыг узуткашкынның өске-дээ бөө-чеңсектерни үеваңдаан узуткаарының программазын 1986 чылдың январь 15-те идип үндүрген. Биске чүүл харылаанын? — Ядролуг чепсек чокта тайбың тургустунмас, ол дээрге бүтүс-не күзел-дир, ынчангаш база катап «ядролуг доктаадылганың» доктриназынга шынчы боол артканын бадытказылдар.

Бис химиктиг чепсектерни бүдүрериң сокпаттывыс, оларны узуткаар талазы-биле заводту база тудуп турар бис. Ол дээрге сес эвес, а ажылхерек-тир. **(Адыш часкаашкыны).** Аңаа НАТО канчаар харылзаанныл? — Бинарлыг чепсекти бүдүрериниң болгаш сайгара тургузарының планнары-биле харылаан.

Чогум-на Совет Эвилели чугаалажыышкыларының сагыш-сыралын өөрениң көөрүне болгаш бодуунуң ажыл-херээ-биле бадытканының эчызында бүзүрежилге хемчеглериниң талазы-биле Стокгольм конференциязы эки түңнелдиг болуп эргилеп болган.

Бистиң саналданыыс Рейкьявикке ужуражыышкыны бөө-чеңсекти дүжүрериниң төөгүзүг эргилдезин болдуруп болуп турган. Ынчалзажок нарын чугаалажыышкынга дургузуулга чедип алдынмаан. Чүге дээрге ол АКШ-ла «ынаңыстар дайынын» белеткээнинден. Совет Эвилелиден шеригт-стратегтиг арбыт талалыг болдурунге утланыышкындан ойталаары ол турган ийик.

Контроль дугайында чеже шүүгээзим (ол ам-даа уламчылап турар болгай) болбажык. Совет Эвилели чугаалажыышкыннар столунуң артында олурукшаш, бүгүдеге билдингир кылдыр контрольдуң шыңгыы эемчелери, оон иштинде делегей чергелиин база чер-черге инспекциялары киирилтирери дээш саналдаан. Барыын чүк чүү дээ харымнаа турар деп? Контрольдуң чүүлдезиниң дугайында биезии-ле сөстер. Харын-даа түүнүнде шеригт бүдүрүлгелериндеп болгаш өске черлериниң девискээрлеринде базаларындан оны харын камгалаар дээш үткалыг өскээр чугаалаарын оралдаажып турар.

Кажан хөй-иинти, политиктиг ажылдакчылар, эртемденер рейкьявик «пакединдең» ортумак ырахыылдың ракеталарын аңгылаар-дыр деп саналга киирип келирге, бис мындыг базымны база кылган бис. Оон түрүжүк оперативтактиктиг ракеталарны Европага чок кылырын безин чөпшээрешкен бис. Элээн хөй ай иштинде саналдып, «сүмелеңип» келгенинин соонда натожулар чөпсүнген хевирлиг харынны берип турар. Ынчалза-даа оон соон дарый келген тайылбырлар — медегелдер, дипломаттыг харылдаалар дамчыштыр тайылбырлар — сезинчиг боол турар. Москва биле Вашингтонның эразынга политиктиг деңнелге дугуржуп алганывыс үүлдең, моон мурнунда-даа хөй удаа мындыг боол турганы ышкаш, ойталаарын оралдажып турарын көрүп турар бис. Кайы-кайызынга-даа дамей ужур-дузалыг аймыл чок чорутуп принцивиниге дүүшпес иегелдерни бистиң мурнуувуска дагын катап идип үндүрүп турар. Ядролуг чепсеглеяишкинин дүжүрер дугайында баштайгы дутуржулганы чаңгыс арга-биле чөпшээрежирин күзевейн турар эттинмес милитарстериниң талазынче сөгүүп-мөгеер чоруктарны алгаш көөрге, милитарисчи бодуктерден америк администрацияга ковчуг улуг хамаарылгалыг боол турар-дыр.

Варшава Керээзиниң чурттарының Будапештиге эгелекчи саналды кылганындан бээр ыонында таптыг-ла бир чыл болуур. Атлантикадан Уралга чедир аңаа чепсектиг болгаш чепсектиг күштериниң айтырыгларын сайгарып көөрүп олар саналдааш, чугаалажыышкыннар столунуң артында олуурүп алгаш, 90 чылдарның эгезинде кайы-даа чепсекти 25 хуу, оон соонда оон-даа хөйүг кызырарын дугуржуп алыры НАТО-га саналдаан турган. НАТО чурттарны маңаа ядролуг кылдыр аңаа чепсекти бүдүрериңе болгаш сайгыраңгайжыдарынга хөй түңнүг ажыдыы бээрининг эргежок чугулазыыш дугайында чугаалап үнүп келген.

Берлиңе бир ай мурнуунда Политиктиг консультативтиг комитеттиң чөвүлел хуралыгга Варшава Керээзиниң киржикчилери ядролуг-даа, аңаа-даа дайынны болдурбазының соруглаларынга чагырткан бодуунуң шеригт доктриназын тода саналдаан. Чепсектиг болгаш чепсектиг күштериниң хемчээлдеривиниң болгаш хевирлеринин чеңгүр кетчир турарынче ол үгланган болгаш чүгле камгалал соруглалыг кылдыр көрдүнген. Ийи блоктарның доктриназын бедик деңнелге чугаалажып база деннештирип көөрүнче болгаш кайы бирээзиниң ескелинче халдаарының шеригт-техниктиг эргазын бодуп безин болдурбазы-биле дуржуп алыр кылдыр НАТО-ну чалаап турган. Тода харынны албаан бис. А аңаа чепсек талазы-биле Совет Эвилелиниң ырлык күштүүнүң дугайында дидир-дидир дээш хоозун чугаалар күштелип турар.

Чепсеглеяишкинин дүжүрериниче оруктуу тыварыы-биле ССРЭ моон сонгаар-даа боттуг базымнарны кылып дең бүрүнгү хүн сонгууда участогунга журналистер-биле беседаага чугаалаан мен. Ынчаныыже Барным чүгле бистиң чугаалажыкмаларывыс бистиң шылажыларывыс шеперейн, чаа-чаа негелдерлер даап болбас, хогаттыгелерни организастаарывыска, чаа, депшилгелиг формаларны шиитпирлээриниң талазы-биле годырган хемчеглер айыткыган. Микроэлектроника, робототехника, электротехника, атомнуг энергетика, биотехнология болгаш чаа материалдарны тургузары дээш мышкаш депшилгелиг кадыргарга кадыг ажылдажылганы улам сайзырадыгайлыдарының болгаш калбартырының оруктарын талалар дугуржуп тодаратказа.

Делегей айтырыгларын чүгээлежилге турган. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Берлиңе болгаш хуралыгга ийдээ үнүзүрегени боттуг саналдарының тайбыныың салымчолугга үнелеңиң ужур-дузалыы ошкаапо демдеглеттингеи.

Чугаалажыышкынналар ушхуулгуун чылыг байдалынга эрткен болгаш чугаалажыкан бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодаалдарының чамгыс аайы бүрүн бадытказтынган.

• • •

ССРЭ-ниң чазаа ГДР-ниң делегациязынга алдар болдуруп эртеени шайлаага турган. Аңаа совет талазын иштер Н. И. Рыжков, Л. Н. Зайков, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызина болгаш албаанныг өскедээ кижилери киришкен.

Найыралы чылыг байдалга эртеен эртеени шайлаалага Н. И. Рыжков биле В. Штоф чугаа солуушан. Оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле үдеп турган.

• • •

ГДР-ниң делегациязы кежээ Москвадан Берлиңе чорупкан. **(СЭТА).**

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Июнь 23-те Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Н. Н. Слюньков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлаакчызы Н. В. Талызина болгаш өске-даа эштер-биле ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГСЧП ТК-ның секретары Г. Миттаг, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлаакчызы Г. Кляйбер, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлаакчызы Г. Шюрер составтыг ГДР-ниң дарга-чазак делегациязының, делегациязының өске-даа кежигүннериниң эразынга чугаалажыышкыннар болуп эртеен.

ССРЭ биле ГДР-ниң эразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кадыг ажылдажылганы улам ыңай калбартырының болгаш хамыладырының эйтырыгларын бүгү талалыг чугаалашкан. ССРЭ биле ГДР-ниң чазактарының эразында чардынган дугуржулгаларны боттандырарының экономиктиг кадыг хамаарышкынының — будүрүлгелер, каттыжыышкыннар, комбинаттар эразынга дорт харылзаалярны тургузарының, каттыжыкан эртем-шинчилел коллективтерни болгаш будүрүлгелерни организастаарының, чаа, депшилгелиг формаларны шиитпирлээриниң талазы-биле годырган хемчеглер айыткыган. Микроэлектроника, робототехника, электротехника, атомнуг энергетика, биотехнология болгаш чаа материалдарны тургузары дээш мышкаш депшилгелиг кадыргарга кадыг ажылдажылганы улам сайзырадыгайлыдарының болгаш калбартырының оруктарын талалар дугуржуп тодаратказа.

Делегей айтырыгларын чүгээлежилге турган. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Берлиңе болгаш хуралыгга ийдээ үнүзүрегени боттуг саналдарының тайбыныың салымчолугга үнелеңиң ужур-дузалыы ошкаапо демдеглеттингеи.

Чугаалажыышкыннар ушхуулгуун чылыг байдалынга эрткен болгаш чугаалажыкан бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодаалдарының чамгыс аайы бүрүн бадытказтынган.

• • •

ССРЭ-ниң чазаа ГДР-ниң делегациязынга алдар болдуруп эртеени шайлаага турган. Аңаа совет талазын иштер Н. И. Рыжков, Л. Н. Зайков, Н. Н. Слюньков, Н. В. Талызина болгаш албаанныг өскедээ кижилери киришкен.

Найыралы чылыг байдалга эртеен эртеени шайлаалага Н. И. Рыжков биле В. Штоф чугаа солуушан. Оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары-биле үдеп турган.

• • •

ГДР-ниң делегациязы кежээ Москвадан Берлиңе чорупкан. **(СЭТА).**

БӨМБҮРЗЕККЕ ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

Москвада Кремльдиң Съездазер ордузунда «2000 чылга чедир ядролуг чепсекти узуткаар! Тайбың, дең эрге, хөгжүлдел!» деп кыйгырыглыг херээженнериниң делегей конгрезин ажылдыг үргүлчүлеп турар.

КНО-ның Чиңгиис секретары **Перес де Кузьяриың** херээженнериниң делегей конгрезиниге чорутқан байыр чедирииишкинин КНО-ның социал хөгжүлде болгаш гуманитарлыг айтырыглар талазы-биле төвүүнүң директору М. Эистэ вомчаан. Херээженнериң делегей конгрезиниң кирижикчилеринге байыр чедирери менээ улуг өөрүшкү болду. Найробиге болуп эртеен херээжемнер шуулганының соонда боол турар бо улуг чыныш бүгү кижилериң дең эргезин чедип алырыгга улуг салыышкын болур. Тайбыныы камгалаалары, экономиктиг хөгжүлдеги болгаш социал чөптүг чорукту чедип алыры дээш демисеелге делегейниң херээжен чону улуг салыышкынны киирип турар деп байыр чедирииишкинге чугаалажыышкынга боол эртеен чүүлдер-биле таарымза чок. Тайбыныы камгалаар, кижи төрелгетеенин дириг арттырар дээш демисеелге бистер, херээжен чон, күжениишкиниериниң кадыы, төлептиг салыышкыны киирер үүрлүг бис. Ортумак ыраашылыг ракеталарны үзүткаар дугайында чугаалажыышкынның боол эртеен чүүлдер-биле таарымза чок. Бүгү делегейге тайбыныы камгалаарыы дээш кызыыккай турарын совет улуска болгаш ССРЭ-ниң чамазына чүректеп илереңнээрге ынак-ынчалыг-биле үдеп турган.

Тайбың болгаш кижи төрелгетеенин өске-даа үнелиг чүүлдерн боттары-ла тыптып турустуунуп келбес. Ол дээш демисеелге үүрлүг бис. Бо бүгү дээш бистиң демиселивиске бо конгресс улуг салыышкын болур деп, ол түңнээн. Ядролуг чепсекти шеңеевес дугайында Совет Эвилелиниң кылган саналдыра Латин Америкамың херээженнерге байыр чедирери турар. Ядролуг чепсектиг АКШ болгаш өске-даа чурттар ол саналды деткип, Советтер чүрттүмүн үлегерин эдерээнче оларны кыйгырып тур бис деп, Латин Американың паңионал дамаарышпас чорду болгаш экономиктиг интеграциязы дээш херээженнериниң латинмерик ассоциациязының президиктизи **Элуиса Мартынес** самалыпта чугаалаан.

Бистиң шуулганывыс болдуунуң социалистиг революциязының 70 чылыя үдээс демдеглээр маадырлыг чурттуң найысылалында боол эртеи турары коичуг өөрүшүг. Бүгү делегейге тайбыныы камгалаарыы дээш кызыыккай турарун совет улуска болгаш ССРЭ-ниң чамазына чүректеп илереңнээрге ынак-ынчалыг-биле үдеп турган.

• • •

ГДР-ниң делегациязы кежээ Москвадан Берлиңе чорупкан. **(СЭТА).**

Латин Американың паңионал дамаарышпас чорду болгаш экономиктиг интеграциязы дээш херээженнериниң латинмерик ассоциациязының президиктизи **Элуиса Мартынес** самалыпта чугаалаан.

Бистиң шуулганывыс болдуунуң социалистиг революциязының 70 чылыя үдээс демдеглээр маадырлыг чурттуң найысылалында боол эртеи турары коичуг өөрүшүг. Бүгү делегейге тайбыныы камгалаарыы дээш кызыыккай турарын совет улуска болгаш ССРЭ-ниң чамазына чүректеп илереңнээрге ынак-ынчалыг-биле үдеп турган.

Латин Американың чурттары капиталистиг политиканың уруктуган аар-бергге байлаларга таварыжып турар. Бедик өгүүлелиг капиталистиг чурттарга чыл саныыда хөделеп өзүп орар өрс бистиң чурттарывыстың экономиказын саларадың, чурттакчы чонну аварлерге амыдыралга таварыштырып турар. Ынчангаш тайбың, паңионал хосталга, деп эрге, бот-тускайлаң чорук дээш демиселивиске бистиң мурнуувуска тулуп турар эң чүүлдер аныыдыг-

(Уланчызы 2-гн арында).

(Уланчызы 2-гн арында).

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ КОНГРЕЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

пайы, а кандыг-бир-ле чүвени кылып турган болза эки турган ийик. (Адыш часкаашкыны).

Байдал мындыг-дыр. Сөстер болгаш ажыл-херектер мындыг-дыр. Силерге мен моону чугаалаар ужурлуг турган мен, чүге дээрге бистиң үевисте тайбың дээш кандыг-даа шимчээшкин кайы-даа үеде дайын аймылының «үүн бүрүдегі херээжен» чардыгып болбас ужурлуг. Чогум-на мынчаҗаш тайбыңныҥ болгаш дайынның деңизинде профессионал организациялар — эртемденнерниҥ, эмчилериҥ, шериг чорааннарының шимчээшкиннери амгы үеде улуг деңизиҥүүрлүг апарган. Оларның биледилиг күштериниҥ амгы туружунга ам безин чайлаттымас фактор болуп хуулаарыга чедирген.

Эргим өнүктер! Силериҥ контрезиниериҥ кестүп көрбээн калбак киржилгелиг болган ат-алдарлыг составы херээженнер тайбың херээ дээш шыҥгыызы-биле туржуп киришкенин бадыткап турар-дыр. А олар — өндүр улут болган сөрүк кириикчи күш, амыдыралды тургузуп турар болгаш өндүр чаагай күш. (Үргүлүүледдиҥ адыш часкаашкыны).

Ол тайбың дээрге боттанмас күзел эвес деп үүвеге бүзүрелдиҥ быжыглаҥ турар. Бир эвес бис, Черниҥ эр болгаш херээжен кижилери, шудургу болгаш чаҥгыс деминг хөделир болзувусса, бис тайбыныы ыяап-ла камгалап алыр бис! (Үргүлүүледдиҥ адыш часкаашкыны).

Хүндүлүг дээрги Фрида Браун, конгресстиҥ хүндүлүг киржикчилери!

Мындыг чүүлге силер кандыг-даа чигзиниг чок боон болуур силер — совет киржилер тайбыҥныҥ херээжине болгаш улустар аразынга найыралга хамызы-биле бердиҥнер. Москвадан силер ындыг билиишкинниг биле чанарыларны, ол билиишкин силерге кажан-даа артазын күзээр ийик мен. (Үргүлүүледдиҥ адыш часкаашкыны).

Силерге, силериҥ шимчээшкиннерге болгаш силериҥ конгрезиҥерге чедиишкинни күзедим! (Үргүлүүледдиҥ чылыг адыш часкаашкыны).

ТЫВАНЫҢ ЧЕР ӨРҮМНЕКЧИЛЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Москвада ССРЭ-ниҥ Улус ажыл-агый чедиишкиннериниҥ делегелгезиниҥ «Геология» павильонунда улус ажыл-агыйының бо адырының эҥ дээре дээн бригадаларының дугайын чугаалап турар. Ленин орденниҥ эдилекчизи, назар байлактарыҥ хүндүлүг шимчээчизи, УАЧД-ниҥ дипломантызы, мастер П. Я. Тырыкиниҥ чер өрүмнээр коммунистиг күш-ажыл бригадазының ажылыҥнының дугайында чугаалап турар материалдар-биле таныжып болур.

Тываның чер өрүмнекчилери оң иҥги беш чылдың иҥги чылында эки ажылдап турар. П. Тырыкиниҥ бригадазы ССК-59 дээр керноприемниктиг комплекстерни Тывага бир дугаарында ажыттаанын делегеге чугаалап турар. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге идиглиг болган.

Бригадаҥ кежиҥүнерге еске-даа чаа түүдерни кылган. Чижээ, суурга тургузарда болган чер өрүмнекчизи тургузарда гидрошимчедиичиин ажыглааны эптелге ажылдары кылыр үеде хол-биле кылыр ажылдарны чок кылганы. Блок системаларын ажыглап тургаш, геология бөлүүҥүн диспетчер албанының ажылдап кылганы график ёзугаар трансспортту чаҥгыс черге мөөҥнеп, сөөртүлгелерин дүүштүрүп тавыштырганы чарыгдалдарны кызырар арганы бергеш.

Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниҥ делегелгезиндеи Тываның чер өрүмнекчилериниҥ күш-ажылының мурнакчы аргаларын билип алгаш, еске-даа бүдүрүлгелер ол мурнакчы дүржүлгаҥы боттарынга ажыттап болур.

Г. ХОБОТЬЕВ.
Москва.

БӨМБҮРЗЕККЕ ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ралчы айтырыг. Бистиҥ демиселивис кедизинде тиилеп үнериге долу бүзүреллиг бис деп, ол чугаалаан.

«Улустар аразынга тайбыҥны быжыглаары дээш» ленинчи шаналдың лауреады, Индий херээженнериниҥ национал федерациязының хүндүлүг президентизи, Херээженнериҥ демократтыг делегей федерациязының оралакчы президентизи Аруне Асаф Алиге сөс бергеш. Бистиҥ иитп чүрттаа орар бажыңывыс болуур кайгамчык чараш бөмбүрзектиҥ янзы-бүрү булуҥнарындан мынза чыглып келген бис. Янзы-бүрү расаларның, улустарның, шаҥналарның төлээлекчилери бис. Дыл-домаавыс-даа янзы-янзы. Ынчан болзаҗок бистер бүгү-денеҥ сеткил-чүткүлүвүс чаҥгыс — ядролуг дайыҥның халавындан биске амыдыралды берип турар бөмбүрзээнисти камгалаары, кижи төрелгетениҥ когун үзүллүрбези.

Делегейниҥ херээжен чонунуҥ шуулганы ам Москвада ийи удаа чыглып турар. Бо удавда Ленин чүртүмүн найысылында Улуг Октябрьның 70 чылының бүдүүзүнде чыглыл келдивис. Ганди биле Неруныҥ чүрту бо чылын хамаарышпас чорукту чедип алганының 40 чылын демдеглээр. Ленин, Ганди, Неру үзел-бодалдың болгаш идеологиянның аҥы-аҥы туруштарынга турганнар. Ынчалзаҗок олар эжелекчи дайыннарны болдурбас, кижини кижи мөлүүр чорукту, аар-бергe амыдыралды узутпаар, боттарының чонунга, бүгү кижи төрелгетенге аас-кежиктиг амыдыралды тыпсып бээр дээш демисежип чоразинар деп, ол чугаалаан.

Эрткен чыдын СЭКП ТК-ниҥ Чиҥгине секретары М. С. Горбачев биле Индияның Премьер-министри Раджив Гандиниҥ ат салгааны Дели декларациязынга оратор изиг байырны чедирген. Биске байыр чедирген бичии оолдар, кыстар XXI веште чүрттаар ужурлуглар. Тайбың болгаш хосталга дээш демиселдиҥ чалбыжы бөмбүрзектиҥ кырынга улам чайыныҥзын, херээженнер ол демиселге төлептиг болуулуҥар деп, ол чугаалаан.

Планнарлыг хурал оон-биле доозулган. Конгресстиҥ ажылчын органнарын соҥгуур дугайында санады Херээженнериҥ бүгү-африка организациязының чиҥгине секретары, Анголаның херээженнер организациязының президентизи Р. Нето киргеп. Конгрессте янзы-бүрү организацияларны, шимчээшкиннерни, бөлүктерни, делегей организацияларын төлээлеп келген делегациялар, көскү ажылдакчылар-биле бүгү талалыг санал-онаа солчулгаларын болгаш сүмележиишкинни кылганын ёзугаар конгресстиҥ комитединиҥ составының дугайында дараазында санады— конгресстиҥ комитединиҥ президентизинге, оралакчы президентизинге, чиҥгине секретарынга Ф. Браун, З. П. Пухова, (ССРЭ), М. Вире-Туоминен (Финляндия) оларны соҥгуур деп санады ол киргеп.

Планнарлыг хурал оон-биле доозулган. Конгресстиҥ ажылчын органнарын соҥгуур дугайында санады Херээженнериҥ бүгү-африка организациязының чиҥгине секретары, Анголаның Премьер-министри Раджив Гандиниҥ ат салгааны Дели декларациязынга оратор изиг байырны чедирген. Биске байыр чедирген бичии оолдар, кыстар XXI веште чүрттаар ужурлуглар. Тайбың болгаш хосталга дээш демиселдиҥ чалбыжы бөмбүрзектиҥ кырынга улам чайыныҥзын, херээженнер ол демиселге төлептиг болуулуҥар деп, ол чугаалаан.

Эрткен чыдын СЭКП ТК-ниҥ Чиҥгине секретары М. С. Горбачев биле Индияның Премьер-министри Раджив Гандиниҥ ат салгааны Дели декларациязынга оратор изиг байырны чедирген. Биске байыр чедирген бичии оолдар, кыстар XXI веште чүрттаар ужурлуглар. Тайбың болгаш хосталга дээш демиселдиҥ чалбыжы бөмбүрзектиҥ кырынга улам чайыныҥзын, херээженнер ол демиселге төлептиг болуулуҥар деп, ол чугаалаан.

КЫРГЫКЧЫЛАРДА

Хой ажыл-агыйының эҥ чугула продукциязы — дүк. Дүктү чидириг чок болгаш шынарлыг ажаап алыр дээш демисел бо хүннерде республиканың бүгү булуҥнарында калбарган.

Тес-Хемде «Чодураа» совхоз хой кыргылдазынче организастыг киргеп. Бо бачым, харыысалгалыг ажылда коллектив бүрүзү идепкейлиг киржип турар. Контора аппаратының коллективи хойжу Серен Даш-оолдуҥ 600 хоюн кыргаан. Оля Эренчин биле Рита Хураган хой кыргып турда. «Шын» солуниҥ ажылдакчызы Иван ДАМБА чуруҥка тыртыргаан.

Совхозта хой кыргылдазы уламчылавышаан. Ол ажылды чогуур үезинде доозар дээш социалистиг чарыш кодан бүрүзүнде калбарган.

Хой, өшкү өстүрери — мал ажылында кол адыр

КӨРГҮЗҮҮ КУДУЛААН. ЧҮГЕ?

«Чыраа-Бажы» совхоз республиканың хой ажылдыг улуг совхозтарының бирээзи. Хой өстүрери—оон экономиказының үндезини. Чеден чылдар үезинде хой ажылынган орулгазы ап, сезен чылдар эгезинде төрүүр чүс хойга онааштыр 96—100 чедир дураганны менди доруктуруп турган. А 1983 чылдан бээр-ле совхозтуҥ хой ажылынга ылергей кудулаашкын ийелээн. Төрүүр 100 хойга онааштыр алган дураган-даа, бир хойдан кыргаан дүк-даа, ниитизи-биле дүк бүдүреринде мурнуку чылдарда турганынга бодаарга, эвээш апарган. Хой ажылы орулгалыг турганындан харыында карылгалыг болу берген. Чижээ, эрткен чылын 183 муҥ рубль карылгалыг болган. Совхоз «кудуруктаанналрының» одуруунче киргеп.

КИЖИ БОДААРГА, совхозтуҥ удуртулгазы, шлангыга, мал ажылының тускай эртемнилгелеринге моон чогуур түңнелди кылып, дүвүрээзиниҥ кедүрүп үндүрер болгу дег. А херек кырында мындыг чүве болбаан.

Бо совхозтуҥ хой ажылынга болган сөңдараашкыннарны оон эрги удуртулгазыҥга онаар апларны чугаажок. Мал ажылының талазы-биле күрүнениҥ планныг онаалдаларын күүседиргиниге (шлангыга сүт сыларынга) совхозтуҥ эрги удуртулгазы мөге-хоозун немелде бижишкини кылып, карак ажыттаан, ат чодуп турган чорук совхозтуҥ экономиказының өзээ болуур хой ажылының кудулаарынга чедирген. Совховка мурнунда кол зоотехник турган Олег Кызыл-оол сан-чүрагайларны мегелеп немей бижиир, карак ажыттаар чорукка болу киржип турган. Олег Кызыл-оол бодунуҥ эрге-хүлээлгезинге күүседиргиниге эрекгейлээр чорукту болдуруп, хой ажылынга ускаа эвижидилгезин, хойларны класс аайы-биле ангылап үзер бонитировканы кылбайн, тарып боозадыганы кончуг кошкак чорудуп кээжеп. Оны бо чылдың апрельде чаа ажылындан үндүрген. Кол специалистиҥ багай ажылының уржуу-биле совхозтуҥ хой ажылы шак ындыг ыглаксаныг байдалга четкен.

СОВХОЗТУҢ ангы директору Макар Бавыкович Донгак чүрттаа чылдарда тургулазы четпестерни харыылаавас болбайн аан. Ынчалзаҗок оон чогуур түңнелди кылыры артык эвес. А сөөлгү чылдың түңнелдеринге көҥгүс өске үүлдүү дугайын чугаалап турар. Хой ажылынга ажыл-херектиҥ байдалы эвижиир талазынче өскерилбээн. Оны бадыткаары-биле чамдык сан-чүрагайларны мында көргүзүп болур. 1986 чылда совхоз төрүүр 100 хойга онааштыр 80 дураган доруктуруп алыр планныг турган, анда оон дураганы чедирбээн. А бо чылын ол көргүзүг оон-даа эвээш болган. Ынчаарга өлүп хораан хой 1986 чылда 679 баш турган болза, бо чылын 1140 баш четкен, азы 68 хуу үеэдээн. Моон алгаш көөрге, совхозтуҥ хой ажылынга бот-туг эвижиилгин болбаан-дыр.

Бо чылын хойдан алган хураганының эвээжел, өлүп хорааны ковудеп турарын чүүн-биле тайылбырлап болуруд? Совхозка эрткен ыжыын мал чемнерп—сиген, саван, холуссавыг чемнер четчип турган. Харын-даа дыка хой сиген малта чемтеригнимейн, куразыыр болуп ертип калган. Кыш база мындыг кончуг дошкун эвес, чымчак болган. Ындыг болганда, чем чогуудан азы агаар-бойдустуҥ бергезиндеи мал өлүп турар эвес мишкажыл! Кол-ла буруу хой ажылы-биле холбашкан кижилериҥ кошкак, салгаа ажылдап турарында, эә-харыысалга чогунда-дыр. Малдаа тодаргай чижек болуур фактылар мындыг. Малдың аарыг-хамчының баш удур чайладырының профилактика хемчеглерин совхозтуҥ кол мал эмчизи Монгалбин Моҥгуш болгаш тус-тус салбырларның мал эмчилери кончуг четпес чорудуп турган. Хой ажылы колдаан Чыргакы салбырында чаҥгыс чыл дургузуунда безин беш мал эмчизи солушкан. Оон уламындан шээр малның ялзы-бүрү аарыглардан өлүр чоруу хой болган.

Күрүнениҥ социалистиг өөрүзүн кадагалаан мен деп, бодуҥуҥ бедик харыысалгалыын медерел билбес кижилер совхозтуҥ хойжуларының аразында ам-даа бар. Улуг-Хая бригадазында мурнакчы хойжулар Сарыглар Сундуевич Кайдар-оол бо чылын төрүүр 100 хойга онааштыр 100, бээзе-ле ол бригадада Чечек Ооржаковна Монгуш 91 хураганы, ол шыкаш хойжу Оюнайты Куулар 90 хураганы меҥээ доруктуруп ап турда, оларныҥ-биле бир демей одар-белчиир байдалдыг, мал чеми-биле деңге хандыртынган Дагыр-Шеми бригадазында Орлан-оол Кожалдаевич Куулар бо чылын төрүүр үүс хойга онааштыр деңгүн-ле 44 хураган алган, оон коданыннан 15 баш хой өлүп хораан. Достайган Дыпыловиҥ Доҗуй-оол 100-ле онааштыр 52-ле хураган алган, 25 баш хой оон кодавыннан өлүп хораан. Ындыг күдүү көргүзүүлүг хойжуларны оон шилий-даа адап болбас. Ол дээрге ажылынга ээ-харыысалга чок, чаа ёзу-биле ажылдаар кылдыр эде турустуумайн турар чорукчуң годаргай херечизи шыкажыл. **Шак ындыг куду көргүзүүлүг болуп, совхозту өөделеттирбээн, харын-даа күрүнеге каража-когарал чедирип турар кижилерни шыҥгыызы-биле, эде тургустуумуушкун үезиниҥ негелдези-биле көөрүүн өйү келген.** Оларны мал ажылынга тургузар бе, тургуспас бе деп айтырыгны тургузар херек.

ЫНЧАЛЗАЖОК бо айтырыгның өске бир талазы база бар. Кандыг-даа ажылды кылып турар кижиден бедик көргүзүгүҥ негээриниҥ бетинде, **анда ажылдаарының болгаш чүрттаарының таарымчалыг байдалдарын тургузуп бээр үүрлүг.** Партия болгаш чазак ыяаар негеп турар болгай. Бо совхозта хой ажылынга малчынарының амыдырал-чүрттаагазының, хандырылгазының, ажылдаарының байдалы кандыгыл? Мында кижи мактап болуур хире ындыг чүүлдер эвээш. Ажыы-биле чугаалаарга, хойжуларның ажылдаарынга, чүрттаарынга чогумчалыг байдалдар ам-даа четчеги-биле тургустуумаан. Чижек дилеп ырак баргаш-даа херээ чок. **Совхозта алдан хире хойжу ог-бүленип иштинден он үүҥ кышкы үеле кидис өлүрде чүрттавышаан.** Хойжуларга чүрттаага бажыннарын дүргеп тударының айтырыы совхозта ам-даа шиитпирлеттинмээн. Үш хойжу бригадазының төптери муҥне бар. Ынчалзажок оларның чүүле чаҥгызында — Ак-Хайга кызыл-булуҥ бар. 1986 чылга чедир чаҥгыс-даа хойжу турлагга чүнар чер чок турган. Чүүле эртken чылдан эгелеп чүнар-бажың тудуп эгелээн, оны дөрт-ле кыштагга кылган. Бо чылын үшүү немей кылыр деп турар. Бодап көрүнер даан, алдан ажыг малчын өрегеге чүүле чедип чүнар-бажың онаажыр ышкажыл.

Малчынарга хереглеэр чүрттаага бажыннарын дүргеп тударынче совхозтуҥ удуртулгазы онза кичээнгейни салза чогууру оон ялдем-дир. Ам чүҥ-даа кылбайн турар деп база-ла болбас. Ажыл-агый аргазы-биле малчынарга бажыңнар тудар дээш, чамдык ажылдарны чорудуп турарын айтыр херек. Тудуг ыяжын сөөртүрүн дүргедедири-биле ийи машинаны тудуг бригадазында быжыглаан, мурнунда турган ыяш дилер чаҥгыс черни ам ийи кылдыр немей тургускан. Ынчангаш тудуг ыяжы-биле хандыртынарының аргазы бар апарган. Бажыңның дөрт ханазын ындыг ажыы дүргеш-биле кылып ап болур. Оон-биле хамык чүве бүдүп калбас. Эң-не берге айтырыг оон соонда эгелээр: бажыңның кырын шывар шифер, соңгазын шилдээр шил, шала кылыр маҥза, калаг тывылбастаар туруп бээр. Совхозту оон-биле хандырып турар Агроүлетпүркүркомнуҥ чогуур салбырлары бо айтырыгны өөренип көөрү эргежок чугула. Бо чылын ажылагый аргазы-биле совхозка тудар деп турар хойжуларга ийи, фермада саанчыларга беш чүрттаага бажыңнарының салым-чуулуу оон бүрүн хамаарыр апаар.

Хой ажылында база бир берге болгаш негелдениг айтырыг болза турлаг бүрүзүҥге электрини киирери болуур турар. Амгы үеде хой кыштагларының хой иҥуруузунда —28 турлагда электри киирнимээн. Электри чырыын чүүле 24 кодан ажыглап турар. Кышкы үеле ылангыя хой оолдап, чаш хураганнарны ажаап, дорукторуп турар үеде, электри чырыы чокта хойжу кижиге кайы хире бергезин чугаалавындаа херээ чок боор.

БО ҮСТҮНДЕ санаттынган четпестер хой ажылдыг «Чыраа-Бажы» совхозта ук адырның кудулаашкынының кол үнер дестери болуп турар. Совхозта хой ажылын көдүрер, оны ёзулуг орулгалыг адыр болдурар дээр болза, четпестерни дарый чайладыры, малчынарның ажылдаарынга, чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, ажылды организастаарының депшилгелиг чаа аргаларын ажыглаары, оон-биле чергелештир бо адырда хаара туттунган кижилериҥ харыысалгазын бедидери, азы өскээр чугаалаарга, **бүгү ажылды чаа ёзу-биле эде тургузары негеттинип турар.**

Хой ажылын хөгжүдеринче, ол ,адырның хожудашкынын ажып эртеринче утланган базынарны совхозтуҥ директзизы төлевилеп турарын айытса чогуур. Ылангыя хойнуң баш санын оң ийиги беш чылдың төнчүзүнде 22 муҥга чедирери, ол адырны доктаамал орулгалыг болдурарының бүгү болдувар аргаларын ажыглаары төлевилеттиҥген планда көрдүҥген. Ол хемчеглериниҥ системазында кодаҥнар кылдыр үзүп тургузары, малчын бүрүзүн 1988—89 чылга чедир чылыг, таарымчалыг бажың-биле хандырары, кыштагларның шуптузунга электрикин 1990 чылга чедир киирери эзелеп турар.

СЭКП-ниҥ XXVII съездизиниҥ шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептит үткүүр дээш, бо хүниерде совхозтуҥ хойжулары ийиги дүүжүт ажаалдазын—дүк кыргылдазын организастыг эгелээн. Бо сезонда ажылагый 18 муҥ хире хойну кыргыыр. Совхозтуҥ күрүнеге дүшаар дүүҥүниҥ планы 41 тонна. Бир хойнуҥ баш санынга онааштыр 2,5 кг дүктү кыргып алыр болза, ол планны күүседип болуур. Ынчангаш совхозтуҥ специалистери, хойжулары чаҥгыс грамм-даа дүк черге кагбас дээш, эрес-шудургу ажылдаары эргежок чугула.

К. АРАКЧАА.
Чөөн-Хемчик район.

Херээженнер чөвүлелдеринде

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЭДЕРИ-БИЛЕ

Суурда херээженнер чөвүлелиниҥ активчилери боттарының ажылын эде тургузар, утка-шынарын экижидер дээш ажылдарны чорудуп турар. Херээженнерни совхоз будүрүлгезиниге идепкейлиг киништирериниче, аҗаа ак сеткилдиг шалыпчы ажылдаарынче, оларның ажылдаарынга, чүрттаарынга, урулларны кижизидип, өстүрериге таарымчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни утландырган. Ылангыя Улуг Октябрьның 70 чылынга ажыл-агый болгаш культура тургузуулукшуунга чеднишкинниҥ ужуражыры-биле алган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш херээженнер чөвүлели ажылдап турар.

Мал болгаш чер ажылының шанкы хөгжүлдезин чедип алырынга шаптыктап турар четпестерни чайладыры ээ-не чугула айтырыг болур. Малдың баш саны өспес, продуктулуу бедиивейи турар. Бо чылдың чүгле бирги кварталында безин 1986 чылдан хой шээр мал совхозтан өлген-дир, ол бистерни дүвүредип турар. Бо ажылда дыка хой херээженнер ажылдап турар болгай, оларның харыысалгазын бедидеринге хемчеглерни моон соңгаар алыр бис.

Чонуҥ хоступ үезин ажыктыг эртпиреринче сагышты салып турар. Коллективтер, агитквартиралар аразында бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезини эрттирген. Коллективтерден МТМ-ниҥ ажыл-ишчилери бирги черни алгаш. Шушенскоежже экскурсиялап чорааш келген. Көрүлдеге суурҗуҥ чүрттакчылары идепкейлиг киришкен, бо болза чөвүлел кежиҥүнериниҥ, агитквартираларның чүруткан ажылының түңнели-дир. Дыштанылга хүннеринде көрүлделерни, ялзы-бүрү темаларга кежээлерни, ужуражылгаларны моон соңгаар организастаары планда көрдүҥген.

Суурда оң дөрт агитвартира бар, оларны дамчыштыр агитматериалдар ажылдаҥы агитаторлар чорудуп турар. Шлангыя соңгудулдар үезинде олар ажылын элээн идепкейжиткен, «Херел», «Шөкпе», «Салбак» агитквартиралары (даргалары И. Куулар, О. Саая, Н. Оюн) агитмассалыг ажылдар-биле чергелештир ужуражылгаларыҥ, кежээлерин эрттирип турар.

Суурҗуҥ чаагайжыдылгазынга кирижири херээженнер чөвүлелиниҥ чугула ажылдарының бирээзи, ынчангаш бо талазы-биле элээн хемчеглерни алган. Школа, музей чанында ыяштарны олурткан. Кудумчуларны чаагайжыдар ажылдарны чорудуп турар. Ынчалза-даа бо ажылды негелдеерге чедир чорутпайн турарывысты ажыл-биле чугаалаар херек. Кудумчулар, албан черлериниҥ чаны ам-даа ырлыг, боктуг, херниеттинмээн, ыяштарны четчери-биле олурткаан. Кодээ Советтиҥ күүскому (даргазы В. Д. Эртине) суур чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгейни салдаҥ, шиитпирлиг хемчеглерни албайн турар.

Суурда херээженнер чөвүлелиниҥ негелдеериге дүүштүр ажылын ам-даа эде тургузуп шыдавайн турарындан четпестер уламчылавышаан. Совхозтуҥ экономикатыг көргүзүглерин экижидери-биле херээжен ишчилерни аҗаа идепкейлиг киништирип, шалыпчы ажылдаарын, планныг онаалдаларын ыяап-ла ажып күүседип турарын чедип алыры кол айтырыг болуп турар. Оон-биле чергелештир херээжен чонуҥ ажылдаарынга, чүрттаарынга, бичи чаштарны өстүрүп кижизидериге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш хемчеглерни алыр бис.

М. БУЯН.
Тандыда Кочетово суурда херээженнер чөвүлелиниҥ даргазы.

БИСКЕ ӨСТҮРҮП БОЛУР

Шээр малды өстүрериҥ кончуг чүгүлээлеп, оюу деткип тур мен.

Мен өшкүлүг черге чүрттаа чораан болгаш оон ажыын кончуг ию билир мен. Тываларның мындыг чугаазы бар. «Байырда өшкү малданыр, ядараарга өшкүзүү эртаар. Өшкү мал малчын чонуҥ өзек малы. Бичии чораашы биле кээримде бистиҥ Шелеҥниҥ Кара-Даг базарынга Демчик-Кадай дээн кыргаан чүрттаа чораан. Оз кадай бир оолдуг, бир кыстыг чораан. Оглу Доржу Оюнар ам-даа бар. Оз «Сүт-Хөл» совхозтa ажылдап турар. Иешкилериҥ өшкүзү хой чораан дээн чүвени билир мен.

Ийме сумузунга Өпекей-Даргаа үзүр ашактың өшкүзүҥүң хөйүн улус кайгаар. Оз база-ла өшкү малды тудуп, шийт-биле өстүрүп совхозка дужаарган.

Бешен чылдарның эгезинде «Сүт-Хөл» совхозунга ангор өшкүлеримни ыжеп, хайыактаатырылганы чорудуп турда. Ишкин салбырынга мал эмчилеп турдум. Ынчан өшкү малны өстүрериге эвээш, бичеедаа бол улуҥмуҥ киништирип эгелээнин оз.

Ынчан Ишкин салбырынга Кок-Эл, Кара-Дыт ховү-трактор бригадаларынга тэннимылдап турган Ырзаҥ-оол Моҥгуш саар 100 өшкүҥү кедарып, кадайы Долума үгбай оюу сагган, хайындырган сүттү трактористерге ажиртип турган. Өремези-биле тараа өремелеп берип турду.

Ангор өшкү дүктүр болгаш эдээ шынарлыг. Чартык кезии найыстээр дээе хөөрем эвес. Өшкүҥү хүнде ийиҥсаар болза, 2,5-3 литр чедир сүттү бээр.

Мындыг санаашкынны силерге сонуургадып көрейн. Чүс өшкүден ийи чүс литр сүт алыр. 1000 өшкүҥү үш кодаҥга үскеш саар болза, совхоз хүнде ийи тонна сүттү алыр аргалыг. Ийи тонна сүттү 30 көпеекке санаарга, бир хүнде 600 рубль орулганы ап болуур. Өшкүҥү өстүрүп, оон сүдүн, дүгүн, эдээн ажыглаары совхозтарга чеҥге ортык эвес.

Ылангыя күскү, часкы сезоннуҥ үелерде хову бригадаларынга, кезии-садыкке, столоваларга өшкү сүдүн ажыттаар үе чеҥге келген деп бодап турар мен.

Мээң ажылдап турарым Каа-Хем районнуҥ «Совет Тывазы» совхозунуҥ дугайында силерге таныштырып көрейн. Бистиҥ совхозка 300 ажыг баш өшкү турган. Өшкү бүрүзүнден 700—750 грамм дүктү кыргып ап, эвээш эвес орулга-даа ап турдувус. Оларны ангылап үспейн, бир-бир коданнарга кадып чоруп туруустаа-ла, алыксак-чиксек кижилер орнап, солуп каапкан. Артkан каш өшкүҥү садып чорудупкан бис.

Өшкү малды тударыы-биле курлавырларны совхоз девиск-кээринден дилээр болза дыка хой. Ашаа Карз-Сайыр мээзи, Чүрек-Доргун даа, Теректиг-Сайыр сыны, Теректиг, Улуг-Доргун, Баян-Кол деп черлер хамаарыжыр. Чайгаар үнген оът-сигенниг бо кайгамчык черлерге өшкүҥү өстүрериниҥ аргазы бар. Малаа дора дизеле беш муҥ хире өшкүҥү тудуп болуур. Оз черлер чайын катпас, кыжын доҗмас.

Хаялыг, даглыг черлерге дойларны тудуп турар. Олар мында чудаа, дүгү дүжүп, төл алыры кудулаан. Ындыг черлерге хой таарымнаас болбайн аан.

Улуг-Хем районнуҥ «Күшаҗылдың хостуу» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтардан бистиҥ совхозувус муҥ хире өшкүҥү садып алыр болза, ийи-үш чыл болган кодан сыҥмас болуур ийик. Ол бүгүҥү совхоз директзизы, кол зоотехник, улуг бухгалтер сүмележип турган ужаазымдыга станциязын азымчыштыр садып алыр болза, совхозтуҥ экономиказынга курлавыр болуру магат.

О. ДАМЧАЙ-ООЛ
мал эмчизи.

ТААРЫМЧАЛЫГ ҮЕНИ ШИЛИИР БОЛЗА ЭКИ

«Шын» солуниҥ арнында хой, өшкү ажылының дугайында ажык чугаанның желээнин детkидим. «Улуг-Хая» совхозта төрүүр өшкү кадарып турар мен. Өшкүлериниҥ чартыы ийи төрээн, үүс ажыы — дүгүүш. Оон дүгү холумак, хой кезии бөдүүн дүктүг. **Октябрь айда чедип хуна салган, өшкү февраль төнчүзүнде төрүп эгелээн. Өшкү оолдаашкынымга оз үе таарымчалыг деп сөөлгү-ле санаарга, бир хүнде 600 рубль орулганы ап болуур.** Ынчангаш өшкүлерим кыргылдаже кинрбээн болза, малдың чаш төлүн оон-даа хөйнү камгалап ап болуур турган.

Малдың чаш төлүн камгалап алыры бо чылын оон эки болуур боор деп бодап турдувус. Ийи дугаар төрүүр шыырак өшкүвүс кырынга базаа-ла үүс ажыг дүгүштарны кадыпкаш, кыргылданы эртеледикпеҥ. Аныяк өшкүлер 2 ай төнчүзүнден төрүп эгелээн. Ынчангаш көргүзүглериниҥ күзелзе четпедя.

Кожавыс өшкү кадарчызының үш үүс өшкүзүнүҥ, олар 5—6 төрээн, аҗайлары улуг болгаш шыырак, соокка шыдакык болуп турар. Өшкүнүҥ, ылангыя бир дугаар төрүүр малдың оолдаашкынын орайтатса деп саналдыг мен.

Ч. ЧАДАМБА.
өшкү кадарчызы.
Улуг-Хем район.

БҮРҮНҮ-БИЛЕ ДЕТКИДИМ

Хой, өшкү—өзүген мал. Ылаҥгыя ангор өшкүҥү ковудедир өстүрер деп турарын улуу-биле детkидим. Мээң ада-ием угумдан малчын улус. Олар чүгле ыяк, чылгы эвес, шээр малды база тудуп чоруурам. Хой ажы-төлдүг ог-бүлеге хойлар, өшкүлер тудуп өстүрери чугула болуп турган. Оон сүдүн ыжер, кежиниден хеп даарап кедер болгай. Оҥуҥ кидизин чүмү-биле хой дүгүнден кылыры билдиҥгир.

Бөгүнгү амыдырал чеже-даа бурунгаардай берген, садыгда хел аймаа хой-даа болза, шээр малдан алыр продукция чугула херек болуп артпышаан. Ынчангаш хой, өшкүниҥ продуктулуг чоруун бедидери чеҥге чугула айтырыг.

М. САТ.

ЧЕДИ-ТЕЙНИҢ МЕХАНИЗАТОРЛАРЫНДА

Суггатчыларның ажыл-ижи чымыштыг болгаш бачым. ССРЭ-ниҥ 60 чыл аттыг совхозтуҥ Чеди-Тей суггарылга системазында бо чылын 287 гектар черге көк суланы тараан. Чер ашдарылгазынга болгаш өдек төгеринге хоочун тракторист Александр Дамзы-Белек, аныяк трактористер Александр Дамбаа, Чоидан Моҥгун-оол шалыпчы ажылдап, ол чугула үүле-херектиг тус черниҥ агаар-бойдузунуң байдалы-биле озалдамнын чокка, эрестиг күүсетиишнер. Амгы үеде Чеди-Тейде үрезиниҥ чаштырылгазы доозулган.

Чеди-Тейниҥ суггарылга системазында бир онзагай чүүл болза, бо чылын бир-ле дутаар Чеди-Тейге хой чылдыг сигенниҥ тарыырын практикалап, херек кырында боттандырып эгелээн. Бо ажылды СЭКП райкомунуҥ секретары В. Д. Хемер-оолдуҥ эгелээшкини болгаш шуут киржилгези-биле бо чылын эгелээнин ол черниҥ чону удыт идегел-биле деткип, хүлээп алган. Ынчангаш район төвү — Мугур-Аксы суурнуҥ күш-ажылчы коллективтериниҥ киржилгези-биле ам 80 гектар чер херимнеттингеп, ында 860 тонна өдек төктүнгеп, 350 тонна минералдыг чемнеҥдиге база ажыглаттынган.

Чеди-Тейниҥ механизаторларынга, суггарыкчыларынга чиксенчиг аъш-чемниҥ, чаагай амданныг хлебтиҥ бригадазының хоочун повары Самыш Сааяк сетkилдиг кызымак күш-ажылы-биле кылып берип, бодунуҥ участогунда макталыг ажылдап турар.

А.Т. БЕГЗИ.

70

НАЙЫРАЛДЫҢ АЧЫЗЫНДА

Долгандыр даглар хүрээлээн Хандагайты ыйгылаа сыг дээр сырый чок, дээр ак-көк өңнүг. Эртенги дээдээ бажыңнарның дагааларының алгыржыры, суурүм ыттарының мындымында эргилээри дыңналыр.

Хаймаканың дааның мындыдан эртенги алдын-сарыг хүн Мургустуг. Хана даглармның баштары, белдирин шона берди. Удаткан чок район төвүнүң хөнү баткан Ленин, Октябрьская, Найырал кудумчуларының бажыңнарының ыжы бургайнып, суурүм чүрттакчылары туруп, ажыл-ишинче киреринің эртенги эгелээн.

Суурүм эң-не биинн чүрттакчылары, ясли-садиктериниң биче-чаштары аалдарынга, недериңге, утбаларынга, акыларынга үдеткен, чымчак тергеижигештиринде олургуланган, шала элээдилери чиик хептерин кеттинникен ойнаан, катыы-хөлүг чоруп турлар. Эртенги эвээчиниң өөрейикчилери школаже чоруп эгелээрге. Хандагайтының кудумчулары көрек кала дола берди. Тудугжулар, дваранықчылар, садыгжылар, эмчилер болгаш бүдүрүлге, албан черлериниң ажылдактылары ажылдаар черлеринче далаштыы-биле чоруп турдулар. Удаттаанда машина-техниканың даалаш-шимээни, тудугжуларның болды, хирээзиниң, көдүртүр кравнарының даажы ыржымны үрепкеп. Район төвүнүң ажыл-ишти аялгазы шак ынчаар эгелеп.

Өөрүнүң агаар-бойдузу шак. хөнүк иштинде чеже-даа өскерлир. Хөндергей артының кырынга шогжап ак булут диргелип келген соонда, Хандагайты ыйгылаанның иштинге доозун көдүрүп кээп, Булаанның арыының иштинге хаттын даалаш-шимээни дингейнин эгелээр.

Кыжын Өөрүге агаар-бойдустуң байдалы кадыг-дошкун хаттыг, шуурганыг, соок. Чамдыкта даглярның мээстерин хат карартыр шаан каптар. Орук-чирик дутталып, машина-техника, мал-маган чоруп албастай баар. Суурүм электри, телефон удазынларын күштүг хат катташтыр шаап, электри, телефон, радио ажылдавастан, чырык өөүп, электри-биле ажылдаар хөделдиригилер ажылдавайн баар. Оон улазындан школа, эмнелге, культура болгаш өске-даа албан черлериниң оралга системалары доңуп, улус ажыл-агыйынга эвээш эвес каражаны чедирер.

Агаар-бойдузу кадыг-дошкун-даа болза, Өөрүде ат-суваа амгаан малынынар хей. Торгалыгдан Осур-оол Тумат, Хөвалыг Кара-оол, Солчурдан Монгуш Калга-оол, Монгуш Намбар-оол болгаш өскелериндээ хөйү-биле аалап болур.

Өөрүнүң советтер ажылынга ийи беш чылдың дургузунда ажылдап келдим. Ол чылдарда маңаа улуг чаартылгалар болгулады. Улуг совет улустуң дүзалажылызынга даянып алгаш, шак ындыг чаартылгаларның оккур кээп, арт-сын ажыр чыдар мрак кызыгаар районуувустуң социал амыдыралынга чаартылгаларны дүн бүрү чедирил турары ол-ла болгай. Аңаа ажылдап келген үемде, районнуң экономиктиг хөгжүлдезинге дыка-ла улуг базымнар ындыды. Ильичиниң лампочкалары дүн-хүн чок чырып, асфальтылыг орук төптен кээп, ак-көк өкрынны мында көрө бердим.

Өөүр черниң чону ажыок патриотчу, ажыл-ишке ынак. Оон чаңгыс чижээнге Хөндергейниң кадыр артын ажып келген электри шугумунуң тудуунга чонунуң киржин чоразының-боля сананып келир мен. Районнуң ажылчы чонунуң социал амыдыралын экижидериниң чугула быразы ук тудуттуу чонның эгелээшкинин-биле улустуң тудуу кылдыр чарлаан.

Ырда киргеи Хөндергейниң уну делгем. Чадазындан Хандагайтыга чедир 90 километр. Электри шугуму ончуг кадыр-берт черлеп эртер. Кылыр ажыл бээр берге. Бежен метр калбак дилиндектиң ыжыы ужургэш будуун аштаар. Кыштың чыккылама соогу, чайның изинда-даа дивейн, улуг хемчээлдиг черни ынчаар кылгап. Дилиндектеи кескеи ыштыы база аңаа кагбаан. Школа, эмнелге, уруглар албан черлериниң оралга ыяштыга ажыглап, оны долузу-биле сөөртүп аппарган.

Район төвүнден 20 ажыг албан организациялярның ажылдакчылары, суурларның колдуунда авыяктары ажылга кээр чүве. Оларның чылдың кандыг-даа үезинде ажылы бичии-даа кошкаш кынмас, ырыстыг шоору чаңгыланып-ла турар.

Өөрүүң аның эскени-даа, улуг мазылыг кижилери-даа чечен сөске салыминың ынчап эскердим. Тыва литератураның үндезилекчилери Степан Сарыг-оол, Виктор Көк-оол оларның чогаалдары ынчангаш чечен-мергеи болган-дыр деп бодай бээр мен.

Электри шугумунуң орнун аштап турда, аңаа күш-ажылдың болгаш даймының хоочунары база чыда калбаанар. Фронтчу Монгуш Даваа, пенсионер Монгуш Тас, советтер ажылының хоочуну Степан Сыыртаа оларның аныяктарны катыы-хөглүг ыры-шоорубиле хей-зът киирип турарында ужур бар чүве ййнн он. Шак ындыг, кижилериң ажылчын хөөнүн көдүрүп, аныяктарны эки херектерже баштап чоруур хоочуннарның ачызында электри чырыы районга хуусаадан эрте киргеи.

Бистер интернационалчы пайыралга каңналган, бот-бодузуска ачы-дузаны чедиргин чаңгыккан болгай бис. Өөүр районче шөйүлеи бедик вольтулуг электри шугумунуң тудуун «Красноярскэлектросеть» тудугунуң № 61 көжүп чоруур механизаторлуг колонназының электромонтёрлары кылып турган. Амгы шагның күчүлүг техниказын көргеш, бичиимде Калдак-Хамар артын орук үндүр аштап турганыбиле дең-нең бээр мен. Демир шаараштардан кылган чагыларны кадыр-берт черлерге чедирип алыры безин кайы хирел? Оон ыңай бедик вольтулуг электри удазыннарының азары мырыңай деидин. Оңу бээр сөөртүп келири, чагылар аразынга шөйери безин ындыг амыр эвес. 880 тонна демир айматтыг чагыларны, 350 тонна сывырындак демирни ында киирген. Хүүрек, озук тудуп алгаш, чер казып турганы-биле мону деңнээрге, кайы хире ылгалдыгыл? Оон ыңай ындыг нарын ажылды чүгле тускай эртемниг инженер-техниктиг ажылдакчылар, бедик мергежилдиг ажылчыннар бүдүрер. Малчын чонга бүннинг бо үүлени бистиң хей национальдыг чүртүүстүм толээлериниң кылганын өөүржүлер кажаадаа утпас.

Таңды-Уула сыныи шаанда тывалар чажыын чажып, йөрээлии номчуп чораан, ажыпдүжүп турган. Ам ында ийи черде асфальтылыг орук ажыттыгган. Харын-даа бедик вольтулуг электри шугумнары база шөйүлеп. Интернационалчы найыралывыстың база бир бижыг херечизи ол ышкажыл. Өөүр черде сайгылгазының чырыы чеде берген. Оон тудуу канчаар чоруп турганын сактып келир-дир мен.

Темдиш дивес пайыралга каңналган бис. Кандыг-даа бергелерни ажып эртип шыдаар бис. Өөүр районче Ильичиниң чырыткызын киирер ажылды чонуң тудуу деп чарлазының чугаалаадым. Оны бодум хуумда пайыралдың тудуу деп санап чоруур мен.

Ч. ШУЛУУ-МААДЫР.

Соян Сотпаевич ЧАКАР

СЭКП кежигүүн, иштики албанның халажылгада генерал-майору, республиканың иштиң херектер министри чораан Соян Сотпаевич Чакар төрүүлүүлелдиг аар аарааныңың соонда 1987 чылдың июнь 23-те, 60 харлап бар чораан мөчээн.

С. С. Чакар 1928 чылдың март 1-де Эрзин районнуң Бөмбей деп черге малчын ыраттың ог-бүлезинге төрүттүнген. Бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ол 1945 чылда районнуң харылзаа белдириниң бухгалтери боон эгелээн, ВЛКСМ Эрзин райкомунуң сектор эргелекчизинге, бирги секретарынга ажылдап чораан. 1950—1953 чылдарда Совет Армиянның хүрээлелиниге албан эрттирген, халаскан соонда СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга бадылаткан.

С. С. Чакарны 1954 чылда партиинның область школазынче өөредип чоруткан, ону дооскан соонда СЭКП обкомунуң кадрлар үүдүнүүн секторунуң эргелекчизинге ажылдап турган.

1960 чылда С. С. Чакар партиинның Чаа-Хөл райкомунуң бирги секретавынга, а оон соонда Улуг-Хем райкүүсковмунуң даргазының оралакчызынга соңгуткан. 1962 чылдан эгелеп ол СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары. 1963 чылда ол СЭКП ТК-ның чанында бот-өөредилгелиг дээди партия школазын дооскан. 1965—1980 чылдарда С. С. Чакар Тыва АССР-ниң иштики херектер министрлиге ажылдап турган.

Ажылдың аңаа даавскан участок бүрүзүнге С. С. Чакар ак сеткилдиг, кызымак ажылдап чораан. Ол эвээш эвес күштүг болгаш энергияны Ишкин херектер министерстволуунуң аппаратының, оон хоорай болгаш райониар киллистериниң ажылын сайзырангайжыдарынга, республиканга корумчуруумну быжыглаарынга болгаш социалистиг хөөлүг-дүрүм сагыырын хамыдырарынга берип чораан. Ол бегелеллиг, принципиалдыг болгаш ниити-лерге ниитизигейлиг чоруу-биле ылгалып чораан. Ол кадыг ажылдап чораан эштериниң хүндүткелин чаалап алган.

С. С. Чакар республиканың хей-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржин чораан, СЭКП обкомунуң кежигүүнүнге, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги — бешки чыыштарының денутадынга соңгудуп чораан.

С. С. Чакарның ажылга ачыхавыязы Күш-ажылдың Кызыл Туң, Кызыл Сылдыс орденнер-биле, медальдар-биле демдеглеттинген, ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле, «ИХМ-ниң алдарлыг ажылдакчызы» деидек-биле шаңналган.

Коммунист, эки эш Соян Сотпаевич Чакар дүгайында чыриткылыг тураскаал бистиң чүректе-ривиске кезээ моңгеде артар.

Г. Ч. Ширшин, Ч.-Д. Б. Ондар, В. Е. Серяков, Г. Н. Долгополов, А. К. Канзай, А. И. Ванжа, Ш. Д. Ооржак, Б. П. Свинцов, Д. К.-Х. Ооржак, М. Е. Абрамов, В. М. Евтешин, Ш. П. Куулар, Д. Б. Ондар, К. А. Маспык-оол, В. Б. Кара-Сал, Б. С. Шырап, Т. Ч. Норбу, П. П. Селиванов.

АРАТТЫҢ САЛЫЫШКЫНЫ

Амгы «О. Шынаа» совхозтуң малчыннарының чайлагларыАк-Адыр, Сувактыг, Шивилиг, Дыттыг-Хем ол ынчаар турлагларының белдирлешкен черни Белдир дээр. Ол шөлде бир-ле черден эккеп салып каан чүве дег тей бар. Кызыл-Тейни ырактан көөрге, улуг кызыл майгын-на.

1942 чылдың август. Кызыл шеригге белек кылдыр бистиң сумуу 450 аътты халаска бээр деп намчыларның, ареввчилериниң болгаш сумуунуң бүгү арат чонунуң иянти хуралыгга шинтирлээн чүве-дир. Кызыл-Тейден ырак эвестө кажан шагда кадып, соглуг көрбээн, соок кара суг бажында дескек кырынга аалывыс — ийи ог чайлап чыткан. Улуг-Белдириниң хевис мшкаш йогаан шыгын чыгы долган. Үш дөрт хонукта чыыда болган. Ооң кол сорулгазы — чиг этти болгаш эмерииыы өөп ажыглаарының эң таарымчалыг технологиязын бүдүрүлгеге шиңгээдири турган. Ол конкурска он-он муң инженерлер, техниктер үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериидеи кириишкеи. Жюриинің адрезинге келген ажыл бүрүзү техниктиг бодалдың бедик деңнели-биле оңзалатпышты турган.

Конкурстуң тиилекчилериге Мйшкольта, В. И. Ленин аттыг комбинат, Саяхломбаттың химия комбинады болгаш өскелер-даа санаткан. Ук бүдүрүлгелериің специалистериниң чогаадын кылган технологияларын бүдүрүлгеге шиңгээткенинің ачызында миллион-миллион форинт акша каанап алдынган.

Чиг этти болгаш эмергиияны чөп ажыглаарының программазы нарын нетелдеии салып турар — национал орулганың өөүлдезинин единицазынга онаштыр энергия ажыглалы 0,4 хуудан ашпас болур ужурлут. ВУРда эмергия ажыглалының кыналдазының талазы-биле тускай комиссия ажылдап турар. Ол улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында энергия ажыглалынга шыңгыы контрольду боттандырып, камналга чедип ап турар коллективтериің дуржулгазын калбак-биле пропагандалал, иептередип турар.

Г Д Р

БЕРЛИН, (СЭТА). ГДРниң пайысылалы Берлининиң болгаш өске-даа хоорайларның күрүне кооператив болгаш хуу-даа магазиннеринде сад ажылының продукциязын садып ап турарының дүгайында чарлалдарны үргүлүү көрүп болур. Үүрмек сад болгаш мал ажылдыгларның эвилелдери-биле чер-черде эргечагырга органнары боттарынга өстүргеи көдээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылын чонга садып саарарының айтырыын ындыг янзылыг шиитпирлеп турар.

ГДР-ниң пайысылалында сад ажылын өстүрүп сайзыладырынче улуг кичээнгейни салып турар. Ол хоорайның девискээринде чүрттакчы чонуң хуудэ садтары кончуг хөй. Амгы үеде пайысылалдың чүрттакчыларындан 36 муң бир чүс кижи хууда садты тудуп турар. Хууда ажыл-агый чүгле кижилериң пегелде-хереглелин хандырып, кадыын бызыглаарынга ажыктыг эвес, а чүрттуң чонун аъш-чем продуктулар-биле эки хандырарында кескү рольду ойнаар ужурлут деп сад болгаш мал ажылының эвилелдери санап турар. Ынчангаш бир сотка чердеи-не 100 килограммдан эвээш эвес ногааны азы катчимисти өстүрер деп сорулга салдынган. Пайысылалдың хууда сад ажылы кылып турар хамаатылары бо чылын артыкшылдыг продукциязындан 3 муң тонна кат-чимистя, муң тонна ногааны, 112 тонна ары чигирии магазиннерге дужаар деп керээни чаргап.

Берлинде хууда садтар чонуң дыштамылгазын организастаарынга эң таарымчалыг черлер аңаргап. Оларга янзыбүрү делгелгелерии, ужуразжылгаларны организастап, уруглар байырлалдарын эрттирип турар.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

делегей медээлери

Ю Г О С Л А В И Я

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президиумунуң Даргазы Л. Мойсов Белградта чүве чугаалап турган, амгы үеде Югославияның мурнунда турун турар эң чугула сорулга болза экономиканы экижидерь болур деп чугаалаан. Ол сорулганы чедип алырының оруктары экономиканы хөгжүдеринин үр хуусаалыг программазында айтыглыган.

Ынчаарга ук программаны хүлээп алганындан бээр эрткен эвээн каш чылдарда чамдык черлер боттарының эрге ажыктарын мурнадыы көргеш оон чамдык чүүлдерни ескээп таймбырлап, ол чугула ажылдың боттанышкынынга слат ужураштырып турун берген. Экономиканы тургустунуп келген берге байдалды ажып эртер дээш шиитпирлиг ажылдарының ормунга янзы-бүрү чугаа, маргылаа кылыр чоруктар тургулаан. Оон уламнынан бистин экономикавыстың бергедээшкиннерии улам нарыннан, социализчиг чоруктуң тургустуныңга чедирип келген, деп Л. Мойсов чугаалаан. Чугаа болза чамдык өөүлгө чок бүдүүлгелерии хаарыының дугаайында боон турар. Бо берге байдалды ажып эртеринге долу бүрүзелдир бис, деп ол чугаалаан.

Ындыг болзажок Югославия социалистиг чүрт, мынчангаш өске чүрттарда ажыглаттыныр турар экономиктиг ыйыгышкынналыы бистер ажыглаан болбас ужурлут бис, деп Л. Мойсов медеглээн. Экономиктиг айтыгларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң кол аргазы чүүн-даа мурнунда иштики политиктиг байдалды экижидип алыры болур, деп ол чугаалаан. Мында хамаарыштыр кол сорулга— национализм-биле демисел. Ындыг болзажок экономикада бергедээшкиннер чедиишкинниг болгаш дүрген шиитпирлеттинер болза иштики политиктиг байдал база-ла чогумчалыг апаар.

Югославияның экономиказының кудулаашкыны чамдык чүрттарның, болүктериниң талазындан өөрүшкүүлү болдуруп турар. Бистиң дашткы чүрттарга өреевис Югославияның делегей ареназынга атаалдарын кайы хире кудулаадып турарын көрүп, билип турар бис, деп Л. Мойсов чугаалаан. Каш чыл бурунгаар Югославия дашткы чүрттарының кредиди-биле улам шаңкын хөгжүп болур деп чүвеге дыка-ла бүзүреп турган бис. Ынчаарга ол кредиттер келиишиле кээп бистиң экономикавыскя аар чоруктарны тава рыштырган. Бистиң амгы бергедээшкиннеривисти чамдык бөлүктер социалистиг тургустунуң алыс бергедээшкиннерии кылдыр көрүп, мынчангаш оны солуурун кордап турар. Югославияның ындыг күткүүшкүнге алыспас, боттарывыстың иштики курлавырларывысты долу ажыглап, социалистиг чүрттарның ачыдунма дузалажылызынга даянып турган шилип алган оруувус-биле бурунгаяларлар бис, деп Л. Мойсов түңнелиидеи чугаалаан. Экономиктиг айтыгларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң кол аргазы чүүн-даа мурнунда иштики политиктиг байдалды экижидип алыры болур, деп ол чугаалаан. Мында хамаарыштыр кол сорулга— национализм-биле демисел. Ындыг болзажок экономикада бергедээшкиннер чедиишкинниг болгаш дүрген шиитпирлеттинер болза иштики политиктиг байдал база-ла чогумчалыг апаар.

Югославияның экономиказының кудулаашкыны чамдык чүрттарның, болүктериниң талазындан өөрүшкүүлү болдуруп турар. Бистиң дашткы чүрттарга өреевис Югославияның делегей ареназынга атаалдарын кайы хире кудулаадып турарын көрүп, билип турар бис, деп Л. Мойсов чугаалаан. Каш чыл бурунгаар Югославия дашткы чүрттарының кредиди-биле улам шаңкын хөгжүп болур деп чүвеге дыка-ла бүзүреп турган бис. Ынчаарга ол кредиттер келиишиле кээп бистиң экономикавыскя аар чоруктарны тава рыштырган. Бистиң амгы бергедээшкиннеривисти чамдык бөлүктер социалистиг тургустунуң алыс бергедээшкиннерии кылдыр көрүп, мынчангаш оны солуурун кордап турар. Югославияның ындыг күткүүшкүнге алыспас, боттарывыстың иштики курлавырларывысты долу ажыглап, социалистиг чүрттарның ачыдунма дузалажылызынга даянып турган шилип алган оруувус-биле бурунгаяларлар бис, деп Л. Мойсов түңнелиидеи чугаалаан. Экономиктиг айтыгларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң кол аргазы чүүн-даа мурнунда иштики политиктиг байдалды экижидип алыры болур, деп ол чугаалаан. Мында хамаарыштыр кол сорулга— национализм-биле демисел. Ындыг болзажок экономикада бергедээшкиннер чедиишкинниг болгаш дүрген шиитпирлеттинер болза иштики политиктиг байдал база-ла чогумчалыг апаар.

Югославияның экономиказының кудулаашкыны чамдык чүрттарның, болүктериниң талазындан өөрүшкүүлү болдуруп турар. Бистиң дашткы чүрттарга өреевис Югославияның делегей ареназынга атаалдарын кайы хире кудулаадып турарын көрүп, билип турар бис, деп Л. Мойсов чугаалаан. Каш чыл бурунгаар Югославия дашткы чүрттарының кредиди-биле улам шаңкын хөгжүп болур деп чүвеге дыка-ла бүзүреп турган бис. Ынчаарга ол кредиттер келиишиле кээп бистиң экономикавыскя аар чоруктарны тава рыштырган. Бистиң амгы бергедээшкиннеривисти чамдык бөлүктер социалистиг тургустунуң алыс бергедээшкиннерии кылдыр көрүп, мынчангаш оны солуурун кордап турар. Югославияның ындыг күткүүшкүнге алыспас, боттарывыстың иштики курлавырларывысты долу ажыглап, социалистиг чүрттарның ачыдунма дузалажылызынга даянып турган шилип алган оруувус-биле бурунгаяларлар бис, деп Л. Мойсов түңнелиидеи чугаалаан.

В Е Н Г Р И Я

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Каналганың курлавырлары — боттарывыстың холбуустаалей-кыйгырыглыг конкурс республикага болуп эрткен. Оон кол сорулгазы — чиг этти болгаш эмерииыы өөп ажыглаарының эң таарымчалыг технологиязын бүдүрүлгеге шиңгээдири турган. Ол конкурска он-он муң инженерлер, техниктер үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериидеи кириишкеи. Жюриинің адрезинге келген ажыл бүрүзү техниктиг бодалдың бедик деңнели-биле оңзалатпышты турган.

Конкурстуң тиилекчилериге Мйшкольта, В. И. Ленин аттыг комбинат, Саяхломбаттың химия комбинады болгаш өскелер-даа санаткан. Ук бүдүрүлгелериің специалистериниң чогаадын кылган технологияларын бүдүрүлгеге шиңгээткенинің ачызында миллион-миллион форинт акша каанап алдынган.

Чиг этти болгаш эмергиияны чөп ажыглаарының программазы нарын нетелдеии салып турар — национал орулганың өөүлдезинин единицазынга онаштыр энергия ажыглалы 0,4 хуудан ашпас болур ужурлут. ВУРда эмергия ажыглалының кыналдазының талазы-биле тускай комиссия ажылдап турар. Ол улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында энергия ажыглалынга шыңгыы контрольду боттандырып, камналга чедип ап турар коллективтериің дуржулгазын калбак-биле пропагандалал, иептередип турар.

Б О Л Г А Р И Я

СОФИЯ. (СЭТА). БУР-ның Министрлер Чөвүлели чонуң хереглел баразинарын бүдүрерии көөүдеидир болгаш ачылдыг чедирерии экижидер соруга-биле хамаатылярның коллективтиг болгаш хуудэ ажыл-чорудулгазын организастаарының чүрүмүнүң болгаш хевирлериниң дугайын тодаратхан докталалды хүлээп алган. Ол ажыл-чорудулгага материалдар болгаш чиг эт бүдүреря, машиналар болгаш артык кезектер кылыры, полуфабрикаттар болгаш көдээ ажыл-агый продуктулары, калбак хереглелдиң баразинарын бүдүреря, тудуг-септелге ажылдары, төлевилел-смета ажылы кылыры, транспорт, медицина, педагогика деэш өске-даа хевиринің аты-дузазын чедирери көрдүнүп турар.

Хереглел баразинарын бүдүрериңе болгаш ачы-дуза чедиидилгезин калбартырынга хамаатыларны ядепкейлиг киришиттирерии күүүне организырынга, ажыл-агый болгаш тудуг, транспорт организастаарынга үк докталал хүлээдир турар. Хамаатылардың хуудэ ажыл-чорудулгазы-биле бүдүртүнгеи продукциязын социалистиг бүдүрүлгезиниң кылган иниги продукциязының тудуш кезээ болур, мынчангаш социалистиг бүдүрүлгелер хуудэ ажыл-чорудулгага херектиг министрлер материалдарны, дериг-хереселдерии, чиг этти хамаатыларга тускайлап бээр ужурлут. Хамаатылар патентилерии садып ап, бүдүрүлгелер болгаш организациялярдыи керээни чаргап турар ужурлут.

Коллективтиг болгаш хуудэ ажыл-чорудулгага ажылчыныар болгаш албан-хакчылар ажылындан хостуг үелериидеи, пенсионерлер, бажың ээлери, күш-ажыл кылып шыдаар назы четкеи школачылар, сургуулдар болгаш бүдүи чыл дургузунда бүдүрүлге черииге долу ажылдап шыдавас аргалыг өске-даа хамаатылар хаара туттунар.

Эм аймаа кылырын, наркотиктиг болгаш кижилериң кадыынга хоралыг өске-даа түүлеринн, боо-чепсек кылырын база эзиртир суксуунар бүдүрериң хорааи.

Хууда күш-ажылчы ажылчорудулгага кандыг-даа хевир-биле өске кижиниң күжүн хөлезилеп ажыглаарын докталал шуут хораан.

Хууда продукция бүдүргеш, ону чажырган азы улуг ертекке садып саарган болза улуг хемчээлдиг штраф онаар болгаш хөрелгизин хавыраарынга чедир шыңгыы хемчег алырын докталалда көрген.

Г Р Е Ц И Я

АФИНЫ. (СЭТА). Грециянын Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президиумунуң Даргазы К. Сартзетакис Грециянын Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Папандреуну Грециянын Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президиумунуң Даргазы К. Сартзетакис Грециянын Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Папандреуну

ШАРДЖАДА ЧҮҮ БООП ТУРАРЫЛ?

Каттышкан Араб эмираттарның (КАЭ-ниң) составында кирип турар мындыг аттыг книжествонуң пайысылалы — Шарджаның кудумчулары бо хүннерде эвээирей берген. Кудумчуларны болгаш белдирлерии национал гвардияның патрульдары хайгаарал турар. Хоорайның кол-кол черлериңде танкылар болгаш бронетранспортёрлар хараалдап алган турар. Шарджада болуушкуннарны бүгү эмираттар илап хайгаарап турар. Аравы чартык ортулукта нефть тып турар улуг эвес араб книжествонуң федерациязы болуп турар бо күрүне болдунуп он алды чыл оюнда эң чидиг политиктиг кризиске таварышкан.

Шарджага — хемчээлиниң болгаш ужур-дузазының талазы-биле үшкү черии ээлеп турар эмиратка эргилде болган, оон түңнелиидеи книжествонуң амгы эмири Шейх султан Бен Мухаммед Аль-Касими эргечагыргадан дүжүрткеи, оон орнун национал гвардияның кол командылакчызы турган дунмазы Абдель Азим ажелеп алган. Бо болуушкун бүгү федерациияны хөлзеткеи. Абу-Дабби пайысылалдың чоогунда Альайн деп улут эвес оазиске КАЭ-ниң парламентизи — федералдыг национал чөвүлел хуралдап турар. Бүгү чеи книжествонуң (Абу-Даби, Дубаи, Шарджи, Рас-эль-Хаймы, Аджмана, Эль-фуджайры болгаш Умм-эль-Кайвайна) баштыңчыларындан тургустуган эмирлериң дээди чөвүлели бо үеге чедир кандыг-даа шиитпир хүлээп ап чадап каан Массалыг информация чепсектери бо дугайында янзы-бүрү дыныдыгларны кылып турар. Шарджаның бүгү порттары болгаш аэропорту мынчага чедир хаагдыг, чамдык эмираттар ажыл-херекчи харылзаазын соксаткан.

Аль-Касимниң эрге-чагыргадан хостаарынга идиг болган чүүлдүң үндезини «чүрттү эргелеп башкарарынга оон частырыглары» деп турар. Ындыг турбуже оон чылдагаанын деңнеп, илаңгыы национал эптешилгени чарлаан соонда Пакистанның ушар чүүлү Афганистанның тайбың суурларын үргүлчү бомбалап эгелээн. Дайзынналар кызыгаар ажылдыр реактивтиг снарядтар-биле база боолап турар. Пакистанда хоргадап туруп алган душманнар АКШ-тан, өске-даа империалистиг чүрттардан хей акша-хөреңгини, боо-чепсекти ап турар. Соолгу медээлерден алырга, душманнарда хей санныг ракета комплекстери, 200 ажыг «Стингер» деэр ракеталар бар. Ол чепсектиң санын ам-даа көөдедирип АКШ планнап турар.

ЧУРУКТА: афган шеригленнің душманнардан хунаан алганы «Стингер» деп ракеталарны даштыкы журналистерге көргүзүп турары.

Л. ПОРТЕРНИҢ телефотозу.

Делегей картазындан

Касимн шын хостаткан» деп санап турар. Ол үй-балай чоруктуң улам нарыидан турар чүвезн чүл дээрге, эмир Шарджиниң Лондонче аяк-чорук кылып турда болганы, мынчангаш алышкыларының аразында хамаарылганы тодарадыры дыка берге, болдунмас чүүл болган. Эргилде соонда бир хонганда Аль-Касими Лондоннан чедип келген. Федералдыг чазактың болгаш эмирлер чөвүлелиниң бүзүрел чок болуп турар чоруунуң чылдагаанны книжество бүрүзүнде эрге-чагырга ону башкарып турган салгалдан хамаарыжы болур, а төп чазактың салдары аңаа улут тынымас.

Фактылар мындыг-дыр. Шарджага чогум чүү болганын деп айтырыг хей кижиин дүвүредип турар. Чоокта чаа болган ол болуушкуннуң урыжу кандыг болурул? Бо чүүлдү эрге-чагырга даяп алышкылар аразының аландинажын дээр бе азы бүгү федерациянын кризиси болган бе?

Политиктиг дыка хей тевылбырлакчылар оон соолгузу деп турар. Херектиң ужуру чүдел дээрге, нефтинин болгаш газтың улуг нуналавыры 1980 чылда тывылган, хожудангай чоруктан кижи төрелгетеннүң соолгу чедиишкиннерии ажыглаарынга чедир шилчилге кылыр айтырыг дыка чидиг тургустунган. 1986 чыл КАЭге дыка чедиимче чок чыл болган. Чурттуң орулгазының кол дөзү — нефть өртээ дыка чигээн, оон түңнелиидеи КАЭ ажыглап чаңчыл бергеин чамдык тамчыктан ойталаар ужурга таваржып турар. Книжестволар банкыларының болгаш делегей корпорацияларының чамдыктарының өрези дыка улгатхан.

Мурнунда «хөгжүүде программазы» деп турган ат-алдарлыг программа тургузуп алган Шарджаның орулгазы элээн кудулап, хей чарыгдалын дугдаар арганы база бергедей бергеи. Черле ынчаш Шарджага хөреңги черле мөөнеттиимейн чораан чүведир.

Өске талада — Аль-Касимниң хуу «негелделери» база аңаа идиг болган, чүл дээрге ол федеративтиг бюджетче салыышкын киирер хүлээлгезин күүсетпейн, хей ашканы ажыы эвээш программага үндүрүп турган, аңаа өске эмираттарның баштыңнары улуур турган. Ындыг политика федерациянын өске кежигүүнериниң сеткилинге чүгле кирбээн эвес, харын-даа чүрттүң иштинде, оон даштында хөреңгитеннериниң буруу шавышкынынга таварышкан.

Шарджада политиктиг кризис, оон-биле холбаштыр бүгү федерацияга өскээн душкуулдуг чоруук ол девискээрде нарын байдалга. Иран биле Ирактың аразында чеди чыл үргүлчүлээн дайынга, Америк шеригнин келгенинден чиидгленген Персид өдүүнге байхалдың чиидгленгенинге салдарлыг болуп турар. Шарджага болган эргилде ышкаш ындыг кандыг-даа болуушкуннар Персид өдүүнде бүгү байдалды чавыылдырарынга таварышча чок болуп турар. Ынчангаш, Шарджа княжествозунда байлалды эжиилери — чүгле КАЭ-ниң эвес, Персид өдүүнде араб күрүнелериниң каттышкан чөвүлелиниң сорулгазы болур.

А. МАЛЯРОВ.
(СЭТА).

М У Р Н У У К Ө Р Е Й Д Е Б А Й Д А Л

Катап каттыштырылга дээш демократтыг партиинның удурлукчузу Ким Ен Сам-биле «хуула ужурашкаш» удурланыышкын чыскаалыпшы хемчээлии чавыыллдырар дугайында оон магадылал чедип алыр болдан турарын диктатор Чон Ду Хвэи чугаалаан. Америк империалистерден деткимче ап турар Чон Ду Хванга удур хөделиишкинер соксавасташ турун бээрге, Чон Ду Хваниың эрге-чагыргазы чамдык аазашкыннарны кыла берген. Чижээлээрге, соолгу хүннерде кара-бажыңнаткан кижилерии хостап үндүрерии база конституциияны чаартыр дугайында чугаалажыышкынларны эгелээрии эрге-чагырга аазай берген. Ындыг болзажок чонуң хуусаа бетинде президент сонгулдазын чорудар дугайында негелделии ол хүлээп албайн турар. Июнь 22-де чыскаалга киришкеннерден 2 муң ажыг кижи балыгланган, 5 муң кижини тудуп хорулаан.

Чазакка удур хөделиишкинер соксавасташ турун бээрге, Чон Ду Хваниың эрге-чагырга-

Школачыларның чайгы дыштанылгазы чоруп тур

ПИОНЕРЖИ ЧАЙ

Школачыларның чайгы дыштанылгазы эгелээн. Үш ай хуусаалыг бо үе уругларга чүгле хөлүг дыштанылганын эвес, харын ниитиге болгаш бүдүрүлгеге ажыктыг күш-ажылдың үезин болур ужуруглуг. Чайгы үеле республиканың школаларындан 17 мун оолдар, уруглар пионер лагерьлериге болгаш күш-ажыл лагерьлериге дыштанып, кадыкшылын бижиглаарлар. Ам лагерьлерде баштайгы сезон ажыттынган, уруглар дыштанып эгелээннер.

Уругларның чайгы дыштанылгазын болгаш күш-ажылдың организастап эрттиреринге канчаар белеткенген бис? Чай-87 уругларга хөлүг, солун, оларның күш-ажыл, идейполитиктиг, мөзүг-шынар болгаш күш-дамыр кижизидилезинге ажыктыг болуун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылган бис бе? Чурт үлетпүрүнүң болгаш коммунал-амыдырал хөрөнгүлүрлүг бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының профсоюзунуң «Чагытай» пионер лагери чылдың-на чайгы сезонну эки белеткелдиг эгелеп келген. Бо чылын база-ла лагерьге ажылдаар дуржулгалыг башкыларыбыс, эмчилерибис, ажылчыннарывыс баш удур тып, чегчелеп алган. Чогум-ла ынчангаш ол лагерьде кижизидилге ажылы бедик деңнелде. Оны эрткен чылдарның түнелдери бадыткап турар. Эрткен чылдың бирги болгаш ийиги сезонунда лагерьлер аразында социалистиг чарышка ол бирги черни эзэлээн.

Бо пионержи чайга үткүштүр профобласттың/елдиң базазында майның сөөлгү хүнеринде пионер вожатыйларының неделя хуусаалыг өөредилгезин эрттирген. Аңаа түскай эртемнигler, республиканың профсөвилелдериниң харысалгалыг, ажылдакчыларга лекциялар номналаннар.

Пионер лагерьлериниң базаларының белеткелиниже эртеле сагыш салып эгелээрин чугула. Районнарда совхоотар аразының лагерьлеринге база шак-ла ыдыг хамаарылга негеттинер. Ынчалза-даа совхоотар аразының лагерьлери чылдың-на ой-шаанда, шынарлыг белеткеник албаан болурлар. Ынчангаш эрткен чылын чеди лагерь баштайгы сезонну орайтап ажыткан. Бо чылын Тес-Хем, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарның пионер лагерьлери база-ла белеткелди орай чоруткан.

Лагерь бүрүзүнге сворт болгаш музыка талазы-биле мергежилдиг кадрларны быжыглаары чугула. Чүге дизе, мөзүг, музыка, спортчу пионер чоокка уругларның чайгы дыштанылгазы долу эвес болур. Бо сезонга уткуштур лагерьлерни музыкантылар-биле четчелээри конучат берге болган. Профобласттың пионер лагерьлерин музыкантылар-биле хандырар дугайында Культура министерствозунга киирип турган дилеглери чогуур өйүнде шиитпирлеттинмейн келген. Культура албан черлери пионер лагерьлеринге мергежилдиг музыкантылар херек дээрзин херекке албайн турар. Ам-даа хөгжүм херекселдеринге оймаарыга эки мергежээзин, таа-ла бирги болгаш ийиги курстун сургуулдарын чорудар боор-дур.

Лагерьлерни медицинаже ажылдакчылары-биле хандырарында база шак-ла ыдыг. Лагерьлерде санитарлыг байдалды, продуктулар үндүрелериниң нормаларын болуп-тогуруу-биле контрольдаарының арга-дүжүлгазы эвээш эмнек специалистерни чорудуп турар. Пионер лагерьлеринде эмнелге пунктуларын харыслап турар хоорайларның болгаш районнарының кол эмчилери оларны кошкак контрольдап турар.

Чайгы үеле уругларның күш-дамыр быжыктырарынга, оларны ниитиниң күш-ажылынга хамаарылалыг кижи бүрүзүн шкөлачыларның бүдүрүлге бригадаларын болгаш лагерьлериниң ажыл-чорудулгазының үезиниң ветеледеннеге дүүштүр норудары негеттинип турар. Лагерьлерге, бүдүрүлге бригадаларынга кижизидилге ажылының дээштии, школачыларның боттарының совхозтарының экономиказынга күш-ажылчы салышкынын киирери — ол бүгү чүүнүн-даа мурнунда уругларның дыштанылгазынга болгаш күш-ажылынга ажыл-агый, партия, профсөвилел улуттукчуларының хамаарылгазындан илереэр.

А. ПАНОВ,
профобласттың килдис эргелекчизи.

МЭЭҢ СҮМЕМ

Эргим оолдар, уруглар, силер ам класстан классче шилчип алгаш, дыштанып эгелээн силер. Дыштанылганарны ыам чайлагга, ыам хоорайга, ыам лагерьге эрттирер болгай.

Ам пионер лагерьлеринде баштайгы сезон чаа-ла орту эртип турар, мурнуңарда ам-даа ийи сезон бар. Мен чангыс курсчуларым-биле кады эрткен чылын пионер лагерьлеринге практикавысты эрттирдивис. Ынчангаш лагерьлерге дыштанып өөреникчилерге чамдык сүмелерни берикседим.

Араңарда лагерьже бир ужаар баар деп турарлар база бар болгай. Ынчалза-даа лагерьлерге дыштанып-даа чоранныар уттуп алыр, кижи бодаарга, ыдыг-ла чугула херек эвес зүре чүүлдер бар. Бирээ кадыкшылыкарны быжыглап алыр дээн болгаңарда, эштир хептериңерни ап алырын утпаңар. База ол ышкаш шортиктерден ап алырын утпаза эки. Путёвкаларда бижип каан чугула херек чүүлдерден аңгыда, чамдык уруглар сакаларыны, ырлар бижип каан кыдыраастарын, концерттерге боттарының күүседир номерлериниң хептерин ап алгаш келири эм болур чорду. Ынчангаш чайгы дыштанылганарда кадыкшылыңарны дадыктырып, ойнап-хөглеп, лагерьлерге эртип турар маргылдааларга, конкурстарга, концерттерге идепкейлиг киржип, эки дыштанып алырынарны күзеэм.

Э. ООРЖАК,
Кызылдың башкы институдунуң педагогика факультединиң студентизи.

АЖЫКТЫГ, СОЛУН ЭРТТИРЕР

Өөреникчилер база бир өөредилге чылын доозупкаш, ам дыштанып кириненнер. Сут-Хөл районнуң пионерлери чайгы дыштанылгазын канчаар эрттиргени класс журналдарынга, тус-тус дружина чөвүлелдеринге чугаалажып, дугуржуп алган.

Районнуң өөреникчилериниң 1262 кижи бүдүрүлге бригадаларынга болгаш күш-ажылчы лагерьлерге, 2473 өөреникчи школалар девискээрлеринде дүржулга-бүдүрүлге шөлдеринге ажылдаар. Ооң-биле чергелештир чайгы үеде өөреникчилериниң түскай сигнечи бригадаларын. Ийме ортумак школазының ийи чүс ажыг өөреникчизи туризмче походтарынга киргеннер. Бо чайын Бора-Тайга ортумак школазының ийи чүс ажыг өөреникчизи туризмче походтарынга киргеннер. Бо чайын Бора-Тайга ортумак школазының ийи чүс ажыг өөреникчизи туризмче походтарынга киргеннер. Ол школаның 5—7 классчыларын өөреникчилериниң беш бригадазын организастап, 104 өөреникчини хөдээ тутканнар. Ол школаның өөреникчилери эрткен чылын совхозунга башкы М. Ч. Моңгуштун удуртулгазы-биле 140 тонна сигнини кескеш, 55 тонна семажты кылып, 80 тонна будук-бүрүнү белеткеп бергеннер. Олар 60 чылын ол көргүзүлгелерге немештир 10-10 тонналыг кылырын болгаш ооңбиле чергелештир 100 кистоканы, чунар-бажынга хереглээр 150 шырбылдын, 10 чечек гербарийни кылып немелде хүлээлгелерин алганнар.

Районнуң өөреникчилериниң 1262 кижи бүдүрүлге бригадаларынга болгаш күш-ажылчы лагерьлерге, 2473 өөреникчи школалар девискээрлеринде дүржулга-бүдүрүлге шөлдеринге ажылдаар. Ооң-биле чергелештир чайгы үеде өөреникчилериниң түскай сигнечи бригадаларын. Ийме ортумак школазының ийи чүс ажыг өөреникчизи туризмче походтарынга киргеннер. Бо чайын Бора-Тайга ортумак школазының ийи чүс ажыг өөреникчизи туризмче походтарынга киргеннер. Ол школаның 5—7 классчыларын өөреникчилериниң беш бригадазын организастап, 104 өөреникчини хөдээ тутканнар. Ол школаның өөреникчилери эрткен чылын совхозунга башкы М. Ч. Моңгуштун удуртулгазы-биле 140 тонна сигнини кескеш, 55 тонна семажты кылып, 80 тонна будук-бүрүнү белеткеп бергеннер. Олар 60 чылын ол көргүзүлгелерге немештир 10-10 тонналыг кылырын болгаш ооңбиле чергелештир 100 кистоканы, чунар-бажынга хереглээр 150 шырбылдын, 10 чечек гербарийни кылып немелде хүлээлгелерин алганнар.

Чайгы дыштанылгазын ажыктыг күш-ажыл-биле холбавышаан, 789 өөреникчи дайынныг болгаш күш-ажылчы алдарның походтарынга киргеннер. Бо чайын Бора-Тайга

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 148 (13448) | 1987 чылдың июнь 26, пятница | 1925 чылда үнезилеттингеден | Өртээ 3 копеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП Төп Комитединиң Пленуму Москвага июнь 25-те ажыттынган.

«Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев кылган.

Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ 1987 чылдың июнь 25-те СЭКП ТК-ның Пленумунга илеткелиниң тезистери

I.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга, эде тургустумуушкунуу, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедеприн улам ыңай хамыладырынга онза улуг ужур-дузалыг айтырыгларны бо Пленумга чугаалажып көөр апаарган.

Партияның ажылдап кылган утланышкыныңның шынының амыдырал бадыткал көргүскен. Бистиң чурттувуста калбаргын эде тургустумуушкун — Октябрьның херээниң дорт уламчылаашкыны, марксизм-ленинизмниң революсчу херээнге партияның шынчылыының бадыткалы-дыр. Октябрьның чаалап алнышкыларын хөгжүдеринге, быжыглаарынга болгаш камгалаарынга совет кижилериң салгал бүрүү бодунуң салымшкының киирткен. Бодувустуң төөгүвүскеге дүрүм-ёзугар чоргаарланган партияның ажыл-чорудулгазын өөренип көөрге, оларның дыка хөйүнде эде тургустуунуң идеялары болгаш ажыл-херектери сиңиккээн болуп турар.

Январь Пленумунуң соонда партиятә болгаш шиитилеге эде тургустумуушкунуң чайгылыш үезүнде бүзүреллиг чаа дениелин чедип ап, хөделиишкинерге күштү болгаш энергияны немеп алган бис. Шинчилээ-даа дыка хөй чүүлдер өскерилге чок арткан ийикке, азы үениң негелдезинге четпес эвээш өскерилге болуп турар. Кижилер эде тургустумуушкунуң салым-хүүрү ажыл дүвүренип шиеленип, негелдеп күштелдирер, партиага, күрүне болгаш ажыл-агый организарынга. бүгү деңнелдерге даамдырган ажыл-херек дээш харымсалганы бедидер дугайында айтырыгны партия Төп Комитединиң мурунга тургузуп турар. Өйү келген чаартылгаларны боттандырарынга бодуңуң чылыш чогу-биле шаптыктап турар кижилерден айтырар үе келген.

II.

Экономиканы ам чүү саададын турарыл? Экономиктиг механизминиң эргелеп башкарылга системазының ажыктыг эвес чоруу деп дорт чугаалаар апаар. Экономиканы эргелеп башкарарында улам өскерилгелер сөөлгү ийи чылда эгелээн. 70-80 чылдарда тургустунган байдалды, экономиктиг шенелделерниң бөлүктерин сайгарып киргенинге үндезилеп ажылдап кылдынган ажыл-агыйны чорударының чаа методтары шиңгээдип алдынып турар. Эвээш эвес чүүлдер кылдыгнап, а чедип алган түңнелдер хөй эвес. Бурунгаар баштынар бар, ырчалза-даа ол херин эвес, бадыткаттынмаан. Экономиканы эргелеп башкарарының чаңгыс аай системазын тургузар талазы-биле кол ажыл ам-дээ мурнувуста.

Партияның ажылдап кылганы болгаш бо Пленумга көөрү-биле киирип турар үндезин реформаның концепциязы — төөгүлүг дуржулганы шүүмүүлелчи ёзу-биле анализтеп көргенинiң түңнели, чаа байдалдарга болгаш хереглелдерге харыы болуп турар. Ол болза, экономиктиг өзүлдени үе аразының түңнелдерин чедип алырындан дыка улуг үнис социал түңнелдерни чедип алырынче, амыдыралчы хереглелдерин хандырарынче; ажылагыйны ажыктыг кылдыр чорударының арганы бербейн турар чедишпес апаар чоруктуң байдалын ажып эртеринче; ажыл-агый харылзааларынга доду баш билир чоруктуу, шилилге кылырының эргелерин база болдунар аргаларын хереглекчиге бээринче; эртем-техниктиг депшилгени экономиктиг өзүлдениң кол фактору болдурарынче; чарыгдаларга удур ыяшыштыг хөделип турар механизмни тургузарынче, шиглээринче уланган. Ооң алыс утказы — бүгү-ле деңнелдерге удуртулганың колдап тургап чагырып дужаар чоруудан экономиктиг методтарны колдадырынче, эргелеп башкарарын калбаа-биле демократчыдарынче, кижи факторун бүгү хемчег-биле идепкейжидеринче шиглээрии болуп турар.

Саналдап турар эде тургустуунуушкун мындыг чүүлдерни хаара тудуп турар:

бирээде, каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң бот-тускайлаң чоруунуң кызыгаарын улуу-биле калбартыры, оларны бүрүн бот-орулга-чарылгаже шилчиндерн, эң бедик эчис түңнелдер дээш харылысалганы бедидери, хереглекчилериниң мурнунга хүлээлгелерин күүседири, коллективтериниң орулгаларының деңнелин оларның ажылының үре-түңнелдәнидеп дорт хамаарыжыр кылдыр тургузары, күш-ажыл харылзааларынга коллективтиг керээни калбаа-биле хөгжүдери;

ийиде, экономиканың төпчүтүнген удуртулгазын үндезинии-биле чаартыры, ооң шынар деңнелин бедидери, стратегияны, шынарны, темпилерни болгаш улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң деңзигүүрлерни тодаргайлап турар кол-кол айтырыгларга ону мөөнүүрн, ооң балансылаттынганын бедидерн база адаанда турар ажылагый звеноларының хүн бүрүдеп ажыл-чорудулгазынга хол-гаараалар чоруктан-таптуг ол-ла үеде шиитпирдиг чайладыры;

үштe, планнаашкыны, өртем-техниктиг депшилгени, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

дөртте, специализацияны хамылаарын болгаш кооперация талазы-биле харылзааларны шинчилиттиг болдурарын хандырып турар чаа организастыг структураларны тургузары, өртемин шүүдүлэ будүрүлгебиле холбаштырары, мичээнгаш ол үндезинге —шынарның делегей деңиелинче чүткүл үнери;

беште, эргелеп башкарарының хөлүн эрттир төөгүттүүгеп, командылаар системазындан демократтыг системаже шилчиндн, бот-эргелелди хегжүдери, кижиниң хүүдә бодуңуң шыдаа-быязын идепкейжидер механизмни тургузары, эрге-хүлээлгелерин ылаптыг кылдыр тодаргайлаары, партия, совет болгаш ажыл-агый организарының ажыл-чорудулгазының стилин база методтарын үндезинии-биле өскертирер, хандырылганы, өртем-техниктиг депшилгени, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

дөртте, специализацияны хамылаарын болгаш кооперация талазы-биле харылзааларны шинчилиттиг болдурарын хандырып турар чаа организастыг структураларны тургузары, өртемин шүүдүлэ будүрүлгебиле холбаштырары, мичээнгаш ол үндезинге —шынарның делегей деңиелинче чүткүл үнери;

беште, эргелеп башкарарының хөлүн эрттир төөгүттүүгеп, командылаар системазындан демократтыг системаже шилчиндн, бот-эргелелди хегжүдери, кижиниң хүүдә бодуңуң шыдаа-быязын идепкейжидер механизмни тургузары, эрге-хүлээлгелерин ылаптыг кылдыр тодаргайлаары, партия, совет болгаш ажыл-агый организарының ажыл-чорудулгазының стилин база методтарын үндезинии-биле өскертирер, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

Ханы революстуг чаартылгаларның алыс ужур-утказын болгаш иинти утланышкынын мааптыг билир болза, чүгле ол таварылгада оларны экономиктиг механизмге боттандырып болур. Политика талазы-биле олар биске мырыңай тодаргай болгаш мындыг формула-биле илергейлеттинип турар: социализмни хөйүлбе, демократияны хөйүлбе. Шинчилгээн ап чорудуп турар хөделишкинiнерниң шынынның кол магадылалы — социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедәри, черек кырында социализмни быжыглаары.

Социализмниң теориязының болгаш практиказының кол айтырыы —капитализм үезинде турүп турарындан артык күчүлүг экономиктиг идиг берииишкинiнерни, эртем-техниктиг болгаш социал депшилгени социалистиг үндезинге канчаар тургузары, планныг удуртулганы киживиниң хуузунда болгаш коллективтиң эрге-ажыктарыбиле канчаар холбаштырары. Ол эң-не нарын айтырыг, анаа харынны социалистиг бодал болгаш иинтилел практиказы дилел келген болгаш дилел турар. В. И. Ленин олче доктаамал, сөөлгү чүүлдерниге чедир-ле кичээнгейни салып келген.

Бистиң бөгүн таварыжып турар чүвевис чогум-на ол. Бистиң кол айтырыгларывыстың болгаш чорудээривистиң үндезини ында болуп турар. Маңаа хөй айтырыгларны шиитпирлээр апаар. Иинтилел күш-ажылын идепкейжидерниниң дээштиг идиг берииишкинiнерни болгаш механизмнерни бистер хандырылганы, өртем-техниктиг депшилгени, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

дөртте, специализацияны хамылаарын болгаш кооперация талазы-биле харылзааларны шинчилиттиг болдурарын хандырып турар чаа организастыг структураларны тургузары, өртемин шүүдүлэ будүрүлгебиле холбаштырары, мичээнгаш ол үндезинге —шынарның делегей деңиелинче чүткүл үнери;

беште, эргелеп башкарарының хөлүн эрттир төөгүттүүгеп, командылаар системазындан демократтыг системаже шилчиндн, бот-эргелелди хегжүдери, кижиниң хүүдә бодуңуң шыдаа-быязын идепкейжидер механизмни тургузары, эрге-хүлээлгелерин ылаптыг кылдыр тодаргайлаары, партия, совет болгаш ажыл-агый организарының ажыл-чорудулгазының стилин база методтарын үндезинии-биле өскертирер, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

Ханы революстуг чаартылгаларның алыс ужур-утказын болгаш иинти утланышкынын мааптыг билир болза, чүгле ол таварылгада оларны экономиктиг механизмге боттандырып болур. Политика талазы-биле олар биске мырыңай тодаргай болгаш мындыг формула-биле илергейлеттинип турар: социализмни хөйүлбе, демократияны хөйүлбе. Шинчилгээн ап чорудуп турар хөделишкинiнерниң шынынның кол магадылалы — социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедәири, черек кырында социализмни быжыглаары.

Социализмниң теориязының болгаш практиказының кол айтырыы —капитализм үезинде турүп турарындан артык күчүлүг экономиктиг идиг берииишкинiнерни, эртем-техниктиг болгаш социал депшилгени социалистиг үндезинге канчаар тургузары, планныг удуртулганы киживиниң хуузунда болгаш коллективтиң эрге-ажыктарыбиле канчаар холбаштырары. Ол эң-не нарын айтырыг, анаа харынны социалистиг бодал болгаш иинтилел практиказы дилел келген болгаш дилел турар. В. И. Ленин олче доктаамал, сөөлгү чүүлдерниге чедир-ле кичээнгейни салып келген.

Бистиң бөгүн таварыжып турар чүвевис чогум-на ол. Бистиң кол айтырыгларывыстың болгаш чорудээривистиң үндезини ында болуп турар. Маңаа хөй айтырыгларны шиитпирлээр апаар. Иинтилел күш-ажылын идепкейжидерниниң дээштиг идиг берииишкинiнерни болгаш механизмнерни бистер хандырылганы, өртем-техниктиг депшилгени, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

Саналдап турар эде тургустуунуушкун мындыг чүүлдерни хаара тудуп турар:

бирээде, каттыжышкыннарның болгаш будүрүлгелерниң бот-тускайлаң чоруунуң кызыгаарын улуу-биле калбартыры, оларны бүрүн бот-орулга-чарылгаже шилчиндерн, эң бедик эчис түңнелдер дээш харылысалганы бедидери, хереглекчилериниң мурнунга хүлээлгелерин күүседири, коллективтериниң орулгаларының деңнелин оларның ажылының үре-түңнелдәнидеп дорт хамаарыжыр кылдыр тургузары, күш-ажыл харылзааларынга коллективтиг керээни калбаа-биле хөгжүдери;

ийиде, экономиканың төпчүтүнген удуртулгазын үндезинии-биле чаартыры, ооң шынар деңнелин бедидери, стратегияны, шынарны, темпилерни болгаш улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң деңзигүүрлерни тодаргайлап турар кол-кол айтырыгларга ону мөөнүүрн, ооң балансылаттынганын бедидерн база адаанда турар ажылагый звеноларының хүн бүрүдеп ажыл-чорудулгазынга хол-гаараалар чоруктан-таптуг ол-ла үеде шиитпирдиг чайладыры;

үштe, планнаашкыны, өртем-техниктиг депшилгени, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

дөртте, специализацияны хамылаарын болгаш кооперация талазы-биле харылзааларны шинчилиттиг болдурарын хандырып турар чаа организастыг структураларны тургузары, өртемин шүүдүлэ будүрүлгебиле холбаштырары, мичээнгаш ол үндезинге —шынарның делегей деңиелинче чүткүл үнери;

беште, эргелеп башкарарының хөлүн эрттир төөгүттүүгеп, командылаар системазындан демократтыг системаже шилчиндн, бот-эргелелди хегжүдери, кижиниң хүүдә бодуңуң шыдаа-быязын идепкейжидер механизмни тургузары, эрге-хүлээлгелерин ылаптыг кылдыр тодаргайлаары, партия, совет болгаш ажыл-агый организарының ажыл-чорудулгазының стилин база методтарын үндезинии-биле өскертирер, күш-ажылды болгаш социал чорудулгаларны эргелеп башкарарны үндезинии-биле чаартыры;

Ханы революстуг чаартылгаларның алыс ужур-утказын болгаш иинти утланышкынын мааптыг билир болза, чүгле ол таварылгада оларны экономиктиг механизмге боттандырып болур. Политика талазы-биле олар биске мырыңай тодаргай болгаш мындыг формула-биле илергейлеттинип турар: социализмни хөйүлбе, демократияны хөйүлбе. Шинчилгээн ап чорудуп турар хөделишкинiнерниң шынынның кол магадылалы — социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедәири, черек кырында социализмни быжыглаары.

Социализмниң теориязының болгаш практиказының кол айтырыы —капитализм үезинде турүп турарындан артык күчүлүг экономиктиг идиг берииишкинiнерни, эртем-техниктиг болгаш социал депшилгени социалистиг үндезинге канчаар тургузары, планныг удуртулганы киживиниң хуузунда болгаш коллективтиң эрге-ажыктарыбиле канчаар холбаштырары. Ол эң-не нарын айтырыг, анаа харынны социалистиг бодал болгаш иинтилел практиказы дилел келген болгаш дилел турар. В. И. Ленин олче доктаамал, сөөлгү чүүлдерниге чедир-ле кичээнгейни салып келген.

Бистиң бөгүн таварыжып турар чүвевис чогум-на ол. Бистиң кол айтырыгларывыстың болгаш чорудээривистиң үндезини ында болуп турар. Маңаа хөй айтырыгларны шиитпирлээр апаар. Иинтилел күш-ажылын идепкейжидерниниң дээштиг идиг берииишкинiнерни болгаш механизмнерни бистер

хөлбаштыр планнаашкыны, будүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын үнелээринге база материалдыг идиг бээрине кеңээринiң роль дыка бедикер, ол чорук чагыкчының болгаш будүрүүчүнүң удур-дедир харысалганы болуруи-даа күштелдирип турар.

Бодунга тускайлап берген курлавырларны ажыглаары дээш бүрүн харысалга будүрүлгеге онаажыр, ажылчы чонның орулгаларының денiеми эвес түңнелдерден дорт хамаарыжыр болуп кылдыр тургузуп турар. Күш-ажылдың телевирии болгаш будүрүлгени калбартырынга база ыаарты тургузарынга хары үтүл киирер салыышкынарны киирештир, бүгү-ле агар чарыгдаларны ажылдап алган хөрецгелерии күсели-биле дүглаар. Будүрүлгелерниң хүлээлгелериниң талазы-биле күрүне харыылавас, бюджеттиг акшаландырылаашын кылбас, ооң-биле чергелештир банк чээлээнин харысалганы ажыглаарының калбаа-биле эде тургустумуушкунуун чедишкини кол эвенога ажылхеректе бистиң канчаар өскертириистен хамаржыр апаар.

Будүрүлгениң (каттыжышкынның) амгы үедеги ажылагый механизми кандыг болуруул? Ону ажылдап кылырын мырыңай дээш бодавазы, эртхен үениң чүүлдери болгаш бодаашкыннары-биле холбаштырбазы, чүгле экономиктиг эрге-ажыктарны база социал үре-түңнелдиг чоруктуу барымдаалап көөрү комчуг чугула.

Продукцияны будүрелиниң болгаш сайгарарының планын будүрүлге бодуу иинтилел хереглелдиринге, төлеп шыдаар негелдеге үндезилээш кылып тургузар апаар. Иинтилелдиң эрге-ажыктарын күрүне чагыларын-биле магадылап турар. Балансылаттынган чоруктуу ап көөр болза, ону хандырарынга контроль чурагайларны ажыглап турар. Ол чурагайлар планны ажылдан кылырының үндезин барымдаалаш болуп турар болгаш аппектиктиг хевирлиг эвес болур. Оон-биле

шаа—демократтыг централизм. Төөгүткен удуртулгага шынар талазы-биле чаа хевирии киирери чугула. Ону шынап-ла төскке шиитпирлеттинип болурындыг айтырыгларны долгандыр мөөнүүрн чугула. Ол дээрге, бир дугаарында, социал-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг хөгжүлдениң иинти күрүне стратегиязын, экономиктиг улуг чорудулгаларны экономиканың долу база идегелдиг дүштүрүлгезиниң үндезиниие таарыштырарын боттандырары болгаш, ийиде, экономиканың кол звенозунуң — будүрүлгелериниң болгаш каттыжышкыннарның ажыктыг, хөөштиг ажыл-чорудулгазынга эргежок чугула байдалдарны тургузары-дыр.

Экономиканың экстенсивтиг хөгжүлдезиниң байдалдарында тургустуунуң келген эргелеп башкарылганың административтиг системазын ол ийи сорулганың кайызын-даа дээштиг шиитпирлээр арганы бербес.

Амгы байдалдарда кандыг планнаашкын хереглү? Иинти күрүне планның эң үндезини, ужур-утказы кандыгыл? Ол бодунга чүүлдің хөгжүлдезиниң колдаар айтырыгларының болгаш сорулгаларының чыылдазын хаара тудар, структура болгаш инвестиция политиказының, эртем-техниктиг депшилгениң утланышкыннарын, социал хөгжүлдениң чадаларын, эртем, эртем-биле болгаш культура курлавырларын мөөнүүрниң, камгаланыр арганы тударының сорулгаларын тодарадыр ужурлуг. Мындыг байдалдарда планнаашкынны «тодарадымчы» кеззиниң, чүнүң-даа мурнунда 15 чыл хуусада социал-экономиктиг хөгжүлдениң кол утланышкынының роляо өзер. Күрүне планнашкынының колдап турар хевирии болза черек кырында чылдар аайы-биле хуваап үскеп бет чыл планны болур ужурлуг.

Министерстволар болгаш ведомстволар, а ол ышкаш эмхелдешкен республикалар аайы-биле планныг пропорцияларны, экономиканың дүштүрүлгезии хандырарынга контроль чурагайларны бээр. Эвээш санныг бай удур сынаттынган көргүзүглер аайы-биле оларны будүрүлгелерге иинтилел хереглелиниң индустриал база планнашкынга барымдаалап көөрүүл кылдыр чедирер. Будүрүлгелериниң планныг сорулга кылдыр доктаатқан көргүзүглерии чедип алырын хандырарынга планныг организирын будүрүлгелерге саадар иеңиерии-биле эде тургузарының дугайында болуп турар. Маңаа чаа хөгжүлдениң амгы үе-чадазынга дүгжүп турар политика-экономиктиг туружту илереирии негеттинип турар. Бистиң бүгү

«ертек ажыл-агыйывыс» — мөөнүүрн садар, садып алыр болгаш түрмектеп садар өртектер, тарифтер бот-боттарынга дүүштүрген эде тургузуушкуну негеп турар. Өртек доктаадырының реформазының чугулазын база нарының барымдаалаваш, ооң белеткелиниге кандыг-даа соңгаарладмышкын чокка киреря чугула деп чүве билдингир. Дыка улуг хемчээлдиг ажылды кылыр апаар, мынчаган ону күүседиринче бүгү күштү октаар херек.

Материал-техниктиг хандырылганы эде тургузары эң-не чугула херек. Ооң кол угланышкыны —фондулап хуваарындан мөөнүүрн садарынга шиитпирлиг шилчиндр. Материал-техниктиг хандырылганың күрүне органнарынга түүнелиниде барып курлавырларны чүүдештирерин хандырарының ажылы, мөөнүүрн садарын таарыштырары болгаш ону контрольдаары артар ийик.

Даштыкы экономиктиг политика болгаш ону боттандырып чорударының механизминиң талазы-биле чугула шиитпирлерни чоокта чаа хүлээп алган. Олар бистиң даштыкы экономиктиг харылзааларывысты чаартырынга болгаш ооң ажыктыын бедидерииге база даштыкы рынокчу талазывыдан адырларың болгаш будүрүлгелериниң ажылынга, оларның продукциязының шынарынга, эртем-техниктиг депшилгеге салдарны күштелдирериие улуг дедлемни ажыктап.

Сан-хөө, чээли болгаш акша саарылгазының талазы-биле улуг айтырыглар мөөнүүлиг тургустуган. Чурттуң сан-хөө системазы үндезинии-биле эргижирээн. Ол будүрүлгеден хоорук, чамдыкта кыска үениң сорулгаларын салып, ажылагыйның ажыктыын бедидерии-

(Уланчызы 2-гө армында)

Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында

(Төнчүү. Эгези 1-ги арыда).

V.

Шаптыктаашкынның экономиктиг механизминге кончуг улут аппараттыг эргелеп башкарылганың механизми таржып турар. Чүнүң-даа мурнунда бодунуң ведомство эрге-ажыктарын бодап, ниитиниң хереглелдерин долузу-биле болгаш дээштин-биле хандырарының дугайын ол бодавайн турар. Ол бүгү чаа экономиктиг механизм-биле таарышпас. Эргелеп башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазы улус ажыл-агыйының тодаргай сорулгаларын шиитпирзээринге углаган, ялыс түңнелдерин көөрделдир ужурлуг. Чаа байдалдарда эргелеп башкарылга аппарады эргелеп башкарылганың камналгалыг, үнелиг болгаш административтиг быраларын ажылгаш билириниң культуразын чедип алыр ужурлуг. А ол чорук ажыл-ишчи бедик болгаш камналгалыг мергежилди, ажылдың чаа стилин болгаш аргаларын билип алырын неге турар.

Улус ажыл-агыйының кол эвенозунуң организастыг хевирлериге база катап ээп кээри эргежок чугула. Маңаа чаа шинчилер идиг бериишкинин негеттиниң турар. Чаңгыс аай схемалар-биле, ылаңгыя доора-доора схемалар-биле холбашпаан янзы-бүрү интеграция чорудуушкыннарынга орукту ажыдар ужурлуг. Бүдүрүлгелерин болгаш каттыжымышкыннарны долу бот-орулга-чарылгаже болгаш бот-ажыглавадырымышкыне шинчилерни оларга хуучу эгелерге, бир эвес ол экономиктиг ажыктыг болур болза, долузу-биле каттыжарынга чедир каттышкан бүдүрүлгелерни болгаш каттыжымышкыннарны тургузар эргени тыпсыры-биле кады ол шинчилге боттанып ужурлуг деп бодаар ужурлуг.

Бүдүрүлгелериниң долу бот-орулга-чарылгаже болгаш бот-эргележе шилчиишкинин адырлар министерстволарының үндезин эде тургузуушкунун негеп турар. Каттыжымышкынарны болгаш бүдүрүлгелерин оператив-ажыл-агыйны башкарар үлэлөгезиинден оларны хостаар херек. Министерстволар херек кырында адырларның эртем-техниктиг болгаш план-экономиктиг штабтары болур, бүдүрүлгениң база продукциянның шыкарывының делегей деңгелиниче үнери дээш харымылаар, адырларың тургузуун сайзыраңгайжыдары, специализацияны болгаш кооперацияны хамылалары дээш идепкейлиг ажылдаар ужурлуг. Министерстволарның эрге-чагыргазының эртем-техниктиг кол организациялар, чаа бүдүрүлгелерни тургузары таарымчалыг болуп турар, акша-хөрең-гинниң төнчүттүнген фондулары, бүдүрүлгенн улуу-биле чаартып болгаш калбартып турар үеде күш-ажылчы коллективтерниң күжениишкиннерин деткинр ужурлуг. Адырлар министерстволарының хөй кезии даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулгага идепкейлиг киржип болур. Кадрларны катап белеткээринге болгаш мергежилии бедидерингге министерстволарның ролюн бедидер херек. Саналдап турар хемчегларин боттандырып чорудуп турар үеде кандыг-бир министерстволарны каттыштырарының дугайында айтырыг туруп кээп болур.

Хөй чылдарда чугаалажып келгенивиниң соонда улус ажыл-агыйында адырлар аразының эргелеп башкарылгазының системазын тургузуп эгелээн. Организастыг бүгү чарыгдалдарның үезинде улус ажыл-агыйының комплекстерин болгаш домейлешкек адырларның белуктерин удуртур талазы-биле министрлер чөвүлелериниң организациялының чаңгыс аай системазын тургузарынче — Күргээгөлетпүрүү, Күртүдүтпү, машина тудуунуң болгаш оддлга-энергетика адырларының талазы-биле бюрону, даштыкы экономика комиссиязын, социал айтырыглар талазы-биле бюрону тургузарынче углаңнымышкын тазарымчалыг болган.

Улус ажыл-агыйының эргелеп башкарылгазының системазы киитиниң-биле амдыгында тургустунуп эгелеп турар болбайн аан, ол амдыгында эргелеп башкарылга системазында быжыг турушту ам-даа эвелеп албаан. Комплекстерни эргелеп башкарар организациялының аразында хүлээлгелерни эң дээрге хуваалдазы бир талазында —Күрлаң болган еске талазында министерстволарның аразында хуваалдазы ам-даа тыныбаан. Боттарының комплекстериниң хөсжүлдези болган адырлар аразының айтырыгларын шиитпирээрин дээш харылаан турар амыдыралчы организацияларже чазактың доктаамал организарын шилчиеринче углаңмышкынны уламчылаар ужурлуг.

ССРЭ-ниң Күрлаңының роюн бедидер ужурлуг. Оон ажылының кол түүлүн экономиктиг болгаш социал хөсжүлдениң принципиалдыг сорулгаларын боттандырып чорударынче, улус ажыл-агыйының бүгүнниги балансыларттынган болуурун хандырарынче углаан турар ужурлуг.

Оны ёзугаар Күрлаңының структуразын үндезинин-биле эде тургузарын, оон тургустунган кезектерин, эртем-техниктиг болгаш девискээрлерде алдан черлериниң социал үзелемышкынын быжыглаазы чугула. Күрлаңның структуразын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаамал органнарының албан-хүлээлгелери-биле холбаштырары негеттиниң турар.

Эргелеп башкарылганы девискээрлер барымдаалап боттандырып чорудары бистиң чүртка оңза ужур-дузалыг боон турар. Ону дамчыштыр бистиң калбак деңгем болгаш хөй националдыг чүртүвүстүң бүгү национларының болгаш биче улустарының бүгү талалыг, дең эргелиг бүрүңгаар хөсжүлдези хандыртынып турар. Кол-ла чүве — адырларның болгаш девискээрлериниң эргелеп башкарылгазының үзүлбес холбаалының тывары, оларның объектилерин болгаш кылыр чүүлдерин тодаргайы-биле ангылаары боон турар дээрэни дуржулга бадыткаан.

Сөөлгү чылдарда республикалар болгаш чер-чер органнарының ролюн бедидер талазы-биле эвээш эвес шиитпирлерни хүлээп алган. Шынчаазокок бо талазы-биле ажыл ам-даа доозулбаан болгаш удамчылаары негеттиниң турар. Олар девискээрниң комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөсжүлдези, ооң бүгү курлавырларын, хамыктың мурнунда күш-ажылчы болгаш бойдус курлавырларын эң тазырмчалыы-биле ажылгаары дээш бүрүүбиле харылаар ужурлуг. Адырлар аразының бүдүрүлгелерин девискээр айың-биле хөсжүлдерин күштелдирер, ажыктыг бүдүрүлге болгаш социал инфраструктураны тургузар, бойдус чүүлдерин камгалаар, девискээрлерниң эртемтелевилел организацияларын быжыглаар талазы-биле бүрүңгаар базымнарны кылыр херек.

Девискээр айың-биле эргелеп башкарылгазы организастаарынга бүдүрүлгелер аразынга харылааларның керээ ёзугаар эки туранын хевирлерин ажыглаазы, түге девискээрге киити боон турар айтырыгларны шиитпирлээри-биле каттыжымышкынарның янзы-бүрү хевирлерин тургузарын ажыглаазы тазарымчалыг боон турар. Харылаалардың мындыг хевирин Бүдүрүлге дугайында хоойлу төлевилелиниде көргеп. Комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөсжүлдени хандырар талазы-биле улус депутаттарының Советтериниң ролюн бедидер соруга-биле девискээрлерни хөсжүлдериниң планнарын ажылдап кылыр ведомстволарының чагыргазында ажыл-агыйны удуртур, а ол мыкаш чер-чер Советтериниң чагыргазынга хамаарыжыр девискээрге бүгү экономиктиг ажыл-чорудулганы утпан баштаар бүдүрүлге-экономиктиг эргелелдерни областарның болгаш крайларның Советтериниң күүскомнарының составынга тургузары тазарымчалыг боон турар.

Девискээр эргелелиниң кол объектизи —социал адыр. Девискээрниң социал адыры — партияның политиказы боттуг амыдыралда —чаа-чаа школалар, эмнелгелер, чуртталга бажыңнары болгаш урутлар саптары, аъш-чем хандырылгазы, садыг болгаш ачы-дуза чедирилгези, өөредилгеге болгаш дыштанылга, долгандыр турар бойдус чүүлдерин камталаарының хемчегларин кылдыр херек кырында ынча боттанып турар эвеновзу-дур.

Республикаларның болгаш чер-чер органнарының эргезинде турар акша-хөрөңгинин удаттырарының айтырыын шиитпирлээрин девискээрниң ажыл-агыйының ажыктыг болур чоруу-биле холбаштырары негеттиниң туралы тодаргай боон турар. Девискээрлерниң төлевилелиниң бүгү системазын девискээрниң сонуургалдарын бүгү улус ажыл-агыйының комплекзининиң сонуургалдары-биле эң сырый хоябаалыг болур кылдыр мынаар тургузары негеттиниң турар.

VI.

Эргелеп башкарылганың социал талазынче дыка улуг кичээнгейин салыры негеттиниң турар.

Бүгү-ле ажыл-шинчилерин уре-түнелдиг ажылдаарынче, бүдүрүлге курлавырларын эң ажыктыг кылыр ажылларынче түүкүдер ужурлуг идиг бериишкиниринин күүлүг системазын тургузарының төөгүлүг сорулгазын бистериң кайы хире хемчээлдиг шиитпирлеп шыдаарывыстан экономиктиг реформаның херек кырында боттанып кедизинде барып хамаарыжыр аңаар.

* Коллективтиг керээ, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээрининг еске-даа тавырычалыг аргаларын ажыл-агыйның чаа механизминге эң улуу-биле дүжүп турар. Төлевир фондуларын тургузарының нормативтиг методтарынче шинчиишкин, бодунуң акша-хөрөңгининг күселивиле тарифтиг төлевирлерни болгаш шалыкнарны улгаттырар, оларга немелде төлевирлерни доктаадыр, немелде шинээл акшаны төлээр талазы-биле бүдүрүлгелерниң эргелерин калбартканы — күш-ажылга идиг бериишкинин дыка күштелдирер, ээвээш санныг ажылдакчыларлыг ажылдаарынга солуурганы болдуруп турар.

Кижи дугайында сагыш салыры, ооң ажылының болгаш амыдырал-чурттагының байдалдарының, социал хөсжүлдезинин дугайында сагыш салыр чорук — бүгү чергенин удуртукчуларының, хамыктың мурнунда шуут-ла бүдүрүлгеге болгаш каттыжымышкынга оларның сагыш салымышкыны эң шыңгыы ажыл-херек болгаш турар ужурлуг.

Социализминиң үезинде кижиниң ажыл-биле хандыртынган турарының айтырыглары чаа ёзу-биле тургустунар. Ажыл-агый механизми бүдүрүлге черинин (каттыжымышкынның) артык ажылчын күжүнден адырлып алырын, а ажылдакчы кижинин — күзээнн ажылдаар черин эзэлээри дээш демисежирин болдурар ужурлуг. Ынчаарга социалистиг экономиканың байдалдарында ажылдакчыларны хостаар чорук ажыл чокталышкынга чедирбес деп чүве билдингир. Ол дугайында үндезин чок чугаалаар бистерин эде тургустунуушкунга боттарывыстың удурлажыкчыларывыс-даа болгаш барымы чүк «советологтар»-даа коргудуп турар болгай.

Ынчалаа-даа ажылдакчыларның ажылдан турарымын болгаш оларны ажылга кинерининң талазы-биле чаа-чаа айтырыгларны эскербейн баар чорукту аңаа эрттирип болбас ужурлуг. Ындыг айтырыглар ажыл-агыйны башкарып чорударының чаа арга-методтарының баштайгы базымнарындала тургустунуп келген. Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле органнар кижилерни ажылга кинерининң сорулгазын боттарынга алыр ужурлуг. Кижилерни ажыл-биле эки, ажыктыг хандырарын башкарарының системазын эде тургузар херек. Кадрларны белеткээринин болгаш катап өөредириниң чаңгыс аай күүлүг системазын тургускан турар ужурлуг. Оон акша-хөрөңгі тып алырының үндезинин күш-ажылчы курлавырларны ажыгланы дээш бюджетче кинрер төлевир боон болуур.

Янзы-бүрү хереглел бараанары болгаш ачы-дуза чедирилгези-биле рынокту долдур хандырар чоруктан күш-ажылга идиг кылыры эвээш эвес чергелиг хамаарыжыр турар. Бир эвес кижи ажылдан алган акшазы-биле бодунга эргежок чугула чүүлдерни садып ап шыдаваас болза, күш-ажыл төлевириниң ооң сөөлгү түнелдери-биле эң сырый холбаазы күзенчиг ажыкты бербес. Ол ам политиктиг эң-не чидиг айтырыг болуп турар. Амгы байдалдарда рынокту экижидер сорулга-биле шиитпирлиг хемчеглариниң бот-боттары аразында бүрүн харылаалыг программазын боттандырары эргежок чугула апарган.

Улустуң эрге-чагыргазының, күш-ажылчы коллективтериниң бот-эргелелиниң принциптерин боттандырары улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ол идепкейн ужур-утказын билип алыры ол дээрге бүдүрүлге черинде ниитиниң өөчүзүнүң башкарыкчылары чүгле күш-ажылчы коллективтер болгаш оларның чөвүлелдери боон болуур, а оларның удуртукчулары шуптузу сонгуттурар болгаш оларга отчёттуг болур дээрэни хүлээп көөрү ол болур.

Бистиң шилчилгелиг үевистиң эң нарын сорулгаларының бирээзи — демократияның байдалдарында эргелеп башкарарынга өөренири болуп турары магат чок. Сонгулдалыг болурунче шилчиирин баштайгы удаада удуртукчуларының эвээш эвес кезээ бүдүрүлгеге чаңгыс кижиниң удуртуруунун принцивин баксыратканы кылдыр хүлээп алганы билдингир болгай. Ол мындыг эвес, харын сонгуттурган директор азы цех начальнигга оперативтиг ажылагый чорудулгазының айтырыгларын чааскаан шиитпирлээри-биле оларның төлээлеттирген кижизи, коллективтиги мында-ла хүлээп алган удуртукчузу болу бээр.

Ындыг чурум кадрларны шиияп алырынга болгаш таарыштыр тургузарынга партия организацияларының ролюн кошкатпас. Эргелеп башкарылганы демократизадары оларның ролюн болгаш харылсалгазын бедидер. Сонгулдалар ала-чайгаарлаашкынче шилчий бербес. Партия организациялары коллективте мораль-психологтуг байдалды, депшидеринге төлептиг кижилериң ажыл-херекчи, политиктиг болгаш мораль талазы-биле шынарларын эки билир, кадрларның инаныштыг курлавырын тургузарының дугайында доктаамал сагыш салыр, хөй-ниитиниң санал-оналын идепкейлиг хевирлеп тургузар, коллективтиг тура-соруун илередип, ажыл-херекти херек кырында организастаан шыдаар эң-не ажыл-херекчи, инициативтиг болгаш принципиалдыг ажылдакчылар кажыда удуртучу эрге-дужаалдарга депшиттирген турарынга дуза чедирер хүлээлгелиг.

VII.

Эргелеп башкарылганың чаа системазынче экономиканы шилчидери — чаңгыс удаанын херээ эвес, а доозарынга тодаргай үе негеттинер чорудулга-дыр. Ынчалаа-даа ону үшкү беш чыл-че чаа ажыл-агый механизминг кирип четтиргенге, ону бүрүнү-биле шуудадырынга болгаш улам ынай сайзыраңгайжыдарынга херек ийи, эң хөйү үш чыл бисте бар-дыр. Эде тургузуушкун талазы-биле бүгү ажылды чаңгыс аай бодал-биле, комплекстиг үндезинге чорудар ужурлуг.

Оон-биле холбаштыр Пленум чүүлдүзүнүн көрүн дээш, «Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузарының кол негелделерин» санаалдаан, ында эргелеп башкарылганың чаа системазын тургузар талазы-биле принципиалдыг-даа, тодаргай-даа айтыышкыннар бар. Ол дараазында кылыр бүгү ажылдың партийжи директивазы болу бээр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединге бадылаларыы-биле кирип турар Күрүне бүдүрүлгезинин (каттыжымышкынының) дугайында хоойлу оны күүтүт кылдыр боттандырып кинерини магадылап турар байдалдарны тургузары-биле иеметтинген турар ужурлуг. Бо чылдың төнчүзүнге чедир экономиканы эргелеп башкарарын эде тургузарының эң улуг айтырыгларының талазы-биле тодаргай шиитпирлерни будуун «пакединн» хүлээп алыр, төнчүткен планныг эргелеп башкарылганың методтарын боттандырар. Бүдүрүлге дугайында хоойлу-биле дүүшкек болдурар төлээде, төп экономиктиг ведомстволарның болгаш адырлар министерстволарының дугайында чаа дүрүмнерни бадылаар апаар.

Тускай хевирнин шилчилге үеэш болур чоокку чылдарда эргелеп башкарылганың эргидаа, чаа-даа методтары кады догуннаарны чайлаш чок. Каттыжымышкынарның болгаш бүдүрүлгелерниң бодуң боду акшаландырарынче болгаш чарыгазын орулгазы-биле боду дугланарынче шилчилгеэн материал-техниктиг хандырылганың база сан-хөө-чээлэ системазының реформаларын маналайн, чаа өртектер кинерининг мурнунда боттаны бээр. Оң чорук немелде бергелерин болгаш чөрүлдээлерни болдурар, оларны барымдаалаар апаар, ынчаза-даа чаа методтарже шилчилгеэн доктаадың, үе чидирип база эргелеп башкарылганың чаа системазының бүгү байдалдары болгаш кезектери тургустунгүже маңаа болбас. Харын кандыг-бир частырыглардан айыылзынмайн, шалыпкын болгаш тускай сорулгалыг ажылдаар херек.

Эргелеп башкарылганы шиитпирлиг эде тургузары кадрларның ажылынга, оларны белеткээринге болгаш мергежилии бедидерингге чаа негелделерни тургузып турар. Барык-ла бүгү удуртукчулар шуптузу ажыл-агыйны башкарарының экономиктиг методтарын катап чаазы-биле шиигээдип алыры, бышкан билигниң шылгалдазын тудары эргежок чугула. Кандыг-даа айтырыгларны шиитпирлээрин саадатпас, дүжүметсиг ёзу-биле оларны көөрү болдурбас ужурлуг, эргелеп башкарылганың аппарадының ажыл-чорудулгазын үндезини-биле экижидер ужурлуг бис. А харын ажылдакчы бүрүзүнүн эгелекчи, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга эргежок чугула байдалдарны тургузар хүлээлгелиг болур. Бистиң аппарадывысты шүүлпел, хөлүн эрттир улут болурундан чайлаткаш, оларның ажылдакчыларының санын шыгыны кызырар ужурлуг бис.

Эде тургузуушкунун бүгү чорудулгазы, ынчаарга ында ооң эң чугула үндезин шынары партияның эгелекчи чоруубиле база ооң хүн бүрүдеги удуртулгазы-биле боттанып турар. Экономиктиг механизмни эде тургузарының ниити айтырыгларын төптө шиитпирлеп турар. Бо талазы-биле экономиктиг төп органнарның, министерстволарның болгаш ведомстволарның партия организацияларының ажылында принципиалдыг болгаш харысалгалыг чорукту бедидер кончуг чугула. Оларның бол сорулгазы — экономиканы эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузар талазы-биле хемчегларин ажылдап кылыры болгаш боттандырарын политиктиг, ниити күүленнн кылыр көөрү хандырары, чүгле ажылдап турар черинин кызыы эрге-ажыын бодаар чоруктун, кандыг-даа илерээшкиниерин, бодуунуң адырының болгаш харын-даа бодунуң албан черинин херек кырында хажыды биилп алганы эргеажыктары дээш туржур ораалдажымышкынарны болдурбазы болуур.

Ооң-биле чергелештир, эргелеп башкарылганы эде тургузар талазы-биле үстүкү черлерге хүлээп алган кандыг-даа шиитпир кудуку черлерге деткимче айлаа баар болза, бүгү партияның, бүгү күш-ажылчы коллективтерниң херээ болбайн баар. Дыка хөй таварылгаларда партия организацияларыы эде тургузуушкуну шуутла ийи холу-биле сегирип алгаш, чаа экономиктиг бодөлдың ёзузу-биле ажылдың методтарын солуп турар, ынчаларжок ажыл-херек ажыл-агыйны башкарарының алыс тулуглуга четпейн, ана даштыкы, кырында эрекгей өскерлиишкинер-биле кызыгаарлаттыкып турар. Бис ооң-биле эстешпес бис.

Биске херек экономиктиг механизм тургустунгаш, быжыглыг шуудай бергенде безин партия экономиканы политика талазы-биле удуртуруудан чайлай бербес дээрэни онзалап демдеглээр херек. Эде тургузуушкун талазы-биле бистин ажылывыстын бо эң чугула угланымышкынынга партийжи силдарны күштелдирерин амгы байдал неген турар.

Экономиканы эргелеп башкарарын, ажыл-агый механизмин эде тургузары — ол дээрге ёзугур-да ниити партияның, ниити чоокуң херээ-дир. Ону чогум-на шак ынчаар көөр ужурлуг.

БӨМБҮРЗЕККЕ ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

Херээженнериниң делегей конгрези Москвада ажылын үргүлчүдел турар. Конгресстиң делегаттары: «Херээженнер тайбың болгаш чеңселгеннишкинин дүжүрери дээш демисселде», «Ниитилелде херээженнер», «Херээженнер болгаш оларның ажыл-биле хандыртынганы», «Херээженнер, уруглар болгаш ог.бүле», «Национал хосталга, хамаарышпас чорук, бот-догуиналшкын дээш демисселге херээженнериниң киржилгези», «Херээженнер болгаш хөсжүлдениң айтырыглары», «Массалыг информациянның чеңсектери болгаш херээженнер» база ескеже-даа темаларлыг комиссиялар мында ажылдап турар.

Конгресстиң төптериниң бирээзинге херээженнериниң эргелерин үреп турарының дугайында айтырыгны чугаалажыын эгелээн. Ийиги төпке амгы үениң янзы-бүрү айтырыгларына хамаарыштыр саналзал солчуулардыг болган. Үшкү төп «Социализи болгаш херээженнер» деп темага хамаарыштыр ажылдаан.

Херээженнериниң ниитилелде байдалы кандыг-даа күрүнеде демократизиниң тодаргай көргүзүү болуур. Бөмбүрзек амгы үеде аңгылар, социал, политиктиг болгаш национал хамаарылгалар аайы-биле ангыдаттынын, кызыгаарлаттынган түве болганда ол көргүзүүнү көргүзүп турар бюрометрнин согуунугажы чаңгыс черге анаа турбайн, ол-бо талаларынче ажыктыг турар. Чамдык таварылгада ол согуунугаан күштүг шуурганы-даа көргүзе бээр.

«Херээженнериниң эртелерин үреп турарының дугайында дыңнадыг- чугаалажымышкын» деп төптө сакыл бээри-биле бир дугаарында Мурнуу Корейниң херээженнериниң революсюнер организациязының төлээзи **Ким Сун Яиг** сөс алган. Бир эвес фашистиг Германияның үүлгединишкиннери сагыныкта артпаан болза, ооң чугаалаан чугаазынга бүзүрээри берге болгаш. Американың колониялын аңаргаи бо чуртта шериг диктатуразы дерзин үүлгедиглерни кылып турар. Эрге-чагырга «Күүмениң айыыл чок чоруун камгалаазы» дээр хоойлуну ажыглаан алгаш, бүгү чоокуң эргелерин болгаш хостаалагаларын узуткап алган, семиктиг дээш кижи бүрүзүн шиинишкин кылдыр санаар, кара-биикинда кижилерни хилиинектеп, эттеп-соп турар. Оң чуртта чүүле волицейжилер хостуг боон турар. Ындыг болзажок Мурнуу Корейде шериг диктатуразынга удурлажымышкын чидиглеиггеп. Мурнуу-керей улус хосталганы, аскежикти чедип алырынга долу бүзүреднг деп, Ким Сун Яит түңнелиниде чугаалаан.

Президиум столунда херээженнериниң эргелерин үрээнин истеп хынаар комиссия. Ону Африканың мурнуу талазында чурттарда расизминиң болгаш апартеидтиң үүлгединишкиннерин истеп хынаар талазы-биле делегей комиссиязының төлээлекчизи, Брюссель университединиң эрге-хоойлуунун башкызы **Полает Пирсон-Мати** баштап турар. Янзы-бүрү диптериниң херээжен юристеринден тургустунган бо комиссия негелде-комудаларны делегейнин ниити эрге-хоойлуунун бүрмдаалаан сайгарын турар.

Своинстеринд чаа үүлгедиглерниң дугайын налестия херээженнериниң эвилелиниң төлээлекчизи **Нади Кайат** дыңнаткан. Хорутдаттырган кижилерни канчаар хилиичектеп турарының тодаргай фактыларын ол көргүскен. Ол күүменнің Коммунистиг партиязының кежигүүзү **Мара Сури Хасан** Израильде чурттап турар араб улустарыны канчаар кызып турарының дугайын тодаргай чугаалаан, ол чоокуң эргелерин бүрүн хүлээп көөрү медегээн.

Мурнуу Африка чурттарының херээженнери-биле эң-сеткил каттыштырылгазының кежээи болган. Конгресстиң киржичилерн хостагга, социал депшиге дээш эрес-маадырлыг демисежир турар Анголаның, Афганистанның, Никарагуаның, Намибиянның херээженнериниң чонунга ишиг байырны чедиргеп. Чөптүг болгаш айыыл чок байдалды чүгле Мурнуу Африкага эвес, а бүгү делегей-ге тургузар ужурлуг деп делегаттар бир үн-биле демдеглээн.

Херээженнериниң бүгү-делегей демократтыг федерациязының өөүнээзинден ооң президентиэзи **Фрида Браун** түве чугаалаан, апартеид-биле туруштут демисели дээш Винни Манделаны Эженин Коттон аттыг медаль-биле федерациязының шаңналзыын дыңнаткан. Эрес-дидым Винни Мандела бо конгресске кээп шыдаваанындан ол шаңналды дамчыдып бээрин ооң кады демисежир турар эжи дээргн Тамбодан Фрида Браун дилээн.

«Хогжүдениң айтырыглары болгаш херээженнер» деп комиссияның ажылынга Азия, Африка, Латин Америка чурттарындан келген делегаттар идепхейлиг киришкен. Милллион-миллион херээженнериниң болгаш бичии чаштарының коичуг түрелгә байдалда чурттан, кедер хей, ажер-чинр аъшчем, чурттар оран-сава чок чоруун, аш-чуттан кырлыш өлүп турарын олар чугаалап турган. Өртемчейниң бо диптериниң чурттарында херээжен чонунуң ортузунда ажыл чок чоруктуң бедик деңгели, күш-ажыл төлевириниң эр улустан кудузу, ажыл-амыдыралга куду көрүүшкүн, дорамчылаашкын дээш ооң-даа еске бергелерин ол чурттарның херээжен чону чурттан эртип чоруур.

Бразилиядан келген делегат **Марсиа Дамгремон** Латин Америкадан келген делегаттарга бо конгресс коичуг чугула болган улуг өөредилгиг деп чугаалаан. Чүге дээрге национал хосталга, деп эрге дээш бистиң демиселивис аш-чут болган эрге чок чорукка удур демисеа-биле тудуш холбаалыг чоруун турар. Социализни чурттунун найысмалы Москвага базары менээ коичуг күүсчиг турган. Социалистиг революциянын чүрүү-биле эки танывыя алырын бодап чораан чурттарынга херээжен чонунуң боттарының хамаарыжыр социализм дээрге улустарының мурнунда туруп турар берге айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээриниң шын оруу дээрэнинге бүзүреливис улуг. Чүгле боттарывыс эргелеривис дээш эвес, Сальвадорнуң, Чилиниң улустарының хосталгазы дээш демисежир турар бис деп, ол СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Туристиң төп бажыңында **«Херээженнериниң байдалын экижидериниң стратегиг перспективаларын боттандырарынга чазактарга хамаарышпас организациялардың ролю»** деп комиссия ажылдаан. Бо айтырыгны ийи чыл бурунгаар Кенияның нийсыллазы Найробиге хоорайга болуп эрткен бүгү-делегей конференциязынга ажылдан кылган турган.

Чурттарның болгаш улустарының мурнунда туруп турар экономиктиг, политиктиг болгаш социал айтырыглардан херээженнериниң ниити байдалын хоора көрүп болбас ужурлуг. Ынчангаш төөгүүнүң бүжар-бак артымчызы расизм, апартеид-биле эштеш чок демисежириче делегейниң бүгү херээженнерин кыйгырып тур мен деп, Мурнуу Африканың Политиктиг африка национал конгресс организациязының херээженнер секциязының төлээлекчизи **Рахмат Патэ** чугаалаан.

«Ниитилелде херээженнер» деп секциянын киржикчилерн амгы үеде херээженнериниң эргө-шөлээзинге хамаарышкан хөй янзы айтырыгларны чугаалашкан. Херээженнериниң ниитилелдеп ап турар магадыладдары, политиктиг болгаш хөй-ниитиң ажылынга оларның киржилгези, эртем-биликте оларның ролю, наркомания, проституция-биле демисел дээш ооң-даа еске хөй янзы айтырыглар сайгарылын турган. Бо айтырыглар-ның кайы хире чүгүле боон турары делегейнин хөй чурттарында херээжен чонунуң боттарының хамаарыжыр ты хүлээлгелерин күүсединдир эргезин безин чок боон турарындан тодаргай билдингир деп, чуртту баштап турар «Махила» индий национал конгресстиң башкарыкчы партиязының херээженнер организациязының төлээлекчизи **Сатья Прокуш** чугаалаан.

«Херээженнер болгаш күш-ажыл» деп комиссияга дискуссия чидиг байдалга эрткен. Маңаа чугаанның кол үүн капиталистиг чурттардан келген делегаттар эгелээн. Капитал делегейинде бүгү кижилерниң, ылаңгыя херээженнерниң күш-ажыл байдалы кончуг берге дээрэи демдеглеттинип турган. Капиталистиг чурттарның конституциялырында хамаатыг кижи бүрүзү ажылдаар эргелиг деп бижээн. Ынчаарга херээженнер байтык эр улустуң безин ажыл тып алыры кончуг берге боон турар деп, делегаттар демдеглээн. Амгы үеде херээжен чон чиик өртектиг ажылчын күш апарган. Оларны ажылга хүлээп алза-даа кылган ажылының төлевирн эр улустан эвээш боон турар. Херээженнерниң күш-ажылын улуг бүдүрүлге эзлери шуут магадылавайн турар. Оң дугайында Мексикадан келген делегат П. Сантос тодаргай чижектерге бадыткаан.

«Херээженнер тайбың болгаш чеңселгеннишкинин дүжүрери дээш демисселде» деп, комиссияның ажылынга киришкен Украин ССР-ниң Дээди Соведининг Президиумунун Даргазы **В. Шевченко** дискуссияларда киржип турар делегаттарның идеологиязы янзы-бүрү, ынчалзажок бистер херээжен чон — авалар, угбалар, дуңмалар өртемчей кырынга амыдыралдың чаңгыкчылары болганывыста кижи төрелгетеинге дириг арттырар дээш дайын айылынга удур идепкейлиг демисежир хүлээлгелиг бис. Бистиң келир үениске, амгы бичии чаштарывыска тайбың херек деп чугаалаан.

Конгресс ажылын үргүлчүлүүр.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, хоорай, суур болгаш көдээ Советтериниң чээрбиги чыыжынга 1987 чылдың июнь 21-де болган соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында

ДЫҢНАДЫГ

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, хоорай, суур болгаш көдээ Советтерине соңгулдаар дугайында районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериндеи медээлерин Тыва АССР-ниң Дээди Соведининг Президиумуу алган.

Соңгулдаар Улус депутаттарының 14 район, 5 хоорай, 3 суур болгаш 94 көдээ Советтерге, ооң иштинде шеңелде кылдыр улус депутаттарының бир район, бир хоорай, бир суур болгаш чеди көдээ Советтериниге хөй мандаттыг 127 округка болган.

Соңгулдаларга тус-тус соңгулда округтарында соңгукчулардан район Советтериниге 108834, азы 99,31 хуузу, хоорай Советтериниге — 72057, азы 98,53 хуузу, суур Советтериниге —9186, азы 97,31 хуузу, көдээ Советтерге — 78655, азы 99,84 хуузу киришкен.

Хөй мандаттыг соңгулда округтарындан ангыда районнар Советтериниге депутаттарының кандидаттары дээш 93258, азы соңгукчуларның ниити санындан 98,55 хуузу, хоорай Советтериниге—64008, азы 97,43, суур Советтериниге —6391 кижи азы 95,31 хуузу, көдээ Советтерге— 73155, азы 98,87 хуузу бадылаан районнар Советтериниге депутаттарының кандидаттарынга удур 904, азы соңгукчуларның ниити санындан 0,96 хуузу, хоорай Советтериниге 900, азы 1,37 хуузу, суур Советтериниге 60, азы 0,89 хуузу, көдээ Советтерге 710, азы 0,96 хуузу бадылаан. Хөй мандаттыг соңгулда округтарындан ангыда район, хоорай, суур болгаш көдээ Советтерге 3608 депутат соңгуткан. Оон иштинде 1840 эр кижи, азы 51,00 хуузу, 1768 херээженнер, азы 49,00 хуузу, 1610 СЭКП кежигүнүнерн болгаш кандидаттар, азы 44,62 хуузу, 1998 партия кежигүнү эвестер, азы 55,38 хуузу, 2247 ажылчыннар, азы 62,27 хуузу, үжеи хар четпээн 1221 аныыктар, азы 33,84 хуузу, 756 ВЛКСМ кежигүнерн, азы 20,95 хуузу болган. Депутаттарның составы 59,28 хуу чаартынган.

Хөй мандаттыг соңгулда округтарынга тус-тус соңгулда округтарының бүгү соңгукчуларының бадылаашкынының хөй кезиин районнар Советтериниң депутаттарынга 119 кандидат, хоорай Совединге —84, суур Совединге — 79, көдээ Советтерге — 253 кандидат алган. Соңгукчуларның эвээш кезиин бадылаан кандидаттар чок. Хөй мандаттыг соңгулда округтарынга шуиту 390 депутат болгаш район, хоорай, суур болгаш көдээ Советтерге курлавыр 141 депутат соңгуттурган. Хөй мандаттыг соңгулда округтарында соңгуткан депутаттарның аразында 260 эр кижи, азы 66,67 хуузу, 130 херээжен, азы 33,33 хуузу, 128 СЭКП кежигүнерн болгаш кандидаттар, азы 32,82 хуузу, 262 партия кежигүнү эвестер, азы 67,18 хуузу, 182 ажылчын, азы 46,66 хуузу, үжеи хар четпээн аныыктар 95, азы 24,35 хуузу, 72 ВЛКСМ кежигүнерн, азы 18,46 хуузу болган. Курлавыр депутаттарда 50 эр кижи, азы 35,46 хуузу, 91 херээжен, азы 64,54 хуузу, СЭКП кежигүнү болгаш кандыдаттар 64, азы 45,39 хуузу, 77 партия кежигүнү эвестер азы 54,61 хуузу, 91 ажылчын, азы 64,54 хуузу, үжеи хар назы четпээн аныыктар 35, азы 24,82 хуузу, 30 ВЛКСМ кежигүнерн, азы 21,28 хуузу киргип турар. Депутаттарның составы 63,84 хуу чаартынган.

Хөй мандаттыг соңгулда округтарынга болган соңгулдаларның түңнелиниде депутаттарының 3 мандады тодаратгынмаан.

Соңгулда бюллетеньнеринде күш чок болган бюллетень чок.

Хөй мандаттыг бир соңгулда округунга болган соңгулдалар түңнелиниде депутаттарга кандидаттар дээш берген бадылаашкыннарының санының деңи-биле 3 депутат мандазы тодаратгынмаан. Хөй мандаттыг бо соңгулда округунга кажан бадылаашкын чорудаар.

Ийи соңгулда округунга депутаттарның кандидаттарын тус-тус округтарында соңгукчуларның бүгү санының чартыы бадылаазынмадан депутат кылдыр соңгутпаанар. Бо округтарга «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунга дүүштүр катап соңгулдалар болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ШАГ ШАА-БИЛЕ ТУРБАС

4. Чер болгаш ооң эзелери

(Төнчүүт. Эгеси № 141, 145 «Шынга»).

Совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Вадим Орамбалович Оюн — агроном эртемниг. 1968 чылда Москваның көдээ ажыл-агый академиязын доосканының соонда Тока аттыг, «Сүт-Хөл» совхозтарга агрономнап, «Большевик» совхозту директорлап чораан. Ол мында 1979 чылдың орай күзүн чедип келген. Чер ажылының эң-не бакшыраан чылдары ол турган дээрзи ам кымга-даа билдингир.

— Мен хөөкүйде түү боор, чаңгыс кижи дан хоора тыртыптар эвес. Түгээр деңгерлип келген ажылывыстың базжызы бо чонда болбазыкпе: кана-даа кайгамчык эки кижилерге таваржыр кижи-дир мен.

Вадим Орамбаловичиниң мээң бир айтырымга харыызы ол. «Тинлелге» совхозта чер ажылынга, шынап-ла бергинеген кижилер хөй. Күш-ажылчы Кызыл Тук болгаш Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи Бады-Хөө Кызыл-оол, күш-ажылчы Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Лүндүп Кызыл-оол, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Оюн Янчат, Күш-ажылчы Алдар орденинің ийиги, үшкү чергелериниң болгаш Октябрь революциязы орденнериң эдилекчизи Дандар Доржу, оон-даа өскелерин чоргаарал-биле адап болур. Оларның хөй кезии күш-ажылчы базымын бичиизиндеи-ле чер ажылы-биле холбаан, а он ажыының кайызы-даа чээрби беш чылдан үр ажылдаан. Ол-чээрби чыл ажылдаанаар база хөй. Ынчангаш чер ажылының ажылдакчыларының барык-ла шуптузу бедик мергежилдиг болгаш ийиги база бирги класстың механизаторлары. Чедер ховузунуң ыңдыг ээлерлиг болу бээри мурнунда кымның-даа дүжүнге кирбейн турган. Ам бо-дур: амыдырал шакпын болгаш оккур болган. Ону совет кижи боттандырган.

5. Чаа ёзуу-биле

Он ийиги беш чылдың ийиги чылында республиканың көдээ ажыл-агыйында онзагай түүл — бот-орулга-чарылгаже болгаш коллективтиг керээже шилчилге. «Тинлелге» совхоз маңаа база-ла үлегерни көргүзүп турар. Чер ажылының коллективтери, гараж болгаш машина-трактор мастерскаязының ажылдакчылары күш-ажылды организастаарының бо депшилгелиг аргазының ажыктыын биле берген. Мал ажылының чамдык коллективтери база бо арга-биле ажылдап турар, ам харын өг-бүлелер безин керээ чарып эгелээн.

Совхозтуң мурнакчы малчыны, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезинин эдилекчизи, Кызыл район Совединиң депутады, коммунист Татьяна Иргитовна Баавылхой өстүрер керээни бурунгу чылын-на, 1985 чылдың декабрь 20-де, совхоз-биле чаргаш. Төрүүр хойлуг коданнардан баштай өг-бүле звенозу тургускан малчын бо. А төрүвес хойлуг малчыннар база ол-ла үеде керээ чарып эгелээн.

Татьяна Баавылдың бот-орулга-чарылгалыг болгаш керээлиг звенозунда ооң ашаа Ховалыг Эрес-оол, Эрес-оолдуң дуңмазы Александр Ондар — үш кижи кирип турар. Звено кежигүннери эрткен чылын чартык-нарын дүктүг беш хырлыг 375 хойну хорамча чок өстүрерни, бирээзииниң-не деңзизин чыл төнүзүнде 44 килограмм турар кылдыр семиртирин, түс башкаонааштыр 90 хураганны доруктурарын, хойдан-на 3 килограмм дүктү кыргырын керээге айтып, ону хол үжүүбиле быжыглааннар. Черин, одарны болгаш эт-хөреңгиин камныг эдилээрин, үчёт-отчёту шыңгырадырын, өрт болдурбас болгаш ажылга айбыл чок чорукту сагырын, ооңдаа өске хүлээлгелерни керээге айытканнар.

Совхоз ажыл төлевирин 25 хуу улгаттырган аккорд-шаңналдыг система ёзугаар чорударын, үзе саналжылгага чедир төлевирни малдың бажын барымдаалап бээрни хүлээнген. Төлевирни үскен хураган, оларның деңзизи, кыргаан дүк дээш база бээр. Оон ыңай дорт чарыгдалдарны кызырганы дээш камнап алган түңнүң 40 хуузу чедир акшаны төлээр. Бүгү чарыгдалдарга 14448 рубль көрдүгеп. Сорулга — бо чарыгдалдарны эвээжедири, продукция бүдүрерин көвүдедири. Звено керээде хүлээлгелерин шуптузуп ажыр-ажыр боттандырган, ынчангаш звенонуң ажыл төлевири он муң рубль чеде берген. Ынча акшаны ажылдап алыры маңаа колхозтажып, күш-түн санап турар үеде кымның-даа сагыжынга кирбес турган. Мынчаар ажылдаары күргүнеге база ажыктыг болуп турар: бүдүрген продукция хөй, шынары бедик, бот-үнези чиик.

Эртем-техниканың чедиишкиннерин, мурнакчы дүржүлганы болгаш күш-ажылды организастаарының ярганы-биле ээдилекчизи Дандар Доржу, оон-даа өскелерин чоргаарал-биле адап болур. Оларның хөй кезии күш-ажылчы базымын бичиизиндеи-ле чер ажылы-биле холбаан, а он ажыының кайызы-даа чээрби беш чылдан үр ажылдаан. Он-чээрби чыл ажылдаанаар база хөй. Ынчангаш чер ажылының ажылдакчыларының барык-ла шуптузу бедик мергежилдиг болгаш ийиги база бирги класстың механизаторлары. Чедер ховузунуң ыңдыг ээлерлиг болу бээри мурнунда кымның-даа дүжүнге кирбейн турган. Ам бо-дур: амыдырал шакпын болгаш оккур болган. Ону совет кижи боттандырган.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ХУУДА БОДАЛЫМ

1985 чылдың май 7-де СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазыбиле хемчеглер дугайында» докталы үнгенден бээр ийи чыл ашкан. Ону чер-черде чон түүлдүгүнүң деткип турар. Ону бүгү чонга таныштырып, амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни партия, совет органнар ажылдап кылган соонда, бистиң амыдыралывыска биче эвес өскерилгелер болгулаан. Ол өскерилгелер бистиң амыдыралывыска ёзулуг-ла тургузукчу чаартылга деп бодум хүүмда саналар мен.

Докталл талазы-биле дээштиг ажылдарны чоруткан соонда, совхозтуң адыр бүрүзүнде күш-ажылдың сагылга-чуруму көскүзү-биле экижээн. Ажыл шагында арагалап турар кижилер шуут читкен. Мооң мурнунда арага аймаан кайы-хамаан чок, кандыг-даа садыгга шак барымдаалавайн саткан турда, берге турганың билир болгай бис. Садыгга бире бергеш, шай, хлеб садыглап алыры берге. Эзирик кижи келген соонда, оочурга улустуң көөр эвес, түгле мурнунче түткүүр. Оон түвексингеш, кым-даа болза, дүрген-ие алгаш чорзуи деп бодаар. Ыңдыг, кижилер хүндүлевес арагачылар бистиң совхозтуң кандыг-даа бүдүрүлгезинге ажылдап турдулар. Оларны хемчег алырының аргазы чок турган. Ам ыңдыгларның оруу мунгаш апарган. Ам харын ёзулуг амыдыралдың оруу ажыттыган деп бодаар мен. Бистиң «Мурнакчы» совхозтуң Чаңгыс-Терек хойжу бригадазының кежигүннеринге ыңдыг эштер база тургулады. Партия, чазактың айтыышкынын күүсетпес кижи каяа турар. Ёзулуг ажыл-херекчи амыдыралче, кадык-чагай чүртталгаже кирдинис. Мооң мурнунда арага-дарыга хандыкшылдыг кижилериң амыдырал-чүртталгазы каранка чаржыныг турду. Ам олар эки орукче киргеш, өг-бүлезиниң культуразы экижип, ажы-төлүүң өөредилгези база бүгү-ле мөзү-шынар байдалы чаартынып өскерилди.

1986 чылда бистиң бригада төрүүр чүс баш хойдан 77 хураганны алдывыс. А бо чылын чүске онааштыр 80-и алдывыс. Бодум хүүмда эрткен чылын алган социалистиг хүлээлгемни ажырдым. Төрүүр чүс хойдан-на 107 хураган, хойдан-на 2 килограмм 310 грамм дүк алдывыс. Бо чылын чүс хойдан 102 хураганны, бир баштан-на 2 килограмм 400 грамм дүктү алыр хүлээлгелиг мен. Ону күүседир дээш бүгү күжүмүү салып ажылдаар мен.

Чоокта СЭКП Төп Комитединиң «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни үзүткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның докталдарының күүселделериниң болгаш бо ажылды идепкейжидериниң дугайында айтырыгны база катап чугаалажып көргенинге кижи чоргаарланмас арга чок. Докталды таныжып орарга, бистиң амыдыралывыста болуп турар болуушкуннар илейти-ле көстүп кээр-дир. Бодум хүүмда бо докталдың күүселдези дээш биче-даа бол үлүүмүү киириштирер мен. Докталда чугаалаанын ышкаш, сөөлгү үеде ажыл-даа, хостуг-даа шактарда эзирик көстүр ийи-чаңгыс кижилер бо-ла чоргулаар. Бо чүл дээрге ажылывыстың дээштиң ам-даа четпезиниң дериизи. Чайгы үеде малчыннар машина-балгат четпес тайгаларже үне бергинээр болгай бис. Олче даргаларның келбезии ажыглап алгаш, ёзулуг «шөлээже» үне бээр бис. Кажан тыва арага-биле хөөрежип чайлаарывыска, кадарган малывыстың семиртилгези чер албас. Мооң түңнелинде күргүнеге күжү арган, деңзизи бичии малдар дужаан турарывыс оздур. Бо дээрге, совхозувуска улут когарал болур. Мындыг байдалды көөр болза, түгле бисте эвес болдур ийин. Мындыг чорукту болдурбазы-биле удуртур даргалар, арага-биле демисел чорудар комиссиниң кежигүннери база контроль комитеди шынгыы хемчегларни алыр болза экн.

СЭКП Төп Комитединиң докталында араганы талоннаи садарын садыг шугумунда хажыдыышкын деп санап турары чөптүг. Ынчалза-даа түс черинің чурттакчылардың үгаан-медерелиништиң шаа-биле алырга, ам-даа 2-3 чыл хире үеде талон системазын ажыглаза ажырбас деп бодаар мен. Арага-дарыга хандыкшымыр, амгы үениң негелдезинге дүүшпес ниитилелдиң кежигүннеринге үзүр демисел үлам күштелир боор деп идегелим.

Ч. МАНДАРАА.
Чаңгыс-Терек хойжу бригадазының хойжуузу.
Бай-Тайга район.

ДЕТКИМЧЕ ХЕРЕК

Арага ишпес чорук дээш демисел ниитилел кежигүннериде 27 организация бар. Ында 1110 ажыг кежигүн хаара туттунган. Ниитилелдиң баштаар черинің кежигүннери эрткен кварталда 32 лекцияны база беседаны кылган. Түс черинің радиозуун дамчыштыр лекция, беседаларны кылып турар. Ол ышкаш албан чөрлериңге, организацияларга ол талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп келген. Шак ыңдыг чыштарга арагачыларны сайгарып, хемчээп ап турар.

Бо чылдың апрельде арага ишпестер ниитилелиниң организациязының пленуму болуп эрткен. Аңаа Нарын суурда арага ишпестер ниитилелиниң эге организациязының ажылын дыңнаан. Үк организация 220 кежигүнүнүү, оларның ажылы эрткен чылдынга бодаарга, түгээртээн. Суурнуң чурттакчылары эрткен чылын-на арага ишпес кылдыр хуралга бадыглап алган.

Районда арага ишпестер ниитилелиниң төвүлели чамдык ажылдарны кылып турзада, төвүлелдиң ажылынга чамдык удуртур ажылдакчылар эки-ле деткимче бербейн келген. «Нарын» болгаш «Чаа оруу» совхозтар арага ишпес кылдыр чарлаттынган турбуже, районну арага ишпес зона кылдыр чарлаар деп санаалдар үзе-даа, чамдык удуртур даргалар хуралдарга мытташтастар. Маңаа арага ишпес чорук дээш демиселге болгаш арага-биле демисел чорудар комиссиниң ажылынга деткимче бээри черле чүтүл.

Маңаа эрткен чылдың бо үезии деңнеп көрөэли. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээргө, бо чылдың бирги кварталында кем-херек үүлгедир чорук кызырылбайн келген. Чижээлээргө, Эрзин суурда АКМК-да корум-чурум үрээшкиннери-биле демисел кошкак. Тос кижи эзирктер сергедир черже кирип, харын-даа аар кем-херек кылганнары база бар. Бо организацияның кежигүннери мынчаар чурум хажыдып турда, ай санында ап турар арага талоңу кандыг-даа контроль чок болуп турар.

Солуннардан болгаш сетküүлдерден номчуурга, арага ишпес кылдыр чарлаттынган суурлар болгаш районнар-даа бар. Оларның үлегерни чүге эдерип болбас деп. Бистиң суурувус-даа, ниити район-даа кыдыг-кызыгаар чер-дир. Бо талазы-биле айтырыгны ыңгыы негелдеге тургузуп, арага ишпестер зоназы болдурар дээр кижилерниң күзелдерине каттыжар мен. Бистиң бүгүнгү болгаш моон соңгаргы амыдырал-чурттагавые бурунгаар, дидим эде көрдүперивистен хамаажыр болганда, кажан-даа, кана-даа корум-чурумну бедик негелдеге тударывыс — кижи бүрүзүнүң херээ болур.

Т. ДОЛГАР.

делегей медээлери

● Демиселди күштелдиреринче профэвилелдери бүгү чонну кыйгырган.

● Америк эрге-чагырга катап истелге чорударындан шуут ойталап турар.

● Улуг сорулгаларны дарый шиитпирлээр дээш күжениишкинниг ажылдаар ужурлуг деп медеглээн.

● Америк ракеталарны арттырар дугайында хүлээп алган шиитпирни шүгүмчүлээн.

НЕГЕЛДЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын улуг профэвилел каттыжыышкыны — Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының кыйгырын ёзугаар Франциянын ажылчы чону ажыл төлевириниң кудулаашкынынга удурланыышкынын бир хүнүн эрттирген. Июнь 24-те чурттуң бүдүрүлгелеринге, транспорт организацияларынга, шахталарынга ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле ужуражыышкыннар, беседалар болган. Сөөлгү үеде чуртта ажылдап турар кижилериниң ажыл төлевири 8—13 хуу кудулаан. Эрге-чагырганың болгаш бүдүрүлге ээлериниң чонунуң эрге-ажыын кызып турарынга удур демиселди күштелдиреринче профэвилелдери бүгү чонну кыйгырган.

Н. КУУЛАР.

Л. ПЕЛТИЕРГЕ ДУЗАЛААРЫ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. июнь 24. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи А. Федяшининиң дамчытканы болза, америк индейлериниң эргезин дээш чаныш-сынын чок демиселчи Леонард Пелтиериниң кадымының байдалын хынап, болдуиар болза аңаа эмчи дузазын көргүзер дугайында совет эртеменнериниң дилээн АКШ-тың администрациязы ярай деп хандырганының соонда, белүк совет эмчилер Американың шайысылалында чеде берген.

Карак эмчилериниң бүгүэвилел ниитилелиниң баштаар черинің даргазы профессор Э. С. Аветисов, Москваның Гелмгольц аттыг карак аарыгларының эртемшинчилел институдунуң профессору Л. А. Каценьсон америк шайысылалта келгенинин соонда үр болбайн, Канзас штатче улаштыр чорупканнар. Бо штаттың Ливенуорт хоорайының кара-бажыңында Л. Пелтиер эм 11 чыл чыдар. Америк эрге-чагыргавың организациязы бо мазыдырлыг демиселчиниң ийи агентинин өлүргеи деп меге буруудаашкын-биле назынының иштинде кара-бажыңга чыдар кылдыр шиитken. Он бир чыл бурунгаар ол агентилер-биле демисел боол турган хүнде Л. Пелтиер ол черден чүс километр ырак черге турган. Америк суд ыңдыг барымдаанны безин херекке албаан. Үр чылдарда кара-бажыңга чыткаңындан индей улустуң ол баштыңчызының карактары аараан болгаш ийи караанын бирээзи чүве көрбес апаргаи.

Профессор Э. С. Аветисов Канзас штатче чоруурунуң мурнуу чарыында СЭТА-ның корреспондентизи-биле ужуражыышкынга:— Индей улустуң эргези дээш демиселчи Пелтиерни бистиң чуртувустуң улустары эки билир. Оон кадыминың байдалы баксырап, карактары аарып эгелээн деп медээ дыңналыры билек совет эмчилер аңаа дуза чедиреринің дугайында чөпшээрел бээрни америк чазакка медеглээн. Бистиң ниитилеливис америк чазакче, президентиже болгаш ораланчы президентиже чагааларны чорудуп турган. Биске дыка үр үеде чөпшээрел бербейн турган. Чүгле чоокта чаа Америк конгресстиң төлээлекчилер палатазының сиикпери Джеймс Райт баштаан америк конгрессменнер делегациязы бистиң чуртувуска чораан соонда ыңдыг чөпшээрел алдынган.

— Леонардо Пелтиерниң кадыминың байдалын шинчип көргеш, херек апарза кезии эмнээшкинии кылыр деп сорулгалыг келген бис—деп чугаалаан.

Совет эмчилер америк эмчилер-биле кады Пелтиерниң аарыының байдалын тодарадырын санаалдан | турарлар. Ийи чурттуң эмчилери сүмележип тургаш, эмнээшкинии болгаш кезиишкинии кандыг янзылыг чорударын дугуржуп алыр болза улам эки деп санап турарлар.

Амгы үеде Пелтиерниң «херээ» катап көөр дугайында негелде делегейниң хөй-хөй чурттарының парламентилериниң, хөй-ниити организацияларының кээп турар. Ыңдыг болзажок америк эрге-чагырга катап истелге чорударындан шуут ойталап турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

БОНН. (СЭТА). «Тайбың эстафетазы-87» деп дайынга удур делегей шимчээшкиниң киржикчилери ГФР-ниң тайбың талалакчылары-биле кады «Першинг-2» деп ракеталарны тургускан. Вальдхайде деп черде чеде бергеинер. Олар «Шериг баззаларын ырадыңар!», «Ракеталарны үзүткаңар!» деп лозуңнарны холдарында тудуп алган, удурлавышкыны чыскаалын кылып турарлар. Европаның болгаш делегейниң чурттакчы чонунга айыылды тургузуп турар ортумак ыракшылдыг ракеталарны үзүткаарын чыскаалганнар негеп турар.

«Ногаавнар» партиязының фракция даргазы В. Тайлакер ГФР-ниң чазаның америк ракеталарны арттырар дугайында хүлээп алган шиитпирин шүгүмчүлээн.

СЕССИЯ ХАГДЫНГАН

ХАНОЙ, (СЭТА). ВСР-ниң Национал хуралының ажылын чаа дооскан эзэлеглиг сессиязы вьетнам ниитилелдиң бүгү талалыг чаартырыгга болгаш демократчыдарынга чугула болуушкун болган. Сессияның киржикчилери Вьетнамда социалистиг тургузуушкунуун өөң келген айтырыгларын чугаалажыын көрген болгаш республиканың удуртур органнарының чаа составын соңгаан. Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигине секретары Нгуен Ван Линьниң Совет Эвилелиниң акы-дүңма найыралчы аян-чорукту кылып чорааның болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев-биле ужуражышкыннарын делегаттар бедидиваре үнелээн.

Москвага болган чугаалажышкыннар ийи чурттуң партияларының болгаш улустарының, найыралын, эп-сеткил каттыштырылгазын хөгжүдеринге болгаш бижыглаарынга шынар талазы-биле чаа үеэдиа болган деп, ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Во Ти Конг сессияның түңнел хуралынга чугаалаан. Амгы үеде чуртта тургустукун келген социал-экономиктиг берге байдалды ажып эртери бүдүрүлгениң ажылын эжиждерин, хувааларда болгаш акша-бараан харылзаалларында таварымча чок түүлдерни дүрген эдерин негеп келген деп, ол чугаалаан.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

МАНАГУА. Гватемаланың чазаа, бир эвес Төп Американың чурттарының даштыкы херектер министрлериниң хуралынга Никарагуаның делегациязын чалавас болза, ол хуралга кириишпес деп шиитпирлээнин даштыкы парлалга дыңнаткан. Ол чурттуң эргечагыргазының Гондурастың чазаанга чоруткан медеглелинде ол девискээриниң беш чуртунуң удуртукчуларының чоокку үеде болур дел турар ужуражышкынынга АКШ-тың саат ужураштырар деп турарын Никарагуаның талазындан буруу шапканын тодаргай айыткан.

Никарагуа америк администрациянын бо девискээриниң чурттарынын аразында чөрүлдээлиг айтырыгларны тайбың ёзу-биле шиитпирлээрин болдурбас дээш ол чорудуп турар хемчеглерин тодаргай сойгаазын деп, медеглелде айыткан.

БРАЗИЛИЯ. Бразилияның далай порттарының 15 муң ажыг ажылчыларны болгаш чүдүрүкчүлери ажыл соксадыышкынын эгелээн. Олар ажыл төлевирин 15 хуу бедиерни негеп турарлар. Чурттуң беш улут далай портунда ажыл соксадыышкыны эрткен неделяның эгезинде эгелээн. Бо хүннерде олар ол порттарда даштыкы чурттарның 25 суднозунуң чүгү дүжүрүнмээн туруп турар.

ВАШИНГТОН. «Старк» фрегатты командылаарындан капитан Глени Бриндели болгаш ол судноңу өске ийи офицерин хостаан. Ол шериг кораблди бо чылдың май 17-де Персид мугулдурунга ирак самолёттарының ракета-биле халдаашкынынга таварылга болуп таварышкан болгаш элээн улуг үредээшкиннерлиг болган. Оон экипажындан 37 кижи өлген болгаш хөй кижи аары-биле балыглаган. Гонсалес Бразилияга ооң президентизи Жозе Сарнейның чалааны-биле албанның аян-чорууп кылып чораан.

(СЭТА).

Гамбург — Германияның Федеративтиг Республиказының улуг үлетпүр төптериниң бирээзи болгаш ооң кол далай порту. Бо хоорайның чурттакчы чонунуң саны 1,5 миллион кижи ажып турар.

Хоорайның ыңдыралында амгы капиталистиг делегейниң бүгү түүлдери илезе-биле тодаа көстүр.

ЧУРУКТА: түрегги кижиниң кырын дүптеп алыр дээш кыын турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чүгле тудугжу эвес...

Колхоз тургустунган чылын он чеди харлыг оол тудугжулап эгелээн. Школаны эмиелгени, чурттагга бажыңнарын ол тудушкан. Аныяк ажылчынга бүзүрелди көргүзүп, тудуг бригадиринге сонгаан. Ынчан тускай төлевилел ноок болганындан бажыңнарны ол бодунуң бодап алганы-биле туттуруп турган. Чатпар-оол Мортүй-ооловия Ооржак чүгле тудуг талазы-биле мергежээн эвес, алгы, кеш, пос аймаядан янзы-бүрү хептерни быжып, даараар шевер кижи. Стол, сандай, шкаф чазаарынга, дарганаарынга ол салымныг.

Пенсияже үнгүже чедир ол тудугжулап ажылдаан. Ол ам Сэглы ортумак школазында күш-ажыл башкылап турар. Хөй уругларның адазы школачыларны күш-ажылга ынак кылдыр кижизидер херекке төлептиг үлүүн киириштирип келген. Улуг уруу Стюра башкы, Галина биле Лора эмчи. Сергей электрик, Клара садыгжы, Кара аштакчы. Хоочун тудугжу Ленинчи юбилей медалы-биле, «Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш» болгаш «Күш-ажылдың хоочуну» медальдар-биле, РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Оон алын райоинуң Хүндүлел дептеринче киир бижээн.

Н. КУУЛАР.

«ШЫНГА» хаан

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

Бо чылдың май 29-та № 125 дугаарлыг «Шын» солунда бистиң корреспондентивис Э. Донгактың «Сесерлигни утпаңар» деп шүгүмчүлелдиг чүүл үнген. Аңаа харыыны улус депутаттарының Бии-Хем районнуң Советиниң күүскомунун даргазы Т. Х. Монгуш чорткан.

Солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалды Сесерлиг суурнуң чурттакчыларының ниити хуралынга сайгарган. Аңаа «Саян» совхозтуң директорунуң хүлээлгезинин күүседип турар Н. П. Дубровский, партком секретары Ф. Ф. Бабичев, кол зоотехник А. И. Боровых, кол мал эмчизи В. К. Куулар болгаш райкүүском даргазы Т. Х. Монгуш олар киришкен.

Эрткен үш чылдарда Сесерлиг суурга чамдык чаартылгалар болгулаан. Салбырның малчын турлагларында чүнаргыдарын шуптуп, 90 олуттуг уруглар садыы эде кылган, чаа оран-савалыг он чыл школазын ажыткан, бажыңнар шупту крышалыг, суурнуң эрыг-шеверп экижип олурар, чазагайжыдылгаже база кичээнгейни утпадырып турар апарганын хуралга санаал бергеннер илереткен. Сесерлиг көдээ Советиниң база ында партия эге организациязының ажылында четпестерни айытканы шын. Салбыр эргелекчизи К. Дотпаа, көдээ Совет күүскомунун даргазы Долзат олар ортумак школаның ажылынга чогуур дуза көргүспейн тургапы база илереэн. Ук эштериниң ажылында четпестерни база шүгүмчүлээн. Оон ыңай корреспондентининг чүүлүнде суурда арагалаашкын-биле демиселдя хөй-ниити организациялары күштелдиргей дээн. Херек кырында арагалаашкын, корум-чурум үрээр, оор-суук кылыр таварылгалар суурда бар. Ынчангаш корреспондентининг чүгле көдээ Совет даргазының аксы-биле айытканы шын эвес.

Сесерлиг салбырга бо чылын чүгле чаңгыс бажыңны боттарының күжү-биле кылып алыр кылдыр берген. Келир чылын ийи бажыңны ол суурга тударын РАҮК планнаан.

Шүгүмчүлелдиг материалда айыттынган четпестерни чайладырын Н. Дубровский, Ф. Бабичев олар чон мурнунга аазаан. Ол ышкаш суурда аныяктар-биле ажыл кошкак, оларны ажылга хаара тударын боттанмайн турар. Совхозтуң тускай эртемниглери салбырга ховар келир, ортумак звенонуң специалистериниг боттуг дуза катпайн турар.

Сесерлиг суурнуң чурттакчылары Туран, Кызыл хооралар-биле аргыжарынга улуг бергедээшкиннерлиг. Оон-даа ыңай четпестерни колдуунда шүгүмчүлээнин ыын болган. Ук четпестерни эдер дээш партия райкому, райкүүском хемчеглерни ап эгелей бергеп.

Солунга үнген материалды сайгарган ажылчы чонуң хуралынга автор база киришкеп. Хуралга хөй кижи санаал берген болгаш салбырның чүгле социал-культура амыдыралында эвес, ажыл-агыйында чедир кылбазын айтырыгларны көдүргеп. Солунга үнген шүгүмчүлелдерни ыын деп айытканнар. ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарының таныштырылгазы четпес, массаполитиктиг ажылдарның куду деңнеллиниң аңаа чон илеретken. Бо талазы-биле райкомнуң агитация болгаш пропаганда кылдыын кандыг ажылдар кылырын планнап турары тодаргай эвес болган. Ынчангаш чон мурнунга аазаашкын ажыл-херек кырынга боттанган турары күзенчиг-дир.

КАДАТТА КИИРГЕН

Бо чылдың июнь 3-те «Шын» солунга «Дүжүттү мал «ажаарга» болур бе?» деп парлаттынган үүлге хамаарыштыр «Коммунизмче орук» совхозтуң дирекциязының, көдээ Советтиң күүскомунун талазындан чонуң хүүда инектерин кадартырынче сагыш салбаанындан тарааны, сигенин мал саза базып турарын шүгүмчүлээн.

Ук шүгүмчүлелге хамаарыштыр Өвүр РАҮК чөвүлелиниң даргазы Ш. С. Куулар харыыны редакциияже чоруткан. Хыналданы чорударга солунда бижиттингеп фактылар бадыткаттынган. Суурнуң чурттакчыларының хүүда малын кадартырын организастаар дугайында шиитпирни көдээ Совет күүскому апрельде-ле хүлээп алган турбуже, күүскомнуң даргазы Ч. С. Чыпсының шүшпеп ажылының чылдагаанын-биле ол үезинде күүсеттинмээн, инек кадарын саадаткан.

Амгы үеде суурнуң инектерин кадатче кирген. Сигеп шөлүн долгандыр кажаалаан. Ынчалза-даа чамдык чурттакчылар инектерни дүне кажааже чорудуптар фактылар бар, ону болдурбас дээш ол талазы-биле ажыгды чорудуп турарын харыда бижээн.

РАКТЫ БОЛДУРБАЗЫ

Эмчиниң сүмези

Организмниң ракпан аарыр чоруунуң база оон камгаланырының айтырыгларының талазы-биле чаа түүлдерни медицина тып чогаатkан болгаш рак клетказарының организмге тыптыр чоруун болдурбас, ону эмнээр янзы-бүрү аргаларны херек кырында ажыглаан неперетken.

Сүт бестериниң рак аазынган колдуунда ортумак болгаш улгады берген назылыг херээжеңнер аарып турар деп чүвени статистика тодаратkан. ССРЭ-де бо аарыг Прибалтика республикаларында, Грузияда эң көвей неперээн. Мурнунда кандыг-бир аарыгны эртип, сүт бестериңде өскерилишкиннер азы багай салдар чок ыжыктар, селегер ыжыктар, кадыг бор-бак черлер тывылганындан сүт бестери ракпан аарып болур. Ол аңгы-аңгы хевирлерлиг болгаш дараазында симптомнарлыг: кыдыгларының илдең, шугумналчак, кыры кидиргей, аарышкылыг эвес-даа элээн аарышкылыг-даа кадыг черлер болур. Чамдык херээжен кижилерниң эмиглериниң допшуларындан сүгээмаар, чамдыкта ириниг азы хан холумактыг сүүк түүл сыстып чоруур апаар. Бестериниң аарып эгелээриниң чылдагаанында янзы-бүрү: хөй удаа аборт кылдырганындан божувас дээш уруг дүжүрер, херээжен организмниң аарыыр чоруундан, организмде бүдүмелдер солчулгазы өскерилгенде, эр-херээжен чорухтуң үрелгениниден. Бо таарымча чок болуушкуннар уруг төрүттүнгенде, ону үр үеде эмзирип турда чиде берип болур.

Херээжен кижи бестерге бичии-ле чигзиниглиг ыжыктар, аарышкылыг черлер тыптып келирге, дораан специалиске чедип көргүзер ужурлуг. Мындыг чорук бестериниң ракпан аарыыр чоруун болза, кижи кажан-даа, кандыгда аарыгдан аарбас. Аарыгны хөлүн эрттирбейн, ону болдурбазы-биле баш бурунгаар хемчээп ап чорудары чугула.

А. МАЛЫШЕВ.
Онкология диспансеринин поликлиника салбырының эргелекчизи.

Гамбург — Германияның Федеративтиг Республиказының улуг үлетпүр төптериниң бирээзи болгаш ооң кол далай порту. Бо хоорайның чурттакчы чонунуң саны 1,5 миллион кижи ажып турар.

Хоорайның ыңдыралында амгы капиталистиг делегейниң бүгү түүлдери илезе-биле тодаа көстүр.

ЧУРУКТА: түрегги кижиниң кырын дүптеп алыр дээш кыын турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ОРУС ЫРНЫҢ БООДАЛ ЧЕЧЭЭ

Калбак делгем Россиянын булуңнары Орёл, Калуга болгаш Тула областарының кайгамчык черлеринге чылдың дөрт үезинде кэш катап чораан мен. Кижин кылын харбиле шуглавышкан, а чайын десин иогаан ыяштарлыг аяңшыктарында оът-сиген хөлбеңнээн чыдар, магалыг-ла оран.

Улуг орус чогаалчылар Лев Толстойвуң, Иван Тургеневтиң чурттап чораан азы барып турган көдээ суурларынга кежээ ыры, хөгжүм чаңгылаган, кижи дыңнап көрбээн кожамыктарны кыргыяар-даа, чалыылар-даа ырлаан турар.

Биске аалдап чоразын, Күшажылдың Кызыл Тук болгаш Улустарының Найыралы орденнерлиг РСФСР-ниң Күрүнеэнин үлегерлиг М. Е. Пятницкий аттыг хөйнүң ырының концерти эгелээн соонда, Россияның ортаа областарының делгемнери, чурумалыг бойдузу алачайгаар каразига көстүп келди.

Бо ыры коллективиниң үзделекчизи М. Е. Пятницкийиң дүгайында кайгамчык солуп телефильмни ыңдыг-ла үр эвесте Бүгү-эвилел экранына көргүскенин, талантылыг тараачыларындан бо сураглыг ыры коллективин канчаар үзделээнин чоңга чугаалап бергенин сактып ордум.

Ниити ырының ураң чүүл удуртукчузу, ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Валентин Левашов-биле Төп телевидениениң хөгжүм программазының кол редакциязынга каксы ужуражканым, коллективтиң кол балетмейстери, ССРЭ-ниң улустуң артизи, РСФСР-ниң база ССРЭ-ниң Күрүне шаналының лауреады Татьяна Алексеевна Устинова-биле Москваның Чайковский аттыг концерт залынга, «Саяң» ансамбліниң концертинге кожа чугаалажып органым, сураглыг коллектив ырлап турда-ла, ыңыай хүүгү болган болуушкун ышкаш, бодалымга чүүттүүнүп келди.

Совет Эвилелиниң барык-ла бүгү булуңнарынга чедип, зонунга бараан болган, делегейниң хөй чурттарын ураң таланттызы, кайгамчык орус ырлары-биле көргүүлерни кэйгаткан бо үлегерлиг коллективиниң бистиң республикага-оон көргүзүп келгени Тыва АССР-ниң культурлуг амыдыралынга чугула болуушкун дээрэзин демдеглээр ужурлуг. Театрга болгаш Туран хоорайның Культура бажыңынга М. Е. Пятницкий аттыг хөйнүң ырының көргүскен концерттеринге чаңгыс-даа хос олуттуң чок турганы —коллективке чоңнуң сонуургалының болгаш хүндүтхелиниң херечизи.

Кижиниң сеткил-сагыжын бүрүн хаара түдүп, чүректи доюлдуруп кээр программаның кол үндезини —ураң чүүлдүң алдын эртинээн деп чөптүүбиле адап турарывыс улустуң ырлары, төп Россияның областарының суурларында бөдүүн чоңнуң ырлажып турар ырлары чыып тургаш, кайгамчык чараш боондак чечек ышкаш, болуп каан. Оожум болгаш узун, хоюг орус ырының магалыг, чараш дээрзин көрүкчү кижи чоорту-ла мелереп биле бээр.

Бо коллективти 1930—1940 чылдарда удуртуп чораан сураглыг композитор В. Захаровтуң болгаш М. Исаковскийниң «Суурлуу дургазар» деп ырызын сактып көрүнерем? Бо ырының аялгазын-даа, сөстерин-даа бистиң салгалдың кижилери утпаан, ону дөртенбежен чылдар үезинде Тываның бүгү булуңнарынга чоп улуг көдүрлүүшкүн-биле ырлажып турган. «Суурлуу дургазар» деп ыры бодунуң үезинде совет кедээниң овур-хевирин аажок шын көргүскен чогаал турган. Ол бодунуң ужуруттказын бо хүннерде безин мышнымаан.

Композитор В. Левашовтуң «Мээң Россиям, сеңээ мынак мен» деп ырызы база алдарлыг. Ыры бистиң улуг Төрээн чурттувустуң бүгү булуңнарында чурттап турар хөй национал кижилериниң Ада-чурттуга хамы мынакшылын алгап-йөрээн.

Ыраажылар Г. Пинясов, Г. Краснов, В. Сабзипева, С. Каяцкий оларның күүсеткен ырлары чыыган чон диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп алган. Коллективтиң хоочуннары болган сураглыг артистери чурттуң алдын фондузунда кирип турар белүк ырларны бедик мергежилдиг күүсеткен.

— Бисти орус улустуң шаандагы ырларын чыып алган, тавырыштыр ажылдаан, чоңга бараалгадып турар дээр болза частырыг болур. Улустуң ырлары төнчү чок. Олар амыдырал-биле деңге базып, чогаатмыып турар. Ынчангаш бистиң коллектив ол эртинеени чыыр талазы-биле ажылды уламчылавышаан, чоннуң чогаадып каан ырларын программазынга үргүлүү киирип турар бис. Танцылар база ындыг. Т. А. Устинованың бардаан сууру төп Россияда чок. Ол танцыларның үндезинин, шимчээшкиннерин база-ла чомдап дилеп тып турар. Чүге дээрге коллективтиң сорулгазы-даа, онзагай чүүлү-даа мында. Бисте ынчангаш улустуң ырызына сеткилинден бердингеен кижилер ажылдап турар—деп, кол хормейстер, РСФСР-ниң алдарлыг артизи Галина Владимировна Фуфаева чугаалап турар.

Концертти эгезинден төнчүзүнге чедир РСФСР-ниң алдарлыг артизи И. Ф. Облизинге удуртkан орус улустуң хөгжүм дерекселдериниң оркестри үдээн. Кайгамчык бедик мергежилдиг бо коллектив программаның ийиги кезээнде Вэрламовтуң «Кызыл сарафан», «Орус улустуң кожамыктары» деп чогаалдарыны күүсеткен. Аяа-ла куттуулуп турар хоюг, чараш аялгаларны дыңнап ханмас. Оркестриң бедик мергежилдиг концерттиң бүгү номерлерибиле үш алчып, оларны уламга дыңнаштыг болгаш көрүштүг болдуруп турар.

М. Е. Пятницкий аттыг хөйнүң ырының концерти «Кызыл тук» деп ыры-танцылыг композиция-биле доостур. Ханы утка сиңиишкен, ураң-чечен, бедик дөңгелдиг бо чогаал программаны түңнеп, улам күштелдирип турар. Ында киргеп ырларның, танцыларның идейлиг деңнелин дыңнакчы бүрүзү ханы билип таалап орда, танцычылар акыдуңма эвилелдешкен республикаларның түктарын чада түдүптар. А оларның дал ортузунда Совет Социалистиг Республикаларның Кызыл тугу чоргаар киинскип турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

Концерт үезинде. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Профтехучилище — кадрлар дарганы

МЕРГЕЖИЛЧЕ ЧҮТКҮЛ

Шагаан-Арыг хоорайда № 8 профессионал-техниктиг училище 1982 чылда тургустунган. Бо үениң иштинде училище чамдык чедишкиннерни чедип алган. Чаа хоорайның түзүүн шапкынчыдары-биле ажылчын күүтүү училище белеткеп келген.

Амгы үеде ашчы-монтажниктерни, шеверлекчилерни, чазаныкчыларны, сантехниктерни, электриглиг канаакчыларны, түзүг механизмнериниң болгаш машиналарының септекчилерни, механиктерни белеткеп турар. Чылдан чылче өөреникчилерни хүүгээн алыры болгаш доостурары көвүдеп, училищенің материалдыг базазы экижип турар.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлерин болгаш школа реформазының негелдерин амыдыралга боттандырары чедип алыры-биле училищенің башкылар, мастерлер коллективи эвээш эвес күштү үндүрүп, ажыл-амыдыралынга чаа-чаа арганы ажыглап турар. Мурнуку чылдарда бүдүрүлге өөредилгезин түзүглерга эрттирип турган болза, амгы үеде мергежил ажыл-биле боттарының күжүр-биле кылып алган түскай мастерскаяларында болгаш девискээрлерде эрттирип турар. Ол ышкаш ниити чурттаар черинге хандырылгазыүтөварымчалыг кылдыр тургускан. Училищенің болуктарының столовазы азбак чемнеп, доктаамал ажылдап турар.

Бистиң училищенің базазын «Шагаан-Арыг түзүг» трест боттуг дузаны чедирип турар. Келир өөредилге чылында училищеге 220 сургууль өөренирин планнаан. Сес класс дооскан өөренин киргеннер ортумак школа доозар үш чылдың программазы-биле өөренгеш, аттестатты диплом-биле кады алыр арганы тургустунган. Өөредилгенің кабинеттиг система арказынче шилчидип, кичээлдерге ажыг-дааар көргүзүг материалдарны әлбекшидип турар бис. Биске түскай бир кабинеттиң керекселиин базаза организациннивыс чагыттырган, садып берген.

Бистиң сургууллдарывыс амгы үеде чаа хоорайның түзүглерында бүдүрүлге практиказын эрттирип турар. Практика үезинде чамдык оолдар, кыстар боттарының келир үеде шилип алган мергежилдериниң аайы-биле үшкү, дөрткү разрядтарның ажылдарын кылып турар.

Чедишкиннер-биле чергелештир бистиң ажылывыста четкестер эвээш эвелип айытса-даа, ажыдып ап, кижилиг турарывыста чедип ыламнайтын турар түүлдер хөй. Оон уламмындан чуруму бөгөй, күрүнеэнің эт-хөреңгизин камнап, кадагалаан билбес, кичээлдер үзер сургууллар бар. Ол ышкаш училищевистиң материалдыг хандырылгазы сула болгаш-даа ажыл-амыдыралывыска кылдыңмайн баар түүлдер бо-ла тургулаар. Училищенің өөредилге-кижилиглерге ажылым, хандырылгазын экижидери түгле оон башкылар коллективинден аңгыда «Шагаан-Арыг түзүг» трестен, профтехөөредилге талазы-биле район, республика организацияларындан база хамгаралыр. Ынчангаш училищенің сургууллдарының өөренир, чурттаарынга тавармычалыг байдалдарны тургускун боорзаже боттуг дузаны чедирерин күүзээр бис.

Училище 8—10 класс дооскандарны, шериг албанындан келгеш-кан аныктарны өөредип кирип, чаа хоорай Шагаан-Арыгның тургузукчуларын болгаш тургаакчыларын болдурунче чалап турар.

У. ДАГВА,
училищенің директорзу.

ДЕМНИГ АЖЫЛДААР БОЛЗУВУССА

Чадаана хоорайда № 6 профессионал-техниктиг училище түзүгжү мергежилдиг ажылчын кадрларын белеткеп турар. Училищенин доозукчуларының арасында республиканың аңгы-аңгы районнарында улус ажылагыйында чедишкиннинг ажылдавышаан, аныктарның дагдыныкчылары апарган доозукчулар хөй.

Чадаана хоорайда 600 сургууль өөренир көдээ профтехучилищенің түзүү түттүмүн турар болгаш бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг. Ынчалза-даа училищенин болгаш ооң баазаа бүдүрүлгелери болур «Тыва агроүлетпүр тудугунун» (даргазы Г. М. Шубина), Чээн-Хемчик РАУК чөвүлелиниң (даргазы С. К. Долгар) талазындан шиитпирлээр ужурлуг эвээш эвес айтырыглар бар.

Училище он яйнги беш чылдың баштайгы чылында өөренир сургууллар чыылдазының яланын күүсеттээн. Аяа училище боду-даа, ооң баазаа бүдүрүлгелери-даа бүрүүлүг. Бистиң ажылывыс баазаа бүдүрүлгелеривистен улуг хамаарлыг. Олар бистен бедик мергежилдиг ажылчын кадрларны маңап турарлар. Ынчалза-даа бис сургууллдарны бедик мергежилдиг кылдыр өөредирин чедип алыр талаа бис. Чүге дээрге училищенің материалдыг базазы коңчуг кошкак. Өөредилге мастерскаялары негелдеге дүүшпес. Базаа бүдүрүлгелеривиске сургууллдарывыстың бүдүрүлге практиказын өөредилге программазы-биле эрттирерин безин чедип албайн турар бис.

Мен училищеге электрик-бижиккен кадрлар-биле четчеглээн. Ол болуктуң үзеге беш оолдар, кыстары кыжын хой ооланашкынынын үезинде «Ак-Туруг», «УТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарының малчын коданнарынга сакманчылааннар. Мал эмчилериниң салбырында өөренип турар сургууллдар Саяна Дамдын-оол, Валентина Кара-Сал тугаан Кызылдың № 2 ТКМК-зының начальныгга Д. Ч. Ооржак: «Силерни өөредир материал-даа, электрод-даа чок деп харыы берди. Хоорайда эңне улуг будүүлге черге болур Чадаанаңың хөмүр-даш разрезиниң директору Ю. М. Евлокимов: «Хүзээн алгаш өөредип болур бис. Ынчалза-даа будүүлге практиказын эрттиреп, ээш сургууллдарга акша-төлевир дүгайында чугаа турбас» деп тарылады.

Чамдык будүүлгелериниң ажылдакчылары билбээнчеден эрттирилтерин кызар яйнаң-даа өөредилге программазында дүүшпес ажылдар кылдыртыр-дыр. Бааза будүүлгевистиң удуртукчузу РАУК чөвүлелиниң даргазы С. К. Долгар училищенің эжинги бедик мергежилдиг ажылчын кадрларын белеткеп турар. Моон көөрге-де, бистиң баазаа будүүлгевистиң биске кандыг хуза көргүзүп турарын ыңай.

Училищенің ажылдакчылары болгаш баазаа будүүлгелериниң удуртукчулары бедик мергежилдиг ажылчын кадрларны өөредип, кижилиглиг адыр дээш бүгү күжүрүстү салып, демнеп ажылдаар болзувусса, баазаа будүүлгелеривиске ажылдаар ажылчынар айтырыгы чоокку үезеде шиитпирлеттинер деп бодаар мен.

К. КУУЛАР,
училищеде өөредилге-будүүлге мастер.

НЕМЕЙ АЖЫТКАН

Ак-Туругуң профтехучилищезин моон мурнунда чылдарда түзүг ажылчынарын белеткеп турган. Бо эртикэн өөредилге чылындан эгелээш, училищеге, район колдуунда мал ажыл-агый угланышкынынын бооп турарын барымдаалаваш, мал ажылдакчыларының белүүн немей ажыткан болгаш түскай эртеминиг баштыг кадрлар-биле четчеглээ. Ол болуктуң үзеге беш оолдар, кыстары кыжын хой ооланашкынынын үезинде «Ак-Туруг», «УТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарының малчын коданнарынга сакманчылааннар. Мал эмчилериниң салбырында өөренип турар сургууллдар Саяна Дамдын-оол, Валентина Кара-Сал олар мал ажылынга хандыкшыладыны көргүзүп, эки сакманчылаан, шаңнатканнар.

Училищенің өөредилге кабинеттеринің деритингеен эки, спортчу секциялар доктаамал ажылдаан турар, өөредилге чылынын үезинде сургууллдарның хостуг үезерин ажыктыг, солуп эртирип турар.

М. КӨРГЕН-ООЛ,
башкы.
Улуг-Хем район.

ШЫДЫРАА

БЕЛГРАД. Черниң АКШ-тың шыдыраачызы Кавалекбиле хайымнашкан, Смыслов Колумбияның төлээзи Запатобиле салыын соңгаарлаткан, а Таль ааражаш, Сакс-биле (Венгрия) ойнавайн барган. Делегейниң бирги черя дээш эонаалар эразында маргылдаанын башгайгы түңнелдери ыңдыг. Ол маргылдаа Югослав хоорай Суботицеде эртип турар.

Моон түңнелинде шыырак үш шыдыраачы кордакчылар маргылдаазынга киржир эргени алыр.

БҮДҮН ХОНУКТА

Чадаг-терге мунуп алгаш 24 шак иштинде кайы хире хемчээлди эртип болурун? Черле ынчаш оны кым күүзээрил? Аяа харынны «Кызыл сылдыс» деп аттыг чадаг-терге клубунуң бүдүн дүн-хүнде эрттирген узун хемчээлдиг маргылдаазының киржикчилериниң биинп ап болур.

Маргылдаанын киржикчилери 26 чадаг-тергежи 200 километр дурттуг дээрбектээн орувче үнүпкеннер болгаш шупту бир хонук болгаш дедир чедип келгеннер. Тиилекчилер ийи кижи болган: 40 харлыг сантехник Валдис Бабанс биле 33 харлыг полааты Евгений Устинович. Олар кайызы-даа деңге халдып чораан, 802 километрни эрткеннер. Заводтуң шаңналы — мопедти болгаш роликтиг досканы тиилекчилерге тыыскан.

СЕРГЕЙ БУБКАНЫҢ ЧАА РЕКОРДУ

Далингыштыг бедиин халыгырмата делегей чемпионну болгаш рекордчу Донецк чурттуг спортчу Сергей Бубка ЧССР-ниң пайысылалыкта Гран-приниң шаңналдарын дээш эртикэн оюннарга чайынганчак чаа түңнелди чедип алган — ол 603 сантиметр бедиктэ ашкан! Ынчангаш ол эртикэн чылын күүсеткен рекордунга ийи см-ни немээн.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

Республиканың школачыларының чайгы дыштанылгазы солуп эртип турар. «Хөм бөмбүк» деп шаңнал дээш футбол маргылдаазы үш болукке эрткен. Ол болуктерге Кызыл-Мажалыктың, Чадаанаңың № 2 школазының болгаш Кызылдың аныяк футболистери тиилээн. Оларга ВЛКСМ тыва обкомунуң кубоктарын, эртикэн тиг белектерин тывыскан.

Тиилекчи командалар июль айда Хабаровскиге, Иркутскиге болгаш Томскиге болур зона маргылдааларынга киржирингe белеткеенин турар.

ЧУРУКТА: бичии болуктуң аразынга Кызылга эртикэн маргылдаанын үезинде.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

ФУТБОЛ

Футболга Вильнюстуң «Жальгирис» командазы сөөлгү чылдарда эң шыырак командаларның санында кирип турар. Эртикэн сезонда ооң спортчулары Киевтиң динаможуларынга аалдап чораан, оларны боттарының шөлүнде 3:0 уткан. А Вильнюська Москваның спартакчыларын 5:2 санга гиилээн. Ол оюнда хаалгачы Дасаев бертингеен ужурудан ону аныяк спортчу Черчесов солаан турган.

Ынчангаш «Жальгирис» хөй санныг тиилээринге бирги черде, а киирген мячилериниң саны-биле ийиги черде чорун турар. Биргизинде-спартакчылар 23 санныг. Тиилелгелерни саналар болза, «Спартак», «Арарат» болгаш «Днепр» мурнуку черде чорун турар. Киевтиң динаможулары амдыгызында 11 оюн чоруткан болгаш оларның саны эвээш.

Он бешки эзлечигин оюнарында Минскиниң «Динамозу» биле Киевтеи чаңгыс клубчулар июль 3-те ужуражыр.

Ийиги долгандырыг оюнар июль 9-та эгелээр.

ПАРККА

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. Район төвүнүң парыгынга «Суггат» будүүлге каттыжыышкынының коллективтериниң аразынга спортчу маргылдаалар эртикэн.

Хол бөмбүүнге «Хемчик» совхозтуң командазы тиилээн, тыва хүрешке «Дөң-Терезинден» Андрей Ооржак шүүлгеп. Шыдыраага база массалыг оюннар болган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

«ХӨМ БӨМБҮК» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

ТВ

ИЮНЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — В. Кондратьев. «Сашка». Күрүненің Моссоовет аттыг үлегерлиг театрының фильм-шимзи. 10.20 — «Үе-чергеминиң портредэ». Док. телефильмнер. 11.05 —11.15— Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Д. Лондонның маадырлары экранда. «Мексикэ кижи». Ураң-чечен фильм. 17.45 — УССР-ниң алдарлыг коллективи Закарпатск улустуң ниитэ ыр концерти. 18.20 — «Мадагаскар иогаан оргулук». Киноочерк. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Бистиң садывыс. 19.35— Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Мособлсельстрой-18» трестиң эргелекчизи Н. И. Травкин-биле ужуражылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — Э. Кодаи. Концерт. 23.15— Бөгүн делегейде. 23.30 —00.45 — «Кызыл мырлар. Ол чедиг дугаар слёт». Берлинде политиктиг ырлар фестивалы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Фильм-концерт. 8.35— Док. телефильмниң баштайгы кыргызуу. 9.05 — Киноафиша. 9.50 — Англи дыл. 10.20 — «Чурагачы». Ураң-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 11.25 — «Маяа, шүвеі». Мультфильм 14—16 үндүрүлгелери. 11.55— Эртем болгаш амыдырал. 12.40 —«Гикор». Ураң-чечен фильм. 14.00— ТТ, БР-ниң симфониялыг болгаш эстрада музыка оркестриниң концерти. 14.35— 14.45 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Азия төвүү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Июнь 28 — Совет аныяктар хүнү» «Культура болгаш амыдырал». 19.05—Чаңгалдар. 19.15 — Чаңгалдар. 19.20 — Улуг Октябрьның 70 чылынга түрескаткан республика аныяктарының интернационалчы майырал фестивалының ажыдыышкынының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе» 21.35 — Ураң чүүл мастерлериниң болгаш тоожадыкчы аныяктарның концерти. 22.40—23.45 — Теннис. Уимблдон турнири.

КИНО

ИЮНЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Детство Бемби» 9.30, «Перехват» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тройной прыжок «Пантеры» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Внимание «Неизвестный» 9.30, 12.30, «Отроки во Вселенной» 10.50, 14.00, «Двойной обгон» 15.40, 17.30, «Рысь возвращается» 19.20, «Знак беды» 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Грог» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» к/т: «Новые амазонки» 14.00, 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи 1987 чылдың июнь 25-тен эгелеп 11 шактан 19 шакка чедир ажылдаар чурумнуг апаргавын музейниң дирекциязы дыңнадып тур.

Дыштанар хүнү — понедельник.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ЧАЛАП ТУР

«Тыва тудуг» трестиң клубунга

Июнь 27-де. Трестиң общежитиезинге «Че-ве, оолдар» деп конкурс. Эгелээри 19 шакта. (Улуг-Хем, 17 бажыңга).

Трестиң кызыл-булуңунга интернационалчы фестивальдың ужуражылга кежээзин. Ацаа Чээн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарның болгаш Ак-Довурак хоорайның төлээлери киржир.

Программада: Грест коллективиниң ураң чүүл концерти. Эгелээри 18 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

Июнь 29-те. Украина республиканың хүнүнүң ажылдыышкыны. 11 шакта.

Июнь 27-28-те. Республиканың аныяктарының Улуг Октябрьның 70 чыл ойнга турасказаткан интернационалчы майырал фестивалының уламчылалы.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга

Июнь 28-те. Спортчу маргылдаалар. 9.30 шакта.

Болейболга блиц-маргылдаа. 14 шакта.

Июнь 27-28-те. Чиик атлетикага хоорайның бирги черидээ маргылдаанын ажылдыышкыны. Программада: аңгы-аңгы дистанцияларга чарыш.

Июнь 28-те. Футболга РСФСР кубогу дээш маргылдаа. Тыва болгаш Башкир АССР-лериниң командалары ойнаар, 18 шакта.

В. И. Ленин аттыг шаңга

Июнь 28-те. Фестивальны хаары. Ураң чүүл киржикчилериниң концерти. Танцы программазы. 19 шакта.

«Монгүлек» ресторанынга

Июнь 28-те. «Енисей» Культура бажыңының дискотеказының ажылдыышкыны. 20 шакта.

Культураның болгаш дыштанмалганың Н. Гастелло аттыг парыгынга

Арагалдар чорукка удур беседа. Ногаан театрга, лектор Е. Д. Красик, Москвадан. 10 шактан эгелеп аттракционнар ажылдаар.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАБ.

агаар

Республикага шөкар будуттаар, чагбас. Соңгу-бармын чүктеп хаттың дүргеин секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 5—7, чамдык черлерге доңаттаар, 3 градус чылыр. Хүндүзү 15—20, чамдык черлерге 10—15 градус чылыг болур.

Кызылга будуттаар, чагбас. Дүне доңаттаар, 5 градус чылыр, хүндүзү 23—25 градус чылыг болур.

Автоорукчаларга көстүүр эки.

Кызыл хоорайның будүүлге-ажыглал чурттагга трезин албан черинің телефонларының чаа дугаарларын хамаатыларга дыңнадып тур:

Трест эргелекчизиниң	3-11-20
Кол инженериниң	3-11-34
Төлүттеп бухгалтерия	3-15-70
Бажың хөлезиниинің бухгалтериязы	3-11-29
Паспорт столу	3-11-17
Будүүлге-техниктиг кылдыс	3-11-26
Кадрлар кылдызы	3-11-06
План-экономика кылдызы	3-11-19
Күш-ажыл болгаш ажыл төлевирининг кылдызы	3-11-23
Сентелге албаны	3-11-06

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кылдыстерининг 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстерининг 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, моңгө ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келгейи партиязы 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга ажаазы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3525.
ТС—00679

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 27 суббота № 149 (13449)

1925 чылда үндезилеттингеш.
Өртээ 3 көпеек.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОН БИРГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының чедиги сессиязы Кремльдиң Улуг ордуузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залынга 1987 чылдың июнь 29-та эртенгиниң 10 шакта **Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң** каттышкан хуралы-биле ажыттынар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1987 чылдың июнь 25-те СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму ажылын эгелээн. «Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында» илеткелин чугаалажып көөрү-биле киргеш. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган.

Эш М. С. Горбачевтуң илеткелиниң тезистери-биле, ол ышкаш улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын эде тургузар айтырыглар талазы-биле ажылчы чоннуң чагааларының допчуларының-биле баш бурунгаар танышар арганы Пленумнуң киржикчилеринге берген.

Илеткел талазы-биле июнь 25-те санал берген эштер: В. В. Щербицкий — Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, В. И. Воротников —РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Б. Н. Ельцин —СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары, Е. Е. Соколов —Белоруссияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, В. Т. Адылов —Ташкентиниң В. П. Чкалов аттыг ужар чүүл бүдүрүлге каттыжыышкынының токарьлар бригадири, Г. П. Богомяков — СЭКП Тюмень обкомунуң бирги секретары, Л. Н. Зайков — СЭКП ТК-ның секретары, Г. В. Колбин —Казахстанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, В. П. Никонов—СЭКП ТК-ның секретары, В. К. Месяц—СЭКП Москва обкомунуң бирги секретары, Н. В. Талызин—ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы, М. Г. Вагин — Горький областың Ковернинск районунда В. И .Ленин аттыг колхозтуң даргазы, А. А. Логунов—ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, Москваның М. В. Ломоносов аттыг Күрүне университединиң ректору, П. М. Телепнев — СЭКП Архангельск обкомунуң бирги секретары, Д. И. Патиашвили —Грузияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, Ю. П. Баталин — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүненiң тудуг комитединиң даргазы.

СЭКП ТК-ның Пленумунга 1987 чылдың июнь 26-да СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң «Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында» илеткелин чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Илеткел талазы-биле санал берген эштер: Ю. Ф. Соловьев—СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары, Б. И. Гостев —ССРЭ-ниң сан министри, Ю. И. Лобов — Удмурт АССР-де Д. Ф. Устинов аттыг «Ижмаш» бүдүрүлге каттыжыышкынында партком секретары, А. П. Филатов —СЭКП Новосибирск обкомунуң бирги секретары, Л. А. Воронин —ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрхандырылгазының даргазы, Б. М. Володин—СЭКП Ростов обкомунуң бирги секретары, К. Г. Вайно—Эстонияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары, А. Я. Колесников —Украин ССР-де «Краснодонуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынының даг ажылчыннарының «Молодогвардейская» комплекстиг бригадазының бригадири, А. А. Хомяков —СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары, Н. С. Конарев — ССРЭ-ниң орук харылзаа министри, Н. Н. Щербакова — Москваның Ф. Э. Дзержинский аттыг «Трехгорная мануфактура» хөвен-саазын комбинадының аргыкчызы, С. А. Шалаев — ВЦСПС-тиң даргазы, П. С. Федирко — СЭКП Красноярск крайкомунуң бирги секретары, А. Д. Лизичев —Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң Кол политиктиг эргелелиниң начальныгы, И. С. Белоусов—ССРЭ-ниң судно тудуушкун үлетпүрүнүң министри, М. И. Клепиков —Краснодар крайның Усть-Лабинск районунуң «Кубань» колхозунуң бригадири.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев түңнел сөс чугаалаан.

Чугаалажып көрген айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды Пленум хүлээп алган, ону парлалгага үндүрер.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң киирип келгени «Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузарының кол чүүлдерин» Пленум бадылаан.

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузунуң бүгү чонуң чугаалажып көргенин барымдаалап, чедир ажылдап кылынган төлевилелин Пленум чүүлдүг деп санаан болгаш ону ССРЭ-ниң Дээди Совединге чугаалажып көөрү-биле киирерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге даскан.

СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязын 1988 чылдың июнь 28-те Москва хоорайга Кремльдиң Съездилер ордузунга чыылдырар дугайында шиитпир Пленумга хүлээп алдынган.

СЭКП ТК-ның Пленумунга организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттан кежигүннери кылдыр эштер Н. Н. Слюньковту болгаш А. Н. Яковлевти Пленум шилчиткен.

СЭКП ТК-ның секретары эш В. П. Никоновту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге Пленум соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидаттан кежигүнү кылдыр ССРЭ-ниң камгалал министри эш Д. Т. Язовту Пленум шилчиткен болгаш ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат кылдыр соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттың хүлээлгезинден эш С. Л. Соколовту пенсияже ооң үнгени-биле холбаштыр Пленум хостаан.

Белорус ССР-ниң «Ильичиниң тураскаалы» колхоз-комбинаттың машина-биле сүт саалдазының оператору эш Л. Д. Брызганы болгаш Тюмень областың ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг «Сургутнефть» эргелелиниң нефть болгаш газ тывыжының талазы-биле оператору эш Н .А. Павлову СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидаттардан кежигүннери кылдыр Пленум шилчиткен.

Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары турган үезинде партияның республика организапиязын удуртур талазы-биле болдурган шыңгыы четпестери дээш эш Д .А. Кунаевти СЭКП ТК-ның составындан Пленум үндүргеш.

СЭКП ТК-ның Пленуму ажылын ооң-биле доозкан.

ЭКОНОМИКАНЫ ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫН ҮНДЕЗИНИ-БИЛЕ ЭДЕ ТУРГУЗАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ПАРТИЯНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

1. «Экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелин дыңнап чугаалажып, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң демделээри болза СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң социал-экономиктиг хөгжүлгезин дүргедедирипче, эде тургустунуушкунче углаңышкының үзегүлүш чокка боттандырып турары совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларыңа хаңы салдарны чедирип турар. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму ниитилелдиң демократтыдарының оруунга улуг үе-чада болган. Калбак хемчээлдиг чаартылгаларның чорудулгазын совет улус бүрүңү-биле деткээн болгаш аңаа улам-на идепкейлиг киржип турар.

Эде тургустунуушкунче углаңышкынны боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң политиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын Пленум чүүлдүг деп саиап, чонуң, социализм херээн быжыглаарының, социалистиг демократияны хаңыладырының эрге-ажыынга дүүштүр партийжи съездиниң стратеттиг шүтүмүн чайгылыш чокка уламчылаарын дагзып тур.

2. Эде тургустунуушкунуң ең-не харыысалгалыг үе-чадазынче —практиктиг ажыл-херектериниң үе-чадазынче партия болгаш чурт эгелеп киргеш бо үеде кол чүүл болза чаартылгаларның темпилерин бүгү тала-биле күштелдирери, яштыкы болгаш даштыкы политиканың бүгү угланыышкыннарын-га чүткүлдүг, тодаргай сорулгалыг организапкы болгаш идей-политиктиг ажылды калбартырыпче күжениишкинниң төвүн шилчидери болур деп, Пленум демделеп тур.

Эде тургустумуушкунну хаңыладырынга, ооң таарымчалыг түңнелдерин быжыглаарынга, дөгейленип таптапган болуушкуннардан дүргеп адырлар болгаш дүргедээшкиниң идеелдиг, дээштиг механизмин практикага ажыглаар арганы бээр бүгү чүүлдерин бурунгаарладырынга болгаш хөгжүдеринге партияның, партия организапиязының бүрүзүнүң, коммунист бүрүзүнүң бүгү ажылы чагыртқан турарын онза чугула ужур-дузалыг деп, Пленум саиап тур.

Совет ниитилелдиң демократчыдарынче угланыышкынны улам-на идепкейлиг болгаш чайгылыш чокка чорудары, ону эде тургустунуушкунга ажылчы чонуң калбак массаларын дорт киргиштиреринiң кол петелдези, чаартылга чорудулгазының эглиш чок болурунуң магадылалы кылдыр көөрү эргежок чугула деп, Пленум санап тур.

3. Эде тургустунуушкуунуң кол сорулгазы, социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедирииниң ең чугула негелдези болза экономиканы эргелеп башкарарының үндезини реформазы болуп турар деп, СЭКП Төп Комитединиң Пленуму санап тур. Совет кижилериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының бүгү талаларына революстуг салдарны чедирер, социализмге чаа шынарны бээр, ону хөгжүлдениң чаа чадазынче көдүрер сорулгалыг бүдүң чаа системаны тургузары бо талазы-биле бирги чергениң сорулгазы болуп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң илеткелинде айтыкан экономиканы эргелеп башкарарын үндезини-биле эде тургузарының кол угланыышкыннарын, ону чорударының сорулгаларын болгаш принциптерин Пленум чүүлдүг деп санап тур. Эргелеп башкарарының бүдүн системазынче шилчиништкин болза экономиканы боттуг дүргеп хөгжүдерин, аңаа чаа шапкын сайзыраашкыны болгаш шынарны бээрин, эртем-техниктиг депшилгениң чеднишкиннерин долу ажыглаарын дамчыштыр ниитилелдиң хереглелдерин хандырарын, бойдусту социалистиг ёзу-биле сарыылдыг ажыглаарын боттандырарын, бүгү деңнелдерге удуртулганың административтиг методтары колдаан чоруктан экономиктиг методтар колдаан турарынче шиитпирлиг шилчиштикинни, кижи факторун бүгү талалыг идепкейжидерин хандырар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң киирип келгени «Экономиканы эргелеп башкарын үндезини-биле эде тургузарының кол угланыышкыннарын» бадылаар.

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузунуң бүгү улустуң чугаалажып көргенин түңнелдерин барымдаалап чедир ажылдап кылган төлевилелин чүүлдүг деп санаар. Ону ССРЭ-ниң Дээди Совединге чугаалажып көөрү-биле киирерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

4. Эргелеп башкарылганы үндезини-биле эде тургузар чорук социалистиг экономиканы удуртурунга демократтыг централизмниң принцивин ажыглаарының дугайында айтырыгны чаа ёзу-биле тургузар, экономиканы эргелеп башкарарының төп органнарының ажыл-чорудулгазынга чаа негелделерин салыр дээрзин СЭКП ТК-ның Пленуму демделеп тур. Олар социал-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг хөгжүлдете ниити-күрүне стратегиязын боттандырарын, экономиканың долу болгаш идегелдиг балансылаттынгаш болурун, тускайлаң бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарның база күш-ажылчы коллективтериниң бот-эргелелиниң байдалында ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорударынга эргежок чугула түүлдерни тургузарын хандырар болгаш аңаа үндезилээш ниитилел хереглелдерни боттандырарын чедип алыр үлээлгелиг.

Эргелеп башкарылганың төп, республика болгаш чер-чер органнарының ажыл-чорудулгазынга, планнаашкының системазынга хамаарышкан база үндезин сан-хөө-чээли реформазын, эртек доктаадың тургузарының реформазын боттандырарын болгаш материал-техниктиг хандырылганы эде тургузарын көрген доктаалдар төлевилелдерин база өске-даа нормативтиг актыларны Пленум колдуунда чүүлдүг деп көргеш, оларны ТК-ның Пленумунга чугаалажып көргенин барымдаалап хүлээп алырын СЭКП ТК-ның Политбюрозунига болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзып тур.

5. СЭКП ТК-ның Пленуму эде тургустумуушкунуңуң бүгү угланыышкыннарынга партийжи салдарны күштелдирерин, ниитилел чорудулгаларын бедик мергежилдиг удуртурун, партийжи ажылды чаа ёзу-биле чогаадыкчы көөрүнүң аргаларын ажылдап кылырын хандырары амгы үеде эң-не чугула деп онзалап демделеп тур. Экономиканы эргелеп башкарарының чаа системазынче шилчидер талазы-биле ажылды чорударда эргелеп башкарарының чаа-даа, эрги-даа методтары ажыглаттынып турар шилчиляге үезинде улус ажыл-агыйының чогумчалыг ажылдаарын хандырарынче онза кичээнгей салыры негеттинип турар.

Партия организапиялары боттандырып чорудуп турар чаартылгаларның мурнуку одуруунга чоруур ужурлуг. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партия крайкомнары, обкомнары, хооркомнары болгаш райкомнары ажылдың стилин сайзырангайжыдарынче, партия эге организапияларынга, күш-ажылчы коллективтерге болгаш хөй-ниити организапияларынга даянып алгаш, удуртулганың политиктиг методтарын быжыглаарынче угланыышкынны чайгылыш чокка боттандырып чорудар, ажыл-херектиг байдалын шыны-биле, принципиалдыг үнелеп көөр, кадрларны чаа ёзу-биле ажылдаарынга өөредир ужурлуг. Төп эковомиктиг органнарның, министерстволарның болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарның партия организапияларының ажылынга харыысалгалыг болгаш принципиалдыг болур чорукту күштелдиреринiң талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Партияның XXVII съездизиниң ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң болгаш бо Пленумунуң шиитпирлерни боттандырар дээш партия организапияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжидер сорулга-биле коммунистерниң хуралдарын болгаш партия комитеттеринiң пленумнарын эде тургустунуушкунну удуртуп турарының талазы-биле соңгудалыг органнарның отчеттарын дыңнаар кылдыр бо чылдың төнчүзүнде эртиреры эргежок чугула деп саиаар.

• • •

Экономиканы эргелеп башкарын, бүгү ажыл-агый механизмин эде тургузары амгы үеде дүргедээшкиниң бүгү стратегиязының чеднишкиниг болурун хандырар төп сорулга болуруи СЭКП Төп Комитединиң Пленуму онзалап демделеп тур. Ону боттандырары — бүгү партияның, бүгү улустуң ең чугула херээ, чурттуң бүгү амыдыралын чаартырының талазы-биле ажылдың тудуш кезээ. Октябриның херээнiң дорт уламчылаары боон турар.

СЭКП-НИҢ XIX БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

СЭКП Төп Комитединиң Пленумунуң доктаадыры болза:

1. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XIX Бүгү-эвилел конференциязын 1988 чылдың июнь 28-те Москвага Кремльдиң Съездилер ордузунга чыылдырар.

2. Конференцияның хүн айтырыының дараазында чурумун бадылаар:

1). СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлериниң боттанымышкынының чоруп турарының, он пиири беш чылдың бирги чартының кол түңнелдериниң болгаш эде тургустумуушкун чорудулгазын хаңыладыр талазы-биле партия организапияларының сорулгаларының дугайы.

2). Партия болгаш ниитилел амыдыралын улам ыңай демократчыдар талазы-биле темчелер дугайы.

3. СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязынга делегаттарны эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партияның край, область комитеттериниң пленумнарынга хаарлыг (чажыт) бадыллашкын-биле соңгуурун көрбүшээн, телээлелгениң нормазын 3780 партия кежигүнүнден бир делегат кылдыр доктаадыр. Украинаның, Белоруссияның, Узбекистанның болгаш Казахстанның компартияларындан делегаттарны соңгуурун партияның область комитеттериниң пленумнарынга чорудар.

СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязынга Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң, иштики болгаш кызыгаар шериглериниң кезектериниң парторганизапияларындан делегаттарны база-ла компартияларның ТК-ларының, партия крайкомнарының болгаш обкомнарының пленумнарынга еске делегаттар-биле катай соңгуур.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң кызыгаар даштында турар кезектериниң партия организапияларының коммунистери СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязынга делегаттарны хамаарышкан шериг каттыжыышкыннарының конференцияларынга соңгуур.

Делегаттарның соңгулдазын 1988 чылдың апрель-май айларында чорудар.

СЭКП-ниң Бүгү-эвилел конференциязынга белеткелди идей-политиктиг болгаш организастыг бедик деңнелге, партия хүрээлеңни улам сырый каттыштырарының, партия биле чонуң чаңгыс эвин быжыглаарының чүртта боон турар революстуг ниитилел чаартылгаларының чорудулгазын улам хаңыладырының демдээнин адаа-биле эртиреринче партия организапияларын СЭКП Төп Комитеди кыйгырып тур.

«ШЫННЫҢ» көрүнчүүнде:

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ АЖЫЛДАП КИРГЕН СООНДА

ӨЗҮЛДЕЛИГ АПАРГАН

Аныяк-хөндергейниң Улуг-Каҥтa чайлагда оттырган кижи хөлбенейин чидар. Дөргүн сүт-бараан фермазының чайлаа ол. Шээр болган бода малдың чайгы семиртилгезинге кедергей таарымчалыг орай. Шыргай аргалар-биле долган, чечек-чимис саглаҥайып чидар. Саргыяк ышкаш катташкак каҥттарында шээр малдың изит оъдуу чежедаа малга барык күр чыгыы чайлаар. «Аныякта — Хөндергейге ажай тепкен эзир-ле мен» деп ук чер улузуңуң ырлажыры, моңу көргеш сактып кээр сен.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазы чүгле районда эвес, республикада хоочун коллективтиринг бирээзи. Бүдүрүлге көргүзүглери-биле атаандар четкен ук коллективте ажыл-ижин сураглыг кижилер бар. Чижээ, коммунист Дүктүг Дөнея-ооловна Ондар дугайында кым дыңнаваанныл? Аныяктарның дагдынмыкчызы саанчы ам-даа мурнакчыларның одуруунда. СЭКП райкомуның кежигүнү Шет Узуп-Сарыговни Куулар баштайгы эр саанчыларның бирээзи. Ол маңаа 22 чыл бурунгаар келген.

Алдын-кыс Саваа-Байыровна Монгуш. Ол баштай маңаа саанчылап келген. Комсомолчу-аныяктарның бо коллективи хөй чылдар иштинде удуртуп келген. Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Туң орденнерин эдилекчизи, РСФСР-ниң алдарлыг малчыны. Саанчыларның республикага социалистиг чарыжынга шылгаран, чемпионуңуң кожаазын каш удаа кедип чораан мурнакчының алдар-хөмүзүн саназырга мындыг-дыр. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгудуп чораан, ам Тыва АССР-ниң дээди органының төлээзи Алдын-кыс Саваа-Байыровна мурнакчы ферманы удуртпушаан, саанчылап база турар. Аныяктарга боттарының арга-дүржүлгезин харам чокка дамчыдып чоруур күш-ажылчы көргүзүглери кезээде бедик мурнакчыларның аттарын ам-даа адап болур.

Дөргүн сүт-бараан фермазы Аныяк-Хөндергейниң Улуг-Каҥтa чайлаанга көжүп чеде берген. Келгенинге каш хонуунда инектиң сүдү биче кадз кудулаар. Дүржүлгезы улуг коллектив кежигүнүнерн чидиргин эвээжедиринин хемчегерин баш удур алган. Чарбз болгаш өске-даа немелде чемнер-биле хандыртынган. Тайганың кижи үнүп чыдар чечекчимизинге инек өөреп бээр, сүт саалдазының көргүзүү дораан бедип эгелээр. Боттарында бижиглээн 25 баш инектен хүн бүрүде 135-155 килограмм сүттү саап турарларның саны база немежип орар. Алдынкыс Монгуш, Долума Монгуш, Дүктүг Ондар, Елизавета Сат болгаш өскелер-даа ол көргүзүглериниң ээлери.

Комсомолчу - аныяктарның Дөргүн сүт-бараан фермазы эрткен чылдан бээр коллектив керээзи-биле ажылдап киргеш. Бүдүрүлгениң экономиказы быжыглаарының кол бызазы болур ук арганы кирерде, экономиктиг өөредилгеге белеткелди эртken. Бар арганарны саап, олче дидим киргеш.

Ам байдал кандыгыл? Маңаа чамдык көргүзүглерни денеп көрээлинер.

Коллектив эрткен беш чылдың бир чылында-ла инекке ойлаштыр 1893 килограмм сүттү сагган. А коллективтиг керээ ёзугаар ажылдаан чылының түңнелинде бир инектенге 2060 килограмм сүттү сагган. Инектиң сүткүрү уксазымдан улуг хамаарылгалыг. Дөргүн фермазының инектериниң уксазы өскелерге чок. Көргүзүглер канчап улгады бергенил деп айтырыг тургустувар. Чемгерлгенил, ажаалазыны күштелдиргеи бе? Фермаиың чемгерилге рационну мурнакчы чылдар-биле дөмей эртken. Ажаалда черле эки тургаиы билдингир. Бир эвес ажылзгый сүт саалдазын көвүдеидп алыр дээш хөй немелде чарыгдалдар кылган болза, бот-үне улгадыр. Ферма эрткен беш чылдарда бир центнер сүт бүдүрелиигe 42 рубль 55 көпеек чарыгдаан болза, эрткен чылын ону бир рубль 23 көпеекке чиигеткеи. Бир центнер сүттү саап алырынга үнген кижи-шагы 12,1 тургаи болза, эрткен чылын 2,1 кижи-шакка эвээжээн.

Чарыгдалдар биезги хевээр, а көргүзүглер бедик. Ону канчаар тайылбырлаарыл? Бир дугаарында отчёт-учёттуң шиңгыратканында. Мында чек системалыг контроль улуг рольдуг болганы чугаажок. Бот-орулга-чарылга учёт чокка болдунмас. Мооң мурнунда саанчы бүргүзүнге мал чемнн хуваалда чокка берип турган. Ам мындыг эвес. Шупту чүвенн эргелекчи бижип, түңнеп турар. Фермага чарыгдаан материалдар база түңнүг. Экономиктиг учёттуң күштелдиргенинден ажылдың шынары экижээн. А шынар бедээреде бүдүрүлге көргүзүглери база өзер. Ук үш негелдеиы эки доңнаштырганындан харысалга улгаган. Бүдүрүлге көргүзүглерня чүдеп, кайыын чедип келгеия илдеп шыкажыл.

Бригада керээзиниң ажыктыг талаларыла хөй. Ферма беш чылдарда 525 тонна сүттү күүгнеге сатнан болза, эрткен чылда ук көргүзүг 571 тонна четкеи. Арыг орулга 46 муң рубль тургаи болза, эрткен чылын дөргүнчүлер 179 муң рубль орулганы ажыл-агыйга киирген. Кедергей улуг ылгал бригада керээзинче киргеининг баштайгы чылында-ла кестүп келген-дир. Оон ыцай сүттүң бот-үнезин чиигедип алырының хемчегерни база алдынган. Май айда бир центнер сүттү бүдүрүп алырынга 35 рубль 60 көпеекти чарыгдаарын сан-хее бүдүрүлге планында көргеи. А херек кырында чарыгдааны 21 рубль 31 көпеек. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнинің ийи-гн чылы кедергей таарымчалыг чоруп орарын ук сан-чурагайлар херечилеп турар. А эрткен чылдың ук айында ол көргүзүг 45 рубль тургаи.

Дөргүн сүт-бараан фермазының беш айларда чедиишкиннери мурнуку чылдарга деңнээрге черле экижээн. Олар бо айларда күрүнеге 207 муң рубляе сүт сатнан. Оон алган арыг орулга 42 муң. Бригада керээзи-биле ажылдап киреринің мурнунда бүдүи чылда ол хире арыг орулга турган болгай. Инектиң сүткүр үезин чайгы айлар. Чарыгдал база мынан эвээжээр. Ынчангаш түңнелдер эки болурунуң магадылалы бүрүи бар.

— Фермаиар бригада керээзиниче шилчээн-дир. Бүдүрүлге көргүзүглери бедээн. Саанчыларның материалдыг сонуургалынга ук арга кайдыг салдаи чедиргеиил? — деп, ВЛКСМ обкомуның кежигүнү, аныяк коммунист, саанчы Мөңгүн-оол Монгуштаи сонуургаан бис.

— Кым түү хире ажылдаарын, ол хирени алыр. Мооң мурнунда чылдарда саанчы кижиниң айда ажылдаи алыры 175 рубль турган. Коллектив керээзиниче киргеи соолуңде он рубль немежи бергеи. Ынчаарга хөй сүттү бүдүргеи саанчының алыры хөй. Чамдык саанчыларның айда ажылдаи алган акшазы үш түс ажып турар. Ылаигыя эрткеи беш айларда бир саанчының ажылдаи алган орулгазы инштиэи-биле 1194 рубль болган. Бо саннар саанчыларның материалдыг байдалы өскелиң хереченлеп турар ышкажыл — деп, ол хамчылады.

Мында шынар дээш контрольду шыңгыраткан. Эрткен чылын күрүнеге дужаган сүттүң 85 хуузу бирги сорттуу. Бирги сортка саттынган сүттүң 3,9 хуузунуң өртээн, шалың фондузундаи дашкаар, саанчыларга немелде төлевир кылдыр бээр. Оо ышкаш дорт чарыгдалдарны камнап алганы дээш база шаннал төлевирин тургускан.

Бижин турар чүүлүвүске хөй-ле сан-чурагайларны киирдивис. Комсомолчу-аныяктарның Дөргүн сүт-бараан фермазының сүт-бараан көргүзүглери бедик. Ону канчаар тайылбырлаарыл? Бир дугаарында отчёт-учёттуң шыңгыратканында. Мында чек системалыг контроль улуг рольдуг болганы чугаажок. Бот-орулга-чарылга учёт чокка болдунмас. Мооң мурнунда саанчы бүргүзүнге мал чемнн хуваалда чокка берип турган. Ам мындыг эвес. Шупту чүвенн эргелекчи бижип, түңнеп турар. Фермага чарыгдаан материалдар база түңнүг. Экономиктиг учёттуң күштелдиргенинден ажылдың шынары экижээн. А шынар бедээреде бүдүрүлге көргүзүглери база өзер. Ук үш негелдеиы эки доңнаштырганындан харысалга улгаган. Бүдүрүлге көргүзүглерня чүдеп, кайыын чедип келгеия илдеп шыкажыл.

Бригада керээзиниң ажыктыг талаларыла хөй. Ферма беш чылдарда 525 тонна сүттү күүгнеге сатнан болза, эрткен чылда ук көргүзүг 571 тонна четкеи. Арыг орулга 46 муң рубль тургаи болза, эрткен чылын дөргүнчүлер 179 муң рубль орулганы ажыл-агыйга киирген. Кедергей улуг ылгал бригада керээзиниче киргеининг баштайгы чылында-ла кестүп келген-дир. Оон ыцай сүттүң бот-үнезин чиигедип алырының хемчегерни база алдынган. Май айда бир центнер сүттү бүдүрүп алырынга 35 рубль 60 көпеекти чарыгдаарын сан-хее бүдүрүлге планында көргеи. А херек кырында чарыгдааны 21 рубль 31 көпеек. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнинің ийи-гн чылы кедергей таарымчалыг чоруп орарын ук сан-чурагайлар херечилеп турар. А эрткен чылдың ук айында ол көргүзүг 45 рубль тургаи.

Дөргүн сүт-бараан фермазының беш айларда чедиишкиннери мурнуку чылдарга деңнээрге черле экижээн. Олар бо айларда күрүнеге 207 муң рубляе сүт сатнан. Оон алган арыг орулга 42 муң. Бригада керээзи-биле ажылдап киреринің мурнунда бүдүи чылда ол хире арыг орулга турган болгай. Инектиң сүткүр үезин чайгы айлар. Чарыгдал база мынан эвээжээр. Ынчангаш түңнелдер эки болурунуң магадылалы бүрүи бар.

— Фермаиар бригада керээзиниче шилчээн-дир. Бүдүрүлге көргүзүглери бедээн. Саанчыларның материалдыг сонуургалынга ук арга кайдыг салдаи чедиргеиил? — деп, ВЛКСМ обкомуның кежигүнү, аныяк коммунист, саанчы Мөңгүн-оол Монгуштаи сонуургаан бис.

— Кым түү хире ажылдаарын, ол хирени алыр. Мооң мурнунда чылдарда саанчы кижиниң айда ажылдаи алыры 175 рубль турган. Коллектив керээзиниче киргеи соолуңде он рубль немежи бергеи. Ынчаарга хөй сүттү бүдүргеи саанчының алыры хөй. Чамдык саанчыларның айда ажылдаи алган акшазы үш түс ажып турар. Ылаигыя эрткеи беш айларда бир саанчының ажылдаи алган орулгазы инштиэи-биле 1194 рубль болган. Бо саннар саанчыларның материалдыг байдалы өскелиң хереченлеп турар ышкажыл — деп, ол хамчылады.

Мында шынар дээш контрольду шыңгыраткан. Эрткен чылын күрүнеге дужаган сүттүң 85 хуузу бирги сорттуу. Бирги сортка саттынган сүттүң 3,9 хуузунуң өртээн, шалың фондузундаи дашкаар, саанчыларга немелде төлевир кылдыр бээр. Оо ышкаш дорт чарыгдалдарны камнап алганы дээш база шаннал төлевирин тургускан.

Бижин турар чүүлүвүске хөй-ле сан-чурагайларны киирдивис. Комсомолчу-аныяктарның Дөргүн сүт-бараан фермазының сүт-бараан көргүзүглери бедик. Ону канчаар тайылбырлаарыл? Бир дугаарында отчёт-учёттуң шыңгыратканында. Мында чек системалыг контроль улуг рольдуг болганы чугаажок. Бот-орулга-чарылга учёт чокка болдунмас. Мооң мурнунда саанчы бүргүзүнге мал чемнн хуваалда чокка берип турган. Ам мындыг эвес. Шупту чүвенн эргелекчи бижип, түңнеп турар. Фермага чарыгдаан материалдар база түңнүг. Экономиктиг учёттуң күштелдиргенинден ажылдың шынары экижээн. А шынар бедээреде бүдүрүлге көргүзүглери база өзер. Ук үш негелдеиы эки доңнаштырганындан харысалга улгаган. Бүдүрүлге көргүзүглерня чүдеп, кайыын чедип келгеия илдеп шыкажыл.

Бригада керээзиниң ажыктыг талаларыла хөй. Ферма беш чылдарда 525 тонна сүттү күүгнеге сатнан болза, эрткен чылда ук көргүзүг 571 тонна четкеи. Арыг орулга 46 муң рубль тургаи болза, эрткен чылын дөргүнчүлер 179 муң рубль орулганы ажыл-агыйга киирген. Кедергей улуг ылгал бригада керээзиниче киргеининг баштайгы чылында-ла кестүп келген-дир. Оон ыцай сүттүң бот-үнезин чиигедип алырының хемчегерни база алдынган. Май айда бир центнер сүттү бүдүрүп алырынга 35 рубль 60 көпеекти чарыгдаарын сан-хее бүдүрүлге планында көргеи. А херек кырында чарыгдааны 21 рубль 31 көпеек. Чаа арга-биле ажылдап эгелээнинің ийи-гн чылы кедергей таарымчалыг чоруп орарын ук сан-чурагайлар херечилеп турар. А эрткен чылдың ук айында ол көргүзүг 45 рубль тургаи.

Дөргүн сүт-бараан фермазының беш айларда чедиишкиннери мурнуку чылдарга деңнээрге черле экижээн. Олар бо айларда күрүнеге 207 муң рубляе сүт сатнан. Оон алган арыг орулга 42 муң. Бригада керээзи-биле ажылдап киреринің мурнунда бүдүи чылда ол хире арыг орулга турган болгай. Инектиң сүткүр үезин чайгы айлар. Чарыгдал база мынан эвээжээр. Ынчангаш түңнелдер эки болурунуң магадылалы бүрүи бар.

— Фермаиар бригада керээзиниче шилчээн-дир. Бүдүрүлге көргүзүглери бедээн. Саанчыларның материалдыг сонуургалынга ук арга кайдыг салдаи чедиргеиил? — деп, ВЛКСМ обкомуның кежигүнү, аныяк коммунист, саанчы Мөңгүн-оол Монгуштаи сонуургаан бис.

— Кым түү хире ажылдаарын, ол хирени алыр. Мооң мурнунда чылдарда саанчы кижиниң айда ажылдаи алыры 175 рубль турган. Коллектив керээзиниче киргеи соолуңде он рубль немежи бергеи. Ынчаарга хөй сүттү бүдүргеи саанчының алыры хөй. Чамдык саанчыларның айда ажылдаи алган акшазы үш түс ажып турар. Ылаигыя эрткеи беш айларда бир саанчының ажылдаи алган орулгазы инштиэи-биле 1194 рубль болган. Бо саннар саанчыларның материалдыг байдалы өскелиң хереченлеп турар ышкажыл — деп, ол хамчылады.

Мында шынар дээш контрольду шыңгыраткан. Эрткен чылын күрүнеге дужаган сүттүң 85 хуузу бирги сорттуу. Бирги сортка саттынган сүттүң 3,9 хуузунуң өртээн, шалың фондузундаи дашкаар, саанчыларга немелде төлевир кылдыр бээр. Оо ышкаш дорт чарыгдалдарны камнап алганы дээш база шаннал төлевирин тургускан.

Бижин турар чүүлүвүске хөй-ле сан-чурагайларны киирдивис. Комсомолчу-аныяктар-

ХҮННҮҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫ

О.А. САТТЫҢ күш-ажылындаа, хөй-ниити даалгаларында харысалгалыг. Ольга Артыаевна партбюро секретары, оон албан-хүлээлгези тарып бооза дыкчы-техник.

Ол ажылда 1974 чылдан бээр быжыглаттынган. Мурнунда, тодаргайларга, 1972 чылда Иркутскиниң бир чыл хуусаалыг ветеринария курстарын доозкаш, бригадирлеп, уксажыдылга черинге база ажылдап турган, ол үелер — күш-ажылының баштайгы базыныары. Ажылга дүржүлгазы, дадыгышкынны Дөргүн сүт-бараан фермазынга эртken. Чөөн-Хемчик районда көдээ ажыл-агыйның хоочун бүдүрүлгезинге ол-ла хевээр ижиге берген.

Эде тургустуушукунуң бөгүнгү хүннеря планныг онаалдаар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүсеттинипдя турар болза, чиик эвес болуп турарын ол бпске чугаалады. **Фермада партия эге организациязы бирги эвлчегге коммунистериниң харысалгазын бедидеринче кичээнгейин үдээп турар.** Парторгаиизациянын хуралдары ай саныида эртип турар. Мурнунда чылдарда партхуралдарның хүн айтырыглары бүдүрүлге хуралдарындаи ылгашпайн баар чоруктар тургулаан. Оон уламындаи ажыктыг эвес, чалгаараачыг кылдыр эрткилээр.

Организациянын ажылынын ут-шин өскерлип орар. Эрткен айда фермада ажылдап турарларның ургуларының кижизидилгезинин болгаш өөредилгезинин дугайында айтырыгны партия хуралынга чугаалашкан. Өөредилге чылы дооступ турда, олче коммунистерниң кичээнгейин углаары эң эртнг болган. Чүге дээрге кижизидилгениң, өөредилгениң байдалын түңнеп, бо талазы-биле кандыг ажылдарны чорударын дутуруштаи, оны контрольга алган.

Хостуг үеде кандыг хемчегерни ап чорудуп турарын сонуургап таныштывыс. Фермада колдуунда комсомолчулар болгаш аныяктар ажылдап турар болганда, күш-культура болгаш спорт-массалыг хемчегерни хөйу-биле кылыры көрдүнген. Саанчыларның чурттаи орар бажыцнарынче киирерге бир дугаарында каранкка спорт хептери кестүр. Күш-культура болгаш спорткз киржип турар оолдар, кыстар хөй болду.

Хостуг үени ажыктыг эртиреринге чайлагның таарымчалыг талалары хөй чорду. Фермаиың турар черни долгандыр янзы-бүрү каттар бүргей үнген. Кайнаар-даа базарга, кат-ла кат, оон сылтары янжнин дорт кылаштатпас, бо-ла дуй үнүп келген турар. Ол бижа бээрге, ог-бүле бүрүзү чыыл, кышка белеткеп алыры күзенчиг.

Коммунистериниң отчёттарын дыцнап, характеристикаларын бадылаан турар апарган. Хоочун саанчы Шет Куулариың характеристиказын партия хуралынга бадылаан. Ажылынга кызымаан демдеглевишаап, коммунистер характеристиказын бадыладып турар эжинге моон соңгаар ам-даа чогаадыкчы, тывынгыр ёзу-биле ажылдаарын сүмелээп.

Чаа ёзу-биле ажылдап турар үеде бөгүнгү эде тургустумуушкунда партия эге организациязы аныяк коммунистер-биле ажылды күштелдирип турар. Оларның бирээзинге — Мөңгүн-оол Моигушка комсомолчуларның болгаш аныяктарның ортузунга ажылдаар партийжи даалгаларны бергеи. Аныяк оолду комсомол эге организациязының секретарынга соңгуп алган. Ол 1982 чылда ортумак школа доозкаи. 1986 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Сээр бир инекке онаштыр чылда 2200 литр сүттү саап ап турар. Бот-тывынгыр ураи чүүлдүң идепкейлиг киржикчизи. Ураи талантызыи көрүкчүлерге бараалгазыи, Кызылга, Москваға чораан. Партийжи даалгаларны чаа ёзу-биле күүседир, эде тургустунар дээш идепкейлиг ажылдап турарының чижектерин ам-даа чугаалап болур.

Кызыл-Булуунда көскү агитация. Ол мында солуи, ажыктыг. Ниитизи-биле алырга, бүдүрүлгеде коллективтиг керээзиниң, хөй-ниити амыдыралының, чаңгыя социалистиг чарыштың бүгү талаларында чыыттынган. Делгелгеде номнар, дептерлер кодуунда мал ажылын чорударының технологиязының дугайында. Чамдык чүүлдер, оларны ажылдап кылырына көдээ ажыл-агыйның эртемденнери, тускай эртеминглерн киришкен-даа болза, чогумчалыг эвес, эде көрзе эки ышкаш, ынчангаш оон чамдык талаларын-биле маргышкысаар ийик бис. Бирээде, саанчыларның, инек кадарчыларының күш-ажылга киржиглезиниң коэффициентизин санап турарында дадагалзанчыг черлер бар. Хөй-ниити ажылдарынга кижилерниң идепкейин бедидеринің ам-даа өске арганарын тып, оларны ажыглазары күзенчиг.

АНАА ОРАР БОЛЗА...

Фермада зооветеринарлыг ажылдың дугайында каш сес. Мал ажылының технологиязын мында сагып турарындаи мыйыстыг бода малдың аргыларынга удур хемчегер эдээп боттуг болуп турар. Элээп каш чыл бурунгаар брущеллез аргы бо-ла көстүп бээр турган. Ынчангаш фермаиың улуг назылыг ийи-чаңгыс кижилери ол аргыдаи аргын база турган. Ол дээрге кончуг таарымча чок байдал. Оон бөгүнде

мында уштунган.

Мал эмчизи Р. Ч. Чачыр-ооллуң чугаалаи турары-биле алырга, ханы аргыг инектер чок. Чылда ийи катап ук аргытта удур хемчегерни чорудуп турар. Оны чорударының системазын тургускан. Аиза районнуң мал эмчилери, инек кадарчылары идепкейлии-биле киржип турар. Хынап көөру-биле инектиң ханын алыры берге ажыл. Сээр инектер шуут кезеп калган болгаш эмчилердеи, тудуп шаларын ажыглаттынган.

Мал эмчизи Р. Ч. Чачыр-ооллуң чугаалаи турары-биле алырга, ханы аргыг инектер чок. Чылда ийи катап ук аргытта удур хемчегерни чорудуп турар. Оны чорударының системазын тургускан. Аиза районнуң мал эмчилери, инек кадарчылары идепкейлии-биле киржип турар. Хынап көөру-биле инектиң ханын алыры берге ажыл. Сээр инектер шуут кезеп калган болгаш эмчилердеи, тудуп шаларын ажыглаттынган.

ОЛАРНЫҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Дөргүн сүт-бараан коллективиниң ажыл-ижинге районнуң-даа, совхозтуңдаа удуртукчуларыи, тускай эртемниглери киржип, боттарының практиктиг дузазын чедирип турар. Ол чорук мында чаңчыл болу берген.

Чүгле зоотехниктер, мал эмчилери эвес, кижи эмчилери, садыг ажылдакчылары база бээр кээп турар. Ферма чайлагже көжүп үнери билек, маңаа бир дугаарында медицина болгаш садыг ажылдакчылары келген. **Эмчи дузазын чедирери база садыг хандырылгазы бо чылын мурнунда чылдарга деңнээрге элээп таарымчалыг болу берген.** Чүге дээрге дөргүнчүлериниң чайлаанда эмнелге болгаш садыг албан черлеринге тускай бажыңнарны тутказ, аңаа ажылдаар ажылдакчыларга хүлээдип берген. Медицина болгаш садыг ажылдакчылары тус-тус аайы-биле маңаа ээлчежип ажылдаарын тургузуп кылган. Ол арга чайлагда ажылдап турарларга мурнуку үелерде турганындаи элээп таарымчалыг болур. Чүгле чаңгыс фельдшер эвес, районнуң кижи эмнелгезининң ацгыаңгы ажыларыга удур эмчилерн маңаа кээп ажылдап, фермаиың болгаш чоон-кавынның ажыл-ишчилерин медицина хайгаараалынга алыр.

Ол чорук төптен ыракта ажылдап турар кодээ ажылагыйның бүгү ишчилеринге эптиг болуп турары илдеп. Район болгаш совхоз төвү кирип, эмчиге шинчидип, хөй үешакты орукка болгаш эмнелге черлериниң ээлчээзинге эртиирер байдалдан дөргүнчүлер болгаш оон чбогүнда чайлагларның малчыныары бо чылын чайлазы ол. Бо дээрге кодээниң чайлагларда ажылишчилеринге утказтыр чорутуңган чаа чүүл болуп турар.

Район баштаар черинин даргазы П. Х. Монгушка бистер Дөргүн сүт-бараан фермазының чайлаанга ужуражы бергеи. Ол мында солуи, ажыктыг. Ниитизи-биле алырга, бүдүрүлгеде коллективтиг керээзиниң, хөй-ниити амыдыралының, чаңгыя социалистиг чарыштың бүгү талаларында чыыттынган. Делгелгеде номнар, дептерлер кодуунда мал ажылын чорударының технологиязының дугайында. Чамдык чүүлдер, оларны ажылдап кылырына көдээ ажыл-агыйның эртемденнери, тускай эртеминглерн киришкен-даа болза, чогумчалыг эвес, эде көрзе эки ышкаш, ынчангаш оон чамдык талаларын-биле маргышкысаар ийик бис. Бирээде, саанчыларның, инек кадарчыларының күш-ажылга киржиглезиниң коэффициентизин санап турарында дадагалзанчыг черлер бар. Хөй-ниити ажылдарынга кижилерниң идепкейин бедидеринің ам-даа өске арганарын тып, оларны ажыглазары күзенчиг.

ИЙИГИ ЧЕРГЕНИИ ЭВЕС

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерде, материалдыг баазаны тургузары-биле кызыгаарланыр болза, оон түңнел үнмес. Комплекстиг хемчегерни алыры негеттинер. Чүгле ажылдарынга эвес, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары негеттинер. Фермаиың чайлаанда кызыл-булуңну мандаан туткан. Саанчыларның түңнелдерин көргускен булуң, ном солыр деңгиидеп өске түве кирбес, тар өрээл. Чогум хат-когурумнуг чер болза, довурак-доозундаи камгаланыр арга чок. Кино, концерт көөр «иогаан театры» станциияның мырыңай чанында. Оон даваш-шимээнин ажаок. Ону ажылдадып алгаш, аңаа кино көөрүнүң аргазы чок. Саидайларны одуруг айлы-биле бедик, чавыстыг кылдыр кылбазаи. Фермаиың дыштанылга булуңуи мал кирбес кылдыр кажаалаан. Ында теннис столуи салган. Волейбол ойнаар шөл аңгы.

Чырык станциязын дыштанылга шөлүидеи шала мрэдып, кызыл-булуңну алгыдыр, шиираглыг кылырының хемчегерни дарый алыр. Ол дутаймида саанчылар, инекчилериниң негелдези улуг чорду. Фермаиың эргелекчизи чаа кызыл-булуң тударын чугаалап турар. Ынчалаа-даа тодаргай план, хуусаа чок. Чогум ыштанылганы чеп организастаарының ажылдары хынаар дээш кижилерден дезер, туттурбас. Ажылды берге дээш аиаа орар болза, чалгаа чорукка туттуруп болур. Оон хоразы улуг. Чедир кылбаан ажыл дээрге малдың аарыын калбартыры, кижилериниң, ыланғыя малчыныарының урутларыига кадыынга берге байдалдарны таварыштырары.

Мал ажылында ветеринария хандырылгазын арыг-тас дээр арга чок болуп турарын база көрдүвүс. Шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар мында бар. Бирээде, бызаа бажын камгалап алыры үениң негелдезинге чедир тургуспаан. Малдың чаш төлүүнүң бажы ай саныидаа-ла хорап турар. Чүгле июнь айда безии чеди бызаа өлген. Мыйыстыг бода малдың чацгыс-даа бажы хорааргa, оон каражазы улут. Оиу чүүүн-биле-даа дүглаар арга кайыын турар. Ынчангаш олче кичээнгейни салыры чүтүла болуп турар.

ЧУРУКТА: фермаиың мурнакчы саанчыларының бирээзи Долума Монгуш.

УТПАСПАЙЛАР ОРАНЫ

Улуг-Каҥт чайлагны бойдустуң ховар хайыразы диже чазыг чок боор. Тайгазында аң-мең чоргаар өзүп, суунда билек ышкаш кадыргылар чакпа чайып эштип чоруур. Бедик черлерде пөш. ишкээрледир дыт, хадын, чодураа колдазы үнген. Аргазыиче кире бээрге, ай, бес дээш янзы-бүрү өңнүг чечектер айыран-каас. Ферма турлаанын чоогунда шеңне чечектери саглаижы берген олургулаар. «Хүнчүгеш» деп уруглар ясли-садыгиниң херимиинің иштинде иезабудкалар (оларны бис утпаспайлар деп адап алыылыңар) чыңгыр ногаан өңү-биле чиге көрүп турганызыг-даа.

Фермада 25 өреге бар. Чамдык бичежек сууглариың чурттакчылары оон чүгле хөй болгулаар ышкажык. Малчыныар уруглары мында ажаалтежээн турар. Оон эргелекчизинге Зоя Чымчаковна Монгуш үр ажылдаан. Кышкы үеде малчыныарның уруглары суурда ясли-садикке турар. Олар чайлаглап чоруптарга, уруглар кады көжүптерлер. Кижизидикчи башкылар Светлана Артына, Галина Монгуш ажылының аайы-биле маңаа чайлап чаңчыга бергеиинер. Ясли-садикте 26 уруг ийи бөлүкте үстүүген. Аъш-чемин совхоз багай эвес хандырганы эргелекчи чутаалады. Терапевт эмчи үргүлчү мында турар болганда, уруглары доктаамал хайгааралда алган. Төптеи ырак-узак черде турар-даа болза, мында уруглариың хайгаарал багай эвес. Удуур, ойнаар өрээлдери, оруи-дөжээ арыг-силиг. Хайыракаи суурда ясли-садиктеи дора эвес байдалды маңаа тургузар дээш ажылдакчылар кызыл турары мактанчыг чорду.

Кажа-даа чоруурга ясли-садиктер аттарыи «Хүнчүгеш» дээи болур. Хайыракаида бага мичаар адаан. Оон салбыры болургa ол адын арттырган хире. Маңаа хамаарыштыр боттарывыс бодалдыг бис. Эң бичe хемчээлдиг таиа ышкаш, төп-төгерик, дээр өңнүг көк чечектерни көөрге, ажызы чаа үнүп олурар чаштарга дыка демей. Улуг-Каҥттың аяңнарының үнген чечээ-ле ол. Сеткилдерии сергедип көөр, наймралды, инакшылды оттуруп чоруур чараш чечектн малчыныар уруглариың орав-савазынга ат кылдыр тывыс-са. Бөгүнгү «Шынның» эрнынга үнүдүрүп турар чүүлүвүске бо чугула эвес-ле мынаан. Ынчалаа-даа чараш чүвени бичиилер черле эскербейн барбас. Утпаспайлар оларның будунуң адаанда чеже-даа чатты бергеи чытса, оларның сеткили аңаа эриктес. Амыдыралдың чараш талаларынга чаштарны, мыя бо эскет чок чүүлдерден эгелезе артык эвес-даа шыкаш.

Бо арынны «Шынның» тускай корр. А. ОКСУР, Э. ДОҢГАК, В. ЧАМЗЫН (фото) белетээн.

РСФСР-ниң Тыва АССР талазы-биле 14 районуң болгаш Кызыл хоорайның улус судтарынга соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында медээлерни районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттеринден Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуу алган.

Районнарның болгаш Кызыл хоорайның улус судтарынга улус судьяларының соңгулдаларынга тус-тус соңгулда оо-руттарының бүгү соңгукчуларының 99,10 хуузу соңгулаларга киришкеи.

Улус судьяларынга кандидаттар дээш соңгукчуларның 97,28 хуузу соңгаан, улус судьяларынга кандидаттарга удур соңгукчуларның ниити саимының 1,82 хуузу бадылаан.

Ниитизи-биле 35 улус судьязы соңгуттурган. Оларның ишгинде керээжиннер 28, азы 80,00 хуузу. СЭКП кежигүнери болгаш кандидаттар — 20, азы 57,14 хуузу.

Улус судтарының составы 45,71 хуу чазартынган.

«РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарынга соңгулдалар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузуңуң 48 түүлүи ёзугаар күш чок болган бюллетеньнер чок.

РСФСР-ниң Тыва АССР талазы-биле районнарның болгаш Кызыл хоорайның улус судтарынга 2570 улус төлээн соңгуткан.

Улус төлээлериниң аразында ажылчыннар 1230, азы 47,86 хуу, эр улус 1001, азы 38,95 хуу, хереженнер 1569, азы 61,05 хуу, СЭКП кежигүнери болгаш кандидаттар 889, азы 34,59 хуу, партия кежигүү эвестер 1681, азы 65,41 хуу, 30 хэр чедир аныктар 436, азы 16,96 хуу. ВЛКСМ кежигүнери 310, азы 12,06 хуу болуп турар.

Улус төлээлериниң составы 69,29 хуу чазартынган.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.

РСФСР-ниң Тыва АССР талазы-биле районнарның болгаш Кызыл хоорайның улус судтарынга улус судьяларыиың соңгулдаларының түңнелдерининң дугайында

ДЫҢНАДЫГ

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ НАЙЫРАЛДЫҢ ФЕСТИВАЛЫ АЖЫТТЫНГАН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга турускаттаан аныяктарның интернационалчы найыралының республика фестивалы дүүн Кызылдың Ленин аттыг шөлүүне байырлалдыы-биле ажыттынган.

Фестивальни ажылында комсомолдуун район организацияларының болгаш Кызыл хоорайның делегаттылары, будүргелериниң мурнакчылары, комсомолдуң активчилери, партияның, комсомолдуң, дайының, күш-ажылдың хоочуннузу киржип турар.

ВЛКСМ обкомуун бирги секретары В. А. Кочергин аныяктарның интернационалчы найыралының республика фестивалын ажыттыкан.

Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну Х. А. Тока-Аичима, дайының хоочуну эки турачы А. К. Ак-оол, күш-ажылдың хоочуну РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Н. В. Селина болгаш өскелер-даа фестивальдың киржикчилериниг байыр чедирип, чүве чугаалаан.

СЭКП обкомуун секретары А. К. Кайзай фестивальдың ажыдыышкынынга киржип, чүве чугаалаан.

Фестиваль уламчылап турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

ҮЕНИ МУРНААННАР

Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тывa даг-дүгү» комбинаттың рудник коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле утkуур дээш планныг онаалдазырын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал күүсеп турар.

Күчүлүг «БелАЗ-тың» чолаачызы Леонид Васильевич Волковский он ийиги беш чылдың ийи чылында бодунга алган күш-ажылчы онаалдазын хуу. саадан эрте күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруун эзээп. Ол 258 муң тонна даг массазын сөөртkеп.

Өрүмээр ставокчуң машинизи, күш-ажылдың хоочуну Кежикейлей Чымбаевич Ооржак келир чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Чоланчы бригадалар аразында социалистиг чарышта В. Козловтуң, Ю. Ардашовтуң бригадалары мурнап, шилипкин ажылдап турар.

Бедик дүржүлга, быжыг салгылга-чуруи болгаш ажыл шагын чөп ажыглап билири — коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге идигин берген.

С. САЛЧАК.

НОГААЖЫЛАРДА

Чөөн-Хемчик районуң «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Кызыл-Хадында хөөү-трактор бригадазының ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда ногааның белик дүү

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хей чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш база күш-ажылы ачы-хавыяазын үнелеп коргенинин демдээ кылдыр «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Мария Тарасовна **Белькова** — телеграф-телефон станциязының телеграфизи.

Евгения Михайловна **Васильева** — Телевиденне болган радиоэлемиктидыгла талазы-биле күркомитеттиң улуг экономизи.

Яков Поликарпович **Годяев** — республиканың радиотелевизимчидылга төвүнүң электромонтёру.

Борис Васильевич **Голубков** — алгы заводунуң чолаачызы.

Петр Иванович **Девляшов**— Хамааты ужар түүлдүң Красноярск эргелелиниң Тывада авиабүдүрүлгезиниң авиоэскадрилья командирининг оралакчызы.

Ксения Никитична **Елистратова** — «Тыва хамааты тудуг» трестиң тудуг-септелге эргелелиниң шеверлекчизи.

Тельгер Чамбаловна **Ендан** — «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының «Восток» ательезинде даараныкчы.

Нина Иннокентьевна **Жаркова**— «Тыва автооруктун» бүдүрүлге-технологтуг четпелээшкин эргелелиниң кол бухгалтери.

Мария Артемьевна **Забродина** — Күрстахтың штаттан дашкаар агентизи.

Владимир Нестерович **Иконников** — № 10 сес чыл школазының башкызы.

Мария Николаевна **Ильичёва**— «Тувашвейбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының «Чечек» ательезиниң даараныкчызы.

Игорь Алексеевич **Каледин**— № 10 сес чыл школазының башкызы.

Валентина Яковлевна **Караваева** — республиканың санэпидстанциязының санитар амчызының дузалакчызы.

Мария Ивановна **Кондратова** — алгы заводунуң ажылчыны.

Галина Петровна **Кондрашова** — «Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалының кылдызының улуг инженери.

Лидия Николаевна **Корягина**— Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң өөредилге-күрстар комбинадының бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери.

Зинаида Григорьевна **Кузьмина** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң кылдызының улуг инженери.

Виктор Александрович **Ляшин** — № 2 АТБ-ниң чолаачызы.

Нонна Ивановна **Марьясова** — № 14 ортумак школаның директорунуң өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле оралакчызы.

Анастасия Гавриловна **Маслова** — судмедэкспертиза бюрозунуң санитарказы.

Александра Григорьевна **Мелешенко** — № 11 ортумак школаның башкызы.

Борис Николаевич **Мельниченко** — Күрстахтың штаттан дашкаар агентизи.

Валентина Фёдоровна **Мельниченко** — Күрстахтың штаттан дашкаар агентизи.

Иван Фёдорович **Нагибин** — «Тыва коммунизнерго» бүдүрүлгезиниң № 3 участогунуң котёл машинизи.

Вера Даниловна **Никифорова** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының склад эргелекчизи.

Валентина Николаевна **Новикова** — «Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалының бөлүүнүң удуртукчузу.

Лидия Павловна **Носова** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының киллис начальниги.

Аркадий Валерьянович **Первухин** — «Сельэлектрострой» трестиң тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги.

Евгений Викторович **Помыткин** — «Тыва хамааты тудуг» трестиң саналектромонтаж участогунуң кол бухгалтери.

Эмилия Викторовна **Портнягина** — республиканың санэпидстанциязының лаборанткызы.

Фёдор Егорович **Путинцев**— «Тыва суг тудуг» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы.

Лидия Иосифовна **Разумова** —А. С. Пушкин аттыг библиотеканың директорунуң оралакчызы.

Иван Алексеевич **Родников**— Тываның автосептелге заводунуң чолаачызы.

Андрей Максимович **Самойленко** — № 3 АТБ-ниң начальниги.

Анна Прокопьевна **Тешукова** — № 11 ортумак школаның директорлуу.

Ирина Афанасьевна **Трубицина** — № 14 ортумак школаның башкызы.

Александр Салчакович **Чанзан** — Тыва АССР-ниң социал хандырылга министериниң оралакчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Монгуш Доскараковна **Баяу** — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Дыртык-Хуна Хеймер-ооловна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Намажап Сүрүн-ооловна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң малчыны.

Бичии-Үрүт Суваановна **Монгуш** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Кертик-оол Амырбитович **Монгуш** — «Искра» совхозтуң механизатору.

Серен-оол Бүрбүлдеевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Удувас-оол Намчал-оолович **Монгуш** — «Искра» совхозтуң трактористи.

Чозар-оол Лопсан-Шыырапович **Монгуш** — «Искра» совхозтуң малчыны.

Леонид Дмитриевич **Новиков**— Чадаананың мяш ажылагайыының мастери.

Василий Дмитриевич **Рынов** — «Каа-Хем» разрезтиң Чадаанада участогунуң токары.

Дмитрий Егорович **Чебакчинов**— Чадаананың мяш ажылагайының ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Валентина Григорьевна **Бычкова** — Сарыг-Септиң № 2 школазының башкызы.

Валентина Тимофеевна **Егорова** — Күрстахтың инспекциязының агентизи.

Владимир Николаевич **Коркин** — киночеткизиниң директоразының улуг киномеханиги.

Телгермаа Сенгиевна **Маады** — Бай-Сөөтте бажың-интернаттың санитарказы.

Галина Яковлевна **Палкина** — райпо магазининиң эргелекчизи.

Иван Николаевич **Полежаев** — «Ленинчи орук» совхозтуң механизатору.

Геннадий Петрович **Попов**— райпо баштаар черинин даргазы.

Валентина Ильинична **Спирина** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының керек эмгелекчизи.

Татьяна Чорбаевна **Самчадоол** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының кижизидикчи башкызы.

Николай Дмитриевич **Терихов** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының слесары.

Лидия Павловна **Тюрина** — райпонуң кондитер цехининг кондитери.

Тамара Седиповна **Хажики** — киночетки директоразының улуг киномехаником.

«Улуг Октябрь» совхозтан

Яков Игнатьевич **Барыбин**— чолаачы.

Мария Николаевна **Воронцова** —ажылчын.

Фатей Гаврилович **Долганов** — аккумуляторщик.

Анчынмаа Александровна **Ензыко** — ажылчын.

Александра Григорьевна **Есипова** — ажылчын.

Валентина Холажиковна **Иргит** — ажылчын.

Ошкү-Сар Болганоловна **Иргит** — сааҥчы.

Анна Моисеевна **Кнехт** — ажылчын.

Сержа Монге-Бояновна **Күжүгет** — ажылчын.

Тыриш Монге-Баймровна **Күжүгет** — ажылчын.

Александра Семёновна **Молина** — ажылчын.

Хемерек Донужаевич **Оруспук** — тракторист.

Чуруна Шыраповна **Тожу** — сааҥчы.

Василий Кузьмич **Черных** — № 1 бригадаҥ бригадири.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Валентина Михайловна **Гаврилова** — райпоҥ даргазы, улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.

Павел Исакович **Иванов** — Терлиг-Хаяның шинчилеажыглал бүдүрүлгезиниң слесары.

Мария Ефимовна **Каменева** — Терлиг-Хаяның шинчилеажыглал бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Тараа-Чиир Күжүкпеновна **Монгуш** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Карааш Самбууевна **Ооржак** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Доржу Маныыр-ооловч **Ховалыг** — «Шамбалыг» совхозтуң пичек кадарчызы.

Бичеш Кажай-ооловна **Хомушку**— «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Маркис Дмитриевич **Шагдыр** — «Тере-Хөл» совхозтуң бызаңчызы.

Нина Николаевна **Шахматова** — «Каа-Хем» разрезте бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери.

(Уламчылыг).

Бөгүн — Чогаадыкчының болгаш чаартыкчының хүнү

АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

«Ажылчы чоннарның эртем-техниктиг чогаадылгазын детпкир. Чогаадыкчы болгаш патент-лицензия ажылын экижидер. Улус ажыл-агыйынга чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны эң-не дүрген ажыглап киирериңге эргежок чугула байдалдарны тургузар» деп, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарында айыткан. Бистиң чүртүвүстә эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедириңге чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның ажыл-чорудулгазы эвээш эвес рольдуг боор турар. Олар миллион-миллион кижи, а оларның тургусканы чаартылгаларының экономиктиг ажыктыы милляард-миллиард рубль түңнүг. Бүгү-ле чаа, мурнакчы түүлдер дээш демиселчилер эргижирээн аргалар-биле демисешпишаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукциянның шынарын экижидерин, бүгү талалыг камналганы чедип алырын хандырып турар мындыг техниктиг шинтпирлерни тывары дээш чаа түүлдерни шүүдүргү дилеп турарлар.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның бүгү-эвилел ниитилелиниң (ЧЧБН) Тыва область чөвүлелинде амгы үеде 111 эге организациядa 5700 кежигүнүнер бактаап кирип турар. Ол дээрге эрткен чылдаашынга бодаарга, 265 кижи хей. ЧЧБН-ниң область организациязы бүдүрүлгениң чаартыкчыларының эң эки түңнел көргүзүглерин чедип алыры дээш бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның аразында социалистиг чарыжын дээштит организастарры дээш боттуг хемчеглерин ап чорударын кызыдып турар. Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның аразында социалистиг чарыш калбарын, киржикчилерин улам пежижип турар.

Үлетпүр бүдүрүлгелериңде чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл идепкейлиг чоруп турар. Бо адырлар талазы-биле эрткен чылын 502 чаартыкчы саналды киирген. Транспортта 162 чаартыкчы санал, тудугда 64, көдээ ажыл-агыйда —25 саналдар киргей. Көдээ ажыл-агыйга бо талазы-биле ажыл мооң мурнунда сула тургустуинган турган болза, эрткен чылын эвээш-даа болза, өзүлде, олче сагыш салымышкын илереп турар. Оон мурунда көдээ ажыл-агыйга чаартыкчы, чогаадыкчы саналдар колдуунда Дуржулга станциязынга бүрүткеттинип, боттанып чоруп турган болза, арткен чылын мындыг ажылдарны «Кызыл тараачын», «Саян», «Тинлелге», «Хемчик» совхозтарда бүрүткээн болгаш ажыглап киирген. «Хемчик» совхозтуң механизатору М. Саая ГАЗ-51, 52 автомобильдериниң ажыглаттынган эргн артык кезектеридеп кажаа керженн контарар, арыглаар тускай механизмни чогаадып тургускан. Бо механизмни өске совхозтарга ажыглаар болза, хол-биле кылыр дыка улуг хемчээлдиг аар күш-ажыл чайлаттынар болгаш хойжуларның ажылынга чинчелделер болур. «Тинлелге» совхозтуң мал ажылының механизациязының механиги Н. Оюнуң удуртулгазы-биле К. Ховалыг, Я. Ондар олар тараа чарбалаар болгаш чүдүрер механизмни чогаадып кылганнар. Совхозтарда мал ажылынга мындыг чижектиг чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылдарны бүгү талалыг детпкирп, бар аргаларны ажыглаары эргежок чугула, чүге дээрге көдээ ажыл-агыйда, малдыгны мал ажылынга холбиле кылыр аар ажылдың хемчээли ам-даа дыка улуг боон артышпаан. Бир эвес көдээ ажыл-агыйга чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажылды үлетпүрде азы өске-даа адырларда шынаан мындыг деңнелге көдүрүп алыр болзувусса, дыка улуг депшилге, бурунгаар базым чедип алдынар ийнек.

Чижээ, «Тыва даг-дүүгү» комбинатка эрткен чылын 236 саналдар бүрүткеттингеп болгаш 150-ни бүдүрүлгее ажыглаан. Ол саналдарның бирээзинге онаштыр ортумак экономиктиг ажыктың хемчээли 700 рубль түңнүг болган. А «Тыва кобальт» комбинатка 79 чаартыкчы саналды, оларның 33-ү ажыглап киирген болгаш ниити экономиктиг ажыы 80,5 мүң рубль азы ажыглаттынган бир саналга ортумак экономиктиг ажык 2,4 мүң рубль болган. Тываның электри четкилериңде дөрт кижиден тургустунган чогаадыкчы болүк турбиналарга ажыглап каапкан бустуг суг чылыдарынга ажыглаарының талазы-биле саналды киирип ажыглаан, ооң экономиктиг ажыы чылда 55,6 мүң рубль түңнүг боон турар. Бо саналды ажыглаанындан чылда 4427 тонна чиженээн одаар чүүл каапттынар.

Тудугга чаартыкчы ажылдан эң улуг экономиктиг ажыктыг саналдарны «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиңде ажыглап киирген. Шала чадыынга ыыш-хирээнди плиталарны

АТКААРЛАВААН БИС

Эки турачының сактыышкыны

Дайын эгелээр чылын төрээн черим Тес-Хемниң Төре-Хөл сумузунуң ачыяктар түрүн даргалап ажылдап турдум. Ынчан бүгү чоннуң чугаазы дайын дугайы турган. Ылангыя улуг назылыг улустуң «Комчуг адаскаларны, улуг ССРЭ-же халдааш, таваңгайлары караш дээй аан оларның. Назынын аныяк турган болза, бодум-биле барып сөөчүп киришпимзе» дээш чугааларын бола дыңнаглыр чүве. Бодум хүүмда: «Мен чоонган мен, мээң назынын аныяк-ла болгай» дээш бодал тыптып келген. Өөрүм оолдар база-ла ындыг бодалга алыскан турган. Кезек оолдар-биле Төре-Хөлдү дээскиндир кинскиден тургулаар-даа бис. Чүвениң шынны черек —үйгум безин келбес-тээй.

Шынап-ла, удаазында күзелдивис боттанды. Бистиң сумуга аревэ кожкомунуң даргазы Кыргыс Диина шериг келдиришкинниниң талазы-биле сургакчылап келгей. Бистерни, 21 кижини, эдертип алгаш, дүн-хүн иштинде чазыс-боранга азып чораан. Самзгалдайга экелди. Шериг амыдыралывыс эгелээн. Эжим Соян Алдын-Херел-биле ТАР-ның аътты шеринин, оң тезе Сакаталдайга турган бирги взводукуң бирги салбырынга кирдивис.

Кызылга шериг өөредилгезин эртирип, фронтуже чоруп турганывыс дугайын чугаалаваайн, ол дугайын хөйүг бижип турар болгай. Бистиң бир дугаар взводтуң командирин улуг лейтенант Оюн Оолак, салбыр даргазы Лама-Сүрүң. Мен пулемётчик мен, эжим Алдын-Херел эскe взводта барган. Мээң дузалакчым Адыгбай апарган — ыындыг янзылыг дайын шелүүне кирген мен.

1943 чылдың декабрьда, чаз чыл бүдүүүнде, эң баштайгы тулчуушкунга кирген бис. Ровно дээш тулчуушкун үш хүн уламчылаан. Хоорайның мурнуу талазында чал оруктуг онгаржыгаштыг ажыл алыры дыка-ла берге турган. Фашистер бистерни ол оорганы ажырбас дээш хөме боолап-ла турган. Ынчалзажок ол-бо талазын чаза бүлүп турган, оорганы ажа бергивис. Бистиң эскадронуң дайынчылары өскелерни мурнаскан чүве. Чал орук мыдыраа хөй немецтер дезип үнүптүвүс, аяр чоруп орувуста, хүндүс аткылажып эртикивис чал орукта балыглаткан немецтериң уб-човуруу дыцыглыр, оруктa кылаштаан солдаттарның сапыктарының даажы тиккилээр. Штабка кэрэвисче өөрүүс дыка аймаан, бистерни куспактап турдулар, немецтерге бүзээлеткеш, шагда-ла өлүртүп каан боор деп бодап турганнар болду.

Ийнги тулчуушкуниче киреринiң мурнунда дүүнүг тулчуушкунга эскергеш чүүлүмүң командирим Оюн Оолакка идегледим. Дузалакчым Адыгбайбиле кады тулчуп хүнээн кижи болгай мен. Ынчазагa чиик дулемёткa ийи кижи чоруурга кескү болгаш айыылдыг боорга, моон соңгаар тулчуушкунларга дайынчы даалгамны чазаскан күүседиримни плеткедим. Командирим чөпшээрээн кагды. Даартазында Ровноның чартык кезинге хосташтывыс. Тывалар база-ла эдывыс сыкпаан болдувус, ол дугайын дивизия, полк командирлериниң чугаалажып турганын сөөлүүде дыңнаан бис. Бистиң полутувуска гвардейжи атты ынчан тывыскаңы мөңээ үттүндүрбас.

Ол-ла дүне Ровноның кудумчуларынга удур-дедир аткылажып турган. Немецтер дөмир-орук оруун буза телеп турлар деп дыңнадып келдилер. Маңаа чыдары ябыылдыг апарган, немецтер бистиң атакалап болур. Дугурушкаш, бүзээлээшкиндеп

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь 28 воскресенье № 150 (13450)

1925 чылда үндезилеттингеи.

Өртээ 3 көрээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ СЭКП ТК-ның Пленумунга 1987 чылдың июнь 25-те ТҮҢНЕЛ ЧУГААЗЫ

Эштер! Бистиң Төп Комитединиң Пленумунуң ажыл-ишчи доозуп тур бис. Бо Пленумну бүгү партия, бүгү чурттан турган дээрзин санаалдарга чептүү-биле демдеглээн бидир силер. Биргеде, эде тургустунуушкунуң амгы үениң задазы дыка хөй айтырыгларны тургускан. Политиктиг болгаш организоктуг ажылга оларның үнелелин болгаш түңнелдерин амгы ТК-ның Пленуму бээр ужурлуг турган. Ийиде, бистиң экономиказы эргелеп башкарарын үндезиин-биле эде тургузарының кол негелделерин болгаш принциптерни ажылдап кылыр сорулга Пленумунуң мурнунга тургустунган турган.

Коммунистерниң бүгү совет улустуң идегелин Пленум шыырыдып шыдаан деп чугаалаар барымдаа бүрүн бар деп бодаар мен. Ооң канчаар-даа ажоок улуг ужурдузазын ооң-биле тодарадып болур. Эде тургустунуушкунуң Пленум СЭКП-ниң XXVII съездиниң айыткан оруу-биле улам бүрүнгаар шимчеп, ооң эргежок чугулазын болгаш ону боттандырар туруштарның чаа методтарын медереп билирин хамыладып турар.

Экономиканы эргелеп башкарарын үндезиин-биле эде тургузарының программазын Пленумга хүлээп алган. Эде тургустунуушкунуң дүргедиринең күүдүлүг болгаш дээштиг бырлыш ол тургускан.

Эрткен ийи чыл дургузунда бистиң чедип алганывыс практиктиг дүржулганың көргүскен бүгү-ле чүүлүн, эртеминг угаан-бодалдың көргүскен чүүлүн, социализм тургузуушкунуунуң он-оон чылдарының кичээнгиргелериниң көргүскен чүүлүн ол программада киргеп. Экономикага чаа-чаа туруштарны шепеп тургап, сеелгү чылдар дургузунда чорудуп келген шенелделеривис ооң баазазы болган. Ынчангаш хүлээп алдынган бо документиге коллективтиг бодап, бистиң ниитилелиивистиң хөгжүлелиинiң амгы үе-задазында бо айтырыг талазы-биле байдыл шыдаанывыс бүгү-ле чүүлдер киргеп.

Пленумуң болуп эрткен байдалының дугайында онзалап чугаалаар апаар. Апрель Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездиниң сеелүнде партияда тургустунган, эде тургустунуушкунуң чогумчалыг үнелел-биле чоруп турарын, ооң чеһиишкиннерин болгаш бедиктерин, ажылдың чылы анализин, четпестерни тегүүмүлел база өйү келген айтырыгларны ажыл-херекте, хөстүг бәү-биле чугаалажып турар чаа байдалдың үлам ынайы хөгжүлелин ол бадыткап көргүскен. Бо бүгү чүүлдер бо Пленумуң ажылында сингиихен, мичээнге бистер, ТК кежигүнери, аңаа сеткилиивис дүрүм бәүгаар хынаар деп чугаалап болур бис.

Эде тургустунуушкунда пеликтиг чедип алганывыс практиктиг дүржулганың көргүскен бүгү-ле чүүлүн, эртеминг угаан-бодалдың көргүскен чүүлүн, социализм тургузуушкунуунуң он-оон чылдарының кичээнгиргелериниң көргүскен чүүлүн ол программада киргеп. Экономикага чаа-чаа туруштарны шепеп тургап, сеелгү чылдар дургузунда чорудуп келген шенелделеривис ооң баазазы болган. Ынчангаш хүлээп алдынган бо документиге коллективтиг бодап, бистиң ниитилелиивистиң хөгжүлелиинiң амгы үе-задазында бо айтырыг талазы-биле байдыл шыдаанывыс бүгү-ле чүүлдер киргеп.

Пленумуң болуп эрткен байдалының дугайында онзалап чугаалаар апаар. Апрель Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездиниң сеелүнде партияда тургустунган, эде тургустунуушкунуң чогумчалыг үнелел-биле чоруп турарын, ооң чеһиишкиннерин болгаш бедиктерин, ажылдың чылы анализин, четпестерни тегүүмүлел база өйү келген айтырыгларны ажыл-херекте, хөстүг бәү-биле чугаалажып турар чаа байдалдың үлам ынайы хөгжүлелин ол бадыткап көргүскен. Бо бүгү чүүлдер бо Пленумуң ажылында сингиихен, мичээнге бистер, ТК кежигүнери, аңаа сеткилиивис дүрүм бәүгаар хынаар деп чугаалап болур бис.

Эрткен ийи чыл дургузунда бистиң

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

ДУРЖУЛГАДАН ӨӨРЕНИР

ЧУГААДАН — АЖЫЛ-ХЕРЕКЧЕ

Улуг-Хем районнуң хой, өшкү кадарчылары районга хой ажылын сайзыраңгайжыдар дугайында боттуг чугааны чоруткан. Малчыннар районнуң көргүзүглериниң чылдан чылче кудулап бадып орарын улуг дүвүрээзин-биле демдеглеп, хой ажылын орулгалыг болдурарының аргаларын болгаш хемчеглерин чугаалашкан.

Районнуң малчыннарының хуралынга Танды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтан Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Иван Петрович Сафоновтуң болгаш ооң өөнүң ишти Анна Ларионовнаның келгени-биле малчыннарга ажыктыг дуржулга солчулгазы база болган.

Партия болгаш чаваң республиканга хой ажылын сайзыраңгайжыдар дээш улуг кичээнгейин салып келген болгаш салып-даа турар. Ооң бир тодаргай чижээ—РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың май айда хүлээп алганы «Тыва АССР-ге хой ажылын улам мынай сайзыраңгайжыдар хемчеглер дугайында» доктаалы болур.

Ону уламчылаттырга болдургаш, эртинең ажыл-агыйы чылында районнуң мал ажылдыглары чамдык чедиишкиннерлиг болган. Күрүнеге эът, сүт, дүк садар планнар чедиишкиниг күүсеттингеп. Мурнакчы күш-ажылчы коллективтер шаңналл, мактал-биле демдеглеттингеп.

1987 чылдың беш айларының дургузунда хой, өшкүнүң баш санын өстүрер, ооң чаш төлүн сынча-мендиг кампаланып алыр талазы-биле эки көргүзүглерин «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем хойжу бригадазы (бригадири И. П. Начын-оол), «Улуг-Хая» совхозтуң дугаары ийи хойжу бригадазы (бригадири Г. Д. Улуг-Хуваа), «Найырал» совхозтуң Аргалыкты хойжу бригадазы (бригадири Ю. Т. Сундуй), «Найырал» совхозтуң Чинге өшкү бригадазы (бригадири В. А. Кежекей) чедип алган. Ук бригадалар төрүүр чүс башка онааштыр 80-деп өрү аңай, хураганы кампалап алган. Районда интизи-биле төрүүр чүс башка онааштыр 80-деп өрү аңай, хураганы 22, 90-даң өрү—16, 100-тен өрү—7 малчын кампалап алган. 1986 чылда республика чемпионы Василий Хуураковичиг Доржу төрүүр 100 өшкүден 120 аңайны алган.

Районда шээр малдың баш саны өзериңден кудулап турар. 1986 чылда 154431 баш хой, өшкү турган болза, ам ол сан 4542 башка кымыргаш. «Найырал», «Ак-Туруг» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда хой, өшкүнүң кымырыгының 4—9 хуу четкен. Шээр малның баш санының кымырыгы турарының коллективтерниң күүсеттингеп. Мурнакчы күш-ажылчы коллективтер шаңнал, мактал-биле демдеглеттингеп.

1987 чылдың беш айларының дургузунда хой, өшкүнүң баш санын өстүрер, ооң чаш төлүн сынча-мендиг кампалап алыр талазы-биле эки көргүзүглерин «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем хойжу бригадазы (бригадири И. П. Начын-оол), «Улуг-Хая» совхозтуң дугаары ийи хойжу бригадазы (бригадири Г. Д. Улуг-Хуваа), «Найырал» совхозтуң Аргалыкты хойжу бригадазы (бригадири Ю. Т. Сундуй), «Найырал» совхозтуң Чинге өшкү бригадазы (бригадири В. А. Кежекей) чедип алган. Ук бригадалар төрүүр чүс башка онааштыр 80-деп өрү аңай, хураганы 22, 90-даң өрү—16, 100-тен өрү—7 малчын кампалап алган. 1986 чылда республика чемпионы Василий Хуураковичиг Доржу төрүүр 100 өшкүден 120 аңайны алган.

Районда шээр малдың баш санының кымырыгы турарының

Бөгүн—Совет аныяктар хүнү

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ

Совет аныяктың мурнакчы отряды—42 миллион кедергүнүүр Ленинчи комсомол Коммунистиг партияның чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле салган сорулгаларын амыдыралга бодандырар дээш, бүгү совет улус-биле бир дөмей, дыштыңы аныядан турааралар. СЭКП Ленинчи комсомолду бодунуң бүзүрелдиг курлавыры, инитилеяи революсчу ёзу-биле чаартырының идепкейлиг дузалакчызы ыядыр бедин-биле үнелеп турар.

Ынчангаш партия болгаш совет улус коммунистиг тургузуушкунуң парын база халрымсалгалыг сорулгаларын шиитпирлээрии комсомолга идеген, бүзүрээн. Комсомолчулар ленинчи чагыгларга шынчы болбушаан, коммунизмниң ёзузунга аныяктарны кижизидер, күүне, ажылгый болгаи хөй иияги херектерии эргелеп башкарар херекке телестив-биле киржип турааралар.

Комсомолдуң область организациязы өзүп, быжыкаан. Аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзүү-шынар кижизидилге талазы-биле биче эвес арга-дуржулганы мөөнеен алган. Тываның комсомол организациязы бодунуң үрээлединде 37 мүң ооллаң, кыстарны хаара тутхан, оларның иштинде 18 мүң ажылчын бар. Олар улус ажылагыйының янзы-бүрүү адырлармыа ажылдап, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерии күүседир дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турааралар.

Амгы үеде Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга телептиг ужуражыры-биле он ийиги беш чылдың баштайгы ийиги чылының планныг онаалдарын юбилейге чедир күүседир дээш күш-ажылчы маргылдаа чер болганда калбаргап. Мурнакчы коллективтериниң ол патриотчу эгелээшкиниң комсомолчулар болгаш аныяктар чүүлүүзүнүн деткээш, бедиткен хүлээлгелерии алган. Дыка хөй комсомолчу-аныяктар коллективтерге, аныяк ишчилер беш чылдың баштайгы ийи чылының бердингеен онаалдазын ноябрь 7-ге чедир күүседирии аазаан. Оларның соглаан сөзү ажыл-херектерии-биле карышпайн турар. Республиканың дөрт мүн ажыг аныяк ишчилери 1987 чылдың бирги чартыының планныг онаалдаларын хуусал бетиилде күүседир арганы болганнар.

Тываның дыка хөй комсомол организациялары республиканың иитилел амыдыралынга идепкейлиг киржип, күш-ажылчы эки көргүзүүлерии чедип алган. Совет аныктар хүнүне күш-ажылчы чедиишкиниеолиг утткан. Оларга В. И. Ленин аттыг «Тывa дag-дүүр» комбинатының, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелииниң, авиабудуүлгелиниң. Эрзин райпозунуң, Бай-Тайганың чоннуң амыдырал хандырылга будуүлге эргелелииниң комсомол организациялары, хойжунуң, салчының, механизаторнуң мергежилии шилип алган чүс-түс ооллар, кыстар хамаарлыр.

Амгы үеде республиканың комсомол организациялырында ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң шиитпирлерии күүседир талазы-биле комсомол организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгларны чүгаалажып, ажыл-чорудулгазын шүүлмүүлекчи ёзу-биле хаиы аналиэтеп, моон соңгаар кылыр ажылдарының хемчеглерии тодаралдап ап турар. Комсомол организациаларының 'даймычы арга-шинээзин бедидерде, аныяктарның мөзүү-шынар, күш-ажылчы, интернационалчы, эстетиктиг, күш-дамыр кижизидилгезии, лекция пропагандазын жижиндеринде, чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң айтырыгларын шиитпирлээрде комсомол ажылының стилин, арганарын, хевирлерии кавчар сайзырангайжыдарының оруктарын айытхаш, оны амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турааралар.

Совет аныяктар хүнүиде түгле чедиишкиниерии демдеглээр эвес, республиканың комсомол организациаларының ажыл-чорудулгазында четчектерии чүгаалаш, моон соңгаар кылыр, шиитпирлээр ужурлуг чамдык айтырыгларга доктаар апаар.

Иитизи-биле бистиң аныяктарывыс улуг башкынчы В. И. Ленининг чагыгларында шынчы. Коммунистиг партияның революстуг херээнге бердинген, мичилза-дaa оларның арazында күш-ажылчы болган хөй-иияги херээнге идепкей чок, политика талазы-биле кепеи, корум-чуруум үреэр болгаи еске-дээ четчектерлиг чамдык кижилер бар. Оиу барымдаалаш, ВЛКСМ-ниң XX съездизи аныяктарның мөзүү-шынар кижизидилгезии күштелдирии комсомол организациязының бир чүгүла сорулгазы кылдыр саналы. Бо ажылды кайда күштелдирип эгелээн болдур, мында арга-дуржулганы, хуйгаиныар, ооразаар ыиң, ажыл-чорудулгазының үлегер-чижүүнге, партияның болгаи совет улустуң революсчу, даймычы, күш-ажылчы чанчылдарынга аныяк ооллар, кыстарны өөредип, кижизидери комсомол организациаларының хүлээлгези болур.

Аныяктарның күш-ажыл кижизидилгезиниге республиканың комсомолунуң ролюи күштелдирери иегеттиниң турар. Чамдык күш-ажылчы коллективтерде аныяктарже чогуур сагыш салбайн, будуүрүкчулуг ажылдаарынга, өөреиириигс, мергежилии бедидерииге, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургускайн турар. Ол ишкаш аныяктарны ажылга хүлээп алырынче, аиаа ижиктирии өөредириичс сагыш салбас комсомол болгаи хөй-иияги организациялар, удуртукчуулар бар. Шак ыядыг четчестерии эдип алыр дээш комсомолчулар ажылдаар сорулгалыг.

Коммунистиг тургузуушкунуң үеэиде ВЛКСМ-ниң ролю өскен, ыиды болганда комсомол күрээлеиии организас-политика талазы-биле быжыглырынче, аныяктар эвилелиниң бот-тывынгыр ыиырынче киичээгей салыр, комсомол организациаларының даймычы арга-шинээзин бедидер апаар.

Тываның комсомолчулары болгаи аныяктары он ийиги беш чылдың планныг онаалдарын, ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң шиитпирлерии күүседир. Улуг Октябрьның 70 чыл ойиига телептиг ужуражыр дээш улам эки ажылдаар дээрзиите кым-дaa бүзүрээр.

Г. КУУЛАР.
ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары.

ФЕСТИВАЛЬЧЫ ЫРЫВЫСТЫ БЕДИКТЕРЖЕ УЖУДААЛЫ

Найысылаалдың Ленин аттыг шөлүү лозуңнар, плакаттар, янзы-бүрүү оиерлиг туктар-биле байырлал шинчи киир каастаигаи.

Кежээниин 19 шак четпээиде-ле, СЭКП обкомунуң бажыңының чанынга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга турасхаатхан аныяктарның интернационалчы найыралының республика фестивалының киржиичилерии, партияның, комсомолдуң, дайыиның, күш-ажылдың хоочуинарын, будуүлгелиниң мурнакчыларын чыглып эгелээни.

Ол-ла үеде фестивальның киржиичилери — комсомолдуң райоинар болгаш Кызыл хоорай организациаларының делегациялары Н. Гастелло аттыг культураның болгаш дыштанылганың парктында Ленин кудумчузу-биле найысылаидың. Топ шөлүүче чыскаалыпкан базып органнар. Эвилелдешкен республикаларның туктарын туткан, ол-ла республикаларның улустарының национал каас-кеп хептерии кеткен ооллар, кыстар колоииии баштап кел чораан. Найырал фестивальның киржиичилериниң өөрүшкүлүү, омак-хөлүү катыкчылары, танцылары, орус, тыва болгаи еске-дээ дылдарда мөлээи ырызының, баян-хааржаанын өттүү үнү кайы мрактапка дыштаныл турган. Олариың холдарында СЭКП-ниң иштиидээш-биле, ыыт-шимээи чок дыииаи турган. Ливандан келген телээиниң чүгаазы база улуг дуурээзиниг болган. Ол чүрттү чаа-дайыиның оду шыва алган. Ливаииың премьер-министри Рашид Карами дерзии сулчээниң уржуундан өлүрткен. Ынчаарга израиль ужелекчилериниң үүлгединии Каттышкан Штаттар ажыы-бile детпип турар. Дайыиның болгаи тайбыңның салыычолу дээрге тодаргай киижилериниң салыы-чолу болур. Ливаидан келген делегат **Наджаль Хашид** бо бүгүнү чүгаалап турган, караанын чажын тудуп шыдаваан. Оон келбээн.

Анголадан келген делегат **Лаура Жеримиас** боду индирже үнүп шыдавас болган. Оиу өөрү индирге кодурүп алган, үндүрүп келгеиилер. АКШ-ка болгаш мүрнүү-африк расселерге кутхүткеи контрреволюссүү идегеттер оиу тудуп алган, турүп албас кылдыр эриидээи. Төрээи чүртүнүң хосталгазы, хамаарышпас чорук дээш талбыштыг бо демиселчи ам эмчиге чыдар деп турар.

Июиь 26-да Херээжеииериниң делегей конгреси «Москва хүиүи» эрттиргеи. Херээжеииериниң Бүгү-делегей демократтыг федерациязының совет пайысылалды Эжеии Коттои аттыг медаль-биле шаидаан. Федерациияның президентизи Фрида Брауи ол бедик шаидалды хоорайның телээлекчилериие тывыскан. Делегейниң миллионмиллиои киижилериие Москва тайбыңның болгаш пайыралдың идегелдиг хоорайы апаргаи. Москва тайбың дээш демиселдиң конгресстериниң хоорайы болу бергеи. Бүгү чүрттүүрүң тайбың талалакчыларын совет киижилериң кайы хире хүндүткелдиг болгаш чылыг байдалбиле утпуп хүлээп ап турааи оларның тайбынче изиг чүтүлүп тодаргай херечилеп турар. Совет Эвилелиниң тайбыилы быжыглыр дугайында киирип турар саналдарын бедии-биле үнелеп турар бис деп, Фрида Брауи шаидалды тыпсып тура чүгаалаан.

Конгресстиң делегаттары он хүи Москваның янзы-бүрүү бүдүрүлге коллективтериие, хөйиити организациялырыа, үруглар аллаи черлериие, культура болгаш дыштанылга, ыыиелге, эртем-шинчилел черлериие барган болгаш москвачылармың ажыл-амыдыралыбile танышкан. Конгресстиң эмблемазын кадаан автобустар найысылалдың он үш районуига делегаттарны чедиргеи.

Конгресстиң киржиичилери Кремльдиң Съездилер орду-зунга июиь 27-де оон түииел пленарлыг хуралынга чыглгаи.

(СЭТА).

Бөгүн—Совет аныяктар хүнү

ӨӨРҮНГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

Комсомолчу Валерий Очур-оол өскен төрээн хоорайы Чадаанның № 1 школазының оиу классын 1984 чылда эки демдектерлиг, үлегерлиг сагыштачүрүмнүг дооскан. Оон ачазы калган Монгуш Очур-оол милиция шүтүмүнга хөй чылдарда ажылдаан хоочуиларының бирээзи. Бо телептиг ишчи оглуи бодунуң ажылынга хандыкшыдып, салдарыи чедиргеи чүгаажок. Оон уламыидан Валера школазы чылдарында-ла милиция шүтүмүнга ажылдаар күзелдиг чораан.

Школаны дооскаш, милицияга ажылдаар күзелии илередип чеде бергеи. Начальник ооллу эвилеша-биле хүлээп алган, амгыларында оиу ажылга хүлээп ап шыдавазын, шериг албаны эттиргеш келирге күзелии хандырарын заазаан. Ынчангаш болза Валера ажылдап шыдаар изиг күзелии база катаап илереткеи. Иияги чүрүм ынчангаш дээрзии катаап тайылбырлаш, шериг албаиын эртиргеш келирге хүлээп алыр болган.

Удаваида Валерийии шериг албаныиче келдирип бергеи. Быжыг тура-соруктуг, биче сеткилдиг, дыиганыгыр комсомолчу оол шериигиң даигыраан хүлээп алган, бүгү-ле неделелерге дүүштүр политиктиг болгаи займачы белеткелге шылгаап, дээрелериии одуруунче киргеи. Төрээи чүртүиге бердингеи, быжыг биилглиг, чүрүмиүг ооллу өстүрүп киижиткеии дээш Валерийиың ада-иезииче шериг хөөрүнүң командылал чери өөрүп четиргеиииа бижиии ийи удаа чоруткан. Шериг албаныпта тура, ол улам-на дадыгып быжыкаан.

Шериг албаныидан халажып чедип келирге, Валерийии райкүүскомуиуң иштики херектер киллизи ажылдаазы-биле хүлээп алган, өөреиип алыры-биле курсче чоруткан. Аиаа чаа ажылының сорулгаларын, чажыттарын шиигээдип алган. Ол ышкаш хөй чылдарда ажылдаан дүржүлгалыг эштер аиаа боттарының арганарын, чүрүмиүг ооллу өстүрүп киижиткеии дээш Валерийиың ада-иезиие шериг командылал чери өөрүп четиргеиииа бижиии ийи удаа чоруткан. Шериг албаныпта тура, ол улам-на дадыгып быжыкаан.

Шериг албаныидан халажып чедип келирге, Валерийии райкүүскомуиуң иштики херектер киллизи ажылдаазы-биле хүлээп алган, өөреиип алыры-биле курсче чоруткан. Аиаа чаа ажылының сорулгаларын, чажыттарын шиигээдип алган. Ол ышкаш хөй чылдарда ажылдаан дүржүлгалыг эштер аиаа боттарының арганарын, сүмелерии берип турар. Оон ачызыида берге, харысалгалыг, хүндүткелдиг ажылынга ол ам мергежии бергеи.

Милицииның сержаитызы Валерий Очур-оол ооллар, содаачылар, кем-херек үүлгедиичилери-биле демисежирде түгле быжыг тура-соруктуг, дидим чорук херек дээрзии ийи билир. Шак ыядыг мөзүү-шынар ыида бар. Кайда-ла корум-чуруум үреэшкиии болган-дыр, ыиаар чаасхаан бaарындaи бедии ол черле кортпас, кем-херек үүлгедиичиии кандыг-дaa арганарыиы хереглеп турган, тудуп алыр.

Бо чылдың мартта милицияга Чадаана хоорайның эъш-чем магазииниче ооп киргеи дугайында медээ келген. Ол үеде Валерий дежурныйлап турган. Эртеигииии үш шак үеии. Улус эвилеледеп, үе эртиири турбайн, ол чаасхаан ыиаар коичут дүргеи чоруткан, магазиидеи эъш-чем аймаан үндүрүп ап четтиикпээйде ийи оорну тудуп алган.

Эътчеглиг дежурныйлаашкын үезииде ол албан хүлээлгезии ак сеткилдии-биле күүседир болгаи ооп тутканы чүрүм үреэи хамаатылары эвээш эвес. Оон кайы хире ажылдап турары оон безии илдеп.

А. ОНДАР.
Чоон-Хемчик район.

МЕРГЕЖИЛДИГ

Районуң аныяк сааичыларының конкурузу «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының бааззынга эрткеи. Аиаа «Кызыгаар», «Чодураа», Х. Чүргүй-оол аттыг совхозтарның сааичылары киришкеи.

Конкурстуң байырлыг ажыламышкынынга ВЛКСМ Тес-Хем райкомуиуң бирги секретары А. Санчат, РАУК-түң төлээзи О. Дангаа киржип, түне чугаалаан. Оон соонда сааичылар Хараал-Тей сүт-бараан фермазының ажыл-ажы-биле танышканнар.

Конкурс эгелээи. Инек саар аппаратты чазарынга болгаи эптээриие маргылдаа болган. Орта сааичы бүрүзү бодуиуи мергежилии эки билиини көрүскеи. Түиелиинде «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының сааичызы Оюмаа Баткар тиилекчи болган.

Аныяк сааичылар спортчу маргылдааларга база күжүи шенешкеннер. Аиаа Хараал-Тей сүт-бараан фермазының командазы шилгээаан. Команда бүрүзү боттарының концерттерии көргүзүп, ураи талаитызын бараалгаткан.

Тиилекчи командаларны ВЛКСМ-райкомуиуң хүндүлел бижиктер, база артектиг барааннар-биле шаидаан. Аиаа Хараал-Тей, Өртеи, Улут-Күзеи сүт-бараан фермалары төлептиг болганнар.

А. САН-ООЛ.
Тес-Хем район.

ШЕВЕРЛЕКЧИЛЕР

ЧУРУКТА: комсомолчу Галина Кыргыс биле аныяк коммунист Лидия Иргит чаа тудугларны ажыглалга киирериие шалыпчы үлүүи киирип турарлар. Екатерина Бизяеванын комсомолчу-аныяктар бригадазында социалистиг чарышка олар база тиилекчилер болганнар.

Бо аныяктарның бригадазы беш каат чүрттелге бажының келир айда ажыглалга киирер дээш бир дем-биле күжениишкиниг ажылдап турарлар.

БЫЖЫКЧЫЛАР

Хептер даараар шестү чаза тудуп, оиу быжарын Марта Васильева удуртхан комсомолчу-аныяктарның бригадазы талыпкын күүседип турар. Даараныпга фабриказының ол бригадазы май айда чедиишкиниг ажылдаап, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Олар бо хүиперде Улуг Октябрьның чеден чылынга болдурган чарыштү улам калбартып эгелээннер. Аныяктарның аразында кошкак ажылдап турарлар чок. Шүптүзүзии көргүзүүлерлиг.

ЧУРУКТА: бригазаның мурнакчызы Лариса Күжүгет, бригадир Марта Васильева. Тамара Монгуш.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ЧААГАЙ СЕТКИЛДИҢ ФАКТОРУ

Москвада Херээжеииериниң бүгү-делегей конгреси июиь 25-те ажылын үргүлүүлээи. Херээжеииериниң делегей шимчээшкиии амгы үеиии политиказының боттуг чүүлү апарган болгаш бомбүрзекке тайбыңның база чаагай сеткилдии фактору боон турар.

Афганистандан келген делегат **Бибимарджон** конгрестиии «Тайбың дээш чепсегленнип» киини дужүрээр дээш херээжеииериниң демиселиә комиссиязының ажылынга киришкеи. Херээжеи кижи бүрүзү ажыл-кадык эки чүрттээш, ыыдырал эки түрүи дээш тайбыиым күзээр. Кижи сеткил-биле алырга Чер кырыиа тайбың, кожа-келбээ догуиналшкын, чаагай сеткил маиадыр ужуражыр деп бо бөдүүи тараачын херээжеи комиссияга саналдаан. Иеииң ажыг-човуланы кайы хире берге дээрзии Бибимарджон эки билир. Афган революциязыиың чаалап ядышкынныарын камгалаар дээш демиселиг оон үш оглуи ажы-тынын бергеи. Афганистаииың революциязы тиилел үиериие бүзүрээр бис, ынчаарга хостуг эргени чедип алыр төлээде бүгү чүрттарның херээжеииерии күжүвүстү каттыштырып алгаш демисежир ужурлуг бис деп, ол чугаалаан.

Тайбың дээш, ядролут чепсекти дужүрери дээш демиселе бергелериниң дугайын Великобританиядан келген делегат **Э. Ветсон** чугаалаан, тайбың дээш демиселге «херээжеииериниң каразыиың чажы дузалаасаа» дээи. Бо демиселге деиширлегиг үзел-бодалдыг бүгү кижилериниң күжениишкиниң каттыштырар херек. Великобританиияның хөй сыиыт херээжеинери чүртүвүстүн девискээринде тургускан чалгыиныг ракеталарыиы үзүткээри дээш соксаал чок демисежип, «тии вариантыиы» бүрүиү-биле деткип турар деп дыцнаткан.

Гондурастан келген делегат **Э. Эсковар** бомбүрзектиң чүктүрүлгезиниң, ядролут чепсекти дужүрери дээш Европаның ийиги чок чорууга деп ужуражыр дээш, Европа дииже кады ажылдажылганы хөгжүдери дээш оон-дaa өске чүтүлә айтырыгларга хамаарыштыр боттарының саиал-оналын илереткеннер. Айтырыглар-ла хөй. Оларның чамдыктарынга хамаарыштыр чаңгыс ай эвесдээ саналдар боон турган. Ол билдиигир, чүге дээрге аңгы-оцгы чүрттардан янзы-бүрүү үзел-бодалдыг кижилер ужуражып чугаалажып турар. Ынчангаш олар чамдык айтырыгларны шиитпирлээрии чүгле боттарының туружуидан көрүп турарлар.

Ынчалзажок оларда чаңгыс үлаиышкыныыт, бир деиииг бодал бар — ол дээрге Европага тайбыңны быжыглаары, айыл чок чорукту тургузары болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдери. Бо айтырыгга хамаарыштыр саиал бергеи делегат бүрүзү Европада боон турар боттуг салыышкыиларын чугулалап демдеглээн.

Херээжеииериниң тайбың дээш демиселиие национал досталга, хамаарышпас чорук болгаш бот-догуиназашкын дээш демисел чарылбас кезек кылдыр хөлбажып турар.

Өске черлерде хоргадаи, чер кезип чоруп чоруур чаш ажыүелдүг намиби херээжеииериниң хилиичек-човуланының дугайын ол чүрттүң төлээзи **Моллн Дребалла** чугаалаан. Намибиядa шериг диктатуразының дериин үүлгедии деидеп барган. Молли Дребалланың болгаш Афоика диитиң еске-дээ чүрттарындан келген делегаттарының чугаазын чымчаннар улуг дуурээзии-биле, ыыт-шимээи чок дыииаи турган. Ливаидан келген телээиниң чугаазы база улуг дуурээзиниг болган. Ол чүрттү чаа-дайыиның оду шыва алган. Ливаииың премьер-министри Рашид Карами дерзии сулчээниң уржуундан өлүрткеи. Ынчаарга израиль ужелекчилериниң үүлгедиии Каттышкан Штаттар ажыы-бile детпип турар. Дайыиның болгаи тайбыңның салыычолу дээрге тодаргай киижилериниң салыы-чолу болур. Ливаидан келген делегат **Наджаль Хашид** бо бүгүиү чугаалап турган, караанын чажын тудуп шыдаваан. Оон келбээн.

Анголадан келген делегат **Лаура Жеримиас** боду индирже үнүп шыдавас болган. Оиу өөрү индирге кодурүп алган, үндүрүп келгеиилер. АКШ-ка болгаш мүрнүү-африк расселерге кутхүткеи контрреволюссүү идегеттер оиу тудуп алган, турүп албас кылдыр эриидээи. Төрээи чүртүиүң хосталгазы, хамаарышпас чорук дээш талбыштыг бо демиселчи ам эмчиге чыдар деп турар.

Июиь 26-да Херээжеииериниң делегей конгреси «Москва хүиүи» эрттиргеи. Херээжеииериниң Бүгү-делегей демократтыг федерациязының совет пайысылалды Эжеии Коттои аттыг медаль-биле шаидаан. Федерациияның президентизи Фрида Брауи ол бедик шаидалды хоорайның телээлекчилериие тывыскан. Делегейниң миллионмиллиои киижилериие Москва тайбыңның болгаш пайыралдың идегелдиг хоорайы апаргаи. Москва тайбың дээш демиселдиң конгресстериниң хоорайы болу бергеи. Бүгү чүрттүүрүң тайбың талалакчыларын совет киижилериң кайы хире хүндүткелдиг болгаш чылыг байдалбиле утпуп хүлээп ап турааи оларның тайбынче изиг чүтүлүп тодаргай херечилеп турар. Совет Эвилелиниң тайбыилы быжыглыр дугайында киирип турар саналдарын бедии-биле үнелеп турар бис деп, Фрида Брауи шаидалды тыпсып тура чүгаалаан.

Конгресстиң делегаттары он хүи Москваның янзы-бүрүү бүдүрүлге коллективтериие, хөйиити организациялырыа, үруглар аллаи черлериие, культура болгаш дыштанылга, ыыиелге, эртем-шинчилел черлериие барган болгаш москвачылармың ажыл-амыдыралыбile танышкан. Конгресстиң эмблемазын кадаан автобустар найысылалдың он үш районуига делегаттарны чедиргеи.

Конгресстиң киржиичилери Кремльдиң Съездилер орду-зунга июиь 27-де оон түииел пленарлыг хуралынга чыглгаи.

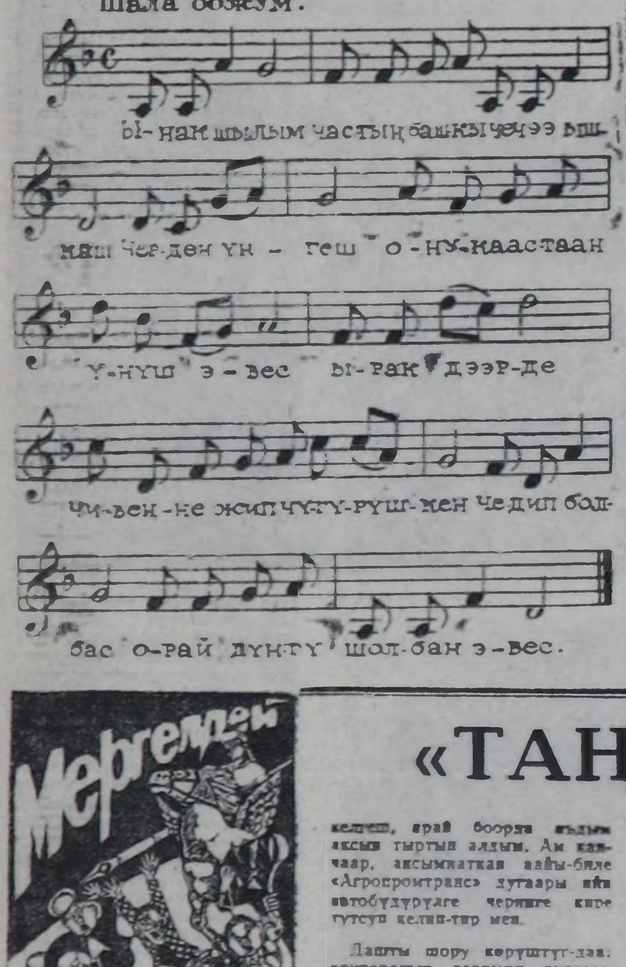
(СЭТА).

ЫНАКШЫЛЫМ

Сөзү К. НАТПИЙ-ООЛДУУ. Ааллазы Г. БАЗЫРНЫҢ.

Ынакшылым, частың башкы чечээ мышкаш.
Чердеп үнгеш, оңу каастаан үнүш эвес.
Ырак дээрде чивеңнежип чүгүрүшкеш,
Чедип болбас орай дүнде шолбаң эвес.
Чаның орта чорзумза-даа, амдыгаа дээр
Чараш кыска сөглеп чадаан бодалым-дыр.
Чайжок када сагыжымга бо-ла кирер,
Чалыы шаамның чаяан берген салымы-дыр.
Эргим үрүт дүжүп келгеш хүлүмзүрүүр.
Эргелеңдиг чырып кыпкан шырайы-дыр.
Ажыл-ишке күжүм түгеп, сорук кинер,
Арыг-шынчы кыска бергеп күзелим-дир.
Ынакшылым, соок кээрге кыштаң дезип,
Ырак терже үжүп чай баар күш эвес.
Адышка ей түрөөм орта сынмайн баарга,
Ажыдыттар үн-не күштүг дангыраам-дыр.

ЧЕР АДААНДА ДУС ОРДУ

Пахичевань хоорайның сөңгү-барыын түгүнде улуг эвес дагжыгаш бар. Оон өң бедик точказы далай деңгелдиден 1154 метр черде. Дагжыгашта чаңгыс мяш-даа көзүлбес. Шаг-шаандан бээр дагжыда бажындан эрээш агын баткан сугдар, дамыраттар дагны дургаар шокарттар изеп калган.

Чүс-чүс чылдар дургузунда дагның иштиңден даш дустуу казып тып, кожазында күрүне-лериниң рыноктарынче чүдүрүп чорудуп турган. 1921 чылда Нахичеваньның дус рудингин национализастаан. В. И. Ленининиң ады-биле адаан.

Амгы үеде ол рудникте 200 инженер болгаш даг үттекчилери ажылдап, чылдың-ла 100 мүң тонна даш, дустуу казып ап турарлар. Хүнден хүнге шахтаның түңнелдери 2—2,5 метр үзап бар чыдар болгаш чамдык черлерде ол түңнельдериниң узуну бир километр тедип бар чыдар. Шахтаның шаандан тура амгы үеге чедир казып кааи ореэлдерии, түңнельдерии кезинр болза 60 ажыг километрниң эртер апаар.

1976 чылга чедир рудник түгле дус-биле сураглыг турган болза, бо-ла чылдың май айда үттээшкиннер ажылы чорудуп турган, шаанда ажыглап турган объектиниң тып алганнар. Объект археологтарның, төөгү эртемденнериниң, геологтарның, эмчилерниң сонуургалын хаара тудупкан. Бистиң эрага чедир III—II түс чылдарда бе-зин моон даш дустуу казып ап турганын археологтар тодаратканн, а эмчилер дус рудингинин шахталары эмнелге черлери дет ажыглаттынын турган деп сүвеин илереткеп. Дустан бүткен ханаларда чердеп 30—40 см бедик черлерде оруннар мышкаш оңгар черлер, ханаларда артып калган лампа чырыынын ыштары дээш эмчилериң бодалын бадыткан турар өске-даа демдектер бар болган. Шинчилелдериниң түңнелиниде бо черге эмнелгелер ажылдар деп шинтпирин хүлээп алган. Эгезинде Бабек районнуң төп эмнелгезиниң 10 орунгут салбырын ажыткаш, оон ол салбырны удаттырган.

Ухтаашаада эмнелгеиин сугаглашыны-биле Сахалиниден, Камчаткадан, Мурманскиден база өске-дээ ырак черлерден эмнелир күзелдиг кижилер кээп турар апаргап. Чоорту салбыр республиканың 50 орунгут физиотерапевт эмнелгезин болуп берген. Амгы үеде оны 100 орунгут кылдыр алгытканн. Он ийнги беш чылдың төнчүзүнге чедир 200—250 орун кирер чаа эмнелгеии ажыглалга киирер. Бо сорулга-биле чер кырында чаа корпустар түттунуп, оон-биле чергелештир чер адаанын шахталарында чаартылгалар эгелээн. Дус шахталарынга кесиүрээш астмазын, тынар органнар аарыларын чедиишкиниинг эмнеп турар апаргап. Дүне када шахтаның палаталарынга хонган кижилер хүндус чер кырында корпустарже шилчип келир. Тыныштаап 50—60 метр эртип шыдавайн турган кижилер маңаа ийи-үш педеэя болган соонда чер адаанын шахталарындан чер кырында корпустарга чедир 3 км орукту чиик эртип турар апаар. Ол аарыларны сыкыр-тышкын, эмнер, дүзээ чокка эмнеп турары солун. Көгүрээш астма аарыглыг, тынар органнары аарыг кижилер бо черге эмнедириниң 2—3 курсун эртерге-ле ол аарыглардан шүүт эмнеттинер.

Баштайгы үеде аарыг кижилер түс черниң агаарынга чайчыгары-биле чер кырында корпустарга 2—3 хүн чүрттааш оон соонда эмчиниң чөпшээрели-биле чер адаанче 300 метр ханы черже бадарлар, түгеджизе чер кырынга бодаарга чер адаанда дустуң ноннары 4—6 катап хей. Тыныи турда, ноннар өкпеже киргеш, аарыгны дүргеи эмнээр. Аарыг кижилер башгайгы үезинде шахтага 5—6 шак иштинде, сөөлүтүредир ол хүүсаазы үзап, бир хонукта 8—10 шак чедир турар ужурлуг. Аарыг кижилериниң чазап кылган чүүлдери-биле кажстаттыгаи янзы-бүрү оюнчар өрээлдерии, делгем фойелерии, коридорларыны чер адаанда шахталарда шимеп тургускан. Маңаа аарыг кижилер культурлуг дыштанылгазын, хостуг үелшгии ажыктыы-биле эрттирип турарлар. А долгандыр турар дус кристаллдары хрусталь шилдер дег кылазайнып, сайгылгаан чырыынга чырыткылазайнып, шахтаның палаталарынга чараш шинчиии киирип турар. Ынчангаш бо эмнелгеии хрусталь орду дээрн тавырыгга эвес.

Маңаа эмнедир күзелдиг кижилер Азербайджаи ССР-ниң Кодык камгалаа министерствотунуң чагаа бижээн, дараазында документилерии:

— аарыының төөгүүзүнден үзүта бижилге,

— хөректиң, тынар органнарының рентгенге көргеи түңнели;

— дор, физиатр, гинеколог, кеш-шээр аарыг эмчилерииің үндүргеи түңнелдери;

— ЭКГ түңнели;

— хан, дүкүп, сидик, кадыг албан анализтериниң түңнелдерии чорутпаш, оочурга туруп алыр. Оочуру чедип келгеи кижини министерство чалаптар. Чалаткан кижилер чүрттаи турар черииің эмнелгезинден шимзылга бижиктиг болур.

Шахтаның иштиң шөлү 764 дербелчин метр, дус кылттарының кылыны 9 метр, чер адааи, да түттүгаи ордуиуң бедии 9 метр, ордуиу дыка үлүг дус багаиалар тудуп турар. Эмнелгеден аңгыда ында музей, чер адаанын хөлдери база бар. Ол хөлдер база-ла эм шыпарлыг, аңаа кеш аарылгарын эмнеп турар.

А. ШАМИЛОВ.
Азербайджаи ССР.

СТАРТ ЧООКШУЛААН

Югославияның Загреб хоорайында студентилериниң XIV Бүгү-делегей оюнчары июль 8-тен 19-ка чедир үлаачылаар. Аңаа Совет Эвилелинден 370 спортчу киржир. Ол дээрге чүрттүп эвилелдешкен республикаларының 80 хоорайларының 110 дээди өөредилге черлериниң төлээлери-дир. Ол дугайында Профэвилелдериниң эки тура күш-культура спорт иштилелиниң Бүгү-эвилел човулелиниң даргазы, совет делегациязының удуртукчузу Б. Рогатин Университезда-87 маргылдаалаарга совет спортчуларның түңнел белеткелиите турескаткан парлалга конференциязынга киришкеи журналистерге дыңнаткан. Ук конференция июнь 24-те Москвага эрткеи.

Совет спортчу-студентилер Университеттиң программазының бүгү хевирлериите киржириите белеткеиин турар. Ол маргылдаалаарга сутта өштириите үш дакпыр олимпий чемпиону москвачы Владимир Сальников, бедиин халмырынга делегей рекордчузу, делегейиің кышкы бирги чемпионадының тиилекчизи, Фрунзеден студент Игорь Паклин, гимнастикага делегейиің түлгаи чемпиону, делегей кубогунуң эдилекчизи ленинградчы Елена Шушунова, гимнастикага делегейиің ийи дакпыр түлгаи чемпиону, Владимир чүрттүт Юрий Королев, волейболга олимпий чемпиону одессажы Елена Соколовская болгаш совет спорттуң ооң-даа өске есыдмастарының киржири улуг сонуургалзы болдуруп турар.

Коя составында Вильнюстуң студентилери кирип турар совет футбол командазының үк маргылдаага киржириниң дугайында медээии Университезда-87-ниң организакчылары улуг сонуургал-биле хүлээп алган. Спортчуларның хей кезиниің аттары чүгле совет эвес, харын югославя футболдуң хамыкшылдыгларынга биляиигир.

Чүге диже олар дээдн лигада шыырак, ойнап турар «Жальгиристиң» составында кирип турарлар. Бистиң спортчуларывыстың стартаар болгүүиде Бразилияның, Югославияның болгаш Мүрнуу Корейиің шилиидек командалары база бар.

Баскетболга болгаш волейболга бистиң чүртүвүстү эр херзөжеи улустуң командалары төлээлээр.

АКШ, КУР, Югославия, ГДР, Болгария, ГФР болгаш өске-даа чүрттаар үе оюнчарга шыырак составтыг командаларыи киирер деп совет делегациязының удуртукчузу чугаалаан.

А иштизи-биле аңаа 120 чүрттардан 30 мүң ажыг спортчу киржир. Программаның бүгү хевирлериите маргылдаалар чидиг байдалга эртер-даа болза, совет студентилериниң шилиидек командазы тиилелгеиии чалагай чаңчылдарын үламчылаар дээриите идегээр бис — деп, ол түңнээн.

(СЭТА).

ТАКСИ-ПАТЕНТ— АЧЫ-ДУЗАНЫҢ ЧАА ХЕВИРИ

Чоңга ачы-дуза чедирилгезииің хевирлери янзы-бүрү. Кол ажылындан хостуг үезинде хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгаиы кылыр эргеии чогуур мазы четкеи, иштилел бүдүрүлгезиинде киржип турар хамаатыларга тыпсырыи «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» ССРЭ хөөйлузунда айыткан. Ук хөөйлүүиу хүлээп алганы ажылчы чоннарның амыдыралының деңгелии бедидери-биле Коммунистиг партииның болгаш Совет күрүиеиің СЭКП-ниң XXVII съездизиииің шиитпирлериите дүүштүр чорудуп турар хемчеглериииің иштки комплекизиите чугула факторларының бирээзи боон турар. Чаа хөөйлүү бо чылдың май айдан эгелеп күштүг болуп киргеи.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгада чөпшээрээи ачы-дуза чедирериите хуу автомобиль эзлериниң хамаатыларга транспорт талазы-биле дуза чедирерии база киирген. Чаа хөөйлүүиу амыдыралга боттандырып чорудары-биле улус депутаттарының Кызыл хоорай Советтиниң күүскомуиуи «Чоңга ачы-дуза чедирер кооперативтерии тургузар база хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулгага хамаатыларыиы киириштирер талазы-биле кооперативтер тургузар дугайында» шиитпирии бо чылдың июнь 12-де хүлээп алган. Ол шиитпирии ёзугаар Автомотохандыкшылдыгларының Бүгү-россия эки тура иштилелиниң тыва республика чөвүлелиниң чанында чоңга такси-биле ачы-дуза чедирер бюрону тургускан. Ынчангаи такси-патеит — ачы-дуза чедирилгезииің шайыгылаа Кызыл хоорайда кестүи келген чаа хевири боон турар.

Такси-биле ачы-дуза чедирериииің бүрозуиуң дугайында дүрүмиү ажылдап кылган болгаш оиу бадылаан. Ук дүрүмиү «Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында» ССРЭ Хөөйлузунда дүүштүр ажылдап кылган. Оиу ажылдап кылырда ССРЭ-ниң Күиажыл талазы-биле күрүие комитединиң, ССРЭ-ниң Сан-хөө, Юстиция министерстволарының киирген сүмелерии база ажыттаваан.

Хуу автомобиль эзлериниң хамаатыларга транспорт талазы-биле ачы-дуза чедирери пассажирлерии ынай-бээр аргыштырарынга чөпиүң хереглелии долузу-биле хандырарынга идиглиг болуру чугаажок. Хамаатыларга транспорт талазы-биле ачы-дуза чедирер хуу автомобиль эзлериниң мыиды пегелделерии салып турар. «В» категориялың чолаачылаар эргелиг ыяшылгалыг үш чыл автомобиль башкарган ажыл стажтыг, эмчи шинчилгезии эрткеи, автомобилиниң техниктиг байдалы эки болуур ужурлуг. Ол ышкаш пассажирлер аргыштырарының база чүүк сөөртүрүүнүң дүрүмүи эки билири чугула.

Хамаатыларга транспорт талазы-биле ачы-дуза чедирер күзелдиг хуу автомобиль эзлери улус депутаттарының чер-чер Советтиниң күүскомуиуи саи киилизиииеи патеит салып алыр. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1987 чылдың апрель 14-теги доктаалы-биле чылда-ла 392 рубльдаи төлээш, патеитиии холга алыр. Пассажирлериің орук өртээи РСФСР-ниң Өртектер талазы-биле күруне комитединиң бадылааны № 13—02—01 прейскурантыны бармындаалаи төлээр. Биргээр чугаалаарга, олургаиы дээш 20 көпеек болгаш 1 километр эртергеже 20 көпеек төлээр. Саиажылганы спидометр ёзугаар кылыр. Хуу автомобиль эзлери пассажирлерии олургуп аи тура, спидометрде чежеии айтып турарын, чорааиы дээш каштыг төлээриии пассажирлерге сагындырар хүлээглеиг.

Хуу автомобиль эзлериниң багай хандырылгазының дугайында хамаатыларның хомудаларын улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомуиары сайгарып көөр. Транспорт хандырылгазының дүрүмүи хажыда бээр хуу автомобиль эзлери тыптып келир болза, олариың ажыл-чорудулгазыи үлзмчылаарын хорун болур. Ол талазы-биле улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомиары шиитпир хүлээп алыр.

Такси-биле ачы-дуза чедирер бирода ажылдап турар хуу автомобиль эзлери техниктиг ажавада стаицияларынга автомобильдерии эзлеп чок кылдыртып алыр.

Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулга кылып, такси-патеитбиле чоңга ачы-дуза чедирип турар хуу автомобиль эзлериниң машиналары «такси-патеит» деп бижиктиг болур. Оиу машиианың мурнуку шилиге чыштырып каар. Ында автомобиль эзлииің фамилиязын, адын, адазының адын, чүрттап турар черии долузу-биле бижип каяи болур. Ол пассажирлерге-даа эптиг.

Амдыызында Кызыл хоорайда чүрттап, ажылдап турар хуу автомобиль эзлериниң дөрт кижи патеит кылдыртып алган. Олар хей чылдар иштинде чолаачылап ажылдап, каапкан. Хуу «Жигули», «Москвичилериит» Сергей Петрович Сафронов, Владимир Дмитриевич Богатырев, Юрий Андреевич Шевченко сүтлар-дыр. Олар июль 1-деи желеп Кызыл хоорайга пассажирлерии аргыштырып желей бээр. Хуу автомобиль эзлериидe такси-патеит-биле ажылдаар күзелдиг кижилер хей. Кызылчылар болгаш иайысылалдың аалчыларының такси-патеитиииң ажыын билип, херек кырында кере бээр үе чоокшулап орар.

М. ОЮН.

ХЕМНИ КАМГАЛААР

Хемнер чүге сыигай бээрил? Тускай эртемиилериии самаи турары-биле алырга, оон чылдагааны хамыктың муриидa эрик чоогумуң ыяжын, ылаңгыя сут баштарында аргаыышты кезип каапгарыпаи (болуп турар. Ыяштарның болгаш чадаи ыяштарның дазылдарыи черлерии камгалаи, эрик-тиң бүстүп үрелирии болдурбайн турар болгай. Ол ылаи шыиыы Воронеж области Эртиль районда эки билип алган. Ында Ботю деп хемчигеш агып бадып чыдар.

Оиу мурнуида хем деп бе-зии адаары берге турган. Балар көвүдээи болгаш ол барык-ла акпас апарган. Эрик чоогумда камгалал ыяш олуртуп эгелээиде байдал ескерли берген. Талды болгаш кара терект колдады тараан. Оон ырай ырадыр" всень, хадыц, чойганны тарып олуртка. Хемниң «амы-тыныи» иичаар камгалаи алган. Областа час бурүзүиде бичии хемнер чанынга ыяш тарып олуртуру чаңчыл болуу берген.

(СЭТА).

«ТАҢНЫЫЛ ХАВАЛАР»

Ыяш-ла шүгүмчүлеп бижээн чоруур дээш, мениең хөөрүкер кала бербес боор, эргим иом-чукчу. Ажылымның аайы-биле ыяш кижи-дир мен. Бо үеде найысылал Кызылдың бүдүрүлгелери, кудумчуларының арыг-шеверии кыпаар даалга, алдым. Хоорай аңаанга чедип келгеш, ярай боорга аңдым аксын тыртып алдым. Ам кавчаар, аксымнатка айы-биле «Агропромтранс» дугаары ийи автобүдүрүлгеге черниге кире түгсүп келип-тир мен.

Дашты шору көрүштүг-даа: контораның херимии дургаар олуртка халы, терек арга-арыштии сагындырып келир. Чечектер-даа тарын каап, оларны ам үдавас частыр чыгаан. Машина-техника талазы-биле база бир улуг бүдүрүлге черии ыяштыг болбас арга чок. Чок дээр эвес, туралаза кайдыг-даа ыяштыг олуртуп алыр, сугнуу кайын-даа болза аксын алыр чер ышкажыл.

Бүдүрүлгеиии хөөчү иштиңче кире бергеш, кайгай бергим. Эрттирилге өрээлиидеи түгле үне бээрии билеп, дөмей-дамайы-даа медээжок дөрт кара хава туда чидиртип-ле келген. «Таңнылы ыттар-дыр ийин» — деп, автобүдүрүлгениң пех фельдшери Г. Аксентьева мени оожуктурду. Боттарының хүүзэлгезии ылап билир хавалардыр. Эжик аксының таңнылы бар, тырык хүндүс-даа өске кижиии эндевес. Мырыңай майыым изииейии бергиледи. Бирээзиниң шоваазы дегет. Сиртии сирбейтиипкеш, шурап-ла турар.

Оя бүдүрүлгениң «кадарчы» хавааларының турлаа, чолаачыларының дыштанырынга таарыштырган парчыгаш түве-дир. Ынаар өске кижи кайын чагдыр ийик. Дыштанылга шөлүтүгежиниче сугну хоолайлар дамчыштыр чорутка, ыяжыдаа магалыг үнгеп, оът-сиген хөлбеңневе түве. Ынчалза-даа ында олурупгар сандай-даа чок, саазын, пос артынчылары, соок долган. Хава ыт турлаанче түү-хөө дажыларын билип олур боор сиилер. Шөлүгештии шагда-ла аштаан хөөрээр, Фельдшер Галина Федоровнаның чугаазы-биле алырга, неделяның бир хонуунда оиу аштап турар. А ында ындыг шинчи бичии-даа чок. Чоогуида бок урар улуг демир хааржак шагда долган. Ында чүиү чок дээр: аъш-чем артыынын чыды дораан думчукка кагар. Серии хүи болгаш ында хыт кыннар сээк чок. Изиг хүнде болза берге-ле боор. Автопарк чоогуи асфальтылаваан. Хорумдаш козуртхайнып, херек чок кезектер ында-мында шогжайжы бергилээн чыдар.

Оя бок-чамны база «таңнылы» хавалар кадарып турар ирги бе? Оларның саны амдыызында дөрт. «Ыт кижиниң өңнүү дижир бис». Өзүгеии кончуг амыган ышкажык. Удавас дөртеи-даа үеде бээр эвеспе. Таңнылы штадын дүжүрүп, кижиниң дөрт буттуг өңнүктерии ажылдадып алыр бодалдыг улус хире-дир. Камналганың чаа эргааы-ла боор. Эки херек-тир. Ынчаарга ярыг-шеверии сагып, «таңнылдарның» турар тускай орай-савазыны бодазыдарга эки боор.

«БОК-ЛА, БОК!»

Тос. Чорукчуг Чүгүрүк-Хүреп ыяшчы кактырар эвес. Чүге-ле, аксын ээй соптарымга, хоорайның бир ужунга келдим. Арбас-дорбас күжүр аъдым мендээ хөлге боорунуң мурнуида, аскыр өөрү чылгылыг чораан кулун болгай. Найысылалдың аът чарыштырар черинче бодуу-ла түгсүп кире берген. Ында күрүненің аът заводунуң барын өөрүтрек чүвен кайын эндээр.

Ипподромнуң чанында ийи каът иишти чуртталга бажыны. Оон үстүкү кадында «ВостСибагропром» проектинин» тыва филиалының ажылдакчылары чурттап турар. Оон даштында чаңгыс кожаар ыяш олуртпаан. Даштында бок мнаамында чыдарын дораан эскерер сеп.

Чүгүрүк-Хүреп чүге мнаар тырттыгын чораанын сөөлүнде билдим. Иишти чуртталга бажының ийиги каъдында Күрүненің аът ажаар заводунуң ажылчыннары база чурттап турар чүвен иргин. Мырыңай чоокта чаа, оон бээр ийи неделя эрткеи чурттакчылар даалп эвес даштан өрээлдерден баккылап келгеннер. Оларның кайгаанын канчаар силер. Коридорже бир ажылчын аълыя кире чеде берген ышкажыл.

Ымыраа хонгаш тайып турар шалалыг бажынче адыгуузунуң кым кире бээр ийик. Хир-чам туда берген, шалазы куурарып калган бажынче аът-хаа киирип турза, ында хор бар эвес дээн бодал-биле мнчаптаны ол-дур.

Чыраа, саик чоруу-биле чымчаңнатып чорун бээрге, кижи удуй бээр кончуг аъдым түңү бодааны ол ирги? Республикада ат-сураа үне берген Мергедейниң хөлегези мен дээш, ук заводтуң аъды ышкаш чылыг, чырык орай-савага чурттаксааны чадавас. Кыштың соогу, чайның кагыы дивес, кадыр артка кара чаңгыс даңгыыжым көөргей хома берип-тир мен. Дүктүг даваныг амытан мурнуига киирбээн, чодам болган чаңгыс аълым бажын хөрээмге чыпшыр куспактаптым. Хөөкүйүүн карак чажы борбак-борбак бадып тургаиын эскерип кагдым. Адыгуузун-даа болза угааның амытан. Эх, аастыгдылдыг болган болза, иштихөөнүүзүс тө кагжып алыр ийик бис. Болум база караам чажын тулуп шыдавайн баргаи фордум. Чамдыкта база чечек ышкаш үзин апаар үреп боор мен. Аттыг-чарлыг Хүреммге таптыг орай-сава кылып бербээнимден хомудааным олдур ийин. А бо чурттапга бажыңынче кире кылаштап турган аъттың норуу кайдыг ирги?

Чс. ол-даа хамаан эвес. Булуттугиун алаа-биле бургураты тевсин чоруур чүгүрүүмге түү-даа адааргал болур эвес деп бодап, чортуп бар чыттым. Ынчалза-даа ол-ла ипподром чанында Полевая кудумчузунуң 4 дугаарлыг бажыңының чоогунда овааладыр төп каап бок чанынга тура дүштүм. Эъдери удавас оиу сөөртүп каапгар бис дишпилер. Биргэ чүрүктэ керүп тур силер. Ол-ла кудумчуның бажыңарының чанында төккеи бокту хөйүп. Оргузунда (чүрүкта) трактор кожуу база тур. Шагда-ла ында турар эдилел чорду. Эъэи та кым? Оон чоогунда бокту бажыңның эъдери аштаарлар боор.

Найысылалдың мурнуу чүгүнде шөйүлгеи чазаглыг оруктан тутсуп ор мен. Кайыдаа таламге кердүм: бок-ла, бок!

Оруктуң оң талазында Көк-Тей кудумчузуның 30 дугаарлыг бажыңының түңүида овааладыр төккеи бок кайыбээр көстүп чыдар. Оиу үшкү чүрүктэн керүп ор силер. Кымның ында төккенин кудумчуның чурттакчылары билбес. «Төккеи бок арбын-на болдур ийин, Мерген Мергенович! Кижи кайгаар, ыт сыгырар түве боор» — деп, оларның бирээзи түнеэн.

Оон ыиай чорбайн бардым. Кызыл хоорайның үш-ле тоғказынга четтим. Бок-ла, бок! Моиу кажан арыдар ирги?

Ол дугайын кымдан-даа эвес, хоорюүскомдан айтырар түве-дир ийин. Амгарыы болгуже байырлыг!

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орааикчыларының 2-35-24, 2-23-54 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатының 2-23-35, партийжи аймыырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, кежи-ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуниуң индекизи 54241.
Чыыжа 300 катаи үнер.
Хемчээли 2 пардалга амаары.
Тиражы 22108 эка.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3527.
ТС—00685.

18

ИЮНЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртеиги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ух». 8.15 — Бүт бембүүүүн допчулаалы. 9.00 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.15 — Док. фильм. 11.05 — 11.10 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — Орус чугаа. 16.40 — А. Киирса сөңнаар. (виолончель). 17.15 — «Бажың болгаш оон үезии». Док. фильм. 17.45 — «Хоккейдоиуң иишти ыр концерти. (Япония). 18.15 — «Дүүгедээшкии болгаш эдс тургустуунуушкуң». 18.45 — Бүгүи делегейде. 19.00 — Совет ыр концерти. 19.20 — «Боду ойнаар пианиного төөмзии ыр». Уранчечеи фильм. 21.00 — «Ух». 21.35 — «Бүт бембүүүүн допчулаалы. 22.20—00.15 — Хөрээженнериниң бүгү-делегей конгрессиниң киржикчилеринге турескаткан концерт. Төнгенде — Бүгүи делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

9.00 — «Украин боодаи чечек». Фильм-концерт. 9.30 — Объектив. 10.00 — Ат спорту. ССРЭ чемпионады. 10.45 — «Баш бурунгаар истелер». Уран-чечеи фильм. 12.15—«Капитан Врунгельдаи ужуралдары». Мультфильм. 1—3 сериялары. 12.55 — Урутларга фильм. — Оожум ортумактар». 1-ги сериязы. 14.00 — 14.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Октябрьиың чадыыштары, кыымнар-ла!». Республиканың пионер отрядтарының чыыш конкурузу. Эрзии болгаш Тес-Хем районнарының пионерлериниң ужураждылгазы. 19.15 —«Ажыл шүүлү эки». Кызылдың школалар аразында өөредилге-бүдүрүлге комбинадының өөреникчилериниң чайгы практиказының дугайында киноочурумал. 19.25 — «Аъдың төөвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Юбилейлиг вахтада — Тываның полиграфчылары». 19.45— Медээлер. 19.55 — Чарлаалыр.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». «Дилги болгаш эскир дагаа». 20.15 — Бүт бембүүүүн допчулаалы. 21.00 — «Ух». 21.35 — «Хүн аданда чер». Кыска хемчээлдиг уранчечеи телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.55 — Молдав операның аныяк ыраажылары. 22.20 — Чиик атлетика. Европа кубогу. ЧССР-деи дамчыдыла. 23.05 — 23.40 — Мотоспорт. Делегей чемпионады. ЧССР-деи дамчыдыла.

Редакторнуң орааикчызы
К. К. САТ

агаар

Республикага чамдык черлерге чаъстаар. Соңгу-барыын чүк үтлүг хаттың дүргеии секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус чылыыр. Дүне чамдык районнарга 3 градус соок, хүндүс 2 градус чедир чылыыр.

Кызылга эскерлип каап турар агаар болур. Дүне иоолуг эвес чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк үтлүг хаттың дүргеии секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 6—8, а хүндүс 18—20 градус чедир чылыыр.

КИНО

ИЮНЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Детство Бо-бя» 11.20, «Поколение победителей» 16.50, «Перехват» 9.30, 13.10, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Операция «Скрипичный футляр» 10.30, «Лимузин цвета белой ночи» 12.00, «Тройной прыжок «Пантеры» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Внимание «Неизвестный» 9.30, 12.30, «Отроки во Вселенной» 10.50, 14.00, 18.30, «Оптимистическая трагедия» 15.40, «Знак беды» 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Кин-дза-дза» 11.20, 14.00, 15.40, «Мы веселы, счастливы, талантливы!» 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Миша, Серега и я» 14.00, «Грог» 16.00, 18.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: к/т: «Варвара краса, длинная коса» 11.00, «Новые амазонки» 13.00, 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга
ФУТБОЛ

Тыва АССР-ниң болгаш Башкир АССР-ниң шилиидек командалары ойнаар.

Июнь 28-те 18.00 шакта болгаш июнь 30-де 19 шакта ойнаар.

Стадионче кирери эртектиг.

Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи 1987 чылдың июнь 25-тен эгелеп 11 шактан 19 шакка дезир ажыл-дар чурумнуг документилерии дыңнадыр.

Дыштанар хүнү — понедельник.

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың июнь **30** вторник № 151 (13451)

1925 чылда үдезилеттингеи.
Өртээ 3 келеех.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫ

Июнь 29-та Москвага, Кремльдин Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының чедиги сессиязы ажылын эгелээн. Эртенгиниң 10 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведи биле Националдар Совединиң бирги каттышкан хуралы ажыттынган.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының чедиги сессиязы

ШИИТПИРЛИГ ЭКОНОМИКТИГ ЧААРТЫЛГАЛАРНЫҢ ОРУУ

Чүртте калбарган эде тургустунгушкун — Октябрьның херээниң дөрт уламчылаашкыны. Партияга баштаткан, ленинчи өредиглер шынчы совет улус янитилел амыдыралының бүгү талаларын чаартырының чорудулгазыныч идепкейлиг киргеи. Бистиң Төрээн чүртувустуң салым-чолу, оон келир үезин дээш харыысалгазын бүрүмү-биле медереп билгеи совет ажылчы чон эде тургустунгушкуниче, дургедээшкиниче, үезин келген айтырыгларыны соңгаарладыышкын чокка шиитпирээриниче, дөгейлеп тапталган чорукту болгаш консерватизмни ажып эртериниче партияның утланыышкынын быжыы-биле деткип турар.

Чүртте тургустунган ажык-чараат болур, ажык чорукту, демократияның калбаа-биле хөгжүлдезинин байдалы чаа түүлдерге, ёзулуг революстуг чаартылгаларга делгем орукту ажытткан, янитилелдиң амыдыралчы чугула айтырыгларын шиитпирээринге совет кижи бүрүзүнүң хамаатыг туружун тодаргай көргускен.

СЭКП ТК-ның июнь (1987 ч.) Пленуму бүрүнгээр шимчээшкинге, ажылчы чонуң күш-ажылчы болгаш социал идепкейлиниге күүлүг чаа идиг-өөредиг киргизип, эки-чаагай чорудулгаларны, ажыл-агыйның чаа хевирлерин, ажыл-ишчиниң ниитилел-политикалыг, социал-экономикалыг эки-чаагай чаартылгаларны сайзырадыышкынга чедирип, ниитилел амыдыралывыстың бүгү талаларын демократтаар шинчилеп, ажыл-агыйны удуртуп турар партияның ленинчи принциптерин, ажыл-агыйның механизмизиниң реформазының теориязын, практиказын

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң он бирги чыыжының чедиги сессиязы

ЧУРТТУҢ ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ АМГЫ ҮЕ-ЧАДАЗЫНДА УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫН ЭДЕ ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

III. Адырлар аайы-биле эргелеп башкарылганы шынар талазы-биле чаа деңнелче

Чаартылгалар эргелеп башкарылганың бүгү комплекизин, чүүл-даа мурнунда адырлар организиязы — министерстволарны болгаш ведомстволарны хаара тудар болза, чүгле мичээн экономикада бүгү чаартылгалар долу хемчээлдиг боттанып болур. Бо дээрге улус ажыл-агыйын удуртуруушун бүдүн-бүрүн системазын туруузарының болгаш оон дээштиг хөделириниң принципиалдыг негелделериниң бирээзи бо.

Илеткелчи адырлар министерстволарының ажылының сайгарылгазынга тодаргай доктаазаш, адырлар аайы-биле эргелеп башкарылганы эге тургустуруушкунуун эргежок чугулазының дугайында түнелээн үндезилээш. Бүгү чаартылгаларның кол утланышкыны, өзээ болза, министерстволарның ролю, оларның сорулгазы болгаш туружу бүдүүлгелериниң эргелерии болгаш харыысалгазын калбартырыбиле сыгый холбаазы болуп деп ол ойтыкан. Олар-биле харылзаазынга министерстволар ам экономиктиг салдар чедиреринин аргазынга долузубиле даянып ужурлуг.

Бүдүүлгелерни удуртуруунда эргижирээн, чыдып калган организиастыг структураны шинтирлиг өскертиккинин соонда адырның эргелеп башкарылгазынга чаа ажыл-агый механизми, экономиктиг арга-методтарыны ажыктыг ажылдап болуруун практика болгаш дурзулга көргүскен.

Дагнынаар бүдүүлгелиг болгаш социал хөгжүлдезиниң соруулгаларын күүседир шыдаар аргалыг удуг каттыжышкыннарны тургузарының оруун партия шинтирлии-биле айыткан. Коя организациялардың күчүзү техниктиг деңнелдиҥ инити кедүрлүүшкүнүүн үндезиин болурундан ол мындыг. Оон-биле кады өске чүүл база ковчуг чугула — чүгле улуг каттыжышкыннар адырның болгаш заводтуң эртемниктиг депшилгезиниң дүргедириниге, бүдүүлгениң ажыктыын бедидериниге министерстволарның күжениишкиниерин мөөнүзээн эргежок чугулазына дең, илеткелчи оназалаш демдеглээш. Ынчаарга адыр эргелеринде организиязы Бүдүүлге дугайында хоойлуга шынгыыр дүүштүр күш-ажылчы коллективтериниң инициатязазын болгаш тывынгыр-мерген чоруун хөгжүдүнге бүгү хемчег-биле ийнг бээр апаар. Экономиктиг нормативтерни үндезиин-барымдаалыг кылыыр тодаргайлаары дээш оназа харыысалга чаа байдалдарның үезинде оларга онаажыр. Адырларны эргелеп башкарарының организиастыг структурязын эге тургузарының болгаш эргелеп башкарылганың кусаазы коичут кыска — бүгү ажылзы 1987—1988 чылдарда кылып чорудары эргежок чугула.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның төп апараатында-даа шынгыы чазартылгаларны боттандырган турар ужурлуг. Оларның хөй санныг түрмек салбыраларын улгаттыр кадары азы дүүтүрери, төп аппаратты эргелеүлээлге принциптерии колдады тургузарынче база ону дыка кызырарынче бижыг утланышкынны алыры эргежок чугула. Министерстволарның ведомстволарның коллегиязының ролюн идепкейжиткен база бедиткен турар ужурлуг. Оон-биле кады адыларның чөвүлелдерии демократтыг үндезиниге тургузары көрдүгеп. Оларга кол-кол бүдүүлгелериниң директорлары, мурнакчы ажылчыннар, улуг эртемденнер болгаш специалистер калбаабиле төлөөлеттирии киргеп турар апаар. Ол чорук демократизмни, эргелеп башкарарының шынарын бедидериниң аргазын бээр.

Адырларның төп аппаратының ажылының стилин база методтарын үндезиин-биле өскертирге негеттиниң турар. Министерстволарга бүдүүлгениң салым-чаяанның хөй-хөй улуг организиаччылары, эртембилиглиг специалистер төлөөс. Баттас саазынга бастырып бюрократсыг чорукка алзын харын-даа оларның эртем-билии болгаш дүржүлгазы аяа-ажык чок болуп турары чажыт эвес-ле болгай. Эргелеп башкарарынга экономиктиг методтар колдап турар апаар чаа байдалдарның үезинде адырның удуртуглазынга инициатиктиг, чогаадыкчы ажылакчыларны хаара тударынга моральдыг болгаш материалдыг үндезиин тургустуруп турар апаар. Ол чорук демократизмни, эргелеп башкарарының шынарын бедидериниң аргазын бээр.

Адырларның төп аппаратының ажылдан кылырынга, ажы шынарлыг продукциязга улус ажыл-агыйының база чөвүүн хереглелериң хандырарынга, эртем-техниктиг депшилгезиниң дүргедириниге, бүдүүлгениң ажыктыын бедидериниге министерстволарның күжениишкиниерин мөөнүзээн эргежок чугулазына дең, илеткелчи оназалаш демдеглээш. Ынчаарга адыр эргелеринде организиязы Бүдүүлге дугайында хоойлуга шынгыыр дүүштүр күш-ажылчы коллективтериниң инициатязазын болгаш тывынгыр-мерген чорууң хөгжүдүнге бүгү хемчег-биле ийнг бээр апаар. Экономиктиг нормативтерни үндезиин-барымдаалыг кылыыр тодаргайлаары дээш оназа харыысалга чаа байдалдарның үезинде оларга онаажыр. Адырларны эргелеп башкарарының организиастыг структурязын эге тургузарының болгаш эргелеп башкарылганың кусаазы коичут кыска — бүгү ажылзы 1987—1988 чылдарда кылып чорудары эргежок чугула.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның төп аппаратында-даа шынгыы чазартылгаларны боттандырган турар ужурлуг. Оларның хөй санныг түрмек салбыраларын улгаттыр кадары азы дүүтүрери, төп аппаратты эргелеүлээлге принциптерии колдады тургузарынче база ону дыка кызырарынче бижыг утланышкынны алыры эргежок чугула. Министерстволарның ведомстволарның коллегиязының ролюн идепкейжиткен база бедиткен турар ужурлуг. Оон-биле кады адыларның чөвүлелдерии демократтыг үндезиниге тургузары көрдүгеп. Оларга кол-кол бүдүүлгелериниң директорлары, мурнакчы ажылчыннар, улуг эртемденнер болгаш специалистер калбаабиле төлөөлеттирии киргеп турар апаар. Ол чорук демократизмни, эргелеп башкарарының шынарын бедидериниң аргазын бээр.

Адырларның төп аппаратының ажылдан кылырынга, ажы шынарлыг продукциязга улус ажыл-агыйының база чөвүүн хереглелериң хандырарынга, эртем-техниктиг депшилгезиниң дүргедириниге, бүдүүлгениң ажыктыын бедидериниге министерстволарның күжениишкиниерин мөөнүзээн эргежок чугулазына дең, илеткелчи оназалаш демдеглээш. Ынчаарга адыр эргелеринде организиязы Бүдүүлге дугайында хоойлуга шынгыыр дүүштүр күш-ажылчы коллективтериниң инициатязазын болгаш тывынгыр-мерген чорууң хөгжүдүнге бүгү хемчег-биле ийнг бээр апаар. Экономиктиг нормативтерни үндезиин-барымдаалыг кылыыр тодаргайлаары дээш оназа харыысалга чаа байдалдарның үезинде оларга онаажыр. Адырларны эргелеп башкарарының организиастыг структурязын эге тургузарының болгаш эргелеп башкарылганың кусаазы коичут кыска — бүгү ажылзы 1987—1988 чылдарда кылып чорудары эргежок чугула.

Министерстволарның болгаш ведомстволарның төп аппаратында-даа шынгыы чазартылгаларны боттандырган турар ужурлуг. Оларның хөй санныг түрмек салбыраларын улгаттыр кадары азы дүүтүрери, төп аппаратты эргелеүлээлге принциптерии колдады тургузарынче база ону дыка кызырарынче бижыг утланышкынны алыры эргежок чугула. Министерстволарның ведомстволарның коллегиязының ролюн идепкейжиткен база бедиткен турар ужурлуг. Оон-биле кады адыларның чөвүлелдерии демократтыг үндезиниге тургузары көрдүгеп. Оларга кол-кол бүдүүлгелериниң директорлары, мурнакчы ажылчыннар, улуг эртемденнер болгаш специалистер калбаабиле төлөөлеттирии киргеп турар апаар. Ол чорук демократизмни, эргелеп башкарарының шынарын бедидериниң аргазын бээр.

Адырларның төп аппаратының ажылының стилин база методтарын үндезиин-биле өскертирге негеттиниң турар. Министерстволарга бүдүүлгениң салым-чаяанның хөй-хөй улуг организиаччылары, эртем-билиглиг специалистер төлөөс. Баттас саазынга бастырып бюрократсыг чорукка алзын харын-даа оларның эртем-билии болгаш дүржүлгазы аяа-ажык чок болуп турары чажыт эвес-ле болгай. Эргелеп башкарарынга экономиктиг методтар колдап турар апаар чаа байдалдарның үезинде адырның удуртуглазынга инициатиктиг, чогаадыкчы ажылакчыларны хаара тударынга моральдыг болгаш материалдыг үндезиин тургустуруп турар апаар. Ол чорук демократизмни, эргелеп башкарарының шынарын бедидериниң аргазын бээр.

IV. Ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарынга девискээрниң эргелеп башкарылгазы

Ажыл-агый механизминиң реформазының байдалдарынга эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, девискээрниң ёзулуг-лаээн болур эрге-чагырганың чер-чер организиарының боттарынга алыр ужурлуг харыысалгазы өзүп турар деп, оратор оон ынай чугаалаан. Бодунуң девискээринге ажылагыйны хөгжүдеринге эргежок чүүлга бүгү-ле бүрүн эргелер оларга бар болур ужурлуг.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның база областарның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнаазарынга хамыктың мурнунда принципиалдыг өскерилгелер төлевилеттинген. Мында чаа чүве чүл дээрге, планнаар комплекстиг хевирлиг апаары, чогуур девискээрде туруп турар бүгү-ле каттыжышкыннарын бүдүүлгелерна болгаш организациялариның, оларның ведомствога чагыртып турарындан хамаарылга чоокка, хаара тудар болуру.

Түс черинң органнары боттарының эргелерии ук девискээрлерин хөгжүдеринииң эргеажыктарынга херек кырында бүрүнү-биле ажыглаан турар ужурлуг. Күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-чорудулгазынга эрге-чагырганың холгаарлаар ораддажышкыннарын болдурбазы, оларның курлавырларын кара туразы-биле баш биляр дээр чаңчылдарны чайладыры эргежок чугула. Ол-ла үеде бүдүүлгелер, каттыжышкыннар болгаш эвилел министерстволары социал-амыдырал болгаш бүдүүлге инфраструктуразын комплекстиг хөгжүдер талазы-биле девискээр организиарынга ажыл-херекчи ёзу-биле дузалаар, инити ажыл-агый соруулгаларын шинтирлээринге идепкейлиг киржир болза чогуур. Ынчалзээжок ол бүгү чүүлдерни чаа байдалдарның үезинде шынгы экономиктиг, керээлиг үндезиниге кылыр херек.

Девискээрниң эргелеп башкарарының айтырыгларының комплекизиниге кол киичээнгейни социал хөгжүлдениң айтырыгларынче салыр ужурлуг. Чөнүү аъш-чем аймаа-биле хандырары инитизи-биле чоорту эки талазынче өскерилип турар, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериң немей көвүдедириниң эргежок чугула байдалдары чүртта тургустуугаш. Ынчалзээжок ук айтырыгның чидин амдыызында хевээр болуп артып турар. Ынчангаш эргелеп башкарарының чер-чер организиары, агроүлетпүр комплекизиниң салбырлары боттарының девискээрлериниң аъшчем баазазын быжыглаар база калбартыр дээш, чаа ажылагый механизминиң бүгү-ле быраларын болгаш хөреңгилерии ажыглаар хүлээлгелиг. Ону чедип алыры-биле чаа ядыг бериишкиниерин инитизвилел фондузунга киирер чүүлдериниң доктаамал хемчээлин, продукция бүдүрериң көвүдедириниге ажыл-агыйларның өзүп турар сонуургалын ажыктыг кылдыр ажыглаарынга өөренип алыры эргежок чугула.

Аъш-чем айтырыын эң-не кыска хуусаалларда шинтирлээр төлээде, эргелеп башкарарының девискээр организиары хөгжүдениң бүгү-ле хевирлериин, көдээ ажыл-агый бүдүүлгезиниң өзүлдезиниң бүгү-ле курлавырларын ажыглаар апаары мырнай илден. Хүүнүң дузалал ажыл-агыйыныц, сад-огород кооператинтериниң болгаш бүдүүлгелериниң дузалаа ажыл-агыйларыкмн болдуунар арга-ларын маңаа калбаабиле ажыглаар херек.

Бөгүн чүрттаар оран-бажын айтырыы оон дудак чок, чидиг болуп турар. Ол херектиң чүтулазын чамдык республикаларда болгаш областарда чедир билбейн турар дээрзиниң дугайын фактылар хереглиер турар. Хөй-хөй чер-чер организиарында хөделиишкиниериниң тодаргай программазы чок чүрттаага тудуун кандыг дестериниң күсели-биле база кандыг дараалашкаа-биле чорударыл дээрзин тодарадып албаан. А ону тодарадыр херек. Ам чүрттаага тудуунга хөреңгилерии чер-черинин организиарының ажыл-чорудулгазын дүүштүрер, оларга эргежок чүтула дузалаан турар.

V. Экономиктиг төп органнарның ажыл-чорудулгазын үндезини-биле эде тургузары

Эргелеп башкарылганың бүдүн системазынга экономиктиг төп органнарның туружун болгаш ролюн тодаргайлап тура, Н. И. Рыжков бо организиар партияның ажылдан кылганы ажыл-агый болгаш социал хөгжүлдениң стратегиязын боттандырарын хандырар, долу бот-оруулга-чарылганың болгаш боду-акшалаандырыышкынның принциптеринге дүүштүр бүдүүлгелериниң ажыктыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле ажылзы удуртур ужурлуг деэрзин демдеглээш.

Күрүне планнаашкыны шүүт еске шынарлыг болур. Экономиканы хөгжүдериниң перспективтиг стратегиязын ажылдан кылыынче, оон кол утланышкыннарын болгаш соруулгаларын тодарадырынче ол хамыктың мурнунда утланыр. Оон кол соруулгазы инити-күрүне ужур-дузалыг соруулгаларны бүдүүлгелериниң бот-тускайлаң чорууу-биле күш-ажылчы коллективтериниң эрге-ажыктары-биле дүүштүрүп төлөттүрен аргабиле шинтирлээрии чогумчалыг чорудары апаар.

Ол ажылды бодуңуң бедик хүлээлгезиин ажыл-херек кылында бадыткаар хүлээлгелиг, бистиң чүртувустуң эртем-экономиктиг штавы — ССРЭ-ниң Күрпланы удуртур ужурлуг деэрзи чугаажок. Ол бодуңуң хичээнгейни инити-экономиктиг болгаш адырлар аразының пропорциязларын хевирдээрииче, бүдүүлгүү күштерии ажыктыг хуваарыынче, инвестиция политиказының болгаш эртем-техниктиг депшилгениң утланышкыннарын тодарадырынче утландырар ужурлуг. Бүгү ажыл-агыйның хөгжүлдезии балансылаштырары, халбак социал программаны боттандырары, делегейниң күш-ажыл хуваалдазының системазынче чүртту идепкейлиг киириштирери, идегелдиг камгалал күүнүү хандырары оон онзагай салыш салыр чүүлү апаар.

Үр хуусаалыг болгаш беш чыл планнарының түрүм системазынче шилчилге планнаашкыны сайзырангайжыдарынга принциптиалдыг ужурдузалыг. Оон-биле холбаштыр чүрттүң 15 чыл хуусаалыг перспективазында хөгжүлдениң кол утланышкынарының баазазынга ажылдан кылгаш 15 чыл үеде чүрттүң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң ужур-дузазынга илеткелчи доктаазаш. Олар партияның экономиктиг стратегиязын тодарадай санаарга болгаш даалгаларга көргүзер хүлээлгелиг. Кол утланышкыннарны беш чыл хуусаада, экономиктиг өзүлдениң чадаларын оон-биле холбаштыр тодаратпышаан, ажылдан кылыр.

Беш чыл планның ажылдан кылырының чорудулгазы шынар талазы-биле өскерлип турар. Ол адаанадан, бүдүүлгелерден, планнаашкының эгези болур инити байдалдарга үндезилеп ажылдан кылдынар. Ам бүдүүлгелер, күш-ажылчы коллективтер, халбак хөй-нинти план тургузар шинтирлериии ажылдан кылырынга боттары киржир арганыр апаар. Беш чыл планның ролюнүң күштелгении, ону ажылдан кылыр чорудулганы демократчыткаңы чыл планнаашкының айтырыгларын бир янзы көөрүн негеп келген. Чыл планның бадылаар чорукту он үшкү беш чылдан эгелеп чаа негелделер ёзугаар болдурбазын партия Төп Комитедиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эргежок чугула деп көргеп. Ам бүдүүлгелер беш чылдың чүрагайларын барымдаалап тургаш чыл санында боттарының хөгжүлдезии бот-тускайлаң тодарадыр апаар. Ол өскерилгелериниң кол утказы чүл дээрге, планнаашкыны чедип алган чүүлдерге, оон «базазы» дижир чүүлдерге үндезилеп тургузуп турган эргижирээн практиказын күш-ажылчы коллективтерия хостаары болур.

Капитал салымшкынарның хемчээлия хуваары, төпчүткен болгаш төпчүтпээн капитал салымшкыннарының аразынга боттут дүүштүрүлгелерии тургузары дээш ышкаш соруулгаларны бир янзы шинтирлээр апаар дээрзин илеткелге демдеглээш. Боттут-наатура пропорциязларны эргелеп башкарарының чаа методтарын Күрплаң чедип алыр ужурлуг. Оон эң чугула хүлээлгези — экономиканы хөгжүдериниң стратегтиг соруулгаларын барымдаалап тургаш күрүне чагыының составын хевирлеп тургузары болур.

Бистиң планнарывыстың социал утланышкыннарының дыка күштелгенин-биле чергелештир ССРЭ-ниң Күрпланың ажыл-чорудулгазын дүүштүрер, оларга эргежок чугула дузаны көргүзер хүлээлгеии оларга онаажыр.

V. Экономиктиг төп органнарның ажыл-чорудулгазын үндезини-биле эде тургузары

Эргелеп башкарылганың бүдүн системазынга экономиктиг төп органнарның туружун болгаш ролюн тодаргайлап тура, Н. И. Рыжков бо организиар партияның ажылдан кылганы ажыл-агый болгаш социал хөгжүлдениң стратегиязын боттандырарын хандырар, долу бот-оруулга-чарылганың болгаш боду-акшалаандырыышкынның принциптеринге дүүштүр бүдүүлгелериниң ажыктыг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле ажылзы удуртур ужурлуг деэрзин демдеглээш.

Күрүне планнаашкыны шүүт еске шынарлыг болур. Экономиканы хөгжүдериниң перспективтиг стратегиязын ажылдан кылыынче, оон кол утланышкыннарын болгаш соруулгаларын тодарадырынче ол хамыктың мурнунда утланыр. Оон кол соруулгазы инити-күрүне ужур-дузалыг соруулгаларны бүдүүлгелериниң бот-тускайлаң чорууу-биле күш-ажылчы коллективтериниң эрге-ажыктары-биле дүүштүрүп төлөттүрен аргабиле шинтирлээрии чогумчалыг чорудары апаар.

Ол ажылды бодуңуң бедик хүлээлгезиин ажыл-херек кылында бадыткаар хүлээлгелиг, бистиң чүртувустуң эртем-экономиктиг штавы — ССРЭ-ниң Күрпланы удуртур ужурлуг деэрзи чугаажок. Ол бодуңуң хичээнгейни инити-экономиктиг болгаш адырлар аразының пропорциязларын хевирдээрииче, бүдүүлгүү күштерии ажыктыг хуваарыынче, инвестиция политиказының болгаш эртем-техниктиг депшилгениң утланышкыннарын тодарадырынче утландырар ужурлуг. Бүгү ажыл-агыйның хөгжүлдезии балансылаштырары, халбак социал программаны боттандырары, делегейниң күш-ажыл хуваалдазының системазынче чүртту идепкейлиг киириштирери, идегелдиг камгалал күүнүү хандырары оон онзагай салыш салыр чүүлү апаар.

Үр хуусаалыг болгаш беш чыл планнарының түрүм системазынче шилчилге планнаашкыны сайзырангайжыдарынга принциптиалдыг ужурдузалыг. Оон-биле холбаштыр чүрттүң 15 чыл хуусаалыг перспективазында хөгжүлдениң кол утланышкынн

ЧУРТТУҢ ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИНИҢ АМГЫ ҮЕ ЧАДАЗЫНДА УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫН ЭДЕ ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

(Төнчүзү. Эгези 1-гө, 2-гө арнымарда).

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаамал органнары чаа байдалдарда боттарының ажыл-чорудулгазын база идепкейжиңдер ужурлут. Улус ажыл-агый комплекстерине удуртулганың деңнелин оларның боттуу-биле бедидери, боттарының ажылының стилин болгаш методун экижидери эргежок түгула.

Чурттуң экономиказыңга удуртулганың системазын үнгезинин-биле эде тургузары ССРЭ-ниң чазаның ажыл-чорудулгазын улам ыңай сайыраңгайжыдары негеп тур. Партияның экономиктиг стратегизиязы амыдыралга чайгылыш чокка чорударын, ажыл-агыйны башкарарының ленинчи принциптеринге болгаш эргелеп башкарылганы бүгү тала-биле демократчыдарынга үндезилээн, улус ажыл-агыйныга хаяы чаартылгаларны хандырарын бодуңуң сорулгазы кылдыр чазак санап турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын чайгылыш чок экижидер, күштүг социал политиканы боттандырар, бодуңуң бүгү ажыл-чорудулгазыңга улам-на негелделиг болгаш бот-шүгүмчүлелчи чорукту илергейлээр, перспективтиг айтырыгларны шинтпирлээрин хүн бүрүңүң сорулгалары-биле холбаштырар, эргелеп башкарылганың бүдүн системазының принциптерин болгаш чүүлдерин амыдыралга быжы-биле болгаш шинтпирлиг боттандырар апаар.

VI. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарыңыг системазын эде тургузар талазы-биле организас-практиктиг ажыл

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң чүүлдүг деп көргени улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының революстуг эде тургузуушкунуңуң программазын херек кырында ажылдап турар система болдурарын кыска хуусаада хандырары — кайгамчык улуг ужур-дузалыг сорулга. Салдыган бүгү сорулгаларны херек кырында боттандырар төлээле, кайгамчык улуг күжениишкинилерни кылыры, чүткүлдүг организакчы политиктиктиг, экономиктиг ажыл, эргелеп башкарылганың бүгү адырларының тодаргай болгаш дең-дески ажылдаары негеттинип турар.

Чурттуң экономиказын эргелеп башкарары эде тургузарының ханы чорудулгазы элээн үени негээр дээрзи чугаажок. Бо ажылга эң чугула ийи үе-чада амгы үеде билдинип турар. Эрги методтардан чаа методтарже шилчиишкиниң боттанып эгелээриниң башгайы үе-чадазы эң-не нарын болгаш харысалгалыг болур. Ол үе-чадазы үзамдыктырар эргевис чок болгаш ол амгы бес чылдың үезинде боттанган турар ужурлут.

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкыныңың) дугайында ССРЭ Хоойлузуун күүседип эгелээри ол үе-чадада кол чүүл болур. Долу бот-орулгачарылганың болгаш бот-акшаламдырымышкыныңың байдалдарында ол Хоойлу ажыглаттынар кылдыр көрдүнгени билдингир болгай. Ук хоойлу боттуу-биле ажыглаттынып эгелээн турар төлээде, материалдыг бүдүрүлгениң бүгү адырларының бүдүрүлгелериң ол принциптерже кыска хуусаада шилчидери эргежок чугула. Ындыг шилчидиишкинни 1988—1989 чылдарда боттандырарын СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели докгаалкан. Машина тудуунуң болгаш химия-мал комплекстериниң, металлургияның, транспорттуң бүгү хевирлериниң, еске-даа чамдык адырларның каттыжымышкыннары болгаш бүдүрүлгелери дараазыңда чылда-ла чаа ёзу-биле ажылдап эгелээр. Бүдүрүп үндүрер продукциияның ниити хемчээлиниң 60 хире хуузу үлетпүрде ыңыг бүдүрүлгелерниң үлүүге онаажыр апаар.

Беш чылдың арткан чылдарында экономиктиг кайгамчык улуг ажылды кылыры негеттинип турар. Ол дээрге, бирги эңгелеге өртектер докгаадырын сайыраңгайжыдарынга, материал-техниктиг хандырылга системазын болгаш сан-хөө-чээли механизмнин улуг хемчээлдиг эде тургузарынга хамаарыжып турар.

Организастыг структуралармы өскертир талазы-биле хемчегериниң комплекизин боттандырар— яңзы-бүрү хевириниң улуг бүдүрүлге каттыжымышкыннарын тургузар, адырлар аайы-биле эргелеп башкарарының ийи эңгечелиг звенозунче шилчиирин колдуунда доозар, эвилеп болгаш республика министерстволарының база ведомстволарының структуразын болгаш составын тодаргайлаар апаар.

Адактың сөөлүнде, он үшкү беш чыл планын чаа үндезинирин болгаш принциптерин ёзугаар баштайгы үе-чадада чогаадып тургузар херек. Эртемге үндезилеттингеп экономиктиг ыңыг нормативтерин чаа беш чыл планыңга үткүштүр белеткээри, оларны бүдүрүлгелерге чогуур үезинде чедирери дыка чугула болуп турар. Үези эрткен бүгү дүрүмнерин, инструкцияларын болгаш методикаларын күш чок болдурары база эргежок чугула. Чаа ажыл-агый механизмин-биле чаа беш чылче кирер кылдыр бүгү ажылды шак ынчаар организастаар болгаш чорудар херек. Ынчалзажок эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдар талазы-биле ажыл оон сөөлүнде ара соксавас. Харын-даа, кажан экономиканы чаа ажылагый механизминиң байдалдарынче бүрүн шилчиткенде, күжениишкинииң төвү эргелеп башкарарының бүдүн системазының бүгү звеноларының болгаш адырларының дем каттыжып тодаргай ажылдаарын хандырарынче углаган турар ужурлут. Ол дээрге ийиги үе-чаданың эң чугула сорулгазы-дыр. Шинтпирлиг болгаш чүткүлдүг сайгарып көөр болгаш организакчы ажыл негеттинип турар, ол ажылдың үезинде бүгү системаның күштүг болгаш компак талаларын ылавылаары, чедир кылдымаан чүүлдерин эдерп, таваржып болгу дег частырыгларны, таарышпас чүүлдерни чайладыры чугула.

1965 чылдың реформазының бүтпейн барган дуржулгазының катаптай бээрин болдуруп болбас, ынчаарда шүүлпең ажылдазы, дудуу шинтпирлерин хүлээп ап турганы ажыл-агыйны чорударының чаа механизминиң ажыктыын херек кырында чок болдурган. Эргижирээп, дөгейлеңнип таптаган чоруктар ынчаарда тергиндээп болгаш бүгү чүүлдер эрги хевээр болуп, харыдаа оон багай апарган.

Шак оортан чаңгыс мындыг түңнел кылдыңган турар ужурлуг— чаа чүүл дээш демисежир, үнүзинге чедир демисежир херек. Чаа чүүл амдаа болза амыдыралга чингиибиле боттанмас, удурланышкын чокка боду-ла бүде бербес дээрзин тодаргай билир херек. Чаа орукка хөй мооңдактарны болгаш бергелерни, удурланышкыныңың чалгыын. боттанып турар хемчегерни чедир билбес, чедир үнелеп көрбес болгаш кылын билбес чоруктарны ажып эртеря негеттинип турар. Күжениишкиннерни каттыштырып, кижилер-биле чымыштыг болгаш чүткүлдүг ажылдавышаан, ону чедип ап болур.

Ынчаарга ол орукка таваржып болгу дег эң-не айыылдыг чүве— депшилгелиг бүгү чүүлдерни бооп түдүп болур бюрократсыг болгаш ёзу-хевир барымдаалаар чоруктардыр. Оларга удур болдунарла бүгү методтар болгаш аргалар-биле кам-хайыра чокка демисежир херек. Эде тургустунуушкуныңың эң-не дээштиг чепсээ — бүгү ниитилел амыдыралын болгаш эргелеп башкарылганы шинтпирлиг демократчыдары, бүгү, чорудулгаларының ажык-чарлыг болуруудур.

Экономиктиг бүгү хемчегериниң кол машиназы бүрүн күчүзүг-биле ажылдаан турар төлээде, хөй удуртукчуларның болгаш специалистериниң экономиканы эки билбес чоруун ажып эртер, өөредилгеге амгы үениң хевирлерин киирип ажыглаар херек. Ону чедип алырда, мергежил бедидериниң системазының дээштиин бедидер, экономика-эргелел талазы-биле ажылдакчыларны тускай дагыын белеткээрин кадбартыр херек. Чаа байдалдарда бүдүрүлгелериниң болгаш эргелел организарының ажыглалы болдурары эргежок чугула. Чаартылгаже партияның утланыышкынын совет кижилериниң идепкейлиг деткээнин Бүдүрүлге дугайында хоойлу төлевилелиң бүгү чонуун чугаазлажып көргени, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму, ниитилел амыдыралын демократчыдарының улам күштелген чорудулгазы бадыткап көргүскен. Ол дээрге, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиримче ленинчи партияның утланыышкыны амыдыралга чедиишкинииг боттанган турарының эң-не идегелдиг мэгадыалы-дыр деп, Н. И. Рыжков илеткелиниң түңнелинде чугаалаан.

(Үргүлүледдиг адыш часкаашкыны).

(Илеткелди домчулап парлаан).

(СЭТА).

ШКОЛА РЕФОРМАЗЫ: бистиинде мындыг

М. С. Горбачёв ВЛКСМ-ниң XX съездизинге «Реформа амдыызында дайгактап турар деп дорт чугаалаар апаар бис» деп чугаалаан. Амгы эде тургустунуушкунуңуң, дүргедээшкинииң үезинде келир үенин салгалының өөредилге, кижизидилгезин экижидер чугула айтырыгга таптаашкын болуп турары школаның салым-чолу дээш сагыш аарып чоруур кижи бүрүзүн, ыланғыя башкыларны дүвүредип турар. Ону редакцияга кээп турар чагаалар бадыткап турар. Чагааларда школа реформазын боттандырар дээш чер-черде кандыг хемчегерни ап турарын, бир эвес чүү-даа кылдынмайн турар болза, чүңү кылза, канчаар ажылдаза экил дээрзин авторлар саналдап, шүгүмчүлеп бижип турар.

Эргим номчукчулар, школа реформазын амыдыралга боттандырары бүгү-ниитиниң херээ болганда, аңаа шупту кады киржинлиңер.

СОҢГУУР БЕ, ТОМУЙЛААР БЕ?

Школа директорун болгаш өөредилге эргелекчилерни школавның башкылар коллективи боду шинтпирлеп, соңгун алыры таарымчалыг деп санаар мен. Моңу бадыткаары-биле чижектен киирейн. 1983 чылда Саглы ортумак школазының директорунга Марый-оол Васильевич Доңдупту томуйлаарын СЭКП райкомундан дилээр деп школаның партия эге организациязының ажык хуралынга шинтпирлээн. Оон директорлап болурунуң бүгү эргаларының барын болгаш коллективтиң аңаа бүзүрел турарын дыңнаткан бис. Бистиң дилээвисти ол ёзугаар кадырган.

Марый-оол Васильевич боду эди эртеминг башкы, кижилер-биле ажылдап, чугаалажып билир, оларның амыдырал хандырылгазы дээш сагыш новаачал, бөдүүн, ээлдек болгаш биче сеткилдиг. Оон-биле ядыы бодунга болгаш өскелерге неге дилеглиг, бичии-ле хажыкышкыныларга эптеш чок, салган сорулганы үнүзинге чедирер дээш түткүлдүг.

Бо өөредилге чылында школага химия, биология, география, төөгү, автодело, эге шеңге белеткелиниң, профутлашкын болгаш узаткан хүн белүүнүң кабинеттерин немей дерээн, кичээлдер эрттирериңге таарымчалыг байдалдарны тургускан. Школаның иштики болгаш даштыкы дериглези мурнукузундан оранчок экижээн. Амгы үеде школага мал ажылының болгаш чурт шинчилел ажылдарының талазыбиле булуңнарны тургузарынга материалдарны чыып, белеткеп турар.

Оон бо хүнге чедир ажылдап келген үезинде өөреникчилер ортузунда чурум үрээр чорук барык читкен. Башкыларның болгаш ажылчыннарның талазындан ажылдан озаллаар, ажыл шагы үзер чорук чок. Ам коллективтиң кежигүн бүрүзү дагдынган ажылынга эки түңнелдерни чедип алыр, Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептир уткуур дээш чаа ёзу-биле ажылдап турар.

Моон алгаш көөрге, коллективтиң ялеген, соңгун алганы удуртукчу черле таваржыр деп чүвени амыдырал көргүзүп турар. Ынчангаш маңаа соңгуур бе, соңгувас бе деп айтырыг турбас ужурлут.

Б. КЫРГЫС,
башкы.

Өөвүр район.

БАЧЫТ АРЛЫР

Амгы үезе школаның администрациязының мурнунда башкылар-биле ажылды үенин негелдезинге дүүштүр улам бедик дең-неле тургузар дээш ажылдаар улут сорулга салдынып турар. Ындыг турбуже бистиң районнуң Шуурмак школазында чедир кылдынмайн турар ажылдар бары чажыт эвес. Оларның бирээзи— күш-культура кичээлдеринче кичээнгейниң кошкаа.

Бо школага улут пионер вожатыйлап, дөрт чыл дургузунда ажылдап келдим. Пионержи отрядтарның аразында спортчу маргылдаалар эрттиреринге, пионержи чыыштарга школачыларның талазындан спорттуң хевирлерин эки билиря негеттинип турар. А бистеңдыг эвес. Чижээлээрге, май 20-де районнуң пионерлеринин мурнакты отрядтарының арасында слёт бооп эрткен. Слётка Самагалдай школазының пионерлери чыскаалдың он алды элементилерин тода, чараш көргүстүлер. А бистиң школаның пионерлери чүгле алды элементини чазып, шын эвес күүседип тургаш көргүстүлер. Слёттуң түңнелинде школаларда, ылаңгыя бистеңдыг, күш-культура кичээлдериниң дугайында айтырыгларны черле соңгурғавас, кичээнгейге албас. Күш-культура кичээлдерин чылдың-на еске-еске кижилер башкылаар. Бо эрткен өөредилге чылында Кызылдың башкы институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар Н. Хайдап-оол башкылап турган. Ол боду оон ангыда орус дыл кичээлдерин база эрттирип турар.

Ол башкы март айда өөредилге чорупкан, ынчангаш өөредилге чылы төнгүжеге чедир күш-культура башкызы чок турган. Оон уржуудан май 25—26-да болган районнуң өөреникчилериниң туристи слётунга киришпээн бис. Школавыста күш-культура кичээли канчаар эрткен турары өөредилге эргелекчизин, директорну, башкыларны-даа дүвүретпейн турар.

Бистиң коллективтиң үенин негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турары, школа реформазын боттандырарынче кичээнгей салбайн турары моон безин кестүп турар. «Багын чугаалаарга бачыды арлыр» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар, ам черле эде тургустунар үе келген.

С. ЧАМБАЛ,
улут пионер вожатыйы.
Тес-Хем район.

ШЫНАРЫН ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

Өөредилгениң шынарын экижидерииге башкының чогаадыкчы чоруу чугула чернин эңгелеп турар. Башкы бодуңуң эртемнин ханы билириндеп, оңу хүн бүрүде амыдырал-биле холбап, өөреникчилерге билдингир, солуы, чедимчелиг кылдыр тайылбырлап билириндеп уругларының билиниинң шынары, быжыг болуру кол хамаарыжыр.

Бистиң Мугур-Аксы ортумак школада өөреникчилериниң, ада-иелериниң хүндүткелиин бодуңуң ак сеткилдиг күш-ажылы-биле чаалап алган башкылар хөй. Оларга Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкылары Б.-К. О. Салчак, С. Б. Шагдыр-оол, башкылар С. С. Ооржак, М. О. Саая, С. Д. Хертек, Д. Б. Доңгак, К. Х. Чыдым болгаш өске-даа башкыларны хамаарыштырып болур.

Школада методиктиг каттыжымышкын белүүнүң башкылары семинарларны доктаамал эрттирип, башкыларның кичээлдеринге олурүүл, кичээлдериң сайгарылгазын кылып, аныяк башкыларга арга-сүмелерин дамчыдып турарлар. Келир өөредилге чылында методиктиг каттыжымышкын бодуңуң ажылын «Өөредилгениң шынарын кичээлдиң эң дээштиг аргаларын ажыглап турган эжикидери» деп утланыышкынныг уламчылаар. Аңаа башкылаашкынның теориязын болгаш дуржулгазын хандыр өөренир сорулгалыг бис.

В. МОНГУШ,
школада өөредилге эргелекчизи.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң июнь (1987 ч.) Пленумунуң доктаалдары, «Экономиканы эргелеп башкарарын үндезинин-биле эде тургузар талазы-биле партияның сорулгаларының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Пленумга илеткели даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектерининиң кичээнгейниинң төвүнде туруп турар. Совет экономиканы эргелеп башкарарының үндезини реформазының дугайында, социалистиг тургузугуун кайгамчык улут күштерииниң комплекстиг, экономиктиг ажыл, эргелеп башкарылганың бүгү тала-биле демократчыдарынга үндезилээн, улус ажыл-агыйныга хаяы чаартылгаларны хандырарын бодуңуң сорулгазы кылдыр чазак санап турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын чайгылыш чок экижидер, күштүг социал политиканы боттандырар, бодуңуң бүгү ажыл-чорудулгазыңга улам-на негелделиг болгаш бот-шүгүмчүлелчи чорукту илергейлээр, перспективтиг айтырыгларны шинтпирлээрин хүн бүрүңүң сорулгалары-биле холбаштырар, эргелеп башкарылганың бүдүн системазының принциптерин болгаш чүүлдерин амыдыралга быжы-биле болгаш шинтпирлиг боттандырар апаар.

Амгы үезе школаның администрациязының мурнунда башкылар-биле ажылды үенин негелдезинге дүүштүр улам бедик дең-неле тургузар дээш ажылдаар улут сорулга салдынып турар. Ындыг турбуже бистиң районнуң Шуурмак школазында чедир кылдынмайн турар ажылдар бары чажыт эвес. Оларның бирээзи— күш-культура кичээлдеринче кичээнгейниң кошкаа.

Бо школага улут пионер вожатыйлап, дөрт чыл дургузунда ажылдап келдим. Пионержи отрядтарның аразында спортчу маргылдаалар эрттиреринге, пионержи чыыштарга школачыларның талазындан спорттуң хевирлерин эки билиря негеттинип турар. А бистеңдыг эвес. Чижээлээрге, май 20-де районнуң пионерлеринин мурнакты отрядтарының арасында слёт бооп эрткен. Слёткә Самагалдай школазының пионерлери чыскаалдың он алды элементилерин тода, чараш көргүстүлер. А бистиң школаның пионерлери чүгле алды элементини чазып, шын эвес күүседип тургаш көргүстүлер. Слёттуң түңнелинде школаларда, ылаңгыя бистеңдыг, күш-культура кичээлдериниң дугайында айтырыгларны черле соңгурғавас, кичээнгейге албас. Күш-культура кичээлдерин чылдың-на еске-еске кижилер башкылаар. Бо эрткен өөредилге чылында Кызылдың башкы институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар Н. Хайдап-оол башкылап турган. Ол боду оон ангыда орус дыл кичээлдерин база эрттирип турар.

Ол башкы март айда өөредилге чорупкан, ынчангаш өөредилге чылы төнгүжеге чедир күш-культура башкызы чок турган. Оон уржуудан май 25—26-да болган районнуң өөреникчилериниң туристи слётунга киришпээн бис. Школавыста күш-культура кичээли канчаар эрткен турары өөредилге эргелекчизин, директорну, башкыларны-даа дүвүретпейн турар.

Бистиң коллективтиң үенин негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турары, школа реформазын боттандырарынче кичээнгей салбайн турары моон безин кестүп турар. «Багын чугаалаарга бачыды арлыр» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар, ам черле эде тургустунар үе келген.

С. ЧАМБАЛ,
улут пионер вожатыйы.
Тес-Хем район.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

НЬЮ-ЙОРК. Америк индейлерниң эргелери дээш шудургу демиселчи Леонард Пелтиер совет офтальмологтарга чүректи хаңызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Эмчилернин Пелтиерге Ливенуортта кара бажынга (Канзас штат) чоразының соонда кара-бажынын эргэ-чагыргалары Пелтиерге СЭТА-ның Нью-Йоркта салбырынче телефонинаарын чиңгээрээн. Ол кара-бажынга индей баштынчы чөптүг эвес шиитке-биле назынының иштинде чыдар ужурлут. «Хөй йылар эрткен соонда эң баштай мээң карактарымны эңне кичээнгейлиг-биле шинчээн. «Совет специалистер аарыг коңчуг аар болгаш дарый эмнээрин негеп турар. Ынчаннас болза, ол эмнеттинмес апаар деп чугаалаалар» деп, СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга Леонард Пелтиер чугаалаан.

Индей удуртукчу кажан-бир шагда ССРЭ-ге чеде бээрининг идегелин илереткен. «Аңаа бедик мергежилдиг эмнелге эртем коңчуг күзенчиг, ынчалзаааа совет кижилер-биле таныжып алыры оон артык. Совет улуска улуг өөрүп четтиргенимни дамчыдып бээрин күзеп тур мен. Америк политиктиг хоргудаттырганның салым-чолуун делегейниң биле алганыга дузалааны дээш совет кижилерге улуг-биле өөрүп четтирдим деп, ол онзалап демделээн.

(СЭТА)

делегей медээлери

ХҮЛЭЭП АЛГАН

УЛАН-БАТОР. Социалистиг дем каттыштырылгазының чайбыңга ыңакшылдыг политиказы, Совет Эвилелиниң дип үндүргени чогаадыкчы инициативаларының комплекизи ядролуг айыылды чайладыгының, тайбыңның ынаныштыг ногадылалын тургузарынга улам үеде шинтпирлиг рольду ойнап турар. Ол дугайын Монгол Араттың революстуг партиязының Төп Комитединиң чүгүзис секретары, МАР-ның Чүстүн Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Жамбын Батмүнх ол дугайын медеглээн. Ындыг медеглелди улус төлээлекчилериниң бүгү-кыдат хуралының докгаамал комитединиң даргазының оралакчызы Пэн Чүнгэ баштаткан УТБХ-ниң ыңда келген делегациязын хүлээп ап тура кылган.

Азия чурту болуп МАР Азия-Оожум океан девискээринге дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын чок кылырынга улуг болгаш биче күрүнелериниң күженишкиниерин каттыштырары дээш туржуп турар. Ядролуг чепсекти баштай ажыглавас дугайында Кыдаттың бодунга алган хүлээлгезин болгаш космос делгемин милитаризастаразыныц идеязын оон деткип турарын тайбыңның херээнге улуг салыышкын кылдыр ол үнелеп көргөн.

Моол ийи чурттуң улустарының үндезин эрге-ажыктарынга дүргүп турар Кыдат Улус Республикага-биле найыралдыг харылзаалларны катап тургузары болгаш хөгжүдери дээш туржуп турар деп, Ж. Батмүнх онзалап демделээн.

Кыдат парламентарийлериниң аян-чоруун ийи күрүнениң аразында харылзаалларны быжыглаар деп санаан.

ШЫН 3-ку арын 1987 ч. июнь 30

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Хүрең Сүгдеровна **Моңгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Дугаар Сендажыевна **Ооржак** — Бора-Тайга ортумак школазының техажылчыны.

Эммек Даваевна **Ооржак**— Бора-Тайга ортумак школазының кижизидикчи башкызы.

Сендин Самбуевна **Ондар**— Ийме суурда ясли-садтың поварчы.

Чылбар-оол Оюлаевич **Ондар** — «Сүт-Хөл» ортумак школазының ажылчыны.

Борбак-оол Дүктүг-оолович **Сарыглар** — Бора-Тайга ортумак школазының башкызы.

Херел-оол Чөржекпенович **Ховалыг** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Чурук Чыргаловна **Баян** — районуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Георгий Сергеевич **Карашпай** — «Тыва хамаагы тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң бызаңчызы.

Чооду Ламбынович **Марчын-оол** — «Тыва хамаагы тудуг» трестиң септелге-тудуг участогунуң бызаңчызы.

Аяммаа Доңгаковна **Сарыг** — районуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Кара-кыс Лапчаровна **Сарыгбай** — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажылчыны.

Клара Идамовна **Танова** — районуң төп эмнелгезиниң педиатры.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Б. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының ормунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай,
1987 чылдың, июнь 19.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Чодураа Кара-Доңгаковна **Баавыа** — Күрстрах инспекциязының агентизи.

Сереннаа Күжүгетовна **Дадар-оол** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Баяын Хүлеровна **Ооржак** — «Мурнажчы» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Мунзуковна **Ооржак** — Чадазына хоорайда белеткел конторазының техажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-кыс Деспилдеевна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Самбажыковна **Кара-Сал** — «Большевик» совхозтуң конторазында секретарь-машинакчы.

Раиса Серге-Баировна **Ховалыг** — Чадазына хоорайның № 4 аптеказының савалакчызы.

Кара Лопсан-Дарыйовна **Холдуй** — Чадазына хоорайның хлеб заводунуң пекары.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Часмаа Ковгаржаповна **Куулар** — Чадазының райүлетпүр комбинадының кол бухгалтери.

Чечек Седеновна **Куулар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Бичимаа Ойнаар-ооловна **Моңгуш** — «Искра» совхозтуң столовазының техажылчыны.

Татьяна Чимитовна **Казол**— «Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Нина Начиновна **Кенден** — СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мария Шудуновна **Кол** — «Енисей» совхозтуң саавчызы.

Роза Долдуй-ооловна **Моңгуш** — Сүг-Бажы суурда ергбүде эдэн.

Альфина Лопсановна **Салчак** — «Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Салчаковна **Чалаа-оол** — «Енисей» совхозтуң тарып боозадыкчы-техиги.

Айланмаа Шывээвна **Шарбын** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Тамара Севековна **Мортуй-оол** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Елизавета Сейнек-ооловна **Моңгуш** — Кур-Чер ортумак школазының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ольга Одуй-ооловна **Авыр-оол** — «Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыны.

Матрёна Фёдоровна **Корнеенко** — Ильинка суурда хлеб бышырар черинг пекары.

Силинмаа Түлүшевна **Кускежик** — «Енисей» совхозтуң саавчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Иванова **Ак-оол**— «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Алексеевна **Данилова** —Бүрен-Хем ортумак школазының ажылчыны.

Прасковья Васильевна **Жидеева** —Сизим суурда ергбүде эдэн.

Галина Евгеньевна **Евстратова** —Элегес-Аксының сес чыл школазының ажылчыны.

Зинаида Хертековна **Моңгуш** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Солдатовна **Моңгуш** —«Тиилелге» совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Клара Моңгушевна **Ооржак** — «Шамбалыг» совхозтуң шеверлекчи.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Делбашовна **Марзын** — ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Ондуй-ооловна **Авыр-оол** —«Улуг Октябрь» совхозтуң ажылчыны.

Матрёна Фёдоровна **Корнеенко** — Ильинка суурда хлеб бышырар черинг пекары.

Силинмаа Түлүшевна **Кускежик** — «Енисей» совхозтуң саавчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Иргитовна **Дамба** — район конторазының техажылчыны.

Зоя Ховалыговна **Сая** — район прокуратуразының секретарь-машинакчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Кара-кыс Ламаевна **Алдай**— Мугур-Аксы суурда бензин кудар станциязының ажылчыны.

(Үлаачылыг).

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАРЫ

Республиканың аныяктарының Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга турасхаатқан интернационалчы найырал фестивалының киржикчилери Кызыл хоорайның үлептүр бүдүрүлгелериниң, күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-ишчилери-биле ужуражымышкыннарга киришкеш, даартазында хүнде күш-ажыл-эзелээн эрттиргеннер. Олар Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга, эштир бассейниниг спорт комплексинииң, чаа поликлиниканың тудугларынга, ажыглалга кирер 320 орунлуг уруглар садыгының объектизинге болгаш ооң-даа өске тудугларга шалыпчы ажылдааннар.

Найырал фестивалының программазында күш-культуржу болгаш спорт-массалыг хемчеглер база кол черни эзлеп турар. Совет аныяктар хүнүнүң спортчу маргылдаалары солуп болгаш организастыг эртиеп.

Республиканың ажыл-агыйларындан, районнар төп-терининден болгаш Кызыл хоорайдан ниитизи-биле он алды команданың 350 хире спортчулары юбилейжи найырал фестивалының маргылдааларынга киришкен.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧАРЫЖЫ

Маргылдаалар моон мурнунда ышкаш спорттуң нептерен-гей хевирлериниң эгелевээн. Ону фестивальдың оргкомитединиң кежигүнери солуп болгаш массалыг болдурарры-биле ССРЭ-ниң улустарының оюнары-биле холбап турган чорударын планнаан. Ол комплекстиг маргылдааны «Найыралдың чарыжы» деп адаан. Ооң программазында шоодай кедип алгаш маннаары, чиге чудук кырынга олуруп алгаш мергежилге кылыры, ийи даянгыш-биле кылаштазары, бөмбүктү төгерик онгарже чүүп киирери, кыска дистанцияга чаржыры, дөрт-даяктап алгаш чаржыры, аскынгырлап чаржыры болгаш тыва улустуң национал оюнарының бирээзи —аът шалбаазары база скакалкалыг ойнавышаан, дүргеи маннаары, котъё-биле караны часпайн октаары киргеп.

Бо холушкак маргылдаага кашпагай маннаары, мергежилгелерни часпайн күүселиргеп болгаш демниг чорук эки түнелдерни көргүзер дээрэн чугаажок.

Старт пистолединиң баштайгы медээзинге соонда, «найыралдың чарыжыныг» дөрт команда харын үгда үнүпкен. Солуп-даа, каттырыныпгы-даа, чамдык кижилер шоодайны кедип чадап турда, өскелери ораичок мурнап, дараазында мергежилгени күүселеп берген турар, а бир чамдыктары чудук кырынга олуруп алгаш мергежил кылыр дээш ооң аңдарлын кээп дүжүп-даа турар. Белеп эвес чүүлдериниң бирээзи — чарыштың эң сөөлгү чадазының мурнында аът шалбаалары. Чамдык командаларның спортчулары мергежилгелерни чазыг токка шалыпкы күүселеткеш, аът шалбаларынга сээдеп турда, өскелери соонда келгеш, мурнап чоруп-даа турар.

Бо оюнарның түнелинде Чөөн-Хемчик районнуң командазы бирги черни эзлээн. Ол спортчулар бо комплекстиг маргылдааның «шаптараазынарын» 2 минута 26 секунда үе дургузунда күүселеп эрткен. Кызыл районнуң төлээлери олардан түгле 7 секунда сөөлдээш, ийнги черни чаалап алган. Бай-тайгажылар эгезинде эки старттап алза-даа, ийи даянгыш-биле кылаштаар участокка хөй үеэн чидиргеш, үшкү черни эзлээр аргалыг болганнар.

КАНАТТА — КҮШТҮГЛЕР

Канат тыртары — ССРЭ-ниң улустарының база бир пептерээн солуп оюнарының бирээзи. Маңаа команда бүрүзүнден алды-алды күш-культуржулар күжүн болгаш демниг чоруун шенешкеннер. Чөөн-Хемчиктиң төлээлери эгезинде кымга-даа аштырбас хире чоруп турганнар. Чүге дээш ук команданың составында шынарак спортчулар, республика мөгелери Маадыр Монгуш, Алдын-оол Куулар, Алексей Сат болган ооң-даа өскелер бар. Финалда олар ак-довуракчылар-биле тэварышкан. Республиканың даг-дүгү арыглаар улут бүдүрүлгезиниң мурнакы аныяктарының командазы баштайгы минутада алырып чазып турза-даа, сөөлүнде бүгү күжүн үндүрүп тургаш, удурланыкчыларын ортаакы шыйыгдан ажыр тыртып эккелгеш тиилээннер. Тес-хемчилер үшкү черни чаалап алганнар.

ТЫВА ХҮРЕШ

32 аныяк мөгениң хүрежинге үстүнде адаанам аныяктардан аңгыда республиканың каш дакпыр чемпиону, Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң малчыны Владимир Монгуш. Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозтуң мурнакчы чоллакчылавышы бирээзи Сергей Дандаа, ВЛКСМ Эрэги райкомунуң ажылдакчызы Валерий Сыпаа болган ооң-даа өске аныяк спортчулар киришкен.

Совет Тываның 5 чыл аттыг стадионга эрткен интернационалчы найырал фестивалының маргылдааларының тыва хүрежи өзүп орар аныяк мөгелер районнарда бар дээрэни бадыткаан. Түс-түс салыгларда В. Сыпаа Чадаанада спорт школазының тренери Маадыр Монгушту, а Улуг-Хемден келген аныяк мөге Радомир Маскыр — национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери В. Монгушту октаарга, стадионга келген көрүкчүлер, фестивальдың киржикчилери оларга байыр чедирип, ырлажып, сыгыртып турганнар. Бай-Тайгадан келген мөге Айлан-оол Монгуш республиканың шынарак спортчуларының бирээзи Алексей Сатты (Чөөн-Хемчик) октаап, дөрт мөгениг аразынче киргеш, В. Сыпаага октадыпкан. В. Сыпаа түңнел саныгда Улуг-Хемниң мөгези Р. Маскырны чаа долгаап октаап, фестивальчы маргылдаанның тиилекчилериниң бирээзи болган.

Шүүлген болгаш үжүүрлешкен мөгелерге оларның эштери, көрүкчүлер байыр чедирип, дээрже улаштыр-улаштыр октап турганнар.

Найырал фестивалының организакчылары —ВЛКСМ обкомунуң ажылдакчылары аныяктар хүнүнге турасхаткан «Фестивальчы маяк» деп чарышты база организастаан. Аңаа фестивальдың бүгү киржикчилери организастыг чоруун көргүзүп, Кызыл партизаннар кудумчузунуң адаанга чедир маңнашкан, стадионга дедир келгеннер. Спортчу бүрүзүнге «Фестивальчы маяк» деп турасхаал бижиктп тывыскан.

ВОЛЕЙБОЛ

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының спорт шөлүнге эрткен маргылдааларга он алды команда олимпийжи система ёзугаар ийи бөлүкке ойнаан. Түңнелинде бирги бөлүкке Бии-Хемниң, ийнгизинге Сут-Хөлдүң спортчулары тиилээш, финал оюнче киргеп. Сут-хөлчүлер өске шөлге ойнап турган болгаш эгезинде аңаа таарыжып чадап турган, 10:1 санга уттурган. Олар оюнуң ийнгичүшкү кезээнде демниг хаддап, эрестиг камгалаачып турган, удурланыкчыларын 2:1 санга удуп алгаш, бирги черни эзлээннер.

Воскресеньеде интернационалчы найырал фестивалының хаашкынынга тиилекчи командаларга болгаш түс-түзүнде бирги черни эзлээн спортчуларга ВЛКСМ обкомунуң хүндүлүг бижиктерин, өртектиг бедектерни байырлыг байдаага тывыскан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: фестивальчы маргылдаалар; бөлүк киржикчилер.

В. КАРА-САЛДЫҢ, О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ

30. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Боду ойнаар пианинога төнмээн ыр». Уран-чечен фильм. 9.55—Сээн соңуургалдарың. Док. фильминер. 10.25 —Компьютер-биле чугаа. 10.55 — 11.05 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Авамның школазы. 16.45 — Е. Светланов. «Суурның хүннери». Концерт. 16.55 —«Республика-биле кады». Германсовет найырал дүтайында киноочерк. 17.20 —Делегей конкурузунуң лауреады Ю. Слесарев ойнаар. (Фортепиано). 17.55— «Баш кырында дээвирэ». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары чугаалап тур. 19.15 —«Мен» —амгы делегейде». Аныяк эртемденнериң философия дүтайында номчулгалары. 19.55 —«Хоозуй бодал». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35— Делегей улустарының чогаалыктазы. Индияның уран чүүлү. 22.35 — «Телекөрүкчүнүң спутниги». 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30 —00.15 —«В. В. Андреев». ТТ. БР-ниң орус улустуң легжум хереселдериниң үлегерлиг оркестриниң киржилгези-биле музыкадыг замчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Чалыы назыны таңшылап, ырлап тур. 8.35 — «Бүдильник». 9.05 — «Ажылчын Волганың курлавырлары». Док. фильм. 9.25 — Орус чугаа. 9.55 — Эртем болгаш амыдыралда. Быжыктырып доктаадырының оруктары. 10.25 —«Кижиге хүн аданда чер». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 10.45—Француз дыл. 11.15 —ТТ. БР-ниң эстрада-симфониялыг оркестриниң концерти. 11.45 — «Врунгель капитанның ужуралдары». Мультфильм. 4—6 сериялары. 12.15 — Ургуларга фильм. «Оожум ортумактар». 2-ги сериязы. 13.20 —13.30 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —«Улусчу чогаалыгланың ийнги бүгү-эвилел фестивалы». Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерти. 18.40 —«Тараэн черниң ыраажызы». РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң шаңналының лауреады К.-Э. Кудажы дүтайында киноочерк. 18.55 —«Кызыл телестудиязының почтазы». «Телекөрүкчү айтырыг салып тур». «Кандыг чүрттап тур сен, бажың?». 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеле: Медээлер. «Советтер болгаш үе». 19.45—Медээлер. 19.55—Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удуңнар, чаштар!». «Зоопаркта бис». 20.15 —«Ооң алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Ажыл эртиишкин». Уран-чечен фильм. 22.55 —00.20 —Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга.

ИЮЛЬ

1. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Мультфильмнер. 8.45 — Уралдың баянчылар тренозу ойнаар. 9.10 —«Хоозуй бодал». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.15—10.25 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —Ургуларга фильм. «Ак чазын». 17.40 —«...Ооң алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 18.25 — «Чурттуң кол библиотеказы». Эртем-тайбылгыг фильминиң баштайгы көргүзүү. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары чугаалап тур. 19.15 — «Эртем болгаш амыдырал». Быжыктырып доктаадырының оруктары. 19.45 —«Ак-көк оруктарда». Киножурнал. 19.55—«Хоозуй бодал». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35—Күүседикчи уран чүүлдүң мастерлери. Рудольф Керер. 22.30 —Бут бөмбүг. ССРЭ чемпионазы. — ЦСКА «Спартак». Чапсарда (23.15)—Бөгүн делегейде. 00.15 — 01.00 — Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20—Док. фильминер: «Всеволод Кочетов», «Вирос Шакмурадяң». 8.55 —Хөлүг старттар. 9.30 — «Аян-чоруккулар клуву». 10.30—«Ажыл эртиишкин». Уран-чечен фильм. 11.50 — Шыдыраа школазы. 12.20 —Р. Брэдбери. Амылыралының болгаш чогаалыкчы ажылының арыннары. 13.05 — «Врунгель капитанның ужуралдары». Мультфильм. 7—9 сериялары. 13.35 —Немец дыл. 14.05 — Ургуларга фильм. «Капитаннар». 15.10 —Медээлер. 15.20 —Орус композиторларның романстары. 15.40 — 16.05—«ЭДЧ: Чаа программа». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 18.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 —Док. фильм. 18.30 — «Найырал фестивалы». Аныяктарның интернационалчы найыралының республика фестивалы. 19.15 — Делегей байдалының дүтаймида беседа. 19.25 —«Азия төвү». Үндүрүлгеле: Медээлер. «Дүргедээшкиниң улаштышкыны-биле» «Улусчу контроль». 19.45—Медээлер. 19.55 —Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңнар, чаштар!». «Кудуруктар». Мультфильм. 20.15 — Теннис Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 21.00—«Үе». 21.35 —00.00 — «Юрмала-87». Совет эстрада ырларының аныяк күүседикчилериниң ийнги Бүгү-эвилел телеконкурузу. 1-ги тур. Юрмаладан дамчыдылга.

2. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 —«Бүзүреңчиг-даа болза, элдептиг». 9.15— «Хоозуй бодал». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 10.20 — 10.30 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —«Д. Лондонның маадырлары — экранда». «Смок болгаш чаш». 1-ги сериязы. 17.25 —Кайчаар дыштанып турар бис. 17.55—«Хоорком. Чыл эрткенде». Сумгант хоорайның партия организациязының эде тургустуунуң байдалында ажылы. 18.25 — Мультфильмнериң баштайгы көргүзүү. «Авамның тоолдары». «Илбилиг коңгулуулар». 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —Делегей болгаш аныяктар. 19.35 —ССРЭ-ниң Күрүненiң үлегерлиг Улуг театрының скрипачылар ансамблиниң концерти. 19.55—«Моңге Индия». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинематограф: дүүн, бөгүн болгаш...» 22.50— Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 23.50 — 00.15 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20—Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. Эстон ССР-ниң агропүлептүр ажылынга ырын айтырыглар дүтаймида. 8.50 —«Буратино». ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Образцовтуң удуртулгазы-биле фильмшин. А. Толстойның тоолдарынга. 10.00 —Авамның школазы. 10.30 — «Төөгүниң киченгиргилери». Тележурнал. 11.15 — Испан дыл. 11.45 — «Врунгель капитанның ужуралдары». Мультфильм. 10-13 сериялары. 12.25 — «Хоорай хүлээп алган». Уран-чечен телефильм. 13.40 — Мотобол. ССРЭ чемпионазы. «Автомобилист» (Элиста) —«Ковровец» (Ковров). Элистадан дамчыдылга. 14.05—Медээлер. 14.15—15.45 —Сиббота—ада-не хүнү. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Ургуларга фильм. 18.40 — «Октябрьның оруубиле». Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозтуң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның 70 чылынга. 19.05—Док. фильм. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеле: Медээлер. «Июль 5 — Далай болгаш хем фаодунуң ажылдакчыларының түнү». 19.45 — Медээлер. 19.55 Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңнар, чаштар!». «Тоорук кырында бичии паржыгаш». 20.15 —«Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 21.00 — «Ада-чурттуңга эргим аттар». «Элегия». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. Ф. И. Шаляпинниң чогаалыкчы ажылының дүтаймида дамчыдылга. 21.30 — «Үе». 21.55 — Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 23.00 00.45 — Бут бөмбүг. ССРЭ чемпионазы. «Динамо». (Киев — «Динамо» (Минск).

3. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Мультфильмнер. 8.45 — ТТ. БР-ниң орус улустуң легжум хереселдериниң үлегерлиг оркестриниң концерти. 9.55 — «Моңге Индия». Док. телефильм. 10.55 —11.05 — Медээлер. 16.00 —Медээлер. 16.10 — Уруглар танцылап тур. 16.25 — XXI чүс чылче экспедиция. 17.25 — «А музыка ойнап турган...». Москвага үрех-хөгжүм музыказының бирги Бүгү-эвилел байырлалының дугайында. 17.55 — Кижи. Чер. Октаргай. 18.25 — М. Светловтуң шүлүктериге М. Таривердиевтиң ырлары С. болгаш Н. Радченко күүседир. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00—«Съезд делегады Дмитрий Ульянов». «Олар баштайгылар турган». деп бөлүктеп док. фильм. 19.30 — В. Маяковскийниң лириказы. 20.05 — «Дели. Үелериниң харылзаазы». Док. фильм. 20.25 — Кремльде ажыттынып турар совет-индий фестивальдың ажыттынарының байырлалдыг ёзулалындан репортаж. 21.30 — «Үе». 21.55 — Индий национал «Утсав» деп театрлыкшыл байырлалдың ажылышкынындан репортаж. 22.30 — Концерт. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — Сураглыг классиктиг музыканың концерти. 00.00 — 00.30 —Москва дүтаймында док. фильмнер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Улустарның аялгалары. 8.35 — «Даң хаяазында көстүп келген». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 9.05 — Чаш назындан. Л. Кассиль. «Кондукт болгаш Швамбрания». 10.00 — Мультфильм. 10.20 — Англия дыл. 10.50 — Архангельск телестудиязының программазы. 11.50 — «Чурттага көргүзүптер». Уран-чечен телефильм. 13.05 — «Көдээниң шагы». 14.05 — Медээлер. 14.15 — 14.45 — Өг-бүле чурттаалгының этиказы болгаш психологиязы. «Кым сен?». «Кым мен?». Чагаалларга харылзаа. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Элээдилер болгаш хөөйлу». Элээдилер аразында наркомания-биле демисел. 18.45 — «Бистиң өөренүвүс кинозаран». Кызылдың кино четкизиниң ажылынын дуржулгазы. Аныяк көрүкчүлер-биле ажыл дугайында. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». Үндүрүлгеле: Медээлер. «Июль 5 — Далай болгаш хем фаодунуң ажылдакчыларының түнү». 19.45 — Медээлер. 19.55 Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңнар, чаштар!». «Тоорук кырында бичии паржыгаш». 20.15 —«Бистиң бажыңывыс». Тележурнал. 21.00 — «Ада-чурттуңга эргим аттар». «Элегия». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. Ф. И. Шаляпинниң чогаалыкчы ажылының дугайында дамчыдылга. 21.30 — «Үе». 21.55 — Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга. 23.00 00.45 — Бут бөмбүг. ССРЭ чемпионазы. «Динамо». (Киев — «Динамо» (Минск).

4. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Дөрт далай кежилдир». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 8.45 — Чүүден болгаш чүге. 9.15 — «Делегаттар кудумчузунда музей». Палехтиң уран чүүлү. 9.40 — Югославия дугайында. Киноочерк. 10.00 — Мультфильмнер. «Ошкулер даңгынавы». «Чинара». 10.20 — «Ирина Отиева ырлаар». Фильм-концерт. 10.35 — Кады ажылдажылга. 11.05 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүниң ошпес одуругулары». «Кым-даа алдурга күзевээн». Уран-чечен фильм. 12.50 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Ажалга кассоларының ажылын чаартыр дугайында болган ооңга чээлиин калбартыр дугайында. 13.35 — Бөгүн делегейде. 13.50 — «Юрмала-87». Совет эстрада ырларының аныяк күүседикчилериниң Бүгү-эвилел телеконкурузунуң дугайында. 2-ги тур. 16.50 — «Дириг амытаннар дугайында». 17.50 — Улусчу чогаалыгланың «Радуга» бүгү делегей фестивалының телепрограммазы. «Улустарның таңцылары». (Алжир). 18.30 — «9-ку студия». 19.30— Индий уран-чүүл мастерлериниң гала-көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Бальзаминовтуң каалайганы». Уран-чечен фильм. 23.00 — Индияның уран чүүл мастерлериниң концерти. 01.00 — 01.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Рябина, рябина». Концерт. 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 «Кара далайже». Уран-чечен фильм. 11.00 — Делегейниң уран чүүл культуразының эртинелиндеп. С. Прокофьев. «Ромео болгаш Джульетта» балеттен үзүндү. 13.00 — Телетеатр чаалап тур. О. Бальзак. «Шагрень кеш». 15.15 — «Дүне ыткан тоол». Уран-чечен фильм. 16.30 — Спорт болгаш кижи. В. Абаляков. 17.00 — «Кадыкшыл». 17.45 — «Көдээ ажыл-агый». Киножурнал. 18.05 — А. Шинткс. Концерт. 18.50 — «Ооң болгаш булут». Мультфильм. 19.00 — Билектер. 19.30 — «Константин Паустовский». «Күс-биле ийилээ». Эртем-тайбылгырыг фильм. 20.00 — «Тамчыктыг удуңнар, чаштар!». «Хөглүг гном». 20.15 — «Элер сынның амыдырал». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 20.45 —Теннис. Үймблдон турнири. 21.00 — «Үе». 21.30 — Уран чүүл мастерлери. РСФСР-ниң улустуң артизи О. Янковский. 22.55 — 00.00 — Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга.

5. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүнге. Киножурналдар. «Ак-көк оруктарда». Хемге ажиндирер чаа судноларр». 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Спортлото» тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». 11.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — Киноафиша. 12.15 — «Пионерия». Киножурнал. 12.25 — «Янак Төрээн черим». Фотоконкурс. 12.30 — «Музыкалыг киоск». 13.00 — «Көдээниң шагы». 14.00 — «Кадыкшыл». 14.45 — «Эш ыр». Бүгүзивилел телеконкурузу. 15.25 — «Бистиң сактымышкынарывыс». Хроника документалдыг фильм. 16.15 — Мультфильмнер. «Ыт болгаш дииз». «Бир дамды ары чигирге». 16.45 — Салым-чаяаны — хемчилер. 17.15 — Күбаньның казак ниитя ырының 50 чылы. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Тамыжыдар, даштыкы цирк». 19.35 — ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Славяниканың чарлышкыны». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.35 —«Юрмала-87». Совет эстрада ырларының аныяк күүседикчилериниң ийнги Бүгү-эвилел телеконкурузунуң түңнел концерти. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бальзаминовтуң каалайганы». Уран-чечен фильм. 9.45 — Новосибирск телестудиязының программазы. 10.30 — Орус чугаа. 11.00 — Национал театрлар фестивалы. Т. Миниуллин. «Өшей ыры». Шия. 13.05 — Реклама. 13.10 — «Туруш». Кижиниң сагыш-сеткил амыдыралының дугайында бүгү-эвилел уран-публицистиг программазы. 14.50 — «Ооң ийнги дүн азы чүү херегил». Фильм-балеттиң баштайгы көргүзүү. 16.10 — «Бүзүреңчиг-даа болза, элдептиг». 17.10 — Үттүмдүрбас музыка кежээлери. Л. В. Бетховен. Концерт. 17.50 Мотоспорттуң чаа түүлдери. Сталиоида мотокросс. 18.35 — Теннис. Үймблдон турнири. 19.35 — Мотобол. ССРЭ чемпионазы. «Автомобилист» (Элиста) — «Металлург» (Видное). 20.00— «Тамчыктыг удуңнар, чаштар!». «Хөглүг гном». 20.15 — Ираккы Чөөн чүк». 20.25 — Улусчу чогаадылганың бүгү делегей фестивалының телепрограммазы. Улустарның таңцылары» (Алжир). 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чаа келген хиреелде». Уран-чечен телефильм. 22.45 — 23.45 — Теннис. Үймблдон турнири. Англиядан дамчыдылга.

КИНО

ИЮНЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Нелегко с мужчинами» 9.30, 11.20, 13.00, 15.00, 18.40, 20.30 шактарда. «Хлеб пахнет порохом» 16.50 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Знак беды» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Три толстяка» 9.20, 13.30 шактарда. «Щорс» 11.20 шакта. «Перехватили» Д 2-3» 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тройной прыжок «Пантеры» 15.00, 18.20, 20.00 шактарда. «Товарищ Красин уполномочен» 16.50 шакта.

«ЕНИСЕЙ»: «Оптимистическая трагедия» 19.30 шакта.

агаар

Республикага дүне болгаш хүндүс кежүп турар булуттаар, чаъс чагбас. Сонгу-барыын үгүлүг хаттыг дүргеи секундада 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 6—11, чамдык районнарга 0 градус чылыыр. Хүндүс 22—25, чамдык районнарга 12—17 градус чылыыр.

Кызыгга өскерлип каап турар агаар болуур. Сонгу-барыын чүк үгүлүг хаттыг дүргеи секундада 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 6—8, хүндүс 22—23 градус чедир чылыг болуур.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

РЕСПОТРЕБСОЮЗ Т У Н ДАРААЗЫНДА ТЕХНИКУМНАРЫНГА 1987-1988 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алыры. Тыва респотребсоюзтуң баштаар черн дыңнадып тур:

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:
— товароведение болгаш аъш-чем барааннарын садыгларын организастаары.
— товароведение болгаш үлептүр база аъш-чем бараанарын садыгларын организастаары.
— совет садыгга планнаашкын.
— бухгалтер учёду.

ИРКУТСКИНИҢ ӨЛУК-АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилдерге:
— Аныыр болгаш аныырлывыш ажыл-агыйы.
— мал болгаш ан-өлүк чигининң товароведениези. (Хүндүскү болгаш бот-өөредилгениг салбырларга).
— правоведение (хүндүскү)
— көдээ ажыл-агый продуктуларының товароведениези (бот-өөредилге).

КРАСНОДАРНЫҢ МЕХАНИКА - ТЕХНОЛОГИЯ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:
— соодукчу-компрессор машиналары болгаш дериглелери (хүндүскү).

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:
— ном товароведениези. (хүндүскү болгаш бот-өөредилге).

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАТИВ. ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге.
— хлеб быжырар будүрүлге (хүндүскү).

ЧИТАНЫҢ КООПЕРАТИВ ТЕХНИКУМУ

дараазында мергежилге:
— аъш-чем белеткеп кылырының технологиязы, (хүндүскү болгаш бот-өөредилге).

Техникумга киреред дараазында документилерни киирер: билдиринишкин, эртеминиң дугайында документ (болу), 3×4 см хемчээлдиг 6 фото-чурук күш-ажыл делгемнеен ушта бижидилге (ажылдан турарлардыл). № 086/У хевирлиг медицина шынжылгазы, кооперация организациязындан чорутқан бижик (бот-өөредилге салбырынга киирелерге).

Товароведениеге болгаш технологтуг салбырларга өөренирин дужаар экзаменнерни орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), химия (ас-биле).

Правоведениеге — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), ССРЭ төөгүзү.

Артыкаа өске салбырларга — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), математика (ас-биле).

Бүгү кооператив техникумнарынга көдээ черлерде чурттап турар киижилерни хүлээп алыр болгаш өөредилге соонда оларны районнарның дерелехчилер инвитилелдеришче ажылдадып чорудар.

Иркутскиниң өлүк-алгы-кеш техникуму документилерни июль 5-ке чедир, а артыкаары июль 20-ге чедир хүлээп алыр.

Документилерни хүлээп алыр чер: Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 31, тел 2-27-24.

ТАҢЫЛБЫР:

Хереглекчилер кооперациязының хоочуларын бүгү үдуртур ажылдакчылар болгаш специалистер хереглекчилер организациязының практиктери оруктаж эртеминиг, бо ажылды турар черниле 2 чылдан төрээвес ажыл стажтыг болгаш дерелехчилер организациязының дан азы будүрүлгезинден доруктаж бижиктиг болуур, бот-өөредилге салбырынга экзамен дужаавайн киирер.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ШЫН

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлептүр киижистерниниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киижистерниниң 2-37-13, чагаа киижизиниң 2-41-27, информация киижизиниң 2-20-60, культура киижизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киижизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуу келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаш.

Солуунуң индекизи 54241.
Чыдыы 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер полиграфия болгаш ном садыгының керектериниң делазы-биле күүрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3528.
ТС—00854.